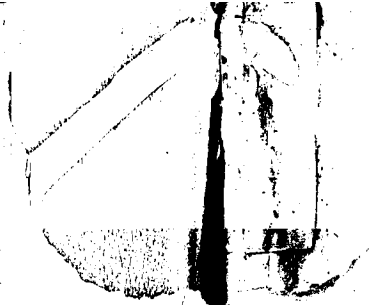

4. a. 4.
10

MADE IN JAPAN
ESTRELLA
3 400 10

Biotropia	Horizontalis
CANADA	
Seia	A
Estame	17
Tabla	
Número	201

3-5-601

Del Collegio de la Comp^a de Jesus de Granada R.6771

F. HECTORIS PINTI LVSITANI HIERONYMIANI

IN SACRA THEOLOGIA DOCTORIS,

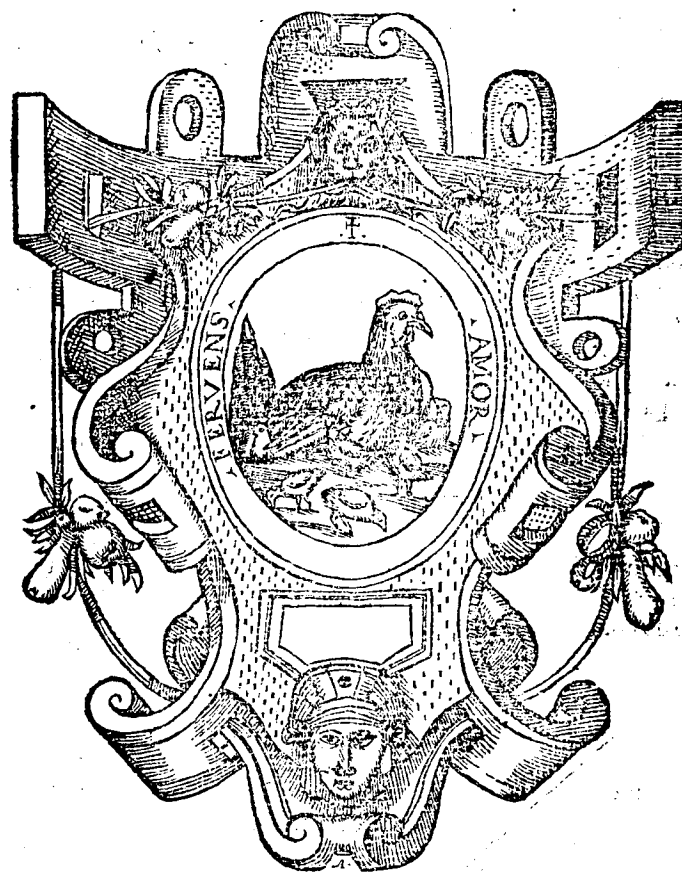
Sanctæ scripturæ in Conimbricensi Academia professoris,
in diuinum vatem DANIELEM

Commentarij.

Del apostenho del S. M. de Escriuora

(?;?)

Omnia iudicio & correctioni Sanctæ Romanæ & vniuersalis Ecclesiæ
subiecta sunt.

CONIMBRICÆ

Ex officina Antonij à Mariz, Architypographi &
Bibliopoli Vniuersitatis.

ANNO Dñi 1582.

Cum Licentia supremi & generalis Officij sanctæ Inquisitionis, & Ordinarij.

Cum Privilegio Regis.

Impresso a custa de Lucas de Iunta.

PREVILEGIO.

Vel Rey faço saber aos que este aluara virem, que ey por bem & me praz que frey Hector Pinto do-
ctor em Sancta Theologia, & Lente da sagrada scriptura na Vniuersidade de Coimbra, possa mandar
Imprimir o Liuro que fez, que se intitula Commentarios sobre os Profetas Daniel, & Nahu, & sobre
as Lamentações de Ieremias: & que Imprimidor ou Liureyro algum, nem outra pessoa de qualquer
qualidade que seja possa Imprimir, nem vender em todos meus Reynos & Senhorios, nem mandar Imprimir,
nem trazer de fora delles o dito Liuro por tempo de dez annos, saluo aquelles Liureyros & pessoas que pera isso
sua licença tiuerem. E qualquer Imprimidor, Liureyro, ou pessoa, que durando o dito tempo Imprimir ou ven-
der o dito Liuro nos ditos meus Reynos & Senhorios, ou de fora delles trouxer sem licença do dito frey Hector
Pinto, perderaa pera elle todos os volumes que assi Imprimir, vender, ou de fora trouxer: & alem disso encorre-
raa em pena de cincoêta cruzados, ametade pera minha camara, & a outra ametade pera quem o acusar. E má-
do a todas minhas justiças, officiaes & pessoas a que o conhecimento disto pertêcer, que lhe cumpram & guar-
dem, & fação inteiramente cumprir & guardar este aluará, como se nelle contem: o qual ey por bem que va-
lha como se fosse carta feyta em meu nome, por mim asinada & passada pella chancellaria, poito que por ella
não seja passado, sem embargo das ordenações que o contrayro despoem. E o dito Liuro toy taxado na mesa
do despacho dos meus Desembargadores do Paço, que se podesse vender em papel a oyto centos rês. E este se
treladaraa no principio do dito Liuro, pera se saber como assi o ouue por bem. Manoel Godinho de Castel-
branco o fez em Lisboa, a oyto de Agosto, de 1579.

Rey.

Dom Ioão Tello.

¶ Approbatio Doctoris fratris Antonij de S. Dominico, in academia Conim-
bricensi sacrae Theologiae primarij professoris.

Commentarios in Daniele & Nahum, & in threnos Ieremiae, quos nuper edidit insignis Doctor fra-
ter Hector Pintus, in clyta Conimbricensi Vniuersitate scripturae sacrae publicus elucidator, mandan-
te Serenissimo Rege nostro, dum supremi fidei censoris fungeretur officio, quanta potui cura & ani-
maduersione perlegi: in quibus non solum nihil reperi, quod pias aures offendere possit, sed opus
iudico esse eximium & multiplici eruditione refertum, nec minus refert parentem, quam illi quos dudum in alios
prophetas conscripsit. Quare non est cur non eadem animorum laetitia ab omnibus excipiat: non minores
largiturus diuitias.

¶ Frater Antonius de S. Dominico.

¶ Licentia sanctae Inquisitionis.

Vista a enformação podem se Imprimir, & torne o proprio com hum dos Impressos a esta mesa. E este des-
pacho se Imprimira a no principio do liuro com a dita enformação. Em Lisboa aos doze dias de Julho, Ma-
noel Antunez Secretario do conselho geeral do sancto Officio da Inquisição o fez, de 1577. Annos.
Liaõ Anriquez.

¶ Licentia Ordinarij.

Do facultatem vt hi Commentarij Fratris Hectoris Pintus, in sacra Theologia Doctoris Imprimantur.
Doctor Antonius Vaz. Ordinarius.

Ego frater Ioannes Penamacorensis praefes Generalis ordinis Diui Hieronymi in regno Portugaliae, Do fratri
Hectori Pintu Lusitano, in sacra theologia doctori, monacho ordinis nostri copiam & facultatem mandandi
Typis Commentarios, quos composuit in prophetas Daniele & Nahum, & Lamentationes Ieremiae, eo quod
sint doctissimi & admirabili eruditione plenissimi. Datum in monasterio Bethlehemitico.
¶ Frater Ioannes Penamacorensis.

PROEMIVM AD
Lectorem.

VM ordinis nostri maneribus in quibus ego meas curas & cogitationes si-
gebam atque locabam, essem aliquando liberatus, retuli me candidè Lector
ad diuinæ philosophiæ studium, quod retentum animo, aliquatulum remis-
sum, interuallo quodam intermissum reuocaui. Ac cum Esaiam & Ezechie-
lem explanauissem, dedi operam, vt Commentarios in Daniele literis mā-
darem, & in lucem proferrem, tibiq; eius vitam & propositum, meumq; in eo
explanando institutum aperirem. Diuinus hic vates Daniel fuit ex tribu Iuda, nobilissima fa-
milia natus, spiritu vaticinationis, & nominis amplitudine illustris, omnibusq; sapiētiae & vir-
tutum ornamentis excelsus. Fuit inuenta a tate à Iudæa Babylonem abductus, vbi obfes, voca-
tus nomine mutato Baltassar epulas delicatas & exquisitas sibi oblatas respuit: abstinentiam
coluit, & legem Dei sui mirabiliter seruauit. Non in rebus humanis spem posuit rerum suarum,
sed dedit operam, vt vera virtus ipsum traheret ad amplissimum decus, ne animum in quo est
veræ nobilitatis sedes, aliquibus flagitijs deformaret. Eas opes quæsuit, quas nec casus possiet eri-
pere, nec inuidia labefactare, nec vetustas vlla consumere: eas autem contempsit, quæ solent
esse quietis expultrices, quæ nec certæ sunt, nec perennes, nec in rebus expetendis habendæ: ad
quas plerique mortales auiditate inflammati rapiuntur. At etsi eas fugiebat, illæ tamen instar
vmbrae eum fugientem sequebantur. Fuit enim ad excelsos dignitatum gradus euectus, & à re-
gibus Babyloniorum & Persarum diuitiarum affluentia, & eximijs honoribus affectus, illustri-
busq; laudibus celebratus. Dedit ei Deus sapiētiam, vt intelligeret somnia, & futura mētis oculis
diuino lumine illustratis inspiceret. Vaticinatus est de euerfione Babylonis, de reditu Hebræo-
rum ex Babylonica seruitute, de quatuor imperijs, Babylonico, Persico, Græco, Romano: & de
bellis exitiosis inter Assyrios & Aegyptios. Sed præcipuum eius institutum est prædicere redē-
ptionis humanæ mysteria per Christum Deum nostrum. Vaticinatur de aduentu eius in mū-
dum, de eius sacerdotio & regno sempiterno, & morte acerbissima: de veteris legis abrogatione
& euangelio per vniuersas terrarum oras longè lateq; propagando: de Iudæorum obstinatione
& perfidia, de Antichristo, de mortuorum reditu ad vitam, & de vltimo atque supremo iudicio.
Et quia in Hebræorum codicibus non reperitur hymnus trium puerorum, nec historia Susannæ
nec Belis & draconis, existimarunt nonnulli, non esse hæc tria inter sacras & canonicas scrip-
turas numeranda. At longè opinione falluntur. Theodotio enim hæc tria transtulit ex Hebræo Theod.
aut Chaldæo, vt credibile est, quemadmodum alia. Et quantum in libris Hebraicis qui modò ex-
tant, hæc tria non inueniantur, satis tamen est inueniri Græcè in translatione Theodotionis,
& Latine in nostra vulgata editione, illisq; semper vsam esse ecclesiam catholicam, fuisseq;
perpetuò à patribus recepta, & à viris illis comprobata, & literis illustrata, qui fidei, cæterarumq;
virtutum præstantia nomen suum immortalitati commendarunt, & fontes vtriusque philoso-
phia aperuerunt. Diuus Athanasius in Synopsidocet omnia hæc tria ab ipso Daniele scripta es-
se, & inter canonicas scripturas recepta. Origenes tractatione. 31. in Matthaum testatur esse hæc
in ecclesia à principio summa cum veneratione recepta. In eadem sententia est diuus Hierony-
mus in quadam aduersus Rufinum apologia. Diuus Augustinus historiam Susannæ exponit
tractatione. 36. in euangelium Ioannis: & sermone. 242. tomi decimi. Diuus Ioannes Chryosto-
mus duabus homilijs trium puerorum, hymnū mirabiliter explanat. Diuus Ignatius martyr qui
fuit tempore apostolorum, in epistola ad Magnesianos, & diuus Cyrillus Alexandrinus laudat
& tuentur historiam Susannæ: & Rufinus Aquileiensis lib. 2. in Stridonensem, ait hymnū trium
puerorum ab exordio nascentis ecclesiæ semper fuisse in conuentibus fidelium decantatum.
Eum approbat & recipit quartum concilium Toletanum, quem ait à tota catholica ecclesia ce-
lebrari. Et modò sanctum concilium Tridentinum Daniele integrū cum omnibus suis par-
tibus,

Similitu
do.

Athana
si.
Orige-
nes.
Hieron.
August.
Chryf.
Ignati.
Cyrill.
Rufin^o.

PROŒMIUM AD LECTOREM.

tibus, vt in ecclesia catholica legi solet, & in vetere vulgata Latina editione habetur, pro sacro Porph. & canonico suscepit, & approbavit. Aduersus hunc Danielis librum scripsit impius Porphyrus: sed eius calumniis Apollinarius, Eusebius Casariensis, & Methodius grauter & sapienter Apolli. Eusebi. Metho. responderunt. Itaque diuinus noster vates Daniel, quæ eum spiritus sanctus docuit, perpetuis Dani. 6. monumentis consignauit. Ac qui in maxima celebritate, in oculis omnium quondam vixerat, Dan. 14. fuit bis opera sceleratorum quibus omnia redūdabant, in foveam leonum crudeliter coniectus.

Sed tam admirabili religione, & eximia sanctitate cursum vitæ conficiebat, vt crudeles illæ bestia eum tangere non auderent: sed illis liberatus incolumis euasit. Volēs Deus tres summos viros in exemplum proponere, quorum vita qua si lum en quoddam splendidiſſimum luxisset, apud Ezechielem capit. 14. Danielem nominauit, & Noe, & Iob. Et Christus Deus noster eiusdem Danielis vaticinationem de abominatione desolationis in Euāgelio citauit. Aspicias huius diuini vatis præstantiam diuinis testimoniis, clarissimisq; monimentis testatam. Quare Ezech. 14. Marc. 13. Luc. 21. nemo debet velle eius dignitatem labefactare, quin potius veritati obedire. Quemadmodum enim neceſſe est lancem in libra pondere imposito deprimi: sic animum perspicua æque præponderanti cedere veritati. Excessit è vita Daniel in Babylonica regione, vbi honorificè sepultus est, cuius diu extitit monumentum omnibus notissimum. Omnia hæc sunt deprompta ex

Epiph. eiusdem libro, & ex Epiphano in eius vita: ac præter loca supra citata ex Hieronymo & Theod. Hieron. doreto in commentariis in eandem prophetam, ex Origene in caput trigessimam primum Theod. Numerorum, ex Augustino libro secundo de mirabilibus sacra scriptura, ex Gregorio libro Orige. primo Moralium, ex Chrysostomo homilia tertia de incomprehensibili Dei natura, ex Iosepho Grego. Chryso. libro decimo Antiquitatum. Sed de diuini vatis vita, & interitu, & scriptis hætenus. Meum Ioseph. verò institutum in eo explicando est sensum in primis historicum & literalem exponere, & aperturæ argumentum elucidare, vt possit lector veram sententiã, & prophetae mentem intelligere, atque in purissimo fonte imaginem veritatis intueri. Sed aliquando dogmata ecclesie contra hæreticos ex eadem litera, aliisque diuinarum literarum locis deprompta ostendo: & conceptus quos ipse sensus literalis parit, dilato, & diuinis humanisque scriptis amplifico, ad multa loca explicatu difficilia enarranda, & ad animos à vitis abducendos, atque ad verū decus excitandos. Sequor versionem communem ab ecclesia catholica approbatam, quæ nitore veritatis, grauitate, auctoritate & magnificentia est omnibus aliis illustrior & præstantior,

Simili- quanquam verborum elegantiam haudquaquam affectet. Vt enim in nummo non spectatur pulchritudo imaginis, sed pondus ac materia: sic ad veritatem intelligendam non magni re- zudo, fert, quàm elegans sit oratio, sed quàm grauis & utilis. Quemadmodum draconites admirabilis gemma, nec perpolitur, nec artem admittit, alioquin pulchra ac perlucida: sic diuina scriptura nec puerili verborum elegantia ornatur, nec humanæ theoreticæ artificium admittit: alioquin sua maiestate, & proprio nitore concinna & præclara. Ad finem vniuscuiusque capituli adijcio ex Hebræo, Chaldæo, & Græco nonnullas obseruationes, quibus multi nodi difficiles expediuntur, & Hebraismi atque schemata sanctæ scripturæ explanantur. Quo in negotio opus mihi fuit multos ac varios scriptores non solum Latinos, sed Græcos & Hebræos diligenter euoluere, eandem incudem die noctuq; tundere, atque in locutionibus diuinarum literarum

inuestigandis & perpendendis vehementer laborare. Haspiet Lector explicatam rationem meorum laborum, quos velim pro humanitate

tua benigne suscipias.

Vale.

PROPHETIA

DANIELIS.

Argumentum primi capituli.

DESCRIBIT Diuinus vates Ioacimi Iudæorum regis calamitatem, vt eorū mentionē faciat, qui fuerūt eius tempore à Iudæa in Chaldæam abducti. Inter quos fuit ipse Daniel cū Azaria Anania & Misaele: qui eximia pulchritudinis & doctrinæ ornamentis exculti, fuerunt iussu regis Nabuchodonosoris electi, vt Chaldaicis literis erudirentur. Cū autem se ab epulis regis abtinerent, temperantiam omnium motionum moderatricem diligerēt, & ad diuinum numen aspirarent, fuerunt ab eo admirabilem sapientiam consecuti. Inter eos primæ sine controversia deferebatur Danieli, qui visionum ac somniorum intelligentiã non solum ætatis illius viros, sed etiam antiquitatis memoriã superauit.

la esset macula, decoros forma, & eruditos omni sapientia, cautos scientia, & doctos disciplina, & qui possent stare in palatio regis: vt doceret eos literas & linguam Chaldæorum. Et constituit eis rex annonam per singulos dies de cibis suis, & vnde bibebat ipse: vt enutriti tribus annis postea starent in conspectu regis.

Explanatio.

ANNO tertio. Gubernante Romanorum rege, & Phaorte Medorum sexto eorum Imperij gubernaculum tenente, anno à mundi exordio. 3295. Iuxta Hebræorum rationem ac seriem, & 4556. Iuxta Græcorum ad calculos reuocationem teste Eusebio Casariensi in annalium Eusebi. monumentis, obtinuit Iudææ regnū magnus ille Iosias, qui insigni in Deum fide munitus, singulari iustitia præditus, admirabilibus virtutum ornamentis decoratus nomen suum æternitati commédauit. Tenuit principatum annis triginta & vno, & cecidit in Magedo, sepultusq; Hierosolymæ. Post eius è vita decessum regnauit filius eius Ioachaz tribus mensibus: post quem tenuit clauum

Caput primum.

ANNO tertio regni Ioacim regis Iudæ venit Nabuchodonosor rex Babylonis Ierusalē: & obsedit eã. Et tradidit dominus in manu eius Ioacim regem Iudæ, & partem vasorum domus Dei: & asportauit ea in terrã Sennar in domum Dei sui, & vasa intulit in domū thesauri Dei sui. Et ait rex Asphenez præposito eunuchorum, vt introduceret de filiis Israël, & de semine regio & tyrannorum pueros, in quibus nul-

A regni

regni frater eius Ioacim, qui antea Eliacim vocabatur, & vndecim annis præfuit regno. Hi duo filij Iosifæ à paterna gloria descuerunt, seseq; turpi dedecore macularunt. Cum Ioacim subiectus & tributarius fuisset Pharaoni Aegyptiorum regi, obsessus est à Nabuchodonosore Babyloniorum principe, ab eoque superatus: fuitq; regni eius gloria ablata, & splendor extinctus. Lege quartum librum Regum, & secundum Paralipomenon, & Jeremiæ vaticinatione, & decimum Iosephi librum Antiquitatum Iudaicarum, quibus in locis hanc veritatis lucem literæ diuinæ & humanæ memorie prodiderunt. Elapsus erat annus tertius regni Ioacim, cum Nabuchodonosor obsedit Hierosolymam, atq; de illa victoriâ reportauit. Et imposito tributo Ioacim, secum asportauit in Chaldaeam nonnulla vasa ex illis, quæ in templo Salomonis fuerat diuinis vsibus dedicata: & multos pueros duxit generis claritate præstantes, quos ei Ioacim obsides dederat, inter quos erat Daniel cum socijs suis. Hoc voluit ille significare verbis his, quæ principio huius capituli madauit. Postea cum Ioacim impositum tributum non persolueret, venit iterum Nabuchodonosor Hierosolymam copijs comparatis, eaque expugnata occisus est Ioacim: pro quo fuit in regia dignitate constitutus filius eius Ioachin, quæ Ieremias cap. 22. & Matthæus. 1. Iecomania vocat. Solebat enim homines illi varijs nominibus appellari. Hic cum

4. Re 22
24 & 25
2. Paral.
34 35 36
Ierem. 1
& 25.

Iosephus. 10

Iere. 22.
Matth. 1.

republicam tribus mensibus gubernanda gereret, fuit de dignitatis gradu deiectus, & Babylonem cum Ezechiele, alijsq; multis abductus. Postquam regnauit Sedechias patruus eius, tertius Iosifæ filius, qui cum esset sceleribus etiam imbutus, nihilque opis reipublice occidendi attulisset, fuit immaniter occisus, & Hierosolyma funditus euersa, & templum Salomonium flammis expositum, & Hebraei incredibilibus calamitatibus oppressi: oculi enim augebant dolorem, qui quæ ceteri audiebant, intueri cogebantur. Ac ita fuerunt in Babylonicam seruitutem translati anno à mundi creatione. 4611. secundum Græcos auctorem Eusebio Cæsariensi, olympiade. 47. & principio. 48. ut Clemens Alexandrinus in primo Stromate, & Cyrillus aduersus Iulianum testatur. Iuerit necne Ioacim Babylonem, postquam fuit captus tertio regni sui anno vertitur in controversiam: ex authoribus enim alij astruunt, alij negant. Doctioribus placet, eum datis Nabuchodonosori obsidibus in regno suo mansisse, donec postea graui tributum onere depressus à Babylonijs defecit. Quam ob causam fuit ab illis iterum expugnatus, atq; vndecimo regni sui anno interfectus. Hæc est diuini Augustini sententia in tractatione de mirabilibus sacre scripture, in qua videtur esse Theodoretus in commentarijs in hunc locum. Nec obstat locus secundi Paralipomenon cap. 36. cuius ad litteram hæc sunt verba: Contra hunc, nimirum Ioacim, ascendit Nabuchodonosor, & vincitum catenis duxit Babylonem. Nam hoc

Eusebi.

Clemens

Cyrril.

August.

Theod.

2. Pa. 36.

hoc intelligitur non de prima, sed de secunda expugnatione. Deinde afferunt viri ingenij perspicacitate insignes, nec in secunda regem Ioacim Babylonem peruenisse. Etsi enim fuit à carcere ablatum, ut vincitum catenis duceretur Babylonem, non tamen illuc peruenit: verum in itinere interceptus est, & extra ciuitatem iacuit in sepulchro, quemadmodum Ieremias cap. 22. prædixerat. Dicens enim sepeliendum eum esse in asini sepulchro, significare voluit fore, ut non sepeliretur, sed instar animalis rationis expertis careret sepultura, & à bestijs auibusq; laceraretur. At diuinus noster vates loquitur hic de primo bello, quod anno regni eius tertio ei intulit Babylonius. Sed dices: Quomodo fieri potest, ut hoc fuerit anno tertio Ioacim, ut ait hoc loco Iere. 25. Daniel, cum dicat Ieremias cap. 25. fuisse anno eius quarto? Si volueris aliter perpendere, atq; ad veritatem reuocare rationem, videbis aperte, nullam esse inter hos duos diuinos vates discrepantiam. Id enim quod factum est inter annum tertium & quartum, recte dicitur factum anno tertio, nimirum, elapso, & anno quarto, scilicet incepto. Eodem modo conciliabis euangelistas de hora loquentes, quæ Christus seruator noster fuit cruci affixus. Marcus enim capit. 15. ait: Erat autem hora tertia, & crucifixerunt eum. Lucas vero. 23. Erat autem ferè hora sexta. Et Ioannes narrans quo tempore Pilatus tradidit Iesum Iudæis crucifigendum: Erat, inquit, parasceue hora quasi sexta. Soliti erant an-

Iere. 28.

Iere. 25.

Mar. 15.

Luc. 23.

Ioan. 19.

tiqui, diem qui vulgo dicitur artificialis, in quinque partes, quas horas vocabant, diuidere, in primam, tertiam, sextam, nonam, duodecimam siue vesperam. Prima semper incipiebat à solis ortu, duodecima seu vespere erat in solis occasu, sexta erat meridiana: tertia erat media inter primam & sextam, nona autem inter sextam & duodecimam, quando incipiebant vespere. Cum autem seruator noster fuerit cruci affixus interuallo illo, quod est inter tertiam & sextam, recte ait Marcus fuisse hora tertia crucifixum, & recte Lucas & Ioannes, qui illud fuisse dicunt hora ferè sexta: interuallum enim solet ab extremis denominari. Ac non caret mysterio fuisse dominum Iesum hora ferè sexta crucifixum, nam eadem hora primus noster parens incidit in crimen, quando funestas illas epulas comedit, ad quas eum Heua inuitauerat, ut ex sancta scriptura colligi videtur: ita enim ait capite Genesis tertio. Cum audissent vocem domini Dei deambulatis in paradiso ad auram post meridiem, absconderunt se. Et paulo post fuerunt ex horto voluptatis eiectioni. Meridie hoc est hora sexta peccauerunt, & post meridiem fuerunt ex horto amoenissimo expulsi, qua hora Christus promisit latroni gloriam mentium beatorum. Eadem hora qua primus Adâ arboris præuaricationis tetigerat, secundus Adâ in arboris redemptionis ascendit. Et qua hora Deus præuaricatione paradiso expulerat, eadem poenitentiam

Mar. 15.

Luc. 23.

Ioan. 19

Genes. 3.

Genes. 3.

Luc. 23.

promisit se illum in paradysum secū ducturum. Nō me fugit alias esse huius nodi solutiones circa horarū narrationem à viris doctis literis mādātas: sed ego inter multas eam semper eligere soleo, quæ mihi videtur germanior, literę cōgruētior, & ad institutū scripturę accōmodatior: etiā si alias non contemnā, quas interpretes catholici monumentis prodiderunt.

¶ Regni Ioacim. Hic Ioacim de quo hic loquitur Daniel, non est ille, de quo in exordio suarū visionum locutus est Ezechiel: hic enim habet cim in vltima syllaba, ille chin: hic fuit pater, ille eius filius: Ioacim idem est quod domini resurrectio, Ioachin verò idē quod domini preparatio.

¶ Regis Iuda. Hoc est duarū tribuū, Iuda & Benjamin. Hebræorū regnū fuit tempore Roboam Salomonis filij in duas partes diuisum: duæ tribus nimirum Iuda & Benjamin adhæserunt regi Roboam, aliæ autem secutæ sunt Ieroboā, quem regē cōstituerunt. Regnū Roboā & eorū, qui ab eo originē ducebāt, dictū fuit regnū Iuda, regnū Béiamin, regnum Hierosolymæ: alterum autem appellatum fuit regnū Israël, Samaria, Ephraim, decem tribus. Hæ decem tribus fuerunt debellatæ à Salmanasare Assyriorum rege, & in Assyriam translata: duæ autem postea à Nabuchodonosore, & in Babyloniam abductæ. Decem tribus nunquam redierunt, duæ autem cum multis hominibus aliarum quæ ad has duas confuge-

rant, redierunt. Iudas fuit Iacobi patriarchæ filius, cuius posterii appellati sunt tribus Iuda, & filij Iuda, vt paulo post hoc eodem capite: quo nomine Iudæi gloriantur. At verè Christiani filij sunt Dei, de quorum generatione ex Deo ait capite. 53. Esaias: Generationem eius quis enarrabit? Ac si dicat: Quis poterit numerare eorum multitudinem, qui sunt sanguine Christi generandi? Id vult sponsa capite primo Cantorum significare, cum ait: Lectulus noster floridus: arbores enim florentes solent fructus vberes ferre. Sensus illorum verborum est: Tua opera Christe sancte propagantur in ecclesia fideles filij tui. Id animo percipiēdius Ioannes ait capite tertio epistolæ suæ primæ: Videte qualē charitatē dedit nobis pater, vt filij Dei nominemur, & simus. Et capite primo euangelij de Christo loquens: Quotquot autem, inquit, receperūt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, ijs qui credunt in nomine eius, qui non ex sanguinibus, nec ex volūtate carnis, nec ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt. Vbi per sanguines intelligit naturalem propagationē, qua non nascimur filij Dei, quin potius, vt ait diuus Paulus capite secundo epistolæ ad Ephesios, filij iræ: per voluntatem verò carnis intelligit appetentiam mulieris: ideo ait: Nec ex voluntate carnis, nec ex voluntate viri. Fœmina appellatur caro, quia de illa dixit Adā, capite Genesis

secundo: Os ex ossibus meis, & caro de carne mea. Et quia vt in homine caro debet spiritui parere, sic vxor viro suo. Domus illa rectè atq; sapienter gubernatur, vbi fœmina obtēperante vir principatum habet, vbi caro seruit, spiritus imperat. Sūt igitur viri iusti ex Deo spiritualiter nati, & filij. Quòd si filij, vt verbis vtar apostoli ad Galatas. 4. & hæredes: Hæredes Dei, vt ipse ait cap. 8. epistolę ad Romanos, cohæredes autē Christi. Iudæi autem filij Iuda & Iacob filij sunt alieni, iuxta id quod de illis ait Deus psalmo. 17. Filij alieni mentiti sunt mihi, filij alieni inueterati sunt. Quod de illis intelligitur, qui obstinati permanēt in perfidia sua, nō de illis, qui etsi natione sunt Iudæi, professione tamen sunt veri Christiani.

¶ Venit Nabuchodonosor. Hic Nabuchodonosor fuit huius nominis primus, qui habuit filium eodē nomine appellatum, de quo meminit Berofus libro tertio historiæ Chaldæorū, quē vocat Nabuchodonosorē nomine à patre accepto. Huius secūdi Nabuchodonosoris meminit Megasthenes Græcus libro historiæ Indicarum quarto, Philostratus in annalibus, Diocles libro coloniarum. Horum duorū patris & filij eodē nomine appellatorum mentionē facit Metasthenes Persa libro de iudicio tēporū, Flavius Iosephus libro Iudaicarū antiquitatum decimo. Raphael Volaterranus vndecimo geographiæ. Est etiā obseruandū, neutrum ex his

duobus eum fuisse, de quo loquitur diuina scriptura in libro Iudith. Ille enī Nabuchodonosor qui misit Holofernē ad terram deuastandā, fuit post reditum Israëlitarū à Babylonia seruitute, quando accidit historia Iudith, vt ex eius libro capite quinto constare videtur. Ille quoq; Nabuchodonosor, qui Tyrum euertit eo tempore, quo Hierosolyma fuit per Hebræos à Chaldæa in Iudæā reuersos instaurata, de quo meminit Ezechiel capite. 26. non fuit hic, qui Hierosolymā obsedit, de quo loquitur hoc loco Daniel, nec filius eius. Imò fuit Cyrus, qui Iudæos restituit, & ad pristinam dignitatem reuocauit. Aut, vt alijs placet, Alexander Magnus. Vnde obseruabis, omnes Babyloniorum reges solitos fuisse Nabuchodonosores nomine à primo deducto appellari. Eodem modo Latinorum reges Syluij à Syluio AENEË filio cognominabantur, vt ait libro de Ciuitate Dei. 18. diuus Augustinus: sicut postea Romanorum imperatores Cæsares à Iulio Cæsare appellati fuere: Manethō in additione ad Berofum Romanos imperatores ait vocatos etiā fuisse Augustos ab Augusto Octauiano: sicut AEGYPTIORUM reges Pharaones à primo Pharaone. Id quod apertè asserit Eusebius in monumentis annalū, quæ chronica temporū verbis vtitioribus nominantur. Ita reges Palæstinæ vocabantur quondam Abimelech, vt ex libro Genesis depromit Lippomanus vi-

Ezech. 1.

3. Reg. 12

2. Par. 10

4. Re. 17

4. Re. 25

1. Esdr. 1.

Gen. 29.

Num. 24

Esai. 53.

Cant. 1.

1. Ioan. 3

Ioan. 1.

Ephes. 2

Genes 2

Iudith. 1

Iudith. 5

Ezec. 26

August.

Manet.

Eusebi.

Lippo.

Aurog. cesimum primum eius caput explanans. Quod etiam obseruauit Mattheus Aurogallus in libro de Hebræis locorū nominibus. Eodē modo reges Persarū Arfacidæ, & Atheniensium Cecropidæ olim cognominabantur. Erat igitur Nabuchodonosor nō personæ nomē, primum semper excipio, sed regis dignitatis nomē clatio.

Gene. II. *Rex Babylonis.* Post vniuersam elutionem terrarum, vt in libro Genesis scriptum legimus, condiderunt nonnulli in terra Sennaar, quæ est in Chaldæa, ciuitatem & turrē: in quarum adificatione Deus eorum linguas confudit. Quam ob causam vocata est ciuitas illa Babel, hoc est confusio, & postea Babylon & Babylonica. Ciuitas propriè dicitur Babylō, & regio Babylonia: quamuis hæc nomina aliquando confundantur. Huius ciuitatis regnū occupauit Nemrod, aut vt alij nominant, Nébroth: de quo ita ait diuina scriptura: Ipse cœpit potens esse in terra: & erat robustus venator coram domino. Fuit autem principium regni eius Babylon. Hæc ibi. Per venatorē intelligūt interpretes tyrannū, de venatione hominum quos instar venatoris opprimebat, hunc locū explanantes, quod

Caieta. Caietanus obseruauit. Illud est aduertendum fuisse principium regni eius Babylonem, quia caput primi regni fuit confusio, nam regnandi appetitio omnia confundit. Diuus Hieron.

Hieron. Hieronymus in libro quæstionum Hebraicarum in Genesim hunc locum

explanans: Nemrod, inquit, arripuit insuetam primus in populo tyrannidem. Hic fuit post diluuium primus rex, & regia eius Babylon. De eo, eiusque ciuitate vide diuum Augustinum libro. 16. de Ciuitate Dei capite quarto, & Iosephum libro primo antiquitatum, vbi Sibyllam citat, quæ historiam hanc monumētis consignauit. Hunc Nemrod appellat Berofus libro de tēporibus quarto & quinto Saturnum Babyloniu, & regem Babylonis, quam ipse cum alijs ædificauit. Hieronymus in commentarijs in Oseam ait, Semiramidē Nini regis vxorem maros Babylonis extruxisse. Id asserit etiā Iulius Solinus capite septuagesimo, vbi asserit fuisse ciuitatem illam à Semiramide conditam. In ea sententia sunt Diodorus Siculus, Iustinus, Strabo, & Ouidius. Cōtrā verò Iosephus Flauius, Eusebius Cæsariensis, Marcellinus, & alij à nepotibus Noë eam asserunt fuisse ædificatam. At nulla est inter eos repugnātia: fuit enim à nepotibus Noë extructa tempore Nemrod, postea à Semiramide aucta, moenibus inexpugnabilibus cincta: & ab alijs deinceps mirū in modū amplificata. Poteris de eius amplitudine & celebritate plura videre apud Herodotum libro. 1. Plinium libro naturalis historiae sexto, & Ptolemæum libro. 5. Quando regnum Assyriorū erat à Babylónico diuisum, erat Babylonia regni Chaldæorū regia & caput, quemadmodū Niniue Assyriorum,

rum. Sed postea fuerunt Chaldæi vtriusq; regni potiti, & Niniue amplissimæ ac superbissimæ Babylonia subiecta. At quid est in mundo tā firmum & stabile, quod non ruat? quod non intereat? quod nō possit casus aliquis de suo statu deicere? Hæc tā celebris ciuitas fuit à Cyro Persarum rege capta, & funditus euersa, vt de illa Ieremias, Esaias, & alij diuini vates prædixerāt. In ea fuerūt Hebræi exules & peregrini annis septuaginta, quibus elapsis ad dulcem patriam redierunt. Patria nostra coelum est, à qua exules sumus, mundus babylonica, vbi peregrinamur. Hoc intelligēs Iacob interrogāti Pharaoni quot annos natus esset, respōdit: Dies peregrinationis vitæ meæ centū & triginta annorū sunt, parui & mali, & non peruenerunt ad dies patrū meorum, quibus peregrinati sunt. Et diuinus psaltes: Cantabiles mihi erant iustificationes tuæ in loco peregrinationis meæ. Et alibi: Aduena sum ego apud te & peregrinus, sicut omnes patres mei. Alludit ad Abraham, & alios patres, de quibus ita ait apostolus Paulus in epistola ad Hebræos: Iuxta fidē defuncti sunt omnes isti nō acceptis repromissionibus, sed à lōge eas aspiciētes & salutātes, & cōfitētes, quia peregrini sunt & hospites super terrā. Et in epistola ad Corinthios posteriore capit. 5. Dum sumus, inquit, in corpore, peregrinamur à domino.

1. Petr. 2. Et apostolorū princeps in sua prima canonica: Obsecro, inquit, vos tan-

quā aduenas & peregrinos. Eam ob causam apparuit dominus Iesus in specie peregrini discipulis euntibus in castellū Emmaus, vt nos peregrinationis nostræ admoneret: cui discipuli dixerūt: Tū solus peregrinus es in Ierusalē, & nō cognouisti, quæ facta sunt in illa his diebus? In terra vt exules & peregrini ætatē agimus tanquā in diuersorio, non tanquā in domicilio, propediē ad mortē discessuri. Nec caret mysterio exiliū illud Babylonicū annos durasse septuaginta, siquidem eo annorum numero vita humana significatur, iuxta id quod ait psalmographus: Dies annorum nostrorum, in ipsis septuaginta anni. Si autem in potentibus octoginta anni, & amplius eorū labor & dolor. Vel vt verti etiam potest ex Hebræo: Et præcipuū eorū, &c. Ac si dicat: Durat cōmuniter vita humana annos septuaginta, & ad summū octoginta in viris robustis: ac præcipuum totius huius ætatis plenum est molestijs, calamitatibus, & doloribus. In hac vita nobis suadere nituntur hostes animæ, vt mundi voluptatibus dediti securè canamus, & celestis Hierosolymæ obliti pestulētibus delicijs oblectemur. At nos debemus illis cum exulibus Israëlitis respondere: Quomodo cantabimus canticum domini in terra aliena? Imò super flumina Babylonis illic sedentes in lamentis versetur, & habentes in memoria aternam Sionem vim lachrymarum profundamus. Beati Marth. 5

enim qui lugent, quoniam ipsi con-
solabuntur. Sed vt verbis vtar apo-
stoli in epistola ad Galatas. Hæc sunt
per allegoriã dicta. At quemadmo-
dum ad inueniendam pretiosam gē-
mam in obscuris adibus latentem,
opus est lucerna: sic ad inueniendam
allegoriã opus est sensu literali, qui
est inter alios præcipuus. Illud est hoc
loco aduertendum, præter Babylo-
niam sitam in Chaldæa esse alteram
in AEgypto, vel ei propinquam in
finibus Arabiæ, quæ fuit Soltani quò-
dã sedes, modò vocata Cayro, de qua
loquitur Raphael Volaterranus li-
bro. 12. in tractatione de AEgypto, &
Iosephus libro secundo antiquitatũ.
¶ *Ierusalem*. Hæc ciuitas appellata
fuit prius Salé, cuius rex fuit Melchi-
sedech, de quo Moses Genes. 14. Mel-
chisedech, inquit, rex Salé protulit pa-
nẽ & vinũ, erat enim sacerdos Dei al-
tissimi. Quibus verbis significat, eũ
Deo immolasse panẽ & vinũ. Reddẽs
enim causam, cur Melchisedech panẽ
& vinũ offerret Deo, ait: Erat en-
nim sacerdos Dei altissimi: nimirũ
cuius munus erat Deo sacrificare. Ex
quo colliges, eos in errore versari,
qui aiũt Melchisedech panẽ tũc non
Deo, sed Abrahamo obtulisse. De eo
& ciuitate Salé meminit apostolus ca-
pite. 7. epistolæ ad Hebræos. Augusti-
nus in cõmentarijs in psalmũ. 33. ait
Hierosolymã fuisse prius vocatã Sa-
lé. Idem asserit Hieronymus in epi-
aphio Paulæ, & in explanatione in
caput Ezechielis nonũ: & in epistola

ad Euagriũ, cuius hæc sunt verba: Ver-
ti me ad Hippolitũ, Irenæum, Euse-
biũ Casariensem, & Emisenũ, Apol-
linariũ, & Eustathiũ, & deprehẽdi ho-
rũ omnium opiniones diuersis argumẽ-
tationibus ac diuerticulis ad vnũ cõ-
pitũ peruenisse, vt dicerent Melchise-
dech hominẽ fuisse Chananeũ, regẽ
vrbs Hierosolymæ, quæ primo Sa-
lé, postea Iebus, ad extremum Ieru-
salé appellata sit. Idem ait Eucherius
in tractatione locorũ Hebræorum ad
Salonium. Egesippus etiã asserit ap-
pellatam eam fuisse Salem siue Soly-
mam: & apertius Iosephus libro. 7.
antiquitatum capite. 18. Hoc diluci-
dẽ indicat paraphrastes Chaldaus ca-
pite. 14. Genesis ita habens: Et Mel-
chisedech rex Ierusalé. Et quoniã Sa-
lem idẽ est quod pax, appellatus fuit
Melchisedech rex pacis. Vnde psal-
mo. 75. pro Salé verterũt Septuagin-
ta pacẽ dicentes: Et factus est in pace
locus eius. Pro quo Hieronymus ver-
tit: Et factũ est in Salem tabernaculũ
eius. Vbi per tabernaculũ Dei intelli-
gitur arca testamenti, aut domus, vbi
illa erat. Pagninus quoq; & Isidorus
Brixianus verterũt Salé. At paraphra-
sis Chaldaica habet: Et fuit in Ierusa-
lé domus sanctuarij eius. Postea fuit
vrbs hæc appellata Iebus à Iebusitis,
vt in libro Iosue capite decimo octa-
uo diuinæ literæ memoriæ prodide-
runt. Id intelligens diuus Paulus ca-
pite quarto epistolæ ad Galatas ait:
Sina mons est in Arabia, qui coniun-
ctus est ei, quæ nũc est Ierusalé. Quod
non

non tam intelligitur de coniunctio-
ne locorũ, cum longè distent, quàm
de similitudine, quia vt in Sina lata
est lex Mosaica, sic Hierosolymæ e-
uangelica. Ac ideo ait: Quæ nunc est
Ierusalem, vt significet eam olim a-
lijs nominibus fuisse appellatã. Eam
ob causam ait Hieronymus in caput
nonum Ezechielis, fuisse ciuitatem
illam trinomiali, nẽpe Salé, Iebus,
& Ierusalé siue Hierosolymã voca-
tam. Accipitur aliquando pro eccle-
sia catholica, vt capite. 2. Ioelis: In Ie-
rusalé erit saluatio: & capite. 4. episto-
læ ad Galatas: Illa autẽ quæ sursum
est Ierusalé, libera est, quæ est mater
nostra. Interdum verò pro ecclesia in
cœlis triũphante, vt psal. 124. Nõ cõ-
mouebitur in æternum, qui habitat
in Ierusalé. Et capite. 12. epistolæ ad
Hebræos: Accessistis ad Siõ montẽ,
& ciuitatẽ Dei viuentis Ierusalé cœ-
lestem, multorum millium angelorũ
frequentiam. Hoc autem Danielis
loco sumitur pro ciuitate terrena.
¶ *Et obsedit eam*. Idest, & oppugna-
uit eam tenens illã militibus, fossa, &
vallo septam. Hic Nabuchodonosor
qui exercitum in Iudæam cõduxit,
erat infidelis, incultus, immanitate
barbarus. Nihilominus tamẽ populũ
Dei vicit, ærumnis affecit, & vrbs,
in qua erat tẽplum diuino cultui de-
dicatum, expugnauit. Permisit illud
Deus ob nefaria Iudæorum scelera.
Etsi erant inter illos nonnulli fide &
pietate præcellentes, plerique tamen
erant vitij sirretiti & cõtaminati, qui

diuino cultu contempto, & veri Dei
fide relicta, falsos ac commentitios
Gentiũ Deos sæpenumero colebant.
Punit Deus eos aliquando, quos vi-
det flagitijs inquinatos, vt ea agnos-
cant & relinquunt, atque ad diuinũ
numen conuertantur. Filij Iacob in
AEgypto fuerunt in vincula conie-
cti iussu fratris sui Ioseph, quẽ impiẽ
vendiderant, & tunc in celebri digni-
tate constitutum minimẽ cognosce-
bant. Cum autẽ ab eo cogèrentur fra-
trẽ suũ minimũ adducere, dixerũt vi-
cissim: Meritò hæc patimur, quia pec-
cauimus in fratrẽ nostrum. Tunc sce-
lus suum agnouerunt, cum se vide-
rũt mœrore afflictos, & calamitate
oppressos. Israëlitæ in deserto cum
Mosem pium, iustum, & sapientem
ducem suum maledictis vulnerarẽt,
Deumq; grauiter offenderent, eamq;
ob causam ab ipso Deo punirẽtur im-
missis in eos serpentibus ignitis, cri-
mina sua confessi sunt, seq; ad preces
quibus diuinũ numen placarẽt, cõtu-
lerũt. Manasse rex Iudæorũ cum es-
set teterrim⁹, scelerũmq; maculis no-
tatissimus, fuit ab Assyrijs Deo ita
permittente superatus, & in carcerẽ
cõiectus. At reuersus ad seipsum per-
perendẽs animo in calamitates illas
meritò incidisse, pœnitẽtia duct⁹ im-
pia facinora sua acerbo dolore dleuit,
Deũ ardẽter inuocauit, & vim lachry-
marũ profudit. Vide prosperarum &
aduersarũ rerũ discrimẽ. Rebus prof-
peris & ad volũtatẽ fluẽtib; oblitus
fuit Dei, ijsque flagitijs se contami-
nauit,

navit, quibus obceçatus in Deo offendendo & republica violanda fraudes terribilissimas concepit. At reflante vento, angoribus gravissimis implicatus, terribili iactatus tempestate, ad portum diuinæ misericordiæ confugit, qua adiutus fuit à cõtatione impuritatis abstractus, & ad pristinam dignitatem restitutus. Saul priusquã regnũ adeptus esset, erat virtutibus vt moenibus septus. De eo ait libro primo Regum in hunc modum diuina scriptura: Erat ei filius vocabulo Saul electus & bonus, & non erat vir de filijs Israël melior illo. Et iterũ: Filius vnus anni erat Saul, cùm regnare cœpisset. Hoc est innocens instar infantis nullo scelere polluti. Ita paraphrasis Chaldaica hunc locũ interpretatur. At postquam regnavit, abusus est intemperanter regno & licentia. Invidia motus & furij exagitatus voluit sæpe occidere Dauidẽ fide & innocentia præstantẽ. Non sat existimauit innocentem patriæ finibus eiecisse, sed etiam eum eiecũ, egẽtem, sylvas abstrusas & deserta loca peragrantẽ intolerabili odio prosequeretur, & ad crudele exitiũ querebat. Nullum faciebat finẽ furoris, donec eius sanguine saturaretur. Quid plura? Ipse Dauid qui molestijs afflictus dũ vitã priuatã ageret, hosti suo Sauli pepercerat, postea in regia dignitate collocatus amico suo Vriẽ viro fortitudine cæterisque virtutibus munito necẽ iniustissimã machinatus est. Quã obcausam fuit à Deo pu-

nitus, & in calamitate ad ipsum Deũ conuersus. Id quod ipse testatur psal. 31. cùm ait. Cõuersus sum in erũna mea, dum configitur spina: Ac si dicat: In molestijs meis conuerti me domine ad numen tuũ, dum mœror instar spinæ, quæ gutturi figitur, animũ meũ affligeret. Eam obcausam calamitatibus oblectabatur. Id indicat ille dicens in psalmo: Mihi autẽ nimis honorificati sunt amici tui Deus. Vox hæc reagh pro qua Latinus noster interpretes vertit amicum, afflictionẽ significat & amicũ. Quare possunt etiã verba illa ita conuerti: Mihi autem valde pretiosæ sunt afflictiones tuæ Deus. Eas diligebat diuinus vates vt instrumentũ diuinis leges discendi, quemadmodũ ipse ait in psalmo: Bonum mihi quia humiliasti me, vt discã iustificationes tuas. Pro quo poteris vertere: Vtile mihi fuit, quod afflixisti me, vt discã legẽ tuã. Lex enim Dei nomine iustificationũ significatur: vt eodẽ psalmo: Inclinaui cor meũ ad faciendas iustificationes tuas in æternum propter retributionem. Pro quo Hieronymus tradidit: Propter æternam retributionẽ. Cùm Dauid affluentia rerum secundarũ potiretur, poterat preces remittere, aut illis frigidẽ vtĩ, & Dei aliquãdo obliuisci: at calamitate oppressus statim ad Deum preces ardentissimas fundebat. Ad dominũ, inquit ille, cùm tribularer clamaui, & exaudiuit me. Et alibi: Tribulationẽ & dolorem inueni, & nomen domini inuocaui.

uocaui. Inuenimus, quod quærimus, reperimus, quod casu se offert. Quærebat pius vir afflictionem, quia pro Deo lata oblectabatur. Eius vero utilitatẽ exprimit, dicens: Et nomen domini inuocaui. Aliud est inuenire calamitatẽ, aliud ab ea inueniri. Ipse enim ait: Tribulatio & angustia inueniunt me. Sed in vtroq; auxilium Dei implorabat. Respice, inquit ille, in me, & miserere mei, quia vnicus & pauper sum ego. Vel vt rectẽ etiã trãferri potest ex Hebræo. quia solus & afflictus sum ego. Vidẽ se omni hominũ auxilio destitutũ, & ærũnis vndiq; cinctum, Deum obsecrabat, vt eas placidis oculis intueretur, sibiq; misericordiam tribueret. Præsidio humano orbatus ad diuinũ aspirabat. Vt auis in terra aucupibus & canibus circuncincta nõ habet melius refugiũ, quã volare vehementer, seq; ferre in sublime, & in altum leuare: sic vir pius calamitatibus exagitatus, & mœroribus obsessus ad animi volatũ confugit, flens suspicit in cœlum, & pietatis alis ad Deum ascẽdit, hocq; salutari remedio vitæ suæ subueniendũ putat. Id intelligẽs Esaias aiebat: Domine in angustia requisierũt te. Et apud Oseã ait Deus. In tribulatione sua manẽ consurgẽt ad me. Nec solũ homines vitij implicatos solet Deus affligere, vt se ad meliorem frugẽ recipiant, sed innocẽtes interdũ, vt eius gloria in eorũ liberatione refulgeat: iuxta id quod ipse dixit apud Ioannẽ: Nec hic pec-

cavit, nec parentes eius, sed vt manifestentur opera Dei in illo. Interdũ etiam viros iustos & pios calamitatibus affici permittit, vt rerũ humanarum tolerantia muniti, & admirabili in virtute constãtia roborati præbeant alijs exẽpla salutaria, sibiq; maiorem comparent gloriam, atq; amplio rem nominis celebritatem. Nihil enim magis conducit ad eximie virtutis gloria illustrandã, quã calamitas pro Deo æquo animo tolerata. Solet Deus viros religione insignes, omniumq; virtutũ ornãmẽtis decoratos per varios casus plerumq;, & per acerbas ærumnarũ angustias ad vitam ducere immortalem, vbi Deo ipso æuo sempiterno fruuntur. Sunt enim calamitates gradus scalæ Gen 28. Iacob ad cœlũ ascendentes: & vt verbis vtar Gregorij Nysseni, afflictio- Nyssen. nes piorum virorum flores sunt fructuũ, qui expectãtur. Id animo perspicies diuus Paulus in epistola ad Romanos: Gloriamur, inquit, in tribulationibus, scientes quod tribulatio patientiã operatur, patientiã autẽ probationẽ, probatio verò spem, spes autẽ non confundit. Vide orationis gradationem, & admirabilẽ apostoli elegantiam. Et Christus in euangelio authore Matthæo: Beati qui persecutionẽ Matth. 5. patiuntur propter iustitiam, quoniã ipsorum est regnum cœlorum. In Apocalypsi diui Ioannis de ijs qui Apoc 7. in æterna gloria & cœlesti securitate quiescũt, scriptũ est: Hi sunt, qui venerũt de tribulatione magna. Mœror fluit,

1. Reg. 9

1. Reg. 13

1. Re. 18

19. 22. 24

1. Re. 24

2. Reg 11

Psal. 118

Psal. 118

Hieron.

Psal. 119

Psal. 114

Psal. 118

Psal. 24

Similitudo

Esai. 25

Ose. 6

Ioan. 9

Gen 28

Nyssen.

Rom. 5

Matth. 5

Apoc 7

fluit, & euanescit, & in æternam voluptatem redigitur: iuxta id seruatoris nostri: Tristitia vestra cōuertetur in gaudiū. Vt enim oliuæ quæ in anno vno fructus non edūt, in altero eos ferūt vberimos atq; præstantissimos: sic viri iusti qui in anno fluxo huius vitæ sunt voluptatibus mundi priuati, in anno æterno alterius vitæ admirabilibus oblectationibus perfunduntur, bonorū que omnium copia cumulantur. Aspicias igitur esse calamitatem potius in bonis, quàm in malis numerandam. Quare non est mirandum voluisse Deū Hebræos affligere per Nabuchodonosorē, de quo hoc loco loquitur Daniel.

¶ Et tradidit dominus. Ostendit Daniel fuisse Babylonios victoriā hanc potius volūtate Dei, quàm suis armis cōsecutos, id Iudæorū peccatis exigētib. Id voluit Esaia ostēdere in exitio Samariæ per regē Assyriorū, quæ capite. 10. virgam furoris Dei vocat. Et ne vastitatem illā Assyrius sibi tribueret, nō Deo, adiecit: Nūquid gloriabitur securis contra eum, qui secat in ea? Cōparat eum securi, qua Deus erat Iudæos occisurus. Eodem modo Turcicus exercitus Christianos aliquando oppugnat & vincit: quia nō tā armis suis, quàm sceleribus nostris nobiscum pugnat. Cessent scelera nostra, & barbarorū aduersus nos scæuæ victoriæ cessabūt. Vt enim ignis ab incēdio desistit ablata materia: sic infidelium triūphi de nobis reportati ablati nostris flagitijs finē faciēt.

Poteris hoc loco accipere tradere pro permittere tradi, quemadmodum apud Paulū cap. 1. epistolæ ad Romanos: Tradidit illos Deus in desideria cordis eorū. Hoc est tradi permisit, dimittēs illos: iuxta illud diuini psal- tis: Dimisit eos secundū desideria cordis eorū, ibūt in adinuetionibus suis. Magno quidē supplicio eos Deus afficit, qui ipsius salutaria monita cōtēnūt, quādo eos dimittit, vt appetitionibus suis obtēperēt, quibus sibi pestē ac perniciē machinantur. Ita illud apostoli eodem loco intelligitur. Tradidit illos Deus in reprobū sensum. ¶ *In manu eius.* Tradi in manu alicuius est in eius potestatem & seruitutem incidere: vt Deuteronomij. 1. Odit nos dominus: idcirco eduxit nos de terra AEgypti, vt traderet nos in manus Amorreū. Iudicū quarto: Tradidit illos dominus in manus Iabin regis Chanaā. Et Ieremiæ. 37. In manus regis Babylonis traderis. Vocabulum hoc, manus, in diuinis literis multas habet acceptiones, quarum nonnullas citabo ad multa loca intellectu difficilia intelligenda. In primis significat periculum: vnde ponere animam in manu est exponere vitā periculis. Ita intelliguntur verba Ieptæ in libro Iudicum: Posui animam meam in manibus meis. Volēs Ionathas reuocare in memoriā patri suo Sauli periculū illud, quod Dauid susceperat, quādo Goliath singulari certamine trucidauit, dixit: Posuit animam suam in manu sua. Eodem

dem modo illud diuini atq; regij vatis intelligitur: Anima mea in manibus meis semper, & legem tuam nō sum oblitus. Ac si dicat: Etsi fuerim calamitatibus cinctus, & periculis expositus, nunquam tamen Deus sancte fui legis tuæ oblitus. Et illud Iob capite. 13. Quare lacero carnes meas dentibus meis, & animam meā porto in manibus meis? Non me fugit esse nōnullos, qui existiment, hoc loco Iob portare animam in manibus esse propositum cordis in operibus ostēdere. Sed vt mea fert opinio, his verbis querelarum plenis ostēdit vir sanctus dolorē, quoangebatur: Ac si dicat: Cur tanto moerore cōficior, vt cogar lacerare carnē meā, variāq; pericula subire? Manus etiā foedus significat, & pactum, ac concordia. Vnde manus dare significat pacisci, vt quarti Regū. 10. Da mihi manū tuā: qui dedit ei manum suam. Et Ezechielis decimosextimo: Ecce dedit manū suā. Hoc schemate vtitur Pythagoras, dicēs, non esse cuiq; manū porrigendam: vt ait in eius vita Laertius. Ac si diceret: non esse quempiam in familiaritatem facillē recipiendum. Illud affert Plutarchus in tractatione de multorum amicitia. Significat quoq; operationem & ministerium, vt Exodi. 35. Obtulerūt donaria, vt facerent opera, quæ iusserat dominus per manum Mosi. Et quarti Regū decimosextimo: Sicut locutus fuerat in manu seruorum suorum prophetarum. Et Esaia vigesimo. Locutus

est dominus in manu Esaia, Et Malachia primo: Onus verbi domini ad Israēl in manu Malachia. Hoc est, incipit prophetia comminatoria, quam Deus verbo suo locutus est populo Israēlitico ministerio & operatione Malachia. Præterea significat auxilium & fauorem, vt primo Regum vigesimo secundo. Interfice, inquit Saul, sacerdotes domini, nam manus eorum cum Dauid est. Et secundi Regum tertio. Erit manus mea tecum, aiebat Abner Dauidi, & adducam ad te vniuersum Israēl. Vnde aperire alicui manum, est ei eleemosynam largiri, vt Prouerbia 31. Manum suā aperuit inopi. Et manum alicui dare, est ei opē ferre, eūque iacentem leuare & dirigere, vt Actorū tertio decimo: Circuens quærebat, qui ei manum daret. Manum agitare est minari, vt apud Esaia. 10. Agitabit manū suā super montem filia Sion. Manū contrahere est ab incepto desistere, vt Iosue octauo: Iosue verò non contraxit manum. Manū extollere est preces ad Deum fundere, vt psalmo. 133. In noctibus extollite manus vestras ad sancta. Hoc est, in calamitatibus vestris ad eam templi partem preces vestras dirigite, vbi est sacrariū in sanctis sanctorum. Manus lauare est in eam curam toto pectore incumbere, vt actiones nostras ab omni impuritate abstractas exhibeamus: vt psalmo. 25. Lauabo inter innocētes manus meas. Et psalmo. 57. Lætabitur

tur iustus, cum viderit vindictam, manus suas lauabit in sanguine peccatoris. Vbi sanguis pro diuina in nefarios homines ultione accipitur. Viri enim pii cautiore sunt, cum impios vident supplicij affectos suorum scelerum debitas poenas persolvere: & tunc enixius contendunt omnem laborem ex animo eluere. Manus ad os applicare seu conuertere est comedere, vt cap. 14. libri primi Regum: Apparuit fluens mel, nullusque applicuit manum ad os suum. Et paulo post: Conuertit manum suam ad os suum. Aliquando vero est filere, vt Iob trigesimo nono: Manum meam ponam super os meum. Manus consilij idem est quod liberum arbitrium, vt Ecclesiastici quintodecimo: Reliquit eum in manu consilij sui. Manus accipitur pro sinu, vt psalmo. 103. Hoc mare magnum, & spatiosum manibus, hoc est sinibus, brachijs, & littoribus. Accipitur pro functione & negotio, ad quod gerendum vnusquisque tenetur: vt Esaię primo: Manus vestre sanguine plene sunt. Ac si dicat: Omnia negotia vestra ad crudelitatem tendunt. Non exercetis munus vestrum, sed ferarum: non humanitatem, sed immanitatem diligitis. Id etiam quod ait apostolus in epistola ad Thessalonicenses: Rogamus vos fratres, vt vestrum negotium agatis, vt operemini manibus vestris: non solum de corporis, sed etiam de animi actionibus intelligitur, hoc est de officio, ad quod vnusquisque tenetur. Monet eos, vt negotiationes vi-

ris Christiana pietate & religione prestatibus dignas administraret, & vnusquisque officium suum exequatur. Id intelligens rex David aiebat: Deum exquisiui manibus meis nocte contra eum. Verum id potest ad preces referri. Oppressus enim pius ac iustus rex calamitatibus & moribus manus suas ad dominum efferebat, eum obsecrans, vt vulneribus suis congruentem adhiberet medicinam. Huic explanationi fauet versio Symmachi ita habens: Manus mea nocte extensa fuit sine intermissione. Elata manu aliquid facere est illud superbe committere. Vnde Numerorum. 15. vbi editio vulgata habet: Anima vero quae per superbiam aliquid commiserit, &c. est in Hebraeo: Anima autem quae elata manu aliquid fecerit. Tangere aliquem manu, extendere, aut aggrauare illum manu est eum percutere & castigare: vt Iob. 7. Manus domini tetigit me. Exodi. 3. Extendam manum meam, & percutiam Aegyptum. Et primi Regum quinto: Aggrauata est manus domini super Azotios. Postremo per manum filius Dei significatur, quod per illum omnia facta sint. Ita intelligunt nonnulli illud diuini psaltis: Fiat manus tua, vt saluet me. Cum igitur manus tam æquocumque & variè accipitur, in eam sumitur significatio, quae fuerit ad literam accommodatior. Ex quo effectum est, vt hoc Danicis loco pro potestate & seruitute accipatur.

¶ *Regē Iudae.* Paulo antè appellatus fuit rex Iuda, nunc rex Iudae. Et si in versione

versione Latina differentia est in verbis, in Graeca tamè & Hebraea nulla est. Quare idem est rex Iuda, & rex Iudae. Sonatautè Iuda laudationem & confessionem. Iuda est tribus, Iudaea verò tota regio in Asia maiore, quae terra promissionis nuncupatur. ¶ *Et partem vasorum.* Erant in templo Salomonis multa vasa, quibus utebantur sacerdotes & leuitae in sacrificijs peragendis, quorum aliquot rex Babylonis cepit, secumque asportauit. Constructo templo translata sunt illuc omnia vasa sanctuarij, quae fuerant in tabernaculo, vt libro. 3. Regum proditum est. Præterea fecit Salomō alia multa, quae posuit in templo, & rex Ioas similiter, vt multis in locis literæ diuinae testatur. In sacra scriptura suppellectilia arma monilia instrumenta dicuntur vasa. Ezechielis. 12. Efferes foras vasa tua: hoc est suppellectilē tuā. Iere. 21. Vasa belli apud Ieremiā capite. 12. & Iud. 16. in libro Iudith capite. 16. pro armis bellicis accipiuntur. Apud psalmographum vasa mortis sunt sagittae in arcu ad occidendum paratae. Apud Ezechielē capite. 9. vas interfectionis gladius est aut securis. Vas etiā cymba significat: vt apud Esaiā capite. 18. In vasis papyri super aquas. Solebat enim antiqui Aegyptij teste Plinio libro. 13. nauiculas ex papyro construere: est enim papyrus arbor in Aegypti palustribus nascens. Et Actorum vigesimo septimo: Submissō vase sic ferebantur. Id est scapha submissa ita nauigabant. Nomine vasis ecclesia mi-

litans significatur: vt Actorum decimo. Vidit, nimirum Petrus, coelum apertum, & descendens vas quoddam velut lintheum magnum quatuor angulis submitti de caelo in terram: in quo erant omnia quadrupedia & serpentes terrae, & volatilia caeli. Hoc magnum vas de caelo descendens ecclesia catholica est à Deo constituta, quatuor habens angulos, nimirum ortum & occasum, aquilonem & meridiem. Animalia iuxta veterem legem immunda gentes erant idolorum cultui antea deditae, sed postea ad Christi legem pietatis plenissimam conuersae. Illas praecipiebat Deus diuo Petro vicario suo, & apostolorum principi, vt occideret quo ad vitia & impietates, easque comederet, hoc est sibi & ecclesiae incorporaret. Significatur quoque vasorum nomine ecclesia triumphans, vt apud Matthaeum in parabola de sagina missa in mare piscium multitudinem ex omni genere attrahente: per quam ecclesia militans significatur, in qua sunt varia hominum genera: sed impleta ea boniferuntur in vasa, mali autem foras proijciuntur. Hoc est viri iusti qui se integros in vita, castosque seruarunt, ad sedes beatissimas aeternamque felicitatem transferentur, vbi nullo dolore affecti, qui potius omni oblectatione perfusi in aeternum requiescent. Impij verò qui fuerunt stimulis cupiditatis & libidinis concitati, caeterisque vitijs irretiti, in aeternum exitium praecipites rapiuntur. Aspicias igitur capite

Actorum. 10. vas ecclesiam militan-
 tem significare, apud Matthæum verò
 capite tertio decimo triumphantem.
Matth. 13.
Prou. 25. Accipitur vas pro regno: vt Prouer-
 biorum vicesimo quinto: Aufer rubi-
 ginem de argento, & egredietur vas
 purissimum. Ac si dicat: Auferantur
 impij à cōspectu regis, & erit regnū
 iustissimum. Vas purissimum appel-
 lat scriptura regnum, vbi iustitia vi-
 get, vt ex consequentibus colligitur.
Ecccl. 42. Accipitur vas pro machina: vt Ecclē-
 siastici quadragesimo secūdo: Sol in
 aspectu annuntians in exitu, vas ad-
 mirabile, opus excelsi. Hoc est Sol
 splendorem in ortu suo ostendens
 est machina admirabilis, ac opus al-
 tissimi. Vrbes munitæ appellatur va-
 sa munitionis primo Machabeorum
 libro, capite quartodecimo: & muni-
 lia pulchra vasa gloriæ Ezechielis vi-
 cesimo tertio: & milites ad funestum
 bellum parati vasa furoris Dei capi-
 te Esaię. 13. Diuus Paulus capite Acto-
 rum. 9. vas electionis dicitur, hoc est
 instrumētum electum, quo Deus vt
 voluit ad nomen suum longè lateq;
 propagandum, & ad gentes ab idolo-
 rū cultu reuocandas, atq; ad seipsum
 conuertendas. Citharæ, psalteria, ly-
 ræ, cœteraq; musica instrumenta ap-
 pellantur vasa psalmi atq; cantici, vt
 psalmo septuagesimo: Confitebor ti-
 bi in vasis psalmi veritatē tuā Deus.
 Ac si dicat: Ego in laudem tuā Deus
 sancte celebrabo veritatem tuam in
 musicis instrumentis, canens te esse
 veracē, qui exhibere soleas, quæ pro-

mittis. Vnde Amos vaticinās aduer-
 sus Iudæorum magnates delicijs de-
 ditos: Sicut Dauid, inquit, putauerūt
 se habere vasa cantici. Excogitauerunt
 enim musicæ instrumēta, perinde ac
 Dauid facere solitus fuerat, sed
 proposito diuerso: ille vt Dei laudes
 carminibus celebraret, isti vt volupta-
 tibus diffuerent, & delicatē ac moliter
 viuerēt. Habet præterea vas alias
 significationes, quas lōgum esset nu-
 merare. Hoc autem Danielis loco va-
 sorum nomine significantur phialæ,
 disci, ollæ, lebetes, vrcei, scyphi, amu-
 lā, amphoræ, conchæ, antlię, cacabi,
 calices, capedines, acerrę, capulę, cati-
 ni, crateræ, cymbriæ, gutturnia, hy-
 driæ, lagenæ, malluua, patinæ, vineę,
 luteri, mensæ, cadelabra, lampades,
 forcipes, fuscina, thuribula, simpul-
 la, aut alia huiusmodi. Horum aut si-
 milium vasorum pars fuit in Baby-
 loniam asportata. De vasorum signi-
 ficationibus vide Hieronymum in
 Esaiam. 11. & 66. Isichium in Leuiti-
 cum. 11. Hilariū in Matthæum ca-
 none. 27. Cassianum libro. 2. capit. 3.
 Augustinū libro. 2. de doctrina Chri-
 stiana, Cyrillum de adoratione in
 Spiritum Sanctum, Basilium in psal. 7.
 ¶ *Et asportauit ea.* Nimirum vasa.
 Sed quoniam statim sequitur: Et va-
 sa intulit in domū thesauri Dei sui,
 quasi de rebus alijs loquēs, nō deest,
 qui existimet, particulam, ea, referri
 ad regem, & ad alios captiuos. At
 vtrumq; potest ad vasa referri. nam
 primo obtulit ea Deo suo in tēplo,
 postea

Amos. 6

Hieron.
Isichius

Hilari.
Cassian.
August.
Cyrill.

Basil.

postea iussit ea in domo thesauri tē-
 pli seruari. Vel accipitur, &, pro
 id est, vt vnum sit explanatio alte-
 rius. Potest particula, &, accipi pro
 quia, vt fit sensus: Eam ob causam
 dico eum vasa illa posuisse in tem-
 plo, quia posuerat ea in domo the-
 sauri Dei sui. Accipi particulam, &,
 pro quia indicat versus ille psalm. 59.
 Psal. 59. Da nobis auxilium de tribulatione,
 & vana salus hominis. Pro quo non-
 nulli codices habent: quia vana sa-
 lus hominis. Et illud Esaię c. 64. Tu
 iratus es, & peccauimus. Et illud Eli-
 sabethæ apud Lucam capite primo:
 Luc. 1. Benedicta tu inter mulieres, & bene-
 dictus fructus ventris tui. Ita locum
 illum Theophilactus interpretatur.
 Theo-
 phila
 Luc. 2. Ita illud intelligitur apud eundē Lu-
 cā capite. 2. Gloria in altissimis Deo,
 & in terra pax hominibus. Sed di-
 ces fortasse: Cur peccantibus homini-
 bus vasa Deo dicata fuerunt tradita
 impijs Babylonijs? Quid mali fece-
 runt vasa illa? Forsitan illud ob eam
 causam permisit Deus, vt intellige-
 rent Iudæi, eum nulla eorum re pro-
 fus indigere. Non enim vt egens ac-
 cipit, quæ sibi ab hominibus offerun-
 tur, sed vt eorum voluntates & offi-
 cia remuneret. Voluit persuadere Iu-
 dæis eorum sacrificia accepisse, vt se-
 eorum imbecillitati accommodaret,
 in eosque beneficia amplissima con-
 ferret. At postquam illi se intoleran-
 dis flagitijs contaminarunt, permi-
 sit, vt vasa templi ab impijs Babylo-
 nijs raperentur, innuens, quò ad vi-

tia non esse inter eos & Iudæos dis-
 crimē, cum æquē vtrique se in fla-
 gitia ingurgitarent. Itaque profuit il-
 la vasorum ablatio Iudæis, vt & Deū,
 & se ipsos agnoscerent. Babylonijs
 etiam vtilitatem attulit, vt vasorum
 diuino cultui dedicatorū virtutē in-
 telligerent. Quādiu enim ea habue-
 runt in honore, & ad humanos vsus
 nō adhibuerūt, nullo fuerūt exitio op-
 pressi. At vbi Baltasar rex illis ausus
 est in profano cōuiuio vti, statim fuit
 à Deo punitus: atque suis sceleribus
 debitas pœnas persoluit: subque sup-
 plicio docuit, quantus honor illis de-
 beretur. Hoc itidem euenit circa ar-
 cam fœderis à barbaris Philisthæis in
 prælio captam. Qua in re ostendere
 Deus voluit, non esse sibi opus illa,
 sed Hebræis: ac quia peruertebant
 fundamenta iustitiæ, & iura diuina
 & humana violabant, arcam illam
 testimonij non mereri. Sed ne gen-
 tes illæ Palæstinæ falsorum Deorum
 cultrices superbia elatæ gloriarētur,
 quod de arca Dei triumphassent, ef-
 fecit Deus, vt idolum earum Dagō
 ante arcam cadens contereretur, &
 ipsæ supplicio afficerentur, donec
 eam redderent, & munera diuinā ca-
 stigationē testatā Deo dicarēt, & ita
 vim illius arcae sentirent. Aspicias igitur
 & vasorum & arcae asportationē
 Iudæis & gentibus vtilitatem attulisse.
 ¶ *Interrā Sennaar.* Sennaar regio est Ba-
 byloniæ, in qua regnavit Nemrod,
 vt in libro Genesis memoriæ proditum
 est. Eius meminit Esaias capite

Danic. 5

Reg. 4

Reg. 5

Reg. 6

Gene. 10

Esai. 11

undecimo. Facit de illa mentionem Berofus libro . 4 . de antiquitatibus orbis, & Iosephus . 1 . de antiquitatibus Iudaicis, & Hestixus historicus, quē citat Hieronymus de locis Hebraicis, & Petrus Comestor in historia Ecclesiastica. Sēnaar authore Hieronymo idem est quod fœtor eorū. Inter Babylonios inaniū deorū cultores, in eorum fœtore sunt vasa sancta, hoc est nonnulla documenta philosophica salutaria, in eorū libris contenta, quæ ex illis depromere debemus. Pythagoras iustitiæ æquitatem efferēs dixit staterā non esse trāsiliendam, nec iniussu Dei de præsidio ac statione vitæ decedendum. Socrates duas esse vias asseruit, duplicēsq; cursus animorum è corpore exeūtium. Nam qui se flagitijs cōtaminassent, & libidinibus dedidissent, ijs deuium quoddam iter esse seclusum à concilio beatorum: qui verò se puros integrosque seruassent, quibusq; fuisset minima cū corporibus cōtagio, ijs ad domicilium cœlitum, ad gloriā sempiternam viam patere. Plato eius discipulus & Platonici omnes asseruerunt Deū esse orbis creatorem & moderatorem, eius prouidentia & numine mundum regi, cursus astrorum, mutationes temporum, rerum vicissitudines ordinēsq; cōseruari. Eam esse Dei vitam, qua nihil beatius, nihil omnino bonis omnibus affluentius cogitari posset. Architas Tarentinus docuit nullam esse capitaliorē pestem corporis voluptate: ex illa pa-

trix proditio, & vrbium euersiones oriri, nullum flagitium esse, nullum pestilens facinus, ad quod non excitet turpis voluptas: ac illecebris dominantibus temperantiæ locū nō esse, nec in voluptatis regno posse virtutem cōsistere. Multa itaq; de virtute differuerunt gentium philosophi, & perpetuis monumentis consignarunt, in quibus partem vasorum domus Dei, quæ est ecclesia catholica, possumus inuenire. Sed quia in multis erroribus versati ob fidei defectū, multa vana & commentitia cū veritate copularunt, non omnia vasa, sed partem eorum habere memorantur. Empedocles animam esse censet cordi suffusum sanguinem. Vide hominis ignorationem. Zenoni Stoico anima ignis videtur. Aristoxenus harmoniam esse eam existimauit: & ex totius corporis natura & figura varios motus cieri tanquam in cantu sonos. Xenocrates animam numerū esse dixit, cuius vis, vt iam antea Pythagoræ visum erat, in natura maxima consisteret. Critias sanguinē eam esse dixit: Hippo aquam. Ac alij alias huiusmodi vanitates literis mandarūt, quas refutat Gregorius Nyssenus in libro suo de anima, vbi planè ostendit, fuisse eos in erroribus intolerabilibus versatos. Et quia quæ bene ac sapienter dixerunt, sunt ex diuinis literis deprompta, dicuntur fuisse à templo Dei asportata.

¶ *In domū Dei sui.* Vt ei ob victoriā gratias ageret. Domū Dei sui appellat

lat statim domum thesauri Dei, quoniam in ea erat recōditus thesaurus in turribus nonnullis. Solebant enim quondam principes thesauros in turribus reponere, iuxta illud diuini ci-tharcedi: Fiat pax in virtute tua, & abundantia in turribus tuis. Domus hæc appellatur secundo Paralipomenon capite. 36. templum, aut vt ex Hebræo transferri potest, aula: quia regis palatium continebat Dei templum, & ædes thesauri. Fortasse voluit impius rex vehi curru triumphi statim ad deorum fanum, vt religionem simularet, qua populi animos deuinciret. Erat enim Gentibus persuasum Deos esse omniū dominos, eaque quæ gerantur, eorum geriditione ac numine, eosque optimè de hominum genere mereri, eamq; ob causam coli debere à mortalibus.

Quare fingebat Nabuchodonosor religionem, vt oculi omniū in eum conijcerentur. Sed quemadmodum magnæ arcis vmbra nō est arx ipsa, sed vana eius imago: sic simulata virtus quā hypocrisin vocāt, non est virtus, sed eius inane simulachrū. Vera virtus solida est, radices agit, atque etiā propagatur: ficta omnia tāquam flosculi decidunt, nec simulatum potest aliquid permanere. Videte ridiculam tyranni religionem: obtulit Deo suo vasa, quæ iniuste rapuerat. Huiusmodi sunt, qui ex malè acquisitis elemosynam aliquam facientes, existimant animum expiare, & liberalitatis nomen obtinere: quos ego aqui-

lis similes esse existimo. Vt aquilæ ex rapinis vistum sibi comparantes magnificæ à nōnullis vocātur, quod prædam quam vi rapuerunt, inter alias aues distribuunt: sic illi ex cruentis spolijs viuentes, quod opes ex aliorum patrimonio crudeliter captas fautoribus suis impartiant, liberalitatis præstantia insignes prædicantur. At Salomon in Prouerbijs: Hōnora, inquit, dominum de tua substantia. Non de aliena inquit, sed de tua. Et Tobias: De substantia tua fac elemosynam, & noli auertere faciem tuam ab vllō paupere. Et Zachæus apud Lucam: Ecce, inquit, dimidium bonorum meorum do pauperibus: & si quid aliquem defraudauit, reddo quadruplum. At Nabuchodonosor Iudæorum spolia Deo suo offerebat.

¶ *Et ait rex.* Subauditur Nabuchodonosor huius nominis primus. Asphenez Hebraicè scribitur Asphanaz, Græcè autem Asphanaz.

¶ *Præposito eunuchorum.* Hoc est magistro aut præfecto famulorum domus regiæ. Id hominū genus adhibebatur olim seruandis cubilibus regū. Vnde effectū est, vt postea tēporum successione omnes principum famuli appellarentur eunuchi, tametsi castrati non essent. Eodem modo Putiphar ca. 39. Genesis dicitur eunuchus Pharaonis regis Aegypti, cum vxorem haberet. Diuus Hieronymus libro de quæstionibus Hebraicis asserit eum fuisse patrem vxoris Ioseph.

Diodor. Hac ratione moti Diodorus & Gen
Genna nadius illum aiunt non fuisse spado-
nem, sed regis famulum. Idem dicit
Caieta. de duobus eunuchis Pharaonis in car-
cerem coniectis Thomas de Vio Ca-
ietanus in explanatione in caput. 40.
Gen. 40 Genesis. Id dici potest etiam de eu-
nuchis, de quibus loquitur Esaias ca-
Esa. 39. pite. 39. & de eunucho reginæ Cádac-
Aetis 8. cis in Actis apostolorum cap. 8. quē
Matt. 16 baptizauit Philippus, non apostolus
Mar 3. ille, quē euangelistæ inter apostolos
Luc. 6. numerat, sed vnus ex septuaginta duo-
Hippol. bus discipulis, vt ait Hippolit^o & Do-
Dorot. rothæus : de quo loquitur Lucas in
Act. 6. Actis cap. 6. Itaq; idem est hoc loco
præpositus eunuchorum, quod præfe-
ctus aulicorum, seu famulorū regis.
¶ *Vt introduceret.* Subaudi in regiā
& metropolim, quæ Babylon voca-
batur : erant enim in terra Sennaar
per regionem dispersi. Vel vt intro-
duceret eos in aulam, vbi erant edes
famulis regis deputatæ.
¶ *De filijs Israël.* Hoc est, de Hebræis.
Gen. 38. Periphrasis Iudæorū est, qui ideo fi-
lij Israël vocātur, quia à Iacob, qui
Israel postea vocatus fuit, genus suū
Psal. 67. ducunt. Ita intelligitur illud psalmo-
graphi : In ecclesijs benedicite Deo
Domino de fontibus Israël. Pro quo
vertere etiam poteris: de fonte Israē-
lis . Inducit diuinus ac regius vates
cantores his verbis populum hortan-
tes ad hymnos in Dei laudem con-
cinendos. Ac si dicant: In hominum
cœtu nomen Dei cantibus celebrate
vos, qui progeniem ducitis à Iacob

vocato Israël, ex quo tāquam è fon-
te dimanastis. Hoc schemate vsus est
Esaias capite. 48. dicens: Audite hæc ^{Esa. 48.}
domus Iacob, qui vocamini nomine
Israël, qui de aquis Iuda existis . Id
est, qui à Iuda tanquam riui à fonte
deriuati estis. Fons enim pro origine
accipitur: vt Prouerbiorum quarto- ^{Prou. 14.}
decimo: Timor domini fons vitæ. Ita
intelligitur illud Deuteronomij: Ha- ^{Deut. 33.}
bitabit Israël cōfidēter & sol^o, oculus
Iacob. Vbi pro oculo in Hebræo est
Hain, quæ vox oculum significat &
fontē: quo tropo vtimur nos Lusita-
ni, qui scaturientem fontem appella-
mus olho dagoa. Igitur loco illo ocu-
lus nō accipitur pro oculo faciei, sed
pro oculo aquæ, hoc est pro fonte &
principio, vt sit sensus: Tunc habita-
bit populus Israëliticus securus, non
admissus infidelibus, cuius populi ori-
go & fons est Iacob, à quo ille dedu-
citur. Eodē modo Zacharias oculum ^{Zach. 9.}
accipit pro fonte, cum ait: Dominus
est oculus hominis. Hoc est, Deus est
fons, à quo bona cūcta homini dima-
nāt. Hæc est ratio, quare Israël dicitur
Iudæorū fons, & illi filij Israël.
¶ *De semine regio & tyrannorū.* Hoc
est de progenie regum & virorū cla-
ritate generis præstantiū. Reges quō-
dam vocabantur tyranni ob fortitu-
dinem, teste Trogo Pompeio. Postea ^{Trogu.}
verò tyranni nomen illis solūm tri-
buebatur, qui principatus viribus in-
solenter & intēperanter abutebātur:
qui armis oppressos crudeli domina-
tu coercebant. Hoc loco, vt ait Al- ^{Albert.}
bertus

Similitudo.

Magnus in huius loci explana-
tione, non immanitate, sed à fortitu-
dine tyranni vocantur. Igitur nomi-
ne tyrannorū intellige principes &
magnates, & viros strenuos generis
ac dignitatis nobilitate præcellentes.
Videtur ditius vates voluisse innue-
re Nabuchodonosoris superbiā, qui
hoc faciebat ad magnificentiam re-
gni sui ostendendam, & ad gloriā vi-
ctoriarū suarū illustrandā. Vel for-
tasse quōd intelligeret, nō parū cōdu-
cere ad virtutis & sapientiæ cumulū
generis nobilitatē. Erant illi capti &
abiecti, & in ærumnis ob seruitutem
qua opprimebantur, versati: at voluit
eos rex efferre, & honoris insignibus
ac ornamentis illustrare. Vt enim sol
eleuat vapores à terra: sic rex eos, qui
ob infestum casum abiectam vitā de-
gunt, cum sint virtute & nobilitate
præditi, debet ferre in sublime, & ho-
noribus decorare, & in consiliū adhi-
bere. At cum contrā fieri videamus,
opus est fateri, priuati nomen nō ho-
minum indignitatem, sed principū
infelicitatē sæpenumero significare.
¶ *In quibus nulla esset macula.* Hoc
est, qui nulla essent deformitate no-
rati, nullo membrorum defectu. Col-
liges ex hoc loco Danielem & socios
eius non fuisse castratos: eosque lon-
gè falli opinione, qui eos aiunt fuisse
exectos, verèque eunuchos.
¶ *Decoros forma.* Id est præditos cor-
poris pulchritudine, quæ est apta fi-
gura membrorum cum quadam co-
loris suauitate. Sed addit statim: Eru-

ditos omni sapiētia. Nā corporis pul-
chritudo plus obest, quàm prodest;
si est cum leuitatē & insipientia con-
iuncta. Vnde Salomon capite Prouer ^{Prou. 11.}
biorum vndecimo: Monile, inquit,
aureum in naribus porci est mulier
formosa, quæ destituitur iudicio: ra-
tionis. Vt monile pretiosum seu ar- ^{Similitudo.}
milla aurea pulchris gemmis distin-
cta in rostro porci plus ei afferret detri-
menti quàm cōmodi, quōd eum co-
medere non sinat: ita forma egregia
solet mulieribus vanis & impudēti-
bus exitum afferre: & homines leues
& insipientes ad superbiā, inanē glo-
riā, & amatorias vanitates incitare.
¶ *Eruditos omni sapiētia.* Quō ad
philosophiam rationalem, quæ com-
prehendit grammaticam, dialecticā,
rhetoricā: & cautos sciētia quō ad
naturalem, quæ coerçet physicā, me-
taphysicā, mathematicā: & doctos
disciplina quō ad moralem, quæ cō-
tinet ethicā, politicā, economi-
cam . Sed dices: Cum pueri essent,
cum ex metis adolescentiæ nō excē-
sissent, quī fieri potuit, vt tot sciētijs
consequi potuissent. Existimo non in-
telligi hunc locum de sciētijs per-
fectis, quæ in teneram ætatē non
cadunt, sed de earum principijs. Erāt
enim hi pueri his doctrinarum gene-
ribus etsi non consumatē, aliquo ta-
men modo instructi: ita vt potius de
aptitudine, quàm de actu locus hic in-
telligatur. Potest verti tota hæc ora-
tio: Erudibiles omni sapiētia, aptos
sciētiæ, & dociles disciplina. Et ita

nulla erit controuersia. Hi pueri que rebantur, qui pollerent ingenio perspicaci & facundo, essentq; ad vtranq; philosophiam apti, tam ad eam que in actione, quam quæ in contemplatione consistit.

¶ Qui possent stare in palatio regis. Id est, qui possent regi in aula seruire: qui apti essent, vt regi ministrarent. Stare in palatio regis, & stare in cōspectu regis idem est. His duobus tropis vtitur Daniel hoc capite. Nam paulo post inquit: Postea starēt in cōspectu regis. Metaphora est à famulis desumpta, qui solent coram dominis stare, vt illis seruiant, & famulentur: qua vtitur scriptura multis in locis. **Gene. 14** Genesis capite quartodecimo: Tringenta annorum erat Ioseph, cum stetit in conspectu regis: vt scilicet ei somnium interpretaretur, eiq; operā nauaret. **4. Reg. 3** Quarti Regum tertio dixit Elifocus: Viuit dominus exercituum, in cuius conspectu sto: id est, cui seruiuo. Et idem postea: Viuit dominus, ante quem sto. Et secundi Paralipomenon quinto: Steterunt corā patre eius Salomone. Verbum hoc stare varias habet acceptiones, quarum nonnullas quas existimo ad diuinarū litterarum difficiles locos intelligēdos cōducere, explanabo. Stare in medio aliquorū est fieri illis familiarē, in eorumque domestica communicatione versari. Id existimo voluisse significare euāgelistas, cum dixerūt: Stetit Iesus in medio discipulorum suorum. Et Ioannes à Iudæis interroga-

tus cur baptizaret, ad Christū sermo nem retulit, dicens: Medius vestrum stetit, quē vos nescitis. Ac si diceret: Vobiscum familiariter viuit, & communicat factus homo Messias vester, quem vos ob superbiā vestram, & humilitatem eius contemnitis: ad cuius baptismum baptismus meus est præparatio quædam. Alludere videtur Ioannes ad id quod populo Israëlitico dixit Moses de Christo vaticinans capite Deuteronomij. 28. **Deut. 28** Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis sicut me suscitabit tibi dominus Deus tuus. Vbi illud, de gēte, potest verti ex Hebræo: De medio tui: vt sit sensus: Messias tuus versabitur tecū humanitate assumpta: nā cum sit Deus, naturā induet humanam, & erit de cognatione tua ex genere Abraham, sicut ego sum. Multū quidē refert ad regni vtilitatē & præstantiam habere regem ex eadem gēte & natione, qui se populo suo benignum & familiarē prabeat. Stare super pedes est firmum esse, & optimè constitutum. Hac orationis exornatione vtitur Ezechiel capite. 2. & Ioānes capite vndecimo Apocalypsis. **Ezech. 2. Apoc. 11.** Præterea stare idem est quod cessare, & nō moueri: vt Iosue. 3. Steteruntq; sol & luna, donec vlcisceretur gēs de inimicis suis: & Matthæi vicesimo: Quid statis hic tota die ociosi? Postremò stare accipitur pro permanere: vt Ecclesiasti. 2. Sta in iustitia & timore: & psalmo primo: Et in via peccatorum non stetit. Peccatorum via est

Ioan. 1.

Deut. 28

Ezech. 2.

Apoc. 11.

Iosue. 3.

Mat. 20

Ecclesi. 2

Psalm. 1

est flagitiosus viuendi modus, in quo tunc non stamus, cum in scelere nō manemus, sed ad rectam vitæ rationem redimus: cum à flagitijs diuino adiuti fauore animum expiamus, eūque à corporis contagione seu ocatum ad Christi imitationem conferimus. Cum igitur stare tam variè sumatur, hoc Danielis loco accipitur pro seruire & ministrare.

¶ Vt doceret eos literas, & linguam Chaldæorum. Hinc colliges diuersam esse linguam Hebræam à Chaldæa: & deceptum fuisse Philonem virum alioquin eruditum, qui contrarium putauit. Prima omnium linguarum fuit Hebræa teste Hieronymo in primo Augustini caput Sophoniæ, & Augustino libro. 16. de Ciuitate Dei. Hæc in confusione linguarum mansit in domo Heber, à quo deriuata est vsq; ad Abraham, eiusque filios & posteros. Ea scripsit Moses Pentateuchū, & Iosue librum suum. Nec obstat fuisse Abraham natum in Chaldea, vbi linguam didicit Chaldæorum: nam duas callebat linguas, nimirum Chaldæam & Hebræam, & postquam ex Chaldæorum exiuit regione, lingua Hebræa vsus est, quam docuit filii suū Isaac, & in posteros lōgè propagauit. Haec lingua locutus est Adā, & Noë, & Heber, à quo nominati sūt Hebræi, vt Augustinus libro de Ciuitate Dei. 16. & Iosephus. 1. Antiquitatu, Acacius in Genesim, capite quartodecimo, Lyranus in eundem librum capite. 10. memoriæ prodiderunt.

Philon.

Hieron.

August.

August.

Ioseph.

Acacius

Lyran.

¶ Et constituit eis rex annonam. Hoc est, illisq; rex quotidianū victum de suis epulis decreuit. Vide regis erga famulos & captiuos benignitatem & munificentiam, qui eos iisdem epulis, quas ipse sumebat, nutrirī præciperet. Hinc discant principes & magnates, ne abiectos quidem homines despiciere. Vt caprificus vilis arbor in gentia ac dura machinarum marmora findit atque dirumpit: sic cōtempus aliquando homo, nulla æstimatione iudicio popularium dignus potentes viros, diuitijs affluentes, nominis celebritate præstantes lædit aliquando, eisq; insperatam necem ac perniciem machinatur. Et vt est in contrito vetustate prouerbio: capillus vnus habet vmbra suam. Vide quā utilis sit regi benignitas & clementia. Id intelligebat sapiētissimus rex, cum diceret in prouerbijs: Misericordia & veritas custodiūt regem, & roboratur clementia thronus eius. Vbi per veritatem intelligitur fides promissorum: de qua ita ait Cicero Officiorum primo: Fundamentū iustitiæ est fides, id est dictorum conuentorūque constantia & veritas. Et de iusto rege ait Esaias: Præparabitur in misericordia folium. Tanti faciebant veteres Romani clementiam, vt ei templum dedicarent, auctore Plutarcho, quē refert Aeneas in commentarijs in vetera numismata. Quanto principes sunt superiores, tanto se summissius gerere debent. Opus est illis superbiam,

Similitudo.

Prou. 20

Cicero.

Esai. 16.

Plutarch.

Vicus.

arrogantiam & immanitatem fuge-
re: contra verò benignitatem, placabi-
litate, & clementiam amplexari: non enim sunt tyranni, sed pasto-
res. Vnde רַחֵם Rahah apud He-
bræos, & ποιμαίνω apud Græcos rege
re significant & pascere. Hac ratio-
ne ductus Ieremias cap. 2. de regibus
& principibus loquens ait: Pastores
præuaricati sunt in me. Et Home-
rus libro Iliadis. 1. Regem Agamé-
nonem vocat pastorem populorum.
Illud psalmographi. Dominus regit
me, nihil mihi deerit, in loco pascue
ibi me collocavit: vertunt nonnulli:
Dominus pascit me. Nec solum pas-
cere est victum præbere, sed oblectare
iuxta illud Vergilij lib. 1. AEneidos,
Atque animam pictura pascit inani.
¶ Postea starent in conspectu regis. Id
est, exactis illis tribus annis regi ser-
uient, & ministrarent. Schema est
trinitum apud Hebræos, de quo pau-
lo antè disserui.

Ierem. 2
Homer.
Psal. 22.

Vergili.

B ¶ Fuerunt ergo inter eos de filiis Iudæ
Daniel, Ananias, Misael, & Aza-
rias. Et imposuit eis præpositus eunuchorum
nomina, Danieli Baltassar, Ana-
nie Sidrach, Misaeli Misach, & Aza-
rie Abdenago. Proposuit autem Daniel
in corde suo, ne pollueretur de mensa re-
gis, nec de vino potus eius: & rogauit eu-
nuchorum præpositum, ne contaminaretur.
Dedit autem Deus Danieli gratiam
& misericordiam in conspectu principis
eunuchorum. Et ait princeps eunuchorum
ad Danielelem: timeo ego dominum meum
regem, qui constituit vobis cibum & po-

tum: qui si viderit vultus vestros ma-
cilentiores præ cateris adolescentibus coe-
uis vestris, condemnabit caput meum
regi. Et dixit Daniel ad Malasar, quem
constituerat princeps eunuchorum super
Danielem, Ananiam, Misael, & Aza-
riam: Tenta nos obsecro seruos tuos die-
bus decem, & dentur nobis legumina ad
vescendum, & aqua ad bibendum: &
contemplare vultus nostros, & vultus
puerorum, qui vescuntur cibo regio: &
sicut videris, facies cum seruis tuis. Qui
audito sermone huiusmodi, tentauit eos
diebus decem.

¶ Fuerunt ergo inter eos. Hoc est, in-
ter eos autem qui ex diuersis natio-
nibus electi sunt, fuerunt quatuor pue-
ri Hebræi, quorum hæc nomina ex-
primuntur. Et quoniam dicuntur esse
de filiis Iudæ, existimant nonnul-
li, eos fuisse de tribu Iudæ, & ex re-
gia progenie. Certè de Daniele illud
astruunt Hieronymus, Epiphanius,
& Iosephus.

¶ Et imposuit eis præpositus eunuchorum
nomina. Hoc ideo fecit, quia Ba-
bylonij nomina Hebraica detestabatur.
Putauit præpositus incommodum esse
nominibus odiosis & execratis appellari,
qui regi in aula ministrarent. Eam ob
causam vetera illis nomina abstulit, &
noua imposuit. Fortasse hoc præcepit rex,
vt dominatum suum ostendat: erat enim hoc
ius dominij in more apud multas
nationes: vt intelligentes serui esse se
libertate priuatos, dominis parerent,
& seruitutem suam agnoscerent. Hæc
est

Theod. est Theodoretus explanatio. Esse quippe
potestatis atque dominij signum
nomina rebus imponere, indicauit
Adam appellans animalia nominibus
suis, vt in libro Genesis memoria
proditum est, quo se illorum do-
minum à Deo constitutum signifi-
cauit. Voluit Deus esse hominem huic
medio mundi globo præpositum: e-
iusque dominatui permisit non solum
terrenas sed æreas animantes, & que
aquis occultabantur. Ac quod præ-
stantius est, cælum ipsum & admi-
rabiles siderum fulgures, globos æthe-
rios monumenta manuum suarum æter-
na ad commoditates hominis creauit.
Fortasse eam ob causam rex illis
nomina mutauit, vt eos fauore pro-
sequeretur. Ait enim Alexander ab
Alexandro libro quarto Genialium
dierum, eos qui olim in numero ci-
uium Romanorum erant asciti, & ci-
uitate donati, in memoriam accepti
beneficij solitos fuisse propria nomi-
na explodere, & alia usurpare. Et li-
bro secundo ait, seruos, quando ma-
nu mittebantur, aut prætorij orna-
mentis decorabantur, explosis veteri-
bus nominibus ingenuorum ac nobi-
lium nominibus appellari. Itaque qui
aliquem in dignitate aliqua consti-
tuebat, ei nomen mutabat. Id in quar-
to libro Regum scriptum legimus,
vbi Pharaon rex Aegyptiorum con-
stituens regem Eliacim vertit nomen
eius Ioacim. Et Nabuchodonosor
Babyloniorum rex cum in regia di-
gnitate collocaret Matthatiam, im-

posuit ei nomen Sedechiæ. Sed omis-
sis regibus mortalibus de rege sem-
piterno, cuius numine mundus regi-
tur, loquamur. Deus ille qui homi-
nes quasi spectatores superarum rerum
ac cælestium creauit, eis nomina no-
ua imposuit, quos præcipuos suo ob-
sequio ascribebat, quibus singularem
amorem ostendebat, quorum virtu-
tes & res præclare gestas ad memo-
riam posteritatis æternam propaga-
bat. In veteri testamento Abrâ voca-
tus est Abraham, Sarai Sarah, Iacob
Israël, Ioseph saluator mundi: in no-
uo autem Simon vocatus est Petrus,
Saulus Paulus, & filij Zebedæi Bo-
nærges, hoc est filij tonitruum. Summi
etiam pontifices solent in creatione
nomina noua suscipere. Cælius Rho-
diginus libro tertridecimo lectionum
antiquarum id ob eam causam fuisse
existimat, quia Sergius secundus
pontifex maximus, qui primus no-
men mutauit, nomine indecoro an-
tea vocabatur. Id quod videtur fuisse
à Platina depromptum. Ego verò
existimo consuetudinis huius origi-
nem ad diuum Petrum primum pon-
tificem maximum respexisse, cui do-
minus nomen mutauit, dicens: Tu
es Simon filius Ioanna: tu vocaberis
Cephas, quod interpretatur Petrus.
Verba sunt euangelij auctore Ioan-
ne capite. 1. Voluit euangelista voca-
bulum interpretari, cum Græcè eu-
gelium scriberet: quia Cephas non
Græca est vox, sed Chaldaica, siue
Syriaca, vt rectè Hieronymus obser-
uauit.

Gen. 17.
Gen. 17.
Gene. 32
Gen. 41.

Ioan. 1.
Act. 13.
Mat. 13.

Cælius.

Platina.

Ioan. 1.

Hieron.

uauit. Idem est Cephas quod lapis magnus: quod Deus nomine Petri voluit significare. Postea nanque ei dixit: Tu es Petrus, & super hanc petram edificabo ecclesiam meam. Est enim ecclesia fundata super Petrum, & Petrus super Christum: & ita primum fundamentum Christus est: de quo Paulus in epistola prima ad Corinthios: Fundamentum, inquit, aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Christus Iesus. Aspicias igitur, principem apostolorum, cui nomen antea fuerat Simo, fuisse Cephā & Petram vocatum. Nec solum ipse, sed vnus etiam ex septuaginta duobus discipulis fuit Cephas appellatus; ob amicitiam fortasse, qua Petrum apostolum comprehenderat, quem singulari amore prosequeretur. Lege Dorotheum & Hippolytum antiquos authores nomina septuaginta duorum discipulorum literis mandantes, inter quos inuenies Cephā, quem episcopum fuisse asserunt. Oecumenius etiam in Acta apostolorum, quem refert & Ederus. sequitur Georgius Ederus in œconomia, nonnullos ex septuaginta duobus recenset, inter quos nominat Cephā cognomine Petri. Syxtus quoque Senensis libro secundo Bibliothecæ sanctæ ait Cephā fuisse vnum ex septuaginta duobus Christi discipulis. Hunc Cephā credibile est, eum fuisse, quem Paulus apostolus palam reprehendit. Cum enim esset Antiochiæ, cibus in lege vetere prohibitis vescebatur. At venientibus Iudæis ad fidem conuersis à Gentium mensa se subtrahebat, ne Iudæos illos offenderet, qui quòd nòdum essent in euāgelio perfectè docti, nec Gentium conuersionem, nec cibum in lege prohibitorum esum ferebant. At Gentes simulatione Cephæ offendebantur. Qua de re diuus Paulus in epistola ad Galatas ita ait: Cùm autem venisset Cephas Antiochiam, in facie ei restiti, quia reprehensibilis erat. Itaque Cephas hic à Paulo increpatus non fuit Petrus ille apostolorum princeps, Christiq; vicarius, sed vnus ex septuaginta duobus discipulis. Hæc est Clementis sententia, quam refert vt veram Eusebius Cæsariensis libro primo historię ecclesiasticæ capite quartodecimo. Eam tuetur Oecumenius in collectaneis epistolarum ad Galatas: & refert Theophilus in commentarijs in eandem epistolam. Et nostra hac ætate eius patrociniū suscepit Bartholomæus Camerarius in tractatione de ieiunio, capite sexto. Est quidem illa probabilis, & pia, & magnorum virorum auctoritate & antiquitate roborata. Nò enim videtur verisimile post aduentum Spiritus Sancti in apostolos in crimen illud incidisse ecclesiæ columnam, & in re graui ad fidem pertinente, nempe de cessatione legalium, eum peccasse, cui Christus ecclesiam suam commiserat, quem pastorem vniuersalem atque fidelium doctorem & magistrum constituerat, & vicarium suum in terra

Ioan. 21. in terra reliquerat: cui dixerat: Ego rogavi pro te, vt non deficiat fides tua: Insuper cùm ille se iam excusasset, atque defendisset à culpa, quæ ei obijciebant Iudæi, quòd cum Cornelio homine Gentili comederet & communicaret: quam ille diluit docens, illud ex Dei præcepto fecisse, vt in Actis apostolorum scriptum legitur, quòd fieri poterat, vt se à Gentium consortio, & cibus abstraheret: Præterea non videbatur æquum, à Paulo pontificem maximum apostolorumque principem publicè & acerbè increpari. Hinc Porphyrius hostis Christianæ religionis sumpsit animum eos reprehendendi, vocans Petrum simulatorem & mendacem, & Paulum inurbanum & superbum. Non inuheretur tam durè in duos illos præcipuos euāgelij doctores & propagatores, si in veritate fuisset instructus. Nec eam ob causam dicendum est, eum qui fuit à Paulo reprehensus, non fuisse Cephā discipulum illum, sed apostolum, quòd dicat Paulus: Cùm autem venisset Petrus Antiochiā, in facie ei restiti. Nam quædam exemplaria Græca habent *ἰσθὲν κηφᾶ*. Hoc est, cùm venisset autem Cephas. Eteodem modo paulo post: Dixi Cephæ coram omnibus. Sed nihil refert *κηφᾶς* enim, pro quo nos dicimus, Cephas, idem est quod *πέτρος*, hoc est Petrus, vt iam diximus. Et discipulus ille Cephas etiam Petrus vocabatur. Non me fugit diuum Augustinum existimasse, eum fuisse Petrum apostolum, & in crimen incidisse: in eiusque sententia esse alios propè infinitos, inter quos sunt nonnulli magni nominis & auctoritatis viri. Diuus Hieronymus ait cum diuo Augustino eum fuisse apostolorum principem: sed in hoc ab eo dissidet & dissentit, quòd asserat eum nullum in crimen incidisse: sed hos duos insignes apostolos simulato dissidio ob aliorum vtilitatem, summa animi concordia contendisse: vt dum Petrus à Paulo obiurgatus silentio vteretur, hi qui legalia putabant seruanda, ab eorum obseruatione desisterent. Et admonitus hac de re à diuo Augustino nunquam fuit à sententia deiectus. Sed nec ipse potuit eundem Augustinum à sententia mouere. Secutus est Hieronymus in quaestione hac Græcos authores, quemadmodum multis in alijs, aliquando vt interpretes, aliquando vt ex eorum fontibus iudicio arbitrioque suo quantum quoque modo videretur, hauriret. Qui autem ex illis aiunt diuum Petrum in illa simulatione in crimine incidere, sunt infra scripti patres. Origenes in commentarijs in epistolam Pauli ad Galatas, & in decimo Stromatum libro. Theodoretus in expositione in epistolam ad Galatas, Eusebius Emisenus in eandem epistolam, Didymus Alexandrinus in explanatione in eandem, Apollinarius Laodicæ episcopus in commentarijs in eandem epistolam, Ioannes Chrysostomus in eandem epistolam, & in libro. 1.

Theod. libro .1. de sacerdotio, Theodorus Era-
 cleæ episcopus in explicatione episto-
 Theop. lre ad Galatas, Theophylactus in ean-
 OEcu. dem, OEcumenius in collectaneis ex-
 planationum in eandem epistolam,
 Cal. ian. Ioânes Casianus libro collationū .17.
 Hi sunt in eadem sententia cum Hie-
 ronymo: magni quidem viri, & ad-
 mirabili sapientia præditi, qui sibi no-
 minis celebritatē & amplitudinē ne-
 ritō compararunt. Sed vtra hæc opi-
 nionum vera sit, alij viderint. Illud
 volui præcipuè admonere, fuisse, quē
 dam ex septuaginta duobus discipu-
 lis vocatum Cephā, qui forsitan
 fuit ille, quē Paulus obiurgauit. Hūc
 existimo esse Cephā illum, de quo
 Galat. 1. in eadē epistola ad Galatas dixit Pau-
 lus apostolus: Iacobus & Cephas &
 Ioannes qui videbantur columnæ esse,
 dexteræ dederunt mihi & Barnabæ
 societatis. Si enim loqueretur de apo-
 stolorum principe priuseum nomi-
 naret, quā Iacobum. Imò Ioannes
 ille de quo hīc loquitur, non fuit ille,
 qui euangelium scripsit, vt mea fert
 opinio, sed alter ex septuaginta duo-
 bus discipulis . Hippolitus enim &
 Hippol Dorot. Dorotheus inter eos Ioannem quē-
 dam numerant, quem episcopum a-
 iunt fuisse Bibliapolesem. Quī fieri
 Galat. 1. potest fuisse illum Ioannem aposto-
 lum, cum idem Paulus in eadem epi-
 stola asserat, post Petrum nullum se
 apostolū vidisse, nisi Iacobum fratrem
 Domini? Si verba Pauli perpendere
 volueris, & ordinem literæ limato iu-
 dicio obseruaueris, cum Cephā, qui

dedit Paulo manus societatis, vide-
 bis apertè apostolum non fuisse. Lo-
 quitur enim Paulus ibi de Petro apo-
 stolorum principe, & de Cepha, vt
 de viris diuersis. Ita enim ait: Cum
 vidissent, quòd creditū est mihi euan-
 gelium præputij, sicut Petro circum-
 Galat. 2. cisionis, qui enim operatus est Petro
 in apostolatu circuncisionis, opera-
 tus est & mihi inter Gentes. Et cum
 cognouissent gratiam, quæ data est
 mihi, Iacobus & Cephas & Ioannes
 qui videbantur columnæ esse, dexte-
 ras dederunt mihi & Barnabæ socie-
 tatis. Aduerte. Cum vidissent, inquit
 in tertia persona, quòd creditum est
 mihi euangelium, sicut & Petro, Ia-
 cobus Cephas & Ioannes dederunt
 mihi dexteræ. Nonne ostendit hæc
 oratio Cephā hunc alterum à Pe-
 tro fuisse, quemadmodum Iacobus
 & Ioannes alij à Petro erant? Quæ
 enim esset constructio hæc? quæ ver-
 borum collocatio? quæ sensus conue-
 nientia? quæ sartago loquendi, si Pe-
 trus apostolus & hic Cephas qui Pau-
 lo dedit manum idē essent? Germa-
 nus sensus est. Cum Iacobus aposto-
 lus & Cephas atque Ioannes discipu-
 li Christi vidissent delegatam mihi
 esse prouinciam prædicandi euange-
 lium apud Gentes, quemadmodum
 Petro apostolo apud Iudæos, dede-
 runt mihi dexteræ, quod est simbo-
 lum societatis. Nonne vides nullum
 horum trium esse apostolorum prin-
 cipem, sed illos esse cum eo & fide,
 & amicitia coniunctos? Erat quidem
 Cephas

Cephas hic vir magnus, & episco-
 pus, & vnus ex septuaginta Christi
 discipulis: sed propter imprudentem
 simulationem incidit in errorem, in
 quem non arbitror apostolorū prin-
 cipem incidisse. Sed omnia hæc, &
 quæcunque dixerō, iudicio & corre-
 ctioni sanctæ Romanæ ecclesiæ ca-
 tholicæ subijcio. Illud certissimum
 est, nomen nouum Simoni imposi-
 tum esse à Deo, qui Danieli idem fie-
 ri voluit.

¶ *Danieli Baltassar.* Daniel sonat iu-
 dicio Dei: Ananias idem est quod
 nubes domini: Misael quis postulās?
 Vel abstulit Deus: Azarias auxilium
 domini: Baltassar scrutator thesauri:
 Sidrach ager delicatus: Misach pro-
 longās: Abdenago seruus anxius. Etsi
 magna in his nominibus inueniri po-
 test philosophia: tamen eam silentio
 prætereo, satis esse existimans signifi-
 cationes eorum explicare. Multi fce-
 runt electi, vt regi ministrarent, sed
 de Israëitarum tantummodo nomi-
 nibus hoc loco fit mentio . Solūm
 enim viri pij & iusti nomen habere
 merentur . Loquens dominus apud
 Luc. 16. Lucam de paupere virtutibus orna-
 to, & de diuite epulis dedito, paupe-
 ris nomen nimirum Lazarū expref-
 sit, diuitis autem silentio præteriuuit.
 Quauis impij nominētur, illud est
 in terra, non autem in coelo, iuxta id
 Luc. 10. quod apostolis suis dixit Christus:
 Gaudete, quia nomina vestra scripta
 Psal. 48. sunt in coelis. Et de improbis ait Da-
 uid: Vocauerunt nomina sua in ter-

ris. Et iterum: Deleantur de libro vi Psal. 68.
 tæ, & cum iustis non scribantur . Et
 Ecclesiasticus: Nomen, inquit, impio-
 rum delebitur. Et Salomon in Pro-
 Prou. 10. uerbijs: Memoria iusti cum laudibus:
 nomen impiorum putrescet. Eos di-
 citur Deus cognoscere ex nomine,
 quos diligit: vt Exodi trigesimo ter-
 Exod. 33. tio: Noui te ex nomine. Quæ verba
 Deus dixit Mosi, vt ei amorem quo
 eum prosequeretur, significaret. Di-
 Phil. 4. uus Paulus capite quarto epistolæ ad
 Philippenses, & diuus Ioannes capi-
 te decimo septimo Apocalypsis aiūt, Apoc. 17
 horum esse nomina in libro vitæ, qui
 sunt ad æternā gloriam prædestinati.
 ¶ *Proposuit autem Daniel.* Deceue-
 rat Daniel sobriè atque parcè viue-
 re, & nullatenus se cibis in lege prohi-
 bitis polluere. In exilio non obliuis-
 cebatur Dei sui, propter quem epu-
 las mensæ regię respuebat, Explicat
 diuinus vates suam, suorūque so-
 ciorum abstinentiam & philosophiā
 non gloriæ cupiditate, sed vt alijs sa-
 lutare præbeat exemplum. Victū ad
 corporis valetudinem referēdum pu-
 tabant, non ad voluptatem . Sciebāt
 perturbationum fontem esse intem-
 perantiam, quæ est à recta ratione de-
 fectio. Quia primi nostri parentes se
 Genes. 3. ab esu fructus prohibiti nō abstinue-
 runt, fuerunt gratia priuati, & ab hor-
 to amœnissimo expulsi: qui si in il-
 lo statu permanerent, essent sine du-
 dio felices, & egregia quadam laude
 cumulati. Sed quia Deo non parue-
 runt, animi præstantiam nefario de-
 core

decore commacularunt. Vide, quid fecum detrimenti attulerit cibi appetitio. Esau pro lenticulæ edulio vendidit primogenita. Et populus Israëliticus, ut verbis utar sanctæ scripturæ, sedit manducare & bibere, & surrexerunt ludere. Vbi ludere idem exitimo esse quod idolum colere. Ille fuit effectus repletionis, Dei obliuio, & vituli cultus. Ideo dicebat ei Deus capite sexto Deuteronomij. Cum comederis, & saturatus fueris, caue diligenter, ne obliuiscaris domini Dei tui. Et capite tertio decimo Osee de ipsis Iudæis aiebat: Saturati sunt, & eleuauerunt cor suum, & obliuiscunt mei. Volens diuina scriptura detrimentum voluptatis ciborum significare, Philisthæos adducit in exemplum capite libri Iudicum sextodecimo: quibus epulantibus, seque lætitia efferentibus cecidit domus, quæ illos interfecit. Contra verò frugalitatis & abstinentiæ ciborum utilitatem multis in locis commendat. Ecclesiasticus capite 37. Noli, inquit, auidus esse in omni epulatione, & non te effundas super omnem escam. Et Ioel capite primo: Sanctificate ieiunium, vocate cœtum. Hoc est, indicite & promulgate ieiunium vos o sacerdotes, & vocate conuentum. Vel sanctificate ieiunium, hoc est, ostendite sanctum esse. Et postea capite secundo inducit Deum ita loquentem: Conuertimini ad me in toto corde vestro in ieiunio, fletu, & planctu. Diuus Paulus capite tertio decimo epistolæ ad Romanos: Sicut, inquit, in die honestè ambulemus: non in comestationibus & ebrietatibus. Et ad Philippen Philip. 3. ses tertio increpans eos, qui se intemperanter in cibos ingurgitant, eosque; ut Deos colunt, Quorum, inquit, Deus venter est, & gloria in confusione ipsorum. Contra verò sobrijs & abstinentibus ait apud Lucam capite sexto Christus Deus noster: Beati qui esuritis, quia saturabimini. Solent viri temperantia muniti corpus suum rationi subijcere, ideo frugalitate utuntur. Vt enim indomitum animal subtractione cibi mitescit, & domino pareat: sic caro ieiunio & abstinentia nutrita domatur, & spiritui subijcitur. Id intelligens diabolus homines excitat ad ieiunium frangendum. Nec mirum cum etiam hac in re Christum Deum nostrum tentauerit, cum ei dixit: Si filius Dei es, dic, ut lapides isti panes fiat. Ac si diceret: Muta hos lapides in panes, & comede. Vbi obiter aduerte, in prima illa tentatione propositum dæmonis fuisse Christum ad mutationem & nouitatem excitare: solet enim tentator nouitates & rerum vicissitudines inducere, quibus nobis perniciem machinetur. Non enim dixit: Quoniam hinc panem non habes, affer illum ex alio loco, & manduca. Sed, conuerte hos lapides in panes, & comede. Non solum dæmon, sed eius serui nouitatibus delectantur. Duplici ex capite poteris hinc ieiunij excellentiam colligere, & quod Christus eo usus sit, & quod dæmon illud

illud frangere conatus fuerit. Hieronymus in epistola ad Demetriadem: Ieiunium, inquit, est cæterarum virtutum fundamentum. Chrysostomus in Genesim: Ieiunium est alimentum animæ. Basilius in homilia de laudibus ieiunij: Ieiunium similitudo est hominum cum angelis, iustorum contubernalis, vitæ sobrietas. Athanasius in tractatione de virginitate: Vide quid faciat ieiunium, morbos sanat, destillationes exiccat, dæmones fugat, malas cogitationes expellit, mentem reddit nitidior, cor purgatius, & corpus salubrius. Augustinus in quodam sermone: Ieiunium purgat mentem, subleuat sensum, carnem spiritui subijcit, cor facit contritum & humiliatum, concupiscentiæ nebulas dispergit, libidinum ardores extinguit, castitatis lumen accendit. Ambrosius in sermone de Elia: Ieiunium est mors culpæ, excidium delictorum, remedium salutis, radix gratiæ, fundamentum castitatis. Petrus Rauenas in sermone de ieiunio: Ieiunium scimus esse Dei arcem, Christi castrum, murum Spiritus Sancti, vexillum fidei, castitatis signum, sanctitatis trophæum. Quoniam, ut verbis utar Gregorij Magni, à paradisi gaudio per cibum cecidimus, quantum possumus, per abstinentiam resurgamus. Terreat nos diuitis epulis dediti exemplum, quem vita in delicijs æterno tradidit incendio: demus operam, ne nimio ciborum onere obruamur. Quemadmodum nauis modicis sarcinis temperata, & ad cursum expedita, quæ facillè superat vndarum impetum, melius seruetur à naufragio, quàm quæ est redundante poteris magnitudine onusta, quæ quacunque procella demergitur: sic homo ieiunij deditus, tenui alimento nutritus, & modicorum ciborum temperantia educatus, melius effugit nimbos, turbines, cæterasque tentationum tempestates, promptiusque superat vehemètes perturbationum fluctus in altum surgentes, quàm qui epularum onere grauatus facillè prostermitur ac succumbit. Nemo quippe est, quem fugiat, vitæ nostræ nauim fluitare in alto tempestatibus voluptatum, seditionum, discordiarum, cæterorumque flagitiorum exagitatam. Quare opus est, ne eam epularum onere grauemus: sed abstinentiam amplectamur, quam viri sapientia & virtute præstites seruarunt, sumisque laudibus extulerunt. Diuus Petrus apostolorum princeps cotidie ieiunabat, & ut Clemens discipulus eius testatur libro primo recognitionum, pane & oleis sponte vescabatur. Lege historias Pauli primi eremite, Antonij, Hilarionis, quas Hieronymus scripsit, & videbis admirabilem ciborum abstinentiam. Monachum vidi, inquit Hieronymus, qui triginta annos inclusus hordeaceo pane, & luculenta aqua vivebat. Alter in cisterna vetere quinque caricis in die sustentabatur. Coenobitæ, ut ipse ait, & historia tripartita testatur, perpetuò

petuò ieiunabant, aquam bibentes, & solum panem cum leguminibus & oleribus manducantes. Id quod in historia Ecclesiastica asserit Eusebius Cæsariensis libro secundo, capite. 17. & post illum Marulus libro tertio exemplorum. Non solum Christiani, sed etiam Gentium philosophi ciborum abstinentiam celebrarunt, quorum præconia literis monumentisq; consignata nulla vetustas obruet, nulla vnquam delebit obliuio. Socrates cum quoad virtutem aspirabat, hortabatur, vt abstinentiam coleret, & delicias veluti sirenes respueret. Ita apud Stobæum in sermonibus scriptum legimus. Et interrogatus quonam ab alijs hominibus differret, respondisse fertur: Alij viuunt, vt edat, ego verò edo, vt viuam. Author est Maximus Monachus in sermonibus. Vbi etiam tradit Democritum hac similitudine vsu fuisse: Quem admodum medicina non quæ suavis, aut longa est, bona dicitur, sed quæ ægritudini medetur: ita cibus non qui dulcis, aut multus est, censendus est bonus, sed qui valetudinē tuetur. Demosthenes, teste Fauorino, temperantiam appellat sapientiæ fundamentum. Apollonius frugalitatem & in cibis sumendis temperantiam laudibus extollebat, asserens illa augeri animi altitudinem. Isæus Assyrius interrogatus, quæ essent epulæ suauissimæ, respondit, vt refert Philostratus, Ista curare desij. Non solum frugalitatem & abstinentiam laudabat, sed in seipso seruare studebat. Nec abstinentiam cibi tantum, sed potus etiã velim existimes, seruandam esse: ait enim Plinius, vinum esse cicutam hominis. Et Seneca ebrietatem vocat insaniam voluntariam. Longa ieiunia, ac diuturnæ sitis tolerantiam per camelum antiqui significabant: quod nullum animal tanta magnitudine insigne tam exigui cibi & potus paucitate sustentetur. Quam ob causam illū inter hieroglyphica, vt Pierius ait Valerianus, honorificè collocarūt: quod ieiunium coluerint, quo pestilentium voluptatum ardet extinguitur. Est enim aduertendum ieiunii hominis sputum posse occidere serpentem, si in eius os inciderit, atq; ad interiora penetraverit, vt Aristoteles, Plinius, Alexander Aphrodisæus, & alij rerum naturalium indagatores memoriæ prodiderūt. Quæ in re videtur natura tacitè submonuisse posse effrenatam libidinem ieiunio restingui, aut sedari. Quis serpens est pestilentior turpi voluptate, rationi inimica, honestatis expultrice, animorum exagitatrice, tranquillitatis peste, iliade malorum? Eorum animi qui se illi dederunt, atque illecebrarū ministros præbuerunt, Dei & hominum iura violarunt. Perturbat enim iudicium voluptas, nec habet vllum cum virtute commercium. Id intelligentes Aegyptij epulis pretiosis neglectis, herbis solum, & arborum fructibus vescabantur; vt testatur Chæremon Stoicus. Et Dicæar-

cus asserit, veteres Græcos carnes non comedisse. Cibi quondam Argæorū erant pyra, Atheniensium ficus, Mæoticorum milium, Medorum amygdalæ, Æthiopum locustæ, Nomadum lac. Ciborum affluentium & delicias veluti inuitaméta malorum respuebant. Multi oleribus leguminibusque contenti documenta frugalitatis dederunt, & insignem abstinentiæ memoriam posteritati propagarunt. Et quia Romani epulis exquisitis vti cœperunt, sanciuit senatus leges ad cohibendū lautiora obsonia atq; epularum delicias & sumptus. Aelianus de Atheniensium & Arcadum abstinentia multa narrat propè incredibilia. Et Alexander ab Alexandro de variarum nationū frugalitate miranda commemorat. Et Titus Liuius ait Romanos ieiunia Cereri constituisse. Veteres illi qui nondum fidei splendore fuerat illustrati, sed solum lumine naturæ instructi, coluerūt ieiunia, & ciborum abstinentiam: & audent nostri temporis hæretici rem tam salutarem contemnere, & damnare. Christus magister cœlestis ieiunauit: & ieiunati asseruit reddendam esse à Deo, qui videt in abscondito, mercedē: & constat ex Actis apostolorū sanctos apostolos & ecclesiã cum illis post Christi in cœlum ascensum ieiunasse. Et ait diuus Paulus cap. 6. epistolæ. 2. ad Corinthios: Exhibeamus nos metipso sicut Dei ministros in multa paciētia, in vigilijs, in ieiunijs. Et cap. 11. eiusdem epistolæ inter labores & virtutes, quibus vitæ suæ cursum cōficiēbat, numerat ieiunia, quibus corpus domabat, & in seruitutē spiritus redigebat. Et non verentur hæretici ieiunia aspernari. Hereditatem nobis ieiunij Christus reliquit, cum quadraginta dies ieiunauit. Cum autem apostoli fuissent ab illo instructi, & Spiritu Sancto pleni, inter ceteros canones quos à Christianis seruari præceperunt, vnus est de ieiunio quadragesimæ, in ordine sexagesimus octauus, qui in cōstitutionū apostolicarū libro. 5. à diuo Clemente his verbis citatur: Seruandum est à nobis ieiunium quadragesimæ, continens memoriã conuersationis & legislationis domini. Quem canonem diuus Ignatius apostolorum discipulus in epistola ad Philippenses iisdē refert verbis: Quadragesimã nolite pro nihilo habere, imitationē enim cōtinet Dei conuersationis. Quomodo autē veteres Christiani ieiunauerint, docet Clemēs libro quinto cōstitutionū apostolicarū, qui se à vino & carnibus abstinebant. Id quod docet cōcilium Laodicense canone. 50. & Augustinus libro. 30. contra Faustum, & sermone. 28. ad fratres solitudinē colentes. Vides quã antiquū sit ecclesiæ dogma de quadragesimali ieiunio. Si plura circa ieiunij antiquitatem & præstantiam scire volueris præter citatos authores lege Origenem homilia decima in Leuiticum, & libro tertio in Iob, Chrysostomum homilia prima in Genesim, Hieronymum

in Ezechielis caput vigesimū nonū, Ambro. & contra Iouinianum, Ambrosiū in August. caput quartum Lucæ, Augustinū sermone primæ dominicæ quadragesimæ, Casia. Nicenū primū canone quinto, concilium Trullense canone. 56. Agatenſe canone. 12. Elibertinense canone. 23. Gangrenſe canone. 18. & 19. Sed his non mouentur Lutherani, quod sint in perfidia sua obstinati. Et audent nihilominus dicere, se ecclesiam reformasse, cum non ecclesiæ, sed sectæ Epicuræ sint reformatores. O contumaciam intolerabilem: ô cæcitatē deplorandam: Irrident ieiunia, & ciborum abstinentiam, cum apostoli ex Dei iussu eam præceperint, & pius ac sanctus Daniel, vt constat ex hoc loco se regis cibis abstinerit, fueritque frugalitatem mirum in modum amplexatus, & admirabilem ob id sapientiam consecutus.

¶ *Rogauit eunuchorum præpositum, ne contaminaretur.* Hoc est, ne eum cogeret ad epulas regias comedendas. Cū primū illam habuit à Deo inspirationē seruādi abstinentiam, statim se firmo proposito muniuit, diuinis monitis acquieuit, & paruit, eaq; opere implere firmiter statuit. Non eam distulit in tēpus aliud, nō morā interposuit, sed confestim executioni mādauit. Accedit ad præpositū eunuchorū, ab eo magnopere petens, ne ipsum compelleret ad epulas mēſæ regis sumendas. Hinc discēs, quā celeriter te debes præparare ad diuina moni-

ta explenda. Noë proptè Deo obediuit in omnibus, quæ ei Deus instate vniuersa eluione terrarum faciendā præcepit. Et Abraham Dei præceptum sine mora exequi voluit circa filij immolationem: quò suam erga Deum obedientiam ostenderet. De Noë scriptum est: In articulo diei illius ingressus est Noë. Pro quo Pagninus vertit: In ipsomet die. De Abraham autē: Abraham de nocte confurgens, &c. Graue Dei præceptū sine dilatione perficere voluit, noctu Dei iussu accipiens, summo mane nondū orto sole illū implere proposuit: surgens statim abiit ad filij sacrificiū, quem admirabili amore prosequetur, tanquam ad exquisitarum epularum conuiuium inuitatus. Vide etiā promptum apostolorū obsequiū: qui diuinis monitis instructi Christo eos vocanti statim paruerunt: & vt verbis vtar euangelij, continuo relictis retibus secuti sunt eum. Non in aliud tempus distulerunt, sed continuo obtemperarunt. Eodem modo Saulus in terra prostratus audiens Dei verbum dixit illicò: Domine quid me vis facere? Et nulla interposita mora Dei verba opere impleuit. Nam vt qui fundit æs ad conflandum vas, non debet opus differre, ne æs frigescat, & induretur, & ineptum fiat ad conflationem: sic qui in animo diuinam habet monitionem ad honestum aliquod efficiendum, non debet eam prorogare, sed confestim exequi, & conflare opus, ne ob-

gelidi animi dilationē amittatur. Id intelligens Ecclesiasticus capite. 5. Ne tardes, inquit, conuerti ad dominū, & ne differas de die in diem. Israëlita in terram promissam tendentes pascha suum comedebant festinantes, vt ex capite Exodi. 12. liquet. Et nos vt verbis vtar diui Pauli in epistola ad Hebræos, festinemus ingredi in illam requiem. Et acceptis diuinis monitis operemur cū festinatione. De sacratissima Dei genitrice Maria scriptū legitur euangelij auctore Luca: Surgens Maria abiit in montana cū festinatione. Et de pastoribus Dei claritate circū fufis, & angelica monitione illustratis capite secundo eiusdem euangelij: Venerunt festinates, & inuenerunt Mariam, & Ioseph, & infantem positum in præsepio. Est nihilominus obseruandum, debere festinationem nostram esse maturam, cum consilio & prudentia copulatā: vt non præcipitanter atque inconsideratè, sed cunctanter & sapienter negotium aggrediamur, iuxta illud vetus laudatumque prouerbium: Festina lente: quo imperator Octavianus Augustus adeò delectabatur, auctore Aulo Gellio in noctibus Atticis, & Macrobio in Saturnalibus, vt non solum in communi colloquio, sed in epistolis etiam eo vteretur. Nā in sigillo suo sculptum habebat papilionem cum cancro: quibus duobus bestiolis prouerbij sententiam hieroglyphicè significabat: per papilionem vermiculum alatum & velocem in-

nuebat celeritatem, per cancerum verò qui motu retrogrado & tardo fertur, moram & cūctationem. Eodem prouerbio oblectabatur etiam Titus Vespasianus, qui in numismate sculptum habebat delphinum ancora in uolutum, quod ego depictum vidi in libro veterum numismatum Aeneæ Vici. Vbi per delphinum velocitas, per ancoram tarditas intelligitur, cū his literis: Festina lentè. Est igitur festinandum, sed cum prudentia & consilio: nam festinationis absq; illis comites sunt error plerūq; & dolor. De huiusmodi temeraria festinatione ait Esaias capite. 28. Qui crediderit, non festinet. Pro quo septuaginta interpretes habent: qui crediderit, non confundetur. Et iuxta eorū versionem citat testimoniū hoc Paulus capite nono & decimo epistolæ ad Romanos: & Petrus capite secundo primæ suæ canonicæ. Vbi videstemerè festinare idem esse quod confundi.

¶ *Dedit autem Deus Danieli gratiā & misericordiam in conspectu.* Hoc est, effecerat enim Deus, vt Daniel esset graciosus & charus magistro palatij, inueniretque apud eum fauorē & beneuolentiā. Eodē schemate & verborū ornamento vtitur Moses Geneſis trigessimono capite, dicēs: Dedit dominus gratiā Ioseph in conspectu principis carceris. De Tobia scriptū legimus: Dedit ei gratiā Deus in conspectu Salmanasar regis. Gratia his in locis nō accipitur pro gratia gratū faciente, quæ est, vt verbis vtar diui

Thom. Thomæ, quædam participatio diuinæ naturæ: de qua ait apostolus in e-
 Rom. 3. pistola ad Romanos: Iustificati gratis per gratiam ipsius. Nec pro gratia illa gratis data, quæ ordinat hominem ad quædam præparatoria ultimi finis: sed pro fauore & benignitate, & beneuolentia. Pro eo quod nos dicimus: Effecit Deus, ut quidam esset in gratia apud principem, ut esset ei gratus, & eum beneuolum & munificum sentiret: dicunt Hebræi: Dedit Deus gratiam cuidam in conspectu regis. In hanc significationem accipitur gratia apud Ciceronem, cum his locutionibus utitur. Redire in gratiam, aucupari gratiam, & alijs huiusmodi Eodem modo sumitur gratia capite Genesis decimo octauo, cum Abrahamæ Deo sibi apparenti dixit: Domine si inueni gratiam in oculis tuis, ne transeas seruum tuum. Ac si diceret: Si tibi domine gratus sum, si apud te fauorem inuenero, utere quæso hac benignitate erga me, ut maneas in hospicio meo. Et. 19. Inuenit seruus tuus gratiam coram te. Et Hebræorum quarto, ubi Paulus apostolus loquens de pontifice nostro Christo ait: Adeamus cum fiducia ad thronum gratiæ eius. Hoc est, ad sedem pontificis clementissimi, ad cathedram beneuolentiæ, ad solium benignitatis. Ac si diceret: Ad cathedram pontificis legalis accedebant homines cum timore ob legis seueritatem: at ad cathedram Christi qui est cæli fastigio ad terram descendens humanam in-

duit formam, ut nobis faueret, & pro nobis mortem subiret, quod nos ad vitam duceret immortalem, accedendum est cum fiducia, quoniam solium eius thronus est gratiæ, & lex eius est euangelium amoris & pietatis plenissimum. Vbi illud est aduertendum uoluisse apostolum innuere, pontificem nostrum Iesum regem esse, quia thronus, ut obseruauit Euthymius, Euthy. est regis symbolum & significatio: fuit enim Christus rex & sacerdos, in Melchisedech adubratus, qui fuit Gene. 14 rex Salem, & sacerdos altissimi, iuxta illud diuini uatis: Tu es sacerdos in Psa. 109 æternum secundum ordinem Melchisedech: quem locum diuus Paulus in epistola ad Hebræos de Christo interpretatur. Eius thronus est amoris & beneuolentiæ significatio nomine gratiæ: in quam significationem accipienda est gratia hoc Danielis loco. ¶ Qui constituit uobis cibum & potum. Diuus Paulus capite quinto epistolæ ad Hebræos accipit cibum pro doctrina excelsa & perfecta ad viros pro uectos pertinente, lac autem pro doctrina facili & simplici, quæ ad illos pertinet, qui adhuc non sunt altissimorum mysteriorum capaces. Ita enim ait: Facti estis, quibus lacte Hebr. 5. opus sit, non solido cibo. Perfecti enim mentis acie perpurgata oculos ad cælum tollentes cælestia mysteria contemplantur: imperfecti uero in splendore rerum tam excelsarum aciem mentis intendere non valent. Eodem modo capite tertio Epistolæ prioris

1. Cor. 3. prioris ad Corinthios: Tanquam paruulis, inquit, in Christo lac uobis potum dedi, non escam, nondum enim poteratis. At hoc Danielis locis & potus accipiuntur pro corporis epulis, & uino: & ut alijs dicam uerbis, pro quotidiano victu, quem rex illis constituerat. ¶ Coenis uestris. Ex Hebræo uerbi possunt uerba hæc: qui sunt iuxta similitudinem uestram: hoc est, uobis similes ætate & conditione. ¶ Condemnabitur caput meum. Hoc est, eritis causa, ut ego ex regis sententia plectar capite: efficietis, ut eadem mea luam poenas meæ perfidiæ, quod regio edicto non obediã. Condemnare caput alicuius, est illum morte mulctare. Putabat solo eiborũ alimento corpora nutriri, atque florescere: ad diuinam autem potentiam oculos non extollebat. Quamquam esset regi gratus, timebat tamen, ne mutaretur rex ipse, & dissidio illo alienatus & offensus in eum perniciem moliretur. Ut enim cera candelæ ignem alit, at si deorsum feratur, illum extinguit: sic princeps qui aulicũ fauore prosequitur: ab eo facile animum alienat, si eius obsequium putat deficere: & qui in illum conferebat beneficia, ei exitium crudelissimum parat. Nemo fiduciam suam à Deo habeat seclusam, & in homine collocatam. Audiat Ieremiam dicentem: Maledictus homo qui confidit in homine. Et Dauidem: Bonum est sperare in domino, quam sperare in principibus. Et Salomo-

nem in Prouerbijs: Qui sperat in domino, beatus est. Felix ille, qui omnem spem suam in Deo figit & locat, quoniam ipse est fons omnium bonorum: ipse est verax, & homo mendax: ipse non deserit eos, qui ad ipsum tanquam ad arcem tutissimam confugiunt: at homo illos facillimo negotio derelinquit, quos antea amicitia comprehendebat. Id sentiens Dauid aiebat: Credidi, propter quod locutus sum: ego autem humiliatus sum. nimis: Ego dixi in excessu meo: omnis homo mendax. Ac si diceret: Deus mihi promisit se me esse periculis meis erepturum, cuius promissionibus fidem adhibui certissimam. Propterea hæc dico: Incidi in acerbis calamitates, uersatus sum in luctu & mœrore, fugi ex ciuitate, ut euaderem immanitatem impij Saulis me ad exitium crudelissimum uocantis, & uidi me derelictum, humanoque auxilio orbatum: nam qui mihi polliciterant effusuros se esse sanguinem suum pro me, se fugam mandarunt, meque dereliquerunt. Quare dixi in illa fuga mea: omnis homo mendax: non inueni in hominibus ueritatem: solus Deus me consolatur, & incolumem conseruat. Accipitur excessus pro exitu siue fuga. Hæc est germana meo quidam iudicio huius loci explanatio, qua ostendit diuinus uates esse fiduciam in Deo, non in hominibus ponendam.

¶ Et dixit Daniel. Elapso tempore aliquo Asphenez aut quia abiit ex pa-

latio, aut quia erat negotio aliquo im-
peditus substituit pro se Malasarem,
qui Danieli, eiusque socijs præfset.
Cum autem Daniel nõ impetrauif-
set ab Asphenez, quod ipsi erat in-
optatis, profectus est ad Malasarem
cum obsecrãs, ne ipsum coereret, &
cõpelleret ad epulas regias edendas:
quoniam non solùm ipse, sed socij
eius decreuerant illis abstinere. Ma-
gna se illis offerebat difficultas ex par-
te præpositi: at illi non destiterunt à
proposito, sed aliud medium quæ-
rentes difficultatem superarunt. Vix
bonum aliquod aggredieris, quod nõ
labatur in aliquam difficultatem: sed
debes eam exorbere, & vltra progre-
di, & in excellentis operis proposito
constanter permanere. Ideo dicebat
Eccles. 2 Ecclesiasticus: Fili accedens ad serui-
tutem Dei sta in iustitia & timore, &
præpara animam tuam ad tentatio-
nẽ. Cum Israëlita à Babylonica ser-
uitute reuerfi templum Dei instau-
rarent, fuerunt ab hostibus impedi-
& 6' menta illis inferentibus vexati, & se
penero afflicti, sed non à senten-
tia deiecti. Ferebant quidam homi-
nes, vt ait Marcus capite. 2. paralyti-
cum ad Iesum, vt illi mederetur: sed
non poterant accedere propter tur-
bam. Bonum opus incipiebant, sed
statim se obtulit impedimentum.
At vide hominum constantiam: nu-
dauerunt tectum domus, quod emer-
serunt grabatum, in quo paralyticus
decumbebat. Cum Christus appro-
pinquaret Iericho, cæcus quidam se

debat secus viã mendicans, qui cum
audiret turbam prætereuntem, ex
eaque intelligeret trãfire Christum,
clamauit, vt ait Lucas capite deci-
mooctauo: Iesu fili David miserere
mei: & qui præibant, increpabant
eum, vt taceret. Vide impedimentũ.
At ille multò magis clamabat. Vi-
de hominis constantiam. Et statim
fuit sanitatem consecutus. Ibant pię
mulieres ad Christi monumentum
cum aromatibus, vt vngerent eum:
at oblata est illis difficultas. Quare
dicebant, vt Marcus vltimo capite
ait: Quis reuoluet nobis lapidem
ab ostio monimenti? Sed perseveran-
tes inuenerunt illum reuolutũ. Qua-
re in rebus arduis aggrediendis dan-
da opera est vt difficultas vi constan-
tiæ superetur. Nã vt Plato in Hippia
maiorẽ, & in Cratylo, & in libro. 4.
de republica ait, difficilia quæ pul-
chra: quod ita peruulgatũ est, vt iam
prouerbij locum obtineat. Nec quic-
quã tritius eo, quod ait libro Moralium
Nicomachiorũ secundo Aristoteles:
Ars & virtus in difficilibus versantur.
Eodẽ pertinet litera Pythagoræ dis-
crimine secta bicorni: & euãgelicum
illud de via arcta, quæ ducit ad vitã:
quæ constantia perficitur. Vt ingen-
tes fluctus in rupem firmissimam
impetum facientes, volentes eam
frangere franguntur: ipsa immobili
permanente: sic molesta impedi-
menta virum stabilem tentantia, in
eumque incursionibus grauissimis ir-
ruentia comminuuntur, cum ille in
propo-

proposita firmitudine rebus aduer-
santibus constans perseueret. Id ani-
mo percipiens princeps quidam Ita-
lus constantia roboratus pro insigni
ferebat ingentẽ petram fluctibus cõ-
cussam, cum litera hac: Conantia frã-
gere frangit. Et Gregorius Nazian-
nus pro constantia salamandram po-
nit, quæ in medio igne omnia domã
te non solùm viuit, & lætatur, sed il-
lum penitus extinguit. Daniel & eius
socij decreuerunt abstinentiã seruare,
sed obtulit se illis impedimentũ, &
Asphenezi repugnantia: at in sancti
propositi constantia manentes obti-
nuerunt à Malasare id, quo nihil tũc
erat illis antiquius, nimirum ne illos
ad regis epulas compelleret.
¶ *Tenta nos obsecro.* Hoc est, fac peri-
culũ in nobis decẽ diebus: experire,
possimus necne aqua & leguminibus
absq; macie, & formæ defectu susteta-
ri, & vultuum pulchritudinem tueri.
¶ *Et sicut videris, facies cũ seruis tuis.*
Vt conspexeris se habere vultus no-
stros, ita nobiscum facies. Hæc dixit
Daniel admirabilis fidei magnitudi-
ne reboratus: Malasar autem eius pre-
cibus assensum præbuit.

D *Post dies autem decem apparuerunt
vultus eorum meliores & corpulentio-
res præ omnibus pueris, qui vesebantur
cibo regio. Porro Malasar tollebat ci-
baria & vinum potus eorum, dabatq;
eis legumina. Pueris autem his dedit
Deus scientiam & disciplinam in om-
ni libro & sapientia: Danieli autem
intelligentiam omnium visionum, &*

*somniorum. Completis itaque diebus, post
quos dixerat rex, vt introducerentur,
introduxit eos præpositus eunuchorum in
conspetu Nabuchodonosor. Cumque eis
locutus fuisset rex, non sunt inuenta-
les de vniuersis, vt Daniel, Ana-
nias, Misael, & Azarias. Et ste-
terunt inconspetu regis. Et omne ver-
bum sapientiæ & intellectus quod scif-
catus est ab eis rex, inuenit in eis de-
cuplum super cunctis ariolos & magos,
qui erant in vniuerso regno eius. Fuit
autem Daniel vsque ad annum pri-
mum Cyri regis.*

¶ *Post dies autem decem.* Exactis de-
cem diebus quibus pueri Hebræi vsi
sunt leguminibus & aqua, visi sunt
vultus eorũ lætiores, & obefiores car-
nẽ, & pulchriores ijs, qui regis epulis
potiti fuerant. Considera, quanti pon-
deris sit fiducia in Deum cum virtu-
te coniuncta: & perpende abstinentiæ
præstantiam & amplitudinem.

¶ *Porro Malasar tollebat cibaria.* Hoc
est portionem cibi & potus, eamque
domum suam asportabat.

¶ *Pueris autem his dedit Deus scientiã.*
Quia ciborum abstinentiam ample-
xati sunt. Est enim frugalitas ad scie-
tiam comparandam vtilissima.

¶ *In omni libro & sapientia.* Hoc est,
in omni literatura tã Hebræa, quã
Chaldæa, & in omni genere doctri-
næ & eruditionis. Aduerte: non
ait: Adepti sunt hi pueri scientiam
in omni libro & sapientia: sed, de-
dit illis Deus scientiam. Nam vt ait
Ecclesiasticus capite primo: Om-

nis sapientia à domino Deo est. Eam ob causam ei debemus illā attribue-
re, etiamsi in studium literarum toto pectore incumbamus. Illud etiam obserua, licere viris pijs exēplo Danielis Gentium scientiam discere. Id
Hieron. intelligēs diuus Hieronymus. Qui, inquit, de mensa regis, & de vino potus eius non vult comedere, ne polluat, utique si sciret ipsam scientiā ac doctrinam Babyloniorū esse peccatum, nunquam acquiesceret discere, quod non licebat. Discūt autem, non vt sequantur, sed vt iudicent, & conuincant. Hęc eius verba sunt in sacros canones relata distinct. 37. ca. Qui de mensa. Non inficior esse diuinarum literarum sciētiam alijs excellentiorem: ea enim nos ad Dei cultum, ad modestiā, magnitudinēq; animi instruit, atque ab animo tanquam ab oculis caliginem dispellit. Hęc medetur animis, vanitates detrahit, cupiditatibus liberat, pellit noxios timores: est enim virtutum indagatrix, expultrix flagitiorum, tranquillitatis largitrix, magistra morū & disciplinarum. Ea instructi viri magni, sapientia & pietate præstantes in admirabilem splendorem diuinorū mysteriorum mentis aciem dirigūt, & arcana cœlestia omnem fulgorē superantia intuentur. Hinc efficitur, vt cœlesti ambrosia oblectati Deum ipsum suspicientes, amore immortalitatis flagrantes ad gloriam aspirēt sempiternam, mundi autem diuitias & dignitates ad quas plerique mor-

tales desiderio incensi rapiuntur, cōtemnant, & pro nihilo putent. Sed tametsi hęc diuina scientia sit alijs illustrior & præstantior, non ideo tamen sunt aliæ reiiciendæ. Vt utilis Similitudo. planta non solum pulchrorum fructuum abundantiam fert, sed etiam frōdibus amœnis ornatur: ita anima non tātum theologicis præceptis & documentis veluti præcellētibus fructibus debet abundare, verum etiam philosophorū disciplinis instrui, quæ veluti folia aspectu iucunda ornamentum præbeant. At si in Gentilium libris improba aliqua contineantur, indigna lectu, quanuis iucunda & elegantia, vitanda tamen sunt: & huiusmodi libri aut penitus vitandi, aut cautè legendi, tanquā qui venena cū melle concinnant, atque occultant: ne eorum elegantia suauitate deliniti pestiferū aliquid sumamus. Oportet his obstruere aures, non minus quàm Vlyssē ad cantus syrenarum fecisse, ipsorū poëtæ fictis fabulis memoriæ prodiderunt. Et vt in hortis Similitudo. amœnis rosas colligimus, spinas vitamus: sic in huiusmodi libris salutaria carpamus, noxia vitemus. At libri sacri nihil habent noxij, nihil inutile. Sumus tamen memoria repetita consideraturi, librorum sanctorū volumen esse montem illum, quò si Exod. 19 quis accedat in figura humana mores gerens belluæ, lapidibus interficitur. Nam vnde salutem & animi trāquillitatem petere debuit, inde exitum sibi machinatur. Qui inflatur

super-

superbia, etiamsi diuinam legat scripturam, nullam tamen consequitur veram ac solidam sapientiam, quia est cum humilitate coniuncta. Id intelligens psalmographus ait: Testimonium domini fidele sapientiam præstans paruulis. Hoc est, lex domini neminem fallit, sed solis humilibus suppeditat sapientiam. Appellatur diuina lex testimonium, quòd testificetur Deus in illa, quid velit à nobis. Ea viris pijs se submissè gerentibus, qui hęc paruuli dicuntur, sapientiam tradit: superbi autē omnes stulti sunt. Et psalmo. 118. Declaratio sermonum tuorum illuminat, & intellectum dat paruulis: Non superbis, sed humilibus. Vbi pro declaratione vertit Hieronymus ostium. Non solum enim scientia prouectis, & altè penetrantibus, solet diuina scriptura lumen ferre, sed incipientibus, dummodo humilitatē amplectantur. Vnde ait Salomō in Prouerbijs: Vbi humilitas, ibi sapientia. Et Christus Deus noster capite vndecimo euangelij Matthæi: Confiteor tibi pater, domine cœli & terræ, quia abscondisti hęc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Hoc est humilitate munitis. Quod est non de ficta & simulata, sed de vera & solida humilitate intelligendum. Nam vt palestricæ corpus humiliant, non vt se, sed aduersarios deiiciant: sic nō nulli se demittunt & vituperant, nō vt seipos deponant, & prosternant, sed vt alios decipientes & deiiciētes

ipsi efferantur. Est igitur sapientia solida in diuinis literis cum vera humilitate quærenda. Sed non eam impedit Gentium scriptorū disciplina, imò adiuuat aliquando: Nam diuus Paulus citat eorum sententias: in epistola enim ad Titū vtitur versiculo Epimenidis poëtæ: cuius herōici hemistichium postea Callimachus vsurpauit. Capite quintodecimo prioris ad Corinthios Menandri ponit versiculum. Et Athenis, vt refert in Actis apostolorum Lucas, Aratum citat. Fuit quippe alter David, qui de manu Goliæ gladium arripuit, vt illo eius caput amputaret. Legebat enim in Deuteronomio radendum caput mulieris in bello captæ, pilos & vngues amputandos: & ita posse illam in cōiugio haberi. Mulier illa est scientia secularis, ex qua sumus amputaturi noxia & superuacanea, & ex captiua Israëliticam facturi. Idem fecit Cyrillus Alexandrinus aduersus Iulianum, Origenes Adamantius aduersus Celsum, Methodius aduersus Perphyrium. Hieronymus aduersus Iouinianum. Quadratus episcopus Atheniensis & Aristides Christianus philosophus libros quos imperatori Adriano in nostrā fidei defensionem dedicarunt, infinitis Gentium philosophorū autoritatibus repleuerunt. Idem fecit Iustinus martyr in libro contra Gentes, Tatianus in operibus suis, Hippolitus, Apollonius, Iulius Africanus, Eusebius Cæsariensis, Eustachius Antiochenus, Eusebius Emi-

Tit. 1.
Epime.

Callim.

1. Cor. 15

Act. 17.

Aratus.

1. Reg. 17

Deut. 21.

Cyrill.

Origen.

Metho.

Hieron.

Quadr.

Aristid.

Iustin.

Tatian.

Hippol.

Apollin.

Iulius.

Eusebi.

Basilii senus, Basilii Magnus, Septimius Tertullianus, Arnobius, Augustinus, Lactantius Firmianus. Hi omnes inter diuinarum literarum scientiam, humanam eruditionem, & philosophorum gentilium sententias inseruerunt. Quare non sunt literæ humanæ damnandæ, cum constet ex hoc Danielis loco, eum & socios eius viros pietate præstantes illis operam dedisse.

¶ *Omnium visionum & somniorum.* Intellige de veris, & à Deo immixtis, non de vanis insomnijs. Cernebat Daniel mentis oculis à Deo illustratis significationem visionum & somniorum, quibus per symbola & ænigmata futura nō strabantur. Habebat enim scientiam non solum acquisitam, sed etiam infusam. Docemur hoc loco, Deum potius ad pietatem & religionis studium respicere, quam ad temporis ætatē. Vides enim Danielelem multis natu maioribus ante positum. Id quod Samueli, & Ioseph, & alijs multis euenisse literæ diuinæ testantur.

¶ *Completo itaque diebus.* Exactis autē diebus post quos præceperat rex, vt ad se adducerentur pueri, adduxit eos palatij magister coram rege. Dies regis apud Oseam capite septimo est dies natalis eius: & apud Malachiam capite tertio dies seculi idē est quod olim. Dies domini apud Paulum capite tertio prioris ad Corinthios est dies vltimi iudicij. Nomine diei intelligitur prosperitas: vt psalmo. 41.

In die mandauit dominus misericordiam suam. Accipitur aliquando pro vita præsentis: vt apud Ioannem capite nono: Me oportet operari opera eius, qui misit me, donec dies est. In diebus illius dicunt Hebræi proregnante illo, vt apud Esaiam. 7. Et factum est in diebus Achaz: & apud Matthæum. 2. In diebus Herodis regis. Dies annorum sunt anni. Hoc schemate vsus est Iacob, cum dixit capite. 47. Genesis: Dies annorum peregrinationis meæ, &c. Accipitur etiam dies pro quocunque tempore: vt Genes. 2. Quocūq; die comederis ex eo, morte morieris. Aliquando pro anno. In quam significationem accipitur hoc Danielis loco: nam paulo antē dixerat Daniel, præcepisse regem, vt ipsi pueri enutriti tribus annis cibis regijs postea corā seipso starent. Vel completis diebus, hoc est completo tempore. Ait enim Augustinus libro. 2. contra Manichæos nomine diei omne tempus significari.

¶ *Cumque eis locutus fuisset rex.* Subaudi, & ipsi regi responderent. Nā multis verbis citro vtrōq; habitis fuit eorum scientia perspecta, & explorata.

¶ *Non sunt muēti tales de vniuersis.* Collata scientia puerorum Hebræorum cum aliorum sciētia, qui ad munus illud electi sunt, fuerunt primæ delatæ Hebræis inter omnes. Præclare fecit rex, qui vt cuiuscunq; eruditionem cognosceret, omnes inter seipos comparauit. Nam quemadmodum gemmæ atque margaritæ

vt agnoscantur, & earum excellentia perspiciatur & vis, oportet eas cum alijs conferre: tunc enim gradus præstantiæ vniuscuiusque planè apparēt, ita vt videas, quæ sint lucidiores, quæ subobscuriores: sic vt homines rectè cognoscantur, opus est eos cum alijs comparare, & opera vniuscuiusque limato iudicio perpendere: & ita qui sint illustres, qui tenebris obfusi, qui doctrina exculti, & literis perpoliti, qui indocti, & disciplina destituti, quot gradus scientiæ & elegantiae, incitiæ & barbariæ vnusquisque habeat, facillè intueberis. In studio literarum quidam velut aues se conferunt ad contemplationem naturæ, & philosophiæ vtilitatem & celsitatē, quidam verò veluti canes ad sophismatum rixas & iurgia, & inanes cōtrouersias. Illud est hoc loco obseruandum, eos cum quibus pueri Hebræi comparati sunt, & qui illos compararunt, fuisse idolorum cultores, aut omnes, aut plerosque. Ex quo religionis firmitudinem, & in virtute constantiam horum quatuor Hebræorum poteris colligere: qui inter improbos habitantes nunquam à fidei & honestatis gradu fuerunt deiecti. Polluerant se homines pestilentibus sceleribus, & vt verbis vtar diuinæ scripturæ, omnis caro corruperat viam suā, nihilominus tamē dixit Deus Noë, vt in libro Genesis testatur Moses, Te vidi iustum coram me in generatione hac. Iustus Loth habitauit in medio Sodomorum. Ioseph in Aegy-

pto fidem seruauit & castitatem. Samuel inter sceleratos filios Heli in animi candore perseverauit. Pius Tobias inter impios Assyrios morabatur. Iob rerum tolerantia munitus inter Hufitas secundis rebus insolētes, & aduersis cōtractos, calamitates suas æquo animo ferebat. Ezechiel cui Deus dixit: Increduli & subuersores sunt tecum, & cum scorpionibus habitas: nunquam à virtute discessit. Inter Capharnaitas vitam degebat cetero, cui Christus dixit apud Matthæum capite decimotertio. Nō inueni tantam fidem in Israël. Nicodemus Iudæorum illorum familiaritate vtens, qui Christi verbis fidē nullam adhibebant, dixit Christo apud Ioannem capite tertio: Rabi scimus, quod à Deo venisti magister. Itaque inter impios sceleribus cōtaminatos possunt viri pij virtute præditi vitam agere sanctimoniam plenissimā. Non me fugit, non parum conducere virorum sapientia & honestate præstantium consuetudinē ad animos à flagitijs abducendos, & ad verum decus excitandos. Nam volens Deus in Abraham ingentia conferre beneficia, eum deduxit à Chaldæis. Eodē modo Loth extraxit à Sodomis. Isaac separauit ab Ismaele, & Iacob ab Esau. Israëlitis dixit Deus, vt capite Numerorum. 16. memoriæ proditū est: Recedite à tabernaculis hominum impiorum, & nolite tangere, quæ ad eos pertinent, ne inuoluamini in peccatis eorum. Aedificantibus Iudæis

templum post reditū à seruitute Babylonica veniebant cultores idolorum, vt eos in opere iuuarent: at illi vt capite tertio libri sui primi mandauit Esdras, eos diuino consilio instructi reiecerunt. Quid plura? Quādiu Petrus fuit cum apostolis, firmus permanfit, cūm autem in atrio principis cum ministris illius se miscuit, dominum negauit. At Daniel, Ananias, Misael, Azarias, exules in Babylonica seruitute constituti nec Deum reliquerunt, nec fuerunt ab eo relictī. Sciebant, quanti ponderis sit virtus, quæ in tempestate quieta est, & lucet in tenebris, pulsaque loco manet tamen, atque hæret in patria, floretque per sese semper, nec alienis vnquam maculis obsolescit.

¶ *Et steterunt in conspectu regis.* Hoc est, & seruiuerunt regi. De hoc Hebraismo supra differui.

¶ *Super cunctos ariolos & magos.* Inuenit eos decies doctiores, hoc est multo eruditiores & præstantiores alijs sapientibus, qui arioli & magi dicebantur. Ponitur numerus certus pro incerto. Magi ac arioli Babylonis multa dicebāt, sed superuacanea, Hebræi autem pauca, sed certa. Vt insignes artifices iaculandi statim petūt scopum: sic viri perspicaces & prudentes pauca loquuntur, sed ad rem. Vt non æquè volat aquila & perdix: sic non æquali animi acumine valent, qui in studia incumbunt literarum. Arioli sunt futurorum diuinatores, magi verò arte magica instructi. At

1. Esdr. 3.
Mat. 26
Mat. 14.
Luc 22.
Ioan 1.

Similitudo.
do.
Similitudo.
do.

hoc loco, & multis alijs per ariolos significantur rerum naturalium & astrularum indagatores, & philosophi, præsertim astrologi: per magos verò sapientes, præsertim mathematici. Magus vox est Persica: & vt viri aut docti, idē est magus apud Persas, quod philosophus apud Græcos, & gymnosophista apud Indos. Et quia olim reges Orientis erant philosophi, vocabatur magi. Vndē magi illi qui ex Oriente Hierosolymā venerunt, & puerū Iesum Deū nostrū in Bethlehemitico præsepio coluerūt, vt Mat. 2. thæus capite secundo testatur, reges erant. Sed eos magos vocauit, quia ad religionis Christianæ amplitudinem magis conducit Christum à sapientibus, quàm à regibus quæri: reges enim incidunt sæpenumero in errores, sapientes autem haud quaquā. Fuisse autem magos illos reges asserit Athanasius in quæstione quadā, Athana. Cyprianus martyr in sermone de baptismo Christi, Chrysostomus in prima vigintiseptem homiliarum in Matthæum, Isidorus in præfatione missæ, quæ appellatur mozarauis, Claudi. Claudius in quodam epigramate, Hieron. Hieronymus in psalmum. 71. Augustinus sermone. 43. ad fratres solitudinis, Tertullianus in tractatione contra Iudæos. Vide quàm antiquos & graues authores tibi cito, & quanta sapientia & sanctitate munitos. Omnes hi & alij propè infiniti hanc veritatem testantur. Et hæc est ecclesiæ sanctæ catholicæ traditio. Quare nullo modo

Matt. 2.
Athana.
Cypria.
Chryso.
Isidorus
Claudi.
Hieron.
August.
Tertull.

lo modo audiendi sunt hæretici nostri temporis, qui hos sanctos magos reges non fuisse asseueranter, sed falso & impudenter affirmant. Aspicias sapientes Babylonios vocari magos, quos pij pueri Hebræi sapientia superarunt. Etsi Malafar intelligere poterat, pueros illos fuisse sapientiā consecutos ob admirabilem abstinentiam vim, & singularem erga diuinū numen pietatem & religionem, tamen alij id non intelligebant. Verūm credibile est, eos apud regem sapientiam suam in Deum retulisse, cūm nihil esset illis magis in optatis, quàm Dei sui notitiā Babylonijs exhibere, omnēque ingenium ac studium conferre ad ipsius Dei gloriam laudēque celebrandam.

¶ *Vsq̄ ad annū primū Cyri.* Subaudi, in aula minister, vt videre licet in fine sexti capitis. Nam postea vixit vsq̄; ad annum tertium Cyri, vt infra patebit capite decimo. Hoc adiecit, vt suarum vaticinationum tempora indicaret. Vt limites ac termini non ferunt agros permisceri, & conturbari: sic tempora historias distinguunt, nec sinunt eas confundi, nec lucem veritatis amitti. Hunc Cyrum vaticinatus est Esaias remissurum esse Iudæos in terram promissionis, eosque in pristinam dignitatem restituros: eiusque nomē multo antequam nasceretur, scriptū reliquit: vt ex capite quadragesimo quarto & quadragesimo quinto vaticinationum eius cognoscimus. Aut

Infrā. 6.
Infrā 10
Similitudo.
do.
Esai. 44
&. 45.

regem illum Cyrum cūm nomē suū in antiqua illa Esaiæ scriptura, quæ ante eius ortum facta fuerat, videret, obstupuisse: eamque ob causam Iudæos in pristinam dignitatem reuocasse. Quomodo autem fuerint ab eo restituti, docet scriptura libro secundo Paralipomenon, & primo ac tertio Esdræ. Hanc Iudæorum reductionē prædixerat nō solum Esaias, vt paulò antè ostendimus, sed Ieremias capite quinquagesimo, Ezechiel quadragesimo, diuinus ac regius citharæodus psalmo. 136. & alij diuini vates. Cæterū hæc Danielis verba possunt ita verti: Fuit autē Daniel vsq̄; ad annum ipsum Cyri regis. Hoc est, vsque ad tempus Cyri.

2 Par. 36
1. Esdr. 1.
3. Esdr. 2
Iere. 50.
Ezec. 40
Psal. 136.

Annotations ex Hebræo in primum caput.

PARTEM V. ASORVM. *domus Dei.* Pro, domus Dei, est in Hebræo: בית האלהים Beth Ha Elohim. Vocabulum Beth est secunda litera alphabeti Hebræi, sed prima legis diuinæ: liber enim Genesis ab hac litera incipit dicens Berexith Bara, &c. Nec immeritò, nam litera hæc ex vna parte clausa est, ex altera aperta, ita enim scribitur: ב. Voluit Moses innuere, quæredum nobis esse, quid factū fuerit à principio, & deinceps omnia ad animæ salutem inquirenda, quoniam ea poterimus in diuinis literis inuenire, nam litera hæc patens

Genes 1.

patens est ex hac parte. At quid fuerit, priusquam mundus esset, non esse illic inquirendum, id enim non explicat Moses: & litera hæc clausa est ex parte illa. Vox hæc Beth pro qua noster interpret rectè vertit domum, si significat etiam familiam, genus, & profapiam: vt capite primo Exodi vbi scriptum legimus, Deum propter obsecraticum pietatē ædificasse illis domos. Domo illis ædificare est dare eis filios, & posteros, & progeniem, & familiam. Vnde apud Hebræos ædificari idem est quod filios habere. Capite sextodecimo Genesis vbi editio vulgata habet: Dixit Sarah marito suo: Ecce conclusit me dominus ne parerem: ingredi ad ancillam meam, si fortè saltem ex illa suscipiam filios: habet litera Hebræa: Si fortè saltem ex illa ædificer. Pro quo Septuaginta habent: $\tau\epsilon\lambda\epsilon\upsilon\omega\sigma\tau\epsilon\iota\sigma\omega\varsigma\ \mu\epsilon\iota\sigma\tau\epsilon\iota\sigma\omega\varsigma$: id est filios gignam. Capite vigesimo quinto Deuteronomij præcepit Deus vt frater defuncti, qui absque liberis excessisset è vita, eam duceret vxorem, quæ nupserat fratri suo. Si autem nolisset, debebat mulier tollere calciamentum de pede eius, eique spuerè in faciem, atq; dicere: Sic fiat homini, qui non ædificat domum fratris sui. Hoc est, qui non gignit filios ex vxore fratris sui. Accipi domum pro gente & familia est in diuinis literis vñ sitatissimum. Secundo Regum capite tertio. Facta est longa concertatio inter domum Dauid & domum Saulis. Psalmo. 113. In exitu Israël de

Ægypto, domus Iacob de populo barbaro. Et paulò post: Benedixit domui Israël, benedixit domui Aaron. Esaiæ quinto: Vineam domini exercituum domus Israël est. Luca primo: ^{Luc. 1.} Exiit cornu salutis nobis in domo Dauid pueri sui: Ac si diceret: Exiit potentiam salutarem per Christum, qui est è familia & progenie Dauidis serui sui. Ieremias capite. 22. ^{Iere. 22.} aulam seu domum amplam appellat domum mensurarum, pro quo noster interpret vertit domum latam. Capite. 7. Amos vbi nos habemus: Non stillabis super domum idoli: pro idolo est in Hebræo בית Ijxchac, quod risum significat. Vnde poteris vertere: Non vaticinaberis super domum risus, seu ridiculam. Ita appellat diuinus vates phanum idolorum. Quare rectè vertit interpret noster, sensum aperiens scripturæ. Sepulchra etiã domus perpetuæ vocantur: iuxta illud psalmographi: Sepulchra eorum domus eorum in æternum. Verum totum hoc potest ita verti: Cogitationes eorum sunt domos suas fore in æternum. Ac si diceret: Existimant vani homines familias & profapias suas nulla posse vetustate celsum, nullo periculo labefactari, nulla obliuione deleri. Accipitur etiã domus pro loco habitatiõnis locis propè infinitis. At hoc Danielis loco accipitur pro templo Salomonis, quod appellatur domus Dei. Fuit templum illud ad diuinum cultum fabricatum, quemadmodum antea tabernaculum

Mosis,

Exod. 25 & 26. Mosis, & postea ecclesiæ Christianorum: quæ ideo constructæ sunt, vt in illis sacrificia missarum celebraretur, ad quas fideles conuenirent, vt mysterijs assisterent, preces funderent, verbum Dei audirent, sacramenta reciperent, & de rebus diuinis sermones conferrent. Templum Salomonis appellauit Deus domum suam apud Esaiam: de quo Christus dixit ^{Esai. 56.} ^{Matt. 21.} ementibus & vendentibus: Scriptum est: domus mea domus orationis vocabitur: vos autem fecistis eam speluncam latronum. Tempore apostolorum coeperunt ecclesiæ ædificari: nam Paulus & Barnabas, vt constat ^{Act. 14.} ex Actis apostolorum capite quarto decimo, constituerunt præsbiteros per singulas ecclesias, in quibus Paulus præcepit mulieribus, vt tacerent. Et capite vndecimo epistolæ prioris ^{1. Cor. 11.} ad Corinthios eos reprehendit, qui in ecclesijs comedebant. Diuus Ioannes euangelista priusquam è vita migraret, iussit se ferri in ecclesiam, vt ait Hieronymus in epistolâ diui Pauli ad Galatas. Aspicias igitur, quàm antiquum sit in ecclesia catholica templum & domos orationis edificare. Possumus quidem in omni loco ad dominum, qui vbique est, pias fundere preces. Id fecit Iob in sterquilinio, Daniel in lacu leonum, Manasses in vinculis Babylonis, tres pueri in camino ignis ardentis, Ionas in ventre ceti, Christus in monte. Et apostolus ait in epistola prima ad Timotheum capite secundo: Volo vos ora-

re in omni loco. Sed nullus est conuenientior ecclesijs ac templis ad id constructis, vbi preces publicè funduntur. Cæterum de domus acceptionibus vide Hieronymum in Esaiâ. 22. ^{Hieros.} & 42. & in psalmum. 30. & 47. Augustinū libro primo de sermone domini in monte, & epistola. 107. ^{August.} Basilium in psalmum. 48. ^{Basili.} Philonem in libro de Cherubim, & libro. 2. allegoriarum, ^{Philon.} Arnobium in psalmum. 35. ^{Arnob.} & 67. Cyprianum contra Nouatianum, ^{Cypria.} Chrysostomum in psalmum. 22. ^{Chryso.} Bernardū sermone. 2. assumptionis. ^{Bernar.} ¶ *Præposito eunuchorum.* Pro præposito est in Hebræo רב Rab quod vocabulum præpositum significat, præfectum, magistrum, magnatem, inclytum & præclarum. Septuaginta habent: $\tau\omega\ \alpha\epsilon\chi\lambda\epsilon\upsilon\upsilon\omega\upsilon\ \chi\omega$, hoc est, principi eunuchorum: quos sequitur Pagninus. Quidam vertunt, magistro palatij. Capite primo Esther vbi nos habemus: Sicut rex statuerat, præponens mensis singulos de principibus: pro de principibus est in Hebræo hoc idem nomen רב Rab. Significat etiã propugnatorem: vt capite Esaiæ ^{Esai. 9.} nono: Mittet eis saluatorem & propugnatorem. Pro quo poteris vertere magistrum, aut principem, aut inclytum dominum. Præterea significat multum, vt capite primo Ecclesiæ ^{Eccles. 1.} stis: Eo quod in multa sapietia, multa sit indignatio. Qui enim sapietiam consecuti sunt, id non potuerunt sine labore ad iram excitante obtinere. Vel ideo hoc ait, quia quâto quis melius intelli-

intelligit, quæ fieri debent, tãto acerbior dolore afficitur, & incitatore ira in animo agitur, cum contrarium fieri intuetur. Vtitur Salomon verbo hoc Prouerbiorum quintodecimo, pro quo interpres noster Latinus posuit plurima, dicens: Domus iusti plurima fortitudo. Quæ verba poterunt etiam ita conuerti: Domus iusti magnus thesaurus. Vocabulum significans plurimum, significat etiã magnum, & quod significat fortitudinem, significat quoque thesaurum. In domo iusti magna est fortitudo, & magnus thesaurus: vir iustitia munitus magnis opibus abundat, quæ animum amplificat, & diuitem faciunt, ex quibus vera gloria redundat, & efflorescit. Impij omnes paupertate laborant: & in medio diuitiarum inopia cruciantur. At qui virtute sunt præditi, soli sunt diuites. Mundi opes quoniam incertæ sunt, & in casu sitæ, amitti possunt: virtutum autem thesaurus nec eripi, nec surripi potest, nec naufragio nec incendio amittitur, nec temporum varietate mutatur.

¶ *De semine regio.* Pro regio est in Hebraico מלכות Melucah: quod vocabulum regnum significat. Quare poterat verti: De semine regni. Ita habet Theodotio: τῆς βασιλείας. Hoc est regni: quem sequitur Pagninus. Sed hunc Hebraismum dillucidè trãstulit Latinus noster interpres. Deducitur à verbo מלך Malac, quod significat regnare: vt psalmo. 92. Do-

minus regnavit, exultet terra, latetur insulæ multæ. Sed ibi regnare accipitur pro vincere, & præualere. Vel prædixit diuinus vates admirabile Christi regnum longè latèque propagandum fuisse, non solum in terra continente, sed etiam in abstrusis insulis, vbi nationes antea incultæ spirituali gaudio afficiendæ erant, & ad verum Dei cultum reuocandæ. Hinc vox Meleceth reginam significat: vt apud Ieremiam capite Ierem. 7 septimo: Vt faciãt placentas reginæ cœli. Hoc est, lunæ, quam deceptæ Gentes idolorum cultrices reginam cœli vocabant. Indicat diuinus vates studium, quo impij Iudæi flagrabãt idola colendi, cum lunæ offerrent placentas, idest panes absque fermento cum oleo & melle decoctos, quos Gentes idolis immolabant. Sed quoniam vocabulum hoc significat etiam opus, verti possunt verba illa: Vt faciãnt placentas opere cœli, hoc est rotundas, & stellulis quibusdam sigyllatas. Potest quoque transferri: operi cœli, acsi diceret, machinæ cœlesti: vt per eam intelligatur astrorũ omnium exercitus. Id intelligentes Septuaginta transtulerunt: Vt faciãnt placentas militiae cœli. Præclarè tamen Latinus interpres vertit: nam nomen hoc propriè reginam significat, quemadmodum Melucah regnum, quo hoc loco vtitur Daniel.

¶ *Et doctos disciplina.* Pro disciplina est in Hebræo מדרגה Maddagh: quod vocabulum disciplinã significat, sciẽtiam,

tiam, consciẽtiam, & cogitationem. Potest etiam verti: intelligentes cogitationem. Nam ex signis exterioribus abhibito iudicio, diuino fauore illustrati cogitationes cordium sæpe percipiebant. In hanc significationem accipitur ab Ecclesiaste capite decimo: In cogitatione tua regine detrahas. Pro quo etiam rectè Septuaginta habet ἐν σου εἰδὼς οἱ εἶσοῦ. Hoc est, in conscientia tua ne detrahas de rege. Deducitur à verbo Iadagh, quod significat cognoscere, scire, cogitare, conterere. Primo Exodi capite vbi nos habemus: Surrexit rex nouus in Ægypto, qui ignorabat Ioseph: est in Hebræo verbum hoc cū negatione. Quare poterat verti: Qui non cognoscebat Ioseph. Non enim perpendebat, nec mète amplectebatur immortalia beneficia, quæ Ioseph quondam in Ægyptios contulerat. Vaticinans Esaias de Christo cruci affixo capite. 53. vocauit eum virum dolorum, scientem infirmitatem: nimirum experientia. Poteris vertere: notum infirmitate. Cùm enim se in monte Caluarie hostiam constitisset, vt sanguine suo animos nostros expiaret, omnes videbant eum esse vulneratum. Apud Ezechielem capite decimonono vbi nos habemus: Didicit viduas facere: pro didicit est in Hebræo hoc idem verbum. Ideo potest verti: Contriuit viduas: vel viduas calamitatibus oppressit. Vel cognouit viduas. Acsi dicat. Non solum viros interfecit,

sed cum eorum vxoribus rem habuit. Illud psalmographi: Domine Psal. 134. quid est homo, quia innotuisti ei? potest verti: quòd agnouisti eum. Id est, quòd significatione ostenderis, te illius curam agere. Capite sexto Exodi ita scriptum legimus: Locutus est dominus ad Mosem dicens: Ego sum dominus, qui apparui Abraham, Isaac, & Iacob in Deo omnipotente, & nomen meum adonai non indicaui eis. Pro adonai est in Hebræo Iehouah, quod nomen Iudæi ob reuerentiam nominare non audent. Pro non indicaui eis est verbum nostrum Iadagh. Quam ob causam poteris hæc vltima verba ita conuertere: Et nomine meo Iehouah nõ sum cognitus illis. Nomen Dei Iehouah deriuatur à verbo Hauah, vel Hahiah, quod idem est: & est verbũ substantiuum significans esse. Aut vt subtilius aiunt nonnulli, verbum esse ab hoc Dei nomine deducitur. Significat enim Deum in sua essentia, vt theologi loquuntur, qua ratione est, & complet, quæ promittit, datq; esse omnibus, quæ sunt. Sensus est: Ego sum Deus ille, qui Abraham, Isaac, & Iacob apparui promittēs posteris illorum terram frugiferam & fertilem: sed id opere impletum non viderunt. Agnouerunt quidem me sub nomine omnipotentis, quoniã illos diuites feci, & è periculis multis eripui: verum opere tunc non perfeci, quod illis pollicitus sum. Ideo in nomine sadai fui illis notus: sadai enim

D idem

Prou. 15.

Eccle. 10.

Exod. 1.

Esai. 53.

Ezec. 19.

Theod.

Pagnin.

Psal. 92.

idem est quod omnipotens: nunc autem notus ero in nomine Iehouah, videbis enim me facere, quod nomen meum sonat, nempe facientem esse, & promissa præstantem . Nunc enim sum Hebræos ab Aegyptia seruitute mirabiliter erepturus; eisque promissam terram daturus. Hoc verbo vtitur Salomon Prouerbiorum de **Prou. 10** cimo, cum ait: Qui deprauat vias suas, manifestus erit. Vel notus erit. Potest verti: Qui corrumpit vias suas, cõteretur. Nam impius qui sceleribus pascitur, ab alijs affligitur & frangitur: si autem non ab alijs, certè à seipso. Peccatū quippe secū fert dolorem & pœnā. Quæ maior potest esse pœna, quam peccasse? Quamquam improbi homines se diuites putent & florentes, mœroribus tamen & ærūnis premuntur, libidinibus & cupiditatibus torquetur, atq; dies noctesq; cruciantur. Stimulant eos conscientia flagitiorum, quæ eos quiescere non sinunt. Cum itaq; verbū hoc variè accipiatur, variè etiā nomē Mad-dagh accipitur, ac rectè hoc Danielis loco pro disciplina vsurpatur.

¶ *Et de vino unde bibebat ipse.* In Hebræo est: Et de vino potuū suorū In plurali dixit, quòd varijs potuum generibus vtatur reges & magnates.

¶ *Pueris autē his dedit Deus scientiā.* Ex Hebræo potest hæc oratio ita verti: Et pueris his quatuor dedit Deus cognitionem. Græca editio habet: Quatuor pueris: & dedit eis Deus intelligentiam. Pro Deo est in He-

bræo אלהים Elohim, quod nomen Deū significat: vt Genesis. 1. In principio creauit Deus cœlum & terrā. **Genes. 1.** Aliquando iudices: vt Exodi vigesimo primo: Offerat eum dominus dijs. Loquitur scriptura de seruo iudicibus offerendo. Pro quo paraphrasis Chaldaica habet: Applicabit eum dominus eius coram iudicibus. Et ca- **Exod. 21** pite vigesimo secundo: Dijs non detrahes. Vbi paraphrasis Chaldaica pro dijs iudices etiam habet. Aliquādo vertitur per numerum singularem, vt hoc Danielis loco: aliquando per pluralē: vt psalmo. 49. Deus dō- **Psal. 49.** rū dominus locutus est. Pro quo in Hebræo est יהוה דבר אלהים El Elohim Iohouah Diber. Quæ verba ex Hebræo, ita possunt rectissimè verti: Deus Deus Deus locutus est. Voluit illis diuinus vates sanctissimæ trinitatis mysteriū innuere. Ad personarum distinctionē ostendendā ter Deum nominauit, ad naturā autem vnitatem significandam singulari vsus est, non plurali dicens: locutus est: non locuti sunt. Cap. 20. Exo- **Exod. 20** di proditū est dixisse Hebræos Mosi: Loquere tu nobis, & audiemus: non loquatur nobis Deus, ne forte moriamur. Pro Deo est in Hebræo Elohim: pro quo ibi paraphrasis Chaldaica habet verbū. Verbū autē Christus est: de quo ait Ioannes: In **Ioan. 1.** principio erat verbum, & verbū erat apud Deum, & Deus erat verbum. Etiam hodie Iudæi nolunt Christū audire, ne moriantur: & infelices ho-

mines

mines ob id in peccato moriuntur, quia Christum Dei filium audire nolunt. Videte hominum cæcitatem: volunt Mosem audire, non Deum. Ac nec Christum intelligunt, nec Mosem. Moses enim ponebat velamen super faciem suam, vt non intenderent filij Israël in faciem eius. Et vt verbis vtar diu Pauli in priore ad **Exod. 12.** Corinthios: obtusi sunt sensus eorum. Vsque in hodiernam enim diē illud velamen in lectione veteris testamenti manet non reuelatū. Cum legitur Moses, velamen positum est super cor eorum. Accipitur aliquādo Elohim pro angelis: vt psalmo **Psal. 70.** septuagesimo: Adorate eum omnes angeli eius. Et psalmo. 137. In conspectu angelorum psallam tibi. Quibus in locis pro angelis est in Hebræo **Psal. 137.** Elohim. Similiter psalmo octauo: Minuisti eum paulò minus ab angelis. Quod de Christo quatenus homo est, diuus Paulus in epistola ad **Psal. 8.** Hebræos interpretatur. Nam esse angelorum naturam præstantiorem humanam, nemo est, qui dubitet. Est quidem homo admirabilis: cum enim Deus cætera animalia abiecisset ad pastum, solum hominem erexit, & ad cœli fastigium quasi ad domicilij conspectum excitauit. At si ad cœlestiū illarum mentium, quas spiritus vocamus & angelos, naturam respererimus, intelligemus eam esse excellentiorem humanam, quamuis humana sit alijs cæterorum animantiū illustrior & præstantior.

¶ *Dedit Deus scientiam & disciplinā in omni libro & sapientia.* Quidā verunt: In omni libro, & sapientiam. Vt sit sensus, Deum dedisse Danieli, eiusque socijs scientiam & disciplinam & sapientiam in omni literaturā. At in Græco est: εν παντι γραμματικη και σοφια. Hoc est, in omni grammatica & sapiētia. Pro libro est in Hebræo: ספר Sopher, à verbo Saphar, quod significat numerare: vnde si- **Psal. 55.** phra dicitur notula numerorū, quæ cum nihil valeat, efficit, vt aliæ plus valeant. Significat etiam narrare, recensere, nuntiare. Vnde deducitur Sopher, quod nomen librum significat, quòd in eo multa narrentur. Verbo hoc Saphar pro nuntiare vtitur psalmographus, cum ait: Vitam **Psal. 55.** meam nuntiaui tibi. Pro quo poteris vertere: narraui tibi. Pro, vitam meam, est in Hebraico, נודחי Nodhi. Vox est Nodh, que reipsa significat fugam, à verbo Nadhad, quod significat fugere, & migrare. Pagninus ha- **Pagnin.** bet: Migrationes meas numerasti. Isidorus Brixianus: Fugas meas tu **Brixia.** numerasti. Flaminius: Fugas meas di- **Flamin.** numeratas habes. Sed diuus Hieronymus vertit: Secretiora mea dinu- **Hieron.** merasti. Ac si diceret Dauid: Tu domine nosti numerum omnium mearum cogitationum. Potest rectissimè verti versiculus hic: Fugam meam narraui tibi. Vt sit sensus. Non te latet domine me periculis cinctum fugisse impetum Saulis. Hoc ei dulcem ferebat oblectationem, esse ca-

lamitates suas notas Deo, quem sibi
 patrem esse non dubitabat. Po-
 test hoc referri ad amorem solitudi-
 nis, quo tenebatur. Ac si diceret: No-
 sti domine Deus, quoties me ab ho-
 minum coetu separauerim, vt de te
 aptius cogitarem, te excelsius contem-
 plarer, & in diuinam philosophiam
 ardentius incumberem. Requiescens
 enim rex ille à negotijs humanis o-
 tium sibi sumebat aliquando, & ab
 hominū familiaritate frequentiaque
 interdum tanquam in portum se in
 solitudinem recipiebat. Fortasse retu-
 lit verba hæc ad fugam sui ipsius in
 Deum: debemus enim à nobis disce-
 dere, & in diuinum numen proficif-
 ci, ad illudque tanquam ad arcem tutif-
 simam confugere. Homo ille euan-
 gelicus qui inuenit thesaurum absco-
 ditum, præ gaudio illius abiit, vt illū
 possideret. Nam vt Christum incō-
 parabilem inexhaustūque thesau-
 rum, summūque bonorum omnium
 aceruum consequamur, summa ope
 niti decet à nobis ad ipsum confu-
 gere. Vt Israëlita expugnarent ciui-
 tatem Hai, se fugæ mandarunt, &
 ait diuina scriptura capite octauo Io-
 sue, fuisse Iosue cum fugientibus: bo-
 nus nanque Iesus quem ille Iosue a-
 dumbrabat, nobiscum erit, si conie-
 cerimus nos in fugam, quam dæmō
 intercludere conatur. Præterea pos-
 sunt Dauidis verba ad vitæ breuita-
 tem referri: pro quibus Septuaginta
 trāstulerunt τὴν ζωὴν μου ἐγγυλάσσοι.
 Hoc est: Vitam meam nuntiaui ti-

bi. Et ita fideliter vertit Latinus no-
 ster interpret. Sed dices: Si in He-
 bræo est Nodh, quod fugam signifi-
 cat, quare Septuaginta posuerunt vi-
 tam? Rectè quidē: nepe vt nobis quid
 illa esset, significarent. Quid aliud est
 vita nostra, quàm fuga? Nam vt ait
 sanctus Iob capite tertio decimo: Ho-
 mo fugit velut vmbra. Et vt verbis
 vtar Ciceronis in prima quaestione
 Tusculana: Volat enim ætas. Et Se-
 neca in epistola ad Lucillum: Quic-
 quid vides, inquit, fugit cum tempo-
 re. Si velimus vitæ celeritatem in-
 tueri, in nullis præmijs humanis spē
 ponemus rerum nostrarum: quin-
 potius studebimus, vt ipsa virtus nos
 trahat ad verum decus. A verbo hoc
 Saphar deriuatur nomē Sopher, pro
 quo noster interpret vertit literatum
 & doctorem capite trigesimo tertio
 Esaiæ, cuius hæc sunt verba. Cor-
 tuum meditabitur timorem. Vbi est
 literatus? Vbi legis verba ponderas?
 Vbi est doctor paruulorum? Potest et-
 iam hæc oratio ita verti ex Hebræo:
 Cor tuum cogitabit de timore præ-
 terito. dices enim: Vbi est numeras?
 vbi ponderans? vbi censor oppido-
 rum? Sensus est. Cum è corporis vin-
 culis admirabili gaudio affectus in splē-
 didissimum ac pulcherrimum bea-
 torum cœtum euolaueris, teque libe-
 rum ab omni tyrānorum oppressio-
 ne conspexeris, recordaberis terroris,
 quo in mundo angebaris, cum ad fe-
 rendum tributa & exactiones coti-
 die cogereris, & dices: Vbi est, qui nu-
 merat

merat ciues & habitatores? qui pon-
 derat eorum opes? qui censet per æs
 & libram, vt omnes ad tributa soluē-
 da cotidie coerceat? Vbi sunt, qui no-
 bis noua & crudelia vectigalia pone-
 bant? Hoc ideo dices, quia beatiserit
 gaudium singulare præteritarum ca-
 lamitatum meminisse. Nam vt ca-
 nit Latinus poëta: Experti reuocate
 animos, mœstumq; timorem: mitti-
 te: forsan & hæc olim meminisse iu-
 uabit. Sopher igitur deducitur à Sa-
 phar, quemadmodum Sopher, quod
 librum significat, & enumerationē,
 & numerum, & narrationem. Vox
 est frequens in sacra scriptura. Ea uti-
 tur Ieremias capite trigesimo secun-
 do: Et scripsi in libro: & signaui. Ca-
 pite quinto Genesis, vbi nos habe-
 mus: Hic est liber generationis Adæ:
 pro libro est in Hebræo Sopher.
 Quare poteris ita orationem illam
 vertere: Hæc est enumeratio genera-
 tionis hominis. Describit enim ibi
 Moses catalogum filiorum primi ho-
 minis. Pro eodem fortasse accipitur
 apud Matthæum dicentem: Liber
 generationis Iesu Christi. Vt sit sen-
 sus: incipit enumeratio eorum, è qui-
 bus Iesus Christus genus suum ducit
 secundum carnem. Et tunc incipit ab
 Abraham vsque ad Ioseph & virgi-
 nem sacratissimam. Inuenies nomē
 hoc Sopher capite 21. Numerorum,
 cuius hæc sunt verba: Vnde dicitur
 in libro ballorum domini: Sicut fe-
 cit in mari Rubro, sic faciet in tor-
 rentibus Arnon. Qui sit liber hic

bellorum domini non est facile ex-
 plicatu. Quidam aiunt esse librum,
 qui non extat, à Mose conscriptum,
 in quo bella tantum narrabantur, è
 quibus Iudæi de hostibus victoriam
 reportauerant. Sed cum nec authori-
 tatem, nec rationem adducant, videtur
 potius diuinare, quàm docere. Alij
 existimant esse eundem librum Nu-
 merorum: moti nomine hoc Sepher,
 quod librum significat, & numerum.
 Vt sit sensus: Vnde dicitur
 in Numero, hoc est, in codice hoc,
 qui appellatur Numerus. Alij putant
 esse totum Pentateuchum. Sed quia
 Sepher narrationem significat, for-
 tasse in eam significationē hoc loco
 accipitur: non pro volumine aliquo,
 sed pro narratione rerū gestarū He-
 bræorum, quæ communiore narra-
 bantur. Vt sit sensus: Hinc efficietur,
 vt cum narrata fuerint bella, quæ do-
 minus gessit pro Israëlitarum popu-
 lo, dicatur eos mirabiliter liberasse in
 torrentibus Arnon, quemadmodum
 fecerat in mari Rubro. Vbi Sepher
 pro rerum gestarum commemora-
 tione accipitur: sed hoc Danielis lo-
 co pro libro & literatura.
 ¶ *Omne verbum sapientie.* Pro ver-
 bo est in Hebræo דבַר Dabar, quod
 præter verbum significat rem, quæ-
 stionem, disceptationem, quidquam.
 Pro verbo & sermone accipitur pri-
 mo capite Ieremiæ: Verba Ieremiæ
 filij Elchiæ: Pro re secundi Regum
 tertio: Vnam rem peto à te. Et quar-
 ti Regum vigesimo: Non fuit ver-
 bum,

Luc 2. bñ, quod non ostenderet ei Ezechias in domo sua. Et Lucæ secundo: Videamus hoc verbum, quod factum est nobis. Et Matthæi quarto: Non in solo pane viuit homo, sed in omni verbo, quod procedit de ore Dei.

Luc. 4. Hoc est, quacunq; re Deus eum alere voluerit. Sunt verba illa ex cap. 8.

Deut. 8. Deuteronomij deprompta. Pro disceptatione capite Exodi decimo octauo, vbi dixit Moses: Cùmque acciderit eis aliqua disceptatio, veniunt ad me. Vbi disceptatio accipitur pro questione & controuersia. Pro quicquam accipitur capite Genesis decimo octauo. Nunquid Deo quicquam est difficile? Pro quo Septuaginta habent: Nunquid impossibile est apud Deum verbum? Hoc schemate & Hebraismo vsus est angelus Lucæ primo, dicens sacratissimæ virgini: Quia nõ est impossibile apud Deum omne verbum. Ac si diceret: Non est quicquã apud Deum impossibile. Accipitur quoque pro sermone, vt psalmo. 111. Iucundus homo, qui miseretur & commodat, disponit sermones suos in iudicio. Ac si diceret: Iucundus & liberalis est homo, qui confert beneficia, & dat mutuò, sermonesq; suos iudicio & prudentia moderatur. Sed quoniam Dabar & sermonem significat & rem, potest verti versiculus hic: Disponit res suas cum iudicio.

Symm. Vel vt transtulit Symmachus, Dispensabit res suas cum iudicio. Et ita coherent omnia huius versus verba: vt fit sensus: Ille est vir mu-

nificus, dulcis & benignus, qui opibus suis egentium inopiam leuat: sed debet in distribuendo iudicium, & prudentiam adhibere: multi enim sunt, qui largiuntur, sed pauci, qui sciunt largiri. Cum igitur Dabar tot habeat significationes, poterat locus hic Danielis ita transferri: Omnem quæstionem quæ attinet ad cognitionem sapientiæ sciscitatus est ab eis rex. Vel sic: In omni re sapientiæ quam ab illis quæsiuit rex, eos inuenit multo peritiores ariolis & magis, qui in regno eius commorabantur.

¶ *Super cunctos ariolos & magos.* Græca editio habet: præter omnes incantatores & magos. Pagninus: Super omnes genethliacos, astrologos. Pro super est in Hebraico ^ל, quod aliquando significat situm desuper: vt Genesis primo: Tenebræ erant super faciem abyssi. Et. 7. Arca ferebatur super aquas. Aliquando situm ad latus: vt psalmo. 136. Super flumina Babylonis illic sedimus, & fleuimus, dũ recordaremur tui Siõ. Vbi Pagninus & Flaminius habet: Iuxta flumina Babylonis. Non enim erant tũ Hebræi super fluminibus, sed iuxta illa, vbi vim lachrymarum fundentes in salicibus in medio terræ musica instrumenta suspendebant: vt constat ex eodem psalmo. In libro Neemiæ capite. 3. vbi nos habemus: Iuxta eum ædificauerunt: pro iuxta est in Hebraico hæc eadem particula ^ל. Sed hæc in re deceptus est, vt mea fert opinio,

Proco. Procopius Gazæus vir alioquin eruditus. Existimauit enim ^ל pro, quo noster interpretis vertit, super, multis in locis, situm desuper semper significare: cùm tamen aliquando situm ad latus, aliquando exuperantiam, aliquando alia significet. Hac opinione ductus asseruit totam terram sitam esse super mare, nullamq; esse subter nos, quam incolant antipodes. Id constanter affirmauit, motus autoritate psalmographi alienis: Domini est terra, & plenitudo eius, orbis terrarũ, & vniuersi, qui habitant in eo. Quia ipse super maria fundauit eum, & super flumina præparauit eum. Et alibi: Qui firmavit terram super aquas. Quid amplius quæritis? inquit ille: Nõne videtis esse terram super mare fundatam & firmatã? Hęc sunt duo loca, quibus probari putat propositum suum. At longè fallitur opinione. Nam particula, super, pro qua in Hebræo est ^ל in illis duobus locis citatis idem est quod iuxta. Constabiliuit Deus terram prope mare, iuxta quod iecit eius fundamenta. Vult diuinus yates indicare domini esse globum terræ, & quicquid eo continetur: esse que sapientiam eius admirabilem, qui illum separauit à mari, iuxta quod ipsum proximè constituit: quæ extaret monumentum bonitatis & sapientiæ sempiternæ. Possumus etiã dicere particulam, super, duobus illis locis à Procopio citatis exuperantiam & superationem significare: vt

fit sensus: Deum firmasse aquas, sed multo magis terrã: firmioribus fundamentis terram constituisse, quàm mare. Fundauit terram super aquas, hoc est, magis quàm illas. Accipi autem, super, in hanc significatione indicat Daniel hoc nostro loco dicēs: Inuenit in eis decuplum super cunctos ariolos & magos. Hoc est, inuenit eos multo peritiores ariolis & magis, deprehendit eos plus sapientes esse, quàm omnes philosophos. Solet sæpe scriptura per, super, comparatione significare, vt apud Ieremiã Ierem. 5 quinto capite: Indurauerunt facies suas supra petrã. Et Threnorũ Thre. 4. quarto: Denigrata est super carbones facies eorum. Et psalmo. 118. Bonũ mihi lex oris tui super millia auri & argenti. Et Cantorum quarto: Cant. 4. Odor vnguentorum tuorum super omnia aromata. Aspicias igitur Procopij sententiam labefactatam atque conuulsam. Existimauit vir ille totum globum terræ eminentem è mari fixũ esse super aquas in medio mundi loco, vna tantum facie & regione habitabilem & cultum: torridam autem zonam penitus incultam: quòd vratur calore: eamq; ob causam nullam nobis omnino posse esse viã ad alteram hemisphærium subter nos, nullum transitum. Cùm autem omnes homines originem ducãt ab Adam, & nullus ad oras illas peruenire potuisset ob torridę zone inaccessum, apertè concludere existimauit, non esse subter nos gentes vllas, imò

nec terram: esseque merum commē-
tum asserere esse deorsum alterū he-
misphærium, & antipodum habita-
tionem, qui è regione nobis è cōtra-
ria parte terræ aduersis vestigijs stēt
contra vestigia nostra. Duo princi-
pia ad astruendam opinionē suam su-
mebat, vnum ex diuina scriptura ab
eo perperam intellecta, vt ostēdimus,
alterū ex deceptis mathematicis an-
tiquis, asserentibus torridam zonam
suā æquinoctiali linea esse omnino
inhabitabilem & inaccessibilem, tam
in terra, quàm in mari: quorum er-
rorem nostra hac, & patrum nostro-
rū memoria Lusitani nostri apertissi-
mè ostenderunt. Nauigātes enim ex
hac nostra Lusitania, transierunt tor-
ridam zonam, ac penetrarunt vsque
ad Gāgem & Indum maximos flu-
uios, ditissimos & odoriferos Orien-
talium Indiarum campos alluentes,
& vsque ad vltimum orbis terrarū
Oceanum immēsitare traiecta, totūmq;
mundum circumierunt in orbem,
vbi alia sydera, alios coelos, alia ma-
ria, alias regiones absconditas & inau-
ditas inuenerunt, ad quas Christi
Dei nostri crucem signum nostrarū
victoriarum perduxerunt, eiusque
sanctum euangelium longè lateque
propagarunt. Imò sub linea æqui-
noctiali, quo veteres putabant nul-
lum esse accessum, est fertilissima
diui Thomæ insula à nostris homi-
nibus inuenta, & habitata: qui ad cō-
tinentem se conferunt saepenumero,
vbi cum incolis ditissimis, purissimo

auro abundantibus, sub linea æqui-
noctiali degentibus, commercium
habent. At non est mirum, Proco-
pium in hoc errore fuisse versatum,
cū ante eum diuus Augustinus in ^{August.}
libro sextodecimo de Ciuitate Dei
dicat, nulla ratione credendum esse,
antipodes inueniri. Imò ante eum
fuit in eadem opinione eloquentis-
simus Lactantius Firmianus libro ter- ^{Firmia.}
tio diuinarum institutionum. Sed
excusandi sunt tanti tamque graues
viri propter principiū asseritione ve-
terum scriptorum cōfirmatum, quo
nitebantur: nimirum inter polum ar-
cticum & antarcticum, quem Græci
vocant antaxona, interfundi immē-
sum & intransibilem Oceanum, &
inhabitabilem impenetrabilemq; zo-
nam. Nec audiendus est Procopius
in explanatione duorum locorū psal-
mographi, vbi, super, non significat
situm desuper, sed ad latus, cū ac-
cipiatur pro iuxta: aut exuperan-
tiam designet & superlatiōnem. Si-
gnificat etiam secundum: vt psal-
mo. 109. Tu es sacerdos in æternum ^{Psal. 109}
secundum ordinem Melchisedech.
Quem locum diuus Paulus in episto-
la ad Hebræos de Christo interpre- ^{Hebr. 7.}
tatur. Sed quoniam hæc vox, pro
qua noster interpres vertit, secun-
dum, significat etiam super, vt osten-
dimus, potest rectè conuerti verficu-
lus hic: Tu es sacerdos in æternū supra
ordinem Melchisedech. Ac si dice-
ret: Ille fuit figura, tu es substantia: ille
vmbra,

vmbra, tu res solida: ille purus homo,
tu Deus & homo: ille creatura, tu
creator: ille rex Salem, tu rex cœli
& terræ: ille populum suum rerum
salutarium scientia instruebat, tu cū
cētis nationibus viam ad consequen-
dam gloriam immortalē muniti-
sti, admirabilia mysteria rerum san-
ctissimarum aperuisti, & scelera no-
stra sanguine tuo in crucis ara diffu-
so expiasti: ille panem & vinum ob-
tulit, tu te ipsum sub panis & vini
speciebus in admirabili ac sacrosan-
cto eucharistiæ sacramento. Tu es igi-
tur sacerdos supra ordinem Melchi-
sedech. Septuaginta habent: <sup>κατα τὴν
τάξιν</sup> : Hoc est secundum ordinem,
^{κατα} enim cum accusatiō signifi-
cat secundum, ^{ταξίν} verò ordinem,
modum, officium, mōdus, institutiō:
quæ omnia huic loco conueniunt.
Quare rectè vertit ex Græco noster
interpres Latinus. Sed si ad fontem
accesseris, & Hebræicum consuleris,
videbis perspicuè, posse ita verti
locum hunc: Tu es sacerdos in æternū
super ordinem Melchisedech.
Qui dicit, super, comprehendit, se-
cundum, & plus ultra. Si claris ocu-
lis hanc nostram interpretationem
aspexeris, & candido animo perpen-
deris, fortasse non tibi displicebit no-
ster labor. Sumitur aliquando super
pro ad: vt psalmo quinquagesimo
quarto. Veniat mors super illos: &
descendant in infernū viuentes. Hoc
est: veniat mors ad illos. Pro veniat
est in Hebræo verbū Naxah, quod

significat etiam tributum exigere, &
obliuisci. Quare potest quoq; verti
locus ille: Exigat tributum mors ab
illis. Corruptio enim corporis & ex-
cessus è vita tributum est, quod om-
nes sumus persoluturi. Vel sic: Obli-
uio mortis super illos: & descendant
in infernum viuentes. Et ita cohæ-
rent magnopere verba hæc: nā mor-
tis obliuio via est ad suplicia æterna.
Sumitur demum vox hæc, super, pro
de: vt apud Esaiam capite. 22: Nolite ^{Esai. 22.}
incumbere, vt consolemini me su-
per vastitate filiarū populī mei. Ac si
dicat: Nolite dare operā, vt me in œ-
rore, leueris, quo angor super euer-
sione Hierosolymæ patriæ meæ. Vbi,
super, accipitur pro de cum ablati-
uio: vt apud Vergilium: Multa su- ^{Vergili.}
per Priamo, rogans super Hectore
multa. Hoc autem Danielis loco su-
perationem significat.

Argumentum secundum
di capitis.

R. O. D. I. T.
Memoria diu-
nus vates ad-
mirabile Naba-
chodonoloris
insomnium.

Cum enim ille cu-
bitū discessis-
set, eumque ar-
ctus somnus complexus esset, incidit in
visum somnij ex reliquijs in hæcibus ea-
rum rerum, quas vigilans cogitauerat. Sed
somnia solutus non potuit in memoriam
reducere, quid somniauerat. Et accersitis
coniecturis querebat ab eis somnium,

eiusque interpretationem: qui responderunt, se posse somnium interpretatione explicare, si ipse illud ad seipsum referret: sin autem non referret, nullam esse mentis acie tam perspicacem, quæ illud posset intueri. Quare ira incensus rex sauxit edicto, vt omnes Babylonij sapientes occiderentur. At Daniel diuino lumine illustratus indicat ei somnium, eiusque significationem. Explicat rerum humanarum imbecillitatem, varietatem, & interitum, omnia mundi regna caduca esse, incerta, mobilia, & exitio subiecta: solum Christi regnum firmum esse & æternum, quod nec vetustate consumitur, nec hominum interitu obruitur, nec vlla obliuione posteritatis extinguitur.

Caput secundum.

A IN secundo anno regni Nabuchodonosor, vidit Nabuchodonosor somnium, & conterritus est spiritus eius: & somnium effugit ab eo. Præcepit ergo rex, vt conuocarentur arioli, & magi, & Chaldei, & malefici, vt indicarent regi somnia sua. Qui cum venissent, steterunt coram rege. Et dixit ad eos rex: Vidi somnium, & mente confusus ignoro, quid viderim. Responderuntque Chaldei regi Syriacæ: Rex in sempiternum vive: dic somnium seruis tuis, & interpretationem indicabimus. Et respondens rex ait Chaldeis: Sermo recessit à me. Nisi indicaueritis mihi somnium, & coniecturam eius, peribitis vos: & domus vestra publicabitur. Si autem somnium & coniecturam eius narraueritis, præmia, & dona, & honorem multum accipetis à me.

Explicatio.

IN secundo anno regni Nabuchodonosor. Incipienti mihi hoc secun-

dum caput explanare, difficilis quædam occurrit dubitatio. Qui fieri potest, vt somnium hoc acciderit anno secundo regni Nabuchodonosoris, cum constet ex capite superiore, pueros Hebræos exactis tribus annis ingressos ad regem in conspectu eius extitisse? Quando illi fuerunt è Iudæa Babylonem abducti, tenebat clauum regni Nabuchodonosor, vt. c. 1. testatus est Daniel: & tribus annis dederunt operam literis Chaldaicis: quibus elapsis inuēti sunt sapientissimi. Ac postea accidit somnium, quod Daniel huic secundo capiti mandauit. Si hoc factum fuit post annum tertium, præter tempus quo Nabuchodonosor regnauerat, quomodo ait Daniel factum fuisse anno secundo? Huic obiectioni respondere poteris, hunc Nabuchodonosorem non esse eum, qui Daniëlem secum duxit ex Iudæa, sed filium eius, qui etiam vocatus est Nabuchodonosor. Huius Nabuchodonosoris huius nominis secundi meminuit Berosus libro 3. historiarum Chaldaeorum, Megasthenes Græcus libro quarto historiarum Indicarum, Megasthenes Persa libro de iudicio temporum, Iosephus libro decimo Antiquitatum Iudaicarum, Philostratus in annalibus, & Diocles in libro Coloniarum. Omnes enim Babyloniorum reges præter nomen natiuum Nabuchodonosores appellabatur, vt in explanatione in primū caput explicauit Theodoretus. tamen ait, nondum fuisse elapsos tres annos, & huc esse primū Nabu-

Nabuchodonosorem, & secundum annum regni eius. Quæ autem dicta sunt primo capite, fuisse per recapitulationem, quæ Græcè dicitur anacephaleosis, figura in diuinis literis usitata. Possumus dicere hunc Nabuchodonosorem fuisse huius nominis primum, de quo Daniel. 1. capite locutus est, hunc autem annum secundum numerari non à principio regni eius in Chaldæa, sed à principio dominationis, quam monarchiam vocant, postquam Ammonitas, Moabitas, & Ægyptios superauit, & in ditionem suam redegit, & rex maximus appellari decreuit. Hæc est diuini Hieronymi sententia, in qua videtur fuisse Flauius Iosephus libro Antiquitatum Iudaicarum decimo, cuius hæc sunt verba: Post annum secundum Ægyptiacæ vastitatis rex Nabuchodonosor vidit somnium valde admirabile. Quare hæc verba intelligenda sunt de secundo anno nimirum transacto imperij primi Nabuchodonosoris, quando ipse de Ægyptijs superbè triumphauit, eorumque veteres & illibatas diuitias in profundum cupiditatum suarum gurgitem profudit.

¶ Et conterritus est spiritus eius. Propter insolitum visum dormienti obiectum. Spiritus corporeus vehit species, quæ aspiciuntur in somnio: si vero ille terrore confunditur, formæ illæ delentur, & euanescent.

¶ Et somnium eius fugit ab eo. Hoc est, & oblitus est in somnij. Reminiscebatur somniasse, sed exciderat è memo-

ria quid somniauerat. Voluit hoc Deus, vt diuina virtus ostenderetur, & Daniel, eiusque socij essent in honore constituti, nominisque amplitudinem & celebritatem consequerentur. Eodem modo in Ægypto ob interpretationem somnij Pharaonis fuit Ioseph illustrem dignitatem adeptus, & magnificis laudibus celebratus. Omnes hi in exilio detinebantur, abducti ex dulci patria, sed sapientia & honestate muniti vitæ cursum feliciter confecerunt. Vt peritus ac prudens gubernator etiam scisso velo, & fracto malo, nauigat tamen saeuiente procella reliquias nauigij accommodans ad cursum: sic viri sapientes & iusti amputatis vitæ commodis, eiectione in exilium in medijs calamitatibus & procellis ita nauigium vitæ gubernant, vt ad quietis portum perueniant. Solent illi interdum in ærumnis versari, sed cum ad Deum confugiant, admirabilem sentiunt oblectationem, quia Deus eos qui ad ipsum aspirant, in medio calamitatum consolatur. Apparuit Iacob fugienti, iram fratris sui declinanti, ei que per fugium & solatiū præbuit. Reliquerat Moses patriam suam propter Deum, & cum in terra Madian pasceret oues soceri sui, venit ad montem Dei Oreb, vbi ei dominus apparuit, quem singulari consolatione leniuit. Consolatus est Dauidem in spelunca, Eliam in monte, tres pueros in camino ignis ardētis, Danielem in lacu leonum, Ionam

Hieron.

Iosephus.

Berosus

Megast.

Metast.

Ioseph.

Philost.

Diocle.

Theod.

Gene. 41

Similitudo.

Gene. 31.

Exod. 1.

Exod. 1.

1 Reg. 22

2 Reg. 17

& 19.

Danie. 2.

Danie. 6

Ion. 2.

in ven-

Apoc.1. in vëtre ceti, Ioanné in insula Pathmos, Petrum in carcere, Paulum in profundo mari, & alios propè infinitos, quos silentio prætereo, ne oratio mea infinita esse videatur. Ad Deum in acerbitatibus versati animum tollebant, eum cogitabant, in eo spem & cogitationem locantes, & ad eius misericordiam admirabili amore inflammati confugientes. Hoc intuens pius misericordiae pater illos ærumnis leuauit, quoniam non eos destituit, qui fauore ipsius nituntur. Non fugiebat id pium Tobiam, cum has voces emitteret: Hoc pro certo habet omnis, qui te colit, quia vita eius si in probatione fuerit, coronabitur, si autem in tribulatione, liberabitur: & si in correptione, ad misericordiam tuam venire licebit. Non enim delectaris in perditionibus nostris: quia post tempestatem tranquillum facis, & post lachrymas & fletum exultationem infundis. Hæc ille. Quantum eum calamitates angebant, tantum diuina solatia recreabant. Id de Psal. 93. seipso testabatur Dauid dicens: Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo consolationes tue latificauerunt animam meam. Eodem modo apostolus capite primo 2. Cor. 1. epistolæ posterioris ad Corinthios: Sicut abundat passiones Christi in nobis, ita & per Christum abundat consolatio nostra. Sicut socij passionum estis, sic eritis & consolationis. Et Esai. 51. Deus apud Esaiam capite. 51. Ego, inquit, ego ipse consolabor vos. Et apud Ieremiam capite. 31. Conuertam luctum eorum in gaudium, & consolabor eos, & latificabo à dolore suo. Et diuus Paulus in epistola posteriore ad Corinthios capite. 1. de Deo loquens: Pater, inquit, misericordiarum, & Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra. Non sat existimauit vocare eum patrem misericordiae, sed misericordiarum: nec Deum consolationis, sed totius consolationis. Verum cum videamus aliquando viros virtute præcellentes, & omni sapientia & nobilitate præstantes cruciatibus angere, indignissimis iniurijs affici, crudelissimis mœroribus torqueri, plorantes, afflictos, exules, omni humano auxilio destitutos, insultantibus in eos hominibus impijs & sceleratis, impellimur cum diuino ac regio vate has voces emittere: Vt quid domine recessisti longè, despicias in opportunitatibus, in tribulatione? Vel ut verti etiam potest: Abscondis te in tempore afflictionis? Causa huius admirationis est summa Dei bonitas & clementia. Ac si dicat Dauid: Cum tu domine sis summè clemens, cur me derelinquis in ærumnis meis? Vt fors in gemitu, fundo ad te pijs precibus, imploro auxilium tuum, & tu domine auertis à me faciem tuam, & abscondis te, tempore mearum calamitatum. Vbi est clementia tua antiqua? Vbi est pietas tua omnibuste in afflictione inuocantibus multis in locis perspecta & explorata? At si aliter

perper-

perpendamus, si cogitationem à sensibus abducamus, & mentis aciem ad intelligentiam reuocemus, videbimus aperte imaginam viris pijs ac iustis vtilitatem ex vulneribus, doloribus, contumelijs, tormentis, calamitatibus oriri. Cognoscitur eorum patientia, & in virtutibus constantia, ex quibus vera gloria efflorescit & redundat: & illustrior illis corona meritum conficitur. Quemadmodum arcula cum sit plena monilibus aureis, & splèdidis margaritis, quando clausa est, parui penditur tamen ab ijs, qui quid intus habeat, ignorant: sic vir tolerantia rerum humanarum munitus, & virtutum firmitudine roboratus in rebus secundis & ad voluntatem fluentibus est veluti clausus & incognitus, & ob eam causam contemptus. Et ut arcula ubi aperitur, & apparet inestimabilis thesaurus, in magno pretio habetur: sic vir pius cum vulneratur, vlcerebus calamitatum agitatur, & iniurijs opprimitur, & ita veluti apertus ostendit pretiosos suarum virtutum thesauros, præconijs celebratur: alijs exempla præbet salutaria, sibi que nominis amplitudinem comparat, & illustrem dignitatem. Aspicias igitur Deum in calamitatibus nostris uti pietate, etiam cum in nos iram exercere videtur. Id intelligens Habacuch dicebat: Cum iratus fueris, misericordiae recordaberis: Vbi pro misericordia est in Hebraico Racham, quod etiam significat amorem. Quare poterat verti locus

Similitudo.

ille: In ira recordaberis amoris, eius nimirum, quo eos qui tibi animum tradunt, teque vnicè diligunt, prosequeris. Quanti estimanda sit afflictio, indicat Deus apud Ieremiam cap. 6. Ierem. 6. Ijs verbis: Erudire Ierusalem, ne forte recedat anima mea à te. Pro quo Septuaginta habent: Dolore & flagello erudieris Hierosolyma, ne discedat anima mea à te. Multos ex Israëlitis fide & religione præcellentes voluit Deus ad gentes vanarum superstitionum cultrices trãsferri captiuos, non ut eos perderet, qui solet afflictis opitulari, & innocentes suscipere defendendos: sed ut eos prostratos & abiectos subleuaret, & per varias calamitatum angustias ad gloriam duceret sempiternam: & ut illi ipsius Dei fidem & religionem inter barbaras nationes prædicarent. Id intuens animo Tobias omni sapientia & decore præstante aiebat capite tertio decimo: Confitemini domino filij Israël, quoniam ideo dispersit vos inter Gentes, quæ ignorant Deum, ut enarretis mirabilia eius, & faciatis scire eos, non esse alium Deum præter illum. Id Danieli inter alios, eiusque tribus socijs euenisse ex hoc loco percipimus, qui in exilium Babylonicum coniecti, omne studium ac ingenium contulerunt ad veri Dei laudem gloriamque celebrandam: quos Deus ex tulit ad veram dignitatem, de quibus nulla vnquam obmutescet vetustas. Ea enim reliquerunt monumenta, quæ vigeant memoria omnium seculo-

seculorum, quæ posteritas celebra-
bit, quæ ipsa perpetuitas semper in-
tuebitur.

¶ *Arioli, & magi, & malefici, & Chal-
dæi.* Quod discrimen sit inter hos
Hieron. Babylonios sapientes indicat Hiero-
nymus his verbis. Arioli sunt, qui
verbis rem peragunt: magi, qui de
singulis philosophantur: malefici, qui
sanguine vtuntur & victimis, & cor-
poribus mortuorum: Chaldæi, quos
vulgus mathematicos vocat. Vt au-
tem hæc radicibus intelligantur, mādabo
ea literis, quæ à varijs authori-
bus sunt monumentis consignata.
Arioli qui ab Hebræis Chartumim,
à Septuaginta Epaoidi, & vulgo in-
cantatores dicuntur, ducunt originē,

August. vt Augustinus, Plinius, Iustinus, & a-
Plinius. Iustinus. l. ij aiunt, à Zoroastre Bactrianorum
rege, qui solus inter mortales vbi na-
tus est, statim risit. Fuit illud progno-
sticum futuræ eius stultitiæ, qui ve-
terum astrologiam, quæ syderū con-
sideratione, & rationibus naturalibus
nitebatur, primus ad pestilentem dæ-
monum communicationem, & incā-
tationum portenta deriuauit. Magi
qui ab Hebræis Afaphim, à Septua-
ginta magi vocantur, erant illi, qui
sapientiæ studio concitati de causis
rerum omnium differebant, Hi, vt
Origen. Origenes existimat, incoeperunt à Ba-
laham, quem rex Moab accersuit,
Num. 22. vt maledictis & dirarum enuntiatio-
ne filios Israël execraretur. Dioge-
nes Laerti. nes Laertius horum principium re-
fert in Zoroastrem Persam, de quo

meminit Eusebius Cæsariensis libro Ensebi.
primo de Præparatione euangelica.
Philo in libro de specialibus legibus: Philo.
Magiam, inquit, veram, quæ est spe-
culatrix scientia, vt honestam expe-
tendamque non plebei solum, sed
reges etiam Persæ sectantur. Imò re-
gnare nemo apud illos potest, nisi sit
magus, aut cum magis versatus. Ma-
lefici qui ab Hebræis mecasphim, à
Septuaginta pharmaci, vulgo vene-
fici & necromantici appellatur, sunt,
qui præstigijs homines seducunt, &
extis ac cadaueribus futura diuinare
gloriantur, & manes inuocant, atque
animas mortuorum. Hi dicuntur ha-
buisse Cham præceptorē, vt ait Cic- Cicus.
cus Asculanus in commentarijs in
sphæram, & Serenus abbas apud Ioā Serenus
nem Calsianum in octaua collatio- Calsian.
ne. Petrus etiam Comestor in histo- Comel.
ria ecclesiastica ait hunc Cham filiū
Noë fuisse magicæ artis inuētorem.
Chaldæi qui ab Hebræis Chasddim,
à Septuaginta Chaldæi dicuntur, sunt
astronomi, & qui ex hora natiuitatis
vniuscuiusque successum prædicunt.
Hi authore Plinio initium sumpse- Plinius.
runt à Belo Ioue primo astrorū sciē-
tiæ inuētore: cuius meminit Philo Philo.
in libro de Abraham, & Hierony- Hieron.
mus in commentarijs in epistola ad
Hebræos. Hæ artes aliquid habebāt
boni, multa verò mala. Afferit Iusti- Iustin.
nus martyr in libro quæstionum à
Gentibus obiectarum, nunquam his
artibus vsum fuisse Danielem, nisi in
rebus illis, quæ à fide & religione
non

non abhorrebant, quatenus ratione
nitebantur, non quatenus mali ali-
quid continebant.

¶ *Somnia sua.* Quorum oblitus fue-
rat, & quæ in memoriam reuocare
non poterat.

¶ *Et mēte cōfusus ignoro, quid viderim.*
Hoc est, & memoria conturbatus
dum conor reminisci somnij, quod
excidit, non possum illud in memo-
riam reducere.

¶ *Responderuntque Chaldæi regi Sy-
riacè.* Hoc est, sermone Babylonico,
feu Chaldaico. Huc vsq; scripsit Da-
niel sermone Hebræo. Sed ab hoc
loco vsque ad visionem tertij anni
regis Baltassaris, quam vidit Sufis,
lingua Chaldaica scripsit, quam Sy-
riacam vocant, sed literis Hebraicis.
Visio autem illa incipit capite octa-
uo, quod iam scribitur Hebraicè.

¶ *Rex in sempiternum viue.* His blā-
ditijs vtuntur ad benevolentiam re-
gis captandam & colligendam. Pre-
cabantur ei vitā longissimā in hoc se-
culo, quæ nunquā clauderet diē suū.
Vel loquuntur de vita æterna in alte-
ro seculo. Nam multi ex ijs qui fal-
sos ac cōmentitios Deos colebāt, &
idola venerabatur, immortalitatem
in altera vita viris iustis referuari pu-
tabant. Loquens Antiochus idolorū
cultor de patre suo, qui ex hac vita
migrauerat, vt. 2. Machabæorum li-
bro proditum est capite vndecimo
ait, patrem suum fuisse inter Deos
translatum. Et Romani veteres in
exequijs funeris imperatoris de re-

publica benemeriti, in illa vltimi
diei celebritate tabernaculum con-
struebant, in quo erat aquila, cui sup-
ponebant ignem, quo illa exagita-
ta volabat in sublime, animam de-
functi, vt ipsi credebant, in cœ-
lum adductura, vbi æternitatem ade-
pta æuo sempiterno frueretur. Au-
thor est Herodianus, quæ citat Blon- Herodi.
dus libro secundo Romæ triumphā- Blodus.
tis. Hanc funebrem magnificentia
aliqua ex parte celebrasse Troianos
trahit vndecimo Aeneidos Vergi- Vergili.
lius. Trismegistus in epistola ad Es- Trifine.
culapium apertè asserit animam ra-
tionis participem esse immortalem.
Et in primo Pymandri dialogo vbi
se huius immortalitatis facit assero-
rem, loquens de separatione animæ
à corpore: Tunc animus, inquit, har-
monia motione exutus ad optatam
naturam reuertitur, vim propriam
habens, atque vnà cum his, quæ illic
sunt, patrem laudibus effert Pytha- Pythag.
goras & Thales Milesius, vt Laer- Thales.
tius ait, fuerunt immortalitatis ani- Laerti.
mæ acerrimi vindices & assertores.
Euripides asseueranter affirmat coc- Euripi.
los esse æterna domicilia animarum
beatarum. Plutarchus in oratione Plutarc.
consolatoria plulchra asserit de æter-
nis præmijs & supplicijs in altera
vita, quibus animarum æternitas
comprobatur. Similiter Seneca poë- Seneca.
ta in multis tragedijs: & alter Se- Seneca.
neca philosophus in libro de morte
immatura, & in libro naturaliū quæ-
stionum, & in multis epistolis. Ana- Anaxar.
xarcus,

2. Mac. 11

Philo. xarcus, vt refert Philo in libro, quod
 omnis probus liber est: & post eum
 Brufo. Brufonius Conturfinus in libro face
 tiarum & exemplorum. 2. cum à Ne
 cocreonte Cypri tyranno tūderetur,
 ac verberaretur, Cæde, inquit, cæde
 Anaxarchi corpus, nam Anaxarchū
 non vulneras. Sensit vir egregius ani
 mam immortalem nō cædi, etiam si
 corpus verberibus cæderetur. Idem
 Xiphili. narrat Xiphilinus de Thrasea Petto,
 Pettus. qui suę etatis Romanos fortitudine,
 & rerum tolerantia superabat. Nam
 cum ei Nero ferrum flammamque
 minitaretur, Nero, inquit, occidere
 corpus meum potest, me autem læ
 dere non potest. AElanus in libro
 AElian. tertio decimo varię historię scriptū
 reliquit, interrogatum Cercidā Me
 gapolitanum, qui morbo laborabat,
 num libenter migraret è vita, respō
 disse: Quid ni? Delector separatione
 animę à corpore, quoniam ad eas
 oras ascendam, vbi videbo ex philo
 sophis Pythagorā, ex poëtis Home
 rum, ex musicis Olimum, & alios
 viros in omni scientiarū genere præ
 stantissimos, qui literarum monimē
 tis nomē sibi immortale pepererūt.
 Niceph. Prodidit Nicephorus Callistus me
 morię libro. 11. historię Ecclesiasti
 cę, fuisse quendam Aegyptium, qui
 se ab hominum cœtu in solitudinē
 receperat, huius veritatis adeo asser
 torem, vt cum ei quidam nuntiaret
 patris mortem, responderet: Noli de
 lirare: desine impiè loqui: pater enim
 Manili. meus immortalis est. Manilius libro

quarto animas asserit immortalita
 te muniri. Idem astruit Phocilides, Phocili.
 quem ad hoc citat Dominicus Mira
 Mirate. bellius. Zoroastres quem refert Ioan
 nes Picus Mirandulanus, animas aie
 Miran. bat aligeras esse, & ad cœlum solu
 Iambli. tas corpore volare. Iamblicus in vlti
 mo capite de mysterijs eandem se
 quitur sententiam: in qua etiam est
 Proclus Platonicus in libro de anima Proclus
 & angelo, ita dicens: Non est natura
 le animis vnà cum corporibus sem
 per vitam degere, & in generatione
 versari: imò separata vita, immate
 rialis & incorporea magis est animis
 consentanea. Et paulò post: Sicut in
 cœlo sunt animę iustę, in tartaro au
 tem impię: sic in generatione plures
 quidem prauę sunt, paucę autē pro
 bę. Sallustius in Bello Catilinario Sallust.
 has voces literis mandauit: Natura
 diuitiarum & formę gloria fluxa ac
 fragilis est: virtus clara æternaque ha
 betur. Et alibi: Ingenij præclara faci
 nora vti anima immortalia sunt.
 Vergil. Vergilius in sexto Aeneidos, animas
 à corpore separatas viuere affirmat.
 Ouidi. Eodē modo Ouidius in quinto Me
 tamorphoseos. Sed prius id dixit Ho
 Homer. merus, qui animam Patrocli ad in
 feros iuisse asseuerat: cuius sententiã
 alij poëtę secuti campos Elisios ex
 cogitarunt. Academici philosophi,
 & multo certius & firmius Stoici, vt
 ex eorum monumentis colligimus,
 aliam esse vitam aiebant, alias sedes,
 alias mansiones, alia domicilia, vbi
 vnusquisq; iuxta opera ac merita sua
 aut

aut premio, aut pœna afficieba
 tur. Si in hac vita legibus & præ
 mia proposita sunt virtutibus, &
 supplicia vitijs à viris, qui rempu
 blicam gubernandam suscipiūt, quā
 to magis in altera vita à Deo iustif
 simo, cuius numine, æquitate, &
 prouidentia mundus guberbatur?
 Ac cum hīc multi viri sapientia &
 virtute præstantes opprimantur, &
 in gemitibus, angoribus, iniurijs, &
 varijs calamitatibus versentur: con
 trā verò multi flagitijs irretiti, om
 niūmq; scelerū maculis imbuti af
 fluant diuitijs, honoribus, & dignita
 tibus, rebūque vtantur secundis, &
 ad voluntatem fluentibus: non esse
 dubium, aiebant illi, quin esset mun
 dus alter, vbi viri pietate præcellen
 tes æternis præmijs afficerentur, &
 admirabili splendore immortalitatis
 plenissimo decorati, cœlesti gloria,
 bonorūmq; omniū abundantia cumu
 latentur: & vbi improbi vitijs macu
 lati suorum flagitiorum pœnas lue
 rent, qui hīc virtutum ornāmentis
 nudati, in sceleribus voluntantur.
 Cum philosophi intelligerent Deū
 esse iustissimū iudicem, rerum
 omnium moderatorem, cuius di
 tione ac numine omnia gerantur,
 etimque qualisquisque sit, quid a
 gat, & cogitet intueri, piorūque
 & impiorū habere rationem, absq;
 vlla controuersia asserbant, eum
 vnicuique tributurum esse, quod
 meretur. Cum autem id fieri in hac

vita minimè aliquando viderent,
 alteram esse dicebant, in qua id fie
 ret: ex quo animorū immortalitate
 rectè quidem & præclarè colligebāt.
 Hac eorū ratione ductus Mahome
 tus, homo alioquin seductor & pesti
 lens, suis sectatoribus præmia sempit
 eterna proposuit, animarūque im
 mortalitatis se præbuit assertorē. Id
 ait apertè Pius secundus pōtifex ma
 ximus, Aeneas Syluius antea voca
 Aeneas. tus, in epistola, quam ad principem
 Sylius. Turcarum misit pietatis ac erudi
 tionis plenissimam. Empedocles Emped.
 authore Aristotele in libro de vē
 Aristot. getabilibus felicissimum dixit ap
 petitum æternę felicitatis: cuius a
 more se in pyram proiecit, vt dum
 corpus flammis expositum redige
 retur in cineres, anima volaret in
 cœlum, vbi immortalitate potire
 tur. Non me fugit dixisse nonnul
 los, illum eam ob causam in ar
 dentis Aetnæ specum nocte intem
 pesta se iniecisse, vt in cœlum ab
 iisse crederent, qui illum amplius
 non aspicerent. Socrates, authore
 Socrat. Cicerone in primā quæstione Tus
 Cicero. culana, admirabilem se ostendit im
 mortalitatis animorū vindicem &
 defensorem: duplices enim vias eo
 rum è corpore migrantium asse
 ruit esse. Nam qui se vitijs pollue
 runt, & iura diuina atque humana
 violarunt, ijs omnino deuium quod
 dam iter esse à concilio beatorum.
 Qui autem se integros castosque ser
 uarunt,

uarunt, suntque in hoc seculo vitam coelitem imitati, his ad sedes beatissimas, ad domicilia æterna reditum patere affirmabat. Is ut Plato testatum reliquit, cum se morte mulctatum aspiceret, Magna me, inquit, spes tenet o iudices, bene mihi euenire, quod mittar ad mortem. Et rogatus ab amico Critone quemadmodum sepeliri vellet: Multam, inquit, operam o amici consumpsi, quoniam Critoni non persuasi, me hinc auolaturum. Et priusquam venenum sumeret, has voces emisit. Quati æstimationis colloqui in altera vita cum Orphæo, Musæo, Homero, Hesiodo viris omni sapientia & nobilitate præstantibus: Equidem sæpe excedere è vita, si fieri posset, vellem, ut quæ dico, possem inuenire. Quanta voluptate perfundar, cum Palamedem, cum Aiace, cum alios iudicio iniquorum damnatos conueniam? Qui multas eius de contemptione mortis, & de animi immortalitate sententias scire voluerit, legat eius apologiam, & dialogos Platonis, & librum Xenophontis de dictis & factis Socratis. Cum Theramenes vir egregia laude cumulatus coniectus in carcerem iussu tyrannorum venenum ut sitiens obduxisset, reliquum ita è scypho proiecit, ut sonum redderet: quo effecto arridens Propino, inquit, hoc Criti. Erat enim Critias il-

le, qui cum incredibili odio profectus, cædè illi fuerat machinatus. Soliti enim erant Græci inter epulas cum nominare, cui erant poculum porrecturi. Nō luderet vir illustris amplissimis constantiæ ornamenti decoratus, cum ad exitum vitæ vocaretur, cum iam præcordijs conceptam mortem contineret, nisi esse animam immortalem intelligeret. Quid dicam de Platone illo non solum intelligendi, sed etiam dicendi authore grauissimo, cuius opera sunt & sententiarum amplitudine, & maiestate verborum plenissima? Is in dialogis suis præsertim in eo, qui inscribitur Phædo, siue de animi immortalitate, multis eam rationibus comprobauit. Tantus fuit huius immortalitatis amor, quo multi flagrarunt, tanto studio eius assidue exarserunt, ut intruerent in interitum voluntarium. Tãquam enim essent in cœlum statim migraturi, se ipsos occidebant: ut Cleates, Chrysippus, Zeno, & ex Romanis Cato utriusque Socraticæ traditionis imitator. Ait enim Plutarchus in eius vita, illum priusquam sibi manus intulisset, perlegisse Platonis librum de immortalitate animi, & ad eandem sui ipsius philosophi auctoritate impulsus esse. Id fecisse quoque Ambraciotem ait Lactantius Firmianus magni nominis scriptor, in tertio diuinarum institutionum: qui eodè libro perlecto præcipitem se dedit, ut animæ æternitate frueretur. Incidebant illi in errorem intole-

intolerabilem, & inexpiabilem culpam, quoniam vetat dominans ille in nobis Deus, iniussu hinc nos suodemigrare: Graue scelus est occidere se hominem, sed mortem æquo animo tolerare laudabile est, & appetendum. Debemus animum in custodia corporis retinere, nec iniussu eius a quo est creatus, est nobis ex hominum vita migrandum, ne munus assignatum à Deo defugisse videamur. At si opus fuerit, debemus pro fide, & religione, & honore Christi sanguinem fundere, ac magis gloriã eius, quam vitam nostram æstimare. Sed etsi illi in errore versabantur, quod irruerent in eandem voluntariam, res tamen de animi immortalitate eos non fallebat. Xenophon in Pædia inducit Cyrum morti proximũ ita filijs suis loquentem: Nolite existimare filij, quos admirabili prosequor amore, me, cum ab hac vita migrauero, nusquam aut nullum fore. Nam nec dum vobiscum communicabam, animum meum intuebamini, sed corpus hoc esse eius domicilium intelligebatis. Eundem esse creditote, etiamsi modo separaretur à corpore. Marcus ille Tullius Latinorum decus, qui eloquentia & philosophia non solum homines sui temporis, sed etiam Romanorum omnium memoriam superauit, in sexto libro de republica Scipionem Africanum maiorem, qui iam excesserat è vita, in hunc modum loquentem facit: Sic habeto, omnibus qui patriam conseruauerint, adiuue-

rint, auxerint, certum esse in cœlo ac definitum locum, ubi beati æuo sempiterno fruatur. Et interrogatus viueret ne ipse, & alij, qui putabatur extincti? Imò verò, inquit, hi viuunt, qui ex corporum vinculis tanquã è carcere euolauerunt. Vestra verò quæ dicitur vita, mors est. Idem in oratione pro Sestio: Corpus, inquit, hoc est mortale, animi verò motus sempiterni. Et in libro de Vniuersitate: Qui rectè & honestè curriculum viuendi à natura datum confecerit, ad astra facilè reuertetur: non qui aut immoderatè, aut intemperanter vixerit. Et in libro de legibus secundo: Omnium animi sunt immortales, sed bonorum fortiumque diuini. In hac fuerunt sententia omnes magni philosophi: qui autem ab ea discreparunt, semper apud viros sapientes in silentio iacuerunt. Credebant viri illi virtutem esse immortalem, cum autem virtus sit habitus in anima, aiebant fieri non posse, quin anima esset immortalis. Deinde. Omne quod est incorruptibile, ut eorum utar rationibus, est immortale: at qui anima est incorruptibilis, est ergo immortalis. Huius argumentationis propositionem notam per se esse aiunt, assumptionem autem ita probant: Omne quod est corruptibile, aut est corpus aut accidens, quæ possunt propter contrarietatem corrumpi: cum autem anima nec corpus sit, nec accidens, sed natura incorporea nulli contrarietati subiecta, aperte concludunt,

eam esse incorruptibilem, & ex con-
sequente immortalem. Huc accedit
locus seu cœtrū, in quo omnia quies-
cunt: cū autem anima nostra non
quiescat in hac vita, fatendū est, esse
alteram, vbi illa quiescat: alioquin es-
set alijs creaturis infelicio. Præterea
anima cum corpore copulata ab eo
in vehemente rerum cœlestium cō-
templatione quasi separatur, & supe-
rās corporis statū diuina spectat, ad
quæ rapitur & aspirat: & mysteria al-
tissima intuetur, & gaudium contē-
platur æternum, cuius desiderio exar-
descit. Quid potest cogitare immor-
talia, nisi ipsum sit immortale? Et
quid potest ea cōcupiscere, nisi ea pos-
sit cū diuino fauore adipisci? His &
alijs multis rationibus motus Pytha-
goras, Pherecides, & infiniti alij phi-
losophi, qui ad veritatis lucē mentis
oculos reuocarūt, affirmarunt animā
esse immortalē: & hanc doctrinā lō-
gè latēq; propagauerunt. Hac causa
inducti veteres Romani in sepulchris
litteras sculpebant deorum honori de-
dicatas, quibus animorum immorta-
litem significabant. Vidi ego hoc
multis in locis, præsertim Romę, cū
essē ordinis nostri aduocatus, cū
epitaphia, antiquitates, inscriptiones
vetustatis, & veterū monumenta cō-
quirerem & inuestigarem. Quid il-
læ sepulchrorum extructiones? quid
testamētōrū diligētia? quid propaga-
tio nominis? quid mortis despiciētia?
quid elogia hominum significabāt,
nisi eos futura cogitare, & immorta-

litate animorum commoueri? Hac
concitauit Marcum Curtiū, vt pro sa-
lute patriæ ad mortem curreret cer-
tissimam: & duos Decios, vt se ho-
stium telis obijcerent: & non solūm
duces, sed ipsos etiā exercitus, vt illu-
strem mortem ignominiosæ vitæ an-
teponere non dubitarent. Hac mihi
occurrerunt, quæ de animarum ra-
tione participum immortalitate di-
cerē, ad eos conuincēdos, qui Gentiū
philosophorum autoritate ducūtur.
Sed ne aliquis dicat me relictis lite-
ris diuinis confugere ad humanas,
probabo id paucis quibusdam locis:
dies enim me deficeret, si omnia vel-
lem citare, quibus hæc animi immor-
talitas comprobatur. Capite. 3. Exo-
di se vocat dominus Deum Abra-
ham, Isaac, & Iacob. Atqui non est
Deus mortuorum, sed viuentiū: ergo
illi post mortem viuunt. Hoc argu-
mēto vsus est Christus dominus a-
pud Matthæum capite. 22. Tertio li-
bro Regū capite. 27. scriptū legimus
dixisse Eliam, cū suscitare vellet fi-
liū hospitæ suæ: Domine Deus meus
reuertatur obsecro anima huius pue-
ri in viscera eius. Ergo anima illa à
corpore separata viuebat. Iustus To-
bias verba hæc emisit, quæ sunt in se-
cūdo eius capite literis mādāta: Filij
sanctorum sumus, & vitam illā expe-
ctamus, quā Deus daturus est ijs, qui
fidem suam nunquam mutant ab eo.
Et Salomon capite vltimo Ecclesia-
stis: Reuertatur puluis in terram
suam, vnde erat, & spiritus redeat ad
Deum,

Sapie. 5. Deum, qui dedit illum. In libro Sa-
pientia ostenditur apertè tam iustos
quàm impios in altera vita esse, ex
lōga illa oratione, cap. 5. mādāta, qua
ibi damnati vtuntur. Christus Iesus
discipulis suis dicebat capite decimo
euangelij authore Matthæo: Nolite
timere illos, qui occidūt corpus, ani-
mam autem, non possunt occidere,
sed potius timete eum, qui postquā
occidit, habet potestātē mittēdi in ge-
hennā. Et apud Lucam capite. 16. Fa-
cite vobis amicos de māmōna iniqui-
tatis, vt cū defeceritis, recipiāt vos
in æterna tabernacula. Diuus Paulus
in epistola posteriore ad Corinthios:
Scimus, inquit, quoniam si terrestris
domus dissoluatur, quod ædificatio-
nem habemus ex Deo domum nō
manufactam, sed æternam in cœlis.
Et in epistola ad Philipenses: Cu-
pio dissolui, & esse cum Christo. Sā-
ctorum doctorum autoritates non
cito ob earum infinitatem: pleni ea-
rum sunt libri, plena est recentium
memoria, & antiquorum vetustas.
Omnes enim id asseruerunt, qui no-
men suum æternitati cōmendarunt.
Sed quid mirum id Christianos nō
solūm fateri, sed profiteri, cū etiā
Gentes à fide alienatæ id senserint,
quemadmodum ex hoc Danielis lo-
co colligitur.
¶ Sermo recessit à me. Hoc est, res
ipsa mihi excidit ex memoria, Acci-
pi sermonem & verbum pro re ostē-
dimus capite superiore in annotatio-
nibus ex Hebræo, verba illa expla-

nantes: Omne verbum sapientia. Eudox.
Eudoxus ita explanat: Memoriam visio-
nis non habeo: nec narrare possum.
¶ Somnium & coniecturam eius. Hoc
est, visum in insomnijs, eiusq; inter-
pretationem & explanationem.
¶ Peribitis, & domus vestra publica-
buntur. Interficiemini, & bona vestra
proscribentur. Dura profectō aduer-
sus coniectores, & iniusta lex, atque
inhumana comminatio, deducta nō
à ratione, qua rex erat alienatus, sed
ab ira, qua erat incensus. Quī fieri
poterat, vt scientia humana possent
illi consequi, quid ille somniauerat?
Et tamen non solūm interpretatio-
nem somnij, sed ipsum somnium ab
ipsis perquirebat.

¶ Somnium igitur, & interpretationē
eius indicatē mihi. Responderunt secūdo,
atque dixerūt. Rex somnium dicat ser-
uis suis, & interpretationē illius indicabi-
mus. Responditq; rex, & ait. Certe noui,
quod tempus redimitis, scientes quod re-
cesserit à me sermo. Si ergo somnium nō
indicaueritis mihi, vna est de vobis sen-
tētia, quod interpretationē quoq; fallacē,
& deceptiōne plenam composueritis, vt
loquamini mihi, donec tēpus pertransierit.
Somnium itaque dicite mihi, vt sciam,
quod interpretationem quoque eius loqua-
mini. Respondentes ergo Chaldei coram
rege dixerunt: Non est homo super terrā,
qui sermonem tuum, o rex possit imple-
re. Sed nec regum quisquam magnus &
pōtens verbū huiusmodi sciscitatur ab
omni ariolo, & mago, & Chaldeo. Ser-
mo enim, quem tu queris rex, grauis est,

nec reperietur quisquam, qui indicet illi in conspectu regis, exceptis dijs, quorum non est cum hominibus conuersatio. Quo audito rex in furore, et in ira magna precepit, ut perirent omnes sapientes Babylonis. Et egressa sententia sapientes interficiebantur: querebanturque Daniel et socij eius, ut perirent. Tunc Daniel requisit de lege ac sententia ab Arioch principe militiae regis, qui ingressus fuerat ad interficiendos sapientes Babylonis. Et interrogauit eum, qui a rege potestatem acceperat, quam ob causam tam crudelis sententia a facie regis esset egressa? Cum ergo rem indicasset Arioch Danieli, Daniel ingressus rogauit regem, ut tempus daret sibi ad solutionem indicanda regi. Et ingressus est domum suam, Araniaeq, et Misaeli, et Azaria socijs suis indicauit negotium, ut quarerent misericordiam a facie Dei caeli sub sacramento isto: et non perirent Daniel et socij eius cum ceteris sapientibus Babylonis. Tunc Danieli mysterium per visionem nocte reuelatum est. Et benedixit Daniel Deum caeli: et locutus ait: Sit nomen domini benedictum a seculo, et usque in seculum, quia sapientia et fortitudo eius sunt. Et ipse mutat tempora et artes: transfert regna, atque constituit: dat sapientiam sapientibus, et scientiam intelligentibus disciplinam. Ipse reuelat profunda et abscondita, et nouit in tenebris constituta: et lux cum eo est. Tibi Deus patrum nostrorum confiteor, teque laudo, quia sapientiam et fortitudinem dedisti mihi. Et nunc ostendisti mihi, quae rogauimus te, quia sermonem regis aperuisti nobis.

¶ *Somnium igitur.* Urgebat eos acriter

rex tyrannum potius agens quam regem. A iustitia recedebat, nulla equitate utebatur, nulla lenitate, nulla misericordia, nulla ratione. Quare rex dici nullo modo merebatur. Saul cum regnaret multis annis, ut ex primo libro Regum constat, & ex capite. 13. Actorum apostolicorum, duobus tamen solum dicitur regnasse capite. 13. primi Regum. Nam illis tantum iustis legibus & sanctis institutionibus reipublicam administravit: non solum hostes, sed seipsum vicit, & in pristina virtute permansit. At cum se amplissimis officiorum ornamentis spoliaret, & flagitijs irretiret, atque innocentem Dauidem ad ferrum flammamque vocaret, nomen regis merito amisit. Fuerant hi sapientes regi gratissimi, & vide, qua exigua causa eos ad perniciem vocet. Obtinuerant diuitias, honores, authoritatem, nominis amplitudinem: & haec diu, & multo labore quaesita vna eripiebat hora. Anima qui summa gratia apud regem assuerum valebat, eodem die quo fuit ab Ester ad splendidum conuiuium cum eodem rege vocatus, fuit ab eo occisus, & ligno suspensus. Aegyptius qui emerat Ioseph, quem magno favore prosequeretur, eum ob coniugis dolorem in carcere coiecit. Serenitas hyemis, aura aestiua, quies maris, lunae status, fauor principum, omnia haec paria sunt. Alexander Magnus Parmenionem, Philotam, Clitum, & Callisthenem, quos ardentem amabat, in quos benemeritos quidem incredibilia beneficia contulerat,

Q. Cur. Plutarc. Orofius

lerat, ita ab amicitia sua disiunxit, ut nunquam postea potuerint cum eo in gratiam reduci: imò fuerunt ab eo vita priuati. Lege quintum Curtium, Plutarchum, Paulum Orofium, qui haec literis mandarunt. Nihil est voluntate principum mutabilius, nihil inconstantius. Nulla molendinaria, nulla figuli aut currus rota est mobilior. Non plures habet colorum varietates mensis Martius, quam mutationum principum voluntas. Quare non in illis qui sunt instabiles, sed in Deo, qui ait apud Malachiam: Ego dominus, & non mutor, est fiducia nostra collocanda.

Malac. 3

¶ *Certe noui, quod tempus redimitis.* Hoc est, verè scio vos tempus extendere, & deducere verborum anfractibus, ut à manibus meis eripiamini. Vel sic: Planè intelligo vos emere opportunitatem euadendi mortis periculum. Redimere tempus apud Paulum capi. 5. epistolae ad Ephesios, est quærere & sumere occasionem euadendi à periculis: ita enim ait: Videte fratres, quomodo cautè ambuletis, non quasi insipientes, sed ut sapientes redimentes tempus, quoniam dies mali sunt. Quibus verbis docet esse nobis cautè ambulandum instar sapientium viatorum, qui diebus periculosis vel propter aeris perturbationem, vel propter hominum insidias iter facientes quærunt & veluti emunt opportunitatem euadendi pericula. Non expectat, ut sibi occasio occurrat, sed ipsi eam emunt, ut in via proficiat. Itaque & apud apostolum,

Ephes. 5.

Ester. 6. & 7.

Gene. 39

& hoc loco redimere tempus est occasionem quærere declinandi pericula. ¶ *Non est homo super terram.* Ac si dicant: Humana à nobis require, non diuina: quae naturaliter dici possunt, non quae sunt super naturam, quae humanam superant sapientiam. Non est in hac vita, qui quod postulas, valeat implere.

¶ *Exceptis dijs.* Fatentur sapientes Babylonij solius Dei esse praescientiam futurorum. Etsi in multitudinem deorum errabant, Deum tamen esse credebant omnia praeterita, praesentia, & futura cognoscentem. Nemo est tam immanis & incultus, cuius animum non imbuerit alicuius Dei opinio.

¶ *Rex in furore et ira magna precepit.* Hoc est, cum impetu, & vehemente indignatione. Accipitur in proculo, ut capite sexto epistolae Pauli ad Romanos: Stipedia enim peccati mors: gratia autem Dei vita aeterna in Christo Iesu domino nostro. Ac si dicat: Praemium peccati est mors aeterna: praemium autem gratiae est vita aeterna cum Christo Deo nostro. Vel sic: Stipendium peccati est exitum aeternum: sed vita aeterna datur nobis ex gratia per Christum Iesum: nostra enim opera sine gratia vitam aeternam non merentur. Vbi particula, in, accipitur pro per: ut capite primo ad Galatas: In me clarificabant Deum. Et capite primo ad Hebraeos: Multifariam multisque modis olim Deus loquens patribus in prophetis: nouissimè diebus istis locutus est nobis in

Rom. 6.

Galat. 1.

Hebr. 1.

filio. Hoc est, antiquis locutus est per prophetas, nobis autem per filium. *Genes. 1.* Ita intelligunt nonnulli illud Genesis capite primo: In principio creauit Deus Cœlum & terram. Hoc est, per principium: quod est Christus. *Ioan. 8.* Ipse enim apud Ioannem capite octauo interrogatus quis esset: Principium, inquit, qui loquor vobis. Poterit igitur hoc Danielis loco particula in accipi pro cū, & pro per. *¶ Præcepit, ut perirent.* Intolerabilis ira profectò: cum regem nihil minus deceat. Ut grandines & procellæ sunt in parte aeris terræ proxima ac citima: in suprema autem non inueniuntur: ibi enim summa viget serenitas & placabilitas: sic furor & ira & cæteræ huiusmodi tempestates etsi perturbent aliquando subditos, in dignitate tamen regia non debent inueniri, sed securitas & tranquillitas. Cum Christus ingredi vellet Hierosolymam mansuetudine septus, ait *Matthæus capite. 21.* impletam fuisse hanc *Zach. 9.* Zachariæ vaticinationem: Dicite filiæ Sion: Ecce rex tuus venit tibi mansuetus. Castitas, abstinentia, cæteræq; huiusmodi virtutes regi quatenus homo est, quemadmodum alijs congruunt hominibus: at mansuetudo cum iustitia coniuncta conuenit illi, quatenus rex est. Idem non ait: Ecce rex tuus venit tibi castus, & abstinens, sed mansuetus. *¶ Quemadmodum Saturnus qui ex stellis errantibus summum tenet locum, motu naturali tardissime agit in orbem: sic, qui est in excel-*

sa dignitate constitutus, nulla debet esse insana iracundia concitatus, sed leni animo ac remisso ad seueritatem moueri, ne in re graui immanitate ducatur, & temere præcipitetur. Nam ut ait in Prouerbijs Salomon: Ira non habet misericordiam, nec erumpens furor. Et in Ecclesiaste: Ne sis velox ad irascendum. Ut musicus citharæ chordas dissonantes non statim refecat, & abijcit, sed sensim intendens aut remittens ad concentus temperantiam adducit: sic qui rempublicam gubernandam suscepit, leniter debet eos corrigere, qui in crimen incidunt, non intemperanter punire, & protinus de medio tollere: nisi aliter exigat iustitia, cuius habenda est ratio, ut respublica conseruetur. Aliquando enim seueritate opus est. Seel debet princeps reos audire, & eorum implorantibus aures præbere. Id quod nos habemus in psalmo. 19. Domine saluum fac regem, & exaudi nos in die, qua inuocauerimus te: potest rectè verti ex Hebræo: Domine saluum fac regem, qui exaudiat nos, quacunque die inuocauerimus eum. Petebat populus à Deo regem, qui eos placatè exaudiret. *¶ Egressa sententia sapientes interficiantur.* Pro sententia est in Chaldæo Lex. Voluit impius tyrannus, ut eius sententia pro lege haberetur. Sed videte, qualis fuerit sententia crudelissima, & ex intolerabili superbia & iracundia deprompta. Solet principatus secum ferre aliquando superbia, insolentiam, immanitatem, & alias huiusmodi pestes, ijs præsertim, qui se existimant esse ad omnia summatos. His morbis obcæcati nonnulli principes non solum ipsi in tenebris versantur, sed alijs ipsas tenebras offundunt: iacent omnia apud illos crassa ac tetra caligine circumfusa. Promittens Deus fore regem Hierosolymæ ex progenie Dauidis, hæc protulit verba capiti vndecimo libri tertij Regum mandata. Ut maneat lucerna David seruo meo cunctis diebus coram me in Ierusalem. Lucernam appellat reges, quod & ipsi illuminati esse debeant, & alios sapientia, iustitia, virtute & exemplo illuminare. Ad eos illud potest accommodari, quod Deus ecclesiasticis dixit pontificibus: Vos estis lux mundi. At illi non lux, sed caligo dici merentur, qui effrenati sibi que præfidentes peruertunt iura diuina atque humana, propter eum quem sibi ipsi opinionis errore finxerunt principatū. Hinc efficitur, ut eorum decreta non leges aliquando, sed monstra & portenta dici mereantur. Lex domini, ut ait diuinus psalter, est immaculata, conuertens animas. Vel ut potest ex Hebræo trāsferri: Lex Dei est omnibus numeris absoluta, tranquillitas reddens animas. Et ab ea omnes alię iustæ leges deriuantur, ut ait diuinus Augustinus libro primo de libero arbitrio. Illud psalmi. 118. Iniquos odio habui, & legem tuam dilexi: potest rectissime verti ex Hebræo: Ramos

odio habui, & legem tuam dilexi. Nomen hoc scaphim, quo ibi vtitur psalmographus, iniquos significat, & ramos. Leges humanas ramos appellat, quod à diuina lege tanquam rami ab arbore præcidantur. Sed quia Gentes idolorum cultrices solebant legibus suis multa miscere execranda, ab omni ratione abhorrentia, aiebat diuinus vates se eas odisse, legem autem Dei amore profecutum esse. Non oderat legem humanam iustam, quæ est rationis dispositio, & præceptum in bonum commune à republica lata, vel ab eo, qui eam gerendam curauit: sed eas, quæ sunt à ratione discrepantes, & à lege diuina abhorrentes. Ac quoniam à Dei lege debent deduci, oportet esse legillatores sapientes. Lex enim iusta quæ in sapientia nititur, est origo, à qua ciuitatis salus dimanat, iuxta id quod ait capite Prouerbiorum decimotertio: Salomon: Lex sapientis fons vitæ. Huiusmodi leges sunt reipublicæ fundamenta. Id volens psalmographus significare, inducit amicos suos ita loquentes: Quoniam quæ perfecisti, destruxerunt. Pro quo poteris vertere: Quoniam fundamenta destruxerunt. Id intuens animo Symmachus transtulit: quoniam leges destructæ sunt: quam translationem refecit Hesichius, & post eum Flaminius. Eodem modo transtulit Hieronymus. Vocabulum Hebræum significat fundamenta: sed quoniam per ea significatur leges, potius ad sensum quam

ad ver-

ad verbum respicientes, leges posue-
 runt. Vt ædificia stabiliuntur firmis
 fundamentis: ita respublicæ iustis le-
 gibus. Non erunt autem iustæ, nisi
 ab illa sapientia deriuentur, quæ di-
 cit capite Prouerbiorum octauo: Per
 me reges regnant, & legum condito-
 res iusta decernunt. Ac quia lex Dei
 omnes alias leges facillè superat, nar-
 rat diuina scriptura capite vndecimo
 libri quarti Regum, fuisse principem
 Ioas productum in medium populi
 à sacerdote, qui posuit super eum dia-
 dema & testimonium, & fuit illic in
 regia dignitate constitutus. Diade-
 ma erat corona regia, & testimoniū
 liber diuinæ legis. Quo die filius re-
 gis gubernaculum regni accepit, fuit
 corona regia redimitus, super quam
 erat liber legis diuinæ. Intuere obse-
 cro admirabilem illam religionis ce-
 rimoniā: cum princeps in folio col-
 locabatur regio, ponebat ei sacerdos
 in capite diadema, quod erat insigne
 regni, & super illud librum diuinæ le-
 gis, vt intelligeret, quanti eam debe-
 ret æstimare, quæ super diadema col-
 locabatur in capite, vbi est sedes me-
 moriæ, ex qua illa nunquam ei exci-
 det, quin potius ille iuxta eam gu-
 bernaret. Et vt clementiam ample-
 cteretur, oleo ungebatur, quo trāquil-
 litas & misericordia significatur: vt li-
 tera diuinæ multis in locis prodide-
 runt. Volentes veteres Agyptij in-
 nuete esse clementiam à rege mirū
 immodum colendam, & immanita-
 tem reiiciendam, & ab eo superan-

dam, sceptrum regium habebant in-
 signitum in summitate capite cico-
 niæ, per quam intelligebant pietatē,
 & in imo pede hippotami, per quē
 acerbiter & crudelitatem signifi-
 cabant. Quoddam huiusmodi sce-
 ptrum fuisse Romæ sculptum in ta-
 bula ænea antiqua asserit in Hiero-
 glyphicis Pierius Valerianus. Sed
 quorsum quærimus symbola & obs-
 cura Hieroglyphica, cum apertè di-
 cat in Prouerbijs diuina scriptura ca-
 pite. 20. Misericordia & veritas custo-
 diunt regem, & roboratur clementia
 thronus eius? Et capite vndecimo:
 Clementia præparat vitam. De iu-
 sto rege ait Esaias capite. 16. Præpa-
 rabitur in misericordia solium, & se-
 debit super eo. Vbi misericordia re-
 fertur ad regē: etiam si possit ad Deū
 referri, vt sit sensus. Ob Dei miseri-
 cordiam præparabitur & stabilietur
 regnum Dauidis. Iusti qui miseri-
 cordiam sibi ante oculos ponunt cū
 iustitiā coniunctam, non ferunt iniu-
 sta decreta: sed impij, quibus Esaias
 capite decimo his verbis perpetuam
 perniciem minatur. Væ illis, qui cō-
 dunt leges iniquas. Infelices illi sunt,
 qui iracundiā inflāmati promulgāt
 leges asperas, sanguine humano scri-
 ptas, & sententias ferunt crudelitē
 plenas, cuiusmodi fuit hæc Nabuchō
 donosoris, vt ait hoc loco Daniel.
 Quærebaturq; Daniel, & socij eius,
 et peruenit. Nimirū Ananias, Aza-
 rias, & Misael: Omnes enim hi in nu-
 mero sapientium habebantur. Tan-
 ta erat

ta erat perturbatio in aula regia, tam
 sæua in ciuitate, & tam repentina
 tempestas, vt omnes qui sapientes
 habebantur, ad eadem sine culpa vl-
 la quærentur. Vt accidit aliquan-
 do, coelo maximè tranquillo, vt sæ-
 ua subito & inexpectata oriatur pro-
 cella: sic in rebus mirum in modum
 secundis, & ad voluntatem fluenti-
 bus grauissima interdum & inopi-
 nata incidit rerum perturbatio.
 ¶ Tunc Daniel requisit de lege ac sen-
 tentia. Hoc est de decreto interficiē-
 di omnes sapientes. Cum enim non
 adesset cum alijs sapientibus, quan-
 do rex de eorum cæde tulit senten-
 tiam, voluit totam causam intellige-
 re. Quare interrogauit Arioch prin-
 cipem carnificum, qui à rege iussus
 ingressus fuerat ad occidendos sapiē-
 tes: qua in re eam ob causam fortas-
 se nō multā adhibebat diligentia &
 festinationē, quia inuitus exequeba-
 tur regis præceptum, cuius insanam
 aspiciebat immanitatē. Sed quæres:
 quare Daniel & socij eius nō fuerint
 ingressi ad regem cum alijs sapiēti-
 bus, & lata sententia iubebatur cum
 cæteris ad exitium vocari? Existimo
 fuisse totum hoc Chaldæorum inui-
 dia conflātū. Audientes enim omnes
 sapientes à rege vocari, eisq; præmia
 proponi, si somnium interpretaren-
 tur, timuerunt, ne Daniel, cuius sa-
 pientiam videbant, eos superaret, ef-
 fetq; ei palma in interpretatione so-
 nijs reseruata. Et postea ob inuidiam
 fuit in foueam leonū coniectus. Af-

pice illorum hominum maleuolen-
 tiam, & inuidiæ vim. Ac illum,
 quem ad præmium nō vocarunt, ad
 mortem iniustam vocari volebant.
 Est inter mortales labe hæc & ma-
 cula, virtuti, sapientiæ, prosperita-
 ti inuidere, & benefactorum florem
 infringere. Est enim inuidia ægri-
 tudo & dolor ex aliorum rebus se-
 cundis animum crucians & transfi-
 gens. Quemadmodum lignum in-
 tra se gignit tineam, quæ illud lædit
 & corrumpit: sic maleuolus in ani-
 mo suo inuidiam alit, quæ illum
 conficit, & exedit. Dum vir clarus
 multis laudibus admirandus obgre-
 gas virtutes & rerū gestarū gloriā,
 & insignia eruditionis monumenta
 in hominū cœtu celebratur, impro-
 bus inuidia motus ardet, & tabescit,
 & ad scelera nefaria incitatur. Nihil
 est, quod vehementius cōcitet ad im-
 pia facinora committenda, quàm in-
 uidia. Ea exagitatus diabolus, vt ca-
 pite tertio Genesis memoriæ prodit-
 tum est, aggressus est Heuam in hor-
 to amoenissimo, eique persuasit, vt
 prohibitum fructum comederet, fu-
 nestum illum quidem, atque ærum-
 narum nostrarum principium & fon-
 tem, ad quem illa Adamum primū
 nostrum parentem inuitauit. Excita-
 ta tentationis tempestate obtempe-
 rauit statim eorum voluntas appetē-
 tiæ, corruiit gratia, orta est mors, &
 admirabilia virtutum ornamenta ce-
 ciderunt. Id voluit diuina scriptura
 capite secundo libri Sapientie signi-
 ficare

Similitudo.

Similitudo.

Genes. 3.

Infra. 6.

Sapient. 2.

ficare dicens: Inuidia diaboli introiit mors in orbem terrarum. Inuidia exagitatus Cain fratri suo Abel innocentia insigni exitium crudelissimum parauit. Eum appellat iustū
 Matt. 23. Christus apud Matthæum capit. 23.
 1 Ioán. 3. & diuus Ioannes capite tertio primę suę epistolę opera eius appellat iusta. Et Iudas Thadæus in canonica sua: Væ illis, inquit, qui in via Cain abierunt. Filij Iacob fratrem suum Ioseph virtute præditum, atque diuinis muneribus cumulatam, inuidia ducti vendiderunt: qui ob honestatē qua erat munitus, fuit in Ægypto in carcerem coniectus. In his calamitatibus versatus, cū esset munitus magnitudine animi, contemptione voluptatum, tolerantia rerum humanarū, virtutibus deniq; omnibus ut incenibus septus, nunquam fuit expugnatus, nec à gradu firmitudinis deiectus. De illo ait psalmo. 104. diuinus citharædus: Humiliauerunt in compedibus pedes eius, ferrum pertransijt animam eius. Ac si dicat: Fuerunt pedes eius vincti catenis ferreis, quorum dolor vsque ad animā eius penetravit. Vel ferrum, hoc est catena ferrea pertransit animā eius, hoc est ipsum Ioseph; solet enim lingua Hebræa animam accipere pro animante. Et in libro Sapientię de illo scriptum legimus: Hęc nimirum sapientia venditum iustum non dereliquit, sed à peccatoribus liberauit eum: descenditque cum illo in foueam, & in vinculis non dereliquit

illū. Cūm David diuino auxilio fretus superbum Goliā in singulari certamine occidisset, & de eo honorificè triumpharet, tanta inuidia incensus est rex Saul, vt de eius cæde, qui pro ipsius vita se morti obiecisset, cogitaret: præsertim cūm mulieres Hierosolymitanas vidisset ob eius triumphum lætitia exultantes, eūmque in gloria militari sibi ipsi præferentes. Videntes scribæ & pharisæi & principes sacerdotum magnificum Christi introitum in ciuitatem sanctam, audientesque pueros eius gloriā concinentes, clamantes: Osiana filio Davidis, non potuerūt eius gloriā æquo animo tolerare. Aspicientes illustria eius miracula diuinitatem ipsius testificantia, tanto ardebant odio, tanta inflammabantur inuidia, vt eum eam ob causam decernerent interficere, ob quam summa obseruantia eum colere debuissent. Et colligetes concilium dicebant: Quid facimus, quia hic homo multa signa facit? Ideo euāgelista hęc verbaliteris mādauit: Sciebat Pilatus, quod per inuidiam tradidissent eum. Quanto virtus alicuius est illustrior, tantò in illū vehementiore flāma ardet inuidia. Vt fulmen altiora petit fastigia, quæ feriat: sic inuidia sublimiorem gloriam insectatur, vt eam deiiciat. Hac concitati improbi homines sanctos Christi apostolos & martyres fide, religione, omnique virtutum genere excellentes varijs supplicijs affecerunt. Hęc apostolorum imitatores Atha-

Athanasium, Chrysofomum, Hilarium, & multos alios omni sapiētia & nobilitate præstantes eiecit in exilium. Magnorum virorum virtutem imitatione dignam, non inuidia, inuidi homines odio prosequabantur. Nec solū post euangelium, sed etiā vigente vetere lege. Vnde apostolus capite. 11. epistolę ad Hebræos: Alij, inquit, ludibria & verbera experti, insuper & vincula & carceres, lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt, in occisione gladij mortui sunt. Circuierūt in melotis in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflictī, quibus dignus non erat mundus. Hęc ille. At viri illi calamitatibus illis affecti nec erū nosi erant, nec infelices. Nam nō magnitudo animi eorum torquebatur, non fides, non religio, non constantia: non denique animi ipsi cruciabantur, qui benefactorum rerūque præclarè gestarū præsidio muniti, cū corpora expugnarentur, expugnari profectò ipsi nunquā potuerunt. Iactas ab impijs nefarias in seipsos iniurias intelligebant, peruenisse ad seipsos nunquam putarunt. Si voluerimus ad monumenta vetustatis respicere, & humanarum historiarum repetere memoriam, videbimuseiectos fuisse in exiliū ex Romanis Scipionem Africanum, Marcum Tullium, Anneum Senecam Cordubensem, quorum primus fuit decus rei militaris, alter eloquentiæ, tertius philosophiæ. Athenienses expulerunt patria Themistoclem & Aristidem

duo lumina Græciæ. Lacedæmones Demarathum & Licurgum, alterū strenuum ducem, alterum insignem legislatorem. Ex Sicilia fuerunt relegati Philistius historicus, & Dion Siacusanus philosophus, magni nominis authores. Lege Plutarchum, Titū Liuium, Suetonium Tranquillum, Dionem Cassium, AElium Spartianum, Iulium Capitolinum, Trebellium Pollionem, Flauium Syracusanum, Polybium, Appianum Alexandrinum, & alios historicos, & inuenies infinitos viros de republica benemeritos, honestate, eruditione, & rerum gestarum gloriā præstantes, fuisse à suis ciuibus contumelijs incredibilibus affectos, & patriā pulsos. Dies me deficeret, si eos omnes vellem numerare, qui ob rectè facta fuerunt per improborum inuidiam intolerandis calamitatibus oppressi. Legimus hoc in libris, & aspiciamus illud oculis nostris mœrorem augentibus, qui quæ alij audiunt, ipsi intueri coguntur. Est sine dubitatione vitæ præstatis status multis inuidiæ telis expositus, & innumeris aliquando ærumnis afflictus. Hoc intelligebant veteres Romani, qui victores in triumphis gestabant monile quoddam, cordis habens effigiem, in quo remedia includebant, quæ aduersus inuidiam valere putabant: vt ait in Hieroglyphicis Pierius Valerianus. Appellabatur bulla monile illud inuentum à Pythagora, vt asserit Aufonius. Magna profectò pestis est inuidia,

1 Re. 17.

2 Re. 18.

Mattu.

Luc. 19.

Ioan. 11.

Mar. 15.

Simile.

Plutarc.

Liuius.

Sueton.

Dion.

Cassi.

Spartia.

Capito.

Trebel.

Flauis.

Polybi.

Appian.

Pierius.

Aufon.

uidia, quæ dum alijs damnum inferre conatur, possessorem suum interficit, cum illum rebus aliorum secundis tabescere facit. Ut qui lippitudine & oculorum morbo laborant, lucem respuunt, tenebris autem oblectantur: sic inuidi prosperitatem aliorum nolunt intueri, eorum verò calamitatibus exultant. O insaniam intolerandam: Quid potest insipientius excogitari homine inuido? Alit amens in corde rabidos inuidiæ motus, qui eum dilaniant, similis Actæoni, qui à canibus quos alebat, fuit dilaceratus, ut viri docti fictis fabulis memoriarum prodiderunt. Quare de re poteris videre Fulgentium in Mythologijs, & Apollonium libro. 4. Dum crocodilus in Nili littore somno sopitus dormit, habet os apertum: cum autem sit animal vastum, ingreditur bestiola quædam per os eius, ut Plinius testatur, quæ ipsius viscera consumit, & transfigit. Ita dum homo odio torpescit, ingreditur in cor eius inuidia, quæ illū lacerat, & corrodit. Ex quo eum maiore pœna dignum poteris iudicare, quàm crocodilum: nam hic damnum suum admittit dormiens, ille verò vigilans. Nisi dicas, crocodilum esse somno corporis captum, inuidum verò sopore ignorantia sopitum. Sed non rectè potest dici dormiens, qui ad aliorum vigilat perniciem, & seipsum cruciat. Alia vitia possunt aliquam voluptatem secum ferre, inuidia nullam. Quare nullam habet excusationem. In epistola ad

Demetriadem ait ita diuus Hieronymus. Oro te, quid inuido delectationis præstet inuidia, quem secretis quibusdam conscientia vngulis liuor ipse discerpit, & alienam felicitatem tormentum facit? Magnus Basilius inuidum cum vipera comparauit, ut enim illa concipit prolem, quæ ut aiunt, sibi ventrem abrumpit, ut exeat: sic inuidus inuidiam gignit, quæ cor sibi corrodit, & exulcerat. Chrysostomus virum beneuolum confert cum columna recta, inuidū verò cū obliqua ruinam minante. Nam quemadmodum columna recta pondere confirmatur, obliqua verò eo vadit ad latus, & concidit: sic benignus & pius homo aliorum benefactis roboratur, quibus inuidus tabescit, & ruinam parat in seipsum. Alanus in libro de plâctu naturæ his verbis inuidiam definit: Ea est erroneæ cæcitatibus abyssus, humanæ mentis infernus, contentio nis stimulus, corruptionis aculeus. Menæder inuidum hostem sui ipsius vocat. Socrates inuidiam animi feram appellat: alij venenum pestiferum multis nascens in locis. Nam ut Plutarchus ait, etsi possumus inuenire regionem, vbi non nascantur venena, non tamen regionem, quæ non alat inuidiam. At nos detestemur illam: nam ut capite decimosextimo Proverbiorum ait Salomon, qui ruina letatur alterius, non erit impunitus. Et capite vigesimotertio: Ne comedas cum homine inuido, & ne desideres cibos eius. Et diuus Paulus capite. 5. epistolæ

Galat. 5. epistolæ ad Galatas: Non efficiamini, inquit, inanis gloriæ cupidi, inuicem prouocantes, inuicem inuidentes. Et diuus Petrus secundo capite prioris suæ canonicæ: Deponite omnem malitiam & inuidias, & omnes detractiones, sicut modò geniti infantes. Execremur igitur hanc pestem, hanc hydram multorum capitum, hanc Lernam malorum. Et charitatem amplexantes nulla vi labefactandam, demus operam, ne animum in quo est veræ nobilitatis sedes & domicilium, inuidia & malevolentia deformemus.

¶ *Tam crudelis sententia à facie regis esset egressa.* Hoc est, à præsentia eius. Accipi faciem pro præsentia indicat psalmographus, cum ait: Non est sanitas in carne mea à facie iræ tuæ. Hoc est, propter præsentiam iræ tuæ. Et statim: Non est pax ossibus meis à facie peccatorum meorum. Et paulò post: Putruerunt, & corruptæ sunt cicatrices meæ à facie insipientiæ meæ. Cicatrices appellat pestilentes affectiones, quas cum sanatas esse putamus, ita sæpe corruptas inuenimus propter inscitiam nostram, ut peiore loco videamus esse nostram salutem, quàm antea. Vel accipitur hoc Danielis loco facies pro ira. Interrogauit enim Daniel principem carnificum, cur tam immane decretum ab ira regis egressum esset. Accipi autem faciem pro ira indicat scriptura multis in locis. Cum Agar affligeretur à Sarai, coniecit se in fugam: & inter-

rogata ab angelo vnde veniret: A facie, inquit, Sarai domine meæ ego fugio. Hoc est, ab ira eius declino. Eodem modo Leuitici vigesimo: Ego ponam faciem meam contra illum, ait dominus. Et capite. 21. libri primi Regum: Fugit in die illa David à facie Saulis. Et psalmo. 50. Auerte faciem tuam à peccatis meis. Et Ionæ secundo: Surrexit Ionas, ut fugeret in Tharsis à facie domini. Vbi facies accipitur pro ira. Aut fortasse pro presentia, & dominus pro propitiatorio in arca Dei: ut sit sensus: Surrexit Ionas, ut fugeret à terra sancta, vbi conspiciebatur propitiatorium in arca Dei. Vel à facie regis, hoc est ab eius animo: pro eo enim accipitur aliquando facies: ut apud Iob capite vigesimotertio. Nec faciem meam operuit caligo: Hoc est, nec tenebræ cooperuerunt animum meum. Et psalmo nono: Auferuntur iudicia tua à facie eius. Et paulò post: Auertit faciem suam, ne videat in finem. Impij enim tenebris circumfusi animum auertunt à luce propter mundi potestiam & voluptatem, quibus elati perpetuam sibi felicitatem pollicentur. Et Ieremias capite quinto: Indurauerunt, inquit, facies suas supra petram. Hoc est corda sua saxi duriora reddiderunt. Potest hoc Danielis loco sumi facies pro ore, ut sit sensus: Quare tam aspera & inhumana sententia exit ab ore regis? Ita accipitur primo capite Esther, vbi Mucham dixit regi Assuero. Si tibi placet,

Similitudo.

Fulgen.

Apollo. Similitudo.

Plinius.

Hieron.

Basilius

Similitudo.

Chryso.

Similitudo.

Alanus.

Menan.

Socrat.

Plutarc.

Disim.

Prou. 17.

Prou. 23.

Leuit. 20.

1. Reg. 21.

Psal. 50.

Ion. 2.

Iob. 23.

Psal. 9.

Ierem. 5.

Esther. 1.

placet, egrediatur edictū à facie tua.
¶ Daniel ingressus. Subaudi ad regē Nabuchodonosorem, à quo petijt, vt daret sibi tempus ad solutionē somnij aperiendam. Ficus Diuinæ misericordiæ tempus postulauit: nō quòd crederet, se ingenij acumine, mentisq; perspicacitate somnium regis, eiusq; interpretationem inuenturū, sed vt pias ac ardentes preces funderet ad Deum, cuius pietate nitebatur. Omnem nanque spem, mētem & cogitationem in Deo figebat ac locabat.
¶ Ad solutionem indicandam. Ad somnium, eiusque interpretationem exponendum.
¶ Ingressus est domum suam. Vt scilicet totum negotium socijs suis indicaret, eosque ad preces ad dominum emittēdas hortaretur, & vt ipse aptius Deum oraret, ardentiores preces in cœlum profunderet, altissimæ contemplationi quietius sedederet, & inanis gloriæ rumusculos effugeret. Ait enim dominus Iesus Christus in euāgelio: Cūm oraueris, intra in cubiculum tuum, & clauso ostio ora patre tuum in abscondito. Cūm nos viderimus periculis cinctos, & in ærumnis versatos, statim est nobis ad obsecrationes confugiendum, quibus diuinum numen sceleribus nostris violatum placare conemur. Magna est preces vis: ait enim dominus apud Ioannem capite sextodecimo: Si quid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis. Et apud Matthæū

septimo: Petite, & dabitur vobis: omnis enim qui petit, accipit, & qui querit, inuenit, & pulsanti aperietur. Et capite. 21. Omnia quæcunque petieritis in oratione credentes, accipietis. Et psalmo. 49. Inuoca me in die tribulationis, eruam te. Et psalmo. 80. In tribulatione inuocasti me, & liberaui te. Et paulò post: Dilata os tuū, & implebo illud. Hoc est, pete, & dabo tibi. Cūm Iacob ad exitum vitæ vocaretur, in hunc modum filium suum Iacob allocutus est, vt capite Genesis. 48. memoriæ proditum est, Do tibi partem vnā extra fratres tuos, quam tuli de manu Amorrhæi in gladio & arcu meo. Nusquam legimus nisi hoc loco hunc sanctū patriarcham bellum gessisse: fortasse quia arma quibus partem illam nimirum Sichimam abstulit de manu Amorrhæorum, fuerunt obsecrationes & preces. Nam paraphrasis Chaldaica difficilium explanatrix locorū habet: Quam tuli de manu Amorrhæi oratione mea & deprecatione mea. Arma fortissima quibus hostes & animæ & corporis superamus, sūt piæ & ardentes preces. Quod ferrum, qui gladij, quæ tela, quæ machinæ bellicæ possunt cum his armis comparari? Hæc non solum res creatas, sed ipsum creatorem quodammodo vincere videtur. Vtebatur Moyses armis, obsecrans Deum, vt populo Israëlítico delicta condonaret: cui Deus dixit: Dimitte me, vt irascatur furor meus contra eos. Nonne vides esse

esse Deum quasi deuinctum precibus Moysi? Explanās verba hæc Hieronymus in epistola ad Gaudentiū: Quando, inquit, Deus dicit: Dimitte me, ostendit se teneri posse, ne faciat, quod minatus est. Dei potentiam serui preces impediēbāt. Hactenus ille. Eodem modo angelus qui iam cum Iacob luctabatur, de quo ait scriptura Genesis. 32. Ecce vir luctabatur cum eo vsque mane, dixit ei: Dimitte me, iam enim ascendit aurora. Cui Iacob. Non dimittā, inquit, te, nisi benedixeris mihi. Qui benedixit ei. Et dixit Iacob. Vidi Deum facie ad faciem. Quæ lucta est hæc, quæ palestra cum Deo, nisi continua & vehemens deprecatio? Hæc ita Deum tenet, vt dicat ipse: Dimitte me, quia ascendit aurora. Illud velim tibi persuadeas, vim hæc obsecrationis de illa esse intelligendam, quam humiles & supplices homines emittunt. Loquens Iudith cū Deo aiebat: Humilium & mansuetorum semper tibi placuit deprecatio. Et diuinus psaltes: Respexit Deus in orationem humilium, & nō spreuit preces eorum. Et Ecclesiasticus: Oratio humiliantis se nubes penetrabit, & donec propinquet, nō quiescet: & non discedet, donec altissimus aspiciat. Illud psalmographi. Nō spreuit, nec despexit deprecationem pauperis: potest verti. Non contempsit, nec aspernatus est preces humilis. Vocabulum enim Hebræum & pauperem significat, & humilem. Sed

huiusmodi preces debent esse nō solum ore prolata, sed ex intimo cordis depromptæ. Id intelligens diuinus ac regius vates aiebat: Deprecatus sum faciem tuam in toto corde meo. Et iterum: Clamaui in toto corde meo, exaudi me domine. Illorū preces qui se sceleribus contamināt, qui effrenati sibi que præfidentes nolunt in gyrum duci rationis, sed permanent in flagitijs obstinati, nō vult dominus exaudire. Ipse enim ait apud Esaiam. 1. capite: Cūm extenderitis manus vestras, auertam oculos meos à vobis. Hoc est cū preces fuderitis: solent enim Deum obsecrantes manus extollere ad cœlum. Et statim veluti seipsum explicans: Et cū multiplicaueritis, inquit, orationē, nō exaudiā: manus enim vestre sanguine plenæ sunt. Hoc est, quia opera vestra sunt scelere inquinata. Et Ieremias in populi flagitijs cōtaminati persona, cum Deo loquens: Opposui, inquit, nubem, ne transeat oratio. Peccatum nostrū nubes est impediēs obsecrationis effectum, cohibens ingressum eius in cœlum. Aliquando etiā ideo nō exaudimur, quia quæ nobis minimè cōueniunt, postulamus: iuxta illud seruatoris nostri apud Matthæū. 20. Nescitis quid petatis. Et illud Iacobi apostoli: Petitiss, & non accipitis, eo quòd malè petatis. De iustis verò qui iusta, honesta, & vtilia petunt, ait Dauid psalmo trigesimo tertio. Clamauerunt iusti, & dominus exaudiuit eos, & ex omnibus

tribulationibus eorum liberavit eos. Sed dices. Quid? Nonne ipse Dauid iustus erat? Nonne petebat à Deo, vt eum à calamitatibus eriperet? Quis dubitat? Et tamen multis annis in illis versatus has lamétabiles voces ex magnitudine cruciatuum depróptas psalmo. 87. exprimebat. Super me cōfirmatus est furor tuus: & omnes fluctus tuos induxisti super me. Vbi per fluctus acerbis intelligit calamitates. Et videns se vndis & procellis rerum aduersarum penè obrutum, & à proprijs amicis derelictum, aiebat: Longè fecisti notos meos à me: posuerunt me abominationem sibi. Cernebat se in gemitu, luctu, & pijs querelis versatum, nullúmque suarum precum optatum effectum consecutum: quam ob causam nulla interposita consolatione dicebat: Vt quid domine repellis orationem meá? Avertis faciem tuam à me? Pauper sum ego, & in laboribus à iuuetute mea: exaltatus autem, humiliatus, & conturbatus. In me transierunt iræ tuæ, & terrores tui cōturbauerūt me. His verbis exaggerabat pius ac mœstus vir suarum calamitatum magnitudinem, quarum leuamen non intuebatur. Ad id peruenit ærumnarum, vt qui mala sibi vellent precari, dicerent: Si hoc fecero, incidam in calamitates Dauidis. Intuere ánimo insignem pietate & magnitudine animi virum, qui ob incredibiles afflictiones & aduersarum rerum angustias traducebatur in fabulam. Id

voluit ipse significare psalmo. 101. Psal. 101. cum dixit: Tota die exprobrabāt mihi inimici mei, & insultantes mihi per me iurabant. Pro quo nostra editio vulgata, & rectè etiam habet: Et qui me laudabant, aduersum me iurabant. Vt coniuratio in ipsum significetur. Iob singulari virtute præditus in tot incidit misérias, tot, tantisque fuit tormentorum ictibus vulneratus, vt plenus lamentis & querimonijs has flebiles voces ad dominum profunderet. Cur faciem tuam abscondis, & arbitraris me inimicum tuum? Contra folium quod vèto rapitur, ostendis potentiam tuam, & stipulam siccam persequeris. Multos alios viros præclaros vitá ad certam rationis normam dirigentes, & momenta officiorum ponderantes videmus calamitatibus pressos, ad Deū pios & vehementes clamores tollere, & ab eo haud quaquam exaudiri, quò ad suarum obsecrationum desideratum effectum obtinendum. Eos, quorum continentiam, fortitudinem, ieiunia, suspiria, ardentis charitatis officia, studium diuinarum literarum, pijs lachrymas, admirabilem virtutem, & singularem constantiam admiramur, aspiciamus abiectos aliquando, tenebris calamitatum circumfusos, & procellarum vndis exagitatos: qui cum tēpus in assiduis precibus pro sua aliorumque liberatione die ac nocte cōsumát: earū effectum nequaquam intuentur. Nonne hoc verum est? Verum

rum quidem. At altè spectare si volles, intueberis, Deum illis aut largiri, quod petunt, aut aliud melius, illisque ad animi tranquillitatem vtilius, & ad gloriam sempiternam cōsequendam accommodatius. Si eis non aufert calamitates, impertit illis gratiam, firmitudinem, patientiam, rerum humanarum tolerantia: quod est multo illustrius & præstantius. Quid significabat rubus ille, quem vidit Moses, qui ardebat, & non comburebatur, quia Deus erat in illo, nisi virum pietate & religione præstantem, qui flammis & spinis afflictionum expositus non comburitur, nec læditur, quia Deum habet adiutorem? Imò ipsis ærumnarum flammis, redditur multo clarior, illustrior & constantior. Filij Israelis, vt capite primo Exodi scriptum legimus, quanto magis oppressi erant, tanto magis propagabantur: quia quò duriores sunt acerbitates virorum iustorum, eò eorum virtutes & plures & amphiores redduntur. Eam ob causam non debent cadere animo, quāuis in afflictionibus constituti non videát liberationē. Expectent, Deū inuocent, eum vrgere precibus non intermittāt, nec in summa desperatione desperent: sed diuina oblectētur cōsolatione: inam Deus eos eripiet, quē admodū Ioseph, Dauidē & Iob eripuit, & ad verá dignitatem adducet. Id docebat idem Dauid psalmo trigesimo sexto ijs verbis: Delectare in domino, & dabit tibi petitiones cor-

dis tui. Sin autem id statim non videris, ne tibi adhibeas desperationem. Vide quid statim dicat idem diuinus psaltes: Reuela domino viam tuam, & spera in eo, & ipse faciet. Et educet quasi lumen iustitiam tuam, & iudicium tuum tanquam meridiem. Ac si diceret: Commenda & te, & omnia tua Deo, implora misericordiam eius, confer in illum spem, cogitationemque tuam, pendetotus ex illo, & ipse cum opus fuerit, tibi subueniet & opitulabitur, & non solum tibi gratiam tribuet, sed etiá apud homines claram illustrémque reddet vitam tuam. Vnum sic habeto, obsecrationem iusti nunquá inanem esse, ná aut cōfestim impetrat, quod vult, aut postea tempore conuenientiore, aut assequitur aliud melius & præstabilius. Differt aliquando Deus, quod petimus, quoniam scit ita nobis conducere. Sed qui differt, non aufert. Et si aufert, ideo est, quia quid ægro vtilius sit, melius nouit medicus, quàm æger. Nos aliquando nō audit Deus ad voluntatem, vt audiat ad salutē. Et vt verbis vtar diui Augustini: Oratio si casta est, cœlos penetrans vacua non redibit. Itaque piæ obsecrationis nunquá fructū amittimus: etiá si quod quærimus, non inueniamus. Id voluit psal. 34. significare diuinus ac regius vates ijs verbis: Oratio mea in sinum meum conuertetur. Quē admodum quod perit, in ventum dicitur abire, ita quod fructum affert, dicitur in sinum conuertī.

¶ *Vt quærent misericordiam.* Vt pias preces ad Deum funderent, cuius misericordiam & fauorem imploraret. Daniel socios suos in obsecratione sibi coniunxit, ne solus suo merito fidere videretur: & quia id quod vnus non consequitur, multi aliquando consequuntur.

¶ *A facie Dei cæli.* Hoc est, à fauore Dei, qui habitat in cælo. Quære misericordiã à facie Dei, est eius inquirere & postulare fauorem, & gratiam, & benevolentiam. Nam faciem placidam ostendere alicui est illum prosequi fauore. Vnde psalmodigraphus: Illustra, inquit, faciem tuã super seruum tuum: saluum me fac in misericordia tua. Ac si dicat: Ostende domine lucidam faciem tuam seruo tuo, respice in illum placido ac beneuolo vultu: serua me propter misericordiam tuam. Et alibi. Faciem tuam illumina super seruum tuum. Hoc est, intueri seruum tuum oculis lætis ac fulgentibus, te illi exhibere propitium & beneuolum. Ita intelligendum puto: vesiculum illud: Signatum est super nos lumen vultus tui domine, dedisti lætitiã in corde meo. Vt sit sensus: Vultu tuo domine splendido nos aspexisti, facie tua placida atque hilaris nobis fauorem ac gratiam ostendisti, & animum meum gaudio cumulasti. Lumine vultus appellat vultum lucidum & alacrem, quo fauor significatur. Vnde Dei facies seu vultus pro diuina sumatur misericordia: vt capite deci-

motertio libri Regum tertij: Deprecare faciem domini Dei tui. Et paulò post: Orauitque vir Dei faciem domini. Et primo Paralipomenon capite sextodecimo: Quærite faciem eius semper. Et psalmo sexagesimo octauo. Non auertas faciem tuam à puero tuo. Et Zachariæ octauo: Eamus, & deprecemur faciem domini.

¶ *Super sacramento hoc.* Hoc est super hoc arcano: vt scilicet nobis aperiat regis somnium, & eius interpretationem.

¶ *Et non perirent Daniel & socij eius.* Nam ex eorum vita cæterorum Hebræorum captiuorum vita pendebat.

¶ *Cum cæteris sapientibus.* Id est, vt nõ occiderentur, quemadmodum cæteri sapientes peribant. Vel vt Daniel & socij eius, ac Babylonis sapientes non perirent. Hoc secundo modo interpretatur hunc locum Hieronymus. Ex quo Danielis charitatem poteris perspicere, qui pro illis orabat, qui in eum inuidiam & calumniam exercebant. Illud euangelij iam implebat: Diligite inimicos vestros, benefacite his, qui oderunt vos: & orate pro persecutibus & calumniatibus vos.

¶ *Tunc Danieli mysterium per visionem nocte reuelatum est.* Per mysterium intellige arcanum illud à sapientibus absconditum, quod Danieli per angelum fuit patefactum. Ait enim Dionysius Areopagita diuinus theologus, huiusmodi reuelationes solitas fuisse fieri per angelos. Qualis autem fuerit

fuerit hæc ostensio, non liquet ex cõtextu. Diuus Hieronymus ait fuisse in somnio: quem sequitur Lyranus. At Albertus Magnus ait id fuisse in vigilia per apertam rei demonstrationem. Nobis satis est scire, fuisse ei arcanum illud indicatum, quod hic appellatur mysterium. Quæstiones inutiles quantum valeo, euito. Ea quæ sunt obscura, abstrusa, explicatu difficilia, appellantur mysteria. Vnde quæ attinent ad generis humani liberationem per Christum Deum nostrum, cuiusmodi sunt eius à cæli fastigio descensus, humane nature assumptio, virtus crucis, & alia huiusmodi appellamus mysteria redemptionis humane. Imò corporum reditus ad vitam, euangelica prædicatio, & Christi doctrina mysteria dicuntur. Discipulis suis dixit Christus in euangelio: Vobis datum est nosse mysteria regni cælorum: illis non est. Et apostolus capite secundo epistolæ prioris ad Corinthios Christum appellat absconditum in mysterio, quia erat eius diuinitas in eius humanitate abscondita, dicens: Loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est. Dei sapietia est filius eius ob mysteriũ incarnationis absconditus in natura humana: de quo dixit Esaias cap. 45. Vere tu es Deus absconditus. Seuertanus tamẽ in illo apostoli loco per mysteriũ intelligit prædicationem secundum Christum. In eadẽ epistola: Ecce, inquit apostolus, mysteriũ vobis dico: Omnes quidẽ resurgemus, sed non

omnes immutabimur. Et capit. 6. ad Ephesios vocat mysterium euangelij id, quod prædicabat. Hæc mysteria sæculi sapientibus, qui opinionibus inflati in vanitatibus & erroribus versabatur, incognita, indicauit Deus viris pijs & humilibus: iuxta id quod ait Christus dominus capite vndecimo Matthæi: Confiteor tibi pater, domine cæli & terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. His ostenduntur cœlestia mysteria, qui in Christo cogitationem suam figunt, ex eo pendunt, & in eo conualescunt. Id voluit diuina scriptura significare capite vigesimo octauo Genesis, vbi ait tunc Iacob vidisse scalam ab limbo terræ ad cœli fastigium productã, cum dormiens haberet caput super petram. Quid per caput nisi mens? & quid per petram nisi Christus significatur? De eo ait capite decimo prioris ad Corinthios apostolus: Petra autem erat Christus. Constituamus mentem super Christum, conferamus in eum omnes nostras cogitationes, quiescamus in illo, humiliter de nobis sentiamus, & ita nobis arcana cœlestia pandentur. Sed opus est, vt ad preces fundendas cum Daniele nostro confugiamus.

¶ *Et benedixit Daniel Deũ Cæli.* Hoc est, laudauit Deum verum, eique gratias egit pro accepto beneficio. Deũ cæli eum vocat ad differentiam idolorum, qui non in cælo, sed in terra coluntur. Vel Deũ cæli, vt subau-

dias creatorem. Vel Deum habitato-
 rem cœli. Quamquam Deus ubiq;
 sit, in cœlo tamen singulari quodâ
 modo esse dicitur, iuxta id quod ipse
 ait apud Esaiam capite. 66. Cœlum
 sedes mea est. Loquens Moses cum
 Deo aiebat capit. 26. Deuteronomij:
 Respice de sanctuario tuo, & de
 excelsis cœlorum habitaculo. Et David
 psalmo secundo: Qui habitat in cœ-
 lis, irridebit eos. Hunc Deum qui ha-
 bitat in cœlis, benedixit Daniel. Be-
 nedicere si referatur ad Deum, ut
 ipse homines benedicat, id est quod
 amplificare, & diuitias, fecunditatē,
 ac bona largiri: Ut Genesis. 1. Mascu-
 lū & fœminam creauit eos, benedi-
 xitq; illis, & ait: crescite, & multipli-
 camini. Et Genesis. 12. dixit Deus A-
 brahæ: Faciam te in gentem magnā,
 & benedicā tibi, & magnificabo no-
 men tuum. Et Genesis. 26. Benedixit
 ei dominus, & locupletatus est. Et a-
 postolus primo ad Ephesios: Benedi-
 xit nos in omni benedictione spiri-
 tuali. Cū apud Deum idem sit di-
 cere quod facere: ipse enim dixit, &
 facta sunt: consequens est, ut idē sit a-
 pud illum benedicere & benefacere.
 Si autem benedicere referatur ad ho-
 mines erga homines, idem est quod
 beneprecari, bene optare, & implora-
 re, ut res illis faustē feliciterque eue-
 niant. Capite vigesimo quarto Gene-
 sis, ubi nos habemus: Dimiserunt Re-
 beccam, & nutricem eius Deboram,
 seruūque Abraham, & comites ei-
 us, imprecantes prospera sorori suę.

Esai. 66.

Deu. 26.

Psal. 2.

Genesis. 1.

Gen. 12.

Gene. 26.

Ephes. 1.

Psal. 32.

Gene. 24.

Pro imprecantes prospera, est in He-
 bræo benedicentes. Eodem modo ac-
 cipitur capite. 27. ubi Isaac dixit E-
 sau: Affer, ut comedam, & benedicat
 tibi anima mea. Et benedixit Jacob,
 & postea Esau. Sed benedictio Jacob
 Deo ita disponente incœpit à pros-
 peritate cœli, & terræ; benedictio autē
 Esau è cōtrario à prosperitate terræ &
 cœli. Electi enim præferunt Cœlū ter-
 ræ, improbi verò terrā cœlo. Mulier il-
 la sancta amicta sole, quā vidit Ioānes
 capit. 12. Apocalypsis, in capite habe-
 bat stellas, quibus cœlestia intelligun-
 tur, sub pedibus autem lunā ob eius
 mutationes inconstantem, qua terre-
 na significantur. Contrā verò qui se
 sceleribus contaminant, stellas sub pe-
 dibus, lunam super caput imponūt.
 At benedictiones illæ fuerunt rerum
 secundarum preces. Eodem mo-
 do Iosue. 22. Benedixit eis Iosue, &
 dimisit eos. Et Paulus Romanorum
 duodecimo: Benedicite, inquit, per-
 sequentibus vos. Si verò benedicere
 referatur ad homines erga Deū, idē
 est quod laudare, gratias agere, hym-
 nis & laudibus nomen eius celebra-
 re: ut hymno trium puerorum ca-
 piti tertio Danielis mandato: Bene-
 dicite omnia opera domini domi-
 no, laudate, & superexaltate eum in
 secula. Et psalmo trigesimo tertio Be-
 nedicā dominū in omni tēpore, sem-
 per laus eius in ore meo. Et psal. 102.
 Benedic anima mea domino, & noli
 obliuisci omnes retributiones eius.
 Schemate linguę Hebręę retributio-
 nes

Gene. 27.

Apoc. 12.

Iosu. 22.

Rom. 12.

Danie. 3.

Psal. 33.

Psal. 102.

nes appellabat David beneficia, quæ
 Deus in illum contulerat, pro qui-
 bus ei gratias agebat, celebrans hoc
 hymno suauissimo immēsam eius er-
 ga ipsum clementiam. In hunc mo-
 dum accipitur hoc Danielis loco, ubi
 voluit diuinus noster vates gratū ani-
 mum erga Deum ostēdere, memo-
 remque se accepti beneficij præbere.
 Quoniā Agyptij fuerant in Ioseph
 ingrati, qui in eos immortalia con-
 tulerat beneficia, voluit Deus, ut in
 mari Rubro perirent: & tumulus ille
 frigidus & inquietus qui eorum cor-
 pora contegebat, eorum etiam glo-
 riam obrueret. Quemadmodum lu-
 na accipit lumen à sole, & ipsa eum
 obscurat, & eclypsat: sic ingratus
 eum, à quo beneficijs cumulatus fuit,
 odio prosequitur, eius nomini splē-
 dorem eripiēs, & tenebras obfundēs.
 Pestilentes sine dubitatione sunt ho-
 mines ingrati: qui in eos, quos debe-
 rēt laudibus celebrare, & relatis gra-
 tijs ingētī obseruātia colere, vērōsex-
 citant, inuidiamq; constant, eos male-
 dictis vulnerantes, & odio prosequē-
 tes. Et quanuis eis nulla inferant de-
 trimenta, nonne scelus est nefarium
 esse beneficiorum acceptorum peni-
 tus immemores? Ut sturni caterua-
 tim volantes tendunt in oliueta, ubi
 eorum fructu alūtur: sed finitis & cō-
 sumptis oleis ipsi statim discedunt,
 & oliueta re'inquunt, eorum obli-
 quorum pabulo fuerant sustentati: sic
 ingrati homines dum ope fauoreq;
 aliquorum egent, eos visunt, & ob-

Exod. 1.
Gen. 41.

Exod. 14.

Similitu-
do.

Similitu-
do.

seruant: & acceptis optatis muneribus,
 quorum memoria illis statim ex-
 cidit ex animo, recedūt, eosque quos
 perpetua obseruantia deberent vene-
 rari, contemnunt, & aspernantur.
 Volens apostolus capite tertio poste-
 rioris ad Timotheum ostendere, fo-
 re, ut homines essent perditissimi,
 ait: Erunt ingrati, scelesti, sine affectio-
 ne. Malum medicum, quod à non-
 nullis appellatur aurantia, a Lusitanis
 larania, defertur honorificè ad men-
 sam magnatis, ut eius succo nonnul-
 li cibi condiantur: at extracto succo
 procijcitur in solum: Similimè mul-
 ti cū succum habent, cū prospere
 vitā degunt, magni æstimantur:
 at ubi carent succo, postquam in ca-
 lamitates incidunt, etiam ab his in
 quos beneficia contulerant, deijciū-
 tur, & pro nihilo putantur. Vide in-
 gratorū hominum impietatem. Si
 erga homines sumus gratum animū
 ostensuri, quanto magis erga Deū?
 Qui Dei beneficiorum obliuiscitur,
 non solum ingratus, quod ipsum gra-
 ue est, sed etiam impius appellatur.
 Id intuens animo apostolus capite. 5.
 ad Ephesios: Gratias, inquit, agentes
 semper pro omnib⁹. Et tertio ad Co-
 lossenses: Grati estote. Et quinto prio-
 ris ad Thessalonicenses: In omnibus
 gratias agite. Id quod Daniele fecisse
 hoc eius loco videmus.
 ¶ Sit nomen domini benedictum. Hoc
 est honorificè prædicetur. Verba sunt
 ex psalmo. 110. desumpta.
 ¶ Quia sapientia et fortitudo eius sunt.

2. Tim. 3.

Similitu-
do.

Ephes. 5.

Colos. 3.

1. Thes. 5.

Psal. 110.

Prou.2. Idest, quia ipse est sapientia & fortitudinis largitor : iuxta illud Prouerborum secundo . Dominus dat sapientiam, & ex ore eius prudentia & **Ecclef.1.** scientia. Vnde Ecclesiasticus primo: Omnis, inquit, sapientia à domino Deo est . Et iterum: Fons sapientia **Ecclef.1.** verbum Dei in excelsis: Et Esdras **3.Esd.4.** capite quarto libri tertij: Abs te est domine sapientia & claritas. Et Iacobus **Iaco.1.** apostolus primo capite canonice sue: Si quis vestrum indiget sapientia, postulet a Deo, qui dat omnibus affluenter: & non improperat: & dabitur ei . Sed parum valet sapientia, nisi fuerit cum fortitudine coniuncta . Quid tibi proderit sapientia, si **Iob.12.** quanuis intelligas, quid facturus sis, quidque te agere oporteat, non habeas tamen fortitudinem ad illud faciendum? Ac quemadmodum sapientia à Deo est, ita fortitudo . Ideo ait Iob capite duodecimo: Apud ipsum est sapientia & fortitudo . Hoc est, ipse est, qui sapientiam tribuit, & fortitudinem.

¶ Ipse mutat tempora & etates. Diuersa diuersis temporibus fiunt iuxta Dei dispositionem . Qui hodie est abiectus & infamia notatus, cras consequetur admirabilem nominis amplitudinem & celebritatem. Contrà verò qui hodie est in honore constitutus, in quem sunt omnium oculi coniecti, cras conijcietur in carcerem, & in dedecore & ignominia versabitur ex alto illustris gloriae gradu precipitatus. Qui heri affluebant diuitijs,

hodie laborant egestate . Qui hodie feruus erat, cras regnum obtinebit. Qui modò erumnis opprimitur, postea gaudio perfundetur. Qui nunc rident, postea plorabunt: qui modò plorant, postea ridebunt. Qui laudibus celebrantur, in silentio iacebunt: qui iacent in silentio, laudibus celebrabuntur. Sunt æstus maris, modò **S.milia.** pleni, modò vacui: sunt lunæ, quæ nunc crescunt, nunc minuuntur. Quemadmodum ostrea & conchilia cum luna crescunt, pariter & decrescunt: sic homines cum temporum mutatione modò augentur, modò extenuantur. Sed non miremur, si quando aspexerimus, & reges regibus, & regna regnis succedere, quoniam mutabilia sunt hæc, & diuino numine & providentia gubernantur. Scala enim Iacob quæ terram ac cælum tangebatur, **Genes.** est vt Theodoretus ait, diuina **Theod.** providentia cælum & terram coniungens: omnia enim in cælo & in terra Dei providentia reguntur. Ille qui omnia nouit, in cuius potestate sunt omnia, qui temperat rerum vices, scit, quid cuique temporari conueniat. Et vt ait **Ecclef.3.** Ecclesiastes: Omnia tempus habent, & suis spatijs transeunt omnia sub **Eccle.18.** cælo. Et Ecclesiasticus cap. 18. A mane vsque ad vesperam immutabitur tempus. Et liber Sapientia capite **Sapi.2.** secundo: Vmbræ transitus est tempus nostrum. Illud est aduertendum voluisse ijs verbis Daniele ostendere, somnium Nabuchodonosoris fuisse de regnorum mutatione & successione,

ne, alludit enim ad statuam ex varijs metallis conflata, quæ subito ruit, & perijt.

¶ Ipse reuelat profunda & abscondita. Ipse docet & aperit excelsa, & difficilia, humanum intellectum superantia. Vnde Iob capite duodecimo: Reuelat profunda de tenebris, & producit in lucem umbram mortis. Et apostolus **Iob.12.** stolus capite secundo prioris ad Corinthios: Nobis autè reuelauit Deus per spiritum suum . Potest quidem abscondita indicare, quia ea cognoscit. Ideo sequitur: Et nouit in tenebris constituta. Hoc est, nihil eum latet etiam difficilimum intellectu, & hominibus omnino occultum . Per occultum intellige tenebras inscientia, vel locum caliginosum tenebris offusum . Tanta ingenij hebetudine laborabant nonnulli, vt existimarent Deum non videre ea, quæ tenebris occultabantur. His veluti respondens **Psal.138.** psalmographus ait: Forsitàn tenebræ conculcabunt me: subaudi, ita vt non videar à Deo? Profectò fallar, si hoc cogitauero: nã nox illuminatio mea, hoc est, quia nox vertetur in diem: & quæ nocte fiunt, apud Deum ita aperta sunt, ac si fierent meridie.

¶ Et lux cum eo est. Hoc est, ipse est fons lucis, omnia cognoscens, & quæ vult indicans, cui nihil est absconditum. Omnia videt tam occulta, quàm perspicua, tam præterita, quàm præsentia, quàm futura. Vbi est, lux est: nam vt verbis vtar apostoli capite. 6. **1.Tim.6** in priore ad Timotheum: Lucem in-

habitat inaccessibilem . Ideo enim inaccessibilem appellat, quia Deum nemo potest comprehendere. Lux accipitur aliquando pro lætitia, vt capite decimosextimo Iob: Post tenebras spero lucem. Hoc est, post luctum expecto gaudiū. Aliquando pro splendore & exemplo rectè factorum: vt capite quinto euangelij auctore **Mat.5.** Mattheo: Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum, qui in cælis est . Aliquando pro aurora: vt psalmo. 126. Vanum est vobis ante lucem surgere. Hoc est, Admoneo vos, qui victum summa cum sollicitudine comparatis, frustra surgere diluculo ad labores obeundos, nisi vobis Deus tulerit opem, nisi vos dominus adiuuerit . Aliquando accipitur pro Christo: vt apud Ioannem octauo: **Ioan.8.** Ego sum lux mundi. De quo ait capite primo ad Hebræos diuus Paulus: **Hebr.1.** Qui cum sit splendor gloriae, & figura substantia eius . Hoc est, qui cum sit splendor patris, & eiusdem cum eo naturæ, eique equalis. Vult apostolus significare esse Christum lucem sempiternam à patre procedentem, vt Photius inquit. Vt enim splendor procedit à sole, ita filius à patre. Et vt nunquam fuit sol sine luce, ita nunquam pater sine filio. Vnde **Cyrrill.** Cyrrillus coeternitatem cum patre hoc loco per splendorem significari ait. Et quia splendor iuxta humanam rationem non dicit substantiam, ne illum paternæ naturæ expertem putare,

res, adiecit: Et figura substantiæ eius: Nyssen. ubi figura vt Gregorius ait Nyssen-
 nus, significat æqualitatem substan-
 tiæ, quam substantiam idem aposto-
 lus formam Dei capite. 2. ad Philip-
 penses vocauit. Est igitur Christus
 splendor paternæ gloriæ, & lux ve-
 ra, quæ vt Ioannes capite primo ait,
 illuminat omnem hominem venien-
 tem in hunc mundum. Aliquando
 accipitur pro iustis, vt apud Mattheū
 quinto: vos estis lux mundi. Aliquā-
 do pro vera doctrina: vt apud Eccle-
 siasticum. 24. Qui mittit disciplinā
 sicut lucem. Aliquando pro vita: vt
 apud Ioannem. 12. Ambulate, dum
 lucem habetis: Hoc est, date operam
 virtuti, dum viuitis. Metaphora est à
 viatoribus sumpta, quibus opus est
 ambulare, dum dies est, priusquam
 veniat noctis caligo. Aliquando pro
 prosperitate: vt Prouerbiorū. 12. Lux
 iustorum lætificat, lucerna impiorū
 extinguetur. Ac si dicat: Prosperitas
 virorum virtute præditorum secum
 affert oblectationem, prosperitas au-
 tem sceleratorum mœroré. Vel ac-
 cipitur loco illo lux pro sapiētia, ex-
 tinctio autem lucernæ pro stultitia.
 Vbi Salomon sapientes appellat iu-
 stos, stultos autem impios; omnes e-
 nim viri virtutibus septi, sunt sa-
 pientes, omnes verò maleficijs pol-
 luti ignorantes. Aliquando accipitur
 lux pro beatitudine: vt apud Esaiā. 60.
 Erit tibi dominus in lucem sempiter-
 nam. Aliquando pro claritate & ma-
 nifestatione. vt apud Iob. tertio: Abs-

condita produxit in lucem. Et apud
 Ioannem. tertio: Omnis qui malè a-
 git, odit lucem. Et in hanc vltimam
 significationē accipitur hoc Danie-
 lis loco: vt sit sensus: In Deo, qui om-
 nia scit, est lux, & arcanorum aper-
 tio & referatio. Sed dices: Si Deus
 est lux, si lux est cum illo, si inhabitat
 lucem, quare eum diuinus ac regius
 vates describit caligine circūfusum?
 Ita enim ait psalmo. 17. Posuit tene-
 bras latibulum suum, in circuitu e-
 ius tabernaculū eius: tenebrōsa aqua
 in nubibus aeris. At si diligēter pers-
 pexeris, nullam in his locis inuenies
 discrepantiam. Per tabernaculū Dei
 hoc loco intelligitur lux, in qua Deus
 habitat, ita Theodoretus & Theodo-
 rus Antiochenus illud interpretātur.
 Sed huic tabernaculo, huic luci ideo
 Deus dicitur tenebras circumfunde-
 re, quia vult significare, nullam men-
 tis aciem esse tam perspicacem, tan-
 to acumine perpolitam, quæ possit
 ipsum Deum penitus intueri, & cō-
 prehendere. Hinc effectū est, vt cum
 sermones conferret cum Mose legē
 laturus populo suo, totus mons Ore-
 bus esset nube densissima obductus.
 Et cum Salomon templum suū ce-
 lebraret, fuit illud nebula impletum,
 vt literæ diuinæ libro tertio Regum
 memoriæ prodiderunt. Ipse tamen
 Deus lux est: imò vt pulchrè obser-
 uauit Basilius, prima vox Dei lucis
 naturam creauit. In mundi princi-
 pio dixit Deus: Fiat lux, & facta est
 lux: & vidit Deus lucem, quod esset
 bona.

bona. Lege totam sacram scripturā,
 nullam Dei vocem inuenies priorē
 hac. Et præclarè quidem. Vnde enim
 vox Dei, qui est ipsa lux, debuit in
 scripturis incipere, nisi à luce? Vnde
 debuit mundi ornatus exordium su-
 mere nisi à claritate? Quemadmo-
 dum si pulchra ac nitida tabula ad-
 mirabili artificio picta in spelunca
 quadam sit collocata, vbi nulla vn-
 quam sit lux, imò summa tenebrarū
 obductio, nihil vtilitatis afferet, nihil
 iucunditatis: ita si mundi machina
 tāta creaturarum varietate depicta,
 tot pulcherrimarum rerum ornamē-
 tis decorata esset omni lumine peni-
 tus destituta, ac tetrīs tenebris oper-
 ta, quid commodi secum haberet?
 quid fructus? quid oblectationis? Phi-
 losophi nonnulli nimis subtiles hāc
 inter lucem & lumen differentiam
 constituerunt, vt lucem dicerent lu-
 minis matrem ac procreatricem, lu-
 men vero id, quod ab ea dimanat: vt
 ait Albertus magnus, & post eum
 Augustinus Eugubinus in recogni-
 tione veteris testamenti. At graues
 theologi, antiqui patres indifferen-
 ter his duabus vocibus vtuntur. Ali-
 quando aiūt dixisse Deum: Fiat lux,
 aliquando: Fiat lumen. Et quoniam
 mundus ille incoepit à luce, æquum
 erat, vt alter mundus statim in prin-
 cipio luce decoraretur. Est enim ec-
 lesia mūdus nouus, de quo ait Chri-
 stus apud Esaiam. 43. Ecce ego facio
 noua. Et diuus Paulus in posteriore
 ad Corinthios. 5. Vetera transierunt,

ecce facta sunt omnia noua. Fuit au-
 tem lux noui mundi apostolorū cœ-
 tus: quibus dixit Christus apud Mat-
 thæum quinto: Vos estis lux mundi.
 Vt lux se maximè communicat, se
 ab Oriente in Occasum subitò dif-
 fundens: sic apostoli communicationem
 sui vniuerso orbi terrarum bre-
 uiter præbuerunt: iuxta id, quod præ-
 dixerat diuinus vates psalmo deci-
 mooctauo: In omnem terram exiuit
 sonus eorum, & in fines orbis terre
 verba eorum: quod diuus Paulus in
 epistola ad Romanos de apostolis in-
 terpretatur. Quod fuit tanta celeri-
 tate factum, tāta firmitudine, vt nul-
 la ferè sit natio, ad quam eorum nō
 accederet notitia. Et vt lux profun-
 dum penetrat terræ, in qua æra & la-
 pides pretiosos gignit: sic illi in in-
 tima hominum corda penetrabant,
 vbi diuino fauore adiuti admirabiles
 virtutes imprimebant. Et vt illa ele-
 menta inter se repugnantia in vna
 mistione conciliat: ita illi varios ho-
 minum ritus, varias sectas & factio-
 nes inter se discrepantes abstulerunt,
 ad vnam fidem redegerunt, ad vnā
 rectè viuendi nationem reuocarunt.
 Nam qui erant diuersis locis disper-
 si, fuerunt in vna ecclesia congregati.
 Sunt quidem illi lux, sed per parti-
 cipationem, Deus verò est lux per se,
 lux sempiterna, lux lucis largitrix,
 lux quæ homines illustrat lumine
 gratiæ & sapientiæ, lux arcanorum
 ac mysteriorum indicatrix, quæ Da-
 nieli abstrusum Dei consilium in re-
 gis

Similitu
do.

Psal. 17.

Theod.
Theod.

Exod. 16.

Reg. 8.

Basilius

Genesi.

gis somnio aperuit, & demonstravit.

¶ *Tibi Deus patrum nostrorum confiteor.* In diuinis literis confiteri idem est sæpe quod gratias agere, & laudibus efferre: vt capite. 11. Matthæi: **¶** Confiteor tibi pater domine coeli & terræ. Et psalmo. 7. Confitebor domino secundum iustitiam eius. Vbi secundum accipitur pro propter: vt sit sensus: Ego periculis liberatus immortalis Deo gratias agam propter ipsius iustitiam & bonitatem. Et capite. 38. Esaiæ: Viuens viuens ipse confitebitur tibi. Solent viri pij pro acceptis beneficijs gratias agere Deo, eumque elogijs & monumentis celebrare. Quam ob causam Deus in eos alia maiora confert beneficia. Vt ignis quanto aptiorem inuenit materiam, tato altius flammam immitit, & illustriorem splendorem efficit: sic Deus de quo scriptum est Deuteronomij quarto: Deus noster ignis consumens est: quanto animum inuenit gratiorem, in cuius memoria tenatius infedit accepti muneris repetita recordatio, tanto ardentior flammam in eo accendit diuini amoris, & tanto clariorem efficit radio diuinæ gratiæ: atque tanto ampliora & illustriora in eo collocat beneficia. Meminit Daniel in hac gratiarum actione patrum suorum, nimirum Abraham, Isaac, Iacob, & aliorum virorum illustrium, à quibus originem ducebat, ne videretur sibi soli tribuere, quod à Deo impetrauerat: sed potius illorum insignium virorum

meritis & iustitiæ: ac Dei veritati, qui eorum posterorum in illa Babylo-nica seruitute etiam miserebatur.

¶ *Quæ rogauimus te.* Ego scilicet, & socij mei. Sociorum precibus quoque tribuit apertionem somnij, vt arrogantiam fugeret, quam penitus vitare cupiebat.

¶ *Quia sermonem regis aperuisti nobis.* Hoc est, negotium somnij regis. Vocabulum Chaldaicum Milath quo hinc vtitur Daniel, sermonem significat, & negotium, & rem. Nec mirum si Deus hæc Danieli referauerit, cum dicat Amos capite tertio: Non faciet dominus verbum, nisi secretum suum reuelauerit ad seruos suos prophetas.

¶ *Post hæc Daniel ingressus ad Arioch, quem constituerat rex, vt perderet sapientes Babylonis, sic ei locutus est. Sapientes Babylonis ne perdas. Introduce me in conspectum regis, & solutionem regi narrabo. Tunc Arioch festinus introduxit Danielem ad regem, & dixit ei. Inueni hominem de filijs transmigrations Iudæ, qui solutionem regi annuntiet. Respondit rex, & dixit Danieli, cuius nomen erat Baltassar: putas ne verè, potes mihi indicare somnium, quod vidi, & interpretationem eius? Et respondens Daniel coram rege ait: *Mysterium quod rex interrogat, sapientes, magi, & arioli, & aruspices nequeunt indicare regi. Sed est Deus in caelo reuelans mysteria, qui indicabit tibi rex Nabuchodonosor, quæ ventura sunt in nouissimis temporibus. Somnium & visiones tue in cubili tuo huius-**

huiusmodi sunt. Tu rex cogitare cepisti in stratu tuo, quid esset futurum post te: & qui reuelat mysteria ostēdit tibi, quæ ventura sunt. Mihi quoque non in sapientia, quæ est in me plusquam in cunctis uiuentibus, sacram etum hoc reuelatum est: sed vt interpretatio regi manifesta fieret, & cogitationes mentistue scires. Tu rex uidebas, & ecce quasi statua una gradis, statua illa magna, & statua sublimis stabat contra te: & intuitus eius erat terribilis. Huius statuae caput ex auro optimo erat: pectus autem & brachia de argento: porro uenter & femora ex ære: tibia autem ferrea: pedum uero quedam pars erat ferrea, quedam autem fictilis. Videbas ita: donec abscissus est lapis de monte sine manibus: & percussit statuam in pedibus eius ferreis & fictilibus, & comminuit eos. Tunc contrita sunt pariter ferrum, testa, æs, argentum, & aurum, & reducta quasi in fauillam æstiuæ æræ, quæ rapta sunt vento: nullusque locus inuentus est eis. Lapis autem qui percussit statuam, factus est mons magnus: & impleuit uniuersam terram. Hoc est somnium. Interpretationem quoque eius dicemus coram te rex.

¶ *Post hæc.* Postquam Deus ei aperuit arcanum: illeque ei gratias egit. Tertullianus Septimius in libro contra Pſichicos ait Danielem postulasse triduum à rege, seque spatio illo cum suis socijs dedisse ieiunijs, & precibus, donec Deus illi mysterium ostēdit. Vnde effectum est, vt Deus laudibus efferretur, & ipse cum alijs in uita seruarentur.

¶ *Ingressus ad Arioch.* Cum posset ingredi ad regem, obsecrauit tamen Arioch, vt ipsum introduceret. Volebat omnem arrogantiam, insolentiam, & ostentationem vitare. Erat hic Arioch princeps militiæ regis, cui commissa fuerat cura interficiendorum sapientium.

¶ *Sapientes Babylonis ne perdas.* Non se tantum & socios suos uoluit eripere à morte, sed etiam Babylonis sapientes. Erga omnes utebatur omni officio, ac potius pietate: vt illo ingenti & inopinato beneficio Babylonios sibi deuinciret, & ad Deum verum mundi creatorem & conseruatore conuerteret. Quid illis poterat esse utilius, quid præstantius, quam contemptis idolis summum illum cæli moderatorem nutu omnia gubernantem colere, illam sempiternam pulchritudinem animo intueri, eaque in coelesti patria fruendi desiderio inflamari? Aspice eximia Danielis charitatem, pro illorum uita precatur, quorum causa ille suam erat amissurus. Eius doctrinam iam sequebatur, qui uenturus erat, & uentus, vt homines qui in errorem tenebris uersabantur, illustraret, eisq; uiam maniret ad gloriam immortalē consequendam. Ille enim dixit capite. 5. euangelij authore Matthæo: Diligite inimicos uestros, benefacite his, qui uos oderunt: orate pro persequentibus & calumniantibus uos. De eo uaticinatus fuerat Esaias capite. 53. Pro persecutoribus exorauit. Et patibulo suspen-

Matth. 11.

Psal. 7.

Esai. 38.

Similitudo.

Deut. 4. Hebr. 12.

Amos.

D.

E.

Matth. 5.

Esai. 53.

Luc. 23.

suspensus vulneribus fauciatus, acerbissimis doloribus affectus has voces ad patrem pietate plenissimas emisit: Pater dimitte illis, non enim sciunt, quid faciunt. Quas Lucas capiti vigesimo tertio euangelij sui mandauit.

¶ *Tunc Arioch festinus introduxit.* Existimabat hoc lato nuntio se esse regis gratiam aucupaturum. Credidit autem statim Danieli, quia eius honestatem, abstinentiam, moderationem & sapientiam fortasse expertus erat. Sed præcipua causa fuit Dei voluntas, qui negotium illud ordinabat.

¶ *Et dixit ei: inueni hominem.* Arioch militiæ princeps dixit regi se inuenisse virum inter captiuos Iudæos, qui ei interpretationem somnij exponeret. Hac in re fallebat regem, & orationis vanitatem adhibebat, quod diceret, se inuenisse Danielelem. Non enim ipse eum inuenerat, imò Daniel se illi obtulerat. Quærebat quidem eum ad illum occidendum, non autem ad somnium indicandum. Sed hæc est aulicorum consuetudo, sibi ea tribuere, quibus vident principes delectari.

¶ *De filijs transmigrationis Iudæ.* Id est, de Hebræis, qui fuerunt in seruitutem Babylonicam coniecti. Fortasse ideo meminit Iudæ, quod audisset de tribu illa fuisse multos diuinos vates, qui in Iudæa floruerunt, cum quibus Deus magna & abstrusa mysteria communicauit.

¶ *Respondit rex, & dixit Danieli.* Hoc est, alloquens rex Danielelem di-

xit ei. Respondere hoc loco, & multis alijs apud Hebræos idem est quod loqui nemine interrogante. Capite tertio Iob ubi nos habemus: Maledixit Iob diei suo, & locutus est: Percreat dies, in qua natus sum: habet littera Hebræa: Maledixit Iob diei suo, & respondens dixit: Percreat dies, &c. Hoc Hebraismo vtuntur sæpe euangelistæ. Matthæus capite vndecimo: In illo, inquit, tempore respondens Iesus dixit: Confiteor tibi pater domine cœli & terræ. Nemo eum interrogabat: imò alij silebant: & tamē ait euangelista, eum respondentem gratias Deo patri egisse. Aspicias loco illo idem esse respondere quod incipere loqui. Eodem modo Marcus capite quartodecimo: Ecce, inquit, homo quidam hydropicus erat ante illum: Et respondens Iesus dixit ad legis peritos & pharisæos dicens: Si licet sabbato curare? Tu autē obiter aduerte. Nabuchodonosor videns non posse veritatem somnij in Babyloijs sapientibus inuenire, se ad Danielelem diuinum vatem conuertit. Id quod Pharaoni accidisse diuinæ litteræ capite Genesis quadragesimo primo memoriæ prodiderunt. Aegyptijs sapientibus repudiatis accersit Ioseph, qui ei somnia explanauit. Nos cum videamus, quàm inutilis & infrugifera nobis sit ad gloriâ immortalem adipiscendam huiusmodi scientia, quam diuus Paulus in prioribus ad Corinthios, capite tertio vocat stultitiam apud Deum, reiecta illa

Iob. 3.

Matth. 11.

Mar. 14.

Gen. 41.

1. Cor. 3.

profana

profana confugiamus ad diuinam: à puro fonte potius hauriamus, quàm turbidos riuos consectemur.

¶ *Sapientes, magi, arioli, & aruspices.* Aruspices sunt augures & coniectores. De alijs nominibus poteris videre, quæ in principio huius capituli obseruauimus. Huiusmodi sapientes illi erant, qui à Pharaone accersiti, prodigia ad resistendum Mosi faciebant: vt ipse Moses capite septimo Exodi monumentis consignauit. Quorum duo præcipui Iannes, & Iambres vocabantur. De quibus in hunc modum ait capite tertio posterioris ad Timotheum apostolus: Quemadmodum autem Iannes & Iambres resistere Mosi, ita & hi resistunt veritati. Pro Iambres habent nonnulli codices Mambres. Hæc duo nomina non inueniuntur in libro Exodi. Imò vt ait Origenes tractatione trigesima secunda, in Matthæo, nec in publicis scripturis: sed in quodam secreto libro, qui inscribitur Iannes & Mambres. Diuus Ambrosius in explanatione illius epistolæ ad Timotheum, existimat fuisse testimonium illud à libro quodam apocrypho depromptum: quæ Gelasius summus pontifex, vt habetur in decretis distinctione quintadecima, inter apocryphos numerauit. Numenius Apamæus Gentilis in tertio libro de Bono: Iannes, inquit, & Iambres Mosæo Iudæorum duci viro Deo coniunctissimo soli resistere posse à cunctis Aegyptijs iudicati sunt. Hæc Numenij Pythagorici ver-

Exod. 7.

1. Tim. 3.

Origen.

Ambro.

Gelas.

Numen.

ba sunt ab Eusebio Casariensi in nono euangelicæ præparationis libro relatæ. Chrysostomus ait eos fuisse Aegyptiorum magos, qui certarunt cum Mose, quorum nomina Paulus nouit vel ex traditione, vel reuelatione Spiritus Sancti. Existimo equidem esse nomina hæc in libro aliquo scripta, qui fortasse erat apocryphus: sed fuisse à Deo diuo Paulo indicata. Fieri enim potest, vt historia aliqua verissima sit in librum aliquem apocryphum relatæ.

¶ *Nequeunt indicare regi.* Non possunt tibi explanare. Hoc ait ad Dei potentiam, sapientiam, & bonitatem extollendam. Vbi deest remedium humanum, solet currere diuinum.

¶ *Sed est Deus in cœlo reuelans mysteria.* Reuocare contendit regem à cultu multorum deorum ad vnum solum Deum, qui omnia scit: qui aperit, quæ vult. Ad illum diuinus ac regius vates has voces effundit: Reuela oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua. Vt solem absque eius lumine intueri non possumus: sic nec cognitionem rerum diuinarum habere sine Dei luce. Ad cœlestia mysteria intelligenda opus est reuelatione. Nemo scit, inquit Christus apud Lucam. 10. quis sit pater, nisi filius, & cui filius voluerit reuelare. Loquens diuus Paulus capite. 2. prioris ad Corinthios, de arcanis nostræ redemptionis: Nobis, inquit, reuelauit Deus. Et capite. 1. ad Galatas: Nec enim ego ab homine accepi euangelium, nec didici:

Eusebi.

Chryso.

Simile.

Luc. 10.

1. Cor. 2.

Galat. 1.

dici: sed per reuelationem Iesu Christi. **Gen. 29.** Iacob amouit lapidem, quo puteus claudebatur, & aperuit puteum, vt biberent greges: & Christus redemptor noster quem ille adumbrabat, aperuit scripturam, vt aqua doctrine homines recrearentur. **Eccle. 15.** aquam pro sapientia docet Ecclesiasticus capite. 15. cum ait: Aqua sapientiae salutaris potabit illu. **Et Esai. 1. 2.** Haurietis aquas in gaudio de fontibus saluatoris. Eodem modo Ioseph in Aegypto aperuit horrea, vt homines pane aleret & nutriret: & Christus cuius ille imaginem gerebat, aperuit diuinas literas, vt nos pane doctrinae sustentaret. Accipi autem panem pro diuina doctrina indicat ijs verbis Ecclesiasticus: Cibauit eum pane vitae & intellectus. **Et Ieremias capite vndecimo,** cum inducit pharisaeos & scribas ita aduersum Christum loquentes: Mittamus lignum in panem eius. Hoc est, mittamus venenum in eius doctrinam. Dabant enim operam Iudaei illi, vt Christi doctrinam labefactarent & corrumperent, dicentes eam cum lege Dei non cohaerere: imò ab illa discrepare: quod redemptori nostro conflarent odium, eiq; necem machinarentur. Ideo eam deprauabant, quantum in ipsis erat: & cum esset salutaris atque diuina, eam pestilentem prophanamque praedicabant. Miscebant cum illa falsitates, quò ab illa homines auerterent. Lignum quod mittere conabantur in illam, erat taxus, cui inest lethale ve-

nenum. Hanc arborem ait Sestius **Sestius** appellari Graecè smilacem, eseq; in Arcadia tam praesentis veneni, vt si quis sub ea dormiat, statim moriatur. Ex taxo fit taxicum, quod alij toxicum vocant pestiferum venenum: eiusque lignum est venenatum: vnde per lignum hoc loco venenum significatur. At nihil profecerunt inuidia & maleuolentia sua. Christus enim in Iacob & Ioseph figuratus aperuit puteum & horrea, vt nos caelesti pabulo reficeret. Id quidem est, quod ait Lucas capite vigesimo quarto, eum aperuisse discipulis scripturas: qui dicebant: Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, dum loqueretur in via, & aperiret nobis scripturas? **Et paulò post ait, stetit eum in medio discipulorum, & aperuisse illis sensum, vt intelligerent scripturas.** Ipse est, de quo ait Ioannes capite tertio Apocalypsis: Qui habet clauem **Dauid,** qui aperit, & nemo claudit: claudit, & nemo aperit. Hanc clauem dedit pater filio, quatenus ille homo est: de qua dixerat apud **Esaiam** vigesimo secundo. Dabo clauem Dauid super humerum eius: aperiet, & non erit, qui claudit: cludet, & non erit, qui aperiat. Clavis illa est potestas & autoritas aperiendi scripturas. Qua de re vide **Irenaeum** libro quarto haeresum capite trigesimo septimo. Hac clauem aperiebat Christus librum, & signacula eius soluebat, hoc est difficultates diuinarum literarum enodabat. Sed non omnibus aperit scriptu-

scripturas, sed se ad id praeparantibus **Exod. 34** & disponentibus. Impij Iudaei in pertinacia manentes vident Mossem velo coopertum, hoc est legem testam, quam nullatenus intelligunt. Nam vt verbis utar diui Pauli capite tertio posterioris ad Corinthios: Ipsum velamen in lectione veteris testamenti manet non reuelatum. Habent legem in membranis, sed inuolutam, nam verus intellectus recessit ab illis. Id ait ijs verbis Ioannes capite 6. **Apoc. 6.** Apocalypsis: Et coelum recessit sicut liber inuolutus. Per coelum diuina scriptura intelligitur, quae clausa vt liber inuolutus abiit à Iudaeis quoad veram intelligentiam: vident enim quod foris apparet, mysteria autem intus inclusa minimè percipiunt. Nolunt enim se ad ea intelligenda praeparare. Ita diuus **Ambrosius** locum illum explanat. Vt conchilia marina se aperiunt ad suscipiendum rorem caelestem, ex quo fulgentes gemmas conficiunt, vt ait **Aristoteles,** & post illum **Isidorus:** aquam verò amaram euitant: sic nos debemus ad diuinam sapientiam, veramque doctrinam adipiscendam animos aperire, ex qua clarissimas eruditionis margaritas concipiamus: mundi verò scientiam quam apostolus in priore ad Corinthios stultitiam vocat, quae cum turbida ac amara aqua comparatur, contempnamus, & ad diuinum numen, ad caelestem sapientiam tota mente aspiremus. **In nouissimis diebus.** Hoc est, in vltima mundi aetate, quae ab aduentu

Christi vsque ad mundi finem continetur. Tempus Messiae in diuinis literis nouissimum appellatur. Cum **Gen. 49** Iacob ad exitum vitae vocaretur, accersuit filios suos, quos ita allocutus est: Congregamini, vt annunciet, quae ventura sunt vobis in diebus nouissimis. Dies nouissimos vocauit tempus Messiae, de quo ibi multa praedixit. Eodem modo **Esaias** vaticinans de primo Christi aduentu capite secundo: Erit, inquit, in nouissimis diebus praeparatus mons domus domini in vertice montium. **Et Michaeas** quarto: Erit in nouissimo dierum, &c. Hanc vltimam aetatem appellat **Zacharias** decimo tempus serotinum. **Et Ioannes** in prima canonica capite 2. Filioli, inquit, nouissima hora est. **Et Paulus** 4. ad Galatas: Cum venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum. **Et capite. 10. prioris ad Corinthios:** Nos sumus, in quos fines saeculorum deueniunt. **Et primo ad Hebraeos:** Nouissimè diebus istis locutus est nobis in filio, quem fecit haeredem vniuersorum, per quem fecit & saecula. Fortasse intellexit Daniel hoc loco per tempora nouissima posteritatem, & tempora, quae post Nabuchodonosorem ventura erant. **¶ Visiones capitis tui in cubili tuo.** Hoc est visa mentis tuae in lecto tuo. Caput accipitur pro magistratu: vt **Hosee. 1.** Congregabuntur filij Iuda, & filij Israel pariter, & ponent sibi met caput vnum. Hoc est omnes Iudaei qui fuerint ad fidem conuersi, tam ex

tribu Iuda & Benjamin, quàm ex decem tribubus, recipiēt Christū in principem. Pro quo Septuaginta habent, principatū vnum. Cap. 15. lib. 1. **1 Reg. 15.** Regum dixit Samuel Sauli: Nonne cū paruulus es in oculis tuis, caput in tribubus Israē factus es? Vbi caput pro rege accipitur. Sumitur aliquando pro acie, nam capite primo **Iob. 1.** Iob vbi nos habemus: Chaldæi fecerunt tres turmas, in Hebraico est: Chaldæi fecerunt tria capita. Aliquādo pro principio: vt psalmo trigesimo nono. In capite libri scriptum est de me, vt facerem voluntatem tuā. Hoc est in principio libri. Verba sunt filij Dei cum patre loquentis, vt ait capite decimo epistolæ ad Hebræos diuus Paulus. Iuducit regi ac diuinus vates Dei filium se Deo patri offerentem ad naturam humanam sumendam, vt se pronobis in crucis aram hostiam deuoueret ac constitueret. Et quoniam hoc erat in literis diuinis prædictum, ait: In capite libri scriptū est de me, vt facerem voluntatem tuam. Erat enim Dei patris voluntas, vt legis veteris sacrificia cessarent, & esset Christus nostrum sacrificium. At quis nam sit hic liber, in cuius capite & principio hoc est scriptum de Christo, versatur in controuersia: Hieronymus in libro questionum Hebraicarum, per caput huius libri intelligit primum caput Genesis, vbi statim Moses loquitur de Dei filio. **August. 1.** Augustinus libro. 1. de Genesi contra Manichæos, & libro. 1. de

Genesi ad literam, & libro cōtra aduersarium legis & prophetarum, & in commentarijs in psalmum trigessimum nonum, hunc locum de primo etiam capite Genesis interpretatur. In eadem sententia fuerunt **Origen. 1.** Origenes in Genesim, Tertullianus contra **Tertul. 1.** Praxeam, Hilarius in expositione in **Hilarius 1.** psalmos. Hi patres in sententiā suā adduxerūt **Hamer. 1.** Hamerum Nouesianum, & alios, qui idem asseueranter affirmant. Cū enim dicat scriptura: In principio creauit Deus cœlum & terram: per principiū filium intelligūt, qui capite octauo apud Ioannem ait: **Ioan. 8.** Principium, qui loquor vobis. Ac si dicat: Ego qui vobiscū sermones confero, sum rerum omnium principiū. Capite octauo Prouerbiorum loquitur in hunc modum Dei filius, qui ibi Dei sapientia vocatur. Dominus possedit me in initio viarū suarum. Pro quo rectè poteris vertere. Dominus possedit me initium viarū suarū. Quibus verbis Dei filius se principium illud vocat, de quo dicitur: In principio creauit Deus cœlum & terram. Vbi particula, in, accipitur pro per, aut cum, quemadmodū alijs locis diuinarum literarū, vt ostēdi verba illa paulò antea explanans: Rex in furore & ira magna. Alij per caput libri intelligunt principium libri psalmorum, hoc est primum psalmum ita incipiētem: **Psalm. 1.** Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum. Intelligi psalmum hunc de Christo saluatore nostro asserunt **Augustinus, 1.** Augustinus, Hiero-

August. 1. Hieronymus, Arnobius, Remigius. **Hieron. 1.** Sequitur enim: Et erit tanquam lignum: pro quo paraphrasis Chaldaica habet arborem vitæ. Quem locū **Remig. 1.** Hieronymus & Chrysostomus de Christo interpretantur. Ille enim est arbor vitæ: de quo ait in Prouerbijs **Psalm. 1.** Salomon capite. 3. Lignum vitæ est: **Hieron. 1.** ijs, qui apprehenderint eum. Et Deus **Chryso. 1.** capite secundo Apocalypsis: Vincēti **Prou. 3.** dabo edere de ligno vitæ. Esse autem Christum hoc lignum vitæ asserit **Apoc. 2.** Gregorius Nyssenus in libro de creatione hominis. Alij per hunc librum intelligunt prædestinationem: vt sit sensus. In capite libri æternæ **Nyssen. 1.** prædestinationis de me tanquam de primogenito in multis fratribus, tanquam de præcipuo omnium electorum in primo ac nobilissimo loco scriptum est. De libro hoc ait capite **Dani. 12.** duodecimo Daniel: Omnis qui fuerit inuentus scriptus in libro vitæ. Et **Phil. 4.** apostolus capit. 4. epistolæ ad philippenses: Quorum nomina sunt in libro vitæ. Et Ioannes capite vigesimo primo Apocalypsis: Nō intrabūt in ciuitatem æternam, nisi qui scripti sunt in libro vitæ: agni. Et Christus Deus noster apud **Luc. 10.** Lucam decimo: Gaudete, quia nomina vestra scripta sunt in cœlis. At hæc nondum complent aures meas. Nam principium Genesis loquitur de mundi **Genes. 1.** creatione: primus psalmus de hominis **Psalm. 1.** felicitate: liber vitæ est prædestinatio: in hoc autem psalmo trigesimo nono loquitur Christus de sacrificio, & de

seipso immolando. Quare congruentius videtur, vt per hunc librum intelligatur Leuiticus, qui est liber sacrificiorum, & per caput eius principium. Cū enim Dei filius vnguentum loqueretur in psalmo illo cum patre **Psalm. 39.** de seipso in sacrificium offerendo, & liber Leuiticus agat de sacrificijs, de illo videtur illud intelligi: In capite **Leuit. 1.** libri scriptum est de me, vt facerem voluntatem tuam. Nam primum capite Leuitici agitur de vitulo pro mundi peccato immolando, per quem **Leuit. 16.** Christus significabatur. Vitulus ille, vt ex eodem libro constat capite sextodecimo, cremabatur extra castra: & Christus occisus est extra ciuitatē. Ad id alludit apostolus capite **Hebr. 13.** tertio decimo epistolæ ad Hebræos, cū ait: Propter quod Iesus vt sanctificaret per suum sanguinem populum, extra castra passus est: excamus nos ad eum improprium eius portantes. Hoc voluit Christus significare, cū id quod futurum erat, de seipso prædixit in euangelio: **Matt. 21.** Eiecerūt eum extra vineā, & occiderunt. Vbi nomine **Marc. 13.** vineæ intelligitur Hierosolyma, extra quā **Luc. 11.** eiectus fuit, & in monte Caluariæ occisus & immolatus. Alij per hunc librum intelligunt totam sacram scripturam, & per caput eius intelligunt eius epitomen & compendium, in quo capita & summe rerum omnium præcipuarum continentur. Ita hunc locū explanat **Theod. 1.** Theodoretus, & post eum Antonius **Flamin. 1.** Flaminus. Et est admirabilis explanatio, ac

omnium meo quidem iudicio præstantissima. Tota enim lex & diuinorum vatum oracula, tota deniq; sancta scriptura testatum reliquit in vetere testamento, fore vt vnigena Dei filius è cælo in terram descenderet, ac hominum genus morte sua à morte liberaret. Huic explanationi fauent versiones Aquilæ, & Symm. Symmachi, quæ habent: In inuolucro libri: vt sit sensus: Assumatur totum vetus testamentum, & redigatur in summam, iungantur omnia præcipua, quæ in eo scripta sunt, & in volumine seu inuolucro summam scribantur: totum hoc de Christo venturò & immolando loquitur.

Hieron. Diuus Hieronymus vertit ex Hebræo: In volumine libri scriptum est de me. Pagninus: In libro libri. Paraphrasis Chaldaica: In volumine libri legis. Quæ omnia in idem recidunt. Septuaginta habent: ἐν κεφαλῇ τοῦ βιβλίου: Hoc est, in capite libri: vbi per caput volumen intelligunt summarum. In Hebraico est: כִּפְתֹּלֵי סֵפֶר. Bimgilath Sepher. Nomen Megilah deriuatur à verbo Galat, quod significat inuoluere, quòd in eo multa, quæ alijs in locis dispersa erant, sint summam inuoluta. Aspicias igitur totum vetus instrumentum de Christo loqui. Id significauit idem Christus apud Ioannè capite quinto, cum dixit: Scrutamini scripturas, quia ipsæ sunt, quæ testimonium perhibet de me. Et apprensus duobus discipulis euntibus in castellum Emaus, vt

Lucas ait capite. 24. dixit illis: Ostul-
ti & tardi corde ad credendū in omnibus, quæ locuti sunt propheta. Nōne hæc oportuit pati Christum, & ita intrare in gloriam suam? Et incipiens à Mose, & omnibus prophetis interpretabatur illis in omnibus scripturis, quæ de ipso erant. Id indicat Petrus apostolorum princeps capite tertio Actorum apostolorum, ita dicens: Deus autem qui prænuuntiauit per os omnium prophetarum pati Christum suum, sic impleuit. Et capite decimo: Huic omnes prophete testimonium perhibent remissionem peccatorū accipere per nomen eius, omnes qui credunt in eum. Hoc voluit Deus significare in transfiguratione, cum esset inter Mosem & Eliam de exitu eius loquentes, quem cōpleturus erat Hierosolymæ. Hoc est de morte, quam erat passurus. Nā lex & propheta de Christo loquuntur: scopus enim totius scripturæ Christus est. Per Mosem intelligitur lex, per Eliam verò prophetia: hæc autem duo Christum habent in medio ad illum respicientia. Idem est esse Christum inter Mosem & Eliam, ac esse propiciatorium inter duos cherubinos, vt capite. 25. Exodi scriptum legimus. Per propiciatorium intelligitur Christus, quem vt ait diuus Paulus Romanorum tertio, proposuit Deus propiciatorem per fidem in sanguine ipsius. Et vt ait in prima epistola sua diuus Ioannes, ipse est propitiatio nostra. Per duos cherubinos

Luc. 24.
Act. 7.
Act. 10.
Matt. 7.
Luc. 9.
Exod. 25.
Rom. 3.
1. Ioan. 2.
lex

lex & prophetia, quæ Christum intuentur, de quo loquuntur. Aspicias igitur librum illum de quo loquitur Christus psalmo trigesimo nono esse totum vetus testamentum, vbi ipse Christi Dei nostri mysteria sunt eternis consignata monumentis. Vbi per caput intelligitur summa, & compendium: & iuxta aliorum sententiam per caput principium significatur. Hoc autem Danielis loco accipitur caput pro mente, cogitatione, & imaginatione: quemadmodum psalmo vigesimo secundo. Impinguasti in oleo caput meum. Vbi Didymus ait caput pro mente appellatum esse, oleum pro afflatu Spiritus Sancti. Vt enim oleum lucem nutrit, laborem leuat, faciem exhilarat: sic ille animi lumen fouet, mentem recreat, cor afficit voluptate: quam ob causam oleum lætitiæ vocatur: dicente diuino psalte psalmo. 44. Vnxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ cōfortibus tuis.

¶ *Tu rex cogitare cepisti.* Non solum somnium, sed quid ante illud cogitauerat, indicat, vt maiorem rei adhibeat certitudinem, ordinem seruet, & regi maiorem faciat admirabilitatem.

¶ *Non in sapientia quæ est in me, plus quam in cunctis viuentibus.* Id est, non quòd sim alijs hominibus sapientior. Legendum erat: non in sapientia, quæ non est in me plusquam in cunctis viuentibus. Sed prima negatio cadit super totam hanc orationem, habens vim duarum negatio-

num: Quod est apud Hebræos frequens. Capite decimo nono Leuitici: vbi nos habemus. Non peiurabis in nomine meo, nec pollues nomen Dei tui: litera Hebraica nō habet nisi vnā negationem, quæ tamen duarum habet vim: ita enim habet: Non iurabis in nomine meo mendaciter, & pollues nomen Dei tui. Eodem modo illud explanandum existimo, quod est capite 35. Deuteronomij mandatum. Viuat Ruben, & non moriatur, & sit paruus in numero. Pro quo legendum erat: nec sit paruus in numero, nisi prima negatio totam cōprenderet orationem. Est enim horum verborum sensus: Viuat Ruben in hoc seculo, & non moriatur morte immatura, nec sit paruus in numero posterorum, sed propaget progeniem, & posteritatem suam.

¶ *Sacramentum hoc.* Id est arcanum hoc. Quasi dicat: Non humana scientia apertum est mysterium hoc: sed fuit mihi à Deo prolatum & ostensum, vt tu scires, quæ ventura sunt. Euitat arrogantiam, & ostentationem: & regem afficit honore, propter quem facta fuit illa somnij apertio & reuelatio.

¶ *Tu rex videbas.* Nimirum visione imaginaria in somnio. Erat statua illa magna, quia regna quæ magna hominibus videntur, significabat. Erat intuitus eius terribilis propter regnum bella & controuersas successiones, quæ non sine infinita hominum cæde & periculo efficiuntur.

Sine manibus. Hoc est, sine industria humana. Et lapis hic ita omnia contriuit, vt redigerentur in fauillam, quæ rapitur à vento, cum repurgatur triticum in area.

Hoc est somnium. Hoc est, quod somniasti. Rex prudenter omnia audi veritatem recognoscens.

F **Tu rex regum es.** *Deus cæli regnum, & fortitudinem, & imperium, & gloriam dedit tibi: & omnia in quibus habitant filij hominum, & bestie, & agri: volucres quoque cæli dedit in manu tua: & sub ditione tua omnia constituit. Tu es ergo caput aureum. Et post te consurgit regnum aliud minus te, argenteum. Et regnum tertium aliud æreum, quod imperabit vniuersa terra. Et regnum quartum erit velut ferreum: quomodo ferrum cominuit, & domat omnia: sic cominuet, & conteret omnia hæc. Porro quia vidisti pedum, & digitorum partem testæ sigilli, & partem ferream, regnum diuisum erit: quod tamen de plantario ferri orietur, secundum quod vidisti ferrum mistum testæ ex luto. Et digitos pedum ex parte ferreos, & ex parte fictiles: ex parte regnum erit solidum, & ex parte contritum. Quod autem vidisti ferrum mistum testæ ex luto: commiscebuntur quidem humano semine, sed non adhaerebunt sibi, sicuti ferrum misceri non potest testæ. In diebus autem regnorum illorum suscitabit Deus cæli regnum, quod in æternum non dissipabitur: & regnum eius alteri populo non tradetur: cominuet autem, & consumet vniuersa regna hæc: & ipsum stabit in æternum. Secundum quod vidisti: quod de mote abscissus est lapis sine manibus, & cominuit*

testam, ferrum, & as, & argentum, & aurum. Deus magnus ostendit regi, quæ veritas sunt postea. Et verum est somnium, & fidelis interpretatio eius.

Tu rex regum. Vocat eum, quem admodum illum alij vocabant. Vocabatur autem rex regum, quia multos reges debellauerat, & vicerat. Ita etiam appellatur apud Ezechielem capite. 26.

Deus cæli regnum, & fortitudinem, & imperium, & gloriam dedit tibi. Vult significare omnia Dei esse, & ab eo bona cuncta procedere, cuius numine & prouidentia omnia gubernantur. Ac illum esse, qui dat regna, & alia tam corporis quam animi bona. Id significabat scala quæ vidit Iacob à cælo ad terram venientem, per cuius gradus à Deo bona omnia descendunt. Vnde Iacobus apostolus capite. 1. canonice suæ: Omne datum optimum, inquit, & omne donum perfectum, deorsum est, descendens à patre luminum. Id aliquo modo intelligebat Cyrus, qui vt Esdras capit. 1. mandauit: Omnia, inquit, regna terræ dedit mihi Deus cæli.

Et omnia. Subaudi loca, in quibus habitant homines, & feræ, & volucres, dedit tibi Deus: omnia sunt potestati ac ditioni tuæ subiecta. Nihil est, quod tibi non pareat, quod tibi peruium non sit. Vtitur Daniel ea orationis exornatione, quam rhetores Græci hyperbolem, Latini superlationem vocant. Vult significare esse Nabuchodonosorem admodum

modum potentem: ideo hac vtitur figura ad eius potentiam exprimendam, & verbis amplificandam. Sed nec Nabuchodonosoris principatus, nec vllus alius ita vniuerso orbi præfuit, vt nullam prouinciam relinqueret indomitam. Testantur hoc aræ Alexandri Magni, columnæ Herculis, Cthesiphon Romani imperij ad Orientem limes. Vtitur David hoc hyperbolico sermone, cum ait psalmo decimosextimo terribiles extitisse motus, & desidente terra intimas ac profundas aquarum venas apparuisse, & resecta fuisse fundamenta orbis terrarum. Eodem ferè modo Deus apud Esaiam capite tertio decimo: Cælum, inquit, turbabo, & conuassabitur terra propter indignationem domini exercituum. In quorum verborum explanatione diuus Hieronymus: Hæc est, inquit, superlatio, qua vehementissimam iram Dei vates sanctus exaggerat. In eundem modum Ioel ad amplificandam oratione hostium multitudinem & feritatem: Gens, inquit, ascendit super terram meam fortis, & innumerabilis: dentes eius vt dentes leonis, & molares eius vt catuli leonis. Ita id existimo intelligi, quod capite. 6. apud Matthæum Christus ait: Te autem faciente elemosynam, nesciat sinistra tua, quid faciat dextera tua.

Tu es ergo caput aureum. Hoc est, caput aureum statuæ te designat, regnumque tuum significat. Vt aurum

alijs metallis illustrius est: ita regnum Nabuchodonosoris fuit alijs præstantius. Fortasse ideo cum auro comparatur, quia victis inimicis magna pace & misericordia erga indigentes vtebatur. Nam oleum misericordiam significat, aurum autem sumitur pro oleo vel ob colorem, vel ob puritatem. Vnde verba illa Zachariæ capite quarto: Quid sunt duæ spicæ oliuarum, quæ sūt iuxta duo rostra aurea, in quibus sunt suffraganea ex auro? possunt ita verti: Quid sunt rami oliuarum, qui sūt iuxta duo rostra aurea, quæ effundunt ex se aurum? Hoc est, quid sibi volunt hi duo ramuli oliuarum, qui sūt inter duas ampullas aureas, quæ effundunt ex se oleum in candelabrum? Hoc candelabrum aureum omnia illuminans Christus est: duo rami oliuarum sūt Zorababel & Iosue filius Iosedech, de quibus illic Zacharias loquebatur: per quos intelligebatur sacerdotium & regnum: nā sacerdos & rex oleo ungebatur. Christus autem eos illustrat, quia regum & sacerdotum lumina Christo est. Aspicias illo in loco effundere aurum in candelabrum id esse quod oleum effundere. Accipitur etiam aurum pro aeris nitore & tranquillitate: vt cap. 37. Iob: Ab aquilone aurum venit. Pro quo quidam vertunt: Venit à Septentrione serenitas auro similis. Ventus enim aquilo dissipat nubes, & affert serenitatem & splendorem instar coloris auri. Igitur propter misericordiam & placabilitatem

Zach. 4.
Pfai. 17.

E sai. 13.

Hieron.

Ioel. 1.

Matt. 6.

Zach. 4.

Iob. 37.

in pace forsitan regnum Chaldeo-
rum per aurum significabatur. Vel
propter diuitias, quibus affluebat. Di-
citur autem caput, quia alijs regnis
dignitate excelebat & principatu: &
quia inter quatuor regna hinc designa-
ta ipsum primum erat. Imò omniũ
regnorum primum fuit. Babyloni-
cum, cuius clauum tenuit Nemroth,

Gen. 10. vt constat capite. 10. Geneleos.

¶ *Et post te confurget regnum aliud mi-
nus te argenteum.* Hoc est regnum
Medorum & Persarum, quod ideo
designatur per duo brachia, quia duo
quondam regna fuerunt: quæ postea
copulata in vnum redacta sunt, cuius

Theod. Et vt ait Theodoretus, per dexterã
paternum genus, per sinistram ma-
ternum significatur.

¶ *Regnum aliud tertium æreum.* Siue
æneum. Hoc fuit regnum Græcorũ,
præsertim tempore Alexandri Ma-
gni, quando non solum in re milita-
ri, sed etiam in eloquentia & philo-
sophia magni nominis viri florue-
runt. Signatum est autem ære pro-
pter Græcorum eloquentiam, quòd
latius ac longius sonuerit, quàm Ba-
byloniorum & Persarum.

¶ *Regnum quartum erit velut ferreũ.*
Siue ferrum. Hoc fuit Romanorum
imperium, quod instar ferri alia con-
terentis, cætera regna domuit, atque
contriuit. Est autem signatum dua-
bus tibijs propter imperij partitione
in Cõstantinopolitanum & Germa-

nicum, siue Orientale & Occidenta-
le. Vnde insigne imperiale est aquila
duorum capitum. Quid enim auiũ
regina bicipite significatur, nisi duo-
rum imperiorum diuisio? Itaque per
quatuor partes præcipuas statuæ, qua-
tuor mundi regna siue imperia in-
telliguntur, nempe Babylonicũ, Per-
sicum, Græcum, Romanum. Ita Hie-
ronymus, Theodoretus, & alij hunc
locũ explanãt. Tametsi Paulus Oro-
sius per hæc quatuor regna intelli-
git Babylonicum ad Orientem, Ma-
cedonicum ad Septentrionem, Pu-
nicum ad Meridiem, Romanum ad
Occidentem.

Hieron.

Theod.

Orosius

¶ *Porro quia vidisti pedum & digito-
rum partem testeam figuli.* Per digitos
intellige digitos pedum: qui pedes
partem habebant luteam, partem ve-
rò ferream: quædam pars erat ex fer-
ro, quædam ex terra. Quo significa-
batur Romani imperij diuersitas: nã
in principio fuit ferreum, hoc est for-
tissimum, postea verò luteum, hoc
est fragile & debile. Hæc autem fra-
gilitas orta est ex diuisione propter
bella ciuilia, & intimas Romanorum
discordias, & acerbis diuturnasque
contentiones, atque crudelia exitio-
sæque dissidia. Cũ enim ambitio-
ne ducti honores quærent, alij alijs
nefaria bella inferebãt: & ita vim im-
perij labefactabant. Et quoniam di-
uisio hæc ex imperij dimanabat for-
titudine, ait Daniel: Quod tamen de
plantario ferri oriebatur: hoc est de
planta pedis statuæ, quæ ferrea erat.

Sensus

Plinius.

Sensus est: Quæ diuisio Romanorũ
originem habebat à ferro. plante pe-
dis, per quod fortitudo & diuitiarũ
abundantia significabantur. Accipi-
tur itaque plantarium pro planta pe-
dis. Sed quia plantarium est locus, vbi
arbores sunt insitæ, teste Plinio libro
decimo septimo, possunt hæc verba
hunc habere sensum: Quæ diuisio
oriebatur in loco, vbi plantata fuerat
fortitudo: vt per hunc locum intelli-
gatur Roma, quæ erat veluti poma-
rium quoddam insitũ arboribus non
pomorum, sed virium. Vel accipitur
plantarium pro firmitate, vt signifi-
caret imperium diuidendum, quod
tamen aliquid de firmitate ferri ha-
beret. Regnum Romæ coepit à fra-
tricidio, deinde plerunque seditioni-
bus laborauit, & diuisionibus: quæ
hoc loco significantur. Sed meo qui-
dem iudicio præcipuè hinc loquitur
Daniel de discordia inter Iulium Ce-
sarem, & magnum Pompeium.

¶ *Quod autem vidisti ferrum mistum
testa ex luto, commiscebuntur.* Hæc mi-
stio fuit per contactum, ideo nõ fuit
propria. Non enim ferrum & lutum
ita miscentur, vt ex illis duobus vnũ
formaliter fiat. Vult generaliter vna
comprehensione significare Roma-
norum connubia, quibus genus suũ
propagabant, & amicitia coniunge-
bantur. Sed non adhærebant sibi per
sincerum amorem & veram chari-
tatem, propter intestinas & domesti-
cas discordias: quemadmodum fer-
rum non potest cum testa nisi super-

ficialiter, vt ita dicam, commisceri.
Præcipuè tamè significat matrimo-
nium inter Pompeium & Iuliam fi-
liam Iulij Cæsaris, quod conflatum
fuit, vt inter hos duos principes ami-
citiã conciliaret, quam conciliare
nõ potuit. Lege Suetonium Trãquil-
lum, Plutarchum, Lucium Florum,
& alios historicos, vbi hæc poteris vi-
dere. Insuper intueberis Romanorũ
in omni ferreitate dissidia. Ex quo
effectum est, vt vrbs illa Roma à Ro-
mulo, vt aiunt, appellata, illustrissi-
mum orbis terrarum monumentũ,
arx totius mundi, domus fortitudi-
nis, imperij, & dignitatis, terror vni-
uersi, triumphorum gloria, quæ alias
vrbes expugnabat, ab alijs expugna-
retur. Sed modò nobilior est quàm
olim propter fidem, & summi ponti-
ficis, Christi vicarij assistentiam &
principatum. At si ad antiqua & ma-
gnifica ædificia respicias, videbis nõ-
nulla deserta, alia partim diruta, par-
tim penitus euerfa. Nec mirum, nã
omnia hæc regna terreos habent pe-
des in statua, & lutea fundamenta.
Hic est seculi status, hæc est mundi
cõditio: nulla est in eo firmitas, nulla
perpetuitas, nulla constantia. Intuere
animo hanc statuam tam amplã &
eximiam ex auro, argẽto, ære, & fer-
ro conflatam, qua mundi regna, no-
minis celebritas, diuitiæ & dignita-
tes significatæ sunt, videbis eam fi-
ctilem in pedibus, fragilem & cadu-
cam, quæ ruit, fluxit, & euanuit, &
fuit in minutissimas fauillas redacta,

Tranq.
Plutarc.
Florus.

quæ raptæ à vento amplius non apparuerunt. Id mentis oculis perspiciebat Salomon, cum diceret: Vanitas vanitatum, & omnia vanitas. Huiusmodi sunt ea, ad quæ insipientes mortales desiderio flagrant rapiuntur. Cum se tibi ante oculos obtulerint mundi opes & honores, & magnum quippiam ac gloriosum tibi visum fuerit harum rerum decus, caue ne decipiaris. Quæ in summo à pretiosa incipiunt materia, detrimentis cursum conficiunt, & tandem in vilissimam materiam finiuntur. Si huiusmodi res tibi ante oculos principium proposuerint, respice ad earum finem, videbis eas in luto finiri & terminari, incertasque esse, instabiles, & in casu sitas. Earum fundamentum lutum est caducum, & finis interitus. Quamquam in lætitia auri exordiri videantur, in mœrorem tamen terræ desinunt, & in nihilum rediguntur. Sed id nolunt perpendere, qui eas concupiscunt, summis infinitæ cupiditatis stimulis concitati. Fluctus maris se in altum extollentes, sonitum horribilem edentes, longè lateq; spumantes cum attingunt terram litoris, statim extenuantur & consumuntur. Eodem modo sublimes mundi status ac splendidi tituli, qui in mari huius mundi multos rauco vanitatis sonitu terrebant, cum attingunt terram sepulchri, confestim desinunt esse, & finem faciunt: & eorum principum & magnatum potentia eodè sepulchro obruitur, quo corpus: eo-

Similitudo.

rumque nomen sensim obscuratur, & euanescit. Hæc enim vana potius simulachra sunt, quam solidæ res. Non vidit Babylonius princeps mundi regna & diuitias nisi in imagine: quia hæc non tam res, quam imagines possunt rectè appellari. Statua erat id, quod vidit, non res solida: figura erat, non natura. Eam ob causam ait apostolus capite. 7. prioris ad Corinthios: Præterit figura huius mundi. Non naturam ait præterire, quam philosophi substantiã vocant, sed figurã. Vt figura in pariete picta qualibet aquæ gutta deletur: sic mundi potètia qualibet mutatione amittitur. Ea ratione ductus diuinus vates eam psal. 72. imaginem vocat, cum ait: In ciuitate tua imaginem ipsorum ad nihilum rediges. Ac si dicat: Tu Deus qui in cœlesti ciuitate tua habitas, vanorum hominum imagines, utpote opes & dignitates, & nominis claritatem & amplitudinẽ euerteres & consumes. Ostendes ludibria esse, & nihil ea, quibus ipsi inflantur, cum nihil aliud sint, quam vanitas & umbra. Vt ædificium in imo solo extructum nec fulmine concutitur, nec hiatu absorbetur: sic abiectus vite status non est maximis ærumnis expositus. At res secundæ in fastigio dignitatis seculi collocatæ, multis sunt obnoxie ruinis & calamitatibus. Imagines sunt fallaces, quolibet periculo deletæ. Nec mireris si hæc audias imagines vocari, cum homo ipse imago quædam sit. De eo ait idè psalmo-

psal. 38. psalmographus psalmo. 38. In imagine pertransit homo, sed & frustra conturbatur. At si dicat: Cum hominam vitam pertranseat tanquam imago adumbrata, nihil habens expressi, tanta tamen ducitur vanitate & amentia, ut nesciat pusillum illud, quod habet vitæ, in tranquillitate & quiete traducere: sed turbulentis ac effrenatis animi perturbationibus concitatur, ad illa aspirans, quæ mobilia sunt, fugacia, caduca, sine securitate, nunquam perennia futura: sed aut statim decidunt, aut obruuntur hominum interitu, aut obliuione posteritatis extinguuntur. Nihilominus ea ardentè optamus, non attendentes nobis ipsis perniciem machinari. Similitudo. Papiliones vermiculialigeri, quia lucernæ delectantur splendore, ad illa proximè accedunt in medio flammæ volitantes: ex quo efficitur, ut mortem sibi consciscant. Nõ ita morerentur, nisi ad lucem intus accederent, non accederent, nisi illa oblectarentur. Ita plerique mortales inani mundi gloria delectati, eam ambitio se quærunt, & amplectuntur: ex quo eorum conflatur exitium: nam falsi honoris specie decepti, vnde eum cõsequi putant, inde eorum dedecus dimanat, & pro breui gloria in perpetua ignominia volutantur. Vidi, inquit diuinus citharæcedus, impium superexaltatum, & eleuatum sicut cedros Libani: & transiui, & ecce non erat: quæsiui eum, & non est inuentus locus eius. Viderat eos, qui scele-

psal. 36.

re & maleficio pascebatur, rerum secundarum potitos. At resflante vento aspexit eos ex illustri & florente rerum statu in acerbis calamitates, illasque perpetuas præcipitatos, eorumque nomẽ æterna obliuione deletum. Mundi status est velut lingua statæræ aurificis, quæ quolibet potèdere mouetur. Quid mobilis, quid incertus, quid inconstans? Vt sidera errantia quæ deprimuntur in signo vno, extolluntur in altero, & è contrario: ita qui hodie sunt abiecti nulla illustri laude celebrati, craserunt magnis affecti honoribus, & in præclara dignitate constituti. Contra verò qui modò in ore hominum cum gloria & celebritate versantur, paulò post omnibus honorum ornamentis spoliabuntur. Conspiciamus rerum humanarum varietatem, imbecillitatem, & inconstantiam: eorumque casus & ærumnas, qui cum opibus affluerent, & lætitia gestirent, in medio cursu ceciderunt, in memoriam reuocemus. O falsam spem, o variã volucremque mundi commutationem: O cæcam nostram cupiditatẽ: O amentiam deplorandam: quàm citò nostra gaudia in lachrymas conuertuntur! Illud est hoc loco aduertendum, non solum diuinum nostrum vatem vocasse mundi regna statuam aut imaginem, sed etiam affirmasse eam in somnijs visam fuisse. Qui vident vitæ labores & ærumnas, vigilent: qui autem eius gloriam & potèntiam, dormiunt. Somnium est seculi huius

Similitudo.

Similitudo.

1. Cor. 7.

psal. 72.

Similitudo.

psalmo-

huius gloria, & opum affluentia: & qui ad res illas ardentem aspirat, vt somnium euanescit. Ita enim cap. 20. Iob scriptum legimus: Velut somnium, aduolans non inuenietur: transibit sicut visio nocturna. Ac si dicat: Euanescit omnis homo, qui diuitijs affluit, & rerum secundarum potitur: transibit eius felicitas tanquam somnium inane, atque instar visi nocturni fugiet, & peribit. Et diuinus psaltes mortalium vanitatem, humanae prosperitatis incertitudinem, & lamentabilium casuum miseriam animo perspicuus, has ad dominum voces effudit, Deiecisti eos, dum alleuarentur. Quomodo facti sunt in desolationem? Subito defecerunt: perierunt propter iniquitatem suam. Velut somnium surgenti domine, &c. Psal. 89. Et psalm. 89. Id quod nos habemus: Quae pro nihilo habentur, eorum anni erunt: potest verti ex Hebraeo: Quae pro nihilo habentur, ea somnium sunt. Pro quo diuus Hieronymus transtulit: vt somnium erunt. Alij vertunt: Inundas eos, somnium sunt. Vt sit sensus: Immissa inundatione rapis eos domine subito de vita, & veluti somnium perpetuae traduntur obliuioni: Non parcis hac in re Deus plebeijs, nec principibus. Psal. 75. Ideo idem psalmographus Deum vocat terribilem, qui auferit spiritum principum: Vel vt potest verti ex Hebraeo: Qui vindemiatur vitam principum. Et Ecclesiasticus cap. 34: somnia, inquit, extollunt imprudentes. Mundi gaudia & fallaces diuitias quibus homines inflantur, somnia vocauit. Et statim addidit: Qui apprehendit vmbra, & persequitur ventos: sic qui attendit ad visa mendacia. Pestilentes voluptates & inanes diuitias appellauit visa mendacia. Non sat esse existimauit vocare illa mendacia, sed visa, aperta, & manifesta mendacia. Et confestim adiecit. Hoc secundum hoc visio, somniorum. Quorum verborum hic est sensus. Hoc quod non est vera felicitas, etiam si id videatur esse: quod non est hoc, quod non est solida res, sed secundum hoc, hoc est, sed inane simulachrum: pfecto est somnium transiens. Plato inanem spem fugacis prosperitatis somnium appellabat vigilantis. Ipsa vita nostra somnium est. Quid fragilius illa, quid fugacius, quid inanius? Homerus libro sexto Iliadis, homines comparat cum arborum folijs, quae modo virent, modo arescunt: nunc pulchritudine decorantur, nunc a vento rapiuntur. Qua sententia oblectabatur Pyrrho Academicus auctore Laertio. Menander apud Plutarchum in libello consolatorio ad Apollonium: Nullum, inquit, animal est, quod crebrius ac velocius modo surgat, modo cadat, quam homo: nullum debilius & inconstantius. Euripides huius seculi felicitatem vnum tantum diem durare dixit. Quae in re fuit a Demetrio Phalereo omnium illius aetatis philosophorum politissimo non immerito reprehensus, quod non integrum diem, sed temporis

poris punctum dicere debuisset. Pindarus hominem vocauit vmbrae somnium. Aduerte, obsecro. Non solum somnium, sed somnium vmbrae illud vocauit. Aechilus apud Stobaeum vitam humanam cum vmbra fumico parabat. Sophocles in Aiace nihil aliud ait esse hominem, quam vmbrae & ventum. Hinc ortum est ritum illud verustate proverbum: Homo bulla. Est autem bulla tumor ille inanis apprensus in aquis, qui eodem ferè instanti quo nascitur, euanescit. Sed quorsum citò philosophos, cum habeamus perspicua diuinarum literarum loca id ipsum asserentia. Homo, inquit capite quartodecimo Iob natus de muliere breui viuens tempore, repletur multis miserijs: qui quasi flos egreditur, & conteritur, & fugit velut vmbra, & nunquam in eodem statu permanet. Dauid psalmo. 28. Vniuersa, inquit, vanitas omnis homo viuens. Et psalmo. 101. Defecerunt sicut fumus dies mei. Et paulo post: Dies mei sicut vmbra declinauerunt: & ego sicut foenum arui. Et Iacobus apostolus capit. 4. epistolae suae: Quae est vita vestra? Vapor ad modicum parens, & deinceps exterminabitur. Est igitur vita nostra somnium, & mundi prosperitas somnium, & statua visa in somnijs, quae in fragili luto finitur, per quam opes, diuitiae, magistratus, & imperia significantur. De quibus diuinae literae capite quinto Sapientiae haec verba monimentis consignauerunt. Omnia illa transferunt sicut vmbra, & tanquam nuntius praecurrens: & tanquam nauis, quae pertransit fluctuantem aquam: cuius cum praeterierit, non potest vestigium inueniri, nec semita carinae illius in fluctibus. Cur igitur tam ardentem quaerimus, quod tam parum durat? Praesertim cum nemo possit duobus dominis seruire, Deo & diuitijs: vt ipse Deus capite sexto apud Matthaeum testatur. Ioseph in Aegypto elegit Deo aeterno potius seruire, quam impudicae Aegyptiae, & reliquit pallium, vt honestatem conseruaret. Elisaeus reliquit boues & ratra, vt sequeretur Eliam. Ipse Elias reliquit amictum, vt ascenderet in caelum. Nos relinquamus mundi opes mobiles & fluxas: ac illas quaeramus, quae animum amplificent, quibus illi qui Deum amore amplectuntur sine dubitatione cumulatur. Eos imitemur, qui diuitias mundi pro nihilo putarunt, qui animos e corporum contagione seuocarunt, & ad Christi imitationem contulerunt. Eos fugiamus qui ad eas toto animo aspirant. Vt in argento viuo omnia natant praeter aurum, quod in illud ingreditur: sic in corde auari nihil insidet nisi aurum & lucrum: nam virtutes, bonae disciplinae, & caetera huiusmodi fluitant in summo, animum autem haudquaquam ingrediuntur. Alij amore diuitiarum flagrant, vt illis intemperanter abutantur. Filius prodigus apud Lucam capite quintodecimo dum afflueret diuitijs, recessit a patre, & a seipso:

seipso: dum autem inopia laboraret, redijt ad illum, & ad se. Ita enim ait Lucas: In se reuersus dixit: Quanti mercenarij, &c. Qui ad se reuertitur, extra se vagabatur. Misit Deus Exod. 4. Mosem ad Aegyptum, nec ei diuitias dedit, nec corporis voluptates: sed virgam, qua munitus ederet mirabilia. Amplectamur virgam illam, per quam crux Christi erat adubrata: portemus crucem domini, & diuitias, delicias, voluptates, magistratus, potentiam, honores, & alia huiusmodi quæ eximia plerisque & præclara videntur, parua ducamus, eaque ratione stabili firmâque contenamur, & lutum, inanem imaginem, & Babyloniam statuam, caducam & intus vanam, & vmbra atque somnium existimemus.

¶ *In diebus autem regnorum illorum.* Hoc est, decursis temporibus regnorum, de quibus facta fuit mentio, durante regno seu imperio Romano. Vel multo rectius per regna illa in plurali non quatuor illa, quorum meminit, sed solum Romanum intelligit imperium, quod omnia regna illa contineret.

Tunc natus est Christus Deus noster imperij gubernaculum tenente Augusto Cæsare Octauiano. Tunc enim ut ait capite secundo euangelij diuus Luc. 1. Lucas, exijt edictum à Cæsare Augusto, ut describeretur vniuersus orbis. Hanc existimo esse germanam huius loci explanationem. Ex qua habes validum aduersus Iudæos argumentum ad ostendendum venisse Chri-

stum. Quoniam venturus erat, ut constet ex hoc loco, quando regnum Babylonium, & Persicum, & Græcū imperio Romano subijcerentur: quemadmodum fuit tempore Augusti Octauiani. Nunc autem nullum horum regnorum imperio paret Romano. Nam Medi & Persæ subiecti sunt regi Sophio, Babylonij & Græci Turcarum principi: qui duo principes sunt imperij Romani hostes, & accerrimi aduersarij.

¶ *Regnum quod in æternum non dissipabitur.* Hoc est regnum æternum. Intelligi hoc de regno Christi, non solum Christiani, sed etiam Iudæi fatetur. Hac in re solum differimus, quod nos Christum venisse profiteamur, illi non venisse, sed venturum esse existimant, adhibentes huic existimationi pestilentem contumaciam non à magnitudine animi induta, qua carent, sed à perfidia & amentia, quibus abundant. Imitantur stulti homines hac in re Britanos, quos vulgus appellat Inglesios, qui regem suum Arturum ridiculè expectant, qui eos diuites, potentes, ac felices faciat. Qui rex iam venit, & multis abhinc annis excessit à vita: & tamen ab illis expectatur. De hoc Christi regno ait psalmo. 96. diuinus citharædus: Psal. 96. Dominus regnavit, exultet terra: lætentur insulæ multæ. Tametsi loco illo regnare potest accipi pro vincere & præualere.

¶ *Et regnum eius alteri populo non tradetur.* Hoc est, nunquam ab hostibus peni-

penitus extinguetur. Id quidem est Christi regnum in ecclesia catholica, quod semper durabit vsque ad finem seculi: deinde in coelis perficitur. In ecclesia militante inchoatur, in triumphante verò æuo sempiterno permanebit. Duplex est gubernatio regni Christi, altera spiritualis, altera secularis. Christus per suos vicarios, per principes ac pōtiffices regnat in Christianis seculariter, ut ita dicā: in quorum animis regnat spiritualiter, in viris iustis per gratiam in via, & per gloriam in patria. Ac quoniā ecclesia catholica semper est duratura, iuxta id quod ait apud Matthæum capite sextodecimo seruator noster: Portæ inferi non præualebunt aduersus eam: ait Daniël eam non esse altero populo tradendam. Oppugnatur quidem, & oppugnabitur: sed non expugnabitur, nec vnquam euertetur. Nam etsi in vna regione defecerint Christiani, in altera propagantur. Semper erunt veri Christiani: quibus Christus Deus noster ait apud Matthæum capite vltimo: Ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem seculi. Alij referunt hæc Danielis verba ad ecclesiam triumphantem, vbi ciues sunt immortales. Prior expositio placet doctioribus.

¶ *Et ipsum stabit in æternum.* Alia regna habebunt finem, Christi vero regnum erit æternum. Id prædixit diuinus ac regius vates his verbis psalmo. 144. Regnum tuum regnum om-

nium seculorum: & dominatio tua in omni generatione & generationem. Et psalmo. 88. inducit Deum patrem ita loquentem. Ædificabo in generatione & generationem sedem tuam. Et quia hæc erant admiranda, alloquitur statim ipse Dauid Christum venturum, cuius regnum æternum fore præuidebat: Confitebuntur cœli mirabilia tua domine: etenim veritatem tuam in ecclesia sanctorum. Veritatem Dei appellat eius promissa. Et paulò post inducit patrem has voces mittentem: In æternum serua-

bo illi misericordiam meam: & testamentum meum fidele ipsi. Et ponā in seculum seculi semen eius, & thronum eius sicut dies cœli. Et thronus eius sicut sol in conspectu meo, & sicut luna perfecta in æternum, & testis in cœlo fidelis. Vocat Christum semen Dauidis, quia ab eo quatenus homo originè ducebat, iuxta id quod ait Matthæus: Liber generationis Iesu Christi filij Dauid, filij Abraham. Qui Christus regnat in æternum in ecclesia, quæ in omne tempus vigebit, atque æuo sempiterno Deo in cœlo fructur. Dixit autem thronum Christi duraturum sicut dies cœli, hoc est quamdiu durauerit cœlum: & sicut sol & luna, hoc est, quamdiu sol & luna durauerint, quæ astra sunt testes perpetuitatis regni Christi, ut ipsum æternum esse significaret. Non posse autem hæc Dauidi conuenire indicat id, quod dicitur in eodem psalmo: Nihil proficiet inimicus in eo: & filius

Psal. 88.

Psal. 88.

Matt. 16

Matt. 28

Matt. 1.

Psal. 144

Psal. 88.

filius iniquitatis non apponet nocere ei. Est enim nobis satis perspectum & exploratum, Dauidem in scelera incidisse, quando populum inflato animo numeravit: & quando adulterium commisit, & cædem Vriæ machinatus est. Quibus in flagitijs inimicus profecit in eo, & filius iniquitatis apposuit, vt læderet illum. Præterea quæ fieri potest, vt regni perpetuitatem Deus polliceretur Dauidi super Hierosolymam terrenam, cum in ea nullum sit regnum Iudeorum, sed subiecta sit impijs Turcis Iudeorum & Christianorum acerrimis inimicis? Nullo modo hæc vera esse possunt, nisi referatur ad Christum, qui natus in familia Dauidis perpetuè regnat. Nec in aliam sententiam explari debet illa Esaia: vaticinatio capiti nono mandata: Multiplicabitur eius imperium, & pacis non erit finis. Super solium Dauid, & super regnum eius sedebit, vt confirmet illud, & corroboret à modò, & vsque in sempiternum. Et illud Michæe capite quarto. Regnabit super eos in monte Sion ex hoc nunc & vsq; in seculum. Id intuebatur mentis oculis spiritu prophetico illustratis noster Daniel, cum diceret capite septimo: potestas eius potestas æterna, quæ non auferetur, & regnum eius quod non corrumpetur. Et hoc loco: Suscitabit Deus cœli regnum, quod in æternum non dissipabitur: & regnum eius alteri populo nõ tradetur: cominuet autem & consu-

met vniuersa regna hæc, & ipsum stabit in æternum. Hæc omnia oracula explanauit de Christo Gabriel angelus, Dei interpres & nuntius, cum capite primo apud Lucam his verbis virginem Mariam sanctissimam affatus est: Ecce concipies in utero, & paries filium, & vocabis nomen eius Iesum. Hic erit magnus, & filius altissimi vocabitur. Et dabit illi dominus Deus sedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis. Esse Christum regem, asserit ipse dicens secundo psalmo: Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum eius, prædicans præceptum eius. Non conuenire autem hæc Dauidi auctori psalmi indicat, quæ statim sequuntur: Dominus dixit ad me: filius meus es tu, ego hodie genui te. Quem locum diuus Paulus capite primo epistolæ ad Hebræos de Christo interpretatur, probans esse eum angelis præstantiorem, à patre cœlesti genitum, de ipsius essentia. Ita Ambrosius, Chrysostomus, Theophylactus, Primasius, & alij locum illum explanant. Dicens Deus pater: Ego hodie genui te: significat eum esse filium suum naturam. Quemadmodum ens, siue qui est, nomen Dei est, quia in eo nihil est præteritum aut futurum, sed omnia præsentia, ita hoc loco: Ego hodie genui te: hæc vox, hodie, nõ tempus significat, sed æternitatem: vt sit sensus: Ego ab æterno genui te. Athanasius tamen ait,

verba

verba hæc: Filius meus es tu: ad diuinitatem refertur, illa autem: Ego hodie genui te: ad humanitatem. Theodorus autem & Hilarius asserunt Dauidem hoc versiculo prædixisse Christi reditum ad vitam. Imò ipse Paulus, qui in epistola ad Hebræos hoc de Christi generatione interpretari videtur, in oratione quam habuit, à Luca in Actis apostolorum literis mandata, ostendit vocabulum, hodie, tempus illud significare, quo Christus ab inferis resurrexit. Ita enim ait de patre loquens: Resuscitans Iesum, sicut in psalmo secundo scriptum est: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Sed non est mirandum, cum certissimum sit, vnum atque eundem locum diuinæ scripturæ multos posse habere sensus etiã literales. Sed vt vnde digressa est, reuertatur oratio: Christus Deus noster rex verus est. De illo enim ait psalmographus psalmo. 73. Rex noster ante secula operatus est salutem in medio terræ. Vbi per medium terræ Basilus intelligit Hierosolymam. Poteris tamen interpretari: in medio terræ: hoc est palam, & coram mortalibus tanquam id in theatro spectantibus. Et psalmo. 149. Lætetur Israël in eo, qui fecit eum, & filia Sion exultent in rege suo. Et Esaia capit. 32. Ecce, inquit, regnabit rex in iustitia, & principes eius in iudicio præerunt. Et capite. 33. Dominus iudex noster, dominus legis noster, dominus rex noster, ipse saluabit nos. Audi Ieremiam Deum patrem id præ-

dixisse asserentem: Ecce dies venient, dicit dominus, & suscitabo Dauid germen iustum, & regnabit rex, & sapiens erit: Et faciet iudicium & iustitiam in terra. In diebus illis saluabitur Iuda, & Israël habitabit confidenter, & hoc est nomen, quod vocabunt eum, Dominus iustus noster. Hunc locum non solum catholici, sed etiã Hebræi intelligunt de Messia, quem Deus appellat germen, siue semen, siue fructum Dauidis, quia ex eo secundum carnem duxit genus suum. Vocabulum Dauid est in datiuo tam in Hebræo, quam in Græco. Et vocabulum Hebræum significans germen, significat etiam Orientem. Quæ ratione ducti septuaginta interpretes verterunt: Et suscitabo Dauidi Orientem iustum. Oriens enim Christus appellatur: vt apud Zachariam capite tertio: Adducam seruum meum Orientem. Et capite sexto: Ecce vir Oriens nomen eius. Et vbi nos habemus: Hoc est nomen, quod vocabunt eum, Dominus iustus noster: pro domino est in Hebræo Iehouah, quod nomen Deum significat, & nemini nisi Deo tribuitur. Constat igitur ex hoc Ieremiæ loco, Christum esse ex familia Dauidis, & esse regem, & verum Deum. Et Sophonias capite tertio: Lætare, inquit, & exulta in omni corde filia Ierusalem: abstulit dominus iudicium tuum, auertit inimicos tuos: rex Israël dominus in medio tui. Vbi pro domino est in Hebræo Iehouah, nomen Dei ineffabile.

Habile.

fabile. Aspicias apertè hunc diuinum vate asserere Messiam regè esse atq; Deum. Ideo vocatur Iesus Christus, hoc est saluator & vnctus: solus Deus est ver^o saluator, & ipse est ver^o rex: olim enim rex vngebatur. Vnde volens Matthæus significare eum esse Deum & regem, dixit: Liber generationis Iesu Christi. Id quod diuini vates prædixerant. Attanta est Iudæorum cæcitas, tam tetris tenebris operiuntur, vt expectent Messiam purum hominè magnas illis ac multas diuitias terræ allaturum. Nihil se extollunt è terra. Eorum caliginem ostendit ipsorum vates Zacharias, cum ait capite nono: Exultatis filia Sion, iubila filia Ierusalem: ecce rex tuus venit tibi iustus & saluator, ipse pauper ascendens super asinam, & super pullum filium asinæ. Quem locum Matthæus capite vigesimo primo de Christo Deo nostro in ingressu Hierosolymæ interpretatur. Hic est rex ille, què magi Orientales quærebant dicentes, vt refert Matthæus capite secundo: Vbi est, qui natus est rex Iudæorum? Vidimus enim stellam eius in Oriente, & venimus cum muneribus adorare eum. Nullus rex natus est rex præter Christum. Ideo diuino spiritu afflatus non dicunt: Vbi est puer, qui natus est? Sed vbi est rex, qui natus est rex? Hunc alloquens Nathanael verus Israëlita dixit, vt ait primo capite sui euangelij Ioannes: Rabbi tu es filius Dei, tu es rex Israël. Et ingre-

diente illo Hierosolymam honorificè dicebant turbæ, vt ait Lucas capite decimonono: Benedictus qui venit rex in nomine domini. Et Pilatus super crucem Hebraicis Græcis ac Latinis literis hunc titulum inscribi in tabula præcepit: Iesus Nazarenus rex Iudæorum, vt Ioannes ait capite decimonono: què titulū vetustate ferè consumptum vidi ego Romæ, & manibus tenui. Aspicias igitur, Christū esse regè, eiusq; regnū æternū esse, quod nulla vetustate delebitur, nulla vnquam obliuione labefactabitur. Sed quia hæc legentibus illa poterit occurrere dubitatio, quale fuerit illud Christi regnum, completar breui, quid sentiam. Sunt, qui dicat, fuisse Christū tēporalem Iudæorum regem, regnūq; illud ad eum deuenisse iure hæreditario, quoniam erat ex familia Dauidis, à quo linea recta per regiam prosapiam genus suum ducebat: quod ex primo Matthæi capite probare contendunt. At si verba euangelistæ perpendant, qui Iosephi genealogiam describit, qui pater Christi non fuit nisi putatiuus, videbunt Christum dominum descendisse quidem ex Dauide, sed non liquidò constare id esse per lineam rectam. Fateor diuum Matthæum Christi seruatoris progeniè per patres naturales descripsisse, diuum verò Lucam per legales, vt ait Africanus fidelis historicus in tractatione Harmoniæ euangelicæ, quem refert Eusebius Cæsariensis libro primo historiæ ecclesia-

ecclesiasticæ. In hac sententia sunt Hieron. Hieronymus in primū Matthæi caput, Chryso. Chrysostomus homilia secunda in Matthæum, August. Augustinus libro secundo de consensu euāgelistarum, Damas. Damascenus libro. 4. fidei orthodoxæ: & alij patres sapientia & sanctimonia admirandi. Sed etsi Matthæus recenset parentes naturales Iosephi, non statim sequitur, Christū qui Maria virginis filius est, non Iosephi, ex Dauide per rectam lineam descendisse. Erant quidem ex eadem familia Ioseph & Maria, sed Matthæus non Mariæ, sed Iosephi patres iuxta scripturarum morem recenset. Sed esto: dō illis descensum hunc per lineam rectam extitisse. Vnde sequitur eum iure hæreditario regnum Iudæorū habuisse? Multi enim filij regis, & nepotes regis, & postea regū per rectū ductum, reges non sunt, quia solum maior natus iure hæditario regnū adeptus est, interueniente populi cōsensu, qui illum principem in regē iurauit. Vnde cōstabat esse Christū vltimo Hierosolymæ regi omnibus alijs ex genere Dauidis sanguine propinquiorē? Vbi factus est conuentus, vbi eum Iudæi pro regē suo acceperit, & iurauerit? Imò Iudæi dicebant: Non habemus regem, nisi Cæsarem. Quis fieri poterat, vt iure hæditario succederet in regnū, quod multo ante nimirum in transmigratione Babylonis extinctum fuerat? Nā inter captiuitatē Sedechiæ vltimi Iudæorū regis & Christi aduentum, sexcenti

& quindecim anni interfliuerunt. Quare lōgè quidē meo iudicio fallitur opinione. Vltimus Iudæorū rex ex familia Dauidis fuit Sedechias, cuius filij fuerūt coram eo interfecti: & ipse oculis priuatus, vt talis esset eius vultus, qualis erat animus. Ergo ab eo Christus nō descēdit. Sed antea fuerat Iechonias in regia dignitate constitutus, qui abductus in Chaldæam fuit in carcerē cōiectus: ac post mortē Sedechiæ etiā superstes, sed regno spoliatus vitā degebat. Hic filios habuit, & ab eo Christus dominus duxit genus suū. At Ieremias cap. 22. de illo hæc verba literis mādauit. Nescit de semine eius vir, qui sedeat super solium Dauid, & potestatem habeat vltimū in Iuda. Qui vaticinatione prædixit fore, vt nullus ex eorū posteris in Iudæa tēporaliter regnaret. Ex quo cōcludo, Christū Iesum qui ex eo secundū carnem progeniè ducebat, nō regnasse tēporaliter Hierosolymæ. Fuit quidē in Babilonica seruitute sceptrum & dēmonium quoddā in tribu Iuda, sed non regnū. Imò postea in libertatē pristina reducti Iudæi non reges, sed gubernatores habuerunt vsque ad Herodē Acalonitam, qui cum Iudæis non esset, regnum obtinuit, cuius clauum impiè & tyrannicè tenuit. Quare perspicuum est Christum Deum nō strum non adeptū esse iure hæditario Iudæorū regnum. Quin potius, vt ego mihi statuo, nunquam fuit rex temporalis Iudæorum, eo modo quo sunt reges terræ: non quod I

non posset, siquidem Deus erat: sed nec voluit, nec eum decebat, nec cum eius conueniebat instituto. Descendit enim è cœli fastigio in terram, vt diuinam legem doceret, animos hominum qui in tenebris versabantur, diuino lumine illustraret, & à peccatis eriperet. Induit humanam naturam, vt fuso pro nobis sanguine suo mentes nostras expiaret, eisque viam muniret ad immortalè beatitudinè consequendam. Non igitur venit, vt regnum temporale obtineret, sed vt nos morte sua redimeret, & in animi humilitate, rectaq; viuendi ratione non solum verbis, sed factis etià instrueret. Ipse sciens venturam esse turbam, vt eum regem constitueret propter miracula, quæ edebat omnè naturæ vim superantia, se in fugam coniecit, vt diuus Ioannes capite. 6. sui euangelij testatum reliquit. Et vt ait diuus Matthæus cap. 22. discipulis suis dixit: Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, & dare animam suam redemptionem pro multis. Sed dices: Erat rex temporalis, sed nõ utebatur potestate, nec munera regis exercebat. Quorsum tale regnum? Quid conferebat in illum? Si rex huiusmodi erat, quare regni munera non obibat? Si nõ obiturus erat, quorsum rex erat? Quomodo fieri potuit, vt ille regnum obtineret, qui paupertatè dilexit, qui inopiam elegit, qui mundi opes & honores contempsit, qui nos docuit res illas spernere, quæ illustres & præclaræ mortalibus videtur,

ad quas plerique stimulis cõcitati rapiuntur? Deinde cum ipse Christus sit splendor gloriæ, & figura substantiæ eius, vt verbis vtar diui Pauli capite. 1. ad Hebræos: cum sit verbum apud Deum, & Deus sit verbum, vt diuus ait Ioannes in euangelij sui principio: cum sit verus Deus, & vt verbis vtar Apocalypsis capite. 19. cum sit rex regum, & de minimis dominantium, cum sit dominus ac rex cœli & terræ, eiusque regnum atq; dominium sit eternum, vt ostendimus apertissime: quæ illi gloria cumulabatur, si esset temporalis Iudæorū rex in angulo mundi, in parte quadam Palæstine? Nullum regnum temporale terminatum est eternum: atqui Christi regnum est eternum; ergo Christi regnum non est temporale terminatum. Tum sic: Regnum Iudæorum fuit temporale terminatum: atqui regnum Christi non fuit temporale terminatum: ergo regnum Christi non est regnum Iudæorum: & ex consequente Christus non fuit rex temporalis Iudæorum. Fuit quidem, & est semper rex, sed spiritualis & æternus, nunc in ecclesia militate, & postea in cœlum translata triumphate. Vt autem huius assertionis veritas maneat perspicua, nonnulla afferam loca ex diuinis literis hoc ipsum indicantia. Christus secundo psalmo ita loquens inducitur: Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum eius, prædicans præceptum eius. Vbi per montem Sion ecclesia intelligitur, vt ibi as-

ferit Augustinus. Hilarius etiam eundem explanans locum apertè asferit, montem illum sanctum Sionem non esse terrenæ ciuitatis homicidæ, quæ dominus plorauit. Rufinus Aquileiensis, Raynerius, Titelmanus, glossa interlinearis, & Antonius Marinarius in sua consonantia de ecclesia catholica locum illum interpretantur. Vt autem Christus officium suum ostenderet, adiecit: prædicans præceptum eius. Ad hoc enim venit in mundum, vt ait diuus Ioannes capite. 18. vt testimoniū perhiberet veritati. Nonne vides, quàm diuersum opus à munere regum temporalium? Non ait: exercēs arma, oppugnans ciuitates: sed Dei legem prædicans, & veram ac salutarè cœlestemq; doctrinam annuntians. Audi Zachariam diuinum vatem dicentem capite. 9. Ecce rex tuus veniet tibi iustus & saluator, ipse pauper, & ascendens super asinam, & super pullum filium asinæ. Vbi est pōpa regis temporalis? Vbi militum & equitum comparatus exercitus? Vbi armorum copia? Vbi principis huius seculi ornata? Vbi equi phaleris pulchris ornati, propter crebras præliorum contentiones ferocitate exultantes? Vbi currus triumphales? Vbi arma bellica? Vbi vestes serice gemis distincte clarissimis? Vbi magnificentia regij apparatus? Vbi aureum diadema splendentis ac fulgētibus margaritis decoratum? Si diuinus vates mentis oculis aspexisset fore Christum temporalem regem, qui He-

bræos esset opibus amplificaturus, & à dispersione corporali, ac Romana seruitute erepturus, dixisset: Ecce rex tuus veniet tibi diuitijs affluens, potentia roboratus, militibus septus, equo pulcherrimo vectus, fortibus armis munitus. At nihil horum dixit: sed descripsit regem spiritualem, omnemque eius apparatus spirituali regi congruentem. Illud velim confideres, consuetudinem esse ciuitatum, recipere regem sub pretioso quodam operimento serico eleuato, quod pallium vocant. Cum sint reges terræ, non autem cœli, detegunt illa terram, & cooperiunt cœlum. Contra verò Christo Deo nostro in illo ingressu Hierosolymæ operuerunt terram ramis ac vestibus, cœlum autem omni operimento nudatum reliquerunt, quoniam rex erat cœli sempiternus, rex autem terræ temporalis non erat. Voluit hæc fieri, vt intelligeremus, regiam ipsius dignitatè nõ esse terrenam, & redemptionè nostram per illam animarum esse, quas à contagione iniquitatis abstractas, ad æternam beatitudinem perduceret. Ita illi exspectabant antiqui patres: ita de eius aduentu vaticinati sunt diuini vates, nuntium spiritualem regem, & animarum redemptorè, cuius sanguine erat mundi maculæ abluenda, & iniquitates expianda. Diuinus citharædus eius redemptionis vim & rationè ijs verbis explicauit. Ipse redimet Israel ex omnibus iniquitatibus eius. Dicens rex omnibus iniquitatibus: apertè indicauit,

Christum fore animarum redemptorem. Hoc testificatur idem Messias apud Esaiam capite. 44. Cum ait: De leui vt nubem peccata tua, & quasi nebulas iniquitates tuas: reuertere ad me, quoniam redemi te. Eam ob causam idem vates gladium huius regis spirituale fore ijs verbis capitis quadragesimonomi significauit: Posui os meum vt gladium acutum. De quo ait David psalmo. 44. Accingere gladio tuo super femur tuum potentissimè. De quo proximè dixerat: Speciosus forma præ filijs hominũ, &c. Pro quo paraphrastes Chaldaeus habet: Pulchritudo tua rex Messias. Deinde si Christus fuisset rex temporalis, fuisset oleo vnctus temporalis, instar aliorum regum Iudææ. Solebãt enim qui regis honore afficiebãtur, oleo quodam vngi corporeo, vt multis in locis literæ diuinæ memoriæ prodiderũt. Cum autè non tẽporali, sed spiritali oleo vnctus fuerit, perspicuũ est, eum non temporalem, sed spiritualem regem extitisse. Fuisse autem vnctũ oleo illo spiritali, copiose probat Eusebius Cæsariensis lib. 4. de demonstratione euangelica. Sed quid dico? Ipse Christus hoc asserit, cum ait apud Esaiam capite. 61. Spiritus domini super me, eo quod vnxit me: ad annuntiandum mansuetis me misit, vt mederer cõtritis corde. Et diuinus psalteres eum alloquẽs: Vnxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ confortibus tuis. Vocabulũ Deus priore loco in vocatiuo est, postero-

re verò in nominatiuo, vt Aquilæ versio apertissimè ostendit. Ac si dicat: Te ò Deus immense, ò Christe sancte vnxit Deus pretioso oleo spiritali longè vberius, quàm cæteros, qui sunt tui confortes. Oleũ lætitiæ interpretatur diuus Petrus capite decimo Actorum apostolorum, esse Spiritũ Sanctum, cum ait de Christoloquẽs: Quem vnxit Deus Spiritu Sancto. Quod additur: præ cõfortibus tuis: explicatur à diuo Ioãne cap. 3. euãgelij, vbi Christus describitur accepisse spiritum nõ ad mensurã, quem credimus fuisse ad mensuram datum viris sanctis, qui hãc cõfortes eius dicuntur. Nec possumus dicere non intelligi hunc locum de Christo, siquidẽ de illo diuus Paulus capite. 1. epistolæ ad Hebræos illud interpretatur. Hoc spirituale & diuinum Christi regnũ eluxit mirabiliter die paschatis, quo ipse ad vitam redijt, sanctosq; patres qui in Limbo detinebantur, ad vitam claritate micantes reuocauit. Id intuens animo David illum alloquẽs cõcinebat: Tecum principium in die virtutis tuæ, in splendoribus sanctorũ. Pro principio habent Septuaginta, archi, quod & principium significat, & principatum, siue regnũ. Vnde potest ita verti locus ille: Tecum principatus in die resurrectionis tuæ, inter splendores sanctorum: eorum scilicet qui cum Christo ad vitam reuertebantur. De die illo cecinit idem vates: Dominus regnauit, decorem indutus est. Hic est dies, de quo dixit

Ioan. 8. Christus capite octauo euangelij Ioannis: Abraham pater vester exultauit, vt videret diem meum: vidit, & gauisus est. Præterea interrogatus Christus à Pilato an rex esset, interrogauit eum vicissim, vtrũ illud à seipso diceret, an alij dixissent de illo. Ac si quæreret, de quo regno id intelligeret, de seculari & terreno, an de spiritali & coelesti. Et vrgenti illi Pilato respondit, se esse regem, sed regnũ suum non esse de hoc mũdo, hoc est nõ esse illius generis, cuius sunt regna temporalia & caduca. Quid apertius dici poterat? Quid clarius? Ob eam causam titulus regni eius nõ ad ipsius pedes, sed ad caput fuit positus, quia regnũ eius nõ tẽporale est, nec abietũ, nec terrenum, sed spirituale, altũ, & coeleste. Nõne aspicias hoc eius responsioni conuenire? Nonne intueris, Christum asseruisse se esse regem, sed nõ tẽporalẽ? Nec obstat Iudæorũ obiectio dicetium diuinos vates firmis cõsignasse monimẽtis Christũ regnaturum Hierosolymæ, & in mõte sancto Sion. Nam non de vrbe illa vaticinationes intelliguntur, quæ erat diuinorũ vatũ interfectrix, quã scimus esse euersam, & in cineres redactam: sed de ecclesia sancta catholica. Hęc est ciuitas Dei viuis ex lapidibus cõstructa, qui sunt veri Israëlita secundum spiritum, vt ait capite. 9. epistolæ ad Romanos apostolus. Instat nihilominus tamẽ multi asseretes fuisse temporale Iudæorum regnũ ablatum, & per Christum restitutum. Ad

cuius probationem locum illum intant patriarchæ Jacob capite 49. Gen. 49. Non auferetur sceptrum de Iuda, & dux de femore eius, donec veniat, quõ mittendus est, & ipse erit expectatio Gentium. Nam pro quibus tendus est, habet paraphrasis Chaldaica Messias. Cum autem Messias idem sit quod Christus, & Christus idem quod vnctus, & per vnctum rex intelligatur, existimant concludere, dixisse Iacob, tunc esse regnum Iudæis restituum & confirmandum, cum venturus esset dominus rex, nimirum Messias expectatus. At vbi facit mentionem locus ille de re tẽporali? Nusquam quidẽ. Intelligi locum de Christo fateor: nam præter paraphrasis Chaldaicæ auctoritatem, eum de Christo interpretatur Chrysostomus, Theodorus, Diodorus, Eucherius, Albinus, & alij magni nominis authores. Sed nullus ex his talem ex eo infert cõsequeñtiam. Imò ego ex eodem loco eõtrarium probari contendo. Nam si Christus futurus fuisset rex temporalis, dixisset vtique, sanctus ille vates & patriarcha, restituum & confirmandum esse sceptrum in Iuda, quando Messias veniret. At ille, tantum abest, vt dicat esse confirmandum, vt potius asserat esse tunc auferendum. Insuper si in Iudæa regnurus erat tẽporaliter, quorsum diceret Iacob: Et ipse erit expectatio Gentium? Diciturus enim erat: Et ipse erit expectatio Iudæorum. Cum autem dixerit, fore

cum Gentium expectationem, aperte voluit significare eum futurum esse regem spiritualem in ecclesia, non solum ex Iudæis, sed etiam ex Gentibus congregata: eiusque sanctum euangelium longè inter Gentes lateque propagandum. Nec mireris, eum cum sit rex credentium, vocari Iudæorum regem: id enim eam ob causam effectum est, quia natus fuit in Iudæa ex Iudæorum familia, ad quos præsentia corporali in persona propria missus fuit. Ideo eorum peculiariter rex dicebatur. Dicitur etiam rex Iudæorum, quia Iudæi idem sunt quod confitentes & laudantes: omnes enim veri Christiani Christum confitentur, & laudibus efferunt. Ablato à Iudæis dominio temporali venit spirituale: cessante sceptro caduco, venit eternum: dempto regno terræ venit regnum cœli, de quo Christus dixit capite Matthæi. 12. Peruenit in vos regnum Dei. Postremò confirmatur hæc veritas patrū testimonio sapientia & auctoritate præstantium: hi Christi regnum spirituale esse in ecclesia asseueranter affirmant. Hi sunt Origenes homilia. 30. in Lucam: Hieronymus in commentarijs in primum capitulum Ecclesiasticis, & in caput vigesimum primum Ezechielis, & in caput vigesimum septimum Matthæi, & in caput. 1. Prouerbiorum: Augustinus tractatione. 51. in Ioannem, & tractatione. 117. & in libro octoginta trium quæstionum: Gregorius Nyssenus in Epiphania libro de oratione: Epiphanius libro

primò contra hæreses: Finis Hadria nus capite decimo libri, flagelli Iudæorum: & multi alij authores illustribus laudibus celebrati. Aspicias igitur Christum regem esse, sed non temporalem instar aliorum regum, esseque regnum eius æternum, iuxta id quod hoc loco Daniel perpetuis monimentis consignauit. *De monte abscissus est lapis sine manibus.* Mons hic est virgo sanctissima Maria. Ita hunc locum interpretantur Hieronymus, Theodoretus, Lyranus, Dionysius Carthusianus, & glossa interlinearis, tametsi altera etiam ponat interpretationem. Dicitur autem Christus abscissus de monte sine manibus, quia de altissima virgine, quæ ob excelsarum virtutum eminentiam & firmitatem mons appellatur, natus est sine operatione humana, sine virili complexu, sed Spiritus Sancti gratia & virtute. Aspicias locum, vbi virginitas Mariæ Deigenitricis prædicta fuit. Hunc admirabilem Christi ortum ex virgine purissima, prædixerat his verbis Esaias capite septimo: Ecce virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emanuel, quod sonat nobiscum Deus. De ea vaticinatus est Ezechiel capite. 44. sub figura portæ Orientalis clausæ in æternum, per quam Deus egressus est: quia de sanctissima Maria perpetuæ virginitati consecrata, natus est mundi saluator. Hanc perpetuam Deigenitricis virginitatem adubrauit pura illa & veluti virginea terra, ex

ra, ex qua primus Adam typus factus fuit mirabiliter formatus. Fuit etiam adumbrata, ut ait diuus Bernardus, in rubo, qui ardebat, & non comburebatur. Et in virga Aaronis, quæ absque naturali virtute fructum produxit. Capite quadragesimo nono Genesis vbi nos habemus: Donec veniat, qui mittendus est: habet littera Hebræa: Donec veniat Siloh: quod vocabulum potest deriuari à Salach, quod est mittere, & à Sil, quod est filius. Primam deriuationem secutus est noster interpret: secundam sequuntur alij, vertentes: Donec veniat filius suus, vel filius sui. Quis est hic, qui est filius sui, nisi Christus, qui est filius Dei? Cum autem in terra patrem non habuerit, sed matrem, est necessario dicendum, esse illam virginitate præditam. Ipse Deus ædificauit sibi humanitatem, iuxta illud capitis noni Prouerbiorum: Sapientia ædificauit sibi domum. Deinde capite trigesimo eorundem Prouerbiorum ait ita Salomon: Tria sunt difficilia mihi, & quartum penitus ignoro: via aquilæ in cœlo, via colubri super petram, & via viri in adolescentula. Pro quo in codicibus minimè correctis est: & via viri in adolescentia. Sed in codicibus emendatis & puris non est adolescentia, sed adolescentula: pro qua in Hebraico est Halma, quæ vox virginem adolescentulam significat. Pro quo noster interpret apud Esaiam capite septimo vertit virginem dicens:

Ecce virgo concipiet. Vbi etiam septuaginta virginem translulerunt. Hæc via viri in virgine est conceptio Christi in utero virginali, quam Salomon admirabatur. Et quoniam sanctissima Deigenitrix Maria fuit semper virgo, appellatur in Cantico hortus conclusus, & fons signatus. Quatuor sunt ortus, primus fuit hominis absque viro & femina, nimirum pro creatio Adæ ex limo terræ: secundus ex viro absque femina, nempe pro creatio Heuæ ex Adam: tertius ex viro & femina, qui est communis hominum: quartus ex femina absque viro, qui est Christi ex virgine gloriosa, Maria. Hæc est quarta illa generatio, de qua illud potest intelligi, quod Deus dixit Abraham, fore, ut generatione quarta reuertentur filii ad terram promissionis, hoc est ad cœlestem patriam, ad gloriam sempiternam, ad quam nemo ingrediebatur ante aduentum Christi. At postquam ille natus est ex virgine, ingressuri erant illuc filij Abraham secundum spiritum, qui sunt veri Christiani. Diuus enim Paulus capite quarto epistolæ ad Romanos vocat Abraham patrem omnium credentium. Et capite tertio ad Galatas: Abraham autem per repromissionem donauit Deus. Et paulò post: Ut promissio, inquit, ex fide Iesu Christi daretur credentibus. Omnes enim qui in Christi fide charitate formata decedunt à vita, ad cœlestem patriam veram promissionis terram, aut confestum, si nihil

habent, quod purgent: aut si habet, perpurcati ingrediuntur. Aspicias igitur montem hunc: ex quo excelsus est lapis sine manibus, esse sanctissimam Deigenitricem Mariam semper virginem. **August.** Dicitur Augustinus tractatione bona in Ioanem hunc locum explanans: De quo, inquit, monte praeciditur hic lapis, nisi de regno Iudeorum; unde dominus Iesus Christus secundum carnem natus est. Idem etiam ait tractatione prima in epistolam primam diui Ioannis. **Diuis Ambrosius** sermone 70. Mons, inquit, de monte sine manibus concidentium est filius de patre, absque ullius creationis accessu. **Hippol.** Hippolitus hoc ad secundum Iesu Christi aduentum referendum putat. Et per illud, sine manibus, intelligit repente & inopinatum. Ac si dicat: Non vehetur Christus per manus paulatim, sed in ictu oculi veniet mundum iudicaturus. Alij per verba haec, sine manibus, interpretantur, sine nostris operibus & meritis, sed misericordia sua: iuxta illud apostoli ad Titum capit. 3. Apparuit benignitas & humanitas saluatoris nostri Dei: non ex operibus iustitiae, quae fecimus nos, sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit. Omnes has expositiones admittit hic locus, sed prima meo iudicio inter omnes vna eminent, alijs communior, & praestantior, & ad literam institutum accommodatior. Ea est Hesychij Hierosolymitani, & multorum aliorum insignium authorum.

Lapis sine manibus. Hic lapis est Christus, de quo ait diuinus psaltes: **Psalm.** Lapidem quem reprobauerunt edificantes, hic factus est in caput anguli. Nam ille, quem scribae & pharisei tanquam lapidem inutilem, nullique loco aptum abiecerat, collocatus fuit in potiore, & digniore ecclesiae loco: est enim eius caput, & rex. Hunc locum interpretatur de seipso Christus Iesus apud Matthaeum capite. 21. Et de eodem Christo diuis Petrus. 2. prioris suae canonicae. Et diuis Paulus capite secundo ad Ephesios: Eundem appellat etiam Esaias lapidem cap. 8. dicens: Erit vobis in sanctificatione, in lapidem autem offensionis & petram scandali duabus domibus Israel. Et. 18. Ecce ego mitto in fundamentum Sion lapidem, lapidem angularem, probatum, pretiosum in fundamento positum. Qui in eum crediderit, non confundetur. Appellatur fundamentum Sionis, quia super illum fundata est ecclesia nomine Sionis significata: & angularis, quia totum continet aedificium ecclesiae, & duos parietes in vno angulo coniunxit; Hebraeos scilicet & Gentiles, religione antea ac moribus discrepantes, quos in corpus vnum coagmentauit. De eo ait capite tertio Zacharias: Ecce lapis, quem dedi vobis: & super lapidem vnum septem oculi sunt. Hoc est, septem dona Spiritus Sancti. Vel ut ait venerabilis Beda, super Christum vniuersitas scientiae spiritualis inhabitat. Poteris per septem intelligere

gere multos, & per oculos fontes: solemus enim fontes oculos aquae appellare. Est enim Christus plenus fontibus misericordiae. Fuit etiam Christus adumbratus in lapide, qui virga percussus vim aquarum profudit: de quo ait apostolus capit. 10. epistolae. 1. ad Corinthios: Petra autem erat Christus. Et in lapide, super quo Iacob posuit caput, quem vnxit, & erexit in titulum. Ita locum illum interpretatur **Cyrillus Alexandrinus** dicens: Lapis à patriarcha vnctus Christus est: erectus est autem, quia à mortuis resurgens super caelos ascendit. Et **Gregorius** primo Regum. Hic est lapis, quem Paulus in laudem fidelium praedicat, dicens: Aedificati super fundamentum apostolorum & prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Iesu. Similiter **Isidorus** & **Rupertus** interpretantur.

Et comminuit testam & ferrum. Hoc est, euertit totam statuam, per quam quatuor regna significabantur. Ratio autem quare Daniel de his tantum quatuor regnis seu imperijs mentionem facit, est propter eorum potentiam & praestantiam: & quia ab illis erant Iudaei diuersis temporibus affligendi.

Deus magnus. Hic est, quem motem magnum paulo antea vocauit. Christus enim Deus noster est rex regum, vnde verbis utar **Apocalypsis** Ioannis, & dominus dominantium. De eo ait capite secundo **Esaias**: Erit in nouissimis diebus preparatus mons

domus domini in vertice motium, & eleuabitur super colles: & fluuet ad eum omnes gentes, & ibunt populi multi. Ad Christum enim alij eunt paulatim diuitijs onusti: alij vehementer & festinanter vacui curis seculi & opibus: qui instar fluuiorum rapidorum ad Christum fluunt: Illud psalmi. 33. Accedite ad eum, & illuminamini: potest verti ex Hebraeo: Accedite ad illum, & fluite. De hoc monte magno qui terram impleuit, & ingentia edidit miracula, ait **Dauid** psalm. 71. Benedictus dominus Deus Israel, qui facit mirabilia solus: & benedictum nomen maiestatis eius in aeterna: & replebitur maiestate eius omnis terra: fiat, fiat. Et ipse apud **Malachiam** capite primo: A solis ortu usque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus: Et in omni loco sacrificatur, & offertur nomini meo oblatio munda. Appellatur Deus magnus ad falsorum deorum differentiam, qui parui sunt: eius autem magnitudinis non est finis.

Hic rex Nabuchodonosor cecidit in faciem suam, & Daniele adorauit: & hostias & incensam praecipit, ut sacrificarent ei. Loquens ergo rex ait Daniele: Vere Deus vester Deus deorum est, & dominus regum, & reuelans mysteria: quoniam tu potuisti aperire hoc sacramentum. Tunc rex Daniele in sublimi extulit: & munerum multa & magna dedit: eumque constituit eum principem super omnes provincias Babylonis: & praefectum & magistratum super cunctos sapientes

sapientes Babylonis. Daniel autem postulavit à rege: & constituit super opera provincie Babylonis Sidrach, Misach, & Abdenago. Ipse autem Daniel erat in foribus regis.

¶ *Tunc rex Nabuchodonosor cecidit in faciem suam.* Tanta admiratione obstupescit ob diuinam maiestatem, quam in admirabili Danielis sapientia perpendebat, vt se abiecerit coram Deo, ruens in faciem suam.

¶ *Et Danielem adorauit.* Nō vt Deū, sed vt Dei seruum. Ac non tam Danielem, quam in Daniele Deum coluit, qui ei arcana somnij aperuerat. Vide, quanta sit Dei potentia, qui effecit, vt ille qui reges domuerat, & magnam orbis terrarum partem suo imperio subiecerat, qui superbia inflatus omnia contemnebat, eum supplex animo humili veneraretur, & coleret, quem captiuum ex Iudæa se-

Porph.

cum duxerat. Porphyrus homo pestilens & audax, & acerrimus nostre religionis hostis, inuehitur in Danielem, quem vocat incrimen, eius splendorem maculare contendens, quod à rege potentissimo se coli pateretur. Imo asserit esse totum hoc committitium, nec vnquam euenisse. Non intelligebat impius homo cultū hūc non Danieli, sed Deo in illo exhibitum ac tributum fuisse. Ipse enim Daniel ei dixerat, Deum cœli sibi mysterium illud indicasse. Quare statim rex: Verè, inquit, Deus vester Deus deorum est. Ac cum colitur in diuino illo vate. Id quod Alexandrū

Magnum fecisse in pontifice Ioiada, Iosephus libro antiquitatum vndeci-^{Ioseph.} mo testatur. Appellat autem Nabuchodonosor Deum cœli Deum deorum, quia ei ea patefecit, quæ dij Babyloniorum patefacere non poterunt. Aut accipit deos pro regibus, optimatibus, & iudicibus. Quemadmodū psalmographus, cum ait psal-^{Psal. 49.} mo 49. Deus deorum dominus locutus est. Dionysius tamen Areopa-^{Diony.} gita in libro de diuinis nominibus deos aliquo modo vocari ait mentes illas cœlestes à materiæ concrezione separatas, quas Latini theologi Græco vocabulo angelos appellant. Et Plato asseruit inter Deum ac homi-^{Plato.} nem medias quasdam esse potestates interfitas, quæ ab aliquibus mentes, ab alijs genij, ab alijs spiritus, à nostris angeli vocantur.

¶ *Reuelans mysteria.* Idest patefaciēs occulta ijs, quos diligit. Volens Da-^{Psal. 9.} uid ostēdere se fuisse Deo clarū, eum alloquens aiebat: Incerta & occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi.

¶ *Tunc rex Danielem in sublime extulit.* Hoc est, tunc Nabuchodonosor magnis Danielem affecit honoribus, & è tenebris in lucem reuocauit. Suscepit Daniel amplissimos dignitatis gradus, vt illis Deo seruiret, & exules Hebræos mœrore leuaret. Quod in Mardocheo apud Asuerum factū esse diuina litera in libro Esther me-^{Esther.} moriæ prodiderunt.

¶ *Daniel autem postulavit à rege.* Non solum splendorē dignitatis obtinere:

nere: sed pro socijs orauit, cuius precibus fuerūt in honore ac decore cōstituti. Non obliuiscitur eorum, cum quibus ad Deum pias fuderat precatōnes, & qui secum fuerant in discrimen capitis vocati. Eos voluit suæ prosperitatis efficere consortes, qui suæ calamitatis fuerant participes. Cum eorum virtutem haberet multis in locis perspectam & exploratā, ea nixus confidebat, nullum illis detrimentum honores illos allaturos esse. Vt ignis vehemens ligna in se conuertit: sic flamma diuini amoris opes & dignitates in suos vstransfert. Et vt ille sarmentis augetur, & ascendit in sublime: sic illa diuitijs & honoribus accrescit, & propagatur. Intuens hoc Salomon: Redemptio, inquit, animæ viri diuitiæ sunt. Et iterum: Corona sapientium diuitiæ eorum. Ideo Deus Abrahamum, & alios quos charos habebat, multarū rerum affluentibus copijs ditauit. At plerumque diuitiæ damnum inferūt possidentibus: & viri iusti qui animū à contagione corporis segregarunt, semper in diuitijs graue pondus senserunt. Vbi de ipso Abrahamo ait scriptura capite terdecimo: Genesis: Erat autem diues valde in possessione auri & argenti: habet alia versio: Erat autem grauis vehementer. Diuitiarū pondere grauabatur. Cum enim opes seculi sint, viro pio diuinę philosophiæ dedito graues sunt. Et Ecclesiasticus capite octauo ait: Multos perdidit aurum & argentum,

Similia.

Prou. 13.

Prou. 14.

Genes. 13.

Genes. 14.

Genes. 13.

Eccles. 8.

cordaque regum peruertit. Et diuus Paulus capite primo prioris ad Timotheum: Qui volunt diuites fieri, incidūt in tentationem, & in laqueū diaboli. Vt rota cum mouetur, quanto sublimius eleuatur à parte posteriore, tanto magis deprimitur ab anteriore: sic qui ad mundi honores, diuitias, & dignitates ascendit, quanto altius effertur à parte rerum prosperarum, tanto plerunque velocius cadit à parte virtutum: Itaque prosperitate alij meliores efficiuntur, alij peiores. Quemadmodum sole liquefit cera, durefcit lutum: ita rerum humanarum splendore & felicitate vir pius benignior efficitur, impius autē insolentior redditur. Illud velim perpendas, & iterum ac iterum memoria repetas, tantam esse in rebus humanis varietatem, tantam inconstantiam, vt nemo sit, qui debeat in illis spem ac fiduciam collocare. Sapientes Babylonis illustri laude celebrati, in puncto temporis iubentur occidi: & in summum capitis periculū accessit, intercessione Danielis liberāturi. Daniel eiusque socij qui in silentio iacebant, captiui, afflicti, neglecti, subitō eriguntur, & in excelsis dignitatis gradu collocantur. Vide Dei potentiam, de quo ait diuinus citharodus psalmo 112. Suscitans à terra inopē, & de stercore erigens pauperem, vt collocet eum cum principibus, cum principibus populi sui. Vt ligna in profundum gurgitis proiecta nō diu ita latent, quin ad summum ascendant,

Similitudo.

Similitudo.

Genes. 13.

Genes. 14.

Psal. 112.

Similitudo.

dant, & appareant in sublimi: sic vi-
ri humiles & pij virtutibus sepi, nō
possunt diu abscondi: nam Deus eos
operiri non sinit: quin potius eorum
merita, ita Deo ordinante, eos extol-
lunt, vt in omni hominum cōtū ce-
lebrentur. Sed intuerē, quot bona ex
impia regis crudelitate dimanarunt.
Erat aduersus sapiētes inflammatus
furore, spumabat ex ore scelus, anhe-
lans immanitatē, ardebāt oculi, toto
ex vultu crudelitas emicabat: verūm
ex hac ira intolerabili deduxit Deus
admirabilia commoda. Daniel ora-
uit pro inimicis, fudit ad Deum pi-
as preces, fuit ei patefactum somnium
regis, ipse rex immanitatē deposuit,
cognouit Dei sapientiam & bonita-
tem, coluit illum, intellexit mundi
varietatem, & Danielem, eiusque so-
cios debitis diuitijs ac honoribus am-
plificauit.

¶ Ipse autem Daniel erat in foribus re-
gis. Hoc est, custodiebat aulam. Vel
sedebat in porta regis, vt scilicet red-
deret ius. Ac si dicat: Erat iudex. So-
lebāt enim iudices in portis vrbium
sedere, & iudicia agitare. Vnde capi-

Deut. 17. te Deuteronomij decimo septimo ait

Deus: Si iudicium inter portas tuas vi-
deris verba variari, &c. Et capite. 21.
loquens de filio contumace, patri suo
non obtemperante: Apprehendent,
inquit, cum, & ducent ad seniores ci-
uitatis illius, & ad portā iudicij. Da-

Psalm. 125. uid psalmo. 125. loquens de viro iu-
sto, qui nulla afficitur ignominia,
cum in iudicio disceptat: Non con-

fundetur, inquit, cum loquetur inimi-
cis suis in porta. Eodem modo acci-
pitur capite. 5. Amos, cum diuinus il-
le vates iudices eos reprehendit, qui
aduersus pauperes sententiam inu-
stē ferebant, dicens: Pauperes depri-
mentes in porta. Et capite octauo Za-
charia dicentis: Veritatem & iudiciū
pacis iudicate in portis vestris. Et
quia portæ vrbis erant loca publica,
accipitur aliquando porta pro illis, vt
apud psalmographum psalmo. 68. P. 68.
Aduersum me loquebantur, qui se-
debant in porta. Hoc est in locis pu-
blicis. Et apud Amos quinto: Odio
habuerunt corripientē in porta. Hoc
est, concionatorem vitia publicē re-
prehendentem. Et quia in portis ci-
uitatum erant arma & munitiones,
accipiuntur portæ pro omnibus ma-
chinis & instrumentis bellicis, & ce-
pijs militum armatorum. Ad id allu-
dere videtur Christus dominus apud
Matthæum capite sextodecimo, cum
ait: Super hanc petram edificabo ec-
clesiam meam: & portæ inferi nō pre-
ualebunt aduersus eam. Cum infer-
nus sit veluti vrbis, cuius princeps est
Lucifer, per portas eius intelliguntur
arma demonū, consilia, artes & mu-
nitiones, quibus tyranni & hæretici,
& tetri homines scelerū maculis no-
tati armati bella inferunt ecclesie ca-
tholicæ, quam semper oppugnant,
sed nunquam expugnabunt: Fortas-
se portas inferorum appellat homi-
nes impios, à quibus alij pendere vi-
dentur, qui non solum obsunt, quod
ipsi

ipsi corrumpuntur, sed etiam quod
alios corrumpunt, plus interdū exē-
plo, quàm peccato nocentes. Eam ob
causam portæ tartari appellantur,
quia per eos multi illuc ingrediuntur.
Apostolos portas cœli appellamus,
quod eorum doctrina, vita, miracu-
lis, exemplo, & intercessione multi
intrent in cœlum, vbi Deo fruuntur.
Ita enim ait capite. 21. Apocalypsis
beatus Ioannes: Habebat ciuitas, ni-
mirum cœlestis, portas duodecim, &
in portis angelos duodecim, & no-
mina inscripta, quæ sunt nomina
duodecim tribuum filiorum Israël.
Cognitum est enim & perspectum
per duodecim tribus duodecim apo-
stolos significari. Præterea porta mor-
tis idem est quod periculum capitis.
Tunc aliquis dicitur in porta interi-
tus esse, cum discriminibus expositus
in summo periculo mortis versatur.
Ita intelligitur versus ille psal. 9. Qui
exaltas me de portis mortis, vt an-
nuntiem omnes laudationes tuas in
portis filia Sion. Ac si dicat: Tu Deus
sancte me eripis ab imminētibus pe-
riculis, à Saulis insidijs, à cæde, quam
mihi minatur, vt te laudibus cele-
brem in locis publicis Hierosolymæ.
Vocatur etiam porta mortis & exi-
tij vita contaminata, & flagitijs irri-
tita: contra verò porta vitæ dicitur
vita seiuncta ab impuritate scelerum,
& in virtute, & constantia, & recta vi-
uendi ratione constituta. Ad id res-
pexit dominus Iesus, cum dixit ca-
pite Matthæi septimo: Intrate per

angustam portam: quia lata porta &
spatiofa via est, quæ ducit ad perdi-
tionem: & multi sunt, qui intrāt per
eam. Quoniam angusta porta, & ar-
cta via est, quæ ducit ad vitam: & pau-
ci sunt, qui inueniunt eam. De hac
porta scriptum est psal. 117. Hæc por-
ta domini, iusti intrabunt per eam.
Et psalmo. 86. Diligit dominus por-
tas Sion super omnia tabernacula Ia-
cob. Vbi iuxta Hieronymi senten-
tiam non loquitur Dauid de Sione
terrena, nec de portis illius vrbis in
monte illo sitæ, quas scimus esse in
puluerem conuersas: sed de vita be-
ne acta, de fide, spe, & charitate, cæ-
terisque virtutibus, quibus patet adi-
tus ad cœlestem Sionem, ad æternā
Hierosolymam, vbi sancti admira-
bili splendore fulgentes requiescunt.

Annotations ex Hebræo in caput se- cundum.

ET conterritus est spiritus eius. In
Hebraico est: רוחו נרתעו Vati-
thpahē Rucho. Verbū est פח פח Pa-
hā, quod significat cōterrere, cōtere-
re, cōtūdere, palpitare, agitare, turba-
re, confundere. Pagninus vertit: Con-
tritus est spiritus eius. Alij: Agitatus
est spiritus eius. Eodem modo habet
litera Hebræa Genesis quadragesi-
moprmo, vbi loquens de Pharaone
somnia turbato ait: Facto mane pa-
uore perterritus. Quæ verba possunt
ita verti: Facto mane conterritus est
spiri-

Apo. 21.

Psalm 9

Matth. 7

Psalm. 117.

Psalm. 86.

Hieron.

Gene. 41

Reuchl. spiritus eius. Reuchlinus in vocabu-
lario vertit: Palpitauit spiritus eius.
Onohel. Alij: Palpitauit cor eius. Paraphrasis
Chaldaica habet: Conturbatum est
Vatab. cor eius. Vatablus: Consternatum est
cor eius. Quibus modis hic Danie-
lis locus transferri potest. Ita etiam
verba illa que paulò post protulit Na-
buchodonosor: Et mente confusus:
possunt verti: Et conturbatus est, vel
conterritus est, vel confusus est spiri-
tus meus. Eodem verbo vitur psal-
mographus psalmo. 76. cum ait: Tur-
batus sum, & non sum locutus. Ac si
dicat: Tanto pauore conterritus sum,
vt loqui non potuerim. Ab hoc ver-
bo deriuatur Paham, quod significat
pedem, quod conterat terram. Signi-
ficat etiam malleum, quo aliquid co-
tunditur, & teritur: & manum qua
terit & contudit. Hoc vocabulū nu-
mero multitudinis affert David psal-
mo. 73. pro quo Septuaginta transtu-
lerunt *χρῆμα*: quos secutus noster in-
terpres vertit, manus, dicēs: Leua ma-
nus tuas in superbias eorum. Vt sit
sensus: Castiga domine asperè im-
piorum superbiam. Qui enim vult
aliquem duriter verberare, manus ex
tollit, vt vehementius inferat flagel-
lum. Potest locus ille ita verti: Leua
pedes tuos in superbias eorum in fi-
nem. Hoc est, conculca, & contunde
sceleratorum insolentiam & arrogā-
tiam vsque ad extremum. Vel: ex-
tolle malleos tuos: vel terrores tuos
in dissipationem eorū in perpetuū.
Significat quoque Paham vicem, &

Pahamim in numero duali bis: vt
Numerorum. 20. Percutiens virga bis ^{Num. 20}
silicē, egressa sunt aqua largissima,
ita vt populus biberet, & iumenta.
Dixitque dominus ad Mosē & Aa-
ron: Quia non credidistis mihi, vt
sanctificaretis me coram filijs Israē-
lis, non introducetis hos populos in
terram, quam dedi eis. Hæc ibi. Ex
quibus colliges Mosē & Aaronem
illic in crimē incidisse, propter quod
Deus eos puniuit. Sed quoniam in
hunc incidit locum, non puto inec-
modum esse explicare, in quo viri il-
li peccauerunt. Chrysostomus hinc ^{Chryso}
lia sexta de pœnitentia, ait peccatum
illud fuisse ingrati animi crimen. Sed
nescio qua in re obliuio illa beneficij
consistebat, nec ipse illud explicat.
Augustinus contra Faustum Mani- ^{Augu}
chaum ait, peccatum illud fuisse fi-
dei titubationem. Ac vt Mosēs pe-
tram percutiēs virga, de Dei virtute
dubitauit: ita populus Iudaicus Chri-
stum ligno crucis affigens, eum vir-
tutem Dei esse non credidit. Sed si-
cut ex percussa petra fluxit sitienti-
bus aqua: sic plaga dominicæ passio-
nis effecta est vita credentibus. Nam
vt ait in priore ad Corinthios apo- ^{1. Cor. 10}
stolus: Petra autem erat Christus. Et
explicās idem Augustinus locum il-
lum psal. 105. Irritauerunt eum ad ^{Psal. 105}
aquam cōtradictionis: & vexatus est
Mosēs propter eos, quia exacerbaue-
runt spiritum eius: & distinxit in la-
bijs suis. Quid est, inquit, distinxit?
Dubitanter petram virga percussit:
ideo

ideo hoc miraculum distinxit à cæ-
teris miraculis, in quibus non du-
bitauerat. In tractatione vna de vti-
litate pœnitentiæ, & homilia vige-
simaseptima tomo decimo, attribuit
idem Augustinus Mosi dubitatio-
nem in fide. Lyranus etiam expli-
cans locum illum Numerorum ait
Mosē dubitasse, non de D E I
potentia, sed de effectu ob scele-
ra Iudæorum. Ideo aquas primo
ictu non exiuisse propter Mosi du-
bitationem, exiuisse autem secun-
do, vt verbum Dei impleretur.
Ait enim scriptura Mosē bis pe-
tram virga percussisse. Aspiciēs do-
ctores hos in ea esse sententia, vt
existiment, Mosi & Aaronis pec-
catum in fidei dubitatione extitisse.
Id videntur indicare verba, qui-
bus Deus eos reprehendit dicens:
Quia non credidistis mihi, vt san-
ctificaretis me coram filijs Israel.
At durum aliquantulum videtur di-
cere, hos duos viros Mosē & Aa-
ronem tanta sapientia & fide præ-
cellentes, tanta sanctitate & nobi-
litate præstantes, in fide illius Dei cu-
ius perspicua miracula & admiran-
da prodigia viderant, dubitasse. E-
go existimo eorum peccatum in fra-
ctione obedientiæ fuisse, non in fi-
dei dubitatione. Peccauerunt enim,
quod non allocuti sunt petram, si-
cut eis præceperat Deus, qui dixe-
rat illis: Loquimini ad petram co-
ram eis, & ipsa dabit aquas. At ipsi

non allocuti fuerunt illam, sed bis
eam percusserunt. Iam petra virga
percussa dederat aquas coram popu-
lo, vt capite decimosextimo Exodi ^{Exod. 17}
diuinæ literæ memoriæ prodiderūt.
Et fuisset nouum miraculum, quo
Dei nomen sanctificaretur, si coram
populo ad præsentiam virgæ Mo-
ses & Aaron præciperent petrae in
Dei nomine, & illa sine virgæ per-
cussione, sed Dei verbo obediens
vim aquarum profunderet. Pote-
rant enim tunc Hebræos reprehē-
dere, quod præceptis Dei non ob-
temperarent rationis participes, cum
lapis sensu carens sine vlla percus-
sione verbo Dei obediens, copiam e-
mitteret aquarum. Nec obstat, quod
sequitur: Quia non credidistis mi-
hi: accipitur enim verbum credere
pro obedire: vt psalmo. 118. Bo- ^{Psal. 118}
nitatem, & disciplinam, & scien-
tiam doce me: quia mandatis tuis
credidi. Paremus enim præceptis,
& præcipienti credimus. Aut ac-
cipitur, credere, pro perseverare, seu
permanere, aut stabiliri. Verbum
enim, Aman, quod est in Hebræo,
non solum credere significat, sed fir-
mum, stabilem, & permanentem
esse, vt Xantes Pagninus in The- ^{Pagnin.}
sauro testatur. Vnde quod nos ha-
bemus psalmo septuagesimosexti- ^{Psal. 77}
mo. Nec fideles habiti sunt in testa-
mento eius: potest verti: Nec fir-
mi, aut stabiles, aut constantes fue-
runt in pacto eius. Illud etiam se-
cundi

2.Reg.7. cundi Regum septimo : Fidelis erit domus tua , & regnum tuum vsque in æternum . Potest verti : Permanebit , vel stabilietur , vel firmabitur domus tua , seu familia tua , &c. Quare verba illa : Quia non credidistis mihi : poterunt etiam ita verti : Quia non fuistis firmi : quia promiseratis mihi esse omnibus præceptis meis optemperaturos , quod nunc minimè fecistis . Peccauerunt igitur , vt mea fert opinio , quia petram non fuerunt allocuti . At si diui Augustini sententiam sequi malueris , non errabis : est enim probabilis , & à viro sapientissimo ad omnia summa nato , multis in locis asserta . Ego autem quò me coniectura duceret , exposui : quod cum omnibus alijs quæ dixero , sanctę matris Ecclesię Romanę , & catholicorum doctorum correctioni subiicio .

¶ *Spiritus eius.* Pro spiritu est in Hebræo רוּחַ Ruach , quæ vox spiritum significat , mentem , animam , iram , ventum , angelum , superbiam , partem , seu plagam . Pro anima accipitur ab Ecclesiaste capite duodecimo : Reuertatur Puluis in terram suam , vnde erat : & spiritus redeat ad Deum , qui dedit illum . Et psalmo . 103. Auferes spiritum eorum , & deficient , & in puluerem suum reuertentur . Et psalmo septuagesimo quinto . Terribili , & ei qui aufert spiritum princi-

pum . Pro quo potes vertere : Terribili , & vindemianti spiritum principum . Pro auferre est in Hebræo verbum ִצַּר Batzar , quod vindemiare etiam significat . Domus ac familia regia est vinea quædam , quâ dominus vindemiat , cum vult , eripiens principibus vitam . Sed quoniam spiritus significat ventum , & accipitur pro vanitate , & insolentia , & elatione , vt apud Iob capite quintodecimo : Quid timent contra Deum spiritus tuus ? Et capite Prouerbiorum sextodecimo : Contritionem præcedit superbia , & ante ruinam exaltatur spiritus . Poteris versiculum illum psalmographi ita transferre : Terribili , & frangenti superbiam principum . Solet enim Deus aliquando superbiorum conatus infringere , qui vanis opinionibus inflati alios contemnunt : & omnia excelsa sibi sumentes & arrogantes , in magnis erroribus versantur . Sumitur aliquando spiritus pro Spiritu Sancto : vt Iudicum tertio : Fuit in eo spiritus domini . Et primi Regum sextodecimo : Spiritus autem domini recessit à Saul . Et Esaię quadragesimo octauo : Nunc dominus meus misit me , & spiritus eius . Et Genesis primo : Spiritus domini ferebatur super aquas . Existimant nonnulli per spiritum hoc loco intelligi ventum : ideoque appellari spiritum domini , quòd fuerit à domino missus : & quòd ea quæ magna

magna sunt , appellantur Dei , vt montes Dei , cedri Dei , ciuitas Dei . Sed cum ventus sit aer motus propter terrę exhalationes , vt aiunt philosophi , & prima die creationis mundi , quando spiritus domini ferebatur super aquas , adhuc non esset aer , nec exhalatio , imò nec terra , perspicuum est , nec ventum fuisse . Quare debet intelligi locus ille de Spiritu Sancto . Et pro ferebatur est in Hebræo Merachepheth , à verbo Rachaph , quod significat etiam incubare , & confouere . Incubabat enim Spiritus Sanctus super molem illam nomine aquarum significatam , eamque confouebat initar volucris ouis calore vitam largientis . Ipse enim est , qui vitam dat . Si autem viuificator est : vt ita loquar , consequenter conditor , & creator . Quòd si conditor & creator , ergo Deus : tertia sanctissimę trinitatis persona : quæ solet mitti à patre . Vnde eum alloquens diuinus vates psalmo . 103 . Aiebat : Emitte spiritum tuum , & creabuntur . Cum enim missio in sui ratione importet processionem ab alio , & in diuinis secundum originem , vt verbis vtar diui Thomę articulo quarto quæstionis quadragesimę tertię primę partis , pater autem non sit ab alio : nullo modo conuenit ei mitti : sed solum filio , & Spiritui Sancto , quibus conuenit esse ab alio . Et Spiritui Sancto tri-

buitur viuificatio . Quare de eo locus ille Genesis intelligitur . Magnus Basilius primam tangit opinionem : sed statim ait in hunc modum . Siue quod verius est , & à maioribus nostris probatum , Spiritus Sanctus Spiritus Dei sit dictus : propterea quòd obseruatum est talem de illo peculiari modo scripturam præcipueque facere mentionem : & nihil aliud Spiritum Dei appellare , quàm ipsum Spiritum Sanctum , qui diuinę beatęque trinitatis numerum complet . Hactenus ille . Et affert statim in medium sententiam cuiusdam Syri in scientia rerum diuinarum instructissimi , afferentis verbum Rachaph , pro quo nos habemus ferebatur , fouere etiam significare : vt intelligeremus Spiritum Sanctum vitalem fecunditatem aquis illis seu materię illi aquarum nomine significatę præbuisse , ad effigiem autem vitalem vim ouis imprimentem . In eadem sententia est Hieronymus in quæstionibus Hebraicis in Genesim , Gregorius Nyssenus in libro , qui scribitur , Selecta testimonia ex vetere testamento contra Iudæos , Augustinus , Diodorus , Iunilius , Rupertus , Eucherus , Cyrillus , & Ambrosius : qui non solum ait intelligi locum illum de Spiritu Sancto , tertia sanctissimę trinitatis persona , sed etiam hanc esse sanctorum & fidelium sententiam . Id videtur ecclesia significare in mis-

fali, in proſa quodam ſolemnitatis Spiritus Sancti, vbi eum ita alloquitur: Quando machinam per verbum ſuum fecit Deus cœli terræ marium, tu ſuper aquas, forurus eas lumen tuum expandiſti ſpiritus. Id quod Moſes appellat aquas, appellat Heſiodus Chaos, & quod ille vocat ſpiritus domini, vocat hic amore, vt conſtat ex eius carmine ab Auguſtino Eugubino in Coſmopocia citato. Per amorem autem Spiritus Sanctus intelligitur. Etiam nonnulli ex gentilibus dicebant eſſe in diuinis Spiritum Sanctum. Id exiſtimo voluiſſe Platonem ſignificare libro decimo de legibus, cum dixit, eſſe quandam mentem optimam omnia regentem, & vt ita dicam, viuificantem, quam animam mundi vocauit, fortè quia legerat eam in principio mundi latam ſuper aquas, numinis ſui potentiam in rerum conditarum creatione oſtendiſſe. Ex illis enim aquis à Deo primo die creatis, ex mole illa & machina, factæ ſunt viſibiles creaturæ, iuxta id capituli vndecimi libri Sapientiæ: Non enim impoſſibilis erat omnipotens manus tua, quæ creauit orbem terrarum ex materia inuiſa. Vel vt poteſt rectiſſimè ex Græco verti: ex materia informi. Ideo ex aquis creatæ ſunt viſibiles creaturæ, vt earum inſtabilitatem, vicifſitudinem, & inconfiſtantiam cognoſceremus. Id voluit ſignificare Homerus, cum dixit, omnia fuiſſe ab aquis Oceani creata, quæ vltro citroque fluunt, ac refluunt, & nunquam ſubiſtunt. Vnde Xenophanes: Nos omnes, inquit, aqua ſumus: hoc eſt inſtabiles & inconfiſtantes, conditi ex aquis. Hoc referebant ad aquas illas, ſuper quas in mundi principio ſpiritus domini ferebatur. Pro quo Thargum Hieroſolymitanum habet: Spiritus miſericordiarum & gratiæ ſtabat ſuper facies aquarum. Vbi vides ſpiritus domini loco eſſe Spiritum Sanctum. Veteres Hebræi aiunt ſpiritus illum, qui ferebatur ſuper aquas, eſſe ſpiritus Meſſiæ, vt refert Eugubinus in pſalmo. 103. Theodoretus & noſtra hac memoria Hieronymus ab Oleaſtro per ſpiritus domini intelligunt ventum. Caietanus intelligit angelicum ſpiritus miniſtrum Dei, qui machinam illam velociffimè mouebat. Omnes hæ opinioniones ſunt probabiles: ſed quæ per ſpiritus domini interpretatur Spiritum Sanctum, eſt meo quidem iudicio multo illuſtrior & præſtantior. Inſuper Spiritus Sanctus appellatur etiam ſpiritus principalis: vt pſalmo quinquageſimo: Spiritu principali confirma me. Vbi pro principali eſt in Græca verſione *ὡς ἐμοὶ*, hoc eſt regius, principalis, munificus, quod fit liberalis, & munerum largitor. In Hebræo eſt *נְדִיבָה* Nedhibah, quæ vox præter alias ſignificatio-

nes

nes ſignificat voluntarium. Petebat à Deo David, vt ſibi ſpiritus confirmaret, quo ſponte & alacriter ei feruaret, & libenter cupiditatibus & perturbationibus imperaret. Accipitur enim ſpiritus pro angelo: vt pſalmo. 103. Qui facis angelos tuos ſpiritus, & miniſtros tuos ignem vrentem. Hoc eſt, qui mentes illas beatas, quas cœleſtes ſpiritus vocamus, facis nuntias, atque miniſtras tuæ voluntatis. Angelus enim idem eſt quod nuntius. Vnde apoſtolus Hebræorum primo: Nonne, inquit, omnes ſunt adminiſtratorij ſpiritus in miniſterium miſſi, propter eos qui hæreditatem capiunt ſalutis? Hos ſpiritus vocat pſalmogra- phus angelos & ignem vrentem, ad celeritatem & vim eorum ſignificandam. Ita locum illum Theodoretus & Euthymius explanant. Accipitur etiam pro dæmone: vt primi Regum capite ſextodecimo: Exagitabat eum ſpiritus nequam. Et tertij Regum vigefimoſecundo appellatur ſpiritus: & paulò poſt ſpiritus mendax. Fortaſſe de illo intelligitur id, quod dominus Ieſus dicebat diſcipulis ſuis, Matthæi vigefimoſexto: Vigilate, & orate, vt non intretis in tentationem: ſpiritus quidem promptus eſt, caro autem infirma. Ac ſi diceret: Vigilias agentes attendite, & preces fundite, ne vos tentator expugnet: ille enim dæmon eſt, & ſpiritus prom-

ptus ad tentandum: vos autem infirmi. Quare oportet, vt vigilijs & obſecrationibus armemini aduerſus illum. Sumitur etiam ſpiritus pro lege noua: vt in epiſtola poſteriore ad Corinthios capite tertio: Litera eſt lex vetus cum ſuis ceremonijs, & iudicijs, & ſacrificijs: ſpiritus autem euangelium. Accipitur quoque ſpiritus pro vero & ſpiritali intelligentia, vt pſalmo. 118. Os meum aperui, & attraxi ſpiritus. Quibus verbis diuinus vates animum myſteriorum diuinorum cupidum, & præ deſiderio cœleſtis ſcientiæ anhelantem, & voti compotem oſtendit. Et capite Eccleſiaſtici trigeſimo nono: Spiritu intelligentiæ replebit illum. Præterea accipitur pro inſpiratione, vt Ezechiels tertio: Ingreſſus eſt in me ſpiritus: Poſtremo accipitur pro apparitione, vt aiunt nonnulli, in quam ſignificationem accipiendum putant ſpiritus hoc Danielis loco. Et conteritus eſt ſpiritus eius. Hoc eſt, & hæc eius apparitio in ſomnijs diſſoluta eſt quaſi ventus, inſtar viſionis quæ ſtatim euaneſcit. Pleriq; tamen ſpiritus pro animo accipiunt, qui viget, qui intelligit, qui meminit, qui præuidet, qui corpus moderatur: qui ſi excelfus eſt, & erectus & firmus, nõ diſcedit à virtute. Si autè abiectus eſt, imbecillis, inconfiſtus, à gradu honeſtatis facile deiecitur: modò

tumet, modò autè frangitur : & turbulentis perturbationibus concitatus nec cohibere se potest , nec quo loco vult , insistere . Huiusmodi fuit spiritus Nabuchodonosoris, qui fuit somnij oblitus , & stupore turbatus, instar aquæ, quæ cum imaginem rei oppositæ repræsentaret , turbata fuit : & exagitata imaginem non reddidit , & tranquillitatem amisit. Ex quo effectum est , vt ea quæreret à sapientibus , quæ illi nulla humana ratione consequi valebant.

¶ Et somnium eius ab eo . In Hebraeo est: וְשֵׁנֵתוֹ נִרְוֶה עִלָּיו Xenatho Niheithah Halau. Prima vox significat somnum , & somnium. Secunda est verbum substantiuum, & significat esse , fieri , frangi , teri, fugere , reputare . Septuaginta habent : Somnium eius fuit ab eo. Hoc est ortum est ab eo, quod cogitauerat . Vel fuit ab eo nimirum separatum. Pagninus vertit: Et somnus eius fractus est ei . Vt sit sensus: Interruptus est somnus eius, ita vt amplius dormire non posset . Illud capitis tertijdecimi Prouerborum : Desiderium si compleatur, delectat animam : potest verti: Desiderium si frangatur , vel si fugiat aut euanescat , oblectat animam. Cum rerum inutilium desiderio tenemur , affligimur : at si illud relinquimus , oblectamur. Magno enim gaudio afficitur animus, cum

ab eo noxia discedunt desideria. Capite primo libri Regum tertij, in oratione quam habuit Bethsabee apud Dauidem , petens ab eo, vt Salomon eius filius acciperet clauum regni, non autem Adonias, ita eum fuit allocuta . Cum dormierit dominus meus rex cum patribus suis, erimus ego , & filius meus Salomon peccatores . Vbi pro erimus est hoc idem verbum חַיִּיחַ Haiiah, quod , vt diximus , esse significat, & reputare . Quare potest verti locus ille : reputabimur ego & filius meus Salomon peccatores . Dicit enim populus eum non potuisse regnum obtinere propter flagitia nostra . Sed quoniam vocabulum significans peccatorem significat etiam errantem : poteris reddere: Erimus aberrantes scilicet à scopo: hoc est omni spe frustrati. Ac quanto maiore spe regni tenebamur, tanto maiorem dolorem nobis afferet frustratio . Fortasse per peccatores intelligit peccata . Et tunc erit sensus : Si filius meus non regnauerit , vt mihi promisisti , ambo occidemur : ego & ille morte plectemur: Erimus peccata, hoc est poena & sacrificium pro peccato. Sumitur enim aliquando peccatum pro poena peccati, vt Genesis quarto. Si male egeris, statim in foribus peccatū tuū aderit. Hoc est, si peccaueris, confestim punieris: erit punitio tua in foribus, id est præstò aderit. Et secundi

Regum

1. Reg. 12. Regum duodecim: Dominus transtulit peccatum tuum: hoc est poenam, quam pro peccato merebaris. Et capite quarto Osee: Peccata populi mei comedent sacerdotes: hoc est victimas, & sacrificia oblata pro peccato. vnde diuus Paulus appellat Christū Iesum peccatum, hoc est hostiam & sacrificium pro peccato. Ita illud intelligitur Romanorum octauo: Deus filium suum misit in similitudinem carnis peccati: & de peccato damnauit peccatum. Ac si dicat: Et per Iesum Christum factum sacrificiū pro peccato, ipsum peccatum damnauit. **2. Cor. 5.** Et in posteriore ad Corinthios capite. 5. Eum, inquit, qui nō nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit, vt nos efficeremur iusti Dei in ipso. Ac si dicat: Deus pater constituit victimam & hostiam pro peccato nostro filium suum, qui nullum fecerat peccatum, vt nos iustificaremur ab eo per ipsum Christū filium eius. Id quidem est, quod ait in priore canonica diuus Petrus cap. 2. de Christo loquens: Qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignū. Tulit enim poenā nostrorum scelerū pendens in cruce. Id prædixerat capite. 53. his verbis Esaias: Verè lāguores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit. Aspicias igitur peccatū accipi aliquādo pro sacrificio & punitioe, & verbū Haiiah quod significat esse, significare etiam frangere, & fugere, in quas significationes hoc Danielis loco accipitur à Latinis interpretibus.

¶ Rex in sempiternum uiuere. Pro in sempiternum est in Chaldaeo, מְלִיכָא לְעוֹלָמִין. Pro quo Hebraei dicunt חַיִּיחַ Holam, חַיִּיחַ Lehola. Holam significat seculum, perpetuum, sempiternum. Leholam significat in seculum, in perpetuum in sempiternum. Itaque significat durationem iuxta subiectam materiam, de ætate ad quam accommodatur. Illud Exo. 21. di vigesimo primo: Erit ei seruus in seculum. Et illud Deuteronomio 15. Seruiet tibi vsque in æternum. Intel liguntur vsque ad iubilæum. Illud autem Genesis. 13. Omnē terram quā cōspicis, tibi dabo, & semini tuo vsq; in sempiternum. Et illud Genesis. 17. Dabo tibi, & semini tuo post te omnem terram Chanaan in possessionem æternam: non intelligebantur, nisi vsque ad euāgelij promulgationē, & legē nouā latam per Christū mundo nuntiātam. Quæ admodū illud de circuncisione eodē capite: Erit pactū meum in carne vestra in fœdus perpetuum. Pro uiuere est in Chaldaeo מְלִיכָא חַיִּיחַ. Pro quo toto Septuaginta transtulerunt: Rex in secula uiuere. Verbum est חַיִּיחַ Chaiach, quod significat uiuere, & viuificare, vt ita dicam: vt apud Habacuch. 3. Domine opus tuū, in medio annorum viuifica illud. Ac si dicat: Hominum genus o Deus sancte opus tuum est: ideo ob immensam bonitatem tuam in medio annorum, hoc est, priusquam mundus finiatur, mitte ad illud filium tuū uirgenam, qui uita est, vt illi uitam largiatur.

giatur. A verbo hoc deriuatur Chaiah, quod significat viuens: vt psalmo. 54. Descendat in infernum viuētes. Pro quo noster interpres vertit aliquando feram, aliquando bestiam: vt Gen. 37. Fera pessima comedit eum. Et psalmo. 73. Ne tradas bestijs animam confitentem tibi. Sed quoniam idem vocabulum feram & bestiam significans, significat etiā congregationem, & vocabulum pro quo Septuaginta verterunt confitētes, significat turturem, & legem: transtulit beatus Hieronymus: Ne tradas bestijs animam eruditam in lege tua. Et Pagninus: Ne tradas cōgregationi inimicorum animā turturis tuæ. Ac si dicat: Ne tradas domine vitam gentis Hebrææ exercitui hostiū suorum. Gentem illam appellat turturē ob imbecillitatem & mœstitiā, qua opprimebatur, quod se cinctam ab inimicis intueretur. Et quia populus ille Deum laudibus efferebat, appellant illum Septuaginta confitentem Deo: idem est confiteri, quod laudare. Et Hieronymus: eruditum in lege Dei. Potest verti: Ne tradas cœtui hominum animam turturis tuæ. Vt fit sensus. Cupio domine ab hominū cœtu ac frequentia discedere, mēque in solitudinem recipere, instar turturis loca solitaria quærentis, vt aptius possim in diuinam philosophiam incumbere, & cœlestia mysteria contemplari. Quapropter te obsecro & obtestor, ne me turturi similem tradas turbulentis negotijs, & hominū

congregationi ac frequentia. Ab hoc verbo Chaiah deriuatur hoc nomē Chajim, quod vitam significat: vt psalmo vigesimo nono. Ira in indignatione eius, & vita in voluntate eius. Potest verti: Momentum in indignatione eius, & vita in beneuolentia eius. Pro quo Hieronymus vertit: Ad momentum est ira eius, & vita in repropitiatione eius. Pro ira est in Hebræo רגאח Regach, quod momentum etiam significat, vt Threnorum quarto: Quæ subuersa est in momento. Pagninus habet: Momentum est in furore eius, vita in voluntate eius. Paraphrasis Chaldaica habet: Vna hora indignatio eius, vita aterna bona voluntas eius. Vult diuinus vates significare, parum durare iram Dei aduersus homines, vitam autem quæ eis largiri desiderat, aeternam esse. Si à sceleribus nostris ad ipsum conuertimur, facile placatur. Quocunq; enim die ingemuerit vera contritione peccator, amplius eius flagitiorum, vt ipse Deus ait apud Ezechielem, non recordabitur. ¶ Non est homo super terram, qui sermonem tuū rex possit implere. In Chaldaeo non est pro nomen, tuum. Potest verti. Non est homo super terrā, qui negotium regis possit indicare, Sed idem est sensus. Septuaginta habent: Nō est homo in arida, qui possit verbum regis notum facere. Pro homine est in Chaldaeo אנא Anax, qui Hebraicè dicitur אנוח Enux. Vnde Anox significat dolorē, afflictionem,

nem, & calamitatem: quod homo his plenus sit. Ideo ait Psalmographus. 9. psalmo: Sciant gentes, quoniam homines sunt. Id intelligens Menander: Hæc duo, inquit, inseparabilia sunt, viuere & dolere. Anox significat violentum, & plenum dolore: vt Iob. 34. Violenta sagitta mea absque vilo peccato. Ac si dicat: Vlnus meum plenum est doloribus, quod Deus mihi infixit absque vilo scelere meo. ¶ Sermo enim quem tu quæris rex, grauis est. Septuaginta habet: Sermo quæ rex interrogat, grauis est. Potest verti: rarus est: aut inuentu difficilis. Nā in Chaldaeo est יקר יקר Iaccirah. Verbum Hebraicum est יקר Iacar, quod significat raram esse, pretiosum esse, honorabile esse, estimare, & pretium ponere: vt Esaiæ. 43. Ex quo honorabilis factus es in oculis meis. Quod potest verti: Ex quo pretiosus factus es. Pro æstimare, quod alij dicunt appretiare, accipitur capite Zachariæ. 11. Decorum pretium, quo appretiatum sum à vobis. Verba sunt Christi, decorum pretium ironicè vocantis triginta illos numos argenteos, quibus Iudæi illum emerunt. Verba Zachariæ hæc sunt: Appenderunt mercedem meam triginta argenteos. Et dixit dominus ad me: projice illud ad statuarium, decorum pretium, quo appretiatum sum ab eis. Et tuli triginta argenteos, & proieci illos in domum domini ad statuarium. Quorum verborum hic est sensus: Emerunt me,

ait Christus, triginta argenteis. Et ait Zacharias: Dixit dominus ad me: fac in visione prophetica, quod facturus est Iudas proditor: projice mercedem illam, hoc est triginta illos argenteos ad figulum seu statuarium, qui ex argilla statuas facit, & alia opera. Id est, vt ex illis ematur ager figuli. Projice, inquit, magnificentum & decorum pretium illud, quo me appenderunt. Tunc ego, ait diuinus vates, in visione illa imaginaria tuli triginta illos argenteos, & proieci illos in templum ad emendum agrum figuli. Hæc est huius orationis explanatio. Diuus Matthæus vbi literis mandauit Iudæ desperationem, & argenteorum quibus dominum vendiderat, proiectionem in templum, quibus emptus est ager figuli in peregrinorum sepulturam, adiecit: Tunc impletum est, quod dictum est per Ieremiam prophetam dicentem: Et acceperunt triginta argenteos pretium appretiatum, quem appretiauerunt à filijs Israël: & dederunt eos in agrum figuli: sicut constituit mihi dominus. Hæc verba aliquam habent similitudinem cum verbis Zachariæ. Sed mirum est videre, quàm diuersè citauerit euangelista. Sunt, qui existiment, non esse Zachariæ testimoniū illud citatum: nam euangelista ait: Quod dictum est per Ieremiam prophetam: Zachariæ verò non meminit. Et aiunt locum citatum ab euangelista esse apud Ieremiam capite trigesimo secundo: vbi ita ait: Intelle-

xi autem, quod verbum domini esset: & emi agrum ab Hanameel filio patris mei, qui est in Anathoth. Et appendi ei argentum septem stateres, & decem argenteos. Hæc Ieremias. Per septem stateres & decem argenteos intelligunt pretium triginta illorum numerorum argenti, quibus venditus fuit saluator noster. Diuus Augustinus libro tertio de consensu euangelistarum, existimat euangelistam fuisse vaticinationem illam, quam affert, partim à Ieremia, partim à Zacharia: sed nominasse solum Ieremiam ob maiorem eius nominis celebritatem. Et nonnullis in codicibus non esse Ieremiam, sed solum prophetam, hoc modo: Tunc impletum est, quod dictum est per prophetam dicentem: Et acceperunt, &c. Origenes in commentarijs in Matthæum suspicatur fuisse librarij seu scriptoris alicuius erratum, qui pro Zacharia posuit Ieremiam: aut desumptam esse auctoritatem hanc ex aliquo Ieremiæ libro, qui modò non extat. Perspicuum est enim multos huiusmodi libros desiderari, vt liber bellorum domini, cuius fit mentio Numerorum. 5. & liber iustorum, cuius meminit scriptura. 10. Iosue. & 2. 2. Reg. 1. Regum. 1. Quem librum Theodoretus Cyrensis episcopus in quaestionibus in Iesum Naue, existimat fuisse vetustissimum commentarium, ex quo historia libri Iosue collecta fuerit. Et libri alij non extant, quos scriptura refert, vt ex libris Regum & Paralipomenon constare videmus. Esse autem locum illum ex aliquo Ieremiæ libro, quem modò non habemus, desumptum, est satis probabile. Nec solum Origenes in ea est sententia, sed etiã Euthymius in Matthæum, Eusebius Cæsariensis libro decimo de demonstratione euangelica, Nicolaus Zegerus in scolijs in locos difficiles, Isidorus Brixianus in Matthæum, Finus Hadrianus libro septimo flagelli Iudæorum, & alij. Sed quod me mirum in modum mouet, vt in hanc sententiam adducar, est diuus Hieronymus in commentarijs in illum Matthæi locum, cuius ad literam hæc sunt verba: Legi nuper in quodam Hebraico volumine, quod Nazarenæ sectæ mihi Hebræus obtulit, Ieremiæ apocryphum: in quo hæc quæ citat Matthæus, ad verbum scripta reperi. Hæc ille. Quamquam librum illum vocat apocryphum, tamen verus erat. Et fuit euangelista diuinitus instructus sanctum vatem Ieremiam verba illa literis mandasse, quæ in libro illo scripta erant. Nã locus Ieremiæ quem habemus, à verbis à Matthæo citatis longè distare videtur. Scripsisse autem Ieremiam libros alios, præter eos quos habemus, asserit Sixtus Senensis libro. 2. Bibliothecæ sanctæ, in qua admirabile suam ostendit eruditionem.

¶ *Requisiuit de lege atque sententia ab Arioch principe militiae regis.* Pro militia est, in Chaldæo ܐܪܝܘܚ Tabba-chaia. Verbum Hebræum est טב Tabach,

bach, quod significat occidere, & immolare. Vnde Tabbach significat carnificem, lanium, coquum, quod animalia occidat. Septuaginta verterunt principem coquorum. Pagninus: principem occidentium. Alij: præfectum rerum capitalium. Eodem modo Genesis. 37. capite, vbi cummunis editio habet: Vendiderunt Ioseph in Ægypto Putiphari eunucho Pharaonis, magistro militum. Pro magistro militum habent Septuaginta: magistro coquorum. Alij: magistro laniorum. Alij: præfecto carnificum. Paraphrasis Chaldaica Oncheli habet: magistro militum: cum editione vulgata.

¶ *Est Deus in caelo reuelans mysteria.* Pagninus vertit: Est Deus in caelo, qui reuelat secreta. Alij: Existit in caelo Deus aperiens arcana. Quæ in idè recidunt. Hoc capite arcanum, secretum, mysterium pro eodem accipiuntur. Verbum גלה Galah, pro quo Latinus noster interpres vertit reuelare, significat indicare, illustrare, aperire, migrare, excedere, captiuum ducere, transferre. Quarto capite primi Regum vbi nos habemus: Translata est gloria domini de Israël, eò quod capta est arca Dei: pro translata est, verbum est Galah. Ideo poterat verti: Captiua ducta est gloria domini ex Israël. Hoc verbo vtitur Amos capite. 3. pro indicare & reuelare: Non facit dominus Deus verbum, nisi reuelauerit secretum suum seruis suis. Et pro capi, Ezechiel capite trigésimo nono: In iniquitate sua capta est domus Israël. Potest verti: In iniquitate sua aperta est domus Israël. Metaphora sumpta à domo, quæ si aperta est, prædæ patet, & direptioni committitur. Vt sit sensus: Populus Iudaicus amplissimis olim virtutum ornamentis locupletatus, aperuit ostia vndique hostibus animarum, qui in eum irruentes illum spoliarunt, & cuncta quæ in bonis poterant numerari, illis abstulerunt. Et quoniam verbum hoc Galah significat indicare, dicuntur specula Gelonim, quod in illis oppositorum imagines aperte ac perspicue appareant; atque proferantur, vultusque intuentium sibi ipsis indicentur. Et quoniam in Deo animæ sanctæ multa videt, appellatur Deus capite septimo Sapientiæ speculum sine macula. Melius enim mentes separatæ diuina visione in caelo fruente vident solem, & lunam, & reliqua sydera, monumenta manuum diuinarum sempiterna, in diuina essentia, quam cum in corporibus versabantur. Id voluit diuinus ac regius vates significare, cum dixit psalmo octauo: Quoniam videbo caelos tuos opera digitorum tuorum, lunam & stellas, quæ tu fundasti. Ac si diceret: Cum animus meus è corporis vinculis euolauerit, & ingenti gaudio affectus in sedes illas celestes ac pulcherrimas, & splendidissimas oras tuas peruenerit, admirabilem tui numinis, ceterarumque rerum scientiam obtinebit. Tunc enim Deus sancte, intuebor caelos tuos, altissimi-

tissimum illud domicilium, præclarumque opus manuum tuarum: atque lunæ, & stellarum candorem, quæ globosæ & rotundæ circulos suos orbisque conficiunt celeritate mirabili. Quamdiu enim animus in terrâ corpore circumfunditur, à perfecta cognitione non tantum numinis tui, sed aliarum etiam rerum longè abest, quod ei⁹ acies tenebris impedita hæc in terris non valeat perfectè intueri. In hunc modum locum hunc interpretatur Gregorius Nazianenus, qui ob admirabilem theologiæ eruditionem fuit ab antiquis theologus nuncupatus. Sed dices: Quare in hoc psalmo faciens Dauid mentionem cœli, lunæ, & stellarum, non meminit solis? Nescio equidem: sed suspicor Dauidem hoc poema nocte condidisse, ac cecinisse, cum esset in solitudine, & rura peragrans in medio campi constitisset, vnde cœlum pulcherrimum ac serenissimum, luna & stellis summè decoratū intuebatur: quod clarius sperabat in Deo speculo purissimo visurum esse.

¶ *Et cogitationes mentis tue scires.* Septuaginta habent: Vt cogitationes cordis tui scias. Pro cogitationibus est in Chaldaeo: *רַהִיּוֹנִי* Raheione, à verbo *רַהַּ* Rahah, quod significat cogitare, pascere, conterere, affligere, velle, amarè, coniungere. Hinc *רַגְּ* Reagh significat amicum, voluntatem, cogitationem: vt psalmo. 138. Intellexisti cogitationem meam delongè. Quod poterat verti: Intellexisti

voluntatem meam à longè. Hoc est, cum adhuc ab opere longè abesset: Illud Canticorum quinto: Talis est dilectus meus: & ipse est amicus me⁹: potest verti: Et ipse est cogitatio mea: vel voluntas mea: vel amor meus: vel pascus meus. Id enim quod vnicè diligimus, solet esse pascus animi nostri. Potest etiam verti: Et ipse est afflictio mea: nam dilectio animo sepe numero anxietatem affert, & dolorem. Illud etiam Ecclesiasticis capite primo: Ecce omnia vanitas & afflictio spiritus: potest Latinè reddi: Ecce omnia vanitas, & cogitatio ventis. Nam pro spiritu in Hebraico est Ruach, quod spiritum significat & ventum. Potest quoque transferri: Ecce omnia vanitas, & pascus venti. Hoc est, & cibus inanis, & pascus vanitatis, qui nec satiat, nec sustentat: sed amittitur, & euanescit. Ille anim⁹ vento pascitur, qui vanitate delectatur: ille autem pascit ventū, qui perdit oleum & operam, qui res aggreditur & molitur vanas, nulliusque utilitatis. Ita intelligitur illud Osee capite duodecimo: Ephraim pascit ventum. Pro quo alij vertunt: Ephraim pascit ventus: iuxta id quod ait capite vigesimo secundo Ieremias: Omnes pastores tuos pascet ventus. Quod ita etiam transferri potest: Pastores tuos affliget ventus. Vel gubernatores tuos consumet ventus, seu vanitas. Pro quo paraphrasis Chaldaica habet: Omnes rectores tui dispergentur in omnem ventum. Potest etiam verti.

verti. Omnes pontifices tui cogitant ventum. Vel omnium præfulū tuorū cogitationes sunt vanitas. Vnde hic locus Danielis poterat verti: Et pascus cordis tui cognosceres. ¶ *Et cogitationes mentis tue.* Pro mente est in versione Græca Theodotianis *καρδια*, quod propriè significat cor. In Chaldaeo est Libbac. Hebraicū est *לבב* Lebab, quod etiā cor significat. Sed plerunq; mens & cor pro eodè accipiuntur. Hoc nomine vtitur Ecclesiastes cap. 10. cum ait: Cor sapientis in dextera eius. Vbi cor accipitur pro sapiētia, quæ est in corde, iuxta illud capituli. 14. Prouerbiorum: In corde prudentis requiescit sapientia. Vt sit sensus: Sapiētia iusti est cū bonis operibus cōiuncta: opera enim per manus intelliguntur: & opera bona per dexterā. Vel sic: Cor sapiētis est ei præparatum ad intelligendum, & diligendū, vt dextera ad operandū, quæ semper est apta ad efficiendū opus. Et quoniam cor est in medio corporis, accipitur pro medio cuiuslibet rei, vt psalmo. 45. Transferentur montes in cor maris. Et capite. 27. Ezechielis: In corde maris sita. Hoc est, in medio maris: vel intra mare. Et Matthæi. 12. In corde terre. Hoc est, intra terram. Illud psalmi. 85. Latetur cor meum, vt timeat nomen tuum: potest verti ex Hebræo: Vni siue cōgrega cor meū, vt timeat nomen tuum. Vel vt Hieronymus transtulit: Vnicum fac cor meū. In Hebræo est Iachedh, quod significat vnire, & in vnum condu-

cere. Septuaginta autem posuerunt: *εὐπερανοῦμαι*, hoc est latetur. Sed dices: Si in Hebræo est, vniatur cor meum: quare Septuaginta verterunt: Latetur cor meum? Rectè quidem: intellexerunt enim pacem & cōcordiā, & spiritus vnitatem esse veram lætitiā, & admirabilè cordis oblectationē. Hoc eodè vocabulo Lebab vtitur sponsus Canticorum. 4. dicens: Vulnerasti cor meum foror mea sponsa: vulnerasti cor meū in vno oculorū tuorum, & in vno crine colli tui. Vel vt potest verti: & in vno torque colli tui. Pro crine enim Septuaginta, & post eos Pagninus, & alij torquem transtulerunt. Loquitur Deus cum anima pij hominis, qui pijs lachrymis & virtutum ornamentis Deū ipsum mouet: & more humano significat se his rebus sauciari. Sed quoniam verbum significans vulnerare, significat etiam rapere, potest verti locus hic: Rapuisti, vel abstulisti cor meum. Qui enim vult significare alicui ardentem amorem, quo illū prosequitur, huiusmodi vtitur verbis, vt perspectam erga illum, sed tamen dulcem & anxiam charitatem præ se ferat. Fortasse alludit his verbis dominus Iesus ad vulnus lateris, quo in cruce cōfectus ac saucius, quāto nos amore prosequeretur ostendit. Eam ob causam dicit: Vulnerasti cor meum, vt lateris vulnus significaret. Et quia nomen hoc significat cor, poterat verti locus hic Danielis: Et cogitationes cordis tui.

Tu rex videbas. Pro videre est in Chaldaeo **רָוַר** Chaze, quod significat videre. Vnde Chazon significat visionem, & vaticinatione: vt Esaiæ primo: Visio Esaiæ filij Amos. Et Nahum primo: Liber visionis Nahum. Vnde videns idem est quod diuinus vates: vt primi Regum nono: Num hic est videns? Et eodem capite. Qui propheta dicitur hodie, vocabatur olim videns. Et. 2. Paralipomeno. 9. In visione quoque Addo videntis. Et. 26. In diebus Zachariæ vidētis. Et trigessimotertio: Verba quoque vidētium qui loquebantur. Vidēs dicitur Hebraicè Chozai, vel Hozai. Vnde id quod est capite trigessimotertio secundi Paralipomenon: Scripta sunt in sermonibus Hozai: potest verti: Scripta sunt in sermonibus vidētis. Vel scripta sunt in commentarijs diuinorum vatum: vt sit singulare pro plurali more Hebræorum. Fortasse erat Hozai nomen proprium alicuius historici, cuius liber non extat: in quo res gestæ regis Manassis erant monumentis consignatæ.

De monte abscissus est lapis sine manibus. Potest verti: sine operationibus, nimirum humanis. Manus enim quæ Hebraicè dicitur **יָד** Iadh, operationem significat, vt primo capite ostendimus. Pro lapide est in Chaldaeo **לִבְנֵי** Eben, quod vocabulū præter alia significat perpendiculū, quo vtūtur architecti & ædificatores. Pro quo noster interpret apud Zachariā capite. 4. lapidem stanneum vertit.

Et Prouerbiorum vigesimo pondus, Prou. 20 dicens: Pondus & pondus, mensura & mensura, vtrunque abeminabile est apud Deum. Detestatur enim duo pondera inæqualia, quando affectu ducti duobus idem merentibus diuersa largimur præmia, æqualitatem in qua iustitia consistit, non obseruantes. Metaphora est à dolosis mercatoribus sumpta, qui duo habēt pōdera, vtraq; falsa, alterū, quo emunt, alterum, quo vendunt. Hoc eodem vocabulo, Eben, vtitur Iacob Genesis quadragesimonono, cum benedicēs filium suum Ioseph: Dissoluta, inquit, sunt vincula brachiorum & manuum illius per manus potentis Iacob: inde pastor egressus est lapis Israël. Hieronymus ab Oleastro in suis eruditissimis in Genesim cōmentarijs, hūc locum interpretatur de tribu & familia Iosephi, in qua fuerunt excellentes sagittarij, qui arcui dediti sagittis hostes configebant, & roborantes ac extendentes brachia manuum suarum tendebant arcum de manu Dei, qui est fortitudo Iacob: ex qua tribu est Ioseph, qui fuit pastor Iacob cibando eum: & lapis, id est fortitudo Israël, defendēdo ipsum. Pulchra quidem expositio, & satis literalis. Diuus Hieronymus explicans verba illa: Inde pastor egressus est lapis Israël. Ex semine inquit, Ioseph tribus nascetur Ephraim fortis & stabilis, instar lapidis durioris inuicta, imperas quoq; decē tribubus Israël. Hoc ideo ait, quia Ieroboam rex Israël fuit

fuit ex tribu Ephraim, qui à Ioseph genus ducebat. Idem ferè ait Rupertus abbas. Vera profectò sententia, nullòque modo improbanda. Ego existimo loqui Iacobum de vinculis, in quæ Ioseph fuit coniectus, quādo eum libidinosa illius domina turbulētis flagitiorū stimulis cōcitata, apud Putipharem ad periculum capitis vocauit. Vincula illa, & ea quibus eum fratres ligauerant, fuerunt à Deo mirabiliter soluta. Id quidem est, quod ait: Per manus potentis Iacob: hoc est operatione Dei, qui dedit fortitudinem Iacobo. Id autem quod sequitur: Inde pastor egressus est lapis Israël: hanc meo quidem iudicio habet intelligentiam. A quo forti Deo Iacobi, à quo Deo qui est fortitudo Iacobi, egressus est Christus, qui est pastor, & firmissimus lapis, ac fundamentum ecclesiæ. Duplex est filij Dei egressus, alter ab aeterno: de quo ait Mich. 5. Micheas capite. 5. Egressus eius ab initio, à diebus aeternitatis: alter in tempore: de quo ait psalmo decimo octauo Dauid: A summo caelo egressio eius: & occursum eius vsq; ad summū eius. Idest, quod ait libro tertio Damascenus: Confitemur duas Christi natiuitates, vnam aeternam, quæ est ex patre: & alteram, quæ est in vltimis temporibus propter nos. Ipse enim ait Ioannis decimo: Exiui à patre, & veni in mundū. Igitur per particulam, inde, intellige à patre, qui est Deus Iacobi fortitudo. Vel inde, id est, à quo Iacobo egressus est Chri-

stus secundum carnem, qui est pastor, & fundamentū ecclesiæ. Ipse enim ait Ioannis decimo: Ego sum pastor bonus. Et de se apud Matthæum. 21. locum illum psalmi. 117. explanat: Lapidem quem reprobauerunt ædificātes, hic factus est in caput anguli. Sed quia eben non solum lapidem significat, sed totum, potest etiam verti locus ille: Inde egressus est pastor totius Israël. Aspicias locum, vbi Christus pastor & lapis appellatur. Ipse est lapis angularis, & diuinus pastor qui vltro oblatus est morti, vt nos ab incursum & rapinis diaboli tueretur. Ipse nos non solum cibo corporeo, sed etiam spiritali sustentat: qui eis quos diligit, tantum roboris largitur, vt nec rerum aduersarum fulminibus terreantur, nec impiorum hominum oppugnationibus debilitentur. Itaque lapis ille, de quo loquitur capite. 39. Genesis Iacob, est ille, de quo hūc loquitur Daniel, nimirum Christus Deus noster.

Argumentum capituli tertij.

NABUCHODONOSOR rex Babylonius tetrakis ac crassis tenebris circūfusus, circa temerariāque amētia cōmotus, statuam auream in loco celebri collocauit, præcipiens vt omnes ei cultum Deo debitū exhiberent. Cumq; alij eam summa colerent religione, tres Hebræi Ananias, Azarias, Misael, diuini numinis fide & amore in-

Esai. 1.

Nahū. 1.

1. Reg. 9.

2. Par. 9.

2. Par. 26.

2. Par. 33.

2. Par. 33.

Zach. 4.

Rupert.

Gene. 39.

Mich. 5.

Psal. 18.

Damasc.

Ioan. 10.

Ioan. 10.

Matt. 21.

Psal. 117.

Gene. 39.

citati

citatieam colere recusarunt. Maluerunt enim vitam in discrimē adducere, quam religionem labefactare. Quam ob causam fuerunt in summum capitis periculum vocati, & ab impio rege superbia inflato, ac ira inimico consilio incensa damnati, & in ignem camini ardentis coniecti. At flammis expositi nullum ab illis acceperunt detrimentum: quin potius intacti in medio earum ambulabant, Deum summis laudibus efferentes, hymnisq; suauissimis celebrantes. Id intuens Nabuchodonosor eos iubet educi e fornace, & miraculo vim naturæ superante explorato ac planè perspecto, veri Dei potētiam confiteretur, cuius numine & prouidentia omnia gubernātur. Illud est aduertendum, huius capitis historiam aliquid habere vaticinationis, cum in ea scriptum sit apparuisse filium Dei, ut tres pueros eriperet à flammis: venturus enim erat Christus hominum genus liberaturus.

Caput tertium.

AN Nabuchodonosor rex fecit statuam auream altitudine cubitorum sexaginta, latitudine cubitorum sex: & statuit eam in campo Durā provincie Babylonis. Itaque Nabuchodonosor rex misit ad congregandos satrapas, magistratus & iudices, duces & tyrannos, & prefectos, omnesq; principes regionum, ut conuenirent ad dedicationem statuæ, quam erexerat Nabuchodonosor rex. Tunc congregati sunt satrapæ, magistratus, & iudices, duces, & tyranni, & optimates, qui erant in potestatibus constituti: & universi principes regionum, ut conuenirent ad dedicationem statuæ, quam erexerat Nabuchodonosor rex. Stabant autem in conspectu statuæ, quam posuerat Nabuchodonosor rex: & præco clamabat va-

lenter. Vobis dicitur populis, tribubus, & linguis, in hora qua audieritis sonum tubæ, & fistulæ, & citharæ, sambucæ, & psalterij, & symphonie, & universi generis musicorum, cadentes adorete statuam auream, quam constituit Nabuchodonosor rex. Siquis autem non prostratus adorauerit, eadem hora mittetur in fornacem ignis ardentis. Post hæc igitur statim ut audierunt omnes populi sonitum tubæ, fistulæ, & citharæ, sambucæ, & psalterij, symphonie, & omnis generis musicorum, cadentes omnes populi, tribus & lingua adorauerunt statuam auream, quam constituerat Nabuchodonosor rex. Statimq; in ipso tempore accedentes viri Chaldei accusauerunt Iudeos. Dixeruntq; Nabuchodonosor regi. Rex in æternum vive. Tu rex posuisti decretum, ut omnis homo, qui audierit sonitum tubæ, fistulæ, & citharæ, sambucæ, & psalterij, & symphonie, & universi generis musicorum, prosternat se, & adoret statuam auream: si quis autem non procidens adorauerit, mittatur in fornacem ignis ardentis. Sunt ergo viri Iudei, quos constituisti super opera regionis Babylonie Sadrach, Misach, & Abdenago: viri isti contempserunt, rex, decretum tuum. Deos tuos non colunt, & statuam auream quam erexisti, non adorant.

Explicatio.

Nabuchodonosor. Magna est hominum mutabilitas, incredibilis varietas, longè lateque patens animorum inconstantia. Rex ille Babylonius qui supplex ad Danielem acce-

acceserat, in quo verum Deum coluerat, ut in fine capitis superioris explanauimus: nunc vanitatem colit & superbiam veræ gloriæ expultricem: cui nullus aditus referatur ad æternas sedes mentium beatarum. Ait enim Dauid psalmo vigesimo tertio: Quis ascendet in montem domini, aut quis stabit in loco sancto eius? Innocens manibus, & mundo corde, qui non accepit in vano animam suam. Quæ vltima verba posuit verti ex Hebræo: Qui non extulit in vanitatem animam suam. Hic autem vanitate elatus statuam auream sibi statuit, ut in ea coleretur, & cultum diuino numini tribuendum arroganter usurparet. Detestabilis quidem & execrabilis veritatis obliuio. Paulò antè propriam fragilitatē & imbecillitatem cognoscens, se corā Daniele prostrauerat, verique Dei potentiam prædicauerat: modò harum rerum oblitus diuinitatem sibi arrogat & usurpat. Cum exiguum nobis vitæ curriculum natura circumscribat, magna sibi & immortalia, sed vana atque inania, spe falsa inductus pollicetur. Perpende principum cecitatem, & eorum quos ipse singulari amore prosequitur, adulationē. Holofernes princeps militiæ Nabuchodonosoris, non huius, sed alterius, qui multò post regnauit, ægrè feres Achioris verba, quibus veri Dei potentiam prædicabat, non esse alium Deum dixit, præter regē Nabuchodonosorem, ut capite sexto Iudith

scriptura commemorat. Describens Ezechiel capite. 28. regis Tyri superbiam: Eleuatum est, inquit, cor tuum, & dixisti: Deus ego sum. Ille apertè dixit se esse Deum, hic autem statuam sibi ponens colendam, diuinitatem sibi tribui desiderabat. Huic similis fuit Caius Caligula Romanorum imperator, qui simulachrum sibi fecit statui, præcipiens, ut ab omnibus coleretur: ut ait libro decimo octauo antiquitatum Flavius Iosephus.

Statuam auream. Ex auro cam constructam iussit superbissimus rex, ad maiorem diuitiarum suarum ostentationem, inanem gloriam, & insolentem vanitatem. Fortasse ideo ita instituit, ut qui eum colere recusaret, saltè colerent aurum ipsum. Aurum quo rex famulos suos alere deberet, pauperes reficere, templa vero Deo construere, & regnum suum in pace & iustitia continere & sustentare, in fabricanda vasta statuâ, suæ vanitatis demonstratrice consumebat. Quærebat gloriam, sed falsam & inanem. Vera ac solida gloria est virtutis splendor, consentiens laus bonorum, incorrupta vox benè iudicantium de eccellente honestate. Huius gloriæ studio plerique trahuntur mortales: nam etiam philosophi in libris quos de contemnenda gloria scripserunt, nomen suum literis consignarunt. In eo ipso in quo laudem nobilitatemque despiciebant, se laudari desiderabant. At vera & grauis gloria, in falsa & leui gloriæ contempione ac despicientia consistit.

Id non intelligens Nabuchodonosor statuam sibi auream statuit , quæ ab omnibus summopere coleretur.

¶ *Altitudine cubitorum sexaginta.* Ingens profectò simulachri aurei magnitudo . Cubitus est curuatura brachij, & accipitur pro genere quodam mensuræ, quod pro diuersitate regionum variam habet longitudinè. Vitruuius libro tertio ait cubitum constare ex sex palmis, hoc est digitis viginti quatuor: palmus enim de quo loquitur, quatuor habet digitos. Idè Apian. Gemm. Herod. asserit Petrus Apianus, & post eum Gemma Parysius in libro cosmographico . Sunt etiam alij cubiti maiores, authore Herodoto, de quibus fortasse intelligitur hic Danielis locus.

¶ *Et statuit eam .* Posuit eam in campo magno, vbi ab omnibus videretur, & coleretur. Sed quid mirum hominem idolorum cultorem id fecisse, cum Hebræi in lege diuina instrueti, auram suam in statuis idolorum conflagrandis profunderent. Hoc obiebat illis Deus ijs verbis apud Oseam capite secundo: Argentum multiplicauit eis, & aurum, quæ fecerunt Baal. Ac si diceret: Contuli in eos multas opes: at illi multiplicatum argètum & aurum quo eos amplificaueram, in conflagrandis ac ornandis idolis Baal consumpserunt. Et capite octauo: Aurum suum & argentum suum fecerunt idola sibi. Et apud Ezechielem septimo: Ornamentum monilium suorum in superbiam posuerunt, & imagines abominationum suarum &

simulachrorum fecerunt ex ec. Quid quæris? Egressi ab Ægypto per mare Rubrum, vbi eos Deus insignibus prodigijs eius vim numenque sanctissimum declarantibus liberauerat, ipso Deo repudiato fecerunt vitulum ex auro, quem pro Deo coluerunt. Exo. 14. Exod. Vide quàm cito oblitii fuerunt immortalium illorum beneficiorum, quæ paulò antè Deus in eos contulerat. Hi sunt fructus auri & argèti, cæterarumque diuitiarum, quando possessores maculis scelerum notati eius muneris obliuiscuntur, cuius efficiendi causa eis Deus naturam còpotem rationis & cognitionis imperituit. Si homines ex auro non constent statuas, certè multi ex illis ipsum aurum colunt, & vnicè diligunt. Id intelligens Ecclesiasticus capite octauo: Multos, inquit, perdit aurum & argentum, & vsque ad cor regum extendit, atque conuertit. Vel vt alij vertunt: Et corda regum peruertit. Et capite trigesimo primo: Qui aurum diligit, non iustificabitur: & qui insequitur consumptionem, replebitur ea. Multi dati sunt in auri casus, & facta est in specie ipsius perditio eorum. Lignum offensionis est aurum sacrificantium: vix illis, qui sequuntur illud: & omnis imprudens peribit in illo. Hæc ibi. Aurum sacrificium vocat, quia illud tanquam idolum illi colunt, qui cæcæ cupiditatis animorum dominatricis stimulis concitantur. Huiusmodi hominibus dicebat Ieremias capite sextodeci

mo:

mo: Seruietis dijs alienis die ac nocte, qui non dabunt vobis requiem. Ac si diceret: Dabit operam diuitijs, illis ministrabit, quibus veluti dijs cultum exhibebitis. Ideo diuus Colof. 3. Paulus capite tertio epistolæ ad Colossenses: Mortificate, inquit, auaritiam, quæ est simulachrorum seruitus. Et in epistola ad Ephesios. 5. eandem repetit sententiam. Infima est profectò, & nunc irridenda, nunc miseranda auarorum conditio, qui ex auro, & diuitijs non habent nisi laborem, dolorè, curas, anxietates, & ætinas. Sopho. 1. Perierunt, ait Sophonias, omnes inuoluti argento. Vbi pro, inuoluti, est in Hebræo netile, quod vocabulum baiulos significat. Vt sit sensus: Peribunt ignibus æternis, descendet ad cruciatus nullum finem habituros ij, qui diuitias cupidè & auarè cumulant, & retinent: qui velut baiuli alienorum ponderum premuntur labore, & sudant, nullum inde, aut exiguum lucrum reportantes. Paraphrasis Chaldaica pro, inuoluti argento, vertit diuites: & rectè quidem: diuites enim auaritia laborantes non diuitiarum domini, sed baiuli tantum sunt. Nescio, cur homines tot tantisque confluentur incommodis propter pecuniæ cupiditatem, quæ nunquam expletur: nunquam enim satiatur diuitiarum sitis. Nam cupidi non solum auiditate augendi, quæ habent, cruciantur, sed etiam amittendi metu. Nihil est tã abiecti animi, tamq; demissi, quàm diuitiarum stimulis

agitari, & vinci: nihil illustrius præstantiusque, quàm diuitias contemnere, si non habeas: si habeas ad beneficentiam, & virtutis opera conferre. Fateor equidem, diuitias per se malas non esse: nam vt rectè obseruauit beatus Ambrosius, non in facultatibus crimen est, sed in abusu. Vt enim diuitiæ impedimenta sunt flagitiosis: ita viris iustis sunt virtutis adiumentum. At considerata imbecillitate & deprauatione nostra, periculosa sunt, & metuenda. Vt amigdala authore Plinio libro. 23. homines nutriunt, eorumque varijs morbis medentur, vulpes autem interficiunt: sic diuitiæ quæ alijs vtilis sunt, & fructuosæ, alijs detrimentum ferunt. Alijs medicamentum sunt, alijs venenum. Sed tamè plerunque noxiæ quidè sunt. Sed id perspicere nolunt diuites, qui quanto plus habent, tanto amplius desiderant. Et vt ait Iuuenalis: crescit amor numi, quantum ipsa pecunia crescit. Vt enim ille quem momorderit fitula animal venentum, statim fitit, & quanto magis bibit, tanto ardentiore appetitione bibendi flagrat, vt aiunt: sic ille quem cupiditas vulnerauerit, siti diuitiarum incenditur: & quanto ampliores comparat opes, tanto ardentius earum auiditas accrescit. Quare diues appellari non debet: nam vt diuus ait Chrysostomus, si vis fieri diues, non augeas diuitias, sed tolle cupiditatem. Et Seneca: Diues est, non qui plus habet, sed qui minus cupit. Idem

K 2 sen-

Democ. sentiebat Democritus, qui interrogatus quomodo quis diues fieri posset? Si, inquit, cupiditatu pauper fuerit. Ita hoc refert in sermonibus **Maxim.** Maximus. Id quod etiam Cleanti attribuit **Stobæ.** Stobæus. Ex quo efficitur, ut diues paupertate laboret: est enim simul & diues & pauper. Eam ob causam aiebat in Apocalypsi diuus Ioannes: **Apoca.** Dicis: diues sum, & locupletatus, & nullius egeo. Et nescis, quia tu es miser, & miserabilis, & pauper, & cæcus, & nudus. Cur igitur diuitias concupiscimus, quarum affluentia est plena inopia, quarum desiderium est insatiabile, quarum possessio affert secum paupertatem? Sunt quidē illæ contemnendæ, quod anxie sint, vanæ, fluxæ, incertæ, & in casu sitæ. De eo qui in illis spem fixit ac locauit, ait ita diuinus psalter: **Psal. 51.** Sperauit in multitudine diuitiarum suarum: & præualuit in vanitate sua: Vel ut potest ex Hebræo traduci: & nixus est in vanitate. Qui in vano nititur, decedit, & corrui. Non in diuitijs, sed in virtute, & fiducia in Deum nitendum nobis est ad spem beatè viuendi. Hæc permanent altis defixa radicibus: at in mundi opibus nulla est constantia, nulla firmitudo, nihil solidi & certi. Vnde apostolus capite: **1. Tim. 6.** epistolæ prioris ad Timotheu: Diuitibus, inquit, huius seculi præcipe, non sperare in incerto diuitiaru. Quid incertius diuitijs? quid fallacius? quid vanius? Apud Matthæum capite tertiodecimo ait Christus do-

minus: Fallacia diuitiarum suffocat verbum. Et Ecclesiastes capite secundo: **Ecclesi.** Coaceruau mihi argentum & aurum. Et paulò post: Cum me conuertissem ad vniuersa opera, quæ fecerāt manus meæ, & ad labores, in quibus frustra sudaueram, vidi in omnibus vanitatem, & afflictionem, & nihil permanere sub sole. Et hæc diuitiarum vanitas secū solet afferre insolentiam & superbiam. Id intelligēs Ezechiel aiebat capite vigesimo **Ezec. 19.** nono: Acquisiisti aurum & argentu in thesauris tuis. Et paucis adiectis. Eleuatum est cor tuu in robore tuo. Hic est diuitiarum fructus, funestus ille quidē & venenatus. Beatus Gregorius ait, abundantiam rerum temporalium esse superbie vicinam. Et diuus Augustinus: **August.** Morbus, inquit, diuitiarum est superbia. Quā ob causam mundi opes non sunt in bonis numerandæ: sed potius despiciendæ: præsertim quia ingressum impediūt cœlestis patriæ, & ostium ad aternam beatitudinem intercludunt. Achan quod auream regulam Iericho **Iosue. 7.** acceperit, fuit morte mulctatus: & quiete terræ promissionis minimè potitus. Iericho est mundus hic, regula aurea est eius potentia, & diuitiarum copia: propter quam nobis aditus ad gloriam sempiternam, quæ est vera terra promissionis quietis plenissima, interdicitur. Id quod est capiti decimo Prouerbiorum mādatur: **Prou. 10.** Nō affliget dominus fame animam iusti, & insidias impiorum subuertet: ait Pa-

Pagnin. ait Pagninus in Thesauro posse verti: Et propter diuitias impios subuertet. Ex quo colliges, esse plerunque diuitias causam exitij multorum, & aternarum sedium impedimētum. **Matt. 5. Luc. 9.** Eam ob causam seruator noster: Beati, inquit, pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Et iterum: Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra. Et rursum: Non potestis Deo seruire, & māmonæ. Et rursum: Nolite possidere aurum & argentum, nec pecuniam in zonis vestris. Et tādē: Facilius est camelum per foramen acus transire, quā diuitem intrare in regnum cœlorum. Vbi diues cupidus cum camelo cōparatur pondere sarcinæ oppresso: qui opibus onustus nō intrat per foramē acus, hoc est per viam arctam ad cœlestia domicilia. Ut camelus non facile caput sursum effert: ita diues difficile mentem extollit ad cœlum. Et **Plinius.** ut camelus authore Plinio priusquā bibat, perturbat aquam, aliter potu non gaudet: ita cupidus nulla animi tranquillitate oblectatur, sed turbulētis perturbationibus, & vitæ sordibus ducitur, & gaudet. **Theo. phila.** Theophilactus per camelum intelligit funem, seu rudentem nauticum: cuius opinio fuit iucunda & plausibilis, & à iunioribus approbata. Eam sequuntur Ioannes Gagnæius, Franciscus Titelmanus, Ioannes Ferus, Ioannes Soarius, & alij. Non enim videtur tam apta similitudo ingressu animalis per foramen acus instrumenti futuri,

quā funis, seu rudētis. In Græco est **κωμῆ**, quod vocabulū & animal significat, & funem nauticu, cui anchora solet alligari, à similitudine, ut mea fert opinio, cameli animalistor- **Simile.** tuosi. Funis ille ex se integer & contortus, fieri non potest, ut per foramē acus introeat: at si illum distinxeris, & in fila distolueris, ingreditur filu vnum, & postea alterum, & singula vsq; ad vltimū: & ingressis illis omnibus totus funis ingreditur. Eodem modo diues dum fuerit cum diuitijs colligatus & coniunctus, earumque cæca cupiditate irretitus & implicatus, in cœlum haud quaquam penetrabit: at si eas diuiserit, si fila quædam inter pauperes distribuerit, quædam inter peregrinos, quædam inter viduas, quædam in captiuorum redemptionem erogauerit, quædam in templorum sacrorum, & diuini cultus ornamenta, & alia huiusmodi munera pietatis ac charitatis plenissima contulerit, poterit in aternas cœlorum sedes introire. Sed veteres authores camelum pro animali tortuoso sarcinis apto in illo euangelij loco intelligendum ducunt. Hi sunt Hieronymus in caput sexagesimū **Hieron.** Esaiæ, Augustinus in libro questionū euangelicarum, Chrysostomus & Euthymius in Matthæum: & ante eos **August.** Origenes Adamantius. Fortasse erat in muris Hierosolymæ arcta quædam porta vocata foramen acus, qua etiā animalia ingredi possent, camelus tamen onustus ob magnitudinem **Chryso. Euthy. Origen.**

& flexuosum dorsum ingredi nō poterat, nisi onus deposuisset. Sed hac in re coniectura tantum ducor ad suspicandum. Sed siue loco illo euangelico accipiatur camelus pro animali, siue pro fune, utroq; modo ostēdit, diuites in coelestem beatitudinē difficulter introire, nisi onus deposuerint, aut in fila eleemosynae diuitias distribuerint. Eleemosyna enim manit viā ad gloriā sempiternā. Quē admodum aquae descendunt ad loca ima eorum plantas nutriētes, humoreque vitali educantes: sic diuitiae debent ad pauperes abiectosque homines delabi, quos leuent inopia & calamitate, atque beneficijs recreent & reficiant. Hi enim in causa sunt, ut diuites benigni, eleemosynis dediti recipiantur in coelum. Ideo ait illis dominus: Facite vobis amicos de mōna iniquitatis, ut cum defeceritis, recipiant vos in aeterna tabernacula. Nec solum eleemosyna obtinetur coelum in vita altera, sed etiam in hac ipsae opes augentur. Ait enim Salomon capite Prouerbiorū decimonono: Focneratur Deo, qui pauperis miseretur. Et capite. 28. Qui dat pauperibus, non indigebit. Et Christus dominus Matthaei decimonono: Cētoplum accipiet, & vitam aeternam possidebit. Liberalis & benignus erga pauperes domum sibi praeparat in coelo, & in hac vita amplificatur: & diues auarus hic eget, & postea in inferis sepelitur. Ut enim vermiculus sericus gignit ex se fila quae-

dam, ex quibus conficit folliculum, in quo reconditus moritur: ita diues cupiditate & auaritia ductus, ex suis opibus sepulchrum sibi in inferno cōstruit & parat. Et impletur id, quod est apud Lucam capite sextodecimo: *Luc. 16.* Mortuus est autem diues, & sepultus in inferno. Magna sanē ex diuitiarum cupiditate canna cruciatur. Ea Gieziū famulum Elifai lepra *4 Reg. 5* percussit: Ananiam & Sapphirā perdidit: Iudam ad nefariam proditorem duxit: & Iudaeos ad crudelissimam Christi necem excitauit. Id intuēs ait apostolus capite sexto epistolae prioris ad Timotheū: Radix omnium malorum est cupiditas. Et ut infelicitatum prima est diuitiarū cupiditas: ita beatitudinū prima est paupertas. Enarrans enim illas Seruator noster incipit à paupertate dicens: Beati pauperes spiritu, quoniā ipsorū *Matt. 5.* est regnū coelorum. Si vis excellentem paupertatē videre, omnibus numeris absolutā, intueri Christi Dei nostri ortum, vitae cursum, & interitum. Natus est in alieno & abiecto domicilio, vbi virgo Deigenitrix Maria, ut ait diuus Lucas secundo capite, cum reclinauit in praesepio, quia non erat ei locus in diuersorio. Ille cuius est coelum & terra, non habuit in diuersorio locum: quam ob causam in vili iacuit praesepio. Quis vnquam hoc cogitauerat? O pretiosum praesepiū: o felix domicilium: o ciuitas Bethlehemitica admiranda: *Psal. 86.* quā gloriosa dicta sunt de te ciuitas Dei:

Dei: In illa paupertate nasci voluit totius vniuersi Imperator, qui totū mundum continet & coercet, ut nos doceret, esse Christianam diuinamq; philosophiam in paupertate, & diuitiarum ac vanitatum contemptione constitutam. Perpende, ac memoria repete eius vitam, inuenies eam ortū respondere. Ipse enim ait capite nono euāgelij authore Luca: Vulpes foucas habent, & volucres coeli nidus: filius autem hominis non habet, vbi caput suum reclinet. Quid dicam de eius morte? Nudus, vestibus spoliatus, in summa inopia constitutus excessit è vita. Qui terram herbarum viriditate, florumque pulchritudine, variarūque plantarū ornamentis vestit, ac tegit, qui coelos fulgentissimis stellis, splendidissima luna, & clarissimo sole reliquorū astrorum principe, omniaque sua luce cōplente induit, & ornat, nudus animā efflauit: Quae res vnquam fuit mirabilior, quae gloriosior? quae commodatior hominum memoriae sempiternae? Cum esset diues, propter nos egenus factus est, ut ait apostolus in posteriore ad Corinthios, ut illius inopia nos diuites essemus. Qui erūt homines tam inculti & agrestes, qui non videant hunc tam admirabilem diuini amoris effectum? Quae erit tam immemor posteritas, quae tam ingratae literae reperientur, quae hanc paupertatem pro nobis susceptā non immortalitatis memoria prosequantur? Eam imitati eius apostoli dice-

bant apud Matthaeum: Ecce nos feci *Matt. 19* quimus omnia, & secuti sumus te. Eam nos imitemur: & veram dignitatem in huiusmodi imitatione collocantes, omnem nostram curam & cogitationem ad comparandas animi diuitias conferamus. Quid profuit Nabuchodonosori Babylonierū regi aurum suum, ex quo statuam sibi fecit superbiae & vanitatis significatricem, quibus ipse ducebatur? Vtilius ei fuisset diuitijs carere, quam illis tam intemperanter abuti. Motus auaritia congregabat diuitias, & motus impia vanitate eas in rebus impijs & vanis consumebat. Perpende eius superbiā. Ostenderat ei Deus in somnijs statuam ex auro, argento, aere, ferro, & luto: ipse autem tanquam Deo se opponens statuam sibi facit non ex ijs materijs, sed ex auro tantummodo totam conflatam, ut sibi soli per caput aureum in alia statua significato diuitias, & altitudinem, & supremam dignitatem tribueret, & diuinitatem arrogaret. ¶ *In campo Duron.* Ita vocabatur locus planus, in quo simulachrum illud collocatum fuit. Fortasse eam ob causam illud non in valle statuit, sed in campo plano, ne ab aliquo in monte constituto superari posset, sed ipsa omnes superaret. ¶ *Misit ad congregandos.* Nimirum ut statuā colerent cultu latrice, hoc est veneratione diuino numini debita. Non contentus plebeiorum hominum cultu cōuocauit omnes principes,

Similitudo.

Luc. 16

Prou. 19

Prou. 28

Matt. 19

Similitudo.

Luc. 9.

Matt. 27
Mar. 15.
Luc. 23.

Ioan. 19

2. Cor. 8.

Luc. 16.

4 Reg. 5

Act. 5.

Matt. 16

& 27.

Ioan. 11.

1. Tim. 6.

Matt. 5.

Luc. 6.

Luc. 2.

Psal. 86.

pes, & optimates, & in dignitate constitutos, vt statuam sibi dedicatam supplices venerarentur: & per eos seduceretur populus, qui solet principum facta imitari. Nam vt ait Ecclesiasticus capite decimo: Qualis rector est ciuitatis, tales & habitantes in ea. Id
 Eccle. 10
 Matt. 2
 Turbatus est, inquit, Herodes, & omnis Hierosolyma cum illo. Registratio secum populum duxit. Sunt hæc animaduertenda in ciuitate, quæ sunt apud Platonem grauius scripta: Quales in republica sunt principes, tales reliquos solere esse ciues. Sanctus Ezechiel ideo capite primo, & decimo dixit esse rotas, quæ veluti animalium pedibus voluerentur: quia per animalia illa possunt intelligi principes & pontifices, qui pede vno, vt aiunt, solent rotas, hoc est subditos mouere. Fateor esse nonnullos subditos tot sceleribus imbutos, tanta contumacia effrenatos, vt quanto nobiliores, iustiores, doctiores, & præstantiores vident esse præsules, tanto maiorem illis inuidiam constant, & tanto crudeliore odio aduersus eos concitantur. Sed ego de illis loquor, qui solent imitari principes & pontifices, & speculorum instar quicquid obicitur, imitantur. Ait Antonius Panormitanus libro secundo de rebus gestis Alphonsi Aragonum regis, dixisse eundem regem, principibus non modo sua causa à sceleribus abstinendum esse, sed etiam ne vitia sua in ciues suos infundantur. Et veluti ad
 Plato.
 Ezech. 1. & 10.
 Panor.
 Similitudo.

solis motum heliotropium: sic populum in principis mores verti ac formari asserbat.
 ¶ *Sarrapas*. Vocabulum est Persicum significans præfectum in prouincia, & virum inclytum, ac potentem.
 ¶ *Tyrannos*. Tyranni dicebantur quondam reges: postea scilicet illi ita appellabantur, qui dominatum occupabant, & oppressum seruitute tenebant prouinciam, & vi ac imperio subiectos coercerant. At tyrannorum nomine hoc loco ij significantur, qui tributa regis & vestigalia exigebant, aut qui a rarij & publicæ pecuniæ erant præfecti, qui quondam prouincias sortiebantur. Hi fortasse sunt, quos Romani appellabant quæstores, & modo Lusitani almoxarifes vocant.
 ¶ *Ad dedicationem statuæ*. Hoc est, ad erectionem & consecrationem simulachri. Voluit rex, vt quo die erigeretur statuæ, adessent principes & magnates, eamque cum solennitate venerarentur.
 ¶ *Quam erexerat rex*. Nempe sibi ipsi. Vt quidam qui epulis oblectari solebant, eas postea ob morbum & sensus stuporem respuunt: sic Nabuchodonosor qui Dei potentiam, & Danielis virtutem & sapientiam in somnij interpretatione admiratus est, postea amentia & superbia ægritudine confectus, & diuinum remedium, & Danielis doctrinam parui pendit. Quare statuam admirandæ magnitudinis sibi posuit, ad cuius cultum magnates & principes accersuit. Et
 simile.
 simile.

quemadmodum statuæ illa quanto maior erat, tanto maiori periculo erat subiecta: ita homines quanto altius ascendunt, tanto citius corrunt. Fulminibus durius percutiuntur, & procellis vehementius exagitantur.
 ¶ *Sonicum tubæ, & fistulæ, & citharæ*. Tuba est musicum instrumentum incuruum, ex ære conflatum, cuius sonitu non solum milites in bello, sed etiam equi ad prælium excitantur. Vnde mori in sonitu & clangore tubæ, est in prælio perire: vt Amos capite secundo: Morietur in sonitu Moab in clangore tubæ. Hoc est, rex Moabitarum vocatus Moab, prælio dimicans in certamine ipso interficietur. Quondam quemadmodum nunc nonnullis in locis solebant magistratus vti tubis ad populum congregandum, vt ex capite decimo libri Numerorum constare videmus. Ait Iosephus Flauius libro tertio Antiquitatum, fecisse Moysen duas tubas, quarum altera plebs congregabatur ad concionem, altera optimates ad consultandum de republica conuocabantur. Fistula est instrumentum ligneum multis foraminibus distinctum, flatu ac digitis dulcem sonum edens. Cithara est parua lyra: est etiam aliud genus citharæ, quæ vulgo dicitur harpa: quæ est lignea, plena cordis, quæ ex vtraque parte conspectæ manibus pulsantur. Sabauca olim vocabatur instrumentum quoddam ferreum aut ereum triangulare, quod virgula ferrea pulsabatur: & solebat leuiori carminum ge-

neri adhiberi. Psalterium est quadratum, decem plerumque habes cordas crassitudine inæquales. Simphonia est ex ligno confecta, tota foris tabulis elaboratis cooperta, quæ ferro quodam in orbem manu traducto agitur, & sonum suum efficit. Vfus est Nabuchodonosor musicis instrumentis in erectione statuæ, vt homines ad eius honorem & venerationem excitaret. Idem fecisse Dauidem, sed multo diuerso proposito, nimirum ad veri Dei gloriam, cum arcam fœderis de domo Abinadab transferret, literæ diuinæ libro secundo Regum memoriam prodiderunt.
 ¶ *Cadentes adorete statuam*. Hoc erat signum apud Gentes diuini cultus, quem theologi vocant latriam, seu adorationem latriæ: quæ soli Deo debetur, vt Augustinus ait libro decimo de Ciuitate Dei. Ideo dicebat Dæmon Christo domino nostro apud Matthæum quarto: Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraueris me. Qui diabolum colunt, cadere dicuntur. Magna profecto ruina est, infelix casus, pestilens calamitas demonijs obsequium præbere, & idolis cultum soli Deo debitum tribuere. Idola autem sunt non solum falsorum deorum simulachra, sed omnia illa, quæ contempto vero Deo summè diligimus, in quibus summam felicitatem collocamus. Viri fide muniti, & charitate præditi, Deum colentes in faciem suam cadebant, vt summam erga illum reuerentiam demonio
 August.
 Matt. 4. Luc 4.

Gene. 17 strarent. Abrahā enim vt. capite Gene-
 nesius decimosextimo scriptum legi-
 mus, viso Deo cecidit pronus in fa-
 ciem suam. In eo enim diuinū quod-
 dam fidei lumen. priscis illis tempo-
 ribus mirabiliter eluxit. Et Ezechiel
 sapientiæ ac virtutū ornamenti excul-
 tus, qui omne studium ad Dei glo-
 riam celebrandam conferebat, cum
 Deum in animalium visione intue-
 retur, cecidit in faciem suam, vt ipse
 Ezech. 2. secundo capite testificatur. Eodē mo-
 Ezech. 44 do visa gloria domini capite. 44. Et
 magi Orientales inuenientes puerū
 Iesum cum Maria matre eius, proci-
 dentes adorauerunt eum. Inuenerūt
 Matth. 2 illum, quia eum piē & ex toto ani-
 mo quæsierunt. Reliquerunt enim
 terram suam ab Oriente venientes.
 Nos quærimus eum, sed non inueni-
 mus, quia non relinquimus terram
 nostram, hoc est deprauatam nostrā
 voluntatem. De hac terra intelligi
 potest id, quod dixit dominus Abra-
 hæ: Egrede de terra tua, & de co-
 Gene. 12 gnatione tua. Et Ecclesiasticus: A vo-
 Eccle. 16 luntate tua auertere. Itaque ideo Deū
 non inuenimus, quia illum non ad
 eius modum, sed ad nostrum quæri-
 mus. Quærimus illum per superbiam,
 ille autem inuenitur humilitate: quæ-
 rimus eum per cupiditatem diuitiarum,
 cum ille paupertate inueniatur.
 Eam ob causam nō inuenimus eum,
 nec procidentes toto corde venera-
 mur.

¶ *Vt audierunt omnes populi sonitum
 tubæ.* Hoc est, omnes qui aderant ex-

populis diuersarum regionum: non
 enim adesse simul poterant omnes
 nationes. Forfitā per principes & ma-
 gistratus veluti per populorum capi-
 ta omnes populos intelligit. Nabu-
 chodonosor erexit in regione Baby-
 lonica statuam, quam omnes celeret,
 & diabolus erigit in mundo vanita-
 tem, quam omnes venerentur.
 ¶ *Adorauerunt statuam.* Qua in re
 grauiter errarunt: non est enim in
 rebus pestilentibus regi parendum.
 Sed non habuit rex ille hominē, qui
 illum à tam insana voluntate, & de-
 testabili furore reuocaret. Non veros
 habebat amicos, sed adulatorēs, qui
 etiam si libertatem monendi habere
 ostendant, nihil tamen minus faciūt.
 In Menandri comedia inducitur cō-
 mentitius Hercules, clauam portans
 non robustam & grauem, sed inanē
 ac leuem. Sic adultores libertatem
 præferunt, non solidam quidem
 & rectam, sed blandam & flexibilē:
 cum enim obiurgare, aut hortari vi-
 dentur, tum maximē blandiuntur:
 Fortasse aliquis ei veritatem dixit, &
 de insolentia illa monuit eum, sed
 absurdescebat, & veritatem audire re-
 cusabat. Nullis itaq; monitis eius au-
 res patebant. Existimo non adesse
 tunc Daniele, aut fuisse morbo ali-
 quo impeditum. Omnes igitur qui
 aderant, statuam coluerunt, quæ voca-
 batur Nabuchodonosor: ait enim Au-
 gustinus libro. 2. de mirabilibus sac-
 cræ scripturæ, præcepisse impium re-
 gem, vt simulachrum illud proprio
 nomi-

nomine diuino cultui consecraretur.
 Ipse rex statua erat, & idoli sui ipsius,
 quoniam oculos habens non videbat,
 caput habens non intelligebat, nec
 de pernecie sua cogitabat. Similes il-
 lis fiunt, qui faciunt ea, vt verbis vtat
 Psa. 114 psalmographi, & omnes, qui confi-
 dunt in eis. Impius princeps seu præ-
 sul nisi refrenet libidinem, contem-
 nat voluptates, coerceat auaritiam,
 cæterasque animæ labes repellat, sta-
 tua potest rectè appellari. Eam ob cau-
 sam Zacharias diuinus vates cum hu-
 iusmodi rectore loquens capite. 11.
 O pastor, inquit, ô idolum. Est enim
 foris aureus, intus vanus. Oportet bo-
 num magistratum ne respublica la-
 be factetur, ferre opem patriæ, propriā
 salutem posteriorem salute commu-
 ni ducere, intercludere omnes sedi-
 tionum vias, castigare improbos, tue-
 ri bonos, hortari omnes ad decus, re-
 uocare à flagitijs, seruare iustitiam &
 clementiam, amplecti humanitatem
 & temperantiā, muniri labore in ne-
 gotijs, fortitudine in periculis, indu-
 stria in agendo, celeritate in conficiē-
 do, sapientia in consultando. Sed ô
 infelices conditiones administrandā-
 rum prouinciarum, in quibus seueri-
 tas est apud homines periculosa, libe-
 ralitas ingrata: in quibus à multis iu-
 stitia appellatur crudelitas, religionis
 obseruantia asperitas, sapientia stul-
 titia: in quibus denique boni præsu-
 lis virtutes à nefarijs subditis crimi-
 ni tribuuntur. Poteris per musicę dul-
 cedinem proprias laudes intelligere,

& adulationes te ipsum decipientes.
 Hæ sunt dulces sed pestilentes syre-
 narum cantiones: de quibus capite
 primo Prouerbiorum ait Salomon: Prou. 1.
 Fili si te lactauerint peccatores, ne
 acquiescas eis. Et Esaias capite tertio: Esai. 3.
 Popule meus qui te beatum ducunt,
 ipsi te decipiunt, & viam gressuum
 tuorum dissipant. Nulla est musica
 dulcior adulatione: qui eam audiunt,
 eique aures libenter præbent, cadentes
 colunt propriæ vanitatis simula-
 chrum. Poteris per Nabuchodonoso-
 rem hæresiarum aliquem intelli-
 gere, veluti Lutherum, aut Calvinū,
 homines detestabiles, Babylonicos,
 Nabuchodonosore pestilentiores. Hi
 statuam inanem conflare, pernicio-
 sam & funestam, nimirum libertatē
 carnis, & Mahumeticam licentiam,
 quam decepti homines venerantur.
 Et audientes sonum hæresum huma-
 na eloquentia delinitarum, cadentes
 colunt simulachrum falsitatis.
 ¶ *Accusauerunt Iudeos.* Nempe Ana-
 niam, Azariam, Misaelem. Chaldæi
 inuidia commoti, quod rex viros il-
 los Hebræos pietate & sapientia præ-
 stantes, operibus prouinciæ præfecis-
 set, eis odium inuidiamque conflare
 decreuerunt. Illos apud regem cri-
 mine defectionis, & contemptæ reli-
 gionis deferre non dubitarunt. Ver-
 tebant illis crimini, quod obedientiā
 abijcerent, & statuam colere recusa-
 rent. At in ijs quæ diuinis præceptis
 repugnant, non debemus principi-
 bus obedire. Primum præceptum de-
 calogi

calogi est: Non habebis deos alienos, non facies tibi sculptile, non adorabis ea, nec coles. Quod est capiti. 20.

Exod. 20. Exodi mandatum . Et capite sexto

Deut. 6. Deuteronomij ait Deus: Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruias. Quæ verba Christus attulit a-

Luc. 4. Matt. 4. Luc. 4. li tentationem refutandam. Vbi ad-

rare & seruire intelliguntur de obsequio & seruitute, quam theologi latrariam vocant. Et quoniam quæ Nabuchodonosor præcipiebat, cum Dei præcepto non cohærebant, imò ab eo maximè discrepabāt, maluerunt tres illi Hebræi mori, quàm impio regi obedire. Illis terribilis est mors, quorum cum vita extinguuntur gaudia: non his, quorum laus emori non potest: quibus etsi exiguum vitæ curriculum natura circumscripsit, tribuit tamen Deus gloriam pro rectè factis immortalē. Sed improbi Chaldaei inuidētia ducti virtutum nomina vitij tribuebant . Tres pueros illustribus præconijs dignos eam ob causam vituperabāt, propter quam illos summis laudibus efferre debuissent.

¶ *Rex in æternū viue.* De hoc schemate disseruimus capite superiore.

¶ *Quos constituisti.* Reuocant ei in memoriam honorem, ad quem eos euerat , vt illum prouocent ad iram. Ac si dicant : Vide qua te afficiant contumelia hi , quos tu in dignitate constituisti.

¶ *Sidrach, Misach, & Abdenago.* Hæc nomina posita sunt eis in Chal-

dæa. ablati ac deleti proprijs nominibus Hebræis, vt primo capite ostēditur. Sapiens fuit: inter se tamen propria nomina retinebant.

¶ *Deos tuos non colunt, & statuam auream, quam erexisti, non adorant.* Quidam per statuam deos intelligūt, idē esse existimantes non colere statuam, quod non colere deos. At non idem est, vt mea fert opinio. Præter statuam enim illā habebāt rex ille deos, quos instar aliarum gentium colebat. Ad id dementiæ deuenerunt gentes, vt infinitos deos haberent, quibus dissidia, odia, homicidia, fraudes, iniusta bella, adulteria, infames ortus & interitus, absurdas querelas & lamentationes, effusas in omni intemperantia libidines, & alia detestanda flagitia tribuebant. Quæ tetrior cecitas esse poterat, quàm pro dijs colere homines pestilentes, qui in ea crimina incidēbant, quæ iustis legibus prohibentur, pro quibus homines grauius puniuntur? Si de commentitorū deorum factis, quæ historici, & pœtæ literis mandarunt, cogitaueris, stupescas: & videbis statim, deos illos quos immortales vocabant, nō deos, sed mortales fuisse, mortalium omnium terribissimos, scelerūque maculis notatissimos. Omisissis alijs de Ioue solū, quem præcipuè colebāt, memoriam faciam. Hic patrē suū per insidias & summū scelus in vincula coniecit, & euirauit: & cum Iunone sorore sua turpem habuit congressum: & libidinis stimulis concitatus

tatus rapuit Ganymedem, & violauit Danaem: & nefarijs alijs criminibus & inexpiabilibus libibus se contaminauit. Qui hæc de eo quæ summum Deum appellabant, fatentur, quid de alijs, quos inferiores putabant, fatebuntur? Sed non solū homines, verum etiam animalia rationis expertia pro dijs colebant. Ait Eusebius Cæsariensis de præparatione euangelica, & post illum Blondus de Roma triumphante, solitos fuisse Aegyptios duces in bello ferre in galis sculptas bestiarū imagines, quas parta victoria in numina referebāt, ac deos vocabant. Nec solū animantibus, sed lapidibus, & lignis, & alijs huiusmodi rebus sensus expertibus cultum diuinum tribuebant. Hesiodus asserit gentes triginta millia deorum coluisse. Idē testatur Enomaus in libro, quem edidit de falsitate oraculorum gentilium: & Blondus libro primo de Roma triumphante, vbi citat Hesiodum idē testificantē: & Cælius Rhodiginus libro duodecimo lectionū antiquarū. Tertullianus Septimius in Apologetico ait, gētes habuisse triginta deos Ioues appellatos: ad cuius probationem adducit Marcum Varronem id ipsum asserentem. Quemadmodum qui solē nolunt videre, sed eius lumen refugiunt & auersantur, per multa inuicircumferuntur, & cadunt: sic qui verum Deum despiciunt, eiusque claritatem respuūt, in foueas ignorantie præcipites ruunt, & in erroribus

intolerabilibus volutantur. Erat illis in profundo veritas demersa: ducti falsis opinionibus in caligine iacebāt, quia erant illis omnia tenebris circumfusa. Sunt quædam specula ita ex partibus compacta & coniuncta, vt multas imagines vnus solus rei repræsentent. Cum corpus speculo oppositum vnum sit, ipsum tamen speculorum multa corporis spectra & simulacra ostendit. Huiusmodi speculo similis erat vana gētiū religio, quæ illis multos deos esse asserbat, cum sit solus vnus, & hic sempiternus. Fides nostra verum est speculum, vnum Deum verè repræsentans, & docēs. De deorū vanitate & varietate multa literis mandarūt obseruatu dignissima Iustinus martyr in sermone exhortatorio ad gentes: & in libro de vnus principatu: & in apologijs pro Christianis: Athanasius in oratione aduersus idola: Eusebius Cæsariensis in libro de præparatione euangelica: Lactantius Firmianus in libris de diuinis institutionibus: Blondus in libris de Roma triumphante: Alexander ab Alexandro in vltimo capite dierum genialium: Fulgentius in Mythologijs: Palæphatus in libro de nō credendis fabulis: Albricus de deorū imaginibus: Phornius de natura deorum: Nigidus Figulus: Soranus: Dioscorus Siculus: Macrobius: & alij: ex quorum scriptis impiam gentium superstitionem, & deplorandam cecitatem cognoscimus. Sed quantum illi infinitam deorum colerent multitudinem:

Eusebi.

Blondus.

Hesiod.

Enoma.

Blondus.

Hesiod.

Cælius Tertull.

Varro.

Simile.

Similitudo.

Iustinus

Athana.

Eusebi.

Lactan.

Blondus.

Alexan.

Fulgen.

Palæp.

Albric.

Phorn.

Nigidi.

Soran.

Diodor.

Macro.

dinem: qui tamen inter illos sapientia & acumine ingenij præstabant, vnum solum Deum esse constanter **Trisme.** asseriebant. Id fatetur Trismegistus, cuius in libro de cognitione rerū diuinarum hæc sunt verba: Deus vnus est: vnus autem nomine non eget: est enim qui est sine nomine. Et in quarto dialogo Pymandri: Vniuersum, inquit, mundum verbo, non manibus fabricatus est opifex: tu verò cogita illum præsentem semper, agentem omnia, Deum vnicum, voluntate sua cuncta continentem. Et iterū: Deus est monas, idest vnitas, omnium principium, radix, & origo. Et paulò post: Vnitas ergo Deus est omnem numerum continens, à nullo contenta. Antiqui gentium poëtae quauis deos carminibus celebrauerint, sæpe tamen vi veritatis coacti fatentur, omnia vnus Dei nutu gubernari & contineri. Tanta est enim veritatis vis, vt nemo sit tam stupidus, tam cæcus, qui non intueatur aliquo modo ingentem se oculis diuinam claritatem. Orpheus poëtarum vetustissimus verum Deum appellat protogonon, quòd ante ipsum nihil sit genitum, sed ab ipso sint omnia creata. Natura & ratione ductus modo quodam intellexit, esse Deum spiritum, aut mentem quandam, cœli ac terre conditricem. Iustinus martyr citat hæc eius verba: Vnus est per se genitus: ab eo cuncta prognata sunt: Et in eis ipse superat, nec eum quisquā mortalium videt, at ipse omnes vi-

det. Et paulò post: Vnus Deus in omnibus, quid tibi singula hæc eloquor? Citat etiam hæc sibyllæ carmina: **Sibilla.** Vnus Deus solus est, præmagnus, ingenitus, omnipotens, inuisibilis, videns ipse omnia. **Laetantius** in primo diuinarum institutionum ait veteres Romanos misisse legatos Erythras, qui carmina sibyllæ conquisita Romam deportarent: qua de re scripsisse **Fenestellam** ait. Et in his versibus quos legati attulerunt, ait esse sententiam hanc: Vnus est Deus, qui solus principatur, isque amplissimus, increatus. Et rursus: Solus Deus eminentissimus, qui fecit cœlum solēq; & stellas, fructiferamque terram. Et **Vergilius** Latinorum poëtarū princeps, Deum vocat spiritum & mentem, & creatorem, **Aeneidos** sexto, cum ait.

¶ Principio cœlum, ac terras, cæposq; liquentes, Lucentemq; globum lunæ titaniaque astra, Spiritus intus alit, totamq; infusa per artus Mēs agit at molē: & magno se corpore miscet.

¶ **Sophocles** philosophus & poëta vnum Deum canit mundi creatorē dicens: Vnus verè, vnus Deus est, qui cœlum condidit, amplamque terrā. **Thales** Milesius inter septem Græciæ sapientes numeratus asseruit Deū esse mentem, quæ ex aqua cuncta formauerit. **Pythagoras** Deum dixit esse spiritum, qui per vniuersam mundi partes, omnemque naturam commens ac diffusus omnia creat. **Chrysippus** Deum dixit esse vim naturalem ac diuinam. **Socrates** quem **Cicero**

cero

cero ait philosophiā deuocasse è cœlo, & in vrbibus collocasse, vnum esse verum Deū affirmabat. Qua propter ab Anyto & Melito delatus cōiectus fuit in carcerem, & mortem subiit. Hæc fuit eius cædis causa, vt **Iustinus** philosophus, & **Apuleius**, & **Aulus Gellius** testantur. Veritate fretus, & patientia munitus nec patronum quæsiuit, nec supplex ad iudices accessit: quin potius adhibuit liberam constantiam à magnitudine animi inductam, non à superbia. Eius discipulus **Plato** vir eloquentia clarus, & philosophia admirandus in **Timæo** vnum esse Deum ait, mundi opificem, quemadmodum mundus vnus est. Et clarius in epistola quadam ad **Dionysium**. **Aristoteles** longè omnibus alijs philosophis, **Platonem** semper excipio, præstans ingenio, diligentia, & rerum naturalium cognitione, quamuis secum aliquando dissideat, vnum tamen spiritum mundo præesse asseueranter affirmat. Ac sententiam illam **Homeri**, non esse bonam principum multitudinem, sed præstare vnum esse, qui totius reipublicæ teneat clauum, videtur amplecti: nam libro metaphysicorū duodecimo ab humano ad diuinum principatū ascendēs, conficit & colligit vnitatem principis diuini, sicut & humani, qui diuini imaginem gerit. Vbi **Alexander Aphrodiseus** verba **Aristotelis** interpretans ita ait: Nec enim multorum principatus bonus est: sed princeps vnus, vnumque principium, quod

quidem Deus est. Nam vagantium sphaerarum causæ sunt illæ quidem mentes, sed participatione & voluntate: à primo eodēque beatissimo intellectu pendentes. Hæc ille. **Quæ** admodum in aluuario inter apes vna obtinet principatum: & grues vnum sequuntur ordine literario formam trianguli efficientes: & in bello vnus est summus Imperator: in nauī vnus gubernator: in ciuitate vnus prætor: in corpore vnū caput: in regno vnus rex: in ecclesia vnus pontifex maximus: ita in mundi fabrica & gubernatione vnus est opifex, vnus moderator, vnus rector, vnus deniq; Deus, à quo rerum omnium principia ducuntur: qui omnia creauit, omnibus consulit, nō solum vniuersis, verum etiam singulis, qui qualisquisque sit, quid agat, quid ve cogitet, intuetur: qui piorum impiorūque habet rationem: cuius numine & prouidentia omnia gubernantur. Ideo **Proclus** & **Nicomachus**, & cæteri magni nominis philosophi eum primam causam appellarunt. Ac sunt, qui dicāt, **Aristotelem** cum vocaretur ad exitum vitæ, has voces emisisse: Causa causarum miserere mei. **Iamblicus** in libro de anima & angelo hæc verba scripta reliquit. Quemadmodū per intellectum nostrū diuinum attingimus intellectum: sic & primū vnū, à quo omnibus inest vnio per vnū, & tanquam essentiæ nostræ florē attingere licet: per quod sanè nostrum vnū diuino maximè iungimur. **His** aut

Orphe.

Iustin.

Iustinus
Apulei.
Gellius.

Plato.

Aristot.

Homer.

Alexan.

Sibilla.

Laetan.

Fenest.

Vergili.

Sopho.

Thales.

Pythag.

Chrysi.

Socra.

Cicero.

Similia.

Procl.

Nicom.

Aristot.

Iambli.

aut alijs huiusmodi autoritatibus
 Plinius. motus Plinius dixit: fœcordiam esse
 multos existimare Deos. Et rectè
 quidem: nam cum Deus sit infinitus
 & immensus, fieri non potest, vt sit
 alius Deus: infinitum enim aliud in-
 finitum secum non patitur: similiter
 & immensum. Vna est per se sum-
 ma bonitas, vna summa veritas, vnus
 Deus infinitus. Id intuentes antiqui
 illi Aegyptij, qui ceteros sapientia
 & solertia anteibant, Deum totius
 vniuersitatis creatorem pulcherrimo
 hieroglyphico ostendebant. Aiebant
 eum esse veste cœrulea indutum, &
 manu vna tenerè zonam, altera sce-
 ptrum, & in capite pennam: vt testa-
 tur Eusebius libro tertio de præpara-
 Eusebi. Coelius. tione euangelica: & Coelius Augu-
 stinus in hieroglyphicis. Per vestè cœ-
 ruleam cuius coloris cœlum esse vi-
 detur, significabant Deum esse cœli
 habitatorem, eiusdemque naturam à
 nostra, vt cœlum à terra distare. Sce-
 ptro significare volebant summam
 eius potentiam, & regiam dignita-
 tem: zona vero siue cingulo admira-
 bilem eius prouidentiam, qua cœlū
 colligat & terram: & cuncta conti-
 ner, & regit. Penna in capite signifi-
 cat Dei celsitatem, non solum sen-
 suum, sed etiam intelligentiæ nostræ
 capacitatem superantem. In ore hu-
 ius Dei ouum pingebant ab eo pro-
 ductum, vt significarent mundum
 oualem figuram habentem, fuisse ore
 eius creatum: iuxta id quod psalmo
 Psal. 32. trigesimo secundo ait diuinus vates:

Ipsè dixit, & facta sunt: ipsè manda-
 uit, & creata sunt. Hunc solum Deū
 colendum esse asseriebant: non ple-
 beij & insipientes, sed qui inter eos
 ingenio eminebant, & sapientia præ-
 stabant. Hunc dicebant esse spiritū
 liberum, solutum, sempiternum, se-
 gregatum ab omni concretione mor-
 tis, qui omnia mouet, cum ipse non
 moueatur. Eius vitam esse astruebāt,
 qua nihil beatius, nihil omnino bo-
 nis affluentius cogitari potest. Itaq;
 eum & vnum, & perfectum, & infi-
 nitum, & omnibus numeris absolu-
 tum prædicabant. Ex hac fortasse sa-
 pientium illorū doctrina accepit Py-
 Pytha. thagoras cerimoniam illam, quam
 postea tradidit, nempe esse Deum cir-
 cumactu corporis colendum: quod
 fuit etiam Numæ Pompilij institu-
 tum, authore in hieroglyphicis Pie-
 Pieris. rio Valeriano. Præcipiebant enim, vt
 priusquā aliquis Deum coleret, ver-
 teret se in orbem, & facto circulo, cul-
 tum Deo exhiberet: quia illum ve-
 nerabatur, qui per circulum figuram
 perfectam, nec principium habentē,
 nec finem, erat significatus. Trisme-
 Trime. gistus enim & Empedocles Deum
 Emped. asseruerunt esse spharam sempiter-
 nam, cuius centrum est vbique, &
 circumferentia nusquam. Ideo homi-
 nes illi Deum colentes spharā quā-
 dam motu corporis efficiebāt. Quē-
 admodum à riuis ducimur ad fon-
 tem: ita gentiles illi à creaturarū con-
 templatione ad Dei vnius cognitio-
 nem, qui solus creator est, duci qui-
 dem

dem poterant. Cum in homine co-
 Similari. uerentē membrorū coagmentationē
 40. & compositionem videmus, & tam
 congruentem concordiam & structu-
 ram, vt non solum membra ipsa in-
 ter se non pugnent, quin potius ma-
 ximè cohæreant, & sibi vltro citroq;
 tribuant adiuuentum, statim intel-
 ligimus esse animā in corpore, quæ
 omnia hæc moderatur & regit, e-
 tiam si illa oculis non pateat. Simili-
 mē viso admirabili totius huius vni-
 uersitatis ordine, perspecta cœli &
 terræ apta dispositione & eccellente
 pulchritudine, si aduerterimus, confe-
 stim intelligemus esse vnum Deum,
 qui totam hanc mundi machinam
 regit, continet, sustentat, & coer-
 cet. Inuisibilia enim Dei, authore Paulo
 Rom. 1. in epistola ad Romanos, à creatura
 mundi per ea quæ facta sunt, intel-
 Simile. lecta, conspiciuntur. Vt per occultā
 lunæ influentiam mare mouetur, &
 regitur: ita per Dei prouidentiam
 mundus disponitur, & gubernatur.
 Sed hanc Dei vnitatem ex diuinis
 Exod. 3. literis ostendamus. In libro Exodi
 capite tertio scriptum legimus dixisse
 Deū Moysi: Ego sum, qui sum. Pro
 quo Septuaginta habet *εγω ειμι ο ωτι*:
 Hoc est, ego sum illud ens. Et paulò
 post vbi nos habemus: Qui est,
 me misit ad vos, habent illi: Illud
 ens me misit ad vos. Deus est ens
 per se, & independens, vt ita dicam,
 omnia autem alia quæ entis nomi-
 ne gaudent, sunt entia dependen-
 tia, & participatione. Cum autem

iuxta veram philosophorum senten-
 tiam ens & vnū conuertantur, quod
 est per se ens, erit per se vnum. Cum
 autem Deus sit ens per se, & ex sua
 natura, perspicuum est, eum esse
 vnum per se. Hoc est vnum illud,
 de quo ipse dicebat apud Lucam. Luc. 10.
 Porro vnum est necessarium. Est au-
 tem Deus vnus, non solum quia vna
 est eius natura, sed etiā quia eos vnit,
 & secum coniungit, quos diligit, &
 à quibus summè diligitur. Nam ipse
 est amor increatus & sempiternus:
 amoris autem natura est coniunge-
 re, & ex multis vnum efficere. De
 eo ait diuus Ioannes capite quarto
 I. Ioa. 4. primæ suæ canonice, Deus chari-
 tas est, & qui manet in charitate, in
 Deo manet: & Deus in eo. Vni-
 tas enim est symbolum amoris &
 mutæ charitatis imago. Sed vt vni-
 Simile. tas potest esse sine numeris, nume-
 ri autem sine illa esse non possunt:
 sic Deus potest esse sine creaturis, il-
 læ autē sine eo nullo modo. Id quod
 facer Dionysius Areopagita in libro
 Diony. de diuinis nominibus obseruauit. Et
 vt ait Cassiodorus in primum psal-
 Cassio. mum: ab vnitatem ita numeri egre-
 diuntur, vt in eam reuocentur. Ca-
 pite sexto Deuteronomij sunt hæc
 Deut. 6. verba: Audi Israël: dominus Deus
 noster Deus vnus est. Et paulò post:
 Dominum Deum tuum adorabis,
 & illi soli seruias. Et capite trigesimo
 Deu. 32. secundo. Videte, quòd ego sim
 solus: & non est alius Deus præter
 me. Et Dauid psalmo decimo septimo
 Psal. 17.

mo: Quis Deus, inquit, præter dominum? aut quis Deus præter Deum nostrum? Et psalmo. 85. Magnus es tu, & faciens mirabilia: tu es Deus solus. Esaias capite quadragesimo quinto ita Deum loquentem inducit. Ego dominus, & non est alius amplius: extra me non est Deus. Et quadragesimo quarto: Ego primus, & ego nouissimus: & absque me non est Deus. Paulus capite tertio epistolæ ad Galatas: Deus autem, inquit, vnus est. Et ad Ephesios quarto: Vnus dominus, vna fides, vnum baptisma. Et Ioã. 10. Christus Deus noster apud Ioãnem decimo: Ego & pater vnum sumus. Dicens vnum significauit vnitatem naturæ: dicens, sumus, distinctionem personarum. Etsi in literis diuinis dij nominantur, tamen illud est, quod per deos viri significantur illustri quadam laude, aut dignitate celebrati. Ita intelligitur locus ille psalmographi: Ego dixi: dij estis, & filij excelsi omnes. Deos vocat illos, qui ob muneris & dignitatis excellentiam digni erant honore: & filios Dei adoptione quadam, quoniam ad eos verbum Dei factum erat. Hunc locum adducit Christus dominus ad impios Iudæos conuincendos, qui ipsum lapidibus obruere volebant, quia se Deum faciebat, dicens apud Ioã. 10. Ioannem decimo: Nonne scriptum est in lege vestra: Quia ego dixi: Dij estis? Si illos dixit deos, ad quos sermo Dei factus est, & non potest solui scriptura: quem pater sanctifi-

cavit, & misit in mundum, vos dicitis, quia blasphematis, quia dixi: filius Dei sum? Ac si diceret: Si illi appellantur dij, ad quos factum est Dei verbum, quanto magis ego, qui sum Dei verbum, per quod omnia facta sunt: & quem pater sanctum genuit, & misit in mundum, vt eum saluum efficiam? Ita hunc locum Cyrillus interpretatur. Aspicias igitur Deos sumi pro magnatibus, & iudicibus, & magistratibus. Eodem modo Exodi vigesimo secundo: De miris domus applicabitur ad deos. Hoc est ad iudices. Ac si dicat: Vocabitur in ius. Et paulò post: Ad deos vtriusque causa perueniet. Et rursus eodem capite: Djs non detrahes. Quibus in locis per Deos iudices significantur. Ita intelligunt nonnulli illud psalmi quadragesimi sexti: Quoniam dij fortes terræ vehementer eleuati sunt. Postest tamen verti ex Hebræo. Quoniam Deo fortes terræ vehementer eleuati sunt. Vel sic: Quoniam Deo scuta terræ adhæserunt, vehementer eleuatus est. Vt sit sensus: Quoniam reges & principes, qui clypei terræ dicuntur, propterea quod debeant populū protegere & sustentare: Dei fidem receperunt: eleuatus est & propagatus diuinus cultus. Illud etiam psalmi quadragesimi noni: Deus deorum dominus locutus est: potest intelligi de iudicibus & principatum tenentibus, vel de angelis: ait enim beatus Dionysius in libro de diuinis nominibus, spiritus illos cælestes quos angelos voca-

vocamus, deos etiam suo modo vocari. Nominat etiam sacra scriptura deos commentitios, vt eos detestemur: vt capite vigesimo Exodi: Nō habebis deos alienos coram me. De quibus ait diuinus vates: Omnes dij gentium dæmonia. Cū igitur Deus accipiatur pro vero Deo, & pro principe & iudice, & pro dæmone & idolo, non debet coli nisi verus Deus adoratione patriæ. Id docuit Christus Deus noster, cū dixit Matthæi. 4. & Lucæ etiam quarto: Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruias. Ac summa eius doctrinæ huc tendit, vt verum Deum colamus, qui ad significandam immensam bonitatem suam, cœlum & terram, & cætera omnia, quæ amplissimo cœli complexu continentur, condidit: ei seruiamus, eum contemplemur, & summo amore prosequamur. Et ita perpetua in recta viuendi ratione constantia muniti, cœlestem obtinebimus beatitudinem, vbi Deo xuo sempiterno fruemur. At Nabuchodonosor vera fide destitutus deos multos colebat, quibus, vt hoc loco ait Daniel, tres pueri Hebræi diuinum cultum noluerunt tribuere, vnum solū Deum esse credentes, eumque summo amore venerantes.

B Tunc Nabuchodonosor in furore ira præcepit, vt adducerentur Sidrach, Misach, & Abdenago: qui confestim adducti sunt in conspectū regis. Pronuntiansq; Nabuchodonosor rex ait eis: Verène Sidrach, Misach, & Abdenago

Deos meos non colitis, & statuam auream quam constitui, non adoratis? Nunc ergo si estis parati, quacunque hora audieritis sonum tubæ, fistulæ, citharæ, sambucæ, & salterij, & symphonie, omnisq; generis musicorum, prosternite vos, & adorare statuam, quam feci. Quod si non odoraueritis, eadem hora mittemini in fornacem ignis ardentis. Et quis est Deus, qui eripiat vos de manu mea? Respondentes Sidrach, Misach, & Abdenago dixerunt regi Nabuchodonosor. Nō oportet nos de hac re respondere tibi. Ecce enim Deus noster quē colimus, potest eripere nos de camino ignis ardentis, & de manibus tuis ò rex liberare. Quod si noluerit, notum sit tibi rex, quia deos tuos non colimus, & statuam auream quam erexisti, non adoramus. Tūc Nabuchodonosor repletus est furore, & aspectus faciei illius immutatus est super Sidrach, Misach, & Abdenago. Et præcepit, vt succenderetur fornax septuplum quam succendi consueuerat. Et viris fortissimis de exercitu suo iussit, vt ligatis pedibus Sidrach, Misach, & Abdenago, mitterent eos in fornacem ignis ardentis. Et confestim viri illi cum braccis suis, & tunicis, & calceamentis, & vestibus missi sunt in medium fornacis ignis ardentis. Nā iussio regis urgebat: fornax autē succesa erat nimis. Porro viros illos qui miserunt Sidrach, Misach, & Abdenago, interfecit flamma ignis. Viri autem hi tres, id est Sidrach, Misach, & Abdenago ceciderunt in medio camino ignis ardentis colligati.

C Tunc Nabuchodonosor in furore ira. Furibūdus, & appetitione vltionis

inflamatus Hebræos iussit accersiri. Noluit eos ex solo auditu damnare, sed dedit eis locum respondendi. Iudex enim priusquam ferat sententiam, debet partes audire. Id intelligēs

Act. 25. Festus dicebat, vt ait capite Actorum vigesimo quinto diuus Lucas: Non est Romanis consuetudo danare aliquē hominem, priusquam is qui accusatur, præsentes habeat accusatores, locūque defendendi accipiat, ad abludenda crimina, quæ ei obijciuntur. Pro damnare legunt nōnulli donare: sed idem est in sensu. Qui enim morti damnabatur, solebat accusatoribus dari, vt ipse eum vita priuarent. Si gentiles neminem damnabant nisi auditum, quanto magis Christiani id agere tenentur? Ita euangelicus pater familiæ villico apud se accusato ait: **Luc. 16.** Quid hoc audio de te? Redde rationem villicationis tuæ. Lucæ sextodecimo.

¶ *Qui confestim adducti sunt.* Nimirum à ministris iustitiæ, vel ab aliquo regis famulo, vel ab ipsis accusatoribus: quod est probabilius. Perpende accusatorum diligentiam.

¶ *Verè ne.* Interrogat eos rex, vt veritatem cognoscat.

¶ *Nunc ergo si estis parati.* Etsi furore concitatus præceperit adduci hos tres viros Hebræos, tamen spatium illis tribuit poenitendi. Vt si prostrati statuā colant, condonetur illis preteritū crimen: & prior culpa veniā consequatur. Sin autem colere neglexerint, in fornacem ignis mittantur.

¶ *Quod si non adoraueritis.* Hi tres adolescentes erant regi grati propter Danielem, quem singulari beneuolentia comprehendebat: & ob ipsorum sapientiam & venustatem. Ideo eis primum delictum condonabat: quod nullum erat: imò virtutis actio. At tanti ponderis erat iracundia, qua concitabatur, vt eis mortem terribilem minitaretur, nisi eius colerent statuum.

¶ *Et quis est Deus, qui eripiat vos de manu mea?* Magna profectò cæcitas & amentia detestanda à superbia & furore inducta: nam capite præcedente ostensum est, eum veri Dei potentia cognouisse, eumque regum dominum, ac deorum Deum vocasse. Vide subitam obliuionem, & intolerabilem insaniam. Eadem raptus Rabfaces Babylonius dux pio Ezechia Iudæorum regi dicebat: Nō te decipiat Deus tuus, in quo confidis: nō enim te poterit liberare. Vide Esaiam capi

¶ *Potest eripere nos.* Sensus est. Tu rex interrogas, quis Deus nos poterit à te eripere? quasi dicas: nullus. At longè falleris opinione. Nos constanter respondemus, Deum nostrū posse nos liberare, si voluerit. Vnde tyrannus existimabat esse viris illis timorem illaturum, inde eis materiam fortitudinis nasci videbat. Eum enim Deū nominauit illis, quem illi colebant, qui solet eis opitulari, qui ad ipsum tanquam ad arcem tutissimam confugiunt.

fugiant: Ad illum viri pietate, animique altitudine præstantes supplices accedunt, eiusque clementiam implorant. Et rebus afflictis ad capitis periculum accersiti, ab acerrimis hostibus vndique pugnati, nulli calamitatum oneri succumbentes, sed fiducia cœlestis præsidij seipsum excitantes, audacter exclamant cum diuino vate: **Phil. 26.** Dominus illuminatio mea, & salus mea, quem timebo? Dominus protector vite meæ, à quo trepidabo? Quæ admodum in literis diuinis calamitates & afflictiones dicuntur tenebræ: ita Deus earum depulsor dicitur illuminatio: quo implorato viri iusti adducti in maximum periculum & extremum discrimen, placida tranquillaque mente consistunt. Habent enim Deum, qui si eis expediat, eripiet eos à periculis, hostes à ceruicibus repellet, eosque in libertatem vindicabit. Ipse iustum Noë omni sapientia & nobilitate præstantem ab imensa vi aquarum, totiusque terræ eluione liberauit. Abraham illustribus laudibus celebratum, quem nulla potuerunt pericula à virtute abducere, nec ab incepto honestatis cursu retardare, à Chaldæis, Aegyptijs, & Chananæis mirabiliter eripuit. **Gene. 7.** Ac vt multa strictim attingam, & breui complectar: ipse Deus liberauit ab immolatione Isaac, quem eius pater hostiam ad sacrificandum præbuerat: Iacob de manu Esau: Ioseph à mortis faucibus, & à vinculis, in quæ eius domina stimulis libidi-

nis concitata coniecerat: Mosem, & **Exod. 14.** Aaronem, & populum Israëliticum ex ore abstulit Pharaonis: ac extorquens ex Aegyptiaca seruitute, per medium maris admirabilibus prodigijs traduxit. Dauidem liberauit de **1. Reg. 17.** manu Goliæ: & postea Saulis, qui ei **1. Reg. 18.** perniciem sæpe fuit machinatus: Iudith de manu Holofernis: Danielem à lacu leonum: Susannam à falso crimine in purissimam & castissimam vitam collato. Ipse liberauit **4. Re. 19.** Ezechiam à Sennacheribo, Icnam à **Ion. 2.** ventre ceti, Hebræos à **1. E. cor. 1.** Babylonica seruitute. Ipse eripuit Petrum à **Act. 12.** carcere vindice nefariorum scelerum, in quem vir omni sanctitate præditus, amplissimis virtutum ornamentis decoratus, fuerat iniustissimè coniectus: & Paulum à naufragio, & infinitis **1. Cor. 22.** periculis vindicauit, qui mentem abducebat à sensibus aliquando, & cogitationē à rebus caducis separabat, & ad cœlestium rerum contemplationē vir virtutibus omnibus septus rapiebatur. Huius præpotentis Dei fiducia roborati viri iusti periculis expositi nō cadunt animo, nec vllos inimicorum impetus ita extimescunt, vt à constantia gradu deiciantur. Ea quæ præclara mortalibus & egregia videntur, parui ducunt: firmaque ratione despiciunt: ea verò quæ acerba videntur, periculis & calamitatibus plena, quæ multa & varia in hominum vita versantur, ita tolerat, vt nihil à summa ratione insita in natura discedant, nihil à sapientium dignitate:

Ac mortem potius subibunt, quam veram Dei fidem relinquunt. Hac fortitudine muniti tres iuvenes Hebræi, magno & erecto animo regi responderunt.

¶ *Quod si noluerit.* Non dicunt: quod si non potuerit: sed si noluerit. Quasi dicant: Si nos non liberauerit, non erit, quod non possit: sed quia ita nobis expedire videbit: iusta enim sunt, sed nobis aliquando occulta iudicia eius.

¶ *Deos tuos non colimus.* O singularē fidem, o egregiam animi fortitudinem, & admirabilem constantiā: Non timuerunt tyrānum, nec maximum illum rogū minacibus verbis ad terrorem constructum. Sed pro fide, pro veritate, pro honore Dei sui semorti obtulerunt. Tenemur enim potius mortem eligere, quam fideni repudiare, & animam scelere polluere.

Simile. Quemadmodum armenius mus animal paruum albi coloris, appellatum à Lusitanis arminho, adeo mūditiā diligit, ut velit potius mori, quam fœdari: ita ut illito sordibus ostio foueæ aut caueæ, capi potius à venatoribus, quam pollui patiatur: sic vir verè Christianus tātū æstimare debet animi candorē, ut velit potius pro Christo mortem oppetere, quam fidē relinquere, aut animū flagitij fœditate maculare. Inuenies huius animalis naturam apud Pierium Valerianum libro tertio decimo hieroglyphicorum: & apud Franciscum Petrararcham, qui illud carminibus celebravit. Diuus Cyprianus incidens in

Pieri. Petrar. Cypria.

hunc Danielis locū libro quarto epistolarum ita ait. Cum se crederēt, & pro fide sua scirent, posse etiā de præsentis supplicio liberari, iactare hoc tamen, & vendicare sibi noluerunt: docentes quod non eis minor esset confessionis virtus sine testimonio passionis. Addiderunt posse omnia Deū facere, se tamen non in hoc fidere, ut liberari in præsentis vellent, si illam libertatis & securitatis æternæ gloriam cogitarent.

¶ *Immutatus est.* Hoc dicit, quia animi perturbatio in facie sæpenumero apparet.

¶ *Cum braccis suis, et) tiaris.* Braccæ vestes sunt, quibus crura teguntur. Sed ita etiam vocantur vestes fluxæ intonsæ, ac varij coloris, quibus olim utebatur Galli Narbonensis prouinciæ cultores, authore Diodoro Siculo libro sexto: qui eam ob causam Braccati vocabantur. Hi mari Mediterraneo in Hispaniā vltiorē nauigarūt, ut referunt Florianus à Cāpo & Ioānes Vasæus, & in prouincia inter Durium & Minium condiderūt urbem, quæ Latinè Braccara, Lusitanè verò Braga appellatur. Tiara est genus pilei teste Hieronymo, quo Chalæorum & Persarum gens uti solebat: cuius meminit Ezechiel dicens capite vigesimo tertio: Cum vidissent viros depictos, & tiaras in capitibus eorum.

¶ *Nam iussio regis urgebat.* Reddit causam, quare viri illi Hebræi non fuerunt vestimentis spoliati: sed illis induiti

induti missi sunt in fornacem, & flammis expositi: quia tam effrenata erat vltionis auiditas apud regem, ut spatium non permetteret eos nudādi.

¶ *Interfecit flamma ignis.* Hi viri qui in flammis coniecerunt innocentes Hebræos, erant viribus muniti, sed immanes & barbari. Quare voluit Deus, ut essent flammis absorpti, quibus tres illi pueri fuerunt liberati.

Amisit Nabuchodonosor viros non imbecillos, sed viribus pollentes, ut non solum ille miraculo deterreretur, sed exercitus eius detrimentum acciperet. Fortasse illi qui flammis flagrauerunt, persuaserunt regi, ut eam fornacem, & incendium illud pararet ad exitium Hebræorum. At ita diuina iustitia exigente foderunt foueam, ut verbis utar Dauidis psalmo. 56. & inciderunt in eam. Quod etiam de Aman in Mardocheum Esther. 6. capite sexto Esther scriptū legimus: suspensus est enim in patibulo, quod ei per summum scelus parauerat. Solent enim impij in perniciem illam incidere, quam alijs machinantur.

¶ *Psal. 7.* Vnde Dauid psalmo septimo: Lacum, inquit, aperuit, & effodit eum, & incidit in foueam, quam fecit. Et psalmo nono: In operibus manuum suarum comprehensus est peccator.

¶ *Psal. 9.* Et Salomon capite Ecclesiasticus decimo: Qui fodit foueam, incidet in eam. Et Prouerbiorum vigesimo secundo: Qui seminat iniquitatem, metet malum: & virga iræ suæ consummabitur. Hoc est, finem habebit

¶ *Eccle. 10.* Prou. 22.

eius impia dominatio. Vel ut alij verunt: & virga iræ suæ perdet illum.

¶ *Viri autem hi tres.* Iuvenes erant Hebræi illi, ut ait Theodoretus, veluti in flore ætatis: quare aliquando pueri vocantur, aliquando viri, ut hoc loco, quia iuuenilē degebant ætatem. Sed pueri erant propter innocentiam, viri propter animi fortitudinē. Vir enim interdum hominem fortē, magniq; animi significat: ut capit. 4. primi Regū: Confortamini, & estote viri. Vnde viriliter agere, est forti & erecto animo incubere in virtutem: ut capit. 16. epistolæ prioris ad Corinthios: Vigilate, state in fide, viriliter agite. Hæc est causa, cur viri tres Hebræi appellantur. Quanto amplius crescebant ætate, tanto magis augebantur virtute. Nam ut diuus ait Gregorius: nemo repente fit summus. Quem admodum pingendi ars incœpit à lineis, ut Plinius ait libro. 35. deinde singulis coloribus imitata est rerū imagines: postea accessit lumen, & umbra, & oleum cum colorum varietate, donec ad summā perueniret admirationem: sic virtus in hominibus non statim perfecta est, omnibusque numeris absoluta: sed sensim augeatur, donec ad fastigium perducitur. Tu verò perpende. In Babylonica regione colebantur statuæ aureæ, viri autem innocentes in flammis igniū conijciebantur. Eodem modo in mūdo sæpe tyranni & vani homines coluntur, iusti autem igne calamitatum vexantur.

Theod. 1. Reg. 4. 1. Cor. 16. Gregor. Simile. Plinius.

Gregor. Simile. Plinius.

¶ *Ceciderunt.* Explanat modū, quo ciecti sunt in caminum. Mittuntur ligati in fornacem, & ferreis vinculis allecti, & cadunt in medium incendij: & flamma timens nō tangit eos. Arserunt vincula ferrea, & victorū corpora nō lædebantur. Subitō cessauit ignis, & refrigerationem flammæ dederunt. Magnum profectō miraculum, & perpetua dignū memoria. Huc vsque legunt Hebræi: media quæ sequuntur vsque ad finem hymni trium puerorum, in Hebraico non habentur.

Quæ sequitur, in Hebræis voluminibus nō reperi. Quæ de re vide præfationē nostrā ad lectōrē.

D ¶ *Et ambulabant in medio flammæ laudantes Deum, & benedicentes domino.* Stās autē Azarias orauit sic, aperiensq; os suum in medio ignis ait: *Benedictus es domine Deus patrum nostrorum, & laudabile & gloriosum nomen tuum in secula. Quia iustus es in omnibus, quæ fecisti nobis: & uniuersa opera tua vera, & uia tua recte, & omnia iudicia tua uera. Iudicia enim uera fecisti iuxta omnia, quæ induxisti super nos, & super ciuitatem sanctam patrum nostrorum Ierusalem: quia in ueritate & in iudicio induxisti omnia hæc propter peccata nostra. Peccauimus enim, & iniquè egimus recedentes à te, & deliquimus in omnibus: & præcepta tua non audiuimus, nec obseruauimus, nec fecimus, sicut præceperas nobis, ut bene nobis esset. Omnia ergo quæ induxisti super nos, & uniuersa quæ fecisti nobis, uero iudicio fecisti. Et tradidisti nos in manibus inimicorū*

nostrorum iniquorum & pessimorū, prauaricatorūq;: & regi iniusto, & pessimo ultra omnem terram. Et nunc non possumus aperire os: confusio & opprobriū facti sumus seruis tuis, & his, qui colebāt te. Ne quæsumus tradas nos in perpetuū propter nomen tuum. Et ne dissipēs testamentum tuum, nec auferas misericordiam tuam à nobis propter Abraham dilectum tuum, & Isaac seruum tuum, & Israel sanctum tuum: quibus locutus es pollicens, quod multiplicares semem eorum sicut stellas cæli, & sicut arenam, quæ est in litore maris: quia domine immutasti sumus plusquam omnes gentes sumusq; humiles in uniuersa terra hodie propter peccata nostra. Et non est in tempore hoc princeps, & dux, & propheta: nec holocaustum, nec sacrificium, nec oblatio, nec incensum, nec locus primitiarum coram te, ut possimus inuenire misericordiam tuam. Sed in anima contrita, & spiritu humilitatis suscipiamur.

¶ *Et ambulabant in medio flammæ.* Nō enim in os fornacis missi sunt: sed intus in medium flammarum, ut citius comburerentur.

¶ *Laudantes Deum.* Libertatorem suum. Erat tyrannus incensus furore, & fornax incensa igne. Sed quanto incendium uehementius erat, tanto amplius uirtus sanctorum iuuenū ueluti aurum in igne approbatur. Quanto magis crescebant flammæ, tanto uiris iustis ampliorum laudum materiam præbebant. Quanto enim ardentiorum iniuriarum & suppliciorum ignem impij aduersus pios componunt, tanto ipsis nec opinati parat

clarior-

clarioris gloriæ syluam, & illustriorem nominis amplitudinem. Ut aurea corona nō conflatur nec perficitur sine igne, & multis ictibus, quibus tunditur aurum: sic uera gloria non obtinetur sine labore, & multis calamitatibus, quibus uiri iusti premuntur. Qui uerò uiros pios charitate munitos vexant, similes sunt aurificibus coronas aureas efficiētibus, quibus non ipsi, sed alij decorantur. Considera nunc Hebræorum coronam à Chaldæis impiè conflam, & sertum per contraria contextum: ac factos trophæi testes ipsos inimicos. Nisi Ioseph à fratribus venderetur, non esset in excelsa dignitate constitutus. Ea uia adeptus est illustres honores, & amplam famæ celebritatem, qua ei inuidia concitati fratres ignominiam, & perpetuam nominis obliuionem parare putauerunt. Sæuiebat aduersus tres iuuenes Babylonius tyrannus natione & immanitate barbarus: sed nesciebat, quid faceret: non enim uiris iustis ueri Dei fiducia roboratis, sed sibi, & militibus suis dedecus & perniciem moliebat. Sæuiebat, non ut crescerent Hebræorū cruciatus, sed ut cunctis ostenderetur diuina potestas. Parabat incendium, exaggerabat flammam ipse iracundia incensus, & immanitate inflammatus. Misit in rogum uiros pietate, religione, sapientia præstantes. Sed perpende Dei bonitatem & potentiam. Fugiunt flammæ, cedunt ignes, incendia expauescunt, ardor

ipse in refrigerationem conuertitur. Rogus discedit à uiris sanctis iustis, qui fuerant damnati iniuste: & eorū hostes merito consumit: iustis obsequium præstat, iniustis interitum administrat. Eos innocentes ostendit, quos tyrannus dignos supplicio putabat, alios uerò iudicio maleficij conuincit, quos ille censebat merita in cælum uocasse. Ignis absoluit, quos condemnat rex crudelis, & in eos animaduertit, quos ipse laudibus iudicabat efferendos. Itaque Nabuchodonosor aspicit suorum multā ac pœnam, & Hebræorum incolumitatē ac gloriam. Quid hoc spectaculo notabitur? quid hac uictoria illustrius? quid hoc trophæo præstantius? Sed quid miraris? Non solum ignis, sed cuncta alia elementa diuino numini obediunt. Tres autem pueri uidentes admirabile Dei iudicium, eum laudibus gaudio affecti efferebant. Ita faciunt animæ Deo deuotæ in similibus euentibus, iuxta id psalmi nonagesimiseptimi: Exultauerunt filie Iudæ propter iudicia tua domine.

¶ *Stans autem Azarias.* Azarias idē est quod auxilium Dei. Eius auxilio stabat fide & fortitudine roboratus.

¶ *Aperiensq; os suum.* Quasi sapientie & uirtutum thesauri. De Christo thesauro abscondito dictum est Matthæi quinto. Aperiens os suum docebat eos. Multi os aperiunt, ut fallant, ille ut doceret, & uiam ad consequendam æternam beatitudinē ostenderet.

L 5. ¶ *Deus*

¶ *Deus patrum nostrorum.* Meminit antiquorum patrum, in quibus priscis temporibus fides, quæ per charitatem operatur, mirabiliter splenduit, & refulsit: ut eius obsecratio grata Deo esset. Eodem modo fecit Moses capite trigesimo secundo Exodi in precibus, quas fudit ad Deum ad eius iram in vituli conflatione placandam.

¶ *Et uniuersa opera tua vera.* Cum veritas non operibus, sed verbis tribuatur, posset queri, cur hoc loco Dei opera dicantur vera? Sed in promptu est responsio: nam apud homines opera differunt à verbis: apud Deum autem idem est dicere & facere: iuxta illud psalmographi: Ipse dixit, & facta sunt. Vnde mater filiorum Zebedæi dominum Iesum alloquens: Dic, inquit, ut hi duo filij mei sedeant, vnus ad dexteram tuam, & vnus ad sinistram in regno tuo. Et Centurio: Dic verbo, & sanabitur puer meus. Vel dicuntur Dei opera vera ad differentiam operum hominum, quorum multa speciem habentia bonitatis, mala tamen sunt. Eamque ob causam falsa sunt, quia simulata & ficta foris apparent bona, intus autem plena sunt dolis & fallacijs. Hęc simulatio vitiosa est, & è vita tollenda: aufert enim iudicium veri, idque adulterat. Qui autem huiusmodi simulatione, & inani ostentatione, fictis non modò verbis, sed factis stabilem gloriam se consequi posse existimant, longè quidem opinione falluntur. At Dei opera vera sunt, quia

sincera sunt, & diuinæ sapientiæ, quæ nec fallit, nec fallitur, respondet. Veritas enim sumitur aliquando pro sincera bonitate. Nam cum rex Ezechias ægrotatione laboraret, has voces emisit: Obsecro domine, memento quæso, quomodo ambulauerim coram te in veritate. Hoc est candidè, & sincerè, sine simulatione, sine furo. Vide Esaiam capit. 34. & 4. Regum. 20. Sensus est: Nosti domine, dedisse me operam, ut seruarem integrè mandata tua. Ita in epistola tertia diuini Ioannis: Sicut tu in veritate ambulasti. Aspicias veritatem his locis non tam ad intelligentiam, quàm ad voluntatem referri: non tam ad sermones, quàm ad facta: & idem esse veritatem & bonitatem. Eodem modo intelligi potest id, quod ait capite primo ad Romanos diuus Paulus: Qui veritatem Dei in iniustitia detinent. Hoc est, curreret Dei bonitas & benignitas, nisi impij ei suis obstitissent sceleribus. Vel sumitur ibi veritas pro verarum rerum intelligentia: ut sit sensus: Qui verum intelligunt, sed non id efficiunt, quod animo percipiunt faciendum esse. Habent quidem aquam veritatis, sed non fluit, nec illis affert utilitatem, quia est in palude hypocrisis detenta atque conclusa. Vel accipitur ibi veritas pro cognitione, quæ ex rebus naturalibus percipi potest de Deo: & iniustitia pro idolorum cultu: ut sit sensus: Qui cum ex rerum creaturarum consideratione deueniant in creatoris notitiam, colunt tamen

idola,

idola, cultum illis soli Deo debitum tribuentes. Hanc existimo esse germanam huius loci explanationem. Accipitur aliquando veritas pro iustitia: ut psalmo vigesimo quarto: Vniuersæ viæ domini misericordia & veritas. Et Prouerbiorum vigesimo: Misericordia & veritas custodiunt regem. Ac ut veritas accipitur pro bonitate & iustitia, ita verum accipitur pro bono, iusto, & æquo: ut Deuteronomij vigesimo quinto: Pondus habebis iustum & verum. Et psalmo decimo octauo: Iudicia domini vera, iustificata in semetipsa. Quare verba hæc Azariæ: Vniuersa opera tua vera: hinc possunt habere sensum: Omnia opera tua domine sunt bona, iusta, & æqua.

¶ *Super ciuitatem sanctam.* Circuitio est Hierosolymæ, quam alij circunculationem vocant: Græci verò periphrasin authore Quintiliano capite sexto libri octauo. Diuus Matthæus capite quarto Hierosolymam appellat ciuitatem sanctam, cum ait: Assumpsit eum diabolus in ciuitatem sanctam. Et capite vigesimo septimo: Exeuntes de monumētis post resurrectionem eius venerunt in sanctam ciuitatem. Ita appellabatur, quia erat in ea templum Dei, & verus eius cultus: & quia ibi Christus Deus noster euangelium docuit, & magna redemptionis nostræ mysteria peregit.

¶ *Quia in veritate et iudicio.* Hoc est, in iustitia & æquitate. Vel in vero & æquo iudicio: iuxta illud diuini

psalms psalmo. 118. Iustus es domine, & rectum iudicium tuum.

¶ *Peccauimus.* Quoniam varijs affligimur calamitatibus, peccata nostra cognoscimus, & iusta esse iudicia tua fatemur. Vide obsecrationem fidei & humilitatis plenissimam. Innocentes erant, nullas pestilentes labe in animo habebant: & tamen sibi populi attribuunt peccata, propter quæ in ærumnis merito versari consentunt. Et sapienter quidem: nam apud iustum iudicem qui se accusat, excusat. Ideo subdit: Recedentes à te. Emphasim habent verba hæc. A te, qui es summum & incòmutabile bonum, qui nos creasti, qui ab Ægyptiorum seruitute liberaisti, qui per mare Rubrum mirabiliter eduixisti, & qui in nos quotidie immortalia confers beneficia. Ac cum te sequi deberemus, recessimus à te, & deliquimus in omnibus.

¶ *Et præcepta tua non audiuimus.* Hoc est, non obediimus eis. Accipitur autem pro obtemperare: ut Exodi decimo octauo: Audi verba mea, atque consilia. Deuteronomij quinto: Audi Israel cerimonias ac iudicia. Matthæi decimo octauo: Si te audierit, lucratus es fratrem tuum. Et Ioannis decimo: Oues meæ vocem meam audient. Vel præcepta tua non solum non seruauimus, sed ne audire quidem voluimus. Audiuit te mare, quando vt populus tuus transfret, se mirabiliter diuisit. Audiuit te lapis, quando populo sitienti vim aquarum produxit. Audiuit te Iordanis rapidissimus fluuius,

Psal. 32

Matth. 20

Matth. 8

Luc. 7.

Psal. 24.

Prou. 20

Deut. 25

Psal. 18.

Quinti.

Matth. 4.

Matth. 27

Genes. 1.

Exo. 14.

Exod. 18

Deut. 5.

Matth. 18

Ioan. 10

Exod. 14

Psal. 65.

Exod. 17

Nam eo fluius,quādo ad transitum Hebræo-
rum te iubente conuersus est retror-
sum. Audiuit te sol, quando in me-
dio cœli immobilis stetit. Audierūt
te venti, quando imperasti ventis, &
mari, & facta est trāquillitas magna.
Audierunt te mortui, quando dixisti
Lazaro iam sepulto: Lazare exi for-
ras: & filio viduæ ciuitatis Nain: A-
dolescenstibi dico, Surge: & filię prin-
cipis synagogæ: Puella surge. Mortui
te audiūt, & viui te audire recusant.
Audiunt te res omni sensu destituta,
& nos quostu compotes rationis
ad imaginem & similitudinem tuā
fecisti, te audire renuimus. O surdi-
tatem nostram miserrimam: ō con-
tumaciam deplorandam: Quid Deo
respondebimus in die iudicij: Audi-
mus mundū, cū nos vocat ad blan-
das sed pestilentes voluptates, vt nos
capiat, & occidat: tibi autem qui nos
aliquādo terres timore supplicij sem-
piterni, vt vitia fugiamus, & virtuti
operam demus, nolumus aures præ-
bere. Vt blanda aucupis vox aues vo-
cantis, & modulātis illis est pernicio-
sa, non autem sonitus villici deterrētis:
sic mundi blanditiæ & illecebræ
quibus nos vult delinire, & irretire,
exitiosæ sunt: non autem Dei verba
& monita, quibus nobis iniicit terro-
rem ad animos à vitijs abducendos,
& ad virtutem excitandos. Ac sæpe
nos benignè vocat dicens: Venite ad
me omnes, qui laboratis, & onerati
estis, & ego reficiam vos. Sed nos ob-
surdescimus, & illum fugimus. Præ-

bemus aures mundi dolis, diuina
autem ac salutaria præcepta audire
recusamus.

¶ *Vt bene nobis esset.* Non solum quò
ad corpus, sed etiam quò ad animū.
Ex toto cursu veteris testamenti pa-
tet, fuisse Hebræorum res secundas,
& ad eorum voluntatem fluentes, dū
Dei præcepta seruarent.

¶ *Et tradidisti nos in manibus inimico-
rum nostrorum.* De hoc schemate dif-
feruimus primo capite. Sensus est:
Nunquam Babylonij impij, scele-
rūmque maculis notati nos supera-
rent, nisi tu Deus voluisses, qui pro-
pter flagitia nostra nos illis tradidisti.
Sequitur. Et nunc non possumus a-
perire os. Nimirum contra iustitiam
tuam, quoniam iustè nos castigasti.
Vel contra inimicos nostros: tanta
est enim tyranni crudelitas, vt loqui
non audeamus: statim enim in eos
animaduertit, qui verbum aliquod
faciunt aduersus illum. Aperire seu
dilatare os est etiam petere: vt psal-
mo. 81. Dilata os tuum, & implebo
illud. Hoc est, pete quicquid voles,
ait Deus, & impetrabis. Est etiā obe-
dire: vt Ezechielis secundo: Aperi os
tuum, & comede, quæcunque ego
do tibi. Id est obtempera, vt ibi Po-
lychronius interpretatur. Est etiam
mortem alicui minitari, instar leonis
qui videns prædam aperit os ad illā
deuorandam. In hanc significationē
accipitur illud psalmi vigesimi pri-
mi: Aperuerunt super me os suum
sicut leo rapiens & rugiens. Hoc
autem

autem Danielis loco accipitur pro
loqui.

¶ *Confusio & opprobrium facti sumus
seruis tuis.* Nam illis obijciunt hostes
nominis tui calamitates nostras, qui
te eadē fide colimus cum illis. Cur,
aiunt illi, Deum vestrum toto ani-
mo veneramini, qui non potuit eos
liberare, qui illum more vestro co-
luerunt? Angebatur vir pius & iustus
calamitatibus fidelium, quòd illis im-
pij idolorum cultores insultarent, &
verum Deum despicerent.

¶ *Ne quæso tradas nos in perpetuū pro-
pter nomen tuum.* Id est, ne nos obse-
cro perpetuò tradas inimicis nostris,
sed libera nos, vt nomen tuum glo-
riosius refulgeat. Afficient te iniqui
contumelijs, si nos viderint semper
abiectos, & in mœrore & ignominia
versatos. Plus iniuriam Deo illatam,
quàm sibi dolebat. Maiorem vim la-
chrymarum ob Dei contemptionē,
quàm ob proprias ærumnas profun-
debat. Non sibi, sed Deo nominis ce-
lebritatem mirabiliter optabat. Eodē
modo diuinus psaltes psalmo. 113. Nō
nobis, inquit, domine, non nobis, sed
nomini tuo da gloriam. Super mise-
ricordia tua, & veritate tua: ne quan-
do dicant gētes: vbi est Deus eorum?
Ac si dicat: Non nominis nostri causa
à te domine petimus liberationē, sed
ne sanctum nomen tuum ludibrio sit
gentibus à fide alienatis, quæ illud ne-
fariè execrantur: ne nobis obijciant te
non esse Deū. Eripe nos propter mise-
ricordiam tuam, & veritatem tuam,

vt clemens appareas, & verax in pro-
missis: non vt nox eo nominis cla-
ritatem & amplitudinem consequa-
mur, sed vt nomē tuum illustrius red-
datur. Ea ratione ductus Moses dice-
bat Deo populum Israëliticum ob vi-
tuli peccatum delere volenti: Ne quā
do dicāt Aegyptij: calidè eduxit eos,
vt interficeret in montibus, & deleret
è terra. Quiescat ira tua, & esto pla-
cabilis super nequitia populi tui. Id
quod nos habemus in psalmo citato:
Super misericordia tua, & veritate
tua: vertunt ex Hebræo Hieronymus
& Felix: Propter misericordiam tuā,
& veritatem tuam. Et id quidem est,
quod hīc ait statim Azarias: Ne dissi-
pes testamentum tuum, nec auferas
misericordiam tuam à nobis. Hoc
est, ne frāngas fœdus, quod cum an-
tiquis patribus nostris sancire volui-
sti, promittens eis te esse eorum po-
steritatem & familiam propagaturū:
& cū ad te toto pectore cōfungif-
sent, erepturum: & misericordiam
tuā nobis tribue supplicibus. Ne dis-
sipest testamentum seu pactum tuum,
idem est quod propter veritatem tuā:
& ne auferas misericordiam tuam à
nobis, idem est quod propter miseri-
cordiam tuam. Sed dices. Quid est:
Ne tradas nos in perpetuum propter
nomen tuum? Quod nomen Dei est
hoc? Nomen Dei accipitur hoc loco
pro eius gloria ac fama: vt Ioannis
decimosextimo: Manifestaui nomen
tuum hominibus. Et Sapientia deci-
mo: Decantauerunt domine nomen
sanctum

Similitu-
do.

Matt. 11.

Psal. 81.

Psal. 113.

Ezech.

Polych.

Psalmi.

Exod. 32

Psal. 113.

Hieron.
Felix.

Ioan. 17.

Sap. 10.

sanctum tuum. Accipitur etiam nomen domini pro ipso Deo: vt capite Esaiæ trigesimo: Ecce nomen domini venit de longinquo. Hoc est Esai. 30.
 ecce Christus veniet de cœlo. Et Iero. 50.
 Ieremiæ quinquagesimo: Speret in nomine domini. Igitur hæc verba Azaria: Ne tradas nos in perpetuum propter nomen tuum: hunc etiam posunt habere sensum: Ne nos perpetuò affligas: quod à te petimus propter teipsum.
 ¶ Sicut stellas cœli, & sicut arenam, que est in litore maris. Capite tertio-decimo Genesis dixit Deus Abraham: Faciam semen tuum sicut puluerem terræ. Et quintodecimo: Suspice cœlum, & numera stellas, si potes: sicut semen tuum. Augustinus libro sextodecimo de Ciuitate Dei, existimat locutionem hanc hyperbolicam esse. Duplex posteritas ducit ab Abraham genus suum, altera secundum carnem tantum, altera secundum spiritum. Filij Abraham tantum secundum carnem Hebræi illi sunt, qui fidem non habent, nec opera Abraham imitantur: & hi sunt cum puluere terræ, & arena maris comparati, terreni, aridi, virtutis actionibus infœcundi. Filij autem Abraham secundum spiritum sunt omnes fideles, siue Iudæi sint, siue gentiles. Hæc est eius posteritas cœlesti felicitate sublimis, lumine resurrectionis fulgens, secundum quam Abraham dictus est pater multarum gentium, capite Genesis decimo septimo: quem apostolus capite

quarto ad Romanos patrem omnium Rom. 4.
 credentium vocauit. Qui fide charitate formata credunt, quæ, vt verbis vtat apostoli ad Galatas quinto, per charitatē operatur, Abraham filij sunt, Galat. 3.
 & altitudine & claritate cum syderibus cœli comparati.
 ¶ Non est in tempore hoc princeps, & dux, & propheta. Iam enim rex Sedechias captus fuerat à Babylonijs, cū omnibus ducibus exercituum Hierosolymæ. Et quamuis in Chaldæa essent insignes illi duo vates Ezechiel & Daniel, actu tamen tunc non vaticinabantur.
 ¶ In anima contrita, & spiritu humilitatis suscipiamur. Hoc est, loco sacrificij suscipe domine animos nostros contritos & abiectos, & rerum humanarum tolerantia inuitos. Eodem modo Dauid psalmo quinquagesimo: Sacrificium Deo spiritus contribulatus: cor contritum & humiliatum Deus non despicias. Erat eius animus propter cognitionem sceleris, eiusque acerbam recordationem fractus, prostratus, afflictus, & anxius: eumque ita affectum appellat victimam Deo acceptam & gratam. Vel accipitur hoc Danielis loco anima pro vita: quæ ideo dicitur contrita, quia erat calamitate percussa. Perspicuum est enim, accipi animam pro vita: vt psal. 141. Psal. 141.
 Perijt fuga à me: & non est, qui requirat animam meam. Ac si diceret Dauid cum à Saule affligeretur: Nō possum fugere Saulem: fuga mihi intercepta est, & refugium præclusum: atque

atque non est qui desideret vitam meam. Et Christus dominus apud Ioannem decimo. Bonus pastor animam suam ponit pro ouibus suis. Et in multis alijs in locis.

E ¶ Sicut in holocausto arietum & taurorum, & sicut in millibus agnorum pinguium: sic fiat sacrificium nostrum in conspectu tuo hodie, vt placeat tibi: quoniam nō est confusio confidentibus in te. Et nunc sequimur te in toto corde, & timemus te, & querimus faciē tuā. Non confundas nos, sed fac nobiscum iuxta mansuetudinem tuā, & secundum multitudinē misericordie tue: & erue nos in mirabilibus tuis, & da gloriā nomini tuo domine: & confundantur omnes, qui ostendunt seruus tuus mala. Confundantur in omnipotentia tua, & robur eorum conteratur: & sciant, quia tu es dominus Deus solus, & gloriosus super orbem terrarum. Et non cessabant, qui miserant eos ministri regis succendere fornacem naph'ha & stupa, & pice, & malleolis. Et effundebatur flamma super fornacē cubitis quadraginta nouē: & erupit, & incēdit, quos reperit iuxta fornacē de Chaldæis. Angelus autē domino descendit cum Azaria, & socijs eius in fornacem: & excussit flammam ignis de fornace: & fecit mediū fornacis quasi ventū roris flantē. & non tetigit eos omnino ignis: nec contristauit, nec qui quā molestie intulit. Tunc tres quasi ex ore laudabant, & glorificabant, ac bene dicebant Deum in fornace, dicens.

¶ Sicut in holocausto. Suscipe domine affectionem animi nostri contriti &

abiectionis, & sicut solebas Hierosolymæ holocaustum & arietum & taurorum suscipere. Holocaustum dicebatur victima, quæ tota cremabatur. Solebant sacrificia fieri solum Hierosolymæ: extra illam autem non erant accepta: quia futurum erat, vt extra ecclesiam veri sacrificij locus non esset. In diuinis enim literis per Ierusalem ecclesia catholica sæpe significatur: secundi Paralipomenon tri- 2 Pa. 33.
 gesimo tertio capite: In Ierusalem, inquit Deus, erit nomen meum in aeternum. Psalmo. 146. AEdificans Ierusalem dominus dispersiones Israël congregabit. Capite secundo Ioelis: In Ierusalem erit saluatio. Quartodecimo Zachariæ: Exi- Zac. 14.
 bunt aquæ viuæ de Ierusalem. Duodecimo epistolæ Pauli ad Hebræos: Heb. 12.
 Accessistis ad Sion montem, & ciuitatem Dei viuentis Ierusalem cœlestem. Eam prædixerant diuini vates ædificandam: & de ea illud psalmo- Psal. 50.
 graphi intelligitur: Benignè fac domine in bona voluntate tua Sion, vt ædificentur muri Ierusalem. Tunc acceptabis sacrificium iustitiæ, oblationes & holocausta, &c. Habet enim ecclesia catholica sacrificia sua longè diuersa ab ijs, quæ fuerunt in lege vetere instituta, sed Deo longè acceptiora.
 ¶ Sic fiat sacrificium nostrum. Animos calamitatibus pressos, peccatiq; recordatione afflictos, dolorem toleranter ferentes, & diuinum præsidium inuocantes sacrificium vocat. Affligebat eos

eos Deus, & ex ipsorum ore ne vnū
 quidem verbum excidebat aduersus
 illū: quin potius peccatis suis supplicia
 sua tribuebāt. Magna profectō & ad-
 mirabilis patientia, eorum ostendens
 doctrinam: nam vt ait capite Prouer-
 biorum decimonono Salomon: Do-
 ctrina viri per patientiam noscitur.
 Hæc tum clarius apparet, cum qui
 ea sunt præditi, graui rerum aduer-
 sarum vulnere percutiuntur. Vt enim
 filex semper continet ignem: sed il-
 lum tunc perspicuè ostendit, cum
 percutitur: sic viri pijs & iusti semper
 patientiam in animo habent: sed tūc
 illam euidentius ostendunt, cum ca-
 lamitatum ictibus feriuntur. Vt enim
 stellæ noctu micant radijs, & clarita-
 te ac luce sua aerem illustrant: sic vi-
 ri sapientia, & pietate præstantes, no-
 ste ærumnarum cum admouentur
 faces dolorum, admirabilem tole-
 rantia, cæterarumque virtutum in-
 dicant splendorem. Est enim patien-
 tia proprium omnia humana æquo
 animo ferre, aduersæ fortunæ, vt
 vulgus ineptè loquitur, vulneribus
 non terreri, nec animo cadere: sed
 ad Deum tanquam ad arcem tutis-
 simam confugere, nihilque quod
 homini accidere possit, intoleran-
 dum putare: & in ipsis procellis a-
 nimi magnitudinem, & rerum ar-
 duarum atque difficilium volunta-
 riam perpersionem ostendere. Id a-
 nimo percipiens Iob ærumnis vn-
 dique obsessus: Si bona, inquit, sus-
 cepimus de manu domini, mala qua-
 re non sustineamus? Et Tobias in Tob.
 exilium eiectus, & luce oculorum er-
 batus dicebat capite tertio. Deus ca-
 stigauit nos propter iniquitates no-
 stras: & ipse saluabit nos propter mi-
 sericordiam suam. Vnde Ecclesia-
 sticus capite secundo: In dolore sus-
 tine, & in humilitate tua patien-
 tiam habe: quoniam in igne proba-
 tur aurum & argentum, homines
 verò receptibiles in camino afflictio-
 nis. Huiusmodi patientia illi erant
 muniti, qui vt verbis vtar apostoli
 vndecimo ad Hebræos, ludibria & Hebr.
 verbera experti sunt, insuper & vin-
 cula & carceres, egentes, angustia-
 ti, afflicti, quibus dignus non erat
 mundus. Sed quorsum alios referi-
 mus, cum habeamus in promptu
 admirabilem illam ac inter omnes e-
 minentem Christi Dei nostri patien-
 tiam? De eo prædixerat Esaias: Si-
 cut ouis ad occisionem ducetur, &
 quasi agnus coram tondente se ob-
 mutescet. Et paulò post: Et pro tra-
 sgressoribus orauit. Cum enim pen-
 deret in cruce vulneribus saucius, du-
 ris clavis transfixus, summis iniurijs
 affectus, acerbissimis cruciatibus per-
 cussus, ad cœlestem patrem voces il-
 las emisit patientia & pietate plenis-
 simas: Pater dimitte illis, quia nes-
 ciunt, quid faciunt. Exhibant ex re-
 centibus ac grauib. vulneribus flu-
 mina sanguinis: & pius pater pro il-
 lis qui ea sibi infligebant, orabat. Id
 perpendens diuus Paulus capite duo-
 decimo apistolæ ad Hebræos: Nos,
 inquit,

inquit, per patientiã curramus ad pro-
 positum nobis certamen, aspicientes
 in authorem fidei, & consumma-
 torem Iesum, qui proposito sibi gau-
 dio sustinuit crucem confusione con-
 tempta. Propositum sibi gaudium
 Nazian. ait, vt inquit Nazianzenus, quia
 cum sibi liceret paternis frui oblecta-
 tionibus, & non mori, voluit ta-
 men ignominia contempta crucem
 sustinere.

¶ *Non est confusio confidentibus in te.*
 Ait enim Ecclesiasticus capite secun-
 do: Nullus sperauit in domino, &
 confusus est. Et apostolus quinto ad
 Romanos: Spes autem non confun-
 dit.

¶ *Et nunc sequimur te in toto corde.* Fu-
 gimus te aliquando: nunc autem ad
 te conuertimur. Declinauimus quon-
 dam à te: modò verò non fictè, sed
 toto animo te sequimur affectione, a-
 more, desiderio, pietate. Aspicias erum-
 narum commodum. Quemadmo-
 dum conuenerunt ad Dauidem om-
 nes, qui in afflictionibus versabantur,
 vt libro primo Regum capite. 22. diui-
 na narrat historia: ita hi tres iuuenes
 cum se vidissent in graue discrimè in-
 cidisse, ad Deum toto animo confuge-
 runt. Nos calamitatibus pressi, quem
 secuturi sumus nisi Christum verum
 Deum nostrum? Nam vt Ecclesiasti-
 cus ait capite. 23. Gloria magna est se-
 qui dominum. Et ipse Christus apud
 Ioannem duodecimo. Qui sequitur
 me, non ambulat in tenebris, sed ha-
 beb. lumen vitæ. Eum semper qua-

ramus, eius præsidium petamus, eius
 auxilium imploremus. Vt oues sequi
 tur pastorem, filij patrem, milites du-
 cem: ita nos dominum Iesum sequi
 debemus. Ipse enim est pastor ille, qui
 de se ait apud Ioannem decimo: Ego
 sum pastor bonus: quem apostolus ca-
 pite tertio decimo epistolæ ad Hebræos
 pastorem magnum vocat. Ipse est pa-
 ter, ad quem Esaias capite. 63. hæc ver-
 ba facit: Tu domine pater noster, re-
 demptor noster. Et Christus ipse de
 se loquens Matthæi sexto: Pater, in-
 quit, vester cœlestis pascit illa. Ipse est
 dux, de quo vaticinatus est Michæas
 quinto: Et tu Bethlehem terra Iuda
 nequaquam minima es in principi-
 bus Iuda: ex te enim exhibit dux, qui
 reget populum meum Israël. De eo
 ait Deus pater apud Esaiam quinquagesimo
 quinto: Ecce testem populis
 dedi eum, ducem ac præceptorem
 gentibus. Eum secuti apostoli dice-
 bant apud Matthæum decimonono: Ecce nos
 reliquimus omnia, & secuti
 sumus te. Vt ferrum sequitur adamã-
 tem: ita nos sumus Christum secutu-
 ri. Magnes ferrum trahit, vt adamas:
 at si hi duo lapides simul adsint, fer-
 rum sequitur adamantem: & fugiens
 magnetem ab eo se abstrahit, & abdu-
 cit. Deus est adamã cœlestis, diabo-
 lus magnes, homines ferrum. Vterq;
 nos vocat, Deus ad gloriam cœlestè
 per virtutes, diabolus ad cruciatus
 æternos per vitia. At nos damo-
 nem declinantes, qui nos inuitat & al-
 licit: ad Christum nos attrahere & ad-
 M duce-

Matt.9. ducere volentem confugere debemus: ipse enim ait: Sequere me: & dimitte mortuos spelire mortuos suos. Et
1.Pet.2. diuus Petrus in prima canonica sua: Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, vt sequamini vestigia eius. Eos imitemur, de quibus ait Matthæus quarto: At illi continuo relictis retibus secuti sunt eum. Sunt, qui videntur sequi Christum, qui propter eum, vt ipsi aiunt, opes aliquas relinquunt, sed retia non relinquunt: ea retinent, vt illis piscentur, & multo plures & maiores diuitias adipiscantur. Alij sequuntur Christum, sed in calamitatibus tantum, & veluti coacti: nempe cum se vident discriminibus expositos, à quibus intelligunt non posse humana ope liberari. Corpus illud cœleste extimum & supremum quod philosophi appellant primum mobile, reliquos omnes globos cœlestes completitur & continet: qui quamuis naturaliter retro versentur cōtrario motu ac extimum cœlum, ab ipso tamen rapti ipsum sequuntur: sed motu coacto ac violento. Eodem modo multi voluntate propria à Deo recedunt: sed procellis ac tempestatibus iactati, quæ multæ variæque in vita versantur, vndique cincti, quasi compulsi Christum sequuntur. At nos voluntario impetu ad illum curramus, iuxta id quod ait Dauid psalmo trigesimo tertio. Accedite ad eum, & illuminamini: Vel vt Hieronymus vertit ex Hebræo: Et conflui-

te. Nam vt fluuij ex mari dimanantes ad ipsum mare impetu fluunt & festinanter: sic nos ad Deum, à quo conditi sumus, debemus impetu & conatu animi confluere instar fluuiorum ad altum tendentium. Verbum enim Hebræum fluere etiam significat. Sunt alij, qui libenter & ardente voluntate sequuntur Christum: sed quolibet causa etiam leuissima desistunt ab incepto, similes canibus venaticis, sed ignobilibus, abiecta que ortis & obscura stirpe: qui quamuis vehemente impetu aggrediuntur prædam, eam tamen inuento cadauere statim relinquunt: sic illi alacri & prompto animo incipiunt dare operam virtuti, & Christum sequi: sed interposito quocunque impedimento etiam futilissimo de sententia discedunt. Non permanent in proposito susceptoque consilio, nisi quandiu prospero vtuntur flatu in virtutis cursu, à quo quacunque tentatione deflectunt: nam blandis voluptatibus ducuntur, obstricti cupiditatibus tenentur, terrore calamitatum debilitantur. At Ecclesiasticus capite quinto: Esto, inquit, firmus in via domini, & in veritate sensus tui, & scientia. Et diuus Paulus capite quinto epistolæ ad Galatas: Currebatis bene, quis vos impediuit veritati non obedire? Et Christus Iesus apud Matthæum decimo: Qui perseuerauerit vsque ad finem, hic saluus erit. At viri iusti, constantia muniti veluti venatici & generosi canes currunt ad prædam vsque

Similitudo.

Psal.33.
Hieron.

Similitudo.

Eccles.5

Galat.5

Matt.10

Similitudo.

vsque ad finem: & charitate inflammati cœlestem in terris vitam imitantur: & vt ait capite Apocalypsis quartodecimo diuus Ioannes: Sequuntur agnum, quocunque ierit. Hi possunt dicere cum tribus pueris: In toto corde te sequimur.
 ¶ *Et timemus te.* Timore filiali. Est quidam timor, quem theologis scholastici appellant mundanum, quando homo propter mala, quæ timet, recedit à Deo: & hic malus est. De illo ait dominus Iesus apud Matthæum decimo: Nolite timere eos, qui occidunt corpus. Alter est seruilis quatenus seruilis, & quatenus solum pœnam timet: & hic repugnat charitati. De eo ait apostolus capite octauo ad Romanos: Non accepistis spiritum seruitutis iterum in timore: sed accepistis spiritum adoptionis filiorum Dei, in quo clamamus abba pater. Et capite primo posterioris ad Timotheum: Non dedit nobis Deus spiritum timoris, sed virtutis, & dilectionis, & sobrietatis. Alius est timor seruilis, qui bonus est: nam timet Deum, & est dispositio ad peccati detestationem, & ad conuersionem ad summum bonum. De eo ait diuinus psaltes psalmo. 110. Initium sapientiæ timor domini. Id quod etiam ait Sapiens primo Prouerborum. Et Ecclesiasticus similiter. De eo scriptum est Prouerborum quintodecimo: Per timorem domini declinat omnis à malitia. Et in sancto concilio Tridentino sessio-

Apo.14.

Matt.10

Luc.12.

Rom.8.

2.Tim.1.

Psal.110

Prou.1.
Eccles.1.
Prou.15.

ne sexta sunt hæc verba literis consignata. Si quis dixerit gehennæ metum per quem ad misericordiam Dei de peccatis dolendo confugimus, vel à peccando abstinemus, peccatum esse, aut peccatores peiores facere, anathema sit. Et sessione quattodecima: Hoc enim timore vtiliter concussi Niniuitæ ad Ionæ prædicationem plenam terroribus pœnitentiam egerunt, & misericordiam à domino impetrarunt. Alius est timor dictus filialis, qui diuiditur in initialem & perfectum: qui non differunt secundum substantiam, sed secundum perfectum & imperfectum: nam timor initialis est in statu incipientium, perfectus autem statui conuenit perfectorum. Hic timor initialis est cum charitate coniunctus, sed non cum perfecta charitate: ideo ait diuus Ioannes capite quarto primæ suæ canonice: Perfecta charitas foras mittit timorem. De timore filiali perfecto ait Deus capite trigesimo Leuitici: Time dominum Deum tuum. Et capite decimo Iosue: Timete dominum, & seruite ei in corde perfecto. Et psalmo secundo: Seruite domino in timore. Et apostolus capite vndecimo epistolæ ad Romanos: Noli altum sapere, sed time. Timor seruilis timet pœnam, timor filialis culpam. Bonus timor tam debitus est Deo, vt ipse Deus timor virorum iustorum appelletur. Id ostendit diuina scriptura capite trigesimo primo Genesis, vbi loquens Iacob cum

1.Ioã.4.

Leui.30.

Iosu.10.

Psal.2.

Rom.11.

Gene.31

Labam: Nisi Deus, inquit, patris mei Abraham, & timor Isaac affuisset mihi, forsitan nudum me dimisisses. Hoc est, omnibus me spoliasses, nisi mihi opitularetur dominus ille, qui est Deus Abraham, & timor Isaac, quem Isaac reuerentiali timore veneratur. Et paulò post iuravit per timorem patris sui Isaac: idest per Deum, quem Isaac timebat. De eo ait capite octauo Esaias: **Esai. 8.** Dominum exercituum sanctificare: ipse timor vester, & ipse tremor vester. Eam ob causam pius Simeon, quia Deum filiali timore venerabatur, à diuo Luca capite secundo appellatur iustus & timoratus. Ac Deus Gracè dicitur θεός, timor autem δέος: quasi nomen Dei à timore deriuetur: vel timor à nomine Dei.

Luc. 2. Vnde Deus Latine à nomine δέος, vt viris placet eruditis, deducitur, hoc est à timore filiali, quo illum summus culturi.

¶ *Et querimus faciem tuam.* Hoc est gratiam tuam, & fauorem, quo nos ad te clamantes prosequeris. Accipitur aliquando facies pro fauore, misericordia, gratia, & benignitate: vt tertij Regum capite tertiodecimo: Deprecare faciem domini Dei tui.

Psal. 12. Et psalmo duodecimo: Vsq̄ue quo auertis faciem tuam à me? Et vigesimo sexto: Tibi dixit cor meum: quæsiuit te facies mea, faciem tuam domine requiram. Sensus est. Enixè te domine obsecro & obtestor, vt me audias: nam tibi hoc precatus est ani-

mus meus, non inani vocum sono sine attentione preces fundo: sed tota animi cura & cogitatione. Vultus meus ad te conuersus non ab alio auxilium petit, sed à te solùm. Semper enim domine faciem tuam, hoc est fauorem tuum requiram. In prior parte accipitur facies pro vultu, in posteriore pro gratia & benignitate. Vel in vtraque gratiam & fauorem significat: vt sit sensus. Te obsecrat cor meum, quod quæsiuit te ô facies mea, ô Deus qui es facies mea, refugium meum, & misericordia mea: quam ego semper conquiram. Vel accipitur secundo loco facies Dei pro ipso Deo in visione beatum faciente, ac si dicat diuinus psaltes: Quæsiuit vultus meus vultum tuum in gloria sempiterna, ardentissimè cupiens te videre. Quomodo etiam accipi potest hoc Danielis loco.

¶ *Et secundum multitudinem misericordie tue.* Non merita sua in medium afferunt: sed ad portum diuinæ misericordie sapienter confugiunt. Et quia deficiebat eos humanum præsidium, recurrunt ad miraculum dicentes: Erue nos in mirabilibus tuis. Ac quia miraculis solet Dei gloria illustrari, addunt: Et da gloriam nomini tuo domine. Vt videntes idolorum cultores prodigium, ac potentiam Dei, illum cognoscerent, & laudibus efferrent.

¶ *Et confundantur.* Loquitur de confusione per poenitentiam. Vel petit à Deo,

à Deo, vt impios puniat, non appetitione vltionis, sed iustitiæ ductus: vt sciant homines eum esse verum Deum. Ita intelligitur illud psalmi quinquagesimi septimi: Latabitur iustus, cum viderit vindictam, manus suas laubit in sanguine peccatoris. Nō quod iustus calamitosi hominis supplicijs insultet: sed quod intelligat illustrari nomen Dei: & homines vitijs nuntium remittere, cum scelerati à Deo castigantur, & insigni aliquo supplicio afficiuntur. Animi hominum magnopere excitantur ad religionem, cum Deus seueritatem iustitiæ suæ in homines nefarios ostendit, & præclara aliqua atque conspicienda pœna declarat, se bonis consulere, improbos vlcisci. Hac ratione ductus petebat à Deo pius Dauid, vt de impijs hostibus suis sumeret pœnas, cum diceret psalmo septimo: Exurge domine in ira tua, exaltare in finibus inimicorum meorum. Exurge domine Deus meus in præcepto, quod mandasti: & synagoga populorum circundabit te. Ac si diceret: Noli domine quasi dormiens dissimulare, differre supplicium: sed fiat illustris tua potentia monimento aliquo insigni iustitiæ tuæ aduersus inimicos meos in circuitu. Et quoniam principibus præcepisti, vt eos qui scelere pascuntur, supplicijs coacerent, & innocentes liberarent, præsta, quod alijs faciendum præcepisti: vt populus hoc videns te veneretur, numen tuum sanctissimum ti-

meat, & ad diuinum cultum reuertatur. Vnde ipse dominus apud Ezechielem septimo: Scietis, inquit, quod ego sum dominus percutiens. Castigat Deus vnum virga seueritatis, vt alij corrigantur: & ex pœna illa dulces ferantur fructus. Hæc est virga Aaronis, quæ percutiebat, sed flores tulit & amygdalas: hæc est aucupis sagitta, quæ columba vna percutitur, sed cætera terrentur.

¶ *Et non cessabant, qui miserant eos.* Hoc est, qui eos proiecerant in fornacem. Poteris allegoricè per ignium nutrimenta intelligere cupiditatum, ac voluptatum, cæterorumque flagitiorum incitamenta, quibus mundus, diabolus, & caro homines excitant ad peccandum, à quibus viri charitate & constantia muniti, diuino adiuti fauore non offenduntur.

¶ *Naphtha.* Genus est bituminis circa Babylonem copiosè prouenientis, authore Plinio libro secundo, quo ignis maximè nutritur, & incenditur. Malleoli sunt noui palmites vitis, qui pro sarmentis aliquando accipiuntur. Hoc autem loco sumuntur pro fasciculis ex pice, sulphure, alijsque huiusmodi incendij nutrimentis confectis, & ad flammæ propagationem accommodatis. In hac significationem accipitur hoc vocabulum à Cicerone in oratione pro Milone, cum ait: Domus in cliuo capitolino scutis referta, plena omnia malleolorum ad vrbis incendia comparatorum.

¶ *Et incendit, quos reperit.* Magnum

COMMENT. IN DANIE.

profectò miraculum, dignumq; quod homines teneret stupidos, & admirantes, magnosque clamores tollentes. Eos ignis non tangit, qui sunt in medium eius coniecti: eos verò comburit, qui illum innocentibus parabant. Huiusmodi sunt, qui viris integritate vitæ ac morum præditis conflant invidiã ac infamiam, & vulnera infligunt, in eos iaciunt contumelias, eos opprimere calamitatibus conantur. Nam hi occiduntur crimine mortifero, aliorum autem gloria illustratur. Sibi æternam infligunt ignominiam, alijs autem nec opinati nominis comparant amplitudinem immortalem.

Dani. 6. Ita illis accidit, qui Danieli diem dixerunt, eique perniciem machinati statuerunt, vt in foueam leonum mitteretur. At illi Daniele liberato fuerunt in eundem lacum eiecti, & à leonibus lacerati. Id illis euenit, quod Perillo insigni fabro, qui cum taurum in quo homines subiectis ignibus torquerentur, ex ære fabricasset, illumq; Phalaridi tyrannorum crudelissimo, qui nouis cruciatuum generibus oblectabatur, obtulisset, munus ab eo pro inuento postulauit. At tyrannus iussit, & meritò quidem, vt ipse in taurum illum inferretur, & primus experiretur pœnam, quam alijs pararat: qui inclusus in illo fuit incendio commissus, & iustè combustus.

Plinius. Testis est Plinius libro trigesimo quarto. Et postea idem Phalaris fuit à suis in taurum illum coniectus, & ibi crematus, vt ait Ouidius in Ibin. Tan-

dem taurus ille fuit ab Agrigentinis proiectus in mare, vt narrat Timæus, Timæ. ne vlla sæui tyranni memoria remaneret. Id viderunt illi, qui eorum immanitatem experti fuerant, iuxta illud psalmi nonagesimi: Et retributionem peccatorum videbis. Psal. 90. Narrat capite sextodecimo Numerorum diuina scriptura, egressum esse ignem à Domino, eosque interfecisse, qui per seditionem incensum efferebant. Erupit ignis è thuribulis, quo impij fuerunt consumpti, & proprio igne quem accenderant, flagrarunt. Itaque proprio gladio iugulati sunt. Impletum est illud psalmi trigessimisexti: Psal. 36. Gladius eorum intret in corda ipsorum.

¶ *Angelus autem domini.* Vbi deest auxilium humanum, solet Deus viris iustis opitulari diuino. Eodem modo misit angelum, qui Isaac à cæde, ne immolaretur, eriperet: & Petrum apostolorum principem è carcere liberaret. Genes. Act. 12.

¶ *Excussit flammam ignis de fornace.* Ita diuino auxilio flamma vitiorum nostrorum extinguitur in nobis, si Dei misericordiam toto animo imploramus, & virtuti ac veræ laudi studemus.

¶ *Et fecit medium fornacis quasi ventum roris flantem.* Poterat Deus efficere, ne in fornacem hi tres pueri mitterentur. Sed maius ac mirabilius beneficium fuit in eam mitti, sed ab igne nullo modo lædi. Eodem modo potest Deus facere, ne viri iustitia & pietate præstantes incidant in calamita-

mitatem: at multo illustrius & præstantius beneficium confert in illos, cum affligi permittit, sed illis patientiam & gratiam largitur, ne à calamitatum flammis offendantur. Vtilius est tolerantiam habere in ærumnis, quam ipsis liberari. Ac vt verbis vtar diuini Augustini: Diuina bonitas ideo maxime irascitur in hoc seculo, ne irascatur in futuro: misericorditer temporalem adhibet seueritatem, ne æternam iustè inferat. Hæc ille. Ex quo colliges vtilis esse tyrannos, quorum immanitate piorum patientia exercetur. Vt hyenæ fel, & aliæ ferarum venenatarum partes aduersus graues, periculosos, ac diuturnos morbos vim habent, illosque depellunt: sic crudelium tyrannorum immanitas, & flagitiosorum hominum fraudes & maleuolentiæ remedia sunt aliquando multis incommodis salutaria: quibus Deus vtitur, vt multorum ægritudinibus animi medeatur. Et vt nulla medicamenta quæ vulneribus adhibentur, tam acerbum afferunt dolorem, quam quæ sunt salutaria: sic impiorum malitia & calliditate, quibus viri pij maxime torquentur, admirabilem illis cœlestis medicus adhibet medicinam. Aspicias hoc loco, quam vtilis fuerit tribus pueris tyranni, & satellitum eius immanitas, qui ad Deum ardentè aspirarunt in calamitatibus suis, à quibus fuerunt mirabiliter liberati. Sed quærunt hinc nonnulli, quomodo flamma ignis his pueris non nocuerit? Respondendum puto, in cir-

cuitu fornacis per orbem esse flammam, quæ illis introeuntibus vincula dissoluit & consumpsit: ait enim hoc loco scriptura, eos ambulasse in medio ignis ardentis. At in medio magnæ illius fornacis vbi ipsi ambulabant, non erat ignis, quia vt hic ait Daniel, excusserat eum angelus de fornace: sed erat singularis ac iucunda refrigeratio, & lenis ac placida aure flatus, & quasi zephyrus suauiter spirans, quem Latini fauonium vocant. Id factum fuit angeli ope, sed præcipue diuina virtute & voluntate. Sunt tamè, qui asseueratè affirmant fuisse etiã in medio fornacis ignem, nec fuisse exclusum, nec extinctum, nisi quod ad eius actionem, quæ suspensa fuit à corporibus puerorum. Nã etsi ignis eos tangebatur corporaliter, non tamen physicè, vt eorum vtar verbis, quia actionem in illis non exercebat. In hac sententia est Albertus Magnus, quem sequitur Dionysius Carthusianus eius imitator. Vtraque opinio est probabilis: prior tamen videtur literæ conuenientior.

¶ *Benedictus es domine Deus patrum nostrorum, & laudabilis, & gloriosus, & superexaltatus in secula. Et benedictum nomen glorie tue sanctum, & laudabile, & superexaltatum in omnibus seculis. Benedictus es in templo sancto glorie tue, & superlaudabilis, & supergloriosus in secula. Benedictus es in throno regni tui, & superlaudabilis, & superexaltatus in secula. Benedictus es in firmamento cœli, & laudabilis, & gloriosus in secula.*

¶ *Benedictus es domine.* Plena sunt verba hæc ardentissimo erga Deū amore, quo incensi hi tres viri, ob innocentiam pueri nuncupati, quæ nō nomina, quibus possint Deū mirificis laudibus celebrare. Eam ob causam eum vocant benedictum, laudabilem, gloriosum, superexaltatū in secula. Appellari Deum benedictum frequenter inuenies in literis diuinis, Psalmo quadragesimo: Benedictus dominus Deus Israël à seculo, & vsque in seculum. Psalmo centesimo trigesimo quarto: Benedictus dominus ex Siō, qui habitat in Ierusalem. Lucæ primo: Benedictus dominus Deus Israël, quia visitauit, & fecit redemptionem plebis sue. Chryso. in Genesim summam esse omnium bonorum ait esse benedictum. At hi tres pueri nō contenti Dei gloriam & dignitatem hoc tantam attributo prædicare, præter illud eum vocat laudabilem, hoc est dignum laudibus æternis. Ita Dauid psalmo. 47. Magnus, inquit dominus, & laudabilis nimis: in ciuitate Dei nostri. Et psalm. 147. Magnus dominus, & laudabilis nimis, & magnitudinis eius non est finis. Et statim eum gloriosum vocant, hoc est plenum gloria, maiestate, excellentia, & præstantia. Et superexaltatum, hoc est omnibus incomparabiliter altior, quoniam finiti ad infinitū non est comparatio: eius excelsitas intelligentiæ nostræ vim superat atque notionem. Id quod sequitur: in secula, ad omnia hæc refertur. Quanquam

Damascenus asserat seculum variè sumi, hoc tamen loco sumitur pro hoc seculo, & pro altero: quod immutabili æternitate continetur.

¶ *Et benedictum nomē gloriæ tuæ.* Nomen accipitur aliquando pro re nominata. Vnde nomen Christi accipitur pro ipso Christo. Ita intelligitur illud eiusdem Christi apud Ioannem sextodecimo: Si quid petieritis patre in nomine meo, dabit vobis. Hoc est, si petieritis aliquid propter me à patre, ille vobis illud impertiet. Et quod statim sequitur: Vsque modò non petistis quicquam in nomine meo. Petierant quidè Iacobus & Ioannes filij Zebedæi mundi diuitias, gloriam & dignitatem: quæ intelligebantur verbis illis, nimiram sedere ad dexteram, & ad sinistram. Sed non petierant propter ipsum Christum. Vel ideo illis ait: Vsque modò non petistis quicquam: quia ea quæ petierat, nihil erant: mundi enim opes nihil sunt. Accipitur etiam nomē pro gloria, fama, & celebritate. Vnde petere in nomine Christi, est ob gloriam ipsius aliquid postulare. In hæc significationem accipitur Genesis vnde Ecclesiastici. 41. Curam habe de bono nomine. Et Canticorum primo: Oleum effusum nomen tuum. Vt enim oleum tū reddit præcipuū odore, cum diffunditur: ita Iesu Christi nomen, cum prædicatur. Sed hoc loco potest accipi nomē domini pro ipso Christo, quem sponsa comparat cum

Rom. 10
Ioel 2.
Act. 2.
Genes 2
Matt. 9.
Psal. 8

cum leni oleo, propter eius misericordiam & benignitatem. Interpretans diuus Paulus capite decimo ad Romanos locum illum Ioelis capite secundo: Omnis qui inuocauerit nomen domini, saluus erit: per nomen domini Christum explanat seruatorem nostrum. Similiter & diuus Petrus secundo capite Actorum apostolicorum. Accipitur etiam nomē pro inuocatione: vt Genesis secundo: Nomen vni Phison. Et paulò post: Et nomen fluuij secundi Geō. Et Matthæi nono. Vidit hominem sedentem in telonio Matthæum nomine. Et hoc modo accipitur hoc Danielis loco pro nomine Dei tetragrammaton ineffabili, quod est Iehouah, inter omnia Dei nomina præcipuum. De eo ait Dauid psalmo octauo: Domine dominus noster, quàm admirabile est nomen tuum in vniuersa terra. Vbi enim nos habemus, domine, est in Hebræo Iehouah. De quo nomine nos in commentarijs nostris in Esaiâ capit. 52. & in Ezechielem vltimo copiose differuimus. Potest nihilominus nomen, hoc Danielis loco accipi alijs significationibus à nobis commemoratis.

¶ *In templo sancto gloria tuæ.* Hoc est, in templo Hierosolymæ sancto & glorioso: vbi gloriam tuam indicasti: & ad eam declarandam ædificari voluisti. Et si templum illud iam euersum erat, fuerat tamen Deus in illo celebratus: & poterat iterum instaurari, quemadmodum instauratū fuit. Alij

de cælo interpretantur. Alij de viris iustitia & pietate præstatis: de quibus ait apostolus tertio capite prioris ad Corinthios: Templum Dei sanctum est, quod estis vos. Et capite. 6. posterioris: Vos estis templum Dei viui. In illis enim manet Deus per gratiam & charitatem, iuxta illud diui Ioannis in prima epistola sua capite. 4. Qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in illo. Non solum Christiani, sed exteri philosophi asseruerunt Deum viris inesse. Id docet Plato in Ione, & in Parmenide: Mercurius Trismegistus in Pyramido: & Xistus Pythagoricus, cum ait hominem esse Dei templum, Deum autem eius hospitem.

¶ *In throno regni tui.* Hoc est in cælo: vel in solio cælesti. Accipi thronū pro Dei sede in cælo, siue pro ipso cælo, asserit dominus Iesus apud Matthæum vigesimo tertio dicens: Qui iurat in cælo, iurat in throno Dei. Et capite quinto. Nolite iurare per cælum, quia thronus Dei est. Poteris per thronum regni Christi animam iusti intelligere, in qua ipse regnat per gratiam. Vel ordinem angelorum, eorum præsertim, qui vocantur throni ab habitatione aut sede Dei, authore Dionysio Areopagita libro de cælesti hierarchia. Huic expositioni fauet Augustini sententia libro tertio de trinitate aientis, Deum in angelicis spiritibus summa amicitia copulatis, tanquam in excelsa & sancta sede residere. De qua scriptū legimus

M 5 Apoca-

Apoc. 19 Apocalypsis decimonono: Adoraue-
runt Deū sedentem super thronum.
¶ *Qui intueris abyssos.* Hoc est, res pro-
fundas, reconditas, & penitus abstru-
sas intelligis, & penetras: cui nihil est
absconditum, nihil occultum. Id ait
Hebr. 4. diuus Paulus capite quarto ad He-
bræos: Non est vlla creatura inuisibi-
lis in conspectu eius. Omnia autem
nuda sunt & aperta oculis illius. Et
Iob 42. Iob. 42. Scio, quia omnia potes, &
nulla te latet cogitatio. Diuina scri-
ptura authore diuo Hilario immen-
sam vastitatem vocat aliquādo abyf-
sum: vt Ecclesiastici primo: Profun-
dum abyfſi quis dimensus est? Acci-
pitur abyfſus pro corde: vt Ecclesia-
stici. 42. Abyfſum & cor hominum
inuestigauit. Vbi, &, accipitur pro id
est. Et hoc modo potest accipi abyf-
sus hoc loco. Propriè autem abyfſus
significat vim & copiam aquarum:
vt Genesis octauo: Claufi sunt fontes
Exod. 15. abyfſi. Et quintodecimo Exodi: A-
byfſi operuerunt eos. Et quia aquarū
nomine calamitates significatur, iux-
ta illud psalmographi: Intrauerunt
aquæ vsque ad animam meam: inde
efficitur, vt per abyfſum acerba cala-
mitatum magnitudo significetur: vt
Psal. 41. psalmo. 41. Abyfſus abyfſum inuocat
in voce cataractarum tuarum: om-
nia excelsa tua & fluctus tui super me
transferunt. Ac si diceret diuinus psal-
tes: Calamitas vna alterā trahit: pluit
super me ærumnarū multitudo: nul-
lum aspicio finem afflictionum mea-
rum, nullam acerbisatum intermis-

sionem. Omnia excelsa tua, hoc est
omnia tonitrua & fulmina tempeſta-
tum, & aquæ omnes procellarum in
me irruerunt. Quemadmodum cœ-
lū fulminibus, fragoribus, tonitruis,
flāmis inter nubes coruscantibus im-
mensa vi grandinis atque imbrium
segetes virescentes euertit: ita tu do-
mine incredibili rerum aduersarum
tempeſtate me miserū obuiſi. Hanc
acceptiōem potest hoc loco habere
abyfſus: vt sit sensus: Benedictus es
domine, qui intueris eorum ærum-
nas, qui ad te toto animo confugiūt:
vt eos eripias, quemadmodum nobis
fecisti, qui nos mirabiliter liberaſti.
Harum explanationum primam ef-
ſe rectiorem existimo.

¶ *Qui sedes super cherubim.* In singu-
lari dicitur Cherub, in plurali Che-
rubim. Cherub idem est quod quasi
magister, vel scientiæ plenitudo. Vn-
de sedere super cherubim est omnem
scientiam superare. Ac si dicat. Non
est mirum te intueri abyfſos, & pro-
funda cognoscere, quoniam sedes su-
per cherubim: hoc est, quoniam sum-
mam ac infinitam habes sapiētiam.
Fortasſè alludit ad arcam foederis, &
propiciatorium, vbi erant duo cheru-
bim ex vtraque parte oraculi, vnde
Deus loquebatur: vt diuinæ literæ ca-
pite. 25. Exodi, & primi libri Regum
capite quarto, & alijs in locis testatur.
Dauid etiam psalmo. 17. inducit Deū
volantem alis ventorum, & pennige-
ris coelitis insidentem: vt eius vim
& celeritatem omnia cœlo, terra, ma-

Exod. 35
1 Reg. 4
3 Reg. 6
Psal. 79
Hebr. 9
Psal. 17

rique

rique luſtrantem ſignificet, cū ait:
Aſcendit ſuper cherubim, & volauit,
volauit ſuper pennas ventorum.

G ¶ *Benedicite omnia opera domini domi-
no, laudate, & superexaltate eum in ſecu-
la. Benedicite angeli domini domino, lauda-
te, & superexaltate eum in ſecula. Bene-
dicite cœli domino, laudate, & superexal-
tate eum in ſecula. Benedicite aquæ om-
nes, quæ ſuper cœlo ſunt, domino, laudate,
& superexaltate eum in ſecula. Benedi-
cite omnes virtutes domini domino: lau-
date, & superexaltate eum in ſecula. Bene-
dicite ſol & luna domino, laudate, &
superexaltate eum in ſecula. Benedicite
ſtelle cœli domino, laudate, & superexal-
te eum in ſecula. Benedicite omnis imber
& ros domino, laudate, & superexaltate
eum in ſecula. Benedicite omnis ſpiritus
Dei domino, laudate, & superexaltate eū
in ſecula. Benedicite ignis & æſtus domi-
no, laudate, & superexaltate eum in ſecu-
la. Benedicite frigus & æſtas domino, lau-
date, & superexaltate eum in ſecula. Bene-
dicite rores & pruina domino, laudate,
& superexaltate eū in ſecula. Benedicite
gelu & frigus domino, laudate, & super-
exaltate eum in ſecula. Benedicite glacies
& niues domino, laudate, & superexal-
tate eum in ſecula. Benedicite noctes &
dies domino, laudate, & superexaltate eū
in ſecula. Benedicite lux & tenebræ do-
mino, laudate, & superexaltate eum in ſe-
cula. Benedicite fulgura & nubes domi-
no, laudate & superexaltate eum in ſecu-
la. Benedicat terra dominum, laudet, &
superexaltet eum in ſecula. Benedicite mō-
tes & colles domino, laudate, & superexal-*

*tate eum in ſecula. Benedicite vniuerſa
germinantia in terra domino, laudate, &
superexaltate eum in ſecula. Benedicite fon-
tes domino, laudate, & superexaltate eum
in ſecula. Benedicite maria & flumina do-
mino, laudate, & superexaltate eum in ſe-
cula. Benedicite cete, & omnia, quæ mouē-
tur in aquis domino, laudate, & superexal-
tate eum in ſecula. Benedicite omnes volu-
cres cœli domino, laudate, & superexalta-
te eum in ſecula. Benedicite omnes beſtiæ
& pecora domino, laudate, et superexal-
tate eum in ſecula. Benedicite filij homi-
nū domino, laudate, et superexaltate eum
in ſecula. Benedicat Iſrael dominum, lau-
det, & superexaltet eum in ſecula. Bene-
dicite ſacerdotes domini domino, laudate,
et superexaltate eum in ſecula. Benedici-
te ſerui domini domino, laudate, et super-
exaltate eum in ſecula. Benedicite ſpiritus
et anime iuſtorum domino, laudate, et su-
perexaltate eū in ſecula. Benedicite ſancti
et humiles corde domino, laudate, et super-
exaltate eum in ſecula. Benedicite Ana-
nia, Azaria, Miſael domino, laudate, et
superexaltate eum in ſecula. Quia eruit nos
de inferno, et ſaluos fecit de manu mortis,
et liberauit de medio ardentis flammæ, et
de medio ignis eruit nos. Conſitemini do-
mino, quoniam bonus, quoniam in ſeculum
miſericordia eius. Benedicite omnes reli-
gioſi domino Deo deorum, laudate, et con-
ſitemini ei, quia in omnia ſecula miſeri-
cordia eius.*

¶ Hucusque in Hebræo non habentur, & quæ po-
ſuimus, de Theodotionis editione translata
ſunt. Sunt tamen vera, & à ſancta eccleſia ca-
tholica approbata.

¶ *Benedicite omnia opera domini domi-
no. Hoc est, omnia quæcunque fecit
Deus,*

Deus, ipsum benedicite, & laudate, ei gratias agentes, & gloriam eius celebrantes. Quò quis ardentiore amore aliquè amplectitur, eò vehementiore impetu alios ad eius laudes concinendas inuitat, & allicit. Hi tres pueri amore erga Deum inflammati, omne studium cõferebãt ad eius bonitatem gloriamque celebrandã. Eam ob causam omnes res creatas generaliter, deinde vnãquãque præcipuè ad diuinarum laudum præconium vocat. Illud est hoc loco aduertendum, duplicem esse benedictionem, vnã, qua munus vel beneficium aliquod cõferitur vel in re, vel in voto: alteram, laudis & gratiarum actionis. Prima benedicit Deus rebus creatis, & homo etiam homini. Propterea dixi: vel in re, propter Deũ, vel in voto, propter hominem. De hac loquitur scriptura

Genes. 9. Genesis. 9. dicens, Deum benedixisse

Gene. 14. Noë: & Genesis. 14. cùm ait, Melchisedech benedixisse Abrahamo. De ea

Hebr. 7. ait apostolus septimo ad Hebræos: Sine vlla cõtradictione quod minus est à meliore benedicatur. De secunda intelligitur id, quod ait psalmographus: Benedicam dominum in omni tẽpore: semper laus eius in ore meo. Hoc est laudabo, & gratias agam. Hac Simeon Deum benedixit capite. 2. apud

Luc. 2. Lucam. De qua agitur hoc loco. Sed dices: Quĩ fieri potest, vt creaturæ rationis expertes possint Deum laudibus efferre? Ad hanc dubitationẽ respondet in hunc modum diuus Hieronymus. Omnis creatura etsi non vo-

ce, opere tamè laudat Deum: quia ex creaturis consequenter creator intelligitur: & in singulis operibus & effectibus magnificentia Dei demonstratur. Hæc ille: & sapienter quidem, vt solet. Nam primo capite libri Sapientie ita scriptum legimus: Hoc quod continet omnia, sciẽtiã habet vocis. Hoc est, hæc mundi machina quæ omnia visibilia continet & coercet, scit suo modo Deum laudibus efferre. Et capite. 13. Vani sunt omnes homines, in quibus non subest scientia Dei: & de his quæ videntur bona, non potuerunt intelligere eum, qui est: nec operibus attendentes agnouerunt, quis esset artifex. Et paulò post: A magnitudine speciei & creaturæ cognoscibiliter poterit creator horum videri. Ideo Esaias capite. 5. Væ, inquit, qui opus Dei nõ respicitis, & opera manuum eius non consideratis. Id indicat apertè diuus Paulus capite. 1. ad Romanos his verbis: Inuisibilia Dei à creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta cõspiciuntur. Dei bonitatem, sapientiam, potẽtiam & similia, inuisibilia vocat: quæ ex operibus eius intellecta cernuntur: à creatura mundi, idest, à mundi creatione, ex quo mundus fuit conditus. Vel per creaturam mundi hominem intelligit. Vt enim litera Latina, ita Græca ad vtrunque referri potest: ita enim habet *απο τῆς κτίσεως*. Deus qui inuisibilis est nostris oculis corporeis, iuxta id quod ait capite. 1. Ioannes: Deum nemo vidit ynquã. Et Paulus. 1. prioris ad Timotheum: Regi se-

culorũ immortali, inuisibili, soli Deo honor & gloria: conspicitur tamè intelligentia, relucens ac refulgens tanquam in speculo in hoc mundo mirabiliter condito & administrato. Scala quam in somnijs vidit Iacob, est mundi machina: eius celsus vertex est cœlum, vbi præcipuo quodam modo est Deus: eius gradus sunt creaturæ, quibus contemplatione & intelligentia ad ipsum ascendimus. Ea est rerũ naturalium pulchritudo, tam insignis ordo, tam conspicienda collocatio, vt nemo sit tam agrestis & incultus, qui earum præstantiã, & huius vniuersitatis machinam cõtemplans, nõ possit ad notitiam Dei cogitatione perducere. Quid potest esse tam apertum & perspicuũ, cùm sidera clarissima viderimus, cùm solem cæterorum luminũ faciliè principem omnia suo splendore illustrantem, globosque ipsos cœlestes admirabili conuersione & celeritate concitatos, & fulgentibus astris ornatos & distinctos suspexerimus, quã esse diuinum quoddam numen præstanti intelligentiæ acumine, immensaque bonitate & potentia præditum, à quo hæc fuerint condita, & à quo sustentetur, & regantur. Id intuens animo David psalm. 18. has voces emisit: Cœli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annuntiat firmamentum. Nec solùm cœli, sed dierum ac noctium vicissitudines, ac certus ordo, & perpetua constantia indicant esse vnũ Deũ harum rerum conseruatorem & moderatorem præstantissimum. Id voluit

idem diuinus vates his verbis, quæ statim adiecit, ostendere: Dies diei eruat verbum: & nox nocti indicat sciẽtiam. Ac si diceret: Dies succedentes diebus loquuntur nobis scientiã Dei: similiter & noctes: ipsorũ alterna accretio & diminutio, mirandaque continuatio, & seriei perpetuitas & immutabilis firmitas testantur, tam admirabilem operum laudem non esse temeritati, sed summo Deo tribuendã, qui hæc ab initio constituit, & perpetuis seculorum aetatibus cõseruauit. Deinde si te ad terram cõuerteris, v. debis eam herbis viridibus, odoriferis, & amœnis indutam, quarum vtilitates vsu & periclitatione percipimus. Diffundit enim complexu suo semen tepesfactũ, & elicit herbescẽtem ex eo viriditatẽ. Videbis campos nitidissimos suauissimis floribus coopertos, agros frugiferos, arborum fructiferarum proceritates, nemorum ac sylvarum varietates, & plantarum diuersarum pulchritudinem, quarum aliæ semper virent, aliæ hyeme nudatæ, verno tẽpore frõdesunt. Quid dicam de fontibus, de fluuijs, de metallis, de mari, de gemmis & margaritis, de inijs illis, quæ elementa dicuntur, & de cõcretis ex illis, quæ corpora mixta appellatur? Omnia hæc & alia diuinæ sapientiæ monumenta nos ea intuentes & contemplantes ad Dei notitiam suo modo perducunt. Sũt enim omnia in numero, & mensura, & pondere à Deo disposita, vt cap. 11. libri Sapientiæ litera diuinæ testatur. Sunt etiam in rebus creatis quædam diuini-

diuinitatis vestigia, quorum contemplatione ad ipsius cognitionem poterimus peruenire. Pueri & imperiti homines videtes literas auro ornatas, varijsque coloribus depictas, illic detinentur: nec ulterius ad earum intelligentiam progrediuntur. Res creatæ sunt pulchræ literæ: qui autem solùm earum intuentur pulchritudinem, intelligentiam non curantes, cum pueris & hominibus omnino indoctis comparantur. *Lege eas, quoniam ipsæ te docebunt, summum, optimum, pulcherrimum, & sapientissimum esse earum creatorem: quæ debes toto animo colere, & diligere, & summa obseruatia venerari. Ipsæ te ducent ad tantæ pulchritudinis authorem. Vt lineæ in circulo & extremitate, quam vocat circumferentiam, nos ducunt ad punctum, quod centrum vocatur, à quo deducitur. sic creaturæ in hoc mundi globo nos proferunt ad Deum, à quo veluti à centro dimanant. Et quoniam antiqui sapientes per centrum significabāt Deū, qui est simplicissimus, & actus purissimus, & per circulum mundi fabricam creaturarum forma ac dignitate ornatam, aiebant, bonitatem esse in centro, pulchritudinem autē in circumferentia: Species enim & pulchritudo rerum creatarū à Dei bonitate tanquam à fonte fluit, atq; delabitur. Ac ut radij solis oculos nostros ad ipsum solem possunt protrahere: sic res creatæ animos nostros ad Deum cogitatione & cognitione perducere. Omnia enim illa quorum proprium est ab*

Similitudo.

Similitudo.

Similitudo.

alio deduci, docent esse aliquid, à quo ipsa sunt: & illud tandem à nullo: ne in infinitum fiat progressus. Hæc intelligens Eusebius Casariensis lib. 4. *euangelicæ demonstrationis: Ex creaturis, inquit, ille qui oculis cerni nō potest, quasi in quodam speculo contemplandus apparet. Idem multis & amplis verbis ostendit Athanasius in oratione aduersus idola: & Chrysostomus in. 1. Genesis caput. In explanatione in psalmū. 26. ait ita Augustinus. Circum i cœlos vsque ad terram, nihil relinquo: vndique tibi omnia resonant conditorem. Ipsæ species creaturarū voces sunt quædam creatorem laudantes. Homilia. 1. in Hexameron ait in hunc modum Basilus: Mundi machina erudiendis hominibus officina est sine dubitatione accommodatissima: & iisdem ad cognitionem Dei prouehendis totius eruditionis domicilium appositissimū. Et homilia vndecima eiusdem operis: Vniuersa, inquit, hæc mundi moles perinde est ac liber literis exaratus, palam contestans ac predicans gloriam Dei, illiusque amplissimam maiestatem alioquin absconditam & inuisibilem. Nec solū in theologi Christiani, sed etiam gentium philosophi hoc asseruerunt. Plato lōgē omnium philosophorum & cepia dicendi, & grauitate sententiarum, & eruditionis præstantia princeps hæc verba in libris legum scripta reliquit. Terra, sol, sydera, ipsa vniuersitas, temporū quoque; varietas ornatissima, annis, mē sibusque; distincta Deum esse ostēdunt.*

Gale-

Galenus Galenus in libro de historia philosophi: Dei, inquit, notionem habemus ex operum illius pulchritudine & excellentia. Euripides: Stellæ in cœlo varietates sunt fabri sapientis. Marcus Tullius de responsis aurospicū. Quis est tam vecors, qui cum suspexerit in cœlum, Deum esse non sentiat: & ea quæ tanta mente fiunt, vt vix quisquā arte vlla ordinem rerum ac vicissitudinem persequi possit, casu fieri putet? Sapiētes illi externi qui alios eruditione anteire putabantur, ex rerum creaturarum cōtemplatione vnum esse Deū asserebāt, qui eas gubernabat, qui cursus astrorum, qui mutationes temporum, qui rerū vicissitudines, ordinesque; conseruabat, & mundi fabricam pulchritudine ornatam tuebatur. Vnde mundus Græcè dicitur cosmos, hoc est ornatus & pulcher. Mercurius Trismegistus eum ait ita appellari ob varietatem ortus, quæ omnia exornat. Pythagoras, & post eum Eustathius ob absolutā fabricæ eius admirabilemque; seriem. Plinius quem ad hoc citat Cœlius Rhodiginus libr. 4. lectionum antiquarum, ob perfectam elegantiam. Eius verba libro primo naturalis historię hæc sunt. Quem *κόσμος* Græci nomine ornamentum appellauerunt, eum nos à perfecta absolutaque elegantia mundū. At omniseius venustas à Deo dimanat: & ipse Dei laudes prædicat: nosque; docet religionem colere & pietatē, & vim diuinā admirari, ipsumque; Deum rerum omnium effectorem ac opificem cognoscere. Vt numeri nos

Similitudo.

ducunt ad vnitatem, vnde fluunt: ita res creatæ ad Deum, à quo dimanant. Est enim Deus vnitas, vt ait in libro numerorum Pselus. Eam ob causam Christus Deus noster ad creaturarum contemplationem nos mittit, cum ait capi. 6. euāgelij authore Mattheo: *Respicite volatilia cœli. Et paulò post: Cōsiderate lilia agri. Si opera naturæ nos ad Dei ferunt notitiam, quāto magis opera gratiæ? Si id efficiunt creationis monimenta, quanto magis redēptionis? Ex parte nostra magis est, vt ait Augustinus, vnum impium iustificare, quā totum mundum constituere. Quid igitur dicemus verbis illis auditis: Dimittuntur tibi peccata tua: quibus Iesus Christus paralyticū allocutus eius animum expiauit, ei que scelerata omnia dimisit? Ac vt hoc crederent scribæ dicentes solū Deū posse dimittere peccata, dixit illis: vt sciatis, quia filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata, attendite. Et ait paralytico: Tibi dico: Surge: Tolle grabatum tuum, & vade in domum tuam. Et statim ita factum est. Quid? nonne Lazarum, & alios, qui è vita migrauerant, palam suscitauit, & ante oculos omnium viuos posuit ac incolumes, eisque reditum ad vitam perspicuè restituit? Nonne hæc Christi opera nos ad eius diuinitatem credendam alliciunt? Nonne diuini numinis potentiam & bonitatem prædicant, & clamant? Hæc sunt mirabilia, quæ ad memoriam & immortalitatē consecratur. Sed hæc non viderāt tres illi*

Pselus.

Matt. 6.

August.

Marc. 2.

Matt. 9.

Luc. 5.

Ioan. 2.

Luc. 7.

Luc. 8.

illi pueri, qui fuerant in fornacem ardentem coniecti. At cum erga Deum amore flagrarent, res omnes creatas ad laudes eius concinendas inuitat. Eodem modo psalmographus dicens: Benedicite domino omnia opera eius, in omni loco dominationis eius.

Pfal. 102

Benedicite angeli domini domino. Coelites beatos inuitat, ut secum unam Deum celebrent. Ac si dicant: Cantate nobiscum sanctissimo numini laudes vos omnium nuntij & ministri eius, quibus nihil est sanctius & antiquius, quam creator vestrum laudare, eiusque mandatis obedire.

Pfal. 102

Eodem modo diuinus psalter: Benedicite domino omnes angeli eius, potentes virtute, ad faciendum verbum illius, ad audiendam vocem sermonum eius. Ac si dicat: Hymnos Deo cantate omnes spiritus coelestes, qui polletis fortitudine, qui impiorum copias aliquando ad interuersionem occidistis, qui verbum Dei, eiusque negotia exequimini, ut homines obediunt voci dictorum eius. Et addit statim: Benedicite domino omnes virtutes eius, ministri eius. Spiritus illos coelestes quos angelos vocat, vocat nunc virtutes siue exercitus: quonia sunt multi ordines eorum.

Dionys.

Qua de re poteris videre Dionysium Areopagita de coelesti hierarchia. Hos alloquitur diuinus idem citharodus, cum ait: Laudate eum omnes angeli eius, laudate eum omnes virtutes eius. Illud est aduertendum, angelum esse aliquid quando nomen coelestis spiritus infimorum chori: interdum vero accipi pro omni spiritu coelesti, ut hoc Danielis loco.

Pfal. 148

Laudate, & superexaltate eum in secula. Indicant verba haec vim amoris erga Deum, & vehementis desiderij magnitudinem. Illud, in secula, intelligitur de iugis ac perenni laudatione, non solum in hac vita, sed in omni aeternitate, quam nulla metitur temporis circumscriptione. Sed quaeres, cur inuitates tres pueri omnes creaturas ad diuinas laudes concinendas, ab angelis inceperint? Ratio est, quia natura angelica est alijs creaturis illustrior: & ipsam naturam humanam superat. Sed ut torques ex auro minus puro vincit interdum alium torquem ex purissimo auro omnibus gradibus ac numeris absolutissimo, non auri natura & perfectione, sed quod gemmam habeat inclusam fulgentissimam, magnique valoris: sic quamuis natura angelica si ad naturarum praestantiam respicias, superet humanam, eam tamen humana in hoc vincit, quod est assumpta a verbo, & cum diuinitate coniuncta. Nam vnigenitus Dei filius a coeli fastigio ad terram descendens humanam induit naturam, ut homines qui in caligine versabantur, illustraret. Nusquam, inquit apostolus capite. 2. ad Hebraeos, angelos apprehendit, sed semet Abrahamam apprehendit. Hoc est, non naturam assumpsit angelicam, sed humanam. Et recte quidem ait: apprehendit: utpote fugientem: cum enim eum fugeremus, nostram assumpsit humanitatem, ut nos vinculis attraheret charitatis. Sed vnio verbi incarnati, ut verbis utar diuini Thomae, non est facta in natura, sed in

Similitudo.

Hebr.

Thom.

per-

persona: sunt enim in Christo duae naturae, sed vna persona. Ita nanque est in concilio Calcedonensi decretum: Confitemur in nouissimis diebus filium Dei vnigenitum in duabus naturis inconfuse, immutabiliter, indiscrete, inseparabiliter agnoscendum: nunquam sublata differentia naturarum propter vnionem. Haec ibi. Et quia natura angelica absolute excellentior est, ab ea merito incipit hic hymnus.

Benedicite caeli domino. Omnes caeli stellarum cum primo mobili & caelo chrySTALLINO appellantur a Chrystostomo vnum caelum: caelum autem empyrium a Basilio, Beda, & Strabo vnum etiam caelum supremum dicitur. Cum autem aer caelum etiam vocetur, iuxta

Chryso.

Basilius
Beda.
Strabus

Genes 7.

Pfal. 8.

Matt. 8.

2. Cor. 12.

illud capitis septimi Genesis: Tam reptile, quam volucres caeli: & illud psal. 8. Volucres caeli, & pisces maris: & illud euangelij capite. 8. apud Matthaeum: Vulpes foueas habent, & volucres caeli nidos: aperte ostenditur, tres esse caelos, nempe aereum, quod primum caelum vocatur, & medium caelum cum omnibus globis siue sphaeris coelestibus, quod dicitur secundum caelum: & caelum empyrium, quod est tertium: de quo illud diuini Pauli intelligitur in epistola posteriore ad Corinthios capite. 12. Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim raptum huiusmodi vsque ad tertium caelum. Hoc est raptum per Christum vsque ad sedem beatorum. Et quoniam omnis res eandem habet naturam ambigendi, de qua quaeri & disceptari po-

test, fuit quondam in quaestione versatum, essent necne sphaerae coelestes, earumque stelle animatae. Veteres Aegyptij caelos ipsos & astra omnia deos esse existimabant, illisque animas tribuebant. Plato in Cratylo ait priscos

Plato.

Gracos pro dijs habuisse solem, lunam, & stellas: & ipsum stelliferum caelum, quod ex omni parte patens ac apertum intuebantur. De impio Manasse Iudaeorum rege ita scriptum legimus capite. 33. secundi paralipomenon: Adorauit omnem militiam caeli, & coluit eam. Et paulo post: Aedificauit autem altaria cuncto exercitui caeli. Vbi per caeli militiam & exercitum sidera intelliguntur. Nec solum Manasses, sed multi ex filijs Israelis idem crimen incidere. De illis ait in hunc modum libro quarto Regum capite. 17. diuina scriptura: Adorauerunt vniuersam militiam caeli, seruiuntque Baal. Cum gentes fide destituta globos colerent coelestes, & animatos esse putarent, multos ex Hebraeis in errorem suum adduxerunt. Platonicus sine controuersia corporibus coelestibus animas tribuebat. Eos secutus Marcus Tullius in 6. libro de republica: Hominibus, inquit, animus datus est ex illis sempiternis ignibus, quae sidera & stellas vocatis, quae globosae & rotundae diuinis animatae mentibus circulos suos orbisque: conficiunt celeritate mirabili. Platonicus Philo Iudaeus in libro de somnijs, & in libro de opificio sex dierum, stellas ait esse rationis participes & diuinas. Nec solum Platonicus, sed

2. Par. 33

4. Re. 17

Tullius

Philo.

1. 2. 3.

N ci, sed

ci, sed etiam Peripatetici id ipsum fa-
 tentur. Nam eorum princeps Aristot-
 eles libro secundo de cœlo, loquens
 de astris: Oportet, inquit, ipsa viuētia
 esse existimare, atque actionem habe-
 re. Idem etiam ait septimo & octauo
 naturalium. In eadem sententia est
 Theophrastus in libro de cœlo: & Pro-
 tolemæus, qui aperte asserit cœlestia cor-
 pora viuere, & animata esse: & Alexā-
 der Aphrodisæus in commentarijs in
 duodecimum librum primæ philoso-
 phiæ. Eandem sententiam secuti sunt
 Auicena, Algazeles, Zaeles, Albuma-
 sar, Hali, Aratus, Manilius. Qui om-
 nes irrident eos, qui cœlestibus globis
 denegant vitam. Athenienses, autho-
 re beato Augustino libro octauo de ci-
 uitate Dei, danarunt Anaxagorā phi-
 losophum insignem, quod solem ne-
 garet esse Deum, aut aliquid anima-
 tum. Piaculum magnū esse putabant,
 & inexpiabile scelus, non asserere esse
 solem animæ intellectualis participē.
 Sed quid mirum, cum nonnulli ex
 Christianis magni nominis authores
 dicant corpora cœlestia esse animata:
 inter quos est Origenes: cuius opinio-
 nē videtur sequi diuus Hieronymus
 explanans illud Ecclesiastis: Lustrans
 vniuersa per circuitum pergunt spiritus.
 Diuus Augustinus in secundo in Ge-
 nesim ad literā, & in Enchiridiō que-
 stionē hanc sub dubitatione relinquit,
 neutram partem asseuerans: distrahe-
 batur enim in deliberādo animus as-
 ferens ancipitem curam cogitādi. At
 magnus Basilius homilia tertia de opi-

ficio sex dierum, asseueranter affirmat
 cœlestia corpora non esse animata. Id
 quod cum eo constanter asserit doctus
 Damascenus libro. 2. de fide Orthodo-
 xa. Eos sequitur diuus Thomas prima
 parte, quæstione septuagesima, articu-
 lo. 3. Nicolaus de Lyra in caput. 10. Ie-
 remiæ: Augustinus Eugubinus in psal-
 mum decimum octauum: Sixtus Se-
 nensis libro octauo Bibliothecæ san-
 ctæ, cum infinitis alijs excellentibus
 scriptoribus: qui cœlos non esse ani-
 matos omni asseueratione testantur.
 Nec credendum est diuum Hierony-
 mum aliter sentire: nam si verba eius
 in Ecclesiastem attentē ac diligenter
 perspexeris, videbis eum non dicere
 esse cœlos anima præditos: imò secus
 credere: & quippiā lōgē diuersum vo-
 luisse significare. Nā in epistola ad Aui-
 tū inter errores quos in libris Periar-
 chon Origenis caueri admonet, asser-
 tionē de stellis anima rationis cōpete
 præditis enumerat. Et cap. 45. in Esaiā
 eos irridet, qui animā tribuunt syderi-
 bus. Et diuus Augustinus planē asseue-
 rat nō posse esse animā viuā in corpo-
 re sensus experte: vt videre licet in li-
 bro quæstionū in Exodum: cuius verba
 sunt in sacros canones relata. 32. quæ. 2.
 Quod verò nō formatū. Atqui apertū
 perspicuumq; est cœlos sensum non
 habere. Quare ex ipsi^o Augustini sen-
 tētia cōcludimus, non esse illos anima
 præditos rationis particeps. Ac tametsi
 diuus Thomas in. 2. contra Gētiles ca-
 pit. 7. velit cœlū ex Aristotelis opinio-
 ne esse animatū, nō tamen in illa fuit

Dama-
 Thom.
 Lyra.
 Eugub.
 Sixtus.
 Hieron.
 August.
 Thom.

sententia, vt constat ex ijs, quæ prima
 summæ theologiæ parte asseruit que-
 stione. 70. Sed contra gentiles attulit
 Aristotelis opinionem, in partibus ve-
 rō suam propriam. Mouentur quidē
 cœli ab intelligentijs, quas quidā mē-
 tes cœlestes, quidam formas, quidam
 angelos, quidam spiritus vocant. Hi
 spiritus coniunguntur cum cœlis, qui
 bus assunt, sed non tanquam formę
 informantes, vt ita dicam, sed vt mo-
 uentia mobilibus. Quare non est dicē-
 dū globos cœlestes esse animatos, sed
 animæ expertes. Ratio autem quam
 afferunt nōnulli ad probādum cœlos
 esse animatos, quoniā hoc Danielis lo-
 co ad Dei laudes inuitatur: ridicula est:
 quia in eodem cātico ad id etiā inuitā-
 tur imber, ros, ignis, æstus, gelu, fri-
 gus, montes, colles, & alia huiusmodi
 sine cōtrouersia nō animata. Est enim
 figura in diuinis vtitataliteris, quæ He-
 braicē Mashal, Græcē autem profopo-
 peia dicitur, quoties rebus inanimatis
 vocem, aut spiritum, aut sensum tri-
 buimus. Sunt autem vndecim cœli
 scilicet empyrium, quod in diuinis li-
 teris appellatur cœlum cœli, deinde
 primum mobile, cœlum crySTALLINū,
 cœlum stellarum fixarum, cœlum Sa-
 turni, Iouis, Martis, Solis, Veneris,
 Mercurij, Lunæ. Itaque vltimum cœ-
 lum si à supremo & altissimo incipias
 numerare, est sedes Lunæ, quæ citima
 terris luce micat aliena. Nam in orbe
 seu globo infimo radijs solis accensa
 conuertitur. Infra autem sunt elemē-
 ta, quorum infimum vocatur terra,

in quam omnia suo nutu pōdera fe-
 runtur. Et quoniam hæc immobilis
 est, decebat ad venustatem, ordinem,
 pulchritudinem, & complementum
 vniuersi, vt cœlum supremum esset
 immobile, vt inter hæc duo immobi-
 lia tota huius tēpli natura cōtineretur.
 Appellatur supremū cœlum empyriū
 à pyr vocabulo Græcō, quod ignē si-
 gnificat authore Isidoro: non ab ardo-
 re, sed à splendore: quod sit splendi-
 dissimum, candore fulgentissimo de-
 coratum. Ibi est sanctorum domici-
 lium, & æterna sedes mentium beata-
 rum. Ibi illi cum Christo Deo nostro
 requiescunt, qui iustitiam coluerūt &
 pietatem: qui nec se dederunt sermo-
 nibus vulgi, nec in præmijs humanis
 spem posuerunt rerum suarum, sed
 virtutum ornamentis exculsi ad Deū
 ardentissimē aspirarunt: quō in gloria
 cœlesti fruuntur, vbi bonorum om-
 nium copia cumulantur.
 ¶ *Benedicite aquæ omnes, quæ super cœ-
 los sunt.* Origenes existimat has aquas
 esse spirituales, & cœlestes quasdā mē-
 tes. At pleriq; doctorū aiunt nomine
 harum aquarum intelligi nonum cœ-
 lū, quod aqueū & crySTALLINUM vocāt.
 Hæ sunt aquæ, de quibus in. 1. Genesis
 capite scriptū est: dixit quoque Deus:
 Fiat firmamentū in medio aquarū, &
 diuidat aquas ab aquis. Et fecit Deus
 firmamentū: diuisitq; aquas: quæ erant
 sub firmamento ab ijs, quæ erāt super
 firmamentum: & vocauit Deus firma-
 mentum cœlum. Primo die creauit
 Deus materiā quādam, quam Moses

Isidor.
 Origen.
 Genes.

Genes. 1. terrā vocat dicens: In principio creauit Deus cœlum & terram. Per cœlum intelligit empyrium cum angelis, per terram verò molē quādam, ex qua visibilia creauit. Explicans enim quæ esset terra illa, de qua loquebatur, dixit: Terra autem erat inanis & vacua: hoc est materia quædā informis. Et statim eam vocat abyssum, & aquas. Nam terra elementaris facta postea fuit die tertio, vt ipse eodē capite testatur. Creasse Deū primo die materiā illā incompositā, ex qua alia fecit, sentētia est diui Augustini libro. 1. de **August.** **Ambro.** Genesi ad literā imperfecto: Diui Ambrosij in tractatione de operibus sex dierū: magni Basilij, Strabi, Bedæ, Eucherij. In hac sententia sunt etiam ex gentibus Trismegistus, Alcino, Platonius, Euripides, & ante eos Hesiodus. Quid pluribus? In sacra scriptura habemus hanc veritatem assertam capite vndecimo libri Sapientie: cuius ad literam hæc sunt verba: Nō enim impossibilis erat omnipotens manus tua, quæ creauit orbem terrarum ex materia inuisa. Vbi pro, inuisa, est in Græco: ἀμείφου, hoc est sine forma. Si enim nomine terræ inanis & vacuæ non intelligeretur materia illa incompōsita, ex qua Deus cœlum & terram, aliasque corporeas naturas creauit, videretur profectō Moses diminutus, qui loquens de creatione volens ostendere esse Deum rerum omnium creatorem, nullam faceret mentionem illius machinæ & molis rudis & informis. Ex quo videretur dare an-

sam aliquibus errandi, & dicendi, eam fuisse sempiternam, & nullo modo creatam. Materia illa & machina vasta quæ ab antiquis vocatur Chaos, & moles indigesta, est terra illa, de qua ait Moses: In principio creauit Deus cœlum & terram: terra autem erat inanis & vacua. Pro quo Symmachus **Symm.** vertit: Terra autem erat quippiam ociosum & vastū. Et Theodotio: **Theod.** Erat quippiam inane ac nihil. Ac si dicerent: Terra illa quam Deus in principio creauit statim primo die, non fuit terra hæc, quam colimus: sed materia quædam rudis & inculta, ex qua mundum postea condidit. Et quoniā quæ fuerunt ex materia illa creata, erant in illa virtualiter, vt ita dicam: & fuerunt illic virtualiter creata, ait **Eccle. 1.** Ecclesiasticus capite decimo octauo: Qui viuuit in aternū, creauit omnia simul. Ex illa mole, & indigesta materia quā primo die creauit, fecit secundo die cœlum admirabili eminentia & soliditate conspicuum: & super ipsum cōstituit aquas ex materia magis tenui, perspicua, subtili, ac fluida ex eadem mole. Vnde aquæ illæ quæ super cœlos sunt, nō sunt elemētares, sed aqueæ quædam naturæ ex indigesta illa mole desumptæ ad cœlos cooperiendos. Id indicat ijs verbis psalmographus: **Psal. 102.** Extendēs cœlum sicut pellē: qui regis aquis superiora eius. De illis ait idem diuinus psaltes: Laudate eum cœli cœlorū, & aquæ omnes, quæ super cœlos sunt. Has aquas appellat nōnulli cœlū aqueū: alij crystallinum: cœlum autē **Psal. 148.** stella-

stellarum dicitur firmamētum, quod cum sit ex fluxa solubiliq̄ue materia, factum est solidissimum. Hanc rationem affert Theodoretus, quam sequuntur Gennadius & Iunilius. Sed cum cœlum crystallinū sit ex natura multo magis fluida, meritō nomine aquarum significatur: de quibus hoc loco loquitur Daniel.

Theod. **Genna. Iunilius** **Psal. 32.** **Genes. 2.** **Psal. 23.** **Matt. 24.** **Marc. 13.** **Luc. 21.** **Psal. 102.** **Benedicite omnes virtutes domini domino.** Poteris per has virtutes intelligere stellas, iuxta illud diuini citharce di psalmo trigesimo secundo. Verbo domini cœli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum. Et illud Genesis secundo: Perfecti sunt cœli, & terra, & omnis virtus eorū. Seu vt nostra habet editio: & omnis ornatus eorum. Sydera enim errantia admirabilem fulgorem mittentia cum cæteris stellis, quibus cœli species vndique ornatur, virtutes & ornatus cœli vocantur, quod insatiabile spectaculum mortalibus præbeant. Poteris etiā per has virtutes angelos intelligere, iuxta illud diuini psaltis: Dominus virtutum, ipse est rex gloriæ. Et iuxta illud euangelij: Virtutes cœlorum mouebuntur. Quidam hoc loco per has virtutes cœlorū intelligūt eorū motores, quos alij vocant angelos, alij spiritus, alij intelligentias. De quibus illud psalmi. 102. intelligendum putant: Benedicite domino omnes virtutes eius, ministri eius, qui facitis voluntatem eius. Quidam de virtutibus seu viribus stellarum, quas vocant influētias, hunc locum explanant. Nam non so-

lūm iuxta philosophos, sed etiā iuxta magnum Dionysium capite. 4. de diuinis nominibus, globi cœlestes per huiusmodi virtutes sunt instrumentali-ter causa motuum in his inferioribus. Et Albertus Magnus ait, in orbibus cœlorum virtutes esse naturam rerū inferiorum mouentes, & instaurantes. Nihilominus tamen arbitrium nostrum liberum est. **Dionys.** **Albert.**

Benedicite sol & luna domino. Hæc sunt duo lumina splendidissima, de quibus capite. 1. Genesis scriptum legitur: Fecit Deus duo luminaria magna. Et Ecclesiastici. 43. Species cœli in visione gloriæ, sol in aspectu annūtiants in exitu, vas admirabile opus excelsi. Et paulō post: Magnus dominus qui fecit illū, & in sermonibus eius festinauit iter. Et luna in omnibus in tēpore suo ostēdit tēporis. Ambrosius de operibus sex dierū verba hæc literis mā daut: Sol oculus est mūdi, iucunditas diei, cœli pulchritudo, naturæ gratia, præstantia creaturæ. Sed quando hunc vides, authorem eius considera: quando hūc miraris, lauda prius ipsius creatorem. Hæc ille. Dionysius Areopagita capite. 4. de diuinis nominibus: Sol, inquit, visibilis imago est euidēs diuinæ bonitatis. Didymus ait, ideo hæc duo lumina fuisse creata quarto die, quia quaternarius numerus honorabilis est. Seuerianus tamē eam ob causam illud ait effectū esse, ne quis putaret fructus terræ editos esse vi ac natura horū duorū luminū: ne crederent homines, non posse plātas frōdescere, & fructus **Genes. 1.** **Eccle. 43.** **Ambro.** **Diony.** **Didym.** **Seueria.**

ferre sine sole & luna: ex quo caperent ansam illa duo lumina pro dijs colendi. Nam tertio die creatæ sunt arbores cum fructibus: quarto autem die creatus est sol cum luna & cæteris syderibus. In hac Seueriani sententia est Chrysofostomus in Genesim. Sunt duo hæc astra candore suo splendidissima, tãta pulchritudine ornata, vt incredibili quadã voluptate & oblectatione omnium animantium oculos ad se conuertat. Præsertim sol, qui tenebras expellit, rebus salutarem calorem affert, mûdi molem exhilarat, qui orbe vno ac singulari circuitu diem conficit naturalem, nunc excelsus pulcherrimos radios nobis ostendens, nunc ab oculis nostris oblitescens alias regiones à nobis longè distantes occupat, & lustrat. Et quia pulcherrimus est, & incredibili celeritate conficit circulos suos, cõparatur à diuino vate cum sponso propter venustatem, & cum gigante propter incitationem, cum ait psalmoda Pfal. 18. In sole posuit tabernaculum suum: & ipse tanquã sponsus procedens de thalamo suo. Exultauit vt gigas ad currendam viam, à summo cœlo egressio ei, & occurfus eius vsq; ad summũ eius. Vel, vt potest etiã verti ex Hebræo: Soli posuit tabernaculũ in eis: vt Hieronymus & Pagninus transtulerunt. Vt sit sensus: In cœlis posuit Deus sedem ac domicilium ipsi soli, qui cũ pulchro spõso: & alacri gigante cursore cõparatur. Est enim in quarto cœlo, mediam stellarum errantium obtinens regionẽ, dux, & princeps,

& moderator luminum reliquorum. Et quia sol per quatuor anni tempora vertitur, ideo quãdrigas ei antiqui iungebant, siue currus quatuor equorum. Horũ vnus equus prasinus erat viridi colore, propter vernum tempus, quo herba virescunt: & terra diffundit herbescentem viriditatem. Alter erat croceus propter æstatem, quando cuncta flauescunt. Tertius venetus colore cereo propter autumnum, quãdo pluuia sunt crebra. Quartus albus propter hyemẽ, quòd tũc glacie & frigore & niuẽ õnia canescat. Et quia sol vnus est, & splendidissimus, ideo nõ solum ab externis philosophis, sed etiã à theologis nostræ pietatis interpretib; Dei hieroglyphicum perhibetur: quem ad modum luna naturæ humanæ propter eius varietatem & incõstantiam. Vt enim luna modò cum sole coniungitur, modò ab eo recedit: sic homo nunc Deo per diuinum amorem adhærescit, nunc se ab eo per funestũ scelus separat & abiungit. Et quem ad modum luna ea parte conspicua est & illustris, qua aspicit solẽ, obscura verò & inanis, qua diuertit ab eo: sic homo qua parte se conuertit ad Deum, velut alter Moses micantibus illustratur radijs: ab eo verò abductus & auersus tetrus est ac turbulentis tenebris cooperatus, & obscura peccatorum ac errorũ caligine vndique circumfusus. ¶ *Benedicite stellæ cœli domino.* Magnificentiam & præstantiã creatoris pulchritudine, ordine, motione, effectu representant stellæ. Cum eis viri iustitia

tia & sapientia præstantes comparantur. Id indicat Daniel, cum ait duodecimo capite: Qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas eternitates. Et diuus Paulus capite secundo ad Philipenses: Omnia facite sine murmurationibus & hæitationibus, vt sitis sine querela, & simplices filij Dei, sine reprehensione in medio nationis prauæ & peruersæ: inter quos lucetis sicut luminaria in mundo. Et vt stellæ cum magnæ sint, parua tamen videntur: sic viri pij & iusti cum sint magnitudine insignes ob meritõrum cumulum, apparent tamẽ minimi ob virtutum occultationem. Et vt stellæ videntur maiores in occasu, quàm in medio cursu: sic illorũ bonitas, & virtutum magnitudo, & rerũ præclarè gestarum laudes magis in morte apparent, quàm in vita. Minus laudantur in curriculo viuendi à natura circumscripto, quàm in interitu, in migratione illa in eas oras, quas illi incolunt, qui è vita charitate muniti excesserunt. ¶ *Benedicite imber & ros domino.* Hæ duæ impressiones ad fructus terræ ferendos fiunt in aère, in quo venti etiã coguntur. Ideo subdit. Benedicite omnis spiritus Dei domino. Magnũ ventum appellat spiritum Dei, vt supra ostendimus. Imber est pluuia: ros est humor ille, qui sereno cœlo fit noctibus, quem aurora remittit. Spiritus est ventus: vt capite Genesis octauo: Adduxit spiritum super terram. Et psalmo. 10. Spiritus procellarum pars calicis eorum. Et psalmo. 47. In spiritu ve-

hementẽ conteres naues Tharsis. Et Actorum secundo: Tanquam adueniẽtis spiritus vehementis, &c. ¶ *Benedicite ignis & æstus domino.* Ignis est supremum elementum, quod in loco suo sustentatur: Ignis terrenus sine materia extinguitur: at ille qui est inter aërem & cœlum lunæ, ideo nunquã extinguitur, quia est in loco suo, vbi conseruatur. Qui se cõseruare voluerit, se in suo loco constituat. Æstus est ipsius ignis effectus. In diuinis literis per ignem intelligitur Deus: Nam capite quarto Deuteronomij scriptũ est: Dominus Deus ignis consumens. Ac si dicat: Noli Deum offendere, quoniam iustus est, & poterit te instar ignis omnia deuorantis perdere. Hũc locum affert apostolus capite duodecimo epistolæ ad Hebræos dicens: Per gratiam seruiamus placentes Deo cõmetu & reuerentia: etenim Deus noster ignis consumens est. Vel vt potest verti ex Hebræo: Ignis comedens est. Vt sit sensus: Suscipit in se amicos suos, & tanquam cibos per charitatẽ ita in se commutat, vt in eo maneant, vt ait in prima sua epistola diuus Ioannes, & ipse Deus in illis. De Christo domino ait Malachias tertio: Ipse enim quasi ignis conflans. Significatur etiam charitas per ignem. Hic est ignis ille, quem vidit Moses in medio rubi: qui illuminat, & inflammat, sed nõ comburit, nec perdit. Hic est ignis eurrus Elię, quo vehimur in cœlũ. Hic est ignis, quẽ Deus in Leuitico præcipiebat esse iugiter in altari: quoniam in

cordis ara eum debemus habere perpetuò. Hic est ignis, de quo ait Ieremias. 20. Factus est in corde meo quasi ignis. De quo ait dominus Iesus capite. 12. euangelij authore Luca: Igné veni mittere in terram: & quid volo, nisi vt accédatur? Eo inflammati duo discipuli euntes in castellú Emaus dixerunt: Nonne cor nostrum erat ardés in nobis, dum loqueretur in via, & aperiret nobis scripturas? Hoc diuino igne incésus Christus seruator noster affixus cruci veluti positus in ara fudit sanguinem pro nobis, seseque hostiá deuouit, ac constituit. Et ibi, vt verbis vtat Esaiæ capite. 53. Verè langores nostros ipse tulit. Vel vt potest etiá tráf-ferri ex Hebræo: Verè langores nostros ipse combussit: nimirú igne sui amoris: quo fœnix illa vnica cremabatur. Verbum enim Nasa, quo illic vtitur diuinus vates, ferre significat, & dimittere, & cõburere. Nec solùm ignis diuinum amoré significat, sed et. á humanú: non tátum honestú, sed profanum quoque. Id intelligens Ecclesiasticus capite. 9. Propter speciem, inquit, mulieris multi perierunt: & ex hoc concupiscentia quasi ignis exardescit. Hac ratione adducti Ægyptij faces ignis Cupidini dedicarunt. Et Portius Licinius hominem amore captum ignitú esse dicebat: imò ipsum ignem. Et Hesiodus quarto loco amorem genitum esse dixit: per quem ignem intelligebat. Nam cum terrá, aquam, aerem à Deo creatos posuisset, volens significare ignis elementú,

amoré nominauit. Vnde Latinus poëta volens describere magnum illum & anxium amorem, quo Dido Æneá complectebatur, hos condidit versus: At regina graui iam dudú faucia cura: vulnus alit venis, & cœco carpitur igne. Et iterum: Vritur infelix Dido, &c. Accipitur etiam ignis pro ira: vt Deuteronomij. 32. Ignis succésus est in furore meo. Et psalmo. 17. Ignis à facie eius exarsit. Præterea accipitur pro calamitate: vt psalm. 16. Igne me examinasti. Ac si dicat David: Rerum aduersarum ictibus me explorasti, & animum meum facibus arumnarum incendiisti. Vnde Moses. 4. capite Deuteronomij Ægyptiacam seruituté vocauit fornacem ferream. Similiter & Ieremias capite. 11. suarú vaticinationum. Ac quamuis has, & alias significationes habeat ignis, hoc tamen loco pro igni naturali accipitur: & cœsus pro feruore aëris ab igne effectus. Est enim æstus feruor & agitatio aëris: & motus fluctuum. Potest tamen hoc loco accipi iuxta Alberti Magni sententiá pro regione aëris proxima igni, ab eo inflammata.

¶ *Benedicite frigus & æstas domino.* Sumitur frigus pro vi, qua frigemus: & æstas pro calore. Vel frigus pro tempore frigidus, æstas verò pro calido.

¶ *Benedicite noctes & dies domino.* Nomine noctis significatur peccati & erroris caligo: & vmbra Mosaicarú ceremoniarum: nomine autem diei gratia & euangelium: iuxta illud apostoli capite. 13. ad Romanos: Nox præcessit,

Vergili.
Psal.
Psal. 64.
Deut. 32.
Psal. 17.
Psal. 16.
Deut. 4.
Ierem.
Albert.
Rom.

dies autem appropinquauit. Accipitur etiam dies pro felicitate, nox autem pro ærumnis: iuxta illud. 1. psalmi: In lege eius meditabitur die ac nocte, hoc est iugiter. Sed hoc loco dies capitur pro latione solis super terram: nox auté pro solis absentia. Illud psalmi. 64. Exitus matutini & vespere de lectabis: potest verti: Exitibus matutini & vespere laudaberis. Hoc est, dies ac noctes telaudabunt.

¶ *Benedicat terra dominum.* Terra est infimum elementum, & veluti centrú mundi. Accipitur pro amore & affectione erga res terre, nempe erga opes incertas & in casu sitas, & mundi gloriam: non illam quæ est meritorum fama, consentiens laus bonorum, incorrupta vox bene iudicantium de eccellente virtute, fructus ac splendor rectè factorum: sed erga illam, quæ est inanis, vitiorum plerunque laudatrix, nõ vera nec solida, sed quæ in vana ostentatione consistit, & populorum musculos aucupatur. In hanc significationé accipitur capite Exodi. 15. vbi Moses Dei bonitatem celebrans, & pernicié Ægyptiorum in mari Rubro, ait: Deuorauit eosterra. Hoc est rerum terrenarú appetitio & affectio. Non enim videtur terra, sed mare eos absorbuisset. Eodem modo capitur psalmo. 16. Oculos suos statuerunt declinare in terram. Hoc est, omnem curam & cogitationem suam decreuerunt in amore rerú caducarum locare. Nisi vertas: Oculos suos statuerunt ad prosternendum me in terram. Ac si dicat: In hoc figunt

omnem mentem & curam suam, vt me deiciant, & præcipitent, & immaniter affligant. Accipitur etiá terra pro toto orbe terrarum: vt capite. 16. Iob: Terra ne operias sanguinem meum, nec inueniat in te locú latendi clamor meus. Vt sit sensus: Optarim esse calamitatem meá & querelam meá omnibus perspectam & cognitam. Est mihi in optatis, nullum esse locum in toto orbe terrarum, vbi meæ afflictiones & querele, quas ob illas profundo, occultentur. At hoc Danielis loco accipitur pro terra ab aquis disiuncta: nã postea subditur: Benedicite fontes domino: Benedicite maria, & flumina domino. Non deest, qui per terram hoc loco hominem intelligat: est enim in diuinis literis hæc terræ significatio visitata: vt Genesis. 6. Corrupta est terra coram Deo, & repleta iniquitate. Et psalmo. 96. Illuxerunt fulgura eius orbi terræ: vidit, & cõmota est terra. Vbi per fulgura siue lumina intelliguntur apostoli, qui veluti splendida sidera terram illuminarunt: hoc est, homines terram incolentes illustrarunt, & prodigiorum magnitudine terruerunt. Videntes enim perspicua miracula, cum magnarum virtutum ac cœlestis doctrinæ splendore coniuncta, commouebantur homines, & fidé recipiebant. Id quidem est, quod ait: Vidit, & cõmota est terra. Et psalm. 45. Dedit vocem suam, & cõmota est terra. Cum enim vox euangelij intonisset: & miraculorum fulgura coruscassent, reliquerunt homines idola, & pestilentes

superstitiones, seque ad Christi fidem
 Psal. 32. conuerterunt. Et psalmo. 32. Timeat
 dominum omnis terra. Pro quo para-
 phrasis Chaldaica habet: habitatores
 totius terræ. Vnde ingredi viam vni-
 uersæ terræ, est excedere è vita: quod
 est omnibus hominibus commune.
 Quid latius patet, quid communius
 tam probis quàm improbis, quàm
 mori? Hoc schemate vtitur diuina scri-
 ptura capite. 23. Iosue, & 2. libri tertij
 Iosue. 23. Regum. Accipitur etiam terra pro ho-
 mine capite. 5. Matthæi: Vos estis sal
 3. Reg. 2. terre: vt ibi ait Augustinus: & capite
 Matt. 5. octauo Lucæ: vbi semen quod cecidit
 Luc. 8. in terram, est verbum Dei hominibus
 nuntiatum. Vnde esse in terra idè est
 Psal. 84. quod esse inter homines: vt psal. 84.
 Prope timentes eum salutare ipsius: vt
 inhabitet gloria in terra nostra. Hoc
 est, præsto erit remedium Dei timen-
 tibus illud. In promptu erit eius auxi-
 lium ijs, qui numen eius sanctissimū
 verentur: vt habitet Christus in terra
 nostra: hoc est inter homines: seque vi-
 dendum mortalibus præbeat. Id quod
 diuus Ioannes his verbis testatur: Et
 Ioan. 1. verbum caro factum est, & habitauit
 in nobis. Sed etsi terra his, & alijs lo-
 cis pro homine accipiatur, hoc tamè
 apud Daniele pro terra sumitur ele-
 mentari: de qua Genesis. 1. dictum est:
 Vocauit Deus aridam terram. Nam
 paulò post inuitat homines ad Dei lau-
 des canendas, cum ait: Benedicite fi-
 lij hominum domino. Itaque terra ad
 Psal. 95. Dei præconium inuitatur. vt psal. 95.
 Cantate domino omnis terra.

¶ *Benedicite maria.* In plurali: quia iux-
 ta Hebraicæ lingue proprietatem que-
 libet aquarum congregatio mare ap-
 pellatur, iuxta id quod capite Genesis
 primo Moses scriptum reliquit: Con-
 gregationes aquarum vocauit maria.
 Ex quo effectum est, vt lacus ille, què
 diuus Lucas capite. 5. vocat stagnum
 Genesaret, vocet diuus Matthæus ca-
 pite. 4. mare Galilææ. De lacu illo ait
 ita scriptura Numerorum. 13. Chana-
 næus morabatur iuxta mare. Mare
 Mediterraneum vocatur magnū ma-
 re capite. 34. Numerorum. Mare autè
 Oceanum dicitur mare maximum:
 quod varijs nominibus appellatur,
 prout diuersas terras ac oras attingit
 & alluit: Atlanticum, Æthiopicū, Ara-
 bicū, Persicum, Indicum. Accipitur
 mare pro acerba calamitate: vt psal-
 mo. 68. Veni in altitudinem maris, &
 tempestas demersit me. Vel vt verti
 etiam potest: & fluctus obruit me. Et
 psalmo. 87. Super me confirmatus est
 furor tuus, & omnes fluctus tuos in-
 duxisti super me. Horribili ærumna-
 rū procella iactatus diuinus vates, vo-
 luit per mare & fluctus vim ac magni-
 tudinem periculorum, in quibus ver-
 sabatur, significare. Sed ad Deum cō-
 fugit, quem sibi iratum videt: & in re-
 rum humanarum desperatione non
 desperat: sed in eo figit spem, què etsi
 sibi censet inimicum, credit tamè esse
 misericordem. Accipitur etiam mare
 pro homine improbo turbulentis fla-
 gitijs concitato: iuxta illud Esaiæ. 57. E-
 Impij autè quasi mare feruens, quod
 quies-

quiescere non potest. Cum enim ma-
 re moueatur à luna, quæ mobilis &
 instabilis est, nunquam quiescens, con-
 sequens est, vt ipsum nullam habeat
 firmitudinem, nullam quietem. Eodè
 modo homo sceleratus cum mūdum
 sequatur, qui semper mouetur, & ve-
 luti impulsu agitur, ac perpetua in-
 constantia inuertitur, ipse vt ex per-
 spicua conficitur consecutione, nō erit
 quietus, nec stabilis, nec firmus, sed va-
 rius, inconstans, & in perpetua volubi-
 litate & perturbatione versatus. Nulla
 tranquilla mente cōsistet, nulla animi
 securitate vitam traducet. Et quemad-
 modum mare aquis fluminum non
 redundat, quia vt ait Ecclesiastes capi-
 te primo: ad locum, vnde exeunt flu-
 mina, reuertuntur: & quia à sole & vé-
 to exhauriuntur, & siccantur: sic flagi-
 tiosus homo nūquam diuitijs imple-
 tur, quia cum sint à mundo, ad ipsum
 redeunt: & quia eas consumit sol su-
 perbiæ, & vêtus vanitatis. Ac vt aquæ
 postquam sunt in mari non solum nō
 sedant sitim, verum etiam augent: ita
 mundi opes ab homine cupiditatis ac
 auaritiæ stimulis concitato possessè, tã-
 tum abest, vt sui desiderium extin-
 guant, vt etiam augeant.
 ¶ *Benedicite cete, & omnia, quæ mouentur
 in aquis.* Cete sunt pisces ingentis ma-
 gnitudinis: de quibus ait scriptura ca-
 pite. 1. Genesis: Creauitque Deus cete
 grandia. Locum illum explanans Basi-
 lius: Hi pisces, inquit, cum ad summa
 maris efferuntur, insularum sæpenu-
 mero sensationem conspicientibus præ-

stant. Magni pisces dracones in psal-
 mo. 148. dicuntur: qui cum omnibus
 alijs Deum laudare iubentur.
 ¶ *Benedicite omnes volucres cæli.* Cōsue-
 tudo est scripturæ, vt inquit Damaf-
 cenus libro. 2. per cœlū aërem signifi-
 care. Vnde volucres cœli idè est quod
 aëris volatilia. Postea inuitantur ad
 Dei laudes omnes bestia, tam sylue-
 stres, quàm domesticæ: tam cicures,
 quàm indomitæ.
 ¶ *Benedicite filij hominū domino.* Hoc
 est homines. Vsitatum est in literis di-
 uinis homines appellari filios homi-
 num: vt psalmo. 13. Dominus de cœlo
 prospexit super filios hominū. Et. 44.
 Speciosus forma præ filijs hominum.
 Capite. 8. Prouerbiorum: Vox mea ad
 filios hominum. Et Ioëlis. 1. Cōfufum
 est gaudium à filijs hominum.
 ¶ *Benedicat Israël dominism.* Vbi ho-
 mines generatim ad Dei laudes exci-
 tauit, descendit peculiari quodam mo-
 do ad Israëlitas: vt quod in vniuerso
 fit dictum, id in parte dicatur. Fit Is-
 raelitici populi mentio, quia in eo erat
 Dei fides, & vnicus De⁹ in eo cognos-
 cebatur: iuxta illud regijac diuini va-
 tis psalmo. 75. Notus in Iudæa Deus,
 in Israël magnum nomen eius. Capi-
 te. 4. Deuteronomij ait ita Moses: Nō
 est alia natio tam grandis, quæ habeat
 deos appropinquantes sibi, sicut Deus
 noster adest cūctis obsecrationibus no-
 stris. Et diuinus psaltes psal. 147. Qui
 annuntiat verbum suum Iacob, iusti-
 tias & iudicia sua Israël: non fecit tali-
 ter omni nationi, & iudicia sua nō ma-
 nifesta-

Simile.

Simile.

Eccles. 1.

Simile.

Genes. 1.

Basilii

Damaf.

Psal. 13.

Psal. 44.

Prou. 8.

Ioel. 1.

Psal. 75.

Deut. 4.

Psal. 147.

nifestauit eis . De Iudæorum populo
 Eccl. 24. ait sapientia cap. 24. Ecclesiastici: Ra-
 dicaui in populo honorificato, & in
 partes Dei mei hæreditas illius, & in
 plenitudine sanctorum detentio mea.
 At postquam gens illa Christū ad cæ-
 dem crudelissimam vocauit, & in per-
 tinacia permansit, effecta est abiecta,
 vilis, sordida, contempta, intolerabiliū
 errorum ac scelerum maculis conta-
 minata. Iudæi obstinati vocantur Is-
 raël secundum carnem: Israël autem
 secundum spiritū sunt verè Christia-
 ni siue ex Gentibus, siue ex Iudæis. At
 hoc Danielis loco per Israëlem intel-
 ligitur populus Israëliticus genus du-
 cens ab Israële. Iacob autē fuit à Deo
 vocatus Israël: hoc est fortis cū Deo,
 vel præualēs Deo: vel vt diuus ait Hieron.
 ronymus in quæstionibus in Gene-
 sim, princeps cum Deo. Ita enim ait
 Gene. 32. scriptura capite. 32. Genesis: Mansit Ia-
 cob solus: & vir luctabatur cū eo vsq;
 manē. Qui cū videret, quod eum su-
 perare non posset, tetigit neruum fe-
 moris ei⁹: & statim emarcuit. Dixitq;
 ad eum: Dimitte me: iam enim ascē-
 dit aurora. Respondit: non dimittam
 te, nisi benedixeris mihi. Ait ergo, ni-
 mirum angelus: Quod nomen est ti-
 bi? Respōdit: Iacob. At ille: nequaquā,
 inquit, Iacob appellabitur nomen tuū,
 sed Israël: quia si contra Deum fortis
 fuisti: quanto magis contra homines
 Gene. 35. præualebis? Capite autē. 35. ait in hunc
 modū scriptura: Apparuit autē Deus
 iterum Iacob, postquam reuersus est
 de Mesopotamia Sirix, & venit in

Bethel: Benedixitque ei dicēs: Nō vo-
 caberis vltra Iacob, sed Israël erit no-
 mē tuum. Capite. 32. videtur promif-
 sum fuisse illi hoc nomen, & capit. 35.
 editum. Simile huic habemus de diuo
 Petro in euangelio: nam Ioannis. i. di-
 xit ei domin⁹: Tu vocaberis Cephas,
 quod idem est ac Petrus: Et postea ca-
 pit. 16. Matthæi: Tu es, inquit, Petrus,
 & super hanc petram ædificabo eccle-
 siam meam. Sed dices: Quā fieri po-
 test, vt verum sit, quod ait Moses, di-
 xisse Deum: Nequaquam Iacob ap-
 pellabitur nomen tuū, sed Israël, cū
 in eodem capite. 35. Genesis paulò post
 appelletur Iacob: & deinceps sæpenu-
 mero? At tam capite. 32. quā. 35. Ge-
 nesis est in Hebræo Hodh: pro quo
 Latinus noster interpres capite. 32. ni-
 hil posuit: capite autem. 35. vertit vl-
 trā. Id enim significat: vt Esaiæ quin-
 to. Quid est, quod debui vltra facere
 vineæ meæ? Significat etiam adhuc:
 vt cap. 25. Genesis: Adhuc pater meus
 viuuit? Præterea significat duntaxat, si-
 ue solū: vt his locis iuxta virorū do-
 ctorum sententiā: vbi de nomine agi-
 tur Israëlis: vt sit eorum sensus, virum
 illum non solū vocandum esse Ia-
 cob, sed etiam Israëlem: At si tibi nō
 placet, accipi vocē Hodh pro solū,
 siue duntaxat: certè supplendum vi-
 detur vocabulum aliquod idem signi-
 ficans. De huius nominis Israël in-
 terpretatione & etymologia est inter
 multos controuersia. Quidam cum
 Chrysostomo aiunt idem esse Israel
 quod mens videns Deum. Alij cum
 Augu-

Augustino: vidēs Deum. Alij cum Io-
 sepho: reluctās cum angelo sacro. Sed
 notationem vocabuli, quam etymolo-
 giam vocant, ipse explanat, qui nomē
 imposuit. Ita enim ait: Nequaquā Ia-
 cob appellabitur nomen tuum: sed Is-
 raël: quia si contra Deum fortis fuisti,
 quanto magis contra homines præua-
 lebis? Vel vt verti etiam potest ex He-
 bræo: Non solū Iacob appellabitur
 post hac nomen tuum, sed etiā Israël:
 quia si cum Deo fortis fuisti: quanto
 magis aduersus homines superior e-
 uades. Vt sit sensus: Non tantū sup-
 plantator deinceps vocaberis, verum
 etiam fortis cum Deo. Quam ob cau-
 sam non debes Esau formidare: nam si
 cū Deo luctās euasisti victor, quāto ma-
 gis homines superabis? Voluit De⁹ o-
 stēdere fuisse seluctatione illa superatū,
 vt significaret se vehementis obsecra-
 tionis vi quodammodo vinci. Hæc est
 vera & germana, vt mea fert opinio,
 huius nominis interpretatio. Etsi enī
 magni nominis authores quorū vm-
 bra nos opprimit, alias afferant deriua-
 tiones & explanationes, quarum nul-
 lam improbamus, eam tamen ample-
 ctimur, quæ nobis videtur rationi con-
 uenientior, literæ accōmodatior, & in
 sensu præstantior. Huic nostræ inter-
 pretationi fauent interpretes Græci:
 Aquila. nam Aquila interpretatur: ὅτι ἠρξασμε
 τὰ θεοῦ. Hoc est, quoniā princeps fui-
 sti cum Deo: Vel quia regnasti cum
 Deo. Symmachus: ὅτι ἠρξῶ ἰσχυρὶ πρὸς
 θεοῦ. Id est, quoniam regnasti robore
 aduersus Deum. Theodotio cum Se-

ptuaginta: ὅτι ἐν ἰσχυροῖς μετὰ θεοῦ. Hoc
 est, quoniam inualuisti cum Deo. Hoc
 nomen fuit impositum viro illi miris
 laudibus celebrato, à quo totus He-
 bræorum populus appellatus fuit Isra-
 èl: vt Exodi decimosextimo: Cum le-
 uaret Moses manus, vincebat Israël.
 Psalmo. 113. In exitu Israël de Aegy-
 pto, domus Iacob de populo barbaro.
 Matthæi octauo: Non inueni tantam
 fidem in Israël. Lucæ primo: Suscepit
 Luc. 1. Israël puerum suum. Hoc est, suscepit
 Deus in cœlestem hæreditatem addu-
 cēs Israëliticum populum seruum suū.
 Puer enim hoc loco, vt ait Euthymi-
 Euthy. us, accipitur pro seruo, quē Deus su-
 scepit instar auxiliantis, & manū por-
 rigentis. Nomine autem Israëlis eos
 intellige, qui ex Iudæis Christum re-
 ceperunt. De quibus illud intelligitur,
 quod de ipso Christo ait Simeon Lu-
 cæ. 2. Lumen ad reuelationem gentiū,
 Luc. 1. & gloriam plebis tuæ Israël. Gentes
 quæ in tenebris versabantur, fidei &
 gratiæ lumine illustravit, qui est lux
 Ioan. 1. vera, illuminans omnem hominē: po-
 pulum verò Israëliticū gloriosum red-
 didit, quia secundum carnem ex illo
 duxit genus: & quia multi ex Iudæis
 fuerunt fide & charitate præditi: inter
 quos fuerunt apostoli, qui mundū ad
 veram fidem conuerterunt, & euange-
 licam doctrinam longè lateque propa-
 garunt. Vel ideo dicitur Christus glo-
 ria plebis suæ Israël, quia vt ait Atha-
 Athana. nasius, voluit Simeon alludere ad anti-
 quam historiam: cū Moses dominū
 allocutus faciē retulit gloriosam. Vt
 eodem

eodem modo Israëlita diuinā Christi lucem, & glorioſæ eius humanitatis decus pertingentes, vetus abijcietes velamen, in eandem imaginē transformentur de gloria in gloriā. Et quoniam in his duobus locis, & in alijs accipitur Israël pro his, qui virtutum ornamentis ex culti, fide, spe, & charitate septi Deo serui erunt, potest hoc Danielis loco pro viris pijs etiam accipi, ea præditis virtute, quæ in tempestate tranquilla est, in tenebris coruscat, & nullis fordibus aboleſcit.

¶ *Benedicite sacerdotes domini domino.* Sacerdotes præcipuè nominantur, quia illis erant maxima beneficia concessa: & ad legis obseruantiam præcipuo quodam modo tenebantur. Et adiecit: Benedicite serui domini domino. Quod de leuitis intelligitur, & de sacerdotum ministris. Vel de omnibus Dei famulis generatim.

¶ *Benedicite sancti & humiles corde domino.* Humilitas animi cum sanctitate coniungitur. Et quia vera humilitas non debet esse fucata, nec simulationibus & fallacijs ficta, sed ex animo: ideo adiectum est: corde. Non enim humilis ostentatione exteriorum rumculos populi aucupante, sed corde & animo approbatur. Ideo dominus noster Iesus Christus: Discite, inquit, à me, quia mitis sum, & humilis corde. Matt. 11. Simulata enim humilitas est duplex superbia, fideo non potest esse diuturna. Qui fucato & simulatione, ficto non modo sermone, sed etiam vultu firmam se gloriam consecuturos esse existimat,

longè profectò falluntur opinione. Debet quidem humilitas in exterioribus splendere, sed ex animo prodire: vt omnis gloria filia regis sit ab interiore, & foris etiam in fimbrijs aureis, vt verbis vtar Dauidis, circū amicta varietate. Vt Canticorum illud in illa cōpleatur. Quam pulchra es amica mea: oculi tui columbarum, absq; eo quod intrinsecus latet. Ne quis putaret elegantiam & ornatum sponsæ, per quā ecclesia & anima Deo grata intelligitur, ex ijs rebus solum constare, quæ oculis aspiciuntur, ait omnem eius venustatem & pulchritudinē esse in intima mente collocatam: ex qua in externa ornamenta procedit. Arca testamenti non solum foris, sed intus præcipuè erat inaurata, & diuinam legem, virgam Aaronis, & manna cibum celestem continebat. Tabernaculum Hebr. Exo. 26. in parte interiore erat ex cortinis, & præstantibus aulæis mirabiliter ornatum, ex parte verò exteriori erat sagis cilicinis minoris pretij cōtectum. Nam vt apostolus ait capite. 1. epistolæ posterioris ad Corinthios: Gloria nostra hæc est testimonium conscientia nostræ. Qui virtutis speciē & ostentationem magni faciunt, ipsam autem virtutem contemunt, Deo non immolantur: nisi prius pellem, hoc est virtutis simulationem proijciant. Animal Deo immolatum, vt ipse Deus. 1. capite Leuitici præcipiebat, detracta pelle in frustra concidebatur. Cōsidera Dauidis humilitatem ex intimo animo depromptam, qui cū Deo qui omnes nostras

nostras videt cogitationes, loquens aiebat: Domine non est exaltatum cor meum, nec elati sunt oculi mei, nec ambulavi in magnis, nec in mirabilibus super me. Ideo te abijce, & vilem reputa: & vt verbis vtar diuini vatis Nahum. 3. capite. 3. Intra in lutum, & calca: subigens tene, siue tere laterē. Hoc est, intra in te ipsum, & sentiens te esse abiectum lutum, conculca illud, & animi amplectere humilitatem. Et vt ait capite. 13. Ecclesiasticus: Humiliare Deo, & expecta manus eius. Et diuus Petrus capite. 5. epistolæ suæ prioris: Humiliamini subpotente manu Dei, vt vos exaltet in tempore visitationis. Et diuus Iacobus capite. 4. Humiliamini in cōspectu domini, & exaltabit vos. Nam vt ait Christus Deus noster: Qui se humiliat, exaltabitur. Luc. 17. Eam ob causam publicanus in euangelio laudatur, & pharisæus reprehenditur. Et Christus docet, vt inuitati ad nuptias, non in primo, sed in vltimo loco discumbamus. Ipse enim humilitatem dilexit, & docuit. Quæ sitis ad regnum fugit: & ad cruciatum, dedecus, & cōtumelias se obtulit. De illo ait ita capite. 2. ad Philipenses apostolus: Semetipsum exinanivit, formam serui accipiens. Et paulò post: Humiliauit semetipsum factus obediens vsq; ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod Deus extulit illum, & dedit illi nomen, quod est super omne nomen. Vis ad veram ascendere dignitatem: descende per animi abiectiōem. In excelsis adificijs construendis solēt

opifices lapides elaboratos sursum ferre funibus volubili artificio in sublimi constitutis. Et vt quanto plus funis ex vna parte descendit, atque vi & attractione fabricatorum deprimitur, tāto altius ex altera parte extollitur cum lapide: sic quanto se quis abiectius & demissius per animi humilitatem & contemtionem prosternit: tanto amplius & sublimius ascendit per decus & ornamentum. Consistit enim verus honor in falsi honoris despiciētia. Et solet Deus eos, quos mundus abijcit, contemnit, & obscurat, si ipsi humilitatem & tolerantiam amplectuntur, honore afficere: vt non solum non delitescant, sed celebrem obtineant nominis claritatem & amplitudinē. Eos qui obscuro & inglorij iacebant, è tenebris & silentio in lucem & gloriam vult sæpenumero Deus eucare. Vt lignum vi ac impetu in gurgitem proiectum, tamen si vergat ad profundum, nō potest tamē diu esse sub aquis, quin sursum ascendat, & proferatur in lucē: sic vir pius, virtute præditus & sciētiæ ornamenti perpolitus, tamen si ab improbis & inuidis sit contemptus, qui ei noctem offundere velint, eum que in tumultu perpetuæ obliuionis sepelire, non tamen ibi diu latebit: nā Deus eum extollet, & in sublimibus honorum gradibus collocabit. Id intuens diuus Ambrosius in Lucā: Bona, inquit, humilitas nihil appetendo totū quod contemnit, adipiscitur. Et Gregorius libro. 8. Moralium: Quisquis nunc se sponte nō humiliat, nequaquam

Similitudo.

Similitudo.

Ambro.

Grego.

quam hunc sequens gloria exaltat. Et Bernardus in quadam epistola: Iacta in te fundamentū humilitatis, & peruenies ad fastigium charitatis. Admirabilis quippe virtus est humilitas: imò virtutum conservatrix. Hieronymus in epistola ad Celantiam: Nihil, inquit, est, quod nos ita & hominibus gratos, & Deo faciat, quàm si vitæ merito magni, humilitate tamen infimissimi. Augustinus de verbis domini: Cogitas magnam constituere fabricā celsitudinis, de fundamento prius cogita humilitatis. Eam ob causam ait diuus Paulus capit. 2. ad Philipenses: Nihil per contentionem, nec per inanem gloriam: sed in humilitate superiores sibi inuicem arbitantes. Ac si dicat: Nihil faciatis inflati opinione, aut inani gloria ducti: sed vnusquisq; alios præstantiores se esse existimet. Et capit. 4. ad Ephesios: Obsecro vos ego vincētis in domino, vt dignè ambuletis vocatione, qua vocati estis cū omni humilitate & mansuetudine, cum patientia supportātes inuicem in charitate. Et quia humilitas est cum alijs virtutibus copulata, ideo in hoc trium puerorum cantico humiles cum sanctis coniunguntur.

¶ *Benedicite Anania, Azaria, Misael domino.* Præcipit quodā modo ipsi pueri Hebræi ob collatū in se admirabile beneficium ad diuinas laudes prædicandas vicissim inuitantur. Erepti enim erant ab igne fornacis ardentis. ¶ *Benedicite omnes religiosi domino.* Tūc religio versatur in animis nostris, cū

rebus diuinis operādamus: est enim virtus Deo cultū debitū, ceremoniasq; approbatas impendens. Hac authore Isidoro in etymologijs dicitur à religando, quòd per eam religemus Deo animas nostras. Vel vt ait Augustinus libro secundo de ciuitate Dei, à relegendo Deum, quem negligentes amiseramus. Id quod iam antea Cicero dixerat in libro de natura deorū. Est autem Dei cultus optimus, eum non solum opere & voce, sed pura & incorrupta mente venerari. Etsi illi qui se Deo ligarunt votis, præcipuè appellentur religiosi, generaliter tamē omnes viri pij virtutem colentes, Deumque cultu latriæ venerantes religiosi vocantur: quemadmodum hoc loco accipiuntur. Tu autē animaduerte, in toto hoc cantico nō inuitari peccatores ad Dei laudes concinendas. Inuitantur bestię & pecora, & dracones, & alia: at hoc nomen peccator in toto hoc cantico nō inuenitur: quia quatenus talis multo est feris immanior, pestilentior, detestabilior. Tota mundi fabrica est admirabilis quædam Lyra suauem harmoniam efficiens: omnia enim animalia tam rationis expertia, quàm vtenia ratione fides sunt & chordę suo modo temperatæ præter hominem sceleribus imbutum vitijsq; coinquinatū: qui quatenus talis neruus est absq; temperatione & modestia: aut nimis incitatus, aut nimis tardus, nulla mediocritate præditus, ad musicam diuinarum laudum minimè aptus & appositus. Quare ab hac harmonia merito reij-

to reijcitur. Nulla tam detestabilis pestis est, quæ non hominibus ab hominibus scelerato nascatur. Dicit archus magnus philosophus illustri laude celebratus edidit librum de hominum interitu, in quo enumeratis causis eluionis, pestilentię, vastitatis, ferarum quoque repentinæ multitudinis, quarum vi, & commotione, & immanitate multi mortales fuerunt vita priuati: deinde facta comparatione colligit, multo plures homines occisos esse hominum scelere, violentia, impulsu, conatu, & bellico incurſu, quàm omnia alia calamitate. Nulla belua est ferocior homine effrenato, immani, voluptario, vafro, & stimulis flagitiorum commoto, nulla perniciosior, nulla capitalior. Eam ob causam hęc ad Deū laudibus celebrandum nequaquam inuitatur. Nam vt ait capite quintodecimo Ecclesiasticus: Non est speciosa laus in ore peccatoris. Ac illi ait Deus per diuinum psalterem psal. 47. Quare tu enarras iustitias meas, & assumis testamentum meum per os tuū? Ac si dicat: Qua fronte audes laudare præcepta mea, cū ea minimè obserues, cū virtutis simulatione me verbis confitearis, factis autem neges? ¶ *Quia in omnia secula misericordia.* Iuxta illud virginis sacratissime apud Lucam cap. 1. Misericordię eius a progenie in progenies timentibus eum. Et illud Dauidis psalmo. 102. Misericordia domini ab æterno, & vsque in æternum super timentes eum.

Hęcque in Hebræo non habentur, & quæ post sumus de editione Theodotionis translata sunt. Quæ de re ea poteris videre, quæ diximus in præfatione ad lectorem.

¶ *Tunc Nabuchodonosor rex obstupuit, & surrexit prope: & ait optimatibus suis, Nonne tres viros misimus in medium ignis compeditos? Qui respondentes regi dixerunt: Verè rex. Respondit rex, & ait. Ecce ego video viros quatuor solutos, & ambulantes in medio ignis: & nihil corruptionis in eis est: & species quarti similis filio Dei. Tunc accessit Nabuchodonosor ad ostiū fornacis ignis ardentis, & ait. Sidrach Misach & Abdenago serui Dei excelsi: vni egredimini, & venite. Statimq; egressi sunt Sidrach Misach & Abdenago de medio ignis. Et congregati satrapæ, & magistratus, & iudices, & potentes regis contēplabātur viros illos, quia nihil potestatis habuisset ignis in corporibus eorū: & capillū capitis eorū non esset adustus: & saraballa eorū nō fuissent immutata: & ardor ignis nō transiret per eos. Et erupens Nabuchodonosor ait: Benedictus Deus eorum Sidrach videlicet, Misach & Abdenago, qui misit angelū suū, & eruit seruos suos, qui crediderūt in eum: & verbum regis immutauerunt: & tradiderunt corpora sua, ne seruirent, & ne adorarent omnem Deū excepto Deo suo. A me ergo positum est hoc decretum, vt omnis populus, & tribus, & lingua quacumq; locuta fuerit blasphemiam contra Deū Sidrach Misach & Abdenago, disperdat, & domus eius vastetur. Nec enim est alius Deus, qui possit ita saluare. Tunc rex promouit Sidrach Misach, & Abdenago in prouincia Babylonis. Nabuchodonosor rex omnibus populis, gētibus, & linguis*

qui habitāt in uniuersa terra, pax uobis multiplicetur. Signa & mirabilia fecit apud me Deus excelsus. Placuit ergo mihi predicare signa eius, quia magna sunt, & mirabilia eius, quia fortia: & regnū eius regnum sempiternum: & potestas eius in generationem, & generationem.

¶ *Tunc.* Subauditur, viso miraculo, quo rex fuit stupore, & vehemēte admiratione affectus. Et dixit optimatibus suis, hoc est uiris illustribus, quorū consilio innocentes Hebræos proiecerat in flammās. Nonne tres viros, Subauditur, tantū, Misimus in medium ignis compeditos? Ac si dicat. Nōne tres dūtaxat viros uinctos proiecimūs in fornacē ardentem? Nō est mirum fuisse eos iniurijs affectos, & in flammās immisos: nam ut cap. 3. posterioris ad Timotheum ait apostolus: Omnes qui piē uolunt uiuere in Christo Iesu, persecutionē patientur. Sed felix huiusmodi persecutio.

¶ *Ecce ego uideo quatuor uiros solutos.* Cum scilicet miserim tres solū, & uinctos. Quatuor tāgit miracula: primum non fuisse iuuenes illos combustos, imō nec ab igne lesos: secundū, fuisse conibusta eorum vincula: tertium, esse quatuor, cum non misisset nisi tres: quartum esse solutos, cum coniecti fuissent uincti. Damascenus libro quarto ait eam ob causam tres illos Hebræos nō fuisse lesos ab igne, quia uirginitatem seruabant. Basilius in homilia quadam de laudibus ieiunij, hoc ieiunio tribuit. At apostolus illud refert ad fidem: nam capite vn-

decimo epistolæ ad Hebræos ubi precipuē nonnullos enumerat, qui fide res admirabiles confecerunt, generaliter multos fuisse ait. qui per fidē uicerunt regna, operati sunt iustitiam, adepti sunt repromissiones, obtulerunt ora leonum, extinxerunt impetum ignis. At hi qui ignis impetū extinxerunt, fuerunt hi tres uiri in fornicem coniecti. Obtemperauit ignis uoci Dei, iuxta illud psalmi. 28. Vox domini intercidetis flammam ignis. Quemadmodum ignis ille Babylonius impios cōsumpsit, pios autē seruauit: sic calamitas homines flagitijs contaminatos sapenūmero lædit, & comburit, viros autem pietate præstites illustriores reddit. In igne enim aurum coruscat & splendescit, palea uerò ardet & fumat. Thus positum in prunis suauem emittit odorem: sulphur foetorem intolerabile. Ut si plūbū & lignū incidat in mare: plūbū mergitur, lignum uerò super innatat: similimē si duo homines vnus probus, alter improbus incidant in calamitatem: improbus sæpe fluctibus obruitur, & perit, probus autem eruitur, & utilitatem inde, gloriamq; cōsequitur. Ex quibus colliges afflictionē non esse in malis numerandā. Tobias dixit angelus: Quia acceptus eras Deo, necesse fuit, ut tētatio probaret te. Et Iob: Beatus, inquit, homo, qui corripitur à Domino. Et apostolus in epistola ad Hebræos: Fili mi noli negligere disciplinam domini: nec fatigeris, dum ab eo argueris: quē enim diligit

diligit dominus, castigat: flagellat autē omnē filium, quē recipit. Nihil homini euenire potest infeliciter, quā nullam vnquā ferre infelicitatē: nihil calamitosius, quā nullam vnquam sentire calamitatem. Contrā uerò nihil illustrius, nihil gloriosius, quā propter Deum calamitatē subire, eamq; æquo & sedato animo tolerare.

¶ *Species quarti similis filio Dei.* Hic erat angelus in figura humana tanto fulgore coruscans, ut iudicaret rex, non esse illum filiū hominum, sed aliquid diuinum: tanta pulchritudine, tā admirabili præstantia formæ, ut filius Dei vocaretur. Fortasse ob familiaritatem qua Daniel erat cum rege coniuñctus, dixit ei fore, ut Filius Dei vnigena in mundum ueniret, humanam naturam assumeret, eisque opitularetur in periculis & ærumnis, qui ad illum toto animo cōfugissent: atq; de eo intelligi illud psalmi quadragesimi quarti. Speciosus forma præ filijs hominum, diffusa est gratia in labijs tuis. Quæ enim pulchritudo tam admirabilis, tam suauis & iucunda, quā aspectus filij Dei nullum poenitentem contemnentis, atque adeo omnes calamitate oppressos dulcibus uerbis ad se uocantis? Cum itaque rex audisset à Daniele aliqua de filio Dei, comparauit cum eo uirum illum splendido candore lucentē, qui tribus pueris opem tulerat, eosque omni molestia leuauerat: quem paulò post angelū uocauit. Ita enim dixit de uero Deo loquens: Misit angelum suum, & eri-

puit seruos suos, qui in eum crediderunt. At per angelum illum uoluit Deus significare, se in temporis plenitudine descensurū esse è cælo in terram, suosque calamitatibus, & peccatorum flammis erepturū. Ipse enim ait psalmo. 90. Cum ipso sum in tribulatione: eripiam eum, & glorificabo eum. De quo ait diuinus psaltes psalmo. 71. Iudicabit pauperes populi, & saluos faciet filios pauperum, & humiliabit calumniatorem. Ubi per pauperes & filios pauperum intelligit afflictos, qui cum angantur ærumnis, diuinam implorant misericordiam. Uoluit etiam Deus, ut angelus ille appareret, ne rex existimaret, fuisse miraculū illud maleficio confectū. Tertullianus libro quarto aduersus Marcionem, ait Christum uisum fuisse in fornace Babylonica. Idem asserit Augustinus in oratione aduersus Iudeos, Paganos, & Arrianos. Vnde per filiū Dei poteris ipsum Deum intelligere, filium Dei vnigenam.

¶ *Egredimini.* Subaudi, è fornace. Submisit eos orat, ut exeant, quos superbe & insolenter illuc conijci iusserat. Didicit esse uerum & unum Deū excelsum ac uiuum: qui antea dixerat: Quis est Deus, qui eripiet uos de manu mea? Vide conuersionem eius. Hec est, ut dictum est in psalmo, mutatio dexteræ excelsi.

¶ *Saraballa.* Indumenta sunt, quibus tibiæ & crura teguntur. Quidam existimant esse pallia seu chlamides.

¶ *Et uerbu regis mutauerunt.* Hoc est, nolue-

2. Tim. 3

Damas.

Basilius

Heb. 11.

Psal. 28.

Similia.

Tob. 11.

Iob. 5.

Heb. 11.

Psal. 90.

Psal. 71.

Tertull.

August.

Psal. 76.

noluerunt ei obedire in cultu simulachri. Vel mutauerunt illud, quia vidēs rex eos incolumes Deum verum laudibus extulit, quem antea cōtēperat. Vel quia cum eis, quos antea asperē & crudeliter fuerat allocutus, tunc piē & leniter sermones conferebat.

Rex promouit. Hoc est ad honorē euexit, & in dignitatem amplio rem restituit. Hoc illis euenit, quia noluerunt statuam regis colere, & simulachrum illud contempserunt. Ex hoc

capite adiunctis verbis diui Hieronymi: Cultores Dei imagines idolorum adorare non debent: sumpsit occasionem aduersus sanctorū imagines Hieron. marius hæreticus nostri tēporis, in libro quem cōtra imaginū cultores inscripsit. At quid facit ad diuorū imagines ab ecclesijs auferēdas, noluisse Hebraeos illos fide & charitate munitos statuam impij regis colere, gētiumq; simulachris cultum soli Deo debitum tribuere? De ijs enim imaginibus loquitur Hieronymus, cū ait, non esse statuas adorādas. Vnum enim Deum patriæ adoratione colimus, & omnia gentium idola detestamur. Aliud est idola gentiū patriæ ueneratione adorare, quod Deus prohibuit: aliud imagines diuorum duliæ ueneratione colere & honorare, quod nunquam prohibuit. Scimus quidem Deum capite vi

gesimo Exodi, & capite vltimo eiusdē, & capite quarto & quinto Deuteronomij, & alijs in locis præcipere, ne quis deos alienos adoret, nec eorū imagines & simulachra. Existimabātenī

gentes idolorum cultrices imagines ac statuas illas esse veros deos, quam ob causam eas pro dijs colebāt. At nos sanctos illos qui cū Deo in gloria celesti requiescunt, non Deos esse credimus, sed Dei amicos: nec eorum imagines pro dijs veneramur, sed eis debitum honorem impertimur: non quod credamus inesse in illis diuinitatem aliquam, propter quā sint colendæ: nec quod in illis figamus spem nostrā: sed quia honor qui eis exhibetur, refertur ad prototypa, quæ illæ representant. Eam ob causam Christi, deiparæ virginis, & aliorū sanctorum veneramur imagines, per quas Christū verū Deū nostrum adoramus: & sanctos quorū illæ gerunt similitudinē, veneramur. Hoc docet sancta Romana catholica ecclesia: hæc est vera doctrina: quam ab antiquis patribus sapientia & sanctitate præstantibus, ex eorum scriptis, & antiquissima traditione, & sanctorum conciliorum decretis apertissimè cognoscimus. Hoc fuit sancitum in secūda synodo Nicæna multis & perspicuis verbis sub Hadriano. 1. pontifice Hadria. maximo: & in cōcilio illo Constantinopolitano, quod à quibusdā Octaua synodus œcumenica dicitur: vbi anathema in hæreticos imaginū contemptores dictum est, & canon editus de imaginū honore. Idem decretū fuit in cōcilio Francfordensi: & in tribus cōcilijs Lateranensibus sub Gregorio. 2. Gregor. sub Stephano, & sub Gregorio tertio Steph. summis pōtificibus. Et in hoc sub Gregorio tertio congregati fuerunt mille ferē

ferē episcopi: vbi Leo imperator hæreticus qui imagines comburi fecerat, fuit & imperio, & fideiū cōmunicatione priuatus. Et in sacrosancto cōcilio Tridentino sessione vigesima sexta, fuit editū decretum pro imaginum ueneratione. Fateor fuisse in quadā cōgregatione Constantinopolitana factū contra imagines decretum: sed nō fuit concilium, sed conciliabulum, congregatū ab hæreticis sine summi pontificis consilio & autoritate: vbi nec per vicarios, nec per literas apostolicę Romanæ sedis affuit consensus. Imò pauci illi episcopi qui ob hæreticorū metum decretum illud consignarunt, illud postea resciderunt: seque apertè retractarunt: quorū extat in sacra ac vniuersali secunda Nicæna synodo perspicua palinodia. At Calvinistæ nostri temporis hæretici Christi, ac virginis Mariæ, & aliorū diuorum imagines, & crucem sanctam contemnunt, frangunt, ex ecclesijs reiiciunt, incendio tradunt. Quod, quid est aliud, quàm Deo, eiusque sanctis bellum inferre, Christi passionem repetere, eamque in eius contumeliam iterare? Detestatur Christum Deum nostrum, eius sacratissimam matrem, & eos omnes, qui eum secuti sunt, & animos à sceleribus seuocarunt. Nam quemadmodū in republica fieri solet, vt conflata concitataque per turbulentos ac nefarios ciues aduersus principes aut optimates seditione, statim seditiosorum imagines & stemmata & insignia & alia huiusmodi ornamenta cō

fringunt, atq; conuellūt: sic concitato aduersum dominū nostrū Iesum Christū, eiusq; sanctos seditioso impetu, & furibūdo hæreticorū tumultu per Calvin. uinum procellā patriæ, turbinē ac tepestatē Christianæ quietis, statim ad veram religionem labefactandam in sanctas imagines Christi Dei nostri, eiusq; sanctorum irruerūt Calvinistæ, & Zuinghijstæ, & alij huiusmodi impij & furentes homines: in eas impetū fecerūt, & incredilibus contumelijs illas dissiपरūt. O facinus indignū, ô tempora, ô mores, ô scelus detestandū: Poterat ne aliquid fieri absurdius? Quod fuit vnquam crimen tā impiū? que atrocitas sceleris tā immanis? que seditio tam nefaria, tā ab omni non solum ratione, sed etiā rationis simulatione alienata? Si quis conuincitur Similitudo. reus læsæ maiestatis, & absens est, aut mortuus, in imagine punitur. Solent præfecti eius imaginem publicè traducere, gladio iugulare, aut incendio cōmittere, aut patibulo suspendere, aut similitudinem suppliciorū ignominia affectā danare. Eodē modo hæretici, ac si Christus Deus noster esset crimine læsæ maiestatis cōuictus, imaginē fregērunt, flāmis tradiderunt, & aduersus eam furore cōcitati odium conflagrūt. O furentes homines, exitiū doleo animarum vestrarum, quoniam nō solum in hoc seculo in perpetuo dedecore versabimini, sed in altero æternis cruciatibus torquebimini, vbi pœnas scelerū vestrōrū dabitis perpetuas, omni spe salutis destituti, omni solatio spo-

liati. Illud velim existimetis, me nulla esse aduersus vos iracundia concitatum, quorum salutem desidero: sed aduersus flagitia vestra. Quis enim in media Europainiuriam in Christum dominum seruatore nostrum iactam, si est ex animo Christianus, non ex animo detestetur? Quis audita defectio-
 ne vestra à sancta matre ecclesia Romana, vestraque in Deum eiusque sanctos impietate non moueatur, non excandescat, non lachrymarum vim ex intimo pectore profundat? At confugitis ad patres, quorum doctrinam sequi non vultis. Dicitis diuum Gregorium in epistola secunda ad Serenum dicere, non esse imagines adorandas: dicit, nimirum adoratione, quae pertinet ad latriam. Et nos idem fatemur. Legite obsecro attento animo epistolam illam, & videbitis, quantum illis tribuerit honorem: & quantum ex illis utilitatem prouenire explanauerit. Ait enim eas esse libros eorum, qui literas nesciunt: esseque genibus prolectione picturam. Et paulo post: In locis, inquit, venerabilibus sanctorum depingi historias non sine ratione vetustas admisit. Quid plura? Eum graui-
 ter reprehendit, quod imagines ab ecclesia abstulisset, praecipiens ut eas in ecclesia permittat. Et in epistola ad Serendum idem Gregorius imagines ait non solum imperitorum, sed peritorum etiam libros esse: nobisque ad memoriam eos reducere, quos representat. Quam ob causam ad eundem quatuor misit imagines, ut ex eadem constat epistola, vnam Christi Dei nostri, alteram sanctae

Deigenitricis Mariae, tertiam & quartam apostolorum Petri & Pauli. Est enim perspicuum, si Christi, aut martyris alicuius imaginem intueamur, excitari statim in animo nostro ardentis amoris ac imitationis aculeos, quibus inflammati ad Deum ipsum aspiramus, & non solum martyres, sed etiam ipsum Christum imitari concupiscimus. Sed quid dico de diuorum imaginibus, cum narret Suetonius Tranquillus, Iulium Caesarem in Hispania cum venisset Gades, visa in templo Herculis imagine Alexandri magni ingemuisse, quod nihil dum à se memorabile actum esset in etate, qua Alexander orbem terrarum subegisset. Et statim se res magnas acturum proposuisse, & ad eas aspirasse. Ac visa imago Polemonis mulierem pudicam, ut ait Gregorius Nazianus, deterruit. Si imagines illae excitarent intuentes ad res praecelaras, quanto magis imago saluatoris? Eusebius libro. 2. Ecclesiasticae historiae, & Iohannes Damascenus libro quarto de fide orthodoxa, referunt id, quod est à multis alijs perpetuis monimentis consignatum, nempe Christum Iesum misisse vultus sui effigiem ad Abagarum regem: quae eius ciuitatem ab obsidione mirabiliter liberauit. Mulier illa quae tangens fimbriam vestimenti Christi, fuit ab eo à fluxu sanguinis mirabiliter curata, quae eam ob causam hamorrhoi-
 sa vocatur, de qua euangelista loquitur, statuit Christo statuam quaedam propriam eius effigiem referentem, quae usque ad tempus Eusebij Casariensis du-

sis durauit, qui eam vidisse testificatur. Ad eius pedes nata est herba quaedam medicis omnibus incognita, quae cum ad fimbriam stolae imaginis excresceret, & imaginem tangeret, efficiebatur ad pellendos morbos omnes salutaris. Aferit hoc ipse Eusebius testis locuples, & ut ita dicam, oculatus: & post eum diuus Hieronymus: Nicephorus libro sexto sacrae historiae: Sozomenus libro quinto: Gregorius Turonensis in libro de gloria martyrum: Lodulphus in vita Christi: Guilelmus Spirensis in primo centenario. Et fit mentio eius in secunda sancta synodo Nicana. Hanc Christi imaginem Iulianus apostata odio in Deum commotus, & nefario furore concitatus deiecit: suamque substituit, quam repentinum ac inopinatum fulmen diuulsit, & collum cum pectore abscidit: & antiquam illam Dagonis apud Palaestinos prostrati memoriam renouauit. Qua de re differit Sozomenus libro quinto, & Alanus Anglus dialogo. 4. Habuit Nicodemus imaginem Christi crucifixi, quae postea Beryti ab impio Hebraeo telo confossa sanguinem profudit. Narrat miraculum hoc Athanasius in sermone, qui in secunda synodo Nicana fuit lectus, ut constat ex illa. Referunt illud Gregorius Turonensis in libro de gloria martyrum, & Iohannes Eccius in libro locorum communium aduersus hostes ecclesiae. Simile postea miraculum editum est tempore Caroli magni. Nam cum quidam impius Iudaeus Christi imaginem in

patibulo pendentis per summam contumeliam vulneraret, mox dimanauit ex ea magna copia sanguinis verberimè effluentis, Christi quoque passionem ante oculos hominum representantis. Auctores sunt huius historiae Antonius Sabellus libro. 9. Enneadis octauae, Raphael Volaterranus in Anthropologia, Ado in historijs Francorum, Gaspar Contarenus in summa conciliorum, & alij. Syluester summus pontifex ostendit imperatori Constantino imagines apostolorum Petri & Pauli, quos ipse viderat in somnijs, quas statim cognouit: & hodie Romae ex antiqua traditione seruantur. Ibi etiam sunt nonnullae virginis Deigenitricis Mariae, quas ego ibi vidi, ex illis quas diuus Lucas depinxit, ut est constate fama disseminatumque in tota ecclesia hominum sermone celebratum. Et Constantinopoli erat alia ex illis, ut Theodorus lector & Nicephorus Callistus testantur. Hae sanctarum imaginum antiquitatem & venerationem in ecclesia catholica explicat Basilius magnus dicens in epistola ad Iulianum: Confiteor etiam filij incarnatam oiconomiam. Deinde sanctam Mariam, quae secundum carnem illum peperit. Suscipio sanctos apostolos, prophetas, & martyres, qui pro me apud Deum supplicant, quod per illorum mediationem propitius sit mihi Deus noster benignissimus, & remissionem peccatorum mihi gratis largiatur. Quam ob causam & historias imaginum illorum honore, & palam adoro: hoc enim nobis & à sanctis traditum apostolis non est pro-

hibitum: sed in omnibus ecclesijs nostris eorum historias erigimus. Hactenus ille. Duo dicit obseruatu dignissima: vnum eum palam imagines sanctas adorare: alterum, esse earum vsum in ecclesia antiquissimum à tempore apostolorum. Idem, aut alia similia inuenies apud Leontium episcopum Neapolis Cypri in apologia contra Iudeos: apud Gregorium Nyssenum in sermone de Abraham: apud Gregorium Nazianzenum in versibus, quos confecit: qua de re elegans condidit poema: apud Ioannem Chrysostomum in oratione funebri in Meletium episcopum: & in sermone, qui inscribitur, quod veteris & noui testamenti vnus sit legislator: apud Cyrillum Alexandrinum in epistola ad Acatium: apud Ioannem Damascenum libro. 4. fidei orthodoxa. Hi omnes Christi & diuorum coluerunt imagines, nosque ad earum adorationem inuitarunt. Sed non omnis qui aliquid adorat, credit illud Deum esse: Iacob enim adorauit Esau fratrem suum priorem statu pronus in terra, vt diuina scriptura capit. 33. Genesis testatur. Et sciebat eum non Deum esse, sed purum hominem. Et capite. 42. Genesis scriptum est, filios Iacob adorasse fratrem suum Ioseph in Aegypto. Et Reg. 1. capite. 1. libri. 3. Regum: Inclinauit se Bethsabe, & adorauit regem Dauidem. In omnibus his locis adorare accipitur pro exhibere honorem, non cultu patriæ, sed ueneratione maioribus aut præstantioribus debita. Sumitur pro colere adoratione patriæ psal. 28. Ado-

rate dominum in aula sancta eius. Et Deuteronomij. 6. Dominum Deum tuum adorabis: & illi soli seruias. Et apud Matthæum capite. 2. Procidentes adorauerunt eum. Nos uero Deum adoramus latria, sanctos dulia, uirginem autem Deigenitricem Mariam sacratissimam hyperdulia: sed nec sacrosanctam uirginem, nec alios sanctos credimus esse deos: & multo minus eorum imagines. Sed eas, vt par est, iusta ueneratione colimus & obseruamus, ex patrum & ecclesie traditione. Fuerunt quondam hæretici, qui ecclesiam perturbare uolentes, finxerunt epistolam quandam aduersus sacras imagines, Epiphano uero catholico, pio, & sapienti, falso tributam: quam Hieronimus, & Caluinus, & Zuinglius, & alia huiusmodi pestes modo suscitauerunt. At epistola hæc nec extat in Græcis Epiphaniæ exemplaribus, nec in multis Latinis. Et Damascenus libro. 4. de fide orthodoxa asseueranter affirmat nunquam Epiphanium talem epistolam scripsisse: nec tam impiu dogma fuisse ab eo literis mandatum: imò cum eius uita & doctrina pugnare: quonia ecclesia erat uenerandis imaginibus ornata, quemadmodum alia episcoporum catholicorum in tota Græcia, & in tota ecclesia catholica, præsertim Romæ. Ibi enim omnes ecclesie à tempore apostolorum erant Christi, & sanctorum imaginibus decoratae. Ac ibi gloriosa Helena Constantini mater posuit Crucem Christi secum ex monte Caluarie, ubi eam mirabiliter inuenit,

inuenit, deportatam. Sed hanc crucis inuentionem negant multi ex hæreticis: cum Eusebius Cæsariensis illius seculi scriptor multis in locis eius meminerit, præsertim in annalibus, quæ uulgo uocantur chronica de temporibus: ubi uerba hæc scripta reliquit: Helena Constantini mater diuinis monita uisionibus, beatissimum crucis signum in quo mundi salus pepedit, apud Hierosolymam reperit. Hanc sacræ crucis inuentionem cuius diem celebrat sancta Romana ecclesia catholica, narrat Ambrosius in oratione de obitu Theodosij, Rufinus libro. 1. Eutropius lib. 11. Rufinus Eutrop. Paulin. Sulpiti. Theod. Sozom. Iustinia. Rufinus Eutrop. Paulin. Sulpiti. Theod. Sozom. Iustinia. Pruden. Hieron. Sophro. in libro de Romanarum, Paulinus epistola. 11. ad Seuerum, Sulpitius libro. 2. historiae sacræ, Socrates libro. 1. Theodoretus libro etiam. 1. Sozomenus libro. 2. Iustinianus imperator constitutione. 28. authenticorum seu nouellarum constitutionum. Nec solum inuentionem hanc quam ex ecclesie & patrum traditione, & ueterum scriptis ac monumentis ueram esse cognoscimus, negant & irrident hæretici, sed crucem ipsam contemnunt, & detestantur. Diuus Ambrosius in oratione de obitu Theodosij eam uocat vexillum diuinum ad remedium peccatorum, & sacramentum salutis. Prudentius hymno sexto eam ait pellere omne crimen. Ephrem Syrus cuius scripta teste Hieronymo in libro de uiris illustribus in ecclesijs quibusdam postlectionem scripturarum publicè recitabantur: in libro de penitentia crucem appellat insuperabilem Christianorum armaturam. Sophro-

nus Hierosolymitanus episcopus in homilia de cruce colenda eam esse tutelarem ac fidissimam Christianorum custodiam ait, & uniuersorum ex aduerso occurrentium insultum profligatricem. Chrysostomus in oratione de laudibus eius, eam caecorum ducem appellat, claudorum baculum, trophaum contra demones, portum inter undas periclitantium, spem desperatorum, & scutum omnium perpetuum: eamque alijs magnificis præconijs effert, multisque nominibus celebrare contedit. Sacer Dionysius Pauli apostoli discipulus in libro de ecclesiastica hierarchia, ostendit frequens fuisse tempore apostolorum signum sanctæ crucis. Iustinus martyr uicinus temporum apostolorum in secundo apologetico, ubi religionem Christianam contra gentes idolorum cultrices tuetur, asserit, nihil sine hac crucis figura administrari. Inuictus Athanasius in tractatione de humanitate uerbi ad euangelicam astruendam philosophiam asserit contra ethnicos admirandam crucis potestatem. Rufinus præbyter libro. 11. historiae ecclesiasticae Eusebij ait, signum crucis fuisse quondam hieroglyphicum inter literas sacerdotales, quo significabatur uita uentura. Multa refert de crucis sanctæ mysterio Cæcilius Cyprianus in epistola duodecima ad Ianuarium, & in tractatione de ueritate ecclesie, Origenes homilia secunda in Iob, & in epistolam ad Romanos, Septimius Tertullianus libro de corona militis, Magnus Basilius libro de Spiritu

Hieron. Spiritu Sancto, Hieronymus sapien-
tissimus in commentarijs in caput. 13.
Esaie, & in vita Pauli & Hilarionis,
Palladi. insignis Palladius in historia Lausiaca
in vita Isidori, & vtriusque Macharij,
August. Aurelius Augustinus in tractatione cé-
tesima octava in Ioannem, & de recti-
tudine catholicæ conuersationis, & a-
lij in locis: & alij permulti, qui admi-
randa de signo crucis in frontibus cre-
dentium, de eius antiquitate, vi, pote-
state, & præstantia memoriæ prodide-
runt. Eo veri Christiani se muniunt:
eo omnia incipiunt: illud in ecclesijs pin-
gunt, & extra illas: eo ægritudines pel-
luntur: & hostes tam animæ quàm
corporis vincuntur, & fugantur. At
objiciunt hæretici edictum duorum
principum Theodosij. 1. & Valentis:
qui cum ambo simul imperij clauum
tenerent, vt ipsi aiunt, præceperunt, ne
quis crucem sculperet, aut pingeret.
Fortasse inuenerunt hoc apud Petrum
Crinitum libro. 9. de honesta discipli-
na, à quo illud hauserunt. Sed fictum
quidem est, & commentitiū: nunquā
enim Theodosius talem legem tulit.
Iustini. Est quippe in codice Iustiniani, libro
primo, titulo. 8. textus in lege: Cùm sit
nobis: quo prohibetur, ne quis pingat
vel sculpat humi crucem Christi, quo-
niam non est æquum, vt sanctam cru-
cem, qua vtimur in sacramētis, & qua
frontem & pectus, & totū corpus mu-
nimus, & quam denique colimus, pe-
dibus teramus, & conculcemos. Ac
Salicet. Salicetus legū doctōr eximius ijs ver-
bis eam in epitomen redegit: Signū

crucis non debet sculpi, vel pingi in
loco, qui possit pedibus calcari. Edictū
illud literis mandatum ad honorem
crucis, detorquet hæretici ad eius igno-
miniam: quemadmodum alia, quæ
solent adulterare & corrumpere. Præ-
terea Theodosius ille & Valens nun-
quam simul imperij gubernaculū tra-
ctarunt. Valens enim fuit simul impe-
rator cum Valentiniano. 1. Theodo-
sius autem cum Gratiano & Valenti-
niano. 2. Ita hoc asserunt Paulus Oro-
sius illius ætatis historicus libro. 7. Au-
relius Victor, Cassiodorus in historia
tripartita, Paulus Diaconus lib. 11. rerū
gestarum Romanorum, Beda venera-
bilis in historia imperatorum, Pempo-
nius Lætus in compendio Romanarū
historiarum, Petrus Mexia in historia
imperiali. Itaque edictum illud nō est
Theodosij. 1. & Valentis, sed Theodo-
sij & Valentiniani. Si historias legissent,
nunquam tam inconsideratè verba fa-
cerent: nisi vellent non solum edictū,
sed eius latorum nomina deprauare.
At probabile est eos in errorem illum
incidisse propter historiæ ignorantia.
Miror Petrum Crinitum, virum, nisi
fallor, catholicum, & in lectione lite-
rarum humanarum mediocriter ver-
satum, fuisse in re tam perspicua dece-
ptum. Sed magis miror & doleo hæ-
reticorum impudentiam, qui ad erro-
res suos tuendos Theodosij imperato-
ris Christianissimi atq; clarissimi de-
cretum quod sanxerat ad crucis hono-
rem, tam apertè & flagitiosè ad illam
labefactandam, eique odium constan-
dum

Ambro. dum corruerint. Tandem confugiūt
ad diuum Ambrosium in oratione de
obitu Theodosij has voces emittentē.
Regem Helena adorauit, non lignū:
sed adorauit illum, qui pependit in li-
gno. Verum est: quis hoc inficiatur?
Nos idem cum eo nō solum fatemur,
sed etiam profitemur, & facimus. Nō
enim lapidem colimus, non lignum,
non aliam materiam: sed crucem no-
bis Christum crucifixum repræsenta-
tem patriæ cultu adoramus, ita vt in
cruce ipsum Christum Deum nostrū
adoremus. Itaque cultum hunc patriæ
nō creaturæ propter ipsam, sed creato-
ri exhibemus: adoratio enim imagi-
nis ad exemplar peruenit, iuxta Basi-
lij magni sententiam: quem ad hoc ci-
tat & sequitur Ioannes Damascenus:
& post eum diu^s Thomas in tertia par-
te summe theologiæ. Eam ob causam
crucem Christum nobis referentem
quasi ipsum Christum dominum al-
loquimur, & obsecramus. Hoc est,
quod illic ait & docet diuus Ambro-
sius: non autem quod hæretici volunt
ex verbis eius cōcludere. Vnde sequi-
tur: non adoranda est materia, ex qua
conficitur crux, ergo non adoranda est
ipsa crux: ergo est frangenda, & extra
ecclesias proijcienda, & igne creman-
da. Quæ est hæc consecutio? O insa-
nam & diabolicam conclusionē? Nos
adoramus sanctam crucem: & duorū
imagines veneramur. Hanc solidam
doctrinam, piam, veram, catholicam,
& apostolicam seruauerunt semper vi-
ri illi, qui virtutibus præditi, fide orna-

ti, charitate muniti, sapientiæ ornamē-
tis exculsi, animosà corporum conta-
gione seuocarūt, totosque sese ad bea-
torum apostolorum imitationē con-
tulerunt. Hanc tenet, docet, & propo-
nit sancta Romana Ecclesia Catholi-
ca, quæ vt diuus Paulus ait in epistola
prima ad Timotheū capite tertio, est
domus Dei, columna & firmamentū
veritatis. Hæc est corpus, cuius caput
Christus est, vt idem ait apostolus in
epistola ad Ephesios capite. 4. & 5. &
ad Colossenses capite. 1. In illa est idē
Christus eam docens, & seruans: quā
nunquam derelinquet, iuxta id quod
ipse pollicetur in euangelio authore
Matthæo capite vltimo: Ecce ego vō-
biscum sum omnibus diebus vsq; ad
consummationem seculi. Hæc est spō-
sa Christi, quæ in Canticis Canticorū
sponsus Christum alloquitur: cui ille
dicit capite. 4. Fauus distillans labia tua
sponsa. Qua de re differens diuus Pau-
lus capite. 5. epistolæ ad Ephesios: Hoc
sacramētum, inquit, magnum est: ego
autē dico in Christo & ecclesia. Hæc
est hortus conclusus, vt eodē quarto
capite Canticorum ostenditur, in quo
Deus serit, & vt ita dicam, plantat ele-
ctos, quos munit cœlesti custodia: vbi
est fons signatus, hoc est Christus, ex
quo effluit gratiæ flumen, cuius impe-
tus, vt ait psalmo. 45. Dauid, lætificat
ciuitatē Dei. Ab hoc horto electi sunt
hæretici, iuxta sententiam illam ser-
uatoris nostri apud Matthæū. 15. Om-
nis plantatio quam non plantauit pa-
ter meus, eradicabitur. Hunc fontem
asper-

1. Tim. 3.

Ephes. 4.
& 5.
Colos. 1.

Mat. 28.

Cant. 4.

Ephes. 5.

Cant. 4.

Psal. 45.

Matt. 15.

aspernati sunt Caluiniste, Zuinglijste, Hiemarijste, qui ait apud Ieremiã. 2. capite: Me dereliquerunt fontē aque viua: & fecerunt sibi cisternas dissipatas. Desciuerunt enim à Christo, & à sancta eius ecclesia, qui ipsi imagines frangunt, & ferre non possunt: crucē sanctā pedibus conculcāt, infinitis cōtumelijs afficiunt, lapidibus obruūt, & ad ferrū flāmamq; vocant. Cōmune hoc habent cū demonibus, quemadmodum alia, quod crucē fugiunt, & videre non possunt: ideo eam dillacerāt. Crucē illā gloriosam, corpore Christi sacratam, quæ māsit in mōte Caluarie erecta tā quā illustre trophæū, clarissimumque diuinæ victorię monimentū & decus, contēnunt heretici nostri tēporis, eiq; bellum inferunt crudelissimū, dæmonū stimulis cōcitati. Cū illa sit excellentissimū nostræ dignitatis ornamentū, nostræq; salutis certissimū præsidium. O dementes homines impio furore agitados: O cæcitātē intolerabilē: Quæ res vnquā gesta est detestabilior, quæ pestilentior, quæ dignior ignominia sempiterna? Deploro deditus lacrymis & lamentis amentia vestra o heretici, lugeo caliginē ac perfidiā vestram, desleo lamentabilibus vocibus exitiū vestrum: quoniam nisi fueritis ad fidem cōuersi, in imis tartaris estis puniendi, æternisq; supplicijs cruciandi. Hoc suscepi hoc Danielis loco, quē vos assertis ad vestrum errorē confirmandum, cū pro vobis, vt ostendi, nihil faciat, vt vos de perfidia vestrare linquenda monerē, & vt de sanctarū

imaginum & crucis sanctæ celebritate & amplitudine differerē, illarumq; rationem pro viribus explicarem.

¶ *Nabuchodonosor rex omnibus populis.* Epistola est, quam rex Babylonius misit ad totū suum regnū, vt omnibus Dei potentiam & miracula significaret. Eam misit reddita sibi intelligentia post insaniā. Quidā incipiunt quartū caput ab ijs verbis, quæ exordium sunt, & salutatio. epistolæ, à cuius narratione incipit caput. 4. in plerisq; codicibus. Hanc epistolam non scripsit Daniel, sed eam à rege scriptam inseruit huic operi, vt diuus ait Hieronymus, & post eum Petrus Comestor in historia Danielis: & ex verbis ipsius epistolæ constare videtur. Sed non multū refert incipere caput quartū ab ijs verbis, aut ab epistolæ narratione.

¶ *Placuit ergo mihi.* Hoc est, officij mei esse iudicari facere vos certiores de magnis ac diuinis miraculis, quibus Deus voluit ostendere potentiam suam, & abijcere arrogantiam meā.

¶ *Regnum sempiternum.* Hominum regna caduca sunt & fluxa, at regnum Dei æternum est. De eo, eiusq; æternitate differuimus capite secundo.

Annotations ex Chaldæo in caput tertium.

PRO FECIT statuam. Pro fecit est in Chaldæo *בבד* Habadh, pro quo Theodotio habet *εποιησεν*. Verbū hoc Habadh significat facere, & conflare, & ope-

Hieron.
Cicel.

Theod.

Esai. 19. & operari, vt apud Esaiam. 19. Confundentur, qui operabatur linū. Significat etiam obseruare, colere, obedire, seruire, sacrificare. Illud Iob. 36. Si audierint, complebunt dies suos in bono: potest etiam verti: Si audierint, subaudi Deum, & obedierint ei: vel & fecerint. Non enim satis est verbū Dei audire, sed oportet illud exequi: iuxta illud seruatoris nostri capite. 11. Luca: Beati, qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud. Et capite. 7. Matthæi: Omnis qui audit verba mea hæc, & facit ea, assimilabitur viro sapiēti, qui ædificauit domum suam supra petra. Vnde apostolus in epistola ad Romanos capite. 2. Non auditores legis, inquit, iusti sunt apud Deum: sed factores legis iustificabuntur. Et Iacobus apostolus capite. 1. Estote factores verbi, & non auditores tantum. Nam vt qui in speculo conspicit vultum suū, & labes ac maculas non abluuit, nec abstergere curat, sed vbi se intuetur, statim speculum relinquit, & recedit, rebus alijs studens: & ita mox obliuiscitur, qualis sit: sic qui Christi doctrinā audit, in illa cernit animæ suæ sordes, & quot naui & maculis sit eius spiritalis facies contaminata & iniusta: at si ea non curat delere, quibus se videt respersum & inquinatum, sed relicta doctrina euangelica in mundi negotia sollicitus incumbit, confestim ei ex animo excidit, qualem se viderit, suarumque macularum eum capit obliuio. Id voluit idem apostolus significare, cū dixit: Si quis auditor est ver-

Esai. 19.

Iob. 36.

Luc. 11.

Matth. 7.

Rom. 2.

Iaco. 1.

Similitudo.

Iaco. 1.

bi, & non factor, hic comparabitur viro consideranti vultum natiuitatis sue in speculo: considerauit se, & abiit: & statim oblitus est, qualis fuerit. Illud etiam secundi Regum capite. 21. Seruiuit immundicijs, quibus seruierat pater eius: est ab hoc verbo: quod potest etiam verti. Coluit idola, quæ pater eius coluerat. Et illud Iudicū. 16. Dimiserunt dominum, & non coluerunt eum: potest transferri: Et non seruierunt ei. Vel, & non sacrificauerunt ei. Et quia verbum hoc significat sacrificare & facere, inde effectum est, vt in literis diuinis sæpe idē sit facere, quod sacrificium offerre. Exodi capite. 10. vbi editio vulgata habet: Sacrificate Deo vestro: pro sacrificare est in Hebræo hoc idem verbum. Pro quo alij aiunt posse transferri: Facite Deo vestro. Sed tūc facere idem est quod immolare. Leuitici. 15. loquēs diuina scriptura de columbis immoladis à sacerdote ait: Qui faciet vnum pro peccato, alterum pro holocausto. Hoc est, qui sacerdos sacrificabit Deo duos columbos, vnum in hostiam pro peccato, qui non cremabitur totus, alterum in holocaustum, qui totus cōburetur. Et capite. 23. Facietis hircum pro peccato. Et libro. 3. Regum capite. 18. dicebat Elias: Ego faciam bouem alterū. Et paulò post: Eligite vobis bouē vnū, & facite. Et apud Ezechielem. 43. Septem diebus facies hircum pro peccato cotidie. Et apud Ieremiam. 7. Vt faciant placetas reginæ coeli. Hoc est, vt offerant & sacrificent placetas Lu-

2 Re. 21.

Iudic. 16.

Exod. 10.

Leuit. 15.

Leuit. 23.

3 Re. 18.

Ezec. 43.

Ierem. 7.

nae,

næ, quam gentes idolorum cultrices reginam cœli vocabant. In omnibus his locis vtitur sancta scriptura hoc verbo facere, pro sacrificare. Hoc schemate & modo loquendi vsus est dominus Iesus in cœna, vbi apostolis, & per eos sacerdotibus nouæ legis dixit in euangelio authore Luca capite . 22. **Luc. 22.** Hoc facite in meam commemorationem: quæ verba citat diuus Paulus in epistola priore ad Corinthios cap. 11. **1. Cor. 11.** Nam admirabile eucharistiæ sacramentum est sacrificium: & res illa diuina, quæ missa vocatur, sacrificium quidē est. Ac vocabulum hoc, missa, nō Latinum est, nec Græcum: sed Hebraicū, quo semper vsa est ecclesia Latina à tēpore apostolorum, qui Hebræi erant: & sacrificiū significat atque oblationē Deo factam, vt in verbo, mas, in libro radicū Reuchlinus rectē obseruauit. **Reuchl.** Ex quo eorum hæreticorum colliges cæcitatem, qui rem diuinam aiūt esse missam, sed non sacrificiū: cum missa idem sit quod sacrificium. Nec solum in literis diuinis, sed etiam in humanis facere accipitur pro sacrificare. Nā **Vergili.** Vergilius Latinorum poëtarum princeps in tertia ægloga ita ait: Cum faciam vitula pro frugibus, ipse venito. Ac si dicat: cum pro frugibus vitulam sacrificauero. Ita locum illum Macrobius Aurelius libro . 3. Saturnalium interpretatur. Et nostra hac memoria **Vuiceli.** Georgius Vuiceli⁹ in tractatione idiomatum linguæ sanctæ, Reuchlinus in libro radicū, Laurentius Villauincētius in libro de phrasibus sacra scriptu

ræ. Hi omnes facere pro sacrificare in loco illo Vergilij explanarunt. Sed & Marcus Tullius cui fuit sine vlla cō **Tullius.** trouersia palma eloquentiæ reseruata, in oratione pro Murena accipit facere pro sacrificare, cum ait: Nolite à sacris patrijs Iunonis sospitæ, cui omnes consules facere necesse est, domesticum & suum consulem potissimū auellere. Est quidam liber Hebraicus, quem in Arabicum sermonem vertit Abem Vahasia, qui inscribitur de factione Ægyptiorum. Et quoniā verbum Hauadh quod significat facere; & sacrificare; significat etiam colere, vt ostendimus, appellatur liber ille à nonnullis, De agricultura Ægyptiorum: ab alijs verò: De seruitute Ægyptiorum: cum sine dubitatione liber ille tractet de Ægyptiorum sacrificio. Quare rectē à quibusdam: De factione Ægyptiorum inscribitur: hec est, de sacrificio: siquidem facere idem est interdū quod sacrificare. Ex quo colliges non solum facere accipi aliquādo pro sacrificare, sed factionem pro sacrificio. Cum autem verbū Hauadh tot habeat significationes, in hoc tamen loco accipitur tātūm pro facere, quod est conflare & fabricare. Rex enim Nabuchodonosor per opifices arte fingēdi præstantes, statuam auream sibi similem fecit, quam in campo Duram sibi collocauit. Potest nihilominus verti locus hic: Nabuchodonosor rex coluit statuam. Vel sacrificauit statuę. Sed communis versio quæ appellatur editio vulgata, est omnibus præstatio lectio-

lectionis nitore, sententiarum veritate, grauitatis amplitudinē: quod facile perspicies, si versiones omnes ad fontem reuocaueris, & veritatem claris oculis inspicere volueris. **Statuam auream.** Pro statua est in Chaldæo **Genes. 1.** טלם Tselem. Pro quo Hebræi scribunt טלם Tselem. Vtitur sacra scriptura vocabulo hoc cap. 1. Genes: pro quo noster Latinus interpret vertit imaginem, cum ait: Faciamus hominem ad imaginē & similitudinem nostrā. Et paulò post: Creauit Deus hominem ad imaginem & similitudinem suam. Ad imaginem Dei creauit illum. Sed in quo hæc consistat imago est explanatu difficilimū. **Ambro.** Diuus Ambrosius in libro de dignitate humanæ conditionis hæc verba scripta reliquit. Sicut Deus vnus est semper, vbiq; totus, omnia viuificas, mouens, & gubernans: sic anima in suo corpore vbique tota viget, viuificans illud, mouens, & gubernans: tota in minimis membris, & tota in maximis. Et sicut Deus est vnus in essentia, & trinus in personis: ita anima est vna in substantia, & trina in potētis. Et sicut ex patre generatur filius, & ex patre & filio procedit Spiritus sanctus: ita ex intellectu generatur voluntas, & ex ijs ambobus procedit memoria. **August.** Diuus Augustinus . 3. de Genesi ad literam: In eo, inquit, factus est homo ad imaginem Dei, in quo irrationalibus animantibus antecellit. Idem est ipsa ratio, vel mens, vel intelligentia. **Cyrril.** Diuus Cyrrillus ait, ideo ho-

minem dici factum ad imaginē Dei, quia est capax bonitatis, iustitiæ & sanctitatis: quarum virtutum appetitionem Deus indidit illi. Idem fere inquit Eusebius. **Eusebi.** **Genes. 1.** Cæsariensis. Genna dius hanc Dei imaginē asserit in prouidentia consistere. **Chryf.** Chrysofostomus, Theodoretus, Seuerianus, & post eos Theod. **Seueri.** **Vitod.** Iacobus Vitodurensis in tractatione de tropis vtriusque testamenti, aiunt hanc Dei imaginem positā esse in domino, & potestate, & principatu. Nā volēs Deus hoc significare ait: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram: & præsit piscibus maris, & volatilibus cœli, omniq; reptili, quod mouetur in terra. **Aspicis** igitur esse hominem principem omnium, quæ sunt super terram: & hac in re Deo similem, cui omnia subiecta sunt. Ac quamuis mulier sit hac in re ad Dei imaginē creata, quia tamen viro subiecta est, non autem vir ei, ideo diuus Paulus non illam, sed virum vocat Dei imaginē, cum in priore ad Corinthios capite . 11. ait: **1. Cor. 11.** Vir nō debet velare caput, quia imago & gloria Dei est. Vbi per capitis velamen quod mulier debet habere, nō autem vir, subiectionem significauit. Fortasse ideo homo dicitur ad imaginē Dei creatus, quia sicut Deus in seipso colligit & vnit totam perfectionē substantiæ rerum, vt omnium principū: ita homo, quanquam aliter, ad integritatem suæ substantiæ omnes mundi continet naturas, vt omnium medicum. **Proclus** enim in Timæum Platōnis: **Proclus**

tonis: In homine, inquit, sunt omnia particulariter, quæ vniuersaliter in mudo sunt. Hac ratione ductus Trifmegistus: magnum, inquit, ô Asclepi miraculum est homo. Sunt, qui dicat Deum in principio creationis mundi sumpsisse figuram hominis, quia futurum erat, vt cum veniret plenitudo temporis, nostram assumeret humanitatem. Ideo dixisse: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Non quod Deus sit corporeus, sed quod tunc acceperit humanam figuram, in qua postea apparuit Adæ. Itaque hi ponunt hanc imaginem in corpore, plerique verò alij in anima. Epiphanius libro. 3. contra hæreses ait esse in homine imaginem Dei, sed vbi sit, seipsum nescire: atque soli Deo cognitum esse. Hæ sunt magnorum virorum opiniones, quas tibi refero: quarum eam poteris eligere, quæ tibi visa fuerit præstantior. Illud est certum, vocabulum Tselé pro quo noster interpretes in Genesi transtulit imaginem, esse hoc, pro quo hoc Danielis loco vertit statuam. Pro quo Theodotio habet: *εικόνα*: hoc est imaginem siue statuam. Accipitur etiam imago pro re fluxa & caduca, nihil solidi expressi; habente: vt psalm. 38. In imagine pertransit homo: Hoc est, vitam degit in perpetua mutatione, non tanquam firma natura: sed vt figura picta, aut vmbra. Vel sic: Semper homo transit, & mutat statum aut vitam, etiam si imaginem non mutet: instar fluminis, quod cum sit in perpetuo fluxu, non amittit

tamen imaginem suam. R. Ionan. & R. Ioseph aut vocabulum hoc, pro quo noster interpretes vertit imaginem, tenebras etiam significare, & caliginem. Quia ob causam vertunt: In tenebris pertransit homo. Multa enim nescit, & longe sæpe fallitur opinione. Significat præterea statuam & simulachrum: vt capite vndecimo libri quarti Regum: Imagines Baal contriuerunt. Et hoc Danielis loco.

¶ *Ad congregandos Satrapas, magistratus, & iudices*. Pro Satrapis habet Theodotio consules. Pagninus, magnos principes. Pro magistratibus vertit Pagninus pontifices summos. Theodotio nobiscum magistratus. In Chaldaeo est *שַׂרְיָד* Signata. Vocabulum Hebraicum est *שַׂר* Sagan, quod significat eos, qui rempublicam gubernandam susceperunt, siue in rebus ad corpus, siue ad animam pertinentibus. Eo utitur Esaias capitis. 41. vbi de Christo loquens ait: Adducet magistratus quasi lutum: & velut plastes conculcans humum. Ac sic dicat: Conculcabit impios principes, sicut figulus, qui lutum siue argillam pedibus conculcat. Vbi per magistratus intelliguntur etiam sacerdotes, qui cupiditate, auaritia, ceterisque vitijs cõtaminati Christum calumniabatur. Significari autem nomine hoc magnum sacerdotem indicat Pagninus in Thesuro. Inde Berosus libro de florationibus Chaldaicarum secundo hæc verba literis madauit: Primum dixerunt Ogygisam Sagan, id est illi fratrem sacerdotum pontificem Noam Dyfir.

¶ *Et*

¶ *Et præco clamabat*. Pro clamare in Chaldaeo est *שַׂרְיָד* Care. Verbum est *שַׂרְיָד*, quod significat vocare, inuocare, clamare, accidere, legere, euacuare, prædicare, occurrere. Illud Esaiæ. 31. Cum occurrerit ei multitudo pastorum, à voce eorum non formidabit: potest etiam verti: Cum acclamauerit ei multitudo pastorum. Sequitur enim: A voce eorum non formidabit. Illud etiam Prouerbiorum. 27. Qui retinet eam, quasi qui ventum, & oleum dexteræ suæ euacuat: potest transferri: Qui cohibet eam, quasi qui cohibet ventum: & oleo dexteræ suæ occurrit. Vt sit sensus: difficile est mulierem iracundam rixis ac iurgiis deditam refrenare: nam qui conatur eam continere, cum est furore concitata, perinde frustra laborat, ac ille, qui dat operam, vt ventum retineat, ne effluat, & pretioso vnguento occurrit, ne suauem odorem emittat. Per oleum dexteræ vnguentum intellige amabile. Nulla enim pars corporis est nobis amabilius dextera. Eam ob causam Iacob vltimum filium suum, quem vnicè dilexit, Benjamin, hoc est filium dexteræ vocauit. Potest nihilominus versiculus ille hunc habere sensum. Difficile est mulierem impetu iracundiæ commotam domare: non secus quam si quis vellet ventum cohibere: sed qui eam moderari voluerit, euacuet à dextera sua oleum lenitatis, eamque dexterâ castiget. Vel ita. Qui eam nititur ducere in gyrum rationis, perdit operam & oleum: est enim eius lingua vt

oleum in manu, quod tamen si restingatur, exit tamen. sic illa quanquam retineatur, euacuat tamen, & erumpit. Pro euacuat existimant quidam posse verti clamat. Diximus enim verbum hoc significare clamare. Et tunc est sensus: Qui retinet mulierem effrenatam, similis est volenti retinere ventum, ne effluat, & vnguentum odoriferum, ne oleat: clamat enim oleum pretiosum vi odoris sui, quo se prodit, & perspicuum reddit. Perstat in metaphora mulieris iracundiæ, quæ solet clamare: tribuit vnguento, quod erat tribuendum mulieri.

¶ *In hora qua audieritis sonitum tubæ*. Theodotio habet: Quacunque hora audieritis vocem tubæ. Pagninus: Tèpore quo audieritis sonitum cornu. Potest verti: Cum primum audieritis sonum buccinæ. Pro sonitu est in Chaldaeo *שַׂרְיָד* Cal. Vocabulum Hebraicum est *קוֹל*, quod significat vocem, sonum, tonitruum, clamorem. Eo utitur Moses capite Genesis. 3. cum ait: Cum audieritis vocem domini Dei deambulantis in paradiso ad auram postmeridiam, abscondit se Adam & vxor eius à facie domini. Vnus enim expectati effectibus est fugere Deum. Possunt verti verba illa: Cum audieritis sonum domini Dei deambulantis in horto. Fortasse vox illa non erat verborum, quæ lingua efficeret, & distincta redderet: sed sonitus deambulationis strepitum efficientis, qui in horto illo amoenissimo resonabat. Nam capite. 6. libri. 4. Regum scriptum est: Sonitus

P nitus

nitus pedum domini eius post eum. Vbi pro sonitu est idē vocabulū. Probabile tamen est Deum locutum aliquid fuisse, quo audito se parentes nostri fugæ mandarunt. Nam paraphras Chaldaica habet: Audierunt vocē verbi domini Dei. Vox domini accipitur aliquando pro euangelij prædicatione: vt psalmo. 28. Vox domini super aquas: De^o maiestatis intonuit, dominus super aquas multas. Aquæ multæ sunt populi multi, vt diuus ait Apoc. 17 Ioannes capite decimo septimo Apocalypsis. Potest vox illa super aquas de voce patris cœlestis intelligi super Iordanis aquis audita. Nam baptizatus Iesus, vt verbis vtar euangelistæ, confestim ascendit de aqua: & ecce aperti sunt ei cœli: & vidit spiritū Dei descendentem sicut columbam, & venientem super ipsum. Et ecce vox de cœlis dicens: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi cōplacui. Hęc Mathæus capite tertio. Ascendit Iesus ex aqua secum quodāmodo dimersum educens ac efferens mundum. Et vidit aperiri cœlum, quod Adam concluserat ob peccatum. Et vox patris diuinitatem Christi ostendentis in aquis intonuit. Sūt, qui per vocem domini super aquas explanent magna tonitrua super nubes, iuxta illud diuini psaltis: Vocem dederunt nubes. Et quod paulò post sequitur: Vox tonitruui tui in rota, hoc est in sphaera cœlesti. Vel in aëre qui cœlum dicitur, vbi fiunt tonitrua.

¶ *Sonitum tubæ.* Pro tuba est in Chal-

dæo נִבְרָא Carna. Vocabulū Hebraicum est נִבְרָא Ceren, quod significat buccinā, siue tubam corneā, & ipsum cornu: & per translationem regnum, robur, vires, fortitudinem, gloriam, potestatem. Ex quo efficitur, vt abscindere alicui cornu sit fortitudinē ei debilitare, vires infringere, & gloriā auferre: vt apud Ieremiā. 48. Abscissum est cornu Moab. Contrarium verō est extollere cornu: vt libro. 1. Regū capite. 2. Exaltatum est, inquit Ana, cornu meum in Deo meo. Ac si dicat: Illustris reddita est gloria mea, nō in mundi vanitate, sed in Deo meo, qui mihi suppeditauit syluam gloriādi. Metaphora est ab animalibus cornigeris desumpta, quæ in cornibus robur habent, fortitudinem, & gloriam. Ea vti tur Zacharias, cum ait Luca. 1. Erexit cornu salutis nobis. Vbi per cornu salutis intelligitur fortitudo salutaris & gloria vtilitatem afferens animorum. Vel regnum Christi, qui est salus nostra. Solebant enim reges oleo ex cornu perungi. Accipitur etiā pro splendore siue radio, quod instar cornu esse videatur. Vnde cornutū idem est quod splendidum. In hanc sumitur significationem Exodi. 34. Ignorabat Moses, quod cornuta esset facies sua ex cōsortio sermonis Dei. Radios enim lucis emittebat. Id intelligēs Onchelus paraphrastes Chaldaicus trāstulit: Moses autē nesciebat, quod multiplicatus esset splendor gloriæ vultus sui, cum loqueretur cum Deo. At vbi Moses cognouit faciē suā ob admirabile splendorem

Exo. 34. dorem metum afferre Israëlitis, eam texit velo, quod auferebat in tabernaculum ingressurus. Nolebāt eum Hebrai videre, quia ob Dei familiaritatem radijs micabat. Hęc est mundi conditio, non posse eos intueri, qui iustitiam & pietatem colentes, diuinarumque rerum mysteria contemplantes vitam cœlestē imitantur. De illis Mosis splendoribus interpretantur nōnulli illud Habacuch. 3. Et cornua in manibus eius. Hoc est, & splendores fuerūt Mosis manibus eiusdem domini: id est, Deo ita agente. At multo rectius de Christo domino locus ille explanatur. Vaticinatus est enim diuinus ille vates fore, vt seruator noster se in crucis ara hostiā pro nobis cōstitueret, vbi ipsius crucis cornua seu latera manibus teneret. Ac si diceret: Tāto amore salutis hominū erit incensus, vt non tā ipsa cornua crucis eius manus teneant, quàm ipse manibus teneat illa. Vel per cornua in manibus significantur splendores in operibus Christi. Perspicuum est enim per manus opera significari, quæ debent luce virtutum splendere. Et licet, ceren, significet splendorem, & alia multa, vt diximus, hoc tamē Danielis loco pro buccina siue tuba cornea accipitur.

¶ *Quis est Deus, qui eripiat vos de manu mea?* Theodotio habet: Quis est De^o, qui liberet vos de manib⁹ meis? Alij: Quis est Deus, qui eruat vos à potestate mea? Quæ omnia in idē recidūt. Pro manu est in Chaldeo יָד Iedhai. Vocabulum Hebraicum est יָד

Iadh, quod manum significat, & potestatem, & seruitutē. Vnde dare manus Latinè est subiectionem subire: vt apud Ciceronem. Ad extremum dat manus, & vinci se patitur. Eripi de manu alicuius est de potestate eius, aut seruitute liberari: vt Exodi. 2. Eripuit me de manu Pharaonis. Iudic. 6. Liberabis Israël de manu Madian. Luca. 1. De manu inimicorum nostrorum liberati seruiamus illi. Significat etiam vaticinationem: vt apud Ezechielē. 1. Facta est super eum manus domini. Præterea habet alias significationes, de quibus primo capite differuimus. Illud est obseruandum, esse aliquem in manu domini, vel teneri manu Dei, esse gratiam habere, vel gratum Deo esse. Etsi Deus est incorporeus, solet tamē diuina scriptura, more loquens humano, tribuere illi manus: vt capite Sapientiæ tertio: Iustorum animæ in manu Dei sunt: Et Amos capite septimo: Ecce dominus, inquit, stans super murum litum, & in manu eius trulla cæmentarij. Vbi pro manu est in Hebræo vocabulum nostrū Iadh: & pro trulla cæmentarij est vnicum nomen, nempe יָדָא Anac, quod non solum trullam cæmentarij significat: sed etiam perpendiculum. Quare potest etiam locus ille verti. Et in manu eius perpendiculum plumbeum. Solēt enim cæmentarij, & ædificatores perpendiculo vti ad perspiciendum, sit ne murus rectus, & ad amussim constructus, an non. Est instrumentum illud

R. Abr. fert. R. Abraham, & Sanctes Pagninus, & Antonius Flaminius, & Felix Pratensis. Inducit diuinus psalter in illo secundo psalmo filium Dei has voces emittentem: Dominus dixit ad me: filius meus es tu: ego hodie genui te. Postea inuitans omnes ad cultum & venerationem ipsius filij Dei ait: Osculamini filium. Ideft illum summa pietate colite, & cultu patriæ veneramini, vosque in eius seruitutem libé- tiffimis animis dedicate. Solemus enim osculandis principum manibus nostram erga eos obedientiam significare. Hæc est illius loci interpretatio aperta quidem & perspicua. At Hieronymus vertit: Adorate purè. Est enim in Hebræo נִשְׁכַּח בָּרֶךְ נַחֲשֵׁן Bar. Verbū Naxac significat osculari, apprehendere, armare, adorare: Bar autè purè significat, & purum vt diximus.

Hieron. Quare rectè transtulit Hieronymus. In commentarijs verò in psalmū illum ait posse verti: Adorate filium. Et cōtra Rufinum: Armamini purè, iuxta id quod apostolus ait capite. 13. ad Romanos: Induamur arma lucis. Ephes. 6 Et sexto ad Ephesios: Induite vos armaturam Dei. Et quinto prioris ad 1. Thef. 5 Thessalonicenses: Induti lorica fidei & charitatis. Et decimo posterioris ad 2. Co. 10. Corinthios: Arma militiæ nostræ nō carnalia, sed potentia Deo. Hoc est, ita per Dei gratiam sunt valida, vt possint omnes mundi munitiones euertere, & superare. Nihilominus tamen rectissimè verterunt Septuaginta: *ἀρετὴ καὶ ἐπιστήμη καὶ ἀγάπη*. Hoc est, Ap-

prehendite disciplinam: vt habet editio vulgata, quæ in psalmis est ex translatione Septuaginta ex Græco in Latinum sermonem desumpta. Hæc psalmorem versionem qua vitur Romana sancta Ecclesia catholica, contendunt euertere hæretici nostri temporis, & suas inducere impietatum multis in locis, & errorum plenissimas. Nihil approbant, nisi quod ipsi fingunt, & quod ex turbidis Iudæorum fontibus hauriunt, quibus se dedicasse videntur. Et quia hoc loco nostra vulgata editio discrepat ab eorū versione, exclamant hic, & magnas excitant tragedias, dicentes falsam esse communem versionem, quæ pro osculamini filium: habet: Apprehendite disciplinam. Non intelligunt cæci homines vocabula esse æquiuoca, & varias recipere interpretationes. Sed cur nostram calumniantur versionem, quæ rectissimè transfert Græcam? Ac cur Græcam, quæ rectissimè trāsferat Hebræam? Nam septuaginta interpretes fuerunt genere Hebræi, vtriusque lingua & Hebræa & Græcæ periti, virtutibus exculti, & à Deo in sacris libris vertendis illuminati. Et non solū illi, sed etiam paraphrasis Chaldaica habet: Apprehēdite disciplinam. Dixerat paulò antea diuinus ac regius vates: Erudimini, qui iudicatis terram: nunc idem repetit alijs verbis, sed idem ad maiorem attentionem significantibus. Ac si dicat: Recipite Christi doctrinam, & euangelicam philosophiam: ne irascatur

catur ipse Messias verus Deus, & verus homo, & errantes, ac declinantes à via recta proijciat in poenas æternas. Aspicias vulgatam nostram editionē illustrē habere intelligentiā de Christi Dei nostri euangelica doctrina apprehendenda & amplexanda. Quare non est, cur eam contemnant & vituperent vani homines, cum sit vera, & iuxta sacri concilij Tridentini decretum ea sit authentica: eamque ob causam alijs omnibus versionibus anteposita. Possunt quidem ex Hebraica ac Græca veritate alij aliquando sensus depromi, & hauriri: veri, salutare, & excellentes: & ex pleno fonte mirabiles riui deduci atque deriuari. At non ideo est dicendum, falsam esse antiquam nostram editionem vulgatam: quæ omnibus alijs est verior, grauior, illustrior, & præstantior. Sed quoniam vocabulum hoc Bar panem significat, vt diximus, & triticū, iuxta illud Genesis quadragesimo primo. Tanta fuit abundantia tritici, vt arenę maris coequaretur: potest rectè verti locus hic psalmographi: Adorate panem: nimirum illum, qui de se ait apud Ioannem sexto: Ego sum panis viuus, qui de cœlo descendi. Panis quē ego dabo, caro mea est pro mundi vita. Et paulò post: Caro mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus. Vides admirabilem de sancto eucharistiæ sacramēto vaticinationem. Est enim totus Christus in illa hostia cōsecrata sub specie panis: nam panis materialis ex vi verborum consecra-

tionis transubstantiatur in Christi corpus, quod illic continetur, non nobis visibile, sed ipsum quidem inuisibile sub visibili panis specie. Vt ad elementum panis & vini accesserit verbum, fit sacramētum. Et fit, vt Chrysostomus ait, trāsmutatio: & vt Theophilactus, transelementatio: & vt diuus Thomas, conuersio supernaturalis: & vt in sancto ac magno Lateranēsi concilio definitū est, fit transubstantiatio panis & vini in corpus, & sanguinem domini nostri Iesu Christi. Ac vt verbis vtatur Ioannis Damasceni: non est figura corporis & sanguinis Christi, sed ipsum corpus domini defecatum, ipso domino dicente: Hoc est corpus meum: non figura corporis, sed verum corpus: non figura sanguinis, sed verus sanguis. Itaq; in hostia consecrata iam non est panis terrenus, sed panis cœlestis: de quo ait apostolus in priore ad Corinthios. 11. Quicumque manducauerit panem, & biberit calicē domini indigne, reus erit corporis & sanguinis domini. De eo ait Cyprianus in sermone de coena domini: Panem angelorum sub sacramēto māducamus in terris, et in eodem sine sacramento manifestius edemus in cœlis. De hoc admirabili sacramento infiniti scripsere doctores, quorū multos recenset Hosius vir & sapiētia & virtute admirandus, tomo primo confessionis catholicæ, & Galetius religione & eruditione insignis in libro, quē edidit de veritate corporis Christi in eucharistiæ sacramento

præsentis. Et quia vocabulū Bar præter hæc significat firmamentū, trāstulerūt Septuaginta locū illū psalmi. 71. **Psal. 71.** Erit firmamentū in terra in summis montiū: quæ verba de Messia, de quo ibi loquitur diuinus vates, intelliguntur. Vbi pro firmamēto est Bar in Hebræo. Quare potest verti: Erit panis in terra in capitibus montium. Vt sit sensus: Erit in terra panis cœlestis in hostia cōsecrata, quæ ostēdetur populo in sacrificio missæ super capitibus sacerdotū. Sacerdotes enim ob dignitatis altitudinē mōtes appellātur. Nō solum Christiani catholici, sed etiam nōnulli ex Hebræis huius sacrosancti sacramēti veritate asseruerūt. Hi sunt R. Moses Hardafan in psalmum. 136. R. Cahana in caput Genesis. 49. R. Iudas in caput. 29. Numerorū. R. Simeō in psalmum. 136. R. Ionathas in libro collectionum. Hi extiterunt ante aduentū Christi, & astruerunt fore, vt iuxta diuinas scripturas Messias esset cibus cœlestis, qui in quodam sacramēto, & admirabili sacrificio sub speciebus panis & vini contineretur.

Harda.
Cahana
Iudas.
Simeon
Ionath.

Argumētū. 4. capitū

PISTOLA Nabuchodono foris, in qua ipse narrat somniū, quod ei Daniel explanauit, de amissione regni, & habitatione cū bestiis, de eius in regnū restitutione, & de gratijs, quas Deo agit ob immortalia beneficia, quæ ipse

Deus in illum contulerat, digna quidē, de quibus nec ille, nec ætas vlla conticescat.

Caput quartum.

E Go Nabuchodonosor quietus eram in domo mea, & florens in palatio meo: somniū vidi, quod perterruit me. Et per me propositū est decretū, vt introduce rētur in cōspectu meo cuncti sapientes Babylonis, vt solutionem somnij indicarent mihi. Tūc ingrediebātur arioli, magi, Chaldæi, & aruspices: & somniū narraui in cōspectu eorū: & solutionē eius non indicauerūt mihi: donec collega ingressus est in cōspectu meo Daniel, cui nomen Baltassar, secundum nomen Dei mei, qui habet spiritū deorum sanctorū in semetipso: & somnium coram ipso locutus sum. Baltassar princeps ariolorū, quoniā ego scio, quod spiritum sanctorum deorū habeas in te, & omne sacramentum non est impossibile tibi: visiones somniorum meorum quas vidi, & solutionem earum narra. Visio capitis mei in cubili meo. Videbam: & ecce arbor in medio terre: & altitudo eius nimia. Magna arbor & fortis, & proceritas eius contingens cælum: aspectus illius erat vsque ad terminos vniuersæ terre. Folia eius pulcherrima, & fructus eius nimius: & esca vniuersorum in ea. Subter eam habitabant animalia & bestie: & in ramis eius conuersabātur volucres cæli: & ex ea vescebatur omnis caro. Videbam in visione capitis mei: & ecce vigil & sanctus de cælo descendit: clamauit fortiter, & sic ait: Succidite arborem, & prœcidite ramos eius: excutite folia eius, & dispergite fructus eius: fugiant bestie, quæ subter eam sunt, & volucres de ramis

mis eius. Veruntamē germen radicū eius in terra sinate: & alligetur vinculo ferreo, & areæ in herbis, quæ foris sunt: & rore cæli tingatur: & cū feris pars eius in herba terra. Cor eius ab humano cōmutetur, & cor feræ detur ei: septē tēpora numerentur super eum. In sententia vigiliū decretū est, & sermo sanctorū, & petitio, donec cognoscant viuentes, quoniā dominatur excelsus in regno hominum, & cui eumque voluerit, dabit illud: & humiliū hūmāne cōstituet super eum. Hoc somniū vidi ego Nabuchodonosor rex: tu ergo Baltassar interpretationem narra festinus, quia omnes sapientes regni mei non queunt solutionē edicere mihi: tu autē potes, quia spiritus sanctorū deorum in te est.

Explanatio.

E Go Nabuchodonosor quietus eram. Hoc est, cū ego rex Babylonis in summo otio versarer conquiescentibus bellis, & in aula mea ad eximiā gloriam florescerem, obiecta sunt mihi dormienti visa quædam, quæ me deterruerunt. Posuit nomen suum tūc in orbe terrarum illustre, vt firmius esset testimonium suum: & ita pateret veritatis monimentum. Hic incipit caput quartum iuxta Hieronymi & Alberti magni commentarios, & communē bibliorum editionē. Nonnulli tamē illud incipiunt à verbis illis in fine tertij capitis positus. Nabuchodonosor rex omnibus populis: vt ibi obseruauimus.

Hieron.
Albert.

Somnium vidi, quod perterruit me. De eodem Nabuchodonosore dictū

est etiam capite secundo: Vidit somnium, & conterritus est spiritus eius. Somnijs turbabatur, quia mundi felicitas & rerum prosperarum ludibria somnia sunt, quibus terremur. Non nobis res solida, sed vmbre terrorem inferunt. Esse autem mundi opes & vanitates somnia & vmbas, ostendimus secundo capite.

Cogitationes meæ in stratu meo. Hoc est, cogitationes, quæ ascenderunt in cor meum, dum in lecto meo iacerē. Et visiones capitis mei, id est visa in somnijs me permiscuerūt & exagitarūt. Insolita enim visa præsertim noctu solēt admiratione ac metu intuentes perterrere. Dicūtur autē visiones, quia etsi vna tantū sit, multas tamen habet partes. Et dicūtur visiones capitis, quia tota visio fuit imaginaria: vis autē illa dicta imaginatiua à philosophis in capite est, in quo spiritus sunt animales & naturales, qui formas & similitudines rei visæ puriores vehūt.

Tunc ingrediebantur arioli. De his sapientium generibus, & nominibus disseruimus capite secundo: **Et solutionem eius non indicauerunt mihi.** Non est mirum: nam vt capite secundo epistolæ prioris ad Corinthios ait apostolus: quæ Dei sunt, nemo cognouit nisi spiritus Dei. Duobus Pharaonis famulis ob somnia quorum interpretatio eos latebat, tristibus dixit Ioseph: Nunquid non Dei est interpretatio? Scriptum est apud Esaiam. 29. Perdam sapientiam sapientum, & prudentiam prudentum re-

Sup. 2.

1. Cor. 2.

Gen. 40.

Esai. 29.

1. Cor. 1. probabo. Id quod refert diuus Paulus capite primo prioris ad Corinthios. Nescierunt sapientes Babylonis somnium regi interpretari: nec ipse illud intellexit, donec veniret collega Daniel, qui illud exposuit. Collega dicitur qui alicuius cum altero officij, aut dignitatis, aut potestatis est: aut in eodem habitat collegio: aut est alteri familiaris. Vocat rex Danielem collegam suum propter familiaritatem: & quod cum eo regnū gubernaret: Vel sapientum Babylonis collegā, quod illis familiariter vteretur.

¶ *Secundum nomen Dei mei.* Hoc est ex nomine Dei mei. Ac si dicat: qui appellatur Baltassar, quemadmodū appellatur Deus meus. Ita eum in principio admiratus sum, vt nomen illius Dei, quem tunc præcipuè colebam, illi imposuerim.

¶ *Qui habet spiritum deorum sanctorū.* Loquitur more gentilium, qui multos esse deos præditos sanctitate putabant. Vel per sanctos deos intelligit cælestes illos spiritus, quos angelos vocamus. Diuus enim Paulus in epistola priore ad Corinthios capite. 8. deos pro angelis vsurpat, cum ait: Et si sunt, qui dicantur dij siue in cælo, siue in terra: siquidē sunt dij multi, & domini multi: nobis tamen vnus est Deus. Dij multi in cælis sunt angeli: in terra verò sunt viri iusti, & illustres: de quibus ait psalmographus: Ego dixi: dij estis, & filij excelsi omnes. At hi dicuntur dij per participationē quandā, & res creatæ sunt: creator autē est

Deus per naturam. De eo dictum est Deuteronomij. 6. Deus vnus est: de illis verò psalm. 85. Non est similis tui in dijs domine: & non est secundum opera tua. Psal. 96. vbi nos habemus: Adorate eum omnes angeli eius: pro angelis est in Hebræo Elohim, quod nomen & deos significat & angelos. Hac ratione ductus vertit Hieronymus locū illū: Adorate eum omnes dij. Vbi per deos intelliguntur angeli, non autem dij, de quibus dictum est psal. 95. Omnes dij gentium dæmonia.

¶ *Et omne sacramentum nō est impossibile tibi.* Hoc est, nullum est mysterium tam abstrusum & arcanū, quod tu nō possis interpretari. Eam ob causam repete mihi somnium meū, accommodans singulis eius partibus partes interpretationis.

¶ *In medio terræ.* Hoc est, in ciuitate Babylonis, quæ iuxta Alfragani sententiā est in quarto climate. Cosmographi terrā secundū latitudinē in septē partes diuisere, quæ climata appellatur. Ex quo colliges, quartū climate mediū terræ habitabilis, in quo sita fuit Babylō. Quā ob causam arbor illa visa fuit in medio terræ. Nō me fugit nostri tēporis mathematicos terrā in nouē climata diuidere, vt ait Petrus Apianus in libro cosmographico. Sed veteres astrorum periti septē duntaxat climata posuerūt. Hæc Babylō fuit quondā totius Chaldææ caput, regia Nabuchodonosoris. Fuit euersa à Cyro & Dario: & postea modo quondā instaurata: & vocata Seleucia, vt Strabo

Steph. a.

bo & Stephanus existimant: de qua nonnulla diximus in primum caput. ¶ *Magna arbor et fortis.* Possunt verti verba hæc. Creuit arbor, & vires acquisiuit. Appellatur hæc arbor magna propter regni magnitudinem: & fortis, propter exercituum fortitudinem. Sequitur: Et proceritas eius contingens cælum. Hoc potest ad Nabuchodonosoris superbiam & insolentiam referri: dixit enim, vt ait Esaias quadragesimo primo: Ascendam super altitudinem nubium, similis ero altissimo. Hæc ingens arbor erat ipse Nabuchodonosor, foliorum tegmine, fructuumque vbertate ornata: quæ excisa est, non euulsa, vt ei explicauit Daniel. Creuit, & ascendit in sublime ob rerum prosperarum affluentiam: vt insignior esset eius occasus: mundus enim aridetur, vt sauiat: extollit, vt deprimat: blanditur, vt fallat. Vidi impium superexaltatum, ait diuinus ac regius vates, & eleuatū sicut cedros Libani: transiui, & ecce nō erat: quæsiui eum, & non est inuentus locus eius. Solēt nanque potentes homines ex illustri & florente rerum statu in summas calamitates præcipitari. Illud est aduertendum tam apud Dauidem, quam apud Danielē principes & magnates cum arboribus comparari. Eodem modo apud Ezechielem capite. 17. loquens Deus de superbo Sedechia, & de humili Zorobabele: Scient, inquit, omnia ligna regionis, quia ego dominus humiliavi lignum sublime, & exaltaui lignum hu-

Esai. 41.

Psal. 36.

Ezec. 17.

mile. Et capite trigesimo primo loquens de felicitate regis Assyriorum comparat illum cum arbore altissima omnes alias proceritate superate. Sed in his duobus locis non solum principes, sed etiam alij homines arbores vocantur. Solet enim scriptura sacra homines arbores vocare: vt in euangelio: Omnis arbor quæ non facit bonum fructum, excidetur, & in ignem mittetur. Et alio loco: Fit arbor, ita vt volucres cæli veniant, & habitent in ramis eius. Et capite septimo Apocalypsis: Vidi quatuor angelos stantes super quatuor angulos terræ, tenentes quatuor ventos terræ, ne flarent super terram, nec super mare, nec in ullam arborem. Quæ vt Victorinus ait, ad tēpora Antichristi referuntur: quādo angeli mali, & Antichristi satellites in omnibus quatuor orbis terrarum partibus conabuntur cohibere euangelicos concionatores, ne aura salutaris doctrinæ mundum, per terram & mare significatum recreent, nec homines nomine arborum intellectos erudiant. Aristoteles in libris de animalia hominem ait esse arborem inuersam: nam capillos capitis tanquā radices in superiorem partem protendēs per eos accipit nutrimentū. Id quod non multo antè dixerat Plato. Porro arbor radices habet in terra fixas, homo autem in cælo: nam arbor ex terra, homo verò ex cælo nutritur. Vnde de ecclesia dictū est. 7. Canticorū: Comē capitis tui sicut purpura regis iuncta canalibus. Hoc est capilli capitis tui pulchri

Ezec. 31.

Matt. 3.

Luc. 3.

Matr. 13

Apoc. 7.

Victor.

Aristot.

Plato.

Cant. 7.

pulchri velut purpura regis tanquam radices accipiunt nutrimentum à cœlestibus riuus. At vir pius & iustus arbori fecundæ similis est insitæ iuxta dulcia flumina, quorum vberrima aquis irrigatur, latissimorum fructuû copia exornata: admirabiles enim fert virtutum fructus, & illos quidem tēpestiuos, semper virescens, nullos vnquam æstus reformidans. Id significare volēs diuinus psaltes: Erit, inquit, tanquam lignum, quod plātatum est secus decursus aquarum, quod fructū suū dabit in tēpore suo. Quam similitudinem Ieremias etiam capiti. 17. mandauit. Per arborem verò intellige palmam, iuxta illud psalmi. 91. Iustus vt palma florebit. Vt illa tenuis incipiens ab imo contra aliarum plātatum naturam crescēdo superius vastior efficitur, & quanto sublimior, tāto in altum redditur latior & robustior: sic viri pietate ac iustitia præstantes in terrenis ac humanis artificijs & studijs debiles sunt, in cœlestibus fortes, semper in virtute proficiunt, & longius atque distantius se studiosos Dei exhibent, quàm seculi fuisse meminerunt. Ac vt arbor nō solūm ad sui ornāmētum & perpetuitatem fructus fert, sed etiam vt illis afferat alijs vtilitatem: sic illi fructuosi sunt: sed ita vt non solūm sibi, sed alijs que rant commoditates, in illis iuuandis occupati. Sed multi sunt velut arbores steriles, similes taxo venenatę, qui excisi in ignem aeternum projiciuntur, vbi poenas luent scelerum suorū.

Iam enim, vt verbis vtar Ioannis Baptistę apud Matthæum. 3. securis ad radicem arboris posita est. Improbos homines flagitijs contaminatos appellat Iudas Thaddæus arbores autumnales, infructuosas, bis mortuas, eradicatas. Cū enim vita priuatur impij, bis mortui sunt, quoniam & corporis & animę mortē subeunt, & in tenebras sempiternas relegantur. Vocantur autem autumnales, quia in fine autumnii arbores nō solūm carent fructu, sed etiam folijs. Nam nec fructū ferunt virtutum, nec folijs decori exterioris ornantur. Sunt nonnulli folijs quidem vanæ ostentationis exterius tecti, sed omni vera honestate spoliati: solidæ probitatis germanaque iustitię vim nullam tenent: vmbra tantūm, & simulatis imaginibus vtūtur. Hi sunt arbore illa significati, de qua ita Matthæus vigesimoprimo: Videns Iesus fici arborem vnam secus viam venit ad eam: & nihil inuenit in ea nisi folia tantūm. Et ait illi: Nūquā ex te fructus nascatur in sempiternū. Et arefacta est continuò ficulnea. Nomine foliorū simulatio virtutis, & honestatis veditatio intelligitur: per fructus autem quibus arbor illa carebat, solida bonitas, & absoluta ratio significatur. Itaq; illa designantur illi, qui sunt artificio simulationis eruditi, qui cū maximè fallūt, id agūt, vt boni viri esse videātur. At nos ita debemus actiones nostras ad certā rationis normā dirigere, vt possimus cū fructuosis & excellentibus arboribus cō-

para-

parari. Sed opus est, vt animi humilitatem colamus. Nam quemadmodū arbores quanto profundiores mittunt radices, tanto altius crescunt: sic nos quanto submissiores fuerimus per humilitatē, tanto erimus altiores per virtutem. Et vt arbor in terra fixa est stipite, sed ramis tēdit in sublime: sic nos existentes corpore in terra ascēsurus sumus animo in cœlū, vbi nostrę cogitationes sunt figēdę ac locādę. Et ita de nobis dicitur. Et proceritas eorū tangens cœlū: quod hoc loco dicitur de Nabuchodonosore: sed multo aliter: nā de illo dictū est propter eius superbiam & arrogantiā: de nobis autē dicitur propter humilitatem, & humanarū opum despicientiā. Ille vanis ac fluxis rebus ducebatur: nos autem ad cœlestes æternasque sumus aspiraturi.

¶ *Aspectus illius erat usque ad terminos vniuersę terrę.* Erat hæc arbor insignis in omni terra Chaldę. Vel in omni orbe terrarum. Ac si dicat: Nulla erat in mundo regio, nulla natio, in qua non esset huius arboris notitia. Hyperbolica locutio est: Sequitur. Folia ei pulcherrima. Hoc est exteriora eius ornamenta valde visenda ac decora erāt, vt vestes, aulæ, vasa aurea & argētea, signa, tabulæ, testæ marmorea ebore & auro fulgētia, equites, satellites, & alia huiusmodi. Fructus sunt opes, tributa, regna, & imperia: quæ omnia viri sapientes in bonis rebus, aut expetēdis nunquā esse duxerūt. Trāseunt enim, vt in libro Sapientię scriptū legimus, sicut vmbra, & si-

cut māius præcurrēs, & tanquā nauis, quæ pertransit fluctuantē aquā, cuius cum præterierit, nō est vestigiū inuenire. Vnde David psalm. 61. Diuitiæ, inquit, si affluant, nolite cor apponere. Et psalm. 48. Relinquent alieni diuitias suas: & sepulchra eorū domus illorum in æternū. Et Christus Deus noster apud Matthæum sexto: Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra. Solēt enim diuitiæ & exteriora ornamenta pretiosa nocere, nisi prudentia, & mortis memoria adhibeatur. Palmarum in terra fertili & pingui: gaudet terræ leui, sabulosa, nitrosa, & infrugifera: authore Plinio libro. 13. naturalis historia. At vbi terra pinguis est, aspergunt coloni salē non longē à radicibus surculi, vt ait de Plinius. Et Palladius ait oportere iuxta eius radices nō solūm mittere salē, sed cinerem. Eodem modo homo in rerum prosperarum fecunditate, & mundi fertilitate satus, diuitiarumque affluētia nutritus nec fertur in contemplationis excelstitatem, nec fruges fundit virtutum, nisi sibi adhibeat salē prudentiæ, quo diuitias dispēset, ac disponat: & cinerem memorię mortis, quo in gyrum rationis & doctrinę ducatur, vt sibi consulat, finē suū perspiciat, & rerum humanarum varietatē in interitumq; intueatur. Eam ob causam præcipiebat Deus capite. 2. Leuiticis: vt in omni sacrificio offerretur sal: quo vt ait capite. 4. ad Colossenses apostolus, sermo noster est conditio-

Qui-

Psalm. 1

Iere. 17.

Psalm. 91.
Similitudo.

Simile:

Similitudo.

vt or 2

Psalm. 61.

Psalm. 48.

Matt. 6.

Similitudo.

Plinius.

Plinius.
Palladi.

Idem.

Leuit. 2.

Colos. 4.

Exo 27. Quibus in locis per salem prudentia significatur. Et capite. 27. Exodi, fuit à Deo decretum, vt fierent lebetes ad suscipiēdos cineres: hoc est, vt animos ad mortis memoriā prępararemus. **Eccle. 7.** Vnde Ecclesiasticus: In omnibus, inquit, memorare nouissima tua: & in aeternum non peccabis. Et ita non tibi folia pulcherrima nocebunt.

¶ *Esca: vniuersorum in ea.* Hoc est, omnia animalia pomis huius arboris vescabantur. Et subter ea habitabant animalia & bestię. Idest, omnes homines vmbra eius requirebāt, siue essent simplices per animalia intellecti, siue feroces cum bestijs comparati. Vel per animalia & bestias indifferenter homines intelliguntur.

¶ *In ramis eius conuersabatur volucres celi.* Aues aëris in ramis eius concinebāt, quiescebāt, volitabāt. Solēt enim aues in arboribus cubilia sibi, nidosq; cōstruere, eosq; mollissimè substerne re. Poteris per volucres adultores intelligere: vel homines leues & mēdaces: vel qui dediti vanitatibus affectāt opes & dignitates: vel eos, qui sunt alta mente pręditi in sublime volantes. Accipi aues & alia animalia pro hominibus est in diuinis literis satis vsitatū. Capite. 11. Leuitici, vbi Deus tractat de aibus, ceterisque animantibus non comedendis, ait Eusebius Cęsariensis libro. 8. de pręparatione euangelica, illic per volucres & animantes homines significari. Quod probat auctoritate Eleazari, & Aristei. Id quod **Deo** ait Deuteronomij vigesimoquin

to: Non alligabis os boui triturati: diuus Paulus capite. 9. prioris ad Corinthios, & quinto prioris ad Timotheū de concionatore euangelico interpretatur. De hominibus illud intelligitur, quod Deus ait Ezechiel: Dic omni volucris, & vniuersis aibus, cunctisque bestijs agri: cōuenite, properate, &c. Et apud Oseam: Percutiam cū eis fœdus in die illa, cum bestia agri, & cum volucre cœli, & cū reptili terrę. In hunc modū illud potest intelligi seruatoris nostri apud euangelistas: Vulpes foueas habent, & volucres cœli nidos: filius autem hominis non habet, vbi caput suū reclinet. Concionatores & præsules publica flagitia non reprehēdentes vocat Esaias canes mutos non valentes latrare, capite. 56. Et de hominibus petulantibus & effratis scriptum est psalmo. 21. Circunderunt me vituli multi: tauri pingues obsederunt me. Et psalmo. 91. Super aspidē & basiliscum ambulabis, & cōculcabis leonem & draconē. Ezechiel capite. 17. Vocat tyrannum Babylonicum aquilam grandem magnarū alarum. Per serpētes homines perspicaces & solertes, per colūbas verò puri & aperti significantur. Vnde Christus dominus apud Mattheū. 10. Estote, inquit, prudētes, vt serpētes, & simplices, sicut colūbæ. Qui enim simplicitate sunt pręditi, sed prudentia carent, facillè ab impijs seducuntur, & vēduntur. Quare eos qui columbas vēdebant, meritò Christus reprehendit, & cathedras eorum euertit. Coruo signifi-

gnificatur homo vorax & rapax. De eo illud Esaię intelligitur. 34. Ibis & coruus habitabunt in ea. Nepe in Idumęa, per quam mundus significatur, cuius amatores & habitatores ibes sunt & corui, aues immundę, & voracitati deditę: iusti autem non sunt hęc habitatores, sed peregrini, quoniam eorū patria cœlū est. Ex arca Noë quę Christianam religionem designabat, missus est coruus, & nō est reuersus: missa est columba, & reuersa est. In huius seculi eluione inueniuntur corui, hoc est homines dediti ventri & somno, qui nihil cogitant nisi prędam, cædes, rapinas, & alia huiusmodi scelera: & colūbę, hoc est viri simplices, sinceritatis studiosi, à calliditate & calūnia alienati. Coruus nō redijt, aut aquis obrutus, aut cadaveribus allectus: redijt autem columba, quia nō inuenerat requiem extra arcā: viri enim pietate & iustitia pręstantes animi tranquillitatem & oblectationē nō sentiunt nisi in religione, & christiana philosophia, vbi mentis serenitas inuenitur. **Ioānes** Baptista apud Mattheū. 3. appellauit phariseos & sadduceos progenies viperarum. Christus Deus noster apud Lucam. 13. appellauit Herodem vulpem. Et ipse Christus apud Ioannē primo appellatur agnus: qui fuit inter duo animalia cognitus, & perspectus. Vbi enim nos legimus capite tertio Habacuc: In medio annorum viuifica illud: habent septuaginta interpretes: In medio duorum animalium cognosceris. Fuerunt autem

hęc duo animalia duo latrones cum Christo crucifixi, inter quos ipse agnitus est: nam in eius morte sol indutus est luctu, & tenebrę fuerunt in omni terra, & velū templi scissum est in duas partes à summo vsque deorsum, & terra mota est, & lapides scissi sunt. Quibus visis centurio & eius socij dixerunt: Verè filius Dei erat iste. Et vnus ex latronibus eum cognouit, ad quem fuit mirabiliter conuersus. Vel fuit à duobus animalibus cognitus in pręsepio: de quibus illud primi capitis Esaię potest intelligi: Cognouit bos possessorem suum, & asinus pręsepe domini sui. Vel hęc duo animalia de quibus loquitur Habacuc, inter quę fuit cognitus Christus, sunt duo populi, nimirum gentium & Iudæorum in ecclesia primitiua. Aspicias igitur per animalia rationis expertia siue sint terrena, siue volatilia, homines significari. Vnde pro primogenito agnus in lege offerebatur, pullus columbę, siue turtur: aut duoturtures, siue duo pulli columbarum: vt duodecimo Leuitici diuinę literę memoria prodiderunt. At beatissima Deigenitrix Maria non obtulit agnum in templo pro filio suo vnigenito, quia ipse agnus erat, qui tollit peccata mundi. Et quia eb summam paupertatem hostiam dicitur offerre non potuit, sed inopum. Obtulit autem, vt Lucas capite. 2. testatur, par turturum, aut duos pullos columbarum. Per columbas quę in congregatione vitam degunt, intelligitur vita actiua:

Et iua: per turtures autem solitudinē diligentes contemplatiua. Sed quoniā vtraque vita non potest esse perfecta sine charitate, quæ vt ait capite tertio ad Colossenses apostolus, est vinculū perfectionis, offerebatur par turturū, aut colūbarū: quia charitas min⁹ quā inter duos esse non potest, quæ in verbo, par, denotatur. Non offerebantur Deo luscinix seu philomelæ, non castitæ, non alciones, non merulæ, non cygni, non frigellæ, non aliæ huiusmodi aues cantus incunditate præcellentes: sed turtures & columbi, quorum cātus est gemitus & meditatio. Ideo Ezechias dicebat apud Esaiā. 38. Meditabor vt columba. Et Cantico- rum. 2. ait sponsus: Vox turturis audita est in terra nostra. Idest vox spiritus, qui vt ait apostolus. 8. ad Romanos, postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Attēde quid pro primogenitis offerebatur, agnus animal simplex & mansuetum, & turtures & columbæ. Nolebat Deus, vt sibi offerretur lupi rapaces, nō sues lutulēti, qui in sordibus volutantur: non canes latrantes & mordentes: non vulpes malitia & fallacijs occupatæ: nō pauones vanitatibus dediti circuitū cauda facientes: sed animates mundæ & simplices. Nō ei grati sunt prædones, nō voluptarij, non obtrectatores, nō fraudulentij, non vani, nō denique improbi, qui in republica violanda dolos cōcipiunt, seque flagitijs contaminant: sed qui pietatem colunt & iustitiam, qui vitam ad certam rationis normā

dirigūt, & officiorum momenta perpendunt. Et quoniam per animalia rationis expertia significantur homines, qui ea multis in rebus volunt imitari, aiebant Ægyptij conuerti homines in bestias: à quibus Pythagoras animarum migrationē in disparia genera beluarum assumpsit, vt ait libro decimo de præparatione euangelica Eusebius Cæsariensis. Ac à Pythagora dogma illud accepit Plato, qui ait in Phædone & Phædro animam immortalem compotem rationis ad animalia rationis expertia descendere. Nō quòd anima incorporea, quam diuinam appellabat, in beluarum corpora ingrediatur: sed vult cum Pythagora, & veteribus Ægyptijs significare, vt mea fert opinio, homines eorum animalium nomina fortiri, quorum mores imitantur. Nam diuinus psal-
Pfal. 48. tes: Nolite, inquit, fieri sicut equus & mulus, quibus non est intellectus. Ac si dicat: Nolite tradere vos ipsos libidinibus & cupiditatibus, equosque & mulos impetu ac stimulis turpitudinis & ferocitatis exultates imitari. Et psalmo. 48. Homo cum in honore esset, non intellexit: comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis. Vel vt potest verti ex Hebræo: Homo cū in honore esset, nō permāsit: cōparatus est cum beluis insipientibus, quæ intereunt. Itaque tritum est satis, homines cū feris, alijsq; animalibus intelligentiæ minimæ capacibus conferri. Hinc natam esse arbitror infamen illā de animarū transitu in

fitu in bestias opinionem: quæ si rectè intelligatur, non poterit improbari. Trisme. Hermes Trismegistus qui eam more poëtico descripsit, ait statim, non permittere legem diuinam animi humani transitum in bestias. Id quod etiā Iamblicus Platonius affirmat: etiam si Plotinus contrarium senserit: sed lōgè fallitur opinione: existimat enim id fieri re ipsa, quod Pythagoras & Plato figuratè dixerunt. Hæc animalia tam in terra quàm in aëre vitam degentia quibus homines intelliguntur, arbore illa per quam designabatur Nabuchodonosor, sustentabatur. Sed beluæ erant in terra, aues in ramis, quia apud reges docti & iusti debent esse suprā constituti in dignitatibus & honoribus: insipientes autem & impij ab omni gubernatione & principatu separati. Sic succidite arborem. Idest, eijcite Nabuchodonosorem de regno: Nō ait: Euellatur radicitus: sed succidatur: quia futurum erat, vt rex ille eijceretur è regno, & cum bestijs versaretur estimans se bestiam esse: sed postea ad sanam intelligentiam rediret, & ad regnum reuocaretur. Ideo paulò post subditur: Veruntamen germen radicum eius in terra finite. Perpende rerum humanarum varietatem. Quā cito magna regis prosperitas fuit in calamitatem conuersa. Vt periculosa est iuxta Hipocratis sententiā summa corporis salus, & excellentissima valetudo: ita lubrica & timēda est maxima rerum secundarum affluentia:

iuxta illud psalmi. 72. Deiecisti eos, dum alleuarentur. *¶ Et cum feris pars eius in herba terra.* Idest, portio eius erit in foeno & gramine agrorum cum bestijs: comedet enim herbam in terra more pecudū. Non intelliget se esse hominem: nec quantum natura hominis pecudibus, reliquisque bestijs antecedit. *¶ Cor eius ab humano commutetur: et cor feræ detur ei.* Hoc est, priuetur sensu humano: sit amens & insanus: ita eius intelligentia à sua sede dimouetur, vt compos sui non sit. Fuit Nabuchodonosor eiectus ex hominū communione, & confors bestiarum rura peragrabat. Non fuit conuersus in bestiam, sed bestiarum socius: nā factus omnino insanus existimabat se esse bestiam, & foenum comedebat, id diuina permittente iustitia. Ita fuit læsa pars illa, quam imaginatiuam facultatem vocant, vt sibi persuaderet, se hominem non esse. *¶ Et septē tēpora mutantur super eum.* Potest verti: Donec septem temporū cursus euoluantur. Sensus est: erit insanus, socius pecudū septē annis. Quidam per septem tempora intelligunt tres annos cū dimidio: diuidunt enim tempus in vernum & hyemale iuxta Persarum morem, qui annum in has duas secant partes. Alij existimant poni hoc loco numerum certū pro incerto: & per septem tempora multa indefinite interpretantur. Multi ex Græcis quatuor mensium annum statuerunt. Quidam ex barbaris trium

Similitudo.
Hippocr.

mensū. Romulus decē mensium annum definiuit. Alij duodecim. Et ita in diuinis literis annus pro duodecim mensū accipitur spatio. Qua de re copiosè disserit Alexander ab Alexandro libro tertio Genialium dierum.

Alexan.

¶ In sententia vigilum decretū est. Hoc est, ita decreuerunt angeli iubente Deo. Vel res ita fiebat, vt vigilēs, id est boni angeli constituerant. Poteris per vigilēs tres personas sacrosanctæ Trinitatis intelligere.

¶ Sermo sanctorum & petitiō. Sensus est: De hoc loquebantur viri iusti, qui erant in terra: nam videntes tyrannidem Nabuchodonosoris à Deo petebant, vt ei hanc, aut similem pœnam infligeret. Potest ita verti. Sermo sanctorū & quæstio. Vt sit sensus: In sermone angelorum erat quæstio: nam inferiores quærebant, quare id faceret Deus: & superiores respondebāt: Donec cognoscant viuentes: siue vt homines cognoscant Deum esse dominum altissimum, & potentissimum, qui superbos deijcit, & humiles extollit, iuxta illud Deigenitricis Mariæ apud Lucam primo: Deposuit potētes de sede, & exaltauit humiles. Et illud

Luc. 1.

1. Petr. 5.

Iaco. 4.

Exo. 14.

diui Petri capite quinto prioris canonicæ: Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Quod etiam diuus Iacobus capiti quarto epistolæ suæ mādauit. Superbum pharaonem qui dixerat: nescio dominum, & Israëllem non dimittam: deiecit Deus cum exercitu eius in profundū maris, vbi omnes Ægyptij pœnas suorum

scelerum luerunt. Et Nabuchodonosorem superbia elatum, qui statua locauerat, in qua ipse coleretur, regno ad tēpus priuauit, & inter bestias proiecit. Vnde idē dominus octauo Proverbiorum: Arrogantiam, inquit, & superbiā ego detestor. Sed dices: Cur Nabuchodonosor per Dei flagella se recepit ad meliorem frugem, Pharao autem deterior factus est? Nam quātum ad naturā ambo homines erant: quātum ad dignitatem ambo reges: quātum ad causam ambo Dei populū captiuū tenebant: quātum ad pœnam ambo in calamitatē inciderunt, fueruntque mulctati, & ærūnis clemēter admoniti. Quid ergo fines eorum fecit esse diuersos? Respondet diuus Augustinus, & sunt eius verba in sacros canones relata. 23. q. 4. c. Nabuchodonosor, quia vnus Dei manum sentiens, recordatione propriæ iniquitatis ingemuit, alter libero arbitrio cōtra Deum pugnauit. Ex quo colliges, afflictionem in quam homines inuiti incidunt, alijs vtilitatem ferre, alijs detrimentum: sed plerunque superbos in acerbis calamitates præcipitare. Vt fulmen frangit ac euertit fortia, relinquens fragilia intacta: ita diuina iustitia superbos prosternit atq; profligat, subiectos autē humilesque relinquit incolumes. Et vt idem fulmen aëris ardore & fulgore horribile percutit rerum fastigia, eiusque ictu excelsa flagrant ædificia, cum ipsum ad imas concauasque valles ac vilia tuguria nō descendat: sic summa mundi calamitas

Sup.

Prou. 8.

August.

Similia.

tas

tas eos plerunque angit & opprimit, qui superbia elati tendunt in sublime: illos non attingit, qui de se submissè sentiunt, & verè humilitatis amore seipos abijciunt.

C **¶ Tunc Daniel cuius nomen Baltassar cepit intra semetipsum tacitus cogitare quasi una hora: & cogitationes eius conturbabant eum.** Respondens autem rex ait: Baltassar somnium & interpretatio eius non conturbent te. Respondit Baltassar, & dixit, Domine mi somnium his qui te oderunt: & interpretatio eius hostibus tuis sit.

D **Arborem quā vidisti sublimem atque robustam, cuius altitudo pertingit ad cælum, & aspectus illius in omnem terrā, & rami eius pulcherrimi, & fructus eius nimius: & esca omnium in ea, subter eam habitantes bestie agri, & in ramis eius comorantes aues cæli, tu es rex, qui magnificatus es, & inualuisti: & magnitudo tua creuit, & peruenit usque ad cælum: & potestas tua in terminis vniuersæ terræ. Quod autem vidit rex vigilem, & sanctum descendere de cælo, & dicere: Succidite arborem: & dissipate illam: attamen radicem eius in terra dimitte, & vinciatur ferro, & are in herbis foris, & rore cæli cōspargatur, & cū feris sit pabulū eius, donec septē tēpora mutetur super eum: hæc est interpretatio sententiæ altissimi, quæ peruenit super dominū meū regē. Eijcient te ab hominibus, & cū bestiis ferisq; erit habitatio tua. Et fœnū ut bos comedes, & rore cæli infunderis. Septem quoque tēpora mutabuntur super te, donec scias, quod dominetur excelsus super regnū hominū, & cuiuscunque voluerit, det illud. Quod autē præcepit, vt relinqueretur ger-**

E

me radicem eius, id est arborem, regem tibi manebit, postquam cognoueris potestatem esse cælestem. Quamobrem rex consilium tacitū placeat tibi, & peccata tua elemosynis redime, & iniquitates tuas misericordis pauperū: forsitan ignoscet Deus delictis tuis. Omnia hæc uenerunt super Nabuchodonosor regem.

¶ Tunc Daniel. Audito somnio cogitabundus stetit Daniel, interpretatiōnem eius circiter horam vnam in animo versans, & Deum obsecrans, vt sibi veritatē aperiret. In illo temporis spatio recollegit in se spiritum suum, totumque ad Deum extulit cum pijs precibus, & feruente animi affectu: vt regi honorem seruaret, & veritatem silentio non præteriret.

¶ Et cogitationes eius conturbabant eum. Quia mentis oculis diuino lumine illustratis aspexit grauisimā regiminere calamitatē: & timebat eā illi significare.

¶ Somnium & interpretatio eius non conturbent te. Videns Nabuchodonosor Danielis timorem, & conturbationē, quam fortasse vultus pallorē ostendebat, hortatus est eum, vt ea sine metu verè ac simpliciter diceret, quæ animo intueretur. Quia in re personam gessit pœnitentis, qui ad quodlibet supplicium debet esset paratus: iuxta illud psal. 37. Quonia ego in flagella paratus sum. Et illud psal. 107. Paratum cor meum Deus, paratum cor meum.

Psal. 37

Psal. 107

¶ Somnium his qui te oderunt. Subauditur eueniat. Ostendit Daniel pietatem suam erga regem, cuius arumnas dolebat: easque eius hostibus præcabatur.

Q 2 Quod

Quod est intelligendū seruata diuina voluntate, & serie aequitatis & iustitiæ.

¶ *Arborem quā vidisti.* Interpretatur Daniel somnū regi, de regni amissione, & habitatione cum bestijs, ac tandem de eius in regnum restitutione.

¶ *Succidite arborem.* Subaudi: totam non ramū vnum duntaxat, sed totā arborem refecate: non enim vnam tantum prouinciam ab eo separandā esse sciebat, sed vniuersum imperiū. Quāquam arbori florenti, amœnæ, ornata regmine viridium foliorū ramus vnus aut alter excidatur, tamen non omnino amittitur eius pulchritudo: nam pro illo qui secatur, alter succedit, & vtilior fortasse, atq; præstātor.

Similitudo.

Ita tamen si ciuitas vna, aut prouincia deficiat à rege, aut ab eius hostibus capiatur: non ideo tamen adhibenda est desperatio: nam eius locū altera occupabit fortiter expugnata & acquisita. Nihil semper floret: succedit atas ætati, & res humanæ fiunt mutationibus subiectæ. Eodē modo in republica, quāuis nobilis quidam ciuis, prudētia, iustitia, & amore patriæ ornatus obeat suum diem: non tamen eam ob causam amittenda est spes conseruationis reipublicæ: non enim deerit alius, qui sit iisdem qualitatibus præditus. Similiter si quidam sit sceleribus imbutus, non statim dicendū est perijisse rempublicam aut collegium: nā pro illo eiecto accipitur alius virtute munitus. In collegio Christi Iudas erat, qui tradidit dominum: sed non ob huius flagitia fuit sodalitiū euersum:

Mat. 26
Mar. 14
Luc. 16.

loco enim Iudæ traditoris fuit fidelis Matthias electus, & subrogat⁹. Deplorauit Roma interitum Sulpitij, cui ad summā gloriæ eloquētiae florescenti ferro vita erepta est: sed mansit Cicerone, cui fuerat palma eloquētiæ reseruata. Itaque quandiu truncus cū radicibus & aliquibus ramis manet in terra fixus, etiam si ramus vnus aut alter refecetur, non tamen est statim de arboris interitu cogitandū. Id intelligēs inclytus dux Florētiae pro insigni accepit magnam ac proceram arborem multis ramis opacam, quodam tamē exciso, cum hac litera. Vnō auulso nō deficit alter. Vnde vir sapiēs & iustus irridet mundi sauitiam & calamitatē: nam si ei abstulerit diuitias, manebit illi virt⁹: si ei eripuerit dignitates, manet illi animi excellentia & magnitudo: si ei præciderit vitam, manet ei nominis amplitudo, & fama immortalis: si ei falsis testimonijs famā ademerit in hac vita, manet ei in altera gloria sempiterna. Et ita auulso vno ramo non deerit illi alter. At arbor Nabuchodonosoris superbi ac impij regis fuit tota recisa, quia fuit ei totū regnū ablatū: sed nō fuit radicitus euulsa, quia fuit in regnū restitutus. Ideo ait vigil: Succidite arborem, & dissipate illam: attamen germen radicū eius in terra dimitte. Loquitur Dei angelus cum Chaldæis.

¶ *Vinciatur ferro & ære.* Hoc est vinculis ligetur. Diuus Hieronymus ait hoc loco fuisse Nabuchodonosorem tempore amentiae suæ ligatum, cum perf-

AA. 1.

Esa. 37.

Exo. 18.

Deut. 32.

Psal. 118.

perspicuum sit, furiosos ne se precipitent, & in alios impetum faciant, catenis ferreis astringi. Alij aiunt eum fuisse solutū, & in cāpo cum bestijs ambulasse. Sed omnes verū dicunt. Nam in principio amētiae fuit ligatus: & ita intelligitur assertio Hieronymi: postea verò cum bestijs rura ac syluas vagus & solutus peragrabat: & ita intelligitur id, quod alij asseueranter affirmant. Fortasse ligatus fuit non vinculis ferreis, sed morbo illo firma & inuiolabili Dei sententia inducto. Eodē modo allocutus est Deus regē Assyriorū apud Esaiā. 37. Cum fures aduersum me, superbia tua ascendit in aures meas: ponam ergo circulum in naribus tuis, & frænum in labijs tuis: quod in sensu literali nō de circulo & fræno ferreo intelligendum est, sed de oppressione superbiæ suæ.

¶ *Consilium meū placeat tibi.* Hoc est, sit tibi gratum monitum meum, vtere meo consilio. Sapientes indigēt aliquando fauore regum: reges autē sapientium consilio. Non respuunt magnates instrui consilijs, si prudētia muniantur. Moses dux Hebræorū omni sapientia & nobilitate præstati paruit consilio Iethri, qui dixerat ei: Audi verba mea atque consilia, & erit dominus tecum. Et idem Moses capite. 32. Deuteronomij de insipientibus aiebat: Gens absque consilio & sine prudentia: vtinam saperent, & intelligerent, ac nouissima prouiderent. Verba illa Dauidis psalmo. 118. Bonitatē, disciplinam, & scientiam doce me: possunt

verti ex Hebræo: Bonum consilium, & scientiam doce me. Nomen enim Hebraicum disciplinam significat, & consilium, & gustum, & sermonem. Quæ omnia possunt huic versiculo accommodari. Tobias capite. 4. Consilium, inquit, semper à sapiente perquire. Et Salomon Prouerbiorum secundo. Consilium custodiet te. Et capite. 13. Qui agunt omnia cum consilio, reguntur sapientia. Et Ecclesiasticus. 21. Sapientia sapientis quasi inundatio abundabit: & consilium eius sicut fons vitæ permanet. Et. 32. Sine consilio nihil facias: & post factū non poenitebis. At priusquā homines queras, qui tibi faciant copiam consilij, debes Deum in consilium adhibere, ei que causam tuam committere. Nā si aduersus Dei voluntatem inieris consilium: ipsum consiliū te euertet. Vnde capite decimo octauo Iob scriptum est: Præcipitabit impium consilium suum. Et psalmo trigesimo secundo: Dominus dissipat consilia gentium. Et Prouerbiorū vigesimo primo: Nō est sapientia, non est prudentia, nō est consilium contra dominum. Vel vt potest verti ex Hebræo: Non est consilium ante dominum. Hoc est, antequam dominum cōsulas: prius enim à Deo, quàm ab homine consilium es petiturus. Nam hominum consiliū labefactatur, & euertitur, quādo Deo resistit: Dei autem semper manet. Id quod est psalmo quindicesimo mandatum: Benedicam dominum, qui tribuit mihi intellectum, vertit

Tob. 4.

Prou. 2.

Prou. 13.

Eccle. 21.

Eccle. 32.

Iob. 18.

Psal. 32.

Prou. 21.

Psal. 15.

Hieron. tit Hieronymus: Benedicam dominum, qui dedit mihi consilium. Est enim consilium Dei hominis consilio præstātius & permanentius. Vnde **Act. 5.** capite. 5. Actorum apostolicorū Gamaliel sciētia præditus dicebat: Si est ex hominibus consiliū hoc, aut opus, dissoluetur: sin ex Deo est, non potestis dissoluere. Et **Psal. 31.** Consilium autem domini in æternū manet. Omne bonum, vtile, & salutare consilium à Deo est, quamuis illud homines impertiant. Sed opus est eos à consilijs remouere, qui ad Deū non spectant, qui se sceleribus contaminant, & vtilitatem ab honestate se iungunt. **Psal. 1.** Beatus vir, ait diuinus ac regius psaltes, qui non abiit in consilio impiorum. **3. Reg 12.** Quia Roboam filius Salomonis noluit vti consilio eorū, qui alios ætate & prudentia anteibāt, sed iuuenem insipiētium, idēo magnam regni partem amisit. **Mat. 22.** Abeuntes pharisæi, ait Matthæus. 22. consilium inierunt, vt Iesum caperent in sermone. **Mar. 3.** Et Marcus tertio: Consilium faciebant aduersus eum, quomodo eum perderent. **Ioan. 11.** Et Ioānes vndecimo: Collegerunt pontifices & pharisæi consilium, & dicebāt. Quid facimus, quia hic homo multa signa facit? De impiorum Iudæorum aduersum Christum consilio dicebat Iacob **Gen. 49.** In consilium eorum non veniat anima mea. Nam vt ex puteo perturbato quicquid hauseris, perturbatū erit: sic ex animo corrupto corruptum etiam prodibit consilium. Non infi-

cior posse aliquando ab homine improbo optimum exire cōsiliū. Sed ponderandum est consilium illius, suntque eius fontes aperiendi: atque si fuerit vtile, plenum prudentiæ & fidelitatis, non est repudiandum. Nam **Similitudo.** vt vir prudens non contemnit pretiosam gemmam, quod à capite animalis venenati prodierit: sic qui est scientia ornatus, non despicit salutare consilium, quod sit ab homine impio, sed perspicace depromptum. Sed ego de his loquor, quæ accidunt plerunque: solent enim impij impia consilia impertiri. Ideo capite. 22. **Iob scri** **Iob. 22.** ptum legimus: Cōsiliū impiorum longè sit à me. Eos alloquitur Deus apud **Esaia** **Esaia. 30.** Esaiam trigesimo in hunc modum: Vx filij desertores, dicit dominus: vt faceretis consilium, & non ex me. Quales consiliarij, talia sunt consilia. Vt caseus à fiscella formam recipit: ita consilium ab ingenio, vnde manat, vel bonitatem sumit, vel malitiam. Consilia enim quæ sunt in cordibus compressa, necessè est eadem forma & figura prodire, qualia sunt corda ipsa, aut praua & detorta, aut recta & salutaria. Id intelligens **Ecclesiasticus** **Ecclesi. 27.** ait trigesimo septimo. A cōsiliario malo serua animam tuam. Et diuinus citharædus **Psal. 110.** **Psal. 110.** psalmo. 110. Confitebor tibi domine in toto corde meo: in consilio iustorum & congregatione. Eorum consilia cōsiderata sunt, & fidelia, & verè consilia. Vnde diuus **Ambrosius** **Ambros. 3.** libro tertio officiorum: In acquirendis, inquit, consilijs

lijs plurimum adiungit vitæ probitas, virtutum prærogatiua, benevolentia vsus, facilitatis gratia. De huiusmodi hominum consilijs ait ita in **Grego.** Moralibus diuus Gregorius: Valde fortitudo destruitur, nisi per consiliū fulciatur. Et diuus **Cypria.** Cyprianus in epistola quadam: Consiliorum gubernaculum diuina lex est. Et rectè quidem: nam in consilio capiēdo prudentia, in dando fides requiritur, & religio. **Plato.** Plato consilium appellat rem facram, qua indigemus. Et **Plutarc.** Plutarchus in libro de amicitia & adulatione: Plerique mortales, inquit, opus habent consilio, & aliena prudentia. Et **Cicero.** Cicero in septima Philippica: Summi gubernatores in magnis nonnunquam tempestatibus solent à vectoribus admoneri. Et quamuis omnes indigeāt consilio: illi tamē præcipuè, qui rem publicam gubernandam gerunt. Vt **Similitudo.** **Similitudo.** eis qui super funes gradiuntur, & agitantur, quos funambulos appellant, opus est bacillo, aut scipione, ne cadant: sic qui ardua & sublimia gerunt negotia, indigent consilio, ne precipitentur. Hac ratione ductus **Romulus** **Romulus** vrbe condita centum consiliarios cōstituit, vt ait **Dionysius** **Dionysius** Halicarnasensis lib. 2. quos optimos iudicauit. Videant principes, ne eos sibi cōsiliarios adhibeant, qui ipsis perniciē machinētur. Imò in huiusmodi homines grauius animaduertat. **Quemadmodū** **Quemadmodū** qui principis monetā corrūpit & adulterat asperè punitur, & iustè quidem: ita, imò multo grauius puniri debet,

qui eius deprauat ingenium, eiq; nō salutaria & vtilia, sed turpia & inutilia suadet: qui non vera loquitur, sed dulcia: non honesta, sed perniciosa. **Marius** **Marius** Marius Maximus meliorem esse republicam assererat; in qua princeps improbus esset, quàm in qua principis amici essent sceleribus imbuti: quādoquidem vnus malus possit corrigi à multis bonis, multi autem ab vno nequaquam. Ita refert **Cuspinianus** **Cuspin.** in Consulibus. Simile quippiam narrat **Fulgosus** **Fulgos.** libro. 7. de Homulio fenatore Romano, qui dicebat, se potius optare flagitiosum principē bonis cōsiliarijs septū, quàm honestū, qui deprauatos haberet consiliarios, quibus rerum publicarū administrationē cōmitteret. At consilium debet esse cōsideratum: nam authore **Seneca** **Seneca.** in libro de beneficijs: Velox consilium sequitur poenitētia. Id voluit **Chilo** **Chilo.** significare, cum dixit, vt **Laertius** **Laertius** memoria prodidit, in via nō esse prope randum: Et **Democritus** **Demo.** cum asseruit, nihil esse consilijs perniciosius ce leritate: vt **Brusonius** **Bruson.** Contursinus monumentis consignauit. Florentissimas respublicas scimus fuisse per temerarios ac præcipites consiliarios la befactatas, & a viris prudentia ac maturitate consilij sustentatas & restitutas: Ea ratione motus dux **Græciæ** **Græciæ** non optabat, vt **Aiaci** **Aiaci** similes decem haberet, sed **Nestori** **Nestori**: Quod si accideret, sperabat **Troiam** **Troiam** esse breui delendam. In rebus arduis & memorabilibus consilia primū, dein-

de acta, postea euetus spectatur. Quare à principibus debent fideles, prudentes atque præstantes cõsiliarij exquiri, quorum consilio iuuentur. Huiusmodi erat Daniel, qui monuit Nabuchodonosorem, eumque excellenti consilio instruxit.

Peccata tua elemosynis redime. Hoc est, da elemosynas, vt tibi peccata tua dimittantur, Nam, vt Ecclesiasticus ait capite tertio: Ignem ardentem extinguit aqua, & elemosyna resistit peccatis. Sed sunt, qui ideo elemosynam non faciunt, quia timent, ne postea illis desint opes. At longè falluntur opinione. Nam vt triticum in horreo non augetur, sparsum autem in terram mirum in modum multiplicatur: sic opes retentæ nõ crescunt, pauperibus autè distributæ maximè propagantur: & ex vno grano centum nascuntur. Ait enim Christus dominus

apud Matthæum. 19. Centuplum accipiet, & vitam æternam possidebit. Vnde

Augustinus de verbis domini: Fecundus, inquit, ager pauperum cito

reddit donantibus fructum. Et Chrysostomus in caput. 10. Matthæi: Cui non proderunt elemosynæ, si rex idolorum cultor poterat illis redimere peccata? Id quod hoc loco videmus.

Forſitan ignoscat Deus delictis tuis. Hortatus est illum ad benignitatem & beneficentiam, vt illi Deus peccata condonaret. Sed si Dei potentiam prædixerat, quæ firma est & immutabilis, quomodo illum monet ad illam elemosynis mutandam? Facile hoc sol-

uitur Ezechie regis exemplo, cui Esaias Esai. 28. proximam mortem nuntiauit ex parte Dei: & tamen pius ad Deum preces emittens, ab eo quindecim annos vitæ impetrauit. Niniuitis etiã prædixit Ion. 3. nas à Deo missus euerſionem ciuitatis vsque ad quadraginta dies. At ipsi pœnitentia Deum placarunt, & ciuitatem incolumem obtinuerunt. Nam vaticinationes comminatoriæ non semper implentur, vt ait diuus Hieronymus: cuius sententia est in sacros canones relata, de pœnitentia distinctio. 1.

Quamobrem. Apud Ieremiam. 18. Iere. 18. dixit Deus: Repente loquar aduersus gentem, & aduersus regnum, vt eradicem, & destruam, & disperdam illud. Si pœnitentiam egerit gens illa à malo suo, quod locutus sum aduersus eam, agam & ego pœnitentiam super malo, quod cogitavi, vt facerem ei. Sed dices: Ergo Deus mutatur.

Non mutatur profecto: ipse enim ait apud Malachiam capite. 3. Ego dominus, & non mutor. Et capite Numerorum vigesimotertio scriptum est: Non est Deus quasi homo, vt mentiat: nec vt filius hominis, vt mutatur. At nos sumus, qui mutamur.

Quemadmodum magna quedam turris modò ante oculos nobis est, modò retro: nunc longè, nunc propè, cum ea firma sit & immobilis: sic Deus aliquando nobis videtur iratus, aliquando clemens: interdum nos intuetur oculis placidis, & fauore prosequitur, interdum oculos suæ misericordiæ à nobis videtur deijcere, & auertere. Nonnunquam

quam à nobis disungi longèque; distare videtur, nonnunquam appropinquare nobis, & proximè accedere. At in nobis est omnis mutatio: si discedimus ab eo, manet nobis distans, si accedimus ad illum, inuenimus eum propè. Ipse enim ait per diuinum suum vatè Zachariam. 1. Cõuertimini ad me: & cõuertar ad vos. Et de impijs ait apud Esai. 29. Cor eorum longè est à me. Et. 33. Audite, qui longè estis. Ab his autem longè dominus manet: nam vt psal. 118. dictum esse: Longè à peccatoribus salus. Et Prouerbiorum. 15. Longè est dominus ab impijs. Et diuus Paulus capite secundo ad Ephesios: Qui eratis longè, facti estis propè. Et diuus Iacobus quarto: Appropinquate Deo, & appropinquabit vobis. Aspicias igitur, Deum non mutari, sed à voluntate nostra manere mutationem, eosque longè falli, qui existimant Deum esse mutabilem. Sunt nauigantibus similes à portu vento secundo soluentibus, qui intuentes terram quam relinquunt, putant eam mutari & fugere, cum non ipsa, sed nauis eos vehens sit, quæ discedit, & cursum velociter conficit. Est autem Deus firmior & immobilior ipsa terra: quoniam est actus purus absque alicuius potentiam permissione: eamque ob causam omnino immutabilis. Imò esse immutabile omnino, est proprium Dei, vt ait diuus Thomas in prima parte summæ theologicæ, sequens hac in re diuum Augustinum in libro de natura boni. Itaque Daniel hortatur Nabuchodo-

nosorem ad placandum Deum elemosynis: propter quas fortasse distulit Deus anno vno sententiam: donec rex ille in detestabilem incidit elationem, & bonum diuinæ clementiæ amisit, malo propriæ superbiæ.

Post finem mensium duodecim in aula Babylonis deambulabat. Responditque rex, & ait: Nonne hæc est Babylon ciuitas magna, quam ego edificavi in domum regni, in robore fortitudinis meæ, & in gloria decoris mei? Cumque sermo adhuc esset in ore regis, vox de cælo ruit. Tibi dicitur Nabuchodonosor rex: regnum tuum transibit à te: cum bestijs & feris erit habitatio tua. Fenum quasi bos comedes, & septem tempora mutabuntur super te, donec scias, quod dominetur excelsus in regno hominum, & cuiuscunque voluerit, det illud. Eadem hora sermo completus est super Nabuchodonosor: & ex hominibus abiectus est: & fenum vt bos comedit: & rore cæli corpus eius infectum est: donec capilli eius in similitudinem aquilarum crescerent, & ungues eius quasi ungues auium. Igitur post finem dierum ego Nabuchodonosor oculos meos, ad cælum leuavi, & sensus meus redditus est mihi, & altissimo benedixi: & uiuentem in sempiternum laudavi, & glorificavi: quia potestas eius potestas sempiterna: & regnum eius in generatione & generationem. Et omnes habitatores terræ apud eum in nihilum reputati sunt: iuxta voluntatem enim suam facit tam in virtutibus cæli, quam in habitatoribus terræ. Et non est, qui resistat manui eius, & dicat ei: Quare fecisti? In ipso tempore sensus meus reuersus est ad me: & ad honorem regni mei, decoremque perueni:

Eccles.

Simile.

Mat. 19.

August.

Chryf.

Zach. 1.

Esai. 29.

Esai. 33.

Psal. 118.

Prou. 15.

Ephes. 2.

Iaco. 4.

Similitudo.

Thom.

August.

F

G

Infrà 7.

ueni. *¶* *Figura mea reuerſa eſt ad me. Et optimates mei *¶* magnates mei requiſierunt me, *¶* in regno meo reſtitutus ſum: *¶* magnificentia mea amplior addita eſt mihi. Nunc igitur ego Nabuchodonofor laudo, *¶* magnifico, *¶* glorifico regem caeli, quia omnia opera eius vera, *¶* omnes uiae eius iudicia, *¶* gradientes in ſuperbia poteſt humiliare.*

¶ *Post finem menſum duodecim.* Inter hæc & Danielis interpretationem interfluxerat annus. Scriptum eſt enim de Deo capite. 11. Sapientiae: Misere- ris omniū, & diſſimulas peccata hominum propter poenitentiam.

¶ *In aula Babylonis.* In regio palatio: ex quo ciuitas conſpiciebatur. De ſe tanquam de alio loquitur.

¶ *Reſponditq; rex, *¶* ait:* Hoc eſt, in hunc modum locutus eſt rex. Accipitur reſpondere pro loqui, nemine interrogante. De hoc ſchemate diſſerui- mus capite ſecundo.

¶ *Nōne hæc eſt Babylon ciuitas magna?* Hoc eſt, hæc eſt Babylon magna ciuitas, fortis, & munita, & inexpugnabilis, cuius ego ſum dominus & rex: quam ego eſſi à fundamentis non cō- ſtruxi, ornaui tamen, & amplificauit: fecique, ut eſſet vrbs regia, caput imperij mei, quam meis opibus muni- ui, ut compararem mihi gloriam im- mortalem, quam ipſa perpetuitas in- tueretur. Fuit Babylon ædificata mul- to ante Nabuchodonoforem: nā fuit principium regni Nemroth, ut capi- te decimo Genetiſ literæ diuinæ me- moriæ prodiderunt. Qua de re capi-

te primo copioſe diſſeruiſimus. Tu au- tem aduerte, & perpende, quā diffi- cile ſit in magna opū, rerumq; prof- perarum affluentia humilitatem ani- mi ſeruare, cæterasque virtutes reti- nere. Cū Nabuchodonofor videret ſuam illam celebrem ciuitatem, & potentiam ſuam, ſtatim fuit inflatus ſuperbia, qua ſeipſum maculauit. In excelsis montibus Gelboe interfecti ſunt nobiles Iſraēlitæ: & in excelsita- te honorum & dignitatum mundi fo- lent perire virtutes. Dauid in ſtatu ab- iecto pepercit perfido inimico: & in diuitiarum abundantiā, in regia digni- tate collocatus occidit innocentē ami- cum. Saul priuatus fuit humilis, & obtento regno ſuperbus. Rex Nabu- chodonofor ſuperbia elatus cū præ- teriſſet annus ab interpretatione Da- nielis, exiſtimauit falſum eſſe, quod ſi- bi prædixerat: & opinione inflatus di- xit: Quis me poterit à regno meo eij- cere, cū præter alia ſim dominus hu- ius magnæ ciuitatis?

¶ *Vox de caelo ruit.* Ideſt, vox cœlitus delapſa eſt, formata per angelū Deo iubente: per illum fortāſſe, quē antea vigilem vocauerat. Vox autem hæc fuit: Tibi dicitur Nabuchodonofor: regnū tuum tranſibit à te. Hoc eſt, iā iam adminiſtratione regni priuaberis. Ita vani homines cæduntur: ita ſu- perbi caſtigantur. Cætera quæ ſequū- tur, fuerunt ſuprà à nobis explicata.

¶ *Donec capilli eius in ſimilitudinē aqui- larum creſcerent.* Cū enim multo tē- pore inoſi inculti que manerēt, mi-

mirum in modum creuerunt: eumq; ita operuerunt, ut illis eſſet tectus ve- lut aquila plumis.

¶ *Igitur poſt finem dierū.* Hoc ex ex- acto tempore à Deo definito, iuxta Da- nielis explicationem: ego Nabucho- donofor eleuauit ad Deū oculos & mē- tis & corporis: & reddita eſt mihi in- telligentia: quare gratias egi Deo, eumque ſummis laudibus celebraui, quod me oppreſſerat, & extulit. Eodē

modo Tobias: Benedico te, inquit, domine, Deus Iſraēl, quia tu caſtiga- ſti me, & tu ſaluafſti me. Non ſolum pro liberatione à calamitate exultat, ſed etiam pro ipſa calamitate. Ita di-

uinus pſalter: Lætati ſumus, inquit, pro diebus, quibus nos humiliafſti; an- nis quibus vidim⁹ mala. Illud eſt hoc loco obſeruandū, Nabuchodonoforē in afflictione oculos intelligentiæ ape- riſſe: nā ut diuus ait Gregorius, ocu- los quos culpa claudit, poena aperit. Multi qui in proſperitate verſantur in tenebris, in calamitate illuminantur.

Est hoc in illuſtratione Tobiae ſigni- ficatū, qui felle oculis impoſito viſum recepit. Quid enim nomine fellis niſi calamitas ſignificatur, qua mētis ocu- li illuſtratur? Vnde Eſaias. c. 28. Sola, inquit, vexatio intellectū dat auditui.

¶ *Et regnum eius in generatione *¶* ge- nerationem.* Hoc eſt, & regnum Dei eſt æternum. Qua de re diſſeruiſus ſupra capite ſecundo.

¶ *Et omnes habitatores terræ apud eum in nihilum reputati ſunt.* Ideſt, ego qui me maximū reputabā, cognoui nihil

eſſe, omnesque homines ſi cum Deo comparentur, nihili faciēdos, nulloq; loco numerandos. Nihil eſt, quod ad Deum collatū aliquid ſit. Ideo Eſaias quadrageſimo: Ecce gentes, inquit, quaſi ſtilla ſitulae, & quaſi momentū ſtatera reputatae ſunt. Et regius vates: Et ſubſtantia mea tanquam nihilum ante te. Ac ſi dicat: Tota vita mea ſi cum tua æternitate cōparetur, eſt ve- luti nihil. Et ſubdit: Veruntamen in- uerſa vanitas omnis homo viuens. Quafi dicat. Sed quid de me loquor? Imò omniſ homo in vita hac conſti- tutus tibi collatus, nihil ſolidi habet, nihil firmi, nihil pleni, ſed eſt quippiā vanum, imò ipſa vanitas, & nihil.

¶ *Tam in virtutibus caeli.* Tā in an- gelis, quā in hominibus. Ipſe quip- pe ait apud Eſaiam. 46. Conſiliū meū ſtabit: & omnis voluntas mea fiet. Se- quitur: Et non eſt, qui reſiſtat manū- eius. Ac ſi dicat: Et nemo poteſt Dei obſiſtere poteſtati. Accipitur manū pro poteſtate. Ipſe enim ait capite qua- drageſimo primo Iob: Quis reſiſtere poteſt vultui meo? Et quinquageſi- mo primo Ieremiæ: Quis ſuſtinebit me? Et quis eſt iſte paſtor, qui reſi- ſtat vultui meo? Paſtorem vocat re- gem, principem, & magnatem, quod debeat ſubiectos ut oves paſcere, bo- ni que paſtoris officium gerere.

¶ *Et figura mea reuerſa eſt ad me.* Ex his verbis occaſionem ſumpſit Joſe- phus Flauius dicendi, Nabuchodona- ſorē fuiſſe in bouē conuerſum, nullaq; hominis figurā habuiſſe tēpore amē-
tia

Hieron. Epiph. Lyran. Carthu. tix suæ. At diuus Hieronymus, Epiphanius, Lyranus, Carthusianus, & cæteri doctores catholici asserunt eum non amisisse humanam formam nec figuram: si figura pro corporis cõformatione, & hominis specie accipiantur. Amisit tamen pulchritudinem, & colorem, & creuerunt ei vngues & capilli. Et hoc modo figuram amisit: hoc est exteriorem venustatem & cõpositionem. Sed postea ad pristinam dignitatem restitutus omnia figuræ ornamenta recuperauit. Fateor figuram substantiæ accipi aliquando pro ipsa substantia & forma: vt capite. i. epi Hebr. i. stolæ ad Hebræos: Qui cum sit splendor gloriæ, & figura substantiæ eius: Hoc est, qui filius Dei Christus Iesus cum sit splendor patris, & eiusdẽ substantiæ cum eo. Idem est loco illo figura substantiæ patris, quod forma Dei, iuxta illud ad Philipenses: Qui cum in forma Dei esset. Vbi Chrysostomus per formã intelligit formam substantiale. Hoc est, qui cum esset cõsubstantialis patri. Eodẽ modo ad Hebræos dixerat: Qui cum sit splendor gloriæ, quibus verbis, vt Photius ait, procedentẽ à patre filium, significauit, quia splendor procedit à sole, & filius à patre: & significauit cõternitatem cū patre, vt ait Cyrillus, quia non est sol sine splendore, nec pater sine filio. Sed quia splendor iuxta humanam rationem non dicit substantiã, ne expertem putares filium paternæ substantiæ, adiecit: & figura substantiæ eius. Hoc est eiusdem formæ sub-

stantialis cum Deo patre. Diuus tamẽ Gregorius Nyssenus loco illo figurã accipit pro equalitate, vt personas sanctissimæ trinitatis ostendat cõæquales sibi esse & cõternas. Hoc autem Danielis loco pro compositione exterioris speciei & spectri accipitur.

¶ *Et optimates mei et magistratus mei requisierunt me.* Quando Nabuchodonosor incidit in amentiam, cõgregati sunt magnates, & eum à regni gubernatione priuauerunt. Ipse autẽ existimans se esse beluã contulit se in loca agrestia & inculta, vbi cū bestiis versabatur. Ac interea fuit Euilmerodach filius eius in regia dignitate constitutus: aut alius filius eius. Audientes autẽ regni magnates esse Nabuchodonosorẽ ad iudiciũ suũ reuocatũ, fastidio affecti in filium eius, cuius ingeniũ & dominatum molestè ferebãt, quaesierunt Nabuchodonosorẽ, cui regni clauum tradiderunt. Et ad principatũ remissum temporibus, longo interuallo intermissum reuocarunt. Hæc apud varios authores fide dignos inueni.

¶ *Quia omnia opera eius vera.* Procedunt enim secundum normam diuinæ sapientiæ, quæ errare non potest. Deus nec falli potest, nec fallere: non solum verbis sed etiam factis verax est. Ita illud apostoli in epistola ad Romanos manos intelligitur: Est autem Deus verax, omnis autem homo mendax. Vbi diuus Paulus non vult significare omnes homines fraudulentos esse, & ex mendacio compositos, aut mētiri: sunt enim nonnulli, qui nūquã orationiua-

ni vanitatem adhibuerunt, ita verba ad normam dirigunt veritatis, vt nullo modo mendacium dicant. Sed vult apostolus significare: eo ingenio esse homines, vt possint mētiri. In quo sensu Deũ appellat veracẽ, quod mendaciũ cū diuina natura nullo modo possit coherere. De natura enim agit, nõ de factõ. Vnde psalmo-graph: Fidelis, inquit, dominus in verbis suis, & sanctus in omnibus operibus suis. Et Moses in cãtico capite Deuteronomij. 32. Dei perfecta sunt opera, & omnes viæ eius iudicia: Deus fidelis, & absq; vlla iniquitate, iustus & rectus. Vel vt potest verti ex Hebræo: Rupis perfecta sunt opera. Est enim in Hebræo vocabulũ Tsur, quod rupẽ significat: & tribuitur Deo propter firmitudinẽ & cõstantiã. Si enim ita mutaretur, vt aut verbis, aut factis aliquem falleret, iã à fonte veritatis mendaciũ flueret. Quo nihil dici potest vanius, nihil absurdus, nihil insipientius.

Annotations ex Chaldæo in caput quartum.

Theod. *Vietus erã in domo mea.* Theodorio habet: Abundãs eram in domo mea. Alij vertũt: Felix eram in domibus meis. Quæ omnia in idem ferè cõcurrunt. Pro, quietus, est in Chaldæo ܘܫܠܗ Xele à verbo ܘܫܠܗ, quod significat quiescere, cõsistere, tràquillitate potiri, affluere, & abundare. Et quia beatitudo in bonorũ affluentia consistit, vt Hecateus

& Pseusippus asserunt. *De Xele* Pseusip. in quiete à Græcis ἡσυχία appellatur, vt Democritus existimauit, non discere parantur a ratione, qui pro Xele, quod quietũ & abundantẽ significat, felicẽ transtulerunt. Eadem ratione id quod nos habemus in psalmo. Ego dixi in abundantia: meã, nõ mouebo in æternum. potest verti: Ego dixi in quiete meã. Vbi in felicitate meã. Sed nõ omnis quies laudabilis est: vana vituperatur, quæ pro otio nullo accipitur, quod languorem affert hominibus eo diffuētibus. Huiusmodi quies iners & desidiosa appellatur à Seneca sepulchrũ hominis viuũ. De illa potest id intelligi, quod ait capite. Proverbiorũ Salomõ: Auerio paruulorũ interficiet eos. Vbi pro, auersio, est in Hebræo idem vocabulum quietem significans. Quare potest verti locus ille: Quies paruulorũ perdet eos. Otium enim plenũ inertia & desidia eos euerit, qui illi se ipsos tradiderunt. Qui ideo paruuli vocantur, quia instar infantium nihil efficiunt memoria dignũ: nihil agunt, quod post eorũ interitum eos vixisse testetur. Potest etiam verti: Error stultorũ occidet eos. Verbum enim Xalah, errare etiam significat: vt libro quarto Regum capite quarto: Ne errare facias me. Illud etiã psalmi. 121. Fiat pax in virtute tua, & abundantia in turribus tuis. potest verti: Sit pax in exercitu tuo, & quies in ædibus tuis. Quibus verbis Dauid alloquitur Hierosolymam, precans ei felicitatem. Pro abundantia est in Hebræo

praefertim diluculo, priusquam cursu fatigentur: sic dominus Iesus tempore matutino fuit à rabiosis hominibus furore concitatis vexatus, dilaniatus, & summis cruciatibus affectus. Ipse enim in his versibus ait: Circūdederunt me canes multi. Et paulò post: Erue à framea Deus animam meā, & de manu canis vnicam meā. Primo mane fuit à Iudæis agitated, cum eum à consilio ad Pilatum, & à Pilato ad Herodem: rursus ab Herode ad Pilatum: & tandem ad Calvariae locum multis vulneribus sauciatus, & acerbissimis contumelijs affectum duxerunt. At impij ac obstinati Iudæi hunc ceruum matutinū non ad Christum referunt, sed ad cantum quendam, quem somniant: ne veritatem fugere videantur. Sed cum videamus totum psalmum ad Christū pertinere, cumque esse, qui loquitur in illo, fatēdum est, psalmi inscriptionem esse ad illum referendam.

¶ *Ecce vigil & sanctus de caelo descendit.* Græca translatio habet: Ecce ir, & sanctus de caelo delapsus est. Pro vigili est in Græco *εἰς*, quod nomen idē est quod ver. At hoc loco nō pro vere accipitur: sed pro angelo, qui Hebraicè dicitur hir. Noluit enim Theodotio nomē Hebraicū mutare, quod est *חיר*, deriuatum à verbo *חיר*, quod significat ostendere, excitare, exurgere, vigilare. Vnde hir significat vigilātem, siue vigilem: in quam significationē accipitur ab interprete nostro. Significat etiam ciuitatem, resurre-

ctionem, & inimicū. Vnde illud psalmi. 72. Domine in ciuitate tua imaginem ipsorum ad nihilum rediges: vbi pro ciuitate est hoc idem vocabulum hir: potest ita verti: Domine in resurrectione tua imaginē ipsorū evertes. Vt sit sensus. Efferētur lætitia impij Iudæi, cum te Christe sancte viderint in cruce subire mortem: at omnis illa eorū gloria euanesceat vt somnium: nam in resurrectione tua eam illis rediges in nihilum: quoniam non erit vera atque solida gloria, sed eius vmbra & imago. Potest quoque ad generalem resurrectionem referri in ultimo iudicio. Cum enim diuinus vates locutus fuisset de interitu impiorum, eiusque gloria instar somnij delēda, adiecit: Domine in resurrectione animam eorum perdes. Appellatur anima eorum imago, quia est ad Dei imaginē creata. Ac si diceret: Hic videmus sceleratos homines perire quo ad corpus: sed in resurrectione mortuorum in die iudicij videbimus eos perire quo ad animam: quoniam tu domine eos in pœnas æternas relegabis. Illud etiam Michæ. 5. Cōteram ciuitates tuas: potest verti: Conterā inimicos tuos. Diximus namq; hoc vocabulum & ciuitatem significare, & inimicum. R. Abraham interpretatur hoc de ciuitatibus, in quibus idola colebātur, quas ob eam causam Deus ad exitium & vastitatem vocabat. Sed R. Marinos hunc locum de inimicis explanat, sequens paraphrasim Chaldaicā Ionathæ, quæ habet: Iona-

Euer-

Habac. 3. Euertam hostes tuos. Hoc verbo utitur Habacuc capite tertio pro suscitatore, cum ait: Suscitans suscitabis arcum tuum, Quæ verba possunt etiam ita verti: Ostensione ostendes arcū tuum. Vt sit sensus: Tu Christe seruator manifestò demonstrabis auxilium tuum erga eos, qui ad te toto pectore confugerint. Omnibus erit notum praesidium tuum: in medium proferes opem tuam. Collatio est ab eo sumpta, qui arcu & sagittis palam fert opem amicis suis. Vel loquitur de arcu cœlesti: de quo dixit Deus capite nono Genesis: Arcum meum ponam in nubibus, & erit signum foederis inter me & inter terram. Per hunc arcū foedus Dei cum hominibus significatur. Eum Christus in cruce ostendit, cum firmam nobis reconciliationem sanguine suo pro nobis fuso sanciuit. Hoc voluit diuus Ioannes capite decimo Apocalypsis significare dicens: Vidi alium angelum fortem, descendentem de cœlo, amictum nube: & iris in capite eius. Hic est Christus amictus nube humanitatis assumptæ, quæ diuinitatem oculis hominū minime spectabilem tegebat. In eius capite iris esse dicitur, hoc est propitiatio diuinitatis, generisque humani reconciliatio. Vel per arcum de quo loquitur Habacuc, intelligitur collegiū Christi, de quo ipse ait apud Zachariam nono: Extendi mihi Iudā quasi arcum. Quorum verborum hic est sensus: Ad expugnandum mundum vsus sum Iudæa tanquam arcu, hoc

est apostolis in Iudæa natis & enutritis, qui suis concionibus mundū conuerterunt. Erant eorum verba admirabiles sagittæ in animo hominum penetrantes, & ipsi arcus ad gentes vincendas, quæ antea erant idolorū cultrices. Hic est arcus in manu Christi, de quo scriptum est capite 6. Apocalypsis: Ecce equus albus, & qui sedebat super illum, habebat arcum. Equus albus est ecclesia primitiua à peccatis aqua baptismatis abluta: qui erat in illa Christus est, qui apostolis velut arcu utebatur: quem arcum Habacuc prædixit esse suscitandum, & apertè ostendendum. Idem enim significat verbū hur. Eo utitur Dauid psalm. 43. cum ait: Exurge, quare obdormis domine? Exurge, ne repellas in finem. Ac si dicat: Euigila obsecro domine ad protectionem meam. Quare differs opem tuam? Excita te ipsum, & ne longè à me perpetuò absis. Has lamentabiles voces emittebat pius Dauid, cum se videret à Saule rege vexatum, ad terram abiectū pondere calamitatum, & ad infimum statum depressum: quib⁹ Deum obsecrabat, vt exurgeret ei opē laturus, nec amplius permetteret illū in tam acerbis ærumnis iacere.

¶ *Germen radicem eius.* Pagninus habet: Radicem radicem eius. In Chaldaeo est *חיר* Hiccar: quod significat germen, radicem, propaginē, & truncum. Quare vtraque translatio recta est: deriuatur à verbo *חיר* Hacer, quod significat eradicare, enervare, evertere. Eo utitur Moses Genesis. 49. cum

R cum

cum ait: Euerterunt murum. Loquitur Iacob de Simeone & Leui, qui murum vr̄bis Sichem deleuerunt. Pro quo nonnulli ex Hebræis transferunt: Eueruauerunt bouem. Et per bouem intelligunt Ioseph, qui iugum legis naturalis portauit, quem fratres eius prefertim Simeon & Leui affixerunt, & ad perniciem vocarunt. Ita R. Iahacob, & R. Selomoh locum illum interpretantur. At multo rectius est, vt per bouem intelligamus Christum, qui ait apud Matthæum vndecimo. Iugum meum suauē est: & onus meum leue. Nam priusquam diceret: Tollite iugum meum super vos: triginta annis illud portauerat: & leue ac suauē reddiderat. Præclarè etiam interpres noster vertit murum: idem enim significat etiam ipsum vocabulum. Ac Christus murus est noster. Nam Zacharias cap. 2. inducit eum ita loquentem: Ego ero ei murus in circuitu. Hoc est, ego protegam ecclesiam meam instar muri. Esaias etiam de Christo vaticinans & ecclesia: Saluator, inquit, ponetur in ea murus, & ante murale. Est namque ecclesia ciuitas munita, habens, vt ait in Apocalypsi Ioannes, murum magnum & altum. Cum Iacob spiritu vaticinationis illustratus præuideret occidendum Christum à sacerdotibus, qui erant ex tribu Leui, & à scribis & pharisæis, qui plerumque erant ex tribu Simeon, dixit: In consilium eorum non veniat anima mea: & in coetu illorum non sit gloria mea: quoniam in furore suo occiderunt vi-

rum: & in voluntate sua eneruauerunt bouem. Vel vt habet versio nostra: suffoderunt murum. Poterat verti: Radicitus deleuerunt. Vnde hiccar significat radicem, & germen: quo nomine hoc loco vsus est Daniel. **¶ Consilium meum placeat tibi.** In Chaldæo propriè est: Consilium meum pulchrum sit apud te. Sed rectè vertit noster interpres: eadem est enim intelligentia apertioribus verbis. Pro, consilium meum, est in Hebraico מַלְכִי Malci, à verbo Malac, quod significat consilium suscipere, & regnare, & regem constituere. Vnde illud Osee capite octauo: Ipsi regnauerunt, & non ex me: potest verti: Ipsi regem constituerunt, & non ex me. Vt loquatur Deus de decem tribubus, quæ deficientes à Roboam filio Salomonis, collocarunt in regia dignitate Iereboam, qui eis vitulos aureos erexit, quos Deo repudiato pro dijs coluerunt. Potest verti: Ipsi consilium inierunt, sed non ex me. Iuxta id quod ait Deus apud Esaiam. 30. Væ filij desertores, dicit dominus, vt faceretis consilium, & non ex me. Illud est hoc loco aduertendum, ita esse consilium cum regia dignitate coniunctum, vt in lingua sancta idem verbum & consilium capere significet, & regnare. Romani exactis & reiectis regibus rem publicam per viros nobilitate atque sapientia præstâtes gubernandam constituerunt, qui consules à consultando, & consilio percipiendo dicerentur. At nemo debet consiliarios quærere nisi amicos, fideles, & prudentes.

Sallust. dentes. Nam vt verbis vtar Sallustij in Catilinario: omnes homines qui de rebus dubijs consultant, ab odio vacuos esse oportet. **¶ Peccata tua eleemosynis redime.** Eodem modo habet etiã translatio Græca. Pagninus habet: Peccata tua iustitia redime: Quæ nonnulli alij sequuntur. Pro eleemosynis est in Chaldæo בֵּתְסִדְחָה betsidcah. Vocabulū Hebræū est צְדָקָה quod significat iustitiam cum misericordia coniunctam. Sensus est, quem reddit communis interpres. Da operam, vt Deum places eleemosynis, propter quas tibi demittat peccata tua. Vide eleemosynæ præstatiā: De illa ait Christus dominus capite vndecimo euāgelij auctore Luca: Date eleemosynam: & ecce omnia munda sunt vobis. Accipitur aliquando iustitia pro clementia: vt psal. 34. Iudica me secundum iustitiam tuam domine Deus meus. Et capit. 58. Esaiæ: Frange esurienti panem tuum: & egenos vagosque induc in domum tuam. Cum videris nudū operi eum, & carnem tuam ne despexeris. Tunc erumpet quasi mane lumen tuum, & sanitas tua citius oriatur: & anteibit faciē tuam iustitia tua. Vbi hominem ad eleemosynam excitauit, adiecit: Tunc iustitia tua anteibit faciē tuam. Quo in loco accipitur iustitia pro benignitate & eleemosyna, & opere pietatis: quemadmodum hoc Danielis loco, vbi Latinus interpres pro iustitia vertit eleemosynas, vt sensum diuini varis explicaret.

¶ Quam ego edificavi in domum regni. Pro, in domum regni, vertunt quidā: vt existat regia. Hoc est, vt sit aula regis, & regni metropolis. Eadē est sententia: sed interpres noster fidelius translulit verba Chaldæa לְבֵית מַלְכִי Lebeth Malcu. Baijth enim & Beth domum significat: vt psalmo. 67. Deus qui habitare facit vni⁹ moris in domo. Quorum verborum hic est sensus: Deus est, qui homines vnus animi, concordēs, vna mente consentientes, quibus studiorum, sententiarum, & voluntatum in rebus fidei summa est cōsentio, habitare facit in ecclesia catholica, quæ est domus Dei. Ita eam diuus Paulus capite tertio epistolæ prioris ad Timotheum appellat. Et de primitiua ecclesia ait Actorum quarto diuus Lucas: Multitudinis autem creditium erat cor vnum, & anima vna. Hic est verus & germanus psalmographi in illo versiculo sensus: quem Septuaginta apertè & distinctè expresse-
re, pro vocabulo Hebræo Iechidhim transferentes: *μονοτέρας*, pro quo noster interpres rectè vertit, vnus moris, hoc est vnus in moribus voluntatis & consensus. At Calvinus hæreticus nostri temporis, homo seditiosus, impius, & audax, vt Lutheri pestilentis hæresiarchæ discipulū possis agnoscere, inuehitur in Græcam & Latinam editionem, exclamans esse in illis hoc loco, vt multis alijs, intolerabilem errorem: veram namque interpretationē esse: Deus quid dat orbos familia. Et interpretatur in hunc modum.

Deus est ille, qui ob benignitatem suam eis qui filijs carebant, dat filios & posteros. Etsi hæc illius interpretatio potest sustineri, quoniam domus familiam etiam significat, ut in annotationibus ex Hebræo in primum caput ostendimus, tamen non ideo communis vulgata versio damnanda est, quæ est à versione septuaginta interpretum deprompta, quam diuus Paulus, & euāgelistæ citant, & ecclesia catholica comprobauit. Editio vulgata veteris testamenti est diui Hieronymi secundum veritatem Hebraicam, ubi est exemplar & originale Hebræum, aut Chaldæum. Vbi autem non habemus nisi originale Græcum, ut in libro Sapientiae, est secundum veritatem Græcam: præter versionem psalmodum: quæ etiam si extet eius exemplar & originale Hebræum, est tamen ex translatione septuaginta desumpta ante diuum Hieronymum à tempore apostolorum. Itaque versio nostra communis psalmodum nec est diui Hieronymi, nec ex Hebræo ad litteram, sed ex Græco deprompta. Cum autem hæc Latina versio seu editio psalmodum esset in ecclesia frequentissima, mansit semper in suo robore. Eam ob causam cum ecclesia versionem diui Hieronymi recepisset desumptam ex Hebræo secundum litteram, decreuit tamen, ut antiqua psalmodum translatio seu versio mordicus teneretur, quia publice in ecclesijs cantabatur: eratque in ore omnium: non enim à sacerdotibus tantum, sed etiam ab alijs hominibus

multa psalmodum loca memoriter recitabantur. Hæc est ratio, quare in sacris biblijs Latinis non est translatio psalmodum diui Hieronymi, sed ea, quæ fuerat ab ecclesia multo antea recepta. Non me fugit esse nonnullos, qui ob vnum aut alterum vocabulum non ad verbum desumptum ex translatione septuaginta interpretum, dicunt hanc nostram Latinam editionem psalmodum non esse ex Græca septuaginta translatam. Sed illud non probant: imò longè opinione falluntur. Hanc tam antiquam, veram, excellentem, & approbatam editionem irridet Calvinus, ab omnibus ipse irridendus. Ac hoc loco non vult, ut domus accipiatur pro ecclesia catholica, à qua ipse recessit, sed pro filiorum progenie, quam ipse concupiuit, cuius amore flagrauit. Illam amplexus est interpretationem, quæ nuptiarum carnis negotio fauere videbatur, illam autem contempsit, quæ laudem concordiae virorum catholicorum prædicabat. Sacerdotes enim Lutherani, milites Veneris, cum castitatem repudiassent, acceperunt uxores, quæ non uxores legitime, sed impudice sunt concubinae: nam inter eos qui se solèni voto castitatis ligauerant, non sunt matrimonia, sed sacrilegia. At illi sub honesto titulo matrimonij meretricijs libidinibus se perpetuo tradiderunt. Hic Calvinus fuit imprimis Lutheri sectator, sed postea nonnullis in rebus desciuit ab illo, & voluit per se facere sectam multo pesti-

pesti-

pestilentiore: fuitque ipso pernicioso Lutero multo perniciosior. Eum hoc loco paucis describam, ut intelligat lector eius ingenium. Fuit pestilentibus vitijs contaminatus: sed habebat nonnulla insignium non expressa signa, sed adumbrata virtutum. Erant apud illum illecebræ libidinum multæ: erant etiam signa, quibus libidines detestari videbatur. Ostendebat res ipsa clarius luce meridiana flagrare vitia turpium voluptatum apud illum: & verbis decipiebat stultos, quibus suadebat, nihil sibi esse antiquius castitate. Fuit monstrum quoddam ex contrarijs diuersisque inter se pugnantibus naturæ studijs cupiditatibusque conflatum. Quis vnquam fuit magis impius? Et quis magis pietatem simulauit? Quis infidelior? Et quis crebrius fidem laudibus extulit? Quis in rapacitate auarior? Quis in largitione effusior? Quis in timiditate & ignauia abiectior? Quis in audacia & furore elatior? Timebat abiectum, vilem, & sceleratum hominem verbo obiurgare, & audebat vniuersæ Christi Ecclesiæ contradicere. Tanta fuit superbia inflatus, tanta perfidia obstinatus, tanta cæcitate coopertus, ut ausus fuerit editionem sacrorum bibliorum, qua sancta ecclesia catholica vitur, verissimam, antiquissimam, integerrimam irridere, reprehendere, detestari. Cum ipse esset imperitus, philosophia & theologia destitutus: à lectione antiquorum patrum, à literis humanis, ab omni vetustatis notitia alienatus. Ut autem probet ef-

se editionem vulgatam detestandam, hunc affert locum diuini psalms, ubi per בְּיָמָיו interpretatur filijs destitutos, & per domum filiorum familiam: cum diuinus vates, ut ostendimus, de electorum concordia in ecclesia sit vaticinatus. Certè versio nostra Latina ex Græca desumpta multo præstantiorem sensum reddit, quam Caluini, literæque multo accommodatiorem: quem Euthymius explanat: & Euthy. ante cum in epistola quadam Igna- Ignati. tius martyr, discipulus diui Ioannis apostoli: & inter eos diuus Augusti- August. nus in Ioanem tractatione vigesima- Remig. sexta. Et postea Remigius Antifiodore- Remig. sis. Et memoria nostra Raynerius Snoy Rayne. goudanus, & Franciscus Titelmanus, Titelm. & alij magni nominis authores.

In virtutibus cæli. Pagninus habet: Pagnin. In exercitu cæli. Quod in idem recidit: non enim accipitur hoc loco virtus pro morali, aut theologica virtute: sed pro exercitu angelorum. Pro virtutibus est in Chaldæo בְּיָמָיו Chel, quod Hebraicè dicitur Chail: & significat vim, exercitum, fortitudinem, & virtutem potentiae. Illud psalmi. 83. Esai. 83. Ibunt de virtute in virtutem: videbitur Deus deorum in Sion: vertit Hieron. Hieron. ronymus: Ibunt de fortitudine in fortitudinem. Nam in Græco non est ἀρετή , quod virtutem, qua boni viri nominantur, significat: sed δύναμις , hoc est virtus potentiae, seu robur, & vis. Sensus est: Non fatigabuntur longitudine itineris, quod tendit in cælum, etiam si arcta sit via, quæ

Mat. 7. ducit ad vitam: sed ob singularem ani-
mi alacritatem in dies vigeunt: donec
accedant ad cœlestem Sionem, ubi est
œterna sedes mentium beatorum. Nam
omnibus qui pietatem & iustitiam coluerint,
& in gratia è vinculis corporum euolauerint,
certus est in cœlo locus, ubi Deum videant,
cœq; summis gaudijs cumulati fruuntur.

Argumentum capituli quinti.

M V M B A L S A S A R
Rex Babylonius vasis tēpli Dei intēperanter abuteretur,
aspexit manum in extremitate parietis
scribentem, cuius externa visione fuit animo commotus,
& stupefactus. Accersiti autem magi, alijq; sapientes
Babylonij, non potuerunt literas interpretari,
nec legere: sed diuinorū consiliorū ignari
obmutuerunt. At veniens Daniel regis accersitu
eas legit, & explanauit. Aperiēs autem fontem
rerum arcanarum interpretatus est esse regnum
illud à Balsasare auferendum, hostibus eius
tradendum, Dariūq; Medam in regio folio
collocandū. Porro nocte illa fuit vrbs Babylonis
capta, & regi ad summam mundi gloriam
florescenti vitā simul cum regno erepta: fuitque
eius dignitas ablata, & splendor extinctus:
omniaque illa ex læticia & voluptate ad luctum
& lachrymas reciderunt.

Caput quintum.

A B Alfasar rex fecit grande conuiuium
optimatibus suis mille: & vnusquisque
secundum suam bibebat atatem. Præcepitque
iam temulentus, vt afferrentur vasa aurea
& argentea, que asporta-

uerat Nabuchodonosor pater eius de templo,
quod fuit in Ierusalem, vt biberent in eis
rex, & optimates eius, uxoresq; eius, &
concubine. Tunc allata sunt vasa aurea,
que asportauerat de templo, quod fuerat
in Ierusalem: & biberunt in eis rex &
optimates eius, & uxores, & concubine
illius. Bibebant vinum, & laudabant
Deos suos aureos, & argenteos, æreos,
ferreos, ligneosque, & lapideos. In eadem
hora apparuerunt digiti quasi manus
hominis scribentis, contra candelabrum
in superficie parietis aulæ regie: & rex
aspiciebat articulos manus scribentis.
Tunc facies regis commutata est: & cogitationes
eius conturbabant eum: & compages
renum eius soluebantur: & genua eius
ad se inuicem collidebantur. Exclamauit
itaque rex fortiter, vt introducerent magos,
Chaldeos, & aruspices. Et proloquens
rex ait sapientibus Babylonis: Quicumque
legerit scripturam hanc, & interpretationem
eius manifestam mihi fecerit, purpura
vestietur, & torquem aureum habebit in
collo: & tertius in regno meo erit. Tunc
ingressi omnes sapientes regis non potuerunt
nec scripturam legere, nec interpretationem
eius indicare regi. Vnde rex Balsasar
satis conturbatus est: & optimates eius
turbabantur,

Explanatio.

B Alfasar rex. Hic Balsasar qui Balsasar
vocatur à nonnullis, fuit, vt aiunt magni
nominis scriptores, nepos magni Nabuchodonosoris,
filius Euilmerodachi, qui patri suo Nabu-

Nabuchodonosori successit in regnū. Sed non
statim Balsasar successit patri suo Euilmerodacho:
nam hic Euilmerodachus tres habuit filios,
qui successiue regni clauum tenuere. Primus
vocatus Neglisar, quem alij Reglisarem vocant,
regnauit tribus annis: alter vocatus Labofardach
duobus: quibus exactis obtinuit regnum hic
Balsasar tertius in ordine Euilmerodachi
filius: qui annis quinque imperium gessit,
& gubernacula reipublicæ intemperanter
tractauit. Lege Metasthenem in libro de iudicio
temporum, ubi hoc aperte videbis. Diuusetiam
Hieronymus, qui ait se hoc loco sequi Berosum
historicū Chaldeum, & Flauium Iosephum in
libro Iudaicarum antiquitatum, asserit hūc
Balsasare regnasse post Labofardach. Idem
affirmat magister historiarum scholasticarum:
& post illum Ioannes Annius in cōmentarijs
in Metasthenem. Regnante hoc Balsasare fuit
Babylon obsessa & expugnata per Cyruni
regem Persarum, & auunculum eius Dariū
regem Medorum: & Chaldeorum regnum
funditus euersum. Lege Trogum Pompeium,
& Metasthenem, & Xenophontem, qui omnia
hæc memoriæ prodiderunt. Balsasar igitur
imminente obsidione, fidens viribus suis,
& vrbs munissimè robori, parauit opiparè
magnificum conuiuium, ad quod regni
magnates inuitauit. Aiunt nonnulli fuisse
tunc solennitatem quandam in vrbe, ad
quam magnates conuene-

rant, in qua fuit hoc splendidum conuiuium
institutum. Alij existimant ideo Balsasarem
illam epularem accubationem instituisse,
& sacra vasa contaminasse, quia vaticinationē
Ieremiæ de euerfione Babylonis, & de
reditu Iudæorum post annos septuaginta
vanam esse & commentitiam credidit,
& fluxisse iam tempus illud à Ieremia
prædictum existimauit. Sed tempus nondum
erat finitum, & ille fuit in enumeratione
annorum deceptus. Ieremias enim de
septuaginta annis Babylonicæ seruitutis
vaticinatus est, capite. 25. & 29. & Zacharias
primo. Et alij diuini vates. Huius conuiuij
meminit Xenophon, & Herodotus, & Iosephus.

V nusquisque secundum suam bibebat
atatem. Id est, vnusquisque erat in cōuiuio
iuxta atatem suam collocatus: qui alios
atate ante ibant, sedebant in præcipuis
locis: deinde alij in alijs ordine seruato.
Vel sic: Vnusquisque bibebat, vt suæ
congruebat atati: nam nemo ultra vires
bibere cogebatur.

P ræcepitque iam temulentus. Rex vino
plenus iussit adduci vasa sacra, que in
conuiuio illo profano violauit. Vnde
effluxit eius mors, & regni exitiū. Vide
sub quibus principibus scindantur regna,
sub ebrijs, voluptarijs, superbis, deditis
ventri ac delicijs.

N abuchodonosor pater eius. Auis appellatur
pater: perspicuum est enim post Nabuchodonosorem
regnasse Euilmerodach filium eius: qui vt
Ieremias testatur capite. 52. extulit

Iere. 25. & 29. Zach. 1. Esai 21. Haba 2 Xenop. Herod. Ioseph.

Metast. Hieron. Berofus Ioseph. Petrus. Annius. Trogus Metast. Xenop.

caput Ioachim regis Iudæ, quem de carcere eduxit, & in sublimi dignitate collocavit. Hic autem Balsasar filius fuit, vt ostendimus, Euilmerodach.

Eusebi. Non me fugit asserere Eusebium Cæsariensem in annalibus, hunc Balsasarem fuisse fratrem Euilmerodach, & filiū Nabuchodonosoris. Sed probabilius est fuisse eius nepotem. Nam

Ierc. 27. Jeremias capite. 27. prædixit duraturum esse regnum Nabuchodonosoris vsque ad eius nepotem. Ita enim ait: Et seruient ei omnes gentes, & filio eius, & filio filij eius, donec veniat tempus terræ eius, & ipsius. Nec obstat, Nabuchodonosorem appellari patrem Balsasaris, eumque eius filium: nam vocari patrem cum qui auus est, indicat Moses, qui capite trigesimo primo Genesis inducit Iacob filium Isaac, nepotemque Abraham in hunc modum loquentem: Nisi Deus patris mei Abraham, & timor Isaac affuisset mihi, forsitan modò nudum me dimisisses. Imò omnes maiores patres appellantur. Nam cap. 14.

Num. 14. Numerorum ait sancta scriptura cum Deo loquens: Qui visitas peccata patrum in filios in tertiâ & quartâ generatione. Et cap. 5. Deut. Deus emulator reddens iniquitatem patrū super filios in tertiâ & quartâ generatione.

Esa. 51. Esaias cap. 51. Iudæos alloquens: Attendite, inquit, ad Abraham patrem vestrum. Capite. 34. libri secundi Paralipomenon loquens scriptura de rege Iosia: Ambulavit, inquit, in vijs David patris sui. Virgini sanctissimæ

Mariæ dixit angelus apud Lucam primo. Dabit illi, nempe Christo, dominus Deus sedem David patris sui. Et Zacharias apud eundem: Iusiurandum quod iuravit ad Abraham patrem nostrum. Et Matthæus in principio euāgelij sui: Liber generationis Iesu Christi, filij David, filij Abraham. Et ipse Christus in euāgelio authore Ioanne capite octauo dicebat Iudæis: Abraham pater vester exultavit, vt videret diem meum.

¶ *Et biberunt in eis.* Cū vasa illa fuissent in templo Hierosolymæ diuino cultui dedicata, noluit Nabuchodonosor illa in vsibus profanis vsurpare: sed in tēplo Dei sui illa posuit, & suo modo honoravit. At Balsasar non solum illis vsus est in conuiuio, sed ea concubinis suis exposuit. Quam ob causam impurus ille ac sacrilegus tyrannus fuit à Deo statim mulctatus.

¶ *Bibebant vinum, & laudabant Deos suos.* Ex comestatione & ebrietate ad veri Dei contempcionem venerunt. Insultantes Deo optimo deos suos commentitios, quorum auxilio putabant victoriam de Iudæis, eorumque Deo reportasse, laudibus efferebant. Sed perpende intolerabilem eorum amētiā: bibentes in vasis aureis & argenteis deos ligneos & lapideos laudabant, quibus victoriam tribuebant.

¶ *In eadē hora apparuerunt digiti.* Ostēditur Dei ultio, quæ aliquando non differtur in tempus aliud. Hi autem digiti visi sunt quasi egrēdi à pariete: & statim emicuerunt. Non erant veri di-

giti

giti manus humanæ, sed eorum effigies. Apparuerunt quidem ad oculū imagines illæ digitorum, operatione angeli factæ in ea parte parietis, vbi clarius conspicerentur. Ideò subditur: Contra candelabrum: hoc est, in loco illustri & eminente, vbi lumine perspicuè apparerent. Candelabrum vas est, in quo infigitur cereus ad prælucendum. Erat autem scriptura in extremitate parietis aulae regiae, vt indicaret ad regem pertinere. Vox pro qua noster interpres vertit superficiē, propriè significat calcem, seu coctum lapidem, quo parietes dealbantur. Quare rectè habet editio nostra: calx enim dealbans parietem est eius superficies seu extremitas.

¶ *Tunc facies regis commutata est.* Describit Daniel perturbationem, qua rex agitabatur ob metum rei visæ, & ob interpretationis defectionem. Propter timorem factus est recursus sanguinis ad cor, & remansit pallor in facie, & tremor in membris. Ac ob explanationis inopiam accersuit magos, & ceteros Babylonis sapientes: & postremò Danielem, qui ei exposuit exitum vniuersi regni, fontemque aperuit rerum arcanarum. Pro, facies regis commutata est: poteris etiam vertere: Splendor regis mutatus est: nam gratia vultus eius versa est in tristem aspectum.

¶ *Cogitationes eius conturbabant eum.* Destitutus animo & viribus, de pernicie sua cogitabat, & mentis agitationes eum perturbabant. Perpende mū-

di varietatem, rerumque humanarū commutationes, & quàm cito voluptas in moerorem conuertatur. Comedebant, & bibebant opiparè lætitia gestientes, & ad oblectamēta seipos excitantes: & repentè noua quædam mœstitia eos perturbavit. Quid est homine imbecillius? Quid fragilius? Quid eius voluptate inconstatius? Id intelligēs Oseas facit cap. 2. loquētē in hunc modum Deum: Cessare faciam omne gaudiū eius. Et apud Amos. 8. Conuertam, inquit, festiuitates vestras in luctum, & omnia cantica vestra in planctū. Et apud Ioel. primo: Confusum est gaudium à filiis hominum. Ideo ait quartodecimo Proverb. Salomon: Risus dolore miscebitur: & extrema gaudij luctus occupat. Gaudiū nostrum debet esse in Deo. De illo ait diuinus psalter: Lætabimur in salutati tuo: & in nomine Dei nostri magnificabimur. Vel vt potest verti ex Hebræo: Et in nomine Dei nostri vexilla extollemus. Collatio est à militibus desumpta, qui victoriam de hostibus reportantes, ingrediuntur urbem cum vexillis eleuatis, vbi omnia plausu personant atque lætitia. In Deo non solum anima, sed etiam caro virorum iustorum oblectatur. Id sentiens David psal. 83. aiebat: Gort meum & cur mea exultauerunt in Deum, viximus. Caro quæ, vt apostolus ait cap. 3. ad Galatas, concupiscit aduersus spiritum: quæ solot homines à virtute deteriere, & si diuina pœnitentiâ & iugibus calamitatibus fracta, foedus sancit cum spiritu: & vnà

vnà cū illo oblectatur Deo, extra quē non habet, vbi possit cōquiescere. Lo-
 Esai. 41. quens Esaias cum viro pio cap. 41. ait: Tu exultabis in domino, & in sancto
 Esai. 61. Israëlīs lætaberis. Et cap. 61. in ecclesiæ persona ob beneficia à Christo accepta gaudio cumulata: Gaudens, inquit, gaudebo in domino: & exultabit anima mea in Deo meo. Ideo apostolus
 Phil. 4. cap. 4. ad Philippēses: Gaudete, inquit, semper in domino. Et Deigenitrix
 Luc. 1. semper virgo apud Luc. 1. Magnificat anima mea dominum: & exultauit spiritus meus in Deo salutari meo. Aspicis debere gaudium nostrum in Deo esse, non autem in mundo. Nam de illo ait Christus dominus apud Ioan-
 Ioan. 16. nem sextodecimo: Gaudium vestrum nemo tollet à vobis. De eo autem qui in mundi vanitatibus consistit, ait Salomon cap. 2. Ecclesi. Risum reputaui errorem: & gaudium dixi: Quid frustra deciperis? Verum gaudium in Deo sumptum est fluuius perennis, semper fluens: vana verò lætitia est torrens, qui imbribus crescens fertur rapidè, sed facile arefeit. Nulla est in mundi oblectatione perpetuitas, nulla firmitudo, nulla constantia. Quemadmodū sphaera cœlestis inter duos polos, quos philosophi arcticū & antarcticū vocant, continuis voluitur motibus, & in orbem perpetuò vertitur: sic homo inter duos terminos nimirum natalē diem, & exitum vitæ iugibus motionibus modò prosperis, modò aduersis agitatur. Nunc ridet, & delicijs ducitur: sed paulò post lachrymas profun-

det, & mœrore opprimetur. Et erit, vt verbis vtar Esaiæ. 3. pro suauī odore Esai. 3. factor, pro zona funiculus, & pro fascia pectorali cilicium. Vt non semper Simile. est dies, nec semper nox, sed modò lætissimus dies illucet: modò obscura nox omnia tenebris cooperit: sic nec semper mūdi voluptate afficimur, nec semper dolore: sed in rerum vicissitudine versamur. Est enim mundus Simile. veluti mare fluctuum varietate, quibus vndique iactamur, plenissimum. Cū huius mundi res sint fluxæ & instabiles, fieri non potest, vt voluptas in illis consistens sit firma & perēnis. At cū Deus sit æternus, potest gaudium quod in eo innitur, æternū esse. Auari delectantur diuitijs, elati vanitatibus, voluptarij delicijs, conuulsiores epulis, cibisq; exquisitis, inuidi alienis calamitatibus: viri autem iustitia & pietate præstātes virtute in Deo: illis ait diuinus psaltes: Lætamini in domino, & exultate iusti, & gloriamini omnes recti corde. Comedebant Babylonij magnates splendide, & diffuebant delicijs, cū subito præter opinionem omnium apparuerunt digiti scribes in pariete exitum regis & regni. Ac vt verbis vtar psalmogra-
 Psal. 77. phi: Adhuc esca eorum erant in ore ipsorum: & ira Dei descendit super eos. Illa enim nocte occisus est rex, & ciuitas expugnata, & plerique magnates interfecti, & ciues capti & comprehensi, aut communi luce priuati. Eoru diuitias diu multoque labore quæsitæ vna eripuit hora: & ipsi tetram labem posteri-

posteritati, æternamque dedecoris memoriam reliquerunt. Intuere, quā cito eorum gaudium fugit, perijt, & euauit: quia verum non erat, nec solidum: sed falsum & inane: non in Deo, sed in mundo. Isaac sonat gaudium & risum: sed eum non peperit Sarah, nisi postquam senuit, & vitæ respuit voluptates. Eodem modo non poteris verum spiritus gaudium habere, nisi illecebras & delicias mundi contempseris.
 ¶ *Et compages renum eius soluebantur.* Id est, & vincula lumborum illius dissoluebantur. Destitutus enim est viribus præ timore. Si ad manum illam ita inhorruit, quantus putas terror inuasit illum, vbi stetit ante iudicem iratum, æternæ damnationis sententiam auditurus?
 ¶ *Vt introducerent magos, Chaldeos.* De his nominibus cap. 2. disseruimus. Tu interim aduerte, regem Babylonium magos & incantatores vocasse. Vide quot malā in conuiuio illo acciderint: vasa templi Dei contaminantur: verus Deus irridetur: falsi dii laudantur: incantatores accersuntur. Prima conuiuia fuerunt in horto voluptatis, vbi serpens Heuam ad prohibitas epulas inuitauit: ea autem Adamum: qui pomum comedentes mortem pepererunt. Filij Iob in conuiuio mortui sunt. Filij Simonis summi sacerdotis in conuiuio fuerunt interfecti, & e medio sublati: & Ioannes Baptista in conuiuio fuit dānatus, & crudeli morti impia sentētia addictus. Nos relictis mū-

di illecebris, quibus plerique mortalium obstricti tenentur, repudiemus intemperata cōuiuia: & iuxta diuī Pauli doctrinam in epistola priore ad Corinthios, epulemur non in fermento veteri, nec in fermento malitiæ & nequitia, sed in azymis sinceritatis & veritatis. Diligamus frugalitatem & ciborum abstinentiam, vt densum nemus animi nostri expurgemus. Vt famēs cogit lupos exire de sylua: sic effrenatos appetitus de anima. Quemadmodum solers auceps non permittit accipitri, vt se nimis ingurgitet in escam, ne immoderatè satur effugiat, nolens ad manus ipsius redire: sic Deus non vult, vt nimia epularum satietate redundemus, ne ab eo discedentes, ad ipsius manū minimè reuertamur. Vocat nos diuinus auceps, & non redimus: quam ob causam nos famē opprimat aliquando, vt ad illum reuertamur. Id intelligens Moyses dicebat cap. 32. Deuteronomij: Inerassatus est dilectus, & recalcitrauit: inerassatus, impinguatus, dilatatus dereliquit Deū factorem suum, & recessit à Deo salutari suo. Filius prodigus satiatus reliquit domum patris sui, & fame ac inopia anxius, ad se & ad patrem suū reuersus est.
 ¶ *Purpura vestietur, & torquem aureum habebit.* Hæc erant tunc insignia principum, & illustriū dignitatis ornamenta. Sequitur: Et tertius in regno meo erit: Hoc est, erit tertius post me. Vel erit vnus ex tribus præcipuis regni mei. Vel, tertiā partē regni mei obtinebit.

¶ *Non potuerunt nec scripturam legere.* Quia erant Chaldaei, literæ verò Hebrææ. Velerant literæ pro parte. Sed præcipua causa fuit, quia Deus sapiëntiæ palmam Danieli seruo suo reseruauerat.

¶ *Et optimates eius turbabantur.* Turbato rege turbati sunt magnates, & cæteri regis famuli. Eodè modo turbato rege Herode turbata est, vt diuus Matthæus ait, tota Hierosolyma cum illo. Intuere quanti ponderis sit principis exemplum, quoniam illud populus imitatur. Vt nautæ respiciunt ad stellam aquilonarem, quam polum arcticum appellant, eaq; in cursu gubernantur: sic populus ante oculos ponit principis voluntatem, vt ad eius normam dirigat actiones, eaq; in mari huius vitæ gubernetur. Qualis erat color virgarum, quas pastor Iacob ante oculos ouium ponebat, quando erant concepturæ, tales erant foetus, quos ipse oues edebant, aut vnius coloris, aut variorum: ita quale est principis aut perpetui præfulis exemplum, talis plerumque est populi imitatio. Israelitæ sequebantur columnam nubis per diem, & ignis per noctem: & subiecti homines principem aut pontificem imitantur. Fateor equidem esse nonnullos subiectos, qui solent vitia præfulum imitari: non autem rectè facta: imò in eos qui iusti sunt, & sapiëntiæ ac virtutum ornamentis exculti, ventos excitant, inuidiam atq; odium conflant, eosque falsis testimonijs ad perniciem vocant. Sed ego

de his loquor, quæ solent plerunque euenire. Qui enim principum mores minus imitatione consequi possunt, voluntate certè proximè accedere se velle ostendunt. Regnante Dauide principe bellicoso; & militari laude admirando, multi in rebus bellicis exercitabantur: at regnante filio eius Salomone pacis studioso, qui bellorum reliquias extinxit, templumque Deo dedicauit, omnes ferè ei subiecti pacem laudibus efferebant. Rex Manassès, qui fidè repudiata commentitios Gentium deos coluerat, traduxit exèplo suo Israeliticum populum ad impium idolorum cultum. Contra verò rex Iosias religionis ac pietatis præstantia, & virtutum maximarum exemplo, populum ad fidem couertit & veritatem. Quare qui populum volunt ad præclara facta excitare, solent principum adducere exempla, sine quorum appositione lentius disputant, nisi quæ dicunt, vita ac factis summorum virorum illustrentur. Quemadmodum supremum cœlum primum mobile mouet globos omnes cœlestes inferiores ad ipsius nutum: sic rex magnates & plebeios ad ipsius voluntatem, quæ debet esse cū Dei voluntate coniuncta: Summis laudibus celebradi sunt principes religione, pietate, iustitia, cæterisque virtutibus præstâtes, non solum quod tales sint, sed quod permulti eorum imitatores existant. Contra vitiosi & nefarij omni laude sunt indigni, quia non tantum flagitia concipiunt ipsi, sed ea infundunt in rempublicam.

Non

Similitudo.

Cicero.

Quinti.

Pindarus. Claud.

Tit. 2.

1. Tim. 4.

C.

Non tantum nocent, quod ipsi corrumpantur, sed etiam quod alios corrumpunt: plusque exèplo aliquando, quam flagitio obsunt. Quemadmodum mare imitatur aërem, vt si aër sit serenus, fit mare serenitate affectum: si verò perturbatus, ipsum perturbatione agitetur: sic populus principis mores sequitur, eiusque aut tranquillitatem, aut procellam imitatur. Nam vt Cicero lib. 1. officiorum ait: studiosè plerique facta principum imitantur. Et Quintilianus declamatione tertia: Qui, inquit, in altiore honoris gradum extenditur, magis exemplum expectantibus patet. Eam ob causam oportet principem & pontificem dare operam virtuti, respuere voluptates, omnem vitæ cursum in labore corporis, & contentione animi conficere: nihilque in vita expetendum putare nisi iustitiam, pietatem, cæterasque virtutes, & quicquid est cum honore, & laude, & dignitate coniunctum. Pindarus dicebat, morè omnium esse regem. Et Claudianus: Componitur orbis regis ad exemplum. Et vt grauiora attingamus, ad Titum episcopum scribens apostolus: In omnibus, inquit, præbe te ipsum exemplum bonorum operum. Et ad Timotheum: Exemplum esto fidelium in verbo, in conuersatione, in charitate, & fide, & castitate. Hoc ideo dicit, quia solent inferiores ad superiorum voluntatem & nutum totos se fingere, & accommodare.

¶ *Regina autem pro re, que acciderat regi, & optimatibus eius, domum conui-*

uij ingressa est, & proloquens ait. Rex in aeternum viue. Non te conturbent cogitationes tuæ: nec facies tua immutetur. Est vir in regno tuo, qui spiritum deorum sanctorum habet in se: & in diebus patris tui scientia & sapientia inuenta sunt in eo. Nam & rex Nabuchodonosor pater tuus principem magorum, incantatorum, Chaldaeorum, & aruspicum constituit eum: pater, inquam tuus rex. Quia spiritus amplior, & prudentia intelligentiaq; & interpretatio somniorum, & ostensio secretorum, ac solutio ligaturum inuenta sunt in eo: hoc est in Daniele, cui rex posuit nomen Baltasar. Nunc itaque Daniel vocetur, & interpretationem narrabit. Igitur introductus est Daniel coram rege: ad quem præfatus rex ait: Tu es Daniel de filijs captiuitatis Iudæ, quem adduxerat pater meus rex de Iudæa? Audiui de te, quoniam spiritum deorum habes: & scientia intelligentiaque, ac sapientia ampliores inuenta sunt in te. Et nunc introgressi sunt in conspectu meo sapientes magi, vt scripturam hanc legerent, & interpretationem eius indicarent mihi: & nequiverunt sensum huius sermonis edicere. Porro ego audiui de te, quod possis obscura interpretari, & ligata dissoluere. Si ergo vales scripturam legere, & interpretationem eius indicare mihi, purpura vestieris, & torquem auream circa collum tuum habebis: & tertius in regno meo princeps eris. Ad quæ respondens Daniel ait coram rege. Munera tua sint tibi, & dona domus tue aliter da: scripturam autem legam tibi rex, & interpretationem eius ostendam tibi.

¶ *Regina autem.* Origenes ait hanc reginam

Origen.

ginam

Ioseph. ginam fuisse huius Balsaris matrē: sed Flavius Iosephus ait eius auia fuisse: quod videtur probabilius. Quam ob causam earum rerum habebat notitiam, quas ille ignorabat: aut saltem memoria non tenebat.

¶ *Domum conuiuij ingressa est.* Vt scilicet regem à mœrore leuaret, & consilio instrueret. Hæc ob senectutē, aut temperantiā non interfuerat cōiuiuo.

¶ *Qui spiritum deorum sanctorum habet.* Loquitur more gentilico. Quidā vertunt: Qui spiritum Dei sanctum

Theod. habet. At Theodotio nobiscū legit.

¶ *Rex Nabuchodonosor pater tuus.* Auū vocat patrem, vt paulò antè obseruauimus. Vel vocat Euilmerodach Nabuchodonosorem: diximus enim capite primo, reges Babylonis fuisse Nabuchodonosores appellatos nomine à primo Nabuchodonosore assumpto: quemadmodum imperatores Cæsares à Iulio Cæsare.

¶ *Solutio ligatorum.* Idest apertio & explanatio ænigmatū, rerūque abstrusarū, quæ allegorijs & obscuritatibus inuolutæ, ob difficilem intelligentiam ligatæ videntur.

¶ *Cui rex posuit nomen Baltasar.* Subaudi per eunuchorum præpositum, vt capite primo ostensum fuit. Sequitur. Igitur introductus est Daniel coram rege. Vbi debes obseruare, non fuisse consilium mulieris repudiatum. Cū enim vtile est, fidele, & salutare, probandum est, etiam si mulier illud impertiat: nō enim omnes mulieres sunt à consilio reuocandæ & remouendæ.

In hac nostra Lusitania est inclyta regina domina Catherina, vxor quondā inuictissimi ac Christianissimi regis Ioannis, quæ post obitum regis, admirabili prudentia, iustitia, pace, & animi magnitudine regnum gubernauit, incomparabilis fœmina, sapientiæ, maximarūque virtutum ornamentis exulta: quæ vt animi tranquillitate potiretur, gubernaculum regni reliquit: & altera fœnix vnica, diuino amore incensa solem respicit iustitiæ, & sola facta solum Deum cōtemplatur, & sequitur. Quis igitur non videt, nō esse eius consilium repudiandum?

¶ *Tu es Daniel.* Illud interrogat, quod scire tenebatur: non enim deberet obliuisci Danielis admirabili virtute & sapientia præditi: qui Nabuchodonosori inseruierat, cū reipublicæ clauum tractauerat. Capite primo Exodi scri-

ptum legimus, surrexisse regem nouum, qui ignorabat Ioseph. Rex Saul

cū à spiritu malo vexaretur, misit nuntios ad Isai patrem Dauidis, vt mitteret ad ipsum filium suum Dauidem, qui cū veniret, pulsabat citharam, & recreabatur Saul. Ac vt verbis vtat diuinæ scripturæ, stetit corā eo: & Saul dilexit eum nimis: & factus est eius armiger. At interfluxis nonnullis diebus oblitus est Saul Dauidis, & familiæ eius: & postea videns eum interrogauit, cuius filius esset. Innuit diuina scriptura esse fiduciam nostrā in Deo figendam ac locandam, non autem in regibus, qui facili eorū obliuiscuntur, qui sunt de ipsis benemeriti,

qui

qui se pro illis periculis obiecerunt. Nā vt ait idem Dauid psal. 117. Bonum est sperare in domino, quàm sperare in principibus. Et psal. 145. Nolite cōfidere in principibus, in filijs hominū, in quibus non est salus.

¶ *Munera tua sint tibi.* Seruauit id, quod Christus postea præcepit apud

Matt. 10. Gratis accepistis, gratis date. Non ei pro muneribus vaticinatus est: sed post vaticinationem non respuit munera, qui mundi diuitias contempserat: ne regem ipsum contemnere videretur. Christi apostoli non pro diuitijs euangelium prædicabant: sed necessarium victum & tegumentum à populo accipiebāt. Nam vt eodem decimo capite ait dominus: Dignus est operarius cibo suo. Et apud Lucam etiam 10: Dignus est operarius mercede sua. Et Paulus cap. 9. prioris ad Corinthios eandem multis verbis sequitur sententiam: vbi illud afferens

Deut. 25: Non alligabis os boui trituranti: subdit: Nunquid de bobus cura est Deo? an propter nos vtique hoc dicit? Nam propter nos vtique scripta sunt: quoniā debet in spe, qui arat, arare: & qui triturat, in spe fructus percipiendi. Si nos vobis spiritualia seminauimus, magnum est, si carnalia vestra metamus? At post multa alia ad hoc adducta propositum cōcludit his verbis: Ita & dominus ordinauit ijs, qui euangelium annuntiant. Eandem etiam sententiam breuius literis mandauit, quas prius misit ad Timotheum. Quare longè illi fallūtur, qui

asserunt simoniacos esse concionatores, qui pro concionibus honesta præmia suscipiūt: aut illis mouentur. Quade re poteris videre censuram facultatis theologicæ Pariensis, quam ad plenum scribit Claudius Guillaudus

Claudi. in commentarijs in caput nonū epistolæ prioris diui Pauli ad Corinthios. ¶ *O rex Deus altissimus regnum & magnificentiam, gloriam & honorem dedit Nabuchodonosor patri tuo. Et propter magnificentiam quam dederat ei, & uniuersi populi, tribus & lingue tremebant, & metuebant eum. Quos volebat, interficiebat: & quos volebat, percutiebat: & quos volebat, exaltabat: & quos volebat, humiliabat. Quando autem eleuatum est cor eius, & spiritus illius obfirmatus est ad superbiam, depositus est de solio regni sui: & gloria eius ablata est: & à filijs hominum eiectus est. Sed & cor eius cum bestijs positum est, & cum onagris erat habitatio eius: fœnum quoque vt bos comederat: & rore cæli corpus eius infectum est: denec cognosceret, quod potestatem haberet altissimus in regno hominum: & quemcūque voluerit, suscitabit super illud. Tu quoque filius eius Baltasar non humiliasti cor tuū, cū scires hæc omnia. sed aduersus dominatorem cæli eleuatus es: & vasa domus Dei allata sunt coram te: & tu, & optimates tui, & vxores tuæ, & concubinae tuæ vinum bibistis in eis. Deos quoque argenteos, & aureos, & æreos, ferreos, ligneosq;, & lapideos, qui non vidēt, nec audiunt, nec sentiunt, laudasti. Porro Deum, qui habet statum tuum in manu sua, & omnes vias tuas, non glorificasti. Idcirco ab eo missus est articulus manus, qui scripsit*

G scripsit hoc, quod exaratum est. Mane, the-
cel, phares. Hæc est interpretatio sermonis.
Mane, numeravit Deus regnum tuum, &
complevit illud. Thecel, appensus es in sta-
tera, & inuentus es minus habens. Pha-
res, diuisum est regnum tuum, & datum
est Medis & Persis. Tunc iubente re-
ge inductus est Daniel purpura: & circū-
data est torques aurea collo eius. Et præ-
dicatum est de eo, quod haberet potesta-
tem tertius in regno suo. Eadem nocte
interfectus est Balsasar rex Chaldeus.
Et Darius Medus successit in regno an-
nos natus sexaginta duos.

¶ Dedit Nabuchodonosor patri tuo.
Dedit ei Deus imperium Orientis: vo-
luitque, vt multi ei subijceretur reges:

Iere. 27. vt Ieremias capit. 27. prædixerat. Deus
enim est, qui regna distribuit, & im-
pertit. Nā de illo ait ita Daniel capite
Sup. 2. 2: Ipse mutat tempora & ætates: &
transfert regna, atque constituit. Et
Rom. 13. vt ait apostolus tertio decimo ad Ro-
manos: Nō est potestas nisi à Deo: quæ
autem sunt, nimirum potestates, à
Deo ordinatæ sunt. Regna, principa-
tus & dignitates tribuit Deus iusto &
occulto suo iudicio, aliquando viris
prudencia præditis, iustitiam & pie-
tatem colentibus: aliquando stultis, &
tetris, scelerumque maculis contami-
natis. Bona fiunt ab illo: à quo etiā ma-
la pœnæ dantur, & mala culpæ permit-
tuntur. Non est malū in ciuitate, quod
Amos. 3. Deus non fecerit: ait Amos capite. 3.
Quod intelligitur de malo culpæ per-
missiue, de malo pœnæ actiue. Ca-
stigmat nos Deus, quia ita expedit iu-

stitiæ eius, & nobis. Nihil impij prin-
cipes agunt in subditos nisi Deo vo-
lente: sub cuius prouidentia omnia ca-
dunt. Imò calamitates & iniuriæ qui-
bus improbi viros probos opprimūt,
& affligunt, Deo tribuuntur. Obru-
tus ferè pius David ærumnarum flu-
ctibus, quibus eum impius Saul agita-
bat, eos ad Deum his verbis referebat: **Psal. 87.**
Super me confirmatus est furor tuus,
omnes fluctus tuos induxisti super
me. Longè fecisti notos meos à me:
posuerunt me abominationem sibi.
Et paulò post: Elongasti à me ami-
cum & proximum, & notos meos à
miseria. Amici eum in calamitati-
bus dereliquerant, & fugerant: ille
autem hoc tribuit Deo, qui illud qua-
tenus pœna erat, voluit, quatenus pec-
catum, permisit. Id quod nos habemus:
Posuerunt me abominationem sibi:
vertit Hieronymus: Posuisti me **Hieron.**
abominationem ipsis. Quod ad senten-
tiam nostrā non parum conducit. Ita
etiam transtulit Felix. Id autem quod **Felix.**
nos habemus: Et notos meos à miseria:
hoc est præ acerba miseria: vertit
Hieronymus: Notos meos abstulisti. **Hieron.**
Quod potest etiā verti: Et notos meos
in caligine. Ac si dicat: Qui me ami-
cicia comprehendebant, videntes in
me iactas iniurias ab inimico meo, à
quo affligor, non prodeunt in lucem,
vt mihi opem ferant: sed in domici-
lijs suis delitescunt. Et tu domine il-
los tanquam tenebris obductos ab ocu-
lis meis remouisti. Magna profectò,
& intoleranda calamitas in calamita-
tibus

tibus carere amicorum consolatione,
& ab ipsis destitui. Eius vim & acerb-
tatem illi solū intelligunt, qui ex-
perti sunt: quos in ærumnis & gemitu-
bus versatos, horribili calamitatum
tempestate iactatos, ab inuidis ac scele-
ratis iniuste afflictos, vndis rerum ad-
uersarum penè obrutos, amici partim
deseruerunt, partim prodiderunt. Fur-
tim abstulerunt Sabæi & Chaldæi bo-
ues & camelos Iob: & ipse aiebat: Do-
minus dedit, dominus abstulit. Affli-
gebant eum non solū hostes, sed etiā
amici, ipse autem omnia hæc attri-
buens Deo aiebat: Contra foliū quod
vento rapitur, ostendis potetiam tuā,
& stipulam siccam persequeris. Eam
ob causam cum nos viderimus pericu-
lis expositos, & in acerbis angustias
adductos, ad Deum debemus confu-
gere, eum assiduis precibus vrgere, in
ipso spē salutis reponere, nec in sum-
ma desperatione desperare. Quoniā
qui nos mœrore profligatos projice-
re videtur, ipse nos consolabitur: &
afflictis eius auxilium implorantibus
solatium præbebit. Ipse enim ait apud
Esa. 45. Esaiam capite. 45. Ego dominus, &
non est alter, formans lucem, & creans
tenebras, faciens pacem, & creans ma-
lum. Ideo dicamus cum Iob capite
decimo septimo: Post tenebras spero
lucē. Et cum Dauide psalmo. 70. Ego
autem semper sperabo. Et cum Sara
apud Tobiam capite tertio: Non de-
lectaris domine in perditionibus no-
stris: quia post tempestatem tranquillū
facis: & post lachrymationem & fletū

exultationem infundis. Ipse est, à quo
cuncta procedunt. Id voluit Deus sig-
nificare scala illa, quam ostendit Iaco-
bo cœlum & terram attingentem: per
quam omnia è cœlo veniunt ad terrā.
Vt intelligeremus hæc inferiora à su-
perioribus pēdere: & à Deo regna cō-
stitui, dari, auferri, distribui, mutari.
¶ Et propter magnificentiam quam de-
derat ei. Id est, propter principatum,
& amplitudinem, & diuitiarum afflu-
entiam. Hæc dat Deus nonnullis im-
pijs aliquando: pijs autem tribuit hu-
militatem, abiectiōem & paupertatē
spiritus: quæ sunt multo tutiora & præ-
stātiora bona. Vide quot diuitias Deus
dederit Balsasari, & quid detrimen-
ti illi attulerint. Si non fuisset diues,
non tot haberet vxores & concubi-
nas, non tam splendidum & superua-
caneum conuiuium pararet, non ad
illud vasa diuino cultui dedicata affer-
ret, non denique tam infami morte
suum diem obiret. Id quod ait Salo-
mon Prouerbiorum decimo: Non af-
fliget dominus fame animam iusti: &
insidias impiorum subuertet. Potest
etiam transferri ex Hebræo: Non op-
primet Deus fame animā iusti: & pro-
pter diuitias impios subuertet. Quib⁹
verbis voluit innuere esse multis diui-
tias mundi exitij causam. Ideo David
psal. 61. Diuitiæ, inquit, si affluant, no-
lite cor apponere. Et Christus apud
Matthæum quinto: Beati pauperes spi-
ritu, quoniam ipso rum est regnū cœ-
lorum. Felices illi qui possunt dicere
cum apostolis: Ecce nos reliquimus **Matt. 19**

omnia: & secuti sumuste. Qui diuitias terræ pauperibus distribuunt, veras diuitias inuenient in cœlo. Vt aquæ ad loca ima descendunt, eaque irrigat, & frugifera reddunt: sic opum affluentia debet in pauperes & abiectos deriuari, eosque consolatione permulcere. Et ita nõ nocet, sed proderit. Vnde David psalmo. 111. Disperfit, inquit, dedit pauperibus: iustitia eius manet in seculum seculi. Et Ecclesiasticus septimo: Pauperi porrige manum tuam, vt perficiatur propitiatio & benedictio tua. Et Salomon Prouerbiorum vigesimo octauo: Qui dat pauperibus, non indigebit. Et dominus Iesus Matthæi decimonono: Da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo. Sed quia Balsasar diuitias non indigentibus tribuebat, sed magnatibus & concubinis, quibus splendidum conuiuium parauit, fuit iuste regno simul ac vita priuatus: eiusque splendor extinctus. ¶ Quando autem eleuatum est cor eius. Id est, cum animus eius fuit superbia elatus, & confirmatus, amisit regnum & principatum. Superbus cadit: humilis autem non habet, vnde cadat. Eam ob causam scriptum est Prouerbiorum. 29. Superbum sequitur humilitas: & humilem spiritu suscipiet gloria. Hoc est, superbia deicit hominem, humilitas autem spiritus gloria potietur. Id significauit Christus, cum dixit: Qui se exaltauerit, humiliabitur: & qui se humiliauerit, exaltabitur. Et sanctissima semper virgo mater eius: Deposuit potentes de sede, &

exaltauit humiles. Et Iacobus apostolus: Humiliamini in conspectu domini, & exaltabit vos. Vt fortissima pinus insigni proceritate, quia vento ac procellæ resistit, radicitus euellitur, aut frangitur: arundo autem quia quod pellitur, inclinat, & vergit, manet incolumis: sic superbus etiam si fit diuitijs cumulatus, tamen quia elatione erectus nemini vult cedere, turbine afflictationis extirpatur, & deicitur: humilis autem quia quacunque calamitate mouetur, propèdet, & rerum aduersarum vndis videtur locum dare, integer perseuerat: & procella transacta erigitur. Id voluerunt significare principes illustri familia Columnarum in Italia, qui pro armis & insignibus sumpserunt frutices aquaticos viriditate conspiciendos, qui fluminis impetu ac fluctibus exagitati flectuntur, sed non infringuntur, nec infirmantur: cum hac litera: Flectimur, non fragimur vndis. Viri enim sapientia & animi fortitudine præstantes possunt calamitatibus angi, & cedere temporibus: sed nulla delentur procella, nulla vi tempestatum euelluntur. ¶ A filijs hominum eiectus est. Hoc est ab hominum consortio, & societate fuit expulsus. Hæc, & quæ sequuntur, fuerunt capite superiore explanata. ¶ Non humiliasti cor tuum, cum scires hæc omnia. Quam ob causam maius supplicium merebatur, quam auuseius: quoniam exemplum quod Nabuchodonosore deficiebat, ei simili in statu non defuit, quod proponere sibi poterat, si vellet.

¶ Sed

¶ Sed aduersum dominatorem celi eleuatus es. Hoc est, nõ solum aduersus homines, sed etiam aduersus Deum cœlorum dominum te ipsum extulisti. In tuere quam liberè & audacter Daniel regem reprehendat: non temerè, sed prudenter: quia quæ in crimen vocabat, obiurganda ducebat. Vitium principis non est silètio prætereundum tempore opportuno & debito: cum prudentia tamen, & cautela, & urbanitate. Eodem modo Nathan obiurgauit regem Dauidem: Esaias Ezechiam: Daniel Nabuchodonosorem & Balsasarem: vt literæ diuinæ testantur. ¶ Et optimates tui. Id est nobiles & magnates. Mirum videtur non fuisse inter mille illos magnos viros vnũ, qui regi suaderet, ne tam impium facinus admitteret. Quemadmodum chamæleontes mutant colores ad rem visam: sic magnates regem sibi proponunt, quem sequantur: cuius mores imitentur. Fortasse non solum illi regem non deterruerunt à crimine tam nefario: sed etiam eius scelus & audaciam laudarunt. Cum rex ille adulationibus delectaretur: quid mirum erat famulos habere adultores? Nam vt capite Prouerbiorum. 29. scriptum est: princeps qui libenter audit verba mendacij, oēs ministros habet impios. Vbi per verba mendacij intelliguntur adulationes: & per ministros impios famuli assentatores, omnia ad voluntatem loquētes, nihil ad veritatem. Sunt tamen nonnulli, qui cum sint assentationibus imbuti, nihilque eis sit anti-

quius, quam alios decipere, & adulari: ostendunt tamen interdum libertatem monendi, vt tunc tutius blandiantur: cum amici, & cœsores videntur. Et hoc est pestilentissimum assentatorum genus. Vt syluestria semina quæ figura & magnitudine accedunt ad triticum, non facillè in cribro purgantur: sic adulator imitans amicum vix cognoscitur: eamque ob causam difficillè ab amicitia reijcitur. Reprehendit leue aliquid, vt tutius & libentius in grauibus aduletur. Et ita molliti sunt sermones eius super oleum, vt ait diuinus psalmista, & ipsi sunt iacula. Quemadmodum vile vitrum imitatur pretiosum crystallum: ita vulgaris adulator videtur aliquando verus amicus. Vt lignum putridum videtur splendere ijs, qui sunt in tenebris: sic infamis assentator apparet interdum fidelis consiliarius, sed ijs, qui in errorum caligine versantur: obscurus est, & videtur fulgere: adulatione utitur, & simulat amorem. Ex quo efficitur, vt vitia laudibus efferantur. Ac vt ait psalmogra phus: Laudatur peccator in desiderijs animæ suæ, & iniquus benedicatur. Vnde Salomon Prouerbiorum primo: Fili mi, inquit, si te lactauerint peccatores, ne acquiescas eis. Et Esaias tertio: Popule meus qui te beatum dicunt, ipsi te decipiunt: & viam gressuum tuorum dissipant. Quare cauendum est, ne adulatoribus patefaciamus aures, quoniam assentationibus facillè decipiemur. Est enim adulatio fallax sub specie amicitie deceptio, qua adu-

lator hominum fauorem, & propriam præterit aucupari vtilitatem. Hieron. Id intelliges Hieronymus: Nihil, inquit, tam corrumpit mentes hominum, quam adulatio: plus enim nocet lingua adulatoris, quam gladius persecutoris. Vt oleum fictilia vasa quauis dura penetrat, & inficit, cum ipsum fit blandum ac lene: sic adulatio corda eorum quibus blanditur, quamuis aspera corrumpit, & perfundit, cum ipsa fit suavis & iucunda. Eam ob causam Dauid: Corripiet me, inquit, iustus in misericordia, & increpabit me: oleum autem peccatoris non impinguet caput meum. Malebat rex iustus à viris obiurgari iustitia & pietate præstantibus, quam ab impijs oleo adulationis deliniri. Vt oleum præbet nutrimentum flammis, vt Bedæ vtar similitudine: ita adulatio peccatis. De adulatore hominem vanum nomine Ægypti significatum oleo adulationis fallente, ait ita Oseas capite duodecimo: Tota die mendacium & vastitatem multiplicat: foedus cum Assyrijs inijt, & ferebat oleum in Ægyptum. Assyrij fuerunt quodam diuites, & Ægyptij vani: & cum huiusmodi hominibus se coniungunt adultores, & ad eorum se applicant familiaritatem. Ac illis quos laudant pleno ore, perniciem aliquando machinantur. Vt apes in ore ferunt mel, & in cauda aculeum: sic adulatorès in ore habent dulcedinem blanditiarum, retro verò fraudes & dolos. Sunt similes scorpionibus, qui blandiuntur facie, cauda verò

feriunt, & occidunt. At nemine magis lædunt adultores, quam se ipsos: nam vt capite sextodecimo Sapientia scriptum est, homo per malitiam occidit animam suam. Si peccant grauius occultantes veritatem, quam non debent silentio præterire: quanto grauius, qui fallunt blanditijs, & obiurganda vitia laudibus efferunt? Nam vt ait ad Casulanum diuus Augustinus: Quisquis metu cuiuslibet potestatis veritatem occultat, iram Dei supra se prouocat: quia magis timet hominem, quam Deum. Quæ verba sunt in sacros canones relata. Hugo. q. 3. Quisquis. Hugo de sancto Victore ijs verbis adulatorem describit: Est amicus in obsequio, hostis in animo, comptus in verbo, turpis in facto: lætus ad prospera, fragilis ad aduersa: facilis ad humana, difficilis ad honesta. Nisi principum fauorè & diuitias cuperent homines, non illis blandiretur. Id indicauit Diogenes, vt refert Valerius Maximus libro quarto: nam cum ei Siracusis olera lauati Aristippus dixisset: Si Dionysium tyrannum adulare velles, ista non comederes. Imò, inquit, si tu ista edere velles, Dionysium tyrannum non adulares. Hæc est causa, quare principes multos habent assentatores. Vnde Seneca in libro de beneficijs: Monstrabo, inquit, tibi, cuius rei inopia laborent magna fastigia: & quid possidentibus omnia desit: scilicet qui dicat verum. Vnde vna contentio est, quis blandius fallat. Quare non est mirandum inter magnates regis

regis Balsaris nullum inuentum esse, qui illum ab impijs sceleribus deterret, & reuocaret. Sed quemadmodum ceruus suauitate fistulæ concinè & modulatè sonantis mulcetur, & ad stuporem vsque delectatur: ita vt incauto illi à seque alienato inferatur à venatoribus mors: sic ille adulatorum blanditijs, ac falsarum laudum musica delinitus tanto stupore tenebatur, vt perniciem non aspiceret, quam eius hostes sibi ipsi moliebantur. Porro Deum qui habet flatum tuum in manu sua. Cum falsos & commentitios deos celebrares, summisque laudibus efferres, verum Deum in cuius potestate est vita tua, & quicquid cogitas, loqueris, & agis, non laudasti, nec metuisti. Per flatum intelligitur vita, aut spiritus vitalis, aut virtus respirandi, in qua vita conseruatur. Hæc quæ admodum alia sunt in potestate Dei, & ipse ea impertit. Vnde Esaias capite. 42. Hæc dicit dominus Deus dans flatum populo: hoc est, qui tribuit hominibus vitam, ac vim respirandi. Cum autem hoc sit non solum in theologia, sed etiam in philosophia perspectum, intoleranda profectò est mortalium inscitia, qui cum à Deo vitam, motum, spiritum, & esse habeant, ad illum minimè aspirent, nec eius numen contemplantur. Quemadmodum in quocunque opificio opus artificis magis quam instrumento tribuitur: sic etiã actio nostra potius est Deo, quam nobis qui eius instrumentum sumus, tribuenda.

Et omnes vias tuas. Hoc est, omnem tuam viuendi rationem, & omnem vitæ tuæ institutum. Eodem modo accipitur via i. psalmo: Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, & in via peccatorum non stetit. Achi dicat diuinus psalter: Felix est vir ille, qui eorum fugit consilia, qui nefarijs sceleribus contaminati, solent alios à iustitia & pietate, ceterisque virtutibus abducere: eorumque institutum & modum viuendi declinat. Tunc in via peccatorum non stamus, cum nefariam vitæ rationem euitamus: & peccantes resipiscimus, veramque poenitentiam agimus. In hunc modum accipitur via multis in locis diuinarum literarum: vt Genesis. 6. capite: Omnis caro corruerat viam suam. Psalmo. 1. Nouit dominus viam iustorum: & iter impiorum peribit. Hoc est, approbat Deus rationem viuendi virorum virtute præstantium, sceleratorum autem detestatur: porro illi vita consequentur æternam: isti verò peribunt, & in ignes æternos relegabuntur. Ideo dicebat idem psalmographus psal. 138. Deduc me in via æterna. Et psal. 145. de Deo loquens: Vias peccatorum disperdet. Et Salomon Prouerbiorum. 3. Vix eius, nimirum Christi, viæ pulchræ, & omnes semitæ eius pacificæ. De quibus ait Esaias cap. 2. Docebit nos vias suas. Et 40. Vox clamantis in deserto: parate viam domini. Via iustorum est via vitæ, impiorum autem mortis. Vtramque nobis proponit Deus, bonam, vt eam accipiamus: malam, vt detestemur.

Iere. 21. Ipse enim apud Ieremiam. 21. Ecce ego, inquit, do coram vobis viam vitæ, & viam mortis. De via vitæ ait Christus Deus noster capite septimo **Matt. 7.** euangelij auctore Matthæo: Stricta est via, quæ ducit ad vitam: & pauci sunt, qui inueniunt illam. De via verò mortis ait eodem loco: Spatiosa via est, quæ ducit ad perditionem: & multi sunt, qui intrant per eam. Et quoniã siue per vnam, siue per alteram ambulamus, semper in potestate Dei sumus: ait de illo Daniel Balsafari: Qui habet flatum tuum in manu sua, & omnes vias tuas.

¶ *Missus est articulus manus.* Id est, missa est particula manus. Erat effigies manus truncatæ à brachio, habentis solum digitos. Quidam per articulum intelligunt digitos, vt sit singularis numerus pro plurali.

¶ *Mane, Thecel, Phares.* Primum vocabulum significat numerum: secundum appensionem: tertium diuisionem. Sensus est: Numerauit Deus dies regni tui, & inuenit adesse finem eius. Appensa sunt in statera diuinæ iustitiæ opera tua bona & mala: & multo plura sunt mala, multoque maioris ponderis, quàm bona: quam ob causam non mereris regnare, nec viuere. Ideo diuidetur regnum tuum: auferetur à te: & dabitur extraneis: Vbi nos habemus: Et compleuit illud: habent nonnulli: Et ad finem adduxit illud. Sed in idem recidit: vt sit sensus: Numerauit tempus regni tui, & deprehendit illud esse completum.

Pro eo quod nos habemus: Et appensus es in statera: habent alij: Et ponderauit te in balance, & inuentus es diminutus in pondere. Comparat regem vanum, & indignum regno cum moneta leuiore, non habente totum suum pondus. Quando enim numum aureum reijcimus, dicimus eum non esse ponderis: ¶ *Appensus es in statera.* Statera Dei est eius iudicium, & examen æquitatis & iustitiæ: vt apud Iob capite 6. Vtinam Iob. 6. appenderentur peccata mea, quibus iram merui, & calamitas, quam patior, in statera. Ac si diceret: Dicitis o amici mei, me peccatis meis id exigentibus hisce ærumnis premi: sed longè fallimini opinione. Quia propter vellem ego, vt peccata mea in altera parte trutinæ, in altera verò calamitates meæ ponerentur: nam re examinata videretis has meas ærumnas veluti arenam maris super meorum peccatorum merita ponderare. In hanc sententiam interpretatur Philippus Philipp. presbiter hunc locum Iob. In eandem significationem accipitur statera apud eundem Iob capite. 31. cum ait: Si ambulauit in vanitate, & festinauit in dolo pes meus, appendat me in statera iustitiæ. Et capite sextodecimo Proverbiorum: Ponderus & statera iudicia domini sunt. Statera dolosa est iudicium corruptum, non tribuens vnicuique, quod suum est. Ita accipitur apud Oseam. 12. Chanaan in manu eius statera dolosa. Solebant enim Chanaanæ fraudibus vti, & iustitiam deprouare. Loquitur diuinus vates de Ephrain,

Ephrain, quem obiurgat: & comparat cum Chanaanæ infidelibus, vafri, ac veteratoribus. Sed quia Chanaan significat etiam mercatorem, potest veriti locus ille: Instar mercatoris in cuius manu est statera dolosa. Vt sit sensus: Ephrain vtitur calumnijs & fallacijs & iniustitiis: quare similis est mercatori trutina dolosa ponderanti, fraudibus ac præstigijs videnti. Huiusmodi sunt illi, de quibus diuinus psaltes: Mendaces, inquit, filij hominum in stateris, vt decipiant ipsi de vanitate in idipsum. Hoc est, fallaces sunt homines in stateris: nam se vicissim ac mutuò decipiunt. Possunt etiam verba hæc in hunc modum transferri: Mendaces filij hominum si in stateris ponantur, ipsi pariter leuiores sunt vanitate. Hac elegantia hyperbolica vtitur diuinus psaltes ad exaggerandam mortaliū insaniam & vanitatem: qui si in altera statera lance constituentur, in altera inanitas, ea sine dubitatione præponderabit. Accipitur etiam apud externos philosophos statera pro æquitate. Vnde Pythagoras, Stateram, inquit, ne transgrediare. Hoc est, iustitiam quæ in æqualitate consistit, ne pertranseas. Meminit huius sententiæ Cyrillus Alexandrinus libro nono contra Iulianum: & Diogenes Laertius in vita Pythagoræ: Erat enim quondam statera symbolum æquitatis & iustitiæ. Ex quo effectum est, vt de homine æquitatem & iustitiam colente diceretur in trito illo vetustate proverbio à Doricis sepe vsurpato: Est iustior

statera. In hunc modum interpretatur Demetrius Bizantius apud Athenæum Demet. libro Dipnosophistarum decimo: Et Athen. quoniam æqualitas nec seueritate nimiam diligit, nec pietatem nimiam: sed medium tenet: ideo astrologi signum libræ seu stateræ inter scorpionem & virginem in celo collocarunt: Per scorpionem enim asperitatem immoderatam intelligebant: per virginem verò nimiam ac extra modum pietatem: in quarum medio æquitatem constituebant. Romani veteres æquitatem colebant pro Dea: eiq; templum in honorem Iulij Cæsaris, vt Dion Cassius Dion. libro 43. ait, ædificauerunt. Æquitatis autem imago erat virgo quædam tenens sinistra hastam, dextera iustam stateram, vt videre licet in numis Sergij Galbæ, & Vitellij, & Vespasiani. Omnes enim hi imperatores significare volentes se esse æquitatis studiosos, eam in numis sculperet fecerunt: vt constat ex libro imaginum & numismatum omnium Cæsarum, quem edidit in lucem Antonius Zantanus Zanta. comes, vbi numismata hæc depicta sunt. Sed non intelligas doctis & indoctis, nobilibus & plebeijs, robustis & debilibus, virtute præditis & scelere imbutis esse omnia æqualiter exhibenda. Nam æqualitas ista, vt ait libro secundo de legibus Plato, summa Plato. esset inæqualitas. Sed vnicuique est proprius merito & dignitate tribuendum. Quemadmodum qui multis gladijs diuersarum formarum & magnitudinum æquales inter se omnino faceret.

vaginas, merito exhiberetur: quia equalitate illa nihil esset inæqualius: sic qui multis differētibus merito equale præmium tribueret, esset absq; dubio inæqualis: & non posset iustam hominū reprehensionem euitare. Princeps debet omnibus cōsulere, sed pro cuiusq; merito & dignitate. Vt punctū quod centrum vocant, est in medio sphaeræ ab omnibus eius partibus æqualiter distans, à quo omnes lineæ ductæ in orbem, quem circulum & circumferentiam appellant, sunt æquales: sic qui rempublicam gubernandam susceperunt, debent in medio consistere, omnibusque æqualitatem seruare. Et ita cuiuslibet eorum poterit illud psal. 44. accommodari: Virga æquitatis virga regni tui. De viro iusto ait do Malac. 2. minus apud Malachiam capite. 2: In pace & æquitate ambulauit mecum. Prou. 4. Et 4. Prouerbiorum: Ducam te per semitas æquitatis. Hæc autem æquitas significatur per stateram: de qua scriptum est capit. 19. Leuitici: Statera sit iusta, & æqua sint pondera. Quæ verba diuus Hieronymus in commentarijs in caput. 45. Ezechielis, ait esse intelligenda non solum in cōmercijs & vsu vitæ cotidianæ, sed in seruanda iustitia & æquitate: quemadmodum verba eiusdē diuini vatis inducentis Deū ita in eodem capite loquentē: Statera iusta sit vobis. At cum statera iustitiam quæ in æqualitate consistit, vt ostendimus, significet, miraberis fortasse, cur diuus Ioannes cap. 6. Apocalypsis dicat, se vidisse diabolum super æquum

nigrum, & habuisse stateram in manu sua? Equus niger est impiorum calliditas vmbri ac tenebris cooperta, in quibus est dæmon, eos ducēs quò vult. Sed nulla te teneat admiratio: nā diabolus stateram habet, non quòd illa vtatur, sed quòd videatur vti. Explicans diuus Augustinus locum illum homilia quinta & sexta in Apocalypsim: Librā, inquit, habet in manu sua, id est, examen æquitatis: quia dum fingit se iustitiam tenere, per simulationem lædit. Vnde hypocritæ damonis discipuli simulatione virtutis cum maxime decipiunt, id agunt, vt p̄ ac iusta videantur. Eruditi artificio simulandi stateram ostendunt iustitiæ & æquitatis, & virtutis significatricem: cum nihil minus habeant. Virtutibus carent, vmbri tantum, venditione & ostentatione vtuntur. Vera iustitiæ statera eorum est, qui nec inanem rumorem volunt aucupari, nec vmbra falsæ gloriæ consecrari, nec honestatis solum imaginibus vti: sed simulationem fugientes, quæ fallaciter imitando adulterat naturā boni, iustitiam colunt & pietatem: qui deniq; in corporibus humanis vitam coelitem imitantur. At iustissima statera nunquam errans est æquitas diuina, & examen iustitiæ Dei: de quo ait Dauid psal. 10. Iustus dominus, & iustitiam dilexit: æquitatem videt vultus eius. Et psalm. 110. Fidelia omnia mandata eius, confirmata in seculum seculi, facta in veritate, & æquitate. Et psal. 97. Iudicabit orbem terrarum

Auguſt.

Pſal. 10.

Pſal. 110.

Pſal. 97.

in iustitia, & populos in æquitate: Et diuus Paulus capite secundo epistolæ ad Romanos: Reddit unicuique secundum opera sua. Iustissimam enim & fidelissimam habet stateram, in qua Balsaris vitæ & merita ponderant. ¶ Et datum est Medis & Persis. Medi & Persæ oppugnauerunt Babylonē, & tandem expugnauerunt: & totum Babyloniorum regnum occuparunt: & tamen dicitur datū illis esse. Deus enim illud à Balsare abstulit, & ad hostes illius transtulit. In exercitu erat Darius rex Medorum, & Cyrus rex Persarum: & ideo ait Daniel: Datum est Medis & Persis. ¶ Tunc iubente rege. Audiuit aduersus se vaticinationem rex Balsar: & nihilominus iussit præmium solui Danieli, quod illi promiserat. Fortasse existimauit, longo post tempore ea ventura. Aut dum diuinum vatem honoraret, sperauit se veniam consecuturū. Aut eam ob causam stetit promissis, quia intellexit proprium esse regis veritatē seruare. Id intelligens rex Dauid cum Deo loquens: Ne auferas, inquit, de ore meo verbū veritatis vsque quaque: Simandius rex Ægypti sepulchrum sibi fecit magnificum, in quo erant statuæ eos representantes, qui de rebus dubijs disceptabant, & in iudicijs sententias ferebant: in quarum medio erat statua principis, cuius à collo suspensa veritas pendebat, in quā ipse oculos ad alia subelatos coniecerat, librorum cumulo circumstante. Hæ imagines præ se ferebant, iudices

Rom. 2.

Auguſt.

Auguſt.

Pſal. 8.

integros esse oportere, sed regem præcipue, qui solam deberet intueri veritatem. Antiquitatē hanc narrat Diodorus Siculus lib. 2. Bibliothecæ: Sed quid dicam principes? Imò oportet omnes homines esse simplices, & apertos: sed & prudentes, veritatis cultores, mendaciæ fraudis inimicos. Veteres cum veritatem significare volebant, verbaq; ab animo non discrepare, pingebant pomum Persicum cū folio quodam adhærescente: nam per pomum illud intelligebant cor, per folium verò linguam, quæ debet esse cum corde coniuncta, ab eoque nullo modo abhorere nec dissentire. Per solem etiam veritatem significabant: & res apertam veritatem continetes, affirmabant esse luce meridiana clariores. Vnde Pythagoras monēbat, neminem deberē loqui faciem habentem aduersus solem, hoc est, contra veritatem. At hodie, vt verbis vtar diuini psaltis: Diminutæ sunt veritates a filijs hominum: Sed vt in lib. 3. Esdræ cap. 4. scriptum legimus: Veritas manet, & inualeſcit in æternum. Magna est vis veritatis, quæ contra hominum ingenia, calliditatem & solertiam facile se per seipsam defendit. Quare est summopere diligenda. Vnde Hieronymus in epistola ad Celatiam: Tantus, inquit, in te sit veritatis amor, vt quicquid dixeris, iuratum putes. Et tamen pro veritate in calamitates incidamus, non debemus ab ea deterri. Nam vt ait libro Moralium decimo diuus Gregorius: Bonorum mēs

Diodo.

similitudo.

Pytha.

Psal. 11.

Esdr. 4.

Hieron.

Psal. 117.

Psal. 117.

Gregor.

quò duriora pro veritate tolerat, eò eternitatis premia certè sperat. Ideo potest hac in re felix appellari: quod homini mendaci haud potest conuenire. Ut ciuitas in seditione non potest esse beata, nec in discordia dominorum domus: sic homo à seipso dissidens, qui aliud sentit, aliud loquitur: in quo os & animus discordant, nullam gustare partem tranquillitatis & huius vitæ beatitudinis poterit. Est igitur veritas dicenda & seruanda: & promissis standū: nisi dolo deceptus, aut metu coactus promiseris: aut quæ promissisti, perniciofa esse intellexeris.

¶ *Qui haberet potestatem tertius in regno.* Potest verti ex Chaldæo: Quod futurus esset dominus tertius in regno. Particula, suo, non est in Chaldæo: nec in biblijs Latinis correctioribus.

¶ *Eadem nocte interfectus est Balsasar rex.* Ionas nuntiauit euerfionem Niuiitis: qui pœnitentia Deum placarunt: & incolumes euaserunt. Balsasar autem noluit pœnitentiam agere: & eadem nocte fuit interfectus. Si ad verum Deum toto animo confugisset, consequeretur salutem: si non corporis, certè animi. Ipse Deus ait apud

Zacharia. Zachariam primo: Conuertimini ad me: & ego conuertar ad vos. Et apud Ierem. 3. Ieremiam. 3. Conuertimini filij reuerentes: & sanabo auersiones vestras.

Malac. 3. Et apud Malach. 3. Reuertimini ad me: & reuertar ad vos. Id est quod aiebat Ioannes Baptista apud Matth. 3.

Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cœlorum. Ac si dice-

ret: Conuertimini per pœnitentiam ad Christum: & ipse, qui est regnum cœlorum, suscipiet vos. Appropinquauit dixit de præterito, vt eius quod diceret, certitudinem significaret. Nonnulli codices habent, appropinquabit. Ex Græco potest transferri: In propinquo est regnum cœlorum. Esse autem Christum regnum cœlorum indicat ipse, cum ait apud Matthæum. 13. Matt. 13. Simile est regnum cœlorum thesauro abscondito in agro. Est enim Christus cum thesauro comparatus, quia est summum bonum: in quo vt ait capite secundo ad Colossenses aposto- Colos. 2. lus, sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi. Hæc autem pœnitentia est conuersio ad Christum cum animi dolore & contritione: iuxta id quod ipse ait apud Ioel. Ioel. 2. Conuertimini ad me in toto corde vestro, in ieiunio, & fletu, & planctu. Et scindite corda vestra, & non vestimenta vestra. Ita illud diui Petri Act. 2. Act. 2. intelligitur: Pœnitentini, & conuertimini, vt deleantur peccata vestra. Ut ad euellendam radicem plantam euellitur etiam atq; scinditur terra: sic ad auferendum & delendum à corde mortiferum crimen, debemus præ displicentia cor ipsum quodammodo conterere, & infringere: vt Ioelis illud in nobis expleatur: Scindite corda vestra. At rex Balsasar non scidit cor suum per pœnitentiã: sed fuit illi scissa vita simul cum regno. Iosephus Gorionides, & Saadias historici Hebræi aiunt fuisse Balsasarem à quodã ex custodi-

bus

bus suis nocte illa per insidias interfectum: alij fuisse nocte illa expugnatam urbem: & Balsasarem ad summam mundi gloriam florentem ab hostibus morte mulctatum. Non die mortuus est, sed nocte, quia tenebris circumfusus, æquum erat, vt in tenebris animam exhalaret.

¶ *Et Darius Medus successit in regnum.*

Duces belli erant, vt diximus, Darius Medus, & Cyrus Persa. Sed hoc loco non fit mentio Cyri, quia erat iunior Dario auunculo suo: erat enim filius sororis Darij: Et quia regnum Medorum erat tunc maius regno Persarum, illustrius, & præstantius. Ideo loquens Deus de Babylonijs apud Esai. 13. Ecce ego, inquit, suscitabo super eos Medos, qui argentum non querant, nec aurum velint: sed sagittis paruulos interficiant. Et Ieremias. 51. Sufficitauit dominus spiritum regum Medorum: Id est vnius ex regibus Medorum: nam proximè sequitur: Et contra Babylonem mens eius est, vt perdat eam: quoniã vltio domini est. Fuisse autem ciuitatem illam captam nocte illa conuiuij, vaticinatus fuerat cap. 21. ijs verbis Esaias: Babylon dilecta mea posita est mihi in miraculum. Pone mensam: cõtemplare in specula. Comedentes & bibentes surgite principes: arripite clypeum. Vel vt potest verti ex Hebræo: Vngite clypeum. Hoc est, regem alterum constituite. Significari autem regem per clypeum indicat lib. 2. Reg. cap. 1. vbi rex Saul appellatur clypeus fortium. Cum se Babylo-

nij ingurgitarent in epulas, accesserunt speculatores urbis clamantes: regem ac magnates ad arma capiendã mouentes. At illi ceciderunt animo: & timore debilitati corruerunt. Et adeptus est Chaldæorum regnum Darius, cui successit Cyrus, qui filios Israelis restituit, & ad pristina dignitatẽ reuocauit

Observationes ex Chaldæo in cap. 5.

Balsasar rex. In Græca translatione pro Balsasar est βαλτασαρ: in Chaldæo verò בַּלְטַשְׁאֶר Balsasar. Deducitur à Bal, quod est non, & sa, à nasa, quod est ferre, & sar, quod est angustia. Vnde Balsasar idem est quod non ferens angustiam. At finis eius nomini non respondit: nam oppressus calamitate infelici morte clausit suum diem. Daniel autem vocatus est Balthasar, nomine deducto à Be, quod est in, & lathas, quod est acere, & asar, quod est recondere. Quare idem est Balthasar, quod in acumine reconditus. Erat autem nomen cuiusdam idoli ita vocati, quia erat in columnæ, aut pyramidis fastigio collocatū: vbi à seductis hominibus colebatur. Hebraicè scribitur Balthesasar.

¶ *Fecit grande conuiuium.* In Græco est: εποίησεν δειπνον μέγα. Hoc est, fecit cœnam magnam. Sed parum refert: nam cum cõuiuium illud fuerit nocte, merito vocatur cœna. Ideo Theodotio non συνεστίασιν hoc est comportionem aut

Similitudo.

Matt. 13.

Colos. 2.

Ioel. 2.

Act. 2.

Similitudo.

Ioel. 2.

Ioseph. Saadias.

Esai. 13.

Iere. 51.

Esai. 21.

1. Reg. 1.

Theod.

Theod.

aut conuiuium dixit: sed *ἄριστος* hoc est cœnam. In Chaldæo verò est *רב לחם* Hauadh Lechem Rab: fecit cõuiuium magnũ. Pro conuiuio est Lechem, à verbo Lacham, quod significat comedere: vt cap. 9. Prouerb. vbi Christus ait: Venite, comedite panem meum, & bibite vinum, quod miscui vobis. Vocat gentes ad mēsam euangelij, vbi diuina eloquia sunt epulæ, quibus anima reficitur & sustentatur. De hac mensa ait Deus apud Ezechielem. 41. Hæc est mensa corã domino. Et apud Luc. 14. Homo quidã fecit cœnam magnam: & vocauit multos. Significat etiam verbum hoc pugnare & expugnare: vt psal. 34. Expugna impugnantes me. Pro quo alij vertunt: Comede comedentes me. Hoc est afflige affligentes me. Vnde Lechẽ significat panem, & conuiuium: & præter hæc fructum, & quemcunq; cibũ.

Deut. 8. Pro pane accipitur Deut. 8. Non in solo pane viuit homo. Pro fructu accipitur Ierem. 11. apud quem scribæ & pharisæi in hunc modum aduersus Christum loquuntur: Mittamus lignum in panẽ eius: quæ verba ita etiam verti possunt: Corrumparamus lignum in fructu eius. Hoc est, disperdamus, deleamus, & euellamus Christum, qui se arborem vocat fructuosam: qui appellatur lignum vitæ: id est arbor, cuius fructus vita est. Pro omni alimento terræ accipitur capite. 40. Genesis, vbi ait Iacob: Asser pinguis panis eius. Quasi dicat: Portio terræ tribus Asser erit summè fertilis & frugifera: abun-

dabit omnibus ad splendidum victũ pertinentibus. Ita hunc locum explanat Theodoretus, & post illum Caietanus. At Ambrosius, Cyrillus, Hippolitus, Eucherus, Rupertus ad sensum spiritualem illum traductes, aiunt per Asser qui diuitem significat, intelligi dominum Iesum, qui propter nose gēnus factus est, cum esset diues, vt ait in epistola posteriore ad Corinthios diuus Paulus, vt illius inopia nos diuites essemus. Est enim thesaurus absconditus, diuitiarum plenissimus. Per panem autem eius intelligimus sanctum eucharistiæ sacramentum, vbi ipse Christus continetur: qui de se ait cap. 6. euangelij authore Ioanne: Eg sum panis viuus, qui de cœlo descēdi. Pro omnesca accipitur 24. Genesis: vbi narrans Moses fuisse paratum conuiuium seruo Abraha: Appositus est, inquit, in cõspectu eius panis. Accipi autem ibi panem pro escis indicat id, quod sequitur paulõs est: Inito conuiuio, vescētes pariter & bibentes manserunt ibi. Adiurans Saul populum dixit: Maledictus vir, qui comederit panem vsque ad vesperã. Et quia Ionathas comedit parũ mellis, iudicatus est præceptũ fregisse. Ita narrat diuina scriptura cap. 14. libri. 1. Regum. Vbi apertè ostenditur nomine panis etiã mel significari. Cõfirmatur hoc autoritate diui Lucæ aientis cap. 14. itroiuisse Iesum in domũ cuiusdam p̄ncipis sabbato m̄aducare panẽ. Vbi aspicias accipi panẽ p̄scis cõuiuij, & p̄ ipso cõuiuio, vt hoc Danielis loco.

¶ Opti-

Theod. ¶ *Optimatibus suis mille.* Theodotio pro mille habet *χίλια* & *χίλις*: pro quo Latina versio ex Græco desumpta habet millenarijs. Certè *χίλια* & *χίλις* idẽ est quod præfectus mille viris: aut tribunus militum. Nec hoc discrepat à litera Chaldaica, quæ pro mille habet *אלף* Alaph: nã Alaph Hebraicè significat ducem, dominum, & præfectum. At Aleph significat mille: quam significationẽ secutus est noster interpret. Significat etiam doctrinam. Vnde quod dicitur de turre Dauidis, hoc est de ecclesia catholica capite quarto Canticorum: Mille clypei pendent ex ea: potest etiã verti: Doctrinæ clypei pendent ex ea. Nam verba Dei sunt scuta doctrinæ, iuxta illud capit. Prouerb. 30. Omnis sermo Dei ignitus clypeus est omnibus speratibus in se. Quæ verba possunt etiã ita trãsferri: Ois sermo Dei purus est, & clypeus his, qui in illo innituntur.

Theod. ¶ *Et unusquisque secundum suam bibebat etatem.* Græca translatio habet: Et coram mille vinum bibens. Pagninus. Et coram mille vinum bibebat: scilicet rex. Potest etiam verti: Et è regione ducum vinum bibebat. Erat enim rex solus in altera mensa è regione illorum magnatum: sed in eadem aula, ex qua illos ad potum bibens inuitabat, sed non cogebat.

¶ *Principem magorum, incantatorum, Chaldeorum, & aruspicum.* Pro principe vertunt quidam antistitem. In Chaldæo est *רב* Rab. Quod vocabulum est etiam Hebraicum, significatque principem, præcipuum, in-

dlytum, magnum, multum; magnatam, propugnatorem, qui inter alios eminet, & illustribus laudibus celebratur. Eo vtitur Esaias. 19. pro quo Latinus noster interpret vertit propugnatorem: Mittet eis saluatorem & propugnatorem. Et Ieremias Threnorum primo: Quomodo sedet sola ciuitas plena populo? Vbi pro plena est in Hebræo hoc idem vocabulum Rab. Poterat verti: Quomodo sedet sola ciuitas magna populo, vel inclyta populo. Hoc est, quæ fuerat magnitudine ac frequentia populi illustris. Et Dauid psalmo tertio: Multi insurgunt aduersus me: Multi dicunt animæ meæ: non est salus ipsi in Deo eius. Quæ verba possunt etiam ita verti: Principes insurgunt aduersus me: magnates dicunt animæ meæ: non est salus huic in Deo eius. Principes & magnates vocat Absolonem, & præcipuos, qui sequebantur eum, & ab ipso Dauid defecerant. Hi piũ ac iustum regem capite ac opibus acerrimè oppugnabant, eumque videntes eiectum è ciuitate, asseriebant esse diuino auxilio penitus destitutum. Principes etiam in literis diuinis vocantur apostoli, qui omnes nationes sanctã religione imbuerunt, & per cunctas mundi oras Christi euangelium propagarunt. Et quoniam hi loco patriarum & diuinorum vatum successerunt, ait diuinus psalter cum ecclesia loquens: Pro patribus tuis nati sunt tibi filij: Constitues eos principes super omnem

Theod. Caieta. Ambro. Cyrillus Hippol. Euch. Rupert.

2. Cor. 8

Matt. 13

Cant. 4

Prou. 30

Theod.

Pagnin.

Luc. 14

1. Reg. 14

Esai. 19

Thre. 1

Psal. 3

2. Reg. 15

& 16.

Psal. 44

omnem terrá. Hi qui in familijs eminent honore inter alios, principes dicuntur: vt psal. 67. Principes Iuda duces eorum: principes Zabulon, principes Nephthalim. Vel vt trásferre possumus ex Hebræo: Optimates Iuda, duces eorum: magnates Zabulon, inclyti Nephthali. Gentium etiam philosophi & oratores principes vocantur, vt capite. 2. prioris ad Corinthios: Sapientiam loquimur inter perfectos: sapientiam verò non huius seculi, nec principum huius seculi, qui destruuntur. Ideo eos ait destrui: quia cum corruerent fide, seque contaminarent vitijs, in æternos Inferorum ignes relegantur. Vel qui destruuntur, hoc est, qui euanescent, quorum gloria simul perit cum vita: aut certè sensim obscuratur: & ad nihilum recidit. De quibus paulò post subdit: Quam nemo principum huius seculi cognouit. Chryso-
Chryso. stostomus tamen per hos mundi principes intelligit Herodem & Pilatum, & Iudæorum magnates. Princeps pacis est Christus Deus noster apud Esai.
Esai 9. 9. qui à diuo Petro in priore sua canonica vocatur princeps pastorum: & à
Apoc. 1. diuo Ioanne in Apocalypsi princeps regum terræ. Præterea principes sacerdotum vocabantur sacerdotes illi, qui alios honore, scientia, & dignitate antebant: vt apud Matth. 2. Congregans, nimirum Herodes, omnes principes sacerdotum, & scribas populi, sciscitabatur ab eis, vbi Christus nasceretur. Et apud Marcum cap. 2. Nūquam legistis, quid fecerit Dauid, quando

necessitatem habuit: & esuriit ipse, & qui cum eo erant: quomodo introiuit in domum Dei sub Abiathar principe sacerdotum, & panes propositionis manducauit? Hæc historia narratur lib. 1. Reg. cap. 21. At sacerdos ille
1. Reg. 21 vocabatur Achimelech, vt ibi ostenditur. Sed nulla est inter hos duos locos discrepantia: nam sacerdos ille erat binomius: appellabatur enim Abiathar & Achimelech: quemadmodum multi alij, qui erant duobus signati nominibus: vt constat ex infinitis diuinarum literarum locis. Vel Achimelech erat sacerdos, Abiathar autè princeps sacerdotum. Et quia cap. 21. lib. 1.
1. Reg. 21 Regum dicitur Abiathar sacerdos filius esse Achimelech, qui Abiathar interfectis alijs sacerdotibus fugit, & euasit, existimo eos ambos fuisse principes sacerdotum, hoc est primarios inter illos, cum Dauid panes propositionis comedit. Vt autem hoc innueretur, dictum fuit 1. Reg. euenisse illud sub Achimelech sacerdote: & 2. Marc. sub Abiathar. Sed quia lib. 1. Reg. dicitur: Achimelech sacerdos, apud Marcum autè Abiathar princeps sacerdotum, possumus illos duos locos conciliare, si dicamus vnum loqui de sacerdotio, alterum de principe sacerdotum. Aspicias igitur, principem variè accipi in diuina scriptura: hoc autem Danielis loco principem magorum cum esse, qui inter eos principatum tenebat: & celebriore nominis amplitudine celebrabatur.

¶ *Gloriam & honorem.* Pro gloria in Græco

Græco est τιμήν, hoc est honorem: pro quo alij habent decus. Sed in idem recidunt. In Chaldæo est נִקְרָא Vicara, hoc est, & gloriam, siue & pretium. Deducitur à verbo נִקְרָא, quod significat honorare, & in pretio esse. Psalmo
Psal. 48. 48. pro vocabulo hoc Iecar transtulerunt Septuaginta interpretes pretium: quos sequitur interpres noster ita habens: Frater non redimit, redimet homo: non dabit Deo placationem suam: & pretium redemptionis animæ suæ. Vbi per fratrem intelligitur dominus noster Iesus Christus, iuxta id quod de eo ait cap. 2. ad Hebræos diuus Paulus: Non confunditur fratres vocare eos, dicens: Nuntiabo nomen tuum fratribus meis. Fratres vocat Christianos, vt pote filios Dei, cohæredes autè suos. Vnde idem apostolus in epistola ad Romanos cap. 8. Vt sit ipse, inquit, primogenitus inter multos fratres. Et ipse
Ioan. 20 Christus cap. 20. euangelij Ioannis ait Mariæ Magdalene: Vade ad fratres meos, & dic eis: Ascendo ad patrem meum, & patrem vestrum. Est igitur sensus illius loci psalmographi. Impij qui nolunt flagitijs nuntium remittere, non sunt liberandi ab aliquo homine: nam si Christus eos non redimit, quis eos poterit redimere? Nemo dabit Deo quicquam, quo eum placet, vt impium eripiat, nec pretium pro redemptione animæ eius. Hanc existimo esse veram ac germanam huius loci intelligentiam. Possunt nihilominus verba hæc in hunc etiam modum ex Hebræo transferri: Fratrem non

redimendo redimet homo: nec dabit quicquam pro placatione eius, quia pretiosa est redemptio animæ ipsius. Ac si dicat: Nemo existimet vi ac magnitudine diuitiarum sibi, aut suis vitæ perpetuitatem cõparaturum esse: nam ita pretiosa est redemptio vitæ, vt nullo modo possit quis mortem euitare. ¶ *Deum qui habet flatum tuum in manu sua non glorificasti.* Pro, flatum tuum, est in Chaldæo: נִשְׁמַתִּי Nixmethac. Vocabulum Hebraicum est נְשָׁמָה Naxam, quod significat spiritum: vt psalmo. 149. Omnis spiritus laudet dominum. Significat halitum: vt tertij Regum capite. 17. Erat langor fortissimus, ita vt non remaneret in eo halitus. Significat animam: vt Genesis. 2. Gene. 2. Inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ. Hoc est halitu suo dedit illi animam, & spiritum. Aiunt viri docti spiritum esse mentem, qua homo intelligit: animam autem esse, qua viuit. Anima rationis particeps, est anima & spiritus. Dicitur anima secundum quod est sibi commune, & alijs animalibus, quod est vitam corpori dare: & spiritus dicitur, secundum quod est proprium sibi, non autem alijs animalibus, quod scilicet habeat virtutem intellectiuam immaterialem. Hæc ex diuo Thoma. 1. p. q. 97. articulo. 3. Thom. Idè licet verbis alijs, ait in libro de spiritu & anima diuus Augustinus. Pro August. inspirauit, vertut nonnulli, insufflauit. Quo verbo, vt Theodorus, & Diodorus aiunt, non significauit Moses animam esse ex inuisibili Dei essetia, sed diuini opificij

opificij facilitatem, fuisseque animam à Deo creatam, hominique infusam. Et quia anima aliquando accipitur in sacra scriptura pro corpore animato: ideo postquam dixit: Inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ: adiecit: Et factus est homo in animam viuentem. Vbi anima viuens aliud ibi non est, quam persona composita ex anima & corpore, iuxta idiotismum sacræ scripturæ. Nam capite Genesis. 12. scriptum est: Tulit Abram vxorē suam, & Loth filiū fratris sui, vniuersamque substantiam, quam possederant, & animas, quas fecerāt in Haran: & egressi sunt, vt irent in terram Chanaan. Vbi per animas factas in Haran, homines in terra illa geniti ex familia Abraham intelliguntur. Ita illud euangelij intelligitur Ioannes. 12. Qui amat animam suā, perdet eam. Hoc est, qui seipsum proprio amore prosequitur, conflat in se exitium sempiternum. Accipiat autē animas pro hominibus indicat scriptura capite. 46. Genesis, vbi hæc sunt verba: Cunctæque animæ quæ ingressæ sunt cum Iacob in Ægyptū, & egressæ sunt de femore illius, absque vxoribus filiorum eius, sexaginta sex. Filij autem Ioseph qui nati sunt ei in terra Ægypti animæ duæ. Omnes animæ domus Iacob quæ ingressæ sunt in Ægyptū, fuere septuaginta. Vbi perspicuum est animas sumi pro hominibus: vt rectè obseruauit Augustinus in questionibus in Genesim: & Gregorius. 2. Moralium. Sed quoniam in hūc incidimus locum, qui est difficilissimus, uti-

le ducimus, illum explanare. Si homines qui in Ægyptum ingressi sunt cū Iacob ab eo originem ducentes, fuerunt sexaginta sex, & in Ægypto erāt duo filij Ioseph, nempe Manasses & Ephrain, quomodo ait hīc scriptura, fuisse omnes septuaginta? Nam si ad sexaginta sex addas duos, fiunt sexaginta octo, non autē septuaginta. Respondendum est, nec Iacob nec Ioseph includi in numero illo sexaginta sex, nec duos filios Ioseph. Nam scriptura ait fuisse sexaginta sex eos, qui egressi sunt de femore Iacob: vnde inter illos non cōtinetur ipse Iacob: sed qui ex eo geniti sunt: nec Ioseph: quia scriptura loquitur de his, qui ingressi sunt cum Iacob in Ægyptum: at Ioseph non ingressus est cum eo, iam enim ibi erat. Cū autem præter sexaginta sex fuerint quatuor, nimirū Iacob & Ioseph, & duo filij eius, apertè cōcluditur, eos fuisse septuaginta. Idem asserit diuina scriptura nō solum hoc Genesis loco, sed etiam cap. 1. Exodi: & 10. Deut. Sed insurgit magna & difficilis dubitatio: nam diuus Lucas cap. 7. Actorum apostolicorum inducit diuum Stephanū plenū Spiritu sancto asserentem, fuisse septuaginta quinque animas, dicēs: Mittens autem Ioseph accersuit Iacob patrem suum, & omnem cognationem suam in animabus septuaginta quinque. Et septuaginta interpretes capite. 46. Genesis, & capite primo Exodi habent, septuaginta quinque animas ingressas fuisse in Ægyptum. Ac vbi cōmunis nostra versio habet:

Filij

Filij autem Ioseph qui nati sunt ei in Ægypto, animæ duæ: habent illi: animæ nouem. In numero sexaginta sex cōcordant septuaginta cum Hebræo, & cum paraphrasi Chaldaica, quæ in omnibus his locis non discrepat ab Hebraica veritate: at postea magna videtur esse discrepantia. Sed si veritatis seriem perpendamus, inueniemus, nullam esse in his locis discordiam, nullam dissensionem. Nam veritas Hebraica numerat duos filios Ioseph: septuaginta autem interpretes præter illos duos numerant septem filios illorum, nepotes Ioseph: eam ob causam aiunt, filios Ioseph fuisse nouem, moræ scripturæ, quæ solet etiam nepotes filios appellare. Si autem sexaginta sex hominibus addas nouem, fiunt septuaginta quinque. Et tot fuerunt in Ægypto, præter Iacob & Ioseph, qui fuerunt præcipua capita, illiusque ingressione principes: vnus, à quo omnes genus duxerunt, alter propter quem in Ægypto habitauerunt. Itaque veritas Hebraica præter sexaginta sex numerat Iacob & Ioseph, & duos filios eius, eamque ob causam concludit fuisse animas septuaginta. Veritas autem Græca præter sexaginta sex numerat nouē filios Ioseph: ideo concludit fuisse animas septuaginta quinque, præter duos præcipuos duces Iacob & Ioseph. Filij autem filiorum Ioseph prolepsi nominantur: diuus autem Stephanus septuaginta interpretes sequitur in oratione, quam habuit ad populum: quam diuus Lucas literis

mandauit Act. 7. Cū enim scripserit Græcè acta apostolorū, quæ ad Gentes emissa, eam secutus est scripturam, quæ iam fuerat Græcis diuulgata, Græcoque scripta sermone: cuius historia erat tria oratione celebrata, explanata in cōcionibus, cōmemorata in iudicijs, & multis cognita & perspecta. Aspicias igitur non esse inter editionē Græcam & Hebræam aientia & negantia, sed summā concordiam, & admirabilem consensum: quem tibi pro viribus explanaui. De re hac poteris videre Hieronymum in quæstionibus in Genesim, Augustinum lib. 1. quæstionū in Genesim, Albinum in eundem locum, Eucherium in quæstionibus in Deuteronomium.

Argumētum cap. 6.

V. M. Daniel sapiētia, probitate, atque omni genere laudis vnus inter omnes emerit, fuit à rege Dario super magistratus princeps constitutus. Cū autem eius res gestæ ceterorum laudibus obscuritate mutuisissent, decreuerunt gubernatores, qui primos ordines ducebant, eum ad exitium vocare, omnisque memoriæ clarissimum lumen extinguere. Quare inuidia concitati edictum aduersus illum excogitarunt, eumque tanquā edicti regis violatorem, laesaque maiestatis reum in summum capitis discrimen vocauerunt. Coniicitur insu regis in lacum leonum ab illis dilaniandus, vnde mirabiliter eripitur: & illuc proiecti eius accusatores à leonibus dilacerantur. Quo admiratus rex Deum verum extulit laudibus, sanxitque edicto, vt omnes colerent illum, cuius regnum esset æternum, quod nulla potest veritas consumere, nulla potest aeuerrere, nulla temporum varietas labefactare.

T Caput

Caput sextum.

Explanatio.

A Placuit Dario, & constituit super regnum satrapas centum viginti, ut essent in toto regno suo. Et super eos principes tres, ex quibus Daniel unus erat: ut satrapa illis redderet rationem: & rex non sustineret molestiam. Igitur Daniel superabat omnes principes & satrapas: quia spiritus Dei amplior erat in illo. Porro rex cogitabat constituere eum super omne regnum. Vnde principes & satrapa querebant occasionem, ut inuenerent Danieli ex latere regni: nullamque causam & suspicionem inuenire poterunt, eo quod fidelis esset, & omnis culpa & suspicio non inueniretur in eo. Dixerunt ergo viri illi: non inueniemus Danieli huic aliquam occasionem, nisi forte in lege Dei sui. Tunc principes & satrapa surreperunt regi, & sic locuti sunt ei. Dari rex in aeternum uiue: consilium inierunt omnes principes regni tui, magistratus & satrapa, senatores & iudices, ut decretum imperatorium exeat, & edictum, ut omnis qui petierit aliquam petitionem a quocunque Deo, & homine usque ad triginta dies, nisi a te rex, mittatur in lacum leonum. Nunc itaque rex confirma sententiam, & scribe decretum, ut non immutetur, quod statutum est a Medis & Persis: nec prauaricari cuiquam liceat. Porro rex Darius proposuit edictum, & statuit. Quod cum Daniel comperisset, id est constitutam legem, ingressus est domum suam: & fenestris apertis in cœnaculo suo contra Ierusalem tribus temporibus in die flectebat genua sua: & adorabat, confitebaturque oram Deo suo, sicut & ante facere consueuerat.

Placuit Dario. Hic non fuit Darius ille, quem Alexander Magnus uicit, & profligauit: sed auunculus Cyri: cuius superiore capite meminimus. Credibile est fuisse huic Dario relata uisionem manus in pariete scribentis, & Danielis interpretationem, & sapientiam, & virtutis præstantiam: eamque ob causam eum secum honorificè duxisse in Mediam; unumque ex tribus principibus regni sui constituisse. Flavius Iosephus libro decimo antiquitatum in hunc ait modum: Darius Astyagis filius, qui Babyloniorum principatum destruxit cum Cyro cognato suo, annum agebat sexagesimum secundum, cum Babylon fuit inuasa: qui tamen alio nomine vocatur à Græcis, qui que Daniele prophetam sumens ad se in Mediam duxit, & omni honore celebrauit. Erat enim vnus inter principes, &c. Hactenus ille. Probabile est abiisse Darium relicto Cyro in Chaldæa.

¶ Constituit super regnum satrapas centum viginti. Satrapæ sunt præfecti prouincijs, quibus rex curam regni demandauit. Vt humanum corpus distribuitur in membra: sic regia potestas debet diuidi inter præfides, & cum uiris sapientibus qui rempublicam prudenter ac iustè gubernent, communicari. Solent prudentes reges, principes, & pontifices multa inferioribus committere, ut possint ipsi altioribus præesse. Ita fecit Moses consilio Ierhri: ut ipse capite

Exod. 18 capite. 18. Exodi testatur. Ad quod aludens ait in hunc modum capite. 1. Deut. 1. Deuteronomij: Tuli de tribubus uestris uiros sapientes & nobiles: & constitui eos principes, tribunos, & centuriones, & quinquagenarios, & decanos, qui docerent uos singula. Aposto. 6. li, ut narrat Actorum. 6. diuus Lucas, dixerunt: Non est æquum nos derelinquere uerbum Dei, & ministrare mēsis. Considerate ergo fratres uiros ex uobis boni testimonij septem, plenos Spiritu sancto, & sapientia, quos constituamus super hoc opus. Sed attende, iuxta Mosis & apostolorum sententiã debere præfides sapiētia præstare. Pontifex enim sine sapientia est sol sine luce: uis absque pluma: gubernator nauis sine gubernaculo. Vnde capite. 6. libri Sapientiæ scriptum legimus: O reges populi diligite sapiētiã. Et paulò post: Rex sapiens populi stabilimentum est. Et Esaias. 32. Non uocabitur, inquit, ultra is, qui insipiens est, princeps. Et Deus apud Ieremiam tertio: Dabo uobis pastores iuxta cor meum, & pascent uos sciētia & doctrina. Plato eas respublicas felices esse ait, ubi aut philosophi regnant, aut reges philosophantur. Eam ob causam dignitates & munera publica appellatur magistrat⁹ auctore Marco Varrone: quia qui præfunt alijs, debent esse magistri: quod perfectè fieri non potest, nisi sint sapientia exculti, & in studijs doctrinæ uersati.

¶ Et super eos principes tres. Super centum viginti præfectos constituit rex

tres præfides primarios, qui gubernacula totius regni tenerent, cæterosque principatu superarent. His reddebant alij rationē, ne rex afficeretur angore: & acerba negotiorum multitudo ueterē illi animi curam molestiamque renouaret. Non quòd rex otiosus esset, iners, & operè solutus: sed ut rebus arduis, excelsis, & difficilibus operam daret. Non enim decet principem uitã otiosam sine labore, & solitudine traducere: nam ut Esaias. 32. ait: Princeps ea quæ sunt digna principe cogitabit: & ipse super duces stabit. Et apostol⁹ cap. 12. ad Romanos: qui præest, in solitudine. Et 3. prioris ad Timoth. Si quis episcopatum desiderat, bonum opus desiderat. Explicans Augustinus locum huius libri decimonono de ciuitate Dei, ait ita: Apostol⁹ exponere uoluit, quid sit episcopatus, quia nomen operis est, non honoris. Et Hieronymus in eadem epistolam: Opus, inquit, naturæ, non dignitatem: laborem, non delicias. Hoc acquirit pontifex & princeps. Id quodammodo intelligens Vergilius dixit esse Achatem indiuisum. Æneæ comitem: dicitur autē Achatēs ἀπὸ τοῦ ἀχέος, hoc est cura, quæ debet perpetuò reges comitari. Infelices illi principes, qui in otio & defidia languent, & hebescunt.

¶ Quia spiritus Dei amplior erat in illo. Id est, quia maior gratia erat ei à Deo tributa ad gubernandum, & ad ea, quæ agenda erant, intelligendum, quàm alijs. Alijs dabat Deus spiritum ad regendū, sed ei multo maiore. Vnde

Theod. Theodoretus: Discimus, inquit, ex hoc loco, ijs quibus ad vitam ciuium instituentiam magistratus mandantur, etiam si fuerint pietatis expertes, quod tamen sapientiae munus ad subiectum sibi populum gubernandum diuinitus concedi. Accipitur hoc loco spiritus Dei pro virtute & gratia gubernandi. Vel ut Polychronius ait pro intelligentia. Aut ut ait Theodoretus, pro munere sapientiae. Nec solum spiritu hoc, sed virtutibus moralibus Daniel praesides alios anteibat. Ut in opalo gemma admirabili multarum gemmarum dotes inueniuntur, nempe carbunculi tenuior ignis, ut verbis utar Plinij libro. 37. amethysti fulgens purpura, smaragdi virens mare, cunctaque haec pariter incredibili mixtura lucetia: sic in Daniele multorum scientiae & virtutes eminebant.

¶ *Porro rex cogitabat constituere eum super omne regnum.* Ut esset apud Medos, quemadmodum fuerat Ioseph apud Aegyptios: cui dixit rex Pharaon: Ad tui oris imperium cunctus populus obediens: vno tantum regni folio te praecedam.

¶ *Vnde principes & satrapae.* Quibus rex praeficere Danielem volebat. Duo principes, & centum viginti satrapae, aut plerique eorum aduersus ipsum Danielem conspirauerunt, & de illius perniciem cogitarunt.

¶ *Quaerebant occasionem, ut inuenirent, Danieli ex latere regni.* Hoc est, quaerebant occasionem, ut inuenirent aliquod crimen apud Danielem, quod eum eijsce-

rent a latere regis, & ab eius familiaritate separarent. Poteris totam hanc orationem ita vertere: Quaerebant inuenire occasionem, qua Danielem ex latere regis dimouerent. Quidam per latus regis intelligunt reginam, quod ad latus regis recubabat. Ac praefectos illos aiunt, voluisse Danielem suspecti cum regina concubitus reum apud Darium facere. Vel ex latere regni: hoc est ex parte regni: inuestigabant enim, possent ne aliquod aduersus Danielem crimen ex parte regni, seu in negotijs regni inuenire. Sed nullum inuenierunt.

¶ *Eo quod fidelis esset.* Hoc est, fidelitate praeditus erga regem. Vel fide formata in Deum munitus. Est autem fides, ut apostolus ait vndecimo ad Hebraeos, sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium. Vnde in eadem epistola cap. 3. Participes, inquit, Christi effecti sumus: si tamen initium substantiae eius usque ad finem firmum retineamus. Id est, si fide Christi firmam semper habuerimus. Fides enim principium est substantiae spiritualis, per quam spiritualiter subsistimus & viuimus. Et recte initium dicitur, quia sicut per animae infusionem primum corporaliter, & in esse naturae, ut ita dicam, incipimus subsistere: sic per fidei infusionem subsistere spiritualiter, & in esse gratiae inchoamus: sine qua fide, ut cap. 11. eiusdem epistolae ait diuus Paulus, impossibile est placere Deo. Ut vas sine fundo perdit aquam: sic homo sine fide amittit bona opera, quo ad meritum aeternae vitae. Quae admodum numus non valet

valet sine sculptura principis: ita nec bonum opus sine fide.

¶ *Nisi forte in lege Dei sui.* Intelligebant nihil esse, quod Danielem a diuinae legis obseruantia deterreret. Ideo decreuerunt suadere regi, ut aliquid sanciret, quod non posset absque transgressione legis Dei seruari: ut ita ostenderent Danielem regis edicto non obedire: quam ob causam eum ad exitium vocarent.

¶ *Tunc principes & satrapae surripuerunt regi.* Codices correcti habent: surreperunt: a verbo surrepo, quod significat sensim ingredi, seque latenter insinuare. Quidam vertunt: Aggressi sunt insidiosum regem. Potest verti: Conuenerunt coram rege. Vel congregati sunt apud regem. Concordia impiorum nocet saepe numero viris pijs, ut hoc loco, & multis alijs videre licet. Ea ob causam est aliquando utilitatorum discordia, ut viri insignes pietate possint incolumes euadere. Ut canes venatici insectantes & exagitantem leporem, eum arripiunt, & dilaniant: at si secum contendant & pugnent, fugit ille: sic improbi homines qui scelere pascentur, conspirantes aduersus virum aliquem virtutibus praeditum, eum affligunt, & acerbis calamitatibus opprimunt: sed orto inter eos dissidio, habet ille locum euadendi. Est quippe concordia salutaris & grata Deo: nam ut diuus ait Paulus capite. 14. prioris ad Corinthios: Non est dissensionis Deus, sed pacis. Sed quando pax est inter impios contra pios coniuratio,

pestilens est, atque Deo inimica. Quem admodum scorpio mortiferum continet venenum, aconitum non minus mortiferum, tamen datum hoc in potione aduersus scorpionum ictus, est promptum ac salutare remedium, quia dum venenum cum veneno pugnat & decertat, seruatur homo: sic pestilentium ciuium discordia, salutem aliquando fert viris iustis pietate colentibus. Contra vero eorum consensus & conspiratio perniciose est, quae ut hoc loco vides, exitium Danieli parabat.

¶ *Dari rex in aeternum uiue.* De hoc schemate differuimus capite. 2.

¶ *Consilium inierunt.* Nimirum ad gloriam tuam amplificandam. Vastum ac calidi homines simulationis artificio periti, regem deceperunt, malum ei nomine boni suadentes. Specie honoris regis malitiam suam tegebant, iustoque Danieli perniciem moliebantur. Simile edictum inuenies capite. 3. & 4. & 16. libri Esther.

¶ *Mittatur in lacum leonum.* Projiciatur in foueam, ubi leones retinentur & seruantur, ut statim dilanietur. Crudelis lex profecto, impia, & iniusta. Lex debet esse igne amoris conflata & constituta: non alicuius perniciem respiciens, sed communem utilitatem. Id indicare volens Moses cap. 33. Deut. Dominus, inquit, apparuit de monte Pharan, & cum eo sanctorum millia: in dextera eius ignea lex: dilexit populos. Haec lex erat euangelium amore plenissimum: lex charitatis, quam Deus tulit, igne amoris maxime ardentem,

Similitudo.

Similitudo.

Esther. 3. et 4. et 16.

Deut. 33.

1. Cor. 14.

T 3 &

& incendio pietatis flagrantem. Ideo ignea erat: & in dextera, qua beneuolentia ostenditur, portabatur. Eam ob causam additur: Dilexit populos. Apparuit autem Deus non in valle sterili, sed in monte frugifero: id enim significat Pharan, auctore diuo Hieronymo, hoc est in ecclesia. Antea ostendebat Deus amorem populo Israëlitico: at postea omnibus populis. Nam ut verbis utar diui Ioannis cap. 3. Sic Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret. Ignis huius legis amor erat, igne illo significatus, quo rubus ardebat, & non cōburebatur, ubi Deus apparuit Mosi, qui erat ei legem laturus. Hic est ignis, qui cecidit in holocaustū Eliæ, illudque deuorauit. Hic etiam in mūdi exordio cecidit in sacrificium Abeli iusti: ita enim ait Moses capite. 4. Genesis. Respexit dominus ad Abel, & ad munera eius: ad Cain autem, & ad munera eius nō respexit. Iratusque est Cain vehementer. Aiūt ipsum Cain intellexisse fuisse fratris sui oblationem gratam Deo, quod ipse Deus igne de celo misso eam in cinerem conuertisset. Huic sententiæ fauet translatio Theodotionis ita habēs: Inflammauit dominus super Abel, & super sacrificium eius: super Cain vero, & super sacrificium eius non inflammauit. Hoc igne erant animalia Ezechielis incensa: de quibus ipse ait capite primo: Erat aspectus eorū quasi carbonum ignis ardentium. Eo inflāmati duo illi discipuli, quibus apparuit Christus Deus noster euntibus in

castellum Emaus, dicebāt, ut ait capite ultimo diuus Lucas: Nonne cor nostrū ardens erat, dum loqueretur in via, & aperiret nobis scripturas? Hic incendit discipulos Christi in die Pentecostes: de quo ait ita in Actis diuus Lucas capite. 2. Et apparuerunt illis dispersitē linguæ tanquam ignis. De eo Christus capite. 12. apud Lucā: Ignem, inquit, veni mittere in terram, & quid volo, nisi ut accendatur? Aspicias igitur nomine ignis amorē significari: eamque ob causam diuinam legem igneam esse: quoniā domini nostri Iesu Christi euangelium est sancto amore refertum, & ardente pietatis studio inflammatum. Ipse enim Christus qui in eo amorem docet, ob amorem venit in mundum, amore inflammatus mortē sustinuit. Et ipse est amor, iuxta id quod ait capite. 4. epistolæ suæ primæ diuus Ioannes: Deus charitas est, & qui manet in charitate, in Deo manet. Ac ipse ait apud eundem Ioannem capite tertio decimo euangelij: Mandatum nouum do vobis: ut diligatis inuicem, sicut dilexi vos. Et capite quinto decimo: Hoc est præceptū meum, ut diligatis inuicem. Præceptū ait, non consilium: & suum vocat, non alienū. Eius est, quia ipse illud docuit, prædicauit, & pro eo mortuus est. Legge sanctum Dei euangelium, videbis eius verba ardente charitate flagrantia: quorum fundamētum est amor, quorum obseruātia est amor: quoniā non possunt sine amore seruari. Ideo Paulus in epistola ad Romanos numeratis

diuinis

diuinis præceptis addit: Si quod est aliud mandatum: in hoc verbo instauratur: Diliges proximum tuum, sicut te ipsum. Origenes nobiscum legit: In hoc verbo instauratur: Ambrosius, cōsummatur: Augustinus, recapitulatur. Verbum Græcum ἀνακεφαλαιῶσαι, significat summam colligere, & in summam redigere, seu in caput reuocare. Voluit apostolus dicere, omnia Dei præcepta redigi ad præceptum amoris, in quo omnia comprehenduntur. Ideo subdit: Plenitudo ergo legis est dilectio. Et quoniā leges humanæ debent ad diuinam respicere, à qua sunt deriuandæ, & ad cuius auctorem sunt dirigendæ, opus est ut sint in amore fundatæ & constitutæ. Quare à viris pietate & charitate & sapientia præstantibus debent ferri & promulgari. Est enim lex ratio sapientis, iuris & iniuriæ regula, ad illam antiquissimam, & rerum omnium principem expressa naturam, quæ supplicio improbos afficiat, bonos tueatur. Hæc autem lex qua rex Darius consilio magnatum seductus sanxit, ut nemo à Deo nec salutem, nec gratiam, nec fauorem, nec bonum denique vllum peteret, nisi à seipso, ab omni ratione abhorrebat, à diuina lege discrepabat, & in exitium iusti Danielis ferebatur. Hinc discant reges & principes non esse facile consiliarijs credendū, ijs præsertim, qui odio & inuidia concitati perniciē alijs machinantur. Sunt enim nonnulli, qui nomine regiæ utilitatis & gloriæ suadet constitui decreta, quibus eos quos pro-

sequuntur odio, ad acerbam calamitatem, tristeque exitium vocent.

¶ *Nunc itaque rex confirma sententiā.* Hoc est, confirma edictum: iube, ut referatur in tabulas tui nominis signo firmatum, & publicè promulgetur: ita namq; tuæ gloriæ, & nominis tui amplitudini & celebritati conducit.

¶ *A Medis & Persis.* Hinc colligit Hieronymus vnum regnū fuisse sub Dario & Cyro Medorum & Persarū. Sed quo tempore id euenit, existimāt nonnulli Darium in Media, Cyrum autem in Chaldæa extitisse.

¶ *Porro rex Darius proposuit edictum.* Hoc est, edictum diplomate cōfirmavit. Intolerabilis profectò vanitas, voluisse regem, ut ab illo tanquam à Deo omnia peterentur. Ut magnæ statuæ foris insignes, Herculem, aut Iulium Casarem, aut viros alios illustri laude celebratos repræsentant, cum intus sint vacuæ & inanes, aut plenæ sordibus: sic nonnulli principes purpura, auro, gemmis & satellitibus regiam gerunt personam, cum sint intus vani & futiles, aut turpibus affectionibus repleti. Huiusmodi fuit Darius, cum decretum illud impium cōfirmavit: & Nabuchodonosor in statuæ erectione, & alij, quos literæ diuinæ & humanæ memoriæ prodiderunt.

¶ *Ingressus est domum suam.* Ut scilicet Deum occultè oraret: iuxta id quod postea Christus docuit apud Mattheū sexto: Cum oraueris, intra in cubiculū tuum: & clauso ostio ora patrem tuum in abscondito. Præterea nolebat insidijs

inimicorum patere, ne videretur tentare Deum, si se mortis periculo exponeret sine causa. Scriptum est enim capite sexto Deuteronomij: Non tentabis dominum Deum tuum. Quem locum Christus Deus noster apud Matthæum & Lucam citauit. Ascendens Daniel in cœnaculum, pias ad dominum obsecrationes emittebat. Non in loco imo, sed excelsa preces fundebat ad Deum, quem summè venerabatur. Rex David audita cæde filij sui Absolom ascendit in cœnalum portæ, & fleuit. Elias tulit filium hospitæ mortuum, & portauit in cœnaculum, vbi ipse manebat: & ibi eius precibus mortuus redijt ad vitam. Christus in cœnaculo comedit pascha cum discipulis suis. Ac super eos descendit Spiritus sanctus in cœnaculo, vt ait in Actis apostolorum diuus Lucas. In cœnaculo igitur positus Daniel ter in die flectebat genua sua Deum orans, clauso ostio, sed apertis fenestris versus Hierosolymam respicientibus: vt oculos ad templum domini dirigeret, quod absens apud Medos & Persas exul contemplabatur. Eiectus à patria inter inimicos constitutus ad sanctum Dei templum Hierosolymæ constructum respiciebat, ad eas oras ferens oculos, quod eos ducebat amor. Nos humanis occupationibus implicati, mundi negotijs irretiti, & in Babylonica captiuitate constituti, ex hac confusione ad cœlestem Hierosolymam respiciamus, ad visionem pacis, ad templum gloriæ sempiternæ; ad domicilium mē-

tium beatarum oculos animi conijciamus, eosque à rebus terrenis & caducis aliquando seuocemus. Magni namque animi est cogitationem à consuetudine abducere, & mentem à sensibus ad intelligentiam reuocare. Meminerat Daniel verborum Salomonis, quæ sunt capiti. 8. libri tertij Regum mandata, & sexto Paralipomenon secundi: quibus Deum obsecrauit, vt preces eorum qui à Hierosolyma exularent, audiret, si se ad templum illud cōuerteret. Ideo versus Hierosolymam fundebat preces tribus temporibus in die: hoc est mane, meridie, & vespere: iuxta illud psalmographi: Vespere, & mane, & meridie narrabo & enuntiabo: & exaudiet vocem meam. Diuus Hieronymus hoc loco ita ait: Tria tempora quibus Deo flectenda sunt genua, tertiam horam, & sextam, & nonam ecclesiastica traditio intelligit. Huic sententiæ fauet ecclesiastica historia, cum ita ait: Tribus horis orabant Iudæi in die, tertia sexta & nona: tertia, quia tunc datus est eis decalogus legis in monte Sinai: & eadem hora orat ecclesia, quia tunc datus est Spiritus sanctus apostolis. Sexta orabant Iudæi, quia tunc erectus est serpens æneus in deserto: eadē orat ecclesia, quia tunc Christus suspensus est ligno. Nona orabant Iudæi, quia tunc petra dedit aquas in Cades: eadē orat ecclesia, quia tunc de Christo hasta percussa exiuit sanguis & aqua. Sed non solum his tribus temporibus, sed septies singulis diebus orat ecclesia catholica septē horis canonicis, iuxta illud

psalm. 118. illud psalmographi: Septies in die laudem dixi tibi. Hoc fuit adumbratum Iosue. 6. cap. 6. libri Iosue, cum corruit Iericho, quando sacerdotes septem buccinis circumierunt septies clangorem emittentes: tubis enim horarum canonicarum dæmonis machinæ euertuntur. Hieron. De horis canonicis vide Hieronymum in epistola ad Demitriadem, & in epitaphio diuæ Paulæ: Cyprianum in expositione orationis dominicæ: Basilium de institutione vitæ religiosorum: Chryso. Chrysostomum homilia quinquagesimanona: Concilium Agathense, & Laodicense: & nostra hac memoria Ioannem Eccium in libro, qui inscribitur Enchiridion locorum communium aduersus Lutherum. Id autem quod hic dictum est: Ingressus est domum suam: potest referri ad mortis meditationem, vt per domum eius intelligatur sepulchrum, quod est perpetuum vniuscuiusque domicilium, iuxta illud psalm. 48. Sepulchra eorum domus illorum in æternum. Ingressus est igitur Daniel cogitatione in sepulchrum, & mortem in animum reuocauit, ac memoria tenuit. Et adorabat. Correctiores codices habent: Et orabat. Et ita est in Chaldæo. Perpende. Volens Daniel fundere ad Deum preces exhibat ex aula regis, & domum suam solus ingrediebatur. Intelligebat aulam principum non esse locum aptum precibus. Eodē modo capite. 8. Exodi scriptum legimus, Mosem & Aaronem aulam Pharaonis reliquisse, vt pro illo ad Deum

preces emitterent. Erat enim plena ranis, hoc est maledictis, dolis, adulationibus, mēdacijs, querelis. Non tamen sum nescius, fieri posse, vt in principum palatijs multi viri iusti inueniantur. Confitebaturque. Nimirum peccata sua. Vel accipitur confiteri pro laudare, & gratias agere: vt apud Matthæum capite. 11. Confiteor tibi pater. Et multis alijs in locis. De hoc schemate differuimus capite secundo.

Viri ergo illi curiosius inquirentes inueniunt Danielem orantem & obsecrantem Deum suum. Et accedentes locuti sunt regi super edicto. Rex nunquid non constituisti, vt omnis homo qui rogaret quæquam de dijs & hominibus usque ad dies triginta, nisi te rex, mitteretur in lacum leonum? Ad quos respondens rex ait: Verus est sermo iuxta decretum Medorum atque Persarum, quod prauaricari non licet. Tunc respondentes dixerunt coram rege. Daniel de filijs captiuitatis Iudæ non curauit de lege tua, & de edicto, quod constituisti: sed tribus temporibus per diem orat obsecratione sua. Quod verbum cum audisset rex, satis contristatus est: & pro Daniele posuit cor, vt liberaret eum: & usque ad occasum solis laborabat, vt erueret illum. Viri autem illi intelligentes regem dixerunt ei: Scito rex, quia lex Medorum ac Persarum est, vt omne decretum, quod constituerit rex, non liceat immutari. Tunc rex precepit, & adduxerunt Danielem: & miserunt eum in lacum leonum. Dixitque rex Danieli: Deus tuus quem colis semper, ipse liberabit te. Allatusque est lapis vnus, & positus est

super os lacu, quem ob signavit rex anulo suo, & anulo optimatum suorum, ne quid fieret contra Danielem. Et abiit rex in domum suam: & dormiuit incenatus, cubique non sunt allati coram eo: insuper & somnus recessit ab eo. Tunc rex primo diluculo confurgens festinus ad lacum leonum perrexit, appropinquansq; lacu Danielem voce lachrymabili inlamarit, & affatus est eum: Daniel serue Dei uiuentis, Deus tuus cui tu seruis semper, putas ne ualuit te liberare à leonibus?

¶ Viri ergo illi curiosus inquirentes. Curiositas est nimium diligens ac superuacanea inuestigatio rerum ad se non pertinentium. Non est viri prudentis inquirere de alijs, & in vita aliena esse Eccles. 3. curiosum. Vnde Ecclesiasticus cap. 3. In superuacuis, inquit, rebus noli scrutari multipliciter: & in pluribus eius Gen. 19. operibus non eris curiosus. Vxor Loth quia contra Dei præceptum respexit post tergum volens scire, quid de alijs ageretur, conuersa est in statuam salis, quæ esset æternum nimie curiositatis exemplum: per salem enim perpetuitas significatur. Quam ob causam capite Numerorum. 18. dicitur pactum salis, cui nulla ætas esset finem allatura. Aduersus curiosos ait ita lib. 10. cõfessionum diuus Augustinus: Curiosum genus hominum ad cognoscendam vitam alienam, defidiosum est ad corrigendam suam. Et diuus Hieronymus in epistola de duobus filijs: Nugas, inquit, tenemus: & fonte veritatis amisso opinionum riuulos confectamur. Et diuus Gregorius explanas

illud: Iuga bouum emi quinque: Graue, inquit, curiositatis est vitium, quæ dum cuiuslibet mentem ad inuestigandam vitam proximi exterius ducit, semper ei sua intima abscondit, vt aliena sciens, se nesciens sit. Et Menáder: Ne velis vitia aliena inquirere. Vt vultures ad extincta corpora odore feruntur, sana verò non curant: sic inimicus nimis curiosus vitæ inimici, eius crimina inquirit: nullumque est tam abstrusum, quod non olfaciat, atque eò statim accurrat: cum rerum præclare gestarum suauitatè sensus stupore non sentiat. At vt Plutarchus ait: quemadmodum Lamie, vt fictis fabulis viri docti memoriæ prodiderunt, foris acutè videbant, cum domi oculos haberet reconditos in vasis, nihil penitus cerentes: sic curiosi rerum ad se minimè pertinentium in alienis sunt perspicaces: ad sua cæcutiunt. Et quod est omnino intolerabile, virtutem eorum quos odio prosequuntur, vitio vertunt. Ita magnatibus Medorum & Persarum euenit, qui propria scelera non curantes curiosè inquirebát, vtrum Danielem ad verum Deum preces fundentè inuenirent, id vitio tribuentes, quod erat laude dignissimum.

¶ Mitteretur in lacum leonum. Lacus hic domus erat instar foueæ, vbi nutriebantur leones: quò projiciebátur, qui grauissima scelera admittebant.

¶ Quod prauaricari non licet. Si iustum fuisset & rectum: at cum illud ab omni iustitia & ratione discreparet, non solum licebat illud præteriri, sed etiam non

non licebat illud seruare. Nam iuxta apostolorum sententiam Act. 5. relatá: Obedire oportet Deo, magis quam hominibus.

¶ Daniel de filijs captiuitatis Iudæ non curauit de lege tua. Captiuum nominarunt Danielem, vt regem magis ad iram prouocarent, qui ab homine captiuo contemneretur. Vir erat Daniel sapientia & probitate præditus, domi clarus, foris admirandus: cuius rectè facta in hominum cœtu celebrabantur. At cum eius inimici hoc viderent, eius laudes silentio præteribant: id autem quod tribuebát vitio, in medium proferebant, quo illum ad cædem vocabant. Vt gallinæ scalpentes si gemmas inueniunt, aut pretiosa monilia, reijciunt: quisquillas autem eligunt, aut sordes, aut vermiculos: quibus inuentis exultant: sic inuidi & maledici prætermisissis rebus præclare gestis aliorum, id solum eligunt, & ante oculos omnium ponunt, quod aut delictum est, aut esse videtur: de eo loquuntur: & de re parua, ac nullius momèti, quæ nullo modo peccatum est, magnas excitant tragedias, eiusq; inuentione delectantur. Pharisei & scribæ frágentes Dei præcepta inuehebantur in discipulos Christi, quò aliquando escá sumpturi manus non lauarent. Qua in re nõ solum discipulos, sed ipsum Christum reprehendebant. Quemadmodum sol ijs iucundus qui claros ac sanos oculos habent, ijs est molestus, qui lippitudine aut alio oculorum morbo laborant: ita vir iustus & pius iustitiam

& pietatem colentibus dulcis & gratus, illis est grauis & odiosus, qui egritudine oculorum mentis confecti fugiunt veritatis ac virtutis lucem: & flagitiorum tenebris oblectantur. Cain nõ lebat videre Abel: nec filij Iacob fratrem suum Ioseph: nec pharisei Christum Iesum. Dicebant enim, vt est capti secundo Sapientie mandatũ: Circunueniamus iustum, quoniam inutilis est nobis: & contrarius operibus nostris. Et paulò post: Grauis est nobis ad videndum: quoniam dissimilis est alijs. Eodem modo magnates Medorum & Persarum, inuidia, & malitia concitati non poterant intueri Danielem, eamq; ob causam ei insidias pararunt, & ad indignissimam cædem vocauerunt. Sed poenas luerunt scelerum suorum. Nam vt decimo septimo Prouerb. capite ait sapiens: Qui in ruina lætatur alterius, non erit impunitus. ¶ Satis contristatus est. Quia intellexit causam insidiarum fuisse inuidiam: & videbat se esse suis verbis irretitum. Ac cum non posset liberare Danielem humano ductus timore, ne offenderet magnates, & legem suam videretur infringere, eum iussit projici in lacum leonum, quem sciebat esse amicum, innocentem, & reipublicæ utilissimũ. Vide quid secũ afferat detrimenti timor ille, quem theologi vocant mundanum. De eo illud intelligitur. 1. cap. Ieremias: Ne timeas à facie eorum. Et Iere. 1. illud saluatoris nostri apud Lucam. 12. Luc. 12. Nolite timere pusillus grex.

¶ Miserunt eum in lacum leonum. Proiecerunt

Menád. Simile.

Plutare. Simile.

Similitudo.

Matt. 15.

Similitudo.

iecerunt illum in foueam, vbi leones
 nutriebantur. Vt gubernator quamuis
 peritus, vim tamen tempestatis fuge-
 re non valet. sic vir iustus quamuis sa-
 piens, impetū tamen inuidorū & con-
 citatæ multitudinis vitare non potest.
 ¶ *Ipse liberabit te.* Audierat enim tres
 pueros, quos Daniel sapientia & virtu-
 te anteibat, flammis vicisse Babylo-
 nicas: & sperabat, non esse leones Danie-
 lem occisuros. Sensus est: optarem te
 non tradi leonibus: sed quoniam ali-
 ter fieri nō potest, Deus te eripiet: nihil
 profectō mihi erit antiqui⁹ salute tua.
 ¶ *Positus est super os laci.* Id est ad ostiū
 foueæ & cauernæ leonum: Proiectus
 est in ingressum ac introitum domus
 illius subterraneæ à leonibus dilaniā-
 dus. Accipitur os laci pro principio &
 introitu spelunçæ. Eodem modo cap.
 Gen. 29. 29. Genesis: Vidit Iacob puteū in agro:
 & os eius grandi lapide claudebatur.
 Gen. 42. Et 42. Singuli repererunt pecuniam
 in ore sacculi. Ponitur os pro princi-
 pio. Hoc idiomate vtimur nos Lusitani,
 qui pro principio & summitate
 facci dicimus (a boca do sacco) Capi-
 te Iosue. 10. dixit Iosue: Aperite os spe-
 lunçæ, & producite ad me quinque re-
 ges, qui in ea latitant. Hoc schemate
 Psal. 68. vsus est Dauid psal. 68. cum Deum ob-
 secrans vt eum à calamitatibus, quibus
 conficiebatur, eriperet, ne illis obrutus
 periret, aiebat: Non me demergat tē-
 pestas aquæ, nec absorbeat me profun-
 dum: nec vrgeat super me puteus os
 suum. Vel vt verti etiā potest: nec clau-
 dat puteus super me os suum. Puteus

in quem se videbat coniectum, erat
 ærumnarū vorago: & petebat à Deo,
 ne clauderetur os eius, vt null⁹ sibi exi-
 tus pateret. Aspicias igitur os accipi pro
 introitu & principio. Vnde os gladij
 idem est quod cuspis & principiu eius.
 Et qui ictibus cuspidis & puncti gladij
 interfectus est, dicitur Hebræo idio-
 mate mortuus in ore gladij: pro quo
 Lusitani dicimus (foy morto as esto-
 cadas) Capite. 34. Genesis, vbi vulgata
 editio habet: Hemor & Sichem pari-
 ter necauerunt: habet litera Hebræa.
 Hemor & Sichem occiderunt in ore
 gladij. Loquens Moses de Seon rege
 Amorrhæorum cap. 21. Numerorū,
 qui occis⁹ est à populo Israëlítico: Per-
 cussus est, inquit, in ore gladij. Et 20.
 Deut. dicebat Deus: Interficiēs in ore
 gladij Hethæum videlicet & Amor-
 rhæum. Et sexto Iosue: In ore gladij
 percusserunt. Et Ecclesiastici. 29. Mul-
 ti ceciderunt in ore gladij. Et in euan-
 gelio authore Luca cap. 21. Cadent in
 ore gladij, & captiui ducentur in om-
 nes gentes. Fortasse per os gladij intel-
 ligitur eius acies & acumen, vt idem
 sit occidiore gladij, quod occidi gladio
 acuto, seu acie gladij: nam Græci gla-
 dium ancipitem vocant, *διω σφμσν* hoc
 est duplici ore secantē. Accipitur etiam
 os pro consensu: nam capite nono Iosue,
 vbi nos habemus: Cōgregati sunt
 pariter, vt pugnarent contra Iosue &
 Israëlēm vno animo, eademque sen-
 tentia: est in Hebræo: vno ore: hoc est
 vno cōsensu. Pro quo Septuaginta ha-
 bent: omnes simul. Sed rectē interpres
 noster

Similitudo.

Gen. 29.

Gen. 42.

Iosue. 10.

Psal. 68.

Gen. 34.

Numer. 21.

Deut. 20.

Iosue. 6.

Eccle. 29.

Luc. 21.

Eccle. 24.

Iosue. 9.

noster transtulit sensum Hebraismi.
 Gen. 24. Eodem modo 14. Genesis: nam pro eo
 quod est in Hebraico: Vocemus puellam.
 & interrogemus os eius: vertit ille:
 Vocemus puellam, & quæramus
 Onchel. ipsius voluntatem. Pro quo Onchelus
 paraphrastes Chaldaicus habet: Vo-
 cemus puellam: & audiamus, quid ip-
 sa dicat. De Israelitis seductis à Gabao-
 nitis inquit scriptura cap. 9. Iosue: Sus-
 ceperunt de cibarijs eorum, & os do-
 mini non interrogauerūt. Ac si dicat:
 Ideo fuerunt decepti, quia noluerunt
 hac in re Dei inquirere voluntatē. Ip-
 se Deus apud Esaiam capite. 30. Iudeos
 vituperans quod ipso relicto proprijs
 consilijs nitēbatur: Ambulatis, inquit,
 vt descendatis in Ægyptū: & os meū
 non interrogastis. Hoc est, me incon-
 sulto vestris consilijs vtimini: non que-
 ritis, quæ sit mea volūtas, sed quid ve-
 stra cupiat effrenata appetitio. Vel per
 os domini intelligitur diuinus vates,
 per quem tanquam per os loquitur
 Deus. Ac quoniam filius Dei est ver-
 bum patris, ipse pater os dicitur. Id in-
 telligens Ecclesiasticus inducit sapiē-
 tiam Dei, hoc est Dei filiū ita loquen-
 tem: Ego ex ore altissimi prodiui. Ac-
 cipitur etiam os pro corde, vbi sole-
 mus, quod dicimus, prius versare: vt
 Psal. 37. Os iusti meditabitur sapiētiā.
 Vel accipitur os iusti pro ipso iusto,
 per quem loquitur Deus: iuxta illud
 Luc. 1. Zacharię apud Luc. 1. Sicut locutus est
 per os sanctorū, qui à seculo sunt pro-
 phetarum eius. Ac ne plura conserer,
 hoc Danielis loco accipitur, vt dixi-

mus, pro introitu & ostio spelunçæ
 leonum.
 ¶ *Quem obsignauit rex anulo suo.* Ne ma-
 gnates possent absente rege ostiū ape-
 rire: & anulo magnatum, ne ipse rex
 absentibus illis posset illud referare.
 Hinc colliges antiquitatem anulorū,
 quorum gēma vt sigillo antiqui vte-
 bantur. Cap. 21. lib. 1. Reg. ait scriptura: 1 Reg. 21
 Signauit eas anulo eius. Et capite. 3. Esther; 3
 Esther: Et literæ signatæ ipsius anulo.
 Et copiosius cap. 8. eiusdem libri. Sed Esther. 8
 de eius antiquitate vide caput Genesis Gen. 38.
 38. & 41. Quia de re latē disseruimus in Gen. 41
 dialogo nostro de causis.
 ¶ *Ne quid fieret contra Danielem.* De
 leonibus ferē secur⁹ rex homines perti-
 mescebat. Eos crudeliores ipsis leoni-
 bus ducebat, & immaniores omni fe-
 rarum genere putabat. Abijt in aulam
 dolore pressus: & dormiuit in cœnatus.
 Hoc est discessit cubitū ieiunus. Dor-
 mire hoc loco non accipitur pro ca-
 pere somnum, qui est omnium laborū
 ac solitudinum perfugium & quies:
 nam paulō post sequitur. Et somnus
 recessit ab eo: sed pro ire cubitum, &
 lectulo prosterni.
 ¶ *Voce lachrymabili.* Præ nimio do-
 lore quo angebatur, nō poterat lachry-
 mas continere. Versabatur in gemitu
 & luctu, inter spem & desperationem
 constitutus. Et animi affectionem vo-
 celachrymabili ostendit, ac regiæ dig-
 nitatis oblitus, victor ad captiuum, do-
 minus ad seruum cucurrit.
 ¶ *Daniel serue Dei uiuentis.* Ad dif-
 ferētiam falsorum Deorum, qui ma-
 nibus

nibus fabricantur. Veritate compulsus fatebatur, verū Deum, quem Daniel colebat, viuentem esse. Ac non solum viuit: sed est ipsa vita: & fons vitæ & bonorum omniū. Ipse enim ait apud Ioan. 11. Ioannem. 11. Ego sum resurrectio & vita. De illo ait Dauid psal. 35. Apud te est fons vitæ. Et ipse dominus apud Jerem. 2. Ieremiam. 2. Me dereliquerunt fontē aquæ vitæ. Et Zacharias. 9. Dominus est ocul⁹ hominis: Hoc est fons, à quo homini bona cuncta dimanant. Vbi oculus pro oculo aquæ, hoc est pro fonte accipitur.

F *Et Daniel regi respondens ait: Rex in aeternum uiue. Deus meus misit angelum suum: & conclusit ora leonum: & non nocuerunt mihi, quia coram eo iustitia inuenta est in me. Sed & coram te rex delictum non feci. Tunc uehementer rex gavisus est super eo: & Daniele m precepit educi de lacu. Et nulla lesio inuenta est in eo: quia credidit Deo suo. Iubente autem rege adducti sunt viri illi, qui accusauerunt Danielem, & in lacum leonum missi sunt, ipsi, & filij, & uxores eorum: & non peruenierunt usque ad pavementum lacu, donec arripere eos leones: & omnia ossa eorum comminuerunt: Tunc Darius rex scripsit vniuersis populis, tribus & linguis habitantibus in vniuersa terra. Pax vobis multiplicetur. Ame constitutum est decretum, ut in vniuerso imperio & regno meo tremiscant & paueant Deū Danielis: ipse est enim Deus uiuens & aeternus in secula: & regnum eius non dissipabitur: & potestas eius usque in aeternum. Ipse liberator atque saluator faciens*

signa & mirabilia in caelo & in terra: Infra. 7. qui liberauit Danielē de lacu leonum. Porro Daniel perseuerauit usque ad regnum Darij, regnumque Cyri Perse.

R *ex in aeternum uiue.* Schema hoc explanauimus cap. 2. Honorem debitum prestat regi, qui eum honore amplissimo ornauerat: sed gloriam miraculi tribuit vero Deo, quem ait misisse angelum, vt ora clauderet leonum. Ideo ait: Deus meus: nimirum quem colo, quem amplector amore, qui uerusest Deus, qui est fons vitæ, qui ad seipsum confugientes solet mirabiliter liberare. Hic misit angelū ora leonum concludurum. Ergo non fuit feritas leonum ablata, vt naturam amitterent, sed rabies refrenata tunc adomita. Ioannes Damascenus lib. 4. tribuit hoc Dei miraculum uirginitati Danielis. Magnus Basilius in homilia de laudib⁹ ieiunij, illud ieiunio tribuit. Alij illud ad innocentiam & simplicitatem Danielis referunt: iuxta illud libri. 1. Machabæorum cap. 2. Daniel in sua simplicitate liberatus est de ore leonum. Diuus Paulus cap. 11. epistolæ ad Hebræos hoc miraculum videtur tribuere fidei, cum ait viros sanctos per fidem ora leonum obturasse. Omnes hi rectè dicunt: quoniam omnibus his virtutibus erat Daniel mirabiliter ornatus. Ac volebat Deus, vt ille ea ederet miracula, vt gentes idolorum cultrices conuerterentur ad ipsum, & confirmaretur fideles, & veri Dei nomen etiam inter nationes barbaras laudibus celebraretur.

Sed

Sed coram te rex delictum non feci. Quoniam eius edictum fuerat iniustū, & impium: eamq; ob causam non tenebatur Daniel illud seruare. Decreuerat enim parere regi, preterquam in rebus illis, qui discreparent à lege diuina, & obfisterent rationi.

Quia credidit Deo suo. Hoc est, quia se totum Deo suo comisit. Accipitur enim aliquando credere pro committere, vt Sapiētia. 14. Exiguo ligno credunt homines animas suas. Et Ioan. 2. Ipse autem Iesus non credebat semetipsum eis. Felix ille, qui ad Deum in rebus aduersis tanquam ad arcem tutissimam summa cum fiducia confugiens se illi totum committit. Vel accipitur hic credere pro confidere: vt psal. 26. Credo videre bona domini in terra uiuentiū. Et Marci. 11. Credite, quia accipietis, & euenient vobis. Et ad Romanos: Qui contra spem in spem credidit. Nam Abraham contra spem naturæ confidit spei diuinæ promissionis. Vel accipitur credere pro sperare: vt Matth. 8. Vade: & sicut credidisti, fiat tibi. Et ad Romanos. 13. Propior est nostra salus, quàm cum credidimus. Vel pro obedire: vt psal. 109. Et crediderūt verbis eius. Et psalmo. 118. Quia mandat tuis credidi. Has omnes significationes admittit verbū credere hoc Danielis loco. Sed vt me fert opinio, credere hoc loco est actus fidei charitate formatæ plenæ fiducia in Deum. Pro quo alij uertendū putāt, credere in Deū. Hæc est fides, de qua ait in prima epistola sua diuus Ioannes

capit. 5. Hæc est victoria, quæ vincit mundū, fides nostra. De hac fide Christus apud Matth. 17. & apud Lucam eodem: Si habueritis, inquit, fidem vt granum sinapis, dicetis monti huic: Transi hinc illuc: & transibit. At apud Matthæū subditur exemplum de monte: apud Lucam uerò de arbore.

Et in lacum leonū missi sunt. Ait Iosephus eos extenuasse miraculum: & dixisse regi, ideo leones non nocuisse Danieli, quia erant carnibus satiati. Quare iustum fuit, vt ipsi proijcerentur in lacum ad ostendendam leonum satietatem. Proiecti autem sunt cum filijs & vxoribus, quia vt ait Albertus Magnus, excitarunt patres ac viros ad scelus aduersus Danielem admittendum: aut fuerūt adiutores, aut saltem assentientes. Quam ob causam easdem poenas luerunt.

Et non peruenierunt usque ad pavementum lacu. Erat enim introitus foueæ per gradus usque ad pavementum: ad quod ob terribilem leonū rabiem ac famem non peruenierunt: quia fuerunt in ipsis gradibus interfecti & deuorati. Auxit Deus leonum ferociam ad vim miraculi ostendendam.

Tunc Darius rex. Sex inuenio uocatos nomine Darij apud Persas. Primus Darius Cyaxares filius Astyagis: secundus Darius Hytaspis filius: tertius Darius Artaxerxes Longimanus: quartus Darius Nothus: quintus Darius Artaxerxes Ochus: sextus Darius Codomanus, quem Alexander Magnus superauit. Hic autem fuit filius Astya-

Sapie. 14.

Ioan. 2.

Psal. 26.

Marci. 11.

Rom. 4.

Matth. 8.

Rom. 13.

Psal. 109.

Psal. 118.

Ioan. 5.

Matt. 17.
Luc. 17.

Ioseph.

Albert.

Clemés. Altyagis, quem Clemens primo stromate filiū ait fuisse Hydaspis. Et apud Danielem in principio noni capitis dicitur filius Assueri. Habuit enim pater eius multa nomina. Hos sex principes numerat Metasthenes in libro de iudicio temporum, sed mutatis interdum nominibus, quoniam pleriq; eorum duplici nomine vocabantur. **Phil.** lo libro de temporibus secūdo ait primum Dariū vocatum fuisse Hydaspim, quem alij vocant Xiaxarem. **¶ Pax vobis multiplicetur.** Hæc erat epistolæ regis Darij salutatio. Eadem vsus est Nabuchodonosor in epistola ad populum suum, vt suprâ visum est in fine capitis tertij.

¶ Deum Danielis. Hoc est verū Deū: qui etsi omnium est, Danielis tamen dicitur ob eius singularem in ipsum Deum cultum, & ob ipsius Dei in illū liberationem, & immortalia beneficia.

¶ Et potestas eius vsque in æternū. Hæc explicata sunt capite secūdo ac tertio, vbi æternitas regni Christi fuit explicata.

¶ Qui liberavit Danielem de lacu leonū. Floruit Daniel nō solū regnate Nabuchodonosore, eiusque filio & nepote, sed etiam gubernaculū tenente Dario Medorum rege, qui has literas pro eius honore & nominis amplitudine ad populum suum misit: & præcipuè ad veri Dei gloriam illustrandam, qui ipsum Danielem à faucibus leonum mirabiliter eripuerat. Multi inuidia moti in hunc diuinum vatem odium conflagant, eiusque dignitatis florem

infringere volebant: Sed Deus illum in dignitate & honore conseruabat. Nulla nubes odij & inuidiæ valet verā pietatem, eximium decus, excellentē virtutem perpetuò obscurare. Pōterit quidem tempore aliquo offundere tenebras splendori illius: sed non tantū roboris habebit, quin ipsa virtus splēdescat tenebris dissipatis. Fulgebunt iusti: & impij pœnas luent scelerum suorum: & perniciēs quam machinātur alijs, in ipsorum caput redundabit. Pharaō cum cōsiliarijs suis voluit extinguere filios Israël: & fuit cū omni exercitu suo mari Rubro obrutus, eiūsq; fluctibus submersus: populus autē Israeliticus transiit incolumis. Id cecinit ijs verbis diuinus psaltes: Tu confirmasti in virtute tua mare: contriuisi capita draconum in aquis: Tu confregisti capita draconis: dedisti eum escam populis Æthiopū. Hoc ideo ait, quia Æthiopes illi qui littora maris accolebant, potiti sunt spolijs Ægyptiorū, quos mare eiecit ad littora. Vel per populos Æthiopum intelligit feras deserti, quarum prædam ac pastū fuisse cadauera Ægyptiorum, multi memoriæ prodiderunt. Balaach Moabitarum rex voluit Israëlitas maledictis superare, quos virtute & fortitudine superare non poterat. At maledictio conuersa est in benedictionem erga Israëlitas: & ipse maledictus remansit. Saul volebat occidere Dauidē: & fuit ab hostibus suis occisus. Superbus Aman suavit Assuero regi, vt populum Dei penitē deleret: & Mardocheo viro

pio ac iusto patibulum parauit. At ipse ignominiosè periit, in eodem patibulo suspensus, quod ad cædem erexerat Mardochei: atque alijs liberatis solus ipse pœnas luit flagitij sui: & exitium quod alijs fuerat molitus, in ipsius caput redundauit. Eodem modo Medorum ac Persarum magnates interitum quem in Danielem conflauerant, experti sunt: & à leonibus dilaniati, alijs exemplum præbuerunt. **Prou. 5.** Vnde Salomon Prouerbiorum. 5. Iniquitates suæ, inquit, capiunt impium: & funibus peccatorum suorum constringitur. Et capite. 11. In impietate sua corruet impius. Et Esaias: Væ impio in malum: retributio enim manuum eius fiet ei. Quia quadraginta duo pueri lacerarunt ore suo iustum Elisæum, fuerunt à duobus vrsis lacerati. Et Holophernes proprio pugione fuit iugulatus. Ecce parturit iniustitiam, inquit Dauid psal. 7. concepit dolorem, & peperit iniquitatem. Lacum aperuit, & effodit eum, incidit in foueam, quam fecit. Conuertetur dolor eius in caput eius: & in verticē ipsius iniquitas eius descēdet. Solēt enim impij in eam incidere perniciē, quam alijs machinātur. Et psal. 9. Infixæ sunt gentes in interitu, quem fecerunt: in laqueo isto quem absconderunt, comprehensus est pes eorum. Cognoscetur dominus iudicia faciens: in operibus manuum suarū comprehensus est peccator. Idem verbum comprehendere significat & illaqueare. Et Ecclesiasticus cap. 27. Qui in altum mittit

lapidem, super caput eius cadet: & plaga dolosa dolosi diuidet vulnera: & qui foueā fodit, incidet in eam: & qui statuit lapidem proximo suo, offendet in eo: & qui laqueū alij ponit, peribit in illo. Vt qui puluerem sursum in solem projicit, vt illū obscuret, eodem puluere obcæcatur: sic qui innocentem vult lædere, seipsum lædit: & volens claritati nominis aliorum offundere tenebras, eisdem cooperitur: & alij in ore hominū cum gloria & dignitate versantur. Franciscus Sforzia inclytus Mediolani dux, ferebat pro insigni in aulais canem sedentem quietē cum hac litera: Quietum nemo impunè laceffet. Hoc erat eius insigne & monimentū: quo significare volebat, neminem debere viris probitate & pietate præstantibus afferre detrimentū, nisi vellet illud percipere. Vt enim iaculum si in corpus solidum incidit ac durum, solet aliquando in mittentem retorqueri: ita damnum in fortem ac constantem virum iactum recidit interdum in illum, qui iecit, eūq; vulnerat, qui alium vulnerare conabatur. Capite Prouerbiorum. 22. ait Salomon: Qui seminat iniquitatem, metet mala: & virga iræ suæ confurcabitur. Ac si dicat: Qui seminat iniustitiam, metet calamitatem: & virga qua in ira sua alios punit iniuste, eum ipsum iuste castigabit. Vel, & virga deficiet: hoc est, priuabit eos Deo dignitate & autoritate, qua in alios iniuriosè vtuntur. Id illis euenit, qui iusto Danieli pararunt exitium: ac illis,

illis, qui tres pueros innocentes proiecerunt in flammis, vt supra visum est capite tertio: quae de re ea poteris videre, quae ibi obseruauimus.

Observationes ex Chaldaeo in cap. 6.

Placuit Dario. Graeca traslatio Theodotionis habet *θεοδοσιου*. Pro quo Latina ex Graeca desumpta habet: Placuit in conspectu Darij: Enopion enim significat ante, coram, in conspectu: cui respondet vox *צדק* Cedem Hebraea: qua hoc loco vtitur Daniel mutatis punctis. Eam ob causam Pagninus. vertit Pagninus. Placuit coram Dariaues. At Latinus noster interpres recte expresit hunc Hebraismum dicens: Placuit Dario. In originali Chaldaeo est: *צדק דריו* Xephar Codham Dareiaues. Vocabulum Codham scribitur Hebraice *צדק* Cedem: quod praeter significationes quas diximus, significat antiquitate, initium, Orientem. Vtitur eo Moses capite secundo Genesis: pro quo Latinus interpres habet: a principio, dicens: Plantauerat autem dominus Deus paradysum voluptatis a principio. Et quia idem vocabulum significat Orientem, vt diximus, traslulerunt illic septuaginta interpretes: ad Orientem. At paraphrastes Chaldaeus habet: ab initio. Potest quidem vox Hebraea tam ad tempus referri, quam ad locum. Et quia signi-

ficat ante, & coram, vt diximus, vertit Hieronymus illud tertij capitis Genesis: Eiecitque Adam: & collocavit ante paradysum voluptatis cherubim & flammeu gladium atque versatilem. Vbi aduertendum est nomen cherubim esse numeri pluralis. Septuaginta etiam habent: Ante paradysum voluptatis. At paraphrastes Chaldaeus habet: Eiecit Adam: & collocavit ad Orientem horti voluptatis cherubinos, & acutum gladium versatilem. Pro antiquitate accipitur capite. 33. Deuteronomij, vbi benedicens Moses Ioseph in duas familias diuisum, loquens de terra quam erat possessurus: De benedictione, inquit, terra eius. Et paulo post: De pomis fructuum solis & lunae, de vertice antiquorum montium. Vbi pro antiquorum est cedem. Quare poterat verti: De vertice montium antiquitatis. Et repetens eandem sententiam ait: De pomis collium aeternorum, Hoc est, de fructibus collium summae antiquitatis. Sensus est: Erit terra eius fertilissima, ferens fructus optimos, qui solent opportuno solis calore, & comoda lunae humiditate maturefcere: qui in illa regione non solum in vallibus, sed etiam in montibus & collibus, qui fuerunt ab initio, nascuntur. Septuaginta traslulerunt: De vertice montium principij. Et Pagninus: De vertice montium Orientalium. Hoc est, qui sunt versus Orientem. Fortasse ideo vocantur antiqui, quia illic quondam fuerat habitatio Abrahamae, a quo familia illa originem ducebat. Vel quia, vt aiunt nonnul-

nonnulli viri docti, hortus amoenus dictus paradysus voluptatis fuit in Mesopotamia: ex quo eiectus est Adam, qui habitauit cum filijs suis non longe a paradiso: sed in Mesopotamia: & in terra illa, vbi postea Abraham habitauit, quae appellata est terra promissionis vicina Mesopotamiae. Et quoniam regio illa fuit a primis hominibus culta, merito antiqua appellatur: cuius montes iure optimo antiqui vocantur. Vel dicuntur antiqui propter fertilitatem & excellentiam: id enim quod pretiosum est, carum, & desiderabile, dicitur antiquum: vt Threnorum. 4. Candidiores nazarai eius niue, nitidiores lacte, rubicundiores ebore antiquo. Vnde Latine dicimus: Nihil mihi erit antiquius: pro nihil mihi erit carius, nihil magis in optatis: Quo schemate vtitur Marcus Tullius multis in locis.

¶ Ex latere regni. Pagninus & Isidorus Brixianus habent: Ex parte regni. At in Chaldaeo est: Ex latere regni: vox enim *צדק* Tsad, qua hic vtitur Daniel, latus significat: vt Esai. 60. Filiae tuae de latere suggestent. Et Genesis. 6. Ostium autem arcae pones ex latere. Arca illa fuit mundi salus: quae ideo fenestram habuit in latere, quia adubrabat Christum Iesum, qui cum sit saluator noster, fuit in latere percussus. Sed recte meo quidem iudicio traslulerunt Pagninus & Brixianus: nam hoc Danielis loco latus accipitur pro parte, vt in explanatione ostendimus.

¶ Nullamq; causam & suspicionem repe-

rire potuerunt. Editio Graeca Theodotionis p suspicione habet *αμολακμια*, hoc est peccatum, aut error. In Chaldaeo est *צדק* Xechitha, a verbo Xachath, quod significat corrumpere: vt Genesis. 6. Corrupta est autem terra coram Deo. Vbi terra accipitur pro hominibus, qui Deo contempto se sceleribus contaminabant, & terrena solum respiciebant. Ex hoc verbo est illud Osee capite. 13. Perditio tua Israel: tantummodo in me auxilium tuum. Ac si dicat Deus: Exitium tuum o Israel prouenit ex te: salus autem & instauratio tua, non ex te dimanat, sed ex me. Potest enim homo per se gratiam amittere, & sibi ipsi perniciem moliri: sed per se ex viribus suis sine Dei auxilio non potest gratiam recuperare: sed faciente quod in se est, Deus non derelinquit. At gratia gratum faciens amissa viribus nostris non redit. Id voluit Ieremias Threnorum. 5. significare, cum dixit: Conuerte nos domine ad te, & conuertemur. Et dominus noster Iesus Christus apud Ioan. 6. Nemo potest venire ad me, nisi pater qui misit me, traxerit eum. Et quartodecimo: Nemo venit ad patrem nisi per me. At verba illa apud Osea possunt ita verti: Perdidit te o Israel. Subauditur vitulus, quem me repudiato coluisti: sed in me auxiliu tuum: Vt sit sensus: Ego tibi opitularer, & aduersus hostes tuos fere opem, vt solitus eram, nisi tu me dereliquisses, & vitulos aureos coluisses, a meque animum tuum alienasses.

Surrripuerunt regi. Verbum Hebraicum est **רָגַח** Ragax, quod significat surrepere, & non surripere. Ac in codicibus correctis est surrepserunt. Et ita legendum est. Nam scribi surripuerunt, fuit vitium librariorum aut typographorum, non autem interpretis, nec versionis vulgatæ, quæ rectissima est & integerrima: etiam si in biblijs impressis sint multa errata ob incuriam & negligentiam impressorum: quorū nonnulla hoc loco obseruabo: ne aliqui **Genes. 13** decipiantur. Capite Genesis. 13. scriptum est: Sed & Loth qui erat cū Abrā, fuerunt greges ouium. Est autē scribendum: qui ierat cum Abram: nam in Hebraico est verbum **יָרַח** Halac, quod significat ire. Et in Græco **συμπορευόμενος**, Hoc est, simul eunti, vel qui simul ibat. Eodem modo paraphrastes Chaldaus habet: Sed & Loth qui abiit cum Abram, fuerunt oues & boues & tabernacula. **Deut. 29** Capite. 29. Deuteronomij vbi in codicib⁹ Latinis cōmuniter est. Videntes plagas terræ illius, & infirmitates, quibus eam afflixerit dominus sulphure, & solis ardore: pro solis debet scribi: salis: nam in Hebraico est **חֶלֶם** quod Salem significat: & in Græco: **αλας**, quod eandem habet significationem. Et paraphrastes Chaldaus Salem etiam habet, nō solem: fuit enim terra illa sulphure & sale combusta, vt nihil in ea nasceretur. **Psal. 26.** Psalmo. 26. Vnam petij à domino, hanc requiram, vt inhabitem in domo domini omnibus diebus vitæ meæ. Vt videam volūtatē domini:

scribendum est: Vt videam voluptatem domini. Est enim in Hebræo hæc vox **נֹחַם** Noham, quæ voluptatē, dulcedinem, iucunditatem & pulchritudinē significat. Et in Græco **τρυφή**, quæ voluptatē etiam significat & oblectationem. Pro quo Hieronym⁹ vertit: Vt videam pulchritudinem domini. **Psalmo. 41.** Sitiuit anima mea ad Deum fontem viuum: Perspicuum est, tam ex litera Hebræa, quàm Græca scribendum esse: Sitiuit anima mea ad Deum fortem viuum. Hebraicè enim est **נָחַם**, & Græcè **ἰσχυρός**: & vtraq; vox significat fortem, nō autem fontem. Hieronymus etiam vertit: Sitiuit anima mea ad Deum fortem, viuum. Id quod vulgò legitur psalmo 75. Ibi confregit potentias, arcum, scutum, gladium, & bellum: legendum est: Ibi confregit potentias arcuum, scutum, gladium, & bellum. Ita habet & interpretatur Hieronymus in commentarijs. Ita legit Augustinus & Arnobius. Potentiæ arcuū sunt sagittæ, quæ volant ex arcubus: pro quibus Hieronymus & Felix vertunt volatilia. Esse autem scribendum arcuum in genitiuo numeri multitudinis indicat litera Græca, quæ habet: **των τῶ ξων**. **Psalmo. 88.** Legitur: Auertisti testamentum serui tui: pro euertisti. Ita enim est in castigatioribus codicibus, esseq; hæc veram lectionē indicat, translatio Græca habens: **κατεσφραξας**: & Hebraica habens verbum **נָסַח** Naer: pro quo Ioseph Chimhi doctus inter Hebræos vertit: Deuastasti. **Psal.**

Psal. 104 Psalmo. 104. Pro: Et dedit terra eorum ranas: nam nec in Hebraico, nec in Græco præponitur coniunctio: & vtrunque verbum tam Hebraicū quàm Græcum edere significat, & producere. Felix vertit: produxit: Hieronymus, ebulluit. Sed neuter eorum habet coniunctionem. Illud psalmi. 106. Effusa est cōtentio super principes: debet legi: Effusa est contemptio. Id probat vox Hebræa **יָרַח**, quæ significat desipientiam & contēptionem: pro qua Hieronymus transtulit despectionē. Similiter vox Græca **ἐξουλένωσις** sonat idem: pro qua Apollinarius antiquus author reddidit ignominiam & desipientiam. Illud psal. 108. Qui astitit à dextris pauperis: legendū est: Quia astitit. Est enim perspicuū esse in Hebræo particulā **יָד**, quæ significat quia: & in Græco **ὅτι**, quæ idē est. Id quod **Psal. 136.** est in psalmo. 136. Beatus qui tenebit, & allidet paruulos suos ad petram: legendum est: paruulos tuos. Est enim apostrophe diuini vatis ad Babylonē, cuius euerisionem prædicit. Et non solum in Græco, sed etiam in Hebraico est, paruulos tuos. Et ita legit Paulinus Nolan⁹: & Augustinus: & Chrysostomus in commentarijs in illum psalmū. Ac ita est in antiquis & emendatis exemplaribus. Illud psalmi. 105. Et interfecta est terra in sanguinibus, potest legi: Et infecta est terra in sanguinibus: ita namque habet litera Hebræa: Pro quo transtulit Hieronymus: Et polluta est terra in sanguinibus: Felix autem: Infecta est. Theo-

doretus in commentarijs legit, & explanat: infecta est. Similiter & Raynerius, & Lyranus. Nihilominus tamen in Græco est **ἐφονεύθη**, à verbo **φονεύω**, quod est interficere. Quā ob causam Augustinus in illum psalmum: Putaremus, inquit, hīc scriptoris errorem esse: atque cum dicemus, pro eo quod est infecta, fecisse interfecta, nisi haberemus beneficium Dei, qui scripturas suas in multis linguis esse voluit: atque ita esse scriptum: Interfecta est terra in sanguinibus, inspectis Græcis codicibus videremus. Quid est ergo: interfecta est terra? nisi hoc referatur ad homines, qui habitant in terra tropicalocutione: qua significatur, per id quod continet, id quod continetur. Hactenus ille. Itaque vtrunque potest legi: Interfecta est: & infecta est. **Canticorum. 6.** vbi vulgò legitur: Reuertere reuertere Sulamithis: legi debet: Reuertere reuertere Sulamithis. Verba sunt puellarū ad sponsam has voces emittentium. Sulamithis est idem quod pacifica & Hierosolymitana: nā olim Ierusalem appellabatur Salem, quod nomen pacē significat: vt psal. 75. Factus est in pace locus eius: vbi in Hebraico pro pace est Salem: à quo nomine deriuatur Sulamithis. Ita vocatur sponsa, quod sit pacifica: nā in hac vita non inuenitur animorum pax vera & germana nisi in ecclesia nomine sponsæ significata. Possumus etiam dicere, & rectius meo quidē iudicio, hæc verba esse ecclesiæ catholicæ perfidam

Iudæorum synagogam vocantis, vt ab infidelitate & erroribus ad fidem & veritatem reuertatur. Appellatur autem concio Iudæorum Sulamitis hoc est Hierosolymitana, quia præcipua eorum ciuitas fuit Ierusalem. Vocat autem eam ecclesia quater, dicens, reuerrere, quoniam in quatuor mundi præcipuis partibus dispersa est. Capi-
Esa. 40 **tc. 40.** Esaia. Pro: Completa est malitia eius: scribendum est: Completa est militia eius. Nam in Hebræo est nomen מלחמה quod significat militiam, & tempus definitum, & vitam humanam, quæ vt ait Iob capite. 7. est militia super terram. Et capite. 60. eiusdem Esaia. Filia tua de latere surgent: Pro surgent est in Hebræo verbum יצא, quod significat suggere, & educare. Quare scribendum est. Filia tua de latere suggestent. Capite. 51. Ieremiæ, pro: Interficite omnem malitiã eius: scribendum est: Interficite omnem militiam eius. Nam pro malitia eius est in Hebræo מלחמה. Hoc est militiam eius, siue exercitum eius. Capi-
Luc. 10. te. 10. euangelij authore Luca id quod vulgò legitur: Suspiciens autem Iesus dixit: Homo quidam, &c. legendum est: Suscipiens, est enim in Græco προσλαβών quod idem est ac suscipiens. Ac si dicat: Suscipiens sermonem & responsionem. Ita Euthymius interpretatur, hoc est respondens. Il-
Luc. 23. lud etiam capite. 23. eiusdem euangelij: Et stabat populus expectans: legendum est: Et stabat populus spectans: hoc est videns, contèplans, & cernens.

Non ea quæ fiebant, sperabat, sed videbat. Id ostendit apertè litera græca habens θεωρεῖν, à verbo θεωρέω, quod significat intueri, videre, spectare. Hæc sunt, quæ mihi venerunt in mentè, de quibus pium lectorem admonerem: quæ vitia nec sunt Latini nostri interpretis, vt diximus, nec vulgata editionis: sed typographorum & librariorum: quorum incuriæ meritò tribuuntur: quemadmodum hoc Danielis loco, surripuerunt, pro surreperunt.
 ¶ *Donec arriperent eos leones.* Theodotio habet: Donec dominati sunt eorum leones. Pro arripere est in Hebræo verbum שאל Xalat, quod significat arripere, vt hîc: & dominari: vt capite Ecclesiasticis. 8. Interdum dominatur homo homini in malum suum. Significat etiam exuere, authore Reuchlino, & soluere: vt Iosue. 5. Solue calciamentum tuum de pedibus tuis: locus enim in quo stas, sanctus est. Hæc est eius sententia: etiam si alij dicant loco illo esse verbum Naxal, quemadmodum cap. 3. Exodi, vbi Deus idem etiã dixit Mosi. Appellabantur ea loca sancta ob Dei apparitionem. Ac fortasse huiusmodi loca olim patriarchæ simili cerimonia venerabatur: nec ad ea ingredi soliti erant nisi calceis solutis in reuerentiæ signum. Vel ideo iubentur soluere calceos ex pellibus animalium mortuorum confectos, quia per illos opera mortua prohibentur: quæ à pedibus hoc est, ab affectionibus separanda sunt. Id voluit Christus dominus significare, cum dixit discipulis suis apud

Matt. 10. apud Matthæum. 10. Nolite possidere aurum, nec argentum, nec pecuniam in zonis vestris: non peram in via, nec duas tunicas, nec calceameta, nec virgam. Diuus etiã Lucas cap. 10. de missione septuaginta duorum discipulorum tractans, ait dixisse illis dominum Iesum: Nolite portare faccum, nec peram, neque calceamenta. Vbi diuus **Gregor.** Gregorius: Non debet, inquit, Christi discipulus stultorum operum exempla conspicerè: ne sua opera quasi ex mortuis pellibus credat munire. Sunt enim multi, qui prauitatem suam ex alienis prauitatibus tumentur. Hi quid aliud faciunt, nisi pedes suos ex mortuorum animalium munire pellibus conantur? Hactenus ille. Existimo Christum Iesum verbis illis voluisse docere paupertatem: & inanem mundi tollere sollicitudinem. Eam ob causam hæc sunt ab euangelistis memoria prodita, & perpetuis monumentis consignata: quibus seruator noster discipulos suos ad vitandam cupiditatem cæcam animorum dominatricem erudiuit. Cum euangelica philosophia sit in paupertate, & honorum mundi despicientia, cæterisque virtutibus constituta: voluit, vt hi quos ad eam nuntiandam & propagandam mittebat; eas opes & dignitates contemnerent, ad quas plerique mortalium auiditate inflammati rapiuntur. At inter Marcum & duos alios euangelistas videtur esse prima facie repugnantia: hi enim, vt ostendimus, asserunt fuisse apostolis, & discipulis calceamenta prohibita:

Marcus verò cap. 6. ait, concessum illis fuisse vt i sandalijs: sandalia autem calcei quidam sunt. At altè spectare si velis, & ad veritatis subtilitatem reuocare rationem, videbis apertè, nullam inter illos esse discrepantiam. Sandalia quæ illis concessa sunt, plantam solum pedum tegunt ob itineris incommoda: nudam verò relinquunt partem superiorem. At calceamenta illis prohibita ea sunt, quæ toto pedes vndique tegunt. Pro sandalijs apud Marcum est in Græco σανδάλια, hoc est soleæ supernè funiculis quibusdam alligatæ. Hoc calceamenti genus vocari sandalium asserit beatus Augustinus. **August.** Eo vocabulo vtitur diuus Lucas Acto- **Act. 12.** rum. 12. cum ait: ὁ πόδι σου ἀποκατακατακατακατα σου: Hoc est: subliga soleas tuas, vel sandalia tua. Pro quo editio vulgata habet: Calcia caligas tuas. Sed in idem recidit. Fuisse autem apostolos soleis illis vsos indicat Eusebius Emisenus in homilia in caput Lucae decimum. Huiusmodi calceos, siue sandalia, siue soleas iussit angelus diuo Petro, vt **Act. 12.** sumeret. Nam hodie vna ex illis soleis Romæ inter cæteras eius reliquias seruatur. Voluit Deus, vt eius discipuli haberent pedes coopertos ex parte inferiore, quæ respicit terram, & nudos ex parte superiore, quæ spectat in cælum. Nam affectiones nostræ pedibus significatæ non debent tangere terram, nec respicere illam: sed ad superna dirigi, & cœlestia contemplari. Ad res terrenas & caducas tegendæ sunt, & ad excelsas æternasque

aperiendæ, mundum firmiter contēnentes, & ad Deum ardentem aspirantes. Accipi autem pedes pro affectionibus indicat David psal. 25. cum ait: Pes enim meus stetit in directo: in ecclesijs benedicam te domine. Et 35. Non veniat mihi pes superbiæ. Et 118. Strates erant pedes nostri in atrijs tuis Ierusalem. Et filius eius cap. 5. Prouerb. Pedes eius descendunt in mortem. Et Zacharias apud Luc. 1. Ad dirigendos pedes nostros in viam pacis. Eam ob causam voluit Christus pedes apostolorum abluere. De quo ait cap. 1. Apocalypsis diuus Ioannes: Dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo. Eam ob causam dixit Petrus apud Ioannem. 13. capite: Si non lauero te, non habebis partem mecum. Nisi enim pedes, hoc est affectus nostri fuerint abluti per Christum Deum nostrum, fieri non potest, vt gloriam sempiternam consequamur. Hi sunt pedes animæ, de quibus vide Hieronymum illud diui Pauli ad Ephesios cap. 6. explanantem: Calciati pedes in præparatione euangelij pacis: Augustinum tractatione. 57. explicantē illud 5. capit. Canticorum: Laui pedes meos: Ambrosium sermone tertio decimo in psal. 118. versiculum illum exponentem. Ab omni via mala prohibui pedes meos. Ab his pedibus sumus calceamenta soluturi: locus enim in quo stamus, hoc est ecclesia catholica terra sancta est. Aspicias igitur verbum hoc Xalat significare soluere & exuere, & dominari, & arripere: &

in hanc vltimam significationem accipi hoc Danielis loco ab interprete nostro Latino.

¶ *Pax vobis multiplicetur.* In Chaldeo est *שלווה* Xelamecon. Hoc est, pax vestra: vel pax vobis. Vox Hebræa est Xalom, vel vt alij scribunt, Salom, quæ pacem significat: vt psal. 37. Non est pax ossibus meis. Vnde Salomon idē est quod pacificus: filius Davidis ex Bethsabæe. Et Salome pacifica: mulieris nomen apud Marc. 15. Et Salmasar pax ligata: Rex Assyriorum, de quo loquitur scriptura capite. 17. libri. 4. Regum. Accipitur pax pro bonorum copia: ideo apostolus in epistolis suis hac vtitur salutatione: Gratia vobis & pax. Et Darius hoc loco: Pax vobis.

¶ *Porrò Daniel perseverauit.* Pro perseverauit est in Hebræo verbum *תפח* Tsalach, quod significat perseverare, & prosperè vitâ degere: pro quo noster interpres vertit aliquando prosperari: vt psal. 1. Omnia quæcunque faciet, prosperabuntur. Et capite Ierem. 12. Quare via impiorum prosperatur? Hoc ideo ait, quia solet aliquando piorum virorum animus angere, & commoueri specie felicitatis impiorum, videns eos opibus & potentia florere: ac nulla commendatione meritorum ad illustres dignitates per omnes honoris gradus extolli. Id animo percipiens diuinus psalter has voces emisit: Zelau super iniquos, pacem peccatorum videns. At pro super iniquos est in Hebræo: *בהוללי*: hoc est,

est, contra insanos. Eo vocabulo vtitur psal. 74. David psalmo. 74. cum ait: Dixi iniquis: nolite iniquè agere. Pro quo poteris transferre: Dixi insanis: nolite insanire. Ex quo colliges, omnes improbos non solum stultos esse, sed amentes & insanos: & ex consequente seruos. Est enim antiquorum sententia memoriæ prodita, & à viris sapientibus vsurpata: nisi sapientem liberum esse neminem. Qui enim fieri potest, vt liber sit, qui seruus est cupiditatum, qui temeritate & insania ductus vanis parat appetitionibus, qui non refrenat libidines, non contemnit voluptates, non imperat iracundiæ, non coercet auaritiam, non denique labes animi repellit? Verissima est illa Dei nostri sententia apud Ioannem. 8: Qui facit peccatum, seruus est peccati. Quare non est, cur ob impiorum res prosperas, & ad voluntatem fluentes ira concitemur, aut inuidia moueamur. Audiamus diuinum ac regium vatem dicentem psal. 36. Noli emulari in eo, qui prosperatur in via sua, in homine faciente iniustitias. Vbi pro prosperari est hoc idem verbum Tsalach. Eam ob causam potest hic Danielis locus transferri: Porrò Daniel functus est prosperitate: vel prosperè egit: vel felicitatē cum vita coniunxit. Vel sic: Porrò Danieli cuncta prosperè euenerunt. Theodotio vertit: prosperatus est. Et eodem modo Pagninus. Interpres Theodoretus transtulit: Prosperè successere res Danieli. Quæ omnia in idem recidunt.

Argumentum capituli septimi.

Arrat diuinus vates visionem sibi ostensam quatuor bestiarum, quam de quatuor mundi imperijs, Babylónico, Persico, Græco, & Romano interpretatur. Vaticinatur de calamitatibus virorum fide, pietate, cæterisque virtutibus præstantium, quos Deus per varios casus plerunque, & acerbam angustias ad vitam ducit beatam & immortalē. Prædicit Antichristi tyrannidem: & æternum Christi Dei nostri regnum: secundum eius aduentum, & vltimum iudicium, vbi impij ad æternos relegabuntur ignes, suorum scelerum poenas daturi: iusti verò illam vitam consequentur in cælo, quæ est vera vita nominanda: vbi omnibus qui iustitiam coluerint, & in gratia decesserint, scimus certum esse locum, vbi beati Deo æuo sempiterno fruuntur.

Caput septimum.

¶ *Anno primo Balsasar regis Babyloniae Daniel somnium vidit: visio autem capitis eius in cubili suo: & somnium scribens breui sermone comprehendit, summamque perstringens, ait: Videbam in visione mea nocte: & ecce quatuor venti cæli pugnabant in mari magno. Et quatuor bestie grandes ascendebant de mari diuersæ inter se. Prima quasi leona, & alas habebat aquilæ. Aspiciebam, donec euulsa sunt alæ eius: & sublata est de terra: & super pedes quasi homo stetit, & cor hominis datum est ei. Et ecce bestia alia similis curso in parte stetit: & tres ordines erant in ore eius, & in dentibus eius: & sic dicebant ei: Surge, comede carnes plurimas. Post hæc aspiciebam: & ecce alia quasi pardus, & alas habebat quasi auis quatuor*

V super

super se: & quatuor capita erant in bestia, & potestas data est ei. Post hæc aspiciebam in visione noctis: & ecce bestia quarta terribilis, atq; mirabilis, & fortis nimis. Dentes ferreos habebat magnos, comedens atque conuiuens, & reliqua pedibus suis conculcans. Dissimilis autem erat cæteris bestijs, quas videram ante eam: & habebat cornua decem.

Explanatio.

Anno primo Belsasar. Quæ hoc se-
ptimo, & sequenti capite narra-
tur, iuxta historię seriem priora sunt
his, quæ duobus superioribus capiti-
bus narrata sunt. Nam visio huius ca-
pitis septimi fuit anno primo Balsa-
saris, & capitis octaui anno eius tertio:
at ea quæ capite quinto continentur, ac-
ciderunt vltimo anno, imò vltimo die
eiusdem Belsasaris: eoque mortuo
tenente Dario clauū imperij, fuit Dani-
el in foueam leonum coniectus, &
inde mirabiliter liberatus: cuius histo-
ria fuit ab eo memoriæ prodita, & ca-
piti sexto mandata. At si diligenter ad-
uertere & perpendere volueris, vide-
bis Danielem hac in re à ratione haud
quaquam discrepare. Nam prius scri-
psit prodigia omnib; perspicua & ma-
nifesta, quæ sub Nabuchodonosore,
Belsasare, & Dario, eorum ordine ser-
uato mirabiliter acciderunt. Nunc ve-
rò narrat visiones sibi ostensas, quarū
ipse solus erat conscius: quæ erant va-
tinationes suo tempore implendæ,
nullo interitu hominum extinguen-

da, nulla obliuione posteritatis ob-
curandæ.

¶ *Somnium vidit.* Hoc est, ostedit ei
Deus visionem in somnijs, cuius sum-
mam breui scribit sermone. Et exor-
sus est narrationem hoc modo.

¶ *Ecce quatuor venti cæli.* Accipitur
cælum pro aëre, vt Genesis. 1. cap. Et

præsit piscib; maris, & volatilibus cæ-
li. Et secundo: Appellauitque Adam

nominibus suis cuncta animantia, &
vniuersa volatilia cæli. Psal. 17. Into-

nuit de cælo dominus, & altissim; de-
dit vocem suam, grando & carbones
igneis. Vbi diuin; psaltes de tonitruis,
& grandinibus, & fulminibus ardenti-

bus loquitur: quæ omnia fiunt in aëre.
Esaïas. 55. Descendit hyber & nix de
cælo. Et Christus Deus noster apud

Matth. 8. & Luc. 9. Vulpes foueas ha-
bent, & volucres cæli nidus: filius au-
tem hominis non habet, vbi caput suū
reclinat. Et Ioannes. 8. Apoc. Et vidi,

& audiui vocem vnius aquilæ volan-
tis per medium cæli. Sed hoc in loco
Apocalypsis potest cælum accipi pro

ecclesia, per quam volant aquilæ, hoc
est concionatores euangelici verbum
Dei prædicantes, qui per morum in-

tegritatem, & doctrinæ altitudinē de-
bent sublimius cæteris volare. At per-
spicuum est cælū non solum hîc apud

Danielem, sed multis alijs in locis ac-
cipi pro aëre. Appellantur autem vti
aëris, siue ex aëre, quia in aëris regione
efflant, & feruntur. Imò ventus, vt
graues asserunt philosophi, est ipse aër
ob terræ exhalationes motus & coci-

tatus:

tatus: aër enim effluens huc & illuc vē-
tum efficit, aut ventus efficitur. Ac etiā
si vēti sint multo plures, fit tamen hoc
loco mentio quatuor solum, quia hi
quatuor sunt præcipui, & primarij: ni-
mirum Subsolanus, Fauonius, Septē-
trio, Auster.

¶ *Pugnabant in mari magno.* Hoc est,
hi quatuor venti ab Oriente, Occidē-
te, Septentrione, & Meridie flantes ir-
ruebant in magnum mare, illudque
perturbabant. Mare magnum est mū-
dus, varijs tum multibus excitatus: iux-
ta illud Osee. 11. Formidabat filij ma-

ris. Et illud saluatoris nostri apud Mat-
thæum. 13. Simile est regnum cælorū

sagenæ missæ in mare. Et illud Apo-
calypsis. 13. Vidi de mari bestiam ascē-
dentem: hoc est Antichristum de mū-
do dimanantem.

¶ *Et quatuor bestie grandes.* Hoc est,
quatuor regna seu imperia. Itaq; ma-
re est mundus, motus eius est turbulē-
tus discordiarum ac bellorum tumultus,
venti sunt vanitates, & cupiditas
dominandi, & arrogantia, & spiritus
superbiæ, ex quibus mundi perturba-
tio generatur: bestie sunt imperia, ex
quorum auiditate rerum conuersiones
oriuntur. Mouetur mundus, & turba-
tur ventis, cum homines superbi, va-
nitatibus inflati cupiunt, atque querūt
dominationem: & ad opes, dignitates,
& supremam potestatem rapiuntur.

Vult hoc loco Daniel significare mag-
nos motus, qui in principio horū qua-
tuor imperiorum exorti sunt. Theo-
doretus per ventos intelligit rerū mu-

tationes. Hieronymus verò angelicas
potestates, quibus præcipua regna cō-
missa sunt: iuxta illud capit. 32. Deur.

Quando diuidebat altissimus gentes,
quando separabat filios Adam, consti-
tuit terminos populorū iuxta numerū
angelorum Dei. Ita enim habet versio
Septuaginta: licet editio vulgata iuxta
literam Hebræam habeat: Iuxta nu-
merum filiorum Israël. Citat Hiero-

nymus hunc locum iuxta translatio-
nem septuaginta, quemadmodū eum
citat Gregorius in sermone angelorū:
& Anselmus in libro, Cur Deus ho-

mo. Et ait Hieronymus, ideo hos qua-
tuor ventos dici vētos cæli, quia vnus-
quisque angelus cælestis facit pro reg-
no, quod sibi creditum est. Quidam
per bestias non solum regna, sed re-
ges ipsos intelligunt.

¶ *Prima quasi leena, & alas habebat a-
quila.* Capite. 2. narravit Daniel som-
nium Nabuchodonosoris, in quo vidit
statuam, cuius caput erat ex auro, pe-
ctus cum brachijs ex argento, venter,
& femora ex ære, tibiæ ex ferro. Cum
rex ille esset ob metalla hæc superbia
elatus, per eadem accepit regnorū eni-
gmata: at cum Daniel ea contēneret,
non per illa, sed per animalia sibi in vi-
sione imaginaria ostensa, eadem reg-
na intellexit. Similiter Ioel cap. 1. per
quatuor plagas terram destruentes.
Primum regnum Danieli ostensum
fuit Babylonicum, in statua Nabucho-
donosoris significatum per caput au-
reum, hîc autem per leenam, aut vt
quidam ex Chaldæo transferunt, per
leonem,

Hieron.

Deut. 32

Hieron.

Grego.

Anselm.

Hieron.

Dan. 2.

Ioel. 1.

Theod.

leonem, propter eius præstantiam, potentiam, & fortitudinē. Vt enim Nabuchodonosor in statua comparatus est cum auro, quod ceteris præstat metallis: ita modò cum leone, qui est cæteris animantibus rationis expertibus excellentior. Fortasse dicitur rex Babylonis leo propter terrorem & immanitatem. Ita appellatur cap. 4. Ieremiæ, vbi diuinus vates ita inducit Deum cum Hierosolyma loquentē, eiusque vastitatem nuntiantē: Malum ego adduco ab Aquilone, & cōtritionem magnam: ascendit leo de cubili suo, & prædo gentium se leuauit. Vbi per Aquilonem intelligitur Babylon, & per leonem Nabuchodonosor, qui erat Hierosolymam vastaturus. Et Ezechiel capite. 17. eum appellat aquilam grandem, ob eius superbiam & dominatum. Sed non sum nescius, appellari aliquando regem leonem & aquilam in bonā partem. Debet enim esse leo propter animi fortitudinem: aquila ob in agendis rebus celeritatem, & ingenij altitudinem & cōtemplationem: bos ob constantiam in laboribus ferendis: homo ob humanitatem & clementiam. Id existimat Galfridus significari quatuor Ezechielis animalibus. Aspicias igitur regem Babylonis vocari leonem vel propter crudelitatem, vel propter fortitudinem & regiam præstantiam. Accipi autem leonē pro homine immanitate ac feritate insigni indicat Dauid, qui sciens parari sibi insidias ab impio Saule, cōfugit ad Deum, has ad illū voces emit-

tens: Domine Deus meus in te speraui: saluum me fac ex omnibus persecuentibus me, & libera me. Ne quando rapiat vt leo animam meam. Vbi anima accipitur pro vita, vt multis alijs in locis diuinarū literarum. Et si Magnus Basilius, Ioannes Chrysostomus, & Theodoretus hūc locum de Absolone explanarunt, qui in patrem suum irruerat, & impetū fecerat, & ad crudele exitium vocauerat: Hieronymus tamen cum omnibus ferè Hebræis illum ad Saulis immanitatem referendum arbitrantur. Sed parum refert exponi de vno aut altero, dum modò per leonem princeps crudelis intelligatur. In eandem significationem sumitur à Ieremia, cum ait Threnorū. 3. Factus est mihi leo in abscondito. Et ab Ezechiele. 19. Leo factus est, & dicitur capere prædam, hominēque comedere. Accipitur etiam pro viro iustitia, magnanimitate & fortitudine præstante: vt 28. Prouerb. Iustus autem quasi leo cōfidēs. Et cap. 3. lib. 1. Machabæorum dicitur de strenuo Iuda Machabæo: Similis factus est leoni in operibus suis. Imò Christus Deus noster leo appellatur ob fortitudinem, & excellentiam, & regiam dignitatem. De illo intelligitur illud Apocalypsis. 5. Vicit leo de tribu Iuda. Nec solum in literis diuinis, sed etiam in humanis per leonem magnanimitas significatur. Eam ob causam aiunt, Almetum coniunxisse leonē cum apro, vt ostēderet esse animi fortitudinem cum corporis viribus copuladam: per leonem enim

enim animi vim ac magnitudinem, per aprum verò corporis robur interpretantur. Hanc animi fortitudinem & celsitatem voluit significare rex Simandius seipsum in marmore sculptum in magnifico sepulchro suo in figura leonis relinquens: vt narrat lib. 2. Bibliothecę Diodorus Siculus. Est etiā leo corporei roboris hieroglyphicū, vt indicat num⁹ Antiochi, in quo sculptus est leo humi procumbens cū noctua super volante. Quo rex ille voluit significare, vires corporis designatas per leonem, cedere sapientiæ per noctuam intellectæ: vt Pierius Valerianus existimat. Et quoniam leo diuidit prædam inter alia animalia, designat liberalitatem & magnificentiam, quę est rerum magnarum & excelsarum cum animi ampla quadam & splendida propositione agitatio & administratio: quę regibus maximè conuenit, & his, qui opibus & diuitiarum affluentia cumulantur. Hæ sunt rationes ob quas rex Babylonis in leonis figura apparuit Danieli. Sed editio nostra vulgata lænam habet, non leonē. Vbi Hieronymus: Regnum, inquit, Babylonicum propter leuitiam seu propter luxuriam & vitam libidini seruientem non leo, sed læna appellatur. Aiunt enim hi, qui de bestiarum scribere naturis, lænas esse ferociores, maximè si catulos nutriant: & semper gestire ad coitum. Hactenus ille. Porro mulieres libidini deditas per lænas intelligi, multis constat veterum scriptis & monumentis. Huius petulantię

causa fortasse Ezechiel cap. 9. Hierosolymam lænam vocauit. *¶ Et alas habebat aquila.* Hoc est diuitijs affluebat. Nonnulli per alas aquilæ intelligunt superbiam, insolentiam, & vanitatem. Alij potentiam & velocitatem, & artem militarem, ac armorū peritiam, quibus rebus regnum illud se ferebat in sublime. Albertus Magnus per alas intelligit exercitus hinc inde se extendentes, iuxta illud Esaiæ cap. 8. Erit extensio alarū eius implens latitudinē terræ tuæ o Emanuel. Alij per has alas nationes intelligunt ac gentes vicinas, quas Nabuchodonosor superauerat, & in ditionem suam redegerat. *¶ Aspiciebam, donec euulsa sunt ala eius.* Id est, diligenter intuebar mentis oculis diuino lumine illustratis, alas illas euelli à læna. Significat ablatam potentiam Nabuchodonosori, quando incidit in amentiam: vel vniuerso regno Babylónico, quando fuit à Medis ac Persis captum, & euersum. *¶ Et sublata est de terra.* Bestia illa regnum Babylonicum designans amissa est, cum Balsasar fuit interfectus, & ciuitas euersa, & tota Chaldæa in Darij ditionem redacta. Et tunc gens Babylonia stetit super pedes suos, & recepit cor humanum. Hoc est, in se reuersa intellexit fragilitatem & imbecillitatem suam, & mundi inconstantiam & varietatē. Stare super pedes est non iacere, sed erigi & excitari non solum quo ad corpus ad ambulandū, sed quo ad animum ad intelligēdum. *Qua*

Qua de re ea poteris videre, quæ ob-
seruauimus in commentarijs nostris
Ezech. 2 in Ezechielem, verba illa secundi ca-
pitis explanantes: Fili hominis sta su-
pra pedes tuos. Potest totum hoc non
de regno, sed de rege Nabuchodono-
fore explanari. Fuit enim regno priua-
tus, & sublatus de terra, hoc est de ho-
minum familiaritate, & cum bestijs in
agris & syluis versatus: sed in pristinu
statum restitutus redijt ad metem, &
erectus est more humano, qui instar
quadrupedū gradiebatur: hominisque
figuram atque intelligentiam recupe-
rauit. Vide caput quartum, & quæ ibi
annotauimus: vbi inuenies Nabucho-
donosorem ob superbiam & insolentiam
regnum cum vsu rationis simul
amississe. Vt enim Cyclops absq; ocu-
lis manus quoquo versum porrigebat
nullo certo scopo: ita magnus rex si
est cæca ac temeraria superbia raptus,
quiduis ingreditur infano rerum tu-
multu, sed nullo certo iudicio. Ex quo
efficitur, vt perniciem sibi ipsi inciscus
machinetur.

¶ *Ecce bestia alia similis vrsi.* Hac se-
cunda bestia significatur regnum Per-
sarum, quod ob duriciem, & feritatem,
& laborum tolerantiam cum vrsi cō-
paratur. Animal est viribus pollēs, sed
minus generosum leone: at in labore
patiētius, & in victu parcus. Quæ om-
nia Medis ac Persis congruebant: vt
Trogus apud Trogum Pompeium, & Xeno-
phontē, & alios historicos licet videre.
Et vt vrsus in ortu suo auctore Plinio
deformis est, sine oculis, sine pilis, si-

ne cruribus: at mater eum lambendo
sensim ita conformat, vt perfectum
reddat: ita regnum Persarū initio sui
dominatus sordidum fuit & abiectū:
sed tempore succedente ita illud pru-
dentia in moribus expoliuit, & in arte
militari instruxit, vt paulatim ad sum-
mam nominis amplitudinem & cla-
ritatem perduceret. Significari autem
in literis diuins principes per vrsos as-
ferit Augustinus sermone. 204. & Eu-
cherius in quartum Regum. Nam cū
Eliseus ascenderet in Bethel, egressi
sunt de ciuitate pueri cum illudentes,
ex quibus duo vrsi de sylua egressi
quadraginta duos lacerarunt. Id sub
figura tunc gestum adumbrabat fore,
vt duo imperatores Vespasian⁹ & Ti-
tus post quadraginta duos annos à do-
mini ascensu in cœlum Iudæos occi-
derent, eorūque munitissimam vr-
bem Hierosolymā funditus delerent,
quòd cœlestem Eliseum mundi salua-
torem irrisissent, & ad crudelissimam
cædem falsis criminibus vocassent.

¶ *In parte stetit.* Hoc est, aduersus vnā
tantum partem se erexit: solum in Ba-
bylonios irruit, non in Iudæos. Duo
erant gentium genera in regno Baby-
lonio, nimirum Chaldæi seu Babylo-
nij, & Hebræi: Darius autem ac Cyrus
intactis Hebræis in Chaldæos dunta-
taxat impetum fecerunt. Intelligitur
hoc de bello Babylonico: nā alioquin
multum sanguinem aliarum nationū
effuderunt Persæ duce Cyro, vt bellū
testatur Scythicum contra Tomyrin:
de quo videre poteris Herodotum in
libro,

Iustinus libro, qui inscribitur Clio, Iustinum
Orosius libro primo. Orosium libro. 2. Vel in
parte stetit: hoc est, euersis alijs impe-
rij sui partibus, amissis alijs regioni-
bus sibi olim subiectis, in vna tantum
remansit: vnam solum partem impe-
rij retinuit.

¶ *Tres ordines erant in ore eius.* Id est,
tria habebat imperia, Persicum, Me-
dicum, Babylonicum: quæ cū fuif-
sent distincta fuerunt confusa, & ad v-
num redacta.

¶ *Surge.* Hoc ei dicebant crudeles ei⁹
famuli. Surgere hoc loco idē est quod
seipsum parare: vt Iosue. 1. Surge, trāsi
Iordanem istum. Hoc est, para te ad
Iordanem hunc transeundum.

¶ *Comede carnes plurimas.* Para te ipsū
ad carnes permultas comedendas: da
operam, vt magnam hominum mul-
titudinem interficias. Sinedoche figu-
ra est, vt caro pars hominis pro toto
homine accipiatur. Accipi autem car-
nem pro homine indicat Paulus apo-
stolus, qui cap. 3. ad Romanos ait: Ex
operibus legis non iustificatur omnis

Rom. 3. caro. Et cap. 2. ad Galatas eandem scri-
bens sententiam ait: Scientes quòd nō
iustificatur homo ex operibus legis.

Accipitur etiam caro pro sola mulie-
re: vt Ioannes. 1. Nec ex voluntate car-
nis, nec ex volūtate viri. Præterea su-
mitur pro peccatore, pro litera legis,
pro appetitu sensitiuo, & pro alijs re-
bus: vt licet videre apud Ambrosium

Ambro. libro de Isaac. 2. apud Clementē Ale-
xandrinū primo Pædago. 6. apud Au-
gustinum. 2. de Genesi contra Mani-

chaos. 12. apud Isichium in Leuit. 7. Isehi.
Sed hoc Danielis loco accipitur pro
homine in cōmuni: & comedere car-
nes pro exercere in homines crudeli-
tatem. Non omnes cōcitabant regem
ad illam, sed qui immanes erant: ac
fortasse tres illi, quos rex in excelsa di-
gnitate cōstituerat, præter Danielem,
qui fuit in loco cuiusdam ex illis con-
stitutus. Quam ob causam forsitan
dixit: Tres ordines erant in ore eius:
hoc est tres regni gubernatores, qui
excepto Daniele crudelitatem exerce-
bant, ad quam regem concitabant.
Quemadmodum non poteris cog-
noscere sit necne integrum vas, nisi il-
lud impleatur liquore: sic nec homi-
nem, nisi ei fuerit magistratus cōmis-
sus, & munus gubernandi commen-
datum. Qui enim priuati immanitate
cooperiebant, qua vti non poterant,
eam in medium proferunt, cū ad
dominatum ascendunt. Nam vt car-
bones candētes sub cinere in fabri fer-
rarij officina videntur extincti: at flā-
tibus follibus, ignemque excitātibus
exardescunt, micant, & vrunt: sic anti-
qua odia quæ in vita priuata videbā-
tur extincta, flatu domini, imperijq;
potestate recrudescūt, vibrant, & cru-
deles vltionis flammās emittunt. Nec
solum ipsi Persæ crudelitatem exerce-
bant, sed regem ad illam exagitabāt:
cū nihil sit in principe perniciosius
crudelitate, nihil abiectius: contra ve-
rò nihil vtilius clementia, nihil præ-
stantius. Id intelligens sapiens ait cap.
16. Prouerb. In hilaritate vultus regis
vita;

Similitu-
do.

Similitu-
do.

Prou 16
vita;

Argult.
Eucher.
4. Reg.

Similitu-
do.

Trogus
Xenop.
Similitu-
do.
Plinius.

Herod.

vita: & clementia eius quasi imber ferotinus. Hoc est quasi pluuia desiderata terram nutriens, vt pulchros vberesque fructus ferat. Et cap. 20. Misericordia & veritas custodiunt regem: & roborabitur clementia thronus eius. Prou. 20. Et 25. Aufer impietatem de vultu regis, & firmabitur iustitia thronus eius. Aureum sceptrum regis Assueri, quod extendit ad Esther, designat clementiam: sceptrum verò ferreum, de quo dicitur secundo psalmo: Reges eos in virga ferrea: iustitiæ seueritatem, quæ non adhibetur nisi exigente necessitate. Nam tunc non est crudelitas criminali pro Deo punire, sed pietas. Ita ait Hieron. in epistola ad Riparium diuus Hieronymus: cuius sententia est in sacros canones relata. 23. quæst. 8. Legi. Crudelitas enim est animi atrocitas & immanitas, legi naturæ, quam sequi debemus, inimica. Hæc nec sanguine expletur, nec est vlla calamitate satiata: sed omnem repellens humanitatē, spumat ex ore scelus, anhelat ex intimo pectore seuitiam. Contrà verò clementia est animi lenitas & benignitas hominum naturæ consentanea, per quam animus temerè in odium alicuius inuentionis cōcitatus, comitate retinetur. Hanc ita coluerūt veteres Romani, vt in numis sculperent. **Vicus.** Vicus in commentarijs in veterū imperatorum numismata, vnum describit habens ex vna parte caput pietatis, & ex altera tria religionis instrumenta, lituum, guttum, securim. Hoc numisma fuit excusum ex auro per Hir-

tium prætorem post deuictos à Casfare Pompeij legatos, ipso iterum consule facto, vt Florus testatur lib. 4. & Dion Casius. 41. Esse autē caput pietatis perspicuū est ex numismate æreo Drusi Cæsaris, quod eandem omnino habet figuram cum hac subscriptione: Pietas. Et Hubertus Herbipolita in historijs imperatorum aliud numisma depingit, in quo est imago pietatis cum cornucopia, & ciconia, quæ est pietatis symbolum, cum hac inscriptione: Pietas. Et in fastis describit aliud, in quo est sculptum templum pietatis. Ita antiqui pietatem venerabantur, vt ei templum dedicarent. Colere illam vt Deum fuit intolerabilis vanitas & superstitio: sed diligere illam fuit laudabile, eorumque gloriæ tribuendum. Et quamuis clementia conueniat omnibus, maximè tamen principi, vt ait Seneca in libro de clementia, cuius est admirabile ornamentum. Nam crudelitas parit odium, dissidium, & interitum: clementia autem beneuolentiam, concordiam, & perpetuitatem. Vt enim singula hastilia facile franguntur, coniuncta autem frangi haud quam possunt: ita qui à se inuicem disfidet animo & voluntate, facile superantur: concordēs autem insuperabiles perseverant. Nec solum clementia parit concordiam, sed multa alia bona nomine vitæ significata. Nam vt cap. 11. Prouerbiorum ait sapiens: Clementia præparat vitam: Et apostolus cap. 4. epistolæ prioris ad Timotheū: Pietas ad omnia utilis est, promissionem habens

habens vitæ, quæ nunc est, & futuræ. At impij Persæ suadebāt regi suo immanitatē & tyrannidem, vt eum non regem efficerent, sed tyrānum. Quid enim interest inter regem, & tyrannum, nisi quòd hic vitur crudelitate, ille autem clementia? Est enim imago quædam Dei, qui est clementissimus. De eo ait ita diuinus psaltes: Tu domine Deus miserator & misericors, patiens & multæ misericordiæ. Et iterum: Suavis dominus vniuersis: & miserationes eius super omnia opera eius. Et Ionas cap. 4. Scio, quia tu Deus clemens & misericors es, patiens, & multæ miserationis. Eam ob causam vt speculum quamuis auro gemmisque ornatum sit, nisi tamen similem repræsentet imaginem, inutile quidem erit: sic rex tamen si sit indutus ornatu regio multo auro, multisque gemmis distincto, & illustratus diademate magnis ac fulgentibus margaritis illuminato, & illustri scepro, alijsque insignibus regijs splendidissimè excultus: erit tamen inutilis, nisi eum imitetur, cuius debet in terra gerere imaginem: nisi crudelitatem rationi inimicam repellat. Et licet eum consiliarij ad immanitatē moueant & iram, non illis hac in re voluntatem gerat, ne cum poly-po quibusuis locis colorē mutante cōparetur: cui similis est, qui quorūlibet moribus & consilijs accommodatur. Est namque in ponderandis cōsilijs magna opus prudētia summè principibus necessaria. Nam quemadmodum non debet sumere citharā, qui nec canendi,

nec pulsandi peritus sit: ita non debet rempublicam gubernandā suscipere, nisi qui sit prudentia præditus. Hæc eum docebit consilia crudelitatem illi suadentia repudiare, eumque ad clementiam excitantia suscipere. Nam vt ait cap. 2. epistolæ suæ Iacobus: Iudicium sine misericordia illi, qui non facit misericordiā. Et Paulus 4. epist. ad Ephes. Estote inuicem benigni & misericordes, donantes inuicem, sicut Deus in Christo donauit vobis. Et ipse Christus dominus noster cap. 6. euangelij authore Luca: Estote misericordes, sicut & pater vester misericors est. **¶ Post hæc aspiciebam, & ecce alia quasi pardus.** Tertium regnum est Macedonum siue Græcorum, quod cum pardo animali velocissimo, quod præceps fertur ad sanguinem, comparatur. Nihil enim fuit victoria Alexandri Magni celerius, nihil concitatus. Pardus est maculosus: maculas autem interpretantur nonnulli varias regiones & oras, quas Alexander subegit: vel labe & vitia, quibus se maculauit ac polluit. Per alas auis intellige eius liberalitatē, vel celeritatem: vel ea, quæ super alis primi animalis paulò antè obseruauimus. Per quatuor capita pardi intelliguntur quatuor præcipui duces exercitū eius: vel quatuor reges, qui illi successerūt: nempe Ptolemæus, Seleucus, Philippus, Antigonus. Pardus cum sit bestia maculis distincta, est pulchra & elegans, cuius fœmina appellatur patera: quæ etiam si exterius videatur innocua, est tñ fallax, amaritudine plena, &

humani sanguinis auida. Sūt, qui existiment idem esse pardum ac pantheram: sceminam autē pardalim vocari. Aiunt, multa animalia sectari pantheram eius odore ac pulchritudine delectata: quæ ab ipsa capiuntur, & dilaniantur: eamq; esse eius in venando solertia. Quapropter Ægyptij eos qui propria vitia tegebant, & figuram virtutis ostendebant, imagine pantheræ notabant. Huiusmodi autem fuisse Græcos est multis in locis veterum historiarū perspectum & exploratum. Quare eorum imperiū præsertim tempore Alexandri cum pardo comparatur.

¶ Et potestas data est ei. Ostendit, Alexandrum adeptum fuisse imperium non ob propriam fortitudinem, sed ob Dei voluntatem. Nam vt ait Daniel capite. 2. de Deo loquens: Ipse mutat tempora & atates, trāsferit regna, atq; constituit. Et ipse Deus capite Prouer-

Sup. 2. biorum. 8. Per me, inquit, reges regnant: & legum conditores iusta decernunt: per me principes imperant, & potentes decernunt iustitiam. Vnde **Rom. 13.** apostolus capite. 13. ad Romanos: Non est, inquit, potestas, nisi à Deo: quæ autem sunt, nimirum potestates, à Deo ordinatæ sunt. Et Christus apud

Ioan. 19. Ioannem. 19. dixit Pilato: Non haberes potestatem aduersus me vllam, nisi tibi datum esset desuper. Itaque potestas est à Deo, sed abusus eius ab hominibus.

¶ Post hoc aspiciebam in visione noctis: ecce bestia quarta terribilis. Quartum imperium est Romanū per hanc

quartam bestiam sine nomine designatum: quod Daniel aspexit in visione noctis, hoc est per somnium visione quadam imaginaria, mentis oculis diuino lumine illustratis. Erat hæc bestia terribilis ob terrorem, quem Romani alijs nationibus iniecerūt. Erat mirabilis ob eloquentiā, politiam, prudentiā, iustitiam, cæterasq; morales virtutes. Erat fortis ob excelsi animi magnitudinem, & robur, quod est considerata periculorum susceptio, & laborū perpessio, ac dolorum contemptio.

¶ Dentes ferreos habebat magnos. Hoc est, magnam habebat potentiam. Vel per magnos dentes ferreos intelligitur Romani imperij crudelitas, præsertim tempore Neronis, & aliorum imperatorum, qui Christi fideles acerbissimis cruciatibus vexarūt, & ad cædes crudelissimas vocauerunt. Nulla fuit vnquā talis feritas, nulla tam immanis sæuitia. Sed Christi martyres pietate ac iustitia præstantes animi alacritate, & magnitudine, & admirabili constantia omnia illa supplicia & tormenta pro Christo sustinebant. Per pedes quibus bestia illa cætera conculcabat, significatur imperij Romani tyrannis in tributis quondam intolerabilibus exigendis. Hæc quarta bestia non nominatur, quia nulla inuenitur, quæ possit cum Romanorum imperio in omnibus his, quæ de illo diximus, comparari. Ideo subditur: Dissimilis autem erat cæteris bestijs: Aiunt tamen nonnulli in psal. 79. in-

apri

apri feræ indomitæ, quæ vineam sabaoth, hoc est populum Iudaicum vastauit. Ita enim scriptum est: Exterminauit eam aper de sylua: singularis ferus depastus est eam. Non de ecclesia catholica, quam apostolus in priore ad **Tim. 3.** Timotheū cap. 3. appellat domū Dei: sed de sylua, hoc est, de gentium infidelitate processit.

¶ Et habebat cornua decem. Hoc est, decem præcipua regna. Apud Zachariā **Zach. 1.** cap. 1. quatuor cornua designant duo regna, nimirum Assyriorū, quod decem tribus captiuas abduxit: & Babyloniorum, quod duas tribus in Babylonicam coniecit seruitutem. Vtitur metaphora sumpta à bobus, quorum quilibet duo habet cornua: quam ob causam vbi dixit: Ecce quatuor cornua: adiecit: Hæc sunt cornua, quæ ventilauerunt Iudam & Israël. Fortasse hoc Danielis loco accipitur numerus definitus pro indefinito, vt decem cornua multa regna, aut multos reges significant. Denarius enim sicut septenarius est plenitudinis numerus: & solet in diuina scriptura multitudinē

Num. 14. nuntiare: vt Numerorū. 14. vbi Deus loquens de Iudæorum sceleribus, quibus ipsum saepe ad iram prouocauerant: Qui viderunt, inquit, maiestatem meam, & signa, quæ feci in Ægypto, & in solitudine: & tentauerunt me iam per decem vices. **Iob. 19.** capite. 19. dicebat amicis suis, qui cum multis affecerant contumelijs. En decies confunditis me: & non erubescitis opprimentes me. Et **1. Reg. 1.** dixit

Elcana vxori suæ Annæ: Nūquid non ego melior tibi sum, quàm decem filij? **Ecclesi. 7.** Sapiētia, inquit, confortabit sapientem super decem principes ciuitatis. Et apud **Matt. 25.** omnis Christianorum multitudo cum decem virginibus comparatur. Vel decem cornua sunt decem reges, iuxta id quod ait diuus Ioannes capite. 17. Apocalypsis: Apoc. 17. qui simul existentes prope mundi finem imperium diuident Romanum. Ita etiam ait diuus Hieronymus. **Hieron.** camus, quod omnes scriptores ecclesiastici tradiderunt: in consummatione seculi quando regnum destruendum est Romanorum, decem futuros esse reges, qui urbem Romanam inter se diuidant. Petrus Comestor in **Comest.** ecclesiastica historia hæc decem cornua ait ad mundi finem respicere: ad illosq; decem reges spectare, qui per decem soles in vaticinio sibyllæ significantur. Et infrà dicitur: Cornua decem ipsius regni decem regeserunt.

¶ Considerabam cornua: ecce cornua aliud paruum ortum est de medio eorum: & tria de cornibus primis euulsa sunt à facie eius. Et ecce oculi quasi oculi hominis erant in cornu isto. & os loquens ingentia. **¶ Aspiciebam, donec throni positi sunt:** & antiquus dierum sedet. Vestimentum eius candidum quasi nix, & capilli capitis eius quasi lana munda. Thronus eius flamma ignis: rota eius ignis accēsus. Fluvius igneus rapidusq; egrediebatur à facie eius. Millia millium ministrabāt ei, & decies millies centena millia assistebāt ei. Iudicium sedet, & libri aperti sunt. **¶ Aspiciebā propter vocē sermonum**

D sermonum grandium, quos cornu illud loquebatur. Et vidi, quoniam interfecta esset bestia, & perisset corpus eius: & traditum esset ad comburendum igni. Aliarum quoque bestiarum ablata esset potestas: & tempora vite constituta essent eis usque ad tempus & tempus. Aspiciebam ergo in visione noctis: & ecce cum nubibus caeli quasi filius hominis veniebat, & usque ad antiquum dierum peruenit: & in conspectu eius obtulerunt eum. Et dedit ei potestatem, & honorē, & regnum. Et omnes populi, tribus, & linguae ipsi seruiant. Potestas eius potestas aeterna, quae non auferetur: & regnū eius, quod nō corrūpetur. Horruit spiritus meus: Ego Daniel territus sum in his: & visiones capitis mei conturbauerunt me.

Luc. 1. **Mich. 4.** **Sap. 1. & 4.** **Porph.** **Hieron.** **¶ Considerabam cornua.** Hoc est, cum conspicerem decem cornua quadripedis, apparuit aliud cornu paruum: quod de medio eorum ortum est. Porphyrius existimat per cornu hoc paruum intelligi Antiochum Epiphane: à quo ait interfectos esse tres reges, nimirum Ptolemæum Euergetem, & Ptolemæum Philometorem, & Artaxariam regē Armeniæ. Sed deceptus est ob historiarum ignoratōe: nam duo illi Ptolemæi priusquā ipse nasceretur, mortui sunt. Diu Hieronymus ait per cornu illud intelligi Antichristum. Ac hæc est cōmunis opinio, in qua ferē omnes sunt, qui hunc locum explanarunt. Dicitur autem Antichristus cornu propter eius superbiam & potentiam: sed paruum, quia ignobilis erit, obscuro loco natus: sed quamuis sit paruus in principio, postea tamen

creset dæmonis fauore, suamque potentiam longè lateque propagabit. Superabit tres reges per tria cornua significatos, nempe Ægyptium, Aphricum, & Æthiopicum: quibus interfectis alij etiam septem victori colla submittent.

¶ Ecce oculi quasi oculi hominis erant in cornu isto. Id est, vidi in Antichristo esse magnam perspicaciam humanam per oculos hominis significatam, habebit enim ingenij vim & acumen. Hi autem oculi dicuntur hominis, ne eum dæmonem putemus, sed purum hominem, in quo tamen diabolus sit familiariter habitaturus. Dicuntur etiā oculi hominis, quia eius prudētia non erit diuina, sed humana, non spiritus, sed carnis: quæ occidit. Nam vt ait cap. 8. epistolæ ad Rom. diuus Paulus: Prudentia carnis mors est: prudentia autem spiritus vita & pax. Accipi oculum pro iudicio humano rationi inimico, seu pro carnis prudentia, indicat Zacharias. 5. qui describens iustitiam Dei per amphoram seu iustam mensuram significatam, qua ille decē tribus vitulos aureos colentes castigauit: & designans earum tribuum iudicium deprauatū, ait: Hæc est amphora egrediens: & dixit: hic est oculus eorum in vniuersa terra. Potest nihilominus illic accipi oculus pro incorrupto & perspicaci Dei iudicio: non quo homines vident, sed quo à Deo videntur. At capite. 6. apud Matthæum pro intentione accipitur, vbi scriptū est: Si oculus tuus fuerit simplex, totū corpus lucidum

lucidum erit. Vnde oculus dexter pro recta accipitur intentione, sumpta metaphora à sagittarijs, qui vno oculo aperto ferire solent, vt certius scopum attingant. Oculus autem sinister est oculus humanus, & propositū deprauatum: quam in significatōe potest accipi hoc Danielis loco. De huiusmodi oculis nō coelum, sed terram intuentibus ait diuinus psaltes: Oculos suos statuerunt declinare in terram. Et Jeremias in peccatorū persona Threnorum. 5. Contenebrati sunt oculi nostri. Et Christus apud Matth. 7. Eijce primum trabem de oculo tuo. Et apud Luc. 6. Lucam sexto: Ipse in oculo tuo trabem non vides.

¶ Et os loquens ingentia. Id est, habebat os verbis superbissimis plenum. Ac si dicat: loquetur aduersus Deum & homines: erit eloquens, sed superbus, maledicus, iactabundus, fallax, & minax: & diuinitatē sibi sumet & arrogabit. Eum appellat diuus Paulus 2. Thez. 2. cap. 2. posterioris ad Thessalonicenses hominem peccati, filium perditionis, qui aduersatur, & extollitur supra omne, quod dicitur Deus, aut quod colitur: ita vt in templo Dei sedeat, ostēdens se tanquam sit Deus. Omnia ea quæ hic ait Daniel rectē Antichristo conueniunt: & vera est ac plana ecclesiasticorum scriptorum interpretatio. Nihilominus tamen existimo posse totum hoc de Mahumeto, quem alij Masametum vocant, explanari. Hic enim paruum & abiectum habuit initium. Natus est in Arabia in regione

Ismaelitica olim imperio Romano subiecta, imperij gubernaculum tenente Mauricio: coepit coli imperate Phoca: sed Heraclio imperium gerente magnas vires acquisiuit, ingentes copias duxit, & eximiam sed falsam nominis amplitudinem & celebritatem adeptus, specie simulatæ sanctitatis, libertate carnis accedente, infinitas gentes fefellit. Fuit ille pestis mundi funesta, & execrabile incendium: homo impius & audax, nullam confectatus eminentem virtutem, sed adumbratā imaginem gloriæ. Non satis habuit omnia scelera moliri, quibus læditur obedientia, & animus polluitur cum corpore, nisi etiā summi Dei religionem multis in locis deleteret, ac labefactaret. Hic tria cornua, hoc est, tres mundi partes Romano imperio olim subiectas superauit, nimirū Asiam, Africam, Europam: non vniuersas has regiones, sed earum partes. Qui sectam Mahumeticā recipiebant, appellabantur Sarraceni, nō à Sarah vxore Abrahamæ, sed à Sarraca prouincia Arabiæ; authore Stephano, vbi secta hæc originem habuit. Ducunt enim genus ab Ismaele filio Agar: quam ob causam vocatur Agareni: non autem ab Isaac filio Saræ. Ideo non Sarahni à Sarah, sed Sarraceni à Sarraca dicuntur. Huius Sarracæ in Arabia meminit Marius Niger in sexto Asiæ cōmentario. **¶ Aspiciebam, donec throni positi sunt, & antiquus dierum sedit.** In illa visione noctis per somniū cernebā hæc omnia mentis oculis lumine prophetico illu-

stratis. Et allati ac positi sunt throni, seu sedes regia: & sedit De^o pater, qui ob æternitatem & iudicandi seueritatem antiquus dierum vocatur. Filius gignitur à patre: Spiritus sanctus à patre filioque procedit. Et quãuis in trinitate sanctissima nihil sit prius aut posterius: nihil maius, aut minus, pater tamen dicitur principium sine principio, quia à nullo est factus, nec creatus, nec genitus, nec procedens: & ab illo procedit filius, & Spiritus sanctus. Ideo vt ait diuus Augustinus in quarto de trinitate, pater est principium totius diuinitatis. Quã ob causam antiquus dierum appellatur. Dicuntur autem throni in plurali propter tres sanctissimæ trinitatis personas. Vel propter apostolorum sedes, de quibus ait Dauid psalmo. 121. Quia illic sederunt sedes in iudicio, sedes super domum Dauid. Et Christus Iesus apud Matthæum. 19. Cùm sederit filius hominis, sedebitis vos super sedes duodecim iudicantes duodecim tribus Israël. Nã hoc loco describitur Christi aduentus ad vltimum iudicium, quando iudicaturus est viuos & mortuos. De quo secundo aduentu loquitur Ioannes capite. 20. Apocalypsis in hunc modum: Et vidi thronum magnum candidum, & sedentem super eum: à cuius conspectu fugit terra & cœlum, & locus non est inuentus eis. Et vidi mortuos magnos & pusillos stantes in conspectu throni: & libri aperti sunt. Dicuntur autem cœlum & terra fugere à conspectu Dei, quia exurentur igne

conflagrationis. Ita enim ait diuus Petrus capite. 3. epistolæ suæ posterioris: Adueniet dies domini vt fur, in quo cœli magno impetu transibunt: elementa verò calore soluentur: terra autem, & quæ in ipsa sunt opera, exurentur. Fugient quoque quodammodo, quando purgatis elementis & cœlis noua fuerit illorum facies. Ac erunt omnes in conspectu throni: quia vt diuus ait Paulus in posteriore ad Corinthios: Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi. Fortasse ideo throni multi dicuntur, quia sancti sunt sedes Dei. Vel per thronos intelliguntur spiritus illi angelici, quos diuus Paulus in epistola ad Colossenses thronos appellauit. Nonnulli ex Hebræis per hos thronos duas sedes intelligunt, vnam Dei, alteram Messia, quem purum hominem existimant fore: cùm re ipsa sit verus Deus, & verus homo. Sed dices: Si Daniel hoc loco vaticinatur de secundo Christi aduentu, & vltimo iudicio, quando ipse Christus venturus est iudicatum viuos & mortuos, cur meminit patris, & non filij? Respondeo, Danielẽ vtriusque meminisse, hic patris, & paulò post filij. Licet enim in vltimo iudicio apparitura sit persona filij, non tamen ibi deerit pater, & Spiritus sanctus: ipse enim Christus ait apud Matth. 26. Videbitis filium hominis sedentem à dextris virtutis Dei. Quibus verbis indicat se cum patre sessurum. ¶ Vestimentum eius candidum quasi nix. Vestis Dei patris pura erat, niueũ re-

ferens candorem. Incircumscribibilis & simplicissimus Deus veste non induitur corporea, sed splendore suo sempiterno ornatur, & pulcherrimus ostenditur. De illo ait diuin^o psaltes psal. 92. Dominus regnauit, decorem indutus est, indutus est dominus fortitudinẽ, & præcinxit se. Et psal. 103. Confessionem & decorem induisti amictus lumine sicut vestimento. Vbi pro confessione alij gloriam transfulerunt. Volunt diuini vates per nitorem harum vestium diuinæ naturæ sanctitatem, claritatem, & lucem significare. Vel intelligunt per illum sanctos, quibus Deus circumdatus ad vltimũ iudicium venturus est: de quibus ait capite. 49. Esai. 49. Esaias: Omnibus his velut ornamento vestieris. De quibus Zacharias. 14. Veniet, inquit, dominus De^o meus, omnesque sancti cum eo. ¶ Et capilli capitis eius quasi lana munda. Ostenditur purum, sincerumque Dei iudicium, & in iudicando sapientia & maturitas. Eodem modo de Christo ait Ioannes in Apocalypsi cap. 1. Caput autem eius & capilli erant candidi tanquam lana alba, & tanquam nix. August. Diuus Augustinus in libro de essentia diuinitatis ait, capillos Dei, & pedes, ac manus eius, & cætera membra, quæ ei tribuit diuina scriptura, spiritaliter intelligi. Et paulò post: Capillos eius sanctos angelos, seu vniuersos electos typicè accipi oportet. ¶ Thronus eius flammæ ignis. Id est, videbatur thronus eius igne inflammatus. Ignis significat lucem inaccessibi-

lem, quam Deus inhabitat, vt in epistola priore ad Timotheum ait apostolus. Et ipse Deus ignis dicitur, vt Moses & Paulus memoriæ prodiderunt, hic in epistola ad Hebræos, ille in Deuteronomio: nã probos illuminat, improbos vrit. Nec solùm thronus, sed rotæ eius igne splendido flagrabant. Alludit ad solia regum, quæ olim erant versatilia instar curruum triumphaliũ. ¶ Fluuus igneus rapidusque egrediebatur à facie eius. Ostendunt verba hæc magnitudinem admirabilis luminis, & splendoris, qui ex Deo ad iustorum oblectationem, impiorum autem terrorem procedebat. Vnde diuinus citharædus psal. 49. Ignis inquit, in conspectu eius exardescet: & in circuitu eius tēpesta valida. Et si hoc potest ad primum Christi aduentum referri, quãdo ipse assumpta humanitate splendidissimam diuinitatis suæ claritatem emisit, qua mortalium mentes illustrauit, & carcos Iudæos perfidia obstinatos afflixit, permittens Hierosolymam euerti, eosque ferro, fame, ac peste consumi, & perpetuo exilio multari: tamen referri possunt ad secundum aduentum, quando iusti gloriam sempiternam consequentur, impij autem ad inferos relegabuntur. At quia tradentur igni æterno ex sententiã Dei, dicitur fluuius igneus rapidusque egredi à facie illius. ¶ Millia millium ministrabant ei, & decies millies centena millia. Ponitur numerus definitus pro indefinito. Sensus est. Innumerabiles turmæ angelorum

stipabant Deum. De illis scriptum est
 P^{sal.} 67. in p^{sal.} 67. Currus Dei decem millibus
 multiplex, millia latantium. Poni autem numerum definitum pro indefinito est in sancta scriptura satis vsitata:
 Prou. 24. Prouerbiorum cap. 24. Septies in
 P^{sal.} 118. die cadit iustus, & resurgit. P^{salmo.} 118.
 P^{sal.} 90. Septies in die laudē dixi tibi: P^{sal.} 90.
 Cadent à latere tuo mille, & decē milia à dextris tuis: Matthæi. 18. Non dico tibi vsque septies, sed septuagies septies. Id est, quoties peccauerit: Apocalypsis septimo: *Quadraginta quatuor millia signati. Ex hoc Danielis loco intelligimus angelos partim esse ministrantes, partim assistentes.* Dionysius Areopagita plures ait esse assistentes quàm ministrantes. Id colligunt nonnulli ex hoc loco Danielis aientis: Millia millium ministrabant ei: sed decies millies centena millium assistebant ei. Maior enim numerus tribuitur assistentibus, quàm ministrantibus. Hanc Dionysij sententiam affert diuus Thomas in prima parte summæ theologicæ, quæstione. 112. vbi hanc materiam grauitè & sapienter tractauit.
 ¶ *Iudicium sedet, & libri aperti sunt.* Id est, Deus se ad iudicandum exhibebit: solent enim iudices sententiam ferre sedentes, vt quietem & tranquillitatē præferant sine animi concitatione. Porro de Deo capite. 12. lib. Sapientiæ scriptum legimus: Tu dominator virtutis cum tràquillitate iudicas, & cum magna reuerentia disponis nos. Cùm autem Deus sederit iudicium laturus,

aperientur libri conscientiæ: & opera singulorum bona & mala cum cogitationibus & verbis illic erunt omnibus cognita & perspecta. Diuus Augustinus per hos libros apertos intelligit sanctos, in quibus impij poterunt videre ac legere bona, quæ facere debuerunt, & neglexerunt. Hi sunt libri, de quibus loquitur diuus Ioannes cap. 20. Apocalypsis. At venerabilis Beda illum Apocalypsis locū explanans per hos libros intelligit diuinas scripturas veteris ac noui testamenti: quæ ideo dicuntur in iudicio aperiendæ, quia tunc earum veritas cunctis patebit.
 ¶ *Aspiciebam propter vocem sermonum grandium.* Id est, respiciebam execrationes, quas cornu paruum magna & queribunda voce loquebatur. Et intellexi Dei iudicium venire ad impiorū iactantiam & superbiam puniendam. Vidi enim bestiam illam interfectam, & corpus eius traditum igni, & flammis æternis exponi. Id quod paulò antè vocauerat cornu, modò appellat bestiam, quam vidi æternis cruciatibus comburi cum corpore suo: hoc est cū illis, qui eam veluti caput sequebatur. Loquitur de Antichristo, & eius sectatoribus. Vel de Mahumeto, eiusq; impiam sectam amplexantibus. Vel de alio Christianæ religionis inimico, qui multos ad impietates conuerterit, & à vera fide Christi, eiusque sancta ecclesia separauerit: cuiusmodi fuit nostra hac in re infelici memoria Martinus Lutherus, filius diaboli, teterrimus, omnium scelerum maculis notatissi-

tissimus, immensa vitiorum vorago. Eum secuti Buccerus, Zuinglius, Oecolampadius, Calvinus, & cæteræ huiusmodi pestes, infinitos homines peruerterunt, ac in exitium æternum precipitarunt. Fortasse bestia de qua hinc loquitur, est bestia quarta, qua imperium Romanum designatur. Ac tunc erit sensus: Perpedebam sollicitè ordinem diuini iudicij propter magnas blasphemias, quas Antichristus emittebat: qua propter optabam videre huius rei exitum, præsertim circa hoc cornu. Et vidi quartam bestiam interfectam, in qua cornu hoc nascetur. Nam ante mundi finem euertetur imperium Romanum, & delebitur potestas eius. Et vidi proijci in ignem æternum debitas poenas daturum corpus illius bestię, non totum, sed illud, quod cornu illud sequebatur, quod aduersus Deum magnas voces emittebat. Sed quoniam in Apocalypsi Antichristus bestia frequenter appellatur, quæ occidetur à Christo, vt ait diuus Paulus capite. 2. posterioris ad Thessalon. existimo per bestię interfectionem exitium Antichristi significari. Ille enim cum corpore suo, hoc est cum eius sectatoribus ad æternos cruciatus relegabitur. De Antichristi interitu, eiusque satellitum perniciæ, loquitur diuus Ioannes in fine capitis. 19. Apocalypsis.
 ¶ *Aliarumque bestiarum ablata est potestas.* Vidi tunc consumpta esse & penitus deleta alia tria imperia, nimirum Babylonicum, Persicum, & Macedonicum. Non enim ultra erit imperium

terrenum, sed diuinum. Possunt hæc verba ex Chaldæo ita transferri: Reliquarum bestiarum fecerant transire potestatem. Id est, iam autem angeli abstulerant ab alijs tribus bestijs dominatum.
 ¶ *Et tempora vite constituta essent eis, usque ad tempus & tempus.* Id est, & singula imperia durarunt tempus illud, quod Deus illis constituit, alia breuius, alia longius. Sed omnia fuerunt consumpta ante secundum Christi aduentum. Tunc enim terrenus dominatus cessabit, iuxta illud apostoli in priore ad Corinthios: Cùm tradiderit regnum Deo & patri, cum euacuauerit omnem principatum, & potestatem, & virtutem. Sed non ita regnum tradet patri, vt à seipso abdicet: quem admodum cum à patre accepit, non abstulit illi. Regnum hoc est ecclesia electorum, vt Photius & Cyrillus interpretatur. Eam Christus in fine mundi tradet Deo patri ab omni calamitate & perturbatione liberam, & ab omnibus tyrannorum ac dæmonum insultibus tutam: cum omnem & principum mundi, & dæmonum potestatem ac tyrannidem deleuerit.
 ¶ *Ecce cum nubibus cæli quasi filius hominis veniebat.* Locutus est de Deo patre, nunc loquitur de filio: sed ea quæ de vtroque dicit, simul vidit, etiam si separatim ac seorsum describat. Eum quem in visione statuæ Nabuchodonosoris appellauit lapidem, hinc filium hominis appellat. Ac vt illic lapis omnia regna contriuit per metalla statuæ significata: ita hoc loco omnia regna

delet per bestias intellecta. Appellatur autem Christus filius hominis, quia verus est homo, cum sit verus Deus: duas enim habet naturas: sed vna tantum persona est. Voluit hoc loco diuinus vates assumptionem carnis humanæ in filio Dei significare, quem asserit venturum esse ad iudicium cum corpore humano. Idem asseruerunt angeli dicentes Act. 1. Viri Galilæi quid statis aspicientes in cœlum? Hic Iesus qui assumptus est à vobis in cœlum, sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum. Et quemadmodum ascendit in nube, iuxta illud Act. 1. Nubes suscepit eum ab oculis eorum: ita veniet ad iudicium in nube. Ideo canit ecclesia: Ecce apparebit dominus super nubem candidam, & cum eo sanctorum millia. Ipse Christus apud Matth. 26. Videbitis, inquit, filium hominis sedentem à dextris Dei, & venientem in nubibus cœli. Et apud Luc. 21. Tunc videbunt filium hominis venientem in nube, cum potestate magna & maiestate. Et Ioannes cap. Apoc. 1. Ecce venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt. Nonnulli per has splendidas nubes intelligunt sanctorum splendores cum Christo venientium. Ipse enim veniet quasi filius hominis: ut hoc loco ait Daniel: hoc est verus filius hominis: particula enim, quasi, hoc loco non similitudinem significat, sed certissimam confirmationem: ut apud Ioan. cap. 1. Vidimus gloriam eius, nimirum Iesu Christi, quasi gloriam unigeniti à patre. Hoc est, talem gloriam conspeximus in Christo, qualem decet habere eum, qui est unigenita, verusque Dei filius. **¶ Usque ad antiquum dierum peruenit.** Id est, peruenit Christus usque ad patrem: ad æqualitatem patris in vna essentia. Et in conspectu eius obtulerunt eum: nimirum angeli, qui in iudicio eum stupabunt, illi seruietes. Filius Dei ab æterno æqualis patri secundum diuinitatem, minor est patre secundum humanitatem. Ac in secundo aduentu veniet ad patris æqualitatem quantum ad manifestationem omnibus exhibendam: omnes enim tunc cognoscent esse eum filium Dei naturalem. Christus secundum naturam assumptam veniet ad locum ultimi iudicij, qui quatenus Deus ubique est: cui secundum humanitatem pater dedit potestatem iudicariam, & honorem, & regnum. Nam ab instanti incarnationis, ut verbis utar scholasticis, eo ipso quo Christi humanitas vnita est verbo hypostaticè, data est ei potestas in cœlo & in terra, & honor & regnum super omnem creaturam. De illo ait Ioannes Baptista cap. 3. apud Ioanem ^{Ioan. 3.} euangelistam: Pater diligit filium, & omnia dedit in manu eius. Et ipse Christus apud Matth. 28. Data est, inquit, ^{Matth. 28.} mihi omnis potestas in cœlo & in terra. Sed in ultimo iudicio hæc ei dari dicuntur, quantum ad generalem & apertam omnium manifestationem, & completum usum, cum ipse omnes iudicabit, iustos ad sedes cœlestes domosque æternas perducens, impios autem

autem relegans ad inferos, suorum scelerum poenas duros.

¶ Et regnum eius quod non corrumpetur. Hoc fuit in secundo capite explanatum. Ut illic qui statuam confregit, factus est mons magnus implens vniuersam terram, cuius regnum non euertetur: ita hic qui bestias consumpsit, & Antichristum interfecit, rex est æternus, cuius imperium nullo fine claudetur, nulla posteritate delebitur, nulla temporum varietate dissipabitur.

¶ Horruit spiritus meus. Præ magnitudine visionis, & Antichristi impietate, & seueritate diuini iudicij. Possunt hæc verba ita verti: Dereliquit me spiritus meus. Quasi dicat: territus sum, obstupui, & deliquium animi passus fui. Si Daniel territus est, quia oculis spiritus præuidit vltimum ac vniuersale iudicium, quid facient peccatores illud corporaliter videntes? Multi qui hic censentur iusti, illic pleni sceleribus apparebunt, & iuste damnabuntur. Nunc verè Christiani qui sese totos Deo dedicarunt, appellantur ab improbis deceptores, cum nihil illis sit antiquius veritate: sed illic eorum virtus apparebit. Cognoscuntur à Deo, mundo minimè perspecti. Deo viuunt, mundo moriuntur. De illis ait in epistola posteriore ad Corinthios cap. 6. diuus Paulus: Ut seductores & veraces: sicut qui ignoti, & cogniti: quasi morientes, & ecce viuimus. Et ad Colossenses 3. Mortui estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo: cum autem Christus apparuerit vita vestra,

tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria. Porro tunc veritas indicabitur, & in medium proferetur: eorumque aperietur magnanimitas, quos mundus contemnebat, & pro nihilo putabat. Tunc ut ait apostolus cap. 4. prioris ad Corinthios, manifestabit dominus cõfilia cordium: & laus erit unicuique à Deo. Ut in sarcina minutarum mercium omnes illæ sunt operæ & confusæ, pretiosæ cum vilibus, donec peruentum sit ad nundinas, ubi extrahuntur merces illæ venales, & positæ in locis suis singulæ indicantur, & cognoscuntur, & intelligitur vniuscuiusque vis, pondus, & pretium: sic in mundo hoc omnes sunt permisti & inuoluti, boni cum malis: sed cum venerit dies iudicij, in emporio illo totius vniuersi omnes indicabuntur: collocabitur vnusquisque in loco suo: & patebit, quid quisque mereatur: omniumque virtutum ac vitiorum gradus apertissimè videbuntur. Illic, ut ait Iesus Christus ^{Matth. 10.} dominus noster, nihil erit operatum, quod ^{Marc. 4.} non reueletur: nihil occultum, quod non ^{Luc. 8.} sciatur. Ut in area sunt simul grana & paleæ: sed tempore triturationis colliguntur grana in horreum, paleæ autem in iumentorum stabulum, ita in hac vita sunt simul probi ac improbi: sed in vltimo iudicio qui iustitiam & pietatem coluerunt, ferentur in sedes cœlestes beatorum: qui autem se sceleribus polluerunt, mittentur in poenas inferorum sempiternas. Et ut ait diuinus Baptista: Ventilabrum in manu Dei est, & mundabit aream suam: & congre-

1. Cor. 4.

Similitudo.

Matth. 10.
Marc. 4.
Luc. 8.

Similitudo.

Matth. 3.

congregabit triticum in horreum suū: paleas autem comburet igni inextinguibili. Iudex ille Christus dominus æquus est, & verax: de quo ait psalmographus: Iudicabit orbē terræ in æquitate, & populos in veritate sua. Et Ecclesiastes. 12. Cuncta quæ fiunt, adducet Deus in iudicium pro omni errato, siue bonum, siue malum sit. Et diuus Paulus. 17. Actorum: statuit Deus diem, in quo iudicaturus est orbem in æquitate. Nunc est tempus pœnitentiæ, tunc exercebitur iustitia. Eam ob causam diuus Ioannes cap. 1. Apocalypsis postquam dixit: Ecce veniet cū nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui eū pupugerunt: addidit paulò post: De ore eius gladius ex vtraq; parte acutus exhibit. Vt aries quando reuertitur retro, vehementius inuehitur in resistentē, eūmq; durius percutit: sic Deus qui videtur scelera multorum in vita hac dissimulare, & veluti retro reuerti, in die extremi iudicij eos acerrimis afficiet supplicijs, & ad pœnas asperrimas dānabit. Quapropter Deus eos in hac vita punit, cū videtur non punire: sed apparebit apertè animaduersio in vltimo iudicio. Quemadmodum flumina illa quæ se repente abscondunt sub terra, eò tamen feruntur, quò tendunt, & postea apparent super terram cū impetu fluentia: sic Dei castigationes licet aliquando in hoc mundo occultæ sint, in die tamen illo terribilis iudicij in apertū proferentur: & in extremas & acerbissimas ærumnas impios re-

legabunt. Nullus erit, qui se possit excusare, quin in iudicio appareat corā Christo: ipse enim ait apud Ioelē capite. 3. Congregabo omnes gentes, & deducā eas in vallem Iosaphat: & disceptabo cū eis ibi. Et apud Matth. 25. Cū venerit filius hominis in maiestate sua, & omnes angeli cum eo, tūc sedebit super sedem maiestatis suæ: & congregabuntur ante eum omnes gētes. De eo scriptum est psal. 49. Deus manifestè veniet, Deus noster, & non filebit. Ignis in conspectu eius exardescet: & in circuitu eius tēpestas valida. Hericius dum est vacuus, fugit venatorem: at pomis onustus fugere non potest: ita peccator in hac vita potest per pœnitentiam fugere vltionem Dei: at in die iudicij grauidus pondere scelerum nullo modo se in fugam conijcere valebit. Id intelligens Esaias ait cap. 10. Quid facietis in die visitationis & calamitatis de longè venientis? Ad cuius confugietis auxilium? Ut acus duæ sunt extremitates, altera qua suscipit fila, altera qua pungit: ita Christi duo sunt aduetus, alter quo suscepit peccatores ad pœnitentiam, ostendens misericordiam, alter quo impios mulcabit exercens iustitiam. Cū accepero tempus, ait ille psal. 74. ego iustitias iudicabo. Et apud Sophoclam. 1. Scrutabor Ierusalem in lucernis: & visitabo super viros defixos in focibus suis. Id intuens diuus Bernardus: Si in Ierusalem, inquit, fit scrutinium, quid erit in Babylone? Et rectè quidē: nam si iustorum vita per Hierosolymam

rosolymam significata est diligenter exploranda & perspicienda, quanto magis sceleratorum colluies per Babylone intellecta? Accusabuntur impij non solum à dæmonibus, & ab hominibus sceleratis, sed etiam à viris iustitia præstantibus, quos ipsi afflixerūt, iuxta illud libri Sapientiæ cap. 5. Stabant iusti in magna constantia aduersus eos, qui se angustiauerunt. Nec solum homines, sed insensibiles creaturæ in eos inuehantur: Deus enim illis utetur aduersus eos, vt est eodem capite memoriæ proditum: Armabit creaturam ad vltionem inimicorum. Et paulò post: Pugnabit cum illo orbis terrarum contra insensatos. Omnia in illo vltimo iudicio videbuntur impij tristitia, terribilia, metuenda. A dextris, inquit diuus Ambrosius, erunt peccata, à sinistris dæmonia, subtus horrens infernus, supra iudex iratus, foris mundus ardens, intus consciētia vrens. Vbi iust⁹ vix saluabitur, miser impius quid faciet? Latere erit impossibile, apparere intolerabile. Hactenus ille. Si Adā fugere volebat præsentia Dei, quem ob morsum pomi prohibiti offenderat, quid illi facient, qui eundem Deū sæpe contempserunt, cuius legem infinitis maleficijs violarunt? Hos statuet Christus ad sinistram, iustos autē ad dexteram, vt ipse apud Matth. 25. testatur. Dexteram enim signū est amoris. Quare Iacob filium suum dilectū vocauit Benjamin, hoc est filium dexteræ: id est sibi charissimum, quem habuit in senectute ex Rachele, quam

singulari prosequabatur amore. Porro Deus pater collocauit filium suū vni-genam à dextris, iuxta illud psal. 109. Dixit dominus domino meo: sede à dextris meis: donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Quē locū ipse Christus apud Matth. cap. 20. de seipso interpretatur. Ad illum alludit apostolus cap. 15. prioris ad Corinthios: Et 1. ad Ephes. Cōstituit, inquit, eum ad dexteram suam in cœlestibus. Et 1. ad Hebr. Sedet ad dexterā maiestatis in excelsis. Habitat enim Christus dominus in excelsis in eadē maiestate & dignitate cum patre ab eo dilectissimus. Ostendens autem electorum honorem, & amorem, quo eos prosequatur, illos ad dexteram constituet, quorum multos mundus sinistros esse putabat: contra verò ad sinistram collocabit, quos mundus dextros censebat. Huius rei figuram adumbravit Iacob, qui præter opinionem Iosephi super Manassem & Ephraim in benedictione man⁹ mutauit. Et auditis sententijs ibunt impij in supplicium æternum, iusti autem in vitam æternam. Galaaditæ, vt in libro Iudicum literæ diuinæ memoriæ prodidere, percusserunt & fugauerunt in bello Ephratæos. Ac occupatis vadis Iordanis, per quæ Ephratæi erant reuersuri, volentes scire essent ne Ephratæi, qui transibant, dicebant eis, vt proferrent xibbolet: cū autem illi non possent xibbolet proferre, sed sibbolet, in Iordanis trāsitu interficiebantur. Porro xibbolet, vt graues aiunt authores, significat spicam.

Psal. 9.

Eccle. 12.

Act. 17.

Apoc. 1.

Simile.

Simile.

Ioel. 3.

Matth. 25.

Psal. 49.

Simile.

Esai. 10.

Similitudo.

Psal. 74.

Sophoc.

Bernard.

Sap. 5.

Ambro.

Genes. 3.

Matth. 25.

Genes. 35.

Psal. 109.

Matth. 20.

1. Cor. 15.

Ephes. 1.

Hebr. 1.

Gen. 48.

Iudi. 12.

spicam plenam granis, sibbolet autem spicam granis destituta. Iordanis autē teste Hieronymo idem est quod fluvius iudicij. In illo Iordane, in illo terribili die iudicij interrogabimur, sim⁹ necne Christiani. At qui non poterint proferre spicam cum granis, fidē cum bonis operibus in charitate, sed paleas vanitatum & flagitiorum, dānabuntur: illi verò salutem consequētur æternam, qui fidem ostenderint charitate formatam, qui grana solidarum virtutum in apertū protulerint: quorum denique vita fuerit sibbolet. Sed prius erunt signa in sole, luna, & stellis, vt Christus ait: qui volens discipulos suos, omnesque pios ac iustos viros consolari, postquam hæc & alia dixit, quæ Luc. cap. 21. mandauit, adiecit: His autem fieri incipientibus respicite, & leuate capita vestra: quoniam appropinquat redemptio vestra. Si tūc piorum appropinquauerit redēptio, quēadmodum appropinquatura est, ergo hic mundus est eorum, vt ita dicam, captiuitas. De illa ait diuinus psaltes: Conuerte domine captiuitatē nostram, sicut torrens in austro. Auster est ventus efficiens pluuias copiosas, quibus torrentes mirum in modum augentur: & magno impetu fluunt. Orat igitur Deum diuinus vates, vt multitudo liberandorum à seruitute imitetur torrentes austro flante abundantes. Aspice domini Iesu Christi pietatem. Loquebatur de vltimi iudicij terrore & seueritate, & in medio præcomorum iustitiæ non obliuisci-

tur misericordiæ. Ideo aiebat Habacuc cap. 3. Cum iratus fueris, misericordiæ recordaberis. Imò ipsi terrores misericordiam eius ostendunt. Iudex cum vult reum cōprehendere & punire, non illum prius hortatur: qui ei carcerem minatur, non vult illum in carcerem conijcere. Eodē modo Deus qui nobis cœli caliginem, elementorū perturbationem, & inferni pœnas minatur, vult nos eripere. Ipse enim ait apud Ezechielem. 33. Nolo mortē peccatoris, sed vt conuertatur à via sua, & viuat. Et apostolus cap. 2. prioris ad Timotheum: Deus vult omnes homines saluos fieri. Nihilominus tamen tantus erit terror iudicij vniuersalis, vt dicat Iob cap. 14. Quis mihi tribnat, vt in inferno protegas me, & abscondas me, donec pertranseat furor tuus, & constituas mihi tempus, in quo recorderis mei. Ita erit formidabilis dies ille, vt desiderent homines in obscuris locis inferni abscondi, donec transeat furor iudicij, & tunc in cœlum euocari: Sed tunc appropinquabit iustorū redemptio. Coniungit Christus misericordiam cum iustitia, vt aptam efficiat harmoniam. Dulcis sonus citharæ cū sonora voce humana efficiunt suauem quandā musicam, quæ nec iam sonus citharæ solū est, nec vox dūtaxat humana, sed admirabilis concētus ex illis conflatus, quolibet illorum excellentior. Eodem modo iustitia cū misericordia copulata, efficit temperatam quandam harmoniam: quæ nec est separata iustitia, nec separata misericordia,

ricordia, sed præcellens quædam musica his duabus rebus confecta, qualibet earum illustrior, dulcior, & præstantior. Qui ea vsus fuerit, viuet, iuxta illud Prouerb. 21. Qui sequitur iustitiā, & faciet misericordiam, inueniet vitam. Quod est intelligendum non solum de vita hac fluxa & caduca, sed de æterna, cui nulla ætas est finem allatura. Hanc tribuet viris iustis Christus Iesus in die iudicij, cuius memoria horruit spiritus Danielis, vt ipse hoc loco testatur.

¶ Visiones capitis mei conturbauerunt me. Id est, ea quæ in somnijs vidi, me perturbauerunt.

E Accessi ad unum de assistentibus, & veritatē quærebam ab eo de omnibus his. Qui dixit mihi interpretationem sermonum: & docuit me. Hæc quatuor bestie magne quatuor sunt regna, quæ consurgent de terra. Suscipient autē regnum sancti Dei altissimi: & obtinebunt regnum usque in seculum, & seculum seculorum. Post hoc volui diligenter discere de bestia quarta, quæ erat dissimilis valde ab omnibus, & terribilis nimis: dentes et ungues eius ferrei, comedebat, & cōminuebat: & reliqua pedibus suis conculcabat. Et de cornibus decem, quæ habebat in capite, & de alio, quod ortum fuerat, ante quod ceciderant tria cornua: & de cornu illo, quod habebat oculos, & os loquens grandia, & maius erat cæteris. Aspiciebam, & ecce cornu illud faciebat bellum aduersus sanctos: & præualebat eis: donec venit antiquus dierum, & iudicium dedit sanctis excelsi, & tempus aduenit: & regnum

obtinerunt sancti. Et sic ait: Bestia quarta regnum quartum erit in terra, quod maius erit omnibus regnis, & deuorabit vniuersam terram: & conculcabit, & cōminuet eam. Porro cornua decem ipsius regni decem reges erunt: & alius consurget post eos: & ipse potētior erit prioribus: & tres reges humiliabit. Et sermonem contra excelsum loquetur: Et sanctos altissimi conteret: & putabit, quod possit mutare tempora, & leges: & tradentur in manu sua usque ad tempus, & tempora, & dimidiū temporis. Et iudicium sedebit, vt auferatur potentia, & conteratur, & dispereat usque in finem. Regnum autem, & potestas, & magnitudo regni, quæ est subter omne cœlum detur populo sanctorum altissimi, cuius regnū regnū sempiternū est: & omnes reges seruient ei, & obedient. Hucusque finis verbi. Ego Daniel multum cogitationibus meis conturbabar: & facies mea mutata est in me. Verbum autem in corde meo conseruaui.

¶ Accessi ad unum de assistentibus. Id est, his visis me appuli intellectuali accessu ad quendam ex illis spiritibus cœlestibus à concretionē materiæ segregatis, qui Christo iudici in folio sedenti assistebant, quærens ab eo veram rerum omnium quas mentis oculis intuebar, interpretationem.

¶ Hæc quatuor bestie. Explanatur visio. Quatuor bestijs quatuor regna, vt diximus, significantur, scilicet Babylonicum, Persicum, Græcum, Romanū, quæ ideo dicuntur consurgere de terra, quia ex hominibus sunt in hoc seculo. Quare delebuntur, & consumētur.

tur. Sancti autem habebunt regnum
 P^{sal.} 144 Dei in cœlis: de quo ait psalmogra-
 phus: Regnum tuum, regnum omnium
 seculorum. Ideo ait statim Daniel: Sus-
 cipient autem regnum sancti Dei altis-
 sissimi. Vbi verba illa Dei altissimi:
 possunt referri ad regnum, aut ad san-
 ctos: de quibus scriptum est cap. 5. lib.
 Sapiē. 5. Sapientie: Accipient regnum decoris,
 & diadema speciei de manu domini.
 Matt. 25 Illis dicturus est Christus: Venite be-
 nedicti patris mei, possidete paratum
 vobis regnum à constitutione mundi.
 De illo subdit statim Daniel: Et obti-
 nebunt regnum vsque in seculum, &
 seculum seculorum. Vbi apertè loqui-
 tur de regno in cœlis, non autem de
 regno terreno, ad quod cæci Iudæi as-
 pirant: cuius desiderio tenentur.
 ¶ De bestia quarta. Qua imperiū Ro-
 manum designatur. Cætera supra ex-
 planata sunt.
 ¶ Os loquens grandia. Hoc est, os iacta-
 bundū, & maledicum, Deum & homi-
 nes lingua petulantissima confectans.
 Loquitur de Antichristo: de quo dictū
 Apoc. 13. est cap. 13. Apocalypsis: Datum est ei
 os loquens magna, & blasphemias.
 ¶ Faciebat bellum aduersus sanctos. Si-
 gnificat calamitates, quibus Antichri-
 stus opprimet viros fideles: quorum
 multos occidet, & alios decipiet. Sed
 ex deceptis multi resipiscent, & ad ve-
 ritatē reuocabuntur. De illo ait Ioānes
 Apoc. 13. cap. 13. Apoc. Est datum illi bellum fa-
 cere cum sanctis, & vincere eos.
 ¶ Et iudicium dedit sanctis excelsi. De
 pater dedit sanctis suis iudicem, nimi-

rum filium suum vnigenam. Vel de-
 dit iudicium & potestatem iudicandi
 sanctis excelsi, hoc est apostolis, qui se-
 debunt cum Christo iudicantes duo-
 decim tribus Israël. Vel dedit iudiciū,
 id est tulit sententiam pro sanctis suis.
 ¶ Et sic ait. Nimirum angelus, qui in-
 struxit Danielem. Sequitur quartæ be-
 stie interpretatio.
 ¶ Et alius consurget post eos. Nempe
 Antichristus: de quo ait in Apocalypsi
 diuus Ioannes: Vidi de mari bestiam
 ascendentem, habentem capita septē,
 & cornua decem. Dicitur ascēdere de
 mari, quia de seculo hoc quod est pe-
 lagus, & profunda vitiorū vorago, se-
 est in superbiam, ferociā, & conuicia
 erecturus. Dicitur habere capita septē,
 propter omnia septē mortifera crimi-
 na, quibus erit cōtaminatus: & cornua
 decem contra decem Dei præcepta,
 quæ per psalterium decem cordarum,
 vt diuus ait Augustinus, significantur: Augu-
 de quo ait Dauid psal. 32. In psalterio
 decem cordarū psallite illi. Hic Anti-
 christus viribus, opibus, & dominatu
 alios superabit: & reges Ægypti, Ly-
 byæ, & Æthiopiæ vincet, execrationes
 & maledicta cōferet in Deū, viros vir-
 tute præditos affliget: & id sibi assumet
 & arrogabit, vt existimet, posse se mu-
 tare tempora & leges, hoc est solēnita-
 tes, quæ certis celebrantur temporibus,
 & legem veterem ac nouam. Vel per
 tempora intelliguntur cursus ac ordi-
 nes temporum: & per leges diuinæ ac
 humanæ sanctiones, iuris atque iniu-
 riæ regulæ, rectæque rationes impe-
 randi

randi atque prohibendi.

¶ Et tradentur in manu eius vsque ad
 tempus & tempora, & dimidium temporis.
 Hoc est, dabitur, seu permittetur ei hæc
 potestas in sanctos Dei tres annos cum
 dimidio. Per tempus iuxta Hebræorū
 consuetudinem intelligitur annus, &
 per tempora duo anni, & per dimidiū
 temporis anni dimidium. Regnabit
 enim Antichristus annis tribus cum
 dimidio. Id voluit significare diu^o Ioā-
 nes capite. 12. Apocalypsis, cum ait:
 Data sunt mulieri alæ duæ aquilæ ma-
 gnæ, vt volaret in desertum in locum
 suum: vbi alitur per tempus, & tempo-
 ra, & dimidium temporis à facie ser-
 pentis. Hæc mulier est ecclesia, cui da-
 ta sunt duo testamenta, vetus & no-
 uum, quibus veluti alis se per sapien-
 tiam & contemplationem ferat in su-
 blime, & à cœtu infidelium in solitu-
 dinem recipiat: vbi permanebit tribus
 illis annis cum dimidio: quibus est ser-
 pentis, hoc est Antichristi tyrānis du-
 ratura. Id prædixerat paulò ante his
 Apoc. 12. verbis idem Ioannes: Mulier fugit in
 solitudinem, vbi habebat locum pa-
 ratum à Deo: vt ibi pascat eam die-
 bus mille ducentis sexaginta. Qui dies
 eandem summam temporis efficiunt.
 Apoc. 11. Id quod capite eiusdem Apocalypsis
 vndecimo prædixerat ijs verbis: Ci-
 uitatem sanctam calcabunt mensibus
 quadraginta duobus. Hoc est tres an-
 nos cum dimidio. Idem confirmat ca-
 pite. 13. cum ait: Data est ei potestas fa-
 cere menses quadraginta duos. Non
 durabit amplius Antichristi sæuitia:

nam vt verbis vtar Christi Dei nostri
 apud Matthæum. 24. Nisi breuiati fuisset
 Matt. 24. sent dies illi, non fieret salua omnis ca-
 ro: sed propter electos breuiabuntur.
 Ac vt diuinus ait citharædus psal. 9. Psal. 9.
 Non in finem obliuio erit pauperis:
 patientia pauperum non peribit in fi-
 nem. Quamquam Deus videatur suo-
 rum obliuisci, eorūq; calamitates con-
 temnere, nō tamen permittet eos per-
 petuò vexari, & anxietatibus vrgeri:
 nec tyrannos in vitæ perpetuitate im-
 punè grassari. Qui enim in viros pios
 ac iustos ventos excitant, & ad eorum
 perniciem abutuntur potentia, pœnas
 luent immanitatis suæ, & ad cæcas in-
 ferorum tenebras detrudentur. Indig-
 ni sunt luce, qui lucis largitorem as-
 pernantur. Ipsi autem viri pietate &
 iustitia insignes gloriam consequen-
 tur cœlestem, quos in cœlum merita
 vocabunt.

¶ Et iudicium sedebit, vt auferatur po-
 tentia. Hoc est, & Christus iudex om-
 nium sedebit sententias laturus: & au-
 feretur potestas Antichristi, & omnium
 tyrannorum. Quemadmodum in vi-
 sione statuæ, de qua capite secundo la-
 tè differuimus, lapis contriuit omnia
 metalla: ita hic filius Dei euertet reg-
 na terrena per quatuor bestias signi-
 ficata. Sed illic loquitur Daniel præ-
 cipuè de primo Christi aduentu: hic
 verò de secundo. Primo dedit ope-
 ram, vt Hebræos à cerimonijs & le-
 gibus antiquis traduceret ad longè
 præstantiorem sui colendi rationem,
 omnibusque mortalibus viam muniret

ad vitam immortalem. At secūdo apparebit iudex omnium in die iudicij: vbi qui se turpibus vitijs contaminarunt, & tetras fraudes cōceperunt, relegabuntur in tartara, eritque illis deuium iter, seclusum à concilio beatorum. At qui sese totos manciparunt Deo, in beatissimas cœli sedes penetrabunt, vbi æternis gaudijs, omniūq; bonorum copia cumulati, summo bono fruuntur.

¶ *Subter omne cœlum.* Infra cœli empyrij ambitū. Id est, quicquid sub cœlo continetur, ad gloriam sanctorum conducet. Erunt enim in regno Christi in cœlis, quod est sempiternum.

¶ *Hucusque finis verbi.* Nimirum angeli. Hoc est, Hactenus locutus est angelus, qui mihi visionem explicabat. Ego autem Daniel meis cogitationibus valde conturbabar. Eodem modo

Esa. 21. Esaias cap. 21. Corruī, inquit, cūm audirem: conturbatus sum, cūm viderem: emarcuit cor meū. Et Habacuc. 3.

Audiui, & cōturbatus est venter meus, à voce contremuerunt labia mea. His loquēdi modis vti solebant diuini vates, cūm volebant magnitudinem visionum significare. Hactenus Daniel Chaldaico Syriacoq; scripsit sermone. At cætera vsque ad finem libri sunt Hebraicis verbis exarata.

¶ **Observationes ex Chaldæo in cap. 7.**

¶ *Isio autē capitis sui in cubili suo.* In Chaldæo est: *וְיָשָׁב* Vechez ve: in numero multitudinis.

Et visiones capitis sui. Theodotio etiā ^{Theod.} habet *וְיָשָׁב* : hoc est, & visiones. Vna quidē visio est: sed quia multas habet partes, rectè per numerum pluralē significatur. Quarerectè vertit noster interpret in singulari: & rectè Theodotio in plurali. Vocabulum Hebræum est chazon, à verbo Chaza, quod significat videre, & apparere: vt psal. 16. Ego autem in iustitia apparebo conspectui tuo: satiabor, cūm apparuerit gloria tua. Quæ verba posunt ita verti: Ego autem iniustitia videbo conspectum tuū: satiabor, cūm resurrexerit gloria tua. Sensus est: Videant vani homines diuitias suas fluxas & fallaces, qui inanibus bonorum simulachris delusi, solida & expressa bona despiciunt, & iustitiam detestantur. At ego iustitiam colens videbo aliquando faciem tuam: & tunc summis perfundar gaudijs, cūm resurrexerit gloria tua, cūm in die reditus tui ad vitam ego tecum resurrexero, & suauissima numinis tui visione, & admirabili pulchritudine oblectabor. Tunc summa afficiar voluptate, cūm te Christe sancte videro à mortuis gloriose excitatum. Est enim credibile fuisse Dauidem vnum ex illis, qui cum Christo resurgentes fuerunt ab inferis reuocati. De illis Matthæus vigesimo septimo: Monumenta, inquit, aperta sunt: & multa corpora sanctorum qui dormierant, surrexerunt. Et exeuntes de monumentis post resurrectionem eius venerunt in sanctam ciuitatem, & apparuerunt multis.

Existimo ideo illos diuinos vates ^{Gen. 49. Gen. 50.} Iacob & Ioseph filium eius præcepisse, vt sepelirentur in terra promissionis, quò resurgerent cum Christo, què spiritu prophetico sciebant esse tertio die à mortuis excitandum: illumque esse diem, quem Abraham desiderabat: de quo dominus Iesus dixit Iudæis apud Ioannem octauo: Abraham pater vester exultauit, vt videret diem meū: vidit, & gauisus est. Vbi verba hæc vidit, & gauisus est, explananda sunt per futurum more Hebræorum. Ac si dicat Christus: Satiabitur Abraham, cūm resurrexero in gloria mea: quem admodum Dauid. Sed quia pro gloria est in Hebræo hæc vox *וַיֵּד* Mun, quæ inter alia significat similitudinē, possunt ita verti verba hæc: Satiabor, cūm resurrexerit similitudo tua. Ac si dicat Dauid: Tunc ero repletus gaudio, cūm ego qui sum ad similitudinē tuam, à limbo excitatus fuero. Vel sic: Exultabo, cūm afflictus fuero ad similitudinē tuam. Verbum namq; Cuts quod significat apparere, significat etiam affligi. Ac si dicat diuinus vates: Gaudio afficiar bone Iesu, cūm me videro tormentis affectum instar tui: intueor enim mētis oculis diuino spiritu illuminatis te esse affligendum ab impijs Iudæis: ac oblectabor, cūm te imitatus fuero, & iniurias æquo animo sustinero. Loquitur regius ac diuinus psaltes cum Christo, cuius contumelias & cruciatus multis in psalmis prædixit: ad quem has voces emit: Ego autem in iustitia apparebo

conspectui tuo: satiabor, cūm apparuerit gloria tua. Poteris per hanc Dei gloriam intelligere æternam beatitudinem in cœlis: vbi sancti diuina visione satiantur. Accipitur etiam verbum hoc chaza pro intelligere, aut cognoscere: vt capite vigesimo sexto ^{Gen. 26.} Genesim, vbi Palæstini dixerunt Isaac. Vidimus tecum esse dominum. Vbi videre accipitur pro cognoscere & intelligere. Et psalmo trigesimo tertio: ^{Psal. 33.} Gustate, & videte, quoniam suavis est dominus. Et ^{Psal. 118.} 118. Omnis consummationis vidi finem: latum mandatum tuum nimis. Ac si dicat diuinus cirhardus: Non me fugit domine Deus, quin potius apertè intelligo, alta mœnia, superba propugnacula, inexpugnabiles vrbes, vastas statuas, tabulas, monilia, vasa celata, pocula ex auro fulgentibus distincta gemmis, coronas pretiosas margaritis ornatas, & cætera huiusmodi, quæ mortalibus consummata perfectaue videntur, habere finem, tempore labefactari, vetustate deleri. At mandatum tuum ita latum est, vt non solum duret in hac vita, sed etiam in altera: viri enim iustitia ac pietate præcellentes, qui te summo prosequuntur amore, & proximum rectè diligunt, hîc habent charitatem, & in cœlo perfectiorem. Non tantum in huius vitæ cursu Deum ac homines in oculis ferunt, sed postquam ex corporum vinculis tanquam è carcere euolauerint, & in splendidissimo candore sedium æternarum collocati fuerint, Y 2 inexpli-

inexplicabili charitate flagrabūt. Quapropter apostolus in priore ad Corinthios capite tertio decimo: Charitas, inquit, nunquam excidit. Quæ caduca sunt, cadunt, & subiiciuntur fini: at charitas manet in æternum. Id intelligens Dauid has voces emisit: Omnis cōsummationis vidi finem: latum mandatum tuum nimis. Hoc est, intellexi rem omnem terrenam, quamuis consummata videatur, interire: diuinum autem præceptum tuum de habenda charitate, æternum esse. Vbi aspicias idē esse illo in loco videre quod intelligere. In hanc significationem accipitur ab apostolo, cū ait capite Rom. 7. septimo ad Romanos: Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ. Et à diuo Luca v. decimo capite: Ipse autem vt vidit cogitationes eorum, dixit eis, &c. Videre corruptionem idem est quod corrumpi: vt psalmo quintodecimo: Nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. Quæ verba intelligūtur de Christo, vt apostoli capite. 2. Actorum testantur. Nam Deus pater haud quamtulit Christi corpus in sepulchro corrumpi. Eodem modo videre mortem idem est quod mori: vt psalm. 88. Quis est homo, qui viuet, & non videbit mortem? Visio autem significat diuinam vaticinationem: vt capite. 1. Esaiæ: Visio Esaiæ filij Amos: vt ibi in commentarijs nostris ostendimus. Accipitur etiam pro reuisa: vt cap. 1. Ezechielis: Aperti sunt cœli: & vidi visiones Dei. Vbi pro aperti sunt, est

in Hebraico verbum pathach, quod præter alia significat sculperet & pingere. Quare potest loc⁹ ille ita verti: Sculpti sunt cœli: & vidi visiones Dei. Vidit enim ea, quæ illi Deus ostēdit, sculpta in cœlo, siue in aëre: cœlum enim aliquando pro aëre sumitur. Potest nihilominus loc⁹ ille multo aliter explanari, vt ibi in nostris commētarijs poteris intueri. Vbi visiones in eandem significationem accipiuntur, quemadmodum hoc loco apud nostrum Danielem, pro rebus visis intellectui representatis. Sed Ezechiel vigilabat, Daniel autem dormiebat.

¶ *Euulsa sunt à facie eius.* Ita est in Chaldaeo, & in Græco. Quidā tamen vertunt: A quo sunt detracta. Vt sit sensus: Ipsum cornu paruum euulsi tria cornua. Nec perperam: nam facies rei accipitur aliquando pro re ipsa: vt Exod. 33. di. trigesimo tertio. Si facies tua non irrit, ne ducas nos hinc. Pro quo noster interpres vertit: Si non tu ipse præcedas, ne ducas nos de loco isto. Et secundo Paralipomenon capite. 20. pro eo quod est in Hebraico: Dedit faciem suam, vt quæreret dominum, vertit noster interpres: Totum se contulit ad rogandum dominū. Id ostēditur aperte capite. 33. Exodi, vbi hæc sunt verba: Non poteris videre faciem meam. Et volens Deus explicare, quid per faciem suam intelligeret, addidit: Non enim videbit me homo, & viuet. Ac si diceret: Non me poteris videre, quia nullus dum viuit, me videbit. Nemo in vita mortali potest oculis corpo-

corporeis naturam meam intueri. Vbi vides faciem Dei accipi pro ipso Deo. Eodem modo apud Matthæum decimo octauo. Angeli eorum in cœlis semper vident faciem patris mei, qui in cœlis est.

¶ *Donec throni positi sunt.* Propositi sunt est in Chaldaeo: ܕܢܝܢ Remiu. Verbum Hebraicū est ܪܡܝܗ Ramah, quod præter alia significat deijcere: vt Exodi capite. 15. Equum & ascensorem deiecit in mare. Quare potest verti locus hic: Donec throni reiecti sunt: vel sublati sunt. Auferentur namque omnium regnorum solia, peribit omnium mundi dominatus: at Christi regnum æternum est. Significat etiam verbum hoc fallere. Vnde vox hæc Remijah ab eo deducta significat projectionem, & fraudem, & rem fallacem: pro qua editio vulgata habet dolosum cap. 7. Osee: Facti sunt quasi arcus dolosus. Hoc est similes arcui, qui cū sagittam videatur in vnā mittere partem, mittit in aliam. Loquitur de hominibus, qui fallunt alios simulatione iustitię: qui vtuntur hypocrisi, non solida virtute. Alij vertūt: Facti sunt instar arcus projectionis: hoc est sagittas iaculantis. Quasi dicat: Crudelitatem naturæ hominum inimicam exercuerunt, sagittas acerbitalis suæ in alios iacentes, animiq; atrocitatem ex intimo pectore anhelantes.

¶ *Horruit spiritus meus: ego Daniel territus sum in his.* Theodotio habet: Horruit spiritus meus: ego Daniel in habitu meo. Hoc est, territus est spiri-

tus meus: & ita me habebam, vt dico. Pagninus habet: Effossus est spiritus meus: ego Daniel habebam spiritum defossū in medio corporis. Sed si verbum verbo reddere volueris, poteris totum hoc ita vertere ex Chaldaeo: Excisus est spiritus meus: ego Daniel in medio vaginæ. Sensus est: Spiritus meus me ferè dereliquit, & à me recessit: & ego mansi in corpore quasi sine spiritu. Corpus humanum appellatur vagina: nam vt gladius est in vagina: ita anima in corpore. Ait itaque Daniel se mansisse in vagina sine gladio, vel mansisse sibi vaginam sine gladio, quod eundem habet sensum: quia quando exhorrescimus, & obstupescimus, videtur nos animus relinquere, & à nobis egredi: & ita manemus in corpore seu vagina sine spiritu, qui cum gladio comparatur. Capit. 24. Genesis, vbi nos habemus: Stupefacti turbatique, &c. est in Hebræo: Egredisum est cor eorum. Hoc est, relictum sine spiritu: eamque ob causam stupefacti ac turbati. Illud Genesis sexti, quod dixit Deus: Non permanebit spiritus meus in homine in æternum: potest transferri: Non erit in vagina spiritus meus in homine in æternum. Vt sit sensus: Spiritus quem dedi homini, non erit in illo instar gladij in vagina perpetuò: hoc est nō diu viuet. Vocat Deus spiritum suum illum, quem dedit homini. Sed quia permanere est in Hebraico verbum ܕܢܝܢ, quod non solum permanere, & esse

in vagina significat, sed etiam iudica-
 Hieron. re, ait Hieronymus in quæstionibus
 Hebraicis sensum horum verborum
 hunc esse. Non iudicabit spiritus meus
 homines istos in æternum: non illos
 ad æternas poenas damnabo, quoniam
 caro sunt, hoc est fragilis conditionis:
 non eos ad æternos seruabo cruciatus:
 sed hîc illis reddam, quod merentur.
 Quæ verba de illis intelliguntur, qui
 in pœnis pœnitentiam agunt. Ergo
 non seueritatem, sed clementiam Dei
 sonat peccatoris in hac vita castigatio.
 Ose. 4. Vnde Oseas inducit Deum iratum ita
 loquẽtem: Non visitabo filias eorum,
 cum fornicatę fuerint, & sponsas eorũ,
 Psal. 88. cum adulterauerint. Et psal. 88. ait ip-
 se Deus: Visitabo in virga iniquitates
 eorum, & in verberibus peccata eorũ.
 Misericordiam autem meam
 Ambro. non dispergam ab eis. Diuus Ambro-
 sius per spiritum Dei, hoc Genesis lo-
 co intelligit spiritum sapientię & cog-
 nitionis. Poteris per hũc spiritum Dei
 iram eius intelligere, & per carnem
 fragilitatem humanam. Quidam per
 Spiritum Dei intelligũt ipsum Deũ,
 & per carnem flagitia mortalium: vt
 dicat Deus: Non feram perpetuò ho-
 minum scelera: non disceptabo sem-
 per cum hominibus, quoniam se to-
 tos carni dederunt: sed veniet elu-
 uio terrarum, & propè omnes inte-
 ribunt. Verbum enim Hebraicum dis-
 ceptare etiam significat, contendere,
 & certare.

¶ Et sermones contra excelsum loquetur.
 Pagnin. Pagninus habet: Et sermones ex parte

altissimi loquetur. Hoc est, dicit se
 esse missum à Deo patre: vt verba fa-
 ciat hominib⁹, verba sua attribuet Deo
 patri. Nam Antichristus dicturus est
 esse se filium Dei, & verum Deum:
 eiusque verba ex parte Dei esse. Sym-
 machus transtulit: Et sermones quasi
 Deus loquetur. Nam cum tantum si-
 bi arroget, vt Dei assumat potentiã,
 verba etiã diuina sibi vendicabit. Hor-
 renda profectò Antichristi superbiã,
 & intolerabilis arrogantia.

¶ Et tradentur in manu eius. Theodo-
 tio habet *ναὶ δὲ βῆ ἑταί.* Hoc est, & da-
 bitur nimirum regnum in manu eius.
 Permittet enim Deus, vt Antichristus
 regnet tres annos cum dimidio. Vel,
 Et totum hoc tradetur in manu eius:
 id est, in eius potestate: manus enim in
 diuinis literis pro potestate accipitur,
 vt Genesis. 16. capite: Ecce ancilla tua
 in manu tua est. Et Ieremie. 37. In ma-
 nus regis Babylonis traderis. In hanc
 significationẽ potest sumi manus psal. 16.
 Eripe animã meam ab impio, fra-
 meam tuam ab inimicis manus tuæ.
 Vt sit sensus: Eripe me domine ab im-
 pio Saule: & aufer gladium tuum ab
 inimicis potentiæ tuæ: eijce potestã,
 quam à te acceperunt, ab ijs, qui sunt
 hostes potentiæ tuæ. Euthymius pro
 frameã tuam, siue gladiũ tuum, legit
 framea tua, in ablatiuo: Ac si dicat Da-
 uid: Gladio tuo domine libera vitam
 meam ab impio Saule, eiusque socijs,
 qui electioni tuæ de me factę aduersan-
 tur. Accipitur anima p̄ vita, vt multis
 alijs in locis. Vel eripe me ab inimicis

poten-

potentiæ tuæ: nam qui me oppugnãt,
 Hieron. tecum pugnare videtur. At Hierony-
 mus transtulit ex Hebræo: Salua ani-
 mam meam ab impio, qui est gladius
 tuus, à viris manus tuæ. Potest verti
 totum hoc: Libera animam meam ab
 impio, qui est gladius tuus: ab inimi-
 cis, qui sunt manus tua. Dicitur quidẽ
 impius gladius Dei, quòd Deus illo
 vtatur pro gladio ad puniendã flagitia
 improborum, & ad virtutem piorum
 exercendam. Huic interpretationi fa-
 uet locus ille apud Esaiã cap. 10. vbi
 Deus regem Assyriorum vocat vir-
 gam, qua alios percutiebat, cum ait:
 Væ Assur virga furoris mei, & bacu-
 lus ipse est: in manu eius indignatio
 mea. Eadem ratione vocauit Dauid
 hostes suos manum Dei, Iob imitatus,
 qui dixit cap. 19. Manus domini teti-
 git me. Interpres tamen Chaldaicus
 habet: Libera animam meam ab im-
 pio, quippe qui meretur gladio tuo in-
 terfici. Accipitur etiam manus pro
 opere, vt apud Luc. 12. Sint lumbi ve-
 stri præcincti, & lucernæ ardentes in
 manibus vestris. Hoc est, estote parati
 ad mortem. Qui enim se induunt, vl-
 timo loco sumunt cingulum, quo præ-
 cingunt renes. Sint quę lucernę arden-
 tes in manibus vestris: hoc est, sint in-
 tellectiones scientiã illustratã in ope-
 ribus vestris: coniungite facta cum in-
 telligentijs: intelligite, quid facere de-
 beatis, & facite, vt intelligitis: in eas
 actiones incumbite, ex quibus intel-
 ligitis verum decus redundare. Intel-
 lectio nostra est lucerna: quæ si est no-

tionẽ collustrata, dicitur ardens, seu
 prælucens: manibus verò facta signi-
 ficantur. Poteris per lucernas ardentes
 in manibus vltimã ad moriendum
 præparationem intelligere: qui enim
 iam præcordijs conceptam mortem
 continent, extremo illo afflatu solent
 candelam incensam manutenerẽ, &
 tremulis ac morientibus vocibus ani-
 mam Deo commendare. Nonnulli per
 lumbos præcinctos intelligunt castita-
 tem, per lucernas autem in manibus
 exempla virtutum. At Robertus Ste-
 phanus, & Erasmus Roterodamus in
 versionibus suis non posuerunt: In
 manibus vestris: Ita enim habent: Sint
 lumbi vestri præcincti, & lucernæ ac-
 censæ: & vos similes hominibus, &c.
 Ex quorum versionibus sumunt mul-
 ti occasione editionẽ vulgatam emen-
 dandi. Qua in re grauius falluntur.
 Nam in veteribus codicibus tam Grę-
 cis, quàm Latinis est tota hæc oratio:
 Sint lumbi vestri præcincti, & lucernæ
 ardentes in manibus vestris. Et ita ha-
 bet editio vulgata, quæ est omnium
 certissima, grauissima, integerrima.
 Quam ob causam omnibus alijs me-
 ritò anteponitur. Eam tenet & appro-
 bat, ac tenendã & approbãdam præci-
 pit sancta nostra mater ecclesia Roma-
 na catholica. Quare non sunt audiendi
 noui illi translatores, qui eam multis
 in locis mutilatam ac diminutam, in
 alijs verò redundantem & superuaca-
 neam reddiderunt, in alijs autem ali-
 ter apertissimè deprauarũt. Illud non
 est diuinam scripturam vertere, sed

peruertere. Sed dices eos asserere in codicibus Hebræis & Græcis esse aliquando lectionem diuersam à nostra Latina communi. Fatcor: imò inter se ipsos differunt codices tam Hebræi, quàm Græci. Nā Iudæi nominis Christiani inimici multis in locis sacra biblia Hebræa corruerunt. Similiter heretici Græci codices Græcos deprauarunt. Eam ob causam iam nunc nō est præcipuè petenda sacrarum scripturarum veritas ex exemplaribus Hebræis, & Græcis: sed ex Latina versione ab ecclesia catholica retenta & approbata, quam editionem vulgatam appellamus: quæ est in ecclesia antiquissima, summæque authoritatis, firmitudinis, certitudinis, & maiestatis. Hęc est turris munitissima, & firmissimum Christianæ religionis propugnaculum. Cùm igitur exemplaria Hebræa variant inter se, similiter & Græca, apertè concludo, non esse iam ex illis veritatem præcipuè petendam, sed ex editione vulgata, quæ est inuoluta & pura, quam ecclesia tot annis conseruauit, quæ est semper eadem, de cuius laudibus nulla vnquam ætas conticescet. Erasmus quæsiuit multa exemplaria Græca, & collegit quatuordecim, vt ipse ait, inter se disparia, & varietate distincta. Robertus autem decem & octo: & mirum est, quanta variant diuersitate. Illud est certissimū, ex illis ea esse pura & castigata, quæ editioni vulgatæ suffragantur. Huiusmodi est codex Græcus vetustissimus manu scriptus, qui Romæ in bibliotheca Vaticana seruatur, verus & incorruptus, qui omnino cum editione nostra vulgata concordat, congruit, & consentit. Si exemplar illud legeris, & cū versione nostra Latina vulgata contuleris, videbis nullam esse inter Græcum & Latinum discrepantiam, sed summam concordiam. At nec Erasmus, nec Robertus exemplar illud in versionibus suis secuti sunt. Ex quo effectum est, vt discrepant inter se: quoniam exemplaria diuersa sequi voluerunt. Sed hac in re vterque incidit in errorem in versione cap. 12. euāgelij auctore Luca, vbi pro in manibus vestris, nihil, vt diximus, posuerunt. Legendum esse, in manibus vestris, indicat Augustinus sermone. 39. August. de verbis domini, cuius hæc sunt verba: Abstineret nos debemus ab omnibus illicitis concupiscentijs: hoc est lumbos accinctos habere, & feruere, & lucere operibus bonis: hoc est lucernas ardentes in manibus tenere. Hęc ille. Hieronymus in commentarijs in Ioē Hieron. lem explicans verba illa primi capituli: Accingite vos: Qui sanctus, inquit, sacerdos est, & comedit pascha domini, accingatur balthæo castitatis: & audiatur cum apostolis: Sint lumbi vestri præcincti: & lucernæ ardentes in manibus vestris. Nonne vides Hieronymum citare textum euāgelij, quem admodum habet editio vulgata? Sunt hæc Hieronymi verba in sacros canones relata, de poenitentia distinct. 1. Qui sanctus. Eodem modo legit Gregorius in homilia in cap. 12. Luc. cūm ait:

ait: Protenus additur: Et lucernæ ardentes in manibus vestris. Lucernas quippe ardentes in manibus tenemus, cū per bona opera proximis nostris lucis exempla monstramus. Theophilactus etiam in commentarijs non solum legit, sed etiam explanat. Eodem modo Chryso. Petrus Chrysologus, vetustate & doctrina venerandus sermone. 22. Et antiquus Eusebius Emisenus homilia in caput. 12. Lucæ. Consentunt omnes codices Latini: & octauum respōsum officij confessorum non pontificū antiquitate in ecclesia celebratum. Quare non deberent recentes translatores rebus nouis studere, & ab antiqua ecclesiæ versione discrepare, eam aliquādo irridentes, aliquando improbatas. Nec solum hoc loco mutilam reliquerunt lectionem antiquam, sed etiam cap. 7. Ioānis. Nam vbi nos habemus: Nondum erat spiritus datus: verterunt Erasmus & Robertus: Nondum erat Spiritus sanctus. Quæ verba videntur impietatem sonare. At multa exemplaria Græca antiqua habent *ὁ δὲ πνεῦμα*. Et ita est in exemplari Vaticano vetustissimo & integerrimo. Ac ita legit Augustinus in commentarijs in illum locum: Hieronymus in epistola ad Hebræos quæstione. 9. Chrysostomus homilia in Matt. 23. & in Ioannem. 28. Dydimus lib. 2. de Spiritu sancto: Victorinus contra Arrianos: Leo magnus sermone. 3. pentecostes: Theophilactus in Ioannem: & alij magni nominis scriptores: qui omnes legunt: Nondum erat spiritus datus. Omitto infinita propè loca, quæ hæretici nostri temporis in suis versionibus, aut potius euerfionibus deprauarunt. Fuit sine dubio eorum editionum multitudo calamitas ecclesiæ: aut potius pestis funesta veritatis: quoniam suis deprauatis editionibus fallunt multos, quibus perniciem machinantur. Cū aliquis ex illis vocabulum vnum inuenit, quod sibi non placeat, statim clamat delendam esse totam editionem vulgatam, & aliam denuo faciendam: ei similis, qui totam Mineruam Phidias vult frangere, & aliam fingere, vt calcei eius ligulam efficiat venustiorē. Et fracta pulcherrima imagine aliam conficit turpissimam. Vtinam nec Hebræicæ nec Græcæ linguæ notitiam comparauissent, qua ad multorum exitium intemperanter abutuntur. Est quidem linguarum cognitio ad sacrarum literarum intelligentiam mirum in modum fructuosa, ad mysteria profunda ex illis depromenda, & ad imaginem veritatis in fonte cōtemplandam vtilissima. Cū etiam in Latinis codicibus est varietas causa typographorum, recurrentum est ad Hebræa, Græcaque exemplaria, vt veritas eluceat, & emineat: vt verbi causa psal. 41. vbi nonnulli codices habent: Psal. 41. Sitiuit anima mea ad Deum fontem viuū: alij, Sitiuit anima mea ad Deū fortem viuū. Si vtrunque consulas exemplar tam Hebræum, quàm Græcum, videbis statim, germanā lectionem esse: ad Deum fortem: non fontē. Nam in Hebræo est *בְּרִי*, quæ vox fortē

Hieron.
Chryso.

significat, non fontē: similiter in Græco est *ἵσχυρός*, quæ idem est quod fortis. Et ita legunt Hieronymus, Chrysostomus, & alij. Præterea cum multe voces sint æquiuocæ, præsertim in lingua Hebræa, est diuina scriptura admirabili fecunditate referta, & diuinis mysterijs sole ipso splendidioribus cumulata. Ex eius vêtre flumina aquarum viuientium dimanant: vnde viri sapientes linguarum cognitione, virtutum que ornamenti exculti, possunt admirabiles ac reconditos sensus exhaurire: quibus veluti epulis suauibus, & nectare cœlesti animi oblectantur, & ad æternitatem aluntur. Porrò ex vnaquaque oratione fluunt salutare intelligentiæ. Cum autem interpres non possit nisi vnam depromere, & explicare, manet scriptura grauida, arcanisque profundissimis plena: quæ linguarum periti ex ipso fonte depromunt, ad originem, primamque linguam recurrētes, & cogitationes suas perpetuis monumentis consignantes. Aspicias esse linguarum cognitionem vtilissimam: non ad veritatem oppugnandam, sed ad illam tuendam: non ad inferendum bellum ecclesiæ sanctæ catholicæ: sed ad seruiendum illi: ad eiusque gloriam laudemque celebrandam. Cognitione linguæ Hebrææ est mirum in modum vtilis ad intelligentiã veteris testamenti: similiter & Græcæ ad intelligentiam noui, & translationis septuaginta interpretum, quæ sine dubio vera est, admirabilis, & diuina: id quod miraculum septuaginta cellu-

larum testificatur. Nam cum singuli singulis cubiculis separati transferrēt, nihil in alicuius eorum codice inuentum est, quod in cæteris non inueniretur: vt multi magni nominis auctores memoriæ prodiderunt. Hac vtriusque linguæ & Græcæ & Hebraicæ cognitione instructi viri catholici vocem hanc manus, interdū accipi aiunt pro opere, vt apud Luc. 12. Sint lumbi vestri præcincti, & lucernæ ardentes in manibus vestris: interdum pro potestate: vt hoc Danielis loco: Et tradentur in manu eius: interdum alijs modis, vt videre licet varijs in locis diuinarum literarum.

Argumētum cap. 8.

Narrat diuinus vates victoriã, quã rex Græcorum de rege Medorum & Persarū erat reportaturus, sub specie hirci viribus pollentis, magnum ac potentem arietem superantis. Postea vaticinatur de Antiochi impietate & tyrannide: ac de eius interitu & exitio, qui Antichristi figuram gessit.

Caput octauum.

Anno tertio regni Balsasar regis visio apparuit mihi. Ego Daniel post id quod viderã in principio, vidi in visione mea, cum essem in Susam castro, quod est in Elam ciuitate. Vidi autem in visione esse me super portam Ulai. Et leuavi oculos meos, & vidi: & ecce aries vnus stabat ante paludem habens cornua excelsa, & vnus excelsius altero, acque succrescens. Postea vidi arietem cornibus

venti-

ventilante contra Occidentem, & contra Aquilonem, & contra Meridiem. Et omnes bestie non poterant resistere ei, nec liberari de manu eius. Fecitque secundum voluntatem suam, & magnificatus est. Et ego intelligebam. Ecce autem hircus caprarum veniebat ab Occidente super faciem totius terra, & non tangebatur terram. Porro hircus habebat cornu insigne inter oculos suos. Et venit usque ad arietem illum cornutum, quem videram stantem ante portam: & cucurrit ad eum impetu fortitudinis sue. Cumque appropinquasset prope arietem, efferatus est in eum: & percussit arietem, & comminuit duo cornua eius: & non poterat aries resistere ei. Cũque eum misisset in terram, conculcauit: & nemo quibat liberare arietē de manu eius.

Explanatio.

Anno tertio regni Balsasar regis. Hucusque scripsit Daniel Chaldaico sermone, nũc reuertitur ad Hebraicum. Cum vigeret Babyloniorum regnum, & Balsasar eorum rex ad eximiam mundi gloriam floresceret, anno ante aduētum Christi 547. à mũdo autem condito 3415. iuxta Ioannis Benedicti supputatione, vidit Daniel mentis oculis diuina luce illustratis, esse regnum Persarum ac Medorum à Græcis euertendum, sub Alexandro Magno rege Macedoniæ, Philippi regis filio: qui Alexander Darium vltimum Persarum regem superauit: & Mediam ac Persidem in potestatem ditionemque suam redegit. Lege Quintum Curtium, Plutarchũ

Curtius.
Plutarc.

in vita Alexandri, Trogum Pompeium, Iustinum, Clitarchum, Polycritum, Onesicritum, Aristobolum, Ioannem Monachum, & alios, qui res gestas Alexandri Magni literis mandarunt, & videbis admirabiles eius victorias: ac tristem Darij persarum regis interitum, & lametabile Orientis exitium. De his multo ante quàm euenirent, vaticinatus est hoc capite Daniel. Narrat Plutarchus inuentas fuisse ante bellum illud Persicum quasdam tabulas, in quibus scriptum erat, fore vt Alexander vinceret Darium, & imperio Persarum ac Medorum potiretur. Fortasse erat in illis tabulis hæc Danielis vaticinatio monumentis consignata. Sed & Iosephus Flavius lib. 11. antiquitatum narrat, ingressum fuisse Alexandrũ Hierosolymam post Persarum victoriam, ostensumque ei fuisse librum Danielis, in quo scriptũ erat, quendam Græcorum principem deuicturum potentiam Persarum: ipsum autem gaudio exultasse, quòd intelligeret se eum esse, quem Danielis vaticinatio significabat: eãque ob causam immortalibus honoribus Iudeos affecisse. Post id quod viderã in principio. Hoc est, post primam visionem regnante Balsasare, quæ fuit primo anno regni eius: hæc autem fuit anno tertio. Superior visio appellatur prima eorum, quæ fuerunt ostensæ soli Danieli, quarum ipse solus conscius erat. Quare de re disseruimus in explanatiõne capit. 7. Cum essem in Susam castro. Explicat locum visionis. Susa vrbs magna fuit, regia

Trogus.
Iustinus
Clitarc.
Polycri.
Onesic.
Aristob.
Ioannes

Plutarc.

Ioseph.

regia ac metropolis Persarum, à qua Sufiana regio apud Persas nomen accepit: à Dario Hystaspis filio, vt ait Plinius lib. 6. condita, seu potius ædificijs aucta. Strabo vero lib. 15. fuisse eam conditam ait à Tithomo Memnonis patre. Stephanus existimat vocatam Susam à fontibus, quòd vox hæc in regione illa fontem significet. Athenæus lib. 12. cap. 3. Susam, inquit, ob loci ipsius amœnitatem vocatam fuisse, scriptũ reliquit Aristobolus, ac etiam Chares: est autem susum græca vocelilium. Fit huius vrbs mentio 1. Esd. 4. 4. cap. lib. 1. Esdræ: & 1. cap. Nehemiæ: & 1. Esther. Vide Iosephũ lib. 10. cap. 14. & lib. 11. cap. 5. Antiquit. Existimant nonnulli appellatam fuisse Susam vr-
bem illam, vbi aiunt Danielem ædificasse turrem admirabilis magnitudinis & magnificetiæ, quæ longo post tempore noua videbatur, nulla vetustate confecta, vbi reges Persarum ac Medorum sepeliebantur. At Iosephus lib. antiquit. 10. memoriæ prodidit, hoc insigne sepulchrum fuisse extructum à Daniele in Egbatanis Mediæ: Susa verò non est in Media, sed in Perside, vt cosmographi testantur. Appellatur vrbs hæc hoc loco castrum, quòd esset instar munitissimi castri fortissima. Potest hoc ita ordinari. Cùm esset in castro Susæ: hoc est in quadam arce ciuitatis Susæ. Potest verti: Cùm essem in aula Susæ, vel in templo Susæ: nam vocabulum Hebræum significas castrũ significat etiã aulam ac templũ.
¶ *Quod est in Aelã regione.* Id est, quod

castrum est situm in regione illa, quæ dicitur Aelam. Fuit Aelam ciuitas quædam celebris, à qua tota regio fuit etiã Aelam appellata, eiusque habitatores Aelamitæ: de quibus Luc. Act. 2. Parthi, inquit, Medi, & Aelamitæ. Pro Aelam vertunt nonnulli Aelamitidem. Regio quæ postea dicta fuit Sufiana, & postea Aelmais, & Aelamitis, fuit olim dicta Aelam ab Aelam: filio Sem: cuius meminit Moyses cap. 10. Genes. Hoc loco Aelam accipi potest pro ciuitate, aut pro regione: rectius tamen pro regione. Et ita habet codices emendati: In Aelam regione.

¶ *Vidi autem in visione.* Nimirum intellectuali & imaginaria. Referuntur hæc, quemadmodum multa alia non ad sensum exteriorem, sed ad intellectum, & sensum interiorem.

¶ *Super portam Vlai.* Vlai est nomen proprium cuiusdam portæ illius vrbs: & significat paludẽ: erat enim palus ante portam illam. Solent aliquando portæ vrbiũ nomina fortiri à rebus, quæ propè sunt: vt Romæ portæ Collatina à Collatio oppidulo propè illam, authore Festo: & portæ Collina à colle Quirinali: quæ postea dicta fuit Salaria à sale, quem per illam Sabini deferebant, authore Pomponio Læto. Symmachus pro super portam Vlai vertit: Super paludem Vlai. Septuaginta nobiscum vertunt: Super portam Vlai. Et rectè quidem. Alij transferunt: apud fluuium Eulæum. Porrò Plinius lib. 6. cap. 27. Susa, inquit, regia Persarũ, in qua Eulæus circuit arcem. Fluuius hic

A&2

Gene. 10

Festus.

Pompo.

Symm.

Plinius.

hic

hic appellatus Eulæus à Plinio & historicis ac geographis est hic fortasse, qui Hebraicè hoc loco appellatur Vlai. Fieri enim potest, vt cùm Daniel ea vidit, quæ huic capiti mandauit, esset apud fluuium Vlai, quemadmodum Ezechiel apud fluuium Cobar, cùm ei Deus quatuor animalium ostendit visionem. His ita explanatis potest totus hic locus ita verti. Cùm essem in arce ciuitatis Susæ, quæ est in regione Eelamitide, videbar mihi esse apud fluuiũ Eulæum, qui arcem illam circuit, & circumfluit. Sed non est perspicuum, an visum fuerit Danieli esse Susæ, cùm ab illa corpore abesset, an re ipsa fuerit illic: tamen si accommodatius literæ editionis vulgatæ, quæ est certior & verior, videatur, fuisse tunc corpore in illa ciuitate, ad quam alicuius negotij causa profectus fuerat. Vel fuit illuc translatus spiritu, & videbatur sibi illic esse: quemadmodum Ezechiel, qui fuit spiritu translatus Hierosolymam, cùm esset corpore in Chaldæa, vt ipse cap. 8. testatur. Hæc autè vt verbis vtat theologorum scholasticorũ, per corporalium rerum similitudines in interiore sensu imaginatiuo formatas, angelico ministerio fiunt.
¶ *Leuauit oculos meos, & vidi.* De oculis mentis loquitur. Etsi in imagine hæc aspiciet, tamen interiores oculos extulit. Qua in re nos docet, vt ad cœlestia aspicienda mysteria oculos mentis perpurgatos ad cœlum extollamus. Væ illis, qui, vt ait psal. 16. David, oculos suos statuerunt declinare

Ezech. 1.

Ezech. 8

Psal. 16.

in terram. Oculus noster est intentio nostra, quæ voluntas dicitur, propositum, & scopus. Hæc debet ad cœlum dirigi, non ad terram: ad Deum, non ad mundum. Vt templi machina nititur columnis, columnæ autem basifit vita hominis debet fulciri virtutũ actionibus, illæ autem proposito seu intentione. Itaque propositum est totius fabricæ fundamentum. Illud autem per oculos significatur. De illis Sara filia Raguels. 3. cap. Tobia: Ad te domine, inquit, faciem meam cõuerto: ad te oculos meos dirigo. Et diuinus ac regius vates psal. 24. Oculi mei semper ad dominum. Intelligentes viri pij & iusti esse illis præmia cœlestia proposita, qui virtutis actiones dirigunt ad Deum, omnes curas & cogitationes conferunt in illum, eum cogitantes ad illum aspirant, seseque pro illo, cùm opus sit, vinculis, telis, flammis, & omni tormentorũ generi obijcere proponunt. Ea ratione ductus idè diuinus psaltes aiebat: Leuauit oculos meos in montes, vnde veniet auxiliũ mihi. Vbi per montes intelligit altitudinẽ diuinę pietatis, & ipsum Deum in excelsis cœlorum sedibus habitantem. Nam volens explicare quid intelligat per mōtes, addit: Auxiliũ meũ à domino, qui fecit cœlum & terram. Et alio in psalmo: Ad te leuauit oculos meos, qui habitas in cœlis. Et rursus: Sicut oculi ancillæ in manibus domine suæ: ita oculi nostri ad dominum Deum nostrum. Vt flos herbæ illius, quam alij heliotropiũ vocant, alij solsequium,

Similitudo.

Tob. 3.

Psal. 24.

Psal. 120

Psal. 122.

Similitudo.

Similitudo. sequium, semper vertitur ad solem: ita propositum nostrum semper debet dirigere ad Christum. Quæ admodum ignis naturaliter tendit sursum in cælum: sic animus noster tendere debet sursum ad Deum. Ideo aiebat in tertio lamento Jeremias: Leuemus corda nostra cum manibus ad dominum in cælos. Vbi per corda intentiones, per manus opera significauit. Imitaturi sumus aquilas, oculos ad fulgentes solis radios extollentes: ad Dei splendorem gloriæque intentionem nostram reuocantes. Id intelligens Salomon ait cap. 2. Ecclesiasticus. Sapiens oculi in capite eius. Caput autem nostrum auctore Paulo in epist. ad Ephes. & ad Colossenses, & 5. Colof. 1. Christus est. In eo locaturus sumus oculos nostros, iuxta id quod ait Zacharias cap. 3. Super lapidem unum septem oculi. Vbi numerus septem definitus accipitur pro indefinito more scripturæ: ut sit sensus: Super Christum lapidem firmum, qui apud Esaiam. 28. vocatur lapis angularis probatus, omnia nostra proposita per oculos intellecta figamus. Id voluit significare idem Zacharias cap. 9. cum dixit: Dominus est oculus hominis. Ac si diceret: Deus est scopus ille, ad quem est hominis intentio dirigenda. Non ad mundi diuitias, & vanitates debemus oculum dirigere & conferre, sed ad Deum. Eam ob causam ait Salomon cap. Prouerb. 23. Ne erigas oculos ad opes. Et eius pater Psal. 118. Auerte oculos meos, ne videant vanitatem. In omnibus operibus nostris debemus oculos animi ex-

tollere ad cælum, atque in Deum dirigere. Id voluit nos docere doctor cælestis Christus Deus noster, qui volens saturare hominum multitudinem in solitudine, subleuauit oculos, ut ait diuus Ioannes cap. 6. Et cap. 11. Iesus autem, inquit, eleuatis sursum oculis dixit. Et cap. 17. Subleuatis oculis in cælum dixit. Instruimur his locis debere nos oculos ad cælum eleuare, hoc est mentem, propositum, & cogitationem in Deo constituere. At quemadmodum nonnullæ aues ex earum genere, quæ accipitres & rapaces vocantur, capta præda primò ei oculos auferunt, deinde lacerat, & occidunt: sic dæmon ubi hominem deceptum diripit, primò nititur ab eo oculos totius boni propositi auferre, deinde illum dilaniat, tollens ei aures, ne audiat verbum Dei: & linguam, ne de peccatis confiteatur: & ita æternum illi machinatur exitum: Homo ille de quo loquitur Lucas cap. 11. Luc. 11. à quo dominus Iesus eiecit dæmonium, mutus erat: ita enim ait: Erat Iesus eiciens dæmonium, & illud erat mutum. Mutum illud appellat effectiuè, quod hominem efficeret mutum. Matheus capite. 12. ait eum fuisse etiam cæcum. Chrysostomus, Theophilactus, & alij aiunt surdum quoque fuisse. Abstulerat ei diabolus præcipuas potentias. Id adumbratum fuit in Samson, quem apprehenderunt Philistini, & statim ei oculos eruerunt. Et in habitatoribus Iabes Galaad, quibus Naas Ammonites voluit oculos dextros auferre. Palestina siue Philistina idem est quod ruina appo-

apposita, seu ruina poculi. Vnde Palestini siue Philistini idem sunt quod cadentes potione, ut in libro de nominibus Hebraicis ait diuus Hieronymus: per quos dæmones significantur, qui potione superbiæ inebriati, è cælo ceciderunt. Naas autem significat serpente, auctore Pagnino in libro nominum Hebraicorum. Eo vocabulo utitur scriptura cap. 3. Genesis, cum ait: Serpenserat callidior cunctis animalibus. Quid ergo per Naas nisi dæmon serpens antiquus significatur? Ac quid per oculos dextros nisi intentionem in Deum intelligere debemus? Ut inter multas stellas nautæ ad unam respiciunt, quam septentrionalem, seu polum arcticum vocant: sic verè Christiani unum Deum ante oculos ponunt, quem intuentur, in illo animi propositum locantes, eumque in mente defixum habentes. Abijs longè absunt, qui ob mundi gloriam in actiones virtutum incumbunt, non ad placendum Deo, sed ad rumusculos inanis laudis aucupandos. Ideo Christus Deus noster apud Matth. 6. Attendite, inquit, ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis: alioquin mercedem non habebitis apud patrem vestrum, qui in cælis est. Et paulò post: Cum ieiunatis, nolite fieri sicut hypocritæ tristes. Hypocrita similis est vulpi, cuius pellis melior est carne: bonam enim habet exteriorem speciem, sed intus execrabile propositum. Eam ob causam Christus Herodè apud Luc. 13. vocauit vulpem. Quemadmodum vasa

foris pulchra ac munda, intus autem pestilente veneno plena multos fallunt: ita eruditi artificio simulationis pulchritudine externarum actionum ornati, animi autem proposito flagitiosi multos fallunt, tum maximè cum id agunt, ut boni viri esse videantur. Id intuens Christus dominus, has queribundas & lamentabiles voces ad illos emittebat: Væ vobis scribæ & pharisæi hypocritæ, quia mundatis, quod de foris est calicis & paropsidis: intus autem pleni estis rapina, & immunditia. Vita hypocritarum est aceruus carbonum frigidorum, niuis extremitate coopertus. Quærentes inanem mundi gloriam sunt solida gloria destituti, & optantes utilitatem fluxam, æternam sibi perniciem machinatur. Omnes enim vera gloria sunt nudati, qui non Dei gloriam quærunt, sed propriam: qui in retione corrupta ad fallaces mundi dignitates aspirant, & relicto Deo ad illas incensi desiderio rapiuntur. Ideo ait Ecclesiasticus cap. 1. Ne fueris hypocrita in conspectu hominum. Et dominus Iesus apud Luc. 12. Attendite à fermento pharisæorum, quod est hypocrisis. Id fuit significatum verbis illis Deut. 22. Non indueris vestimento, quod ex lana linoque contextum est. Et adumbratum in Leuitici, ubi Deus prohibet comedere cygnum, & struthionem, & mergulum: quibus hypocrisis significatur. Cygnus enim plumas habet candore præditas, carnem verò nigrâ: struthio pennas habet, quibus volaturus videtur, sed non volat: mergu-

mergulus auis est, at non fertur in sublime, sed mergitur aquis. Ita virtutū simulators foris sunt albi, intus nigri: videntur extolli ad cœlum per virtutis ac contemplationis volatum, cum à terra & aqua, id est à rebus terrenis & fluxis non surgant. Non ad Deum mētis aciem dirigunt, nec animi oculos extollunt, sed ad huius seculi vanitatem, & ad vtilitatem à vera honestate sciunctam. In hoc enim verbo lapsa consuetudo declinavit à via, sensimque eò deducta est, vt vtilitatē ab honestate abducens constituerit vtile esse aliquid, quod nō sit honestū: quod est vitium intolerandū, & funesta perniciēs. Ad vtilitatem illam sumus rapiendi, quæ est vera, & cum virtute copulata: quam consequemur, si ad Deū omnes nostras actiones, cogitationes, & voces retulerimus. Nam vt diuus August. ait Augustinus in caput. 6. Matthæi: **Quod non bona intentione facis, non tibi proderit: quia quomodo feceris, non quomodo illi euenerit, tibi imputandum est.** Et diuus Gregorius. 28. Moralium: **Omni, inquit, cura seruandus est à malitiæ puluere oculus: ne hoc quod in actione rectum hominibus ostendit, apud semetipsum per vitium simulationis intorqueat.** Et in lib. 1. dialogorum. **Intentio peruersa si fuerit, prauum est omne, quod sequitur.** Diuus Ambrosius libro. 1. de officijs: **Affectus tuus pretium imponit operi tuo.** Diuus Bernardus de precepto & dispensatione: **Bonum prorsus condemnat intentio praua.** Seneca

epistola. 109. Multum ad rem pertinet, quo proposito ad rem accedas. Capite Genesis. 4. scriptum ita est: **Respexit Deus ad Abel, & ad munera eius.** Prius dicitur respexisse Deus ad Abel, quàm ad munera eius, quia plus attendit ad propositum actionis, quàm ad actionem ipsam. Sunt quædam actiones, quæ ex se nec bonæ, nec malæ videntur: sed ex proposito, quo fiunt iudicantur. Visa muta imagine pulchritudine ornata nescit mens tua in ea intenta, cuius illa sit: sed si pictor circuit eius caput splendido ac radiate diademate, statim intelligis esse alicuius viri sancti: si verò ei vngues leonis ad pedes addit, iudicas esse dæmonis alicuius: & ita ei nomen imponis. Eodē ferè modo factum quod ex se indifferens apparebat, ex animi proposito denominatur. Si propositum in Deum refertur, in eiusq; honore figitur atq; cōstituitur, imponitur diadema splendore illustratum, estq; opus bonum: si verò sit deprauato proposito, manet vnguibus foedatum, & opus corruptum. Auditis Dei promissis risit Abraham, risit & Sarah. Sed Sarah fuit eam ob rem reprehensa à Deo, Abraham autem nequaquam. Nam vt ait diuus August. in quæstionibus in Genesim, & libro. 16. de ciuitate Dei: **risus Abrahæ ortus est ex gaudio, risus verò Sarah ex diffidentia.** Eam ob causam eam obiurgauit Deus, non autem illum, cuius bonum animum cognouit. Ipse enim ait in euangelio: **Si oculus tuus fuerit simplex, totū corpus tuum lucidum**

Genes. 4.

Similitudo.

Genes. 17
Genes. 18

August.

Matt. 6.

Luc. 11.

tuum lucidum erit. Si autē oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit. Quare oculos nostros simplices ac puros erigamus ad Deū: quæ caduca & vana sunt, sed eximia plerisque ac præclara videntur, ratione stabili firmaque contemnamus: & omnem nostram mētem in Deo collocemus. Ac ita Christi gloriam quærentes, veram expressamque gloriam consequemur.

¶ **Ecce aries vnus stabat ante paludem.** Hoc est ante portam, quæ appellabatur Palus, Hebraicè autem Vlai. Vel re ipsa ante paludem, quæ erat iuxta portam illam. Vel ante fluuium Euleū. Per hunc arietem significatur vltimus Darius, & per hircum, qui eum vicit, Alexander magnus, qui de eo victoriam reportauit. Vel per arietem significatur regnum Persarum ac Medorū: & per hircum regnum Macedonum. Sed in idem recurrit. Habebat aries duo cornua propter duos populos Persas & Medos. Ac quia populus Persarum erat nobilior & præstantior populo Medorum, ideo per cornu succrescens significatur.

¶ **Porro vidi arietem cornibus ventilantem contra Occidentem.** Vidi regnū Persarum & Medorum se ipsum fundere & propagare ad Occasum, Septentrionem, & Meridiem. Vel vidi ipsorum regem Darium ad has tres mundi partes se extendentem. Aries autem propriè Darius est.

¶ **Et ego intelligebam.** Nimirum quodammodo in cōmuni. Nam in supe-

riore visione his similia conspexerat, quæ ad regnorum mutationē esse cognouerat. Sed non omninō hæc animo percipiebat. Vel, & ego attentè considerabam. Accipitur enim intelligere hoc loco pro considerare, quæ admodum capite sequente, vbi scriptū est: **Ego Daniel intellexi.**

¶ **Ecce autem hircus caprarum.** Hoc est filius capræ, id est iuuenis. Regnū Græcorum significat: vel rectius ipsū regem Græcorum Alexandrum Magnum: qui exiens è Græcia tanta velocitate orbem peragrauit, & vicit, vt volare, & terram non tangere videretur. Ideo ait: **Et non tangebatur terram.** Hyperbolicè significat cursuum æ victoriarum Alexandri celeritatem. Is profectus à Macedonia, quæ est ad Occidentem respectu Persidis, domuit Persas multitudine innumerabiles, locis infinitos, omni copiarum genere abundantes. Ac id tam admirabili celeritate, vt nullæ disiectissimæ oræ citius passibus cuiusquam videantur potuisse peragrari, quàm Alexandri non dicam cursibus, sed victorijs illustratæ sint. Eam ob causam Appelles cum in tabula quadam pingeret Alexandrum, posuit in manu eius fulmen, quod mundum terret breuissimo spatio. Est enim fulmen summæ celeritatis indicium. Porro tabula illa, vt Plinius ait, posita est in templo Diæ Ephesinæ.

¶ **Porro hircus habebat cornu in signo inter oculos suos.** Hoc est, regnū Græcorū habuit quendam principem admirandū,

Infr. 9.

Plinius.

nempe Alexandrū, qui fuit inter oculos, id est inter philosophos enutritus: fuit enim discipulus Aristotelis: & cū magnis viris in philosophia versatus. Vel sic & rectius: Porro Alexander habebat regiā potestātē praeclaram, qua maiores suos vincebat fortitudine & liberalitate. Hæc inter oculos eius dicitur esse, vt Alexandri ingeniū, & mentis acies, atq; iudicium significetur. Significatur enim re ipsa Alexander per hircū. Accipitur oculus pro perspicacia & iudicio, vt Deut. cap. 16. Munera Deut. 16
Psal. 18 excecant oculos sapientum. Et psal. 18. Præceptū domini lucidum, illuminas Psal. 18
oculos. Et 118. Reuela oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua.

¶ *Cucurrit ad eum in impetu fortitudinis sue.* Alexandrū ira, ac impetu fortitudinis concitatus inuasit Dariū, educto exercitu in expeditionē in illum. Eum ter vicit: & duo cornua eius, hoc est duo regna ipsius nimirū Persidem & Mediam confregit: donec interfecto Dariū vulneribus confosso, translātū est ad Alexandrū totum Persarū ac Medorum imperium. Sed dices: Cur rex Persarū est hoc loco cum ariete cōparatus? Respondendū esse existimo, eam ob causam id effectū esse, quia aries vires habet in capite, per quod principiū intelligitur: non autem in parte posteriore, per quam finis significatur. Dariū enim fuit fortis in principio: sed postea languit, & vires amisit. Huc accedit, quod aries non pugnat nisi pro-uocatus, & iniuria laesit: rex enim Dariū non sumpsit arma nisi laesus &

irritatus. Vnde olim qui volebant ostendere se violatos, & coactos bellum gerere, soliti erant arietem per fœcilem ad hostes præmittere: furor namq; fit sæpenumerò læsa patientia. Aries est natura mansuetus: sed si laesit, ira concitatus fortiter pugnat. Explicans Hieronymus verba illa. 25. capitis Ieremias: Vox clamoris pastorum, & vlulatus optimatum gregis: ait per arietes significari principes indoctos. Id quod nostra versio habet: Et vlulatus optimatum gregis: potest etiam verti: Et vlulatus arietum gregis. Arietibus etiā aliquando apostoli significatur: vt ait Augustinus lib. 18. contra Maximum: iuxta illud psal. 28. Afferte domino filios arietū. Id est, afferte Deo vos metipsum, quos per euangeliū apostoli duces gregum genuerūt. Possunt nihilominus per filios arietū more Hebrææ linguæ intelligi arietes, per quos principes significantur. Vt fit sensus: Vos o filij Dei, o apostoli afferte ad dominum principem ac magnates gentium: conuertite illos ad fidem concionibus vestris. Hic videtur esse germanus huius loci sensus: nam paulò post sequitur: Vox domini super aquas: Deus maiestatis intonuit: dominus super aquas multas. Vox domini est euangelij annuntiatio: aquæ multæ sunt gentes & populi & linguæ, vt ait capite. 17. Apocalypsis Ioannes. Vel vt ait Basilius, vox domini est Ioānes Baptista: de quo prædixerat Esaias: Vox clamatis in deserto. Hæc vox fuit super aquas prædicans baptismū poenitentia. Illic autē Deus

maie-

Matt. 3.
Marc. 16.

maiestatis intonuit in Christi baptismo: venit enim vox de cœlo dicens: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi cōplacui. Itaque voce intelligitur Ioānes, arietibus autem magnates. Appellatur ergo Dariū aries, quod princeps esset, & non nisi laesit cū Alexandro pugnaret: & quod ab eo fuerit victus, ostendens in principio fortitudinē, & in fine imbecillitatem. Alexander autē quia eo fuit fortior, & robustior, & insolentior, & audacior, & petulantior, per hircum significatur. Est enim hircus signū principis superbi, petulantis, & imperiosi. Ita accipitur apud Zach. capite. 10. vbi Deus ait: Super hircos visitabo. Hoc est in principes insolētes animaduertā.

¶ *Hircus autē caprarum magnus factus est nimis: cumq; creuisset, fractū est cornu magnū, & orta sunt quatuor cornua subter illud, per quatuor v̄tos cœli. De uno autem ex eis egressus est cornu unum modicum: & factū est grande contra Meridiē, & contra Oriētē, & contra fortitudinē. Et magnificatū est usque ad fortitudinem cœli: & deiecit de fortitudine: & de stellis, & cōculcauit eas. Et usque ad principem fortitudinis magnificatū est: & ab eo tulit iuge sacrificiū, & deiecit locū sanctificationis eius. Robur autē datum est ei contra iuge sacrificiū propter peccata: & prosterneatur veritas in terra: & faciet, & prosperabitur. Et audiui v̄vum de sanctis loquentē: & dixit vnus alteri nescio cui loquenti: V̄sque quo visio, & iuge sacrificiū, & peccatum desolationis, que facta est: & sanctuariū, & fortitudo, cōculcabitur? Et dixit ei: V̄sque ad vesp̄rā, & mane dies*

duo millia trecenti: & mundabitur sanctuariū. Factum est autem, cum viderem ego Daniel visionē, & quærerem intelligentiā: ecce stetit in cōspectu meo quasi species viri. Et audiui vocē viri inter Vlai: & clamauit, & ait. Gabriel fac intelligere istam visionē. Et venit, & stetit iuxta, vbi ego stabā. Cumq; venisset, pavēs corruerunt in facie meā. Et ait ad me: Intellige fili hominis: quoniā tēpore finis cōplebitur visio.

¶ *Hircus autem caprarum.* Hoc est regnum Græcorū, quod cū esset amplissimū, amisit Alexandrū Magnum, cuius interitu mansit diminutum. Vel & melius, hic hircus est ipse Alexander, qui regni illius tenuit clauū: hic enim magnam mundi partē superauit, & in ditionē suam redegit. Nam postquam percussit Dariū regem Persarū, vt est 1. cap. lib. 1. Machab. monumentis confirmatum, constituit prælia multa, obtinuit omnium munitiones: & interfecit reges terræ: & pertransiit vsq; ad fines orbis terrarū, & accepit spolia multitudinis gentium: & siluit terra in cōspectu eius. Hæc ibi. Lege Quintum Curtiū, & Plutarchū, & alios, quos in principio explanationis huius capituli citavi, fructus Alexandri magnificentiam, magnanimitatem, & victorias scire volueris. ¶ *Cumq; creuisset.* Hoc est, cū Alexander fortitudine polleret: cū ad summam mundi gloriam floresceret: cū maximam esset nominis amplitudinem & claritatem consecutus. Potest hoc referri ad regnū Alexandri: sed hoc loco rectè ad ipsum Alexandrū refertur. ¶ *Fractum est cornu magnum.* Hoc est,

Z 2 fracta

fracta est magna Alexandri potentia, & extincta morte, quæ nemini parcit. Ita inuehitur in principes, ac in agricolas: æquat enim sceptrum aratri, & coronas ligonibus. Nam vt in libro. 2.

2. Re. 14. Reg. scriptum est: Omnes morimur, & quasi aquæ dilabimur in terrâ, quæ non reuertuntur. Nulla seculi huius potetia, nullus dominatus potest morti resistere. Hanc veritatem voluit Ec-

Eccle. 10. clesiasticus in medium proferre cap. 10. cum dixit: Omnis potetatus breuis vita. Et paulò post: Sic & rex hodie est, &

Psal. 81. cras morietur. Et Deus psal. 81. Ego dixi: dij estis, & filij excelsi oēs: vos autē sicut homines moriemini, & sicut vnus de principibus cadetis. Alloquitur reges, & gubernacula rerum publicarum tenentes: quos ob officij quo funguntur, dignitatem & præstantiam, deos ac Dei filios dignatur appellare: quibus reuocat in memoriam, eos non magis mortē vitaturos, quàm quoscunque homines infimo loco natos, esseque alijs principibus similes, qui

Similitudo. è vita excesserunt. Quemadmodum omnia flumina tendunt ad mare, siue magna sint, siue parua: sic omnes homines ad mortem, siue principes existant, siue plebeij, siue nominis amplitudine, & generis nobilitate præstātes, siue obscuris orti natalibus, nullaque illustri cōmendatione excellentes. Nullus mortē potest fugere: omnes vitalia lumina relinquunt, non solū senes, sed etiā adolescentes. Moriendū certè est, & id

Similia. incertū, an ipso die. Migrant ex hac vita adolefcētes, quemadmodū cum vis

flāmæ opprimitur iniecta aquæ multitudine: senes autē nulla adhibita vi, quæ admodū cum ignis sua sponte cōsumptus extinguitur. Sed oēs exeūt de vita, & citò aut serò dissoluūtur. Nam vt diu⁹ asserit Paul⁹ cap. 9. ad Heb. Statutū **Hebr. 9.** est hominib⁹ semel mori. Vt stelle quæ **Similitudo.** in Oriēte nasci vidētur ab ortu cōmeātes, radijsque micātes tendunt ad occasū, vbi occultantur, & ab oculis nostris remouentur: sic mortales oēs in ortu apparētes tendūt ad interitū: & quamuis illustri laude celebrati proficiscūtur ad exitum vitæ, & ad occasum ocyus aut tardius descendūt, vbi ab hominū cōspectu separantur. Et ita in eas oras migrant, ad quas eorū merita illos vocāt. Itaque omnes conficiunt morte extremum diē vitæ. Et vt quidam ait poëta: Omnia sunt hominū tenui pendentia filo: Et subito casu quæ valere ruunt. Quid inani⁹ vmbra? quid incōstanti⁹? quid imbecillius? Et tñ cum ea vitā hominū cōparatur. Libro. 1. Paralip. cap. **1. Pa. 29.** 29. sunt verba hæc: Dies nostri quasi vmbra. Diuin⁹ ac regi⁹ vates psal. 101. **Psal. 101.** Dies mei, inquit, sicut vmbra declinauerūt: & ego sicut fenū arui. Et psal. 108. **Psal. 108.** Sicut vmbra cū declinat, ablatum sum. Nō incipiēti vmbre vitā suam cōparat sed inclinatę, iamque in tenebræ euanescenti. De huiusmodi vmbri inclinatę est illud poëta: Maioresque cadunt altis de montibus vmbre. In libro Sapiētę cap. 2. ita scriptum legimus: Transibit **Sapiē. 2.** vita nostra tanquā vestigium nubis, & sicut nebula dissoluetur, quæ fugata est à radijs solis. Et paulò post: Vmbre enī transi-

Sap. 5. transitus est tempus nostrum. Et cap. 5. Transferunt omnia illa tanquam vmbra. Nihil illa fragilius, nihil fugatius. Hac ratione ductus psalmograph⁹ vitam suam, fugam psalmo. 55. vocauit. **Psal. 55.** Quod enim nos habemus: Deus vitā meam nuntiaui tibi: potest etiam veriti: Deus fugam meam nuntiaui tibi. At rectè septuaginta interpretes profuga transtulerunt vitā: nam nihil fugit celerius illa. Homo, vt ait Iob cap. **Iob. 14.** 14. quasi flos egreditur, & conteritur, & fugit velut vmbra, & nunquam in eodem statu permanet. At nos huius veritatis oblitū nec eam aspiciamus, nec aspiciere curamus. Quemadmodum qui iter facit aère nebuloso & caliginoso, nec viam retro manentem intuetur, nec subsequenter, sed illam duntaxat, quam habet præsentem, & pedibus conculcat: sic homines oblitū mortis nec exordium vitæ, nec finē eius respiciunt: illud solū considerāt, quod pedibus ac manibus attingunt. Nec præteritum, nec futurū, sed præsens tantum illis obscura nebula obliuionis coopertis ante oculos versatur. **Similitudo.** Vt textor habens telam quam conficit, in liciatorio circum volutam, nec videt, quod texuit, nec quod est texturus, sed illud duntaxat, vbi radius quo subtegmen inseritur stamini, versatur: ita ille cui excidit omnino ex animo memoria mortis, nihil videt ex vita, nisi quod adest, vbi cogitatio rerū præsentium reuoluitur. Nec principiū intuetur, nec finem: nec diem natalē, nec naturæ dissolutionem: nec ingres-

sum in hanc vitam cum lachrymis, nec discessum ex illa cum gemitibus. Sed ventura est mors, à qua nullis poterit diuitijs impius liberari, & tandē in ignes æternos relegabitur. Cuidam potenti, sed impio regi dictum est, vt refert Esaias cap. 14. Corruisti in terrā, **Esai. 14.** qui vulnerabas gentes: ad infernū detraheris in profundum lacu. De eo, qui opib⁹ & delicijs affluebat, est apud Luc. **Luc. 16.** cap. 16. mandatum: Mortuus est diues, & sepult⁹ est in inferno. Si se mortis memoria præparauissent, non tam infelici exitu vitam terminarent. Nos imitemur grues vigilantes, quæ disponentes excubias vnum pedem habent elatum, in quo tenent lapillum: **Similitudo.** vt si fuerint correptæ somno, cadat lapillus, ad cuius sonum excitentur. Ita nos ne remissè dormiamus, & arētō inertię somno sopiti opprimamur, excitemur ad sonitum lapidis cadentis, ad sonitum sanitatis, quæ nos deficit, ad sonitum vitæ, quæ sensim labefactatur & consumitur. Amplectamur mortis memoriam: cogitemus frequenter, esse nos ab hac caduca vita migraturos: vt ita à vitijs abstracti, & virtutibus muniti, alamus pietatem in Dei potentia & misericordia contemplanda. Ad id nos hortatur Ecclesiasticus, cum ait cap. 7. Memorare nouissima tua, & non peccabis in æternum. **Eccle. 7.** Et sancta mater ecclesia, cum imposito cinere in frontibus nostris: Memēto, inquit, homo, quia cinis es, & in cinerem reuerteris. Porrigit nobis die illo speculum veritatis, vbi nostram

videamus fragilitatem. In hoc specu-
 Esai 40. lo vidit Esaias, quod dixit: Omnis ca-
 ro fœnum, & omnis gloria eius quasi
 Iaco. 4. flos agri: Et Iacobus apostolus: Quæ
 est vita vestra? Vapor est ad modicum
 parens, & deinceps exterminabitur.
 Hanc vitæ imbecillitatem, & mortis
 certitudinem debemus memoria cõ-
 August. plecti & sepire. Augustinus libro ex-
 hortationum: Nihil, inquit, sic reuo-
 cat à peccato, quàm frequens mortis
 Hieron. meditatio. Hieronymus in epistola ad
 Cyprianum: Memento mortis tuæ,
 & non peccabis: qui enim se quoti-
 die recordatur esse moriturum, con-
 temnit præsentia, & ad futura festinat.
 Gregor. Gregorius libro. 12. Moraliũ: Perfecta
 vita est mortis meditatio, quam dum
 iusti sollicitè peragunt, culparũ laqueos
 Bernar. euadunt. Bernardus in quodã sermo-
 ne: Miser homo quare omni hora te
 non disponis? Cogita te iam mortuũ,
 quem scis necessitate moriturum. Se-
 Seneca. neca in epist. 25. Nihil æque tibi profi-
 ciet ad temperantiam omnium rerũ,
 quàm frequens cogitatio breuis æui,
 & huius incerti. Quicquid facies, respi-
 ce ad mortem. Vt pavo vanitate elatus
 Similitu- ob plumarũ pulchritudinẽ, quibus cõ-
 do. ficit gyrũ, si ad turpes pedes respiciat,
 statim deponit ambitum illũ: sic mor-
 tales diuitiarum affluentia, aut generis
 nobilitate, aut corporis pulchritudine,
 aut dominatus potentia, aut famulo-
 rum abundantia inflati, intueantur pe-
 dum vilitatem, considerent mortem,
 respiciant ad finem: & ita deponent
 vanitatis gyrum: atque superbiam, fa-

stidium, & arrogantiam relinquent.
 Seuerus imperator vnam sibi præpa-
 rauit: in qua mortuus sepeliretur. Cũq;
 eam ad se perferri iuberet fixis oculis
 in illa, eam manibus contrãctans di-
 xit: Tu eum capies, quem totus orbis
 terrarum capere nunquam potuit. Ita
 hoc narrant Dion Nicæus, & Xiphili-
 Dion. Xiphili-
 nus in vita eius. Interrogatus Muso-
 nius quis præclare posset extremum
 diem terminare? respondit. Qui sem-
 per postremum vitæ diem sibi instare
 proposuerit. Author est Maximus ser-
 mone. 36. Antiphanes authore Stobæo
 Stobæo.
 dicere solebat, esse mortalia ab homi-
 nibus memoria repetẽda, quandoqui-
 dem omnes sunt à vita discessuri. Ne-
 mo enim est, qui possit mortẽ vitare.
 Hoc intelligēs Socrates cuidam qui ei
 dixit: Atheniēsēs te morte afficiẽdum
 decreuerũt, respondit: Et eos antè na-
 tura: vt refert in sermonibus Maximus.
 Maximus.
 Cũm imperator Constantinus cuidã
 Persarum principi Romę magnitudi-
 nem, magnificentiam, & celebritatẽ
 ostenderet, ab eoq; peteret, quid de il-
 la sentiret, ait Fulgofus lib. 7. eum res-
 Fulgof.
 pondisse: Etiam Romæ, sicut cæteris
 orbis terrarum locis homines moriũ-
 tur. Hac breui responsione voluit ho-
 minum imbecillitatem fragilitatẽque
 significare, nullumque locum esse in
 hoc seculo, vbi mortales possent mor-
 tem fugere, quæ propter incertos ca-
 sus quotidie imminet: & propter vi-
 tæ breuitatem nunquam longè potest
 abesse. Id mente percipiebat Iob ca-
 Iob 30.
 pite trigesimo, cũm ad Deũ has voces

emitte-

emitteret. Scio, quòd morti trades me
 vbi constituta est domus omni viuen-
 ti. Nihil certius morte, nihil incertius
 est illa. Ideo dicebat cœlestis magister
 Matth. 25. Christus Deus noster apud Matth. 25.
 Vigilate itaque, quia nescitis diẽ, nec
 horam. Sed quemadmodum flores sa-
 Similitu- lutares suauem odorem redolentes,
 do, cũm non possint ob imbecillitatem
 diu manere, extillati durant in liquore
 suo: sic vitæ humanæ cũ sint fluxæ
 & incõstantes, eamq; ob causam non
 possint secundum naturæ cursum diu
 permanere, durat post mortem liquo-
 re virtutum, nominis claritate, re-
 rum præclare gestarũ memoria. Qua-
 re mortem in memoria habeamus:
 mundi diuitias, & cætera quæ decep-
 tis mortalibus illustria videntur, par-
 ua ducamus, & ad diuinum numen,
 ad sedes mentium beatarum toto pe-
 ctore aspiremus. Quid profuit Ale-
 xandro eius potentia? quid fallax mũ-
 di gloria? quid hominum opinio va-
 nitatum plerumque ac vitiorum lau-
 datrix? Narrat diu Antoninus quar-
 ta parte summæ theologiæ, fuisse me-
 moriæ proditum, conuenisse quosdã
 philosophos mortuo Alexandro, quẽ-
 damq; dixisse: Hic qui terram heri
 conculcabat, hodie ab ea conculcatur.
 Heri possidebat eam: nunc posside-
 tur ab illa. Heri non sufficiebat ei to-
 tus mũdus: nunc sufficiunt ei quatuor
 vlnæ terræ. In morte Alexandri va-
 riant historici: nam nonnulli aiunt, eũ
 postquàm summum imperium, & ad-
 mirabilem nominis splendore adeptus

est, fuisse tanto, tamq; acerbo dolore
 confectum, vt rueret ad interitum vo-
 luntarium, mortemq; sibi ferro conf-
 cisceret. Iustinus lib. 12. ait eum acce-
 Iustinus
 pto poculo in conuiuio repente veluti
 telo confixum ingemuisse, tantò dolo-
 re fuisse cruciatum, vt gladium posce-
 ret in remedium: sed fuisse vi veneni
 extinctũ: authorem autem insidiarum
 Antipatrũ extitisse. Multi ex illis qui
 aiunt, fuisse ei veneno vitam ereptam,
 asserunt fuisse ex aquis Stygijs potio-
 nem illam, magna, vt Plinius inquit,
 Plinius.
 infamia Aristotelis excogitatam. So-
 Aristot.
 linus capite. 14. monumentis config-
 Solinus
 nauit, fuisse Alexandrum vinolentia
 oppressum, & extinctum. Qui alios
 superauit, fuit, vt ille ait, à vino supe-
 ratus, vique ebrietatis morte deletus.
 Fuisse autem Alexandrum vinolentũ
 asserit Athenæus capite. 11. lib. 10. Plu-
 Athen.
 tarchus has & alias opiniones de eius
 Plutarc.
 interitu asserit in eius vita, quam gra-
 uiter & eleganter literis mandauit. Ce-
 cidit itaque Alexander ille, qui solus
 totum terrarũ orbem terreat: & fuit
 in medio potentia suæ miserè cõsum-
 ptus, vt hoc loco ait Daniel.

¶ Et orta sunt quatuor cornua subter il-
 lud. Hoc est, & mortuo Alexandro orti
 sunt loco eius quatuor reges: Ptolemus
 qui tenuit Ægyptum, Philippus, qui
 obtinuit Macedoniã, Seleucus, qui oc-
 cupauit Syriam, & Chaldæã, & non-
 nulla regna Orientis, Antigonus, qui
 regnauit in Asia. Inter hos quatuor re-
 ges diuisum fuit imperiũ Alexandri per
 quatuor vêtos cœli, hoc est per quatuor

mundi partes, vnde perfiant quatuor præcipui venti.

¶ *De uno autem ex eis.* Id est, de Seleuco rege Syriæ egressum est cornu modicum: hoc est Antiochus Epiphanes, qui in principio exiguam habuit potestatem. Et hoc cornu factum est grande: quia hic Antiochus cum esset Romæ obses, exiuit ex vrbe, & in senatu arripuit imperiū Syriæ: & appellatus est Epiphanis, hoc est illustris. Ac intulit bellum Ptolemæo Ægyptiorum regi, quem superavit. Lege 1. ^{1. Mac. 1.} caput libri. 1. Machab. vbi hæc, & alia reperies ad huius loci Danielis intelligentiam conducentia. De hoc Antiocho ait ita Athenæus cap. 12. lib. 10. Athen. Antiochus rex qui vocatus fuit illustris, erat bibax: qui obses fuit apud Romanos, vt Ptolemæus Euergetes lib. 1. & 5. commentariorum narrat. Ptolem. Polybius eum insanū appellat lib. historiarū. 26. non autem illustré: erat enim illustris nomine, factis auté minimè. Polybi. ¶ *Contra Meridiem.* Hoc est, contra Ægyptum, quæ est quodammodo ad Meridiem respectu Syriæ. Et contra Orientem, hoc est contra Persidem. Et contra fortitudinem, hoc est, cōtra Hierosolymam, vbi Deus qui est ipsa fortitudo colebatur. Vel cōtra Dei populum, qui in ipso Deo fortis erat. ¶ *Et magnificatum est usque ad fortitudinem cæli.* Id est, & creuit hoc cornu, creuit robur ac potentia Antiochi cōtra filios Israël, qui cœlesti fortitudine muniti soliti erant pugnare, & olim angelorum vallabantur custodia. Quā

ob causam hoc loco fortitudo cœli, & stellæ vocantur. Poteris rectè per fortitudinem cœli exercitum cœli interpretari. Vt sit sensus: Comparauit copias, quas duxit contra pios Israëlitas, qui colunt Deū cœli, quare exercitus cœli dicuntur. Theodotio habet: Usque ad militiam cœli. Quod in idem recidit. Theod. ¶ *Eiecit de fortitudine, & de stellis.* Prostravit multos ex Iudæis, de quibus victoriam reportauit. Per stellas intelligit sanctiores, aut duces, aut sacerdotes, aut insigniore sapientia præstantes, in medio tenebrarum nitore ac splendore literarum fulgentes. Idem enim Daniel cap. 12. Qui, inquit, ad iustitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates. Vel per exercitum cœli intelligit stellas, quæ in cœlo sunt instar exercitus in castris. Volens Daniel explicare quid per exercitum cœli intelligeret, adiecit: & de stellis. Ac si diceret. Prostravit de fortitudine cœli, hoc est de stellis. Et ita accipitur particula, &, pro id est. Colliges ex hoc loco, Iudæos illius tēporis fide munitos vocari stellas: cum quibus Moses cap. 1. Deut. eos comparauit. Deut. 1. ¶ *Et usque ad principē fortitudinis.* Erexit se etiam cōtra Deum, qui est princeps fortissimus: & princeps Hierosolymæ, quæ paulò antè appellata est fortitudo: & princeps ac dux Israëliti- ci populi. Nam tanta superbia & insolentia elatus est Antiochus, vt sanctū Dei templum pollueret, ipsumque Deū execrationibus ac maledictis lacesseret: vt libri Machabeorū memo-

ria prodiderūt. Poteris per principem fortitudinis ducem exercitus intelligere, aut summum Iudæorum sacerdotem. Quidam per illum intelligūt Iudam Machabæū, qui fuit illustris Iudæorum dux. ^{1. Mac. 2 & 3.} ¶ *Ab eo tulit iuge sacrificiū.* Antiochus adeo summum Iudæorum sacerdotē, ipsosque Iudæos afflixit, vt cogerentur intermittere sacrificia. Iuge sacrificiū vocat omnes cerimonias & immolationes, quæ fiebant quotidie manè ac vespere. Ordo est: tulit ab eo, hoc est à principe fortitudinis perenne sacrificium. Alij legunt: Ab eo ablatum est: hoc est ab Antiocho. Alij verò: Vt per illum iuge sacrificium tolleretur. ¶ *Deiecit locum sanctificationis eius.* Id est, violauit templum Dei. Posuit enim in illo imaginem Iouis: & multis illud impuritatibus contaminauit, ita Deo propter peccata populi permittente. Templum Dei in sancta scriptura appellatur locus sanctificationis, sanctū, sanctuarium, domus Dei, torcular, domus orationis, ariel, atria domini, ædificium domus Domini. Sed per illud adumbrabatur ecclesia, quæ appellatur in literis diuinis templū, Sion, Hierosolyma, columba, sponsa, amica, luna, sarena, ciuitas gentium robustarum, speciosa, cœlum, columna & firmamentum veritatis, tabernaculū, mons sanctitatis, ciuitas regis, domus Iacob, vinea electa, regnum Dei, auro- ra, ciuitas Dei, domus Dei, mater, fons saluatoris, fons Israël, tota pulchra, folium Dauid, Ierusalem noua. In ea est

iuge sacrificium, hoc est sanctum eucharistiæ sacramentum, quod sceleratus Antiochus, id est impius Oecolapadius abstulit à multis Germaniæ ecclesijs: quem in hoc nefario sacrilegio, & horribili impietate secutus est flagitiosus Zuinglius: & postea pestilens Caluinus, duo vasa iniquitatis bellantia: quos infiniti alij huiusmodi heretici sunt secuti, qui se ab ecclesia sancta catholica separarunt, & synagogæ Satanæ hæresum, impietatum, & malefactorū plenissime dederunt. Aiunt blasphemus illi in hostia cōsecrata non esse corpus Christi, nec sanguinem in calice. At Christi euangelium asserit contrarium: diuus enim Matt. cap. 26. Matt. 26 euangelij ita ait: Cœnantibus autem eis, accepit Iesus panem, & benedixit, ac fregit, deditque discipulis suis, & ait: Accipite, & comedite: Hoc est corpus meum. Et accipiens calicem gratias egit, & dedit illis dicens: Bibite ex hoc omnes: hic enim sanguis meus noui testamenti, qui pro multis effundetur in remissionē peccatorum. Aper- tissimè Christus dixit: Hoc est corpus meum: & hic est sanguis meus: Quibus verbis poterat hoc clarius & distinctius explicare? Idem aiunt Marcus cap. 14. & Luc. 22. Ioānes etiam cap. 6. Luc. 22. Ioan. 6. ait dixisse Christum: Panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita. Et paulò post: Caro mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus. Vbi obseruanda est particula, verè. Est enim in hostia cōsecrata Christi corpus verè, non figuratè: realiter, non per simi-

1. Cor. 12. litudinem. Diuus Paulus cap. 12. epist. prioris ad Corinthios: Dominus Iesus, inquit, accepit panem, & gratias agens fregit, & dixit: Hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur. Hoc facite in meam commemorationem. Similiter & calicem, postquam coenauit dicens: Hic calix nouum testamentum est in meo sanguine. Quibus verbis apostolus clarissimè verissimè & asseuerantissimè affirmat, oblatum fuisse apostolis verum Christi corpus, & verum eius sanguinem: ac datam fuisse apostolis potestatem conficiendi sanctum hoc sacramentum. Huc accedit consensus totius ecclesie catholice: multa vniuersalia concilia, omnes antiqui patres sapientia & sanctitate admirandi: omnis coetus catholicorum doctorum: & potentissima miracula in hoc sanctissimo sacramento diuinitus ostensa. At hæretici negligunt ecclesiam, & Dei miracula clarissima. Superbia inflati contemnunt theologos catholicos doctrinae ac virtutis ornamentis excultos: nec solum in recentiores literarum eruditione insignes, & religione præstares, sed etiam in antiquos patres sanctitate conspiciendos, singulari morum grauitate, eximiaque doctrinae gloria florentes inuehuntur. Negligunt sancta vniuersalia concilia in Spiritu sancto congregata, continent sacros canones, & sancta summorum pontificum decreta: lacerant & deprauant sanctam scripturam, corrumpunt sanctum Christi euangelium, conculcant diuum Paulum apostolum, eiusque

coelestem adulterant doctrinam: violant Iesu Christi Dei nostri sacramenta: antiquissima dogmata à tempore apostolorum in ecclesia catholica matre nostra introducta, instituta, & perpetuò seruata despiciunt. Euertunt templum Deo dicata: corrumpunt virgines Deo sacratas, polluunt se infinitis sceleribus: conantur euertere ecclesiam, & vocant se ecclesie reformatores. Quid plura? Peruertunt sanctum Christi euangelium: nihil est illis antiquius, quam illud corrumpere, & de medio tollere: & non pudet eos se euangelicos appellare: cum nihil minus quam euangelium obseruent. Euertunt euangelium: & vocant se euangelicos. Ad id furoris diabolici venerunt, vt infinitos viros pietate ac religione præcellentes interficeret, ea sola de causa quod iuxta sanctum Iesu Christi euangelium, & veram sanctae Romanae ecclesiae doctrinam in fide catholica admirabili constantia muniti permanerent. Quo iure o Lutherani, o Zuinglijstae, o Calvinistae, qua lege, qua ratione homines pios interficitis, eosque ad interitum crudelissimum vocatis? Quare obedientiam regibus & pontificibus ex iure diuino debitam relinquitis? Quare omnia diuina & humana iura repudiatis? Quare venerandos sacerdotes in ecclesijs, inter ipsas Christi aras interficitis? O coelum, o terram! O impia hæreticorum facinora! Quid dicam? Quomodo me vertam? Te lachrymis, vocibus, & gemitibus oro Christe sancte, te ex intimo pectore precor & obtestor, vt hæreticos

reticos tenebris coopertos splendore tuæ misericordiae & sapientiae illustres: vt repudiatis erroribus suis intelligant verum tuum euangelium, & seruent illud, & ad ecclesiam sanctam Romanam vniuersalem reuocentur: & ad te ipsum toto pectore conuertantur. Et ita desinent impium imitari Antiochum, qui perene sacrificium impedire conabatur. ¶ *Propter peccata.* Nimirum populi Israelitici. Perpende, peccata populi in causa esse, vt Deus permittat ecclesiam calamitatibus & persecutionibus affici, & iuge sacrificium intermittere. ¶ *Et prosternetur veritas in terra.* Id est, & decidet in terram verus Dei cultus tempore Antiochi. Poteris per veritatem viros veritatis amatores intelligere. Vel Dei legem veritatis plenissimam. Vel veritatem in verbis, fideque in promissis. Erat tunc veritas veluti demersa: fraudibus omnia tenebantur à plerisque: cuncta ferè erant tenebris circumfusa. Ac vt verbis vtar Esaiæ cap. 59. Corruit in platea veritas, & æquitas non potuit ingredi. Poteris per veritatem intelligere iustitiam: nam Theodotio habet: Et proiecta est in terram iustitia. Accipi autem veritatem pro iustitia indicat versiculus ille psal. 24. Vniuersae viae domini misericordia & veritas. Et illud psal. 39. Misericordia tua & veritas tua semper susceperunt me. Et illud etiam psal. 90. Scuto circumdabit te veritas eius. Hoc est, seruabit te vndique Deus iustitia sua fidei, si ad illum confugeris, eique totum te commiseris. Eius iustitia erit clypeus,

quo vndique protegeris. Scutum mundi protegit ex vna tantum parte: at scutum diuinae iustitiae circuit, & ex omni parte seruat & protegit. Accipitur quoque veritas pro iustitia cap. 20. Prouerb. Misericordia & veritas custodiunt regem. ¶ *Et faciet et prosperabitur.* Hoc est, hæc omnia mala faciet Antiochus: & prosperè res illi succedent. Rebus vteretur secundis, & ad voluntatem fluentibus. Aspicias hoc loco, impios aliquando propter aliorum peccata rerum prosperarum in hac vita potiri. Antiochus ingressus Dei templum illud violauit, & abstulit ab eo candelabrum luminis, vt primo capite lib. 1. Machab. scriptum 1. Mac. 1. legimus, & incolumis euasit. Poteris in ea intelligendi ratione, quam theologi moralem vocant, ad motus animi moderandos, & in gyrum rationis ducendos, hunc locum explanare. Per Antiochum impium tyrannum, qui ingressus in templum rapuit secum lumina, poteris amorem proprium intelligere, quo quis se amat intemperanter. Hic enim tyrannus cum ingreditur in cor nostrum, contaminat illud, aufert ab eo lucem, illudque ornamentis spoliat. Et ita manet cor nostrum tenebris coopertum, & inquinatum. Quod templum sit illud, indicat diuus Paulus cap. 3. epist. prioris ad Corinth. 1. Cor. 3. cum ait: Nescitis, quia templum Dei estis, & Spiritus Dei habitat in vobis? Et cap. 6. superioris: Vos estis templum Dei vivi. Amor proprius nos tenebris obscurat: & cordi nostro caliginem

Prou. 20

1. Mac. 1.

1. Cor. 3.

1. Cor. 6.

ginem offundit. Cum enim ingredi-
tur in nos, eripit nobis candelabrum
luminis, hoc est cognitionem nostri,
nosque crassis tenebris circumfusus re-
linquit. Euanuerunt, inquit apostolus
Rom. 1. ad Romanos, in cogitationibus suis,
& obscuratum est insipiens cor eorū.
Ephes. 4. Et. 4. ad Ephesios: Tenebris obscuratū
habentes intellectu, alienati à vita Dei
per ignorantiam, quæ est in illis prop-
ter cæcitatē cordis ipsorum. Hæc
cæcitas prouenit ex amore proprio, à
quo multa dimanāt maleficia. In epi-
stola posteriore ad Timoth. cap. 3. ait
diuus Paulus: Erunt homines seipso
amātes, cupidi, elati, superbi, blasphe-
mi, &c. Cum dixit fore homines pro-
prio amore incensos, statim multitu-
dinem scelerum nominauit ab eo ex-
euntium: quibus homines seipso inor-
dinatè amantes contaminantur. Ap-
pellatur hic nimius ac proprius amor
philautia, quæ est fundamentum om-
nium vitiorum. Vt ex puncto quod
centrum vocant, exeunt lineæ ad ex-
tremum: sic ex philautia in sphaera
vitæ nostræ dimanant lineæ flagitio-
rum ad exitij nostri circumferentiam.
Quare danda opera est, ne Antiochū
nefarium tyrannū, hoc est, amorē pro-
prium inordinatum in templū animi
nostri ingredi sinamus, ne luce, cog-
nitiōe nostri, cæterisq; bonis spoliemur.
¶ *Et audiui unum de sanctis loquentem.*
Audiui interno auditu vnum de san-
ctis angelis loquentem: & alterum an-
gelum inferiorem, qui ab hoc angelo
loquente quærebat, quanto tempore

duratura esset tyrānis Antiochi in Iu-
dæos. Ostendit hic locus angelos su-
periores interrogari ab inferioribus,
eosque illustrare. Idem colligitur ex
Zacharia dicente cap. 2. Ecce angelus
qui loquebatur in me, egrediebatur:
& angelus ali⁹ egrediebatur in occur-
sum eius. Et dixit ad eum: Curre, lo-
quere ad puerum istum, dicens: Absq;
muro habitabitur Ierusalem. Id docet
multis verbis diuus Dionysius Areo-
pagita in libris de cœlesti hierarchia,
quem non solum theologi, sed magni
etiam philosophi sequuntur. Afferūt
enim inferiores intelligentias vultus
suos in lumina superiorum intelligen-
tiarum cōijcere, ab illisque illuminari.
Deus enim reducere ad se solet media
per prima, & vltima per media.

¶ *Et dixit vnus sanctus alteri, nescio cui.*
Id est, & interrogauit alter angelus in-
ferior angelum illum eximium, quem
ego nescio: cuius nomen non est mihi
perspectū. Interrogauit inquam, quo
vsque visio, id est lex diuinitus ostensa,
& perenne sacrificium intermitteren-
tur: & quandiu duraret peccatum de-
solationis & violationis, quæ facta est
in templo: & quanto tempore sanctua-
rium, hoc est templum ipsum, & for-
titudō, hoc est Hierosolyma, vel exer-
citus Iudæorum conculcarentur. Po-
test totū hoc ita etiam explanari. Que-
siuit inferior angelus à superiore, quo
vsque esset intermittenda visio, hoc
est vaticinatio: & duratura esset sacri-
ficij cessatio: & quando delendum es-
set peccatū, propter quod tollitur sa-
crificium,

crificium, & templum, exercitusque
Dei conculcantur. Oratio est imperfe-
cta magnam habens vim ad affectum
exprimendum: loquitur enim angel⁹
more eorum, qui anguntur dolore, qui
solent sermones imperfectos proferre.
Ita Dauid cum teneretur ardente de-
siderio ad eundem ad templum Dei, à
quo ob Saulis impietatem abesse co-
gebatur, eamq; ob causam dolore pre-
meretur, has voces emisit: Etenim pas-
ser inuenit sibi domum, & turtur ni-
dum, vbi ponat pullos suos. Altaria tua
domine virtutum, rex meus, & Deus
meus. Ac si diceret: Inueniūt aues lo-
cum, vbi cubilia sibi nidosque cōstruāt
ac fingāt, vt possint cum pullis suis cō-
quiescere: at ego ad aras tuas, in quib⁹
acquiesco, domine exercituum rex meus
& Deus meus: Subaudi, adire non pos-
sum. Non perfecit orationem ob do-
lorem & singultus: nam animi affectio
verba solet interrūpere. Eodem modo
dominus Iesus apud Luc. 19. videns in-
gratam Hierosolymā profusis lachy-
mis dixit: Quia si cognouisses, & tu:
& quidem in hac die tua, quæ ad pacē
tibi: nunc autem abscondita sunt ab
oculis tuis. Figura est aposiopesis, quā
Latini reticentiam vocant: cum in-
ter nos ea supprimimus, quæ dicturi
videbamur.

¶ *Et dixit ei: vsque ad vespērā et manē.*
Responsio est angeli superioris ad al-
terum angelum. Quidam codices ha-
bent: Et dixit mihi: vt sermo superio-
ris angeli ad Danielem referatur. Ves-
peram & manē vocat diem naturalē,

qui nocte constat & die. Ita intelligitur
illud Genesis cap. 1. Factumque est ves-
pere & manē dies vnus. Hoc est, & ita
transactus est dies primus. Per vespe-
ram intelligitur nox, per manē verò
dies. Aliquando tamen per vesperam
intelligitur spatium illud, quod est in-
ter solis occasum & noctem, quod ap-
pellatur crepusculū: vt Exodi. 12. Im-
molabit eum vniuersa multitudo filio-
rum Israël ad vesperam. Pro quo non-
nulli vertunt ex Hebræo: ad missio-
nes, nimirū diei & noctis: idem enim
vocabulum vesperam significat & mi-
sionem. At hoc Danielis loco per ves-
peram & manē dies naturalis desig-
natur. Vel vsq; ad vesperam & manē:
hoc est secundum noctium dierumq;
successionem. Potest hoc ita etiam ver-
ti: A vespere ad manē: id est à dolore
ad lætitiā.

¶ *Dies duo millia trecenti.* Bis mille ter-
centi dies efficiunt annos sex, menses
tres, dies viginti. Hoc tempore dixit
ei angelus duraturam Iudæorum ca-
lamitatem sub Antiocho, & tem-
pli violationem, ac iugis sacrificij
intermissionem, & commemoratam
vastitatem. Et ita euenit re ipsa. Et
quia quilibet horum dierum est natu-
ralis, continens diem artificialem &
noctem, dixerat: Vsque ad vesperam
& manē: & adiecit statim: Dies duo
millia trecenti. Lege Machabæorum
libros, & historiā Iosephi, & inuenies
centesimo quadragesimo tertio anno à
Seleuco, qui primus regnavit in Assy-
ria post Alexandrum, ingressum fuisse
Antio-

Antiochum Hierosolymam, & vniuersa vastasse: reuersumque anno tertio statuiffe in templo statuam Iouis, quæ vsq; ad Iudam Machabæum ibi permansit. Bis ingressus est Antiochus Hierosolymam: primo ingressu vastauit urbem, & spoliavit templum, secundo verò posuit in templo statuam Iouis, quæ ibi tres annos permansit. Et ita spatium sex annorum non refertur ad collocationem statuæ, sed ad vrbis vastitatem, templiq; spoliationem. Porro in historia ecclesiastica scriptum legitur, à primo ingressu Antiochi in sanctam ciuitatem, vsq; ad templi inundationem per Iudam Machabæum per successionem diei ac noctis interfluxisse annos sex, menses tres, dies viginti: Quod cum Daniele omnino concordat. Admirabilis profectò est hæc Danielis vaticinatio, quæ non solum annos, sed menses, & dies apertissime continet, & numerat. Tam dilucidè ac perspicuè hoc prædixit, vt aueret impius Porphyrius asserere, commentitiâ esse totam hanc vaticinationem. Non intellexit sacrilegus præuidisse diuinam hæc omnia animi oculis diuino lumine illustratis: potuisseque dicere cum Dauide: Incerta & occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi.

¶ Et mundabitur sanctuarium. Hoc est, & Iudas Machabæus templum purgabit. Quemadmodum facta fuerit purgatio hæc, est literis mandatū lib. 1. Machabæorum capite. 4.

¶ Factum est autem, cum viderem ego Daniel visionem. Id est, dum autem ego

Daniel hoc intuerer, & in visionem hanc animum intenderem, nihil erat mihi magis in optatis, quam eius intelligentiam & interpretationem distinctè ac planè cognoscere: nondum enim perspicuè singula animo percipiebam. Ac cum huius rei intelligentiam quærem, ecce stetit in conspectu meo quasi species viri: non vir, sed angelus quidam in figura & imagine viri. Fuit autem hic angelus iuxta virorum sapiētium sententiam Michael: qui interiori conspectui Danielis per imaginariam formam apparuit.

¶ Et audiui vocem viri inter Vlai. Et auribus internis percepi vocem angeli, qui erat inter Vlai: id est, inter portam ita appellatam. Vel inter paludem & portam. Vel in medio fluminis Eulei. Hæc omnia, vt ostendimus, possunt huic nomini accommodari. Hic autem angelus Michael dixit angelo Gabrieli: Gabriel fac intelligere istum, visionem hanc. Quidam codices habent, istam visionem: sed correctiores habent, istum, vt referatur ad Danielelem. Et ita est in Græco, & in Hebræo. Erat Michael princeps synagogæ Iudæorum: ideo ad eorum vtilitatem & consolationem dabat operam, vt diuinus vates à Gabriele instrueretur.

¶ Et venit. Nimirum Gabriel ad visionem mihi explanandam: & accessit prope locum, vbi ego stabam: eo que accedente ego territus prociidi in faciem meam. Existimo non timore alicuius mali in terram lapsum fuisse Danielelem; sed

sed ob reuerentiam erga illos spiritus beatos: & ob visionis & illuminationis excelsum, magnamque animi attentionem. Cum enim intendimur ad vnum, debilitamur ad alterum. Ex quo efficitur, vt ad contemplationem magno opere intenti semoueamur à corpore: corpus autem ab animo semotum atque relictum ruit, & prolabitur. Infra enim ait idem Daniel cap. 10. Vidi visionem grandem hanc, & non remansit in me fortitudo: sed species mea immutata est in me, & emarcui: nec habui quicquam viriū. Et Esaias cap. 21. Corruui, inquit, cum audirem: conturbatus sum, cum viderem. Illud est aduertendum, non cecidisse Danielelem retrorsum, sed in faciem suam. Ideo ait hic: Corruui in faciem meam. Iusti enim à fronte cadere dicuntur, impij autem à tergo: nam qui decidunt ante faciem, vident locum ruinæ, possuntque se facile erigere, & manibus adiuuare: non autem qui retrorsum ruunt. Abraham viso domino, vt dictum est cap. Genes. 17. bis cecidit in faciem suam. Considerata imbecillitate propria, & diuini numinis præstantia cecidit pronus ante oculos suos, diuino splendore perterritus. Moses cum Aarone, vt ipse cap. 14. Numerorum scriptum reliquit, in terram proni ceciderunt. Iosue etiā prociidit in faciem suam, vt liber eius cap. 5. testatur. In libro. 2. Paralip. cap. 20. est monumentis consignatum, regem Iosaphat ciuesque Hierosolymæ corruisse à fronte in terram coram domino, eumque coluisse. Ezechiel cap. 2. Vidi,

inquit, & cecidi in faciem meam. At de impio illo & ingrato populo Iudæico qui Christum Deum nostrum ad eandem crudelissimam vocauit, sub nomine ascensoris equi ait ita Iacob capite Genes. 49. Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita, mordens vngulas equi, vt cadat ascensor eius retro. Per Dan intelligitur Samson: & per illum Christus, ad cuius vocem ascensores equi hoc est, Iudæi in honore constituti retro ceciderunt. Poteris per ascensores equi in sensu historico & germano Philistæos illos intelligere, quos Samson deiecit, & prostravit. Est enim perspicuum fuisse Samsonem ex tribu Dan. Heli cui Deus per Samuelem exitum fuerat minatus, quod in nefarios filios suos non, vt æquū erat, animaduerteret, nec eos debita seueritate à flagitijs separaret, cecidit retro: & fractis ceruicibus extremum vitæ edidit spiritum. De impijs diuinam vaticinationem contemnentibus ait cap. 28. Esaias: Vt vadant: & cadant retrorsum: & conterantur, & illaqueentur, & capiantur. Et sacrilegi illi qui crudelēs manus in Christum iniecerunt, illumque innocentissimum agnum per summum scelus alligarunt, vt diuus ait Ioannes capite. 18. euangelij, abierunt retrorsum, & ceciderunt in terram. Audita blada ac suaui Christi voce feri homines, & immanitate barbari fuerunt percussi, perterriti, & à tergo prostrati. Aspicias igitur viros pios qui se iustitia muniunt, si ruunt, à fronte ruere: impios autem à tergo.

Intellige fili hominis. Ne coelestium spirituum visione, tatarumque rerum illustratione superbiret, & sanctitatis opinione inflatus se ferret in sublime, quin potius humanam fragilitatem in memoriam reuocaret, filius hominis vocatur. In diuinis enim literis idem est filius hominis ac verus homo, imbecillus, & laboribus expositus. Eam ob causam Christus Deus noster cum excelsa ac diuina haberet nomina, se in euangelio filium hominis saepe numero appellabat: vt nobis humilitatis exemplum praeberet, & hac nomenclatione nos a vanorum titulorum cupiditate & ambitione separaret. Ideo dicebat

Matt. 8. apud Matthæum. 8. Vulpes foueas habent, & volucres caeli nidos: filius autem hominis non habet, vbi caput suum reclinet. Et cap. 16. Quem dicunt homines esse filium hominis? Et vigesimo: Filius hominis tradetur principibus sacerdotum. Et apud Marcum. 13. Tunc videbunt filium hominis venientem in nubibus. Et apud Lucam. 9. Filius hominis non venit perdere. Et multis alijs in locis se filium hominis appellauit, vt nos ad veram animi demissionem moueret. Vt auis ascendendum valde, priusquam volet, se abijcit & demittit, vt maiore conatu feratur in sublime: sic debemus demittere nos ipsos, & inclinare, ac submissius gerere: vt maiore impetu ad excelsum caelum ascendamus. Nam vt Christus ait dominus noster apud Lucam. 14. Qui se humiliat, exaltabitur. Cum ad caelum penetrare sine veris virtu-

tibus nullo modo valeamus, veras autem virtutes habere sine humilitate non possumus, aperte concluditur, sine humilitate non esse nobis aditum ad sedes aeternas referatum. Quem admodum ramus arboris in trunco habet viriditatem, sectus autem & auulsus arefcit: sic virtus in stipite, hoc est in humilitate, quae est arboris vite Christianae truncus, permanet, & virefcit: at ab humilitate disincta & diuisa vires amittit, & consumitur. Nunc vero quod sine animi dolore dici non potest, sunt multi, qui non solum humilitatem non habent, sed etiam superbia gloriantur. Videbis enim multos, qui superbiam tanquam regium diadema illustrantque coronam in capite imponunt. Illud psal. 72. Ideo tenuit eos superbia: potest verti ex Hebraeo: Ideo coronauit eos superbia. Et ita transfuit Xantes Pagninus. Cum Esaias in superbos Iudaeos inueheretur cap. 28. Vae, inquit, coronae superbiae. Pro quo septuaginta habent: Vae coronae iniuriae. Sunt nanque superbi & insolentes homines propensi ad iniuriam in alios inferendam. Deus ornat vnumquenque suorum gloria & honore, iuxta illud psal. 8. Gloria & honore coronasti eum: mundus vero suos arrogantia & superbia. Nolunt illud perspicere, quod ait Ecclesiasticus: Quid superbis terra & cinis? Nec illa Dei verba tertij capitis Genesis: Puluis es, & in puluerem reuerteris. Verba illa secundi capitis Genesis: Formauit igitur dominus Deus hominem de limo terrae: possunt

Similitudo,

Psal. 72.

Xantes.

Esai. 28.

Psal. 8.

Eccle. 10.

Genesis.

Genesis.

Iere. 31.

possunt verti ex Hebraeo: formauit igitur dominus Deus hominem puluerem de terra. Et ita habet paraphrasis Chaldaica. Vbi vides, hominem esse puluerem terrae: eamque ob causam debere superbiam, elationem, & fastidium vitare. Id volens angelus docere Danielé, cum filium hominis hoc loco vocauit. Qua de re ea poteris videre, quae in nostris in Ezechielé commentarijs differuimus, verba illa secundi capitis explanantes: Fili hominis sta super pedes tuos.

¶ Quoniam in tempore finis complebitur visio. Hoc est, quia explebitur hoc visum, quando finiti fuerint duo illi mille & tercenti dies, quorum paulò antè facta fuit mentio. Potest hoc ita explanari. Complebitur haec visio non statim, sed tempore, longo quidem, nihilominus tamen finiendo. Expleto definito tempore, finem habebit haec sub Antiocho calamitas, cui succedet felicitas. Vnde quidam codices ad marginem habent: Ad tempus finis erit visionis. Potest etiam ita verti: Quonia in temporis fine complebitur visio. Id est, durabit Antiochi tyrannis in Iudaeos sex annis, & tribus mensibus, & viginti diebus: & in fine huius temporis cessabit calamitas, & succedet prosperitas. Quidam hoc referunt ad extremum iudicium in fine mundi: & per hunc tyrannum intelligunt Antichristum etiã in sensu literali. Non est inconueniens vnum eundemque locum duos habere sensus literales. Illa Ieremiae vaticinatio: Vox in excelsis

audita est: ploratus & ululatus: Rachel plorans filios suos: intelligitur de lachrymis & lamentis matronarum Iuda & Benjamin, cum viderent filios suos duci in Chaldaeam: nihilominus tamen eam diuus Matthæus iuxta alterius intelligentiae veritatem, ad interfectionem transfuit innocentium: & per Rachelé quae sepulta est in agro Bethlehem, mulieres intelligit Bethlemiticas interitum filiorum suorum infantium deplorantes. Et vterque sensus est verissimus & literalis. Id quod de Christo vaticinatus est Esaias cap. 53. Verè lãguores nostros ipse tulit: diuus Matthæus cap. 8. ad corporum aegrotatione eorum transfert, quos Christus sanabat, à quibus morbos depellebat: Diuus autè Petrus cap. 2. epistolae suae primae, de peccatis nostris interpretatur. Et vterque sensum literalé verè & mirabiliter expressit. Multa praeterea huiusmodi in diuinis literis multos habent sensus, non solum mysticos, sed etiam historicos & literales.

¶ Cumque loqueretur ad me collapsus sum pronus in terram. Et tetigit me, & statuit me in gradu meo: dixitque mihi: ego ostendam tibi, quae futura sunt in nouissimo maledictionis: quoniam habet tempus finem suum. Aries quem vidisti habere cornua, rex Medorum est atque Persarum. Porro hircus caprarum rex Graecorum est. Et cornu grande quod erat inter oculos eius, ipse est rex primus. Quod autè fracto illo sarreuerunt quatuor pro eo, quatuor reges de gente eius cõsurgent, sed non in fortitudine eius. Et post regnum eorum cum creuerint iniquitates,

G *consurget rex impudens facie, & intelligēs propositiones: & roborabitur fortitudo eius, sed non in viribus suis. Et supra quā credi potest, uniuersa vastabit, & prosperabitur, & faciet. Et interficiet robustos & populum sanctorum secundum voluntatem suam: & dirigetur dolus in manu eius: & cor suū magnificabit: & in copia rerum omnium occidet plurimos: & cōtra principem principū consurget, & sine manu conteretur. Et visio vespere & mane qua dicta est, vera est. Tu ergo visionē signa, quia post multos dies erit. Et ego Daniellanguis, & egrotavi per dies. Cūq; surrexisset, faciebam operaregis: & stupebam ad visionē: et nō erat, qui interpretaretur.*

¶ *Cumq; loqueretur ad me.* Id est, cū autem Gabriel mecum loqueretur, vt mihi visum explanaret, ego stupore veluti somno oppressus procidi in terram tanta visione perterritus. Huius ruinae causa supra explicata est. Eodē modo Ioannes cap. 1. Apocal. Cū vidissem, inquit, eum, cecidi ad pedes eius tanquam mortuus.

¶ *Et tetigit me.* Nimirum angelus. Et statuit me in gradu meo: hoc est, posuit me in statione mea, quia in terra prostratus iacebā: erexitq; me: & steterectus in loco, ex quo ceciderā. Voluit ei angelus stuporem leuare, & solatium præbere. Ita Ioānes. 1. Apocal. Posuit dexteram suam super me, dicens: Noli timere. Et Ezechiel. 2. Cecidi in faciem meam: & audiui vocem loquētis. Et dixit ad me: Fili hominis sta supra pedes tuos, & loquar tecum. Et ingressus est in me spiritus,

postquam locutus est mihi: & statuit me supra pedes meos. Et David psalmo. 38. Eduxit me de lacu miseriae, & de luto fecis, & statuit supra petram pedes meos: & direxit gressus meos. Et immisit in os meum cāticum nouum, carmen Deo nostro. Ac si dicat: adiuuit me Deus, & erexit me de voragine, in qua iacebam, & collocauit me in loco tranquillo ac tuto: nouamq; mihi suppeditauit materiam misericordiae suae celebrandae. Vult in his locis diuina scriptura docere, opus esse ad susceptionem illustrationis diuinæ eleuatione mētis in Deū. Oportet in splendorem admirabilem mysteriorum caelestium, mentis aciem intendere, & animum ad caelum tollere, vt possis excelsa ac splēdida mysteria conspiciere, & caelestibus epulis pasci: vt alens animum ad aeternitatem res humanas, caducas, & in casu positas contempnas: ad diuinas autem, aeternas & immortales aspiras. Poterit quippe impius vaticinari, si Deus voluerit, & gratia gratū faciente destitutus ventura prædicere: sed ad altam tutamq; diuini numinis contemplationem, sublimēq; raptū, quo animus diuino amore incensus Deo ipso oblectatur, op^o est gratiā habere, animū erigere, virtutumq; ornāmentis excolere. Quando autem donum prophetiae aliquibus datur propter eorum & aliorum vtilitatem, & propriae mentis illustrationem, illis solet dari, qui sunt gratia & charitate muniti. Sapientia enim Dei, vt est capiti. 7. libri

Sapient-

Sup. 7.

Psal. 38.

Theod.

Eccle. 14.

1. Mac. 1.

Sapientiae mandatum, in animas sanctas se trāsfert, & amicos Dei ac prophetas constituit.

¶ *Quae futura sunt in nouissimo maledictionis.* Id est, ego tibi ostendam, quae ventura sunt in vltimo tempore tyrānidis Antiochi. Impium Antiochum appellat maledictionem in abstracto: ac si dicat: non solum est maledictus, sed ipsa maledictio. Poteris per maledictionem cultum idoli intelligere: & ita tempus maledictionis est tempus illud, quo idolum durauit in templo Hierosolymae: & in tota ciuitate à gentibus violata & possessa cultus viguit idolorum. Vel accipitur hic maledictio pro ira Dei: Theodotio enim habet: In extremis irae. Idē vocabulum Hebraeum vtrunque significat, iram & maledictionem.

¶ *Quoniam habet tempus finem suum.* Hoc est, nam praefiniti temporis finis erit: & in tempore quod finietur, haec euenient. Post tenebras erit lux. Est enī aliquando Antiochus è vita migraturus. Nam vt ait Ecclesiasticus cap. 14. Generatio carnis & sanguinis alia finitur, & alia nascitur.

¶ *Aries quem vidisti.* Hoc est Dari^o. Haec supra explanauimus. Sequitur: Ipse est rex primus. Hoc est, primari^o & praecipuus. Significat Alexandrum Magnū: quo mortuo in Chaldaea surrexerunt quatuor duces eius, qui post illum regnarūt. Primo cap. lib. 1. Machabeorū scriptū legimus, ipsum Alexandrum viuentem pueris suis regnū suum diuisisse. At illi se in fortitudine

cum illo non adaequarūt. Ideo dicitur hoc loco: Sed non in fortitudine eius.

¶ *Consurgens rex impudens facie.* Hoc est Antiochus Epiphanes. Pro, impudēte facie, potest verti: fortis facie, vel seuerus, aut immanis. Pro, & intelligens propositiones, pōt verti: & intelligens aenigmata. Prouerbiū erat, quo significabatur, qui ob ingenij acumen alios decipiebant: & calliditate, malitia, ac artificio fallendi praediti erant. Sensus est: Cōsurget rex ita fortis facie, vt nō erubescat, sed sit callidus & astutus.

¶ *Sed non in viribus suis.* Non ex ipso erit tanta fortitudo, sed ex diuina permisione. Voluit Deus per illū punire Iudaeorum populū iusto iudicio suo: quē admodum olim fecerat per Assyriorum regem: de quo ait apud Esaiā 10. Assur virga furoris mei, & baculus ipse est: in manu eius indignatio mea. Quidam hoc de viribus Antiochi referunt ad Alexandri comparationē, dicentes eas tenues esse, si cum Alexandri viribus comparentur.

¶ *Et prosperabitur, & faciet.* Hoc est, prosperabitur in omnib⁹, quae fecerit. Prospero mundi flatu vtetur: omnia illi erunt secunda: & faciet, quae volet arbitrio suo. Ita euenit Antiocho: sed tandē miserē à vita migravit, & praecipuus ad poenas aeternas ruit. Idēq; euenturum est Antichristo, cuius figuram gessit Antiochus. Et quia improborū felicitas, & secundus vitae cursus videtur vim diuinę iustitię redarguere, hortatur diuinus psaltes viros pios, ne eā ob causam grauer commoueantur:

Aa 2 quoniam

quoniam res impiorū secundæ breues sunt & fugaces, & æterna illis pariunt supplicia. Ideo ait psal. 36. Noli emulari in malignantibus, nec zelaueris faciētes iniquitatem. Quoniam tanquā fœnum velociter arefcēt: & quemadmodum olera herbarū citò decident. Et paulò post. Noli emulari in eo, qui prosperatur in via sua, in homine faciente iniustitas. Et reddit rationem: quia flagitiosi peribunt: hæreditas autem iustorum in æternum erit.

¶ *Et dirigitur dolus in manu eius.* Hoc est, sicut fraudes & fallaciæ operatione eius. Ipsius opera plena erunt dolis & machinis. Accipitur manus pro operatione, vt Iosue. 21. Dominus præcepit per manum Mosi. Et. 22. Iuxta imperiū domini in manu Mosi. Et psal. 17. Secundum puritatem manuum mearum retribuit mihi. Esaiæ. 1. Manus vestræ sanguine plenæ sunt. Act. 5. Per manus apostolorum fiebant signa & prodigia magna in plebe. Sed quoniam Antiochus fauebat machinis & dolis, potest hoc ita explanari. Et sicut doli auxilio eius. Capitur enī manus pro auxilio & fauore, vt psal. 36. Dominus supponit manum suam. Ac si dicat: Et si iust⁹ deciderit, non collidetur: nam eū De⁹ auxilio suo iuuat, eiq; se inclinanti fert opem. Si incidet in calamitatem, non illi succūbet: quia Deus illum manu, hoc est fauore & præsidio suo sustentat. Et Eccle. 13. Humiliare Deo, & expecta manus eius. Ac si dicat: Si te coram Deo demisse prostraueris, & humilitatem

colueris, vnum sic habeto, non tibi defuturum esse auxilium eius. Vel, dirigetur dolus in manu eius: hoc est in exercitu eius. Vt sit sensus: Non solū ipse erit fallax & vaser, sed exercitus eius dolis vtetur. Accipi autem manum pro exercitu indicant verba illa cap. 20. Numerorum. Egressus est obuius cum infinita multitudine, & manu forti. Et verba illa primi Machab. 1. Machab. capite. 11. Occurrit ei in manu valida. Et Act. 12. Misit rex Herodes manus, vt affligeret quosdam de ecclesia. Pro exercitu accipitur etiam à Cicerone in oratione pro Cecina atēte: Qui manū fecerit, copias parauerit. Sumitur quoque manus pro promissione iureiurando confirmata: vt 14. Genesis, vbi iurans Abraham: Leuo, inquit, manum meam ad dominū excelsum, quòd à filo tegminis vsq; ad corrigiam caligæ non accipiam ex omnib⁹, quæ tua sunt. Ita Dauid psal. 62. In nomine tuo leuabo man⁹ meas. Qui autē periurio cõtaminantur, dexteram dicuntur habere mendacē. De illis ait psalmographus. Quorū os locutum est vanitatem, dextera eorum dextera iniquitatis. Quæ verba possūt ita transferri ex Hebræo: Quorum os locutum est mendacium: dextera eorum dextera est mendax. Pro iniquitate enim est in Hebraico nomen Xacer, quod iniquitatem significat & mendacium, & mendax. Est igitur illorum vorborum sensus. Eripe me domine ab hominibus perfidis, qui ex fallacijs & fraudib⁹ cõstare vidētur:

quorum

quorum os loquitur mendacium, quorum iusiurandum mendax est, quorū animi sunt periurio contaminati. Eam ob causam potest hic Danielis locus ita explanari. Et dirigetur dolus in manu eius: hoc est, erit mendaciū in eius iureiurando: nullam seruabit fidem in promissis, nullam iuratus veritatem in verbis. Extendere manus est orare, & preces ad Deū fundere, vt apud Esaiam capite. 1. Cū extenderitis manus vestras, auertam oculos meos à vobis: ait dominus. Exodi. 17. Cū leuaret Moses manus, vincebat Israël. Nam vt ait libro Officiorum. 3. Ambrosius. Moses cū taceret, clamabat, cū otiosus staret, præliabatur: & de hostibus quos nō contigerat, triumphabat. Et vt verbis vtat Chrysostomi sermone de Mose: fit Mose orante occulta pugna, sed manifesta victoria, vnus orat, vt multi feruentur. Ponere manus super os est tacere, vt capite Michæ. 7. Ponunt manus super os. Præterea manus significat potentiam, pactum, consiliū, flagellum, & alia, quæ possunt huic loco accommodari. Sed ex omnibus his interpretationibus illa mihi magis placet, in qua manus accipitur pro operatione. Vt enim in loco illo de Christo intellecto Esaiæ capite. 53. Voluntas domini in manu eius dirigitur: per manum intelligitur operatio: ita hoc Danielis de Antichristo: Et dirigetur dolus in manu eius: In operibus Christi fiebat Dei voluntas: in operibus autem Antichristi, dolus & mendacium. Antiochus enim, vt di-

ximus, Antichristū adumbrabat. Potest veri locus hic: Et prosperabitur dolus in manu eius. Vide occulta, sed iusta Dei iudicia, qui permittit aliquādo, vt doli & fraudes impiorum illis prosperè succedant. At pœna illis æterna reseruatur.

¶ *Contra principē principum.* Id est, contra Deum, quem Ioannes cap. 19. Apocalypsis regem regum vocat, & dominum dominantium. In templo enim eius idolum posuit Antiochus: & aduersus ipsum Deum protulit execrationes & maledicta. Vel ideo dicitur contra Deum consurgere, quia contra sanctos eius surrexit. Saul enim Christianos affligenti dixit Christ⁹, vt Act. 9. asserit diuus Lucas. Saule Saule cur me persequeris? Persecutiones seruis suis à Saulo illatas Christus sibi ipsi inferri testatur. Et Ioannes capite. 13. Apocalypsis ait: Quorum nomina non sunt scripta in libro agni, qui occisus est ab origine mundi. Tunc enim incepit occidi non in se, sed in electis suis, quādo pius iustusque Habel pastor ouium occisus est per inuidiam: qui pastorem illum cœlestem adumbravit, qui de se ait apud Ioānem: Ego sum pastor bonus. Fuit persecutus in Abraham, venditus in Ioseph, exul in Mose, qui vt ait apostol⁹, prætulit imperiū Christi omni thesauro Ægyptiorū. Scio tamen posse verba illa ita ordinari: Quorum nomina non sunt scripta ab origine mundi in libro vitæ agni, qui occisus est. Potest etiam locus ille de occisione Christi in beata diuine

mentis præsciētia intelligi. Nam cum Deus crearet Adam, præuidit eius peccatum, & præordinauit Christi mortē pro totius mundi salute. Id intelligebāt **Aa. 4.** apostoli, cum dicebant Act. 4. Domine conuenerunt verē in ciuitate ista aduersus sanctum puerum tuum Iesum, quem vnixisti, Herodes & Pontius Pilatus cum gentibus & populis Israël facere, quæ manus tua, & consiliū tuum decreuerunt fieri. Fuit etiā Christus occisus ab orbe condito in victimis, oblationibus, hostijs, sacrificijs, quæ Christum vēturum, mortemq; subiturum adumbrabant: eumq; futurum esse verum illud sacrificiū ostendebant, quod se in crucis ara pro nobis deuouit atq; constituit, vt mundi crimina deleteret, & animos nostros expiaret.

¶ *Sine manu conteretur.* Id est, percuetur sine humana opera: excedet ē vita morte non vi allata. Fuit enim Antiochus percussus plaga insanabili, & intolerabili foetore: Scaturiebāt de corpore eius vermes: ac viuentes in dolore carnes eius effluebant. Eum qui paulō antē sydera cœli contingere arbitrabatur, nemo poterat propter foetoris intolerantiā portare. Et ita peregre in montibus, doloribus incredibilibus oppressus, miserabili obitu ex vita migravit. **2. Mac. 9.** Lege caput. 9. lib. 2. Machabæorū, vbi hæc inuenies scripta. Quid ei attulit vtilitatis falsa mundi felicitas, si quidem tam infelici sine clausit suū diem? **Pfal. 1.** Psal. 1. vbi diuus psaltes virum iustum cū arbore florente & fructuosa cōparauit, contulit impios cū puluere à vento

dissipato, dicēs: Non sic impij, non sic: sed tanquam puluis, quem projicit vētus à facie terræ. Vt enim puluis fragilis est, & facilē euanescit: ita impius tametsi rebus vtatur secundis, & ad voluntatem fluentibus, imbecillus tamen est, & facilē consumitur. Et quemadmodum aer agitatus puluere hac atque illac projicit & dissipat: sic effrenata cupiditas nefarios homines exagitat: & quocunque æstus flagitiorum impulerit, eo miseri præcipites ruūt. Qui modo ad mundi gloriam florescēbat, statim euertitur: & quæ fuerant diu multoque labore quæsitæ, vna hora delentur. Qui eam nominis celebritatem existimabant comparasse, quam ipsa perpetuitas intueretur, æternam memoriam dedecoris posteritati relinquunt. Ac nonnulli non solum amittunt vitam, verum etiam nomen: obruitur cum illis eorum memoria, & obliuione hominū penitus extinguitur. Vidi impium superexaltatum, inquit psalmographus, & eleuatum sicut cedros Libani: transiui, & ecce non erat: quæsiui eum, & non est inuentus locus eius. Et alibi: Increpasti gentes, & perijt impius: nomen eorum delisti in æternum, & in seculum seculi. Si voluerimus ad veritatem reuocare rationem, intuebimur viros pios ac iustos quamuis calamitatibus pressos, consequi tamen prosperos exitus, impios autem & sceleribus cōtaminatos, ex illustri & florente rerum statu in maximas ærumnas, & illas quidem perpetuas præcipitari. Vt nox non

Similia.

Pfal. 36.

Pfal. 9.

Ecl. 40.

Similia.

do.

extin-

extinguit stellas cœli: sic calamitas mētes iustorum in cœlo inhærentes non obscurat. Sed vt solis splendor syderū fulgorem aufert: ita rerum prosperarum claritas solet mentium nitorem opprimere & delere. Viri pietate & iustitia præstantes religionem alunt, in Dei bonitate & pulchritudine cōtemplanda: ac in calamitates acerbissimas adducti dum vndique premuntur, non opprimuntur: cadentes fortiores surgunt: in luctu & lachrymis gaudio & voluptate triumphant: in media morte versati viuunt, atque florescunt. Ex rebus illis quibus alij frigent, ipsi incenduntur: & ex illis admirabilis quedam erga diuinum numen in animis ipsorum exardescit amoris magnitudo. Et tandem in domicilio mentium beatarum gloriam sempiternam consequuntur. Contrā verò homines flagitiosi qui pascuntur maleficijs, in medio rerum prosperarum sunt erumnosi: & inter voluptates à furijs exagitantur. Omnes eorum contentiones inanes & fallaces eos decipiunt: in medio spatio sæpe frāguntur & corruunt: & ante in ipso cursu obruuntur, quàm portum conspicerent potuerunt. Id intuens animo Ecclesiasticus cap. 40. Substantiæ inquit, iustorum sicut fluuius siccabitur: & sicut tonitruum magnū in pluuia personabunt. Comparat eos cum tonitruo magno, quod terret mūdum, sed statim consumitur. nam illi ex alto dignitatis gradu præcipitati, ad exitiū ruunt sempiternum. Quemadmodū mare instabile semper est, quod motu

instabilis lunæ moueatur: ita gloria eius qui est in fallaci mundi felicitate constitutus, incōstans semper est, quod inconstantis mundi vicissitudine agitur, & varietate. Luna nullam habet firmitudinem, mare nullam certitudinem, mundus nullam constantiā, impius felix nullam in felicitate perpetuitatem. Vnde psalmographus: Inimici domini, inquit, mox vt honorificati fuerint, & exaltati, deficientes quemadmodū funis deficient. Verba illa eiusdem diuini psaltis: Homo cum in honore esset, non intellexit: verti possunt ex Hebræo: Homo cum in gloria esset, non permansit. Quibus verbis rerum secundarum affluentię instabilitas significatur. Ac etiam si toto vitæ cursu mūdi gloria permaneat cum homine impio, in morte certē eū derelinquet. Nam vt verbis vtar diuini citharœdi: Cum interierit, non fumet omnia: nec descendet cum eo gloria eius. Quare illos ego duco felices & sapientes, licet ærumnis angantur, qui pietatem, cæterasque colunt virtutes: quos honestas ipsa trahit ad verum decus: qui contemptis rebus humanis cœlestia bona cōsectantur. Illos verò ærumnosos cœseō, etiam si affluant diuitijs, & in ore hominum versentur cum gloria, qui animi turpide decore cōtaminant: & virtutum ornamentis nudati in obscœnis voluptatibus, cæterisq; sceleribus versantur. Huiusmodi fuit Antiochus, quem dominus sine manu humana cōtriuuit. Theodotus refert hoc ad aliorum interitum, quos Antiochus occidebat:

Pfal. 36.

Pfal. 48.

Pfal. 48.

ita enim transfert. Quasi oua manu ipsos conteret. At Latina nostra lectio vulgata multo rectior est, & literę Hebraicę conuenientior.

¶ *Et visio vespere & manè.* Hoc est, ceterum vera est visio hæc, in qua facta fuit mentio de vespere & manè, & de numero illo dierum, qui fuit ab angelo definitus: habebit enim in tempore illo effectum suum.

¶ *Tu ergo visionē signa.* Quare tu claude visum hoc, illudq; tege sigillo: quia non implebitur modò: sed post multū tempus. Quidam ita explicant: Tu ergo scribe visionem hanc. Sed verbum Hebræum significat claudere, & abscondere.

¶ *Ego Daniel langui.* Id est, fracto animo fui: & flaccescens incidi in ægrotationē, quā dies aliquot laboravi. Potest verti: Ego Daniel destitutus sum viribus. Significat visionis magnitudinem, & acerbum mœrorem, quo ob calamitates quibus Iudæi erant afficiēdi,angebatur. Nouerat id, quod postea

Rom.12. dixit apostolus ad Romanos. 12. flendum esse cum flentibus, & gaudendū cum gaudētibus. Fortasse voluit Deus, vt Daniel ægrotaret, essetque afflictionibus confectus, ne altitudine visionū, quas sol^o intelligebat, extolleretur. Paulus quippe dicebat capite. 12. epist. 2. ad Corinthios: Ne magnitudo reuelationū extollat me, datus est mihi stimulus carnis meę, angelus Satanę, qui me colaphizet. Per hunc autem stimulum carnis, & angelū Satanę intelligit Photius omnes apostoli afflictiones.

¶ *Cumq; surrexisssem, faciebā opera regis.* Id est, cum conualescerem, & è morbo euaderem, in negotia regni incumbēbam: regia negotia tractabā: Fuit quippe Daniel à rege electus ad regni negotia gerēda: vt suprā visum est cap. 2. & 6. Sed oritur dubitatio, de quo rege hoc intelligatur, de Balsafare rege Babyloniorum, an de Dario rege Medorum & Persarum. Derege Babylonię videtur intelligi non posse: nam regio Elam, & ciuitas Susa vbi Daniel hæc vidit, sunt in Perside, vt paulò antè ostendimus: & erant regis Persarum, qui ad illas oras secum duxit Danielē, interfecto Balsafare: vt suprā visum est. Quare rex hic, cuius negotia Daniel gessit, videtur fuisse Darius, non autem Balsafar, qui iam excesserat è vita. Sed huic explanationi obstat id, quod ipse Daniel ait in principio huius capituli, nimirum aspexisse visionē hanc anno tertio regni Balsafaris, priusquam Darius cepisset Babylonem. Quare existimo regē hunc fuisse Balsafarem, vt ipse Daniel in exordio visionis asserere videtur. Nec officit & obsistit dicere, Danielē fuisse tunc Susę in regione Elemaide: quia etsi corpore erat in Babylonia, spiritu tamen erat in Perside, vbi ei videbatur esse, cum ei apparuit hæc visio. Vel fortasse regnate Balsafare profectus est Daniel in Persidem ad negotium aliquod cōficiendum, & munus obeundū: & cum ibi esset in celebri ciuitate nomine Susa, ea vidit quę huic capiti mandauit. Et postea conualescens Babylonē reuerfus,

Sup. 4
& 6.

uerfus, regis Balsafaris negotia ministrabat: publicisq; muneribus præpositus in opera reipublicę incumbēbat. Reddebat enim, quę sunt Cæsaris Cæsari, quę sunt Dei Deo. Hanc existimo esse germanā huius loci intelligētiam. ¶ *Et non erat, qui interpretaretur.* Id est, qui mihi singula exponeret: nam angelus nomina regum non mihi explanauerat. Vel non erat, qui visionē hanc publicè explicaret. Vel ego solus eam intelligebam, & interpretabar: nec erat alius, qui hoc facere posset.

Matt. 22.
Luc. 21.

Observationes ex Chaldæo in cap. 8.

Vod est in Ælā regione. Pro regione est in Hebræo מדינה Medinah: quod nomen significat prouinciam, vt

Thren. 1. Princeps prouiciarum facta est sub tributo. Significat etiā iudicium: vt cap. 5. Iudicum: Sedetis supra in iudicio. Potest verti: Sedetis supra locum quendam ita nominatum: Aiunt enim Hebręi esse nomen cuiusdam vię celebris. At capite. 15. Iosue est nomen proprium cuiusdā vrbs. Hoc vocabulo vtitur Esaias cap. 10. pro quo interpres noster Latinus vertit iudiciū, cum ait: Vt opprimerent in iudicio pauperes. Verti poterat: Vt opprimerent prouincię pauperes. Idem enim nomen & prouinciam significat, & iudicium. Hoc autem Danielis loco sine dubio pro prouincia accipitur, siue

pro regione. Et quamuis in nonnullis codicibus sit: Quod est in Ælam ciuitate: puriores tamen habent: In Ælam regione. Nihilominus tamen Symmachus habet: In Ælam vrbe. Et tunc est ordo: Cum essem in quodam castro regionis Susianę, quod est prope ciuitatem Ælam. Sed septuaginta nobiscum habent: In regione: & multò rectius. Et pro Ælam habent Ælemaidem, quod idem est.

¶ *Et omnes bestię nō poterant resistere ei.* Theodotio habet: Et omnes bestię nō stabant in cōspectu eius. Quod in sensu idem est. Eodem ferè modo habet Pagninus, nimirum: Et omnes bestię non stabant coram ipso. Pro bestijs est in Hebræo hoc nomen חיה Chaiah, quod significat bestiā, feram, animal: vt capite. 37. Genesis: Ferā pessima comedit eum. Id dixit Iacob videns vestem Ioseph filij sui sanguine conspersam. Et rectè quidem, nam inuidia illum vendidit, & afflixit: ac nulla est fera immanior illa. Est etiā Chaiah verbum significans viuere: vt Prouerb. 4. Custodi præcepta mea, & viues. Verba sunt ecclesię illam seruatoris nostri sententiam continentia apud Matt. 19. Si vis ad vitam ingredi, serua mandata. Zacharias. 10. inducit Christū mitentem discipulos suos per diuersas ac distantes orbis terrarum oras, euangelium nuntiaturus: ac dicentem: Semina boeos in populis: & de longè recordabuntur mei: & viuent cum filijs suis. Loquitur de vita gratię, quam habituri erant, & reipsa habuerunt apostoli

cum his, quos per euangelium gignebant, & filios vocabant. Ita diuus Paulus in priore ad Corinthios: In Christo Iesu, inquit, per euangelium ego genui. Et quia verbum hoc significat viuere, ideo nomen quo hoc loco utitur Daniel, præter numeratas significationes significat vitam, & animam, & exercitum militum viuentium. **Psal. 67.** **Psal. 67.** Increpa feras arundinis: potest verti. Increpa vitas arundini similes. Ac si dicat Dauid: Increpa homines inconstantes in vita, qui instar arundinis hac atque illac vento agitantur, & facillè mouètur. Vel increpa exercitus arundinis, hoc est fustes seu hastas portantes. Ut sit sensus: Disperde domine exercitus inimicorum nostrorum lanceis armatos. Utitur etià idem diuinus psaltes hoc nomine **psal. 73.** pro quo interpres noster habet, bestias: cum ait: Ne tradas bestiis animam confidentem tibi. Quæ verba possunt verti ex Hebræo: Ne tradas exercitibus, nimium hostium nostrorum, animam confidentem tibi: vel animam turturistue. Vbi per animam intelligitur vita. Sensus est: Ne tradas domine in bello hoc vitas congregationis Israël exercitibus hostium nostrorum. Cœtum gentis Israëliticæ vocat turturem ob innocentiam & imbecillitatem. Pro animali **Psal. 103.** accipitur hoc nomen **psal. 103.** Animalia pusilla cum magnis. Quare illud **Ezech. 1.** Ezechielis. 1. Spiritus vitæ erat in rotis: potest verti: Spiritus animalis erat in rotis. Utitur etiam idem Ezechiel hoc eodem vocabulo, cum ait eodè capite:

Similitudo quatuor animalium. Quæ quatuor animalia iuxta Origenis sententiam, quam sequitur Gregorius Nazianzenus, sunt quatuor animæ rationis participis vires siue affectiones: homo enim est vis rationis, leo vis irascibilis, vitulus vis concupiscibilis, aquila conscientia reliquis imposita: quæ à diuo Paulo multis in locis spiritus appellatur. Aretas Cæsariensis episcopus per hæc quatuor animalia quatuor illas excellentes virtutes ait significari, quæ Dei potentiâ designant circa mundum ex quatuor elementis cõflatum. Theodoretus quatuor spiritus quos Deus quatuor elementis præfecit, ex quibus constat vniuersitas. Polychronius quatuor spiritus, quatuor mundi partibus Orienti, Occidenti, Meridiei, ac Septentrioni præpositos. Catina Syrus per leonem intelligit tribum Iuda, per vitulum tribum Leui, per hominè totum populū Israëliticum, per aquilā diuinam vltionem, quæ ab eo meritis pœnas expetuit. Lyranus per quatuor animalia quatuor ecclesias patriarchales asserit designari, Hierosolymitanam, Antiochenam, Alexandrinam, Constantinopolitanam. Rabbi David quatuor imperia, Babylonicum, Persicum, Græcum, Romanum. Rabbi Salomon quatuor mètes beatas his quatuor imperijs præpositas. Iustinus martyr omnia illa quatuor animalia ad Nabuchodonosorem existimat esse referenda: fuit enim bos, quia cum bestiis versans fœnum comedebat ut bos, ut ait Daniel cap. 4. Fuit leo, quia ut idè

ait

ait eodem loco iuxta Græcam editionem, capilli eius instar capillorum leonis creuerunt. Fuit aquila, quia vngues eius vnguibus aquilæ similes fuerunt. Fuit homo, quia adserediens fuit humanitate præditus, eoque munere multis in rebus functus, cuius colendi causa eum Deus ad pristinam hominis figurā reuocauit. Voluit Deus hæc quatuor animalia varietatem Nabuchodonosoris significantia ostendere diuino vati Ezechieli, ut eum doceret populi Israëlitici mutationes, qui ex libertate ductus in Babylonicam seruitutē, in eandem erat libertatem restituendus. Id quod rotæ etiam significabant: per rotas enim rerum vicissitudines ac varietates designantur. Hæ sunt doctorū virorum sententiæ, cum quibus ego nullo modo sum comparandus. Quid autem ego existimen per animalia hæc designari, poteris in nostris in eundem Ezechielem commentarijs intueri.

¶ Porro hircus habebat cornu insigne. Pro insigni est in Hebræo: חזות Chazuth: à verbo Chazah, quod significat complicare, pacisci, & videre. Vnde Chozeh idem est quod complicatio & pactum: ut Esaia cap. 28. Cum inferno fecimus pactum. Verba sunt impiorum, qui pœnarum æternarum obliti, sceleribusque nefarijs cõtaminati dicebāt: Non metuimus inferos, quia cum illis pactum pepigimus, ne nos reciperent. Potest accipi infernus pro sepulchro: ut sit sensus: Ita viuimus, ac si non esset mors: quoniam pactiōnem ac fœdus sanciuimus cum sepulchro,

ne nos vnquam coërceat. Infana profectò vox, & intoleranda temeritas. Cū igitur verbum hoc Chazah significet implicare, & videre, potest verti locus hic Danielis: Porro hircus habebat cornu implicatum, seu ramosum, instar scilicet cornu ceruini. Vel visibile: ut vertit Pagninus: hoc est magnum. Pro quo Latinus noster interpres rectè vertit insigne.

¶ Efferatus est in cum. Theodotio nobiscum habet ἐφερατω μεν οὐδ' αὐτοῦ. Pro efferatus est, in Hebræo est verbū מרר Marar, quod significat exacerbare, ut **psal. 106.** Quia exacerbauerūt eloquia Dei. Ab hoc verbo est merorim, pro quo noster interpres Exodi. 12, vertit lactucas agrestes. Est etiam vocabulū, pro quo Osee. 12. transtulit amaritudines. Ita enim propheta inducit Deū loquentem: Ad iracundiam me prouocauit Ephraim in amaritudinibus suis. Sed quia verbum hoc Marar significat etiam extollere, potest verti locus ille: Ad iracundiā me prouocauit Ephraim excelsis suis. Hoc est idolis suis. Quidam vertūt: statuis suis, vel, titulis suis: quod idem ferè est. Illud etiam Iere. 31. Statue tibi speculā, pone tibi amaritudines: dirige cor tuum in viam rectā: verti potest: Pone tibi titulos, seu signa excelsa: ut sit sensus. Nota & obserua vias illas, quibus adductus fueris ad tyrannum: easque titulis seu lapidum aceruis, alijsque signis excelsis designa: ut cum in patriam redieris: possis vias agnoscere, quibus iuisti. Et quoniam verbum hoc, ut diximus, significat extollere,

Pagnin. tollere, vertit Pagninus locum hunc Danielis: Eleuatus est contra eum. Poterat etiã verti: Acerbus factus est contra illum. Vel ira concitatus in eum irruit, & impetum fecit.

¶ *Contra Meridiem, & contra Oriẽtem, & contra fortitudinem.* Pro contra fortitudinem est in Græco *πρὸς τὴν δύναμιν.*

Hoc est ad Occidentem. In Hebraico est, *לְעֵבֶר הַצָּפוֹן* Veel Hatseui. Pro quo Pagninus transtulit: Et ad terram desiderabilem. Vocabulũ Hebræum, Tseui, significat gloriam, fortitudinem, decorem, desiderium, amorem, præcipuum, amœnum, iucundum, egregium. Eo

Esaï. 28. vtitur Esaïas loquens de Mefsia cap. 28. pro quo Latinus noster interprest transtulit gloriam, dicens: In die illa erit dominus exercituũ corona glorię. Quod

Ionath. Ionathas paraphrastes Chaldæus vertit: In tempore illo erit Mefsias dominus exercituum in coronam lætitię. Vbi pro domino est in Hebræo Iehouah, nomen Dei ineffabile, quod soli conuenit Deo: quod Ionathas attribuit Mefsia, qui verus est Deus. Hoc nomine vtitur Ezech. cap. 20. cùm ait: Quæ est egregia inter omnes terras. Inde terra promissionis eo nomine dicta est, quod esset vberima & fertilissima.

Leui. Hac ratione ductus Rabbi Leui Benierfon hũc Danielis locum explanans: Factum est, inquit, magnũ contra Meridiem, hoc est contra regem Ægypti: & contra Orientem, hoc est contra terram Persarum: & contra Tseui, hoc est contra terram Israël. Hæc ille. Illud quoque Danielis cap. 11. Stabit in

terra inclyta: potest verti: Stabit in terra desiderij, seu desiderabili, vel in terra glorię, aut decoris, aut præcipua: quibus nominibus terra sancta vocabatur.

¶ *Robur autem datum est ei contra iuge sacrificium.* Pro robur est in Hebræo nomen *רֹבַע* Tfabā, quod significat tẽpus statutũ, & militiam: vt Iob. 7. Mi-

litia est vita hominis super terram. Quod potest etiam verti: Tempus præfixum est vita hominis super terram. Eodem modo id quod est apud Esaïam cap. 40. Completa est militia eius: ver-

ti potest: Completum est tempus eius. Vbi aduertendum est in codicibus minimẽ correctis pro militia esse malitiã ob typographorum incuriam. At rectẽ quidem vita nostra appellatur militia: ipse enim Iob ait cap. 14. Omnibus diebus quibus nunc milito. Et diuus Paulus cap. 1. prioris ad Timotheũ.

Hoc præceptum, inquit, commendo tibi, vt milites in illis bonam militiam. Et capit. 2. posterioris ad eundem: Labora, inquit, sicut bonus miles Christi Iesu. Nemo militans Deo implicat se negotijs secularibus, vt ei placeat, cui se probauit. Nam qui certat in agone, non coronabitur, nisi legitimẽ certauerit. Et cap. 4. eiusdem epistolæ: Bonum

certamen certauit. Ac Romanos, Corinthios, Ephesios, & Thessalonicẽses instruit ad arma spiritualia sumenda. Significat etiam vocabulum hoc fortitudinem: vt apud Danielẽ. 10. Et verbũ

verũ, & fortitudo magna. Quod poterat transferri: Et verbum verum, & tempus magnum. Vt sit sensus: vera est

est hæc vaticinatio, sed non implebitur nisi longo post tẽpore. Vel, & verbum verũ, & exercitus magnus. Subaudi, apparuit illi. Significat enĩ exercitum & virtutem: vt psal. 23. Dominus virtutum ipse est rex glorię. Pro quo quidam vertunt: Dominus exercituũ ipse est rex glorię. Vbi pro exercitibus quidam angelos intelligunt, quidam astra cœli. Eodem modo psal.

Psal. 23. 32. Verbo domini cœli firmati sunt: & spiritu eius omnis virtus eorum. Et **Psal. 102.** Benedicite domino omnes virtutes eius. Hoc est, omnes angeli, vel omnia sydera, quæ instar exercituum in globis cœlestibus videntur. De his angelis, aut vt alij aiunt, de his syderibus ait Christus Deus noster

apud Matt. 24. & apud Luc. 21. Virtutes cœlorum mouebuntur. Sumi autem virtutes cœlorum pro stellis indicat locus ille. 10. cap. Deut. Cumq; reperti fuerint, qui adorent solem & lunam, & omnem militiam cœli. Et

4. Reg. 17. Adorauerũt vniuersam militiam cœli. Pro eo enim accipiũt virtutes cœli, & militiam cœli. Vnde dominus Deus Tfabaoth apud Esaïam. 6. idem est quod dominus Deus virtutum, seu exercituum. Hoc est dominus Deus angelorum, aut cœli & stellarum. Cùm igitur vocabulũ hoc Tfabā, siue Saba, quo hoc loco vtitur Daniel, multa significet, non est mirum variẽ transferri. Noster interprest habet: Robur autem datum est ei. Alij,

fortitudo data est ei. Pagninus: Et tẽpus dabitur. In nonnullis codicibus

est ad marginem: Certum tẽpus datum est ei. Quidam totam hanc orationem ita vertunt. Exercitus autem traditus est cum perenni sacrificio per scelus. Poteris rectẽ ita vertere: Exercitus autem traditus est propter peccatum contra iuge sacrificium. Ac si dicat: Traditus est impio Antiocho exercitus Iudæorum propter scelera, quæ in perenne sacrificio intemperanter admiserant.

¶ *Dies duo millia tercenti.* Ita etiã habet versio Theodotiõis. Particula duo aliquãdo præponitur, vt hĩc, aliquando postponitur, vt cap. 10. Luca: De-

signauit dominus & alios septuaginta duos. At Erasmus Roterodam⁹ asseueranter affirmat discipulos illos nõ fuisse nisi septuaginta tantum: nec esse in Græcis exemplaribus particulam, duos, & in vulgata editione redundare. Quare versio eius habet: Post hæc autẽ designauit dominus & alios septuaginta: misitque illos binos. Contendit autem confirmare hoc autoritate Hieronymi, Ambrosij, & Cyrilli, qui loquentes de illorum discipulorum missione, aiunt Christum cõsignasse septuaginta, & misisse eos, nullam de duobus mentionem facientes. Tenuis profectò, atque exilis probatio. Si Græcum exemplar antiquissimum & grauissimũ vidisset, quod in Vaticana seruatur bibliotheca, non tam audacter assereret particulã, duos, in Græcis nusquã reperiri. Nam Græcus ille codex habet: Designauit dominus & alios septuaginta duos; quẽ admo-

Theod

Luc. 10.

Hieron. Ambro. Cyrill.

Pagnin.

admodum habent alij, quos Erasmus aut non vidit, aut non vidisse simula-
uit. Quod autē affert ex nōnullis ma-
gni nominis scriptoribus, nullius est
momenti. Solent enim authores gra-
ues magnum numerū recensere, par-
uulum autem ei additum silētio præ-
terire. Vnde effectum est, vt mentionē
facientes illorum discipulorum, quos
Luc. 10. Lucas ait fuisse septuaginta duos, bre-
uitatis causa citent septuaginta. Id
quod in primis veteris testamenti in-
terpretibus aspicimus: qui cūm fue-
rint septuaginta duo, nimirum sex se-
lecti ex singulis duodecim tribubus:
ab iisdem tamen authoribus quos pro-
se citat Erasmus, & ab omnibus alijs
tam veteribus, quàm recentibus, sub
titulo septuaginta allegantur. Fuisse
autem translatores illos septuaginta
Ioseph. duos, indicat Iosephus. 12. Antiquit.
Tertull. Tertullianus in apologetico aduersus
Epipha. gentes, Epiphanius lib. 3. aduersus hæ-
August. reses, Augustin⁹ lib. 18. de ciuitate Dei,
Philo. Philo Iudæus, Iustinus martyr, Euse-
Iustinus bius Cæsariensis, & alij, sed præcipuè
Euseb. Aristæas illi⁹ temporis historicus, qui
Aristæas eorum non solūm numerum, sed etiā
nomina literis mandauit. Quemad-
modum igitur hi legis veteris inter-
pretes fuerunt septuaginta duo, sed
sub nomine septuaginta citantur: ita
discipuli illi quos dominus designa-
uit, fuerunt septuaginta duo, sed à nō-
nullis qui in eorum incidunt mentio-
nem, septuaginta dicuntur. Eodē mo-
do Romani centum illos & quinque
iudices, quos ex singulis triginta quī-

que tribubus tres seligebant, centum
viros appellabāt. Refutauī Erasmi ra-
tiones: nunc contrariam partem verā
esse demonstrabo. Eusebius Emissen⁹
Græcus author, antiquus & eruditus,
locum illum Lucæ explanans: Beatus
Lucas, inquit, euangelista sic ait: Desi-
gnauit domin⁹ & alios discipulos sep-
tuaginta duos. Et paulò post ait, duo-
decim apostolos in duodecim filijs Ia-
cob fuisse adumbratos, & septuaginta
duos discipulos in septuaginta duob⁹
viris, quos Moses ex senioribus Israē-
lis iubente Deo elegit. Clemens sum-
mus pontifex huius nominis primus,
discipulus beati Petri apostoli, asserit
etiam discipulos illos fuisse septuagin-
ta duos, cap. 59. lib. 2. apostolicarū con-
stitutionum. Huius sententiam sequi-
tur venerabilis Beda, in quo diuinum
sapiētiae lumen eluxit: qui libro in Lu-
cam tertio eundē legit numerū, ean-
demque agnoscit lectionem. Quid
dicā de diuino illo admirādo Aurelio
Augustino, qui admirabili ingenij ac-
cumine præditus, omnibus discipli-
nis eruditus, innumera atque præcla-
ra sapientiæ suæ monimenta reliquit,
tanta eruditione & sapientia referta,
vt verborum propè numerum sentē-
tiarum numero consequatur. Hic nō
solūm legit nobiscū septuaginta duos,
sed etiam ait hunc numerum collegio
discipulorum illorum maximè con-
uenire. Libro enim euangelicarū que-
stionum secūdo ita ait: De septuagin-
ta duobus discipulis: sicut viginti qua-
tuor horis totus orbis peragitur, atq;

à Sole

à Sole illustratur: ita mysteriū illustran-
di orbis per euangelium trinitatis in
septuaginta duobus discipulis intima-
tur. Viginti quatuor enim ter in sep-
tuaginta duobus ponimus. Hæc ille.
Sed dices Clementem & Augustinū
non fuisse natione Græcos. Fateor fuis-
se alterum illorum Romanum, alterū
Afrum: sed ambos sapientes & Lati-
nos, ac sermonis Græci non ignaros.
Et vterque legit septuaginta duos. Ac
Clemens fuit coæuus Lucæ euange-
listæ, cuius euangelium Græcè scrip-
tum, aiunt illum in Latinum sermo-
nem conuertisse. Sed quoniā ad Græ-
cos authores confugis, nonne Eusebi⁹
Emissenus, quem tibi citauī, fuit Græ-
cus? Nonne Epiphanius etiam Græ-
cus fuit? Quis dubitat? Hic Epipha-
nius vetustate & sapientia insignis,
qui Græcos suæ ætatis grauitate dicē-
di superauit, in fine primæ partis ad-
uersus hereses, vbi de numero discipu-
lorum, quos Christus misit euangeliū
concionaturos, sententiam suam lite-
ris mandauit, hæc scripta reliquit. Mi-
sit autem & alios septuaginta duos ad
prædicandum. Et paulò post: Et reli-
quos septuaginta duos. Ac non multo
post loquens de diuo Paulo: Quem,
inquit, reperimus diuū Lucam de nu-
mero septuaginta duorum existentē
sibi sociū fecisse. Nonne aspicias quàm
apertè & distinctè asserat fuisse disci-
pulos illos septuaginta duos? Græcus
erat, & Græcos codices legebat, & ve-
ra eorum lectione instructus, hūc fuis-
se eorum numerum affirmauit. In-

tuere quàm valida ac grauiā tibi citē
testimonia, & perspice nostræ vulgatę
lectionis vetustatem. Electi sunt duo-
decim apostoli, vt pri⁹ duodecim tri-
bus Israël erudirent, & deinde om-
nes gentes: quibus episcopi succedūt.
Postea fuerunt septuaginta duo disci-
puli missi, qui nuntiarent veritatem
septuaginta duabus linguis, in confu-
sione turris Babilonicæ per orbem
dispersis: quibus presbiteri maximè
succedūt. Ac ne vagetur longius ora-
tio mea Hippolytus, cuius meminit
Hieronymus in libro de viris illustri-
bus, episcopus metropolis Arabum,
vt Gelasius pontifex maximus testa-
tur: vir Græcus, & in diuinis scriptu-
ris eruditus, qui floruit, imperij clauū
tenente Alexandro Severo anno do-
mini. 220. asserit apertissimè, discipu-
los illos quos Lucas ait missos fuisse
à domino, fuisse septuaginta duos:
eosque nominatim appellat in cata-
logo, quem edidit: vbi non solūm eor-
um numerum, sed etiam nomina re-
tulit. Idem fecit post illum Dorothe⁹
Tyri episcopus, qui sub Iuliano im-
peratore anno domini. 360. magnam
nominis claritatē consecutus, ob Iesu
Christi fidem martyrium sustinuit:
atque eximiam honestamque vitam
præclara gloriosaque morte cōsigna-
uit. Hi duo illustres viri nomina om-
nium septuaginta duorum discipulo-
rum in tabulas retulerunt: quas apud
Georgium Ederū virum doctum in
Oeconomix, seu partitionum theo-
logicarū lib. 4. poteris videre. Quare
non

non est, cur Erasmus, & alij velint Latinam nostram vulgatam editionem vt vitiosam, & hoc loco redundantē vituperare.

¶ *Et copia rerum omnium occidet plurimos.* Pro copia rerum omnium est in Hebræo vnicum vocabulum, nimirū חַלְוָה Xaluah, quod significat quietē. Et quia in animi quietate multa bona continentur, accipitur pro abundantia bonorum, & prosperitate. Et quia, qui diuitijs affluunt, solent in errores incidere, & obliuisci aliorum, accipitur pro errore, & temeritate, & obliuione. Et quia nimia quies parit otium, & ex otio oritur dolus, accipitur pro otio, & dolo. Et quia dolus auertit hominem à Deo, accipitur pro auersio-

Prou. 1. ne: vt capite Prouerb. 1. Auersio paruulorum interficiet eos. Potest verti:

Orium paruulorū interficiet eos. Homines enim inertie desidiosissime dediti, qui in otio hebescunt & languēt, quamuis sint atate senes, pueri tamen sunt: quòd nihil efficiunt, quod post eorum mortem eos vixisse testetur.

Eos interficit otium, quo diffluunt: remissio namq; & animi relaxatio exitium illis, perpetuamque ignominiam pariunt. Potest transferri tota illa oratio: Error, aut temeritas paruulorum illos occidet. Vel, prosperitas stultorū perdet eos. Solent enim insani homines rebus secundis perniciem sibi parare. Vel, obliuio insipientium euertet illos. Obliuiscuntur enim mortis, aliarumque rerum, quæ dicuntur nouissimæ: de quibus ait Eccles. cap. 7. Me-

Eccles. 7. morare nouissima tua: & in æternum nō peccabis. Cū igitur Xaluah multa significet, variè explicatur. Interpres noster habet: In copia rerum omnium: & rectè quidē. Theodotio: *δολω δὲ πολλοῖς* Theod. φθέρει πολλοῖς: Hoc est dolo interficiet multos. Pagninus: In dolo vastabit multos. Potest rectè verti: In pace occidet multos. Hoc est impetum faciet in multos nihil tale suspicantes, vt pote in pace & quiete degentes. Vel, in abundantia occidet plurimos. Hoc est, ipse Antiochus affluens potentia & diuitiarum copia exitium multis molietur. Vel, ipse multis diuitibus, rerū prosperarum copia cumulatis, peste ac perniciem machinabitur.

¶ **Argumētum cap. 9.**

Amplorat suppliciter Deum diuinus vates, vt Hebræos à Babylonica liberet seruitute, eorumque res afflictas & propèiacentes recreet, atque sustentet. Sanctus erat vir hic, nullis mortiferis labibus imbutus, nullis rerum aduersarum ictibus fractus, & de gradu pietatis deiectus: & tamen se fatetur iniustum, & cum sceleratis recenset. Cū autem pijs ardentibus precibus funderet ad dominum, apparuit ei angelus Gabriel, qui ei septuaginta hebdomadas ostendit: & prædixit tempus instaurationis Hierosolymæ, & Christi mortis, qui erat venturus, vt mortalibus viam muniret ad gloriam sempiternam consequendam.

¶ **Caput nonum.**

In anno primo Darij filij Assueri de semine Medorum, qui imperauit super regnum Chaldeorū, anno vno regni eius:

ego

Ite. 25. ego Daniel intellexi in libris numerū annorum, de quo factus est sermo domini ad Ieremiam prophetam, vt compleretur desolationis Ierusalem septuaginta anni. Et posui faciem meam ad dominū Deum meum rogare & deprecari in ieiunijs, sacco & cinere: & oravi dominum Deum meum: & confessus sum, & dixi. Obsecro domine Deus magne & terribilis, custodiens pactum, & misericordiam diligentibus te, & custodientibus mandata tua. Peccauimus, iniquitatē fecimus, impiè egimus: & recessimus, & declinauimus à mandatis tuis ac iudicijs. Non obedimus seruis tuis prophetis, qui locuti sunt in nomine tuo: regibus nostris, principibus nostris, patribus nostris, omniq; populo terræ. Tibi domine iustitia, nobis autem confusio faciei, sicut est hodie viro Iudæ, et habitatoribus Ierusalem, & omni Israel, ijs qui propè sunt, & ijs, qui procul in uersis terris: ad quas eiecisti eos propter iniquitates eorum, in quibus peccauerunt in te domine. Nobis confusio faciei, regibus nostris, principibus nostris, & patribus nostris, qui peccauerunt: tibi autem domino Deo nostro misericordia & propitiatio, quia recessimus à te, & non audiuius vocem domini Dei nostri, vt ambularemus in lege eius, quam posuit nobis per seruos suos prophetas. Et omnis Israel præuaricati sunt legem tuam: & declinauerunt, ne audirent vocem tuam. Et stillauit super nos maledictio & detestatio, quæ scripta est in libro Mosi serui Dei, quia peccauimus ei.

Nanno primo Darij. Hic est Darius ille, vt diu^s ait Hieronymus, Hieron. qui cū Cyro euertit Babylonē,

& triūphauit de Chaldeis, secūq; Danielē in Mediā ac Persidē duxit. Non est ille, cui⁹ secūdo anno, vt ex Aggeo & Zacharia constat, instauratū est templū Hierosolymæ: nec ille, quē Alexander magn⁹ superauit. Sed est filius Assueri: non illi⁹, de quo lib. Esth. cap. 1. loquitur scriptura, qui multo post extitit: sed alteri⁹, qui appellabatur alio noīe Astyagis. Hic Dari⁹ ducebat originē à Medis: et prim⁹ occiso rege Balsafare, redegit Chaldeā in ditionē suā, regnūq; Babyloniorū imperio Medorum ac Persarum subiecit.

¶ **Vno anno regni eius.** Hoc est primo anno ab euersa Babylone. Solēt enī Hebræi noīe vnus intelligere primum: vt Genes. 1. cap. Factū est vesperē & manē dies vn⁹. Id est, & ita trāfact⁹ est primus dies naturalis. Vbi fit pri⁹ mētio vesperæ, quā manē, quia Hebræi diē à vespera incipiebāt. Et cap. 16. euāgelij authore Marco: Valde manē vna sabbatorū veniūt ad monumentū. Pro quo Luc. cap. 24. ait: Vna autē sabbati valde diluculo venerunt ad monumentū. Ac si dicerent: Prima diē hebdomadæ, quæ est diē prima post sabbatum. Hoc est ipsa diē dominicæ resurrectionis.

¶ **Explicatio.**

Bb

¶ Ego

¶ *Ego Daniel intellexi in libris.* Hoc est diligenter, & attento animo consideravi in vaticinationib⁹ Ieremiæ numerum annorum exilij Babylonici.

Sup. 8. Capite etiam superiore accipitur intelligere pro considerare, vbi Daniel ait: Et ego intelligebam. Vel intellexi in libris, hoc est animo ac intelligentia percepi numerum annorum vastitatis Hierosolymæ ex libris vaticinationū Ieremiæ. Capit. 25. & 29. prædixit Ieremias duraturam esse Babylonicam seruitutem annos septuaginta: illisq; finitis & fluxis redituros esse Iudeos in patriam suam, & urbem ac templū instauraturos. Et ita euenit: vt ex cap. 1. lib. 1. Esdræ, & ex cap. vlt. 2. Paralipomenon perspicuè liquet. Has vaticinationes ait hoc loco Daniel, se legisse, & intellexisse, Deumq; pro earum impletionem orasse. Cùm Daniel legeret Ieremiam, & in has incideret vaticinationes de reditu Iudæorum, timens ne peccata populi illā Dei promissionē impedirent, aut retardarēt, se ad preces conuertit. Nam Dei promissiones clementia plenæ intelligendæ sunt, nisi impedimentū ab eo, cui fiunt, ponatur. Ipse enim Deus ait in hunc modum apud Ierem. cap. 18. Subito loquar de gente & de regno, vt ædificem, & plantem illud. Si fecerit malum in oculis meis, vt non audiat vocem meā, pœnitentiā agam super bono, quod locutus sum, vt facerē ei.

Ierem. 18. Id intelligēs diuus Hieronymus: Hęc res, inquit, non facit Danielem negligentem, sed magis prouocat ad ro-

gandum: vt quod Deus promisit per suam clementiā, impleat per eorū preces: ne negligētia & superbia pariat offensā. Quę verba sūt in sacros canones relata, de pœnitētia dist. 1. Prædixerat.

¶ *Et posui faciem meā ad dominū Deū.* Hoc est, respexi in cœlum, vt Deum orarem & deprecarer. Vel, cōverti faciem meam versus Hierosolymam, vbi verus Deus olim colebatur. Ad locum illum respexi, vbi quondam fuerat templum Salomonium Deo dedicatū. Potest facies hoc loco accipi pro animi intētionē: vt psal. 26. Tibi dixit cor meū: exquisiuit te facies mea: faciem tuam domine requirā. Ac si dicat Dauid: Te domine obsecrauit cor meū: te intentio conscientiæ meæ quæsiuit: fauorem tuū semper implorabo. Vbi facies primo loco pro animi proposito sumitur, secundo verò pro fauore. In hanc significationem accipitur psalmo. 78. Ostende nobis domine faciem tuam, & salui erimus. Et cap. 7. Iob: Cur faciem tuam abscondis, & arbitraris me inimicum tuum? Sumitur aliquando facies Dei pro eius præsentia, iudicio, & præcepto: vt psal. 67. Sicut fluit cera à facie ignis, sic pereant peccatores à facie Dei. Hoc est à præsentia Dei: vel iudicio eius: vel præcepto illius. His modis potest accipi capite. 4. Genesis: Egressusque Cain à facie domini, habitauit profugus in terra. At hoc Danielis loco ponere faciē, idem est quod oculis mētis & corporis aspicere: vt apud Ezech. 6. Pone faciem tuam ad montes Israël.

Vidi-

Sup. 6. Vidimus enim suprā cap. 6. Danielē in cœnaculo suo fenestris apertis versus Hierosolymam Deum coluisse, & oculos tam animi quàm corporis ad templum sanctum leuasse.

¶ *Rogare et deprecari in ieiunijs, sacco, et cinere.* Vt Deum rogarem & deprecarer ieiunijs debilitatus, sacco indutus, cinere aspersus. Potest tota hæc oratio ita explanari: Conuertite faciem meam ad dominū Deum: ac ad preces fundendas me abstinentia, cilicio, & cinere præparavi. Hic enim erat Iudeorum mos, cùm acerbis calamitatibus angebantur. Colligis ex hoc loco, ieiunium, & ciliciū, & animi abiectiōnem, ac veram humilitatem per cineris asperionem designatam, esse excellentes ad orationē præparationes.

Similitudo. Vt pulsator musicus prius lyræ temperat neruos, & præparat ad musicum sonitum, ac postea pulsat, & suauē efficit concentum: sic qui pius ac ardentis preces ad dominū fundere voluerit, prius debet chordas animi pœnitentiæ præparare, & postea admirabile obsecrationis harmoniam conficere.

Ezech. 18. Vnde Ecclesiasticus cap. 18. Ante orationem, inquit, præpara animam tuā.

Psal. 9. Et psalmographus: Præparationem cordis mei audiuit auris tua. Præparatur autem cor pœnitentiæ, & humilitate, & ardente diuini ignis amore.

Simile. Quemadmodū thuris odor non ascendit sursum, nisi exeat ex acerra cādentibus plena carbonibus: sic obsecratio vt feratur in sublimē, egressura est ex animo amore Dei inflāmato.

Ideo dicebat diuinus citharædus psal. 140. Dirigatur domine oratio mea sicut incensum in conspectu tuo. Sed hæc oratio debet ex animo proficisci contrito & pœnitente: est enim pœnitentiæ remedium salutare ad funestū flagitiorum telum ex cordibus expellendum. Vt ceruus saucius quærit diætamum herbam medicam, quæ illi sagittam foras eijciat: sic peccator scelere percussus debet ad pœnitentiā confugere, quæ ei iaculum in animo fixum extrā depellat. Quemadmodū altera ager confitus, vberes pulchrosq; ferēs fruct⁹, est cōseptus dumibus ac spinis, ne cōmittatur direptioni: ita qui vult excellentibus virtutum fructibus abundare, debet se asperitate victus, cultus, & tegumenti vallare atque munire, ne à furibus animorum spoliatur. Pœnitentiā vt ait Tertullianus, & post eū Hieronymus, est secunda tabula post naufragium. Ac vt ait Augustinus in libro de pœnitentiā, ad agendam pœnitentiā non sufficit mores in melius commutare, & à malefactis recedere, nisi & de his, quæ facta sunt, satisfacias Deo per pœnitentiæ dolorem, per humilitatis gemitum, per contriti cordis sacrificiū cooperantibus elemosynis. Apud Ezechielem capite. 18 ait ita Deus: Conuertimini, & agite pœnitentiā ab omnibus iniquitatibus vestris. Et apud Ioëlem. 2. Cōuertimini ad me in toto corde vestro, in ieiunio, & fletu, & planctu. Scindite corda vestra, & non vestimēta vestra. Et apud Lucam. 13. Nisi pœnitentiā

Matt. 3. habueritis, omnes similiter peribitis. Et diu^s Ioannes Baptista: Pœnitentiã, inquit, agite, appropinquauit enim regnum cœlorum. Et rursus: Facite fructus dignos pœnitentiã. Quare debemus delicias & illecebras contemnerè, pœnitentiã asperitatem diligere, et insignes scelerum labes animo conceptas acerbissimis lachrymis delere. Et ita liberabimur mundo, & incolumes euademus. Nam vt canis non audeat hericium spinis vndique redimitum & septũ, percutere: sic nec mundus eos lædit, quos videt spinis pœnitentiã inducos ac munitos. Pœnitentiã igitur præparati debemus piã ac flagrantem precem mittere in cœlũ, & oculos extollere in montes cœlestes, vnde nobis veniat auxiliũ. Si hoc faciebat noster Daniel, qui animũ à corporis contagione seuocarat, totumque se se ad sanctorũ imitationẽ contulerat: quanto magis in id incumbere debent, qui se vident sceleribus saucios, & flagitijs imbutos? Quid potest illis esse ad utilitatem accomodatius? Quid ad verã animi pulchritudinem consequẽdam præstantius, quàm esse saluari pœnitentiã munitos, diuinoque præsidio septos? Eam ob causam aiebat diuinus ac regius vates: Laboraui in gemitu meo, lauabo per singulas noctes lectũ meum, lachrymis meis stratum meũ rigabo. Et diuus Petrus apostolus Actorum tertio: Pœnitimini, & cõuertimini, vt deleantur peccata vestra. Et diuus Paulus in posteriore ad Corinthios cap. 7. Nunc gaudeo, non quia

contristati estis: sed quia cõtristati estis ad pœnitentiã: quã enim secũdũ Deum est tristitia, pœnitentiã in salutem stabilem operatur. ¶ *Confessus sum.* Mea scilicet, & aliorũ crimina. Assumit personam populi peccantis. Cũ vnus esset è populo, enumerat ex persona suã populi peccata. Vel confessus sum, id est Deo gratias egi, eumque laudibus celebraui. ¶ *Deus magne, & terribilis.* Nimirum aduersus eos, qui te contẽnunt: Hęc eadem verba videre poteris in obsecratione Nehemiã, lib. 2. Esdrã cap. 1. 2. Esdrã Explicans diuus Cyprianus hunc Danielis locum in tractatione de lapsis sermone quinto ait: Daniel post fidei ac innocentie suã multiplicem gratiam, post dignationem domini circa virtutes ac laudes suas sæpe repetitam, ieiunijs apud Deum promerere nititur: in sacco & cinere voluntatur: exomologesin faciens, & dicens: Domine Deus magnus & metuendus. ¶ *Custodiens pactum & misericordiam diligetibus te.* Ex hoc loco colligit Hieronymus, non statim futurũ esse omnẽ id, quod Deus pollicetur: sed illis cõplere Deum suã misericordie promissiones, qui eum amore prosequuntur. Quod intelligitur, quando Deus non absolute pollicetur. Huiusmodi homines Deus mirabiliter diligit, iuxta illud Ecclesiastici capite. 34. Oculi Dei in diligentes se. Et paulò post: Protector potentiã, firmamentum virtutis. etcæt.

¶ Pec-

¶ *Peccauimus.* Statim in principio obsecrationis se peccatorem fatetur, iuxta Prouerbiorum illud: Iustus prior est accusator sui. Et illud Esaiã: Narra, si quid habes: vt iustificeris. Pro quo septuaginta interpretes verterunt: Dic tu prius iniquitates tuas: vt iustificeris. Quemadmodum mendicus in via iacens non solet transeuntibus sana membra ostendere, sed saucia, & vulneribus cõfecta, vt eos moueat ad misericordiam: sic nos non sumus Deo virtutum actiones ostensuri, sed peccata, & animam flagitijs percussã, vt eius moueamus pietatem. Nam vt diuus ait Augustin⁹, & citatur à Prospero Aquitanico in tractatione sententiarum, apud iudicem iustum & misericordem qui se accusat, excusat. Id fecit publicanus, qui ascendens in templum oraturus, percutiens petus suũ dicebat: Deus propitius esto mihi peccatori. Contra verò pharisæ⁹ in oratione multum sibi assumpsit, & arrogauit. Ex quo effectũ est, vt publicanus exiret inde iustificatus, pharisæ⁹ autẽ haudquaquã. Sed vide quot verba Daniel hoc loco inculcet idem significantia: Peccauimus, inquit, iniquitatem fecimus, impiẽ egimus, & recessimus & declinauimus à mandatis tuis ac iudicijs. Vbi iudicia & madata pro eodem accipiuntur. Figura est schesis onomatopœia. Ea vitur David psal. 106. cũ ait: Peccauimus cũ patribus nostris, iniuste egimus, iniquitatem fecimus. Et Esaiã capite. 1. Vã genti peccatrici, populo graui iniqui-

tate, semini nequam, filijs sceleratis. ¶ *Non obediuimus seruis tuis prophetis.* Hi concionabantur, nuntiabant Dei verba: populum instruebant sermone & exemplo vitæ, & ad virtutem excitabant. Et quia non solum differēbāt de virtute, sed in eius actiones incumbebant, serui Dei hoc loco merito vocantur. Nam concionatores qui bene docent, sed malè viuunt, similes sunt tabulæ ludi latrunculorum diuisæ in domos, alias candidas, alias nigras. Actiones quas docent, sunt domus candida, in quas verò incubunt, nigra. Eorum vita cum doctrina coniuncta est pellis tigridis, maculis cãdidis tetrisque distincta. At eum debent imitari, de quo ait cap. 1. Actorũ apostolorum diu^s Lucas: Cœpit Iesus facere & docere. Quippe vt ait diu^s Paulus in priore ad Corinthios cap. 4. Nõ in sermone est regnũ Dei, sed in virtute. At multi qui alios docent, ita se labibus contaminant, vt cum eorum vita mirabiliter pugnet oratio. Quẽ admodũ tabula diuersorij inuitat transeuntes ad hospitium peropportunũ, vt declinantes aëris iniurias se intus recipiant, cũ illa perpetuò sit foris suspensa in aëre, æstibus, pluuijs, & procellis obnoxia: sic multi alios hortantur ad virtutem, & gloriam rectè factorum, cũ ipsi sint vitijs contaminati, omni que vera gloria destituti. Dauid prius petebat à Deo probitatem, quàm scientiam, cũ diceret: Bonitatem, & disciplinam, & scientiam doce me.

Bb 3 ¶ Tibi

Tibi domine iustitia, nobis autē confusio faciei. Hoc est tu domine es iustus, & ipsa iustitia, nos autem erubescences pœnas nostris sceleribus debitas persoluimus. Tibi tribuenda est iustitia, nobis autem iusta castigatio. Confusio faciei idem est quod pudor pœnæ, **Pfal. 43.** & ignominia: vt **Pfal. 43.** Tota die uerecundia mea contra me est: & cōfusio faciei meæ cooperuit me. Hęc Danielis uerba poteris uidere **cap. 1. Baruch.** **V**iro Iuda, & habitatoribus Ierusalem. Hoc est, tribui Iuda & Benjamin cū Hebræis aliarum tribuum, qui in uastitate Samariæ per Assyrios confugerunt ad urbem Hierosolymam. Et omni Israëli, id est decem tribubus, quæ fuerunt in Assyriam trāslatæ, unde nunquam ad Samariam, ubi habitauerant, redierunt. Ierusalem est nomen Hebræum, & significat pacis uisionem. Ob eam causam Eucherius libro. 2. in Genesim reprehendit Egisippum asserentem constare Ierusalē ex Græco & Latino idiomate. Samaria etiam nomen est Hebræum, quod ab Hebræis dicitur Sameron & Semron: & significat custodiam & adamantem. Est igitur sensus. Tam duabus tribubus, quàm decem est confusio: & omnibus deniq; Hebræis tam propinquis, quàm remotis. Decē tribus fuerunt euersæ per Assyrios, duæ uerò per Babylonios: nam duo illa regna nimirum Assyrium & Babylonium erant diuisa: sed postea fuerunt cōiuncta: & ex duobus vnum coagmentatum, quod Babylonicū appellatur.

Tibi autem domino Deo nostro misericordia & propitiatio. Scilicet est. Paulò ante dixerat: Tibi domine iustitia: nunc ait: Tibi domine misericordia. Quem appellauit iustum, nunc appellat misericordem. De eo ait diuinus uates **psal. 114.** Misericors dominus & iustus: & Deus noster miseretur. Vnde principes, & qui reipublicæ tenēt gubernaculum, daturi operam sunt, vt iustitiam cum misericordia coniungant: iuxta illud Prouerbiorū **cap. 21.** Qui sequitur iustitiam & misericordiam, inueniet uitam, iustitiā, & gloriam. Quemadmodū ex duobus odoramentis moscho & ambaro efficitur suauis pastillus: sic ex iustitia & misericordia conflatur admirabilis compositio & confectio. **Q**uia recessimus à te. Id est, quia in te peccauimus: peccare enim est à Deo recedere. Hęc uerba possunt etiā uerbi ex Hebræo: Quamuis recesserimus à te. Ac si dicat: Non est cur desperem: nam etsi legem tuā uolauimus, magna tamen est misericordia tua. **E**t stillauit super nos maledictio & detestatio. Non totam in nos irā effudisti, quam sustinere non possemus: sed sensim nos puni uisti guttis & stillis furoris tui, vt correcti ad te cōuerteremur. Vel ideo ait: stillauit, quia omnis pœna huius uitæ est ueluti stilla ad mare cū æterna pœna cōparata. Et quia pœna quā nobis infligit Deus, vt conuertamur ad illū, ex eius misericordia & māfuetudine dimanat, est profectò dicendum, magnā esse Dei irā aduersum nos,

psal. 9. ligebat Dauid, cū dicebat. **9. psalm.** Exacerbauit dominū peccator, secundū multitudinē iræ suæ non queret. Quādo Deus ad iram incitat⁹ ab impio, eum non querit, nec punit, sed relinquit, tūc multitudinē iræ suæ ostendit. Id uoluit ille significare, cū apud **Ezech. 16.** Ezech. cap. 16. has uoces emisit: Requiescet indignatio mea in te, & auferetur zelus meus à te: & quiescam, nec irascat amplius. Hoc est, summo hoc supplicio te afficiam, quòd te modò non castigabo, vt te æterno supplicio castigem. Quēadmodum qui in arcu sagittam tenet, quò magis ad se flectit funiculum, eò durius percutit: sic Deus quanto longius differt flagella, tanto dur⁹ punit. Patiētia eius est grauissima pœna, summaq; animaduersio. Ideo dicebat Ieremias **cap. 15.** Noli in patiētia tua suscipere me. Ac si diceret: Noli me domine uita priuare tēpore humanæ prosperitatis, quādo tu ueluti mei oblitus me reliqueris, & à me castigationē auerteris. Vt agricola non percutit terram aratro, quam scit nullas esse ob sterilitatem fruges effusuram, sed quam scit esse frugiferam: sic Deus impios sæpe in hac uita sinit impunitate gaudere: pios autem calamitatibus premit & percutit, ex quib⁹ uertas frugum prouenit, & uera gloria efflorescit. Calamitas cōparatur cū mari: iuxta illud psalmographi: Veni in altitudinem maris, & tempestas demersit me. Sed vt in mari inueniuntur pretiosæ margaritæ: sic in cala-

mitate innumerabilia bona: illis præfertim, qui ad Deum toto animo cōfugiunt, quos nullæ possunt ærumnæ à uirtute dimouere, & ab incepto honestatis cursu retardare. Huiusmodi erat Daniel, qui ait: Et stillauit super nos maledictio & detestatio, quæ scripta est in libro Mosi. Hoc est in Deuteronomio capite. 27. & 28. ubi maledictiones suppliciorum & pœnarum in eos scriptæ sunt, qui legē Dei uolarent: & benedictiones in eos, qui illam custodirent. Quæ postea prolatae sunt in mōte Gazerim & Hebal. Pro, & detestatio, habent Septuaginta, & post eos Pagninus, & iusiurandum. Pagninus. Nam cū iuramus solemus dicere: Si ita non est, ueniat super me intolerabilis calamitas. Ex quò effectum est, vt detestatio, & execratio, & calamitas pro eodem accipiantur. **E**t statuit sermones suos, quos locutus est super nos, & super principes nostros, qui iudicauerunt nos, ut super induceret in nos magnum malum, quale nunquā fuit sub omni cælo, secundum quod factū est in Ierusalem. Sicut scriptū est in lege Mosi: omne malum hoc uenit super nos: & non rogauimus faciem tuā domine Deus noster, ut reuerteremur ab iniquitatibus nostris, & cogitarem⁹ ueritatem tuam. Et uigilauit dominus super malitiā: & adduxit eam super nos: iustus dominus Deus noster in omnibus operibus suis, quæ fecit: non enim audiuimus uocem eius. Et nunc domine Deus noster, qui eduxisti populum tuum de terra Aegypti in manu forti, & fecisti tibi nomen, secundum diem hanc,

peccauimus, iniquitatem fecimus. Domine in omnem iustitiã tuam auertatur obsecro ira tua, & furor tuus à ciuitate tua Ierusalem, & à monte sancto tuo. Propter peccata enim nostra, & iniquitates patrum nostrorum Ierusalẽ & populus tuus opprobrium sunt omnibus per circuitum nostrum. Nunc ergo exaudi Deus noster orationem serui tui, & preces eius: & ostende faciem tuam super sanctuarium tuum, quod desertum est, propter te ipsum. **E** Inclina Deus meus aurem tuam, & audi: aperi oculos tuos, & uide desolationem nostram, & ciuitatem, super quam inuocatum est nomen tuum. Neque enim in iustificationibus nostris prosternimus preces ante faciem tuam, sed in miserationibus tuis multis. Exaudi domine, placare domine, attende, & fac: ne moreris propter te ipsum Deus meus: quia nomen tuum inuocatum est super ciuitatem, & super populum tuum.

¶ Et statuit sermones suos. Hoc est, & ostendit Moses re ipsa veros esse sermones suos: & posse nobis mala illa imitari: esseque id, quod prædixit, venturum.

¶ Magnum malum quale nunquam fuit. Hoc ait propter vr̄bis vastitatem, & Hebræorũ cædem: & præcipuè propter templi Dei euerсионẽ. Vel est hyperbole figura in diuinis literis vsitata.

¶ Non rogauimus faciem tuam. Magna profectò durities, & intolerabilis stupor: in calamitatibus quibus ob scelera opprimimur, non cõfugere ad Deũ ab eo petentes vt peccata nostra, propter quæ affligimur, deleat, nosque ab

ærumnis eripiat. Quemadmodũ vulnere percussus, si quando ei adhibetur remedium, non sentit ferrum chirurgi, & vulnus sine gemitu tractatur, mortis signum præ se fert: sic flagitijs corruptus si non sentit castigationem Dei, nec eius mouetur supplicio, in summo periculo versatur. Vnde Ieremias capite. 5. Percussisti, inquit, eos, & non doluerunt: attriuisisti eos, & renuerunt accipere disciplinam. Indurauerunt facies suas supra petram, & noluerunt reuerti. Et cap. 51. Curauimus Babylonem, & non est curata: derelinquimus eam.

¶ Et cogitaremus veritatem tuam. Id est, & considerarem ac intelligerem⁹ verissimas esse promissiones tuas. Vel per veritatem Dei intelligit diuinam legem, de qua ait Dauid psal. 118. Omnia madata tua veritas. Vel, omnia Dei verba: quam ob causam dicitur Deus veritatis: vt psal. 30. Redemisti me domine Deus veritatis. Vnde ipse Deus à nobis veritatem requirit: vt eodem psalmo: Quoniam veritatem requirit dominus. Nam vita co-

lennis veritatem est musica aptæ lyra: mendacium autem inter veritates est chorda inepta concentum labefactans inter temperatas & æquales. At multi ipsam veritatem aspernantur. Deus qui de se ait apud Ioannem cap. 14. Ego sum via, veritas, & vita: dicebat apud eũdem cap. 8. Si veritatem dico, quare nõ creditis mihi? Imò eum audire nolebãt eam ob causam, quia veritatẽ dicebat. Nam vt Terentius ait:

Obse-

Simile.

Iere. 5.

Iere. 51.

Psal. 118.

Psal. 30.

Psal. 30.

Similitudo.

Ioan. 14.

Ioan. 8.

Terent.

Obsequium amicos, veritas odium parit. Quibus verbis ostendit, quid fiat, non quid fieri debeat. Mirum quippe est, ex tam pulchra matre tam turpẽ filium oriri. Et quod mirabilius videtur, ipse filius cum mendacio copulatus vult abscondere matrem, eaque viuam sepelire: sed tempus eam in lucem profert. Ideo Aulus Gellius ait, dixisse quendam poëtã esse veritatẽ temporis omnia aperientis filiam. Et Pindarus: Tempus, inquit, certam veritatem prodit, quodque later in obscuro, enarrat. Sed multò grauius hoc ait his verbis Christus Deus noster Matt. 10. Nihil opertum quod nõ reueletur, nihil occultum quod nõ sciatur. Triumphat veritas de tempore. Tanta est eius vis & præstantia, vt non solum Christiani, sed etiam gentes lumine naturali illustratæ eam summis laudib⁹ extulerint. Pythagoras, vt refert Ælianus lib. 12. de varia historia, duas res longè pulcherrimas ait esse hominibus diuinitus datas, nimirum veritatem & beneficentiã, cum Deorum immortalium operibus comparandas. Non discrepat ab eo Demosthenes, qui authore Maximo sermone. 8. interrogat⁹ quid Deo simile haberent homines? respondit: benignè facere, & veritatem diligere. Est enim veritas lux omnibus tenebris resistens. Vt candela cum emungitur, videtur extingui, sed non ita est: nam licet lumen eius inclinetur, postea tamen clarius lucet, quàm antea: ita veritas, etsi ad tẽpus vi ac artificio videtur extin-

gui, inuitis tamen illis apparet illustrior: & tũc clarius lucet, quàm si non fuisset impugnata.

¶ Et vigilauit dominus super malitiã. Subaudi nostram. Tunc Deus dicitur super malitiã nostram vigilare, cum nos statim corripit, & mulctat. Tunc autem dicitur dormire super malitiã nostrã, cum nos impunitos relinquit. Vel vigilauit super malum pœnæ, vt illud adduceret super nos. Hoc est, festinauit, vt hanc nobis infligeret calamitatem. Vigilare enim aliquãdo accipitur pro accelerare, vt cap. 1. Ierem. 44. Vigilabo ego super verbo meo, vt faciam illud. Et. 44. ait Deus aduersus impios Iudæos, qui se contulerant in Ægyptum: Ego vigilabo super eos in malum. Hoc est, festinanter parabo illis calamitatem. Et secundo capite Baruch: Vigilauit dominus in malis, & adduxit ea super nos. Quam ob causam hoc Danielis loco vertũt nõnulli: Et festinauit dominus super malitiã.

¶ Et adduxit eam super nos. Subaudi malitiã nostram: nimirum vt eius pœnas lueremus.

¶ Qui eduxisti populum tuum. Cõmemorat antiquum Dei beneficium, vt grati animi significatione misericordiam sibi conciliet ab ipso Deo, eũq; ad similem prouocet clementiã. Hæc historia narratur cap. 14. Exodi, & alijs in locis diuinarum literarum: quam Hebræi ob illius magnitudinẽ & præstatiã crebris vsurpabãt sermonib⁹. Inuenies hæc eadẽ ferẽ verba ca. 2. Baruch.

¶ Fecisti

Gellius.

Pindar.

Matt. 10.

Ælian.

Demof. Maxim.

Similitudo.

Ierem. 44.

Baru. 2.

Psal. 113.

Sap. 18.

Baru. 2.

¶ *Fecisti tibi nomen secundum diē hanc.* Id est, celebratum est nomen tuum ad hanc vsque ætatem: fuit enim tam admirabile beneficiū illud, vt nulla poterit obliuione deleri. Vel secundum diem hanc, id est, vt patet hac die. Vel quod retines die hac. Tunc enim filij Israël, quæ Deus pro illis fecerat in Ægypto, laudibus celebrabant. Accipitur nomen pro fama, vt cap. 6. Iosue: Fuit dominus cum Iosue: & nomen eius diuulgatum est in omni terra. Et cap. 18. primi Regum: Et celebre factum est nomen eius nimis. Et. 22. Prou. 22. Prouerbiorum: Melius est nomen bonum, quàm diuitiæ multæ. Et Cant. 1. Cant. 1. Oleum effusum nomen tuū. Vbi oleū accipitur pro vnguento odore & suauitate condito. Quemadmodū enim pretiosum vnguentum reddit odorē, cum spargitur: ita fama prædicatione propagatur.

¶ *Domine in omnem iustitiā tuam auertatur obsecro ira tua.* Ira in nobis non fit sine mutatione, at Deus est immutabilis, etiam cum irascitur. Ipse enim ait apud Malachiam: Ego dominus & non mutor. Et Exodi cap. 3. Ego sū, qui sum. Hoc est, ego sum, qui nunquam mutor. Ita locum illum explanat Hilarius in. 2. psalmi enarratione. Et additur statim: Sic dices filijs Israël: Qui est, me misit ad vos. Ac si dicat: Exod. 3. Duxit vos ad Ægyptum quidam Ioseph mutabilis: reducat vos inde alter Ioseph immutabilis. Sed videndum est, quid significet iustitia hoc loco. Vt Latini nomine iustitiæ omnem vir-

tutem vocant: ita Hebraei absolutam bonitatem. Ex quo efficitur, vt sensus huius loci sit: A te mirum in modum peto domine, vt iuxta bonitatem tuā auertas iram tuam à nobis. Vel accipitur hic iustitia pro seueritate: sed tunc manet concisa hæc oratio: quæ hoc modo complebitur: Domine vt iustè punis flagitia, quòd sis iustus: sic etiā remoue à nobis iram tuam, quòd sis misericors. Vt iustus es, ita clemēs esto. Tu es fons omnis bonitatis, à quo dimanat aqua iustitiæ & misericordiæ: sensimus vnam, sentiamus alteram. Potest locus hic aliam habere intelligētiā. Iustitia exigit misericordiam, quando eam postulat, qui iustè punitur: est enim iustum, vt ei tribuatur misericordia, qui eam lachrymis, & lamentis, & poenitente animo, & rationibus pietatem mouentibus implorat. Ac quoniam, ô Deo sancte, nos agnoscimus scelera nostra, & animo ob debitum mœrorem fracto & deiecto, in naufragio nostro confugimus ad portum misericordiæ tuæ, in qua locamus spem nostram, iustus iudicaberis, si in nos misericordiam contuleris. Promittis misericordiā eam toto pectore petentibus: promittere hæc misericordiam est misericordia, sed eam præstare est iustitia: exigit enim iustitia, vt præstes, quod promittis. Ergo iuxta hanc tuam iustitiam impartire nobis misericordiam, eam suppliciter exposcentibus, & lamentabilibus vocibus ex intimo pectore productis postulātib. Hunc existimo esse huius loci

loci verum ac germanū sensum. Itaq; iustitia hoc loco, si altè perpendas, accipitur pro misericordia. In hanc significationem accipitur psal. 5. vbi ait David: Domine deduc me in iustitia tua. Et psal. 30. et. 70. In te domine speraui, non confundar in æternum: in iustitia tua libera me. Et. 34. Iudica me secundum iustitiā tuam domine Deus meus. Non petit à Deo David, vt eum iudicet secundum seueritatem & iustitiam vlticem, sed secundum misericordiā, quæ est effectus iustitiæ, quā ob causam iustitia appellatur. Nam ipse ait psal. 142. Exaudi me in tua iustitia: & non intres in iudicio cum seruo tuo: quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens. Si Deum obsecrat, ne cum illo intret in iudicium, quia nullus coram eo iustificatur, quare ait: Exaudi me in tua iustitia? Et, iudica me secundum iustitiam tuam domine? Nisi quia his in locis iustitia accipitur pro misericordia. Est igitur sensus huius psal. 142. Pollicitus es domine opem laturum ijs, qui ad tuum sanctissimum numen confugissent: cum autem ego opem tuam supplex implorē, sta promissis tuis: & vtere mecum misericordia: & non intres in iudicio cum seruo tuo: nam si sine misericordia exercueris iustitiā, nulla mihi spes salutis ostenditur. Nemo enim coram te poterit causam suam tueri, si velis exigere omnia, quæ tibi optimo iure debentur. Precatur igitur David Deū, vt eum iudicet secundum iustitiam, non prout sumitur pro seueritate, sed

pro clementia. Psal. 23. vbi nos habemus: Hic accipiet benedictionē à domino, & misericordiam à Deo salutaris suo: pro misericordia est in Hebraico Tsedhacah, quod nomen significat iustitiam. Ideo trāstulit Hieronymus: Accipiet benedictionē à domino: & iustitiam à Deo salutis suæ. Sed intelligentes septuaginta, iustitiam illo loco accipi pro misericordia, trāstulerunt eleimosynā, hoc est misericordiam: quorum translationem sequitur in psalmis interpres noster Latinus. In hanc significationem accipitur psal. 71. vbi David filio suo Salomoni misericordiam à Deo & iustitiam precatur, cum ait: Deus iudiciū tuum regi da, & iustitiam tuam filio regis: Vbi per iudiciū intelligitur iustitia, & per iustitiam misericordia. Eodem modo psal. 88. Iustitiā & iudicium præparatio sedis tuæ. Et volens explicare quid intelligeret per iustitiā & iudicium, subdit statim: Misericordia & veritas præcedent faciem tuam. Aspicias iustitiam accipi pro misericordia, & iudicium pro veritate, hoc est pro iustitia. In hanc significationē existimo accipi cap. 28. Esaiæ: Iudiciū in pondere, & iustitiam in mensura. Et cap. 22. Ieremiæ: Facite iudiciū & iustitiam. Et cap. 3. epistolæ ad Romanos: Nunc autem sine lege iustitia Dei manifestata est. Quare hoc Danielis loco iustitia accipitur pro misericordia. Quam ob causam septuaginta interpretes trāstulerūt: Domine in omni misericordia tua auertatur obsecro furor

furor tuus, etc. Quod nostram confirmat explanationem.

¶ *Et à monte sancto tuo.* Id est, à templo sancto suo. Vel à monte Sione in diuinis literis frequenter celebrato.

¶ *Ostende faciem tuam super sanctuarium tuum.* Id est, illustra vultum tuum super templum tuum sanctum. Intuere illud benigno ac alacri vultu. Ostende erga illud fauorem tuum. Ita psal. 79.

Ostende faciem tuam, & salui erim. Quidam vertunt: Illustra faciem tuam super sanctuarium tuum: iuxta illud psal. 118. Faciem tuam illumina super seruum tuum. Illuminare faciem super aliquem est illi fauorem ostendere, vt alibi ostendimus.

¶ *Et ciuitatem super quam inuocatum est nomen tuum.* Hoc est, intuere Hierosolymam, in qua colebaris: & nomen non falsorum Deorum, sed tuum inuocabatur. Vel quæ vocabatur nomine tuo, id est ciuitas veri Dei. Schema est in literis diuinis visitatum: vt paulò post, hoc eodem capite. Et apud Esaiam 63. Facti sumus quasi in principio, cum non dominareris nostri, nec inuocaretur nomen tuum super nos. Hoc est, cum non vocaremur tui, cum nondum appellaremur populus Dei. Et cap. 2.

Iacobi apostoli: Nonne ipsi blasphemant bonum nomen, quod inuocatum est super vos? Id est, quo vos vocamini. Ac si dicat: Nomen Christi quo vos appellamini, execrantur.

¶ *Attende et fac.* Attende precibus meis, & fac domine, quod precor: prebe mihi aures, & oranti fer opem.

¶ *Cumque adhuc loquerer, et orarem, et confiterer peccata mea, et peccata populi mei Israel, ut prosternerem preces meas in conspectu Dei mei, pro monte sancto Dei mei: adhuc me loquente in oratione mea, ecce vir Gabriel quæram uisionem à principio, cito uolans tetigit me in tempore sacrificij uespertini. Et docuit me, et locutus est mihi: dixitque: Daniel nunc egressus sum, ut docerem te, et intelligeres. Ab exordio precum tuarum egressus est sermo: ego autem ueni, ut indicarem tibi: quia uir desideriorum es. Tu autem animaduerte sermonem, et intellige uisionem. Septuaginta hebdomades abbreviate sunt super populum tuum, et super urbem sanctam tuam: et consumetur preuaricatio, et finem accipiet peccatum: et deleatur iniquitas: et adducatur iustitia sempiterna, et impleatur uisio et propheta, et unguatur sanctus sanctorum. Scito ergo, et animaduerte: ab exitu sermonis, et iterum edificetur Ierusalem, usque ad Christum ducem hebdomades septem, et hebdomades sexaginta due erunt. Et rursum edificabitur platea, et muri in angustia temporum. Et post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus: et non erit eius populus: qui cum negaturus est. Et ciuitatem et sanctuarium dissipabit populus cum duce uenturo: et finis erit uastitas: et post finem belli statuta desolatio. Confirmabit autem pactum multis hebdomada una: et in dimidio hebdomadis deficiet hostia et sacrificium. Et erit in templo abominatio desolationis. Et usque ad consummationem, et sine perseuerabit desolatio.*

¶ *Cumque*

¶ *Cumque adhuc loquerer.* Sesus est: Nondum absolueram preces, cum mihi Dei angelus apparuit, ut me doceret, & moerore leuaret. Capite Esaiæ. 65. ait Deus: Ante quam clament, ego exaudiam. Id est priusquam finem faciant orandi. Quod statim uerbis his explicat apertioribus: Adhuc illis loquentibus ego audiam. Et cap. 58. ait idem Esaias: Inuocabis, & dominus exaudiet: clamabis, & dicet: Ecce adsum. Hoc de uiris pijs est intelligendum, quibus ait Christus apud Matt. 7. & Luc. 11. Petite, & accipietis. Et psal. 80. Dilata os tuum, & ego implebo illud. Et cap. 18. Prouerbiorum: Qui me inuenit, inueniet vitam, & hauriet salutem à domino. Quod potest uerti ex Hebræo: Et educet uoluntatem à domino. Hoc est, consequetur à Deo, quicquid petierit. Cõtrà uerò de impijs obstinatis ait Deus apud Esaiam cap. 1. Cum multiplicaueritis orationem, non exaudiam. Illi autem quorum peccata delentur uera animi contritione, inter pios computantur. Vt enim mare reijcit foras cadauera, sic contritio flagitia. Vt ex mari egrediuntur flumina aquarum: ut ait capite. 1. Ecclesiastes: sic ex uehemente contritione flumina lachrymarum.

¶ *Ecce uir Gabriel.* Angelum Dei uirum appellat non à sexu, sed à uirtute. Vel, ideo uir appellatur, quia in figura apparuit uiri. Multi angeli in specie corporea uirorum apparuerunt: quam ob causam uiri appellatur. Sed sint ne angeli corporei, an omnino corporis

expertes, grauis est inter uiros sapientissimos controuersia. Diuus Augustinus lib. 2. de Genesi ad literam cap. 17. ait angelos tam bonos, quam malos corporeos esse: quorum corpora subtilia quidem, in tertio eiusdem operis libro cap. 10. ait esse aërea. Eius ad literam hæc sunt uerba. Etsi dæmones aërea sunt animalia, quoniam corporum aëreorum natura uigent, & propterea morte non dissoluntur, quia preualet in eis elemētum, quod ad faciendum, quam ad patiendum est aptius. Et in libro de Ecclesiasticis dogmatibus cap. 11. dicit, nihil incorporeum credendum esse nisi Deum solum. Et cap. 12. creaturam omnem corpoream esse ait: & angelos uirtutesque omnes cœlestes corpora habere. Et. 3. libro de trinitate tradit cap. 1. angelos spirituale corpus habere: non cui subdantur, sed quod subditum gerant. In explanatione in psal. 85. affirmat corpora beatorum futura esse post reditum ad vitam, qualia sunt corpora angelorum. Ac ut studeam breuitati, idem Augustinus psal. 145. & lib. 11. de ciuitate Dei cap. 23. & lib. 15. cap. 23. & ad Nibridium epistola. 115. asserit angelos esse corporis participes. In hac sententia fuit prius Origenes lib. 2. Periarchon cap. 2. & alij in locis: Philo in libro de opificio sex dierum: Lactantius Firmianus: Hilarius, Athanasius, Methodius, Magnus Basilius: & alij magni nominis auctores: quorum sententiam sequuntur Ioannes Damascenus lib. 2. cap. 3. suæ theologiæ: & lib. 3. aduersus Iconomastus:

Esai. 65.

Esai. 58.

Matt. 7.

Luc. 11.

Psal. 80.

Prou. 18.

Esai. 1.

Similitudo.

Similitudo.

Eccles. 1.

Sup. 8.

Matt. 24

Ioan. 1.

Matt. 24

August.

August.

Origen.

Philo.

Lactan.

Hilari.

Athana.

Metho.

Basilius

Damas.

Casian. ffas: Ioannes Casianus cap. 13. libri. 7.
Auiceb. collationum: Auicebron in libro fon-
Venet. tis vitæ: & philosophi Platonici ferè
 omnes. Georgius Venetus tono. 7. cá-
 tici. 3. harmoniæ suæ, ait omnes Aca-
 demicos asserere saltem malos ange-
 los esse corporeos. Præterea in synodo
 secunda Nicæna, actione quarta, pro-
 ductus & lectus est liber beati Ioannis
Ioannes episcopi Thessalonicensis: cuius ad li-
 teram hæc sunt verba: De angelis &
 archangelis, & eorum potestatibus,
 quibus & nostras animas adiungo, ip-
 sa catholica ecclesia sic sentit: esse qui-
 dem intelligibiles, sed non omnino
 corporis expertes & inuisibiles: verū
 tenui corpore præditos, & aëreo siue
Pfal. 103 igneo: vt scriptum est: Qui facit ange-
Hebr. 1. los suos spiritus, & ministros suos ig-
 nem vrentem. Sic autem multos san-
 ctorum patrum sensisse cognouimus:
Basilius. quorum est Basilius cognométo ma-
Athana. gnus: & beatus Athanasius, & Metho-
Metho. dius: & qui stant ab illis. Solum modò
 autem Deus incorporeus & informa-
 bilis est. Intelligibiles autem creaturæ
 nequaquam ex toto sunt incorporeæ:
 & imitabiles pictura existunt. Quare
 etiam in loco existunt, & circunferen-
 tiam habent. Quanquam autem non
 sunt vt nos corporei, vt pote ex qua-
 tuor elementis, & crassa illa materia:
 nemo tamen vel angelos, vel dæmo-
 nes, vel animas dixerit incorporeas.
 Hactenus Ioannes Thessalonicensis:
 cuius sententiã synodus illa non im-
 probauit: quin potius visa fuit appro-
 bare: etiam si nõ decreuerit esse de fide

tenendam. Et nostra memoria cardi-
 nalis Caietanus in epistolam ad Ephesios
 capite. 2. dæmones ait esse spiritus
 aëreos. Hæc est magnorum authorū
 sententia, in qua cōstare videntur. Ab
 illis discrepat & dissentit Dionysius ille
 Areopagita, quem possumus iure op-
 timo cœlestem ac diuinum theologū
 appellare. Hic cap. 1. cœlestis hierar-
 chiæ angelos appellat non solum in-
 corporales & immateriales substãtias,
 sed etiã deiformes simplicitates. Gre-
 gorius etiam Nyssenus in tractatione
 de oratione explicans verba illa: Fiat
 voluntas tua sicut in cœlo & in terra:
 angelos asserit esse corporis expertes.
 In ea sententia est Chrysostomus ho-
 milia. 22. in Genesim: & 17. atque. 32.
 in epistolam primam ad Corinthios:
 & in commentarijs in cap. 6. Esaia. Et
 Cyrillus in cap. 10. euangelij Ioannis.
 Theodoretus in cap. 12. Danielis, & in
 cap. 1. Zachariæ. Thomas Aquinas in
 prima parte summæ theologicæ: qui
 in principio quæstionis. 50. sic ait: Pri-
 mò considerandū est de creatura purè
 spirituali, quæ in scriptura sacra ange-
 lus nominatur. Et primo articulo asse-
 rit angelos esse omnino incorporeos.
 Eius sententiam multi doctores tam
 scholastici, quàm qui diuinam expli-
 cant scripturam, sequuntur. Eam cō-
 firmare videntur patres sacri concilij
 generalis Lateranensis sub Innocen-
 tio tertio pontifice maximo celebrati:
 qui statim in primo decreto verba hæc
 perpetuis monumentis consignarunt.
 Deus est vnū vniuersorum principiū,
 crea-

Caieta.

Dionys.

Nyssen.

Chryso.

Cyrillus

Theod.

Thom.

Innocé.

creator omnium visibilium & inuisi-
 bilium, spiritualium & corporalium:
 qui sua omnipotente virtute simul ab
 initio tēporis vtranque de nihilo con-
 didit naturam, spiritualem & corpo-
 ralem, angelicam videlicet & mūda-
 nam: ac deinde humanam quasi com-
 munem, ex spiritu & corpore consti-
 tutam. Hactenus illi. At qui nolunt à
 contraria sententia dimoueri, verba
 hæc non negant, sed interpretantur.
 Aiunt verum esse, angelos creaturas
 esse spirituales: atque si cum rebus cō-
 cretis ex quatuor elementis compa-
 rentur, incorporeas rectè appellari:
 quæ admodum tepidum cum calido
 collatum vocatur frigidum: & aër di-
 citur spiritus, & respectu corporum
 cōcretorum ac solidorum videtur in-
 corporeus: & ita appellatur à nonnul-
 lis, qui tamen re ipsa corporeus est. Hoc
 modo aiunt esse verba concilij intelli-
 genda. Nihilominus nec animas, nec
 angelos aiunt esse omnino corporis ex-
 pertes. Quomodo hoc intelligatur,
 nondum est ab ecclesia definitum. Si
 autem à me quæras vtra harum par-
 tium tenenda sit, ingenuè fateor me
 nescire. Ille hoc nouit, qui angelos ip-
 sos creauit. Quid hac in re verum sit,
 Deus ipse viderit: quid verisimilimū,
 magna quæstio est: quam ego illis re-
 linquo rationibus conquisitis dispu-
 tandam, qui ingenij pollentes acumi-
 ne, & vtriusque philosophiæ diuinæ &
 humanæ eruditione exculti, nomen
 suum æternitati commendarunt. Sed
 vtilius esse existimo huiusmodi quæ-

stiones difficiles & abstrusas cum mo-
 destia & timore tractare, aut silentio
 præterire: quæ parum conducunt ad
 animarum vtilitatē & pietatem, quã
 de illis audacter differere, & aliquid te-
 merè affirmare.

¶ *Quem viderā in visione à principio.*

Quem aspexeram in visione superio-
 re, præcedente capite descripta. Diuini
 vates intelligebant ob illuminationē
 Spiritus sancti visiones illas à Deo esse.

At qui prophetæ non sunt, possunt
 aliquando falli: quia vt ait apostolus
 cap. 11. posterioris ad Corinthios, Sa-
 tanas transfiguratur se in angelum lucis.

Vt autem verum numismadiuinæ re-
 uelationis, à falso denario illusionis
 diabolicæ secerni possit, quinque re-
 quiruntur, nimirum humilitas, paciē-
 tia, veritas, prudentia, charitas: vt ait
 Ioannes de Gerson in tractatione de
 distinctione verarū visionum à falsis.

¶ *In tempore sacrificij vespertini.*

Quādo solebat fieri sacrificium vesperti-
 num. Appellabatur tempus illud tem-
 pus constitutum, nimirum ad offerē-
 da holocausta. Ita illud intelligitur ca-
 pitis vlt. lib. 2. Regum: Immisitq; do-
 minus pestilentiam in Israel de mane
 vsque ad tempus cōstitutum: & mor-
 tui sunt ex populo à Dan vsque ad
 Bersabee septuaginta millia virorum.
 Minatus fuerat Deus missurum se pe-
 stem tribus diebus: sed tāta est eius mi-
 sericordia, vt vno tantum die miserit
 eam, quæ solum durauit à manē vsq;
 ad vespēram, seu vsque ac sacrificium
 vespertinum, quod loco illo tempus
 consti-

2. Cor. 11.

Gerson.

2. Re. vlt.

constitutū appellatur. Existimāt nonnulli tempus cōstitutum loco illo esse totos illos tres dies, quibus Deus minatus est pestem: sed priorē explanationem rectiorem esse existimo.

¶ *Nunc egressus sum.* Subaudi, à cōspectu Dei: non vt ab eo discederem, qui vbiq; est, sed vt te docerem. Dicuntur angeli egredi, quando ad homines mittuntur.

¶ *Ab exordio precum tuarum egressus est sermo.* Id est, cū tu inciperes effundere preces, exiuit sermo Dei, & sententia rerum futurarum, quas ego veni nuntiātū tibi. Ac si dicat: Cū tu orares Deum, ipse mihi præcepit, vt tibi quæ sequuntur, indicarem, quæ quidem futura sunt.

¶ *Quia vir desideriorum es.* Id est, quia res magnas desideras: quia ad Dei laudem & populi Israelitici consolationē desideras arcana & occulta mysteria intelligere: quia rerum expetendarum es magnopere cupidus, & feruente desiderio flagras. Vel quia desiderabilis es, dignus qui ameris, & desidereris. Nonnulli vertunt: Quia vir desiderabilium es. Hoc est, in quo sunt multa desiderabilia.

¶ *Septuaginta hebdomades abbreviate sunt.* Hoc est, quadringēti & nonaginta anni constituti sunt, & præfiniti, & diuinitus præordinati atque præcisi. Duplex est hebdomada, vna dierum, quæ continet septem diēs, vt cōstat ex cap. 23. Leuitici: altera annorum, quæ continet septem annos, vt liquet ex capite 25. eiusdem Leuitici. Et nullo

alio modo accipitur, meo quidem iudicio, in tota sacra scriptura, vt liquet intuenti. Cū autē hoc Danielis loco hebdomada nullo modo possit accipi pro hebdomada dierum, quia septuaginta eiusmodi hebdomadæ nondum implent annum vnum cum dimidio: & in tam exiguo tempore non fuit ciuitas instaurata, & Christus occisus, & sacrificia antiquata: quæ omnia erant in his septuaginta hebdomadis euentura, apertè ostenditur accipi pro hebdomada annorum. Et in hac sententia sunt etiam expositores Hebræi, vt ostendit Galatinus libro. 4. de arcanis catholicæ veritatis. Si autem rectè numeraueris, inuenies. 490. annos: hanc enim summam constituunt sine dubio septuaginta hebdomadæ annorū. Vt autē hæc Danielis hebdomadæ perspicuè intelligantur, reuocanda est in memoriam Ieremiæ vaticinatio cap. 25. mandata: ibi enim prædixit diuinus ille vates duraturā esse Babylonicam Iudæorū seruitutē annis septuaginta, totidēque regnum Babyloniū permāsurum: illis que expletis esse per Persas ac Medos delendum. Hæc autē Ieremiæ vaticinatio fuit anno quarto incepto, vt ipse ait eodem cap. 25. regni Ioacim, quando Hierosolyma fuit à Nabuchodonosore Babylioniorum rege expugnata: tūc enim inceptit Hierosolymæ vastatio, & multi ex Iudæis fuerunt in Chaldæam abducti: eoq; tempore inceptit captiuitas Babylonica, anno primo nimirum transacto Nabuchodonosoris, vt ibi

Galati.

Ierc. 25.

Ierc. 35.

ait

ait Ieremias, & nos in commentarijs in primū caput Danielis copiosè ostēdimus. Ac quia quando Iudæi ingressi sunt Babylonem, iam erat transact⁹ annus vnus cū dimidio regni Nabuchodonosoris, implendi erant septuaginta anni captiuitatis Babyloniæ anno secundo post euerfionē regni Babylonicæ. Septuaginta anni durationis regni Babyloniæ expleti sunt, quādo Balsasar vltimus Babylioniorum rex fuit interfectus, & Darius imperiū Chaldæorum in ditionem suam redegit: septuaginta autem anni seruitutis Babylonicæ expleti sunt anno secundo huius Darij, qui duos tantū annos nondum completos post captam Babylonem vixit. Huic successit Cyrus, qui statim anno primo sui imperij soluit Hebræorum seruitutem, eosque liberos misit Hierosolymam. Ac ita impleta est Ieremiæ vaticinatio: vt literæ diuinæ capite. 1. libri. 1. Esdræ memoriæ prodiderūt. Igitur primus annus imperij Cyri regis Persarum ac Medorum, erat septuagesimus seruitutis Babylonicæ. Ita quoque asserit Iosephus libro. 11. antiquit. cap. 1. Cū autem euersum esset Chaldæorum siue Babylioniorum regnum à Dario Medorum rege auunculo Cyri, & iam Darius anno vno regnasset in Chaldæa, legit Daniel vaticinationes Ieremiæ, & intellexit imminere ac appropinquare tempus liberationis Iudæorum, quæ futura erat anno venturo. Et ita euenit: nam illo sequente anno & rex Darius excessit

Sup. 1.

Sup. 5.

Esdr. 1.

Ioseph.

è vita, & Iudæi fuerunt restituti per regem Cyrum, qui statim post Dariū totius imperij clauum obtinuit. Igitur primo anno Darij dum Daniel pias ad Deum preces emitteret, ab eo petens ne Hebræorum scelera eorum ereptionē, quæ iam imminebat, impedirent, aut retardarent, apparuit illi Gabriel angelus, qui ei nuntiauit implendam esse Ieremiæ vaticinationem de reditu ac restitutione Iudæorum tempore, quo Ieremias fore prædixerat, nimirum fluxis annis septuaginta, qui anno sequente explebantur. Cū autem Deus solitus sit dare sæpenumero viris pijs ac iustis, plusquā illi petunt ab eo; nuntiauit Danieli per angelum Gabrielem tempus non solum liberationis à seruitute Babylonica per Cyrū regem terrestrē, sed etiā à seruitute peccati per Iesum Christū regem cœlestē: futurāq; esse liberationem hanc ab illo die, quo ei angel⁹ loquebatur, vsq; ad septuaginta hebdomadas annorum: hoc est vsq; ad annos. 490. Et in vltima harum septuaginta hebdomadarū futuram esse mūdi redemptionē per Christum. Ac si dicat angelus. Tu Daniel oras pro liberatione vni⁹ populi expletis septuaginta annis: & Deus indicat tibi redemptionē omnis generis humani expletis septuaginta hebdomadis. Non tantū futura est liberatio tui populi, quādo Ieremias prædixit: sed totius vniuersi, quando ego prædico. Ieremiæ ostendit Deus septuaginta annos vsque ad ereptionem populi Israelitici

ab exilio Babylonico per Cyrum, qui à ceruicibus Hebræorū iugum seruile deiiciet, eosque in libertatem vindicabit: tibi autē ostendit septuaginta hebdomadas annorum vsq; ad ereptionē totius mundi à seruitute peccati per verum Mesiā, qui à demonum faucibus liberabit mortales, quibus aditum referabit ad æternas cælorum sedes, ad gloriam immortalem consequendam. Hæ septuaginta hebdomadæ incœperunt à prolatione angeli: hoc est à tempore illo, quo eas angelus Danieli nuntiauit. Id ostendit ipse angelus, cum ait. Scito ergo, & animaduerte: ab exitu sermonis, etc. Id est, à tempore, quo hic meus sermo exit à me. Et durarunt vsque ad mortem Christi: & expletæ sunt anno tertio cum dimidio post Christi mortem: quo tempore fuit euangelium Hierosolymæ plenè nuntiatum. Itaq; durarunt annos quadringētos & nonaginta. Nam ab illa angeli pronuntiatione vsque ad principium instaurationis templi, fluxerunt duo anni: & templū instauratū est annis quadraginta sex, iuxta illud euangelij authore Ioanne ^{Ioan. 2.} cap. 2. Quadraginta & sex annis ædificatum est templum hoc. Si autem eos simul iungas, efficies annos quadraginta octo: templum verò illud secundum durauit annos quadringētos & octoginta & aliquot menses, vsque ad euerisionē eius per Titum Vespasianum: qui omnes simul iuncti efficiūt summam annorum quingentorum & viginti octo cum dimidio: quibus si

detrahantur triginta & octo cum dimidio, qui interfluxerūt inter finē vltimæ hebdomadæ & exitiū Hierosolymæ, manent quadringenti & nonaginta anni: quam summā constituunt septuaginta hebdomadæ annorū. Inter Christi mortem & euerisionem tēpli fluxerunt anni quadraginta duo, vt ait Eusebius Cæsariensis: & liquet ^{Eusebi.} ex annalibus imperatorum Romanorū: sed à fine vltimæ hebdomadæ vsq; ad templi euerisionem non præterierunt nisi triginta & octo cū dimidio: nam vltima hebdomada expleta fuit anno tertio cum dimidio post Christi mortem: Christus enim mortuus est in medio vltimæ hebdomadæ, vt hoc loco ait Daniel. Præter hanc annorum supputationem ponā alteram cū hac mirabiliter congruentē. A primo anno Darij quādo hebdomadæ incœperunt, qui primus Babylonicū occupauit imperium, vsque ad vltimum Darij, in quo euersum fuit imperium Persarum, fluxerūt anni. 191. author est ^{Metast.} Metasthenes Persa in libro de iudicio temporum. Et tūc incœpit imperium Græcorum, quando Alexander Magnus Dariū vltimum superauit, & Persas ac Medos in ditionem suam redegit. Durauit autem imperium Græcorum vsque ad mortē Pompeij, & principium Romani imperij sub Iulio Cæsare primo Romanorū imperatore, annos ducētos & viginti, vt ex vera constat historia, etiam si nonnulli varient scriptores. Sed hæc est vera annorū ad calculum reuocatio.

A prin-

A principio autem imperij Romani vsq; ad Christi mortem fluxerunt anni septuaginta sex, vt liquet ex annalibus Eusebij Cæsariensis. A morte autem Christi, quæ fuit in medio vltimæ hebdomadæ vsque ad finem eiusdem vltimæ hebdomadæ, præterierūt tres anni cum nonnullis mensibus, quos hic prætermitto. Numera omnes hos annos, inuenies quadringētos & nonaginta: qui summam efficiunt septuaginta hebdomadarum annorum. Has septuaginta hebdomadas diuidit angelus in tres partes, quarum prima cōrinet septem, altera sexaginta duas, tertia vnam, quæ est vltima. Ratio autem huius diuisionis est hæc. A tempore pronuntiationis illorum verborum angeli vsque ad finem septē hebdomadarum, quod tempus continet quadraginta nouem annos, Iudæi erāt restituendi, & templum instaurandū, & mœnia ædificāda: quod ita euenit. In alijs hebdomadis sexaginta duabus, erant Iudæi variè cursum vitæ in Iudæa confecturi, modò rebus prosperis & ad volūtatem fluentibus, modò aduersis & resstantibus. Id quod eodem contigit modo. In vltima autem hebdomada quæ erat à Christi baptismo incœptura, erat idem Christus tribus annis cū dimidio concionaturus, illisq; exactis ad eadē crucis à Iudæis vocandus, atq; acerbissimis cruciatibus interficiendus. Id quod effectum est, vt ipse nobis morte sua vitam tribueret, & sanguine suo pro nobis fuso scelera nostra deleteret, animosque no-

stros expiaret. Mortuus est autem anno ætatis suæ trigesimo tertio, nimirum impleto anno trigesimo secūdo, & inchoato alio. Hoc ait Ignatius in ^{Ignati.} epistola ad Trallianos, & Epiphanius ^{Epipha.} libro. 3. hæresum, & est cōmunis sententia. Sustinuit autem Christus Deus noster mortem in medio vltimæ hebdomadæ: nam illa continebat septem annos: & inter baptismum Christi & eius mortem tres anni cum sex mensibus circiter interfluxerunt. Hanc vltimam hebdomadam ideo Daniel separauit à cæteris, quia de ea erat multa dicturus, & in ea effecta sunt admiranda mysteria redemptionis humanæ per dominum nostrum Iesum Christum. Mortuo autē Christo, veteris legis sacrificia cessarunt. Sed erat synagoga cum honore sepelienda. Ac quia sacrificia illa quæ Christi figuram gerebant, quieuerunt, cum Christus ^{Ioan. 19} efflans animā dixit in cruce: Consummatū est, vt Hieronymus, Chrysostomus, & cæteri patres asseruerūt, ^{Hieron. Chryso.} ideo ait hoc loco angelus: In medio hebdomadæ deficiet hostia & sacrificium. Sed quia impij Iudæi Christum sanctum, verum suum Mesiā, qui eos liberatum venerat, ad interitum crudelissimum falsis criminibus vocarunt, & huic impietati pestilentem contumaciā à furore & perfidia inductam adhibuerunt, fuerunt à Romanis victi, & acerbissimis calamitatibus oppressi. Machinati sunt sibi ipsis & corporum & animorum exitium: extincta est nominis eorum

claritas & amplitudo: fuit sanctum ac celebre templum flammis expositum: & ipsi denique dignitatem suam penitus labefactarunt, urbemq; florentissimam funditus euerterunt. At quia hec vastitas non erat ad breue exiguumq; tempus duratura, sed omnium seculorum memoria permanfura, ait angelus: Et vsque ad consummationem & finem perseuerabit desolatio. Hanc arbitror esse germanam ac veram harum hebdomadarum intelligentiam: quam in fine capituli dilucidabo. Nunc ad literæ seriem explanandam accedamus.

¶ *Super populum tuum.* Hoc est, super populum Iudaicum, qui tuus est sanguine, & affectu, pro quo preces emittis: sed qui ob eius scelera non meretur dici populus Dei, sed tuus. Ita Moysi dixit Deus, cum filij Israël vitulum coluissent: Vade, descende: peccauit populus tuus.

¶ *Super urbem sanctam tuam.* Id est super Hierosolymam, quam sanctam existimas. Vel in qua Deus tuus efficiet mysteria redemptionis humanæ. Diuus Matt. cap. 4. vocat Hierosolymam ciuitatem sanctam.

¶ *Et consumetur preuaricatio, ut finem accipiat peccatum.* Id est, ut finiatur flagitium, & deleatur peccatum meritis passionis Christi: de quo Ioanes Baptista apud Ioannem euangelistam cap. 1.

Ioan. 1. Ecce, inquit, agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Et Esaias. 53. Ipse vulneratus est propter iniquitates nostras: attritus est propter scelera nostra. Et

paulò post: Posuit dominus in eo iniquitatem omnium nostrum. Et ipse apud eundem Esaiam. 43. Ego sum ipse, qui deleo iniquitates tuas. Omnia peccata virtute meriti Christi quantum est ex sufficientia eius, dimittuntur in sacramentis ab ipso Christo institutis: & per veram contritionem cum fide ipsius Christi. Ideo de illo ait capite primo Apocalypsis Ioannes: Dillexit nos, & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo. Et diuus Petrus cap. 2. 1. Peti. prioris epistolæ suæ: Peccata nostra pertulit in corpore suo super lignum: Est igitur horum verborum sensus. Non solum ô Daniel Deus liberabit populum tuum ab exilio, sed genus hominum à peccatis per Christum filium suum unigenam, verum Deum & verum hominem, quem mittet in mundum, ut eius deleat peccata: qui quatenus homo versabitur inter homines, & subibit mortem: & quatenus Deus delebit hominum peccata. Colligis ex hoc loco Christum esse verum Deum: nemo enim delet iniquitates, nisi Deus, qui est salus animarum nostrarum precipuus author: & esse verum hominem, qui cum hominibus versatus est. Eum vidit diuinus psalter mentis oculis cum hominibus versantem, cum inducit populum Iudaicum, non uniuersum, sed cœtum piorum ita loquentem psal. 45. Dominus virtutum nobiscum: susceptor noster Deus Iacob. Et in fine versus adijcitur Sela: quasi dicat: ô rem admirabile & præclaram videre Deum factum hominem. Vbi aduerte pro-

domi-

domino esse in Hebraico Iehouah nomen Dei ineffabile, quod soli Deo tribuitur. Ac si dicat: nobiscum est, nobiscum viuit & comunicat verus Deus humanatus. Et quia mysterium hoc erat absconditum, ponit in titulo eiusdem psalmi: Pro arcanis: nimirum Christi. De eo ait ita Baruch capite. 3. Hic est Deus noster, & non aestimabitur alius aduersus eum. Hic adinuenit omnem viam disciplinæ: & tradidit illam Iacob puero suo, & Israël dilecto suo. Post hæc in terris visus est, & cum hominibus conuersatus est. Hæc ille. De Christo prædixit Esaias capite. 53. Ecce Deus noster veniet, & saluabit nos. Et. 40. Ecce dominus Deus in fortitudine veniet. Et Michæas. 5. vbi locutus est de temporali natiuitate in oppido Bethlehemitico, loquitur de æterna dicens: Et egressus eius ab initio, à diebus eternitatis eius. Ideo dicebat Christus dominus apud Ioan. 8. Ante quam Abraham fieret, ego sum. Alludit ad verba illa Exodi capite. 3. quæ dixit Moysi: Ego sum, qui sum. Et apud Ioannem. 10. ait: Ego & pater vnum sumus. Non dixit, vnus, sed vnum, ut vnitatem naturæ significaret: nec sum, sed sumus, ut distinctionem innueret personarum. Ac idem pater in Christi baptismo & transfiguratione Matthæi. 3. & 7. Hic est, inquit, filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui. Et diuus Petrus Matthæi. 16. Tu es Christus filius Dei viui. Et diuus Paulus capite. 9. epistolæ ad Romanos: Ex quibus est Christus se-

cundum carnem, qui est super omnia benedictus Deus in secula. Et capite. 2. ad Philippenses: Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo. Vbi Chrysostomus & catholici doctores formam interpretantur substantialem. Ac si dicat: Cum Christus Iesus esset eiusdem cum Deo patre substantiæ & naturæ, eique æqualis & consubstantialis, & ideo rerum omnium dominatum haberet: tamen seipsum abiecit, naturam accipiens humanam. Vbi aspicias, quam apertè apostolus Christum appellet Deum & hominem. Id quod hoc capite ostendit Daniel. Cum enim dixit, delenda esse peccata per Christum, indicauit eius diuinitatem: cum verò postea dixit eum esse occidendum, indicauit eius humanitatem. Deus enim mori non potest, quatenus Deus est. Verè tamen dicimus mortuum fuisse Deum, quia mortuus fuit Christus, qui est Deus & homo: mortuus autem est, non quatenus Deus, sed quatenus homo.

¶ *Et adducetur iustitia sempiterna.* Id est, & adducatur per Christum iustificatio, quæ in via inchoatur, & in patria perficitur: quam ob causam vocatur eterna. Vel nominatur eterna respectu iustitiæ veteris legis, quæ his verbis repellitur, quia cum esset in vmbriis posita, erat per legem nouam abroganda. Iustitia enim accipitur pro iustificatione, ut cap. 2. epistolæ ad Galatas: Si per legem iustitia, ergo Christus gratis mortuus est. Ac si dicat apostolus: Si

lex vetus sufficiebat ad iustificationem nostram, frustra mortuus est Christus: sed quia lex nō sufficiebat, venit Christus, & pro nobis mortem sustinuit, vt nos iustificaret, & ad gloriam sempiternam perduceret. Eodem modo accipitur capite. 2. epistolæ Iacobi apostoli: Et reputatum est illi ad iustitiā. **Iac. 2.** Et capite. 1. Lucæ: Vt seruiamus illi in sanctitate & iustitia corā ipso, omnibus diebus nostris. Vel accipitur hoc Danielis loco iustitia pro iuris æquitate, quæ est habitus animi communi vtilitate conseruata, suam cuique tribuens dignitatem, puniens delicta, & præmio afficiens virtutes. Hæc appellatur in diuinis literis virga Aaronis, ventilabrum, & gladius ex vtraque parte acutus. Christus enim via iustitiæ genus hominum liberauit, luens poenas scelerum eorum. Ideo ait ipse apud Ioannem: Nunc iudiciū est mū- **Ioan. 12.** di. Et psalmo. 128. Supra dorsum meū **Psal. 128.** fabricauerunt peccatores. Et psal. 58. **Psal. 58.** Quæ non rapui, tunc exolvebam. Et **Esa. 53.** Esaias capite. 53. Verè dolores nostros ipse tulit, & languores nostros ipse portauit. Voluit diuinus pater, vt fili⁹ eius pro nobis pateretur: & vt iustitiā suam indicaret, proprio filio suo non pepercit, vt verbis vtar apostoli. Hoc voluit idem apostolus significare capite tertio epistolæ ad Romanos, cum **Rom. 8.** dixit: Quem proposuit Deus propitiatorem per fidem in sanguine ipsius, ad ostensionem iustitiæ suæ, propter remissionem præcedentium delictorum. Vel accipit Daniel iustitiam pro

euangelio, quemadmodum accipitur cap. 45. Esaiæ: Egredietur de ore meo **Esa. 45.** iustitiæ verbum. Et capite. 10. Osee: Osee. 10. **Ose. 10.** Cūm venerit, docebit vos iustitiam. Et capite tertio posterioris ad Corinthios: Si ministratio dānationis in gloria est, multò magis abundat ministerium iustitiæ in gloria. Vbi apostolus per damnationem intelligit legem veterem, quæ suos præuaricatores morte damnabat: per iustitiam verò legem nouam, quæ est iustificationis administratrix. Fortasse per iustitiam sempiternam intelligit Daniel Christum Deum nostrum: de quo ait apostolus cap. 1. epistolæ prioris ad Corinthios: Qui factus est nobis sapientia, & iustitia, & sanctificatio, & redemptio. Hanc iustitiam quærere debemus iuxta illud Christi seruatoris nostri apud Matthæum. 6. **Mat. 6.** Quærite primò regnū Dei, & iustitiam eius. Intelligi autē hoc Danielis loco per iustitiam Christum asserit rabi Barachias in libro de ordine mundi, rabi Moses Baranaham, & rabi Ioseph. **Barach. Mole. Ioseph.** ¶ *Et impleatur visio & prophetia.* Et implebuntur vaticinationes de Christo. Visio & prophetia pro eodē accipiuntur. Vnde idem Christus tempore mortis eius imminente: Ecce, inquit, ascendimus Hierosolymam, & consummabuntur omnia, quæ scripta sūt per prophetas de filio hominis. Et diu⁹ **Luc. 18.** Ioannes cap. 19. Sciens Iesus quia omnia consummata sunt, vt consummaretur scriptura, dixit: Sitio. Et paulò post: Cūm ergo accepisset Iesus acetū, dixit:

Mat. 22. dixit: Cōsummatum est. Apud **Mat. 22.** cap. 11. & **Luc. 16.** ait Christus: Omnes prophetae & lex vsque ad Ioannē prophetauerunt: Nimirū de Christo venturo. Ioannes autem non de venturo vaticinatus est, sed de præsentī, quem digito ostendit. **Ioan. 1.** ¶ *Et ungetur sanctus sanctorum.* Hoc est Christus, qui secundū assumptā humanitatem vnctus est oleo lætitiæ, & vberimo fonte gratiæ copiosius omnibus sanctis illius confortibus & cohæredibus. Nam illis fuit vis Spiritus sancti per partes communicata: illum autem totum tota effusa largissimè repleuit. De hac vnctione ait psal. **Psal. 44** 44. diuinus vates: Vnxit te Deus Deus oleo lætitiæ præ confortibus tuis. Quem locum diuus Paulus in epistola ad Hebræos de Christo interpretatur. **Hebr. 1.** Et ipse Christus apud Esaiam. 61. ait: **Esa. 61.** Spiritus domini super me, eo quòd vnxit me. Ad quæ loca alludit Petrus apostolus cap. 10. Actorum, cūm ait: Iesum à Nazaret vnxit Deus Spiritu sancto & virtute. Eam ob causam appellatur Christus: nam Christus idē est quod vnctus: vncti autem erant reges & sacerdotes: Christus verò rex est, & sacerdos, & sanctus sanctorum, non solum ob sanctitatis præstatiā, sed etiam ob eius efficiētiā. Ait enim **Ioan. 1.** Ioannes: De plenitudine eius omnes nos accepimus. ¶ *Ab exitu sermonis.* Id est, ab egressu horum verborum meorum: ab hora pronūtiationis huius sermonis mei de ædificanda vtraque Hierosolyma,

nimirum terrena in Iudæa, & spirituali, quæ est ecclesia, in toto orbe terrarum. Qui sermo qui exit modò à me, exiuit à Deo mihi illum ostendente, vt ego illum tibi aperirem. ¶ *Vsque ad Christū ducem.* Ducē etiam cum appellat Deus pater apud Esaiā cap. 55. Ecce testem populis dedi eum, **Esa. 55.** ducem & præceptorem gentibus. Et apud Michæam. 5. Et tu Bethlehem **Mich. 5.** terra Iudah nequaquam minima es in principibus Iudah: ex te enim exhibit dux, qui regat populum meū Israel. Ita hic locus citatur apud Matthæum cap. 2. Quod autē ait: Vsque ad Christum ducem hebdomadæ septem, & hebdomadæ sexaginta duæ: refertur ad tēpus illud, quo Christus se cœpit ducem populi declarare: quando in eius baptismo aperti sunt cœli, & vidit spiritum Dei descendentem sicut columbam, & venientem super se. **Mat. 3.** Et ecce vox de cœlo dicens: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui. Tunc repletæ sunt sexaginta nouem hebdomadæ, & incepit septuagesima, & vltima. ¶ *Et rursus ædificabitur platca et muri.* Subaudi Hierosolymæ, pro qua oras: nimirum in primis septē hebdomadis. Sed erit in angustia temporū: hoc est in calamitatibus & molestijs, quibus illo tempore ob vicinorum populorum impedimenta Iudæi afficiētur. Id ita euenisse liquet ex libris **1. Esdr. 3.** & **4.** **2. Esdr. 4.** ¶ *Et post hebdomadas sexaginta duas occidetur Christus.* Subaudi, additis alijs **Cc 4** septem,

septem, quæ omnes sexaginta nouem efficiunt. Igitur post hebdomadas sexaginta nouem, hoc est, hebdomada septuagesima occidetur Christus, verus ac proprius Dei filius. Vnde apostolus. 8. ad Romanos: Qui proprio filio suo non pepercit, etc. Vbi Hilarius lib. 6. de trinitate ait: Naturæ veritatem significanter expressit, ut qui superius filios plures per spiritum adoptionis demonstrat, nunc unigenitum Deum filium proprietatis ostenderet. Hic in medio ultimæ hebdomadæ fuit pro nobis occisus. Vide quàm aperte hic Daniel vaticinetur de morte Christi.

¶ *Et non erit eius populus, qui eum negaturus est.* Hoc est, & populus Iudaicus qui negaturus est Christum dominum, non erit eius amplius: non erit deinceps populus Dei. Negarunt Iudæi Christum, quando apud Pilatum dixerunt: Tolle, tolle, crucifige eum. Et paulò post: Non habemus regem, nisi Cæsarem. Hoc autem non de omnibus intelligitur, sed de illis duntaxat, qui noluerunt ad Christum conuerti, qui impietati suæ pertinaciam adhibuerunt.

¶ *Et ciuitatē & sanctuarium dissipauit populus cum duce venturo.* Id est, & exercitus Romanus cum duce suo Tito Vespasiano euerter Hierosolymam, & sanctum Dei templum. Locutus est de acerbissima Christi nece: nunc de eius loquitur ultione, quæ postea venit anno ab illa quadragesimo secundo. Quidam vertunt: Populus ducis venturi: ut exitium templi tribuant exercitui Romano, non autem Tito, quem aiunt,

illud seruare voluisse. Euerfio Hierosolymæ fuit post septuaginta hebdomadas: sed quoniam poena illa ideo inflata fuit Iudæis, quia Christum immanissimè vocarunt ad crucis interitum, meritò fuit addita huic vaticinationi.

¶ *Et finis eius vastitas.* Et finis vrbis ac templi erit euerfio per Romanum exercitum inducta. Sensus est. Et ultimo pralio euertetur ac vastabitur ciuitas, & templum delebitur, & incendio flagrabit.

¶ *Post finem belli statuta desolatio.* Id est finito bello Romanorum aduersus Iudæos erit desolatio à Deo statuta & præfinita. Erit ciuitas illa desolata ex Dei statuto. Quidam vertunt: Ad finem belli statuetur seditio. Ac si dicat: Propè finem obsidionis labefactabuntur vires Hierosolymæ propter seditiones, & bella interna ac ciuilia.

¶ *Confirmabit autem pactum multis hebdomada vna.* Reuertitur ad id, vnde exierat oratio. Ultima, inquit, hebdomada confirmabit Christus legem euangelicam multis rebus, verbis, factis, & signis. Vel multis hominibus. Et rectè ait, multis, non omnibus, quia ut diu ait Ioannes capite. 1. In propria venit, & sui eum non receperunt. Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri. Christus quantum in se fuit, omnibus euangelium confirmauit: sed non omnes illi credere voluerunt. Euangelium in literis diuinis dicitur nouum testamentum, mensa, lux, benedictio, lex noua, dies, clypeus, virga virtutis, cornu salu-

salutis, spiritus, verbum domini, aqua, veritas, aqua sapietie salutaris, lux magna, dies virtutis, virtus Dei, foedus & pactum. De hoc foedere & pacto loquitur hoc loco Daniel. De eo dixerat Deus apud Ierem. 31. Ecce dies veniet, dicit dominus, & feriam domui Israel, & domui Iuda foedus nouum, non secundum pactum, quod pepigi cum patribus vestris in die, qua apprehendi manum eorum, ut educeré eos de terra Ægypti. Et paulò post explicans quod esset hoc pactum nouum, quod se confirmaturum pollicebatur: Dabo, inquit, legem meam in visceribus eorum. Quem locum diuus Paulus in epistola ad Hebræos de euangelio, quod nouum appellat testamentum, interpretatur. Nouum testamentum derogauit vetus: nam hæc est testamentorum vis & natura, ut prius per posterius derogetur. Hoc nouum testamentum fuit morte Christi confirmatum: nam ut iura statuunt, & diuus asserit Paulus in epistola ad Hebræos, vbi testamentum est, mors necesse est intercedat testatoris. Hæc existimo esse confirmationem, de qua præcipuè hoc loco loquitur Daniel. Huic expositioni fauet versio Theodotionis ita habens: Et confirmabit testamentum multis hebdomada vna.

¶ *In medio hebdomadæ deficiet hostia & sacrificium.* Id est, in medio ultimæ hebdomadæ mortuo Christo cessabunt omnia veteris legis sacrificia. Nam cum essent Christi figuræ atque vmbra, erant in eius morte antiquanda & finienda.

In epistola priore ad Corinthios ait apostolus res illas in figura Iudæis contigisse. Et in epistola ad Hebræos: Lex, inquit, vmbra habet futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum. Hoc est, non ipsam propriam lucem. Figura autem cessat adueniente veritate, & vmbra adueniente luce. Esse autem euangelium veritatem indicat illud Ioannis. 1. Lex per Moysen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est. Et illud apostoli ad Galatas. 3. Quis vos fascinavit non obedire veritati? Est etiam lux, iuxta illud Esaiæ. 9. Habitantibus in regione vmbrae mortis lux orta est eis. Et illud apostoli in epistola ad Rom. 13. Induamur arma lucis. Diuinus psaltes vno & eodem versu euangelium vocat lucem & veritatem psal. 42. Emitte lucem tuam, & veritatem tuam. Quem admodum veniente & coruscante sole stellæ non apparét: ita adueniente Christo, mundumque morte sua illustrante, sacrificia Mosaica euauerunt. Durante lege vetere erant illa sacrificia Deo grata, quia bona futura adumbrabant, pietatem & religionem offerentium declarabant, & idolorum cultum excludebát. Sed non qua ratione erant carnalia, nec ex parte operis operati, ut theologi scholastici loquuntur. Erantque tantum vsque ad Messiam duratura, qui erat legem gratiæ laturus. At veniente lege noua erat vetus abroganda: ipse enim Deus ait in hunc modum aquod Ieremiam cap. 31. Ecce dies venient, dicit dominus, & feriam domui

Rom. 8.

Hilari.

Heb. 10.

Ioan. 1.

Galat. 3.

Esai. 9.

Rom. 13.

Psal. 42.

Similitudo.

Ioan. 19.

Iere. 31.

Hebr. 8.

9. & 10.

Hebr. 9.

Theod.

1 Cor. 19.

domui Israël, & domui Iuda fœdus nouum, non secundum pactum, quod pepigi cum patribus vestris in die, qua apprehendi manum eorum, vt educrem eos de terra Ægypti. Hoc erit pactum, quod feriam cum domo Israel: post dies illos, dicit dominus, dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam: & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum. In hanc sententiam citat apostolus hunc locum ad Hebræos. 8. vbi profœdere & pacto legit, testamentum. Hoc promissum confirmauit Deus apud Baruch cap. 2. cum dixit: Statuam illis testamentum alterum sempiternum: vt sim illis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum. Et per Esaiam cap. 55. dixerat: Inclinate aurem vestram, & venite ad me, & viuet anima vestra, & feriam vobiscum pactum sempiternum. Hoc sempiternum pactum est sanctum Christi euangelium: quod non de monte Sinai exiuit, sed de Sione: iuxta illud Esaiam cap. 2. De Sion exhibit lex, & verbum domini de Ierusalem: vbi per legem & verbum domini euangelium significatur. Nonne intueris, quam aperte loquatur de lege noua legis veteris abrogatrice? Apud Esaiam primo ait ita Deus loquens cum Iudeis temporis euangelij: Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum? Plenus sum. Holocausta arietum, adipem pinguium, & sanguinem hircorum nolui: ne offeratis mihi hæc vltra. Et apud Amos 5. Amos ca. 5. Si obtuleritis holocausta & munera vestra, non suscipiam.

Et per Ieremiam. 6. Holocausta vestra non sunt accepta, & victimæ vestrae non placuerunt mihi. Et apud Dauidem psal. 39. conferens filius cum patre sermones has voces emittit: Sacrificium & oblationem noluiisti: aures autem perfecisti mihi. Holocaustum, & pro peccato non postulasti: tunc dixi: Ecce venio. In capite libri scriptum est de me, vt facerem voluntatem tuam. Intelligi hunc locum de Christo cum Deo patre loquente asserit diuus Paulus cap. 10. epistolæ ad Hebræos. Sed verba illa: Aures autem perfecisti mihi, possunt verti: Aures autem perforasti mihi: hoc est, voluisti, vt tibi parerem. Vel, corpus autem aptasti mihi: vt legit apostolus in epistola ad Hebræos. Hoc est, induisti me corpore: voluisti, vt essem homo, quod pro peccatoribus crucem subirem: & ita veteris legis sacrificia & hostiæ cessarent. Vaticinans Oseas de tempore legis nouæ, quando iam essent abrogata Iudæorum sacrificia: Non placebunt, inquit, domino sacrificia eorum. Aspicias ipsam legem veterem asseruisse fore, vt ipsa abrogaretur, & altera ferretur in aeternum duratura. Ipse sui ipsius eadem prædicebat, & literis explicabat, instar Viriæ, qui secum portabat literas necem suam continentem. Et quia lex vetuserat antiquanda, & noua ferenda, dicebat apud Esaiam Deus cap. 43. Ne memineritis priorum: & antiqua ne intueamini: ecce ego facio noua. Vnde diuus Paulus in epistola posteriore ad Corinthios cap. 5. Vetera, inquit, transierunt: ecce

Similitudo. ecce facta sunt omnia noua. Vt perit pictor volens imaginem quandam fingere omnibus numeris absolutam, prius preparat tabulam, efficiens in ea lineas rudi quodam carbone, non quæ permaneant, sed quæ ad colorum picturam solum durent: imagine verò perfecta lineæ illæ euanescent: ita sapientissimus Deus admirabilem legem gratiæ conditurus, instituit prius veteris legis sacrificia & cerimonias tanquam lineas & umbras, quæ vsque ad viuorum nitidorumque colorum picturam duntaxat perdurarent. At consummata noua lege, enuntiatoque sancto Christi euangelio omnia illa vetera lineamenta euauerunt. In agno immolato adumbrabatur Iesu Christi seruatoris nostri mansuetudo: in turo fortitudo: in vitulo abundantia gratiæ celestis: in oue fructus patientiæ: in columba simplicitas: in turture dilectio erga sponsam, quæ est ecclesia: in hircoc, ariete, & hœdo nostrorum peccatorum impuritas, quorum ipse erat poenas daturus. Occidebantur & sacrificabantur animalia, quia Christus erat occidendus & sacrificandus. Deo in lege vetere effundebatur sanguis, & vt ait apostolus ad Hebræos: Sine sanguinis effusione non fit remissio. Et vt ipse ait ad Romanos cap. 10. Finis legis Christus est. Illa vetera sacrificia erant quædam lineamenta, quæ perfecta imagine in Christi morte, cum ipse dixit: Consummatum est: cessarunt, & enuntiato euangelio ad nihilum reciderunt. Et quia hoc fuit in medio

ultimæ septuaginta hebdomadarum, ait hoc loco angelus: In medio hebdomadæ deficiet hostia & sacrificium. ¶ Erit in templo abominatio desolationis. Id est, euerteretur templum Hierosolymæ ab exercitu Romanorum. Exitum illud appellatur abominatio propter ignominiam sancto Dei templo illatam: & abominatio desolationis propter eiusdem templi euerfionem. Romani duce Tito Vespasiano filio Vespasiani Hierosolymam expugnarunt, templum Dei vastarunt, & Iudæos crudelissimè vexauerunt. Lege Iosephi historiæ de bello Iudaico: qui hæc oculis vidit, verisque monumentis consignauit. Iudæi illi qui viso templo vastato permanebant Hierosolymæ, occidebantur immaniter, aut coniciebantur in vincula: qui verò se fugam mandabant, poterant quodammodo immanem illam vitare perniciem. Eadem ob causam dicebat Christus Deus noster, vt aiunt euangelistæ: Cum videritis abominationem desolationis, quæ dicta est à Daniele propheta, stantem in loco sancto, qui legit, intelligat. Tunc qui in Iudæa sunt, fugiant ad montes: erit enim tribulatio magna. Et quoniam vastitas illa templi futura erat perpetua, ait angelus Danieli: Et vsque ad consummationem & finem perseverabit desolatio. Nunquam enim postea templum illud instauratum est, vt antea, nec instaurabitur. Ob eam causam illud Aggæus propheta cap. 2. vltimum appellat siue nouissimum, cum ait: Magna erit gloria domus istius nouissi-

Luc. 2. nouissimæ plusquã primæ. Hoc ideo ait, quia Christus in illo posteriore tēplo præsentatus est, docuit, & miracula edidit. Nam ædificiorum pulchritudine & magnificentia fuit à priore superatum. Sed dices fortasse: cur dedit Deus templum illud Iudæis, si illud erat illis euersurus? In promptu est responsio. Quia Deus multa largitur in vno tempore, quæ aufert in altero, similis prudenti pædagogo, qui aliud docet discipulū in pueritia, aliud in iuuentute. Quemadmodum peritus colonus aliud agit in agro tempore hyemis, aliud tempore veris, sed non propterea mutat rationem agriculturæ: sic Deus aliud fecit tempore legis veteris, aliud tempore nouæ: sed nec ob id est sui dissimilis. Templum illud ex lapidibus mortuis constructū figura erat ecclesiæ ex lapidibus viuis constatæ. Quam ob causam ait diuus Paulus priore ad Corinthios capite. 3. 1. Cor. 3. Templum Dei sanctum est, quod estis vos. Et in posteriore cap. 6. 2. Cor. 6. Templum Dei viui. Ecclesia autē constituta, & euāgelio longè lateque propagato, cōsumpta fuit figura, & templum in quo vetera immolabantur sacrificia, funditus deletum. Nam quemadmodum medicus intelligens perniciosam esse aquam frigidam ægroto, scyphum seu poculum ei infringit, ne amplius bibat: ita Deus videns exitiosa esse Iudæis post plenam euāgelij prædicationem veteris legis sacrificia, templum illis euertit, ne amplius illa facerent. Vt fracto vase me-

dicus ægroto ab aquæ potione etiã inuitum deterret, & abducit: sic vastata Hierosolyma, & templo direptioni ac flammis commisso: Deus populū Iudaicum, vel inuitum ab antiquis victimis seiunxit, atq; separauit. Mirum est profectò cōcedi Iudæis totum orbem terrarum ad habitādum, vbi illis non licet facere sacrificia, solam autem Hierosolymam illis interdici, vbi illis licebat immolare. Magnum quidem Dei iudicium, diuturnaque dignum obseruatione. Imperij Romani gubernaculum obtinente Iuliano, quem vocant apostatam, cōuenerunt infiniti propè Iudæi Hierosolymam multis ex regionibus, vt illam cum templo instaurarent. Imperator enim ille cum à fide Christi defecisset, nihilq; ei esset antiquius, quã Christianam religionem labefactare, dedit Iudæis illis magnam & pecuniarum & artificū copiam, vt in Christi ludibrium & despectum antiquam urbem renouaret. At Deus comprefsit nefarios illos conatus: nam cum Iudæi cœpissent nudare fundamenta, multamque hausissent terram, magnus exiuit ignis, qui illos exussit, illorumque impiam pertinaciam fregit. Quam ob rem destiterunt ab incepto, ne omnes igne illo extinguerentur. Narrat hoc diuus Ioānes Chryso-
stomus oratione secunda aduersus Iudæos. Sed & Theodoretus libro. 20. Theod. Ecclesiasticæ historiæ, vbi hoc copiosè scribit, asserit præter hoc Iudæos cōportasse gypsi & calcis multa modio-

rum

rum millia, quæ irruens impetus vèti repente disperfit. Et ait conspectum fuisse in cœlo signum crucis fulgidū: ipsorumque Iudæorum vestes fuisse crucibus non tamen fulgidis, sed coloris atrii repletas. Scribit etiam historiā hanc Eusebius Cæsariensis lib. 10. Ecclesiasticæ historiæ cap. vlt. & multò copiosius Nicephorus Callistus tomo. 10. cap. 32. & 33. vbi multa notatu dignissima literis mandauit. Aspicias igitur non potuisse Iudæos Hierosolymam cum templo instaurare, post illatam à Romanis euerfionē, quàm hinc Daniel abominationē desolationis appellauit. Nonnulli per abominationem desolationis intelligunt detestabilem veterum sacrificiorū oblationem, post plenè enuntiatam euāgelij veritatem. Alij statuam Tiberij Cæsaris, quam Pilatus statuit in templo. Alij statuam Adriani imperatoris, quam ipse in templo iussit collocari. Alij impiam Antichristi doctrinam. Alij ipsum Antichristum. Sed quia Christus Deus noster loquēs de hac abominatione desolationis monet, vt qui eā viderint, fugiant ad mōtes, ne in vrbe acerbissimis afficiantur vulneribus: existimo nomine eius significari templi oppugnationē, vel impium Romanorum exercitum templum inuadentem ad illud spoliandū & euertendū. Huic expositioni fauet litera Hebræa, quæ potest verti: Erit expansio abominationis desolationis: Hoc est extensio vexilli exercitus Romani. Potest quoque hic locus verti:

Erit per alam abominatio euerfionis. Hoc est delebitur templum per exercitum gentilium: ala enim aliquando accipitur pro exercitu. At rectissima est litera editionis vulgatæ, habēs: Erit in tēplo abominatio desolationis. Et ita habet versio Græca Theodotionis. Theod. Et ita Christus dominus hunc locum in euangelio citauit. Capite. 12. loquitur etiã Daniel de abominatione desolationis: de qua ibi Deo adiuuante differemus.

¶ *Vsq̄ ad consummationem & finem perseuerabit desolatio.* Perseuerabit vastitas templi vsque ad finem mundi. Nunquam Iudæis templum illud restituetur. Id voluit diuus Paulus significare, cum dixit in epistola priore ad Thessalonicenses: Peruenit ira Dei super illos vsque in finem. Habes huius capitis explanationem perspicuā meo quidem iudicio, & veram: ex qua colliges exactas esse ac finitas septuaginta hebdomadas, de quibus hinc loquitur Daniel. Liqueat ex hac Danielis vaticinatione Christum Deum, verum Messiam iam venisse, Iudæosque illū expectantes in errore intolerabili versari. Nam quocunque modo has septuaginta hebdomadas assumpseris, & à quocunque tempore eas inceperis, videbis clarius luce meridiana eas esse completas: & ex consequente Dei filium à cœli fastigio ad terram descendisse, humanam naturam induisse, & in crucis ara animam efflasse, vt homines diuino lumine illustraret, & ad vitam immortalē perduceret. Sunt huius

huius loci variæ doctorum sententiæ, vbi scilicet faciendum sit harum hebdomadarum initium. Iulius Africanus, qui floruit imperiū tenente Marco Aurelio Antonino, in quinto temporum volumine, vbi hanc vaticinationem de Iesu Christo Deo nostro interpretatur, à vicesimo Artaxerxis regis Persarum anno, ait has hebdomadas principium habuisse: cuius sententiam sequitur Theodoretus in commentarijs in hunc locū. Eusebius Cæsariensis in octauo demōstrationis euāgelicæ libro, ab anno primo Cyri regis Persarum. Eodem modo Clemēs Alexandrinus. Hippolytus multò antè, nimirum quadagesimonono ante Cyrū. Origenes in decimo Stromatū volumine à primo anno Darij filij Astueri, à die quo angelus has hebdomadas Danieli nuntiauit. In qua sententia multò copiosius & apertius est Tertullian⁹ in libro aduersus Iudæos. Nicolaus Lyranus duas habuit opiniones: nam pri⁹ existimauit has hebdomadas incepisse anno vigesimo Artaxerxis: postea verò multò antè, nimirum anno quarto Sedechiæ circa finem. Hanc eius secundam opinionem sequitur Paulus Burgenensis in additionibus, Raymundus in Pogione, Franciscus Vatablus in annotationibus. Rabbi Salomon doct⁹ inter Iudæos, ait has hebdomadas incepisse ab euerfione primi templi, & finem fecisse in euerfione secundi. Hanc explanationem sumpsit ille ex libro illo Talmud, qui inscribitur Ceder holá: & ex libro, qui inscribitur Abodazara, vbi affirmatur. In hac sentētia fuerunt multi Iudæorum rabbini, quos citat Finus Hadrianus in Flagello Iudæorum cap. 5. lib. 5. Verùm vbiq; has hebdomadas incipias, videbis eas tempore Christi impletas fuisse, aut circa eius tempus, nempe in euerfione templi Hierosolymæ per Titum Vespasianum anno quadagesimo secūdo post Christi mortem: etiam iuxta Iudæorum sententiam. Quare omnis illis adimitur excusatio: ita enim cum illis hæc pugnat vaticinatio, vt nullo modo possint euadere. Sed nulla teneat admiratio, quòd tantam videas in huius loci explanatione authorum varietatem in temporum supputatione. Nam cum numerent tempora per regum ac principum vitas, quorum certus annorum numerus non possit ex diuina colligi scriptura, recurrunt ad annalium memoriam, & historias humanas: cum autem illæ sint disparæ, & varietate distinctæ: nam quædam plures annos numerat, quædam pauciores, & vnusquisque suum sequatur scriptorem, sunt etiã illi diuersi. Quidam aiunt Cyrum triginta annos vixisse: alij viginti duos: alij quatuor tantum. Quidã à primo anno Cyri vsque ad vigesimum Artaxerxis centum & quindecim annos numerant: alij verò quadraginta & septem duntaxat, aut circiter ad calculum reuocant. Hac ratione ductus Iosephus in libro contra Appionem: Scimus, inquit, in quot locis Hellenicus de genealogijs & tēporibus

poribus ab Agesilao discrepet: & in quot Herodotum corrigat Agesilaus. Ephorus Hellenicū in pluribus ostendit esse mendacē, & Ephorū Timæ⁹, Timæum posteri, Herodotum cūcti. Hæc ille. Nec Latini historici, nec Greci, nec Hebraici omnino cōueniūt & cōcordant in temporū numeratione, & ad calculum reuocatione. Illud est certissimum Iesum Christum dominum nostrum se in crucis ara sacrificium constituisse in vltima harū septuaginta hebdomadarum, in medio hebdomadæ, fuisseque has hebdomadas finitas & expletas anno tertio cū dimidio circiter post eius mortē: quo tempore apostoli euāgelium in Iudæa nuntiarunt, in cuius confirmationem miracula multa ediderūt. Vnde exordium sumpserint, magna cōtrouersia est. Sed inter omnes illi mihi magis placent, qui eas aiunt incepisse ab eo die, quo eas angelus Danieli nuntiauit. Id explicat ipse angelus, cum ait: Ab exordio precum tuarum egressus est sermo: ego autem veni, vt indicarem tibi. Hic sermo à Deo egressus est, fundēte Daniele preces ad illum, qui sermo erat de his septuaginta hebdomadis, quas ei angelus indicauit. Et paulò post ait idem angelus: Scito ergo, & animaduerte: ab exitu sermonis, vt iterum ædificetur Ierusalē, etc. Hoc est à pronuntiatione huius sermonis mei de septuaginta hebdomadis: qui sermo exiuit paulò antè à Deo & nunc exit à me: nam ipse mihi indicauit illum, vt ego tibi illum indica-

rem. Ab egressu, inquam, huius sermonis vsque ad generis hominū redemptionem per Christum erūt septuaginta hebdomadæ: quæ explebuntur anno circiter tertio cum dimidio post eius acerbam cædem: nam ipse in medio hebdomadæ immolabitur: eritque perpetuum sacrificium: & tūc veteris legis sacrificia cessabunt. Hæc est vera, vt ego mihi statuo, huius loci explanatio, omnibus alijs literæ congruentior, instituto diuini vatis propior, & annorum numero accommodatior. Aliarum quædam multò plures continent annos, quædam multò pauciores: hæc autem medium amplectens veram sequitur annorū supputationem à magnis ac sapientibus viris approbatam, partim ex sanctis literis, partim ex historicis Grecis, Latinis, Persis, Hebræis verè depromptā. Supputationem autem suprã digessi, verba illa explanans: Septuaginta hebdomades abbreviatæ sunt. Tanta est huius vaticinationis vis, vt illa conuictus ac constrictus Rabbi Samuel literarum diuinarum peritus, in epistola quadam ad R. Isaac ingenuè fateatur, venisse Christum, iuxta has Danielis hebdomadas. In ea sentētia existimo fuisse Iudæos illos, qui miserunt sacerdotes & leuitas interrogatum Ioan-nem, esset ne ipse Messias, vt ei traderent regnum, si seipsum Christum fateretur. Nam præter hunc Danielis locum videbant impletum esse oraculum patriarchæ illius Iacob, in quo diuinū quoddã fidei & vaticinationis lumen

lumen priscis illis temporibus mirabiliter eluxit. Cum enim ad exitum vitæ vocaretur, has voces emisit: Non auferetur sceptrum de Iuda, & dux de femore eius, donec veniat, qui mittendus est: & ipse erit expectatio gentiū. Nam tempore Christi ademptus est principatus à tribu Iuda: & nunquam postea Iudæi habuerunt sceptrum, nec dominatum, nec principem de genere Iuda: nec vnquam habebunt: quoniam adueniente regno æterno Christi Dei nostri, fuit regnum illud temporale à Iudæis penitus ablatum. Herodes enim alienigena Antipatri Alcalonitæ, & matris Cyrides Arabice filius, à Romanis suscepit Iudæorum principatum, quo tempore natus est Christus: quem diuini vates prædixerant esse à cœlesti patre in mundum mittendum. Eam ob causam dixit Iacob: Donec veniat, qui mittendus est. De illo dicebat Moses cum Deo patre loquens cap. 4. Exodi: Mitte, quem missurus es. Erat enim missurus verbum, quod erat à principio: de quo ait diuinus psaltes psal. 106. Misit verbum suum, & sanauit eos. Et psalmo. 147. Emittet verbum suum, & liquefaciet ea. Esaias cap. 16. Emitte agnū domine dominatorē terræ de petra deserti ad montē filię Sion. Et capite. 19. Mittet eis saluatorem, qui liberet eos. Et Esai. 48 cap. 48. inducit Christum ita loquentē: Dominus Deus misit me. Et Amos. 4 cap. 4. ait: Ecce dominus mittens eloquium suum. Vbi septuaginta interpretes habent Christum suum. Vnde

diuus Paulus in epistola ad Galatas: Galat. Misit Deus, inquit, filium suum factū ex muliere, factum sub lege, vt eos, qui sub lege erant, redimeret. Illud expectabant antiqui patres, eius aduentum cupiebant fideles, de eo vaticinabatur diuini vates, cuius sanguine erant mundi maculæ abluendæ, & iniquitates expiandæ. At nonnulli Iudæi obstinati aiunt modò, per sceptrum non intelligi principem nec dominum, sed calamitatem, qua illi vsque ad Messie aduentum opprimuntur. Sed septuaginta interpretes qui fuerunt natione Iudæi, vtriusq; linguæ Græcæ & Hebraicę periti, & diuina claritate illuminati, transtulerunt: Non deficiet princeps ex Iuda, & dux de femoribus eius. Et paraphrasis Chaldaica summæ apud Hebræos authoritatis, habet: Nō auferetur habens principatum à domo Iuda, nec scriba à filijs filiorū eius. Tharghum etiam Hierosolymitanū habet: Non deficient reges de familia Iehudah. Quare non sunt recetes Iudæi audiendi contra tantam nubem testium: præsertim cum omnibus diuinam legem accuratè intuentibus sit exploratum & perspectum, vocabulū sceptrum dominiū ac principatum, seu principē aut regem, atque regiam dignitatem significare. Pro principatu accipitur in oratione Esther capiti. 14. Esth. 14. libri eius mandata: Ne tradas domine sceptrum tuum his, qui non sunt. Pro rege autem apud Ieremiam cap. 51. cū ait. Qui fecit omnia, ipse est, & sceptrum Israël hereditatis eius. Hoc est, Deus

Deus est, qui regnat in Israël, & ipse est rex eius. Nec obstat, quod aiunt ceci Iudæi, vocabulum Xeuet pro quo Latinus interpres vertit sceptrum, significare etiā virgam: & ex consequente flagellum & calamitatem, non autem regem. Nam capite Numer. 24. vbi vulgata editio habet in vaticinatione Balaam: Orietur stella ex Iacob, & consurget virga de Israël: pro virga est in Hebræo idem nomen Xeuet: pro quo Onchelus paraphrastes Chaldaicus transtulit regem: ita enim habet: Cum consurget rex de Iacob, & vngetur Christus de Israël. Verba illa Esaiæ cap. 11. Egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet: vertit in hunc modum Ionathas Chaldaicus: Egredietur rex de filijs Isai, & Christus de filijs filiorum eius. Vbi tam per virgam, quàm per florē interpretatus est regem Messiam: Ieremiam secutus, qui cap. 1. Deum virgam vigilatē appellauit. Porrò Pictorius Valerianus sceptrum ait esse regni hieroglyphicum. Præterea si in oraculo Iacob acciperetur sceptrum pro calamitate, sequeretur inde solū à tribu Iudah esse illā auferendam, non autem ab alijs: & ad hoc vêturum esse Messiam tantū, vt solam vnā tribū molestijs leuet, & omnes alias in ætūnis relinquat, gentesque omnes penitus contemnat. O cæcitatem intolerabilem, o amentiam deploradam! Quo modo ergo pater dixit filio suo psal. 2. Postula à me, & dabo tibi gentes hereditatem tuā, & possessionem tuam

terminos terræ? Et psalmo. 66. In omnibus gentibus salutare tuum? Nonne diuinus ille vates Esaias, qui animum suum ab impuritatis contagione seuocarat, & ad rerum diuinarū contemplationem contulerat, spiritu prophético illuminatus inducit Deum patrē capite. 49. ita cum Messia loquentem: Parum est, vt sis mihi seruus ad suscitandas tribus Iacob, & sceces Israël conuertendas: dedi te in lucem gentium, vt sis salus mea vsque ad extremū terræ? Aggæus quoq; propheta lumine vaticinandi diuinitus illustratus cap. 2. has voces emisit: Veniet desideratus cunctis gentibus. Nonne vides Christum esse omnium tribuum ac gentium seruatorem & consolatorem? Si ille pro vna tantū tribu erat venturus, quorsum dixit Iacob in eodē oraculo: Et ipse erit expectatio gentium? Pro quo alia translatio habet: Et ipse erit congregatio gentium. Sed non est mirum cæcos fallacesque Iudæos huiusmodi interpretatiōes plenas dolis, cauillationibus & impietatibus excogitare: nam cum eorū ratio sit obcurata flagitijs, impedita obstinatione, & à diuina voluntate penitus auersa, quid aliud, quàm huiusmodi monstra machinabitur? Alij Iudæi fatentur sceptrum hoc loco Genesis accipi pro principatu, sed nō esse vaticinationem illam de Christo explanandam: quoniam in Hebraico est: Donec veniat Siloh, per quem non Christum, sed locum quendam interpretantur. Ac alias ineptias fingunt ridiculas

& impias. Sed eorum error refellitur & refutatur paraphrasi Chaldaica, quam illi ex decreto Talmudico negare non possunt. Illa enim ita habet: Non auferetur habens principatum à domo Iuda, nec scriba à filijs filiorum eius, donec veniat Mefsias, cui⁹ est regnum: & ei obedient populi. Nonne vides apertè per siloh intelligi Mefsia? Non ait: Donec veniat locus: sed donec veniat Mefsias. Ita quoque Rabbi Solomoh, R. Moses Gerundensis, R. Moses Ægyptius, & R. Leui hunc locum interpretantur. Asserunt enim intelligi de Christo: quod poteris apud Burgen. Paulum Burgensem in Scrutinio, & Marfili. apud Marsilium Ficinum in libro de religione Christiana, videre. Rabbi etiam Cabadi. tiam Cabadias qui legem transtulit literis Arabicis hunc locum de Mefsia interpretatur. Et eodè modo Rabbi Chimhi. bi Chimhi magni nominis inter Iudæos. Vocabulū siloh quod est in Hebræo, deducitur à verbo salach, quod Psal. 104. significat mittere: vt psalmo. 104. Mifit ante eos virum. Et capite Ezech. 2. Mitto ego te. Quam ob causam rectè Latinus noster interpret transtulit: Qui mittendus est. Similiter apud Ioan. 9. Ioannem capite nono: Vade, lina te in natatoria Siloe, quod interpretatur missus. Siloh enim & Siloe ab eodem verbo salach, quod mittere significat, deriuantur. Sed quoniam filii Pagnin. significat filiū, ait Pagninus in Thesaurō siloh significare filium eius: posseq; verti: Donec veniat filius eius: nimirum Iuda. Dixerat enim: Non auferetur

ceptum de Iuda. Et per filium Iuda intelligit Christum, qui secundū carnem de tribu Iuda descendit. Sed in bibliorum versione habet: Donec veniat Mefsias. Potest nihilominus siloh deduci à verbo salah, quod significat in pace & quiete esse. Vnde siloh significat quietem, felicitatem, pacē, & pacificum: quæ omnia Christo conueniūt: quem Esaias nono vocat principem pacis. De quo ait apostolus ad Ephesios capite secundo: Ipse est pax nostra, qui fecit vtraque vnum. Hac ratione ductus existimat Vatablus, posse verti hunc locum: Donec veniat felicitas: vel author felicitatis. Sed ex his interpretationibus illa eminent inter omnes, quam reddidit Latin⁹ noster interpret: Donec veniat, qui mittendus est. Hæc est clarior, germanior & excellentior, quæ apertè ostendit, fore vt filius Dei verus Mefsias mitteretur à patre: eumq; venisse tēpore Herodis, quādo Iudæis ablatū est sceptrū: à quo tēpore nullū postea regem habuerunt de genere Iuda, nullū ducem eiusdē tribus, qui eorū rempublicam gubernaret. Hoc oraculum Iacob & multa alia, quæ breuitatis causa silētio prætereo, ostendunt perspicuè Iudæorū ignorantia & cæcitate Mefsia venturū sperantiū, cum iam venerit, quē ipsi recipere noluerūt, quin potius ad cædem crudelissimam vocarūt. Quare sunt neglecti, & calamitosi: nec habent templū, nec sacrificia, nec regem, nec sacerdotes, nec prophetas, nec terram promissam: imò nec spem, cum sint

sint fluxæ & expletæ septuaginta hebdomadæ: de quibus hoc loco loquitur Daniel, intra quas erat Christus venturus, & occidendus. Non me fugit obstinatos Iudæos afferre cauillationes ad deprauandū hoc caput Danielis, sed ineptas, ac planè nullius momenti: quibus rectè respondet Petrus Galatinus lib. 4. arcanorum catholicæ veritatis: & nonnulli alij, qui nomen suum immortalitati commendarunt.

Annotations ex Hebræo in caput. 9.

Go Daniel intellexi ex libris. Quidam pro, intellexi, vertunt attentè consideravi. Verbum Hebraicū est יָדַבְּרָא, quod vtrunq; significat & intelligere, & considerare, seu animaduertere. Pro intelligere Psal. 138. accipitur psalmo. 138. Intellexisti cogitationes meas de longè. Hoc est, nō solum actiones meæ, sed etiam cogitationes tibi domine notæ sunt: nec solum dum eas in corde verso, quin potius priusquam quicquam cogitè. Voluit his verbis diuinus psaltes admirabilem Dei cognitionem significare. Sed quia pro, cogitationes meas, est in Hebraico יָדַבְּרָא lerehi, cuius singulare est יָדַבְּרָא reagh, quod præter cogitationem significat amorem & calamitatem, possunt verti verba illa: Intellexisti amores meos à longè. Ac si dicat: Tibi domine est cognit⁹ & respectus amor, quo ego te multo ab

hiñc tempore prosequor. Vel sic: Intellexisti afflictiones meas procul: id est priusquam me premerent. Significat etiam verbum hoc erudire: pro quo noster Latinus interpret vertit dare intellectum: vt psal. 118. Declaratio sermonum tuorum illuminat, & intellectum dat paruulis. Vbi pro, declaratio, vertit Hieronymus ostiū. Possunt verba illa ita ex Hebræo transferri: Ostium verborum tuorum illuminat, & erudit humiles seu simplices. Non enim tantum interiora & secretiora diuinæ scripturæ illuminant, sed etiā ipsa ianua & primus aditus lucem præbet, & animos non superborum, sed humiliū solet illustrare. Pro considerare accipitur verbum hoc capite Prouerb. 7. Considera uerbum cordem iuuenem. Et capite 37. Iob. 37. Considera mirabilia Dei. Quam ob causam non perperam hunc locū ita nonnulli vertunt: Ego Daniel attentè consideravi in libris. ¶ Numerum annorum. Pro, annorum, est in Hebræo יָדַבְּרָא xanah, quod nomen significat mutationē, & iterationem, & annum: quod anni mutantur, & solis cursus vt antea iteretur. Eo utitur psalmographus: cum ait psal. 89. Dies annorū nostrorū in ipsis septuaginta anni. Si autem in potentatibus octoginta anni: & amplius labor & dolor. Nam quod restat post annos octoginta, plenum est morbis & angoribus & molestijs. Nihil nobis ad dolorem & cruciātes ægrotudines potest acerbius accidere, quā lōga vita;

& tempore producta senectus. Posūt nihilominus hæc verba ita ex Hebræo transferri. Dies annorum nostrorum quibus viuimus, sunt septuaginta anni: aut ad summum octoginta anni: et præcipuum eorū labor & dolor. Quid est enim præcipua pars vitæ nostræ quàm laborum corporis, & contentionum animi rota quædam viua, ac mœrorum, acerbis, lachrymarum, cruciatuū, & ærumnarum officina? Annus variè numeratur iuxta diuersarum nationum consuetudinem. Hoc autem Danielis loco, quemadmodū alijs diuinæ scripturæ annus est duodecim mensium spatium. Si autē scire volueris nomina mensium apud Romanos, Ægyptios, Hebræos, Græcos, Britanos, Cyprios, Chaldæos, Athenienses, Achiuos, Macedones, Bithynios, & alias nationes, vide Bedam presbyterū in libro de temporū ratione, & Ioannē Nouiomagum in scholijs in eundem librum, & Theodorum Gazam, & Eucheriu lib. 2. instructionum ad Salonium, & Liliū Gregoriū in libro de annis & mensibus. Nec audiendi sunt, qui aiunt annum in enumeratione annorum antiquorum patrum accipi pro spatio quatuor tantum mensium: nam ex ipsis sacris literis liquet, annos illos esse tunc, quemadmodum sunt modò, & nihil in re, aut parum differre. Itaque in sancta scriptura annus est spatium mensium duodecim. Ita accipitur capite. 5. Genesis, vbi scriptum est: Factum est omne tēpus, quod vixit Adam, anni nō-

genti triginta. Et cap. 9. Impleri sunt omnes dies Noë nongentorum quinquaginta annorum. Et alijs in locis. Quin etiam antiquissimi authores longissimam fuisse priscorum vitam memorix prodiderunt: qua in re cum diuinis literis concordarunt. Et nonnulli faciunt mentionem illius Noë, qui in eluione terrarum arcam fabricauit. Hi sunt Berofus Chaldæus, Manethon Ægyptius, Mochus, Esti⁹, Hecathæus, Hellanicus, Acusilaus, Nicolaus historicus, Ephorus. Quorum duo vltimi mentionem faciunt quorundam antiquorum, qui annos mille vixerunt. Qua de re vide Iosephum capite. 8. libri. 1. antiquitatum Iudaicarum.

¶ *Vt ambularem in lege ipsius.* In translatione Theodotionis est: Vt ambularem legitimis eius. Quod idem est: lex enim Dei nomine legitimorum significatur: vt cap. 12. Leuitici: Custodite legitima mea. Verba sunt Dei legis suæ obseruantiam commendantis. Et capite. 20. eiusdem libri: Nolite ambulare in legitimis nationum. Lex diuina appellatur in sancta scriptura testimonium, iudicium, eloquiū Dei, iustitia, mandatum, præceptum, vita, lucerna, vinū, lac, lumen, pabulum, iugum, via salutis, verba Dei, statuta, & legitima. Nonnulli vertunt: Vt transigeremus vitam ex legibus ipsius: siue, vt viueremus secundum legem ipsius. Nec perperam omnino: nam in Hebræo est verbum *halac*, quod significat ambulare, quem-

Genes. 9.

Leui. 26.

Psal. 118.

Prover. 10.

Mich. 6.

Rom. 8.

Rom. 13.

Gala. 5.

1. Cor. 6.

Leui. 20.

Gene. 17.

Esa. 38.

Theod.

Leui. 12.

Leui. 20.

quemadmodum Halac: in diuinis autem literis idem est sæpe ambulare ac viuere. Ita accipitur cap. 26. Leuitici: Si in præceptis meis ambulaueritis, dabo vobis, etc. Hoc est, si secundum præcepta mea vixeritis. Eodem modo psalmo. 118. Beati immaculati in via, qui ambulant in lege domini: Et Proverb. 10. Qui ambulat simpliciter, ambulat confidenter. Et capite Michææ. 6. Et ambulasti in voluntatibus eorum. Pro quo codices vitiosi habent: in voluptatibus. Sensus est: Et vitam ad eorum consilia traduxisti: iuxta eorum vixisti voluntatem. Vnde diuus Paulus cap. 8. epistolæ ad Romanos: Non secundum carnē, inquit, ambulamus. Et. 13. eiusdem: Sic vt in die honestè ambulemus. Hoc est, ita vt in tempore legis gratiæ honestè viuamus. Et cap. 5. ad Galatas: Spiritu ambulate. Quasi dicat: Ita vitam degite, vt sitis spiritus: qui enim adhæret Deo, vt idē ait apostolus in priore ad Corinthios, vnus spiritus est. Ambulare corā Deo est dare operam virtuti, vt cap. 17. Genesis, vbi De⁹ dixit Abrahamo: Ambula coram me. Ac si diceret: Incumbe in studia grata mihi. Vnde rex Ezechias capite. 38. apud Esaiam: Memento, inquit, quæso, quomodo ambulauerim coram te in veritate. Hoc est, memor sis obsecro clementissimè Deus, quemadmodum illum cum labore ad veram laudem directum iter susceperim, & iustitiam ac pietatem sine simulatione coluerim. Veritatem opponit hypocrisi, & simulationi.

¶ *Ne audirent vocem tuam.* Pagninus vertit: Vt non obtēperarent voci tuæ. Sed in idem recidit. Audire enim pro obedire sæpenumero vsurpatur. In Hebraico est verbum *vav xamagh*, quod significat audire, parere, cogitare. Quare potest etiam verti locus hic: Ne cogitarent legem tuam. Ac si dicat: Ne legem quidem tuam custodierunt, nedum illis in mentem venit.

¶ *Et cogitarem veritatem tuam.* Versio Theodotionis habet: Et intelligeremus in omni veritate. Pagnini autē: Ad intelligendū veritatem tuam. Pro, cogitarem, est, in Hebræo verbum *halac*, quod significat cogitare, intelligere, considerare, prosperari, aspicere, cōmutare. In hanc vltimam significationē accipitur cap. 48. Genesis: Extendens Iacob manum dextrā posuit super caput Ephraim minoris fratris, sinistram autē super caput Manasses, qui maior natu erat, cōmutans manus. Quod potest verti ex Hebræo: Intelligens, siue prudēs manib⁹: sapienter enim manus imposuit. Hac ratione ductus vertit Onchelus paraphrastes Chaldæ⁹: Docuit manus suas. Ita direxit illas, ac si essent consciæ rerum futurarum. Nam etsi Manasses erat maior natu, Iacob tamen intuebatur eum fore minorem benedictione & felicitate: quemadmodum postea euentus probauit. At septuaginta interpretes nobiscum habent: *εναλλαξας τας χειρας*: hoc est, cōmutans manus. Pro aspicere accipitur cap. 3. Genesis,

Theod.

Pagnin.

Gen. 48.

Onche.

Genes. 3.

ubi de ligno scientiæ boni & mali scriptū est. Erat aspectu delectabile: Hoc est, ad aspiciendum iucundū. Pro quo nonnulli vertunt: Erat ad intelligendum appetibile. Septuaginta vertunt: pulchrum ad intelligendum. Postest rectè verti: Desiderabile ad intuendum. Rapiebat enim oculos intuentiū ipsum. Sed rectissimè vertit interpres noster: Aspectu delectabile. Pro prosperari accipitur iuxta nonnullorum Hebræorū sententiam cap. 18. libri. 1. Regum. Id enim quod nos habemus: In omnibus quoque vijs David prudenter agebat. vertunt illi: Omnibus quoque vijs David prosperabatur. **¶** *Occidetur Christus, & non erit eius populus, qui eum negaturus est.* Septuaginta habent: Destruetur vñctio: & iudiciū non est in eo. Hoc est, euertetur sacerdotium Iudæorum: & non erit in illo iudicialis potestas: finientur sacerdotes legis veteris, qui vngebatur oleo: & neminem amplius iudicabunt: auferetur enim ab illis sceptrum, & principatus. Hoc ideo dictum est, quia duces qui post captiuitatem Babylonicā Hebræorum rempublicam gubernabant, erant sacerdotes de tribu Leui, & de tribu Iuda: hæ enim duæ familie erant matrimonijs cōiunctæ: à quibus tempore Christi ablata est omnis potestas. Et iam nec vngebantur, nec summo fungebantur sacerdotio, nisi qui illud à gentilibus Iudææ gubernaculū obtinētibus emebāt. Donec vrbs fuit peritus euerfa, & templū funditus deletum: & Iudæi partim interfecti,

partim capti, & acerbissimis calamitatibus affecti: & nūquam amplius sacerdotium, nec vmbra eius habuerunt. Venit enim excelsus æternusq; sacerdos Christus Deus noster secundum ordinem Melchisedech: & fuit Aaronicum sacerdotium abrogatum. De Christo enim cecinerat diuinus ac regius vates psalmo. 109. Iurauit dominus, & non poenitebit eum: tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Quem locum diuus Paulus in epistola ad Hebræos de Christo interpretatur. Sacerdotium Aaronicum fuit sine iureiurando institutū, velut commutandum, & delendum: sacerdotium verò Christi cum iureiurando, vt hoc modo ostenderetur æternum fore. Iurauit dominus, inquit David, & non poenitebit eum: tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Hæc est editionis Græcæ interpretatio vera & perspicua. Eam sequitur Augustinus in oratione contra Iudæos, paganos, & Arrianos cap. 12. Et multi alij doctores. Sed si verbum verbo reddere vuleris, vertes: Occidetur Christus: quæ admodum habet vulgata nostra editio. Et ita vertunt Hebræi. De eo prædixerat Esaias. 53. Ipse vulneratus est propter infirmitates nostras, attritus est propter scelera nostra. Et paulò post: Sicut ovis ad occisionem ducetur: & quasi agnus coram tondēte se obmutescet. Et Ieremias in quarta lamentatione: Spiritus oris nostri Christus dominus: captus est in peccatis nostris:

cui diximus: in vmbra tua viuemus. Tanto amore nos profecutus est, vt pro nobis sanguinè funderet, & mortem acerbissimam sustineret. Hac admirabili charitate nos voluit attrahere ad seipsum. Ipse enim ait apud Oseam capite Vndecimo: In funiculis Adam traham eos, in vinculis charitatis. Ac si dicat: Feræ solent trahi funibus per vim: at ego attraham homines ad me operibus amore plenissimis. Pro, in funiculis Adam, habent septuaginta: ἐν διαφθορᾷ ἀνθρώπου. Hoc est, in morte hominis. Ac si dicat: Ego factus homo moriar pro hominibus. Quod poterat maius esse amoris signum, quàm pro nobis mortem subire? Voluit nos ad se trahere morte sua, quam tulit in cruce à terra eleuatus. Id dixit ipse apud Ioannem capite. 12. Cum exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me ipsum. Quæ fortiora vincula nos ad seipsum trahendum poterant esse, qui suauiores funes, quàm mori pro nobis suspensum in patibulo, iniurijs affectum, & vulneribus fauciatum? **¶** *Finis eius vastitas.* In Græco est ἐκκλισησονται ὡς ἐν κατακλισµῶ. Id est, succidentur sicut in eluione. Isidorus Brixianus transtulit: Finis eius cū diluio. Pagninus eandem retulit sententiam his verbis: Finis eius cū inundatione. Vt sit sensus: Populus Romanus in vltimo prælio inuadet Hierosolymam tanta vi, tam vehemente conatu, vt eam capiat, euertat, & spoliat: & instar eluionis omnia delet,

& obruat. Comparat vltimum impetum belli, & extremam vrbs oppugnationem cum eluione omnia vastate: & cum aquarum voragine vi facta, omnia obruente. Sed quia eluio omnia vastat, rectè habet editio nostra vulgata: Finis eius vastitas.

¶ Argumētum cap. 10.

N Arrat diuinus vates apparuisse sibi angelum lineis indutum vestibus, qui ei indicauit preces suas esse à domino exauditas, eiq; dimicationes angelorum nuntiavit. Describit tempus & locum huius visionis, quam duobus sequentibus capitibus absoluit. Mittebat Deus ad eum angelos, qui ei futura nuntiarent, & perfugium ac solatium præberent: quia ille à complexu patriæ, & à seipso auulsus, profusus lachrymis colebat abstinentiam, vitæ gubernaculum Deo tradebat, illi dignitatem & salutem suam committebat, & cognitionis maximarum rerum desiderio flagrabat.

¶ Caput decimum.

A Nno tertio regni Cyri regis Persarum verbum reuelatū est Danieli cognomento Baltassar: & verbum verum, & fortitudo magna. Intellexitq; sermonē: intelligentia enim est opus in visione. In diebus illis ego Daniel lugebam tribus hebdomadarum diebus: panem desiderabilem non comedi: & vinū non introierunt in os meum: sed neque conguento vnctus sum, donec completerentur trius hebdomadarum dies. Die autem vicesima & quarta mensis priui eram iuxta fluium magnum, qui est Tigris.

Et leuavi oculos meos, & vidi: & ecce vir vnus vestitus lineis, & renes eius accincti auro obrizo: & corpus eius quasi Chrysolithus, & facies eius velut species fulguris: & oculi eius vt lampas ardens: & brachia eius, & quæ deorsum sūt vsque ad pedes, quasi species æris candētis: & vox sermonū eius vt vox multitudinis. Vidi autē ego Daniel solus visionem: porro viri qui erant mecum, non viderūt: sed terror nimius irruit super eos: & fugerunt in absconditum. Ego autem relictus solus vidi visionem grandē hanc: & non remansit in me fortitudo: sed & species mea immutata est in me: & emarcui, nec habui quicquam virium.

Explanatio.

A NNO tertio regni Cyri. Anno primo Darij regis Medorū vidit Dei angelum, qui ei ostēdit septuaginta hebdomadarū mysteriū. Mortuo Dario anno secundo regni sui tenuit clauam totius imperij Cyrus, qui statim primo anno sui principat⁹ Hebræos in pristinam restituit dignitatem. Anno vero tertio eius reuelatum est Danieli verbum, de quo hīc loquitur: hoc est sermo propheticus: vel veritas verbo nūtiata, quam hoc capite, & duobus sequentibus mandauit. Potest accipi verbum pro re, vt sit sensus. Indicata est ei res quædam ventura. Accipitur enim verbū pro quacunque re: vt cap. 20. lib. 4. Regum: Non fuit verbum quod non monstrasset eis. Et

cap. 7. Iudith: Faciemus hæc verba, Iudit. 7. quæ locuti estis. Potest etiam hoc Danielis loco verbum accipi pro prophetia: quemadmodum accipitur cap. 9. Esai. 9. Verbum misit dominus in Iacob. Et. 46. Ieremia: Verbū quod locutus est dominus ad Ieremiam.

Cognomento Baltassar. Primum eius nomen fuit Daniel, quo in Iudæa appellabatur. Sed postea fuit illi impositū in Chaldæa hoc nomen Baltassar: vt Sup. fuit capite. 1. perspectum.

Et verbum verum. Id est, & res quā vidit, verè futura est, & fortitudo magna: hoc est, magna vis erat in verbo illo. Vel accipitur fortitudo pro exercitu: vt sit sensus: magn⁹ exercitus angelorum apparuit illi: tametsi solus vnus locutus fuerit ei.

Intelligentia enim est opus in visione. Hoc est, oportet hominis intellectiōnem perpurari ad visionē oculis mētis perspicendam. Sumitur intelligentia pro intellectu expurgato. Vel ita: oportet diuinū vatem intelligere vaticinationem: vt propriè ac perfectè propheta dicatur. Eam ob causam nec Pharao videns in somnio boues & spicas, nec Nabuchodonosor videns statuas, nec Baltassar videns articulos manus in pariete scribentes verè propheta fuerunt: quia veram earum rerum intelligentiam non percipiebāt. Quod est etiam de Caipha dicendū: cum dixit apud Ioan. 11. Expedit nobis, vt vnus moriatur homo pro populo: & non tota gens pereat. Nā cū cum esset pontifex, anni illius prophetauit,

vt diuus ait Ioannes, non tamen verè ac propriè propheta fuit: quia verus sensus vaticinationis illum fugiebat. Tetigit Deus linguam eius, non autem cor. Prophetia est donum Dei, vt ait in epistola priore ad Corinthios diuus Paulus cap. 12. & diuus Petrus in posteriore sua cap. 1. Sed non propterea concluditur, vt qui est hoc munere præditus, sit in gratia gratum faciente constitutus. Docet enim diuus Paulus in priore ad Corinthios cap. 13. prophetiam non habere necessariā cum charitate connexionem: cum ait: Et si habuero omnem prophetiam, charitatem autem non habuero, nihil sum. Id ostendit Augustinus lib. 2. ad Simplicianum. Potest hoc deduci ex euangelio Matt. cap. 7. vbi scriptum legimus, multos dicturos esse in illa die: Domine domine, nonne in nomine tuo prophetauimus? Quibus dicturus est Deus: Non noui vos: discedite à me omnes, qui operamini iniquitatem. Balaam homo improbus vaticinatus est, vt proditum est memoria cap. 22. Numerorum: De eo ait in epistola sua Iudas apostolus: Væ illis qui in errore Balaam mercede effusi sunt: Saul concitatus ira & inuidia, inflammatus furore, cum quereret innocentem Dauidem, cui perniciem machinabatur, totoque ex ore illi crudelitas emicaret, vaticinatus est: idēq; fecerunt serui eius, vt literæ diuinæ cap. 19. primi Regum memoria prodiderunt. Aspici sicutur, posse improbos homines vaticinari. Nihilominus

magnopere conducit ad eximiā vaticinationis lucem comparandam, iustitiam & pietatem colere, mentis acie perpuratam extollere in cœlum, cogitationem à consuetudine abducere, & animū à sensibus reuocare. Sed etiam si propheta esse possit sine charitate, nō tamen sine vaticinationis cognitione. Nam vt hoc loco ait Daniel: Intelligentia est opus in visione: hoc est in prophetia. At non semper necesse est, vt quæ diuinus vates intuetur, primò intelligat. Nam Daniel noster aliqua vidit, quæ non intellexit, nisi postquam ei fuerunt ab angelo explicata, vt ipse cap. 7. & 8. & hoc. 10. fatetur.

In diebus illis ego Daniel iugebam triū hebdomadarum diebus. Hoc est, anno tertio Cyri ego Daniel me dēdidi lachrymis & lamentis tres hebdomadas dierum. Hoc dicit ad differentiā hebdomadarum annorum, de quibus capite superiore locutus est. Duplex est enim hebdomada, vna dierum, vt hīc, altera annorum, vt ibi. Pro trium hebdomadarum diebus, poteris vertere ex Hebræo: tres hebdomadas dierum. Et ita habet versio Theodotio-Theod. Sed eadem est sententia. Plorauit Daniel propter peccata sua, & populi: præsertim propter illorum Hebræorum desidiam, qui in Chaldæa manebant: in quibus videbat memoriā sanctæ ciuitatis obliuione deletā. Multi enim in Babylonica regione nutriti, nolebant ad instaurandam Hierosolymam reuerti. Ipse autē Daniel manebat cū illis, vt eos instrueret, ne Dei legem

Sup. 9.

A

4. Re. 20

1. Cor. 12.

2. Pet. 1.

1. Cor. 13.

August.

Matt. 7.

Num. 22.

Iudas.

1. Re. 19.

Sup. 7. & 8.

Theod.

Gene. 41
Daniel. 2
Dani. 5.

Ioan. 11.

legem repudiarent. Hanc esse causam lachrymarum Danielis tradit Theodoretus hoc loco: & Petrus Comestor in historia scholastica. Fortasse ideo lugebat, quia eo tempore nuntiatum est in Chaldæa, Iudæos qui erant in Iudæa ob iniurias vicinorum populorū ab vrbis ac templi structura impediri. Eam ob causam Deum cum lachrymis precabatur, vt opem ferret Iudæis eosque mœrore leuaret, atque ad urbem, sanctumque templum ædificandum erigeret. Probabile est, plorasse Danielem præcipue, vt Deus sibi res futuras aperiret, ipseque se ad illas mentis oculis aspiciendas præpararet: Nos eadem pœnitentia muniti ad Deum conuertamur: iuxta id quod ipse ait apud Ioëlem cap. 2. Conuertimini ad me in toto corde vestro, in ieiunio & fletu, & planctu. Tela lini quauis ex filis excellētibus confecta, dum tamen est in textrina, est nigro quodam colore & impuro coinquinata: at extracta inde, & immersa in aquas interueniente calore solis, redditur alba ac pulchra. Ita anima nostra ad imaginē Dei creata dum est in mundi textrina, negotijs seculi irretita, est sceleribus contaminata: sed inde abducta, & lachrymis pœnitentiæ lota, interuenientibus radijs solis iustitiæ, candida efficitur, & eximia pulchritudine decoratur. Id intelligens Dauid lachrymis opertus dicebat psal. 50. Lauabis me, & super niuem dealbabor. Imitemur illum in lachrymis, & Danielis pietatē intueamur, qui totas tres heb-

domadas lachrymis & parsimonia victus consumpsit. Cū vellet impetrare à Deo res magnas ad lachrymas & preces confugiebat. Ad illas confugit rex Ezechias in acerbis calamitatum angustijs constitutus, à quibus eū Deus mirabiliter liberauit. Eienim dixit per Esaiam: Audiui orationem tuam, & lachrymas tuas. Idem fecit Tobias ærumnis confectus: de quo ita ait diuina scriptura: Tunc Tobias ingemuit, & cœpit orare cum lachrymis. Et fuit à Deo exauditus, & ereptus. Et Raguel: Non dubito, inquit, quod Deus preces & lachrymas meas in conspectu suo admiserit. Et Dauid: Posuisti lachrymas meas in conspectu tuo. Magna est viri pijs cōsolatio scire, esse lachrymas suas in conspectu Dei, eumque videre illos lugentes. Non solum Deus lachrymas videt, sed exaudit. Nulla sunt tormenta bellica, nulla tonitrua, quæ vehementiorem reddant sonitū, quàm piæ & ardentes lachrymæ. Ideo dixit Deus Ezechia apud Esaiam cap. 38. Audiui orationem tuam & lachrymas tuas. Non ait: & vidi lachrymas tuas: sed, & audiui lachrymas tuas. Id intelligens Dauid alloquens Deum psal. 38. aiebat: Auribus percipe lachrymas meas. Et psal. 6. Exaudiuit dominus vocē fletus mei. Eam ob causam dicebat Iudith cap. 8. Indulgentiā Deifusis lachrymis postulemus. Magna profectò ficitate laborat, qui ne vnā quidem lachrymam fundit. Vt terra arida ob aquæ penuriam producit dumos & serpētes: sic anima sine lachry-

mis

mis vanitates & sordes. Quemadmodum agri nisi pluat, nullū ferent perfectum fructum: sic homines nisi imbre rigentur lachrymarū, steriles reddentur. Tanta est in precibus vehemētium lachrymarum vis, vt penetrent in cœlos, Deumque cogere videatur. Vnde Hieronymus: Oratio, inquit, Deum lenit: sed lachryma cogit: hæc vngit, illa pungit. Et rursus: Vincit lachryma inuincibilem, ligat omnipotentem, inclinat virginis filium. Illud velim tibi persuadeas, ignem purgatorij vi lachrymarum, quas & peccati contritio, & amor virtutum effundit, extingui. At ignis charitatis nulla extinguitur lachrymarū aqua: est enim diuinus amor ignis, qui aquis nutritur & fouetur. In corde viri pij adiuinum numen semper aspirantis est Ætæna ardens, & Nilus fluens. Vbi fuerint lachrymæ, vt in libro de salutaribus documētis ait Augustinus, ibi spiritalis ignis accenditur, qui secreta mentis illuminat. Sed has lachrymas diluit Deus, iuxta illud Apocalypsis cap. 21. Absterget Deus omnē lachrymam ab oculis sanctorum. Felices lachrymæ, vt verbis vtar Bernardi in tractatione de contemptione mundi, quas benignæ manus conditoris abstergent: & beati oculi, qui talibus liquefieri elegerunt. Aquæ maris Rubri operuerunt Ægyptios: aquæ verò piarum lachrymarum obruunt peccata. Hæ lachrymæ, vt diuus ait Basilius in libro de libero arbitrio, sunt epulæ animæ: iuxta illud psalmographi: Fuerunt mihi lachrymæ meæ panes die ac nocte. Viri iusti & pij dolore affecti mirabilem in lachrymis percipiunt consolationem. Calamitates & ingratuefcētem rerum aduersarum molem non possent aliquando ferre, sed mœrori & ærumnis succumberent, nisi animum ferè labentem lachrymis sustentarent. Suspiciunt in cœlum oculis lachrymantibus, & pia deuotione aquarum abundantiam profundunt. Sicut post vehementes pluuias efficitur aër purus atque tranquillus: ita post lachrymarum imbres, sequitur mentis serenitas atque securitas. Illæ fluunt de cœlo, hæ autem ascendunt in cœlum. Post illas perfunditur terra fecunditate, post has perfunduntur lugentes vero gaudio: iuxta illud diuini psaltis: Euntes ibant & flebant, mittentes semina sua: venientes autē venient cum exultatione portantes manipulos suos. Quanta sit lachrymarum vtilitas docet Casiodorus in psalmos, cū ait: Fletus est cibus animarum, corroboratio sensuum, absolutio peccatorum, refectio mētium, lauacrum culparum. Non immeritò Iob cū existimaret se vocari ad exitum vitæ, has voces emisit ad dominum capite. 10. Iob. 10. Dimitte me, vt plangam paululū dolorem meum. Non petebat vitam ad risum, sed ad lachrymas: non ad vanā mundi lætitiā, sed ad veram animi oblectationem: non ad pestilentes delicias & illecebras, sed ad salutarē pœnitentiam & pietatem. Eodem modo lachrymosus Ieremias cap. 9. Quis, inquit,

inquit, dabit capiti meo aqua, & oculis meis fontem lachrymarum! Ac si diceret: Vtinam caput meum conuerteretur in aquas, quæ per oculos meos tanquam per venas dimanarét. Nihil erat illi tunc antiquius, nihil magis in optatis, quàm habere in capite perennem aquarum abundantiam, & oculos in fontes lachrymarum cõuersos. Nunquam ille hoc dixisset, nisi utilitatem lachrymarum cognosceret. Vt arbor fert fructus: sic lachrymas deuotio. Vt fructus corpus reficiunt: ita lachrymæ animum consolatione permulcent. Vt in seminibus est spes frugum: sic in lachrymis spes verorum gaudiorum. Eam ob causam dicebat apud Matt. 5. Christus dominus: Beati qui lugent: quoniam ipsi consolabuntur. Felices lachrymæ, quæ admirabilem ferunt consolationem. Ad eas confugit Petrus, qui amarè fleuit, vbi dominum negauit: & Magdalena, cum pedes domini rigauit lachrymis, & terfit capillis: & alij infiniti: inter quos fuit Daniel, vt ipse hoc loco testatur.

¶ *Panem desiderabilem non comedi.* Id est cibum suauem epulasque delicatas illis diebus non edi. Nomine panis in sacris literis quicumque cibus sæpe significatur, vt alibi ostendimus. Sed quia sequitur: Et caro & vinum non introierunt in os meum: videtur accipi panis hoc loco pro solo pane.

¶ *Mensis primi.* Hoc est Martij, qui vocatur Nisan à Iudæis. Exeuntibus illis

primus erit in mensibus anni.

¶ *Iuxta fluum magnum, qui est Tigris.* Hic est vnus ex quatuor fluminibus paradisi terrestri, vt ca. Gen. 2. liquet. Vocatur aut Tigris ob velocitatē cursus à tigride bestia mirabili celeritate corrente, vt diuus ait Hieronymus. Plinius, & Solinus aiunt appellari ita, quia eodem nomine Medi vocant sagittā. Dicitur Hebraicè hidecel, hoc est acumen velocitatis. Iuxta hunc fluuiū vidit Daniel sequens mysteriū: quem admodum alterum cap. 8. iuxta fluuiū Eulæum: & Ezechiel aliud iuxta fluuium Chobar. Et Ioanni Baptiste iuxta Iordanem aperti sunt cœli. Obserua quàm familiaria sunt flumina diuinis vatibus.

¶ *Et leuaui oculos meos.* Nimirū mentis & corporis: ac visione intellectuāli & corporali hæc quæ sequuntur, aspexi.

¶ *Et ecce vir vnus.* Hoc est, angelus in figura viri apparens. Symmachus vertit: quasi vir. Non enim vir erat, sed similis viro. Theodoretus existimat esse angelū Gabrielem. Erat indutus lineis, ad angelicum candorem significādum. Erant renes eius accincti auro obrizo, hoc est puro & eccellente, igne perpurgato, per quod feruor charitatis intelligitur. Cinctura renum significat eum esse ad Dei mādāta paratum. Quidam vertendū putant: Et renes eius accincti auri zona. Erat corpus eius quasi Chrysolithus, hoc est erat eius color similis colori cœli fulgentibus stellis distinct, quo immortalitas designatur. Chrysolithus est

est lapis pretiosus, de quo copiosè descriuimus in primum caput Ezechielis in annotationibus ex Hebræo. Et facies eius velut species fulguris, hoc est splendida, instar splendoris coruscantis. Ac si diceret: à facie eius splendor eximius exibat: per quem excellentia gloriæ eius significatur. Oculi eius vt lampas ardens. Id est, clari & splendidi erant eius oculi, perspicacitatē cognitionis eius designantes. Per brachia significatur angeli fortitudo in actionibus: per pedes eius velocitas in motionibus: per vocem eius sonorā, quæ erat vt vox multitudinis, vis in doctrina, & veritatis explanatione. Eodem modo cap. 1. Apocalypsis scriptū est: Vox illius tanquam vox aquarū multarum. Describit hic Daniel angelum sibi apparentem, vt per corporis figuram eius explicet proprietates.

¶ *Terror nimius irruit super eos.* Si angelum non viderunt, quomodo trepidarunt? Viderunt quidem angelū, sed non perceperunt, quid diceret: ideo dicuntur non vidisse visionem. Animalis namq; homo, vt ait Paulus in priorē ad Corinthios, non percipit ea, quæ sunt spiritus Dei. Daniel autem angelum vidit, audiuit, & intellexit. Vel nō viderunt angelum: sed audierunt iuxta se magnam illam vocem, quæ terruit illos. Hæc est sententia Hieronymi, Theodreti, Dionysij Carthusiani, & Petri Comestoris in historia scholastica. Aiunt nonnulli simile quicquā in Pauli conuersione accidisse, vt narrat Act. 9. diuus Lucas: Nam Paulus vi-

dit, & audiuit: qui autem eum comitabantur, audierunt vocem, sed neminem viderunt. At re ipsa non audierunt vocem Dei, vt ipse Paulus testatur cap. 22. Actorū, cum ait: Qui mecum erant, lumen quidem viderunt, vocem autem non audierunt eius, qui loquebatur mecū. Quare id quod dictum est cap. 9. eos audisse vocem, intelligendum est de voce Pauli, non autem Christi.

¶ *Et non remāsit in me fortitudo.* Quia timuit valde. Cum tremur timore, currit sanguis & spiritus ad roborandum cor, vbi est fons timoris, & remanent alia membra trementia, cōcussa, & frigida propter defectū sanguinis & spirituum. Eam ob causam sequitur: Sed & species mea immutata est in me. Nā ex timore oritur pallor, & manet facies exanguis.

¶ *Et audiui vocem sermonum eius, & audiens iacebam consternatus super faciem meam, & vultus meus herabat terra. Et ecce manus tetigit me, & erexit me super genua mea, & super articulos manuum mearum. Et dixit ad me: Daniel vir desideriorum intellige verba, quæ ego loquor ad te: & sta in gradu tuo: nunc enim sum missus ad te. Cumq; dixisset mihi sermonem istum, steti tremens. Et ait ad me: Noli metuere Daniel, quia ex die primo quo posuisti cor tuum ad intelligendum, vt te affligeres in conspectu Dei tui, exaudita sunt verba tua: & ego veni propter sermones tuos. Princeps autem regni Persarū restitit mihi viginti & vno diebus: & ecce Michael vnus de principibus primis*

Similia do.

Similia.

Matt. 5.

Matt. 26.

Luc. 7.

Exod. 13.

Act. 9.

Genes. 2.

Hieron. Plinius, Solinus.

Danie. 8.

Ezechi.

Matt. 3.

Apoc. 1.

Symm.

Theod.

1. Cor. 2.

Hieron. Theod. Dionys. Comest.

Act. 22.

C

venit

*venit in adiutorium meum: & ego remansi
ibi iuxta regem Persarum. Veni autem,
et docerem te, quæ ventura sunt populo
tuo in novissimis diebus, quoniam adhuc
visio in dies.*

¶ *Et audiui vocem sermonum eius.* Hoc est, & animi & corporis auribus audiui vocem verborum angeli. Sed iacebam prostratus, quia ob timorem & imbecillitatem stare non poteram.

¶ *Et ecce manus tetigit me.* Id est, & ecce angelus tetigit me manu, ad me consolatione mulcendum, & erigendum, & roborandum. Deus enim eos extollit, qui se abijciunt, eos deijcit, qui se extollunt. Vnde illud sanctissimæ virginis apud Luc. 1. cap. Deposuit potentes de sede, & exaltauit humiles.

Luc. 1.

¶ *Vir desideriorum.* Id fuit capite præcedente explanatum. Sequitur: Et sta in gradu tuo. Hoc est, sta erectus facie versus cælum, vt antea. Hic est enim hominis gradus. Cùm Deus cætera animalia abieciisset ad pastum, solū hominem erexit: & ad cælum excitauit.

¶ *Ex die primo quo apposuisti animum tuum ad intelligendum.* Id est, cùm primum appulisti animum tuum ad intelligendas Dei visiones, & res futuras animo percipiendas. Ideo subdit. Vt te affligeres: quia vt diximus, probabile est, ideo eum poenitentia egisse, vt Deus ipsi futura patefaceret, ipseque se ad ea intelligenda muniret.

¶ *Ego veni propter sermones tuos.* Hoc est, causa sermonum tuorum à Deo exauditorum ad te veni. Venturus erā statim, nisi mihi princeps Persarū re-

stitisset. Ideo sequitur. Princeps autem regni Persarum restitit mihi viginti vno diebus. Occurrit tacita obiectio. Poterat enim dicere Daniel. Si preces meæ fuerunt statim exaudita, cur non illico venisti? Quia, inquit, fui præpeditus: nam retardauit me angelus præses regni Persici, qui merita populi sui diuersa offerebat Deo, ne Israëliticum populum abire permitteret. Pende angeli benignitatem & modestiam, qui se excusat apud Danielem, quod tanto tempore moram interposuisset. Dederat rex Cyrus facultatem Iudeis redeundi Hierosolyman: quorum multi redierant, multi manserant in Perside & Chaldaa redire nolentes. Orauerat autem omnibus illis vno & viginti diebus Daniel, vt omnes reuenterentur, sanctumque Dei templum instauraret: & vt sibi indicaret Deus, quid populo Iudaico, & regno Persico, aliisque regnis euenturum esset. Et statim fuit exauditus à Deo: sed quia non habebat de re hac oraculum, in precibus & lachrymis, et abstinentia totas tres hebdomadas perseuerauit. Donec ei apparuit Dei angelus, qui ei nūtiavit esse à Deo exauditum: foreque, vt totus Iudæorū populus in Iudæam tandem rediret: & Persarum regnū ad Macedoniā transferretur. Ad huius explanationis intelligentiam sciendum est, vnicuique nostrum esse vnum angelum custodem ac præsidem: iuxta illud euangelij Matt. 18. Angeli eorum in cælis semper vident faciem patris mei, qui in cælis est.

Et

Et vnicuique regno præest vnus angelus custos, iuxta illud Deut. capite. 32. Quando diuidebat altissimus gētes, quando separabat filios Adam, constituit terminos populorū iuxta numerum filiorum Israël. Pro quo septuaginta habent: iuxta numerum angelorum Dei. Hunc locum citant Hieronymus & Theodoretus ad probandum hoc. Angelus autem præses regni ei bonū desiderat, eiusque princeps appellatur. Cùm verò Daniel Deum oraret, vt Iudæi omnes Persidem & Babyloniam relinquerent, & Hierosolyman reuenteretur, & hic angelus eius preces Deo offerret, resistebat ei angelus custos regni Persici, quia videbat ex mansione filiorum Israël in regno illo, magnam vtilitatem esse Persas recepturos. Multi enim ex illis ob Hebræorū familiaritatem & doctrinam ad fidem vnus Dei, verumque diuini numinis cultum conuertebantur. Quā ob causam obsecrabat Deū, vt in regno illo permanerent. Ac ita angelus vnus sanctus dicitur alteri angelo similiter sancto resistere. In hunc modum diuus Gregorius hunc locū lib. 18. Moralium interpretatur. In angelis sanctis non est simpliciter contrarietas voluntatum: nam eorum voluntas diuinam sequitur voluntatem. Sed quando nesciunt futura, aliquando offerunt eorum, quibus præsunt, merita contraria. Et ita dicuntur alij alijs vicissim resistere: sed intellecta diuina voluntate summa est inter illos concordia & consensus. Imò nunquā est

Deut. 32.

Hieron. Theod.

Gregor.

inter illos discordia, quemadmodum est inter homines: sed exprimit eorū controuersiam more nostro diuina scriptura. Sed dices. Quare permittit Deus, vt tanto tempore vnus angelus alteri resisteret? Ratio est, quia voluit illud Deus, vt sancto Danieli daretur occasio amplius orandi, & merendi.

¶ *Ecce Michael vnus de principibus primis.* Id est vnus ex præcipuis angelis: seu vnus archangelorū. Iudas apud Iudas. stolus eum in epistola sua canonica archangelum appellat. Erat tunc princeps totius populi Iudaici, quemadmodum modò est totius ecclesiæ. Eā ob causam adiuuit hunc angelum Gabrielem, qui cum Daniele loquebatur, cui angelus Persarum resistebat: suūque erga Danielem, cæterosque Iudæos fauorem declarauit.

¶ *Et ego remansi ibi.* Nimirum coram Deo iuxta angelum præsidem Persarum: ideo non statim veni. Nunc autem tibi ostendam, quæ populo tuo Israëlítico sunt euentura. Sed quod dicturus sum, non statim veniet: sed in tempus longū differetur: visio enim, hoc est, hæc vaticinatio in dies multos dilatabitur.

¶ *Cumque loqueretur mihi huiusmodi verbis, deieci vultum meum ad terram, & tacui. Et ecce quasi similitudo filij hominis tetigit labia mea: & aperiens os meum locutus sum, & dixi ad eum, qui stabat contra me: Domine mi in visione tua dissoluta sunt compages meae: & nihil in me remansit virium: Et quomodo poterit seruus domini mei loqui cū do-*

mino

mino meo? Nihil enim in me remansit virium: sed et halitus meus intercluditur. Rursum ergo tetigit me quasi visio hominis, et confortauit me, et dixit: Noli timere vir desideriorum: pax tibi: confortare, et esto robustus. Cuius loqueretur mecum, conualui, et dixi: Loquere domine mi, quia confortasti me. Et ait: Nunc scis, quare venerim ad te? Et nunc reuertar, ut praelier aduersum principem Persarum. Cum enim egrederer, apparuit princeps Græcorum veniens. Veruntamen annuntiabo tibi, quod expressum est in scriptura veritatis. Et nemo est adiutor meus in omnibus his, nisi Michael princeps vester.

¶ Cumque loqueretur mihi. Verba sunt Danielis: cum, inquit, me Dei angelus in hunc modum alloqueretur, ego quod meam cognoscerem fragilitatem, & quod non possem admirabilem eius splendorem sustinere, deieci oculos in terram, & obmutui.

¶ Et ecce quasi similitudo filij hominis. Non erat homo, sed angelus in figura hominis. Hic erat idem angelus, qui cum eo loquebatur: quem, ut diximus, nonnulli arbitrantur esse Gabrielem, qui eum docuit visionem cap. 8. mandatam. De illo ait hic paulò post: Tetigit me quasi visio hominis. Hoc est angelus in figura humana. Et nunc tetigit labia mea. Eodem modo vnus ex seraphim labia tetigit Esaiæ: vt ipse capite. 6. testatur.

Esai. 6.

¶ In visione tua dissolutæ sunt compages meæ. Id est, tanta est excelsitas tua, tam admirabilis fulgor tuus, vt te viso soluta sint vincula membrorum meorum,

ob sanguinis & spirituum defectum ad cor meum recurrentium. Quam ob causam nec vires retinui.

¶ Quomodo poterit seruus domini mei loqui cum domino meo? Intuere Danielis humilitatem, modestiam, & animi abiectioem. Seruum se vocat, & angelum dominum: cum capite. 19. Apoc. Apoc. 19. dicat angelus Ioanni: Conseruus tuus sum, & fratrum tuorum habentium testimonium Iesu. Et. 22. Conseruus Apoc. 22. enim tuus sum, & fratrum tuorum prophetarum, & eorum, qui seruant verba libri huius. At Daniel eum veneratur: & viso eo mansit viribus destitutus, & ait: Halitus meus intercluditur. Hoc est, spiritus meus vitalis non egreditur: non enim possum ex contritu tuo respirare.

¶ Nunquid scis, quare venerim ad te? Hæc interrogatio habet vim negationis. Sensus est: Non planè nosti, quorsum ad te venerim. Sed ego tibi illud explicabo. Veni, vt tibi ostenderem exauditas esse à Deo preces tuas, quo ad Hebræorum reditum: & quid sit populo Persico euenturum: & quid in mundi fine futurum sit. Sed reuertar citò, vt in conspectu Dei resistam angelo custodi ac præfidi Persarum. Nihilominus priusquam abeam, tibi futura nuntiabo. Hoc facit duobus sequentibus capitibus.

¶ Apparuit princeps Græcorum. Hoc est angelus Græcorum præses & custos, qui iniurias in illos à Persis iactas Deo representabat. Persæ enim prius irruerunt in Græcos, quos iniurijs lacefferunt: sed

sed postea fuerunt ab illis superati tempore Alexandri magni, qui Darium vicit, & de Persis ac Medis triumphauit. Huius victoriæ fit mentio libro. 1. Machab. cap. 1. Porro meminit hoc loco Daniel principis Græcorum, quia capite sequente narraturus est Persarum & Græcorum dimicationem.

1. Mach. 1.

¶ Veruntamen annuntiabo tibi, quod expressum est in scriptura veritatis. Id est, sed priusquam à te discedam, aperiã tibi, quid scriptum sit in libro præscientiæ Dei. Præscientiã Dei vocat scripturã veritatis. Hic est liber, in quo sunt diuina decreta, qui nec fallit, nec fallitur: quam ob causam scriptura veritatis appellatur. Et alibi dicitur liber: de quo nonnulli illud interpretantur psal. 39. In capite libri scriptum est de me. Et illud Esaiæ. 34. Requirit diligenter in libro vitæ. Et illud Apoc. 3. Non delebo nomen eius de libro vitæ.

Psal. 39.

Esai. 34.

Apoc. 3.

Observationes ex Hebræo in caput. 10.

Fortitudo magna. Pro, fortitudo, est in Hebræo מַצָּחַ תְּשֻׁבָה, quod nomen fortitudinis significat & virtutem, vt psalmo. 67. Dominus dabit verbum euangelizantibus virtute multiplicata. Hoc est, dominus dabit concionatoribus euangelicis verba magnæ fortitudinis, quibus & miracula edant, & in animos penetrent, eosque ad Christum conuertant. Sed quia vocabulum hoc significat exercitum

Psal. 67.

& tempus, possunt verti etiã ex Hebræo verba illa: Dominus dabit verbum magno exercitui euangelizantium. Ac si dicat diuinus vates: erunt in ecclesia multi concionatores, erit magnus exercitus prædicatorum, quos Deus docebit. Non enim ipsi erunt, qui loquentur, sed Spiritus sanctus loquetur per illos. Poterunt etiam in hunc modum verba illa transferri: Dominus dabit verbum euangelizantibus tempore multo. Existimant nonnulli his verbis prædici victoriam quandam, quam Dauid erat de hostibus reportaturus. Vt sit sensus: Dominus dabit verba laudatricibus exercitus magni: suppeditabit materiam carminum mulieribus, quæ solent victorias choris & hymnis celebrare. Id eas fecisse, cum Dauid Goliath interfecit, literæ diuinæ in libro. 1. Regum testantur. At quis non videt victoriam Dauidis, quam aiunt his verbis prædictam fuisse, Christi victoriam de mundo per euangelicos concionatores adhibuisse? Cum igitur vocabulum hoc virtutem significet, & exercitum, & tempus, potest verti locus hic Danielis: Et exercitus magnus, nimirum angelorum apparuit mihi. Vel, & tempus magnum. Ita vertunt Isidorus Brixianus, & Sanctes Pagninus. Ac si dicat diuinus vates: Verbum quod patefactum est illi, verum quid est: sed longo post tempore implendum. Theodotio tamé nobiscum vertit: καὶ δύναμις μεγάλη. Hoc est, & fortitudo magna. Nã nomen hoc dynamis, id est quod fortitudo, vis, virtus, Ec poten-

Matt. 10

Marc. 13

1. Reg. 18

Isidorus

Pagninus

Theod.

potentia. Dicitur etiam id, quod cum actu non sit, esse tamen potest: ut cum dicimus, semen in se exiguum quippiam esse, virtute vero magnam arborem. Eam ob causam hic locus hunc potest habere sensum: Ostensum est Danieli verbū, quod in se erat verum, hoc est vñ: nam vnum & verum cōuertitur. Sed quāuis in se erat vnum, virtute tamen multiplex erat: quia in hac visione, quæ vna est, multæ visiones continentur, quæ capite hoc, & duobus sequentibus explicantur.

¶ *Ego Daniel lugebam.* Pro lugere est in Hebraico לָגַם abal, quod verbum significat lugere, ut hīc, & capite. 10.

Ose. 10. Oseā: Luxit super eum populus eius. Vnde Abel idem est quod luctus. Et ita vocatur locus, vbi supremi diei celebritas & exequiæ Iacobi fuerunt vehementi eiulatu frequentatæ. Vbi enī nos habemus capite vltimo Genesis:

Idcirco vocatum est nomen loci illius planctus Ægypti: est in Hebræo, Abel Ægypti. Fuit Iacob mortuus in Ægypto, sed extra Ægyptum ploratus. Ita nos in mundo ob scelera mortui, è mundo exeamus, ut ea affatim ploremus. Illud est aduertendum, hoc nomen Abel non esse nomen filij Adam, ille autē Abel scribitur Hebraicè

per he in principio, & significat vanitatem & nihil: hic autem Abel scribitur per Aleph, & significat luctum. Duos filios habuit Adam, Cain & Abel: Cain idem est quod possessio, Abel idem quod nihil: nam omnis mūdi possessio, omnis diuitiarum abun-

dantia vanitas est & nihil. At Abel, de quo in præsentī loquimur, idē est quod luctus: à verbo Abal, quod est lugere. Significat etiam verbum hoc euertere & dissipare: ut Oseā. 4. Propter hoc lugebit terra. Pro quo alij vertendum ducunt: Propter hoc dissipabitur terra. Et Threnorū. 2. Luxitque antemurale, & murus pariter dissipatus est. Gœuchelius in libro troporū & schematum ait idem esse apud Hebræos lugere quod ieiunare: & pro ieiunare accipi hoc Danielis loco. Polychronius etiam idem asserit, qui ait solitos esse Iudæos ieiunium luctum appellare. Accipi lugere pro ieiunare possunt filij sponsi lugere, quādiu cū illis est sponsus? nam sequitur: postea ieiunabunt.

¶ *Auro obrizo.* Theodotio habet, auro Ophaz. In Hebræo pro obrizo est וּפְחָז Vphaz à verbo Pazaz, quod significat roborare. Vnde aurum Ophaz siue obrizum idem est quod aurū roboratum ac purum. Significat etiam verbum hoc deaurare & dissoluere. Quare illud Genesis. 49. Dissoluta sūt vincula brachiorum manuum illius per manus potentis Iacob: Id est, vincula quibus ligatus fuit Ioseph, fuerūt soluta potentia Dei, qui est potens dominus Iacobi: possunt etiā verti: Roborata sunt brachia, etc. Hoc est, fortia facta sunt opera eius. Alij vertunt: aurata sunt vincula brachiorum manuum eius. Nimirum quando in Ægypto fuit ad insignem euectus dignitatem.

Psal. 18.

Psal. 18. pro eo quod nos habemus: Iudicia domini vera, iustificata in semetipsa: desiderabilia super aurum & lapidem pretiosum multum: habet versio Hieronymi: Desiderabilia super aurum, & obrizum pretiosum multum. Et Pagninus: Desiderabilia magis quā aurum, & aurum multum. Ego existimo, vocabulum hoc Ophaz seu Vphaz, quo hoc loco vitur Daniel, nomen esse regionis aut ciuitatis, vbi est purum atque probatum aurum. Ex quo efficitur, ut pro eodem auro omnibus gradibus absoluto accipiatur. Adducor ad existimandū hoc, loco quodam sancte scripturæ, ex quo hoc deduci videtur. Est autem locus Ieremiæ capite. 10. vbi scriptum est: Argentum inuolutum de Tharsis afferetur, & aurum de Ophaz. Pro quo nonnulli codices minus correcti habent de Ophir. Sed in Hebraico est, de Ophaz seu de Vphaz. Fortasse Ophaz est vrbs illa ditissima dicta Ophir quæ corrupto vocabulo appellata fuit Sophil: & modò vocatur Sophala. Vnde ad nostrā Lusitaniam solet aurum purum & excellens deferri. Ex ea aduehi solebat aurum ad Solomonem, ut literæ sacræ libro. 3. Regum, & secundo Paralipomenon memorię prodiderunt.

¶ *Ego veni propter sermones tuos.* Editio cui Hieronymus adiecit commentaria, habet: Ego ingressus sum ad verba tua. Ac si dicat: Vbi tu cœpisti lacrymis ac ieiunijs Dei implorare misericordiam, accepi ego occasionem

ingrediendi in conspectum Dei, ut illum pro te orarem.

¶ *Ego remansi ibi iuxta regem Persarū.* Theodotio habet; Ipsum reliqui ibi cum principeregis Persarum. Ac si dicat angelus: Ad te equidem veni: sed reliqui in conspectu Dei archangelū Michaëlem disputantem cum angelo custodē regni Persarum. Et vtraque versio recta est. Nam pro remansi, est in Hebræo verbum יָתַר iathar, quod vtrunque significat & remanere, & relinquere. Ab eo deducitur Methar, quod nomen significat reliquias, & funes arcus, quod ibi maneant emissis sagittis. Eo vitur David psal. 20. cum ait: Quoniam pones eos dorsum: in reliquijs tuis præparabis vultū eorum. Ac si dicat: Tu Deus sancte pones impios ad partem: separabis eos a cœtu iustorum: & in reliquijs tuis, hoc est in pœnis æternis, quæ damnatis relinquuntur, facies eorum dispones. At Hieronymus ita totam hanc vertit orationem. Pones eos humerum: funes tuos firmabis contra facies eorū: cuius prior pars habet eundē sensum cum editione vulgata: posterior autē significat, ideo Deū separare improbos, ut aduersus eos funes ac nervos arcus sui firmet, ut eos sagittis cruciatuū trajiciat. Est igitur sensus. Tu domine homines sceleratos sepones in signum & scopum, ad quos vltices & iustas sagittas arcus tui immittas. His sagittis calamitates designantur. De illis ait Deus capite Deuteronomij. 32. Cōgregabo super eos mala: & sagittas meas.

¶ *Ego remansi ibi iuxta regem Persarū.* Theodotio habet; Ipsum reliqui ibi cum principeregis Persarum. Ac si dicat angelus: Ad te equidem veni: sed reliqui in conspectu Dei archangelū Michaëlem disputantem cum angelo custodē regni Persarum. Et vtraque versio recta est. Nam pro remansi, est in Hebræo verbum יָתַר iathar, quod vtrunque significat & remanere, & relinquere. Ab eo deducitur Methar, quod nomen significat reliquias, & funes arcus, quod ibi maneant emissis sagittis. Eo vitur David psal. 20. cum ait: Quoniam pones eos dorsum: in reliquijs tuis præparabis vultū eorum. Ac si dicat: Tu Deus sancte pones impios ad partem: separabis eos a cœtu iustorum: & in reliquijs tuis, hoc est in pœnis æternis, quæ damnatis relinquuntur, facies eorum dispones. At Hieronymus ita totam hanc vertit orationem. Pones eos humerum: funes tuos firmabis contra facies eorū: cuius prior pars habet eundē sensum cum editione vulgata: posterior autē significat, ideo Deū separare improbos, ut aduersus eos funes ac nervos arcus sui firmet, ut eos sagittis cruciatuū trajiciat. Est igitur sensus. Tu domine homines sceleratos sepones in signum & scopum, ad quos vltices & iustas sagittas arcus tui immittas. His sagittis calamitates designantur. De illis ait Deus capite Deuteronomij. 32. Cōgregabo super eos mala: & sagittas meas.

¶ *Ego remansi ibi iuxta regem Persarū.* Theodotio habet; Ipsum reliqui ibi cum principeregis Persarum. Ac si dicat angelus: Ad te equidem veni: sed reliqui in conspectu Dei archangelū Michaëlem disputantem cum angelo custodē regni Persarum. Et vtraque versio recta est. Nam pro remansi, est in Hebræo verbum יָתַר iathar, quod vtrunque significat & remanere, & relinquere. Ab eo deducitur Methar, quod nomen significat reliquias, & funes arcus, quod ibi maneant emissis sagittis. Eo vitur David psal. 20. cum ait: Quoniam pones eos dorsum: in reliquijs tuis præparabis vultū eorum. Ac si dicat: Tu Deus sancte pones impios ad partem: separabis eos a cœtu iustorum: & in reliquijs tuis, hoc est in pœnis æternis, quæ damnatis relinquuntur, facies eorum dispones. At Hieronymus ita totam hanc vertit orationem. Pones eos humerum: funes tuos firmabis contra facies eorū: cuius prior pars habet eundē sensum cum editione vulgata: posterior autē significat, ideo Deū separare improbos, ut aduersus eos funes ac nervos arcus sui firmet, ut eos sagittis cruciatuū trajiciat. Est igitur sensus. Tu domine homines sceleratos sepones in signum & scopum, ad quos vltices & iustas sagittas arcus tui immittas. His sagittis calamitates designantur. De illis ait Deus capite Deuteronomij. 32. Cōgregabo super eos mala: & sagittas meas.

¶ *Ego remansi ibi iuxta regem Persarū.* Theodotio habet; Ipsum reliqui ibi cum principeregis Persarum. Ac si dicat angelus: Ad te equidem veni: sed reliqui in conspectu Dei archangelū Michaëlem disputantem cum angelo custodē regni Persarum. Et vtraque versio recta est. Nam pro remansi, est in Hebræo verbum יָתַר iathar, quod vtrunque significat & remanere, & relinquere. Ab eo deducitur Methar, quod nomen significat reliquias, & funes arcus, quod ibi maneant emissis sagittis. Eo vitur David psal. 20. cum ait: Quoniam pones eos dorsum: in reliquijs tuis præparabis vultū eorum. Ac si dicat: Tu Deus sancte pones impios ad partem: separabis eos a cœtu iustorum: & in reliquijs tuis, hoc est in pœnis æternis, quæ damnatis relinquuntur, facies eorum dispones. At Hieronymus ita totam hanc vertit orationem. Pones eos humerum: funes tuos firmabis contra facies eorū: cuius prior pars habet eundē sensum cum editione vulgata: posterior autē significat, ideo Deū separare improbos, ut aduersus eos funes ac nervos arcus sui firmet, ut eos sagittis cruciatuū trajiciat. Est igitur sensus. Tu domine homines sceleratos sepones in signum & scopum, ad quos vltices & iustas sagittas arcus tui immittas. His sagittis calamitates designantur. De illis ait Deus capite Deuteronomij. 32. Cōgregabo super eos mala: & sagittas meas.

¶ *Ego remansi ibi iuxta regem Persarū.* Theodotio habet; Ipsum reliqui ibi cum principeregis Persarum. Ac si dicat angelus: Ad te equidem veni: sed reliqui in conspectu Dei archangelū Michaëlem disputantem cum angelo custodē regni Persarum. Et vtraque versio recta est. Nam pro remansi, est in Hebræo verbum יָתַר iathar, quod vtrunque significat & remanere, & relinquere. Ab eo deducitur Methar, quod nomen significat reliquias, & funes arcus, quod ibi maneant emissis sagittis. Eo vitur David psal. 20. cum ait: Quoniam pones eos dorsum: in reliquijs tuis præparabis vultū eorum. Ac si dicat: Tu Deus sancte pones impios ad partem: separabis eos a cœtu iustorum: & in reliquijs tuis, hoc est in pœnis æternis, quæ damnatis relinquuntur, facies eorum dispones. At Hieronymus ita totam hanc vertit orationem. Pones eos humerum: funes tuos firmabis contra facies eorū: cuius prior pars habet eundē sensum cum editione vulgata: posterior autē significat, ideo Deū separare improbos, ut aduersus eos funes ac nervos arcus sui firmet, ut eos sagittis cruciatuū trajiciat. Est igitur sensus. Tu domine homines sceleratos sepones in signum & scopum, ad quos vltices & iustas sagittas arcus tui immittas. His sagittis calamitates designantur. De illis ait Deus capite Deuteronomij. 32. Cōgregabo super eos mala: & sagittas meas.

¶ *Ego remansi ibi iuxta regem Persarū.* Theodotio habet; Ipsum reliqui ibi cum principeregis Persarum. Ac si dicat angelus: Ad te equidem veni: sed reliqui in conspectu Dei archangelū Michaëlem disputantem cum angelo custodē regni Persarum. Et vtraque versio recta est. Nam pro remansi, est in Hebræo verbum יָתַר iathar, quod vtrunque significat & remanere, & relinquere. Ab eo deducitur Methar, quod nomen significat reliquias, & funes arcus, quod ibi maneant emissis sagittis. Eo vitur David psal. 20. cum ait: Quoniam pones eos dorsum: in reliquijs tuis præparabis vultū eorum. Ac si dicat: Tu Deus sancte pones impios ad partem: separabis eos a cœtu iustorum: & in reliquijs tuis, hoc est in pœnis æternis, quæ damnatis relinquuntur, facies eorum dispones. At Hieronymus ita totam hanc vertit orationem. Pones eos humerum: funes tuos firmabis contra facies eorū: cuius prior pars habet eundē sensum cum editione vulgata: posterior autē significat, ideo Deū separare improbos, ut aduersus eos funes ac nervos arcus sui firmet, ut eos sagittis cruciatuū trajiciat. Est igitur sensus. Tu domine homines sceleratos sepones in signum & scopum, ad quos vltices & iustas sagittas arcus tui immittas. His sagittis calamitates designantur. De illis ait Deus capite Deuteronomij. 32. Cōgregabo super eos mala: & sagittas meas.

¶ *Ego remansi ibi iuxta regem Persarū.* Theodotio habet; Ipsum reliqui ibi cum principeregis Persarum. Ac si dicat angelus: Ad te equidem veni: sed reliqui in conspectu Dei archangelū Michaëlem disputantem cum angelo custodē regni Persarum. Et vtraque versio recta est. Nam pro remansi, est in Hebræo verbum יָתַר iathar, quod vtrunque significat & remanere, & relinquere. Ab eo deducitur Methar, quod nomen significat reliquias, & funes arcus, quod ibi maneant emissis sagittis. Eo vitur David psal. 20. cum ait: Quoniam pones eos dorsum: in reliquijs tuis præparabis vultū eorum. Ac si dicat: Tu Deus sancte pones impios ad partem: separabis eos a cœtu iustorum: & in reliquijs tuis, hoc est in pœnis æternis, quæ damnatis relinquuntur, facies eorum dispones. At Hieronymus ita totam hanc vertit orationem. Pones eos humerum: funes tuos firmabis contra facies eorū: cuius prior pars habet eundē sensum cum editione vulgata: posterior autē significat, ideo Deū separare improbos, ut aduersus eos funes ac nervos arcus sui firmet, ut eos sagittis cruciatuū trajiciat. Est igitur sensus. Tu domine homines sceleratos sepones in signum & scopum, ad quos vltices & iustas sagittas arcus tui immittas. His sagittis calamitates designantur. De illis ait Deus capite Deuteronomij. 32. Cōgregabo super eos mala: & sagittas meas.

¶ *Ego remansi ibi iuxta regem Persarū.* Theodotio habet; Ipsum reliqui ibi cum principeregis Persarum. Ac si dicat angelus: Ad te equidem veni: sed reliqui in conspectu Dei archangelū Michaëlem disputantem cum angelo custodē regni Persarum. Et vtraque versio recta est. Nam pro remansi, est in Hebræo verbum יָתַר iathar, quod vtrunque significat & remanere, & relinquere. Ab eo deducitur Methar, quod nomen significat reliquias, & funes arcus, quod ibi maneant emissis sagittis. Eo vitur David psal. 20. cum ait: Quoniam pones eos dorsum: in reliquijs tuis præparabis vultū eorum. Ac si dicat: Tu Deus sancte pones impios ad partem: separabis eos a cœtu iustorum: & in reliquijs tuis, hoc est in pœnis æternis, quæ damnatis relinquuntur, facies eorum dispones. At Hieronymus ita totam hanc vertit orationem. Pones eos humerum: funes tuos firmabis contra facies eorū: cuius prior pars habet eundē sensum cum editione vulgata: posterior autē significat, ideo Deū separare improbos, ut aduersus eos funes ac nervos arcus sui firmet, ut eos sagittis cruciatuū trajiciat. Est igitur sensus. Tu domine homines sceleratos sepones in signum & scopum, ad quos vltices & iustas sagittas arcus tui immittas. His sagittis calamitates designantur. De illis ait Deus capite Deuteronomij. 32. Cōgregabo super eos mala: & sagittas meas.

¶ *Ego remansi ibi iuxta regem Persarū.* Theodotio habet; Ipsum reliqui ibi cum principeregis Persarum. Ac si dicat angelus: Ad te equidem veni: sed reliqui in conspectu Dei archangelū Michaëlem disputantem cum angelo custodē regni Persarum. Et vtraque versio recta est. Nam pro remansi, est in Hebræo verbum יָתַר iathar, quod vtrunque significat & remanere, & relinquere. Ab eo deducitur Methar, quod nomen significat reliquias, & funes arcus, quod ibi maneant emissis sagittis. Eo vitur David psal. 20. cum ait: Quoniam pones eos dorsum: in reliquijs tuis præparabis vultū eorum. Ac si dicat: Tu Deus sancte pones impios ad partem: separabis eos a cœtu iustorum: & in reliquijs tuis, hoc est in pœnis æternis, quæ damnatis relinquuntur, facies eorum dispones. At Hieronymus ita totam hanc vertit orationem. Pones eos humerum: funes tuos firmabis contra facies eorū: cuius prior pars habet eundē sensum cum editione vulgata: posterior autē significat, ideo Deū separare improbos, ut aduersus eos funes ac nervos arcus sui firmet, ut eos sagittis cruciatuū trajiciat. Est igitur sensus. Tu domine homines sceleratos sepones in signum & scopum, ad quos vltices & iustas sagittas arcus tui immittas. His sagittis calamitates designantur. De illis ait Deus capite Deuteronomij. 32. Cōgregabo super eos mala: & sagittas meas.

Iob. 6. meas complebo in eis. Et Iob capite. 6. Sagittæ domini in me sunt. Et David **Psal. 37.** psalmo. 37. Quoniam sagittæ tuæ infixæ sunt mihi: & confirmasti super me manum tuam. Vbi nomine sagittarum & manuum vulnera & percussiones significatur, quæ sagittis & manibus infliguntur.

¶ *Dissolutæ sunt compages meæ.* Pro compages meæ, est in Hebraico: *ṭṣur* Tsur, à verbo Tsur, quod significat formare: vt psalmo. 138. Tu formasti me, & posuisti super me manum tuam. Id est, vt figulus fingere solet vas manu sua: ita tu me formasti verbo tuo. Fortasse verbis illis: posuisti super me manum tuam, alludit ad illum, qui manibus efficit casum, iuxta illud Iob

Iob. 10. cap. 10. Sicut caseum me coagulasti. Inde deriuatur nomen Tsur, quod significat formationem, & iunctionem membrorum, siue compages: & hanc significationem secutus est, & rectè quidè Latinus noster interpret. Significat etiam cardinem ostij. Hac ratione ducti vertunt quidam: Conuersi sunt cardines mei. At multo clarius transtulit interpret noster. Ab hoc verbo deriuatur Tsur, quod nomen significat Deum, fortè,

Iob. 18. petram, & rupem. Vnde illud Iob. 18. Nūquid propter te derelinquetur terra & trāsferetur rupes de loco suo? potest hūc habere sensum: An propter te dicemus derelictā esse terrā, & translātū esse Deum de gradu suo? Quasi dicat, non. Haudquaquā dicemus, Deū gratia tui non curare mortalia, & terrena penitus derelinquere, eumq; qui im-

tabilis est, factū esse mutabilem. Hoc vocabulo vtitur Moses cap. 32. Deuteronomij, cū ait: Recessit à Deo salutaris suo. Pro quo alij transferūt: Recessit à petra salutis suæ. Hoc est à Deo, de quo ait apostolus in priore ad Corinthios. 10. Petra autē erat Christus. Alij **1. Cor. 10.** vertunt: Ingratus fuit rupi, quæ salus fuerat ipsius. Hoc est, populus Israëliticus in idoli cultu reliquit verū Deū, qui illum paulò antè in mari Rubro ab Aegyptijs mirabiliter liberauerat.

¶ Argumētum cap. 11.

P Radicit angelus seriem regum Persarum, Alexandri Magni fortitudinem, & gloriam, & prosperitatem, atque in ætate florente interitum: quo triste suis desiderium reliquit. Prænuntiat bella inter reges Aegypti & Syriæ eius successores, donec veniat ad Antiochum Epiphanem Syriæ regem, quem alij vocant illustrem, qui umbrā gessit Antichristi. Hic evertit Hierosolymam, templum sanctum diripuit, in populo Dei tyrannidem exercuit, se omnium scelerum maculis contaminauit.

¶ Caput vndecimum.

E Go autem à primo anno Darij Medii stabam, vt confortaretur, & roboraretur. Et nunc veritatem annuntiabo tibi. Ecce adhuc tres reges stabunt in Perside, & quartus ditabitur opibus nimis super omnes: & cū inualuerit diuitijs suis, concitabit omnes aduersus regnum Græciæ. Surge verò rex fortis, & dominabitur potestate multa: et faciet, quod placue-

placuerit ei. Et cū steterit, conteretur regnum eius, & diuidetur in quatuor ventos cæli: sed non in posteros eius, nec secundum potentiam illius, qua dominatus est. Lacerabitur enim regnum eius etiam in externos, exceptis his. Et confortabitur rex austri: & de principibus eius præualebit super eum. Et dominabitur ditione: multa enim dominatio eius. Et post finem annorum fœderabuntur: Filiusq; regis austri veniet ad regem Aquilonis facere amicitiam, & non obtinebit fortitudinem brachij: nec stabit semen eius: & tradetur ipsa, & qui adduxerunt eā adolescentes eius, & qui confortabat eam in temporibus. Et stabit de germine radicum eius plantatio. Et veniet cum exercitu, & ingredietur provinciam regis aquilonis, & abute- tur eis, & obtinebit. Insuper & Deos eorum, & sculpçilia, vasa quoque pretiosa auri & argenti captiuaducet in Aegyptum. Ipse præualebit aduersum regem Aquilonis, & intrabit in regnum rex austri, & reuertetur ad terram suam. Filij autem eius prouocabuntur, & congregabunt multitudinē exercituum plurimorum. Et veniet properans & inuidans, & reuertetur, & concitabitur, & congregietur cum robore eius. Et prouocatus rex austri egredietur, & pugnabit aduersum regem Aquilonis: & præparabit multitudinem nimiam: & dabitur multitudo in manu eius, & capiet multitudinem: & exaltabitur cornu eius: & deijciat multa millia: sed non præualebit.

(???)

¶ Explanatio.

Go aut à primo anno Darij Medii. Dixim⁹ capite superiore desiderasse Daniëlem percipere animo, non solum quid populo Israëlitico, sed etiam quid regno Persarum, alijsque regnis euenturum esset: quam ob causam vir desideriorum appellabatur. Erat enim gloriæ Dei cupidissimus, & summa auiditate cognitionis rerum magnarum flagrabat. Cū autem se lachrymis, ieiunijs, & præcibus dedisset, apparuit ei angelus nūtians se esse à Deo exauditum, eiq; promittens prædicere illi futura: id quod efficit hoc capite cum sequente. Huius igitur capitis cū precedente & sequente est quædam series & continuatio, vt alia ex alijs nexa, & omnia inter se apta colligataq; conflentur. Angelus qui in fine superioris capitis loquebatur, modò cōtinuans sermonē ait se à primo anno Darij Mediorum regis, qui primus imperiū obtinuit Babylonium, operam dedisse, vt ipse Darius roboraretur, rebusque potiretur secundis, quòd populum Israëliticū mitius tractaret, quàm Baltassar, cæterique Babyloniorum reges. Hoc est, quod ait: Stabam, vt confortaretur, & roboraretur. Vel orauit Deū, vt populus Israëliticus vigeret, & in pristinam dignitatem restitueretur. Sed quoniā vltima verba precedentis capitis sunt hæc: Nemo est adiutor meus in omnibus his, nisi Michaël princeps vester: Et statim sequitur: Ego autē ab anno primo Darij Medii

Ec 3 stabam,

staban, vt confortaretur, & roboraretur: potest hoc ita explanari, vt dicat angelus: Quemadmodū Michael me iuuat: ita ego eum iuuat in transferendo imperio à Babylonijs ad Medos & Persas; Nam Deum obsecraui, vt ipse Michaël cōfortaretur, & roboraretur. Cū enim ille præsens populo Iudaico, oprabat, vt Medi victoriam obtineret: quò Iudæi lenius tractarētur, Ego autem steti ex parte eius, Deum etiam orans pro Medorum aduersus Babylonios victoriā. Nonnulli aiunt hæc prima verba huius capituli esse Danielis, non angeli: & hæc narrate propheta statim angelum respondisse, solet enim diuina scriptura vt subita personarum mutatione. Sed hoc loco illud non videtur posse cohærere: nam verba proximè præcedentia sunt angeli, quæ connectuntur cum his per coniunctionem copulantiem: similiter & quæ consequuntur. Quare dicendum est, esse angeli verba, quæ cum præcedentibus & sequentibus copulantur.

¶ *Et nunc veritatem annuntiabo tibi.* Id est, & modò ego Gabriel tibi Danieli verè ostendam, quid circa regnū Persarum ac Medorum, aliaque regna futurum sit. Aduerte. Deus veritas est, vt ipse apud Ioannem cap. 14. testatur: ac angelus nuntius est Dei: ergo nuntius veritatis. Quid igitur nuntius veritatis prolaturus est, nisi veritatem? Contrà vero de diabolo ait Christus apud Ioan. 8. In veritate nō stetit, quia non est veritas in eo: cū loquitur mendacium, ex proprijs loquitur, quia

mendax est, & pater eius: nimirum mendacij. Primus qui mendaciū protulit, fuit dæmon, qui dixit Heu: Nequaquam moriemini. Vt pestilens venenum occidit corpus: ita perniciosum mendacium deliberatum occidit animam. Ideo psalmographus cū Deo loquens: Perdes, inquit, omnes, qui loquuntur mendacium. Et cap. 1. Sapientia ait sapiens: Os quod mentitur, occidit animam. Mendacium quod sceleris maculam inurit alijs, nō solum præsentēs vulnerat, sed etiam absentes. Vt arcus non eos modò ferit, qui proximi sunt, sed qui longè: sic lingua fallax euomens virus acerbitalis suæ, non tantum inspectantes lacescit, sed etiam remotos ac disunctos. Vnde Ieremias capite. 9. Extenderunt, inquit, linguam suam quasi arcum mendacij, & non veritatis. Quare qui alios falsis criminibus maculare contendunt, sunt graui quidè poena digni. Necnon in reprehensionem incurrūt, qui orationis vanitatem adhibentes alios falsis laudibus efferūt, pestiferisq; assentationibus decipiunt. Quemadmodum aqua præterfluens nullo certo colore distincta, refert subiecti soli colorè: sic adulator nulla veritatis firmitudine munitus pro re nata se aliorum accommodat ingenio atque affectui. Ex quo efficitur, vt mendacijs plerunq; pestilentibus vtatur. At tantus nobis debet esse amor veritatis, vt quicquid dixerimus, putemus iusiurandum. Eum imitemur, quem Ioannes capite. 1. vocat plenum gratiæ &

veri-

Ioan. 8. veritatis: qui ait apud eundem Ioannem. 8. Si veritatem dico, quare non creditis mihi? Intueamur sanctum angelum veritatis annuntiatorem, vt ipse hoc loco testatur.

¶ *Ecce adhuc tres reges stabunt in Perside.* Hæc visio apparuit Danieli anno tertio regis Cyri, vt in principio decimi capituli visum est. Quam ob causam hi reges sunt præter Cyrum numerandi. Mortuo Cyro regnavit Artaxerxes Assuerus, cui successit Darius Longimanus: post què regnavit Darius Nothus. Ita asserit Metasthenes Persa in annalibus Persarū. Post illos tenuit clauū totius imperij, vt idè Metasthenes testatur, Artaxerxes Darius: de quo angelus hîc ait. Et quartus ditabitur opibus nimis super omnes. Eusebius Cæsariensis in annalibus multo aliter numerat hos quatuor reges. Fortasse idè sunt, sed varijs nominibus appellati. Solebāt enim antiqui diuersis vocari nominibus: quod sæpe inter scriptores magnā parit confusionē. Hieronymus & Theodoretus Eusebiū sequentes, hunc quartum regem vocāt Xerxem, qui à Metasthene Artaxerxes vocatur. Herodotus libro sexto ait Xerxem idem esse quod bellatorem, Artaxerxem verò magnum bellatorem. Dicuntur hoc loco reges Persidis, quia licet esset vnus Medorū & Persarum dominatus, Cyrus tamen transtulit ad Persas caput imperij, illudque Persicum nominauit.

¶ *Et cū inualuerit diuitijs suis.* Id est, cū abundauerit opibus: cū diui-

tiarum affluentia locupletatus fuerit. ¶ *Concitant omnes aduersus regnū Græciæ.* Id est, omnia sua regna ad bellum Græciæ inferendum concitant. Vide quàm periculosa sit opum, rerumque prosperarum abundantia! Nam cū rex hic vidit se diuitijs auctum, statim fuit inflatus superbia: & animum appulit ad impia bella Macedonibus inferenda. Vt venenati serpentes plus calido claroque vere nocent, quàm frigido ac caliginoso hyeme: ita principes magis solent diuitijs ledere, quàm paupertate. Ideo ait Ecclesiasticus capite. 11. Si diues fueris, non eris immunis à delicto. Et psalmographus: Diuitiæ si affluant, nolite cor apponere. Capite. 17. Deuteronomij ait ita Deus: Non poteris alterius gentis hominem regem facere, qui non sit frater tuus. Cūq; fuerit cōstitutus, non multiplicabit sibi equos. Quibus verbis prohibet Deus regibus bella iniusta alijs inferre: solent enim excitari ad illa, si equis abundant atque diuitijs. Deus autem est pacis amantissimus: quem Esaias capite. 9. principē pacis appellat: & hominem ad pacem creauit. Ideo creatus est die sexto: se-

At hæc pax sepe ob diuitiarum abundantiam dissoluitur. Quemadmodum margaritæ in mari sunt blandæ, & cōchilijs coniunctæ, vt Plinius & Solinus aiunt, vnde vniones vocantur: sed extra aquam durefcunt, & separātur: sic nonnulli in mari calamitatis & inopię positi, sunt lenes & benigni, pacem & cōcordiam colentes: at inde abstracti, & in medio opum rerumque prosperarum constituti, insolentes ac superbi sæpenumero redduntur, & ad acerba dissidia, crudeliaque bella incitantur. Non loquor de bellis iustis, sed de impijs, quæ geruntur ab illis, qui dæmonem habet patrem. Nam, vt pacis & concordia amatores sunt filij Dei, iuxta illud seruatoris nostri apud Matthæum. 5. Beati pacifici, quoniam filij Dei vocabuntur: sic bellorū & discordiarum cupidi, possunt filij dæmonis appellari. Sed perpède: Cū dico periculosas esse diuitias, sic velim existimes, me non diuitias damnare, sed in-temperatum vsum. Impius affluens diuitijs, est veluti furiosus & insanus cum gladio in manu: diues autem indoctus, est ovis vellere aureo induta. Ita eum comparat Demosthenes, vt refert in exhortatione ad bonas artes Galenus.

¶ *Surget verò rex fortis.* Hic fuit Alexander Magnus rex Macedoniæ, Philippi regis filius, qui multa sibi regna subiecit. Victus Illiricis ac Tracibus transiit ad Persas, quos fortiter profligauit, & ditissimam Indiam Orientalem in ditionem suam redegit. Fue-

rat quondam Græcia à Persis deuicta: sed postea de illis triumphauit. Ac illa Græcia libertas post Alexandrum Magnum vsque ad longum tempus imperio & rerum gestarū gloria continuata permansit, donec de Græcis Romani triumpharunt. Etsi post hūc quartum Persarum regem alij reges Persidis fuerunt vsque ad Alexandrū, tamen angelus hoc loco illos omittit, quoniam hic quartus rex belligeravit cum Græcis, quibus dedit ansam bellum contra Persas inferendi.

¶ *Faciet quod placuerit ei.* Id est, aget pro arbitrio suo, quicquid voluerit: nemo ei poterit resistere: omnia illi fluent ad voluntatem.

¶ *Cum steterit, conteretur regnum eius.* Id est, cū in iuuentute ad summam mundi gloriam floruerit, priuabitur vita, eiusque dissipabitur imperium. Hinc colliges vanas ac fallaces mūdi diuitias & prosperitates, nec esse magni æstimandas, nec in numero bonorum ponendas. Vidi impium superexaltatū, inquit diuinus psaltes, & eleuatū sicut cedros Libani: transiui, & ecce non erat: quæsiui eum, & non est inuentus locus eius. Coruus frangit nucem, vt eius comedat nucleum: sed vt eam frangat, extollit illam in sublimè, quò in durum lapidem dimittat: sic mundus effert impios, & ad falsos euehit honores, vt inde eos cum maiore ignominia & dedecore deiciat: extollit, vt deprimat: blanditur, vt fallat. Et vt in æstate multæ generantur muscæ: sic in mūdi prosperitate multa

vitia:

vitia: præsertim superbia, insolentia immanitas. His rebus aduersus viros pios illi gloriari solent, qui mundi potentia extolluntur. Id sentiens Dauid: *Psal. 51.* Quid, inquit psal. 51. gloriaris in malitia, qui potens es iniquitate? Pro quo vertit Hieronymus: Quid gloriaris in malitia? potens misericordia Dei. Ac si dicat: Quid gloriaris, quòd potens sit malitia tua, siquidem potetior est misericordia Dei? Etsi multū vales ad viros pios affligendos, plus tamen valet diuina misericordia ad illos liberandos. Ac potens ruet præceps, illi autē sursum efferentur. Stat enim sententia illa: Deposuit potentes de sede, & exaltauit humiles.

¶ *In quatuor ventos cæli.* Hoc est, in quatuor regna quatuor præcipuas mundi partes spectantia, Orientem, Occasum, Septentrionem, & Meridiem: à quibus venti flant primarij. Eam ob causam mūdi regna in quatuor ait ventos distributa, quia huius mundi potentia & gloria huc atque illuc quasi vento iactatur. Ac ipsi reges vt cæteri homines folia sunt à vento agitata. Vnde Iob cap. 7. Memento, inquit, mei domine, quia ventus est vita mea. Et. 13. Contra folium quod vento rapitur, ostendis potetiam tuā. Et. 21. Erunt sicut paleæ ante faciem venti: & sicut fauilla, quam turbo dispergit. Quare eorum spes, qui mūdo fidunt, inanis est & fallax, & in medio spatio sæpe obruitur, & perit. Id intelligens sapiens ait cap. 5. Sapietia: Spes impij tanquam lanugo est, quæ à ven-

to tollitur, & tāquam spuma gracilis, quæ à procella dispergitur: & tanquā fumus, qui à vento diffusus est. Id voluit Esaias significare, cū dixit capite. 19. Calamum & iuncum fluuiorum Ægypti marcescere. Ægyptus est mūdus, cuius fluuij sunt eius diuitia, potentia & gloria, & cætera huiusmodi ad mare mortis tendentia. Calamus foris viridis, intus vanus est, fallax spes mundi: similiter & iuncus virefcens, sed fragilis, nullum ferens fructū, præter vanam quandam oculorum oblectationem, & caducam viriditatem, quæ sensim extenuatur, aut subito euanescit. Nam quoties magna quidem, sed inania nobis ipsis promissimus falsa spe adducti, quæ nec adepti sumus, ne vidimus quidem? Spem enim nostrarum cogitationū cū graues comunium temporum, tum varij nostri casus fefellerunt. Quare spem nostrā non in mundo mutabili, sed in Deo, qui nunquam mutatur: qui de se ait apud Malach. 3. Ego dominus, & non mutor, figamus atque locemus. Et vt verbis vtat diui Pauli cap. 6. ad Hebr. Confugiamus ad tenendam propositam spem, quam sicut anchoram habeamus animæ tutam ac firmam, & incedetem vsque ad interiora velaminis. Hoc est, vsq; ad secreta regni cælorum. Eundem imitemur apostolū, qui cap. 10. eiusdem epistolæ hæc verba scripta reliquit. Teneamus spei nostræ confessionem indeclinabile, fidelis enim est, qui repromisit. Mundi enī prosperitates incertis ventis, varieq; flanti-

Similitudo.

Plinius. Solinus.

Matth. 5.

Similia.

Demost.

Galen.

Psal. 51.

Hieron.

Luc. 1.

Psal. 36.

Similitudo.

Iob. 7.

Iob. 13.

Iob. 21.

Sap. 5.

Esai. 19.

Malach. 3.

Hebr. 6.

Hebr. 10.

stantibus agitur. Per ventorum alas summa celeritas significatur, vt psal. **Psal. 17.** Volauit super pennas ventorum. Quibus verbis voluit diuinus psaltes summam Dei festinationem, & incōprehensibilem velocitatem, qua suis opitulatur, declarare, eiusq; vim vbiq; presentē, & cuncta cœlo terraq; perlustrantem. Accipitur etiā ventus pro vehemente tentatione, & calamitate: **Matt. 7.** vt apud **Matt. 7.** Venerunt flumina, et flauerunt venti, & irruerunt in domū illam. Vnde excitare ventos in aliquē **Cicero.** apud Ciceronē, & alios elegantes scriptores, est illum calamitatibus afficere, eique odium & inuidiam conflare, & perniciem moliri. Accipitur quoq; ventus pro varietate, & inconstantia dogmatum vanorum hominum: vt **Ephē. 4.** cap. 4. epistolæ Pauli ad Ephesios: Non simus paruuli fluctuantes, & circumferamur omni vento doctrinæ. Abire in ventum est euanescere: quo schemate vtitur **Ieremias. 5.** Pro quo nos habemus: Prophetæ fuerunt in ventum locuti. Hoc est, peribunt & euanescent falsi prophetæ. Præterea ventus accipitur pro regione, vnde effluit aura: ex quo efficitur, vt per quatuor ventos quatuor mundi plagas intelligamus. **Zacha. 2.** Hoc schemate vtitur **Zacharias ca. 2.** vbi Deus ait: In quatuor ventos cœli **Mar. 13.** dispersi vos. Et **Marc. 13.** Congregabit electos suos à quatuor ventis. Et **Ioannes cap. 7.** Apoc. Vidi quatuor angelos stantes super quatuor angulos terræ, tenentes quatuor ventos terræ. **Victori.** Quæ verba iuxta antiqui Victorini

sententiam sunt ad Antichristi tēpera referenda. Nā quatuor angeli quatuor angulis terræ stantes sunt daemones satellites Antichristi, qui euangelij cōcionatoribus nitentur persuadere, vt taceant: ne homines vera salutariq; doctrina instruantur. Non solum tenere contendunt euangelicos concionatores ex vno vento, hoc est, ex vna parte, sed ex omnibus: ne veluti venti suauiter flantes possint æstum ærumnarum temperare. Hoc verborum ornamēto vtitur hoc loco Daniel. ¶ *Sed non in posteros eius.* Hoc est, diuidetur imperium Alexandri Magni, sed non inter filios eius. Nullus enī Alexandri filius regnum obtinuit. Ita hoc accidisse narrat **Trogus Pompei**, **Trogus Iustinus**, **Polybius**, **Antonius Sabellius**, & alij historici, qui Alexandri magni res gestas memoriæ mandarunt. In Syria & Babylonia successit ei **Seleucus**, in Macedonia **Aridæus Philippus**, in Ponto & Asia minore **Antigonus**, in Ægypto **Ptolemæus**. Ita asserit hoc loco diuus **Hieronymus**. Nā etsi **Antigonus** mortuo **Alexandro** fuerit supremus tribunus castrorū creatus, auctore **Iustino lib. 13.** postea tamen **Syriam** & **Babyloniā** occupauit. Præter hos quatuor fuerunt alij nonnullis prouincijs præfecti, qui postea regna vsurparunt. Vide **Iustinum lib. 13.** **Iosephum lib. antiquit. 12.** **Antonium Sabellium lib. 6.** **Enneadis. 4.** Narrat **Iustinus lib. 12.** amicos Alexandri videntes eum ad exitum vitæ vocari, quæsisse ab illo, quem hæredem relin-

relinqueret imperij? eumque respondisse, dignissimum. Id etiam narrat in prima parte historiarum diuus **Antoninus**. Nihilominus tamen ipse cum adhuc viueret, diuisit inter suos imperium: vt proditū est memoriæ. **cap. lib. 1. Machabæorum.** Sed non inter filios suos: nam vt hoc loco diuus **Hieronymus**, **Alexāder Magnus** nullum habuit filium. Quod est intelligendum de filio, qui ei succederet. Genuit enim filium **Herculem** nomine, vt asserit **Trogus**, & post eum **Iustinus**. Sed quoniam in adolescentia migravit à vita, & non adeptus fuit patris sui regnum, non dicitur eius filius. Ita intelligitur dictum **Hieronymi**, quē interpretor, non reprehēdo, ne videar audere **Athenis Mineruam** violare. **Quintus Curtius**, **Clitarchus**, **Polycritus**, **Onexycritus**, **Antigenes**, **Hystrus**, & alij huiusmodi antiqui scriptores aiunt præter **Herculem** habuisse **Alexādrum** alterum filium à **Thalestra Amazonum regina**. Sed **Aristobolus**, **Hysingelus**, **Ptolemæus**, **Philobolus**, **Hecataeus**, **Philippus Chalcidicus**, **Duris Samius**, **Plutarchus Cheronensis**, hoc negant, fictamque fabulam esse testantur. ¶ *Nec secundum potentiam illius.* Id est, non erunt ei in potestate pares. Nullus enim eorum qui successerunt **Alexandro**, eius potentiam, magnificentiam, & gloriam cōsecutus est. Diuisum inter multos imperium amisit vires, & fuit ob dissensiones & bella debilitatū, & diminutū, donec fuit oīo deletum.

¶ *Lacerabitur enim regnum eius etiam inter externos, exceptis his.* Hoc est, distribuetur principatus **Alexādi** inter alios extraneos præter hos, qui fuerūt ab eo electi, & nominati, & hæredes cōstituti. Pro exceptis his, vertit **Theodotio**: Præter istos. Similiter **Pagninus**. ¶ *Et confortabitur rex austri.* Hoc est, post interitum **Alexādi** roborabitur **Ptolemæus Lagi** filius; rex **Ægypti**: & regnum suum amplificabit. **Austrū** vocat hoc loco **Ægyptum**, **Syriā** autem **Aquilonem**. Tametsi **cap. 4. Cant. 4.** **Aquilo** accipitur pro animi frigore ex peccato dimanante, **Auster** verò pro charitate: cum ecclesia ait: Surge **Aquilo**; & veni **Auster**. Hoc est, fuge, & abi celeriter ô glacies animi, & propere tu feruor diuini amoris. ¶ *Et de principibus eius præualebit super eum.* Id est, & vnus ex præcipuis posteris **Ptolemæi filij Lagi** eundem patris suum potestate, dominatu, & amplitudine superabit. Huic expositioni fauet versio **Theodotionis**, cuius hæc sunt verba: Et vnus principum eius præualebit super eum. Hic fuit **Ptolemæus Philadelphus** filius eius, qui **Ægyptum** illustrauit, & ad ingentem amplitudinem perduxit. Hic accersit septuaginta interpretes, qui sanctā scripturā ex lingua **Hebraica** in **Græcam** transtulerunt. Ita hoc **Aristeas** illius temporis historicus in libro ad **Philocratē**, **Philō Iudæus** in libro de vita **Mosis**, **Iosephus lib. 12. antiquit.** **Epiphanius Salaminæ episcopus** in libro de pōderibus & mēsuris, **Iustinus martyr**

Eusebi. in admonitorio aduersus gentes, Eusebius Cæsariensis in lib. 8. præparationis euangelicæ, **Ireneus** lib. 3. Hieronymus multis in locis, **Rufinus**, **Philastrius**, & alij memoriæ prodiderunt. Possunt etiam hæc angeli verba ita explanari. Et quidam de principibus eius, subaudi Alexâdri, nempe Antiochus rex Syriæ præualebit super eum, subaudi, regem Ægypti. Sensus est, Antiochus rex Syriæ ac Babyloniæ vnus ex principibus Alexandri magno potitur imperio: & regem Ægypti superabit. Incipit indicare bella inter reges Syriæ & Ægypti: quod Iudæa sita sit inter has duas prouincias, quæ modo ab vna, modo ab altera opprimebatur. De Asia autem & Græcia non loquitur, quia regiones illæ Iudæis minime infestæ ac molestæ erant. Præcipuum enim Danielis desiderium erat scire, quæ populo suo Israëlítico erant ventura. Vt autem possis caput hoc planius & distinctius intelligere, operepretium esse duxi nomina regum Ægypti & Syriæ sibi succedentium, quorum hic fit mentio, literis mandare. Mortuo Alexâdro Magno obtinuit Ægyptum Ptolemæus filius Lagi, cui successit Ptolemæus Philadelphus, post quem regnavit Ptolemæus Evergetes, post illum Ptolemæus Philopator, qui ab alijs Philopater vocatur: cui successit Ptolemæus Epiphanes, post quem tenuit regni gubernaculum Ptolemæus Philometor. Reges Syriæ fuerunt hi, ordine seruato: Seleuchus, Antiochus Soter, Antiochus Theos, Seleuchus

Callinicus, quem alij Galericum vocant, Seleuchus Ceraunus, Antiochus Magnus, Seleuchus Philopator, Antiochus Epiphanes, quem alij vocant illustrem, nam Epiphanes Græcè idè est Latinè quod illustris.

¶ *Et post finem annorum fœderabuntur.*

Hoc est, post multos annos Ptolemæus Philadelphus rex Ægypti, & Antiochus Theos rex Syriæ fœdere coniungentur. Nam post multa bella pacem tandem inter se placidissimam conciliarunt. Nam Beronica filia Ptolemæi regis Ægypti nupsit Antiocho regi Syriæ, fœdusque fecit inter patrè & virum.

¶ *Et non obtinebit fortitudinem brachij, nec stabit semen eius.*

Hoc est, Beronica filia regis Ægypti non præualebit, nec filius eius ex Antiocho rege Syriæ adibit regni hæreditatè. Huius rei causa hæc fuit. Antiochus ille vocatur Theos habuerat alteram vxorè nomine Laodicem, quam repudiauerat: & si in quendam ex ea nomine Seleuchum Callinicum. Sed postea victus eius amore eam recepit, & in pristinam dignitatem restituit. At illa perpendens viri inconstantiam, cum occidit veneno, & Beronicæ, eiusque filio, & famulis perniciem parauit. Eam ob causam filius huius impiæ Laudicis nomine Seleuchus Callinicus successit patri suo, & totius reipublicæ clauum tractauit. Hoc narrat Iustinus historicus lib. 27. & Sabellicus. 7. Enneadis. 4. libro etiã nono. Ideo ait hoc loco angelus Danieli: Et tradetur ipsa: subauditur Beronica: hoc est, per insidias inter-

interficietur: & famuli, qui eam ad Syriam adduxerant: & qui confortabat eam in temporibus, hoc est vir eius, qui toto tempore matrimonij perfugium ei & solatium præbebat.

¶ *Stabit de germine radicum eius plantatio.* Hoc est, erit ex radice Ptolemæi Philadelphii filius vocatus Ptolemæus Evergetes, Beronicæ reginæ Syriæ per insidias interfectæ frater. Hic regnum Ægypti obtinuit post patrem, & paratis copijs insignem à se iniuriã propulsaturus ingressus est in Syriam, quam profligauit, eiusque regem Seleuchum, quem eius mater Laodice interfecto viro suo constituerat in regno, vicit, copias eius fudit, & prælijs secundis vtens victoriam admirabilem reportauit. Ac multæ ciuitates se illi vltro tradiderunt. Narrat hoc

Trogus Sabellicus. Trogius Pompeius, & Sabellicus lib. 9. Enneadis. 4. Historiam hanc tangit

Hieron. hoc loco Hieronymus, & post eum

Dionys. Dionysius Carthusianus.

¶ *Ingredietur prouinciã regis Aquilonis.* Hoc est Syriam. Quidam legunt: Ingredietur in habitaculum regis Aquilonis. Quod idem est.

¶ *Abutetur eis.* Id est, affliget eos: graues in illos iaciet iniurias. Ac si dicat: Ptolemæus Evergetes rex Ægypti vexabit Laodicem, & filium eius Seleuchum. Et obtinebit: Subaudi regnum inimici. Nam vniuersam ferè Syriam occupauit. Sed audiens esse in Ægypto intestinas dissensiones reuersus est illuc, portans secum idola auri & argenti, & vasa pretiosa, quibus Syriam

spoliauit. Pro abutetur eis, & obtinebit: vertunt nonnulli: Faciet de illis, quod voluerit, & euadet victor. Rectè tamen vertit Latinus noster interpres: abutetur eis, pro affliget eos: in quam significationem accipitur verbum hoc cap. 18. Ieremiæ: Fiant corruentes in conspectu tuo: in tempore furoris tui abutere eis.

Iere. 18.

¶ *Præualebit aduersus regem Aquilonis.* Hoc est, vincet regem Syriæ. Diximus enim per Aquilonem intelligi Syriam, per Austrum verò Ægyptum. Sequitur: Et intrabit in regnum subaudi suum, rex Austri, hoc est Ægypti.

¶ *Reuertetur in terram suam.* Hoc est, in Ægyptum. Est superioris orationis explicatio.

¶ *Filij autem eius.* Hoc est filij Seleuchi Callinici. Hic Seleuchus duos habuit filios, nimirum Seleuchum Ceraunum, & Antiochum magnum, qui mortuo Ægypti rege Ptolemæo Evergete, qui eorum parentes profligauerat, concitarunt populum aduersus Ptolemæum Philopatorem, quem Iustinus Philopatrum vocat: qui gubernabat Ægyptum, cum quo armis certare decreuerunt. Sed breui post tempore Seleuchus Ceraunus fuit vita priuatus per insidias Nicanoris & Eupatoris. Antiochus vero authore Polybiolib. 5. obtinuit regnum Syriæ, bellumque intulit Ægyptijs, qui superiores euaserunt. Ipse autem se ignominiosè dedit fugæ, qua vitam quaesuit. Hic Ptolemæus occidit patrem suum: quam ob causam fuit per ironiam Philo-

Iustinus

Polybi.

Iust.

Sabellic.

inter-

Philopater, hoc est amator patris nuncupatus. Author est Iustinus libro. 28. Huius belli meminit Polybius lib. 4.

¶ Et venit. Nimirū Antiochus magnus rex Siria. Properans & inundans, hoc est festinanter instar aquarū impetu & incursione fluentium: Eodem modo apud Esaiam de rege Assyriorum scriptum est cap. 8. Ibit per Iudā inundans & transiens, vsque ad collū veniet. Ac si dicat: Effundet se Sennacherib per Iudæā, & transiens obruet omnia præter Hierosolymam: quæ appellatur collum, quod sit in loco excelso sita. Antiochus audito fratris interitu reuersus ex Chaldæa cæco furore incitatus cum rege Ægypti pugnauit.

¶ Et reuertetur, & concitabitur. Hoc est, transibit ira concitatus. At fuit ignominiosè victus.

¶ Dabitur multitudo in manu eius. Hoc est, exercitus Antiochi in potestatem Ptolemæi tradetur. Fuit prælium: hoc iuxta Raphiam urbem: vbi Antiochus amisso exercitu se contulit in fugam.

Polybi. Iustinus. Sabelli. 30. Coccius Sabellicus. 2. Enneadis. 5.

¶ Exaltabitur cornu eius. Extolletur & roborabitur fortitudo Ptolemæi: & deijciet multa millia ex copijs Antiochi. Sed non præualebit. Hoc est, sed non omnino præstabit: non penitus vincet: quia non poterit Antiochum interficere.

¶ Conuertetur enim rex Aquilonis, & preparabit multitudinem multo maiore, quam prius. Et in fine temporum anno-

rumq; veniet properans cum exercitu magno, & opibus nimijs. In temporibus illis multi consurgent aduersus regem Austriæ. Filij quoque prauaricatorū populi tui extollentur, ut impleant visionem, & corrudent. Et veniet rex Aquilonis, & comportabit aggerem, & capiet turbes munitissimas, & brachia Austri non sustinebunt. Et consurgent electi eius ad resistendum: & non erit fortitudo. Et faciet veniens super eum iuxta placitum suum, & non erit, qui stet contra faciem eius. Et stabit in terra inclinata, & consumetur in manu eius: & ponet faciem suam, ut veniat ad tenendum uniuersum regnum eius, et recta faciet cum eo. Et filiam feminarū dabit ei, ut euertat illud: & non stabit, nec illius erit. Et conuertet faciem suam ad insulas, & capiet multas: et cessare faciet principem opprobrij sui. Et opprobriū eius conuertetur in eum. Et conuertet faciem suam ad imperiū terræ suæ: & impinget, & corruet, & non inuenietur. Et stabit in loco eius vilissimus, & indignus decore regio: & in paucis diebus conteretur, non in furore, nec in prælio. Et stabit in loco eius despectus, & non retribuetur ei honor regius. Et veniet clam, & obtinebit regnum in fraudulentia, & brachia pugnantis expugnabuntur à facie eius, & conterentur: Insuper & dux fœderis. Et post amicitias cum eo faciet dolum, & ascendet, & superabit in modico populo, & abundantes & uberes turbes ingredietur. Et faciet, quæ non fecerunt patres eius, & patres patrum eius. Rapinas & prædam, & diuitias eorum dissipabit: & contra firmissimas cogitationes inibit: & hoc usque ad tempus.

¶ Conuer-

¶ Conuertetur enim rex Aquilonis. Hoc est, rex Siria. Post victoriam Ægyptiorū migravit à vita Ptolemæus Philopator. Post quem regnavit filius eius Ptolemæus Epiphanes. Porrò Antiochus magnus à Philopatore superatus, longo post tempore maiores copias quam antea aduersus Ptolemæum Epiphanem parauit, vlciscendi propriū dedecus causa, sanguinisque domestici poenas expetendi. Græci insuper in eūdem regem Ægypti impetum fecerunt. Id voluit angelus his verbis indicare: Multi consurgent aduersus regem Austri.

¶ Filij quoque prauaricatorū populi tui. Hoc est, filij prauaricatores populi Iudaici. Verba sunt angeli ad Danielē, vt cætera huius capitis. Sensus est: Multi ex Iudæis violantes Dei legem, volentes in loco alio immolare præter Hierosolymam, se cōferent in Ægyptum sacrificia Deo facturū. Id contigit tempore Oniæ summi sacerdotis, qui in Ægypto cum alijs Iudæis templum ædificauit, dicens se esse vaticinationem illam Esaiæ impleturum, cap. 19. In die illa erit altare domini in medio terræ Ægypti, & titulus domini iuxta terminos eius. Iosephus oraculum illud impletum fuisse ait sub Onia. At illud est planè commentitium: nam illius factum reprehenditur, hoc autem laudatur. Erat enim in lege prohibitū cap. 12. & 26. Deut. ne durante veteri lege altare diuino numini in Ægypto erigeretur. Non intelligitur vaticinatio illa de tempore

Oniæ, sed de Christi aduentu, & tempore euangelij. Est igitur sensus eius: Cūm filius Dei à cœli fastigio descenderit ad terram, humanamque induerit naturam, mentes hominum in caligine versatas illustrabit. Tunc erunt ecclesiæ in medio Ægypti, & altaria Deo dicata, vbi ipse offeretur. Et ita effectum est: nam in regione illa Ægypti viguit quondam mirum in modū Christi fides. Et in terminis ipsius Ægypti fuit titulus domini, hoc est crux Christiana quā illustre trophæū, atque diuinæ victoriæ clarissimū monumentum. Huius tituli fuit vmbra titulus ille, quem Iacob erexit, cūm iret in Mesopotamiam. Quare Onias & alij Hebræi superbia elati in ara fabricanda in errorem inciderunt. Ideo ait hîc angelus: Extollentur, vt impleant visionem: & corrudent: hoc est, longè fallentur opinione. Vel corruet, subaudi, altaria, quæ ibi sunt constructuri.

¶ Et veniet rex Aquilonis, & comportabit aggerē. Describit victoriam, quā rex Siria de Ægyptijs reportauit. Comportare aggerē est ferre coactionem terræ ad loca oppugnanda & euertenda.

¶ Et brachia Austri non sustinebunt. Id est, & vires Ægypti eū ferre non poterunt. Et consurgent electi eius, hoc est duces & milites insignes Ægypti: sed regi Siria resistere non valebunt.

¶ Stabit in terra inclinata. Subauditur Antiochus magnus, qui tanquā victor stabit

stabit in terra sancta: quæ dicitur in clyta ob templum, & diuinum cultum, & frugum vbertatē. Pro, in terra in clyta, poteris vertere ex Hebræo: in terra desiderij. Hoc est, in terra amœna & desiderabili. De ea ait ita Deus apud Ezechiel. cap. 20. Ut deducerem eos de terra Ægypti in terram fluentem lacte & melle, quæ est egregia inter omnes terras.

¶ *Consumatur in manu eius.* Id est, terra sancta affligetur Antiochi potestate: qui ponet faciē suam, hoc est propositum & desiderij suum, ad omne regnum Ægypti obtinendum.

¶ *Filiam foeminarum.* Hoc est foemina. Pleonasmus est: ut cum dicim⁹: Sic ore locutus est: nam si filia erat, necesse est foeminam esse. Figura est, quæ teste Quintiliano fit, quoties verbis redūdantibus oneratur oratio. Ea utitur scriptura cap. 1. Cant. Osculetur me osculo oris sui: & multis alijs in locis. Vel filiam foeminarū, hoc est pulcherrimam. Hæc filia Antiochi magni appellabatur Cleopatra: quam pater eius dedit uxorem Ptolemæo Epiphani, ut hui⁹ matrimonij occasione ingrederetur ipse in Ægyptum, & Ptolemæum per insidias interficeret. Sed fefellit eum spes, nam dolus eius fuit exploratus & cognitus. Et filia ei⁹ Cleopatra partibus viri fauit, potius quàm patris. Ideo ait: Nec illius erit: subaudi regnum Ægypti: ut ipse cogitauerat. Saul etiam promisit se daturum esse filiam suam Dauidi, ut hui⁹ rei occasione à Philistæis occideretur.

¶ *Et non inuenietur.* Quia ipse & duces eius fuerunt interfecti, & in tot partes laniati & diuisi, ut non possent postea cognosci. Et stabit in loco eius vilissimus, & indignus decore regio. Hoc est, & regnabit pro eo Seleuchus Philopator inglorius, nulla illustri laude celebratus.

¶ *Stabit in loco eius despectus.* Mortuo Seleucho regnabit frater eius Antiochus Epiphanes, hoc est illustris: Antiochus magn⁹ de quo verbafere-

Verba huius Antiochi erant dulcia, sed opera amara. Erat ille foris candida columba, intus verò vulpes vafra. Et ut dicitur in prouerbio: foris Cato, intus Nero. Ut vrtica amœnū habet colorem herbescente viriditate intuetium oculos oblectantem, sed pungit & ferit: sic vaser & callidus homo foris benignitatem & affabilitatem, dulcemque ostēdit oblectationem: intus verò reconditam habet malitiam, qua eos perstringit & lædit, quos mulcere videbatur. Huiusmodi homines cum apibus comparantur, ferentibus in ore mel, sed aculeis pungentibus: blandiuntur lingua, sed percutiunt latenter. De illis dicebat Dauid psal. 117. Circundederunt me sicut apes: & exarserunt sicut ignis in spinis. Ut scorpiones blandiuntur capite, cauda verò sauciant, & funestum vulnus infligunt: sic homines nefarij ex fraudibus compositi vtuntur blanditijs, & videntur innoxij, at post dorsum ferunt, vnde venenū fundant. Huiusmodi illi erāt, de quibus Deus dixit Ezechieli cap. 2. Cum scorpionibus habitas.

¶ *Et conuertet faciem suam ad insulas.* Subaudi expugnandas. Videns se Antiochus deceptum & ludificatū, omnique spe obtinendi Ægyptum destitutum, conuertit se ad insulas maris Mediterranei oppugnandas. Conuertere faciem ad rem aliquam, est dirigere ad illam propositum & voluntatem. Sumere verò faciem alicuius, est eius fauorem aucupari, personam accipere, & in gratiam eius iudiciū per-

uertere: ut psalmo. 81. Vsq; quo iudicatis iniquitatem, & faciem peccatorum sumitis? ¶ *Et cessare faciet principem opprobrij sui.* Hoc est, & inferens Antiochus bellū in fulis erit causa, ut quiescat rex Ægypti: qui fuerat præcipuus author opprobrij ipsius. ¶ *Opprobrium eius conuertetur in eum.* Id est: dedecus quod in alios iacere volebat, in seipsum conuertet. Fuit quippe eadem nota infamiæ inustus, quā alijs inurere contendebat: iuxta illud psalmographi, Incidit in foueam, quam fecit. Et iuxta id, quod ait Esaias. 33. Væ qui prædaris, nonne ipse prædaberis? Nam multa ei molienti restitit Scipio Nasica cum fratre Publio Scipione Africano, qui Anibalē superauerat: eumq; vicerunt, & fugarunt. Qua de re vide Iustinum libro. 31. Postea cum belligeraret cum Elimæis, fuit iterum victus, & interfectus. Capite. 1. li. 2. Machabæorum proditum est memoriæ fuisse Antiochū in templo Naneæ occisum. Sed nonnulli existimant, non esse hunc, sed eius filium.

¶ *Et non inuenietur.* Quia ipse & duces eius fuerunt interfecti, & in tot partes laniati & diuisi, ut non possent postea cognosci. Et stabit in loco eius vilissimus, & indignus decore regio. Hoc est, & regnabit pro eo Seleuchus Philopator inglorius, nulla illustri laude celebratus.

¶ *Stabit in loco eius despectus.* Mortuo Seleucho regnabit frater eius Antiochus Epiphanes, hoc est illustris: Antiochus magn⁹ de quo verbafere-

psal. 81. uertere: ut psalmo. 81. Vsq; quo iudicatis iniquitatem, & faciem peccatorum sumitis?

¶ *Et cessare faciet principem opprobrij sui.* Hoc est, & inferens Antiochus bellū in fulis erit causa, ut quiescat rex Ægypti: qui fuerat præcipuus author opprobrij ipsius.

¶ *Opprobrium eius conuertetur in eum.* Id est: dedecus quod in alios iacere volebat, in seipsum conuertet. Fuit quippe eadem nota infamiæ inustus, quā alijs inurere contendebat: iuxta illud psalmographi, Incidit in foueam, quam fecit. Et iuxta id, quod ait Esaias. 33. Væ qui prædaris, nonne ipse prædaberis? Nam multa ei molienti restitit Scipio Nasica cum fratre Publio Scipione Africano, qui Anibalē superauerat: eumq; vicerunt, & fugarunt. Qua de re vide Iustinum libro. 31. Postea cum belligeraret cum Elimæis, fuit iterum victus, & interfectus. Capite. 1. li. 2. Machabæorum proditum est memoriæ fuisse Antiochū in templo Naneæ occisum. Sed nonnulli existimant, non esse hunc, sed eius filium.

¶ *Et non inuenietur.* Quia ipse & duces eius fuerunt interfecti, & in tot partes laniati & diuisi, ut non possent postea cognosci. Et stabit in loco eius vilissimus, & indignus decore regio. Hoc est, & regnabit pro eo Seleuchus Philopator inglorius, nulla illustri laude celebratus.

¶ *Stabit in loco eius despectus.* Mortuo Seleucho regnabit frater eius Antiochus Epiphanes, hoc est illustris: Antiochus magn⁹ de quo verbafere-

¶ *Et non inuenietur.* Quia ipse & duces eius fuerunt interfecti, & in tot partes laniati & diuisi, ut non possent postea cognosci. Et stabit in loco eius vilissimus, & indignus decore regio. Hoc est, & regnabit pro eo Seleuchus Philopator inglorius, nulla illustri laude celebratus.

¶ *Stabit in loco eius despectus.* Mortuo Seleucho regnabit frater eius Antiochus Epiphanes, hoc est illustris: Antiochus magn⁹ de quo verbafere-

¶ *Et non inuenietur.* Quia ipse & duces eius fuerunt interfecti, & in tot partes laniati & diuisi, ut non possent postea cognosci. Et stabit in loco eius vilissimus, & indignus decore regio. Hoc est, & regnabit pro eo Seleuchus Philopator inglorius, nulla illustri laude celebratus.

¶ *Stabit in loco eius despectus.* Mortuo Seleucho regnabit frater eius Antiochus Epiphanes, hoc est illustris: Antiochus magn⁹ de quo verbafere-

¶ *Et non inuenietur.* Quia ipse & duces eius fuerunt interfecti, & in tot partes laniati & diuisi, ut non possent postea cognosci. Et stabit in loco eius vilissimus, & indignus decore regio. Hoc est, & regnabit pro eo Seleuchus Philopator inglorius, nulla illustri laude celebratus.

¶ *Et non inuenietur.* Quia ipse & duces eius fuerunt interfecti, & in tot partes laniati & diuisi, ut non possent postea cognosci. Et stabit in loco eius vilissimus, & indignus decore regio. Hoc est, & regnabit pro eo Seleuchus Philopator inglorius, nulla illustri laude celebratus.

uit eius regnum Antiochus Epiphaneus. Hic cum esset eius auunculus, finxit se amore motum erga illum, qui adolefcens erat, velle Aegyptum gubernare, donec Ptolemæus ad ætatem perfectam perueniret. Et ita per summam fraudem & tyrannidem cepit nonnullas ciuitates, contendens totum sibi regnum vsurpare. At belligerarunt cum eo duces Aegypti: sed fuerunt ab eo superati. ¶ Post amicitias. Nam inierunt fœdus quod Antiochus fregit, vtens fallacijs ac dolis, & ita sensim totum obtinuit regnum: in quo occupauit tyrannidem, & crudelissimum exercuit dominatum. Bellum intulit quiescentibus, vt eorum veteres libatasque diuitias in profundum libidinum suarum gurgitem profunderet. Ideo dicitur, rapinam, & prædã, & diuitias eorum dissipaturus. At postea omnes has opes, & quod maius est, animam amisit. Quid prodest homini, inquit Christus, si mundum vniuersum lucretur, animæ verò suæ detrimentum patiat? Qui in altum ruit fluuium, in quo est firma quædam ac magna arbor, si fluctibus raptus eam reliquerit, & ad vmbra eius confugerit, facile obruetur: at si spreta vmbra amplexus fuerit arborem, incolumis euadet. Ita qui in huius vitæ flumine volutatur, debet veras quæ rere diuitias, quæ per firmam virtutis arborem significantur, easque fortiter amplexari: & fallaces mundi diuitias similes vmbrae euanescenti contemnere, vt ab interitu & vnda rum impetu liberetur, vitamque im-

mortalem consequatur. De mundi enim opibus dictum est capite quinto Sapientia: Transferunt omnia illa sicut vmbra.

¶ Contra firmissimas cogitationes inibit. Subaudi consilium. Ac si dicat Capiet Antiochus consilium aduersus firmissimas cogitationes sapientium Aegypti. Hoc narrat fuse Suctorius quem in huius loci explanatione sequitur Porphyrius: à quibus in hac historia non discrepat Hieronymus. Potest hoc ita explanari. Contra munitissimas vrbes inibit cogitationes: & de earum expugnatione cogitabit: easque obtinebit. Et hoc vsque ad tempus, non semper: quia inde expelletur. Theodotio vertit: Super Aegyptum cogitabit cogitationes suas. Pagninus verò: Contra munitiones cogitabit cogitationes suas.

¶ Et concitabitur fortitudo eius, & cor eius aduersum regem Austri in exercitu magno: & rex Austri prouocabitur ad bellum multis auxilijs, & fortibus nimis: & non stabunt: quia inibunt aduersus eum consilia. Et comedentes panem cum eo conteret illum: exercitusque eius opprimetur: & cadent interfecti plurimi. Duorum quoque regum cor erit, vt male faciat: & ad mensam vnam mendacium loquentur: & non proficiet: quia adhuc finis in aliud tempus. Et reuertetur in terram suam cum opibus multis: & cor eius aduersum testamentum sanctum: & faciet, & reuertetur in terram suam. Statuto tempore reuertetur, & veniet ad Austrum: & non erit priori simile nouissimum. Et veniet super eum trieres, & Romani: & percutietur, & reuertetur: & indignabitur contra testamentum sanctuarium

Sap. 5.

Suctor.

Porph.

Hierony.

Theod.

Pagnin.

E

ry

rum, & faciet. Reuerteturque, & cogitabit aduersum eos, qui dereliquerunt testamentum sanctuarium. Et brachia ex eo stabunt: & polluet sanctuarium fortitudinis: & auferetur iuge sacrificium: & dabunt abominationem in desolationem. Et impij in testamentum simulabunt fraudulenter: populus autem sciens Deum suum obtinebit, & faciet. Et docti in populo docebunt plurimos: & ruent in gaudio, & in flamma, & in captiuitate, & in rapina dierum. Cumque corruerint, subleuabuntur auxilio paruulo: & applicabuntur eis plurimi fraudulenter. Et de eruditjs ruent, vt conflentur, & eligantur, & dealbentur vsque ad tempus præfinitum: quia adhuc aliud tempus erit. Et faciet iuxta voluntatem suam rex, & eleuabitur, & magnificabitur aduersus omnem Deum: & aduersus Deum deorum loquetur magnifica, & dirigetur, donec compleatur iracundia: perpetrata quippe est definitio.

¶ Et concitabitur fortitudo eius. Nimirum Antiochi Epiphaneus regis Syriæ. Et cor eius aduersus regem Austri: hoc est aduersus Ptolemæum regem Aegypti. Vires intendet aduersus illum.

¶ Et rex Austri. Hoc est Ptolemæus Philometor Aegyptiorum rex prouocabitur ad belligerandum cum Antiocho illustri, aduersus quem parabit ingentes copias. Sed non stabunt: id est, non obtinebunt victoriam: quia multi ex Aegyptijs decepti promissis ac dolis Antiochi repudiatis consilijs virorum bonorum à Ptolemæo rege suo defecerunt: & de ipsius pernicie cogitarunt. Ideo ait: Quia inibunt aduersus eum consilia: scilicet famuli &

familiares eius: de quibus ait statim. Et comedentes panem cum eo conterent illum. Eum enim proditores illi per insidias & summum scelus tradiderunt. Qua de re vide Comestorem in historia scholastica. c. 12. historiae Danielis. Comedere panem cum aliquo est illo familiariter vti: vt Iob. c. 42. Comederunt eum eo panem in domo eius. Idem est capere cibum cum aliquo: vt psalmo 54. Tu verò homo vnanimis, & dux meus, & notus meus, qui simul mecum dulces capiebas cibos. Queritur Dauid psalmo illo insidias sibi esse factas ab homine secum summa familiaritate coniuncto. Absalon inuitauit ad conuiuium Annon fratrem suum, & ibi ei ferro vitam eripuit. Sed postea infelici & ærumnosa morte extremum vitæ diem confecit. Eodem modo Zambrus regem suum Elam priuauit vita, sed postea se ipsum coniecit in ignem, & flammis miserè flagrauit. Idem accidit ijs, qui regis suo Ptolemæo pernicie machinati sunt: nam postea suæ impiæ mutationis pœnas luerunt. Quæ admodum arbores cum tempore mutant folia, & causa veris ac hyemis quædam amittunt & alia sumunt: sic multi pro temporum vicissitudinibus ac varietatibus mutant voluntates atque amicitias, alias repudiantes, alias contrahentes. Seruiunt tempori, non rationi, sine firmitudine, sine constantia. At viri iusti cum palmis, quibus folium nunquam decidit, comparantur. Id intuens animo Dauid canebat psal. 91. Iustus vt palma florebit. Et psal. 1

Comest.

Iob. 42.

Psal. 54.

2. Re. 13.

2. Re. 18.

3. Re. 15.

Similitudo.

do.

Psal. 91.

Psal. 1.

Erit tanquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructu suum dabit in tempore suo: & folium eius non defluet. Qui iustitia & pietate præditus fuerit, virefcet perpetuo, semper erit idem, nullos unquam ætus formidabit.

¶ *Ad mensam vnam mendacium loquuntur.* Conciliabuntur inter se, sed insidias sibi vicissim parabunt, quia fictum sancient fœdus. Comedent simul, & in mensa alter alterum ultro citroque fallent. Nulla erit inter eos fida pax, nulla vera cõcordia: omnia erunt fucata, fraudibusque plena. Vterque cogitabit de alterius exitio: sed neuter poterit alterum penitus delere: quia adhuc finis in aliud tempus: Hoc est, quia nondum venit tempus, quo alter alterum euertat.

¶ *Reuertetur in terram suam.* Subauditur Antiochus Epiphanes, qui spoliatorum Aegypti plenus in Syriam redijt.

¶ *Cor eius aduersum testamentum sanctum.* Hoc est, contra Hierosolymam, vbi diuina lex, quæ sanctum Dei testamentum dicitur, seruabatur. Cogitabit de Hierosolymæ euersione. Pro, aduersum testamentum sanctum: vertunt nonnulli: Aduersus viros fœderis sancti. Hoc est contra Iudæos, qui legem, quæ est fœdus Dei & populi, custodiebant. Testamentum est testatio mentis, & vltima ac suprema morientis volûtas: in quo hæredes instituuntur. Eam ob causam lex Dei dicitur testamentum, quia in ea explicat Deus volûtatem suam, eiusque seruatores æternæ vitæ facit hæredes. Pro lege vete-

re accipitur psal. 77. Non custodierunt testamentum Dei, & in lege eius noluerunt ambulare. Vbi posterior oratio est prioris expositio. Et psalmo. 49. Peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras iustitias meas, & assumis testamentum meum per os tuum? Quibus verbis damnat Deus simulatores virtutis: qui vt ait apostolus cap. 1. ad Titum, Deum verbis confitentur, factis negant. Accipitur etiam testamentum pro euangelio, & noua Dei lege psal. 110. Memor erit in seculum testamenti tui. Et paulò post: Redemptionem misit populo suo, mandauit in æternum testamentum suum. De illo dixit Deus apud Baruch cap. 2. Statuam illis testamentum alterum. Et apud Ieremiam. 41. iuxta versionem Septuaginta, quam sequitur apostolus capit. 8. ad Heb. Ecce dies veniet, dicit dominus, & consummabo super domum Israël & super domum Iuda testamentum nouum. Et idem apostolus capite tertio posterioris ad Corinthios: Idoneos nos fecit ministros noui testamenti, non literæ, sed spiritus. Vbi per literam legem veterem significat, per spiritum euangelium. Ac quia testamentum morte testatoris confirmatur, fuit nouum testamentum Christi morte confirmatum. Ideo tenens ipse Christus manibus calicis sui sanguinis dixit discipulis suis: Hic est sanguis meus noui testamenti. Ac si diceret: Hic est verus sanguis meus, quo confirmatur nouum ac æternum testamentum. Et quia testamentum hoc nunquam irritabitur, nunquam delebitur

lebitur: sed vigebit, ac durabit memoria omnium seculorum, illudque ipsa æternitas intuebitur, merito æternum appellatur. Hac ratione ductus Paulus apostolus capite vltimo epistolæ ad Hæbræos: Deus, inquit, pacis, qui eduxit de mortuis pastorem magnum ouium in sanguine testamenti æterni. De his duobus testamentis veteri ac nouo ait ita idem apostolus capite quarto epistolæ ad Galatas. Hæc sunt duo testamenta, vnum quidem in monte Sina in seruitutem generas, quæ est Agar: Sina enim mos est in Arabia, qui coniunctus est ei, quæ nunc est Ierusalem, & seruit cum filiis suis. Illa autem quæ sursum est Ierusalem, libera est, quæ est mater nostra. Quibus verbis apostolus sensu allegorico discrimen veteris ac noui testamenti indicauit. Nam per Agar ancillam Abraham significatur lex vetus in timore & seruitute: & per filium eius Ismael populus Iudaicus: Per Sarah verò liberam lex noua in amore, & libertate non carnis, sed spiritus, & per Isaac filium eius populus Christianus. Est autem mons Sina coniunctus cum Hierosolyma, non loco, sed similitudine: quia sicut in Sina lata est lex Mosaica, ita Hierosolymæ lex euangelica. Ac vt Ismael fuit spoliatus, & Isaac bonorum patris hæres institutus: ita Iudæi in perfidia permanentes sunt fide, gratia, cæterisque veris bonis destituti, ærumnosi, in gloriæ, nulla laude celebrati. Eis dixit Christus apud Matthæum. 21. Auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus

eius. Christiani vero catholici hoc nomine digni filij sunt Dei, hæredes testamenti eius: de quorum laudibus nulla ætas conticescet. De illis ait ita capite secundo Epistolæ ad Ephesios diuus Paulus: Iam non estis hospites & aduenæ, sed estis ciues sanctorum, & domestici Dei, superedificati super fundamentum apostolorum & prophetarum ipso summo angulari lapide Iesu Christo. At tempore Machabæorum, quando id quod hoc loco prædixit angelus, euenit, erant multi ex Hæbræis in Iudæa, qui in virtutum actiones incumbabant, & sanctam Dei legem seruabant. His intulit acerimum bellum Antiochus Epiphanes, summis infinitæ cupiditatis & tyrannidis stimulis concitatus, vt literæ diuinæ in libris Machabæorum memorie prodiderunt. Id voluit hic prædicere Dei angelus, cum dixit: Et cor eius aduersum testamentum sanctum.

¶ *Et faciet.* Subaudi multa ibi mala, quæ facere decreuerat. Et reuertetur in terram suam: hoc est in Syriam. Potest hoc ita verti: Et confectare reuertetur ad terram suam. Ad intelligentiam rerum harum lege cap. 6. lib. 1. Machabæorum.

¶ *Statuto tempore reuertetur.* Bis ingressus est Antiochus Hierosolymam, vbi magna usus est immanitate & tyrannide: multoque moiore in posteriore expugnatione, quàm in priore. De priore locutus est proximis verbis paulò ante: nunc verò loquitur de posteriore. Est autem sensus: Post aliquot annos in tempore ad

hoc cōstituto reuertetur Antiochus in Aegyptum, sed nō spoliabit eā, vt fecerat prius. Et videns se spe deceptū totum furorem conuertet in Iudæam: vbi multa efficiet mala.

Is. 46. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.
Iustinus Sabelli.
Ioseph.
Liuius.
Similitudo.
 Venient super eum trieres & Romani. Hoc est naues Romanorum. Trieris est genus naus oblongæ, quam alij à tribus remorum ordinibus triremem vocant. Potest verti: Veniēt super eum triremes Romanorum. Cū Antiochus Alexandria Aegypti obsideret, accesserunt illuc duo legati Romani, quorum vnus erat Marcus Publius, qui ab alijs Popilius appellatur. Hic inueniens illic Antiochum in littore, præcepit ei nōmine senatus, vt ab Aegyptijs amicis Romanorū discederet. Cū autem ille tempus deliberandi postularet, fecit legatus in arena orbē seu circulum baculo, quem tenebat manu: & circuens regē: Senatus, inquit, præcipit, vt priusquam ex hoc loco exeas, respōdeas. Tunc ille perterritus: Si hoc, inquit, placet senatui, recedendū est: & statim Aegyptū reliquit. Historiam hanc narrat Iustinus lib. 34. & Sabellicus lib. 8. Enneadis quintæ. Meminit eius Iosephus lib. 12. Antiquitatum. Titus etiā Liuius ait venisse à Ptolemæo legatos Romam auxilium à populo Romano imploratos aduersus hūc Antiochū Epiphane, à quo grauius premebatur. Itaq; ille destitit ab incepto bello, destitutus expectatione, qua suos ad prædā excitarat. Non semper dux daturus est militibus certam spem victoriæ. Nam venator, vt similitudine vtar Xenoph.

phōtis, si canes hortetur frequēter ea appellatione, qua solet vbi feram aspicit, primò alacriter parent: sed cū eos sæpe fallit spes, postea nequādo venator videt ferā, ad quam eos vocat, ei obediūt. Ita si quis crebras alijs cōmouerit expectationes bonorū, quas nō expleuerit, ne tū quidē poterit illis persuadere, quādo eos in spem certissimam adduxerit. Quare nec dux nec pontifex quacunq; leui occasione debent montes aureos promittere: nec velle, vt subiecti obscura spe, & cæca expectatione pendeant, & incerta passim pro certis habeant.

Xenoph.
 Et cogitabit aduersus eos, qui dereliquerunt testamentum sanctuarij. Hoc est cogitabit de pernicie eorum Iudæorum, qui diuinam legem repudiarunt. Erant Hierosolymæ nonnulli viri iusti, sed multi flagitiosi: ex quibus nonnulli fuerunt patriæ proditores, qui cōtra diuinā legem incitarunt Antiochū aduersus Hierosolymā: quorum consilio ille venit, & eam ad exitium & vastitatem vocauit. Ac illis fregit fidem, quos vidit patriæ fidem fregisse.

Theod.
 Et brachia ex eo stabunt. Hoc est, & turres Hierosolymæ, quæ sunt veluti brachia, vbi sunt vires vrbis, stabunt pro eo. Poteris per brachia milites robustos intelligere.

1. Mac. 7.
 Polluent tabernaculum fortitudinis. Hoc est, inquinabunt tēplum Dei, in quo colitur Deus, qui est ipsa fortitudo. Ibi enim erectæ sunt aræ idolorum, & effecta sunt alia execranda: vt libro primo Machabæorum diuina testatur scriptura. Ideo sequitur:

sequitur: Dabunt abominationem in desolationem. Solent enim Iudæi idolum appellare abominationem. Ezechiel capite quintodecimo inducit Deum ita loquentem: Pro eo quòd sanctum meum violasti in omnibus offensionibus tuis, & in cunctis abominationibus tuis. Vbi Theodoretus per abominationes idola interpretatur.

Ezec. 15.
 Impij in testamentum. Nonnulli ex perfidis Iudæis simulantes se diuini cultus amore flagrare, populum Iudæorum decipient. Hoc fecit Alcimus, & Menelaus cum alijs: vt capite. 7. libri. 1. Machabæorum memoriæ proditum est.

Theod.
 Populus autem sciens Deum suum obtinebit, & faciet. Hoc est, cœtus fidelis Iudæorum sciens & colens verū Deum consequetur fortitudinem, & viriliter aget. Hoc dicit propter Machabæos, & alios huiusmodi, qui fide muniti, & virtutum constantia roborati cum hostibus fortiter pugnarunt: & propter Deum suum varios cruciatus æquo animo tulerunt. Lege Machabæorum libros, si hæc volueris perfectè intelligere.

1. Mac. 3.
 Ruent in gladio. Id est, viri pij ac iusti interficientur ferro, exponentur incendio, conijcientur in vincula. Et in rapina dierum. Hoc est, & omnibus diuitijs spoliabuntur diebus multis. Lege quintum caput libri. 2. Machabæorum.

1. Mac. 5.
 Ut consentur, & eligantur, & dealbentur. Hoc est, multis calamitatibus afficientur viri iusti, vt eorum fortitudo, & patientia & cōstantia,

cæteræq; virtutes probentur. Consistentur flammis afflictionum instar auri in fornacē ignis, & puriores reddentur. Hoc accidit viris iustis, iuxta illud Iob cap. 23. Probabit me quasi aurum, quod per ignem transit. Et iuxta illud Sapientia cap. 3. Tanquam aurum in fornacē probauit illos dñs: & quasi holocausti hostiā accepit eos. Vnde Ecclesiasticus. 27. Vasa, inquit, figuli probat fornax, & homines iustos tentatio tribulationis. Et psalmographus: Probasti cor meum, & visitasti nos: igne me examinasti. Et alibi: Probasti nos Deus, igne nos examinasti, sicut examinatur argentum. Et Deus apud Zachariam. 13. Vram eos, sicut vritur argētum: & probabo eos, sicut probatur aurū. Et angelus hoc loco: vt consentur, &c. Vide calamitatis vtilitatem. Quod fornax auro, & lima ferro, hoc efficit afflictio viro iusto. Aquarum nomine significantur calamitates: vt psalmo. 68. Intrauerunt aquæ vsq; ad animam meam. Et psal. 143. Libera me de aquis multis. Quibus verbis diuinus vates magnitudinem doloris, & vim calamitatum, quibus penè obrutus fuerat, eleganter describit. At aquæ ipsæ erant pro muro filijs Israël ad dexteram & ad sinistram, vt capite. 14. Exodi, & 5. Iudith scriptura sancta testatur. Calamitas quæ alios lædit, alijs est loco muri, ne lædantur. Obruerūt aquæ Aegyptios, & protegebant Hebræos. Nā calamitates eos perdunt, qui rejiciunt tolerantiam, eos tuentur, qui eam amplectuntur. Hæ sunt

Judic. 7. aquæ Gedeonis, vbi milites probati sunt: qui enim flexerunt genua, fuerunt repudiati; qui verò stantes biberunt, fuerunt electi. Illi reijciuntur, qui succumbunt calamitatibus, & animum amittunt: illi autem sunt veri milites Christiani à Deo approbati, qui erecto animo bibunt ærunas vitæ, & fortitudine ac tolerantia muniuntur. Illis fauet Deus, quibus & afflictionem, & patientiam largitur. **Capite. 3.** Amos ait ita Deus: Tantumodovos cognoui ex omnibus congregationibus terræ: idcirco visitabo super vos iniquitates vestras. **Capite. 6. libri. 2. Machabæorū** sunt verba hæc: Non sinere peccatoribus ex sententia agere, sed statim ultiones adhibere, magni beneficii indicium est. Et capite quinto **Iob. 5.** Iob: Beatus qui corripitur à Deo. **Apoc. 3.** Vnde capite tertio Apocalypsis ait Deus: Quos amo, arguo, & castigo. Et apostolus. **12. ad Hebræos:** Quem diligit Deus castigat, flagellat autem omnem filium, quem recipit. Ideo ait **psal. 29.** Ira in indignatione eius, & vita in voluntate eius, Quæ verba possunt etiam ita verti: Momentum in indignatione eius, & vita in voluntate eius. Calamitas enim qua nos castigat, brevis est, & punctum solū durat: at benevolentia qua nos prosequitur, perpetua est. Quare calamitas qua affligimur, non est in malis numeranda. **Similitudo.** Vt cauterium videtur vulnus, cum sit vulneris remedium: ita calamitas videtur malum, cum sit malorū medicina. Contra vero nihil infelicius impiorum felicitate, quæ vide-

tur vita, cum sit mors: videtur gloria, cum sit ignominia: videtur denique bonum, cum sit malum. Illa est porta æterni supplicij ad quod impij relegantur. At afflictio cum patientia coniuncta, æquo animo tolerata, est porta regni cœlorum. De illa scriptum est **psalm. 117.** Hęc porta domini, iusti intrabunt per eam. De se ipso ait apud **Lucam** Christus dominus: Oportuit Christum pati, & ita intrare in gloriam suam. Eteius discipuli in Actis apostolorum aiunt: Per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum cœlorū. Hęc est causa, quare Deus viros pios ac præcellentes, amplissimis virtutum ornamentis exultos, per varios casus plerunque, & per acerbis calamitatum angustias ad vitam solet ducere immortalē: hominibus autem teterrimis, scelerumque labibus notatissimis res secundas, & ad voluntatem fluentes, ad breue tempus concedit. Quæ admodum peritus colonus teneras arbores, & adhuc imbecillas rigat ac fouet, adultas autem ac firmas relinquit: sic Deus infirmos fragilesque homines rebus prosperis recreat & reficit: eos autem qui sunt fortitudine & firmitate robusti, permittit angustis calamitatibus, & in gemitu ac ærunis versari. Eam ob causam ait Christus dominus: Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Filij **Israëlis** in **Agypto** premebantur lateribus faciendis: lateres autem ex ter-

ra sunt, re vili & abiecta. At capite **24. Exodi** ait Moses, septuaginta de senioribus Israelis vidisse Deum super opus lapidis sapphirini: pro quo alij vertunt, opus lateris sapphirini. Lateres qui contempti pro nihilo putantur, sunt sapphiri pretiosi. Ita afflictiones quibus viri iusti premuntur, quas stulti homines sordidas esse & abiectas existimant, & in malis numerandas, viri sapientes eximias atque pretiosas iudicant, & in numero bonorum reponendas. Præsertim cum in oblectationes conuertantur. Ita enim ait Christus Deus noster apud **Ioannem 16.** Mundus gaudebit, vos verò contristabimini: sed tristitia vestra conuertetur in gaudium. Eam ob causam illustres beatosque, possumus appellare Machabæos, ceterosque **Israelitas**, de quibus hic loquitur angelus: qui pro Deo suo acerbissimas molestias alacri animo tulerunt, quibus puriores effecti nomen suum immortalitati commendarunt. Nihil enim magis conducit ad eximie virtutis gloriam illustrandam, quam calamitas ipsa. **¶ Usque ad tempus præfinitum.** Hoc est, in hac vita: quia altera est, vbi viri pietate atque iustitia præstantes requiescunt. **¶ Et faciet iuxta voluntatem suam rex.** Subauditur Syriæ, qui faciet omnia pro libidine sua. Hic Antiochus Epiphanius incredibili superbia inflatus, extolletur aduersus Deum. De hoc Antiocho interpretatur **Chryso. Hierony. ne. 2. aduersus Iudæos.** At Hierony

mus explanat eum de Antichristo. Et vterque rectè: recipit enim ambas has expositiones: Hieronymum sequitur Prof per Aquitanicus libro de promissionibus part. 4. cap. 9. De Antichristo ait ita apostolus. c. 2. epist. 2. ad Thessalonicenses: Filius perditionis, qui aduersatur, & extollitur supra omne, quod dicitur Deus, aut quod colitur: ita ut in templo Dei sedeat, ostendens se tanquam sit Deus. Quæ verba cum sequentibus hoc loco coherent. **¶ Aduersus Deum deorum loquetur magnifica.** Hoc est superba, ferocia, & execranda loquetur aduersus summum Deum. Vt dicimus Canticum canticorum, & regem regum, & alia huiusmodi, ut eorum præstantiam significemus: ita dicimus Deum deorum, ut summum ac supremum Deum ostendamus. Vnde **psal. 49.** Deus deorum dominus locutus est: & hoc loco: Deum deorum. **¶ Et dirigetur, donec compleatur iracundia.** Id est, & prosperè aget, rebusque secundis potietur, donec consummetur Dei iracundia in populum, & in ipsum Antiochum. Nā populus fuit mirum in modum vexatus: & ipse Antiochus mortuus est infeliciter, summis cruciatibus, acerbissimis doloribus, ignominiosis opprobrijs affectus. De eius corpore scaturiebant vermes, tantusque foetor exibat, ut exercitus eum ferre non posset. Mortuus est peregrè in montibus, omni solatio destitutus. **Lege. c. 9. lib. 2. Machab. 2. Mac. 9.** vbi omnia hæc & alia copiosè videbis. **Capit. etiā. 6. lib. 1. Machabæorū 1. Mac. 6.** narratur miser eius interitus, quem ipse perspiciebat, cum iam mortuus visceribus

ribus conceptam teneret, hæc verba emisit: Reminiscor malorum, quæ feci in Ierusalem, vnde abstuli omnia spolia aurea, & argentea, quæ erant in ea. Et misi auferre habitantes Iudæam sine causa. Et ecce pereō tristitia magna in terra aliena. Hæc ibi. Potest hoc ita explanari. Tanta crudelitate dirigitur & concitabitur Antiochus, vt eius iracūdia ascēdat ad summum: non poterit eius furor amplius procedere: erit eius ira in supremo fastigio collocata.

¶ Perpetrata quippe est definitio. Id est, definita nanq; est constitutio apud præscientiam Dei. Ac si dicat: Ita fiet hoc: nam sic decreuit Deus.

¶ Et Deum patrum suorum non reputabit: & erit in concupiscentijs fœminarum: nec quemquam Deorum curabit, quia aduersum vniuersa consurget. Deum autem Maozim in loco suo venerabitur: & Deum quem ignorauerunt patres eius, colet auro & argento, & lapide pretioso, rebusque pretiosis. Et faciet, vt muniat Maozim cum Deo alieno, quem non cognouit: & multiplicabit gloriam, & dabit eis potestatem in multis, & terram diuidet gratuito. Et in tempore præfinito præliabitur aduersus eum rex Austri: & quasi tempestas veniet contra illum rex Aquilonis in curribus, & in equitibus, & in classe magna: & ingredietur terras, & conteret, & pertransiet. Et introibit in terram gloriosam: & multi corruent. Hæc autem sole saluabuntur de manu eius Edom, & Moab, & princeps filiorum Ammon. Et mittet manum suam in terras, & terra Aegypti non effugiet. Et dominabitur thesaurorum auri, & argenti, & in omni-

bus pretiosis Aegypti. Per Libyam quoque & Aethiopiā transibit. Et fama turbabit eum ab Oriente, & ab Aquilone. Et veniet in multitudine magna, vt conterat & interficiat plurimos. Et figet tabernaculum suum Apadno inter duō maria super montem inclytum & sanctum: & veniet vsque ad summitatem eius: & nemo auxiliabitur ei.

¶ Et Deum patrum suorum non reputabit. Ab Antiocho transit ad Antichristum, cuius ille vmbra gessit. Est enim mos sanctæ scripturæ ab vno ad alterū transire. Cū Esaias Esai. 45. capite quadragesimo quinto loqueretur de Cyro, quem Hebræorum vocauerat liberatorem, statim raptus spiritu confert sermonem ad Christum mundi liberatorem: de quo multa dicit, quæ Cyro nullo modo possunt conuenire. Ita enim ait: Hæc dicit dominus regi meo Cyro. Et interpositis quibusdam ait: Non est absque te Deus: verè tu es Deus absconditus, Deus Israel saluator. Vbi aspicias Christum verè esse Deum, sed absconditum ob assumptæ humanitatis mysterium. Ideo eum Iudæi non cognoscebāt: erat enim diuinum numen in humanitate absconditum, & humano corpore opertum. Intueris igitur Esaiam de liberatore terreno ad diuinum transferre sermonem. Eodem modo diuinus psalmographus psalmo. 71. vbi describit magnificentiam, iustitiam, & felicitatem regni Salomonis, multa inserit, quæ soli Christo Deo nostro conueniunt, cuius ille imaginem gerebat. Postquā enim dixit: Deus iudi-

Psalm. 71.

cium

cium tuum regi da, & iustitiam tuā filio regis: vbi per regem & filium regis Salomōn significatur, subdidit: Permanebit cum sole & ante lunam in generatione & generationem. Hoc est, durabit rex hic, quādiu sol & luna luce sua omnia lustrabunt. Erit rex sempiternus, cui nulla ætas est finem allatura: Et paulò post: Adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes feruient ei. Quæ verba nec Salomoni, nec cuiquam alij præter Deum possunt villo modo conuenire. Esaias etiam capite. 14. loquens de rege Babylonis ait: Quomodo cecidisti de cælo Lucifer, qui mane oriebaris? De superbo Nabuchodonosore transfert sermonem ad superbum Luciferum, qui cecidit è cælo. Similiter Ezechiel capite. 28. sub persona regis Tyride eiusdem angeli loquitur occasu. Et idem capite. 38. vaticinans de Gog & Magog multa dicit, quæ tantū Antichristo, eiusq; sectatoribus conueniunt, cū per Gog principem Gothorum, & per Magog ipsos Cothos viri magni interpretentur. Gothi enim, vt Paulus Orosius, Eutropius, Blondus, Leonardus Aretinus, & alij scriptores narrant, vastarunt Italiam, Galliam, Hispaniam, & magnam Africæ partem. Insuper Romam caput orbis, antiquitatum monumentis ornatam, corporibus beatorū apostolorum Petri & Pauli munitam, infinitis sanctorum venerandis reliquijs refertam, cuius episcopus est pontifex maximus, Iesu Christi vicarius, totius ecclesiæ caput & pa-

Orosi.
Eutrop.
Blond.
Leonar.

stor, euerterunt, & multas alias celebres vrbes ad exitum & vastitatem vocarunt. Ita capite hoc, vbi angelus multa de Antiocho Epiphane impio Syriæ rege vaticinatus est, ad alium se confert tyrannum, nimirum ad Antichristum, de quo multa prædicit, quæ ei potius quàm Antiocho conuenire videntur. Et quia Antichristus futurus est ex genere Hebræorum, appellantur patres eius Abraham Isaac & Iacob, & viri alij illustres veteris testamenti, qui verum Deum coluerunt: quem ille despiciet, & pro nihilo putabit. Ideo ait: Et Deum patrum suorum non reputabit.

¶ Et erit in concupiscentijs fœminarum. Id est venereis voluptatibus vtetur: erit obscenarum libidinum cupidissimus. Quidam vertunt: Et non erit in concupiscentijs fœminarū. Hoc est, simulabit castitatem, & animi cadorem, vt facilius possit simulatione hac homines decipere. Ex Hebraico vtrunque potest deprimi: nam negatio quæ est in prima annuntiatione, potest extendi ad secundam: vt sit sensus: Deum patrum suorum non curabit, & non erit in concupiscentijs fœminarū. Et ita negatio cadit super totam orationem. Potest tamen referri ad solam vnam partem: nam re ipsa in Hebraico nō est negatio nisi in prima parte: secunda autem legitur affirmatiuè: Et erit in concupiscentijs fœminarum. Ac ita trāsferret & multò rectius Latinus noster interpret. ¶ Quia aduersum vniuersa consurget. Nullum Deum colet, sed in omnes inue-

inuchetur, quia omnibus se præferret: seq; pro Deo coli iubebit. Id facturus est Antichristus, vt hoc loco ait Hieronymus, & post eum Haymo & Beda in Apocalypsim. Ac & verum Deum, & falsos despiciet, præter Maozim, quem occultè habebit: cuius vi & potestate mirabilia ac prodigia edet. Hic Maozim est diabolus quidam hoc nomine vocatus: quem Antichristus occultè colet, cui se committet & tradet. Et si Antichristus daturus est operam enixè, vt ipse pro Deo colatur, hunc tamen dæmonem veneraturus est, & clam culturus. Maozim idem est quod præsidia, fortitudines, & arces. Eam ob causam venerabitur hunc dæmonem, vt eius auxilio gentes decipiat, & capiat, seq; Deum constituat. Hæc Antichristo congruere videntur, non autem Antiocho, qui deos gentium colebat: & idola patrum suorum venerabatur.

¶ *Et faciet, vt munit Maozim cum Deo alieno.* Id est, hoc faciet, vt munit arces hoc Deo alieno: colet enim illū in arcibus & locis munitis. Itaque Maozim qui ante pro Deo accipiebatur, modò pro arcibus accipitur. Potest etiam hoc loco accipi pro Deo illo, vt sit sensus: Hoc faciet Antichristus, vt munit se Deo Maozim, qui ideo vocatur alienus, quia non est verus Deus, sed dæmon: quem patres eius non coluerunt. Sequitur: Quem non cognouit. Hoc est, quem antea non nouerat. Quidam codices habēt: Quem cognouit. Hoc est, quem familiari-

ter cognoscet, & pro Deo approbabit.

¶ *Multiplicabit gloriam.* Subaudi sibi: erit enim propriæ gloriæ cupidissimus. At Christus dominus ait apud Ioan. 8. Ioannem octauo: Ego non quæro gloriam meam. Vel multiplicabit gloriam alijs. Antichristus enim augebit gloriam, falsam quidem & inanem, illis qui ipsum sectati fuerint, quibus multis in rebus dabit aduersus viros pios & iustos potestatem.

¶ *Et terram diuidet gratuitò.* Et distribuet eis terram gratis. Alij vertunt: Terram pretio distribuet. Hoc est loco pretij. Ac si dicat: Dabit sectatoribus suis opes & dignitates: & nonnullis loco pecuniarum dabit terras, prædia, & agros. Pro quo Theodotio apertè transtulit: Et terram diuidet in donis. Ac ita eadem manet sententia cum superiore, licet verba diuersa videantur. Antichristus promittit ac dat suis terram: Christus autem Deus noster suis cælum. Antichristus promittit vitam temporalem, Christus æternam. Vade, inquit Christus, vende omnia, quæ habes: & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo: & veni, & sequere me. Et alibi: Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum. Et paulò post: Merces vestra copiosa est in cælis. Et alibi: Sequitur me: & ego vitam æternam do eis.

¶ *Et in tēpore præfinito.* Seu constituto. Ac si dicat: & tandē. Quidā hoc intelligūt de Antiocho, & de quodā prælio regis Aegypti cōtra illū. Alij verò

verò de Antichristo, qui Aegyptū profligabit. Et si possit intelligi de vtroque, tamen præcipuè de Antichristo intelligitur, cuius, vt diximus, Antiochus vmbra gessit. Ita Hieronymus, & doctores alij catholici interpretantur.

¶ *Et introibit in terram gloriosam.* Ex Hebraico potest verti: Et inuadet in terram desiderij: hoc est desiderabilem & gloriosam. Intelligit Iudæam, quæ gloriosa dicitur ob amœnitatem & fertilitatem: & ob Dei templum & cultum, & diuinos vates: sed præcipuè propter redēptionis humanæ mysteria per Christū Deum nostrum. Et multi corruent, nimirum tempore Antiochi, quando non solum multi homines, sed multæ regiones ab eo profligabuntur. At multo plures tempore Antichristi.

¶ *Hæc autem solæ saluabuntur de manu eius.* Hæc autem regiones tantum euadent ex Antiochi potestate: festinas enim aduersus Aegyptum has gentes non tanget, nimirum Idumæos, Moabitas, & magnates Ammonitarum. Hi etiam ex Antichristi euadent immanitate: quia tunc illarum regionum incolæ erunt verè Christiani, iustitia, pietate, fortitudine, cæterisque virtutibus muniti. Velerunt tot flagitijs contaminati, tot sceleribus imbuti, vt nolit eos Antichristus attingere, quod eos in ære dæmonis certissimos esse credat, eiusque vinculis fortiter alligatos. Potest hoc ita etiam intelligi: Qui ad montes fugerint, cuiusmodi sunt deserta Moab, Idumææ,

& Amnon, & valles contemplerint, hoc est, qui mundi voluptates & illecebras reliquerint, & ad virtutum montes ascenderint, non cadent in retia Antichristi: sed ab eius fallacijs, blanditijs, & minis eripientur. Huic loco videtur conuenire, quod Ioannes capite Apocalypsis 12. de muliere scribit à facie draconis in solitudinem fugiente, vbi habebat locum paratum à Deo.

¶ *Per Libyam quoque & Aethiopiam trāsibit.* Has duas regiones sibi subiiciet. Libya, teste Plinio in prologo libri quinti est Africa tertia pars orbis, continens Aethiopiam. Sed hoc loco accipitur pro Mareotica, parte illa Africæ, quæ teste Plinio capite. 6. libri quinti est proxima Aegypto, ab Aethiopia distincta. Hieronymus duas etiam Libyas ponit, vnam Cyrenaicam: de qua scriptum est. 2. Actorum capite: Et partes Libyæ, quæ est circa Cyrenem: & alteram generalem. Huius Libyæ ab Aethiopia diuisa meminit Ezechiel capite trigésimo, & trigésimo octauo: Ieremias. 46. Nahum tertio. Vide Raphaelem Volaterranū libro geographiæ. 11. Aethiopia ab Indo flumine confurgit, in mari Oceano ad Occidentem finitur: & sub solis ardore iacet. Vide Ptolemæum libro. 4. cap. 7. & Plinium libro quinto capite. 8. Eius mentionem facit Esaias capite vndecimo, Ezechiel. 29. & 30. Amos nono, Nahum tertio, Sophonias secundo. Dicunt Hebraicè Cus, hoc est nigredo. Vnde Cusi idē est quod Aethiops, seu niger: quod vocabulum non solum

Hieron.
Haymo.
Beda.

Ioan. 8.

Hierony.

Apoc. 12.

Plinius.

Plinius.

Hierony.

Act. 2.

Ezec. 30.

& 38.

Iere. 46.

Nahū. 3.

Volater.

Ptolem.

Plinius.

Esai. 11.

Ezec. 29.

& 30.

Amos. 9.

Nahū. 3.

Sopho. 2.

solum ad corpus, sed ad animum refertur. Ille enim vocatur niger seu ater, qui est sceleribus imbutus, & pestilentibus moribus contaminatus. Vnde Horatius poeta: Hic niger est, hunc tu Romane caueto. Hac ratione ductus Dauid vocat Saulem Cusi in psalmi septimi inscriptione, cui ait: Psalmus Dauid, quem cantauit domino pro verbis Cusi filij Iemini. Vocat illum filium Iemini, quia in eius familia natus est: & Cusi propter eius odium, quo ipsum Dauidem prosequetur. Cum tyrannus ille inuidiam conflaret in Dauidem, quem innocentem ad crudelissimam caedem falsis criminibus vocabat, purgauit se Dauid psalmo illo, implorans diuinam iustitiam aduersus Saulis immanitatem. Non me fugit, Basilius magnum: Ioannem Chrysostrum, Theodoretum, Euthymium, Augustinum Aurelium, Rufinum Aquileiensem, Augustinum Eugubinum, Cassiodorum, & Remigium referre hunc titulum ad Cusi Architem contra Absolonis & Achitophelis perfidiam: de qua loquitur scriptura capite decimosextimo libri secundi Regum. At ego alios sequor, qui illum de Saule interpretantur. Fuit enim Saul filius Iemini de tribu Benjamin, ut ipse capite nono libri primi Regum testatur. Ille autem Cusi, qui Achitophelis consilium repudiavit, erat filius Architæ, non autem Iemini. Eam ob causam Felix Pratenfis in hoc titulo pro filio Iemini vertit, stirps Benjamin. Solet enim diuina scriptura,

eos qui à Benjamin ducunt originem, filios Iemini appellare. Deinde vir ille libri primi Regum vocatur Chusai Hebraicè, hic autem Cus, non Chusai. Veram esse hanc de Saule explanationem indicat Ionathas paraphrastes Chaldaicus ita habens: Pro interitu Saul filij Cus de tribu Benjamin. In ea sententia sunt multi ex Hebræis: ex Latinis autem sunt diuus Hieronymus, Iacobus Christophopolitanus episcopus, Raynerius Snoygoudanus, Franciscus Vatablus, Isidorus Brixianus, Antonius Flaminius, Matthias Bredembachius, Cornelius Iansenius, & alij: qui hanc septimi psalmi inscriptionem ad Saulem referendam arbitrantur. Hic appellatur Cusi, hoc est Aethiops, à Cus, quod nomen significat Aethiopiam, de qua hoc loco loquitur Daniel.

¶ *Et fama.* Subaudi bellorum: vel virorum virtute præstantium ei obdire nolentium, illum terreat.

¶ *Figet tabernaculum suum Apadno inter duo maria.* Apadno significat solium suum: nam apad idem est quod solium, non, idem est quod suum. Significat etiam Apadno palatium suum. Sensus est: Antichristus collocabit tabernaculum solij sui inter duo maria, nempe inter mare mortuum ad Orientem, & mare Mediterraneum ad Occidentem. Existimant nonnulli Apadno esse nomen proprium loci iuxta Nicopolim, quæ olim vocabatur Emaus: ubi aiunt Antichristum collocaturum esse tabernaculum suum.

¶ *Super montem inclytum & sanctum.*

In hoc

In hoc monte figet Antichristus tabernaculum throni sui. Porphyrius existimat hunc montem esse in Perside, ubi idola colebantur: in quo ait Antiochum à vita migrasse. Sed hoc planè falsum est: nam nec in Perside huiusmodi mons est, nec cosmographi illum ibi ponunt: nec sanctus Dei angelus erat eum ob idolorum cultum inclytum ac sanctum vocaturus. Diuus Hieronymus & alij eximij scriptores per hunc montem, quo Antichristus ascensurus est, intelligunt montem Oliuetum seu oliuarum iuxta Hierosolymam. De eo id potest intelligi, quod ait Esaias. 25. Præcipitabit in monte isto faciem vinculi colligati super omnes populos. Pro quo Aquila vertit: faciem tenebrarum super omnes populos. Et Symmachus: faciem dominatoris, qui dominatur super omnes populos. Per hunc dominatorem intelligunt nonnulli Antichristum, quem aiunt esse in monte Oliueto interficiendum. De illo ait in secunda ad Thessalonicenses epistola diuus Paulus capite secundo: Tunc reuelabitur ille iniquus, quem dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, & destruet illustratione aduentus sui eum, cuius est aduentus secundum operationem Satanæ in omni virtute, & signis, & prodigijs mendacibus. De eo supradictum fuit capite septimo: Sine manu conteretur. Hic est impius ille, quem Christus Deus noster est interfecurus: de quo ait capite vndecimo Esaias: Spiritu labiorum suorum interficiet impium.

Ascensurus est Antichristus ad montem Oliuetum, ut aiunt, & ibi est interficiendus, ut inde à vita infeliciter excedat, & ad inferos descendat, vnde Christus feliciter ascendit in cælos: inde relegetur ad æternam pœnam, vnde Christus ascendit ad æternam gloriam. Eam ob causam appellat angelus hoc loco Oliuetum montem inclytum & sanctum, quia ex eo ascendit Iesus Christus in cælum, ut. 1. Actorum capite memoriarum proditum est. Mons hic Oliuarum est ad Orientem Hierosolymæ, in quo vltima domini vestigia humi impressa tempore diui Hieronymi, ut ipse testatur in libro de locis Hebraicis, monstrabantur. Cumque eadem terra cotidie à fidelibus hauriretur, nihilominus eadem sancta vestigia pristinam figuram omnino recipiebant. Erant in medio ecclesiæ, quæ ibi pulcherrima circulari forma ædificata est: in cuius fastigio erat patens apertumque foramen, quod dicunt propter dominici corporis transitum nunquam potuisse contegi, & in testudinem reduci: sed semper à terra vsque ad cælum apertum permansisse. Hæc diuus testatur Hieronymus. Propter hæc mysteria, & alia, quæ in monte illo sunt edita, merito inclytus ac sanctus nuncupatur.

¶ *Et nemo auxiliabitur ei.* Relinquetur à suis, & virtute diuina interficietur. Appellatur Antichristus in diuinis literis percussor, contemptibilis, Gog, bestia, mercenarius, persecutor, iniquus, superbus, aduersarius, proditor, fur, pseudo-

Horati.

Psal. 7.

Basilus. Chryso.

Theod. Euthy. August. Eugubi. Cassiod. Remig.

2. Re. 17.

1. Reg. 9.

Felix.

Porph.

Hieron.

Esai. 25.

Aquila. Symm.

2. Thess. 2.

Sup. 7.

Esai. 11.

Act. 1.

Hieron.

Hieron.

pseudopropheta, immundus, impius, pastor stultus, idolum, abominatio desolationis, speculator cæcus, fraudulentus, inimicus, filius perditionis, homo peccati. Ei euenient, quæ diximus. Sed quia hæc, & alia huius capituli verba quæ nos de Antichristo explanauimus, vt potuimus, aliam fortasse explanationem possunt recipere, & nos de multis quæ futura sunt, incertissimus, suum cuique iudicium, & liberam eligendi atque interpretandi facultatem relinquimus: dummodo nemo quicquã bonis moribus, sanctæque ecclesiæ Romanæ repugnans interpretetur. Id enim quod diximus montem inclytum & sanctum esse montem Oliuetum, non est perspicuum, nec omnino certum. Nam per illum fortasse intelligitur mons Sion, aut mons Caluarię, aut mons Moria, qui hos montes continet & cõplectitur: aut aliquis alius. Est enim Moria mons ille magnus, vbi est Hierosolyma, in quo sunt multi mōtes, quorum quilibet proprio ac singulari nomine nuncupatur. In monte hoc Moria situm fuit templum Salomonis, vt indicat scriptura capite tertio libri secundi Paralipomenon his verbis: Cœpit Salomon ædificare domum domini in Ierusalem in monte Moria. In eo monte aiunt viri doctissimi vidisse Iacob scalam stantem super terram, tangentem cœlos: & antea Abraham auum eius erexisse aram, vbi immolaret filium suum, pro quo arietem immolauit. Nam vbi vulgata nostra editio habet, dixisse

Deum Abraham: Tolle filium tuum vnigenitum, quem diligis, Isaac, & vade in terram visionis: atque ibi offerere eum in holocaustum super vnum montium: quem monstrauero tibi: Pro in terram visionis, est in Hebraico, in terra Moria. Pro quo Septuaginta verterunt: In terram excelsam. Et ita legit Origenes, & Chrysostomus cum cæteris Græcis: & ex Latinis Hieronymus in tractatione traditionum Hebraicarum. Aquila pro terra Moria transtulit terram lucidam: Symmachus terram visionis: alij myrrham domini. Omnia enim hæc vocabulo hoc Moria significantur. Ac quia templum erat in vrbe, vrbs autem in latere montis, & Abraham sacrificauit super montem, hoc est in fastigio montis, eius autem fastigium est mons Caluarię, aiunt magni viri fuisse in monte Caluarię, aram illam erectam, vbi aries fuit pro Isaac immolatus. Hæc erat veterum Hebræorum traditio, vt diuus refert Hieronymus in commentarijs in euangelium Marci, capite quintodecimo. Et ex consequente in eodem monte Caluarię vidit Iacob scalam Deum continentem: quæ crucem vbi Christus pependit, vt diuus ait Augustinus, adubrabit: quæ in terra fixa cœlum aperiebat. Crux enim Christi est gloriosa scala, qua ascendimus ad gloriam immortalis: quæ nobis cœlum antea clausum mirabiliter aperuit. Eam ob causam voluit Deus, vt scala illa in eodẽ loco appareret, vbi postea crux ipsa, quæ per illam designabatur

tur, figenda erat. Eodem modo decebat, vt in loco illo erigeretur altare, vbi Isaac, qui gerebat vmbra Christi, immolaretur: vbi postea in crucis ara ipse Christus erat immolatus. Fuit enim in Golgotha, hoc est in loco Caluarię crucifixus. Fuisse autem Christum designatum per Isaac indicat scriptura dicens, promississe Deum Abraham, vt in eius semine omnes gentes benedicerentur. Quod diuus Paulus in epistola ad Galatas de Christo interpretatur. Non in seminibus, inquit ille, quasi in multis, sed quasi in vno: & semini tuo, qui est Christus. Et in epistola ad Hebræos loquens de Isaac: Vnde, inquit, eum in parabolam accepit: nimirum pater eius. Quid designabat Isaac ligatus in fastigio montis, nisi Christum crucifixum in monte Caluarię: qui est mons visionis, vbi visus est Christus non solum ab illis, qui aderant, sed etiam ab antiquis vatribus diuino lumine illustratis? Illic eum vidit Esaias saucium, percussum, cruciatibus confectum, cum has voces emisit: Non est species ei, nec decor: vidimus eum, & non erat aspectus. Quare merito mons ille Moria, hoc est mons visionis appellatur. Eodem capite vigesimo secundo Genesis vbi nos habemus: Vnde vsq; hodie dicitur: in monte dominus videbit: habent Septuaginta: Vt dicant hodie: in monte dominus visus est. Nec immerito à Septuaginta terra Moria dicitur terra excelsa, quando quidem in excelsio iugo montis, hoc est in loco Calua-

riæ fuit Christus cruci affixus: & in monte illo alta redemptionis humanæ mysteria per Christum dominum edita sunt. Iure etiam Aquila: la terram illam vocat lucidam, siquidem ibi lux mundi apparuit, vt morte sua hominibus tribueret vitam, eorumque mentes, quæ versabantur in caligine, cœlesti lumine illustraret. Lucida rectè vocatur terra illa, vbi immolatus est ille, qui ab apostolo appellatur splendor gloriæ: qui de se ait: Ego sum lux mundi: de quo ait Ioannes euangelista: Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. In monte Lucido lux diuina radios admirabiles emisit: & phoenix vnica flammis diuini amoris incensa è vita demigravit. Ibi mortuus & sepultus est innocens agnus. Quare non sine mysterio mons ille Moria myrrha domini nuncupatur. Mediator Dei & hominum in cruce pendens inter cœlum & terram nos patri reconciliauit. Tunc aiunt impletum illud fuisse, quod citat apostolus capite quinto epistolæ ad Ephesios: Surge, qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus. Quod aiunt dictum fuisse Adæ primo nostro parenti, qui illic iacebat sepultus, vbi affixa fuit crux Christi, cuius sanguis per crucem descendens potuit ipsius Adæ caput attingere. Nam Origenes tractatione in Matthæum trigesima quinta ait de latam ad se fuisse traditionem aientem fuisse corpus Adæ ibi sepultum, vbi crucifixus est Christus: vt iuxta Pauli

Matt. 27.
Marc. 15.
Luc. 22.
Gene. 22.
24. & 26.
Eccl. 44.
Act. 3.
Galat. 3.
Hebr. 11.
Esai. 53.
Gene. 22.

Origen.
Chryso.
Hieron.
Aquila.
Symm.
Hierony.
Gen. 28.
Augusti.

Aquila:
Hebræi:
Ioan. 8.
Ioan. 1.
i. Tim. 2:
Ephes. 5:
Origen:

sententiam: sicut in Adam omnes **1. Cor. 15.** moriuntur, sic in Christo omnes viuificentur. Ideo que locum illum appellatum esse montem Caluariae, quod ibi caput esset Adae primi nostri parentis: ut qui dormierat, resurgeret per reditum ad vitam saluatoris, qui ibi à vita migravit, & ad vitam redijt. **Epipha.** Epiphanius lib. 1. aduersus haereses haec verba scriptare liquit: Mirari licet dominum nostrum Iesum Christum in Golgotha crucifixum esse, & non alibi, quam ubi corpus Adamiacebat: illic enim sepultum est. Vnde merito cognomen habuit Caluariae, quod primi hominis caluaria, & reliquiae illic essent. Christus ergo in ænigmate salutem nostram ostendit: cum ibi crucifixus sanguine suo reliquias primi hominis ab initio massae humanae respergere incepit, ut ostenderet nobis resperisionem sanguinis sui ad mundationem totius humanae iniquitatis factam. Quare & hic impletum fuit, quod dictum est: Surge, qui dormis, & resurge à mortuis, & illuminabit te Christus. Haecenus ille. Hanc sententiam tenuit Athanasius in libro **Athana.** de passione domini: Cyprianus in **Cyprian.** sermone de resurrectione: Ambrosius libro quinto epistolarum epistola decimanona: & in Lucam capite vigesimo tertio: Theophylactus in caput Matthaei vigesimum septimum, & in caput Marci quintumdecimum, & in caput Lucae vigesimum tertium, & in caput Ioannis decimum nonum. Et Euthymius in caput Matthaei vigesimum septi-

imum. Hi authores cum sint admirabili sapientia exculsi, alios in sententiam suam adduxerunt. At Hieronymus in literis diuinis & humanis admirandus, etsi in epistola qua nomine Paulae & Eustochij ad Marcellam scripsit, in eadem sit sententia, tamen in explanatione in Matthaeum libro quarto, & in commentarijs in epistola ad Ephesios, ab ea discedit: quod Adam sepultus fuerit in Hebrō, ut ex capite. 14. Iosue **Iosue. 14.** perspicue constare dicit. Eius sequitur sententiam Lyranus in eundem **Lyran.** Matthaei locum: & Ioannes Arboreus libro. 1. Theosophiae: & diuus Thomas in. 3. parte quaest. 46. At fieri potuit, ut Adā sepeliretur in Hebrō, & postea ad montem Caluariae transferretur: ut haec compleretur vaticinatio: Surge Adam, qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus: aut ut alij legunt: & continget te Christus. Ut tactu sanguinis ipsius in cruce pendens vitam reciperet primus homo: & figura illa Elisaei imaginem Christi **4. Re. 15.** gerentis compleretur, qui mortuus mortuum suscitauit. Et illud Osee **Ose. 13.** tertio decimo: Ero mors tua o mors. **1. Cor. 15.** Profecto Honorius in chronicis ait Adamum in utroque loco diuersis temporibus sepultum fuisse. Praeterea non constat aperte, Adam illum qui situs est in Hebrō, fuisse primum nostrum parentem: nam Adam nomen est commune & appellatiuum, ut ait idem Hieronymus in commentarijs in caput Matthaei. 16. & alij in locis. Et potest esse sensus, **Gene. 28.** ibi in Hebron sepultum fuisse maximum

quendam hominem, ex genere Enacim, qui erant gigantes, quem hominem Hebraei aiunt fuisse Arbē: quare locus ille appellabatur ciuitas arbe. Cum autem in monte Golgotha hoc est Caluariae Abrā arietē pro Isaac immolauerit, & Iacob scalam gloriosam viderit, & Christus verus Deus & verus homo mortuus fuerit, & in eo crux illa quae est illustre trophaeum, diuinæque victoriae monumentum, nostræque salutis certissimum praesidium, erecta fuerit: probabile est, eum esse montem illum, quem hoc Danielis loco angelus in clytū & sanctum appellauit. Ad illud fortasse ascensurus est Antichristus, ut ibi à vita migret falsus Messias, ubi verus Christus dominus ac Deus noster à vita migravit.

Annotations ex Hebraeo in Caput. XI.

Biliaq; regis Austri veniet ad regem Aquilonis. Pro filia est in Hebraeo **נַבְּת** Bath, quod nomen significat filiam, congregationem & oppidum metropoli subiectum. Pro congregatione accipitur psalmo. 136. Filia Babylonis misera, beatus qui retribuit tibi retributionem tuam, quam retribuisti nobis. Pro oppidis Threnorum tertio: Oculus meus depraedatus est animam meam in cunctis filiabus vrbs meae. Haec dicebat Ieremias cum terrae sanctae euerisionem per Babylonios videret, ipseque in gemitu & querelis

Hebraeorum versaretur. Ac si diceret: Oculi mei affligunt animam meam videntes vastationem oppidorum Iudaeae, quae erant Hierosolymae subiecta. Oculi enim augent dolores, quia quae caeteri audiunt, ipsi intueri coguntur. Pro in cunctis filiabus vrbs meae, habet paraphraestes Chaldaeus: Propter desolationem regionis populi mei, & deturpationem filiarum Ierusalem vrbs meae. Capite primo libri Iudicum ubi nos habemus: Manasses quoque non deleuit Bathsan & Chanat cum viculis suis: pro viculis suis est in Hebraeo: Cum filiabus suis. Vbi vides nomen hoc, filia, vicum & oppidum significare. At hoc Danielis loco accipitur pro Beronica filia regis Aegypti, quae fuit cum rege Syriae matrimonio coniuncta.

Facere amicitiam. Theodotio habet: Ut faciat foedera. Quod idem ferè est. Pagninus habet: Ut faciat rectitudines. Pro amicitia est in Hebraeo **רַחֵם** Mexarim, à verbo laxat, quod significat placere, rectum esse, rectum facere, rectum dicere, dirigere. Pro dirigere accipitur versu illo psalmi. 118. Propterea ad omnia mandata tua dirigebar. Quae verba possunt etiam ita verti. Eam ob causam omnia mandata tua recta esse dico. Vel recta esse defendo. Docebat enim, & tuebatur diuinus vates recta esse omnia Dei praeccepta. Accipitur etiam verbum hoc pro praecedere capite prouerbiorum quarto: Et palpebrae tuae praecedant gressus tuos. Pro quo poteris etiam vertere: Et palpebrae seu pupillae tuae dirigant gressus

gressus tuos. Vel rectos ostendant
gressus tuos. Ac si dicat sapiens:
Nec ad res prosperas impiorum re-
spicias, nec aduersis iustorum fran-
garis: sed recto itinere ingredi.
Quod est nec ad rectam, nec ad si-
nistram declinare, sed recta incede-
re via, mentis oculis diuino lumine
illustratis ostensa. A verbo hoc est
Iexarim: quod vocabulum rectos
significat & iustos: vt psalmo septi-
mo: Saluos facit rectos corde. Et
psalmo. 48. Dominabuntur eorum
iusti in matutino. Pro quo poteris
vertere: Dominabuntur eorum re-
cti orta luce. Vt sit sensus: In vita
hac, vbi nox est, caligo, confusio, &
perturbatio, peruersi homines do-
minatu sæpenuerò premunt vi-
ros iustos: at in die iudicij vbi appa-
rebit lux veritatis, iusti dominabun-
tur, impij autem in æternas poenas
proijcientur. Vnde vocabulū hoc,
Iexarim, quo hic vtitur Daniel, re-
ctos significat, & rectitudines: quā
significationem secutus est Pagni-
nus. Sed quia rectitudines hæ, quas
fœmina illa factura erat inter ini-
micos, quos erat conciliatura, ni-
hil aliud erant quam fœdera & ami-
citiæ, rectè Theodotio vertit: Vt fa-
ciat fœdera: & rectè atque perspi-
cūè Latinus noster interpres: Face-
re amicitiam. Significat quoque vo-
cabulum hoc æquitates. Eam ob
causam in quibusdā codicibus pro
facere amicitiam est ad marginem:
Vt faciat æquitatem.

¶ *Insuper & deos eorum, & sculptilia.*
Pagninus vertit: Et etiā deos deo-
rum cum principibus eorum. Pro,

sculptilia, est in Hebraico: *מַסֵּכִים*
Ne facehē: hoc est sculptilia eorum:
seu principes eorum. Deriuatur
hoc nomen à verbo Nasac, quod
significat conflare: vnde illud signi-
ficat conflatile, & sculptile, & ido-
lum. Quam significationem secu-
tus est noster interpres. Similiter
Theodotio, qui habet *μαρτύριον* Theod.
hoc est, cum conflabilibus. Signifi-
cāt etiam verbum hoc regnare fa-
cere, & principem constituere.
Quam ob causam nomen hoc prin-
cipem significat. Et hanc signifi-
cationem expressit Pagninus. De-
inde significat verbum hoc ordiri:
vt capite trigesimo Esaia: Væ filij
desertores, dicit dominus: vt face-
retis consilium, & non ex me: vt or-
diremini telam, & non per spiritum
meum. Cuius orationis vitima
verba possunt ita ex Hebræo tra-
ferri. Vt constitueretis regem, & nō
secundum spiritū meum. Hoc di-
cit, quia volebant ab impio Pharaō
ne auxilium petere, eumq; sibi præ-
ferre, & principem constituere. Tu
verò perpende hoc, & alta mente
aduerte. Qui indignum scelestum-
que principem aut pontificem eli-
gunt, telas aranearum ordiuntur,
quibus domū inquinant, religionē
maculant, rem publicam contami-
nant. Sed huiusmodi telæ atq; ma-
chinæ facile fraguntur, & dissipantur.
Præterea significat verbum
hoc fundere, & libare: vt capite. 23.
libri. 2. Regum: & 11. libri. 1. Paralipomenon: Attulerunt ad Dauid
aquam de cisterna Bethlehē, & ille
noluit bibere, sed libauit eam do-
mino.

mino. Vbi pro libare est verbū hoc
Nasac, de quo agimus. Quæ verba
possunt in hunc modum transferri:
Sed effudit eam domino: siue proie-
cit eam in terram in honorem Dei.
Fuit enim actio virtutis effusio illa
aquæ, qua Dauid appetitionem do-
muit: ac non propriam, sed Dei glo-
riam quæsiuit, nolens enim bibere,
cū maximè sitiret, quod alij aquā
ad bibendum non haberent, sitim
extinxit aliorum, quorum amorem
erga seipsum auxit: eosque ad præ-
lium pro Deo susceptū concitauit.
Fuisse autem aquā illam à Dauide
effusam asserit Augustinus in expla-
natione in epistolam diui Ioannis:
cuius verba sunt in sacros canones
relata distinctione. 41. Delitiæ. Di-
uus Ambrosius in libro de Iacob
& vita beata capite. 1. Eucherius in
caput. 23. libri. 2. Regum. Vatablus
in annotationibus, Angelomus
Monachus, & Galfridus. Aspici si-
tur libare loco illo accipi pro effun-
dere. Similiter capite Genesis. 35. Li-
bens super eum libamina, & effun-
dens oleum. Quorum verborū hic
est sensus: Erexit Iacob lapidem, &
fudit super illum aquam, qua eum
ablueret, & postea vnxit illum oleo.
Vellibare libamina, & effundere
oleum idem significant: estque po-
sterius prioris explicatio. Sed dices:
Nonne libare significat sacrificare?
Verum est. Sed in rebus corporeis li-
bare propriè petinet ad res liquidas,
vt sunt aqua, & vinum: sacrificare
verò ad solidas, vt sunt caro & pa-
nis. Sed quia res liquidæ cū sacrifi-
cabantur, solebant fundi: ideo hoc

loco libare aquam, est illam fundē-
do sacrificare. Præterea cū rex Da-
uid aquam illam fuderit, ideo eam
dicitur libasse & sacrificasse, quia
fusio illa fuit sacrificium: omnis
enim virtus sacrificium quoddam
est: Vnde Dauid psalmo quarto: Sa-
crificate, inquit, sacrificiū iustitiæ.
Vbi cultū iustitiæ sacrificium vocat.
Eodem modo psalmo. 50. affectio-
nem animi, qui ob peccati agnitio-
nem se dolore frangit, cruciat, &
prostermit, appellat sacrificiū, cū
ait: Sacrificium Deo spiritus contri-
bulatus. Laudare Deum est sacrifi-
care illi: iuxta illud psalmi. 49. Im-
mola Deo sacrificiū laudis. Et psal-
m. 115. Tibi sacrificabo hostiam laudis.
Et Oseas capite. 14. Reddamus vi-
tulos labiorum nostrorum. Hoc est
precum ac diuinarum laudum sa-
crificia. Ecclesiasticus. 35. Sacrificiū,
inquit, salutare est, attendere man-
datis, & discedere ab omni iniquita-
te. Et paulò post: Qui facit misericor-
diam offert sacrificia. Illud est
aduertendum, vbi nos habemus ca-
pite. 4. Oseæ. Non libabunt domi-
no vinum: pro libabunt, esse in He-
braico verbum nostrum Nasac. Eo-
dē modo capite Exodi. 30. Vbi nos
habemus: Nec libabitis libamina.
Quibus duobus locis Pagninus in
Thesauro ait verbum libare accipi
pro fundere. Nam Hebræi, quando
sacrificabant res solidas, ponebant
eas in altari: quando verò aquam
& res liquidas, fundebant eas: vt ex
eodem loco constare videtur: & ex
capite. 7. libri. 1. Regū, vbi hæc sunt
verba: Hauserunt aquam & effude-
runt

runt in conspectu domini, & ieiunauerunt. Illa aquæ effusio fuit sacrificium, quod homines illi faciebant: ac si diceret: ut hæc aqua effunditur, & euanescit: ita dñe dimittantur, & euanescant peccata nostra.

2. Reg. 23. Fundens igitur David aquam illam Bethlehemiticam ei oblatam obtulit Deo sacrificium, exemplumque alijs præbuit fortitudinis. Dixerat ille: O si quis mihi daret potum aquæ de cisterna, quæ est in Bethlehem: & oblatam aquam respuit. At altè spectare si voles, magnum hac in re mysterium intueberis. Ideo aquam illam non bibit, quia aqua quam ipse cupiebat, cuius desiderio tenebatur: erat Christus verus Deus, & verus homo, qui erat ex virgine, virtutum cisterna, in ciuitate Bethlehem nasciturus. Aquam ortam in Bethlehem desiderabat. Sitiebat aquam viuam, fontem æternum, qui non queritur periculis alienis, sed qui aliena aufert pericula: qui non polluit nec commaculat animos: sed expiat, & abluit eos: de quo dixit Deus pater apud Ezechielem capite. 36. Effundam super vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus iniquitatibus vestris. Fontem illum diuinum sitiebat, qui humanarum cupiditatum & illecebrarum ardorem restinguit: qui mentes perpurgat, & ad æternitatem alit, ut nectare celesti vescantur: & post huius vitæ cursum in cœlesti patria diuina visione oblectentur. Aspici igitur verbum Nasac significare liberare, fundere & cõflare. Ex quo derivatur constabile & sculptile: eamque

ob causam rectè vertisse Latinum nostrum interpretem: Insuper & deos eorum, & sculptilia.

¶ Et capiet multitudinem. Pagninus Pagnin. habet: Et eleuabitur multitudo. Pro capiet est in Hebraico verbu נשא: Nasa, quod significat capere & sumere: quam significationem secutus est Latinus noster interpres. Et cū eo Theodotio, qui habet Theod. hoc est sumet, siue capiet. Significat etiam efferre & eleuare: quam significationem expressit Pagninus. Vulgatus noster interpres refert multitudinem hanc ad regis Aquilonis copias, quas rex Austri vicit & cepit. Pagninus autem ad regis Austri exercitum, qui ob partam victoriã, quæ solet insolens esse & superba, fuit elatus in sublime. Rectius tamē transtulit interpres noster Latinus, ut ex præcedentibus & consequentibus apparet. Hoc verbo vtitur scriptura pro capere Gene. 13. Nō poterat eos capere terra. Et Exodi. 20. Nō assumes nomē domini Dei tui in vanū. Et pro subleuare capite. 25. libri. 4. Regum: Subleuauit Eui merodach caput Ioachin. Et psal. 140. Eleuatio manuum mearum sacrificium vespertinum. Existimo Danie dem pulsum patria, exulantem, ac egentem hunc psalmum die quodã, inclinato iam sole composuisse: Eam ob causam cum non posset interesse sacrificio, quod vespere in templo fieri solebat, dedicauit Deo loco thuris & hostiarum sanctas preces.

¶ Filij quoque præuaricatorum populi tui extollentur. Pro, præuaricatorum, est

est in Hebraico פריס Paritse, quod nomen significat latrones, & res duras. Eo vtitur David psalmo. 16. Ego custodiui vias duras: quod potest verti: Ego custodiui vias latronum. Hoc est, posui præsidia in vijs, quibus solebant latrones grassari: ne ab illis viatores læderentur. Potest vocabulum, via, ad viuendi rationem referri: vt sit sensus: Ego obseruauit, ac diligenter perpendi vitam prædonum, & eorū, qui maleficio pacuntur: vt eos à vitijs deterrerem, & ad iustitiam pietatemque colendam incitarem. Cæterum vbi editio nostra vulgata habet hoc Danielis loco: Filij præuaricatorum, habet trãslatio Theodotionis: οἱ οὐ τῶν λοιμῶν. Hoc est filij pestium, siue corruptionum. Ac si dicat: Filij pestilentes ac corruptores. Hoc eodem vocabulo vsi sunt Septuaginta psal. 1. Nam vbi nos habemus: Et in cathedra pestilentie non sedit: habent illi: Et in cathedra λοιμῶν hoc est pestium & contagionum non sedit. Eum virum beatum prædicat diuinus vates, qui perditorum hominū familiaritatem declinat. Ita accipitur sedere psalm. 25. Non sedi cum concilio vanitatis, & cum iniqua agentibus non introibo. Odiui ecclesiam malignantium, & cum impijs non sedebo. Vbi vides nefarios homines pestes appellari. Corruptunt enim eorū animos ac mores, cum quibus contrahunt consuetudinem, in quorum familiaritate versantur. Potest igitur hic Danielis locus verti: Filij quoque latronum. Vel filij quoque duri. Vel filij etiam

pestilentes. Vel pestes ipsæ.

¶ Et venient super eum trieres & Romani. Trieres sunt naues triumremorum, quibus legati fenatus Romani ad Aegyptum vbi Anthiochus erat, appulerunt. Pro, trieres & Romani, vertit Pagninus: Naues Chittim. Theodotio: Egredientes Citij. Alij: Naues Cypriæ. Alij: Itali & Romani. In nōnullis codicibus pro trieres & Romani, est ad marginem: Naues Cittim. In Hebraico est: תשימ צימ Tsjim Cittim. Nomen Tsim seu Tsjim significat naues: pro quibus hoc loco Latinus interpres noster vertit trieres. Eodem modo capite Numerorum. 24. Venient in trieribus de Italia, superabunt Assyrios, vastabuntque Hebræos. Quibus verbis Balaam vaticinatus est de Hierosolymæ per Romanos euerfione & vastitate. Paraphrastes Chaldæus habet: Naues venient à Romanis. Eandem sententiam expressit paraphrastes Hierosolymitanus his verbis: Egredientur copiarum multarum ex provincia Italiæ, vnã cum multis legionibus Romanorum. Versio Septuaginta habet: Exhibit de manu Italarum. Vbi per Cittim intelligunt Italos. Rabbi Selomoh, & R. Abraham, & R. Sahadiah per Cittim interpretantur Romanos, qui Itali sunt. Cum autem vocabulum Cittim quo illic vsus est Moses, & hic vsus est Daniel, sit idem: & illic pro Italia, seu Roma Italiæ vrbe accipiat, pro eodē debet accipi hoc loco. Cittim fuit filius Iauam, vt liquet ex capite Gene. 10. & nepos Iapheth filij

Gg 4 Noe

psal. 16.

psalm. 1.

psal. 25.

Pagnin.

Theod.

Pagnin.

Gene. 13. Exod. 20.

4. Reg. 5. Psal. 140.

Pagnin.

Theod.

Num. 24.

Selom.

Abrah.

Sahadi.

Gene. 10.

Noe. Hic aut alius eodem nomine appellatus, regnum Italiae quodam obtinuit, vt ait Iginus & Fabius Pictor: & fuit à Ianigenis Italus appellatus: vt ait libro. 5. Berofus Chaldaeus. Quare meritò interpres Laertius capite. 27. Ezechielis, pro nomine hoc Cittim vertit Italiam: & hoc Danielis loco vertit Romanos. Roma enim in præcipua parte Italiae sita est. Apellata fuit quondam regio illa Oenotria teste Dionysio Halicarnassico, Saturnia teste Trogo Pópeio, Ausonia teste Tito Livio, Hesperia teste Homero Mantuano, Italia teste Plinio, Cittim teste Hieronymo. Existimant nonnulli Cittim esse Cyprum magnam ac fertilē insulam in pelago Pamphylia in mari Mediterraneo. In ea fuit condita celebris quaedam vrbs nomine Cittim, patria Zenonis: vnde ille Cittieus apud Laertium libro. 7. nuncupatur. Quæ vrbs Cittium ab insula Cittim teste Dominico Mario in quarto commentario Asiae nominatur. Hac ratione ducti verterunt nonnulli hoc Danielis loco pro trieribus Cittim naues Cypri. Sed vt in explanatione perspicue ostendimus, naues illæ fuerunt Romanorum, qui illis vecti Aegypto regi afflictō & propè iacenti opem tulerunt: & superbi Antiochi qui virtutum ornamentis nudatus scelerē pascebatur, ferociam ac machinas fregerunt, & propositum penitus labefactarunt.

¶ *Aduersus Deum deorū loquetur magnifica.* Pro aduersus Deum deorum, est in Hebræo *דלם ללם על*: Quæ ver

ba possunt etiam ita verti: Contra Deum Dei: nam particula el signifi- cat Deum, cloim autē Deum etiā, atque deos. Vbi nos habemus psalmo. 28. Afferte domino filij Dei: *Psal. 28.* pro Deo est in Hebræico eloim. Aspi- cis igitur hunc deum aduersus quē Antichristus loquetur, esse Deum Dei, siue Deum de Deo: hoc est Ie- sum Christum filium Dei vnigenā, ex patre natum ante omnia secula, Deum de Deo lumen de lumine, Deum verum de Deo vero: Theo- dotio tamen habet: *Theod.* *ἐπι τοῦ τῶν θεῶν.* Hoc est, super Deum deorum. Et postea addit: Et loquetur superba. Vt sit sensus: Extolletur super Deū, & super Deum supremum, & lo- quetur superbè. Mea tamen versio vera est, & eximium explicat myste- rium.

¶ *Argumentum Capitis duo- decimi.*

VATICINATVR diuinus vates de vltimo tempore Antichristi: de aduentu archangeli Michaelis ad viros pios tuendos: de reditu mortuorum ad vitam: de sapientium splendore: & de libro clau- so, qui tempore vltimi iudicij aperietur. In- ducit Daniel angelum sibi loquentem, quem admodum fecerat capite superiore,

¶ *Caput. XII.*

IN tempore autem illo consurget Mi- chael princeps magnus, qui stat pro fi- lijs populi tui, & veniet tempus, quale non fuit ab eo, ex quo gētes esse cœperūt, vsque ad tempus illud. Et in tempo- re illo saluabitur populus tuus omnis, qui inuentus

inuentus fuerit scriptus in libro. Et mul- ti de his qui dormiunt in terræ puluere, euigilabunt, alij in vitam aeternā, alij in opprobrium, vt videant semper. Qui au- tem docti fuerint, fulgebunt quasi splen- dor firmamenti: & qui ad iustitiam eru- diunt multos, quasi stellæ in perpetuas aeternitates. Tu autem Daniel claudere ser- mones, & signa librum vsque ad tem- pus statutum. Plurimi pertransibunt, & multiplex erit scientia. Et vidi ego Daniel: & ecce quasi duo alij stabant, vnus hinc super ripam fluminis, & alius inde ex altera ripa fluminis. Et dixi viro, qui erat indutus lineis, qui stabat super aquas fluminis: Vsque quo finis horum mirabilium?

¶ *Explanatio.*

IN tempore autem illo. Subauditur, Antichristi. Continuat angelus ser- mones suos de Antichristi ty- rannide. Tunc, inquit, consurget, & stabit archangelus Michael, vt tueatur electos.

¶ *Princeps magnus, qui stat pro filijs po- puli tui.* Hoc est Michael archange- lus, & magnus inter spiritus cœle- stes. Hic præfuit tunc Iudæorū syn- agogæ, nūc autem Christianorum ecclesiæ, quæ significabatur per il- lā. Ideo ait: Qui stat pro filijs populi tui: id est, qui fauet Hebræis, est que eorū patronus & custos. Theodotio habet: Profectus filijs populi tui. Hunc mittet Deus ad viros iustos afflictos, diuinum auxilium implo- rantes, qui eorū patrociniū susci- piet: & de improbis victoriam conse- quetur. Antichristū cedes teterrimas spirantem, & viris pijs ferrum

flammamq; minātem, seq; scelerū maculis in dies pollutentem iussu Dei interficiet. Hoc quidē est quod aiunt multi ex theologis, Antichri- stum esse interficiendum à Christo imperatiuē, & à Michaelē execu- tiuē. Mittetur autem ad electos ca- lamitatibus pressos: quia Deus suos ad se clamantes, & tanquam ad ar- cem tutissimam confugientes non deserit: sed in periculo verfatissimè fert opem, medetur agris, succurrit la- borātibus. Hoc expertus sentiebat Dauid, cum psalm. 9. has voces emi- sit: Factus est dominus refugium pau- peri, adiutor in opportunitatibus, in tribulatione. Vbi pro paupere po- teris afflictū vertere. Et paulò post: Non est oblitus clamorem paupe- rum. Et psalmo. 31. Tu es refugium meum à tribulatione, quæ circun- dedit me. Et psalm. 45. Deus noster refugium & virtus, adiutor in tribula- tionibus, quæ inuenerunt nos nimis. Non patitur clemens pater, ac pius dominus, quos amore singula- ri prosequitur, in calamitatibus diu- iacere, sed afflictis atque violenter oppressis in maioribus periculis opitulatur. Sed oportet non amitte- re spem, quin potius eam in Deo lo- care: nā vt lumē cōseruatur in lucer- na: sic in spe desiderium nostrum. Eā ob causam Dauid psal. 90. Quo- niā, inquit, tu es dñe spes mea, altis- simum posuisti refugium tuum. Et paulò post ait Deus: Quoniā in me sperauit, liberabo eum. Illis succur- rit Deus, qui spe muniti ad ipsum confugiunt: illis in acerbitatibus fortitudinem tribuit & solatium. Id

Iginus.
Fabius.
Berof.

Ezec. 27.

Halic.
Trogo.
Livius.
Vergil.
Plinius.
Hieron.

Laertius.

Marius.

Psal. 92

Psal. 31

Psal. 45

Similitudo.

Psalm. 90

Theod.

Ierem. 16 intuens Ieremias capite. 16. Domine, inquit, fortitudo mea, & robur meum, & refugium meum in die tribulationis. Et diuus Paulus capite. 1. **2. Cor. 1.** epistolæ. 2. ad Corinthios: Pater inquit, misericordiarum, & Deus totius cōsolationis, qui cōsolatur nos in omni tribulatione nostra. In ipsis cruciatibus & iniurijs spirituale solatiū tribuit viris pietate præstantibus. Nulli rerum aduersarum ictus impediunt, quo minus suauiter oblectatione potiatur. In gemitu vesati gaudent mœrore: suamque pietatē alunt in Dei bonitate & misericordia contemplanda: ex quo illis erga diuinum numen admirabilis quædam exardescit amoris magnitudo. Quare rectè sentire videntur, qui Deum amabiliorem esse in rebus aduersis, quàm in prosperis testantur. **Ut apes ex amarothymo mel colligunt suaue: sic viri pij & sapientes ex acerbis doloribus dulcē excerpunt vtilitatem.** Maiore consolatione refecit Deus Iacob in solitudine **Gen. 28.** irā Esau fugientē, cum ei apparuit, & admirabilem ostendit scalam, quàm cum quietus in domicilio patris sui rebus secūdis potiretur. Eodē modo suauiore leuamine recreauit Mosē exulantē, in monte Horebo oues pascentē, quàm in Aegypto, cum honorificè tractaretur in aula regis Pharaonis, cuius filia eū sibi filium adoptauerat. Hæc & similia perpendentes viri cōstantes gaudent aliquando calamitatibus. **Ut delphini tempestatibus exultant, & imminente procella lætitia gestiunt: sic illi cum sint animo excelso & for-**

ti, & virtutibus exaggerato, mundi ærumnis oblectantur. Huiusmodi erat diuus Paulus, qui aiebat capite quinto epistolæ ad Romanos: **Gloriamur in tribulationibus.** At hoc non docet carnis prudētia, sed diuina philosophia. Quemadmodum infans Mosēs expositus in ca-recto ripæ fluminis, vt est libro Exodi memoriæ proditum, non fuit obrutus vndis, sed propter fiscellam scirpeam bitumine litam, qua septus erat, inde liberatus: sic ex aquis calamitatum ille incolumis eripitur, qui est fiscella diuinæ philosophiæ munitus. **Vt enim fiscella ex varijs scirpis, aut virgultis conficitur: ita vera sapientia ex multis bonarum doctrinarum præceptis colligitur & conflatur.** Sed parum illa proderit, nisi sit bitumine diuini amoris roborata. Hæc non patitur mergi, sed fertur superfluctus vitæ huius: & impetu calamitatum exagitata, ad viridem tutamque ripam appellitur, & ad portum cœlestis patriæ tandem perducitur. Ita eueniet viris illis iustis, ad quos Deus est Michaelē archangelum missurus. **¶ Et veniet tempus, quale non fuit ab eo, ex quo gentes esse cœperunt.** Propter acerbissimas ærumnas, quibus tempore Antichristi homines angentur: quæ omnes alias à mundi exordio vsque ad tempus illud superabunt. Cohærent hæc cum verbis dñi, qui interrogatus à discipulis quod signum daret aduentus sui in fine mundi: **Erit inquit, tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab-**

ab initio mundi vsque modò, nec fiet: Constat ex his verbis Danielis; intelligi locum hunc de tempore Antichristi, priusquàm Christus ad vniuersale veniat iudicium: non autem de tempore Antiochi regis Syriæ: longèq; Prophyrium falli opinione, qui illum de Iudeorum calamitatibus sub Antiocho interpretatur. Nam multo maiores fuerunt calamitates, in quas Iudæi tempore Nabuchodonosoris inciderūt, & longitudine & acerbitate: id quod alij dicunt, extensiuè, & intensiuè. Extensiuè quia tēpore Antiochi durarunt sex annis, vt constat ex cap. 8. tēpore verò Nabuchodonosoris annis septuaginta vt cōstat ex cap. 25. & **Ierem. 25.** **Ierem. 29.** Ieremiæ: Intensiuè, quia rex Babylonis euerit ciuitatem, Dei templum spoliavit, & flāmis exposuit, ac funditus deleuit, & magnam partem populi ferro, flamma, & omni immanitatis genere interfecit: & aliam coniecit in vincula: secumq; omnes ferè nobiles ex Iudæis captiuos in Chaldæam abduxit. Ac nunquam fuit victus ab Hebræis: quod nō potest dici de Antiocho, quē Machabæi, vt constat ex libris eorum sæpenumerò superarunt. At calamitas quæ erit tempore Antichristi erit omnium acerbissima. Et vt Christus dominus ait apud Mattheum: **Nisi breuiati fuissent dies illi non fieret salua omnis caro: sed propter electos breuiabuntur dies illi.** **¶ Et in tēpore illo.** Nimirum interfecto Antichristo: saluabitur populus tuus, & subauditur, pro quo ad-

Deū preces emittis. At non omnis: sed illi duntaxat, qui fuerint prædestinati. **¶ Omnis qui inuentus fuerit scriptus in libro.** Hūc librū appellat Theodoretus hoc loco cognitionē Dei. Augustinus lib. 20. de ciuitate Dei, ait esse Dei notitiā, qua prædestinauit eos, quibus præsciuit se daturū esse vitā æternā. Alij dicunt hunc librū esse ordinē diuinæ dispositionis, & sciētiam prædestinationis eorum, qui sunt ad æternā vitam præordinati. Alij aiunt esse conscriptionē electorū in mēte diuina. De hoc libro id intelligitur, quod ait de impijs psalmographus: **Deleantur de libro viventium, & cū iustis non scribātur.** Vbi illud, & accipitur pro idest: ac si dicat: deleantur de libro vitæ: quod est, cum iustis non scribi. Et diuus Paulus capite. 4. ad Philippen- ses: **Quorum nomina sunt in libro vitæ.** Diuus Ioannes capite Apoc. 3. Iypsis. 3. Deum ita inducit loquentem: **Non delebo nomen eius de libro vitæ.** Et capite. 13. Quorum, inquit, non sunt scripta nomina in libro vitæ agni. Et. 21. loquens de cœlesti ciuitate: **Nominabit, inquit, in eam aliquid, quod inquinat, aut abominationem facit, & mendacium: nisi qui scripti sunt in libro vitæ agni.** Et saluator noster discipulis suis apud Lucam. 10. **Gaudete, quod nomina vestra scripta sunt in cœlis.** Huiusmodi homines æternas beatorum sedes consequentur: Nam vt diuus ait Paulus in epistola posteriore ad Timotheum: **Finis fundamentum Dei stat**

Similitudo.

Gen. 28.

Gene. 26 Exo. 3.

Exo. 2.

Similitudo.

Rom. 5.

Exod. 2.

Similitudo.

Ierem. 25.

Ierem. 29.

1. Mac. 4.

& 5.

Mat. 24.

Mat. 24.

Theod. August.

Psal. 68.

Phil. 4.

Apoc. 3.

Apoc. 13.

Apoc. 21.

Luc. 10.

2. Tim. 2.

stat

stat habens signaculum hoc, cognouit dominus, qui sunt sui. Illud est obseruandum duplicem esse librū vitæ, alterū, in quo illi sunt scripti, qui secundum æternæ prædestinationis propositum ad vitam æternā sunt electi, à quo nunquam delentur: alterum, in quo illi sunt scripti, qui sunt in gratia secundum præsentem iustitiam: à quo delentur per mortiferū crimen. Eam ob causam aiunt graues quidam authores, librū vitæ apud Ezechielem capit. 2. dici scriptum intus & foris: vt intus scripti sint prædestinati, qui nunquam delebuntur: foris illi, quos & deleri, & deletos iterum scribi, nihil prohibet. Ac de hac scriptura quæ foris est, illud interpretatur, quod Exod. 32. Deus dixit Mosi cap. Exodi. 32. Qui peccauerit mihi, delebo eum de libro meo. Cum filij Israel cōflasset vitulum, eumque contempto veri Deicultu venerati essent, orauit Exod. 32. Moses dominum pro expianda tati flagitij macula, verba hæc faciens: Domine dimitte eis hanc noxam: aut si nō facis, dele me de libro tuo, quæ scripsisti. Quorū verborū variz sunt explanationes. Origenes in commentarijs in caput nonum epistolæ ad Romanos, videtur significare Mosem cum precabatur, vt Rom. 9. deleretur de libro Dei, & Paulum cum optabat anathema esse à Christo pro fratribus suis, locutos fuisse de morte corporis: non autem de morte æterna: desiderabant enim sanguinem suum fundere, vt populus vitam æternam consequeretur. Origen. Ac post multa ait ita idem Orige-

nes: Sicut ille qui inseparabilis est à patre per naturam, & immortalis, in mortem venit, & ad inferos descendit: ita apostolus imitans magistrum cum separari à Christi charitate non posset, à Christo anathema fit pro fratribus suis, deuotione vtique, non præuaricatione: hoc est deuouens vitam suam Deo. Diuus Hieronymus quæstione nona ad Algasiam multo apertius ait Mosem & Paulū ex charitate erga Deū & populum noluisse deleri de libro vitæ perpetuò, sed in præsentem: non spiritu, sed carne. Et explanans primum Ionæ caput, post multa ait: Non quod ipse perire desideret, cui viuere christus est, & mori lucrum. Sed magis vitam meretur, dum saluare ceteros vult. Euthymius Zigabenus in psalmū. 68. & 139. ait tres esse libros, quorum vnus est vniuersalis continens omnes homines tā iustos, quā impios: quem Dauid psalmo. 68. librum viuentium appellauit. De quo ait psalmo. 139. In libro tuo omnes scribentur. Alter continet solum iustos, quos Deus approbat, iuxta illud psalmi primi: Nouit dominus viam iustorū. Tertius continet peccatores: de quo ait Daniel septimo: Iudicium sedit: & libri aperti sunt. Moses autem de primo illo vniuersali dixit: Aut dimitte illis hoc peccatum, aut dele me de libro, quæ scripsisti, hoc est, de libro vitæ corporis, vbi sunt scripti omnes viuentes. Nonnulli etiam alij aiūt fuisse Mosem & paulum de vita duntaxat corporis locutos: quam volebant amittere, potius

tius quā populus vitam animi pernitus amitteret. Itaque nō æternā, sed ad tēpus separationem à Deo, non per mortem animæ, sed per mortem corporis pro fratribus cupiebant. At diuus Ioannes Chryso-
Chryso. stomus libro de compunctione cordis, & libro. 3. de prouidentia Dei, & homilia sextadecima, eorum frangit sententiam, & in contraria perseverat. Qui fieri potest, inquit ille, vt Paulus optaret fieri à Christo anathema, hoc est separari ab illo per mortē carnis, cum potius mors ipsa viros iustos ad cœtum beatorū qui cum Christo requiescunt, adiungat, & applicet, eiusque gloria faciat potiri? Vermiculorum est in luto latitantium ista suspicio. Vterque enim tā Moses quā Paulus cum hæc dicerent, non solum cogitatione trascenderunt omnia vitæ præsentis tormenta, atque mortem: sed etiam pro Deo quæ ardentius quā seipso amabant, cœlos & angelos supergredientes omnia, quæ aciem oculorum fugiunt, cōtempserunt: atque amore Dei quo flagrabant, ab ipsa Dei fruitione & ineffabili gloria decidere non tantum obsecrarunt, sed quod amplius est, cupierunt. Tanto eorum animi charitatis affectu flagrarunt, vt id quod amabilius præ cæteris erat, hoc est, Deo ipso frui, pro nihilo putarent, & cœlorum regno, atque fruendi diuino numine voluptati, quæ expectabant, laborum remuneracionem cedere pateretur. Hoc erat eorum propositum, ne Deus ab ipsis summè dilectus irideretur ab im-

pijs, & maledictis atque execrationibus lacefferetur. Possent enim impij dicere, Deum Hebræorum non potuisse explere, quod ipsis fuerat pollicitus, eamque ob causam populum illum quem elegerat, destituisse. Hæc Chryso-
Chryso. stomus. Vbi vides eum per librum vitæ de quo loquitur Moses, intelligere librum vitæ æternæ, in quo scripti sunt prædestinati. Magnus Basilius in libro
Basilius. regularum fusius disputatarum ait Mosem & Paulum ex magna dixisse charitate illud, non ignorantes non posse fieri, vt is alienaretur à Deo, qui ob charitatem eam, quam erga illum haberet seruandi causa maximi omnium mandati, Dei fauorem abiecisset: seque eam ob causam multo plura accepturū, quā quæ dedisset. Augustinus quæstione. 140. in librum
Augusti. Exodi inquit, Mosem ex ingente quadam diuinæ familiaritatis securitate, tali Deum ratiocinatione interpellasse: Aut dimitte eis hanc noxam, aut dele me de libro tuo. Sed non delebis me de libro tuo, in quo me indelebili caractere conscripsisti, dimitte igitur eis hanc noxam. Quod argumentationis generis vulgus dialecticorum deducere solet ex regula illa: A topa diiunctiua affirmatiua cum destructione vnius partis ad alteram eius partem, valet argumentum. Veluti si dicamus: Necessè est animum aut esse mortalem, aut immortalem: at qui mortalis non est, igitur immortalis. Hanc Augustini sententiam refert & sequitur Ioannes Arboreus.

Arboré. boreus libro vndecimo Theosophiæ: vbi asserit, Mosem non appetiuisse simpliciter pro dimittendo Israëliti populi flagitio deleri de libro vitæ. **Bernar.** Bernardus sermone duodecimo in Cantica, putat Mosem non in hunc sensum postulasse deleri de libro vitæ, vt à gloria æterna separaretur, sed ex quodam paterno affectu, ne solus ipse sine populo suo scriptus esset in libro vitæ, solusq; excluso populo vitam æternam consequeretur. **Rupert.** Rupertus abbas libro. 3. in Exodū scribit Mosem his verbis conuincere Deum, vt ignosceret populo. Si nō dimittis eis hanc noxā, dele me de libro tuo. Quare? quia & ego homo peccator sum. Si ergo peccantibus peccata nō dimittis, sed eos deles de libro vitæ, soli; apud te permanent scripti iusti, consequens est, vt ego peccator de libro tuo delear. Sensus igitur est: Si non dimittis eis hanc noxā, dele me de libro vitæ, id est, consequens est, vt delear me de libro vitæ. **Hugo.** Hugo cardinalis in psal. 138. duos esse ait libros vitæ, vnum præsentis iustitiæ & gratiæ, de quo Moses maluit deleri, quam populū perdi: alterum æternæ prædestinationis: de quo non optauit deleri, sciens fieri non posse, vt quis ex illo delear. **Thomas Caieta.** Thomas Caietanus in explanatione in Exodum hūc librum existimat esse ordinē diuinæ prouidentię circa illos, qui in hac vita futuri sunt principes. Est enim in diuina mente statutum, & tanquam in libro exaratum, qui futuri sunt rerum publicarum gubernatores. Accūm Deus dixit

set Mosi: Dimittē me, vt irascatur furor meus contra populum, & deleam eos: te autem faciam in gentem magnam: intellexit Moses esse scriptum in libro principatus: nā quamuis populus periret, ipse tamen erat princeps futurus. Eam ob causam petit à Deo, vt aut condonet populo peccatum hoc, aut debeat ipsum de libro principatus. Non enim volebat aliam gerere rem publicā, si populus ille destrueretur. **Nicolaus Liran^o** multo aliter hunc locum interpretatur. Quem admodum, inquit ille, seruator noster secundum voluntatem partis sensitivæ mortem reformidatis petijt à se transferri calicem passionis, quem voluntas rationalis ardentissimè appetebat: sic Moses secundum desiderium partis animæ inferioris petijt à Deo deleri de libro vitæ, quod tamen secundum portionem animæ superiorem fieri nolebat, explicans hac precatōne, non quid ipsa mens Deo consentiens vellet, sed quid ipsa carnis voluntas carni suæ hoc est populo suo compatiens desideraret. **Alphonsus Abulensis** in Exodum asserit hæc verba Mosi non esse intelligenda iuxta nudam significationem, sed secundum hyperbolicum tropum: quo ardentissimum desiderium ostendere solemus, cum dicimus: Aut concede mihi hoc, aut moriar. Hoc schemate vsa est Rachel capite Genesis trigesimo, cum dixit viro suo: Aut da mihi liberos, aut moriar. Non quod filios præferret vitæ, sed vt vehemens habendæ

habendæ prolis desiderium aperiret. **Rabbi Moses Gerundensis** ait Mosem vix sui compotem & pene extra se raptū plus hæc ex impetu charitatis qua flagrabat, quam ex deliberatione rationis protulisse. **R. Salomon Iarchi** per librum illum intelligit pentateuchum: vt sit sensus: Dele me de libro legis, dele nomen meum de libro legis tuæ: nulla in eo fiat mentio mei, potius quam peccet populus, quē ex Aegypto eduxisti. Optabat memoriam rerum à se gestarū potius perpetua obliuione deleri, quam Israëliticum populum interire. Id & aliud abiectius fortasse significauit Paulus, cum dixit capite nono epistolæ ad Romanos: Optabam enim ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis. Ac si diceret: Cuperem ego omni nominis amplitudine spoliari, & multis injurijs ac morte affici, ne fratres mei interirent. Nam anathemata Græcis dicuntur homines ignominia notati, quos gentes deorum cultrices ad vrbis lustrationem dijs manibus mactare solebāt: si qua pestis, aut calamitas alia illas opprimeret. Huiusmodi hominū supplicio iniurijs & cruciatibus existimabant placari diuinum numen. Ad illa sacrificia alludens beatus apostolus ait. Usq; adeo me cruciat Iudæorū pernicies, quos admirabili prosequor amore, vt si scirē, sed andam esse Dei irā aduersus illos meis contumelijs, & cruciatibus, & cede crudelissima, optarem anathema esse, vt ipsi salutē consequerētur. Quare nō desiderabat separari à Christo quo ad gra-

tiam, nec quo ad gloriā, sed quo ad corporis protectionem duntaxat. Hoc est, optabat cum Mose deleri de libro memoriæ, & de libro vitæ corporis, dum modò alij seruarentur. At liber de quo hoc loco loquitur Daniel, est liber æternæ prædestinationis, in quo omnes illi scripti sunt, qui sunt vitam æternam consecuturi.

¶ *Et multi de ijs qui dormiunt in terra puluere.* Hoc est, & omnes mortui resurgent. Dormire idem est aliquando quod mori. In hanc accipitur significationem capite trigesimo primo Deuteronomij, vbi Deus dixit Mosi: Ecce tu dormies cum patribus tuis. Capite secundo libri tertij Regū scriptū est: Dormiuit Dauid cum patribus suis. Septimo Iob: Ecce nunc in puluere dormiam. Multa corpora sanctorum qui dormierant, resurrexerunt. Lazarus amicus noster dormit. Capite quarto epistolæ prioris ad Theffalonicenses: Nolite vos ignorare fratres de dormientibus: hoc est de mortuis. Particula multi, vt hoc loco ait Theodorus, accipitur pro, omnes: Eandem sententiā confirmauit Christus Deus noster apud Ioannem capite quintodecimo, cum dixit: Mortui audient vocem filij Dei. Et paulò post: Omnes qui in monumentis sunt, audient vocem filij Dei: & procedent, qui bona fecerunt in resurrectionem vitæ: qui verò male egerunt, in resurrectionem iudicij. Qui locus videtur esse huius explanatio. Certè ei similimus est,

Auguſt. vt ait Auguſtinus libro. 20. de ciui-
tate Dei, capite. 23. Aſpicis, particu-
lam, multi, perinde valere atq; om-
nes. Eo ſchemate vtitur apoſtolus
Rom. 5. capite quinto epiſtolæ ad Roma-
nos, dicens: Si vnus delicto multi
mortui ſunt, multo magis gratia
Dei & donum in gratia vnus homi-
nis Ieſu Chriſti in plures abũdauit.
Vbi particula, multi, ſumitur pro,
omnes. Hanc conſtituit apoſtolus
differentiam inter delictum Adæ &
gratiam Chriſti: nam vt obſeruauit
Oecum. OEcumenius, mors ſumpto ab
Adam initio, vt nos ſuperaret, no-
ſtro eſt adiuta peccato: Chriſti autẽ
gratia ſine merito noſtro in omnes
peruenit. Quod autem ait: In plures
abundauit: non eſt intelligendum,
plures iuſtificari, quàm damnari:
ſed plus valuiſſe Chriſti gratiam ad
ſeruandum, quàm peccatum Adæ
ad occidendum: quia peccatũ Adæ
vitam abſtulit: Chriſti autem gratia
præter vitam redditam multis nos
bonis & animæ, & corporis cumu-
lauit. Eodem modo paulò poſt. Si-
cut enim per inobediẽtiam vnus
hominis peccatores conſtituti ſunt
multi: hoc eſt, omnes. Nam vt in
eodem capite ait apoſtolus, Omnes
in Adam peccauerunt. Fortaſſe ideo
hoc Danielis loco, multi dicuntur,
quĩ ſunt ad vitã reuerſuri, non om-
nes: quia infantes non baptizati nõ
reſurgent. Sunt quidem ad vitam
reuocandi: ſed non dicuntur pro-
priè reſurgere, quia nec ad gloriam,
nec ad pœnam ſenſus ſunt ad vitã
redituri. Impij etiam dicuntur non
reſurgere, quia non reſurgent ad vi-

tam æternam, quæ eſt vera vita no-
minãda. Ita intelligitur illud. 1. pſal. Pſal. 1.
Ideo non reſurgunt impij in iudi-
cio: nec peccatores in concilio iu-
ſtorum. Poſteſt tamen illud ita intel-
ligi: Non reſurgent impij in iudi-
cio, vt adiungantur ad cœtum bea-
torum: ſecernentur enim à iuſtis,
iuxta illud ſeruatoris noſtri apud
Matthæum. 25. Congregabuntur
ante eum omnes gentes: & ſepara-
bit eos ab inuicẽ. Poſteſt quoq; verſi-
culo illo verbũ reſurgere accipi pro
ſtare, & nõ reſurgere pro cadere. Cũ
autẽ in iudicio cadere cauſa ſit litẽ
amittere, & contra ſe ſententiam
audire, tota hæc oratio: Non reſur-
gunt impij in iudicio, ſignificabit,
eſſe impios ſententiam ſuæ æternæ
dånationis audituros: ſeparati nãq;
à cœtu beatorum in tenebras æter-
nas relegabuntur. Illud eſt certifi-
ſimum vniuerſos mortuos eſſe ad vi-
tam reuocandos, cum dominus no-
ſter Ieſus Chriſtus venerit ad gene-
rale iudicium exercẽdum. Ita enim
ait apoſtolus capite quintodecimo
prioris ad Corinthios: Omnes qui
dem reſurgemus, ſed nõ omnes im-
mutabimur. In momẽto, in ictuocu-
li, in nouiſſima tuba. Canet enim
tuba: & mortui reſurgent incorru-
pti: & nos immutabimur. De ſeipſo
ait Iob. 19. In nouiſſimo die de ter-
ra ſurrecturus ſum: & in carne meã
videbo Deum ſaluatorem meum.
Aiunt leonem filios natos mortuos
rugitu & clamore excitare: ita Chri-
ſtus leo ille de tribu Iuda voce ange-
liclamantis: Surgite mortui, venite
ad iudicium: omnes mortuos ad vi-
tam

Similitu-
do. Epiſt. 2.
& 4. & 5.
Coloſ. 1.
tam reuocabit. Quò ingreditur ca-
put, poſſunt ingredi mēbra: atqui
Chriſtus, quem apoſtolus vocat ca-
put eccleſiæ, cuius nos membra ſu-
mus, ingreſſus eſt ad immortalitatẽ
per reſurrectionem, ergo nos ad
eam introire valemus.
¶ *Euigilabunt.* Hoc eſt reſurgent.
Euigilare à morte eſt redire ad vi-
tam. De hac reſurrectione mor-
tuorum loquitur Ezechiel capite.
Ezec. 27. Ioannes capite vndecimo ſui
euangelij. Et ſunt de illa multa alia
loca in ſancta ſcriptura. Hunc Da-
nielis locum explicat copioſè Am-
broſius in libro de fide reſurrectio-
nis. Non ſolũ fideles, ſed etiam
Sarraceni & Turcæ mortuorum re-
ſurrectionem profitetur. Hoc enim
dogma docuit Mahumetus in le-
ge ſua: & multæ ex gentibus idolo-
rũ cultricibus ſpe reditus ad vitam
tenebantur. Id indicat epitaphium
quoddam Romæ repertum, à Pe-
tro Apiano, & Bartholomẽo Amã-
tio in codicem relatum, qui inſcri-
bitur, Inſcriptiones ſacroſanctæ ve-
tuſtatis, cuius hæc ſunt verba.
Aurelio Balbo vita integerrimo,
moribusque ornato, qui ſe quietio-
ris perfectiorisque vitæ deſiderio
ex negotijs ciuilibus, in quibus
fuerat cum laude verſatus, Iouis
beneficio abduxit, hic in ſpe reſur-
rectionis quieſcenti locus publicè
datus eſt.
¶ *Alij in opprobrium, vt videant ſem-
per.* Subaudi, illud. Ac ſi dicat: alij
vigilabunt in opprobrium æter-
num: ſurgent ad ignominiam
& pœnam, quam in æternum

viſuri ſunt. Vnde ait Chriſtus dñs
apud Matthæum. 25. Ibunthi in ſup
pliciũ æternum, iuſti autem in vitã
æternam. Et apud Ioannem quin-
to: Procedent, qui bona fecerunt,
in reſurrectionem vitæ: qui verò
mala egerunt, in reſurrectionẽ iu-
dicij.
¶ *Qui autem docti fuerint.* Subaudi, in
lege Dei, illamque ſeruauerint, &
docuerint. Sequitur. Fulgebunt
quafi ſplendor firmamenti. Hoc eſt
ſplendefcent veluti cœli nitor &
claritas. Volens hoc alijs verbis ex-
primere ait: Et qui ad iuſtitiam eru-
diunt plurimos, quafi ſtellæ in per-
petuas æternitates. Erudire alios ad
iuſtitiam eſt illos inſtruere & exci-
tare ad virtutem: omnes enim vir-
tutes, vt ait Hieronymus, nomine
iuſtitie continentur. In hanc ſigni-
ficationẽ accipitur à Chriſto, cum
ait apud Matthæum ſexto: Atten-
dite, ne iuſtitiam veſtram faciatis
coram hominibus, vt videamini ab
eis. Vel erudire homines ad iuſti-
tiam eſt illos adducere ad Chri-
ſtum, de quo ait Apoſtolus primo
capite prioris ad Corinthios: Fa-
ctus eſt nobis ſapientia & iuſtitia.
Vel accipitur hoc Danielis loco iu-
ſtitia pro euangelio: vt apud Oſeam
decimo: Cum venerit, docebit vos
iuſtitiam. Et apud apoſtolum capi-
te vndecimo epiſtolæ ſecundæ ad
Corinthios: Non eſt magnum ſi
miniſtri eius tranſfigurentur velut
miniſtri iuſtitie. Vbi iuſtitia accipi-
tur pro euangelio Chriſti, aut pro
ipſo Chriſto. De iuſtis ſapientibus
ſcriptum eſt cap. 3. libri Sapientie:
Hic Fulge-

Fulgebunt iusti, & tanquã scintillæ in arundineto discurrent. Et capite tertio decimo Matthæi: iusti fulgebunt sicut fol in regno patris eorũ. Sed non omnes æqualem mittent splendorem: nam vt apostolus ait capite quintodecimo prioris ad Corinthios: alia claritas solis, alia claritas lunæ, & alia claritas stellarum: Exemplo corporum cœlestiũ quorum alia sunt alijs clariora, docet, in resurrectione futuros esse pro diuersis meritis diuersos splendores, & diuersa præmia iustorum. Tu autem perpende, quanti æstimanda sit sapientia, quam angelus hoc loco cũ Daniele loquens cum splendore firmameti comparauit. Verè sapientes sunt veluti cœli fulgentibus astris distincti, virtutum ac sapientiæ ornamentis decorati. De illis ait diuinus psaltes: Cœli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annuntiat firmamentũ. Ac quemadmodum astra non sibi ipsi solum splendorem habent, sed illo mundum illustrant: ita verè sapientes non sibi solum profunt, sed alios instruunt, optimarum doctrinarum vias tradunt, & cæteros ad vitam æternam quærendam præceptis salutaribus informant. Nam vt Ecclesiasticus ait. Sapientia abscondita & thesaurus inuisus, quæ utilitas in vtrisque? Debent, qui docti sunt, cum alijs sciẽtiã communicare. Vt stomachus epulas recipit non sibi soli, sed vt eas alijs corporis partibus distribuat: sic vir doctus recipit scientiam, qua non tantum sibi, sed alijs etiam profit. Et vt sto-

machus qui in se retinet nutrimentum, quod nõ digerit, nec membris alijs impertitur, facillè corrumpitur & tabescit: sic vir peritus qui cum alijs non vult scientiam communicare, sibi ipsi infert detrimentum. Ideo dicebat Christus Deus noster apud Matthæum capite. 5. Qui fecerit, & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cœlorũ. Et. 28. Docete omnes gentes. Vt aues pabulum inuenientes pullis suis largiuntur: sic viri sapientia præstantes sunt eam in alios translaturi. Est enim animorũ ingeniorũq; naturale quoddam quasi pabulum doctrina. Ideo ait diuinus psaltes de viro felici, qui in lege domini perpetuò meditatatur: Erit tanquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo. Quemadmodũ enim arbor fecunda & fructifera fructuũ pulchrorum vbertate alijs vtilitatem affert: sic sapiens in alijs adiuuandis occupatus omnia ad communem refert vtilitatem. Doctor ecclesiasticus, inquit Rabanus Magentius in caput vigesimum quartũ Ecclesiastici, scribendo & docendo non solum sibi laborat, sed alijs: sibi pro æterna mercede & quiete: alijs pro vera salute, & perpetua requie. Itaque commune cõmodum ante oculos ponit. Huiusmodi hominem antiqui Deum appellabãt: à quibus natum est illud laudatum, tritumque vetustate prouerbiũ: ἀνθρώπος ἀνθρώπων δαίμωνιον. Hoc est homo homini Deus. Gentes enim Deorũ cultrices nihil aliud existimabant

Similitudo.
Psal. 18.
Similitudo.
Eccle. 47.
Similitudo.
Similitudo.

Matt. 5.
Matt. 28.
Psal. 1.
Similitudo.
Raban.
Hieron.
Eccle. 1.

imabant esse Deum, quã prodesse mortalibus. Ex quo effectum est, vt frugum & legum inuectores, & quicumque ad vitæ cõmoditatem aliquid attulissent, dii vocarentur. Hac ratione ductus Strabo libro. 10. Rectè, inquit dictum est, mortales tunc maximè Deos imitari, cùm in alios conferunt beneficia. Vnde Vergilius in Tityro ideo Cæsarem loco diuini numinis habebat, quia ab illo erat ingentibus immortalibusque beneficijs affectus. Quare poëma condidit ita canens:
O Melibee Deus nobis hæc otia fecit.
Nanque erit ille mihi semper Deus, illius aram
Sepe tener nostris ab ouibus imbuet agnus.
¶ Sed multò grauius id explicauit diuus Gregorius Nazianzenus in oratione de cura pauperũ, vbi hæc verba literis exarauit: Fias ærumnoso Deus misericordiam Dei imitãdo: nihil enim æquè diuinum habet homo ac beneficentiam. Sed inter res omnes quibus homo potest hominem iuuare, doctrina sapientiæ vna eminet, qua nihil potest esse ad veram animi pulchritudinem elegantius, nihil ad vitæ vtilitatem accomodatius, nihil ad suauitatem iucundius, nihil ad pietatem colendam præstantius. Sancta quippe rusticitas, inquit in epistola ad Paulinum Hieronymus, solum sibi prodest: & quãtum edificat ex vitæ merito ecclesiam Christi, tantum nocet, si destruentibus non resistat. In literis diuinis per aquam designatur sapientia, iuxta illud Ecclesiastici: Aqua sapientiæ salutaris potabit

illum. Quare rectè ille ait, qui hominem sine scientia cõfert cum stagno sine aqua. Oseas capite. 4. postquam vocibus quæribundis & lamentabilibus dixit non esse scientiam Dei in terra, adiecit statim: Maledictum & mendacium, & homicidium & furtum & adulterium inundauerunt. Sapientiæ inopia atque despicientia est infinitorum scelerum basis, & turpis deformitas. Contrà verò sapientia est maximarum virtutum fundamentum, & admirabilis pulchritudo. Qui ea sunt instructi, attrahunt ad se, & alliciunt animos, atque oculos intuentium. Pythagoras, Plato, Apollonius, & alij magni nominis viri novos populos adierunt, longè distantes oras peragrarunt: vt quos nominis celebritate duntaxat nouerant, proprijs oculis aspicerent. At illi non sunt veram sapientiam affecuti: quoniam fide Christi carebant: quin potius tenebris cooperti in erroribus versabatur. Christus Deus noster est verus sapientiæ fons: & vt verbis vtat Ecclesiastici: Fons sapientiæ verbum Dei in excelsis. Cùm autem gentes vanorum deorum cultrices, hoc Dei verbum ignorauerint, aperte concludes, eas fontem sapientiæ non ex fide nouisse: & ex consequente non esse perfectam sapientiam consecutas. Vt stellæ quamnis lucis aliquid afferant, noctem tamen non discutunt: sed sol illam dispellit: sic externi philosophi rerũ cognitione doctrinaque delectati tamen si non nullis in rebus mortales aliquo modo

Similitudo.
Ose. 4.
Hieron.
Eccle. 1.
Similitudo.

do illustrarunt, nō tamen noctis tenebras ex eorum mentibus absterunt: solus Christus Deus noster soli iustitiæ noctem & caliginem deleuit: hominumq; animos vero splendore illuminauit. Id intelligens Paulus apostolus capite tertio decimo epistolæ ad Romanos: Nox, inquit, præcessit, dies autem appropinquabit. Nam cum viri magno ingenio præditi contemptis omnibus & publicis & priuatis actionibus se ad inquirendæ veritatis studiū conferrent, non est passus Deus eos diutius oberrare. Apperuit eorum oculos aliquando, & errantibus vagisq; viam consequendæ immortalitatis ostendit. Misit filium suum vnigenam, doctorem cœlestem, solem iustitiæ, fontem sapientiæ, cuius hastu atq; potu possent mortales diuinam philosophiam comparare, ardoremq; rerum humanarum extinguere. Hæc est philosophia christiana, quæ medetur animis, inanes sollicitudines detrahit, ab impijs cupiditatibus liberat, noxios timores expellit. Hæc est vitæ mortalium dux, virtutum indagatrix, expultrixq; vitiorum: quæ conscientiæ tranquillitatem largitur: & viam munit ad vitam immortalem comparandam. Hæc est excelsa illa philosophia, qua animi recreantur, & ad æternitatem aluntur. Quare eos felices statuo, qui virtutem amplectentes in diuinarum literarum studium toto pectore incumbunt: quò possint alta Dei mysteria sole ipso splendidiora mentis oculis intueri, alios instruere, & ad æter-

nas mentium beatarum sedes aspirare. Non sat est ornari scientia, sed opus est iuxta illam vitæ cursum dirigere. Vt enim struthio camelus pennas alasq; habet, sed non volat, nec sursum erigitur: sic homo doctus, sed sceleribus imbutus scientiam habet, vt volet in cœlum, sed ipse à terra haudquaquam extollitur. De huiusmodi hominibus non loquitur hic Daniel, sed de his, quibus illud conuenit, quod Christus ait apud Matthæum. 5. Vos estis lux mundi: qui virtute præditi cum sapientia coniuncta, rerum maximarum splendore celebrati, admirabili candore splendebunt instar luminum cœlestium, quibus mūdus illustratur.

¶ Tu autē Daniel claude sermones. Hoc est, clausas habeto visiones has. Significat obscuritatis harum visionum magnitudinem: quæ tempore Antichristi, & vltimi iudicij aperientur.

¶ Et signa librū. Subaudi, in quo hæc scripseris, quem teges sigillis difficultatum. Hæc verba & superiora idem significant. Vult angelus difficultatem harum rerum exaggerare. Et præcipit Danieli, ne illas idè apertè scribat, vt ab omnibus intelligantur. Diuina quippe mysteria nō sunt omnibus ostendēda & explananda. Eam ob causam Esaias capite. 29. Erit vobis, inquit, visio omnium sicut verba libri signati. Et Ioānes capite quinto Apocalypsis: Vidi in dextera sedentis supra thronum librum scriptum intus & foris, signatum sigillis septem.

Veram

Apoc. 3.
Mat. 13.
Mat. 3.
Luc. 8.

Mat. 7.

Plinius.
Diodo.
Pierius.

Veram huius libri intelligentiam Christus aperit, qui habet clauem David, vt idem ait Ioannes. 3. Apocalypsis. Ac non omnibus omnia patefacit. Turbis in parabolis loquebatur: discipulis verò seorsim omnia exponebat. Et apud Matthæum septimo: Nolite, inquit, sanctū dare canibus, nec margaritas mittatis ante porcos: ne fortè conculcent eas pedibus suis. Porrò veteres Agyptij in foribus templorum dijs dedicatorum pingebant sphinges, significare volentes, diuina dogmata, sacraque mysteria per ænigmatum nodos esse inuolatè custodienda, & in arcanis duntaxat inter sapientes religionis cultores tractāda. Et quia Augustus Cæsar erat silentij rerum sacrarum amantissimus, ferebat sphingem in annullo, quo literas signabat, sculptā. Erat autē sphinx monstrum quoddam, cuius caput & manus puellæ similitudinem, corpus canis, alæ auis vox hominis referebant: vt antiqui poëtæ fictis fabulis prodiderunt. Hæc sphinges, vt illi aiebant, homines prætereuntes difficilibus inextricabilibusq; quæstionibus remorabantur. Quare abstrusa mysteria & enigmata, & res difficiles & arcana designabant. Vide Plinium libro. 8. Diodorum Siculum. 4. Pierium Valerianum primo & sexto de hieroglyphicis.

¶ Vsq; ad tempus statutum. Hoc est, donec veniant ea, quæ tibi dico, & quæ scripseris, impleantur. Ac si dicat: Tege hos sermones vsque ad tempus illud, quando quæ tibi nuntio, futura sunt. Non ita apertè scribas

has vaticinationes, vt eas quilibet intelligat. Vel vsq; ad tēpus statutū: id est vsque ad legem euangelicam, quādo ea Christus quibus voluerit, patefaciet. Discipulis enim suis post reditum ad vitā aperuit scripturas, vt diuus ait Lucas cap. 24. Ad quod significandum velum templi scissum est, cum Christus è vita migravit. Et apostolis dixit apud Ioannem. 15. Cum venerit paraclitus, quem ego mittā vobis à patre, qui à patre procedit, ille testimonium perhibebit de me. Et capite sextodecimo: Cum autem venerit ille spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem. Vel vsque ad tempus statutum, id est, vsque ad tempus vltimum: vsque ad Antichristum, & secundum Christi aduentum. Huic expositioni fauet versio Theodotianis, quæ habet: Vsq; ad tēpus consummationis. Et Pagnini: Vsq; ad tempus finis.

¶ Ecce quasi duo. Subaudi, homines. Erant quippe angeli: sed quia in figura erant humana, quasi homines vocantur. Versio Theodotionis non habet particulam quasi: quæ aliquando idem est quod re ipsa. Ita accipitur apud Ioannem capite primo: Vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à patre, plenum gratiæ & veritatis. Hi duo angeli erant præsides & custodes, alter Persarū, alter Græcorū, qui stabant iuxta fluuiū Tigrim, vnus ex vna parte, alter ex altera. Perspicuum est: ex capite decimo fuisse Danieli visionem hanc ostensam iuxta fluuium Tigrim, quem alij Tigridem nomi-

nant: de quo ibi nonnulla diximus.

¶ *Et dixi viro.* Hoc est, & ego dixi angelo Gabrieli, qui mihi in figura viri apparuit. Nonnulli codices habent: Et dixit: nimirum vnus ex illis duobus. Achæc videtur correctior litera.

¶ *Qui erat indutus lineis.* Id est, qui erat veste linea amictus. Hæc vestis candida designabat angelicum nitorem, puramque integritatem. Maria Magdalena, vt tradit diuus Ioan

nes capite. 20. prospexit in monumentum, & vidit duos angelos in

albis sedentes, &c. Et c. 1. Actor. ait diu⁹ Lucas, in ascensu Christi ad cælum astitisse iuxta discipulos duos viros in vestibus albis. Viginti qua-

tuor seniores quos vidit in Apocalypsi diuus Ioanes super thronos sedentes, vestibus etiam albis induti erant: per quos significantur sancti omnes in cœlesti gloria constituti, qui secum vitæ innocentiam attulerunt. Dicuntur autem bis duode-

cim: quia duodecim fuerunt filij Israelis, per quos omnes viri iusti veteris testamenti intelliguntur: & duo decim apostoli, per quos omnes viri sancti noui testamenti significantur. In numero duodenario sunt ter quatuor, quia fides trinitatis sanctissimæ in quatuor mûdi partibus nûtiata fuit. Quare viri fide formata præstantes dicuntur duodecim: & omnes vtriusque testamenti viginti quatuor: qui numerus conflatur ex sexies quatuor: sex referuntur ad opera: quia Deus sex diebus fecit mundum: quatuor verò ad euangelia, quorum fidem aut impli-

citam aut explicitam omnes sancti habuerunt. Sine fide enim diuo Paulo assertore capite vndecimo epistolæ ad Hebræos, impossibile est placere Deo.

¶ *Qui stabat super aquas fluminis.* Nimirum Tigridis. Alij duo angeli stabant in littore super ripam, hic autem super aquas illius rapidissimi fluminis Babylonici, eas veluti pedibus conculcans. Significabat enim comprimendum esse Persarum & Babyloniorum furorem, eorumque impetus coercendos. Aut populos illos tandem conculcandos. Nam aquarum nomine significantur populi: iuxta illud psalmographi: Vox domini super aquas. Et illud Apocalypsis: Aquæ quas vidisti, populi sunt, & gentes, & linguæ. Rectè quidè populus propter mutabilitatem, temeritatem, & inconstantiam animorum hac atque illac vagantium, & crebram tanquam tempestatè, sic sententiarum mutationem cum aquis fluentibus atque fluctuantibus comparatur. Fortasse ideo angelus Persarum & angelus Græcorum erant in littore: quia tunc Persæ & Græci in regionibus proprijs quiescebant: Gabriel autem Iudæorum fautor in medio aquarum: quia Hebræi aquis calamitatum angebantur. Est enim in diuinis literis vsitatum, aquarum nomine calamitates designari. Fortasse per hos tres angelos, qui apparuerunt Danieli, significatur sacrosancta trinitas, quæ etiam apparuit Abraham: quando ipse tres vi-

dit, & vnum adorauit. Nam per duos angelos qui erant in littore, possumus intelligere personam patris, & personam Spiritus sancti, quiescentes, per angelum autem in medio fluminis personam filij, qui solus erat in medio aquarum ac fluctuum, quia solùm persona filij carnem humanam assumpsit, solus filius vndas tormentorum transiit factus homo, & fluctus dolorum ac cruciatuum sustinuit, vt nos ab æternis supplicijs liberaret.

¶ *Vsque quo finis horum mirabilium?* Id est, quando implebuntur mirabilia hæc, quæ mihi prædicis? Quandiu est Antichristi tyrannis duratura? Quidam interpretantur: Quando tandè erit finis tate persecutionis?

¶ *Et audiui virum, qui indutus erat lineis, qui stabat super aquas fluminis, cum eleuasset dexteram & sinistram suam in cælum, & iurasset per viuentem in æternum, quia in tempus & tempora, & dimidium temporis. Et cum completa fuerit dispersio manus populi sancti, complebuntur vniuersa hæc. Et ego audiui, & non intellexi. Et dixi: Domine mi quid erit post hæc? Et ait: Vade Daniel, quia clausi sunt, signatiq; sermones vsque ad præfinitum tempus. Eligentur, & dealbabitur, & quasi ignis probabuntur multi. Et impie agent impij: nec intelligent omnes impij: porro docti intelligent. Et à tempore cum ablatum fuerit iuge sacrificiũ, & posita fuerit abominatio in desolationem: dies mille ducenti nonaginta. Beatus qui expectat, & peruenit vsque ad dies mille tercentos triginta quinque. Tu autem Daniel vade ad præfinitum: & requiesce: & stabis in sorte tua in finem dierum.*

¶ *Et audiui virum.* Hoc est Gabrie-

lem angelum in specie viri. Cur autem esset linea veste indutus, & super aquas locatus, diximus paulò antè.

¶ *Cum eleuasset dexteram & sinistram suam in cælum.* Tanquam scilicet iurans, Deumq; testem inuocans ad maiorem verborum suorum affirmationem. Solebant qui iurabant, manũ extollere. Vnde ipse Deus cap. Deuteronomij. 32. Leuabo, inquit, ad

cælum manum meam: & dicã: Viuo ego in æternum. Deus enim, vt

diuus ait Paulus in epistola ad He-

bræos: quoniam neminem habet, per quem iuret, maiorem, iurat per semetipsum. Et angelus in Apocalypsi ca. 10. Leuauit manum suam in cælum, & iurauit per viuentem in secula seculorum. Idem est per viuentem in secula seculorum, ac per viuentem in æternum. Hoc est, per Deum, qui solus est æternus perse, ac in sempiternum viuens, & ipsa vita. Ipse ait apud Ioannem. 14. Ego sum via, veritas, & vita. De quo ait idem Ioannes. 1. Et vita erat lux hominum. Est etiam lux angelorum: sed quia non illis, sed hominibus scriptum est euangelium, factis fuit dicere, esse illum lucem hominum.

¶ *In tempus, & tempora, & dimidium temporis.* In tempus hoc est, anno vno: & tempora, hoc est annis duobus: & dimidium tēporis, hoc est dimidio anni. Ac si dicat: Durabit tyrannis Antichristi tribus annis cū dimidio: tandiu enim durauit Christi Dei nostri prædicatio. Hæc eadem verba scripta sunt supra capite

septimo, vbi ea explanauimus.

¶ *Cum cōpleta fuerit dispersio manus populi sancti.* Id est, cū cōpletè dispersa fuerit fortitudo fidelium. Cū Antichristus robur multorū Christianorum dissipauerit. Accipitur manus pro robore & fortitudine. Vel pro copijs & cōtū populi sancti: pro exercitu vitorū fide atque iustitia præstantiū, qui ab Antichristo exagitati se conferent in fugam.

¶ *Ego audiui, & non intellexi.* Omnia quæ dicta sunt, audiui: sed non omnia intellexi. Audierat diuersa regū bella, & multiplicem historiam, sed nomina non audierat singulorum. Etsi in vniuerso percepit animo veritatem, tamen in parte nonnulla non intellexit: quia nullā ex earum rerum cognitione cōmoditas proueniebat. Solet enim Deus ad communem vtilitatem futura diuinis vatibus ostendere. Est quidem Daniel sine dubio propheta, dicente Christo domino in euangelio a-

Matth. 24.

1. Reg. 9.

2. Par. 16.

thore Matthæo: Cū videritis abominationem desolationis, quæ dicta est à Daniele propheta. Propheeta autem est videns, vt constat ex capite nono libri primi Regum, & sextodecimo libri secundi Paralipomenon: & alijs ex locis diuinarum literarum: videns verò quæ prædicat, mentis oculis intuetur. Quare dicendum est, Daniele vaticinationes suas intellexisse: tametsi aliquid eum fugeret, cuius non erat tunc necessaria cognitio. Spiritus prophetiæ nō semper mentes diuinorum vatum illustrat: nā vt Christus apud Ioannem ait Capite. 3. Spi-

Ioan. 3.

ritus vbi vult, spirat. Hinc Elifæus: 4. Re. 4. Dominus, inquit, celauit à me, & non indicauit mihi. Fieri quippe potest, vt multa videant, & intelligant diuini vates generaliter, quorū aliquid in parte non intelligant. Id quod hic dici potest à Daniele.

¶ *Vade Daniel.* Hoc est, ne cures id: differ in aliud sermonem: nō enim: tibi modò sum aliud dicturus. Ac si dicat. Nihil amplius modò à me quæras circa id, quod tibi prædixi. Volebat Daniel intelligere determinationem diei vltimi iudicij, & alia, quæ illi non cōueniebant. Quā ob causam ei indicata non fuerunt. Discipulis etiam suis dixit Christus capite Actorum primo: Non est vestrum nosse tempora vel momenta, quæ pater posuit in sua potestate. Et Ecclesiasticus capite tertio: Altiora te, inquit, ne quæsieris, & fortiora te ne scrutatus fueris. Sed quæ præcepit tibi Deus, illa cogita semper: & in pluribus operibus eius ne fueris curiosus: non est enim tibi necessarium, ea quæ abscondita sunt, videre oculis tuis. Hæc ille.

¶ *Clausi sunt, signatiq; sermones vsque ad præfinitum tempus.* Hoc est, non explicabuntur sermones hi nisi tēpore à Deo constituto: tunc aperiētur, & patefient. Eam ob causam nō expedit tibi diem vniuersalis iudicij determinatè intelligere, nec alia huiusmodi, quæ tēpore congruente aperiuntur.

¶ *Eligentur.* Hoc est, diuinitus ostendentur electi patientiæ, & constantiæ, cæterarumq; virtutum ostēsiōne. Et dealbabitur: hoc est, expurgabitur,

gabuntur, & mundi atque lauti reddentur.

¶ *Et quasi ignis probabuntur multi.* Id est, quasi aurum in igne: sic multi viri iusti in fornace calamitatum purum vitæ ostendent nitorem. Eodem modo capite superiore: Vt conflentur, & eligantur, & dealbentur. Vbi ea poteris videre, quæ ibi literis mandauimus. Vt resina quædam non differt à thure colore nec figura: sed si conijciantur in ignem, thus olet, resina verò foetet: sic sceleratus simulator in rebus externis non differt à iusto: sed coniecti ambo in ignem calamitatum statim se patefaciunt: nam iustus mittit odorem tolerantia, impius verò foetorem iracundiæ.

¶ *Vel ideo ait: Quasi ignis probabuntur:* quia quemadmodum paruus ignis extinguitur vento, quo magnus augetur, & indies crescit: sic exilis virtus restinguitur calamitate & tentatione, qua ea quæ est perfecta, omnibusque numeris absoluta redditur clarior, diuturnior, amplior, pulchrior, & præstantior. Et qui ea præditus est, coronam victoriæ adipiscitur. Id quidem est, quod ait in epistola sua Iacobus apostolus: Beatus vir qui suffert tentationem: quoniam cū probatus fuerit, accipiet coronam vitæ. Vt balsamum in vas aquæ coniectum, si est purum & præcellens petit fundum, si autem impurum & contaminatū sursum fertur: sic homo aqua calamitatis & tētationis probatur: nam qui est vera virtute præditus ad imū humilitatis & patientiæ se confert, qui autem est vitij imbutus, ad iræ

& furoris fastigium tendit. Aspici igitur, vtilitatem viri iusti tentatione augeri, eaque illius gloriam illustrari.

¶ *Impiè agent impij.* Hoc est, fructus impiorum erunt impietates: qualis arbor, talis fructus. Ideo ait Ecclesiasticus capite tertio: Peccator adiciet ad peccandum. Et Dauid capite 24. libri. 1. Regum: In proverbio antiquo dicitur: Ab impijs egreditur impietas. Et apostolus capite. 3. epistolæ. 2. ad Timotheum: Mali homines & seductores proficient in peius errantes, & in errorem mittentes. Et Ioannes in Apocalypsi. 22. Qui nocet, noceat adhuc: & qui in sordibus est, sordescat adhuc.

¶ *Nec intelligent omnes impij: porro docti intelligent.* Nullam habebunt impij intelligentiam sibi salutarem: pij verò ea præditi erunt. Homines sceleribus imbuti nō ad salutem intelligent illa Dei mysteria, quæ intelligent viri iusti. Nam vt sapiens ait: In maleuolam animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis. Et apostolus capite. 2. prioris ad Corinthios: Animalis homo non percipit ea, quæ sunt Spiritus Dei: stultitia enim est illi, & non potest intelligere, quia spiritualiter examinatur. Cū humana ratio sit obscurata flagitijs, impedita sceleribus, & à diuina voluntate auersa, non percipit cœlestem ac salutarem doctrinam. Quid spirituale scire potest, qui effrenatos carnis sequitur appetitus, qui est summis infinitæ cupiditatis stimulis cōcitatus? Qui fieri potest, vt qui non

Hh 5 spiritu

spiritu ducitur, sed carne, quæ sunt spiritualia rectè cognoscat? Eam ob causam ait apostolus. Non potest intelligere, quia spiritualiter examinatur. Ac si dicat: Impius libidine ductus, & flagitijs contaminatus non potest animo comprehendere, quæ sunt Spiritus Dei, quoniam spiritualiter discutiuntur, & iudicantur. Vel vt diuus interpretatur Ambrosius, quia impius spiritualiter iudicatus est, & in reprobum sensum damnatus. Quid sciunt, qui seipso nesciunt, qui relicto & contempto itinere immortalitatis ad æternas mentium beatarum sedes directo, viam eligunt deterrimam, ad inferorum pœnas ducentem, qua ad æternam mortem gradiuntur? Stulti sunt huiusmodi homines, & vt inter omnes constat, nisi inter eos, qui ipsi quoque insaniunt, insanissimi. Possunt illi scientias habere, & quid facere debeant multis in rebus intelligere: Sed quid hoc illis prodest, si quod intelligunt, haud quam efficiunt? Imò, vt diuus ait Iacobus: 4. Scienti bonum facere, & non facienti peccatum est illi. Sunt sapientes ad fallaces mudi diuitias, & inanem gloriam, & alia huiusmodi aucupandum: sed vt diuus asserit I. Cor. 3. Paulus in priore ad Corinthios: Sapientia huius mundi stultitia est apud Deum. Hæc sapientia est nuda, à charitate separata: quam ob causam non est vera sapientia nominanda. Hæc est, quæ inflat, vt ait apostolus, qua homines tumescunt: de quibus ait psalmographus. Dominus scit cogitationes hominum,

quoniam vanæ sunt. Nam inanibus noxijs quæ cogitationibus occupantur, nisi diuino lumine gratiæ illustrantur. Eam ob causam adiecit statim idem diuinus vates: Beatus homo, quem tu erudies domine, & de lege tua docueris eum. Vt aquila acumine visus superat alias aues, sed est illis crudelior & rapacior: ita sæpe quâto homo maiore visus intellectus acie pollet, & in mundi rebus est sapientior, tantò est sceleratior & iniustior. Vt in Aegypto vbi innumeræ plantæ salubres nascuntur: innumeræ etiam venenatæ generantur: sic ingenium abundans documentis artiũ, abundat sæpenu merò machinis flagitiorum. Ac plerunque nihil ei prodest scientia, nisi ad infelicitatem suam intelligendâ: non autem vt illi medeatur. In calamitate nihil ei remanet nisi intelligentia ad percipiendam pœnam, & miseriam: non ad remedium adhibendum. Heuæ dixit diabolus: Aperientur oculi vestri: & eritis sicut discipuli scientes bonum & malum. Cum verò comederunt, viderunt pœnam, eius autem remedium nequaquã. Hinc Ecclesiastes primo: Qui addit scientiam, inquit, addit laborem. Vera sapientia affert tranquillitatẽ animis, quos quasi concordia quadam placat ac lenit, eosque ad labores & dolores, rerumque aduersarũ ictus fortiter ferendos inuitat. Hæc mittit mortales ad vberimũ ipsius plenissimumque fontem, cuius hauustu atque potu conceptam visceribus sitim sedent, ardoremque restinguant. Quare illustriore nominis celebri-

lebritate digni sunt verè sapientes, quàm insignes oratores: illi enim secundum sapientiam cursum vitæ conficiunt, recteque viuendi doctrinam aperiunt, quod est longè præstantius, quàm eloquentia vt: ac benedicere ad paucos pertinet: bene autem viuere ad omnes. De hac sapientia ait Bernardus: Inuenisti sapientiam, si prioris vitæ peccata defleas, si huius seculi desideria parumpendas, si æternam beatitudinem toto pectore concupiscas. Qui huiusmodi sapientiam contempserint, non intelligent: qui autem illam coluerint, ea quæ dico, animo percipient, & quantum expedit, intelligent: vt hîc ait angelus Danieli.

¶ *A tempore cum ablatum fuerit iuge sacrificium.* Dixerat duraturũ esse crudelem Antichristi dominatum tres annos cum dimidio: nunc explicat, quando incepturus est: nimirum à tempore illo, quo sanctissimum altaris sacrificium cessauerit in regionibus illis, vbi fuerit Antichristus. Nam cum ille venerit, prohibebit sacrum celebrare. Et ita intermitteretur sanctissimum eucharistiæ sacramentum, quod hoc loco iuge vocatur: quia vbique offertur in Oriente, Occidente, Septentrione, & Meridie. Et semper, quia quando nobis sol occidit, alijs oritur: & quando nobis est nox, illis est dies. Et ita semper in aliquibus oris ac regionibus dies illucescit. De hoc perenni sacramento ait ita Deus apud Malachiam capite primo: In omni loco sacrificatur & offertur nomini meo oblatio munda. Intelligi locum il-

lum de hoc admirabili eucharistiæ sacramento authores sunt Irenæus libro. 4. contra Valentinum, Iustinus martyr in dialogo cum Tripthone, Cyprianus contra Iudæos, Eusebius Cæsariensis libro. 1. euangelicæ demonstrationis, Hieronymus, & post illum Theodoretus in Malachiam, Ioannes Damascenus lib. 4. de fide orthodoxa. Vt eadem imago simul in multis relucet speculis: sic sanctum Eucharistiæ sacramentum simul in multis conficitur locis. Cum natura possit efficere, vnã animæ essentiam in plurimis membris esse, in corde, capite, pedibus, & manibus: quomodo non poterit efficere Deus, vt corpus suum in pluribus sit locis? præsertim cum ibi non sit localiter, sed sacramentaliter. Ac quemadmodum candelæ lumen tam multis sufficit, quàm vni: ita hostia consecrata quantum ex se est, tam vni prodest, si totam illam accipiat, quàm multis, si eam in particulas diuisam sumat. In qualibet enim particula totus Christus cõtinetur. Magnum profectò mysterium, & admirabile redemptionis humanæ sacramentum. De eo cecinit diuinus psalter: Memoriam fecit mirabilium suorum misericors & miserator dominus, escam dedit timoribus se. Dedit escam ad vitam, quia per escam introierat mors. Solet Deus iisdem rebus detrimenta nostra resarcire, quibus infringimur, & morbis nostris iisdem remedijs mederi, quibus ægrotamus: vt quibus rebus perimus, iisdem restitui mur. Destructus est mundus aquis

3. 9. 1. Ambro. 1. Cor. 3. I. Cor. 8. Psal. 93.

Similitudo.

Similitudo.

Genes. 3.

Eccles. 1.

Bernar.

Malac. 1.

Irenæ.

Iustinus.

Cyprian.

Eusebi.

Hieron.

Theod.

Damasc.

Similitudo.

Similitudo.

do.

Psal. 110.

Genes. 7.

in

COMMENT. IN DANIE.

in proluie terræ, recuperatus est
 aquis in baptismo, dicente domino
 apud Ioannem tertio: Nisi quis re-
 natus fuerit ex aqua & Spiritu fan-
 cto, non potest introire in regnum
 Dei. Ioseph ob somnia fuit vēditus,
 & abiectus, & afflicus: & ob som-
 nia in libertatem restitutus, & ad
 eximiam gloriam euectus, admira-
 biliq̄ue gaudio cumulatus. Quæ-
 dam mulier nimirū Heua fuit prin-
 cipium nostræ infelicitatis: quæ-
 dam mulier nimirum Maria fuit
 principiū nostrę beatitudinis. Heua
 fuit plena culpæ, Maria plena gra-
 tiæ: cui dixit angelus: Ave gratia ple-
 na. Per escam ingressa est mors, di-
 cente Deo: De ligno scientiæ boni
 & mali ne comedas: in quocunque
 enim die comederis ex eo, morte
 morieris: per escā ingressa est vita,
 eodem Deo aiente: Siquis mandu-
 cauerit ex hoc pane, viuet in æter-
 num. Et iterum: Panis quem ego da-
 bo, caro mea est pro mundi vita. Et
 paulò pòst: Caro mea verè est cibus,
 & sanguis meus verè est potus: qui
 manducat meam carnem, & bibit
 meum sanguinem, in me manet, &
 ego in illo. Si quærimus epulas cor-
 poris, quarum rapimur auiditate,
 quāto magis debemus animi quæ-
 rere cibum, panem illum viuum,
 qui de cœlo descendit? Iudæi sole-
 bant efferre magnis laudibus legis
 veteris portenta & mirabilia: quo-
 rum nonnulli hoc faciebant, nō vt
 ea laudarent, sed vt Christi mira-
 cula abijcerent. Hoc est enim mun-
 di artificium, laudare quosdam, vt
 alios vituperet: extollit illos, vt de-

primat istos: aufert è sepulchris mor-
 tuos, vt sepeliat viuos: vt hos conte-
 gat iniecta humo, alios extrahit ex
 monumentis. Hac causa ducti non-
 nulli ex Iudæis manna pleno ore lau-
 dabant, quo fuerat Israeliticus po-
 pulus in solitudine nutritus, & su-
 stentatus: de quo canit diuinus ci-
 tharædus: Panem cœli dedit eis: pa-
 nem angelorum manducauit ho-
 mo. Et alibi: Pane cœli saturauit
 eos. Sed quemadmodum lapides pre-
 tiosi, vt eorum vis & gradus ag-
 noscantur, alijs gemmis conferun-
 tur: ita vt huius sancti eucharistiæ
 sacramenti præstātia cognosceretur,
 voluit illud Christus cū manna Iu-
 dæorum comparare. Ideo ait illis:
 Patres vestri manducauerunt man-
 na in deserto, & mortui sunt: at pa-
 nis quē ego dabo, est panis viuus de
 cœlo descēdēs, vt si quis ex ipso mā-
 ducauerit, nō moriatur. Si quis mā-
 ducauerit ex hoc pane, viuet in æter-
 num. Ac si diceret: Manna erat vm-
 bra, ego sum substantia: manna erat
 figura, ego figuratus: māna non tri-
 buebat gratiā dignè māducātibus,
 hoc autē sacramētū gratiā in eos cō-
 feret, qui illud digne susceperint:
 māna reficiebat solū corpus, hoc au-
 tē sacramētū corpus & animā: mā-
 na nō tribuebat vitā æternā, hoc au-
 tē sacramētū tribuit. Videte, & ani-
 mis diligenter perspicite, quot sint
 inter hos duos panes discrimina, &
 quantæ inter hæc duo mirabilia dif-
 ferentiæ. Quid plura? Manna erat
 pura creatura, in hoc autem eucha-
 ristiæ sacramēto est totus Christus,
 verus Deus & verus homo, mun-
 di

Exo. 16.

Psal. 77.

Psal. 104.

Similitu-
do.

Ioan. 6.

Ioan. 6.

Eli. 45.

Psal. 109.

Hebræ. 5.

Gene. 14.

di creator & redemptor. Nam pa-
 nis virtute verborum consecratio-
 nis conuertitur supernaturaliter, &
 transubstantiatur in verum Chri-
 sti corpus. Vbi autem est eius cor-
 pus, per quandam concomitātiā
 ibi est eius anima, & eius diuinitas.
 Itaque in hostia illa cōsecrata totus
 Christus verè & realiter contine-
 tur. Id quod panis & vinum ante
 consecrationē erat, confecta con-
 secrationē verè est corpus & san-
 guis domini. Siquidem caro eius ve-
 rē est cibus, & sanguis eius verē est
 potus. Non ait: Caro mea metapho-
 ricè, aut parabolicè, aut allegoricè,
 aut figuratiuè: sed verè est cibus:
 qui verè cibus verè est Christus, ve-
 rus Deus. Hoc intuens mentis ocu-
 lis diuino lumine illustratis diuinus
 vates Esaias ait: Verè tu es Deus ab-
 sconditus. Est enim in admirabili
 sacramento sub speciebus panis &
 vini absconditus, ne mortaliū ocu-
 lis conspiciatur. Christus est sacer-
 dos, iuxta id quod ait psalmogra-
 phus: Tu es sacerdos in æternum
 secūdum ordinem Melchisedech.
 Quem locum diuus Paulus in epi-
 stola ad Hebræos de Christo inter-
 pretatur. Et quemadmodum Mel-
 chisedech obtulit Deo panem & vi-
 num, vt in libro Genesis proditum
 est memoriæ: ita Christus seipsum
 obtulit patri sub speciebus panis
 & vini. Quod autem Melchisedech
 panem illum & vinum obtulerit
 Deo, indicat id, quod sequitur: Erat
 enim sacerdos Dei altissimi. Ac vt
 Melchisedech regnum administra-
 bat & sacerdotium: ita Christus est

rex & sacerdos: vt rex nos guber-
 nat, & tuetur: vt sacerdos autē my-
 sterijs maximarum rerum nos in-
 struxit, & religionem, verumq̄; Dei
 cultum per vniuersas terrarū oras
 longè lateq̄; propagauit: & scelera
 nostra admirabili sacrificio sui san-
 ctissimi corporis, & pretiosissimi
 sanguinis expiauit: nobisque viam
 ad beatitudinem æternam muni-
 uit. Fuit autem Melchisedech simi-
 lis Christo rationibus alijs, quas nu-
 merat apostolus capite septimo epi-
 stolæ ad Hebræos. Fuisse sacrificiū
 illud Melchisedech figuram sancti
 eucharistiæ sacramenti, authores
 sunt Eusebius Cæsariensis, libro. 5. Euseb.
 euāgelicę demonstrationis, Cypria-
 nus lib. 2. epistola. 3. Ambrosius in
 commentarijs in epistolam ad He-
 bræos, cap. 7. & libro. 4. de sacramē-
 tis capit. 3. Hieronymus libro quæ-
 stionum in Genesim: & in cap. 26.
 Matthæi: & fusius in epistola ad
 Euagrium, Augustinus libro. 16. de
 ciuitate Dei, capite. 22. & lib. 18. ca-
 pit. 35. Et in psal. 33. & 109. Theophi-
 lactus in caput. 5. epistolæ Pauli apo-
 stoli ad Hebræos, Eustathius Antio-
 chenus in Genesim, Remigius in
 psalmum. 109. Quid ad tot, tantaq̄;
 sanctorum patrum testimonia re-
 spondebunt Calvinistæ, & alij hære-
 tici nostri temporis, qui non solūm
 negant antiquas huius admirabilis
 sacramenti figuras, sed etiam ipsum
 sacramentum, quod penitus delere
 conantur? Sunt Iudæi illi, qui dice-
 bant: Quomodo potest hic nobis
 carnem suam dare ad manducādū?
 Dicunt enim se nō videre illic Chri-
 sti

fi corpus. Sed vnde sequitur: Non videmus hic Christi corpus, ergo non est hic? Quæ est ista conclusio? O ridiculi dialectici! ô leues homines in retam graui! Nec vident animam in homine: & tamen in illo anima est. Gen. 27. Isaac non vidit Iacob, quando ipse Iacob ei attulit escam venationis, ab eoq; petijt benedictionem: caligauerant enim oculi Isaac. Fefellit eum tactus cum sensibus alijs: existimauit enim illum esse Esau: solum auditus eum non fefellit: quam ob causam dixit: Vox quidem vox Iacob est. Matt. 26. Quauis vos decipiant sensus alijs, tamen credite auditui. Nonne auditis vocem Christi dicentis: Hoc est corpus meum? Marc. 14. Hæc vox quidem vox Christi est. Luc. 22. Christus loquitur in euangelio: cur euangelio non creditis? Cur de verbis Christi dubitatis? Ipse Christus ait apud Lucam. Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur: Hoc facite in meam commemorationem. Ioan. 6. Ipse aperte ait, illud esse verum suum corpus: ipse clamat: Caro mea verè est cibus: & cibus qui reficit, qui recreat, qui instaurat, qui alit, qui gratiam confert, qui gloriam tribuit immortalem. Videte obsecro quã altè nobis suam erga nos Christus Deus noster ostendat charitatem: quicquid à nobis assumpsit, totum pro nobis expendit, & nobis in cibum porrigit. Qui in hac vita se nobis largitur, quid faciet in altera? Cur non dabimus ei nos ipsos, qui se totum nobis dat? qui abiès in cœlum nobiscum mansit in sacramento? Non potuit ferre eius amor, vt

discederet à nobis, quin maneret nobiscum: Quæ res vnquam gesta est mirabilior? quæ amabilior? quæ illustrior? quæ denique accommodatior memoriæ hominum sempiternæ? Qui homines erunt tam inhumani, tam agrestes, tam ingrati, tã stupidi, qui non videant hanc Dei erga nos singularem beneficentiã, & admirabilem charitatem? Sed quemadmodum Abraham tres vidit, sed vnum adorauit: ita nos videtes in hostia consecrata colorem, figuram, & magnitudinem: vnam solum lamrem illic adoramus, nimirum ipsum Christum Deum nostrum. Ac quamuis admirabile hoc sacramentum ab iniquis aliquando sacerdotibus ministretur, & ab hominibus improbis sumatur, ipsum tamen purum semper & incontaminatum perseuerat. Nam vt solis lux transiens per loca polluta non polluitur: sed splendida manet atq; pura: sic Christus tamen si ab hominibus iniquis tractatur, ipse tamen nõ inquinatur: sed purissimus atque sanctissimus manet, eos illustrans qui se ab impuritate seuocarunt. Ipse est cœlestis ac diuinus pellicanus, qui nos corpore suo sacratissimo & sanguine suo pretiosissimo sustentat atque nutrit. Nam post consecrationem iam in hostia non manet panis, sed Christi corpus: & Christus ipse, qui est panis viuus, qui de cœlo descendit. Hoc sacramentum est veteris legis sacramentis præstantius. De illo intelligitur id, quod Deus per Mosem promisit capite Exodi. 16. daturum se vespere car-

nes,

nes, & manè panem. Vbi per vespeream obscuram intelligitur lex verus, in qua Deus dedit carnes, hoc est sacrificia carnalia: per manè vero clarum lex noua, in qua dedit panè cœlestè, hoc est seipsum, in sancto eucharistiæ sacramento: vbi fit admirabilis transubstantiatio. Si phoenix, vt Plinius, & Lactantius, & viri alij magni nominis aiunt, incensa moriens conuertitur in cinerem, & cinis ille in alteram phoenixem, quæ de puluere reuiuiscit: cum alia sit pulueris, alia auis materia, alia carnis, alia cineris: nonne poterit Deus facere, vt panis conuertatur, & transubstantietur in verum suum corpus? Nonne aqua conuertitur in crystallum, & in glaciem, & in gelu? Ex diuina scriptura scimus aperte virgam Moysis in serpentem conuersam fuisse: & aquas Aegypti in sanguinem mutatas. Exod. 4. Lege librum Exodi, vbi hæc intueberis. Exod. 7. In sancto Christi euangelio authore diuo Ioãne scriptum est, in nuptijs Chana Galilæe fuisse aquam in vinum mutatam. Coralius ex ligno fit lapis: cum diuersa sit ligni ac lapidis materia. Nonne herbæ quas comedimus, conuertuntur in carnem & sanguinem? Nonne homo ex herbis, & rebus alijs conficit vitrum alterius diuersæ naturæ? Miretur igitur sui miracula, & desinat Dei miracula negare. In Germania est fons, qui admirabile efficit conuersionem: nam lignum in illum coniectum conuertitur in lapidem. Et asserit Albertus magnus se hoc expertum fuisse. Potest natura mi-

Albert.

randa quædam facere, & fragilis atque imbecillus homo opera admirabilia conficere: & summus ac potentissimus Deus nõ poterit? Quis hoc dicet, nisi fuerit à ratione relictus, & omni intelligentia penitus destitutus? Qui voluerit multa de veritate huius sacramenti conspicerè legat diui Iacobi liturgiam: cuius meminit synodus sexta canone. 32. Proclus episcopus Constantinopolitanus, Nicolaus episcopus Methonensis, Marcus Ephesinus. Legat epistolam diui Ignatii ad Romanos, diuum Clementem discipulum diui Petri apostoli epistola secunda, Septimum Tertullianum libro de resurrectione carnis, Dionysium Alexandrinum in epistola ad Fabianum episcopum Antiochenum, Arnobium in psalmum. 4. & in psalmum. 110. Athanasium Alexandrinum quæstione. 2. de varijs quæstionibus, Hilarium libro. 8. de trinitate, Optatum episcopum Meleuitanum libro. 6. contra Donatistas, Basilium magnum in tractatione de baptismo, Ambrosium episcopum Mediolanensem in libro de his, qui initiantur mysterijs, & libro. 4. de sacramentis, Ioannem Chrysostomum homilia. 60. de his, qui sacramenta impure sumunt: & homilia. 44. & 45. in sanctum Ioannem, Augustinum Aurelium in psalmum 33. Cyrillum Alexandrinum lib. 4. in Ioannem. Hieronymum in epistola ad Damasum de filio prodigo, & epistola ad Hedibiam, Amphilo- chium, Onuphrium, Palladium, & alios infinitos authores vetustate ac

Amphil:
Onuph:
Palladi:

ac illustribus laudibus celebratos. Quid dicam de recentioribus hoc afferentibus, cum sint innumerabiles? Id quod scriptum est psalmo. 2. Apprehendite disciplinam: potest transferri ex Hebræo: Adorate panem. Verbum enim Naxac non solum apprehendere significat, sed etiam adorare, ut ait Hieronymus, & osculari, vocabulum autem bar inter alia significat panem, ut ait Pagninus in Thesauo. Quis est hic panis, quem sumus adoraturi, nisi Christus Deus noster in hoc sacramento? De illo intelligitur illud Zachariae. 9. Quid pulchrum eius est nisi frumentum electorum, & vinum germinans virgines? ubi per electos & virgines Christiani significatur: per frumentum verò & vinum sacrosanctum eucharistiæ sacramentum, in quo Christus sub speciebus panis & vini verè & realiter continetur. Omnes scriptores ex omni memoria à tempore Apostolorum, qui fidem catholicam tenuerunt, & de sacramentis tractauerunt, huius sacrosancti sacramenti & sacrificij veritatem affirmarunt. Omnes non solum fatentur, sed etiam profitentur in hostia sacrata esse verum Christi corpus, & totum Christum, & in calice consecrato esse verum Christi sanguinem, & totum Christum. Hæc fidei veritas fuit asserta & definita à multis summis pontificibus, quorum verba sunt in sacrosanctis canones relata de consecratione distinctione prima & secunda: fuit etiam asserta & definita in concilio Verceleni, in concilio Turonensi,

in duobus concilijs Romanis, quorum alterum Nicolaus secundus, alterum Gregorius septimus pontifices maximi conuocarunt. Ibi Berægarius hæreticus, qui hoc sacramentum negauit, fuit damnatus publica sententia: quam postea Innocentius tertius in concilio Lateranensi magno confirmauit. Ac deinceps in Florentino & Tridentino concilijs, & in multis alijs fuit huius veritatis fides aperte declarata & definita. Itaque in hostia consecrata est verus Deus noster, spes nostra, consolatio nostra, refugium nostrum: illic est panis vitæ, dulce ac diuinum manna absconditum, solatium nostri exilij, pignus nostræ gloriæ, fiducia nostræ beatitudinis. Qui dignè manducat, Deum ipsum in se habet per gratiam: ille animam ait: Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo: nimirum per gratiam & charitatem. Quare qui dignè sumit, adhæret Deo admirabili vinculo amoris: qui autem adhæret Deo, ut ait apostolus, vnus spiritus est. Aduerte. Non ait Deus: In me manet, & ego transeo: sed & ego in illo maneo. Mundus transit, ut verbis vtar diui Ioannis in prima sua canonica, & concupiscentia eius. Et de rebus huius seculi scriptum est in libro Sapientiae: Transierunt omnia illa sicut umbra. At Deus manet in æternum. Perijt memoria eorum, cum sonitu, inquit psalmographus, & dominus in æternum permanet: Diuinum numen sempiternam habet vitam, res autem mundi aut obruuntur

Nicolaus
Gregorius

Innocentius

Ioan. 6.

1. Cor. 6.

1. Ioan. 2.

Sap. 5.

Psal. 5.

tur repente, aut sensim euanescunt. Contemnamus igitur ea, quæ fluxa sunt, & caduca: fallacia bona, mundi ludibria pro nihilo putemus: Deum autem qui est vita sempiterna & summum bonum summa auiditate amore plenissima amplectamur. Eam ob causam viri pietate & iustitia præcellentes imitantur in terris vitam cælitum, quia manent in Christo, & in illis ipse. Ex quo efficitur, ut admirabiles victorias aduersus dæmonem, mundum, & carnem quotidie consequantur. Hoc salutare & sacrosanctum sacramentum & sacrificium, niteatur Antichristus delere, quem admodum nunc eius membra hæretici nostri temporis nituntur. Et auferetur tunc iussu impij Antichristi aliquo temporis interuallo, ut ex hoc Danielis loco constare videtur.

¶ Et posita fuerit abominatio in desolationem. Id est, & Antichristus desolator omnium bonorum se exposuerit, ut tanquam Deus colatur. Abominationem appellant Iudæi idolum, cui diuinus cultus exhibetur. Huiusmodi erit Antichristus: quem impij pro Deo venerabuntur. Vel accipitur abominatio pro ipsius Antichristi exercitu: qui templa sancta desolabit, & impia scelera admittet. Vel pro eius imagine: quam omnibus colendam exhibebit. Ego existimo per abominationem desolationis intelligi hoc loco cultum execrandum vero Dei cultui contrarium. Capite nono locutus est Daniel de abominatione desolationis: quæ fortasse est eadem cum hac. Sed probabilius est, illic locutum esse de

abominatione, quæ fuit Hierosolymæ in eius euersione per exercitum Romanorum, hic vero de illa, quæ erit tempore Antichristi. Christus autem in euangelio ad vtrâque respexit, quia prior fuit posterioris figura: quando dixit: Cùm videritis abominationem desolationis, quæ dicta est à Daniele propheta, stantem in loco sancto: qui legit, intelligat.

¶ Dies mille ducenti nonaginta. Id est, erunt tres anni cum mensibus sex, & nonnullis paucis diebus. Explicat id, quod paulò antè dixerat: In tempus & tempora, & dimidium temporis.

¶ Beatus qui expectat, & peruenit usque ad dies mille tercentos triginta quinque. Addit superiori summæ quadraginta quinque dies, in quibus erit leuamen & refrigeratio electis. Sensus est: Felices erunt, qui post mortem Antichristi vixerint: quibus dabitur aliqua requies, & tempus aliquod, quo possint animæ salutem querere, maculas scelerum penitentia delere, & ad Deum toto pectore aspirare. Qui Antichristo è vita sublato viui remaserint, si non fuerint decepti, sed in fide & virtute constantes, accipiet coronam vitæ: si autem decepti paruerint Antichristo, poterunt illo tempore penitentiam agere, à flagitijs reuocari, & ad Christum conuerti. Sed non intelligas futurum esse iudicium vniuersale proxime post illos quadraginta quinque dies ab interitu Antichristi. Dabuntur illi quidam: sed non est perspicuum, vtrum post illos dentur alij: nec est omnino certum, sint necne dies illi naturales

Sup. 9.

rales. Et fortasse ponitur numerus definitus pro indefinito.
¶ Tu autem Daniel vade ad præfinitum. Hoc est, tu verò morieris: & hæc nõ aspicias. Ponitur præfens imperatiui pro futuro indicatiui, vt Deuteronomij. 32. vbi Deus dixit Mosi: Morere in monte. Ire ad præfinitum, est ire ad mortem omnibus cõstitutam. Nam, vt verbis vtar apostoli in epistola ad Hebræos, Statutũ est hominibus semel mori. Vnde mors appellatur via vniuersæ terræ. Volens Iosue capit. 23. libri sui, indicare se esse morti propinquum: En ego, inquit, ingredior viam vniuersæ terræ: hoc est mortem, quæ est omnium hominum via. Eodem modo dixit Dauid capite secundo libri tertij Regum. Porro pro, vade ad præfinitũ: vertit Pagninus: Vade ad finem. Quod nostræ fauet explanationi.
¶ Et requiesces. Hoc est, huius mundi laboribus liberaberis: mors enim viris pijs ac iustis est quies, & finis laborum. Qui eos interficiunt, auferunt ab illis labores. Ideo ait sapiens: Stabant iusti in magna constantia aduersus eos, qui se angustiauerunt, & qui abstulerunt labores eorum.
¶ Stabis in sorte tua in fine dierum. Hoc est, redibis ad vitã in fine mundi: resurgens in tua propria carne in vniuersali resurrectione. Interim quiescet corpus tuum in tumulo, & anima in limbo, & postea in gloria cœlesti. Sed ad vocem Dei, ad sonitum tubæ stabis iterum in sorte tua, & in gradu tuo: recipies tuum

corpus, & resurges cum omnibus alijs in tempore postremo. Theodotio habet: Resurges in ordine tuo in consummatione dierum. Quibus verbis indicat, vaticinationem hanc intelligendam esse de Antichristo, & de vniuersali reditu ad vitam omnium mortuorum in fine mundi. Quare falsa est & commentitia Porphyrij interpretatio, qui totum hoc de Antiocho tantum explicauit. Ac multa dicit, quæ nullo modo possunt sustineri. Sed calumnias eius grauitè & sapièter refutarunt Eusebius Cæsariensis, Apollinarius Laudicenus, Methodius, Hieronymus, Theodoretus: quorum laudes non solum Latinis & Græcis, sed penè omnium gentium literis & linguis omniposteritatis memoria celebrabuntur. Tu autè aduerte. Nõ dicit. Iacebis in sorte tua: sed stabis: nã viri iusti dicuntur stare, impij verò cadere & iacere. Habes hñc locũ apertũ de resurrectione carnis, quæ in aue phœnice quodã modo adũbratur. Et si Plinius, Horus, Ouidius, Solinus, in modo mortis phœnicis variant: tamen in eam deueniunt concordiam, vt phœnicem nouum ex corpore præmortui fieri haud quam inficientur. vnde Tertullianus Septimius in libro de resurrectione carnis asseueratè affirmat, esse hoc firmissimum ac plenissimum futuræ resurrectionis argumētũ. Moritur enim, & resurgit eadē auis. Quare ipse concludit fieri nõ posse, vt homines intereat omnino, a uibus Arabia de resurrectione

Theod.

Porph.

Eusebi.
Apoll.
Metho.
Hieron.
Theod.

Plinius.
Horus.
Ouidius.
Solinus.

Tertul.

psal. 91.

securis. Id videtur significare diuinus vates psalmo. 91. nam vbi nos habemus: Iustus vt palma florebit: pro palma est in Græco *φαινέ*: quod nomē & arborem significat & auē, quam phœnicem vocant. Quam ob causam potest verti locus ille: Iustus vt phœnix florebit. Ac si dicat: resurget instar phœnicis auis. Et si omnes tam pij quàm impij resurrecturi sunt: tamen solum iusti dicuntur in resurrectione florere instar palmæ, & in pulchritudine admirabili resurgere instar auis phœnicis: quia erunt pulcherrimis ornamentis muniti, & bonorum omnium copia cumulati.

¶ Annotationes ex Hebræo in caput duodecimum.

MONSURGET Michael. Pagninus habet: Stabit Michael. Alij vertunt: Rerum potietur Michael. Verbum Hebraicum est *מחמד* Hamadh, quod omnes has admittit significationes. Significat etiã roborare & sustinere. Vnde illud Ezechielis capit. 22. Nunquid sustinebit cor tuũ? potest verti: Nũquid roborabitur cor tuũ? Quare poterit etiã verti locus hic: Roborabitur Michael. Præterea significat verbum hoc cessare, vt quarto capite libri quarti Regum: Stetitq; oleũ. Hoc est, cessauit: siue desijt fluere. scap. trigesimo Genesis, vbi nos habemus: Sentiēs Lia quòd parere desijisset: potest verti ex He-

Pagnin.

Ezec. 22.

4 Reg. 4

Gene. 30

bræo: Sentiens Lia se cessasse à pariendo. Quod in sensu idem est. Vbi pro cessare est idem verbũ, de quo agimus. In eam significationē accipitur cap. 10. Iosue: Steteruntque sol & luna, donec vlcisceretur se gēs de inimicis suis. Hoc est, à motu cessarũt. Ab hoc verbo deriuatur Hamud, quod significat columnam, quòd stet immobilis, & ædificium sustineat atque sustentet. Quare potest hic Danielis locus ita forsitan transferri: In tempore autem illo cessabit Michael princeps magnus: qui modò stat pro filijs populi tui. Ac si dicat: Tẽpore tyrannici dominatus Antichristi illustrissimus princeps Michael qui nunc est præses Iudæorum, eos non adiuuabit: qui nũc eis fert opem, tunc ab ea, ita eorũ sceleribus exigentibus, cessabit. Sed certior omnibus atq; tutior est lectio editionis vulgatæ: cum qua etiã concordat Theodotionis translatio, quæ ita habet: *διανήσεται*. Hoc est confurget.
¶ Alij in opprobriũ, vt videant semper. Theodotio habet: *καὶ οὕτως ἵσθι ἀνιδιοποῦν* Theod. καὶ ἀιχούνη ἀιχούνη. Hoc est, Et hi in opprobrium & dedecus æternum. Xantes Pagninus vertit: Hi ad opprobria, & contemptum sempiternum. Isidorus Brixianus eodem ferè modo: Alij in opprobria, & contemptum sempiternum. In nonnullis codicibus ad marginem est: Alij in opprobriũ in abiectionē sempiternã. Quæ omnia in idem recidũt. In Hebraico est: *וְלֵךְ לַהֲרָפוֹת לְדַחְרוֹת לְדַחְרוֹת* velleh laharaphoth ledhiró holá. Tota difficultas est in vocabulo.

Iosu. 10.

Theod.

Pagnin.
Brixia.

Dhiron: nam quidam illud deducunt à Dhara, quod est vermis abiectus: quam ob causam significat abiectiōem, contemptiōem, & dedecus. Quam significatiōem secutus est Theodotio cum alijs. Alij deducunt illud à verbo Raah, quod significat videre: & hanc significatiōem secuti sunt septuaginta interpretes, & post illos Latinus noster interpres. Eo verbo utitur David psalm. 30. pro quo noster interpres habet, respicere: Quoniam respexisti humilitatem meā. Hoc est, quoniā meā vidisti calamitatem. Et psal. 38. Protector noster aspice Deus. Vbi pro aspiciere est hoc idē verbū. At vocabulū significās protectorē significat etiā clypeū. Quare potest verti locus ille: Clypeus noster aspice Deus. Ac si dicat: Intueere nos ò Deus, qui es clypeus noster. Vel clypeum nostrum aspice Deus. Et ita per clypeum intelligitur rex, qui debet esse populi defensor & propugnator: sequitur enim: Et respice in faciē Christi tui: seu registui. Quæ oratio est prioris expositio. Quidam viri docti per clypeum hoc versu intelligunt domum sanctuarij, vbi arca domini erat ante templi Salomonij extructiōem: quod domus illa populū Israëliticum protegeret. Ut sit sensus. Et si nos tuum fauorem ob impia nostrā flagitia non meremur, tu tamen Deus ob clementiam tuam respice in templum nostrum, vbi tibi cultus diuinus exhibetur. Cæterum aspiciere seu videre non solum ad oculorum visum, sed ad

sensum audiendi refertur: vt capite Exodi vigesimo: Cunctus autem populus videbat voces: hoc est audiebat. Refertur quoque ad alios sensus, & ad intellectiōem. Præterea accipitur pro eligere, vt Matthēi quarto capite: Vidit Iesus duos fratres Simonem, qui vocatur Petrus, & Andream fratrem eius. Et capite Ioannis primo: Cūm esset sub ficu vidi te. Id est, te sub vmbra legis positum elegi. Lex enim vetus, vt diuus ait Paulus in epistola ad Hebræos, vmbra habet futurorum bonorum. Videre mortem idem est quod mori: psalm. 88. Quis est homo, qui viuet, & nō videbit mortem? Et capite Lucæ secundo: Responsum acceperat à Spiritu sancto, non visurum se mortē, nisi videret Christum domini. Videre corruptionem idem est quod corrumpi: vt psalmo. 15. Nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. Et Actorum secundo, & tertio decimo similiter. ¶ *Qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates.* Theodotio habet: A iustis multis quasi stellæ in secula, & ultra. Comparauerat superioribus verbis viros sapientes, qui alios instruunt excellenti doctrina, cum sole, quem spendo rem firmamenti appellauerat: nunc autem viros pios ac iustos sed simplices confert stellis. Vbi firmamentum pro cælo & stellarum fixarum & errantium in communi accipitur: vt capite primo Genesis: Fiat firmamentum in medio aquarum. Ex quo colliges eam esse inter virum iustum

iustum doctum & indoctum differentiam, quæ est inter solem & stellam. Aspicias, quantum inter se distent docta iustitia, & iusta simplicitas. At editio vulgata quæ in explicanda Hebraica veritate inter omnes vna eminet, vtrunque refert ad eruditos. ¶ *Vsq̄ quo finis horū mirabilium?* Pro mirabilium est in Hebræo: מִיִּשְׁלָהּ Pe laoth: à verbo שָׁלַח Palà, quod significat abscondere, separare, esse mirabile, difficile, absconditum, abstrusum. Capite Prouerbiorum. 30. vbi nos habemus: Tria sunt difficilia mihi, & quartum penitus ignoro: pro, difficilia, est in Hebraico vocabulum hoc. Quam ob causam potest oratio illa ita verti: Tria sunt abscondita mihi: Vel mirabilia apud me. Eodē modo accipitur psal. 118. Mirabilia testimonia tua. Vel difficilia intellectu. Vel absconditæ sunt leges tuæ. Illud Deuteronomij de decimo septimo: Si difficile & ambiguum apud te iudicium esse prospexeris: verti potest: Si occultum tibi esse iudicium perspexeris. Illud psal. 117. A domino factū est istud: & est mirabile in oculis nostris: Potest verti: Et est absconditū oculis nostris. Tā excelsum est enim mysterium redemptionis humanæ, vt aciem fugiat oculorū nostrorum: quare magis nitendum est fidei, quàm iudicio humano. Illud psalmi. 4. Scitote, quoniam mirificauit dominus sanctū suum: pro quo Hieronymus transtulit: Cognoscite, quoniam mirabile reddidit dñs sanctum suum: verti etiam potest:

Scitote, quoniam separauit, vel segregauit dominus sanctū suum: Solet nanque Deus viros sanctitate insignes à sceleratorum cœtu & familiaritate separare, & in solitudine adducere. Vel ita: Scitote, quod absconderit Deus sanctum suum. Ideo viri iusti absconditi dicuntur. De illis ait idem diuinus vates psalmo. 30. Abscondes eos in abscondito faciei tuæ à contradictione hominum. Illud etiā Esaiæ. 29. Ideo ecce ego addam, vt admirationem faciam populo huic miraculo grandi & stupendo: peribit enim sapientia à sapientibus: potest verti: Idcirco ego addam, vt abscondam à populo hoc magna & stupenda absconditiōe. Ideo sequitur: Peribit sapientia, &c. Illud quod dixit angelus Manue capi. Iudicū. 13. Cur quæris nomen meū, quod est mirabile? potest verti: quod est absconditum. Idem enim vocabulum vtrunque significat. Vnde illud Esaiæ capite nono: Et vocabitur nomen eius, admirabilis, consiliarius, Deus, fortis: potest verti: Et vocabitur nomen eius, absconditus, &c. Ipse enim Esaias capite. 45. ait: Verè tu es Deus absconditus. Est enim Christi diuinitas abscondita in eius humanitate. Eam ob causam ait Habacuc tertio: Ibi abscondita est fortitudo eius. Et David in noni psalmi inscriptione: Pro occultis filij. Hoc est, pro filio Dei occulto. Et diuus Paulus capite secūdo epistolæ prioris ad Corinthios: Loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est, quam prædestinavit Deus

antè secula. Sapiencia Dei abscondita in mysterio est Christus Iesus verus Deus in humanitate absconditus. De eo idem apostolus verbalitè: Ignoto Deo: interpretatus est, quæ Athenis in ara quadam inuenit, vt diuus Lucas memoriæ prodidit capit. 17. Actorum. Et capite Apoc. 2. Apocalypsis secundo ait Deus pater: Vincenti dabo manna absconditum. Eam ob causam ipse Christus apud Matthæum. 13. se cū thesauro abscondito comparauit. Præterea illud psalmi. 138. Mirabilis facta est sciētia tua ex me: verti etiam potest: Abscondita facta est mihi sciētia tua. Quare hic Danielis locus verti potest: Vsq̄quo erit finis rerum harum absconditarum? Dixerat enim angelus Danieli: Clau de sermones, & signa librum vsque ad tempus statutum. Quibus verbis ostendebat absconditas esse, & occultas res illas, de quibus vaticinabatur. Daniel autem eū interrogat, quando earum finis futura sit.

¶ *Eligetur.* In Hebreo est verbū ברר Barar, quod significat eligere, examinare, purgare, tergere, acueri, intelligere, polire. Ab hoc verbo est illud Esaiæ: 49. pro quo Latinus noster interpres vertit electam: Posuit me sicut sagittam electam. Quod potest verti: Posuit me sicut sagittam terfam: vel politam: vel acuatam. Ita apud Ieremiam. 51. Acuite sagittas: verti potest: Eligite, vel polite, vel tergite sagittas. Illud Ecclesiæ 9. Ecclesiasticis capite nono: Omnia hæc tractaui in corde meo, vt curiosè intelligerem: potest transferri:

Vt totum hoc examinarem. Vel vt totum hoc eligerem.

¶ *Huc vsq; Danielem in Hebræo volumine legimus. Quæ sequuntur vsque ad finem libri de Theodotionis editione translata sunt.*

¶ *Argumentum capitis decimi tertij.*

O A C I M duxit uxorem Susannā vtraque pulchritudine & animi & corporis ornatam: in quam duo impudici senes libidine ducti inuaserunt, vt ea ad obscenam voluptatem vterentur. At illa videns periculum, in quo versabatur, ingemuit, & exclamauit, decernens mortem potius subire, quàm se nefario scelere polluere, honestatisq; splendorem maculare. Quare eam senes falso adulterij crimine ad cædem vocarunt: & cum essent iudices rei capitalis damnauerunt. Sed liberauit eam Daniel: eiusq; calumniatores conuictos iudicauit multandos esse morte: vt pernicios quam parauerant innocenti Susannæ, in eorum caput redundaret.

¶ *Caput tertium decimum.*

Erat vir habitans in Babylone, & nomen eius Ioachim: & accepit uxorem nomine Susannam, filiam Helciæ: pulchram nimis, & timentem Deum. Parentes enim illius cum essent iusti erudierunt filiam suam secundum legem Moysi. Erat autem Ioachim diues valde: & erat ei pomarium vicinum domui suæ: & ad ipsum confluebant Iudæi, eo quod esset honorabilior omnium. Et constituti sunt duo senes iudices in illo anno: de quibus locutus est dominus: Quia egressa est iniquitas de Babylone

ne à senioribus iudicibus, qui videbantur regere populum. Isti frequentabant domum Ioachim: & veniebant ad eos omnes, qui habebant iudicia. Cum autem populus reuertisset per meridiem, ingrediebatur Susanna, & deambulabat in pomario viri sui. Et videbant eam senes quotidie ingredientem & deambulantem: & exarserunt in concupiscentiam eius: & euerterunt sensum suum, & declinauerunt oculos suos, vt non viderent cælum, nec recordarentur iudiciorum iustorum. Erant ergo ambo vulnerati amore eius: nec indicauerunt sibi vicissim dolorem suum: erubescabant enim indicare sibi concupiscentiam suam, volentes concubere cum ea. Et obseruabant quotidie sollicitius videre eam: dixitque alter ad alterum: Eamus domum, quia hora prandij est. Et egressi recesserunt à se. Cumque reuertissent, venerunt in vnum: & sciscitantes ab inuicem causam, confessi sunt concupiscentiam suam: & tunc in communi statuerunt tempus, quando eam possent inuenire solam. Factum est autem, cum obseruarent diem aptum, ingressa est aliquando, sicut heri & nudius tertius cum duabus solis puellis: voluitque lauari in pomario: æstus quippe erat: & non erat ibi quisquam præter duos senes absconditos, & contemplantes eam. Dixit ergo puellis: Afferte mihi oleum, & smegmata, & ostia pomarij claudite, vt lauer. Et fecerunt, sicut præceperat: clauseruntq; ostia pomarij, & egressæ sunt posticum, vt afferrent, quæ iusserat: nesciebantque senes intus esse absconditos.

¶ *Explanatio.*

Erat vir. Hæc duo capita quæ sequuntur, non inueniuntur in Hebræo: sed versa sunt in Latinum sermonē ex editione Græca Theodotionis. Fuerunt quondam in Hebræo: vnde ea trātulit Theodotio: sed aiunt Iudæos postea illa deleuisse, quod ex illis colligeretur, fuisse duos impios senes lapidibus obrutos, quos Ieremias fuisse igne combustos testatur. De illis enim illud intelligunt Ieremiæ cap. 29. Iere. 29. Ponat te dominus sicut Sedeciam & sicut Achab, quos frigit rex Babylonis in igne. At non constat hos duos senes impudicos fuisse Sedeciam & Achab, de quibus loquitur Ieremias. Ac etiam si illi essent: nulla tamen discrepantia est inter hos duos locos Danielis & Ieremiæ: nam quicumque calamitosum patitur interitum, dicitur igne perire: & quælibet pœna grauis nomine ignis exprimitur. Psalm. 65. ait Dauid. Transiuimus per ignē & aquā. Et psalmo vigesimo: Deuorabit eos ignis. Et Deus apud prophetam Amos primo capite: Mittam ignē in domum Afael. Et secundo: Mittam ignem in Moab. Et apud Ezechielem trigesimo: Dabo ignem in Taphnis. Et paulò post: Dabo ignē in Aegypto. Et Mich. sexto: Adhuc ignis in domo impij. Quibus in locis ignis accipitur pro exitio & calamitate. Quare nõ deberent Hebræi hæc duo capita tanquam commentitia delere. Historiæ in illis

relata sunt veræ: & illis utitur sancta ecclesia catholica. Nec deberet Hebræos mouere, hoc caput incipere à particula, &, copulante, cum nullam habeat, ut ipsi aiunt, cum superioribus cohærentiam. Nam Ezechiel incipit ab eadem particula, dicens: Et factum est in trigesimo anno. Et Ionas similiter: Et factum est verbû domini ad Ionam. Est enim figura prolepsis, cum quæ sequi debent, præponuntur: ut psalmo. 86. Fundamenta eius in montibus sanctis: diligit dominus portas Sion super omnia tabernacula Iacob. Gloriosa dicta sunt de te ciuitas Dei. Imò altè spectare si velint, ipsa particula, &, ostendit hæc duo capita fuisse vaticinationi Danielis ab ipso connexa. Potest particula, &, accipi pro quidam: ut sit sensus: Erat quidam vir, &c. Non sum in sciis, esse nonnullos asserentes, nihil vnquam fuisse à Iudæis in sacris biblijs mutatum: at si legissent eorum Thalmud, id profectò non assererent. Magni enim Iudæorum rabbini in eo libro fatentur, antiquos scribas, quos appellabant sophrim, nonnulla in diuinis literis mutasse: etiã si vera sententia maneret. Hi autem rabbini sunt rabbi Rahmon, rabbi Semuel, rabbi Iodan, rabbi Hannina, rabbi Simon, & alij. Quæ de re vide ex recentibus Petrum Galatinum lib. 1. de arcanis catholicæ veritatis cap. 8. Ex antiquis verò vide Hieronymum libro. 2. epistolæ ad Galatas, & in commentarijs in caput. 5. Michææ, & Iustinum martyrem in Triphone, & Origenem

in caput. 3. Matthæi, & in cap. 10. Jeremiæ. De his duobus capitibus vide ea, quæ diximus in proœmio ad lectorem.

¶ *Habitans in Babylone.* Babylò vrbs fuit in Chaldæa Babel quondam appellata, vbi turris excelsa extructa est, ut constat ex capit. 11. Genesis, quæ in cœlum aduersus Deum ipsum ab hominibus relinquentibus orientem erigeretur. Eodem modo postquam multi nostra hac memoria ab oriente & vero fidei lumine receferunt, aduersus Deum turrim impietatis suæ ædificarunt. Confixerunt enim Lutherani impia contra Deum dogmata, volentes superbè in sublime se extollere. Sed omnium instructio est Babel, id est confusio non solum linguarum, sed animorum, quia se à Deo separarunt: & fluctibus agitati succubuerunt. Nam Cain egressus à facie domini habitauit in terra Naid, ut habet translatio Septuaginta, Naid autem idem est quod fluctuatio: quicumque enim à Deo recedit, scelerum fluctibus quatitur, & mouetur, & nefarijs perturbationibus succumbit. Huius ciuitatis Babylonis meminit Plinius libro. 6. naturalis historię, Strabo libro. 15. & 16. Herodotus lib. 1. Ptolemæus libro quinto. De illa poteris videre, quæ supra diximus in primi capituli explanatione.

¶ *Et nomen eius Ioachim.* Quidam codices habent Ioacim: & rectius meo quidem iudicio: nam in Græco est Cappa, non autem Chi. Hic Ioacim erat Hebræus, & fuit à Iudæa in Chal-

Chaldæam cum alijs Iudæis abductus, & in seruitutem Babylonicam coniectus. Sed ibi diuitijs affluebat, & summum honoris gradum fuerat assecutus.

¶ *Pulchranimis, & timens Deum.* Hæc duo coniungit, nimirum corporis pulchritudinem & Dei timorem, quòd rarò simul inueniatur. Nam elegans corporis forma & eximia pulchritudo solent possidentes ad philautiam adducere: ex qua salutis animi negligentia dimanat. Vt enim tigris animal pulchrum & velocissimum videns imaginem suam in speculo, ad eò, ut aiunt, oblectatur pulchritudine sua, ut cursum relinquat, & capi à venatoribus patiat: ita pulchritudine præditi, eaque nimis delectati à virtutum cursu sæpe desistunt, & ab amore sui, à blandis delicijs, à falsis voluptatibus, à superbia, & arrogantia, & vitijs alijs huiusmodi, veluti à pestilentibus venatoribus capi sæpenumero patiuntur. Est quippe pulchritudo donum naturæ: sed sceleratis aliquando concessum, ne à iustis immoderatè desideretur, & diligatur. Sed illis esse potest instrumentum virtutis: & cum sapientia copulari. Ait enim Daniel capite primo, præcepisse regem Babylonis, ut adducentur ad se pueri, in quibus nulla esset macula, decori forma, & eruditi omni sapientia. Et quia Susana erat vtraque pulchritudine prædita & corporis & animi, dicitur hoc loco pulchra nimis, & timens Deum. Felix qui Deum timet, eiusq; èceptis ob-

lectatur: cui nihil est obseruatione eius antiquius: iuxta illud psal. 111. Beatus vir qui timet dominum: in mandatis eius volet nimis. Loquitur de timore casto, quo significatur pura sanctaque religio, & pietas erga Deum. De eo scriptum est psalmo. 24. Firmamentum est dominus timentibus eum. Et psalmo. 30. Quam magna multitudo dulcedinis tuæ domine, quam abscondisti timentibus te. Hoc est, quam dedisti timentibus te, in quorum animo posuisti. Et psalmo. 60. Dedisti hæreditatem timentibus nomen tuum. Et Deus apud Malachiam. 4. Orientur vobis timentibus nomen meum foli iustitiæ. Non solum timor excellens, omnibus numeris absolutus affert vtilitatem: sed ille etiam, quæ initialem vocant. Vt enim metus naufragij causa est, ut naus nimis onusta onere leuetur, & periculosa merces in mare proijciatur: sic timor initialis efficit, ut homo superuacaneas mundi diuitias, & turbulenta negotia deponat, & in vndas seculi proijciat. Vnde Iob capite trigesimo primo: Semper enim, inquit, quasi tumentes super me fluctus timui Deum, & pondus eius ferre non potui. Quotuplex autem sit timor, supra ostendimus: & quando bonus, quando verò malus dicatur.

¶ *Parentes enim illius cum essent iusti, erudierunt filiam suam.* Hinc colliges officium esse bonorum parentum filios suos bonis moribus salutaribusq; Dei præceptis instituere: ut

Ezech. 1.

Ionas. 1.

Psal. 86.

Rahm. Semuel. Iodan. Hanni. Simon. Galati.

Hieron.

Iustinus. Origen.

Genesis.

Gene. 4.

Plinius.

Strabo.

Herod.

Ptolem.

Similitudo.

Sup. 1.

psal. 111.

psal. 24.

psal. 30.

psal. 60.

mala. 4.

Similitudo.

Iob. 31.

præceptis

Origenes & Hieronymus hoc loco obseruarunt. Vt aquila solet pullos suos in nido positos ad directum solis splendorem dirigere, vt eius radios apertis ac firmis oculis respiciant: sic parentes debent filios suos statim in puertia ad Christum solem iustitiæ dirigere, vt eum colant, eum contemplantur, & summa charitate prosequantur. Ita fecit Tobias, qui vt in primo capite libri eius scriptum est, filium suum Tobiam à iuuentute docuit timere Deum, & abstinere ab omni peccato. Parentes, qui filijs suis habenas laxant, vt effrenatos sequantur appetitus, magna digni sunt pœna: & filiorum scelera illis meritò tribuuntur. Lacedæmonij cum duo fratres crudeli odio inter se dissiderent, patrem, vt ait Plutarchus, pœna mulctarunt, totum eorum delictum illi imputantes. Huiusmodi parentibus illud psalmi. 105. potest accommodari: Immolauerunt filios suos & filias suas dæmonijs. Cum cithara numeris suis absoluta discrepantes dissidentesque efficit concentus, non tam ipsa reprehenditur, quam citharædi manus minus apta ad eliciendos neruorum sonos: sic cum filius peruersorum morum sonos fundit intemperanter & dissolutè, non tam illi, quam patri est error ille tribuendus, quando pater eius flagitia dissimulat, & inulta relinquit. Et quia filij solent imitari patres, dicitur in antiquo prouerbio: Est filius patris: quo utitur Marcus Varro, vt ait Nonius Marcellus. Eo quidam Alexandrum mag-

num notauit, vt refert Philostratus in Aristide, quod patris ambitionem imitaretur. Imo immoderata Alexandri dominandi cupiditas eius patri imputatur, qui in illam non animaduertit. Idem potest dici de pontifice erga subiectos: de domino erga seruos: de magistro erga discipulos. Hac ratione ducti pharisæi Christum reprehendebant, quod discipulis suis permetteret manus non abluere ante ciborum sumptiones. Dicebant enim: Quare discipuli tui transgrediuntur traditiones seniorum? Non enim lauant manus suas, cum manducant. Hac in re attingebant scopum, quod referebant in magistrum discipulorum culpam, quam ipse videns non castigabat. Sed in hoc errabant, quod illud esse errorem credebant. Non enim discipuli tenebantur ad quamcunque cibi sumptionem manus abluere: nec ineptæ illæ impiorum Iudæorum traditiones eos obligabant. ¶ *Erat ei pomarium vicinum domui sue.* Id est, habebat hortum, siue agrum consitum proximum domui suæ. In quibusdam codicibus est pomærium: sed error est librarij aut typographi. ¶ *Ad ipsum confluebant Iudæi.* Nimirum qui fuerant à Iudæa Babyloniam abducti: erat enim apud illos in ampliore pretio, cæterisque honoratior. ¶ *Constituti sunt duo senes iudices in illo anno.* Etsi Iudæi captiui erant regis Babylonij, tamen constituebant sibi iudices ex natione sua de tribu Iuda, illud

illud ita rege permittente, & Deo ordinante. Nunquam enim sceptrum fuit ablatum de tribu Iuda nisi in Christi aduentu, iuxta Iacobi vaticinationem capite. 49. Genesis mandata. Iudæi autem constituerunt anno illo duos senes, qui ipsorum rempublicam gubernarent: quia senectus comparat usum atque experientiam multarum rerum, auctoritatem, consilium, & nominis amplitudinem: & extinguit turpium cupiditatum ardorem. Apud Romanos ordo amplissimus & consilium publicum & grauissimum, quod esset ex senibus, vocabatur senatus. Capite. 3. Exodi vbi nos habemus: Congrega seniores Israel. Pro, seniores, habent Septuaginta *γεροντας*, hoc est, senatum. Vt palma in iuuentute non fert fructum, sed postquam senescit, efficitur fructuosa: sic homo dum iuuenis est, non solet maturum solidumque virtutum & sapientiæ fructum præbere: at in senectute, quæ est maturitas ætatis, vberes pulchroque fructus producit. Capite. 12. ait ita Iob: In antiquis est sapientia, & in multo tempore prudentia. Et Ecclesiasticus. 25. Corona senum multa peritia, & gloria illorum timor Dei. Capite. 19. Leuitici ait Deus: Coram cano capite confurge, & honora personam senis. Sunt igitur senes honorandi, & in magistratibus & dignitatibus constituendi. Ait Xiphilinus in Augusto, præcepisse eundem imperatorem cuidam magno magistratu, vt illis tantum rempublicam gubernandam committeret, qui rerum experien-

tia pollerent: Plato dialogo. 6. de legibus docet, neminem esse ad reipublicæ gubernaculum admittendum, nisi sit annos natus quinquaginta ætatis. Est enim plerunque temeritas ætatis florētis, prudentia vero senectutis. Eratosthenes adolescentiam & iuuentutem veri & ætati comparabat, senectutem hyemis. Autores sunt Stobæus & Favorinus: licet asserat Aelianus libro. 13. de varia historia, Euripidem comparasse florentem ætatem cum vere, quando fructus & fruges in flore & herba sunt, senectutem autem cum autumno fecundissimo, quando vberes dulcesque fructus percipiuntur. Seneca in epistola quadam: Gaudeo, inquit, quod senuerim, quod vitia in me senuerint. Bion Borythenites, senectutem aiebat portum esse malorum teste Laertio: tametsi Maximus in sermonibus & Antonius in Melissa id attribuunt Soloni. Tunc reipublicæ labefactabuntur, & penitus euertentur, cum contemptis senibus sapientibus fuerint per adolescentes temerarios gubernatæ: cum pueri senibus debitum honorem non tribuerint. Volens Esaias præsentem tunc Hierosolymæ confusionem, imminensque exitium significare, satis esse putauit, dicere capite tertio, dixisse Deum: Dabo pueros principes eorum. Et paulo post. Tumultuabitur puer contra senem & ignobilis contra nobilem. Eodem modo Ieremias Threnorum quarto: Facies sacerdotum non erubuerunt, nec senum miserunt. Et

Et quamuis hæc de corporis senectute intelligantur: eatamē senectus quæ potissimum laudatur, est vita pura, integra, inuiolata, & virtutibus munita: etiam si non exeat terminos iuuentutis. Quod Deus dixit Mosi capite. 11. Numerorum: Congrega mihi septuaginta viros de senibus Israel, quos tu nosti, quod senes populi sint: de senibus iuxta morum gravitatem, virtutem & sapientiam intelligitur. Si enim corporis quæreretur senectus, à tot possent senes illi cognosci, à quot videri. Cùm autem Deus dicat: Quos tu nosti, quod senes populi sint: indicat non tam corporis, quam animi senectutem eligendam esse. Capite. 4. libri Sapientie scriptum est: Senectus venerabilis est non diuturna, nec annorum numero computata: cani enim sunt sensus hominis, & ætas senectutis vita immaculata. Salomon in ætate floescente Deum timuit, & dilexit, & sapientiam comparavit: ac in senectute & vitæ occasu contaminavit se pestilentibus flagitijs: & vt verbis vtatur diuinæ scripturæ: Deprauatum est cor eius per mulieres. Alia herbescencia caput habent candidum, sed caudam viridem. Eodem pacto hi duo senes: de quibus hic loquitur Daniel, cani erant, sed impudici: qui videntes pulchram Susannam eius obsceno exarserunt amore, & incredibili cupiditate turpis voluptatis flagrauerunt. Ex quo effectum est, vt perniciem sibi, æternamque infamiam pararent. Quemadmodum pulchra varietas colorum pan-

theræ allicit ad se alia animalia, quæ ibi interficiuntur, sic pulchritudo Susannæ illos petulantes senes ad se attraxit: qui tetram nomini suo maculam inurentes exitium sibi machinati sunt, & perpetuam labem in familia tanti generis reliquerunt.

¶ Quia egressa est iniquitas de Babylone à senioribus. Hæc ait Daniel dixisse dominum, quia ipse Daniel ea dixit spiritu domini. Solent enim diuini vates verba sua Deo, à quo illa accipiunt, tribuere. Ita Esaias capite. 1. Audite cæli, auribus percipe terra, quoniam dominus locutus est. Fortasse sunt hæc verba in aliquo propheta, sed ego ingenue fateor, me illa non inuenisse, saltem formaliter. Apud Ieremiam capite. 23. sunt hæc verba: A prophetis Ierusalem egressa est pollutio super omnem terram. Et. 29. Assumetur ex eis maledictio omni transmigratori Iudæ, quæ est in Babylone, dicentium: Ponat te dominus sicut Sedeciam, & sicut Achab, quos frinxit rex Babylonis in igne, pro eo quod fecerunt stultitiam in Israel, & mœchati sunt in vxores amicorum suorum: Dicit dominus. Et si enim Daniel nullam in horum duorum senum interitu mentionem faciat regis Babylonis, tamen eius permissione interfecti sunt. Fortasse fuerunt hæc verba quæ hic dicit Daniel, scripta in aliquo eorum librorum, qui desiderantur. Nam ex capite Numerorum. 21. fuisse quendam librum bellorum domini liquet, quem modo non habemus.

Esai. 1.

Iere. 23.

Iere. 29.

Num. 21.

Et

2. Par. 33.

Iosu. 10.

2. Reg. 1. 1. par. 29.

Zach. 10.

Similia.

Mat. 15.

Luc. 6.

Similitudo.

Et ex capite. 33. libri. 2. Paralipomenon constat fuisse librum Chozai, qui nunc non extat. Decimo capite Iosue, & primo capite libri secundi Regum fit mētio libri iustorum. In fine libri primi Paralipomenon sunt verba hæc: Gesta autem Dauid regis priora & nouissima scripta sunt in libro Samuelis videntis, & in libro Nathan prophetæ, atque in volumine Gad vidētis. Liber Samuelis est liber primus Regum: sed liber Nathan, & liber Gad desiderantur. Cùm autem multi ex libris antiquis iam non extent, probabile est, in aliquo eorum scripta fuisse verba hæc, quæ hoc loco à Daniele citantur.

¶ Qui videbantur regere populum. Aduerte. Non ait: qui regebant populum: sed qui illum regere videbantur. Præclare quidem: nam impij principes & pontifices destruūt, & non gubernant: tametsi videantur gubernare. Ad huiusmodi præsidē illud applicatur, quod ait Zacharias decimo: Opastor & idolum derelinquens gregem. Idolum oculos habet, sed non videt: os habet, sed non loquitur: pedes habet, sed non ambulat: ita nefarius præses videtur videre, loqui, ambulare: sed nihil minus. Vt lucerna non potest alias incendere, nisi ipsa incensa sit: sic nec qui præest, alios ad virtutē inflammare, nisi ipse ea sit præditus, eiusque amore inflammatus. Similiter nemo potest cæcum ducere, nisi videat. Nā vt Christus dominus ait: Si cæcus cæcum ducat, ambo in foveam cadunt. Vt norma qua laterū

æqualitatem fabri perpēdunt, non potest alia ad rectam æqualitatem ducere, nisi ipsa sit æqualis: sic nec princeps famulorum vitam ad certam rationis regulam dirigere, nisi ipse sit rectus.

¶ Omnes qui habebant iudicia. Id est omnes Iudæi, qui habebant controuersias & causas. In Græco est: *οἱ κρινομένοι*. Hoc est, omnes litigantes. Ac ita habent nonnulli codices emendati ad marginem. Sed sensus est idem.

¶ Cùm autem populus reuertisset per meridiem. Hoc est, cùm populus hora meridiana egressus esset ab aula Ioacim, vbi causæ & iudicia agebantur: & vnusquisque se ad propriū conferret domicilium.

¶ Ingrediebatur Susanna, & deambulabat in pomario viri sui. Exhibat è domicilio suo, & ingrediebatur hortum clausum, vbi deambulabat. Tēpus illud eligebat, quando domus erat hospitibus vacua: ne ab illis videretur: diligebat enim verecundiam & solitudinem. Eam ob causam non peragrabat plateas: ne exemplo Dinæ experiretur detrimētum. Sed in horto suo abstruso deambulabat. Hinc colligit Origenes licere cōueniente tempore & loco deambulare ad corpus reficiēdum & sustentandum.

Gene. 34

Origen.

¶ Et videbant eam senes. Nam aut ipsa eorum aspectum non reformidabat ob eorum senectutem, & sanctitatis opinionem: aut ab illis aspici nesciebat.

¶ Exarserunt. Hoc est, obsceno amore flagrarunt. Ideo ait Iob capite. 31.

Iob. 31.

Ignis

Ose. 7. Ignis est vsque ad perditionem deuorans. Et Oseas. 7. Omnes adulterantes quasi clibanus succensus à coque. Hoc potest de amore erga idola intelligi: sed est metaphora de sumpta ab ardente erga mulieres amore, qui animum incendit, & intelligentiam atq; rationem obscurat. Id intelligens Ecclesiasticus ait capite nono: Auerte faciem à muliere compta, & ne circumspecias speciem alienam. Propter speciem mulieris multi perierunt: & ex hoc concupiscentia quasi ignis exardescit. Et Dauid psalmo. 118. Auerte oculos meos, ne videant vanitatem: in via tua viuifica me. Deberent senes illi appetitibus deprauatis resistere, & cum hostibus animæ fortiter præliari. Vult enim Deus, cœlestis ille dux, vt sui milites vehementer pugnent, & strenue congregiantur. Id significat diuinus vates, cum ait psalmo. 59. Dedisti metuentibus te significationem, vt fugiant à facie arcus. Quæ verba possunt ex Hebræo recte transferri. Dedisti metuentibus te vexillum, vt triumpharent à facie arcus. Hoc est, voluisti, vt tui forti animo militarent aduersus proprias appetitiones corruptas, vt ita de sagittis arcuum, de funestis tentationibus, de se ipsis triumpharent. Milites enim in prælio fortius pugnant videntes vexillum, quàm si illud non videant. Tu autem aduerte: litera quædam habet fugere, altera vero triumphare, & extolli: quia fugere seipsum triumphare est, & efferri. Vult Deus vt à nobis ipsis fugiamus, quò de nobis

victoriam reportemus. Hęc fuga est illustris victoria, gloriosus triumphus, & admirabile trophæum. Debemus à nobis fugere ad Deum: at illi duo senes à Deo fugerunt ad se ipsos, seq; statim deprauatæ appetitiæ tradiderunt.

¶ Declinauerunt oculos suos, ne viderent cælum. Iuxta illud psalmographi: Oculos suos statuerunt declinare in terram. Non cælum curarunt, sed terram: non spiritum, sed carnem. Permiserunt oculos animi sui obcæcari. Nec mirum: nam veteres amorem cæcum pingebant: quoniam non solum ipse cæcus est, sed eos etiam plerunque efficit cæcos, quos amplectitur. Vnde Oseas quarto capite: Fornicatio, inquit, & vinum, & ebrietas auferunt cor. Et Homerus Mantuanus huiusmodi amorem vocat cæcum ignem, cum ait: Vulnus alit venis: & cæco carpitur igne.

¶ Neq; recordarentur iudiciorum iustorum. Quæ scilicet ipsi vt iudices erant iustelaturi. Vel neq; reminiscerentur iustorum iudiciorum Dei. Nam impij eorum obliuiscuntur: iuxta illud diuini Psaltis: Auferuntur iudicia tua à facie eius.

¶ Sicut heri & nudiustertius. Id est pro more quotidiano: sicut solita fuerat tempore præterito. Schema est in literis diuinis vsitatissimum: vt Genesis. 31. Deuteronomij. 19. primo Regum. 19. secundo Reg. 5. & multis alijs in locis.

¶ Afferte mihi oleum & smegmata. Hoc oleum erat liquor aliquis aromaticus quo fœminæ tunc vngere corpus sole-

Albert.

solebant. Smegma erat etiam liquor ex aqua & hordeo ad corpus refrigerandum. Albertus magnus ait smegmata vnguenta esse, quibus sudores restringuntur. Alij asserunt esse saponem, quo & vestes & corpora abluuntur: à verbo *סוּמְגָוָה*, quòd est abstergere, & perpurpare.

¶ Cum autem egressæ essent puellæ, surrexerunt duo senes, & accurrerunt ad eam, & dixerunt. Ecce ostia pomarij clausa sunt, & nemo nos videt: & nos in concupiscentia tua sumus. Quam ob causam asserunt nobis, & commiscere nobiscum. Quod si nolueris, dicemus cõtra te testimonium, quòd fuerit tecum Iuuenis: & ob hanc causam miseris puellas à te. Ingenuit Susanna, & ait: Angustia sunt mihi vndique: si enim hoc egero, mors mihi est: si autem non egero, non effugiam manus vestras. Sed melius est mihi absque opere incidere in manus hominum, quàm peccare in conspectu domini. Et exclamauit voce magna Susanna: exclamauerunt autem & senes aduersus eam. Et accurrit vnus ad ostia pomarij, & aperuit. Cum ergo audissent clamorem famuli domus in pomario, irruerunt per posticum, vt viderent, quid nam esset. Postquam autem senes locuti sunt, erubuerunt serui vehementer: quia nunquam dictus fuerat sermo huiusmodi de Susanna. Et facta est dies crastina. Cumque venisset populus ad Ioacim virum eius, venerunt & duo presbyteri pleni iniqua cogitatione aduersus Susannam, vt interficerent eam. Et dixerunt coram populo: Mittite ad Susannam filiam Helciae, uxorem Ioacim. Et statim miserunt. Et venit cum parentibus & filijs, & vniuersis cognatis suis. Porro Susanna erat delicatani-

mis, & pulchra specie. At iniqui illi iusserunt, vt discoperiretur: erat enim cooperta, vt vel sic satiarentur decore eius. Flebant igitur sui, & omnes, qui nouerant eam. Consurgentes autem duo presbyteri in medio populi posuerunt manus suas super caput eius. Quæ flens suspexit ad cælum, erat enim cor eius fiduciam habes in domino.

¶ Cum autem egressæ essent puellæ. Hoc est, egressis puellis à pomario accesserunt duo senes ad Susannam, quæ sola manebat.

¶ Si enim hoc egero, mors mihi est. Id est, si assentiar vobis, mors mihi est à lege inflictæ. Iubebat enim lex occidi adulteram capite. 20. Leuitici: & 22. Deuteronomij. Vel sic: Si peccauero, & nefarium adulterij facinus admiserò, in mortem animæ incurro, incido in crimen mortiferum. Flagitium graue & funestum mors est: ideo enim appellatur peccatum mortale, quòd animam occidat. Id intelligens sapiens ait: Homo per malitiam occidit animam suam. Et Christus dominus: Dimitte mortuos sepelire mortuos suos. Quid est apud Ezechielem. 37. campus plenus ossibus mortuorum, nisi mundus plenus peccatoribus? Id intelligens diuus Paulus ait capite. 2. epistolæ ad Ephesios: Vos conuiuificauit, cum essetis mortui delictis & peccatis vestris. Id est, cum propter peccata vestra mortui essetis, & morte æterna digni. Et in priore ad Timotheum. 5. Virtus quæ in delicijs est, viuens mortua est. Et capite octauo ad Romanos: nos:

Leuit. 20.
Deut. 22.

Leuit. 20.
Deut. 22.

Sap. 16.
Matt. 8.

Luc. 9.
Ezec. 37.

Ephes. 2.

1. Tim. 5.

Rom. 8.

nos: Si secundum carnem vixeritis moriemini. Et. 14. eiusdem apellat mortuos, iustos autē viuos, cum ait: In hoc enim Christus mortuus est, & resurrexit, vt & viuorum & mortuorum dominetur. Hoc est, tam eorum qui sunt in gratia, quàm eorum, qui sunt pestilente scelere maculati. Methodius tamen per viuos intelligit animos immortales, per mortuos autem corpora ad interitum tendentia. Et diuus Ioānes ait cap. 3. Apocalypsis: Nomen habes, quod viuas, & mortuus es. Hoc est, censeris viuus quoad corpus, & mortuus es quoad animam: quia nec Deum diligis, nec proximum. Et capit. 3. prioris epistolæ suæ: Nos scimus, inquit, quoniam translatus sumus de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres. Qui non diligit, manet in morte. Hæc ille: & sapienter quidem. Nam Deus est cætrum, in quo lineæ sunt coniunctæ & simul congregatæ. Vt enim in sphaera fieri non potest, vt linea in centro separetur à linea, nisi separetur à centro indivisibili: ita haud quamquam potest fieri, vt nos à nobis per disidium & discordiam separemur, quin à Deo disiungamur. Qui odio & inimicitia prosequitur proximum, à Deo est diuisus, & separatus: & ex consequente à vita: ipse enim ait apud Ioanē. 11. Ego sum resurrectio & vita. Et. 14. Ego sum via, veritas, & vita. Igitur qui nō diligit, separatur à centro: separatus à cætro separatur à Deo: separatus à Deo separatur à vita: separatus à vita manet in morte. Ergo qui nō diligit, manet

in morte. Hæc est illius loci diui Ioānis philosophia, excelsa quidem & cœlestis, quam ipse paucis, sed plenissimis sapiētię verbis nos docuit. Quemadmodum separata anima à corpore illud dicitur mortuum: ita separata gratia ab anima ipsa anima mortua appellatur. Vnde Augustinus gratiam animam animæ vocauit, & peccatum mortem. Hæc est mors, de qua ait Iacobus apostolus in epistola sua canonica: Peccatum cum cōsummatum fuerit, generat mortem. Nā vt ait Ezechiel. 18. Anima quæ peccauerit, ipsa morietur. De hac morte intelligitur illud secundi Regum. 22. Præuenerunt me laquei mortis. Et illud Tobia. 12. Eleemosyna à morte liberat. Hanc mortem machinatur nobis diabolus, qui venit, vt furetur, mactet, & perdat, vt verbis vtar diui Ioannis capite decimo. Christus autem, vt ipse eodem ait loco, venit, vt vitam habeant, & abundantius habeant. De hac vita ait diuus Petrus capite tertio prioris canonicæ suæ: Tanquam cohæredibus gratiæ vitæ. Et diuus Ioannes capite etiam tertio prioris epistolæ suæ: Translati sumus de morte ad vitam. Quemadmodum vita animalium procedit à corde, & vita arborum à radice: sic vita gratiæ à diuina misericordia. Eā ob causam ait psalmographus: Quærite dominum, & viuet anima vestra. Sed quoniam multi renuunt vitam hanc, quam Deus voluntate præcedente vult omnibus tribuere, manent sine gratia duri & obstinati. In venis lapidum inueniuntur

August.

Iaco. 1.

Ezec. 18.

2. Reg. 22. Tob. 12.

Ioan. 10.

1. Pet. 3.

1. Ioan. 3.

Similitudo.

Psal. 68.

Similitudo.

2. Tim. 2.

Mat. 10.

aliquando imagines quædam & figuræ, licet imperfectæ animalium: nam intendens natura producere animal, cum non inueniat dispositionem, producit animalis figuram, non autem vitam: & manent lapides illi figuris ac imaginibus insigniti. Ita Deus etsi paratus est semper ad gratiam infundendam: vult enim, vt diuus ait Paulus, omnes homines saluos fieri: cum tamen nos inueniat minimè dispositos, solet eam dimittere: ex quo efficitur, vt figuram habeamus viuorum, cum tamen mortui simus: & per flagitiorum obstinationem in lapidum duritiem transeamus. Aspicias funestum peccatum mortem esse, de qua hoc Danielis loco loquitur Susanna.

¶ *Si autem non egero, non effugiam manus vestras.* Id est, si vobis non assentiar, me ad cædem falso crimine vocabitis.

¶ *Absque opere.* Hoc est sine peccato. Sensus est: Potius volo mori, quàm Deum offendere, & me nefario flagitio polluere. Mortem corporis potius eligo propter Deum, quàm turpiter peccare. Magna profectò honestas & constantia, & gloriosa scemina digna: quæ nos docet exemplo suo, vt eximiam mortem turpi vitæ anteponamus. Nam vitæ curriculum breue est, cursus gloriæ sempiternus: corpus est caducum, anima immortalis. Eam ob causam dicebat Christus dominus apud Matthæum. 10. Nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere: sed

potius timete eum, qui potest animam & corpus perdere in gehennam. His Dei nostri verbis incensum infiniti homines mortem contemunt, & ad ipsius gloriam, verèquè honestatis præstantiam morte etiam proposita amore inflammati rapiuntur. Qui ita vitam propriam dilexerint, vt eam Christo proposuerint, amittent illam: qui autem parati extiterint ad illam propter Christum fundendam: vbi existimant vitæ iacturam facere, acquirunt illam: perdunt enim temporalem, & consequuntur æternam. Id voluit dñs Iesus his verbis significare apud Ioannem. 12.

Mat. 10.

Ioan. 12.

Qui amat animam suam, perdet eam: & qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam. Quemadmodum qui seudum habet ad tempus, nimirum in vltima vita duntaxat, & desiderat illud in fatiosum, vt aiunt, habere, reddit illud proprio domino, qui illud ei donat perpetuò: sic nos cum vitam habeamus ad tempus, debemus illam Deo tribuere, vt illam æuo sempiterno possideamus. Vt vir prudens arculam incendio, aut naufragio potius exponit, quàm pretiosum monile, quod in ea continere solebat: dat enim operam, vt illud quod maioris est pretij, potius seruet, quàm arculam: ita nos debemus corpus potius periculo committere, quàm animam: & summa opem nitenti, vt eam custodiamus, quod multo sit illo pretiosior & præstantior. Huius sceminae fortitudinem & honestatem imitemur, quæ vt Chrysostronus ait in homilia de Susanna, aspernabatur,

Simile.

Simile.

Chryso.

batur, quod audiebat, quia timebat eum, quem nihil latebat.

¶ Exclamavit voce magna Susanna. Ut scilicet se à senibus defenderet manus ei ac vim inferentibus, & stuprum inferri conantibus. Fortior fuit Susanna, quam Lucretia, quæ ne macularetur infamia, quam ei Tarquinius minabatur, cõsensit corpore maculari: sed postea illarũ stuprum morte luit voluntaria, ut Titus ait Liuius lib. i. ab vrbe condita. At Susanna nulla infamia territa adduci potuit, ut impudicis senibus sensum præberet, quin potius aduersus eos magnas & queribundas voces emisit.

¶ Exclamauerunt autem senes aduersus eam. Quasi scelus eius ferre non valentes: & ut eam prius accusarent. Eodem pacto fecerat impudica illa Aegyptia vxor Putifaris, quæ videns se à casto Ioseph contemptã, clamoribus, & accusationibus omnia miscuit.

¶ Et occurrit vnus. Subaudi, de duobus senibus: & aperuit ostium pomarij, tanquam per illud adulter fugisset.

¶ Venerunt & duo presbyteri. Hoc est, duo senes, qui calumniam in Susannam adhibebant, cui falsum crimẽ obieciabãt. Qui ante vocabãtur senes, modò vocantur presbyteri. Presbyter enim idem est quod senex, siue senior. Quam ob causam sacerdotes ob morum grauitatem presbyteri dicuntur. Et credibile est illos duos senes fuisse sacerdotes: erant enim de tribu Iuda, quæ erat cõtribus Leui matrimonijs coniun-

cta. Ex Leui autem erãt sacerdotes, ¶ Venit cum parentibus & filijs, & vniuersis cognatis suis. Credibile est, narraffe eam illis omnem veritatem: suam castitatem, & senum impudentiam. Quam ob causam eam comitabantur.

¶ Erat enim cooperta. Honestatis causa. Vel obruborem, pudorem, luctũ, & mœstitiã.

¶ Posuerunt manus suas super caput eius. Veluti in testimonium veritatis accusationis proponendæ: ut crimen quod eam admisisse dicebant, in caput ipsius redundaret. Capite Leuitici. 24. scriptum est: Ponãt omnes, qui audierint, manus suas super caput eius, & lapidet eum populus vniversus. Vel ponere manus super caput alicuius est eius infelicitatem significare.

¶ Quæ flens suspexit in cœlum. Ut oculis corporis piarum lachrymarum plenis cœlum corporeũ aspiceret: & mentis oculis Deum intueretur verum iudicem, in quo solo spem figebat: cuius summa animi intentione auxiliũ implorabat. Eiusu committebat negotiũ, qui est conficius veritatis. Idem faciebat Iob,

qui dicebat capite sextodecimo: Ecce enim in cœlo testis meus, & conscius meus in excelsis. Hoc in acerbis calamitatibus est viris iustis singulare solatium, credere iustum Deum omnia aspicere, & potentissimum dominũ ac clemētissimum patrem ærumnas suorũ clarissimè intueri. Id cõsolabatur Susannam: eamq; incitabat, ut vim lachrymarum profundens ad ipsum Deum tanquam

tanquam ad arcem tutissimam peccatore toto confugeret. Idẽ sentiens Iosaphat periculis cinctus, & in calamitate versatus has voces emisit: Cũ ignoremus, quid agere debeamus, hoc solum habemus residui, ut oculos nostros dirigamus ad te. Solum Deum cogitabat, & inuocabat, & in illum mentis aciem intendebat. In eadem sententia erat Dauid, cũ aiebat psalmo. 24. Ad te domine leuaui animam meã: Deus meus in te cõfido, non erubescam. Et paulò post: Oculi mei semper ad dominum, quoniam ipse euellet de laqueo pedes meos. Et psalmo. 120. Leuaui oculos meos in mōtes, vnde veniet auxilium mihi. Et psalmo 122. Ad te leuaui oculos meos, qui habitas in cœlis. Quare nos in ærũnis versati oculos ad sancta cœlitẽpla sublatos habeamus, clementem Deum precibus ardente pietate incensis obsecrantes, ut calamitates nostras placidis oculis intueatur, nos à periculis eripiat, & magnitudinem suæ erga nos misericordiæ ostendat. Sed etiam si non statim videamus liberationem nostram, nõ tamen debemus cadere animo in acerbitatibus versati, & telis falso- rum testimoniorum percussi: Nam ut arca fœderis trãsiuit per fluctus, atque Iordanis aquas, afflictionum significatrices, ad dulcem promissionis terram: ita nos per multos calamitatum fluctus ad suauem cœlorum patriam perducendi sumus: si Deum fuerimus summo amore persecuti, & ad illum prompto animo confugerimus. Non existimemus

ipsum Deum nos repellere, quin potius credamus eum esse, qui tempore opportuno nobis feret opẽ: quoniam ipse nos ad se ipsum inuitat, cũ ait apud Matthæum. 11. Venite ad me omnes, qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam vos. Tollite iugum meum super vos, & inuenietis requiem animabus vestris. Requie nobis præcipue animi promittit, non corporis. Ex quo efficitur, ut viri pietate ac virtute præstantes in medio calamitatum sentiant singularem animi consolationem. Tu verò perpende afflictionis utilitatem, quæ ab intimo Susannæ peccatore lachrymas eduxit. Nec solum pios animos, sed dura pectora aliquando cõpungit. Ut petra percussa virga effudit aquarum cõpiam: sic cor afflictione vulneratũ lachrymarum abundantiam. Felix calamitas quæ nos mouet ad piã lachrymas, & ducit ad Deum. Nam ut diuus ait Gregorius, mala quæ nos hinc premunt, ad Deum ire compellunt. Ac ut diuus ait Paulus in secũda ad Timotheum: Si sustinebimus, conregnabimus. Et ad Romanos: Si compatimur, ut & glorificemur. Quare nõ debemus cadere animo, & amittere tolerantiam, cũ nos viderimus ærũnis, falsisq; testimonijs afflictos: quin potius ante oculos ponamus verba illa diui Pauli capit. 6. posterioris ad Corinthios: In omnibus exhibeamus nos metipso sicut Dei ministros in multa patientia, in tribulationibus: per arma iustitiæ à dextris & à sinistris, per gloriam & ignobilitatem, per infamiam

miam & bonam famā, vt seductores & veraces. Intelligamus esse afflictionem potionem salutarem à sapiente medico datam: qua viri magnanimi nutriuntur, & recreantur. Vt profunda magni fluuij aqua maiores pisces generat quā exigui fluminis parua: sic quāto maior est afflictio, tanto maiores alit animos & spiritus. Filij Israelis quāto magis opprimebātur ab Aegyptijs, tāto amplius crescebant. Vt pisces sine aqua putrescunt, iuxta id quod ait Esai. 30. sic homines sine calamitate. Non legimus Susannā vquam tā ardentes preces emisisse ad Deum, nec tam vehementer ad cælum suspexisse, quā cum se vidit in calamitatum angustijs versatam. Vt colūba videns se & retibus aucupum, & iaculis ac sagittis agitatam, nullū salutaris videt remedium, quā altum petere, & in sublime volare: ita pia ac innocens Susanna videns se falsis duorū impudicorum senum testimonijs lacessitam, nullum vtilius alleuamentum & per fugium suis inuenit incommodis, quā tendere in cælum, & ad diuinum numē afflictō animo euolare.

¶ Et dixerunt presbyteri: Cū deambularem in pomario soli, ingressa est hęc cum duabus puellis: & clausit ostia pomarij: & dimisit à se puellas. Venitq; ad eam adolescens, qui erat absconditus, & cōcubuit cum ea. Porro nos cū essemus in angulo pomarij videntes iniquitatem, cucurrimus ad eos: & vidimus eos pariter commisceri. Et illum quidē non quimus comprehendere, quia fortior nobis

erat: & aperto ostio exiuit: hanc autem cū apprehēdissemus, interrogauimus quis nā esset adolescens? & noluit indicare nobis. Huius rei testes sumus. Credit eis multitudo quasi senibus, & iudicibus populi. Et condemnauerunt eā ad mortē. Exclamauit autē voce magna Susanna, & dixit: Deus æternæ, qui absconditorū es cognitor, qui nosti omnia, antequam fiat, tu scis, quoniam falsum testimonium tulerūt contra me: & ecce morior, cū nihil horum fecerim, quæ isti maliuose cōposuerunt aduersum me. Exaudiuit autem dñs vocem eius. Cūq; duceretur ad mortē, suscitauit dñs spiritū pueri iunioris, cuius nomē Daniel: & exclamauit voce magna: Mūdus ego sum à sanguine huius. Et conuersus omnis populus ad eum dixit: Quis est hic sermo, quē tu locutus es? Qui cū staret in medio eorū ait: Sic fatui filij Israel, non iudicantes, neque quod verum est cognoscentes, cōdenastis filiam Israel? Reuertimini ad iudicium, quia falsum testimonium locuti sunt aduersus eam. Reuersus est ergo populus cum festinatione: & dixerunt ei senes: Veni, & sede in medio nostrū, & indica nobis: quia tibi Deus dedit honorem senectutis. Et dixit ad eos Daniel: Separate illos ab inuicem procul: & dyu dicabo eos.

¶ Et dixerūt presbyteri. Hoc est, duo senes impudici, iudices illius anni.

¶ Ingressa est hęc. Particula, hęc, indicat contempionem: Ac si dicerent: ista scelerata: quam nominare non audemus, quod sit nomine indigna. Ita Iudæi de Christo dixerunt: Non hunc, sed Barrabam. Et alibi: Hic autem vnde sit, nescimus. Et alibi: Hunc inuenimus subuer-

subuertentem gentem nostram.

¶ Cū essemus in angulo pomarij. Vt scilicet possemus causas & controuersias conferre, & occulte eas communicare.

¶ Huius rei testes sumus. Estis quidē, sed mendaces, falsum testimonium in fœminam innocentem dicoetes. Iuxta autem Susanna Deū habet testē, qui nec fallit nec fallitur. Ipse ait apud Ieremiā. c. 29. Ego sum iudex & testis. De illo ait Dauid psalm. 88. Et testis in cœlo fidelis. Præter hūc testē habet Susanna cōscientiā suam, qua oblectabatur. Nam vt ait apostolus. 2. ad Corinthios. ca. 1. Gloria nostra hęc est testimonium cōscientiæ nostræ. Sed non est mirum audisse Susannā aduersus se falsum crimen, cū de Christo Deo nostro sit dictum capit. 26. euangelij Matthæi: Audis quanta aduersum te testificantur? Testes requirūtur in iudicio, sed veri, graues, & integri.

Exo. 20. Capite. 20. Exodi ait Deus: Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium. Testis verus similis est vitro puro liquoris: infusi colorem referenti: & splendido speculo propriam rei imaginem repræsentanti. Capiti. 23. Exodi sunt hęc verba mandata: Non suscipies vocem mendacij, nec iūges manum tuam, vt pro impio dicas falsum testimonium. Hoc est, Ne admittas rumorem falsum aduersus proximos tuos: nec adiuues impium hominem falso testimonio. Vel, nec paciscaris cum impio, vt sis testis iniquus. Dare enim alicui manum est ei opem ferre, aut cū illo pa-

cisci. Vel iungere manus, illo loco idē est quod iurare. Prohibet Deus omne falsum testimonium, illud præfertim, quid est iure iurando confirmatum. Solet Deus falsos testes graui supplicio afficere: iuxta illud capituli Prouerbiorum. 19. Testis falsus non erit impunitus: & qui mendacia loquitur, nō effugiet. Et illud cap. 21. Testis mendax peribit. Et illud cap. 28. Ecclesiastici: Lingua testificans adducit mortem. Id quod his duobus senibus contigisse testatur scriptura. Intolerabili laborat stultitia, qui existimat se mendacijs esse victoriā perpetuā consecuturū. In Prouerbijis ait ita sapiens cap. 10. Qui nititur mendacijs, pascit vêtos, idē autem ipse sequitur aues volantes. Sed mendacia iocosa aut officiosa non tantum afferunt detrimento, quantum perniciofa: cuiusmodi erant ea, quæ duo senes aduersus innocentem Susannam dicebant. Quare merito fuit illis vita erepta. Vt membra quædam amputantur, si carent spiritu, & reliquas corporis cõtaminant partes: sic falsi testes in re graui sunt ab hominum sociatione tanquā à corpore humano segregadi. Medici enim mēbra putrefacta secant, ne alia mēbra labefactent. Et qui rēpublicam saluā esse volūt, homines perditissimos ex vrbe depellunt, ne alios corrumpant.

¶ Et condemnauerunt eam ad mortem. Approbantes sententiam à iudicibus latam aduersus eam.

¶ Exclamauit autem voce magna. Cū magnum esset periculum, magna voce Susanna ad dñm clamauit: &

Ambro. Ambrosius lib. 3. officiorum ait: Dū honestati intendit, etiam vitam reseruat: quæ si id, quod sibi videbatur ad vitam utile, præoptauisset, non tantā reportasset gloriā. Imò etiam id quod non solū inutile, sed etiā periculosum foret, fecisse, pœnā omnino forsitan non euasisset. ¶ *Qui absconditorum es cognitor.* Id est, qui omnia cognoscis, quamuis hominibus abscondita. Id ait in epistola ad Hebræos apostolus his verbis: Non est vlla creatura inuisibilis in cōspectu eius: omnia autē nuda & aperta sunt oculis eius. Deus incōmutabilis & sempiternus omnia in luce propria, in se ipso tāquā in clarissimo speculo, omnium rerū similitudinē atq; ideam continēte & repræsentante inuariabiliter conspicit. Vnde Ecclesiasticus cap. 23. Dño Deo, inquit, ante quā crearentur, omnia sunt agnita, & post perfectum respicit omnia. Ideo sequitur in hac oratione Susannæ: Qui nosti omnia ante quā fiant. Perpende obsecro, quemadmodū Susannæ doctio calamitate & dolore augeatur. Vt ignis flatu pressus accrescit: sic virtus afflictione agitata propagatur. ¶ *Suscitauit dominus spiritum pueri.* Excitauit Deus gratiam, quam in Daniele contulerat, & in actum insolitum ac diuinū fecit procedere. Spiritum in eo quiescentē, & propter ætatis imbecillitatē opera sua non ostendentē suscitauit Deus, ut admirabilem pueri sapientiam & virtutem, eximiam Susannæ ho-

nestatem & innocentiam, & effrenatam senum intemperantiam & calumniam declararet. ¶ *Mundus sum ego à sanguine huius.* Hoc est, nō assentior huic capitali sententiæ: Exclamo esse feminam hanc innocentem, atq; iniuste damnatam. Hæc verba procedebant à Spiritu Dei, quē habebat. At multo aliter fecit Pilatus, qui verbis dixit esse se innocentē à sanguine Christi, re autem ipsa illū ad mortem damnauit: Quid illi proderat manus lauare, cum de eius, & Iudæorū manibus illud intelligatur Esaia: Manus vestræ sanguine plenæ sunt? Accipitur sanguis pro morte: vt Genes. 4. Vox sanguinis fratris tui clamat ad me. Et. 4. Regum. 9. Vlciscar sanguinem seruorum meorū. Accipitur etiam sanguis pro pecunia, qua emitur alimentū, quod vertitur in sanguinem. Ita illud Michæ intelligitur aduersus impios principes & magnates iudicium obmunera peruertentes, populumq; tributis onerantes: Qui ædificatis Sion in sanguinibus. Hoc est, qui extruitis ædificia pecunia, quā pauperibus eripitis, quā illi erant alendi? Qui ornatis montem Sionem aulis magnificis, & in Hierosolymam in eo sitam ornamenta ædificiorum cōgeritis muneribus, quæ à litigantibus accipitis, & tributis, quibus populū opprimitis, & oneratis. Eodē pacto Habacuch cap. secundus: Væ qui ædificat ciuitatē in sanguinibus. Fortasse hoc dixit propter cædes, quas impij iudicēs viris innocentibus moliebantur. Ita intelligi

ligi potest illud Dauidis psalmo. 50. Libera me de sanguinibus Deus Deus salutis meæ. Ita appellat nefarium scelus, quod in morte Viræ quæ expulit à vita, cōmisit. Vel per sanguines quolibet peccata intelliguntur: vt apud Oseā quarto: Sanguis sanguinem tetigit. Hoc est, scelera eorum sunt continua. Passim tamen sanguis accipitur pro morte: vt Genes. 37. Et celauerimus sanguinē ipsius. Exodi. 22. Si fur accepto vulnere mortuus fuerit, percussor nō erit reus sanguinis. Primo libro Machabæorum ca. 9. Vindicauerunt vindictā sanguinis fratris sui. Matthæi. 23. Non essemus socij eorum in sanguine prophetarum. Et 27. Sanguis eius super nos, & super filios nostros. Et hoc Danielis loco: Mundus ego sum à sanguine huius. ¶ *Quis est iste sermo, quem locutus es?* Id est, quid sibi volunt hæc verba, quæ loqueris? Voluit Deus, vt homines illi Daniele loquentem attenderent, cumq; quid de negotio illo sentiret, interrogarent. ¶ *Sic fatui filij Israel.* Sensus est: Tam stulti estis o filij Israelis, vt re nondum liquidò cognita & explorata, ita præcipitæmini in Susannam, mulierem fama claram, nobilitate insignem, honestate admirandam, verè Israelis filiam imitatione virtutum, vt citra disquisitionem illā ad mortem damnaretis? Hinc colligimus in causa capitali magnam cautionem & maturitatem esse adhibendam, & grauissimo iudicio esse huiusmodi causam iudicandam.

Cæterum Daniel homines illos vocat fatuos non ira ductus, nec odio concitatus, sed amore veritatis cōmotus. Nō vt eos iniuria afficeret, sed vt ipsi hac reprehensione verbis aspera, sed charitatis plena resipiscerent, & ad veritatem mentis oculos reuocarent. Eodē pacto diuus Paulus: O insensati Galatæ quis vos fascinauit non obedire veritati? Et Christus Deus noster apud Lucā. 24. O stulti & tardi corde ad credendum. Quemadmodum medicis non indignantur ægrotis, sed eorum morbis aliquando asperis medantur remedijs: ita qui alios viderint incidere in errorem, non debent iracundia ita stomachari, & illis irasci, vt velint eos continere, eorum æstimationem offendere, & maledictis violare: sed vira corrigere: & verbis aliquando lenibus, aliquando duris, si opus fuerit, delinquentes ad virtutem traducere. Quare quemadmodum qui admonent amicè, audiendi sunt: ita qui inimicè insectantur, repellendi. Quod autem ait dominus: Qui dixerit fratri suo fatue, reus erit gehēnæ ignis: intelligitur, quando hoc ex contumptione, & ira, & malevolentia, & proposito lædendi procedit. Porro Daniel noluit illius erroris participes esse: quin potius errantes feruore charitatis obiurgauit. Id docet apostolus capite. 5. ad Ephesios, cum ait: Nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum: magis autem redarguite. ¶ *Et dixerunt ei senes.* Non illi duo iniqui, qui Susannā ad capitis periculum

riculū vocauerāt: sed homines, qui aderant, senectute confecti, qui ceteros ætate & honore anteibant.

¶ *Quia tibi dedit Deus honorem senectutis.* Id est, quando quidem tãtam tibi Deus dedit auctoritatem, vt honor senibus ob ætatis vetustatē, grauitatem & virtutem debitus, tibi adolescenti tribuatur. Ex modo Danielis intellexit populus, eū esse diuinitus instructum, in eoq; esse spiritum Dei excitatum.

¶ *Separate illos.* Subaudi, iniquos duos senes. Hoc ideo fecit, ne inter se cōferentes sermones nouum aliquid fingerent mendacium.

¶ *Cum ergo diuisi essent, alter ab altero, vocauit vnum de eis, & dixit ad eū: Inueterate dierum malorum nunc venerūt peccata tua, quæ operaberis prius iudicans iudicia iniusta, innocentes opprimens, & dimittens noxios, dicente domi-*

Exod. 23. *no: Innocentem & iustum non interficies. Nunc ergo si vidisti eam, dic sub qua arbore videris eos colloquentes sibi. Qui ait: Sub schino. Dixit autem Daniel: Rectè mentitus es in caput tuum. Ecce enim angelus Dei accepta sententia ab eo scindet te medium. Et amoto eo iussit venire alterum: & dixit ei: Semen Chanaan, & non Iuda species decipit te, & concupiscētia subuertit cor tuū: sic faciebatis filiabus Israel: & illæ timētes loquebantur vobis: sed non filia Iuda sustinuit iniquitatem vestram. Nunc ergo dic mihi sub qua arbore comprehenderit eos loquentes sibi. Qui ait: Sub primo. Dixit autem ei Daniel: Rectè mentitus es & tu in caput tuum: manet enim angelus domini, gladium habens, vt se-*

cet te medium, & interficiat vos. Exclamauit itaque omnis cœtus voce magna: & benedixerunt Deum, qui saluat sperantes in se. Et consurrexerunt aduersus duos presbyteros: cōuicerat enim eos Daniel ex ore suo falsum dixisse testimonium, feceruntq; eis, sicut malè egerant aduersus proximam, vt facerent secundum legem Mosi: & interfecerunt eos: & saluatus est sanguis innoxius in illa die. Hecias autem & vxor eius laudauerunt Deum pro filia sua Susanna cum Ioacim marito eius, & cognatis omnibus: quia non esset inuenta in ea res turpis. Daniel autem factus est magnus in cōspetu populi à die illa, & deinceps. Et rex Astyages appositus est ad patres suos, & suscepit Cyrus Perses regnum eius.

¶ *Cum ergo diuisi essent, alter ab altero, vocauit vnum.* Totum hoc fuit corā plurimis è populo: à quibus postea conuinceretur, si negaret, quod dixisset: & vt varietatē testimoniorum illorum senum audirent, impiam eorum calumniam intelligerent, & veritatem, ac Susannæ innocentiam viderent.

¶ *Inueterate dierum malorum.* Hoc est, tu qui longam ætatē tuam in vitijs contriuisi. Dies mali apud diuum Paulum ca. 5. epistolæ ad Ephesios Ephel. 5. sunt tēpora inimica virtuti, in quibus multa scelera admittuntur. Mala sunt tempora non eorum natura, sed hominū malitia. Ita quidem ait: Redimētes tēpus, quoniã dies mali sunt. Tunc redimitur tempus, quãdo illud quod malè cōsumptū est, virtutum actionibus, recteque factis resarcitur. Dicitur etiam dies malus tempus calamitatis & tentationis:

Ephel. 6. tionis: vt ca. 6. eiusdem epistolæ ad Hieron. Ephesios: Vt possitis resistere in die malo. Hoc est tempore afflictionis. Licet diuus Hieronymus loco illo per diem malum, diem iudicij vniuersalis interpretetur. Hoc autē Danielis loco idem est inueteratus dierum malorum ac flagitijs imbutus, & in maleficijs veterimus. Hinc colliges esse falsos testes à iudice conscio obiurgandos.

¶ *Nunc venerunt peccata tua.* Vsque ad tempus hoc accesserūt vitia, quibus te antea contaminabas: sed in odò pœnas lues. Permittit Deus delinquere homines vsq; ad certam mensuram, vt ait Augustinus, qua impleta non amplius suffert eorū maleficia. Eo pacto intelligitur, vt August. testatur Chrysostomus, Genesis illud capite. 15. Nondum completæ sunt iniquitates Amorrhœorum vsque ad præsens tempus. Ac si diceret: Hanc terram ablaturus sum ab Amorrhæis: sed permittā eorū scelera vsq; ad certum tēpus, quo eos expellam. Tunc enim cum scelera ad scelera addiderint, & completa fuerint, iustè eos ac grauitè multa bo. Idem est, quod ait psalmogra-

Phal. 68. phus: Appone iniquitatē super iniquitatem ipsorum, vt nō intrent in iustitiã tuã. Exprimit locus ille, inquit Theodoretus, Deū non prius vltorem esse, quàm homo sit flagitiosus.

¶ *Dicente domino: innocētem & iustum non interficies.* Capite Exodi. 23. ait ita Deus: In fontē & iustum non occides. Et capit. 19. Leuitici: Non facies calumniã proximo tuo: nec

vi opprimes eum. Et 27. Deuteronomij: Maledictus qui clam percussit proximum suum.

¶ *Sub qua arbore vidisti eos.* Nimirum Susannā & iuuenē scelus nefarium admittētes. Docet hic locus, esse testes de circumstãtijs interrogãdos, vt veritas elucescat, & causæ cognitio dilucidè percipiatur. Diuus Ioãnes Chrysostomus in Matthæū homilia. 17. ita ait: Non solum respiciamus ad opera, sed ad tempus, & ad causam, & ad voluntatē: personarū quoq; differentiã: & quantacunq; alia ipsis operibus acciderunt, diligentissimè inquiramus. Non enim possumus ad veritatem aliter peruenire. Hactenus eorum verba: quæ sunt in sacros canones relata. 23. q. 8. Occidit. Qua de re poteris videre extra de testibus. Cùm causa. &. ff. de fur. l. Verum.

¶ *Qui ait: Sub schino.* Hoc est, sub lentisco. Ita hunc locū Albertus Magnus interpretatur, & rectè quidem: nam lentiscus dicitur Græcè schinos, & Lusitane aroeyra. Arbor est satis nota in Hispania, Italia, & tota Europa: utilis, vt ait Dioscorides, & experientia ostendit ad purgandos dentes.

¶ *Rectè mentitus es in caput tuum.* Vere mendacium dicis, quod in caput tuum redundabit.

¶ *Semen Chanaan, & non Iuda.* Et si Iudæus es, tamē nō mereris dici filius Iuda, quia patrem illum virtutum ornamentis excultū non imitaris. Sed imitatione filius es Chanaan. Eius quis dicitur filius, cuius opera imitatur. Iudæis se filios

Ioan. 8. Abrahæ vocantibus dixit Christus apud Ioannem. 8. Si filij Abrahæ estis opera Abrahæ facite. Et paulò post: Vos ex patre diabolo estis. Et apud Matthæum. 12. eos vocat progeniem viperarum. Similiter Ioannes apud eundem Matthæum. 3. Hebræorum populo se sceleribus cõtaminanti dicebat Deus apud Ezechielê cap. 16. Radix tua & generatio tua de terra Chanaã: pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cethæa. Harum nationũ vocat Iudæos filios, nõ natura, sed imitatione: quoniam earum flagitia, & impias superstitiones imitabantur. Contrã verò eos diuina scriptura vocat filios Dei, qui sequuntur illum, qui in virtutum studia incũbunt, vitã ad certã rationis normam dirigentes, omniumq; officiorum: momenta diligenter ponderantes. Ideo ait diuus Ioannes: Quotquot autem receperũt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri. Et Christus dñs apud Matthæũ cap. 5. Beati pacifici, quoniã filij Dei vocabuntur. Et paulò post: Benefacite his, qui oderũt vos, vt sitis filij patris vestri, qui in cœlis est: Et apud Lucã. 6. Benefacite, & mutuũ date, nihil inde sperãtes: & erit merces vestra multa: & eritis filij altissimi. Diuus Paulus cap. 8. epistolæ ad Romanos: Quicũq; inquit, spiritu Dei agũtur, hi filij Dei sunt. Et diuus Ioãnes cap. 3. primæ suæ canonicæ: Videte qualem charitatem dedit nobis pater, vt filij Dei nominemur, & simus. Vnde 4. Re. 4. cap. 4. lib. 4. Regum, illi dicũtur filij prophetarũ, qui eos sequebãtur.

Apostolus cap. 5. epistolæ ad Ephesios filios lucis appellat viros iustitia & honestate claros, cum ait: Vt filij lucis ambulate. Hoc est iustè, honesteque viuere splendore virtutũ illustrati. Vel filij lucis, hoc est filij Dei, qui de se ait Ioannis. 8. Ego sum lux mundi. In eadem epistola cap. 2. vocat filios iræ homines peccato astrictos & contaminatos. Erasmus, inquit ille, natura filij iræ hoc est, Dei ira & ultione digni. Eodem pacto Hebræi vocant filios mortis eos, qui sunt digni morte: vt cap. 20. 1. Re. 10. lib. 1. Regũ. Homines impij dicũtur filij Belial cap. 19. Iudicũ, & 25. lib. 1. Regũ, & alijs in locis: est enim Belial idem atq; sine iugo. Præterea dicuntur filij à genere, vt filij Israelis Israelitæ Exodi. 1. Filij Heth Hethæi Genesis. 23. Filij Ammon Ammonitæ Iudicũ decimo: Filij Iemini Beniaminitæ Iudicũ. 19. Filij Chanaan Chanaanæi: Filij Iuda Iudæi: Eam ob causam ait Daniel: Semen Chanaan, & non Iuda. Volens Sophonias significare sopitũ esse populum Iudaicum, dixit capite. 1. Conticuit omnis populus Chanaã. Sed quoniam Chanaan idem est quod mercator, potest transferri locus ille: Conticuit, vel succisus est populus mercator: vel populus mercatorum. Et ita interpretantur nonnulli Oseã illud capite. 12. Chanaan in manu eius statera dolosa: calumniã dilexit. Vt sit sensus: Populus Israeliticus concipiuit opprimere proximum suum per summam fraudẽ, instar mercatoris falsam habentis stateram. Cæterum Chanaan fuit filius

Ephe. 5.

Ioan. 8.

Ephe. 1.

1. Re. 10.

Exod. 1.

Gene. 23.

Iudic. 10.

Iudic. 19.

Soph. 1.

Ose. 12.

Gene. 9. filius Cham, filij Noë, vt ex cap. 9.
Gene. 10. & 10. Genesis liquet: Chanaan autem genuit Sidonem, Hethæum, Iebusæum, Amorrhæum, Gergesæum, Heuæum, Aracæum, Sinæũ, Aradium, Samaræum, Hamathæum. Ac per hos disseminati sunt populi Chananeorum, vt cap. 10. Genesis videre licet.
¶ Speties decepit te. Id est, Susannæ pulchritudo te fefellit, & iudicium tuũ perturbauit. Deprauati homines, & parũ prudẽtes ex aliena pulchritudine, ob quã erãt Deũ laudaturi, occasione sumunt peccãdi.
¶ Sic faciebatis filiabus Israel. Hoc est, quemadmodum fecistis Susannæ, quam perterrere decreuistis, vt vestræ deprauatæ pareret libidini, sic erga alias fœminas Israelitas facere solebatis. Constat ex hoc loco, duos illos senes solitos fuisse obscœnis vti voluptatibus, ad quas mulieres Hebræas excitabant.
¶ Illæ timentes loquebantur vobis. Hoc est, metu commotæ vobis obicere nõ respondebant, & vestræ deprauationi obtemperabant. Ex hoc loco colligunt nonnulli, hos duos senes eos esse, de quibus ait Ieremias capite. 29. Fecerunt stultitiam in Israel: & mœchati sunt in vxores amicorum suorum. Velloquebantur vobis: id est, commiscebantur vobiscum.
¶ Sub primo. Albertus Magnus sequens diuum Hieronymum ait primum esse ilicem. Arbor est vmbrosa, glandifera, latebras quærentibus apta. Dioscorides numerat eã inter formas seu species roboris. Appel-

Albert. Hieron.

Diosco.

latur Lusitanè Enzinheyramulho. ¶ Surrexerunt aduersus duos presbyteros. Quia viderunt eorum discrepãtiam: ex qua perspicuè colligebant eorum falsitatem.
¶ Vt facerent secundum legem Mosi. Capite nono Deuteronomij scriptum est: ¶ Et interfecerunt eos. Lapidibus eos vulnerantes & obruentes. Nam eadẽ pœna mulctati sunt, qua Susannam afficere volebãt. Adulteri autẽ lapidibus obruebãtur. In lege enim cap. 22. Deuteronomij iubebantur occidi. Et mulier quæ in domo patris sui nefariũ congressum eũ homine aliquo habuisset, si postea nubebat, lapidibus obruebatur. Vnde Iudæi apud Ioannem octauo cum mulierem in adulterio deprehensam adducerent ad Christum, dixerunt: In lege mandauit Moses huiusmodi lapidare.
¶ Et saluatus est sanguis innocuus. Hoc est, & seruata est incolumis Susanna innocens fœmina. Homo integer neminem lædens dicitur sanguis innocuus: vt psalm. 93. Sanguinem innocentem condemnabũt. Illud est hoc loco aduertendum, nõ sine mysterio fuisse Susannam à Daniele absolutã: nam Daniel idẽ est quod iudicium Dei: vt intelligamus multos esse iudicio hominum damnatos, qui sunt iudicio Dei absoluti. Contrã verò quos mundus absoluit, damnat Deus aliquando, qui videntur hominibus iusti, cum sint corã Deo deprauati. Postu-

Deut. 9.

Deut. 22.

Ioan. 8.

Psal. 93.

Possumus ex hoc loco colligere quam differens atq; dispar sit iudicium diuinum ab humano, & quot falsa crimina quasi venenata tela in vitam innocentem virorum sapientia, virtute & nobilitate præstantiū ab improbis hominibus iaciantur. Est huius seculi macula quædam intolerabilis, virtuti inuidere, velle falsis testimonijs ipsum florem dignitatis infringere, & insignium virorū splendorem maculare. Sed tempus diuina permittente iustitia ostendit tandem veritatem. Susanna idem est quod liliū & rosa: iudices autē illi obsceni & corrupti spinæ erāt. Igitur Susanna inter illos erat rosa inter spinas. Vt non est rosa sine spinis, ita nec vita sine doloribus, tentationibus, & calamitatibus. Nā vt in tractatione de operibus sex dierum diuus Ambrosius philosophatur, ideo spina rosam sepsit, vt humanæ vitæ speculū ostentaret: quæ quod esse potuit suauitatis, stimulis curarum compungit. Est enim suauitas vitæ septa sollicitudinibus, vt mœstitia aliqua sit cum voluptate coniuncta. Ait Basilius additos esse aculeos rosæ, vt intelligamus amittendam esse oblectationem recordatione flagitij. Cū igitur rosa sit spinis septa, quid miraris, si Susanna quæ rosam sonat, fuerit periculis cincta, & in calamitatibus ver-sata.

¶ Quia non esset inuenta in ea resturpis. Olerua horū hominū virtutē. Nō ideo præcipuè Deū laudibus efferebant, eiq; gratias agebāt, quod eorū cōsanguinea Susanna liberata fuis-

set: sed quòd iusta & innocens esset. Eius cōtinentia singularis vitæ integritas & animi ratio perfecta magna illos afficiebant voluptate. Est enim innocētia multo melior quā vita corporis, multo illustrior & præstātor. Vt obscuratur & obfunditur luce solis lumen lucernæ: sic æstimatio vitæ corporis splendore virtutis vincitur & obscuratur.

¶ Et rex Astyages appositus est ad patres suos. Hoc est mortuus est, & sepultus cum maioribus suis. Apponi ad patres suos, & ad populum suū, locutiones sunt in diuinis literis visitatæ pro sepeliri more maiorum: vt Genesis. 35. Cōsumptus ætate mortuus est, Subauditur Isaac, & appositus est populo suo. Et capit. 49. Obijt Iacob, appositusq; est ad populū suū. Et Deuteronomij. 32. Sicut mortuus est Aaron frater tuus in monte Hor: & appositus populis suis. Et primo Machabæorum cap. 2. Benedixit eos: & appositus est ad patres suos. Hic rex Astyages vocatus est altero nomine Assuerus. Hic fuit pater Darij, & auus Cyri, pater matris eius. Vnde Darius erat auunculus Cyri frater matris eius. Ita asserit Hieronymus cū multis alijs: & est in historia scholastica memoriæ proditum.

¶ Et suscepit Cyrus Perses regnum eius. Astyages erat rex Mediæ & Persidis, & mortuo illo obtinuit regnum Mediæ Darius eius filius, & regnum Persidis Cyrus eius nepos ex filia. Sed mortuo Dario Cyrus successit illi, tenuitq; clauum vtriusq; regni. Et quamuis regnum Mediæ esset il-

Similitudo.

Gen. 35.

Gen. 49.

Deut. 32.

1. Mac. 2.

Sup. 9.

Hieron.

lustrius regno Persidis, Cyr⁹ tamē Persidem regni caput constituit. Sensus huius orationis est. Quando hæc facta sunt Babylonix, vbi regnabat Nabuchodonosor, regnabat in Media & Perside Astyages, cui postea successit Darius in Media, & Cyrus in Perside. Postquam autem Darius excessit è vita, consecutus est totum regnum Cyrus, ad quem eius hæreditas pertinebat.

¶ Observaciones ex Græco in caput tertiumdecimum.

Rat ei pomærium vicinum domui suæ. In codicib⁹ correctis pro pomærium, est pomarium. In versione Græca Theodotionis, ex qua desumptum est caput hoc, est *παράδεισος*, paradus. Quod vocabulum hortū significat, & pomariū: est enim pomariū locus arborib⁹ pomiferis cōsitus: pomæriū autē quod Græcè dicitur *κρηνη*, est locus tã extra, quā intra murū, vrbē cingens: quē antiqui inauguratō consecrabāt, vbi nullum fieri ædificiū sinebāt. Fuit igitur non Latini interpretis, sed libroriorum aut typographorum vitio effectum, vt pomærium hoc loco poneretur pro pomario, quod Græcè dicitur paradus. Ac si verbum verbo reddere volueris, trãferes ex Græco. Erat ei paradus proximus domui suæ. Hoc nomine *παράδεισος*, paradus, pro horto confito vtitur Proclus: cuius hæc sunt

Proclus.

verba: Vbi Hesiodus Fortunatarū insularum meminit, inuit esse paradusum, eum videlicet, qui apud poetas campus Elysius appellatur. Fortasse per campum Elysiū paradusum terrenum intelligebant, Mosaicis literis aliquantulum instructi. Vtitur etiam hoc nomine Xenophon: & Philostratus in vita Apollonij. Sed & eo vtitur septuaginta interpretes, qui capite secundo Genesis habent: *και ερωσαν τον κυριον οτι οτιος παραδεισος εν εδεν κατα αβρααμ*. Hoc est, Et plantauit dominus Deus paradusum in Eden ad orientem. Sed quoniam vocabulum Edē, quod est in Hebraico, non solum est nomen loci, sed voluptatem & delicias significat: & eadem præter significationem Orientis significat principium, vertit Latinus noster interpret: Plantauerat autem dominus Deus paradusum voluptatis à principio. Pro quo paraphrasis Chaldaica Oncheli habet: Et plantauit dominus Deus hortum in loco voluptatis ab exordio. Et Symmachus: Plantauitque dominus Deus paradusum florētem à primo: subaudi, tēpore. Aquila etiā, & Theodotio non ad Orientem, sed à principio transtulerunt. Esse Eden nomen loci indicat Moses cap. 4. Genesis, cū ait: Egressus Cain à facie domini habitauit profugus in terra ad orientalem plagam Eden. Et Esaias. 37. vbi inducit Rablaen ita dicentē, subuerterunt patres mei Gozā, & Harā, & Reseph, & filios Eden. Vbi Eden pro ciuitate quādā accipitur, aut regione. Eodē p-

Hesiod.

Philost.

Xenoph.

Genes. 25.

Onchel.

Symm.

Aquil Theod.

Genes. 4.

Esai. 37.

Procl.

Ezec. 27. Et apud Ezechielem capite. 27. Et hanc significationem secuti sunt Septuaginta. Significare autem nomen hoc voluptatem, indicat Ezechiel trigessimoprimo, cū ait: Emulata sunt eum omnia ligna voluptatis, quæ erant in paradiso Dei. Vbi pro voluptatis, est in Hebraico Eden, deriuatum à verbo **Edā**, quod significat delectare, voluptate ac delicijs afficere. Et hanc significationem sequutus est Latinus noster interpres, & Symmachus, & alij. Locus ille ubi fuit paradysus terrestris appellatus est Eden, quod esset amoenissimus, admirabilemque afferret voluptatem. Quare tam illi qui pro Eden voluptatem, quam qui locum voluptatis plenissimum interpretati sunt, rectè quidem verterunt. Nec est etiam inter eos contrarietas, licet sit diuersitas, quod alij dicant fuisse paradysum illum à Deo plantatum ad Orientem, alij à principio: nam vtrunque verum est. Respectu enim terræ promissionis fuit ad Orientem: & plantatus fuit à principio mundi, nimirum die tertio creationis, quando Deus dixit capite primo Genesis: Germinet terra herbam virentem, lignumque faciens fructum. Theodorus Mopsuestia ita de paradiso terrestriloquitur: Eden erat locus, in quo positus erat paradysus, excelsus quidem, ad solis ortum collocatus, atque ex vniuersæ terræ partibus electus: in quo Deus hominē tanquam in honorifico domicilio collocauit. Idem ait pluribus verbis **Ioannes Damascenus. Seuerianus**

fuisse ait paradysum terrestrem ad Orientem consitum, vt ex ea parte qua lumina cœli initium ducunt nascendi, humanæ vitæ ratio atque institutio initium haberent. Non defuerunt, qui dicerent, nullum fuisse terrenum paradysum, Mosem autem mysticè fuisse locutum. Sed hi destruunt scripturas, & in errore intolerabili versantur. Ac meritò grauiusque fuerunt improbati, & conuicti à Hieronymo, Augustino, Epiphano, Theodoro, Basilio, & ab alijs, qui diuinam scripturam rectè explanarunt. Cæterum hæc vox paradysus in diuinis literis non tantum accipitur pro paradiso terrestris, vt capite secundo & tertio Genesis, & capite Ezechielis trigessimoprimo, sed etiam accipitur pro loco beatorum in gloria cœlesti: vt capite duodecimo epistolæ secundæ ad Corinthios: Scio hominem in Christo, siue in corpore, siue extra corpus nescio: Deus scit: raptum huiusmodi vsque ad tertium cœlum. Et scio huiusmodi hominem, quoniã raptus est in paradysum: & audiuit arcana verba, quæ non licet homini loqui. Vbi per tertium cœlum intelligitur empyrium, ubi est sedes mentium beatarum, & æterna sanctorum domus: ubi qui se hic à scelerum contagione seuocarunt, Deo æterno æuo fruuntur. Locum illum vocat apostolus tertium cœlum, & paradysum. Nam primum cœlum est regio aeris vsque ad cœlum lunæ: secundum cœlum est multitudo omnium globorum cœlestium, qui mirabili celeri-

celeritate mouentur: tertium est cœlum empyrium, & paradysus æternus. De hoc paradiso & tertio cœlo illud Apocalypsis intelligitur capite secundo: Vincenti dabo edere de ligno vitæ, quod est in paradiso Dei. Vbi per lignum vitæ intelligitur Christus, qui est sapientia patris, filius Dei vnigena: de quo scriptum est capite Prouerbiorum tertio: Lignum vitæ est ijs, qui apprehenderint eam. Fuit re ipsa in paradiso terrestris arbor vitæ, vt constat ex capite. 2. Genesis, quæ Christi figuram gerebat. Sed quemadmodum petra quæ percussa præbuit aquas, etsi Christum adumbravit, dicente apostolo in priore ad Corinthios capite decimo: Petra autem erat Christus: verè tamen fuit petra: sic arbor vitæ etsi Christi vmbra gessit, nõ ideo dicendum est, non extitisse. Sed loco illo Apocalypsis arbor vitæ non pro vmbra, sed pro substantia, hoc est pro Christo Deo nostro accipitur: & paradysus pro loco sedium beatorum. Præterea accipitur paradysus pro horto consito, vt Canticorum quarto: Emissiones tuæ paradysus malorum puniceorum cum pomorum fructibus. Ac si Christus dicat ecclesiæ: Propagines tuæ, hoc est, ecclesiæ tuæ particulares sunt veluti pomarium plenum malis puniceis, alijsque arboribus vberes fructus ferentibus. Ita enim ordinatur, vt ipsi Christo, & ecclesiæ vniuersali, eiusque pastori summo pontifici obtemperantes in vera fide permaneant. Sed dices: Quare hoc Canticorum loco fit mentio

malorum puniceorum? Ratio est, quia per malum punicum ordo significatur & constantia. Aperi illud inuenies ipsum plenum granis pulcherrimis in capsulis suis miro ordine dispositis: nullum est alio maius, nullum peruertit locum, nullum egreditur è serie. Est in hoc pomo admirabilis quædam continuatio seriesque acinorum, vt alij ex alijs, & omnes inter se æquales, apti, & colligati videantur. Inter omnia poma nullum est tam pulchra serie à natura constructum, quam malum punicum, quod alij pomum granatum vocant. Quam ob causam per illud intelligitur ordo. Deinde ex omnibus pomis nullum præter hoc habet coronam: est enim fastigio coronatum, magno ita Deo ordinante artificio naturæ. Cum autem qui perseverant, & vincunt donentur corona, iuxta illud apostolice capite secundo epistolæ secundæ ad Timotheum, Non coronabitur, nisi qui legitime certauerit: per pomum hoc intelligitur constantia vsque ad finem. Eam ob causam in fine vestis sacerdotalis, in extremis fimbrijs, vt capite Exodi. 28. scriptum legimus, erant mala punicea: quia vt verbis vtar seruatoris nostri: Qui perseverauerit vsque in finem, hic saluus erit. Hæc est causa, quare veteres Græci imaginem Victoriæ fingebant cum alis tenentem dextera pomum punicum, læua verò galeam: vt refert in hieroglyphicis Pierius Valerianus. Per alas significatur diligentia & celeritas, per galeam armatura, seu armorum munitio.

Damas. Seueria.

Hieron. August. Epiph. Theod. Basilius.

Genes. 2. Genes. 3. Ezech. 31.

2. cor. 12.

Apoc. 2.

Prou. 3.

Genes. 2. Exod. 17. Num. 20. Deut. 8. 1. Cor. 10.

Cant. 4.

Apoc. 2.

2. Tim. 2.

Exo. 28.

Matt. 10.

Matt. 24.

Pierius.

munitio, per malum punicum or-
do & constantia. Sed quia nomine
alarum designatur aliquando insta-
bilitas, abstulerunt Athenienses alas
Victoriae simulacro, ut Pausanias,
Pausan. & Heliodorus Periergera memoriae
Heliod. prodiderunt. Cum igitur malum
punicum sit signum ordinis & con-
stantiae, merito particulares eccle-
siae cum horto seu paradiso malis
punicis referto comparantur. Aspi-
cis igitur paradisum accipi aliquan-
do pro quocunque horto confito,
quemadmodum hoc Danielis lo-
co, ubi Latinus noster interpres pro
paradiso pomarium vertit.
*Isti frequentabant domum Ioachim. Ver-
sio Complutensis Graeco adiecta ha-
bet: Isti expectabant in domo Ioaci-
m. Cum enim essent iudices, sole-
bat illic expectare litigatores, ut eo-
rum causas audirent, & sententiam
ferrent. Eam ob causam in aulam
illam frequenter conveniebant. Qua-
re et si in verbis aliqua videtur esse
discrepantia, in sensu tamen nul-
la est.*
*Quia nunquam fuerat dictus sermo
huiusmodi de Susanna. Quidam ver-
tunt: Quia nunquam huiusmodi
fama de Susanna prodita fuerat.
Pro sermo, est in Graeco λόγος, quod
vocabulum auctore Budaeo signifi-
cat sermonem, & famam, & verbū,
& filium Dei, & rationem & sa-
pientiam. Et Hieronymus in episto-
la ad Paulinū præter hæc ait signifi-
care causam vnius cuiusque rei, per
quam sunt, quæ subsistunt. Primo
capite Genesis ubi Moses mundi
describit creationē, ait: Dixit Deus:*

Fiat lux, &c. Et psalmographus: Ipse
dixit & facta sunt. Dixit Deus, ergo
verbo suo, per quod omnia fecit.
Quibus verbis æterni verbi genera-
tionem intelligimus. Id voluit Au-
gustinus significare in libro de Ge-
nesi ad literā, cum verba illa expla-
nās ait, hoc ad naturam verbi, per
quod omnia facta sunt, pertinere.
Cuius sententiā sequuntur Iunilius
& Rupertus abbas, cū multis alijs.
Hoc est verbū, de quo ait Ioannes
statim in principio euangelij sui: In
principio erat verbum: & verbum
erat apud Deū, & Deus erat verbū.
Hoc erat in principio apud Deum.
Omnia per ipsum facta sunt. De il-
lo scripū est in lib. Sapiētici. c. 9. Dñe
misericordiae qui fecisti omnia ver-
bo tuo. Et capite vndecimo epi-
stolæ Pauli ad Hebræos: Fide intelli-
gimus aptata esse secula verbo Dei.
Verbum Dei filius Dei est: de quo
ait Dauid psalmo. 32. Verbo domi-
ni cœli firmati sunt: Et psalm. 106.
De necessitatibus eorum liberavit
eos: misit verbum suum, & sanavit
eos. Videns namque Deus homines
calamitatibus oppressos, & in varijs
erroribus versatos, non tulit, eos au-
xilium cœlestē requirentes diutius
angi, & tenebris errorū cooperiri.
Misit filium suum vnigenā, ut eos
instrueret, & liberaret. Cum homi-
nes sine Dei amore frigore durefce-
rent, vidit dominus vates spiritu va-
ticationis fore, ut Deus pater mit-
teret filium suum, qui eorum corda
leniret. Eam ob causam psalm. 147.
Emittet, inquit, verbū suū, & lique-
faciet ea: stabit spiritus eius, & fluēt
aqua

aquæ. Hoc verbū est sapientia Dei,
& fons sapientiæ: de quo ait Eccle-
siasticus capite primo: Fons sapien-
tiæ verbum Dei in excelsis. Post-
quam Esaias capite nono Christi
natiuitatem descripsit, eumque vo-
cavit Deum & hominē, subdidit:
Verbum misit dominus in Iacob,
& cecidit in Israel. Ac si diceret:
Hunc Dei filium, verbum patris,
verum Messiam misit Deus ad Iu-
dæos nomine Iacob & Israel signi-
ficatos: qui illum contempserunt,
& ad cædem crudelissimam voca-
runt. De illo ait ita Ioannes capite
decimonono Apocalypsis: Vesti-
tus erat veste aspersa sanguine, &
vocabatur nomē eius verbum Dei.
Et capite. 1. suæ. 1. epistolæ: Quod
fuit ab initio, quod audiuius,
quod vidimus oculis nostris, quod
perspeximus, & manus nostræ con-
trectauerunt de verbo vitæ. Ac si di-
cat: Verbum illud vitæ, per quod
omnia viuentia vitam habent, per
quod omnia facta sunt, quod erat
ab initio, coæternum & consubstā-
tiale patri, quod audiuius, quod
oculis nostris aspeximus, etiā ma-
nus nostræ tetigerunt: cum post re-
ditum ad vitam dixit nobis: Palpa-
te, & videte, quia spiritus carnē &
ossa non habent. Dicitur autem fi-
lius Dei verbum, ut intelligamus
æternam eius generationem spiri-
tualem esse, simplicem, inuariabi-
lē, manentē: non materialē, nō car-
nalē, non admittā mutationi. Nam
verbum propriè est interior men-
tis conceptus, & prolata intus noti-
tia. In homine verbum est accidēs:

at verbum Dei substantia est, & nō
alia nisi substantia Dei. Cum igitur
verbum Dei sit à Deo productum,
propriè dicitur genitum esse: gigne-
re enim est substantiam producere.
Porro cum verbum sit genitum à
Deo, filiū esse Dei negare non pos-
sumus. Hoc Dei verbum est ratio
perpetua, sapientia sempiterna, in-
tellectus incomprehensibilis, veri-
tas incommutabilis, verus Dei fi-
lius, verus Deus, verbum illud, per
quod omnia facta sunt. Deus enim
verbo omnia creauit. Id voluerunt
significare antiqui in simulachro
Dei Enephi, ex cuius ore egredieba-
tur ouum, hoc est mundus habens
oui figuram: qui mundus quoniam
Dei verbo conditus est, ex Dei ore
exibat. Refert hoc Eusebius Cæsa-
riensis libro primo de præparatio-
ne euangelica: & Cœlius Augusti-
nus in hieroglyphicis. Hoc verbo
ait Trismegistus fuisse mundū con-
stitutum. Idem aiunt Philo Plato-
nicus in libro de agricultura, AEmi-
lius Platonius, & ante eum Hera-
clitus: & Plato in Epimonide, cuius
hæc sunt verba: Conficiunt circulū
suum, & perficiunt mundum, quē
ordinauit visibilē verbū omniū di-
uinissimū. Idē dixit Zeno princeps
Stoicorū: qui rerum naturę disposi-
tionem opificemque vniuersitatis
verbum atque Deum nominauit.
Qua de re vide Eusebium libro se-
ptimo & vndecimo de præparatio-
ne euangelica: Didymi Brachma-
nis epistolam à diuo Antonino in
prima parte historiarū citatam: La-
ctantium Firmianum libro quarto

Hamer. contra gentes: Hamerum Nouasia
 num in primum caput genesis mul-
 tos ex antiquis philosophis citan-
 tem, qui assererent summum Deū
 per verbum suum mundum crea-
 uisse: & verbum hoc esse rerum om-
 nium creatarū principiu. Id quod
 Genes. 1. ait Moses: In principio creauit De-
 us caelum & terram.: potest verti ex
 Hebræo: Per principium. Hoc est,
 per verbum, quod est filius Dei: Ita
 Tertull. locum illum interpretatur Tertul-
 Hilari. lianus Septimius, Hilarius, Hierony-
 Hieron. mus, Augustinus, Ioannes Picus
 August. Mirandulanus, & Alcuinus. Aspi-
 Mirand. cis igitur non solum Christianos,
 Alcuin. sed etiam externos philosophos as-
 seruisse Deum constituisse mundū
 verbo, quod est rerum principium:
 & ex diuinis literis constare verbum
 hoc esse Deum. Sed hoc volo mo-
 do ostendere ex multis locis para-
 phras. Chaldaicæ sumam apud
 Hebræos authoritatis, & aliarum
 versionū. Psalmo septimo vbi nos
 Psalms. 7. habemus: Dominus iudicabit popu-
 los: pro domino est in Hebræo
 Ionath. Iehouah, quod nomen soli Deo cō-
 uenit. Et Ionathas paraphrastes
 Chaldaeus transfuit locum illum:
 Verbum domini iudicabit popu-
 los. Quibus verbis significat Chri-
 stum esse verum Deum, qui est Ie-
 Psal. 109. houah & verbum Dei. Psalm. 109.
 Vbi nos habemus: Dixit dominus
 domino meo: sede à dextris meis:
 habet paraphras. Chaldaica: Dixit
 dominus verbo suo. Psalm. 137.
 quod nos habemus: Quoniam mag-
 nificasti super omne nomen san-
 ctum tuum: vertit Hieronymus, &

postillam Felix Pratensis: Quoniam
 magnificasti super omne nomen
 tuum eloquium tuum. Hoc est ver-
 bum tuum. Capite octauo. Esai. 8.
 vbi editio vulgata habet: Adiecit
 dominus loqui ad me: habet itera
 Chaldaica: Addidit verbum domi-
 ni loqui mecum. Et quadragesimo
 octauo pro eo quod vulgatus nos-
 ter interpretis vertit: Manus quoque
 mea fundauit terram: transfuit Thar-
 gum: Verbo meo fundauit terram.
 Capite primo. Oseæ habet editio
 vulgata: Saluabo eos in domino
 Deo suo: & paraphras. Chaldaica:
 Saluabo eos in verbo domini Deo
 eorum. Ac si dicat Deus pater: Sa-
 lutem feram eis per filium meum,
 qui est verbum meum, & Deus illo-
 rum. Vbi vides verbum Dei verum
 esse Deum. Huc accedit nomen Ie-
 houah, quod est in Hebræo pro do-
 mino. Cum enim hic dominus sit
 Iehouah, hoc est verus Deus, atqui
 hic Dominus sit verbum Dei: re-
 cte sequitur, hoc verbum Dei esse
 verum Deum. Sed etiam si ver-
 bum accipiatur pro filio Dei, &
 multas alias habeat acceptiones,
 hoc tamen Danielis loco accipitur
 pro sermone, rumore, & fama, vt
 liquet intuenti.
 Dic, sub qua arbore videris eos collo-
 quentes. Versio Latina adiecta literę
 Græcæ habet: Dic sub qua arbore
 vidisti eos conuersantes ad inuicem:
 Pro, colloquentes, est in Græco:
 ἐπιθύντας ἀλλήλους, Prior vox est à ver-
 bo ἐμιλάω, quod significat conuer-
 sari, loqui, congregari, consuetu-
 dinem, & familiaritatem habere:
 Dici-

Sopho. Dicitur etiam apud Sophoclem de
 complexu venereo, quemadmodū
 hoc loco. ἀλλήλους significat mutuo,
 inuicem, inter se, vltro citroque.
 Quare potest locus hic ita ex Græ-
 co conuerti: Dic sub qua arbore vi-
 deris eos inter se congressos. Vo-
 luit diuinus vates rem turpem ho-
 nestis verbis innuere. Eodem pacto
 paulò post: Et illæ timentes loque-
 bantur vobis. Hoc est, vobiscum ob-
 scena voluptate commiscebatur.
 Sed pro duabus vocibus Græcis, ni-
 mirum loquentes mutuo, rectè vul-
 gatus interpretis vnam posuit, scilicet
 colloquentes, quæ idem valet
 ac duæ: vt breuitati simul, & hone-
 stati studeret. Cæterum loqui ad
 cor alicuius est ei dulcia verba dice-
 re, eumque blanditijs delinire: vt ca-
 pit. 40. Esaiæ: Loquimini ad cor Ie-
 rusalem. Et Oseæ. 2. Ducam eam in
 solitudinem, & loquar ad cor eius.
 Loqui in me est locutio diuinorū
 vatum: vt psalmo. 84. Audiā quid
 loquatur in me dominus Deus. Il-
 lud Habacuc secundi capitis: Con-
 templabor, vt videam, quid dicatur
 mihi: vertunt quidam: Speculabor,
 vt videā, quid in me loquatur. Id est
 quid me doceat Deus. Capite. 1. ait
 Zacha. 1. Zacharias: Dixit ad me angelus do-
 mini, qui loquebatur in me.

Esai. 40.
 Ose. 2.
 Psal. 84.
 Habac. 2.
 Zacha. 1.

cultē deuorabant. At eorum dolo opera Da-
 nielis deprehensio fuerunt interfecti, idolum
 destructum, & draco vita priuatus. Eam ob
 causam Daniel omni sapientia & nobilitate
 præstanti fuit in lacum leonum coniectus, sed
 inde mirabiliter liberatus: eiusque hostes mis-
 si in eundem lacum statim fuerunt à leonibus
 dilaniati. Qui enim se scelerum ministros præ-
 buerant, & Dei, hominumque iura violate-
 rant, sibi inscij exitium parauerunt.

¶ Caput quartum decimum.

ERat autem Daniel conuiuia regis, A
 & honoratus super omnes amicos
 eius. Erat quoque idolum apud Ba-
 bylonios nomine Bel: & impendebantur
 in eo per dies singulos simile artabæ duo
 decim, & oues quadraginta, vini que am-
 phoræ sex. Rex quoque colebat eum, &
 ibat per singulos dies adorare eum. Por-
 rò Daniel adorabat Deum suum. Di-
 xitque ei rex: Quare non adoras Bel?
 Qui respondens ait ei: Quia non colo ido-
 la manufacta, sed viuentem Deum, qui
 creauit cælum & terram, & habet po-
 testatem omnis carnis. Et dixit ad eum:
 Non videtur tibi esse vel viuens Deus?
 An non vides, quanta comedat, & bibat
 quotidie? Et ait Daniel arridens: Ne
 erres rex: iste est enim intrinsecus lu-
 teus, & forinsecus æreus, neque comedit
 aliquando. Et iratus rex vocauit sacer-
 B
 dotes eius, & ait eis: Nisi dixeritis mihi,
 quis est, qui comedat impensas has, morie-
 mini. Si autem ostenderitis, quoniam Bel
 comedat hæc, morietur Daniel, quia bla-
 sphemauit in Bel. Et dixit Daniel regi:
 Fiat iuxta verbum tuum. Erāt autem sa-
 cerdotes Bel septuaginta, exceptis vxor-
 ribus & paruulis & filijs. Et venit rex
 cum Daniele in templum Belis. Et dixe-
 runt sacerdotes Belis: Ecce nos egredie-
 mur foras: & tu res pone escas, & vinum
 L l 2 misce,

¶ Argumentum capitis quar-
 ti decimi.

Roditur memoriæ historia Belis
 Babyloniorum idoli, cuius sacerdo-
 tes fallebant regem, ei persuaden-
 tes, vt singulis diebus idolo iube-
 ret dari magnam ciborum copiam: quos ipsi oē

miscere, & claude ostium, & signa annulo tuo: & cum ingressus fueris manè, nisi inueneris omnia comesta à Bel, morte moriemur: vel Daniel qui mentitus est aduersum nos. Confidebant autem, quia fecerant sub mensa absconditum introitum: & per illud ingrediebantur semper: & denorabant ea.

¶ Explanatio.

ERat autem Daniel. In quibusdā codicibus incipit caput hoc ab hac vltima oratione capitis superioris: Et rex Astyages appositus est ad patres suos: & suscepit Cyrus Perles regnū eius. Ac tūc est sensus. Cū Astyages, hoc est Darius filius Assueri rex Medorum excessisset è vita, fuissetque iuxta maiores suos sepultus, obtinuit regnum eius Cyrus rex Persarum: qui familiariter utebatur Daniele: eumque præ cæteris amicis honore afficiebat. Itaque per Astyagem intelligitur Darius auunculus Cyri: appellabatur enim Darius & Astyages: quo mortuo tenuit gubernaculum totius imperij Medorum, Babyloniorum, & Persarum Cyrus, in cuius tempore ea contigerunt, quæ sunt huic vltimo Danielis capiti mandata. Ex quibus colliges, has duas historias nimirum Susannæ & Belis diuersis temporibus contigisse: nam historia Susannæ contigit regnante in Babylonia Nabuchodonosore, & in Perside Astyage auo Cyri, quo tēpore Daniel erat adolescens, vt ostensum est capite superiore, vbi scriptum est: Susci-

tauit dominus spiritum pueri iunioris, cuius nomen Daniel: hæc autem historia Belis accidit post Babylonis euerfionem per Medos ac Persas, & post Darij excessum ex vita, tenente totius imperij clauum. Cyro, cuius hoc loco fit mentio, cū iā Daniel esset senectute confectus. Alij codices referunt hæc verba ad finem capitis superioris: & incipiunt hoc vltimū caput ab his verbis: Erat autem Daniel conuiuia regis: nimirum Cyri, de quo proxime locutus fuerat. ^{Sup. 9.} Quidam per hunc Astyagem non intelligunt Dariū, sed eius patrem, qui vocabatur etiam Assuerus, vt ex capite nono liquet, & nos supra retulimus prope finem capitis superioris. Sed hoc loco non fit Darij mētio, sed Cyri, quia hic Cyrus magna in Iudæos contulit beneficia. Aiuntque nec Astyagem, nec Dariū, nec Cyrum hunc regem esse, de quo hic scribitur. Erat autē Daniel conuiuia regis: sed per hunc regem asserunt intelligi Nabuchodonosorem, qui regnabat in Chaldæa regnāte in Media & Perside Astyage, cui post mortem Darij successit Cyrus. Prior tamen explanatio videtur germanior. Herodotus ^{Herod.} Halicarnaseus in libro qui inscribitur Clio, narrat Astyagem regem filiam habuisse nomine Mādanam, quam nulli Medorum qui ea dignus esset, statuit tradendam, sed Persæ cuidam nomine Cambysi, nulla illustri laude celebrato. Cū autem vidisset per quietem ex filia enatam vitem, cuius plamite om-

nis

nis Asia opacaretur, quòd esset patulis diffusafolijs, consilio ariolorū instructus decreuit filium illius filix suæ nomine Cyrum vita priuare. Natus itaque infans datur occidendus Harpago viro grauissimo, qui timens parentes infantis eum tradidit cuidam regis pastori exponendum. At vxor pastoris videns infantem dilexit illum, & pro filio enutriuit: qui postea fuit ab auo cognitus, & à Medis in regia dignitate constitutus. Ac tandem auo suo Astyagi intulit bellum, quem vicit, & totum sibi imperiū vsurpauit. Hoc etiam narrat libro primo Iustinus, & Trogus Pompeius: & post illos Petrus Comestor in historia scholastica: qui ait Cyrum retinuisse sibi regnum Persarum, dimisissetque Astyagi auo suo regnum Hircanorum, & Dario filio Astyagis auunculo suo regnum Medorum hac lege, vt mortuis illis totum imperium ad ipsum Cyrum veniret. Quod factum esse testatur: idque his verbis significatum esse: Rex Astyages appositus est ad patres suos, & suscepit Cyrus Perles regnum eius.

Iustinus.
Trogus.
Comest.

¶ *Conuiuia regis.* Hoc est, regi familiaris, qui in eius intima consuetudine versabatur. Pro conuiuia est in Græco ^{συμβιοσις}, hoc est, simul viuēs: à verbo Symbioo; quod est simul viuo: pro quo Latinus interpres editionis vulgatæ rectè transtulit, conuiuia. Potest verti conuictor, hoc est quotidianus conuiuia. Rectè antiqui accubationem epularem amicorum, quia vitæ coniunctionem

haberet, conuiuium nominarunt. Itaque conuiuia accipitur pro eo, qui inuitatus est ad conuiuium: & pro familiari & domestico. Priore modo accipitur capite. 19. libri secundum Regum: Posuisti me seruum tuum inter conuiuas mensæ tuæ: posteriore verò capite. 9. Prouerbiū: In profundis inferni conuiuia eius. Et Ecclesiastici nono: Cū sapientibus & prudentibus tracta: viri iusti sint tibi cōuiuia. Hoc secundo modo accipitur hic à Daniele.

¶ *Erat quippe idolum apud Babylonios nomine Bel.* Diuus Hieronymus in explanatione in caput secundum Osee ait Ninum Bel filium apud Assyrios Niniem celebrem ciuitatem condidisse, & regem Zoroastrē forti certamine superasse: tantaque vanitate elatum fuisse, vt patrem suum Belum in Deum referret, cui Babylonij diuinum cultum tribuerūt: Et hunc Bellum esse Belem hunc, de quo hic loquitur Daniel. Erat enim insigne Babyloniorum idolum, quod aliquando dicitur Bel, aliquando Beel, aliquando Baal: deducto nomine à Belo patre Nini. Hæc est Hieronymi sentētia.

Hunc Belum ait Augustinus libro 18. de ciuitate Dei fuisse primum Assyriorum regem. Eius statuam coluerūt Assyrij, Babylonij, Sidonij, & aliæ nationes, & vocabant eam Belum, & Bel, & Baal: & erat idolū præcipuum apud gentes illas à fide alienatas. Postea quodcunque idolū appellabatur Baal. Et nonnulla dicebantur Bel cum additamēto: vt Belphegor, hoc est idolū hiatus:

Num. 25. de quo fit mentio capite. 25. Nume-
 Ose. 9. rorum. Et nono Oseæ. Et psalmo
 Psal. 105. 105. Et alijs in locis. Et Belzeub,
 hoc est idolum muscarum: de quo
 4. Reg. 1. fit mentio cap. 1. lib. 4. Regum. Et
 Matt. 10. 10. ac. 12. Matthæi. Et alijs in locis.
 Matt. 12. Berofus Chaldæus multo ante Hie-
 Berofus ronymum asseruit etiam Ninum
 ædificasse templum patri suo Belo,
 ei que statuam fecisse. Idem ait La-
 Lactan. ctantius Firmianus lib. 1. diuinarum
 Theop. institutionum: & Theophilus in li-
 Thal. bro de temporibus: & Thalys histo-
 ricus à Lactantio citatus. Huius Be-
 Esai. 46. lis meminit Esaias capite quadra-
 gesimo sexto.

¶ *Impendebantur in eo per dies singu-
 los simile artabæ duodecim.* Hoc est,
 offerrebatur quotidie huic idolo ad
 eius alimentum duodecim artabæ
 medullæ farinæ triticæ. Artaba au-
 tem est mensura quædam continens
 72. sextarios.

¶ *Rex quoque colebat eum.* Subaudi,
 Deum Belum. Cum scriptum sit ca-
 pite quartodecimo Sapientiæ: In-
 fandorum idolorum cultura om-
 nis mali causa est, & initiu, & finis.

¶ *Daniel adorabat Deum suum.* Hoc
 est colebat verum Deum.

¶ *Sed viuente Deum.* Ad differentiã
 deorum mortuorum. Deus autem
 verus viuus est, & fons vitæ. Plan-
 tæ viuunt, sed non sentiunt: ani-
 malia rationis expertia viuunt, &
 sentiunt, sed non intelligunt: homi-
 nes viuunt, sentiunt, & intelligunt:
 sed non habent vitam à se, sed à
 Deo, quandiu Deus vult. Nam vt
 Act. 7. Actorum septimo scriptum est: In
 Deo viuimus, mouemur, & sumus.

Deus autem habet vitam à seipso,
 per se est viuus: & non solum est
 viuus, sed est ipsa vita: nõ solum est
 æternus, sed ipsa æternitas. Non so-
 lum viuuit, sed ipse est suum viuere, cum
 sit actus purus & simplicissimus.
 Ipse est solus sua natura, & per se
 immortalis. Eã ob causam ait apo-
 stolus capite vltimo epistolæ prio-
 ris ad Timotheum: Qui solus habet
 immortalitatem. Angeli & animæ
 rationis participes immortalitatem
 quidem habent: at non ex se sed ex
 Deo. Præterea vt diuus ait Augusti-
 nus libro tertio cõtra Maximinum
 Arrianorum episcopum, in omni
 mutabili natura nonnulla mors est
 ipsa mutatio. Atque per hoc solus
 Deus habet immortalitatem, qui
 non cuiusquam gratia, sed natura
 sua nec potest, nec potuit aliqua
 cõuersione mutari: nec potuit, nec
 poterit aliqua mutatione peccare.
 Hactenus ille.

¶ *Qui creauit cælum & terram.* Hic
 Deus qui creauit cælum & terram,
 est vnus in natura, trinus autem in
 personis. Id voluit Moses signifi-
 care statim in principio Genesis,
 cū dixit: In principio creauit Deus
 cælum & terram: vbi pro Deo est
 in Hebraico Elohim in plurali ad
 ostendendam personarum distin-
 ctionem: & creauit in singulari, ad
 ostendendam naturæ vnitatem.
 Esse autem Elohim in plurali ostē-
 dit versus ille psalmi. 95. Omnes dij
 gentium dæmonia: vbi pro, dij, est
 in Hebræo Elohim. Creauit autē
 Deus mundum, vt ex visibilibus
 ipsius inuisibilia cognosceremus,

vt ait Paulus apostolus capite pri-
 mo epistolæ ad Romanos. Qua de
 re multa dicit Dionysius Arcopa-
 gita in libro de diuinis nominibus
 capite septimo, & Theodoretus in
 libro de dijs & angelis, & Ammo-
 nius in præfatione in prædicamen-
 ta Aristotelis, & Theophilus libro
 primo ad Autolicum, & Hugo à san-
 cto Victore in Didascalico, & nos
 in commentarijs in caput tertium
 huius diuini vatis. Vt enim qui na-
 uem videt se optimè agitantem, &
 in portu recipientem, intelligit illic
 esse eius gubernatorem: sic qui hu-
 ius mundi machinam eiusque or-
 dinem intuetur, statim percipit a-
 nimo esse vnum Deum, qui illam mo-
 deratur. Hunc igitur Deum trinum
 & vnum creatorē cæli & terræ, to-
 tius vniuersitatis gubernatorem co-
 lebat Daniel. Alludit hic ad verba
 illa: In principio creauit Deus cæ-
 lum & terram: quorum hic est sen-
 sus. In principio mundi fecit Deus
 ex nihilo cælum & terram. Vel in prin-
 cipio tēporis: vel creationis Deus
 sine sui mutatione fecit cælum &
 terram. Ac si dicat Moses: Ne exi-
 stimes mundum esse ab æterno: nã
 re ipsa creatus fuit. Nam vt circulus
 etiam si non videatur habuisse prin-
 cipium: habuit tamen sic mundus
 tamen si visus sit nonnullis philoso-
 phis æternus esse, fuit tamen condi-
 tus à Deo, qui est vnus, & sempiter-
 nus. Ille enim qui est sine principio,
 principium omnibus dedit: & qui
 est potentissimus, admirabili cele-
 ritate cælum creauit & terram, &
 omnia quæ in illis continentur. Po-

teris per principium filium Dei in-
 telligere, qui à Iudæis interrogatus
 quis esset, Ego, inquit, principium,
 qui loquor vobis: vt ait cap. 8. Ioan. 8.
 nes. Et ipse Dei filius capite Prouer-
 biorum 8. ait: Dominus possedit me
 in initio viarum suarum. Vel vt po-
 test etiam verti: Dominus possedit
 me initium viarum suarum. Vbi ostē-
 dit se esse principium illud, de quo
 loquitur Moses: cum ait: In princi-
 pio creauit Deus cælum & terram.
 Nonnulli per cælum loco illo intelli-
 gunt omnes globos celestes, & per
 terram orbem hunc, in quo habita-
 mus cum omnibus elementis &
 corporibus mixtis, per anticipatio-
 nem seu occupationem. Itaque no-
 mine cæli & terræ iuxta eorum sen-
 tentiam vniuersus mundus visibili-
 bus significatur: Et postea explica-
 tur præcipue, quid in quolibet die
 factum fuerit. Vt si quis ostendat a-
 licui Romam in summa quadam
 & dicat urbem illam conditam fuis-
 se à Romulo: & deinceps descen-
 dens ad singularia, dicat, tale ædifi-
 cium conditum fuit ab illo tali die,
 & cætera. Hæc est magnorum viro-
 rum sententia, quæ nullum conti-
 net errorem. At ego existimo per
 cælum loco illo intelligi cælum
 empyreum, quod creatum fuit pri-
 mo die: per terram autem illam ma-
 teriam quandam incultam, ex qua
 Deus fecit cælum & terram, quæ
 quidem materia & molēs fuit pri-
 mo die creata. Cælum autem visi-
 bile fuit factum die secundo, & ter-
 ra elementaris die tertio, vt diuina
 scriptura eodem. 1. capite Genesis
 testa-

testatur. Existimo Deum creasse ex nihilo cœlum empyrium, & angelos, & animas rationales, & materiã primam, quã Moses appellat terram inanem & vacuam, cœtera verò ex illa. Qui verò aiunt terram & mare & corpora cœlestia condita fuisse ex nihilo, intelligēdi sunt, in materia illa rudi & inculta, quæ fuit ex nihilo creata, in qua illa erant virtute & potentia. Et ita intelligitur caput primum concilij Lateranensis sub Eugenio. 3. vbi dicitur Deus vtramq; de nihilo condidisse creaturam spiritualem & corporalem, angelicam videlicet & mundanam. Nam esse orbem terrarum conditum ex materia, indicat scriptura capite. 11. Sapiētiz his verbis: Non impossibilis erit omnipotēs manus tua, quæ creauit orbem terrarum ex materia inuisa. Qua de re copiose disserui suprã: verba illa. c. 3. explanans: Benedicite aquæ omnes, quæ super cœlos sunt.

¶ *Habet potestatem omnis carnis.* Id est, habet in omnes homines potestatem. Caro accipitur hic pro homine. Eodem modo capite Gene. 6. Omnis caro corruperat viam suam. Esai. 40. Omnis caro scœnũ. Romanorum. 2. Non iustificabitur ex operibus legis omnis caro. Et Ioannis septimo: Clarifica filium tuum, vt filius tuus clarificet te: sicut dedisti ei potestatem omnis carnis: hoc est super omnes homines.

¶ *Intrinfecus luteus, & forinfecus areus.* Erat enim simulachrum illud ex ære fuso super formam luteam. Capite superiore ostensus est Da-

niel libidinis destructor, in hoc autem idolorum euerfor.

¶ *Vinũ misce.* Hoc est, infunde vinũ in amphoras per ministros tuos. Vel misce illud aqua ad bibendum.

¶ *Signa annulo tuo.* Solebant principes gemmã in annulo habere, quo sigillare solebant res abditas, quas claufas esse volebant: vt suprã ostensum est capite. 6. vbi de annuli antiquitate disseruimus.

¶ *Factum est igitur, postquam egressi sunt illi, & rex posuit cibos ante Bel, precepit Daniel pueris suis, & attulerunt cinerem, & cribrauit per totum templum coram rege: & egressi clauserunt ostium: & signates annulo regis abierunt.* Sacerdotes autē ingressi sunt nocte iuxta consuetudinem suam, & uxores, & filij eorum, & comederunt omnia, & biberunt. Surrexit autem rex primo diluculo: & Daniel cum eo. Et ait rex: Salua ne sunt signacula Daniel? Qui respondit: Salua rex. Statimq; cum aperuisset ostiũ, intuitus rex mensam, exclamauit voce magna: Magnus es Bel: & non est apud te dolus quisquam. Et risit Daniel: & tenuit regem, ne ingrederetur intro, & dixit: Ecce pauimentum animaduerte, cuius vestigia sunt hæc. Et dixit rex: Video vestigia virorum, & mulierum, & infantum. Et iratus est rex. Tunc apprehendit rex sacerdotes, & uxores, & filios eorum. Et ostenderunt ei abscondita ostiola, per quæ ingrediebantur, & consumebant, quæ erant super mensam. Occidit ergo illos rex: & tradidit Bel in potestatem Danielis: qui subuertit eum, & templum eius.

¶ *Factum est igitur.* In Græco est, si verbum verbo reddere volueris: Et factum

factum est, vt egressi sunt illi. Sed sensus idem est.

¶ *Et cribrauit per totũ templum.* Hoc est, per totum templi pauimentum: vt comedentium vestigia latere nõ possent.

¶ *Intuitus rex mensam.* Subaudi, in qua positæ fuerat epulæ idolo. Respexit in primis in mensam ciborum: quia ardentem desiderabat videre, esse illos à Bele deuoratos: vbi autem affectio, ibi oculus est.

¶ *Magnus es Bel.* Voluptate affectus has voces emisit: ac si diceret: Magna est potentia & laus tua ò Bel, quòd tantã ciborum copiam comediti. O stultitiam regis dignam irrisione. Videte, in quo eius potentiã & honorem collocabat, in multis cibus deuorãdis. Ideo eum pro Deo colebat, quia multa vorabat. Huiusmodi sunt, qui edacitatem epularum colunt: de quibus ait apostolus c. 3. epistolæ ad Philip. Quorũ Deus vter est. Huic loco potest illud accommodari, quod ait Ier. c. 49. Arrogãtia tua decepit te: quod potest etiam verti ex Hebræo: Superstitio tua, vel idolum tuũ decepit te.

¶ *Risit Daniel.* Non ex leuitate, sed vt vanorum deorũ cultũ illuderet. Fortasse risit ob gaudium, quo affectus fuit videns pauimentũ templi pedibus conculcatũ: vt veritas in lucẽ prodiret, & ante omniũ oculos poneretur. Aspicias ex hoc loco licitũ esse aliquando ridere moderatè, cum opus est. Vnde Ecclesiastes ca. 3. Tẽpus, inquit, flendi, & tempus ridendi.

¶ *Video vestigia virorum, & mulierum,*

& infantũ. Vestigia puerorũ à vestigijs virorũ discrepabãt in quantitate: mulierũ autē in figura: quoniã illæ calceis diuersam formã habentibus utebãtur. Hæc vestigiapoteuit rex facillè videre propter cineres, quibus Daniel corã rege totũ tẽpli pauimentũ operuerat. Cũ rex respexit ad mēsã ciborũ, statim deceptus exclamauit: Magnus es Bel: cũ autē oculos fixit in cinere, intellexit veritatẽ. Site ad carnes, ad epulas, ad vinũ, ad edacitatẽ & ebrietatẽ cõuerteris, in magnos incidet errores: at si ad cinerẽ, ad pœnitentiam, ad abstinentiã ciborũ, ad cognitio-nẽ tui te reuocaueris, respicēs, & mētis oculis illustrabis veritatẽ intueberis. Si felicitatẽ collocaueris in crapula & ebriitate, coles idolũ: eris ex illis: vt verbis vt apostoli in epistola ad Philippenses. 3. quorũ Deus vter est. Si verò imbecillitatẽ fragilitatẽq; tuã alta mēte perpēderis, eueres idola, & mundi vanitatẽ despicias. Vide comessationis iacturam per mensam ciborum intellectã, & humilitatis emolumentũ per cinerẽ significatẽ. Quid est respicere cinerẽ, nisi seipsum intueri, & propriã miseriam cognoscere? Ca. 18. Genesis ait Abraham: Loquar ad dñm meum, cum sim puluis & cinis. Cap. 34. Iob scriptũ legitimus: Deficiet omnis caro simul: & homo in cinerem reuertetur. Et 10. Ecclesiastici: Quid superbis terra & cinis? Eam ob causam ait ecclesia feriã quarta cinerum? Memento homo, quia cinis es, & in cinerem reuertetur. Vngit nos cinere

Sap. 11.

Sup. 3.

Gene. 6.

Esai. 40.

Rom. 2.

Ioan. 7.

Philip. 3.

Ier. 49.

Philip. 3.

Gene. 18.

Iob. 34.

Eccle. 10.

in capite, vbi est sedes memoria, ut memores simus mortis: & signat nos tau Ezechielis in fronte; hoc est memoria finis: tau enim est vltima litera in Hebraico alpha beto, quare designat finē & interitum. Et illa vngimur, cum nobis ponitur in capite: iuxta id quod in euāgelio illius ferre canitur: Tu autē cū ieiunas, vnge caput tuum. Et Ezechielis documēto intelligim⁹ oportere nos in fronte esse vinctos: tau Christus docet, vt vngamus caput: sancta mater ecclesia, vngit nos cinere in fronte & capite, inuēs tau Ezechielis esse mortis memoriam, qua debemus vinctum atq; signatū habere caput: nunquā nobis excidat ex vltimo finis recordatio. Cap. 4. Leuit. 4. precipiebat Deus effundere vitulū extra castra in locum mundum, vbi cineres effundi solent. Sed dicit: Si locus erat plenus cineribus, quomodo mundus appellatur? Qui fieri potest, vt per purgationem cinerum illum cineres coniecerunt? At aliter spectare si voles, per spiceras dicit hoc cum illum esse abstergim⁹, qui erat cineribus imbutus, sine quibus pollutus esset, & contaminatus. Hic vitulus est caro nostra, que in ara cordis nostri igne diuini amoris immolanda est: in quo corde debet esse cinis, hoc est, nostra imbecillitatis recordatio, & mortis repetita memoria, vt mundum sit, & ab omni scelerum contagione se uocatur. Eā ob causam debet esse extra castra, id est, à turbulētis mundi negotijs separatum, & ab immoderatis perturbationibus

abductum. Nam memoria mortis est Simile. horologium vitæ, illam excitans & ordinās ad munditiā, ad virtutes acquirendas, & fordes vitandas. Ait enim Ecclesiasticus: Memorare no uissima tua, & in æternum non peccabis. Vt pauca pulchritudine fulgētium plumarum eas extollit, & in orbem erigit: sed videns pedum suorum fœditatem, rotā caudæ deponit: sic nos superbia, rerumque nostrarum opinionibus inflati, nobis ipsi immoderate placeamus, nostri que admirationi defixi insistimus: at si ad cineres pedes, si ad finem respexerimus, rotam nostræ vanitatis deponemus. Vt aqua cineris Simile. abstergit vestium maculas: ita mortis memoria & lixiuum lachrymarum animæ fordes, & noxias solitudines atque cupiditates. Vnde Hieronymus in epistola ad Cyprianum: Qui se, inquit, quotidie recordatur esse mortuum, contemnit præsentia, & ad futura festinat. Et vt cinis solet ignem custodire: sic memoria mortis Charitatem conseruare. Præterea ignis designat poenitentiam, & scelerum confessionem: ex quo effectum est, vt qui flagitia sua cognoscunt, tamque ob causam angentur dolore, solerent quondam se aspergere cinere, vt Deum poenitentia placarent. Ideo ait Ieremias capite 25. Aspergite vos cinere Iere. 25. optimates, quia completi sunt dies vestri. Et Threnorum secundo: Conticuerunt senes filia Sion, & asperferunt cinere capita sua. Capite quarto Judith scriptū est: Erat cinis

nis super capita eorū. Et Matthæi vndecimo: Olim in cinere & cilicio poenitentiam egissent. Respicimus igitur ad cinerem, ad cognitionem nostri, ad poenitentiam, ad humilitatem, ad humanam miseriam, ad mortem & finem: & ita vitabimus errorem, & scopum attingemus. At si à cinere auerterimus oculos, eosq; in mensam epularum coniecerimus, in erroribus intolerādis versabimur. Eā ob causam Christiani ieiunia quadragesimalia merito seruāt, & alia certis tēporibus constituta: est enim ieiunium humilitatis, castitatis, & aliarum virtutum fundamentum. Hoc intelligens diuinus ac regius vates psalmo. 34. Humiliabam, inquit, in ieiunio animam meam. Edacitate redditur animus imbecill⁹, hebes, & obtusus: ieiuniū verò eū reddit fortiolem & acutiore, eiq; præbet alas ad volandū in sublime. Id expertus Isidorus libro. 1. de summo bono: Gulæ saturitas, inquit, aciem mentis obtundit, ingeniumq; euertere facit. At etsi hoc verum est, & in ecclesia à tempore apostolorum semper ieiunium fuit præceptum & obseruatum, Aetius tamen & Iouinianus & alij huiusmodi hæretici diabolico furore cōcitati illud de medio auferre voluerūt: sed frustra laborarunt. Horum hæresim & perfidiam multis iā ab hinc annis sepultam suscitauerunt nostris temporibus Lutherus, Melanchthon, Buccerus, Calvinus, & alij hæretici detestabiles sectam Epicuream sequentes, & foelicitatem in corpo-

ris voluptate collocantes. Aiunt enim, Deum nunquam constituisse delectū ciborum: ideo nullo modo esse ieiunandū, nec à carnibus, cibisq; alijs abstinēdum. Nunquā illi hoc dicerent, nisi intolerabili cæcitate laborarent. Imò Deus statim in exordio mūdi præcepit homini, quē in agro arboribus cōsito mirū in modum amceno posuerat, ne ex fructu cuiusdā certæ arboris comederet: nā quo die ex eo comederet moreretur. Nonne illud fuit cōstituere differentiā & delectū inter cibos? Illud fuit primum præceptū, & sub poena mortis promulgatū. Ex illo loco colligūt Augustinus August. contra Iulianum libro. 1. Ambro. Ambrosius in libro de Elia & ieiunio, Chrysostomus homilia. 1. in Genesim, Chryso. Basilius in homilia de laudibus ieiunij, & alij magni nominis & celebritatis viri, & sapiētia ac sanctitate venerandi patres, ieiuniū esse de iure diuino. Fuit etiā alterū ieiuniū cū ciborū delectu ac discrimine à Deo constitutū, nimirū carniū abstinētia. Nam cap. 1. Genesis dixit Gene. 1. Deus: Ecce dedi vobis omnem herbam afferentem semen super terram, & vniuersa ligna, quæ habent in semetipsis semētem generis sui, vt sint vobis in escam. Et capite tertio: Comedes herbas terræ: in sudo Gene. 3. re vultus tui vesceris pane tuo. Quibus verbis liquet, fuisse tunc carnes prohibitas vsque ad Noë post proluuiem terrarum: cui Deus dixit capite. 9. Genesis: Omne quod Gene. 9. mouetur, & viuit, erit vobis in cibum: quasi olera virentia tradidi vobis

vobis omnia. Ac si diceret: Permitto vobis deinceps vti carnibus animalium, sicut ante eluionem oleribus virentibus. Iam non herbas tantum do vobis in cibum, sed animalia. Sed vide quid addat: Excepto quod carnem cum sanguine non comedetis. Nonne aspicias etiā illo loco ciborum quorundam prohibitionem? Sed dices: Si ante eluionem non comedebatur carnes, quorsum Habel oues alebat? Ait enim scriptura Genesis. 4. fuisse illū ouium pastorem. Certē propter lanam, & pelles: & vt posset Deo agnos immolare. Nonne aspicias ante legem esse ciborū delectum à Deo constitutum? Porro in lege capite vndecimo Leuitici præcepit Deus populo, ne certorum animalium carnibus vesceretur. Et capite. 23. ait: Decimo die mensis huius septimi, dies expiationū erit celeberrimus, & vocabitur sanctus: affligetisque animas vestras in eo. Vbi affligere animas idem est quod ieiunare. Ita locum illum intelligunt non solum catholici, sed etiam Iudæi, qui tali die ieiunant. Et paulò post addit: Omnis anima quæ afflicta non fuerit die hac, peribit de populis suis. Vbi aspicias, Deum sub pœna mortis ieiunium præcepisse. Lege diuinas scripturas, & videbis Mosē & Eliā quadraginta diebus ieiunasse: fuisseque eorū ieiuniū Deo gratissimum: & Iudæorum edacitatem molestissimam: qui ob carniū & cœparū Aegypti desiderium velent, illinc non exisse. Quid quæris? Priusquam Samson nasceretur, præ-

nuntiauit parentibus eius Dei angelus, eum non esse cibum aliquē contaminatum sumpturum. Nondum in lucem prodierat vir ille magnus, & iam Deus eius abstinentiā præceperat. Quorsum Christus Deus noster quadraginta diebus ieiunauit, nisi vt nobis exemplum ieiunandi præberet: & vt ieiunio suo ieiunijs nostris meritum largiretur? Ipse enim ait: Si quis vult venire post me, abneget semetipsum & tollat crucem suam, & sequatur me. Christus ieiunauit: & vult vt eū imitemur, & accipientes crucem nostram sequamur illum: cum autem ieiunium sit crux, quis non videt dixisse Christum vt ieiunaremus? Diuus Paulus in priore ad Corinthios capite quarto: Imitatores, inquit, mei estote, sicut & ego Christi. Similiter capite vndecimo eiusdem epistolæ. Et capite. 3. ad Philippenses. Et. 5. ad Ephesios: Estote imitatores Christi. Et diuus Petrus in priore sua canonica capite secūdo: Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exempla, vt sequamini vestigia eius. Et diuus Ioannes capite secūdo prioris canonicę suę: Qui dicit se in Christo manere, debet, sicut ille ambulauit, ambulare. Vnde sententia illa dimanauit, quam diuus Gregorius, & doctores alij literis mandarunt: Omnis Christi actio nostra est instructio. Sed diabolus ille qui Heuæ persuasit, vt ieiunium à pomis arboris prohibita frangeret: qui idem sed frustra conatus est Christo domino persuadere, facile persuasit hæreticis,

vt

vt ieiunia non solum contemnerent, sed damnarent. Contra verò catholici ea mirum in modū amplectuntur ad carnem domandam, & intemperantiam fugiendam. Vt citharædus dat operam, ne in cithara quid discrepet: sic nos debemus ita cursum vitæ conficere, ne à temperantia discrepemus, & vitæ Christianæ musicam destruamus. Et multò magis, quod maior & melior sit actionū, quam sonorum concentus. Cum ad Christum accederent Ioannis Baptistæ discipuli dicētes: Quare nos & pharisæi ieiunamus frequenter, discipuli autem tui non ieiunant? Respondit illis Iesus: Nunquid possunt filij sponsi lugere, quandiu cum illis est sponsus? Venient autem dies, cum auferetur ab eis sponsus: & tunc ieiunabunt. Vbi lugere accipitur pro ieiunare: vt supra ostendimus in annotationibus in caput. 10. iuxta Polychronij sententiam aientis, Iudæos solitos fuisse ieiunium luctū appellare. Prædixit Christus verbis illis futurum ieiuniū, quod vt mandatum nouum suo tempore impleretur. Id quod factum est. Nam post Christi in cœlos ascensum apostoli ieiunabant: & tota ecclesia ieiunia amplectebatur: vt liquet ex diuo Luca capite. 13. Actorum apostolicorum. Id perpendentes ipsi apostoli Spiritu sancto repleti ieiunium quadragesimæ ex institutione Christi constituerunt: suoque decreto illud ecclesiæ seruare præceperunt: & præceptum hoc suis canonibus mandarunt. Sunt au-

tem verba canonis hæc: Si quis episcopus, aut presbyter, aut diaconus, aut lector, aut cantor quadragesimam paschæ, aut quartam festam, aut paraceue non ieiunauerit, deponitor: præterquam si in necessitate corporis impediatur. Si vero laicus sit, communionem priuetur. Hic est vnus ex canonibus apostolorum, quos sancti patres approbant & sequuntur. Inter quos est Zepherinus, Ignatius, Victor, Leo, Athanasius, Anacletus, Innocentius, Eusebius, quos Gratianus & post illum doctores citarunt. Hic canones apostolorum fuerunt comprobati in multis concilijs, nimirum in Carthaginensi, Niceno, Constantinopolitano, Antiocheno, Calcedonensi. Reliquit eos nobis collectos beatus Clemens summus pontifex discipulus beati Petri apostoli: & scripti sunt in primo tomo conciliorum literis Græcis, & Latinis. Et Iustinianus imperator in nouellis suis constitutionibus eos verbis expressis tribuit apostolis. Præterea in constitutionibus apostolicis eodem beato Clemente authore, lib. 5. c. 13. sunt hæc verba: Seruandum est à vobis ieiunium quadragesimæ, continēs memoriam conuersationis, & legislationis domini. Nec solum Christi apostoli hoc quadragesimale ieiunium alijs seruandum præceperunt, sed ipsi illud obseruarunt: vt Hieronymus, Augustinus, Ambrosius, Gregorius, Chrysostomus, & infiniti alij doctores testantur. Fuisse autē semper in ecclesia Christi seruatum quadragenariū hoc ieiunium.

Zepher.
Ignati.
Victor.
Leo.
Athana.
Anacle.
Innocē.
Euseb. 14
Gratia.

Clemens

Iustinia.

Clemens

Hieron.
August.
Ambro.
Gregor.
Chryso.

Gene. 4.

Aug. 7.
ordina.

Leuit. 11.

Leuit. 23.

Exo. 34.

3. Re. 19.

Exo. 16.

Num. 11.

Iudic. 13.

Matth. 4.
Luc. 4.

Similitudo.

Matth. 9.

Luc. 5.

Polych.

Act. 13.

Matth. 4.

Luc. 4.

Matth. 16.

Luc. 9.

1. Cor. 4.

1. Cor. 11.

Philip. 3.
Eph. 5.

1. Petr. 2.

1. Ioan. 2.

Gregor.

Gene. 3.

nium asseueranter affirmant multa concilia, in quibus illud iterum atque iterum præcipitur: nimirum concilium Aurelianum canone. 26. concilium Laudicense canone. 50. concilium Casaraugustanum canone. 2. concilium Agatense canone nono, concilium Toletanum octauum canone nono, concilium Gangrense canone nono. Et nostris temporibus concilium Coloniense, & concilium Tridentinum ieiunia & ciborum delectum comprobant. Quod autem aiunt nonnulli Telesphorum summum pontificem ieiunium quadragenarium nouè constituisse, est planè fallum & commentitium: non enim nouè ieiunium instituit, sed antiquum ab apostolis præceptum approbauit: & iterum obseruari præcepit. Id quod etiam alij summi pontifices fecerunt. Et quamuis ipsi hoc nouè præcepissent, facere quidem poterant. Nonne pontifices maximi vniuersales, pastores & magistri poterant indicere ieiunium? Poterant profecto. Estne ecclesia Christi debiliior & fragiliior quàm Iudaica? Non quidem. Poterat ecclesia Iudaicorum indicere ieiunia, & Christianorum ecclesia non poterit? Valebat summus Hebræorum sacerdos ieiunia præcipere, & summus Christianorum sacerdos maximusq; potifex, vicarius Iesu Christi non valebit? Si rex Saul ieiunandum præcepit, dicens: Maledictus vir qui comederit panem vsq; ad vesperam: & voluit proprium filium

suum vita priuare, quòd præcepto illi inscius non paruisset, vt primo Regum. 14. literæ diuinæ testantur: & Niniuitarum rex publico edicto ieiunium sanciuuit, vt ait Ionas diuinus vates capite tertio: quis dicere audeat, non posse hoc facere Iesu Christi vicarium, diui Petri principis apostolorum successorem, summum pontificem, qui est caput totius ecclesiæ, qui in vniuersum orbem tenet principatum qui est omnium Christianorum pater ac doctor, atque vniuersalis pastor & rector? At hæretici despiciunt summum pontificem, cui Deus tradidit clauis regni celorum: despiciunt sanctos doctores, quos Christus appellauit lucem mundi, despiciunt venerandos patres in sacris ac vniuersalibus concilijs congregatos: quibus Christus ait: Qui vos audit, me audit: & qui vos spernit, me spernit. Quare hæretici qui eos aspernantur, se Christum etiam aspernarifateri coguntur. Sed aiunt se legere sacras scripturas, præsertim nouè testamentum, vbi aiunt nihil inuenire, quod eos excitet ad ieiunium. O cæci homines! nonne legitis ieiunium Ioannis Baptistæ, de quo ait Matthæus capite. 3. Esca eius erat locustæ & mel syluestre? Nonne legitis apud Matthæum. 4. similiter apud Lucam, Christum dominum quadraginta diebus ieiunasse? Nonne legitis apud Matthæum. 17. & Marcum nono, & Lucam similiter nono dixisse Christum: hoc genus demonij non eijcitur nisi per orationem & ieiunium? Ipse Christus

Christus Deus noster apud Matthæum sexto ait: Tu autem cum ieiunas, unge caput tuum, & faciem tuam laua, ne videaris hominibus ieiunans, sed patri tuo, qui est in abscondito: & pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi. Hæc autem merces quam Deus reddit pro ieiunio, vita æterna est. Inducat verbis illis saluator noster ieiunij excellentiam, & meritum in verbo reddet. Act. 14. ait ita diuus Lucas: Cum constituisent illi per singulas ecclesias presbyteros, & orassent cum ieiunationibus, commendauerunt eos domino. Vide etiam antiqua Christianorum ieiunia. Legite diuum Paulum in epistola. 2. ad Corinthios capite. 6. aientem: In omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustijs, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigilijs, in ieiunijs. Et capite. 11. eiusdem epistolæ nuerans afflictiones quas propter Christum ferebat, In labore, inquit, fui, & ærumna, in vigilijs multis, in fame & siti, in ieiunijs multis. Nonne videris diuum Paulum sæpenumero ieiunasse, nosque ad ieiunandum hortatum fuisse? Origenes homilia decima in Leuiticum: Habemus, inquit, dies quadragesimæ ieiunijs consecratos. Hieronymus aduersus Montanum: Nos quadragesimam secundum traditionem apostolorum ieiunamus. Maximus episcopus: Approbamus, inquit, quadragenarium numerum non esse ab hominibus constitutum, sed diuinitus consecra-

tum: nec terrena cogitatione institutum, sed cœlesti maiestate præceptum. Augustinus libro de salutariibus documentis ait, ieiunium esse verum animi cibum. Chrysostomus in oratione de penitentia homilia prima, ieiunium ait esse medicinam, qua anima infirma frequenter curatur. Dies me deficeret, si omnes vellem commemorare, qui ieiunium laudibus extulerunt. Sed hæretici quibus nihil est dulcius, nihil antiquius, quàm carnis libertas, irridet ieiunia, seque in voraginem comestationis & ebrietatis ingurgitant. Effrenata epularum cupiditate, cæcoque furore libidinis concitati, dum libertatem parare sibi nituntur, seruitutis miserimæ vinculis alligantur. Vtinam respiscant, seque ad meliorem frugem recipientes, oculos amoueant a mensa ciborum, & ad cinerem conuertant, quemadmodum regem Babyloniorum fecisse, hoc loco videmus. Sed de ciborum abstinentia ea poteris videre, quæ supra literis mandauimus verba illa. 1. capitis explanantes: Proposuit autem Daniel in corde suo, ne pollueretur de mensa regis. Ostenderunt ei abscondita ostiola. In templo sub altari, vel alio in loco ad illud apto. Ac explorato & cognito sacerdotum dolo interfecit illos rex per satellites suos. Tradidit Bel in potestatem Danielis. Intelligens rex imaginem illam Belis, nec intelligentiam habere, nec sensum, nec vitam, sed esse statuatam quandam, cui cæci homines tribuebant cultum latriæ, vero Deo debi-

Telephorum summum pontificem

Telephorum summum pontificem

Telephorum summum pontificem

Telephorum summum pontificem

Telephorum summum pontificem

Telephorum summum pontificem

Telephorum summum pontificem

Telephorum summum pontificem

Ioan. 3.

Mat. 6.

Ioan. 2.

Mat. 5.

Luc. 10.

Mat. 3.

Mat. 4.

Mat. 3.

Mat. 17.

Mar. 9.

Luc. 9.

Act. 14.

2. Cor. 6.

1. Cor. 11.

Origen.

Hieron.

Maxim.

August.

Chryso.

Supra.

debitum: falsumque esse id, quod de eius comestione dicebant sacerdotes, tradidit eam Danieli, qui illam fregit, & euertit templum, ubi illa colebatur.

¶ *Et erat draco magnus in loco illo: & colebant eum Babylonij. Et dixit rex Danieli: Ecce nunc non potes dicere, quia iste non sit Deus uiuens: adora ergo eum.*

E *Dixitque Daniel regi. Dominum Deum meum adoro: quia ipse est Deus uiuens: iste autem non est Deus uiuens. Tu autem rex da mihi potestatem, & interficiam draconem: absque gladio & fuste. Et ait rex: Do tibi. Tulit ergo Daniel picem, & adipem, & pilos, & coxit pariter: fecitque massas: & dedit in os draconis, & diruptus est draco. Et dixit Daniel: Ecce quem colebatis. Quod cum audissent Babylonij, indignati sunt uehementer: & congregati aduersum regem dixerunt: Iudæus factus est rex: Bel destruxit, draconem interfecit, & sacerdotes occidit. Et dixerunt, cum venissent ad regem: trade nobis Danielem: alioquin interficiemus te, & domum tuam. Vidit ergo rex, quod irruerent in eum uehementer: & necessitate compulsus tradidit eis Danielem. Qui miserunt eum in lacum leonum: & erat ibi diebus sex. Porro in lacu erant leones septem, & dabantur eis duo corpora quotidie: & duæ oues, & tunc non data sunt eis, ut deuorarent Danielem.*

¶ *Et erat draco magnus.* Alia narratur historia de dracone quodam, quem Babylonij ut Deum colebant: quem Daniel interfecit. Est autem draco serpens, qui ob multam aetatem in insolitam excreuit magnitudinem. Dicitur de dracone terreno

& de aquatili. De terreno illud intelligitur psalmographis: Super aspidem & basiliscum ambulabis, & cōculcabis leonem & draconem. Qui bus uerbis significat nec uenenatas & immanes feras, nec dæmones, eorumque satellites his bestiis significatos de uiris pijs & constantibus, & in Deo fiduciam suam figentibus esse uictoriam reportaturos. Pro pisce magno & vasto accipitur psalmo. 73. Cōtribulasti capita draconum in aquis: tu confregisti capita draconis. Vbi per vastos illos pisces intelligit diuinus uates Pharaonem, & magnates Aegyptios: quos Deus in mari Rubro submersit. Et quia dracones in promptu habent uenenum, quo noceant, merito illorum nomine significantur homines flagitiosi ac nocentes. Ideo dicebat Iob capite. 30. Frater fui draconum, & socius struthionum. Per draconem intelligitur homo pestilens & immanis, per struthionem simulator & fallax: habet enim auis hæc alas, quibus volare uidetur, sed non uolat. Hoc Danielis loco draco erat bestia quædam terrestris in templo illi dicato seruata. Vel in quodam lacu, aut fluuio.

¶ *Et colebant eum Babylonij.* Venerabatur illum Babylonij cultu latriæ. Magna profecto cæcitas colere feram inutilem, horribilem, & uenenatam. Iusto Dei iudicio obcæcatur gentes à dæmonibus illudebantur. Capite. 15. Sapientiæ scriptum est: Animalia miserrima colunt. Et Esaiæ secundo: Ut adorarent talpas & uespertiones. Nec solum animalia,

lia, sed eorum similitudines colebant, ut ait Ezechiel cap. 8. In epistola ad Romanos capite primo ait ita diuus paulus: Mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & uolucrum, & quadrupedum, & serpentium. Et paulò post: Mutauerunt ueritatem Dei in mendacio. Hoc est, in idolis, quæ in diuinis literis mendacium uocantur. Ac si dicat: Conuerterunt cultum ueræ Dei in falsorum Deorum cultum. ¶ *Absque gladio & fuste.* Hoc est, sine ullis armis: sed Dei adiumento, & industria rationis. Cum enim draco aperiret os, iniecit in illud offas ex pice, pilis & adipe cōfectas, quibus eum interfecit. Pice ac pilis conglutinatum est guttur eius: & adiecit adipem, ut ob eius saporis & odorem appeteret draco massam illam. ¶ *Indignati sunt uehementer.* Nimirum aduersus regem, & aduersus Danielem. Qua in re animi ingratum, cæcumque furorem ostenderunt. Deberent enim gaudio efferri, quod essent à dracone liberati. ¶ *Iudæum factus est rex.* Hoc est, rex noster repudiatis patrijs legibus, se eutus Danielem Iudæum, accepit Iudæorum religionem. Tribuebant illi crimini, quod erat laude dignissimum. Vel sic: Daniel Iudæus factus est rex noster. Prior explanatio uidetur literæ conuenientior. ¶ *Interficiemus te, & domum tuam.* Hoc est, & te, & uniuersam prole, atque familiam tuam interimemus. Accipitur domus non pro aula, sed pro genere & familia: ut Exodi. 1.

Singuli cum domibus suis introierunt. Esaiæ quinto: Vineam domini exercituum domus Israel est. Matthæi. 10. Pax huic domui. Accipitur domus pro synagoga Iudæorum ca. 3. epistolæ Pauli ad Hebræos aietis: Moses quidem fidelis erat in tota domo eius. Et pro ecclesia Christiana eorum eodem capite: Christus uerò tanquam filius in domo sua: quæ domus sumus nos. Et capite tertio prioris ad Timotheum: Ut scias, quomodo oporteat te in domo Dei cōuersari, quæ est ecclesia Dei uiuæ. Tu uerò perpende effrenatam illorum Babyloniorum iram & perturbationem. Nullum crimen admiserat rex in cæde draconis. Sed demus eum legem diuinam, aut humanam uoluisse: in quam culpam inciderat domesticus eius, ut eos uellet populus uita priuare, nisi rex ei traderet Danielem? Ut magna ac repentina proluuius quicquid inuenit, rapit & euertit nullò delectu: ita concitatus ac inspectatus furor in aliquem non solum ipsum, sed omnia eius diripere & delere nullo facto discrimine conatur. Fera quidem indomita & immanis est ira populi concitati. Ideo dicebat Iacob: Maledictus furor eorum, quia pertinax: & indignatio eorum, quia dura. Et Salomon Prouerbiorum. 27. Ira non habet misericordiam, nec erupens furor: & impetum concitati spiritus ferre quis poterit? ¶ *Qui miserunt eum in lacum leonum.* Id est, qui Babylonij coniecerunt Danielem in foueam leonum, ut ab illis dilaniaretur. Erat in urbe do-

micilium, in quo alebantur leones, quò cõijciébatur, qui erát nefarijs sceleribus astricti, & ob graua crimina damnati. De illo locuti sumus capite. 6. Bis fuit illuc proiectus Daniel: sed nõ legimus eum in his iniurijs & calamitatibus succensuisse hostibus suis, nec queribundas voces emisisse, nec illos maledictis vulnerasse. Vt excellēs aurum tactum & percussum non sonat, vile autē orichalcum statim edit sonitum: ita vir pius & iustus contumelijs & ærumnis affectus tacet, & c̃quo animo fert, quicquid euenit: impius autem irascitur, & execrationibus plenis stomachi & querelarũ omnium aures obtundit. Ideo ait Salomon decimonono Prouerbiorum: Doctrina viri per patientiam cognoscitur. Ac plerunque innocentes liberantur. Id sentiens idem Salomon ait capite Prouerbiorum. 20. Ne dicas: reddam malum pro malo: expecta dominum, & liberabit te. Et pater eius psalm. 9. Patientia pauperum non peribit in finem. Hoc est, afflictorum tolerantia. Quare nos in contumelijs & calamitatibus patientiam amplectamur. Audiamus diuum Paulum ita in secunda ad Corinthios capite sexto loquentē: In omnibus exhibeamus nos metipso sicut Dei ministros in multa patientia. Et ad Hebræos cap. 12. Per patientiam curramus ad propositum nobis certamen, aspicientes in auctorem fidei, & consummatorem Iesum, qui proposito sibi gaudio sustinuit crucem. Si fuerimus irae perturbati, & victi ab illa, non erimus

in potestate nostra: si autem dilexerimus patientiam, tenebimus nos ipsos: iuxta id quod ait apud Lucam. 21. Christus Deus noster: In patientia vestra possidebitis animas vestras. ¶ Et erat ibi diebus sex. Vt si à leonibus nõ interficeretur, saltem fame periret. Hinc colliges missionem hanc in lacum leonũ non esse eam, quæ fuit sub Dario capiti sexto mada: nam tunc non fuit in fouea illa nisi nocte vna: nunc autem sex diebus. ¶ Et dabantur eis duo corpora quotidie. Nimirum hominum damnatorũ. Fortasse hæc bina corpora erant animalium indifferenter: præter quæ dabantur cibo binæ oues singulis diebus leonibus illis. ¶ Et erat autem Habacuc propheta in Iudæa, & ipse coxerat pulmentum, & intriuerat panes in alueolo: & ibat in campum, vt ferret messoribus. Dixitq; angelus domini ad Habacuc: Fer prandium, quod habes, in Babylonem Danieli, qui est in lacu leonum. Et dixit Habacuc: Domine, Babylonem non vidi, & lacum nescio. Et apprehendit eum angelus domini in vertice eius, & portauit eum capillo capitis sui, posuitq; eum in Babylone super lacum in impetu spiritus sui. Et clamauit Habacuc dicens: Daniel serue Dei tolle prandium, quod misit tibi Deus. Et ait Daniel: Recordatus es mei Deus: & non dereliquisti diligentes te. Surgensq; Daniel comedit. Porro angelus domini restituit Habacuc confestim in loco suo. Venit ergo rex die septimo, vt lugeret Danielem: & venit ad lacum, & introspexit. Et ecce Daniel sedens in medio

medio leonum. Et exclamauit voce magna rex, dicens: Magnus es domine Deus Danielis. Et extraxit eum de lacu leonum. Porro illos qui perditionis eius causa fuerant, intromisit in lacum: & deuorati sunt in momento coram eo.

¶ Erat autē Habacuc. Hic fuit vnus ex duodecim prophetis: qui vidēs mentis oculis diuino lumine illustratis, futuram euersionem Hierosolymæ, abscessit, vt Petrus ait Comestor in historia scholastica: fugitque ex ciuitate: ad quã postea redijt, cum Iudæi fuissent in Chaldæa abducti: & Hierosolymæ pauperestantum remansissent. Cum autem Daniel in clausa leonum fouea detineretur, erat Habacuc Hierosolymæ, vbi habebat agrum, ad quem miserat messorum. Cumque ad illos ferret prandium, fuit repente ab angelo Dei in lacum Babylonium per miraculum asportatus: vbi Danielem prandio messoribus parato sustentauit. ¶ Et coxerat pulmentum. Hoc est, pulmentum: est enim pulmentum puls: vel cibus instar pultis. Esca est ex farina cõfecta, additis interdum ouis, melle, aut caseo. ¶ Et intriuerat panes in alueolo. Id est, teredo immiserat panem in pultarium seu vasculum culinariũ, vbi puls decocta fuerat. Vel accipitur alueolus hoc loco pro corbe, vbi cibus portabatur. Nã teste Varrone alueolus est cauata cortex, aut vasculum vimineum, in quo quid propter concauitatem reponitur. Est etiam vasculum ligneum auctore

Columella libro octauo, capite quinto. ¶ Dixitq; angelus domini ad Habacuc. Probabile est apparuisse hunc Dei angelum diuino vati in figura humana. In diuinis literis angelus accipitur aliquando pro viro pio & iusto, vt capi. 11. epistolæ prioris ad Corinthios: Debet mulier velamẽ habere supra caput suum propter angelos. Hoc est, propter homines, qui se à vitijs seuocarunt, & ad Christi imitationem contulerunt: Ita locum illum interpretatur Clemens libro secundo hypotyposeon. Vel sacerdotes appellat angelos, iuxta illud Malachiæ secundo: Labia sacerdotis custodient scientiam, & legem requirent ex ore eius: quia angelus domini exercituum est. Omnes qui à Deo mittuntur, vt eius afferant mandata, angeli dicuntur. Vnde de diuo Ioanne Baptista, de quo ait Ioannes euangelista: Fuit homo missus à Deo, cui nomẽ erat Ioannes: ait Deus per Malachiam tertio: Ecce ego mitto angelum meũ. Ita locum illum Christus dominus apud euangelistas interpretatur. Diuus Paulus in epistola secunda ad Corinthios capite duodecimo per angelum Satanæ vult significare omnes tentationes & afflictiones, quibus ipse afficiebatur, vt Photius ait. Satan asille qui beatum Iob Deo ita permittente, multis & acerbis calamitatibus contendit opprimere, idem diuo Paulo facere curauit. Ac quia afflictiones illæ variæ & molestæ eius carnem affligebant, eas stimulum carnis appellat

2. Cor. 12 pellat dicens: Ne magnitudo reuelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ, angelus Satanæ qui me colaphizet. Hoc auté Danielis loco angelus pro spiritu accipitur angelico, qui admirabili virtute sua Deo ita volente secum vatem sanctum asportauit.

¶ *Portauit eum capillo capitis sui.* Manus angeli tenuit capillum Habacuc, sed virtus angelica totum illū tetigit, & admirabili ac rapidissimo motu in Chaldæam suauiter adduxit. Capillus non tulit corporis grauitatem, sed Dei potentia illud per angelum effecit. Sequitur. Posuitque eum in Babylone super lacum in impetu spiritus sui. Id est, admirabili celeritate spiritualis potentie suæ.

¶ *Tolle prædium, quod misit tibi Deus.* Non deserit pijsissimus dominus eos, qui ad ipsum toto animo aspirant, & clamant, & tanquam ad arcem tutissimam confugiūt. Qui populum Israeliticum quadraginta annis paut in solitudine pane cœlesti, de quo ait diuinus psaltes: Pluit illis manna ad manducandū: panem cœli dedit eis, panem angelorum manducauit homo: qui 3. Reg. 17 Eliam aluit cibis per coruos delatis: cui postea angelus panem & 3. Reg. 19 aquam ostendit: qui quinque milia hominum, præter fœminas & pueros, in solitudine quinque panibus & duobus piscibus educauit: quomodo non posset iustum Danielem prandio messoribus parato sustentare? Sed dices: Si solus angelus poterat cibum illum por-

tare, quid opus erat Habacuc? Voluit Deus, vt diuinus ille vates opus illud exequeretur misericordie, quo mereretur, & ingressum haberet ad cœlum: Est enim misericordia ostium æternæ beatitudinis. De illa illud psalmi. 117. intelligitur: *Psal. 117.* Hæc porta domini, iusti intrabunt in eam. Nam relatis operibus misericordie apud Matthæum. 25. do- *Matt. 25.* cuit Christus esse pro illis æternam gloriam tribuendam. Id significatū fuit portis oraculi templi Salomonis, quæ erant ex lignis oliuarum. Templum erat imago ecclesie catholice: Oraculū auté & sanctū sanctorū imaginem gerebat cœlestis beatitudinis, vt diuus Paulus capite nono epistolæ ad Hebræos testatur. Non poterant ad oraculum ingredi nisi per templum: nec ad cœlum nisi per ecclesiam. Itaque oraculum illud est cœlum, ad quod ingredimur portis oliuarum, hoc est operibus misericordie, quæ per oleum & oliuam significatur. Superfertur enim oleum cæteris liquoribus, atque supernatat: & eodē pacto in operibus nostris debet misericordia superferri. Id voluit diuina misericordia significare diuinus ac regius vates psalmo. 144. *Psal. 144.* eum cecinit: Miserationes eius super omnia opera eius.

¶ *Extraxit eum de lacu leonum.* Quia vidit eius innocentiam & sanctitatem: ex qua deuenit in quandam Dei cognitionem: dixit enim: Magnus es domine Deus Danielis. Nouerat nanque ex Danielis documento Belis statuat non comedere, quin

quin potius esse vita & sensu destitutam: & draconem non esse Deū æternum, sed feram mortalem. Propter hæc, & alia huiusmodi merita tenebatur rex Danielem honoribus afficere, & immortalibus beneficijs remunerare. Rex Dauid constituit ministrum quēdam, qui ei reuocaret ad memoriam aliorū merita, vt ea præmio ac mercede compensaret. Et vocabatur minister hic à commentarijs, vt capite octauo libri secundi Regum scriptura sancta testatur. Idem fecit rex Assuerus, vt constat ex cap. 6. libri Esther. Imperatores Romani habebāt huiusmodi ministrum, qui nuncupabatur magister memorie. Meminit eius Trebellius Pollio in historia Claudij Cæsaris. Alludit ad officium hoc Herodianus libro quarto. Meminit illius Ammianus libro quartodecimo, & 27. & 29. Et nostra hac memoria Vuolfgāgus Lazius libro secundo commentariorum reipublicæ Romanæ.

¶ *Et deuorati sunt in momento coram eo.* Hoc est velocissimè coram rege fuerunt à leonibus dilaniati & deuorati Deo ita disponente: vt perniciem quam optimo Danieli parauerant: in se ipsos redundare sentirent. Ac ita cœtus ille improborum hominum infami morte clausit suum diem. Et illud psalmographi potest accommodari: Lacum aperuit, & effodit eum, & incidit in foueam, quam fecit. Conuertetur dolor eius in caput eius: & in verticem ipsius iniquitas eius descen-

det. Vtales dat pennas, quibus ornatur sagitta, qua ipsa traicitur, sibi que inscia perniciem machinatur: sic nonnulli ea in alios struunt aliquando, quibus sibi nescij exitium moluntur. Et vt dicitur in prouerbio: suo gladio iugulantur. Quemadmodum cornix rapit scorpiū vt illū interficiat, & edat, qui ei cauda infligit mortiferū vulnus: & illa volens occidere occiditur: sic multi intendentes alios lædere læduntur: & detrimentum quod alijs cupiebant afferre, in ipsos meritò retorquetur. Narrat Trebellius Pollio, Marium vnum ex septuaginta tyrannis, qui interficere multos volebant, fuisse gladio interfectum à quodā milite, qui in eum irruens: Hic est, inquit, gladius, quem tu fecisti. Nam Marius ille ante tyrannicum dominatum faber fuerat ferrarius, & gladios conflauerat. Ac fuit gladio, quem fecerat, occisus. In epistola quadam ait Ouidius: Remigiumque dedi, quo me fugiturus abires: Heu patior telis vulnera facta meis. Huc pertinet, quod Liuius ait libro secundo de secundo Bello Punico: Sentiebat Anibal suis se artibus peti. Et illud Luciani in piscatoribus: Quæ tela à nobis, vt fateris, sumpta, aduersus nos iaculatus es. Et illud quod apud Græcos ita peruulgatum est, vt Prouerbij locum obtineat: *Αυτίς γὰρ ἵππος τοῦ κλοῦ τοῦ τινύου.* Hoc est. Ipse enim sibi reperit mali coagulum. Vel vt alij dicunt: Ipse inuenit fontem malorum. Ad quod alludit AEschylus in Persis. Sed literæ di-

1. Reg. 17. uinæ memoriæ prodiderunt li-
bro primo Regum, Goliath homi-
nem superbum, & audacem pro-
prio suo gladio in singulari certa-
mine occisum fuisse à Dauide, quo
ipsum Dauidem occidere conaba-
tur. 2. Reg. 15. Absolon uoluit auferre patri
2. Reg. 18. suo terram & vitam: & ipse amisit
vtranque: periit enim suspensus in
aëre, vbi & terra & vita priuatus
Eccle. 10. est. Et Ecclesiastes ait capite deci-
mo: Qui dissipat sepem, mordebit
eum coluber. Accidit enim aliquã-
do, vt quis venenum bibat, quod
alteri parauerat: & suo dolo & arti-
ficio pereat. Et qui gladio ferit, gla-
dio peribit: quemadmodum Chri-
stus dixit apud Matthæum capite.
26. Ac vt diuus ait. Ioannes capite
Apoc. 13. tertio decimo Apocalypsis: Qui in
captiuitatem duxit, in captiuitatē
vadet. Et vt infertur ex parabola vi-
næ agricolis locatæ, quam domi-
nus Iesus attulit apud euangelistas:
Deus malos malè perdet. Nam vt
ait idē dominus apud Matthæum. 7.
Qua mensura mēsi fueritis, reme-
tietur vobis. Id accidit illis, qui Da-
nielē in leonum foueam proie-
cerunt: nam eo mirabiliter ere-
pto fuerunt ipsi in illam proiecti.
Et impletum est illud capituli. 26.
Prou. 26. Prouerborum: Qui fecit foueam,
incidet in eam: & qui prouoluit la-
pidem, reuertetur ad eum. Quare
ab iniurijs & maleficijs nos absti-
neamus, & beneficentiam ac be-
nignitatem obseruemus. Demus
operam, vt simus ea charitate mu-
niti, quæ omnibus bonum deside-
rat: quæ in tempestate tranquilla

est, & splendet in tenebris: quæ pul-
salo loco manet tamen, atque hæret
in patria: quæ calamitatibus pressa
eminet, & floret per se semper,
nec alienis vnquam sordibus ob-
solescit.

¶ Obseruationes ex Græco in
caput quartum deci-
mum.

*N*isi dixeritis mihi. In
translatione Græca
Theodotionis est: *ἰνὸς μὴ* *ἰμνησῆσθε*. Si non
dixeritis mihi. Vel,
nisi mihi dixeritis. Particula nisi,
quæ variè dicitur Græcè, sumitur
aliquando affirmatiuè, vt apud di-
uum Paulum ca. 6. epistolæ ad He-
bræos: Nisi benedicēs benedicā te,
& multiplicās multiplicabo te. Ca-
p. 22. Genesis dixit Deus Abra-
hæ in immolatione filij: Quia feci-
sti hanc rem, & non perpecesti vni-
genito filio tuo, benedicam tibi, &
multiplicabo semen tuum. Cùm
autem apostolus citet locum illum
in epistola ad Hebræos, vtitur par-
ticula nisi, vbi in Hebræo est mera
affirmatio. Ex quo colliges eam es-
se illic affirmantis particulam. Nō
nulli existimant, nisi, accipi ali-
quando pro nec: vt apud Marcum
capite sexto: Præcepit eis, ne quid
tollerent nisi virgam tantum: non
peram, non panem, non in zona-
æ. Vt sit sensus: Præcepit Christus
discipulis suis, nec quid ferrent, nec
virgam tantum: seue virgam qui-
dem:

dem: non peram, & cætera. Mouen-
tur ad interpretationem hanc ver-
bis Matthæi capite decimo, & Lu-
cæ. 9. Agens enim ibi Matthæus
de apostolorum missione ait, Chri-
stum Iesum hæc illis dixisse: Noli-
te possidere aurum, nec argentum,
nec pecuniam in zonis vestris: non
peram in via, nec duas tunicas, nec
calciamenta, nec virgam. Diuus au-
tem Lucas ait: Nihil tuleritis in via,
nec virgam, nec peram, nec pa-
nem, nec pecuniam, nec duas tuni-
cas habeatis. Cùm igitur Christus
dominus apud Matthæum & Lu-
cam prohibeat apostolis virgam,
magna videbitur esse discrepantia
inter illos & Marcum, qui ait esse
illis virgam permissam: nisi parti-
cula, nisi, quæ Græce est *ἰνὸς*, apud
Marcum accipiatur pro nec. Hæc
est eorum opinio, non omnino
contemnenda. Sunt enim verba il-
la ab euangelistis memoriæ pro-
dita, & perpetuis monumentis cō-
signata: quibus Christus Deus no-
ster discipulos suos ad cæcam ani-
morum dominatricem cupidita-
tem vitandam erudiuit. Cùm euan-
gelica philosophia sit in paupertate,
& honorum mundi despicientia,
cæterisque virtutibus constituta:
voluit, vt hi, quos ad eam nun-
tiandam ac propagandam mitte-
bat: eas opes & dignitates con-
temnerent, ad quas plerique mor-
taliū auiditate inflāmati rapiun-
tur. Eam ob causam non solum au-
rum & argētum, sed etiam virgam
illis interdixit. Ego tamen existimo
loco illo Marci particulam, nisi,

non accipi pro nec, sed propriam
retinere significationem. Et Græci
nobiscum legunt, quemadmodum
omnes ferè Latini, qui pro *ἰνὸς* nisi,
seu præterquam, interpretantur.
Ac tamen nullam esse credo inter
euangelistas repugnantiam. Nam
duplex est virga, vna quæ virgā
tantum est, qua vtuntur viatores
sustentandi se causa: & hæc conces-
sa est apostolis: de qua loquitur di-
uus Marcus. Altera est, quam affer-
runt, vt se à lædentibus defendant,
aut eos offendant, quæ non solum
virga est, sed etiam telum, siue ia-
culum, siue claua: & hæc est illis
prohibita: de qua Matthæus & Lu-
cas loquuntur. Quod verò domi-
nus virgam illam pugnatricem ve-
tet, videtur indicare id, quod dixit
postea apud Lucam capite. 22. Qui
habet sacculum tollat: similiter &
peram: & qui non habet, vendat tu-
nicam suam, & emat gladium. Op-
ponit, vt vides, habere gladium &
non habere virgam à se olim pro-
hibitam. Volēs Marcus admonere,
ne quod Matthæus literis manda-
uerat, perperam intelligeretur, te-
statur concessam esse apostolis vir-
gam tantum: hoc est virgam, quæ
tantum virga est, sustentationis cau-
sa delata: non autem, quæ præter
sustentationem offensionis aut de-
fensionis causa portatur: quæ intus
ferrū habet, aut aliquid huiusmodi,
quo apta sit ad pugnam. Aspicias
igitur diuum Marcum non pugna-
re cum alijs euangelistis: quin po-
tius esse eorū explanatorem. Esse
autem duas virgas indicant He-
bræi,

bræi, qui vnâ appellant ^{כֶּבֶת} Xebet, quæ fuit apostolis prohibita: quæ vt telum defertur: alteram apellant ^{מִיֶּחָן} Mixhan, quæ fuit illis concessa: qualapsum corpus nititur, & sustentatur. Ex quo efficitur, vt per Xebet intelligant mulctam, & calamitatem: per Mixhan verò oblationem, & solatium. His duobus vocabulis vtitur versiculo vno diuinus ac regius vates psal. 23. cum ait: Virga tua & baculus tuus ipsa me consolata sunt. Pro virga est in Hebræico Xebet, & pro baculo Mixhâ: pro quo noster interpres solet virgâ vertere: vt Iudicum. 6. Extendit angelus domini summitatē virgæ. Voluit diuinus psaltes his duabus virgis significare, se non solum diuinis beneficijs amoris plenissimis, sed etiam rerum aduersarum ictibus à Deo sibi illatis delectari. Ac si diceret: Virga iustitię tuę Deus sancte me peccantem corrigis, baculo misericordiæ tuæ me imbecillum sustentas: Vtraq; certè res animò meo iucunditatem affert & consolationem. De prima virga, qua afflictio & seueritas significatur, ait Dauid psalm. 2. Reges eos in virga ferrea. De secunda, qua benignitas & mansuetudo intelliguntur, ait idem psalm. 17. Præuenerunt me in die afflictionis meę: & factus est dñs virga mea: pro quo editio vulgata habet: Et factus est dominus protector meus. Quod in idem recidit. Et quemadmodum per virgam ferream intelligitur correctio & seueritas: sic per virgam auream elementia & benignitas. Hæc est vir-

ga aurea, qua rex Assuerus tetigit Esther, vt capite quinto libri eius ^{Esth. 5.} sacræ literę memoriæ prodiderunt. De his duabus virgis ait Deus apud Zachariam vndecimo: Sumpsi mihi ^{Zach. 11.} duas virgas, vnâ vocaui decorem, & alteram funiculum. Hoc est, duas regendirationes, vnâ in amore & clementia, alteram in castigatione & seueritate constitutam. Vbi pro virga nec est in Hebræo Xebet, nec Mixhan, sed ^{מַצֵּל} Maccel, vocabulum indifferens ad vtranque, nepe ad virgâ correctionis, & ad virgam sustentationis. Ac quoniam Xebet solet virgam illam significare ferro munitam, qua loco teli seu spiculi nonnulli vtuntur viatores, transtulit pro ea Latinus noster interpres lanceam libro secundo Regum capite decimo octauo, dicens: Tulit ergo Ioab tres lanceas in manu sua, & infixit eas in corde Absalom. Vbi pro lanceis est vocabulū hoc Xebet: quod virgam illâ significat, quæ non tantum virga est ad lasi corporis sustentationem, sed armorum genus. Et hæc est, quam dominus noster Iesus Christus apostolis prohibuit, libertatem illis concedens bacillum portandi ad corporis imbecillitatē tuendam atq; sustentandam. Aspicis igitur nullam esse inter euangelistas repugnantiam, nullum dissidium: imò singularem concordiam, & admirabilem concentum. Diuus Augustinus libro secundo ^{August.} de consensu euangelistarum per virgam apud Marcum ait, intelligi potestatem accipiendi necessaria

vita:

vita: per virgam verò apud alios duos euangelistas ipsa necessaria: vt sit sensus: Ne portetis perâ, ne virgam quidem: hoc est, nec res ad vitam necessarias: sed portate virgâ, hoc est, potestatem eas accipiendi: quia dignus est mercenarius mercede sua. Diuus Hieronymus in commentarijs in Matthæi caput decimum, per virgam apud Matthæum & Lucâ intelligit mundi præsidium quod vt superuacaneum prohibetur, cum domini habeamus auxilium. Illam virgam ait esse à domino interdictam, quæ vertitur in colubrum: & carnis præsidio nititur: quæ capite decimo octauo libri quarti Regū, & 36. Esaiæ baculus arundineus appellatur. Illam autē ait esse concessam apud Marcū, qua corpus quodammodo sustentatur. Euthymius ait Matthæum & Lucâ narrare id, quod Christus prius præceperat apostolis: Marcū verò id, quod postea illis propter longioris itineris laborē indulserit. Alij cōfugiunt ad allegoriam à simplici ac vsitata interpretâd ratione ad arcanas intelligentias sermonem traducetes, seque ab aperto orationis argumento separantes. Alij aliter interpretantur. Quemadmodū enim ex eodem auro diuersa conflantur monilia: sic ex eodē loco sacræ scripturæ diuersæ aliquando intelligentiæ depromuntur. Sed ea eligenda est, quæ est literæ congruentior, clarior, facilior, & scribentis instituto accommodatior. Eam ob causam ad eam inueniendâ, recurrendum nobis est sæpenumerò ad vocabulo-

rum Hebræorum & Græcorum originem: vt inde sensum literalem aucupantes, possimus in eo tanquam in speculo purissimo imaginē veritatis intueri. Ex omnibus his explanationibus illa meo ingenio magis placet, quæ explicat apud Marcum concessam esse virgam sustentationis tantum: apud alios autem euangelistas interdictâ eam esse, quæ præter virgam est etiam telum. Existimo tamen rectas esse alias interpretationes à nobis relatas grauisissimorum authorum, nulloque modo esse contemnendas. Si scire volueris, quot modis sumatur virga in literis diuinis, vide Dionysium: 15. de celesti hierarchia, Tertullianum aduersus Iudæos, Epiphaniū libro Ancorat, Chrysostomū in psalmū. 43. Clementem Alexandrinum. 1. Prædag. 7. & 9. Cyrillum de incarnatione vnigeniti.

¶ *Confidebant autem, quia fecerant sub mensa absconditum introitum.* Versio Latina interlinearis habet: Ipsi autē despiciebant. In Græco est verbum ^{καταφρονω}, quod significat despicerere, contemnere, pro nihilo ducere. Eâ ob causam existimant nonnulli, vitio librariorum effectū esse; vt pro contemnebant, scriptum sit, confidebant. Nam in quibusdam codicibus correctis pro confidebant est ad marginem contemnebant. Sed quantum ad sensum attinet, parū est discriminis: nam vbi est alicuius rei confidentia, ibi est eius contemptio. Præterea non desunt, qui dicant verbum ^{καταφρονω} significare etiam confidere: nam ab eo deducitur nomē

hoc *καταφρασις*, quod significat confidentiam. Quare vtrunq; & confidebāt, & contēnebant verti potest. Accipitur aliquando confidere & confidentia in malam partem: vt cap. 11. Prouerbiorum: Qui confidit in diuitijs suis, corruet. Et. 12. Qui cōfidit in cogitationibus suis, impiè agit. Et cap. 36. Esaiæ: Cōfidis super baculum arundineū. Ita vocat Aegypti auxilium, & mundi spem. Eodem modo hoc loco sacerdotes Babylonij dolis suis fidebant. Accipitur autem in bonā partem: vt psal. 124. Qui confidūt in domino, sicut mons Sion, non commouebitur in æternum. Ac si dicat: Qui in Deo spem suam & fiduciam figūt, similes monti Sioni immobiles erunt, & in virtute perseuerabūt. Ideo ait Christus apud Ioannem cap. 16. Cōfidite: ego vici mundum. Et Paulus Hebræorum. 10. Nolite amittere cōfidentiam. Qui animo sincero fidit Deo, cui se suaque omnia cōmittit, in eoque omnem spem & cogitationem locat, hic sine dubitatione se effert in sublime, & omnibus humanis casibus superiorem facit.

Theod. ¶ *Magnus es domine Deus Danielis.* In editione Theodotionis est: *μὴ γὰρ ἴδεις τὸ πρόσωπον τοῦ θεοῦ Δανιὴλ.* Vbi in Hebræo est Iehouah, solēt Septuaginta vertere *κύριος*: vbi vero est Elohim, *εὐδοκία*, vt capite decimo Deuteronomij: Dominus Deus vester ipse est deus Deorum: pro quo in Hebraico est: יהוה אלהינו יהוה אחד. Septuaginta verò habent: *κύριος ὁ θεὸς ὁ μὴ ἑστῶς ἑσῶς τῶν θεῶν.* Nomen Iehouah cōuenit soli Deo: & significat illū in

sua natura, quatenus vn⁹ Deus est: nomen autem Elohim est numeri pluralis, & designat distinctionem personarū in Deo. His duobus nominibus vtitur hoc loco Daniel: nam dominus est Iehouah, Deus verò Elohim: quibus duobus nominibus significat Deum esse trinū & vnum. Id voluit significare paraphrasis Chaldaica statim in principio Genesis: Nam vbi nos habemus: In principio creauit Deus cœlū & terram: pro Deo habet illa ὁ ἕν. Vnum nomen tribus literis æqualibus scriptum. Id voluit diuinus ac regius vates innuere psalmo. 99. cū dixit: Scitote, quoniam dominus ipse est Deus: vbi pro domino est Iehouah in singulari, & pro Deo Elohim in plurali. Ac si diceret: Scitote, quoniam Deus qui est vnus in essentia, est trinus in personis. Et Moses cap. 4. Deuteronomij: Dominus ipse est Deus, & non est alius præter vnum. Pro quo in Hebraico est: Iehouah ipse est Elohim: & non est alius præter eum. Hoc sanctissimæ trinitatis misterium indicat diuina scriptura multis in locis, quorū nonnulla citans explicabo. Cap. 20. Exodi ait Deus: Ego sum Dominus Deus tuus, fortis. Pro domino in Hebraico est Iehouah, pro Deo Elohim, pro forti El, quod est nomen Dei, & significat Deum subratione fortitudinis: pro quo Septuaginta habēt εὐδοκία, hoc est Deus. Ideo potest rectè verti ex Hebræo loc⁹ ille: Ego sum De⁹, De⁹ tu⁹, de⁹. Vbi tres personæ ostēdūtur: sed secūdg tātum additur particula, tuus:

tuus: quia solūm persona filij nostram assumpsit humanitatem. Id voluit Moses innuere cap. 6. Deuteronomij, cū dixit: Dominus Deus noster, Deus vnus est. Primū nomen est Iehouah, secundum Elohim, tertium Iehouah. Nomen Iehouah soli Deo attribuitur, Elohim autē Deo & homini. Ter Deū nominauit, vt trium personarum distinctionem ostenderet: & vnum esse dixit propter naturæ vnitatem. Ac non Deo primo loco nominato, per quem pater intelligitur, nec Deo nominato tertio loco, per quē Spiritus sanctus designatur: sed solūm Deo, quem secundo loco nominauit, per quem filium secundā trinitatis personam intelligimus, addidit vocem hanc, noster: quoniam nec persona patris, nec persona Spiritus sancti, sed persona filij nostram assumpsit naturam: ipse enim Dei filius humanitatem nostram sibi copulauit: quam ob causam noster appellatur. Hæc est causa, quare Moses ad secundam personam, hoc est, ad filium adiecit particulam, noster, quia mentis oculis diuino lumine illustratis vidit fore, vt Christus esset noster ob naturæ nostræ assumptionem. Ex hoc loco Deuteronomij depromit Augustinus, sanctissimæ trinitatis mysterium, & diuinitatis vnitatem libro primo, & tertio, aduersus Maximinum Arrianorum episcopum. Eum sequitur Anselmus Laudunensis glossæ interlinearis author. Ita etiam hunc locum explanāt Gregorius Nyssenus in libro de cognitio-

ne Dei aduersus Iudæos, Idacius Idacius. Clarus in libro contra Varimandū, & Theodoretus libro de curatione Græcarum affectionum secundo. Id intellexit Dauid, cū cecinit psal. 66. Benedicat nos Deus, Deus noster, benedicat nos Deus: & metuant eum omnes fines terræ. Ter nominauit Deum, vt pluralitatem personarum ostenderet: & addens: Et metuant eum omnes fines terræ: vnitatem aperuit diuinæ naturæ. Non enim dixit: Et metuāt eos: sed: Et metuant eum omnes fines terræ. Et solūm ad secundam personā addidit, noster: ad ostendēdas duas in Christo naturas, nimirum diuinam & humanam. Nonne aspicias etiam in veteri testamento significatū esse sacrosanctæ trinitatis mysteriū? Idē diuinus psaltes ait psal. 6. Exaudiuit dominus vocē fle tus mei: exaudiuit dominus deprecationē meā, dñs orationem meā suscepit. Vbi ter dominū nominat. Eodē modo psal. 28. Afferte domino gloriā & honorē, afferte domino gloriā nomini eius: adorate dominū in atrio sancto eius. Et psal. 32. Verbo domini celi firmati sunt: & spiritu oris eius omnis virtus eorū. Per dñm intelligitur pater, per verbū fili⁹, per spiritū spiritus sanct⁹. Et psalm. 44. Vnxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ. Hoc loco, vt diu⁹ Paulus in epistola ad Hebræos testatur, loquitur psalmographus cum Christo, quē Deū vocat, dicens: Sedes tua Deus in seculū seculi. Et statim cum ait: Vnxit te Deus Deus tuus: nam in priore parte Deus est in

Prou. 11. Prou. 12.

Esai. 36.

Psal. 124.

Ioan. 16.

Hebr. 10.

Theod.

Deut. 10.

Genes. 1.

Psal. 99.

Deut. 4.

Exo. 20.

Deut. 6.

August.

Anselm.

Nyssen.

Theod.

Psal. 66

M

I

E

I

Psal. 6.

Psal. 28.

Psal. 32.

Psal. 44.

Hebr. 1.

I

in

in vocatio, & in altera in nomina
 tiuo. Vbi vides Deum vnxisse Deū
 oleo lætitiæ. Diuus autem Petrus
 Act. 10. ca. 10. Actorum apostolorum per
 oleum lætitiæ interpretatur Spiritum
 sanctum. Cùm autem inter vn
 gentem & vnctum & oleum sit rea
 lis distinctio, fatendum est esse di
 stinctas personas in diuinis. Hunc
 Marfil. locum citat Marsilius Florentinus
 in tractatione de religione Christia
 na, ad ostendendū sacrosanctæ tri
 ninitatis mysterium. Ad idē eum af
 fert Lyran. Nicolaus Lyranus in tractatio
 ne, quā adiecit ad sacra biblia: & Ia
 Iacobus. cobus Christopolitanus in libro cō
 Psal. 49. tra Iudæos. Et psal. 49. ait idem di
 uinus citharædus: Deus deorū dñs
 locutus est. Pro quo in Hebraico
 est: El Elohim Iehouah. El est no
 men Dei, similiter Elohim & Ie
 houah. Quæ verba ex Hebræo ita
 possunt verti: Deus Deus Deus lo
 cutus est. Ternominauit Deū: sed
 non dixit: locuti sunt: sed locutus
 est in singulari. Hunc locum expli
 cāns Simeon. Rabbi Simeō veritate coactus
 fatetur nobiscum Deum esse trinū
 Mala. 1. & vnū. Malachias ca. 1. inducit Deū
 ita loquentē. Si dominus ego sum,
 vbi est timor meus? Ac si dicat: Cur
 non timetis, si quidem Deus vester
 sum? Vbi pro dño est in Hebraico:
 אדון Adhonim in plurali: cuius sin
 gulare est Adhon. Quorsum Deus
 se Deos appellat, cùm sit vnus tan
 tum in natura & essentia, nisi ad
 ostendendam personarum plura
 Esai. 48. litatem? Esaias cap. 48. inducit filiū
 Dei has voces emittētē: Dominus
 Deus misit me, & spiritus eius. Do-

minus Deus est pater, qui loquitur,
 est filius, spiritus eius est Spiritus
 sanctus. Et cap. 61. Spiritus domini
 Esai. 61. super me, eo quod vnxit me: Hoc
 est, spiritus qui à patre filioq; proce
 dit, me vnxit oleo spiritualis læti
 tiæ. Atqui qui hoc dicit filius Dei
 est. Ita Athanasius interpretatur in
 Athana. libro de naturali communione si
 milis essentia. Apud Oseam cap. 1. Ose. 1.
 ipse Deus pater quē nonnulli ex an
 tiquis Hebræis vocant coronā su
 periolem: Domui, inquit, Iuda mi
 serebor, & saluabo eos in domino
 Deo suo. Pro quo paraphrasis Chal
 daica habet: Et saluabo eos in ver
 bo domini Deo eorum. Hoc est, in
 filio, qui est Deus: est enim Dei fi
 lius verbum patris, & verus Deus.
 Cap. 2. Aggei sunt hæc verba man
 Agg. 2. data: Ego vobiscum sum, dicit do
 minus exercituum: Verbum quod
 placui, vel vt nonnulli codices ha
 bent, quod pepigi vobiscum, cùm
 egrederemini de terra AEgypti: &
 spiritus meus erit in medio vestri.
 Explicans Hieronymus locū hūc, Hieron.
 Sacramētū, inquit, cernite trinita
 tis: Ego sum vobiscum, & spiritus
 meus, & verbū, in quo posuit testa
 mentum, cùm egrederemini de
 AEgypto. Explicās Ambrosius ver
 ba illa Genesis: In principio creauit
 Ambro. Deus cœlum & terram: Et paulò
 Genes. 1. post: Spiritus domini ferebatur su
 per aquas: in tractatione de operi
 bus sex dierū per Deū intelligit pa
 trē, per principium filium, per spiri
 tum dñi Spiritum sanctum. Idem
 ait Iunilius in Genesis, & Thomas
 Iunilius. Thom. in prima parte, quæstione. 74. arti
 culo

Genes. 1. culo. 3. Præterea eodem capite ait
 Deus: Faciamus hominem ad ima
 ginem & similitudinem nostram.
 In verbo faciamus in plurali osten
 dit personarum distinctioem: ac
 dicens ad imaginem nostram in
 singulari, non ad imagines nostras,
 Basil. ostendit vnitatem naturæ. Ita Basi
 lius hunc locum explanat in Hexa
 meron: similiter Chrysostomus in
 Chryso. Thecod. Genesis, Theodoretus, & Seueria
 Seueria. Nyssen. nus ibidem: & Gregorius Nyssen
 us in libro, qui inscribitur: Selecta
 testimonia ex vetere testamēto ad
 uersus Iudæos. Tandem cap. 18. Ge
 nesis vbi Deus apparuit Abrahæ,
 qui tres videns vnū adorauit: osten
 ditur sacrosanctæ trinitatis myste
 rium. Ad cuius probationem locū
 August. illum afferunt Augustinus libro. 2.
 Gregor. de trinitate, Gregorius homilia. 18.
 Ambro. Ambrosius, Cyrillus, & Rupertus
 Rupert. abbas. Hæc ex vetere testamento
 attulisse sufficiat. Sed ex philoso
 phis externis pauca quædam cita
 bo. Mercurius AEgyptius quem
 Trisme. Trismegistum vocant, diuino nu
 mini personas esse tribuendas exi
 stimauit, cùm dixit: Monas genuit
 monadem, & in se ipsum flectit a
 morem. Quibus verbis videtur per
 monadem patrem intelligere, qui
 genuit monadem, hoc est filium, &
 per amorem ab utroque proceden
 tem videtur Spiritum sanctum sig
 nificare. Vbi tres ostēdit personas:
 sed volens ostendere vnum solum
 esse Deum, illum appellat monadē,
 hoc est vnitatem. Fortasse collegit
 sententiam hanc ex libris diuinæ le
 gis, quos aiunt legisse. Plato etiam

in epistola ad Dionysium videtur
 sentire esse in diuinis trium perso
 narum distinctioem. Eodem pa
 cto Plotinus in libro trium substan
 Plotinus. tiarum. Sed hæc sunt ita excelsa, vt
 nostram superent intelligētiam, vt
 ait cap. 1. libri de diuinis nominibus
 Diony. Dionysius Areopagita, quem pos
 sumus diuinum theologum nuncu
 pare. Sed vt similitudine vtat Ioan
 nis Damasceni: quem admodum so
 Damaf. lis radius & lux sic ad nos vsque per
 Similitu. do. ueniunt, vt nec à sole discedant,
 nec à mutua inter se coniunctioe
 saparentur: sic filius & Spiritus san
 ctus ad nos vsque descendunt, no
 stramque salutem curant, vt nec à
 patre, nec à se vicissim disiungan
 tur. Hac similitudine vtitur etiam
 Nazianz. Gregorius Nazianzenus in oratio
 ne ad Heronem philosophum, qui
 de filio & Spiritu sancto loquens:
 Sunt quidem, inquit, ex Deo, quā
 uis post ipsum non sint, vt lux ex so
 le. Hactenus ille. In nouo testamen
 to sunt permulta sanctissimæ trini
 tatis testimonia, quorum duo tan
 tum citabo. Christus Deus noster
 capite vltimo euangelij authore
 Matthæo: Docete, inquit, omnes gē
 Matt. 28. tes, baptizantes eos in nomine pa
 tris, & filij, & Spiritus sancti. Non
 dicit: in nominibus, sed in nomine
 in singulari, vt vnitatem naturæ de
 signet: & statim trium personarum
 distinctioem indicat apertē, cùm
 ait: in nomine patris, & filij, & Spi
 ritus sancti. Et diuus Ioannes Euan
 1. Ioan. 5. gelista cap. quinto. epistolæ suæ. 1.
 ait: Tres sunt, qui testimonium
 dant in cœlo, pater, verbum, & Spi
 ritus

ritus sanctus: & hi tres vnum sunt. Iudæi in erroribus versati, & gentes idolorum cultrices tenebris cooperatæ hoc credere & fateri recusant. Nos autem credimus, & non solum fatemur, sed etiam profite- mur sanctissimam trinitatē, id est, patrē & filium & Spiritum sanctū, vnum Deum, vnius naturæ, vnius potestatis, omnium rerum tam earum, quæ cadunt in conspectum, quàm quæ aciem oculorum nostrorum fugiunt, creatorem: vnum dominum summum, optimū, sempiternū, cuius numine atque prouidentia mundus regitur: qui totus vbique est per essentiam, præsentiam, & potentiam: non per partes diuisus, sed totus in omnibus locis, nõ localiter per contactum quantitatis dimensiuæ, sed per contactum virtutis: qui sine sui mutatione cuncta mutabilia creauit. Ille est immensum mare sapiētiae, pelagus infinitū bonitatis, quo nihil beatius, nihil potentius, nihil melius, nihil præstantius, nihil bonis omnibus affluentius cogitari potest. Ille cursus astrorum, & rerum vicissitudines ordinat; conseruat. Cælos, terras, maria, & omnia denique intuens continet: qui res creatas natura dissimiles, vi repugnantes, motu contrarias vna eademque perpetua lege coërcet, & moderatur. Ille

tuetur homines, quibus viam munit ad æternas cælorum sedes consequendas: vbi illi qui hinc iustitiam ac pietatem coluerunt, & animos a corporis contagione seuocarunt, æuo sempiterno Deo ipso fruuntur. Illi sit semper honor & gloria, qui in omni æternitate viuit & regnat, amen.

¶ Hæc habui candidi lectores, quæ in diuinū Danielē dicerem tati vatis magnificentia minimè respondentia. Sed vos qui catholici estis, pias pro me ad dominū ardentesque preces emitte, vt mihi vltra in explanatione sanctæ scripturæ progredi cupienti mentis oculos diuino lumine illustret, quo possim profunda diuinarū literarū mysteria intueri, & cogitationes meas ad vtilem meorum studiorum fructū ferendum literis mandare. Nihil enim mihi erit gratius, nihil antiquius, quàm prodesse viris fide ac pietate præstantibus, vt in virtute progrediantur: hæreticos autem ab errore reuocare, ne illis probentur opiniones illæ, quæ lucem eripiūt, & quasi noctem quandam rebus offundunt: sed vt ad salutarem veritatem reducti perfidiam detestentur, & ad sanctam matrem Ecclesiam Romanam Catholicam eximæ pietatis, veræque religionis plenissimam conuertantur.

L A V S D E O.

F I N I S.

Handwritten notes and bleed-through from the reverse side of the page, including the word "FINIS" and other illegible text.

F. H E C T O R I S

P I N T I L V S I T A N I

H I E R O N Y M I A N I D O C T O R I S

Theologi, in celebri Conimbricensi Academia diuinarum literarum professoris, in Prophetæ
Ieremiæ lamentationes commentarij.

Omnia iudicio & correctioni Sanctæ Romanæ Ecclesiæ
Catholicæ subiecta sunt.

*Lamentationes Ieremiæ Prophetæ, quæ Hebraicè Cinoth, Græcè autem
Threni inscribuntur.*

Argumentum lamentationum.

V M Ieremias vidisset Hierosolymam celebrem quondam urbem à Babylonijs captam & euerlam, & Hebræorum cædes: atque eos qui euaserant, partim in Iudæa miserè relictos, & intrans versatos, partim in vincula coniectos, & Babylonem abductos, hæc lugubria carmina mœstissimè condidit: quibus urbis vastitatem, & Hebræorum ærumnas deplorauit. In Hebræo incipiunt à particula וְיָנֹחַ hoc est, quomodo. Sed in editione nostra vulgata hæc breuis præfatio inuenitur, Et factum est, postquam in captiuitatem redactus est Israël, & Ierusalem deserta est, sedit Ieremias propheta flens, & planxit: lamentatione hac super Ierusalem: & amaro animo suspirans & eiulans dixit. Omnia hæc verba præter illa, Amaro animo suspirans & eiulans, inueniuntur apud septuaginta interpretes loco proœmij, in quo tempus, & author, & operis materia describuntur. Caterùm hæc carmina non solum sunt lamenta, sed vaticinationes: non enim tantum Ieremias euersionem Hierosolymæ per Babylonios describit, sed etiam de

illa quæ futura erat per Romanos tempore Titi Vespasiani, vaticinatur, & multa de Christo Deo nostro prædicit. Sed nos totam literam continuata serie de exitio à Babylonijs populo Israelitico illato præcipuè explanabimus sensum literalem dilucidantes, & ab aperto orationis argumento non recedentes.

C A P U T I.

Q Uomodo sedet sola ciuitas plena populo facta est quasi vidua domina gentium: princeps prouinciarum facta est sub tributo.

8.
Aleph:

Plorans plorauit in nocte, & lachrymæ eius in maxillis eius: non est, qui consolatur eam ex omnibus charis eius: omnes amici eius spreuerunt eam, & facti sunt ei inimici.

3.
Beth:

Migrauit Iudas propter afflictionem, & multitudinem seruitutis: habitauit inter gentes, nec inuenit requiem: omnes persecutores eius apprehenderunt eam inter angustias.

1.
Gimel:

Via Sion lugens, eo quod non sint, qui veniant ad solennitatem: omnes portæ eius destructæ, sacerdotes eius gementes, virgines eius squalidæ: & ipsa oppressa amaritudine.

7.
Daleth:

Facti sunt hostes eius in capite, inimici eius locupletati.

11.
He:

pletati sunt, quia dominus locutus est super eam, propter multitudinem iniquitatum eius: paruuli eius ducti sunt in captiuitatem ante faciem tribulantis.

Vau. Et egressus est a filia Sion omnis decore eius: facti sunt principes eius veluti arietes non inuenientes pascua: et abierunt absque fortitudine ante faciem subsequentis.

Zain. Recordata est Ierusalem dierum afflictionis sue, et prauaricationis: omnium desiderabilium suorum, que habuerat a diebus antiquis, cum caderet populus eius in manu hostili, et non esset auxiliator: viderunt eam hostes, et deriserunt sabbata eius.

Cheth. Peccatum peccauit Ierusalem, propterea instabilis facta est, omnes qui glorificabant eam, spreuerunt illam, quia viderunt ignominiam eius: ipsa autem gemens, et conuersa est retrorsum.

¶ Explanatio.

R. Aleph. **Q**uomodo sedet. Vaticinatus fuerat Ieremias multis in locis de Hierosolymę euersione, & Hebręorum seruitute, priusquā illa eunissent: nunc ea postquam euenerunt, lamentatur. Imitatus est Dauidem, qui miserabile interitum Saulis, & Ionathę, & Abfolonis defleuit, tristibusque lamentis profecutus est. Christus etiam Deus noster videns ingrattam ciuitatem, quam sciebat ob Iudęorum flagitia esse delendam, vim lachrymarum profudit, vocesque lamentabiles emisit. Versabatur Ieremias in gemitu & lachrymis Iudęarum: ac non solum audiebat querelas, quod ipsum erat satis miserabile, sed etiam videbat clades, & exitia, & euersiones, quod intolerandum putabat. Oculi augebant dolorem, quod quę alij poterat audire, ipsi cogebantur intueri: neque ab illis euertere cogitationem patiebantur. Sed non tam ædificiorum, quā virtutum deplorabat ruinam. Videbat enim Iudęos propter nefaria scelera in miseras illas incidisse. Et quamuis ei grauissimas iniurias intulissent, in eumque ventos omnes excitassent, illorum tamen miserebatur: quia plus ponderis apud ipsum habebat charitas, quā contumeliarum quibus eum lacerauerant, memoria. Vult ostendere diuinus vates quanti momenti futura sit apud nos charitas & pietas: quandoquidem vulnerum obliti debemus eorum casus & ærumnas dolere, qui in nos iniuriosi extiterunt. Id docuit Christus seruator noster, cum dixit apud Matthæum capite quinto: Diligite inimicos vestros: benefacite his, qui oderunt vos. Et apud Lucam sexto: Estote mi-

sericordes, sicut & pater vester misericors est. Et diuus Paulus capite quarto epistolę ad Ephesios: Estote inuicem benigni, misericordes, donantes inuicem: sicut Deus in Christo donauit vobis. Ac quia Iudęi fuerunt pietate destituti, immanitatem fenserunt Chaldęorum, & qui Deo noluerunt suauius seruire, in duram Babylonicam seruitutem inciderunt. Ostendit Ieremias his lamentationibus peccati grauitatem, quod tantorum malorum est causa: vt intelligant omnes, illud esse summopere fugiendum, & virtutem toto pectore amplexandam. Homo enim per peccatum incurrit in odium Dei, & apertam perniciem. Id intelligens Dauid aiebat psalm. 5. cū Deo loquens: Nec habitabit iuxta te malignus, nec permanebit iniustus ante oculos tuos: odisti oēs, qui operantur iniquitatem. Et Ecclesiasticus capite duodecimo: Altissimus odio habet peccatores. Quod est intelligendum, non quatenus homines sunt, & ipsius Dei creaturę, sed quatenus flagitiosi & nefarij. Eam ob causam eos punit, & debito supplicio cōstringit. Ideo Dauid psalm. 31. Multa, inquit, flagella peccatoris. Et psalm. 33. Vultus autem domini super facientes mala, vt perdat de terra memoriam eorum. Vbi vultus accipitur pro ira. Et psalm. 118. Longē a peccatoribus salus. Et. 128. Dominus iustus concidet ceruices peccatorum. Et Salomon capite Prouerbiorum quarto decimo: In malitia sua repellitur impius. Et paulo post: Miseros autem facit populos peccatum. Esaias postquam primo capite Iudęorum maleficia commemorat, addit: Terra vestra deserta, ciuitates vestre succense, regionem vestram coram vobis alieni deuorant. Et desolabitur sicut in vastitate hostili: & relinquetur filia Sion vt vmbra culi in vinea, & sicut tuguriū in cucumerario. Vbi per filiā Sion intelligitur Hierosolyma, quę esset in mote Sion sita. Aspicias nos in calamitates incidere propter peccata nostra. Nec solū pestilens peccatū diripit externa bona, sed interiora. Id quod Deus ait capite Prouerbiorum octauo: Qui in me peccauerit, lædet animam suā. potest etiā verti: Qui in me peccauerit, spoliabit animā suam. Verbum enim Chamās, quod est in Hebręo, & ledere significat, & spoliare: per crimē enim funestū spoliatur anima bonis gratiæ, & spiritualis vitę, ruitque in interitū voluntariū. Capite quintodecimo libri Sapientię ait ita diuina scriptura: Malorum amatores digni sunt morte. Et sexto decimo: Homo per malitiam occidit animam suam.

Iere. 31. suam. Ieremias cap. 31. Vnusquisque, inquit, in peccato suo morietur. Et Ezechiel. 18. Anima quę peccauerit ipsa morietur. Et quia per peccatum ingreditur mors, appellat illud Dauid portā mortis psalmo nono, cū ait. Qui exaltas me de portis mortis, vt annuntie omnes laudationes tuas in portis filię Sion. Hoc est, vt celebrem laudes tuas in locis publicis Hierosolymę, quas peccatis constrictus proferre non audebam. Paulus apostolus cap. 6. epistolę ad Romanos: An nescitis, inquit, quoniam cui exhibetis vos ad obediendum, serui estis eius, cui obeditis, siue peccati ad mortē, siue obeditionis ad iustitiam? Et paulo post: Stripēdia peccati mors. Vt scorpius facie lambit & blanditur, cauda autem pungit & interficit: sic peccatum voluptate allicit & oblectat, sed admisione interitum affert, & statim occidit. Ideo ait Iacobus apostolus capite primo canonicę suę: Concupiscentia cū conceperit, parit peccatum: peccatum verō cū consummatū fuerit, generat mortē. Hoc est, cū concupiscentia voluptatē ad consensum vsque perduxerit, parit flagitiū, quod cū est per delibēratam cōsensionem admissum, generat animę mortem, quam ob rem dicitur mortiferum. Quemadmodum Scylla scopulus cooperatus fluctibus in mari Siculo attrahit ad se naues, quas statim absorbet & demergit: sic pestifera voluptas allicit ad se homines, quibus mortē affert, & æternam perniciem in altero seculo, & in hoc dedecus & ignominiam. Id animo percipiens Ieremias dicebat capite tertio: Dormiemus in confusione nostra, & operiet nos ignominia nostra: quoniam domino Deo nostro peccauimus. Hoc idem facit his lamentationibus, quibus Hebręorum potius scelera lamentatur, quā calamitates, in quibus propter illa versabantur.

R. Aleph. Hęc lamentationes carminibus Hebręicis compositę quatuor sunt, & quadruplici alphabeto distinctę, in quarū fine est obsecratio quędam ipsius Ieremię. Sunt autē Hebręicę hęc ferie scriptę, vt primus versus incipiat ab Aleph prima litera apud Hebręos, secundus a Beth secunda litera, & ita reliqui seruatō literarum alphabeti ordine. Tertio verō capite tres primi versus incipiunt singuli ab Aleph, tres verō sequētes a tribus Beth, seruatō ordine ternario vsque ad finem alphabeti. In cuius rei memoriam quoniam vocabula Latina non incipiunt ab iisdē literis, adscripserunt Latini singulis versibus notas, aut nomina literarum Hebręicarum, quemadmodū videre li-

cet in vulgata editione. Hunc ordinem seruat hymnus ille: A solis ortus cardine. cuius primā pars incipit, vt vides, a litera a: secundā a litera b, Beat⁹ author seculi. tertiā a litera c, Castę parētis viscera. Et ita de ceteris ordine literarū continuato. Seruatur id in nonnullis alijs carminibus, vt hoc ordine ornētur, & facilius discatur. Quare ne existimes aliud in his literis contineri mysterium. Eam ob causam hęc lamentationes sunt quatuor, & quadruplici alphabeto distinctę, quia in illis Ieremias non solum Iudęorum, sed etiam totius mundi, qui est in quatuor præcipuas partes diuisus, Ortū & Occasum, Septentrionē & Meridiem, scelera deplorat, & omnes ad deplorandum inuitat. Et quia sunt veluti quatuor lachrymarum flumina illis respondentia, quę ex horto amcenissimo egrediuntur. Elegit Ieremias hunc numerū quaternarium, quia est omnium primus inter numeros pares. Nam etsi binarius est prior, nō tamē est perfectē numerus, quia mediū non habet. Quaternarius autē medio munitus magna continet mysteria. Quatuor sunt literę nominis Dei ineffabilis: quā ob causam Pythagorici per numerū quaternariū iurabāt: hoc est, per diuinum illud numē, cuius nomen quatuor literas habebat. Quatuor erāt ordines lapidum pretiosorū in rationali summi sacerdotis: vt est capite Exodi. 28. memorię proditum. Quatuor fuerunt quadrigę toto orbe discurrētes: quarū meminit Zacharias capite. 6. Quatuor animalia admiranda vidit Ezechiel, vt ipse primo & decimo testatur. Et quatuor Ioannes quarto Apocalypsis. Et quatuor sunt Iesu Christi euangelia, veluti quatuor elementa ecclesiā sustentantia. Quin potius numerus quaternarius virtute decimus est, nā vnū, duo, tria, quatuor efficiūt decē: & in lege decē mandatorum quatuor euangelia continentur. Huius diuinę legis doctrina significatur hac litera Aleph: nā Hebręicē idem est Aleph quod doctrina: & vnaquęque litera Hebręica propriam habet significationem. Quare si eas recto ordine cōiunxeris, videbis magnam indimanare theologiā. Qua de re vide Hieronymū in prologo ad Eusebium, & in epistola ad Paulam Vrbicā, vbi alphabetum Hebręicum mirabiliter explanat. Hac ratione ducti nonnulli interpretes Latini, voluerunt accommodare harū literarum significationes sensibus versuū ab illis incipientiū: sed frigidē, & per vim, meo quidem iudicio, ab antiquis & grauibus interpretibus discrepātes, qui nihil huiusmodi scripserūt, & vt mea fert opinio, ne cogitarūt quidem.

de. Nulla est in his literis, quod attinet ad has lamentationes, maior philosophia, quam ea, quae paulò antè explicauimus. His ita obseruatis ad literæ explanationem accedamus.

¶ *Quomodo sedet sola ciuitas plena populo!* Hæc particula, *Quomodo*, hoc loco non ignorantis nec interrogantis est, sed admirantis & dolentis. Tota hæc oratio plena est admiratione, stupore, dolore, & affectu. Videbat Ieremias urbem deletam & relictam, alta mœnia cum solo adæquata, templum Salomonium euersum, direptioni commissum, & prophanis impiorum hominum pedibus conculcatum. Sacerdotes erant abducti captiui, senes crudeliter vexati, pueri passim interfecti, virgines cõtumelias acerbissimis affectibus, & per vias lamentabilis Hierosolymæ flumina sanguinis effluebant. Quæ omnia pius ac diuinus noster vates admiratus & quasi stupidus, atque angore oppressus lamentatur. Ea enim vrbs quæ antea populi celebritate, nominis amplitudine, ædificiorum magnificentia, omni diuitiarum genere floruerat, & varijs gentibus ac prouincijs imperauerat, tunc sola erat, & ciuibus orbata, abiecta, euersa, direptioni commissa, & intolerandis tributis vexata. Verbum, *Sedere*: accipitur aliquando pro docere, vt psal. 1. Et in cathedra pestilentie non sedit. Hoc est, non se pestilentem doctorem exhibuit. Vel nomine sedendi significatur ibi amicitia & familiaritas: monet enim psalmographus, consuetudines hominum impiorum esse penitus declinandas. Ita accipitur psal. 25. vbi David. Non sedi, inquit, cum concilio vanitatis, & cum iniqua gerentibus non introibo. Odiui ecclesiam malignantium, & cum impijs non sedebõ. Et Ieremias capite quinquodecimo: Non sedi in concilio ludentium. Significat etiã aliquando manere: vt numerorum vigesimo: Mansit populus in Cades: vbi pro mansit est in Hebræo idem verbum, pro quo nos hic habemus, sedet. Quare poterat verti locus hic: Quomodo manet sola ciuitas plena populo! Præterea nomine sessionis significatur abiectio & ignominia: vt cap. 47. Esaiæ: Sede in puluere virgo filia Babylon. Vbi filia Babylon idem est quod congregatio Babylonis: quam vocat virginem, quod nondum fuisset expugnata: cuius dedecus & calamitatem prædicit. Ac in hac significationem existimo accipi verbum, *Sedere*, hoc Ieremiæ loco: ac si dicat: Quomodo iacet abiecta priuata habitatoribus suis vrbs illa, quæ fuit quondam plena ciuium multitudine, hominumque frequentia & varietate! De illa dixerat Esaias cap. 22. Clamor plena, vrbs frequens, ciuitas exultans. Ea vocat clamoris ple-

na, hoc est populo affluentem, & eam ob causam vocibus & strepitibus abundantem. Sed vaticinans de illius vastitate ca. 1. Relinquetur, inquit, filia Sion vt vmbra culum in vinea, & sicut tugurium in cucumerario. Et post bellum Babylonicum Baruch ca. 4. eam inducit ita loquentem: Ego enim derelicta sum sola. Et Ieremias hoc loco: Quomodo sedet sola, hoc est, deserta & incultis destituta. Pagninus trãfert: Quomodo sedet de præterito. Sed quado diuina scriptura recollit præterita etiã tempus præsens comprehendit aliquando: vt cap. 1. epistolæ ad Romanos. Tradidit eos Deus in reprobum sententiam. Nunc etiã eos tradit, qui huiusmodi sunt. Et psalm. 1. Beatus vir qui non abit in consiliu impiorum. Nec nunc etiã abit. Eodem modo hoc loco: Quomodo sedet sola ciuitas: & nunc etiã sedet. Hæc ex Ambrosio in commentarijs in ca. 1. epistolæ ad Romanos. ¶ *Facta est quasi vidua domina gentium* Hoc est, ea quæ in nationibus dominari, & in gentes imperium tenere solebat, modò mœsta & sola facta est veluti vidua, populo quasi viro orbata, regni ac sacerdotij dignitate priuata, & omni consolatione destituta. David, & Salomõ varias gentes externas subegerunt. Capite 8. libri secundi Regum scriptum est, Dauidem reportasse victoriam de Syris & Idumæis: & ca. 10. de Ammonitis: qui omnes ei seruebant. Capite autem nono libri tertij Regum predictum est memoria, Amorrhæos, Hethæos, Pherezæos, Heuæos, & Iebuseos fuisse Salomoni tributarios. Itaque Hierosolyma quæ fuerat princeps prouinciarum victarum, facta est sub tributo, Babylonijs vestigalis, & in eorum ditionem redacta. Sed quemadmodum Ieremias deplorauit Hierosolymam: sic nos, imò multo magis lametemur animam, quæ cum olim fuisset virtutibus plena, & imperasset diuersis affectibus & cupiditatibus, fuit à Babylonijs, hoc est, à demone, mundo, & carne oppugnata & victa: ac libidinum flammis succensa, angelorum solatio destituta, & in dedecore & ignominia versata, tot seruit dominis, quot vitijs. Vt enim vir iustus, Christiana pietate & religione insignis etiam si seruus sit hominum, liber tamem in animo est: sic homo sceleribus cõtaminatus tamen si regnet, seruus tamem est, non vnus hominis, sed tot minorum, quot sunt flagitia, quibus est deditus. Iniquitates suæ, inquit, cap. 5. Prouerbiorum Salomon, capiunt impium, & funibus peccatorum suorum constringitur. Et Ieremias noster in hac lamentatione paulò post: Vigilauit iugum iniquitatum mearum in manu eius, conuolutæ sunt & impositæ collo meo. Et David psalm.

Psal. 1.

Esai. 25.

Psal. 25.

Iere. 15.

Num. 20.

Esai. 47.

Esai. 22.

Psal. 10.

Esai. 49.

Ioan. 8.

Rom. 6.

2. Pet. 2.

Gen. 47.

Orige.

Genes. 39.

Daniel. 1.

Ezech. 1.

Psal. 136.

2. Bech.

Psal. 39.

Psal. 131.

Heb. 6.

psalm. 10. Pluet super peccatores laqueos. Ad huiusmodi animam illud potest accommodari, quod est apud Esaiam. 49. Ego sterilis, & non pariens, transmigrata & captiua. Id docet Christus Deus noster apud Ioannem octauo: nam dicentibus Iudæis se liberos esse: Amen amen, inquit, dico vobis, quia omnis qui facit peccatum, seruus est peccati. Et diuus Paulus ad Romanos. 6. Cui exhibetis vos seruos ad obediendum, serui estis ei, cui obeditis: siue peccati ad mortem, siue deditiois ad iustitiam. Et diuus Petrus secundo epistolæ suæ secundæ: A quo quis superatus est, huius seruus est. Hoc voluit diuina scriptura significare cap. 47. Genesis, cum ait, omnes Ægyptios venditos fuisse Pharaoni, cuius serui facti sunt. Homines enim mundo dediti, se Pharaoni, hoc est, demoni subiiciunt, in cuius ditionem rediguntur. Ita locum illum Origenes interpretatur. Seruitus spiritalis est abiectior corporali, deterior, ignobilior, & grauior: nam corporalis aliquando sine culpa inducitur eius, qui in eam conijcitur. Quod enim flagitium admiserat Ioseph, Daniel, Ezechiel, & multi alij viri omni sapientia & virtute præstantes, qui captiui extiterunt? At seruitus peccati semper culpa nostra contrahitur. Insuper seruitus humana morte tandem finitur: seruitus autem peccati perpetuò durat, cum impij ad ignes inferorum æternos relegantur. Demum in corporis seruitute incurrant homines per vim, in animi autem seruitute sponte: vna est violenta, altera voluntaria. Aspicias igitur impios omnes seruos esse. Qui fieri potest, vt liber sit, qui non imperat cupiditatibus? Quicumque non refrænât libidines: non spernit voluptates, non tenet iracundiam, non coercet auaritiam, non repellit ceteras animi labes, quauis hominibus imperet, seruus tamem est, quandoquidem flagitijs dominis improbissimis paret. An ille liber, cui cupiditas imperat, cui leges imponit, qui nihil ei recusare audeat, nihil negare? Ego huiusmodi hominem non modò seruum, sed abiectissimum seruū etiam si summo genere natus sit, appellandum puto. Quare nos hanc animi seruitutem deploremus: & iuxta flumina Babylonis sedentes, ac veram spiritus libertatem in memoria reuocantes vim lachrymarum fundamus. ¶ *Plorans plorauit.* Sabauditur Hierosolyma. Hæc verborum geminatio phrasis est in diuinis literis vtitatissima: vt psal. 39. Expectans expectaui dñm. Et psal. 131. Vidua eius benedicens benedicat. Et capite sexto epistolæ ad Hebræos. Ben edicens benedicam te, & multiplicas mul-

tiplicabo te. Et idem Ieremias cap. 13. Ploras plorabit, & deducet oculus meus lachrymam. Fortasse horum verborum geminatione voluit Ieremias significare lachrymarum abundantiam. Vel ponitur bis verbum *Plorare*, ad externas, & interiores lachrymas significandas. Non solum corde plorabat Dauid, sed externis lachrymis resperlus has voces emittebat: Lauabo per singulas noctes lectum meum, lachrymis meis stratum meum rigabo. Non gemmis & margaritis, sed lachrymis lectum suum adulterij sceditate commaculatum rigabat, vt earum assiduitate maculas sceleris commissi deleteret. Tribuit vbi fletus & eiulatus, qui hominibus tribuuntur. Figura est prosopopœia, quando rebus inanimatis & mutis ea, quæ sunt animatorum & loquentium, tribuimus: vt ait hoc loco Theodorus. Ita psalm. 18. Cœli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annuntiat firmamentum. Et cap. 49. Esaiæ: Dixit Sion: reliquit me dñs, & dominus oblitus est me. Vel per ciuitatem eos intelligit Ieremias, qui in illa manebant: vt sit figura metonymia: quemadmodum cap. 23. Esaiæ: Vlulate naues Carthaginis. Et Lucæ. 13. Ierusalem Ierusalem quæ occidis prophetas. Hoc est, o habitatores Hierosolymæ diuinorum interfectores. ¶ *In nocte.* Quia propter hostium timorem non audebat plorare die. Vel ideo ait Ieremias, Iudæos illos plorare nocte, vt ostenderet, tempus illud quod alij solent tribuere somno & quieti, eos in vigilijs & lachrymis consumere. Idem faciebat Dauid, cum psalm. 6. dicebat: Lauabo per singulas noctes lectum meum, lachrymis meis stratum meum rigabo. Quibus verbis significat acerbissimum animi cruciatum & dolorem, quo ob legem Dei se violatam, & memoriam sceleris commissi angebatur. Nox in diuinis literis accipitur pro culpa: vt Sapientie decimosextimo: Vinculis tenebrarum & longæ noctis compediti. Et capite vndecimo euãgelij auctore Ioanne: Si quis ambulauerit in die non offendit, quia lucem huius mundi videt: si autem ambulauerit in nocte, offendit. Hoc est, qui iuste & pie vixerit, non offendet, qui autem iniuste & impie, offendet. Vbi dies pro virtute accipitur & gratia: nox verò pro culpa & impietate. Vnde Salomon Prouerbiorum quarto: Via impiorum tenebrosa. Et Dauid psalmo trigésimo quarto. Fiant viæ illorum tenebræ & lubricum. Accipitur etiam pro ignorantia: vt capite tertio Michæ: Nox vobis prouisione erit. Hoc est, loco luminis vaticinationis eritis ignorantia cooperti. Accipitur pro vmbra

Psal. 6.

Theod.

Psal. 18.

Esai. 49.

Esai. 23.

Luc. 13.

Psal. 6.

Sap. 17.

Ioan. 11.

Prou. 4.

Psal. 34.

Mich. 3.

Rom. 3. umbra legis Moſaicæ: vt capite terdecimo epistolæ ad Romanos: Nox præceſſit, dies autem appropinquauit. Vbi per diē claritas euāgelij ſignificatur, quemadmodum per noctem umbra legis: quæ hyems & imber appellatur capite ſecundo Canticorum: iam hyems tranſijt, imber abiit & receſſit: flores apparuerunt intra terra noſtra, tēpus putationis aduenit. Ac ſi dicat ſpontus: iam diſcuſſæ ſunt & euauerūt legis veteris figuræ, quia aduenit ſubſtantia: iam apparuerunt flores euāgelij, iam venit tēpus in quo exciſa & amputata ſunt legis Moſaicæ ſacrificia. Præterea accipitur nox pro calamitate: vt capite Iob. 34. Inducet noctem, & conterentur. Id eſt, affliget eos Deus calamitate, & diſſipabuntur. Et Pſalmo ſextodecimo: Probati cor meum, & uitaſti nocte. Hoc eſt, animum meum domine ſæpe rebus aduerſis explorati, & acerbisſimis ærumnarum tenebris circumfudiſti. Et pſalmo. 118. Memor fui nocte nominis tui domine. Et Ieremias ca. 14. Deducant oculi mei lachrymas per noctē. Ac in hęc ſignificationem accipit noctē hoc loco, cum ait: Plorans plorauit in nocte. Ac ſi dicat: ſummis calamitatibus oppreſſa vim lachrymarum profudit.

Pſal. 118. **Iere. 14.** **Iob. 34.** **Pſal. 16.** **Pſal. 118.** **Iere. 14.** **Pſal. 125.** **Matt. 5.** **Similitudo** **Ioan. 15.** **Similitudo** **Matt. 26.** **Luc. 7.**

¶ Lachrymæ eius in maxillis eius. Ideſt, erant eius genæ continuis lachrymis reſperſæ: quia non erat, qui abſtergeret illas. Significat diurnū ac perennem ſletum: qui ſi eſt ob memoriam flagitiorum, & ob alias piæ cauſas, magnam affert utilitatem. Nam vt ait Dauid pſalm. 125. Qui ſeminat in lachrymis, in exultatione metent. Euntes ibant, & ſlebant mittentes ſemina ſua: uenientes autem uenient cum exultatione, portantes manipulos ſuos. Et Chriſtus Deus noſter apud Matthæum quinto: Beati qui lugent, quoniam ipſi conſolabuntur. Quemadmodum nūmus in fundo uas ad certū quoddam loci interuallum conſtitutus, non uidetur ſine aqua: at ſi uas impleatur illa, ſtatim uidetur: ſic diuinam cōſolationem quam ob ſiccitatem noſtram non aſpicimus, impiarum lachrymarum aſſuſionem intuemur. Plorabitis & ſlebitis, ait Chriſtus dominus apud Ioannem. 16. ſed triſtitia ueſtra uertetur in gaudium. Vt cum domus aliqua incendio comburitur, confluunt multi ad aquam ad ignem reſtringendū: ſic nos cum uiderimus anima flamma uitorū flagrare, debemus ad lachrymarum aquā confugere, vt flagitiorum ardorem reſtinguamus.

¶ Maria Magnalena pedes dñi rigauit. Accceſſit

fluuius lachrymarū ad fontem miſericordiæ. Vt elephas mirum in modum diligit aquas fluuiorum, quibus ſe mergit, & abluit: ita noſ ſummas aquas lachrymarum dilecturi, quibus demerſi ſcelera noſtra abluamus. Si deploramus corpora mortua, à quibus anima ſeparatur, quāto magis debemus deplorare animas mortuas, à quibus diuina gratia ſeiungitur? Sed nō ſolum propter peccata, ſed propter aliorum ærumnas, & exilij noſtri dilationem, & cœleſtis patriæ deſiderium conficiamur lachrymis igne charitatis incenſi. Quemadmodum olla ſeruens magno flammæ impetu concitata ſolet liquore extollere, & effundere ſuper ſe: ita animus igne charitatis inflammatus aſcendat ſurſum ſeruens lachrymas emittens, effundens ſe ſuper ſe. Ad hoc hortatur Dauid, cum ait pſal. 61. Effundite coram illo corda ueſtra. Et exemplo ſui dicens pſalmo. 41. Effudi in me animam meam. Demus operam, vt nubes piorum mœrorum conuertatur in pluuiā dulcium lachrymarum, vt cœlum animi noſtri remaneat purum atque ſerenū. Ploremus corā domino, vt uerbis utar Dauidis: illud ad memoriam reducetes quod ait in Apocalypſi diuus Ioānes: Abſterget Deus omnem lachrymam ab oculis eorum: vt hac ſpe ducti imitemur hac re mœſtam ciuitatem, cuius maxillæ erant, vt hoc in loco Ieremias ait, lachrymis reſperſæ. Diuus Hieronymus in huius loci cōmentarijs, & diuus Gregorius. 13. Moralium per maxillas intelligunt concionatores euāgelicos, quibus non debent lachrymæ deeſſe, qui uitam impiorum concionibus ſuis confringunt. Sed hoc eſt in ſenſu morali. Nos autem ſenſum literalem proſequetes per maxillas genas intelligimus.

¶ Non eſt, qui cōſoletur eam ex omnibus charis eius. Hoc profecto eſt intolerādum ſupplicij genus in calamitate carere cōſolatore. Id euenit Hieroſolymæ quam Ægyptij, & Syri, & alij, cum quibus illa fuerat coniuncta, & amicitia copulata, in ærumnis ſuis deſeruerunt, & amorem in odium commutarunt. Et dixit Deus apud Ezechielem capite uigefimo tertio: Ecce ego ſuſcitabo omnes amatores tuos contra te. Cumulus augetur doloris, cum eos quos amore proſequeremur, uidemus à nobis alienatos in ærumnis noſtris, illiſque gaudere, & nobis inſultare. Capite decimonono ait Iob: Noti mei quaſi alieni receſſerunt à me: dereliquerunt me propinqui mei: & qui me nouerunt, mei obliuati ſunt. Et Dauid pſalmo. 68. Suſtinui qui ſimul contriſtaretur, & non fuit: & qui cōſolaretur,

Similitudo

Similitudo

Pſal. 61. Pſalm. 41.

Pſal. 94. Apoc. 7. Apoc. 21.

Hierony. Gregor.

Ezec. 23.

Iob. 19.

Pſal. 68.

Eccle. 4. ſolaretur, & non inueni. Et Eccleſiaſtes cap. 4. Vidi calumnias, quæ ſub ſole gerūtur: & lachrymas innocentium, & neminem cōſolatorem. Id quod hoc loco ait Ieremias, re ipſa intelligitur de euerſione Hieroſolymæ per Babylonios, ſed multo rectius de eius euerſione per Romanos tēpore Titi Veſpaſiani. Nā in priorē calamitate etiam ſi Iudæi fuerunt à Gētibus derelicti, habuerunt tamen Ezechielem, & Danielelem, & Ieremiam, & alios diuinos uates ſanctitate & ſapientia præſtantes, qui eos docebant, & conſolabantur. At in ſecunda fuerunt omniſolatio deſtituti: & in ſummā miſeriam inciderūt cum Chriſtus dominus eos reliquit. Id quod ille his uerbis prædixerat apud Oſeā. 9. Væ eis cum ceſſero ab illis. Sed quia procedere eſt in Hebraico uerbum Baſar, quod ſignificat carnem ſumere: poteſt uerbi locuſ ille: Væ eis cum incarnauero in illis. Loquitur de perfidis & obſtinatis Iudæis, qui Chriſtum ipſum recipere noluerunt: non de illis, qui ſanctum eius euāgelium ſeruarunt. Ait enim Etiaſ. 8. cap. Erat uobis in ſanctificatione: in lapidem autem offenſionis & petram ſcandalizans duabus domibus Iſrael. Ac ſi dicat: Cum dominus Ieſus Chriſtus uenerit, ſaluos faciet eos, qui eum receperint, eos autem damnabit, qui in perſidia permaſerint. Huic uerſioni fauet tranſlatio Septuaginta, quæ habet: Væ eis, caro mea ex illis. Cum enim dominum Ieſum innocentem agnum ad eandem crudeliſſimam uocarent, & in obſtinatione ſua perſiſterent, fuerunt à Romanis afflicti: partim interfecti, partim in ſummam miſeriam traducti. Ac tunc nullum habuerunt cōſolatorem.

¶ Omnes amici eius. Ideſt, omnes qui eā amicitia comprehendere uidebantur. Alijs uerbis extremam calamitatem ſignificatibus exaggerat id, quod proximè dixerat.

¶ Migravit Iudas propter aſſiſionem, & multitudinem ſeruitutis. Hoc eſt, populus Iudæorū expulſus patria iuit in acerbam exilium, & ſedē rerum ſuarum in Chaldaea collocauit, oppreſſus aſſiſione, & magnitudine Babylonice ſeruitutis: & ibi nullā inuenit quietem, nullam trāquillitatem. Equū eſt, ut qui ſuaue iugum domini deſpiciunt, aſpero ſeruitutis Babylonice premantur. Vel ſic. Ideo Iudaicus populus migravit, & tali ſupplicio affectuſ eſt, quia multos afflixerat: & ſeruos crudeliter & acerbè tractauerat. Id explicat Chaldaica paraphraſis ſic habens: Abijt Iuda in captiuitatem, eo quod ipſa afflixerat pupillos & uiduas: & durè tractauit ſeruos Hebræos. Poteſt hæc oratio explana

ri non de Iudæis, qui abducti ſunt Babylonem: ſed de his, qui poſt euerſionem Hieroſolymæ fugerunt ad Ægyptios propter acerbam aſſiſionem & duram ſeruitutem, qua à Babylo- Iere. 41. nijs in Iudæa, premebantur. Sed in Ægypto nullum refugium inuenerunt. Lege cap. 41. & 44. 43. & 44. Ieremie, & ultimum lib. 4. Regum, 4. Re. ult. ſi hoc uolueris intelligere.

¶ Omnes perſecutores eius. Hoc eſt, omnes Babylonij qui Iudæorū familiā affligebāt, apprehēderunt eā inter calamitates Hieroſolymæ. Vel inter uias anguſtias quibus fugere conabatur.

¶ Via ſion lugent, eo quod non ſint, qui ueniant ad ſolennitatem. Senſus eſt: Via ducentes ad templum, in quo fiebant ſacrificia, & in diebus feſtis ſolennia inſtituta celebrari ſolebant, uis adeo lugubres exiſtunt, ut plorare uideantur. Nam cum tēplum ſit euerſum & flammis commiſſum, nemo uenit ad ſolennia celebranda. Ex quo effectum eſt, ut uia quibus olim multi ad illud conſuebant, ſint ſolæ & deſertæ. Vias ait lugere ob ingentem mœſtitiā & ſolitudinem, quemadmodum cum dicimus prætā ridere ob amcenā uiriditatem, qua ſpectantiū oculos oblectant. Appellatur autem uia templi uia ſion, quia templum illud Salomonium fuit in montē Sione ſitum. Quidam uertunt: Via ſion herbeſcunt. Quia nemo per eas tranſibat. Tria erant ſolēnia, quibus Iudæi ad templum ire cogebantur: paſcha, pentecoſtes, & ſcenophegia: ut uidere licet cap. 23. Exodi. Exod. 23. Accipiuntur etiā ſolēnitates pro ſacrificijs cap. Mala. 2. Malachia. 2. Via accipitur pro opere & negotio: ut capite primo Aggæi: Ponite corda ueſtra ſuper uias ueſtras. Hoc eſt diligenter perpendite opera ueſtra: conſiderate negotia, in quæ incumbitis. Accipitur pro lege: ut pſalm. 24. Vias tuas domine demoſtra mihi. Hoc eſt, doce me leges tuas, oſtende mihi rationem uiuendi, quam præſcribis. Accipitur pro more, regula, & doctrina: ut cap. 4. prioris ad Corinthios. Miſi ad uos Timotheum, qui uos cōmonefaciet uias meas, quæ ſunt in Chriſto Ieſu. Ideſt, quæ ſunt iuxta Ieſu Chriſti euāgelium. Via pacis eſt fides, quæ, ut uerbis utar apoſtoli, per charitatem operatur: quam impij nō habent, ne cognoſcunt quidem. De illis ait pſalmographus: Viam pacis non cognouerūt. Hoc autem Ieremie loco per uias ſignificatur itinera terreſtria, quæ dicuntur lugere, quemadmodum de Iudæa ait Ieremias ca. 12. Viquequo lugebit terra? Et quarto decimo: Lugebit Iudæa, & portæ eius corruent. Et Eſai. 33. Luxit & elāquit terra. Et Oſe. 4. Lugebit terra.

Daleth.

33.

33.

33.

33.

Exod. 23.

Mala. 2.

Agg. 1.

Pſal. 24.

1. Cor. 4.

Galat. 5.

Pſal. 13.

Iere. 12.

Iere. 14.

Eſai. 33.

Oſe. 4.

ra, & infirmabitur omnis, qui habitat in ea. Tunc dicitur terra lugere, cum destituta cultoribus suis tristem vastitatem ostendit, & in miseranda solitudine redigitur.

¶ Omnes portæ eius destructæ. Omnes portæ Hierosolymæ fractæ sunt & euerfæ. Sed quoniam in portis solebant quondam exerceri iudicia, fortasse per portas hoc loco iudicia intelliguntur. Ac si dicat: Desijt Hierosolyma esse ciuitas, nam leges in ea nihil valent, iudicia iacent, mos patrius interiit. Id voluit significare Esai.

Esai. 3. cap. 3. cum dixit: Mœrebunt atque lugebunt portæ eius. Et Jeremias. 14. Portæ eius corruerunt. Significari autem iudicia publica nomine portarum indicat Dauid psal. 68. cum ait: Aduersum me loquebantur, qui sedebant in portis. Id est, qui iudicia exercebāt. Et psalm. 126.

Psalm. 126. Non confundetur, cum loquetur inimicis suis in porta. Id est, non amittet litem, non cadet causa, cum contenderit cum aduersario suo in iudicio. Eam ob causam porta accipitur pro quocunq; loco publico: vt cap. 19. li. 2. Regum. Surrexit rex, & fedit in porta: vt scilicet ab omnibus videretur. Et. 5. Amos. Odio habuerunt corripientem in porta. Accipitur autem porta pro ipsa ciuitate. Nam capite Genesis. 22. vbi nos habemus: Hereditabit sementuum portas inimicorum tuorum: pro portis habent Septuaginta, ciuitates.

¶ Facti sunt hostes eius in capite. Hoc est, in fastigio, ac nobiliore loco. Ac si dicat: Inimici eius dominati sunt, & rerum omnium potiti. Hoc schemate vtuntur Hebræi, cum volunt significare aliquem esse superiorem, & principatum tenere: vt constat ex cap. 28. Deuterono. vbi Moses dixit populo, si Dei legem seruaret: Constituet te dominus Deus tuus in caput, & nō in caudam: & eris semper suprâ, & non subter. Et paulo post: si Dei legem violaret: Ipse aduena erit in caput, & tu in caudâ. Ac si diceret: Ipse tenebit primas, tu autem eris infimus: ipse dominabitur, tu parebis. Caput enim accipitur pro dominatu. Ideo dicebat Dauid psalm. 59. Ephrain fortitudo capitis mei. Ac si diceret: Tribus Ephrain est robur & firmamentum regni ac principatus mei. Et Oseas primo: Ponent sibi caput vnum. Vnde ponere aliquem super caput alterius est illum superiorem constituit, & victorem declarare: vt psal. 65. Posuisti tribulationes in dorso nostro, imposuisti homines super capita nostra. Caput etiam accipitur pro principio: vt psal. 39. In capite libri scriptum est de me. Et quia intentio est principii operis, per caput hoc Jeremie loco poteris

¶ Quia dominus locutus est super eam. Id est, quia Deus sententia sua decreuit venturas esse has calamitates in ingratam ciuitatē. Loqui Deum est illum aliquid discernere: vt psalm. 59. Deus locutus est in sancto suo: labor, & partibor Sichimâ, & cōuallē tabernaculorum metibor. Id est, Deus decreuit in cœlo fore, vt ego letarer, & diuiderē Sichimâ, esseq; totius terre sanctæ dñs. Partiri ac metiri terrâ verba sunt, quæ apud Hebræos verâ possessionē ostendūt. Hoc dicit, quia tūc loca illa nō erāt ei subiecta. Vel in sancto suo, hoc est, per sanctū suū. Ac si dicat: dixit Deus per Samuelē sanctū suū vate. Nā particula, in, accipitur sepe pro per: vt ca. 1. episto. ad Hebræ. Multifariâ multisq; modis olim Deus loquēs patribus in prophetis: nouissimè diebus istis locutus est nobis in filio. Id est, per prophetas, & per filiū. Quare loc' hic Jeremie potest ita explanari: Quia Deus per diuinos suos vates dixit fore, vt Hierosolyma in has ærūnas incideret. Vel locutus est Babylonij in eorū corde, quibus dixit, vt Hierosolymâ ob ei' crimina euerteret & vastaret. Vel locutus est super eā, hoc est, cōtra eā: vt sit sensus: affligit illâ. Ita ipse dñs apud Iere. 18. Loquar, Iere. 18. inquit,

intelligere propositum seu intentionē. Tūc hostes sunt in capite, cum dæmones intentionē corrumpunt. Corrupta autem intentione, totum opus dicitur deprauatū, quāuis suapte natura videretur bonum. Vnde Augustinus explanās locum illū Matthei. 6. Si lumen quod in te est: Quod, inquit, nō bona intentione fit, non tibi proderit. Et Grego. lib. 1. dialogorum: Intētio peruersa si fuerit, prauū est omne quod sequitur, licet rectū videatur. Et in Moralibus: Summa cura vigilandum est, ne vel bonis operibus feruens mens reproba intentione polluat. Et Bernardus de præcepto & dispensatione: Bonū prorsus condēnat intētio praua. Quē admodum ex lutulemto & perturbato puteo quicquid exit turbulētum & impurū est: sic ex deprauato animo quid potest exire nisi deprauatū? Quemadmodum qui mœnia Hierosolymæ conluebant, vna manu faciebāt opus, altera tenebant gladium, vt capit. 4. Nehemix scriptum legimus, ita nos in virtutum actiones debemus incumbere, sed gladium habere ad malas cogitationes & intentiones resecandas, & penitus excidendas: easque non admittere, sed longè expellere, instar Abrahami, qui volens super victimā descendentes abigebat. ¶ Inimici eius locupletati sunt. Hoc est Babylonij se spolijs Hierosolymæ repleuerunt. Pagninus vertit: Inimici eius prosperati sunt.

¶ Quia dominus locutus est super eam. Id est, quia Deus sententia sua decreuit venturas esse has calamitates in ingratam ciuitatē. Loqui Deum est illum aliquid discernere: vt psalm. 59. Deus locutus est in sancto suo: labor, & partibor Sichimâ, & cōuallē tabernaculorum metibor. Id est, Deus decreuit in cœlo fore, vt ego letarer, & diuiderē Sichimâ, esseq; totius terre sanctæ dñs. Partiri ac metiri terrâ verba sunt, quæ apud Hebræos verâ possessionē ostendūt. Hoc dicit, quia tūc loca illa nō erāt ei subiecta. Vel in sancto suo, hoc est, per sanctū suū. Ac si dicat: dixit Deus per Samuelē sanctū suū vate. Nā particula, in, accipitur sepe pro per: vt ca. 1. episto. ad Hebræ. Multifariâ multisq; modis olim Deus loquēs patribus in prophetis: nouissimè diebus istis locutus est nobis in filio. Id est, per prophetas, & per filiū. Quare loc' hic Jeremie potest ita explanari: Quia Deus per diuinos suos vates dixit fore, vt Hierosolyma in has ærūnas incideret. Vel locutus est Babylonij in eorū corde, quibus dixit, vt Hierosolymâ ob ei' crimina euerteret & vastaret. Vel locutus est super eā, hoc est, cōtra eā: vt sit sensus: affligit illâ. Ita ipse dñs apud Iere. 18. Loquar, Iere. 18. inquit,

¶ Quia dominus locutus est super eam. Id est, quia Deus sententia sua decreuit venturas esse has calamitates in ingratam ciuitatē. Loqui Deum est illum aliquid discernere: vt psalm. 59. Deus locutus est in sancto suo: labor, & partibor Sichimâ, & cōuallē tabernaculorum metibor. Id est, Deus decreuit in cœlo fore, vt ego letarer, & diuiderē Sichimâ, esseq; totius terre sanctæ dñs. Partiri ac metiri terrâ verba sunt, quæ apud Hebræos verâ possessionē ostendūt. Hoc dicit, quia tūc loca illa nō erāt ei subiecta. Vel in sancto suo, hoc est, per sanctū suū. Ac si dicat: dixit Deus per Samuelē sanctū suū vate. Nā particula, in, accipitur sepe pro per: vt ca. 1. episto. ad Hebræ. Multifariâ multisq; modis olim Deus loquēs patribus in prophetis: nouissimè diebus istis locutus est nobis in filio. Id est, per prophetas, & per filiū. Quare loc' hic Jeremie potest ita explanari: Quia Deus per diuinos suos vates dixit fore, vt Hierosolyma in has ærūnas incideret. Vel locutus est Babylonij in eorū corde, quibus dixit, vt Hierosolymâ ob ei' crimina euerteret & vastaret. Vel locutus est super eā, hoc est, cōtra eā: vt sit sensus: affligit illâ. Ita ipse dñs apud Iere. 18. Loquar, Iere. 18. inquit,

¶ Quia dominus locutus est super eam. Id est, quia Deus sententia sua decreuit venturas esse has calamitates in ingratam ciuitatē. Loqui Deum est illum aliquid discernere: vt psalm. 59. Deus locutus est in sancto suo: labor, & partibor Sichimâ, & cōuallē tabernaculorum metibor. Id est, Deus decreuit in cœlo fore, vt ego letarer, & diuiderē Sichimâ, esseq; totius terre sanctæ dñs. Partiri ac metiri terrâ verba sunt, quæ apud Hebræos verâ possessionē ostendūt. Hoc dicit, quia tūc loca illa nō erāt ei subiecta. Vel in sancto suo, hoc est, per sanctū suū. Ac si dicat: dixit Deus per Samuelē sanctū suū vate. Nā particula, in, accipitur sepe pro per: vt ca. 1. episto. ad Hebræ. Multifariâ multisq; modis olim Deus loquēs patribus in prophetis: nouissimè diebus istis locutus est nobis in filio. Id est, per prophetas, & per filiū. Quare loc' hic Jeremie potest ita explanari: Quia Deus per diuinos suos vates dixit fore, vt Hierosolyma in has ærūnas incideret. Vel locutus est Babylonij in eorū corde, quibus dixit, vt Hierosolymâ ob ei' crimina euerteret & vastaret. Vel locutus est super eā, hoc est, cōtra eā: vt sit sensus: affligit illâ. Ita ipse dñs apud Iere. 18. Loquar, Iere. 18. inquit,

¶ Quia dominus locutus est super eam. Id est, quia Deus sententia sua decreuit venturas esse has calamitates in ingratam ciuitatē. Loqui Deum est illum aliquid discernere: vt psalm. 59. Deus locutus est in sancto suo: labor, & partibor Sichimâ, & cōuallē tabernaculorum metibor. Id est, Deus decreuit in cœlo fore, vt ego letarer, & diuiderē Sichimâ, esseq; totius terre sanctæ dñs. Partiri ac metiri terrâ verba sunt, quæ apud Hebræos verâ possessionē ostendūt. Hoc dicit, quia tūc loca illa nō erāt ei subiecta. Vel in sancto suo, hoc est, per sanctū suū. Ac si dicat: dixit Deus per Samuelē sanctū suū vate. Nā particula, in, accipitur sepe pro per: vt ca. 1. episto. ad Hebræ. Multifariâ multisq; modis olim Deus loquēs patribus in prophetis: nouissimè diebus istis locutus est nobis in filio. Id est, per prophetas, & per filiū. Quare loc' hic Jeremie potest ita explanari: Quia Deus per diuinos suos vates dixit fore, vt Hierosolyma in has ærūnas incideret. Vel locutus est Babylonij in eorū corde, quibus dixit, vt Hierosolymâ ob ei' crimina euerteret & vastaret. Vel locutus est super eā, hoc est, cōtra eā: vt sit sensus: affligit illâ. Ita ipse dñs apud Iere. 18. Loquar, Iere. 18. inquit,

¶ Quia dominus locutus est super eam. Id est, quia Deus sententia sua decreuit venturas esse has calamitates in ingratam ciuitatē. Loqui Deum est illum aliquid discernere: vt psalm. 59. Deus locutus est in sancto suo: labor, & partibor Sichimâ, & cōuallē tabernaculorum metibor. Id est, Deus decreuit in cœlo fore, vt ego letarer, & diuiderē Sichimâ, esseq; totius terre sanctæ dñs. Partiri ac metiri terrâ verba sunt, quæ apud Hebræos verâ possessionē ostendūt. Hoc dicit, quia tūc loca illa nō erāt ei subiecta. Vel in sancto suo, hoc est, per sanctū suū. Ac si dicat: dixit Deus per Samuelē sanctū suū vate. Nā particula, in, accipitur sepe pro per: vt ca. 1. episto. ad Hebræ. Multifariâ multisq; modis olim Deus loquēs patribus in prophetis: nouissimè diebus istis locutus est nobis in filio. Id est, per prophetas, & per filiū. Quare loc' hic Jeremie potest ita explanari: Quia Deus per diuinos suos vates dixit fore, vt Hierosolyma in has ærūnas incideret. Vel locutus est Babylonij in eorū corde, quibus dixit, vt Hierosolymâ ob ei' crimina euerteret & vastaret. Vel locutus est super eā, hoc est, cōtra eā: vt sit sensus: affligit illâ. Ita ipse dñs apud Iere. 18. Loquar, Iere. 18. inquit,

¶ Quia dominus locutus est super eam. Id est, quia Deus sententia sua decreuit venturas esse has calamitates in ingratam ciuitatē. Loqui Deum est illum aliquid discernere: vt psalm. 59. Deus locutus est in sancto suo: labor, & partibor Sichimâ, & cōuallē tabernaculorum metibor. Id est, Deus decreuit in cœlo fore, vt ego letarer, & diuiderē Sichimâ, esseq; totius terre sanctæ dñs. Partiri ac metiri terrâ verba sunt, quæ apud Hebræos verâ possessionē ostendūt. Hoc dicit, quia tūc loca illa nō erāt ei subiecta. Vel in sancto suo, hoc est, per sanctū suū. Ac si dicat: dixit Deus per Samuelē sanctū suū vate. Nā particula, in, accipitur sepe pro per: vt ca. 1. episto. ad Hebræ. Multifariâ multisq; modis olim Deus loquēs patribus in prophetis: nouissimè diebus istis locutus est nobis in filio. Id est, per prophetas, & per filiū. Quare loc' hic Jeremie potest ita explanari: Quia Deus per diuinos suos vates dixit fore, vt Hierosolyma in has ærūnas incideret. Vel locutus est Babylonij in eorū corde, quibus dixit, vt Hierosolymâ ob ei' crimina euerteret & vastaret. Vel locutus est super eā, hoc est, cōtra eā: vt sit sensus: affligit illâ. Ita ipse dñs apud Iere. 18. Loquar, Iere. 18. inquit,

¶ Quia dominus locutus est super eam. Id est, quia Deus sententia sua decreuit venturas esse has calamitates in ingratam ciuitatē. Loqui Deum est illum aliquid discernere: vt psalm. 59. Deus locutus est in sancto suo: labor, & partibor Sichimâ, & cōuallē tabernaculorum metibor. Id est, Deus decreuit in cœlo fore, vt ego letarer, & diuiderē Sichimâ, esseq; totius terre sanctæ dñs. Partiri ac metiri terrâ verba sunt, quæ apud Hebræos verâ possessionē ostendūt. Hoc dicit, quia tūc loca illa nō erāt ei subiecta. Vel in sancto suo, hoc est, per sanctū suū. Ac si dicat: dixit Deus per Samuelē sanctū suū vate. Nā particula, in, accipitur sepe pro per: vt ca. 1. episto. ad Hebræ. Multifariâ multisq; modis olim Deus loquēs patribus in prophetis: nouissimè diebus istis locutus est nobis in filio. Id est, per prophetas, & per filiū. Quare loc' hic Jeremie potest ita explanari: Quia Deus per diuinos suos vates dixit fore, vt Hierosolyma in has ærūnas incideret. Vel locutus est Babylonij in eorū corde, quibus dixit, vt Hierosolymâ ob ei' crimina euerteret & vastaret. Vel locutus est super eā, hoc est, cōtra eā: vt sit sensus: affligit illâ. Ita ipse dñs apud Iere. 18. Loquar, Iere. 18. inquit,

¶ Quia dominus locutus est super eam. Id est, quia Deus sententia sua decreuit venturas esse has calamitates in ingratam ciuitatē. Loqui Deum est illum aliquid discernere: vt psalm. 59. Deus locutus est in sancto suo: labor, & partibor Sichimâ, & cōuallē tabernaculorum metibor. Id est, Deus decreuit in cœlo fore, vt ego letarer, & diuiderē Sichimâ, esseq; totius terre sanctæ dñs. Partiri ac metiri terrâ verba sunt, quæ apud Hebræos verâ possessionē ostendūt. Hoc dicit, quia tūc loca illa nō erāt ei subiecta. Vel in sancto suo, hoc est, per sanctū suū. Ac si dicat: dixit Deus per Samuelē sanctū suū vate. Nā particula, in, accipitur sepe pro per: vt ca. 1. episto. ad Hebræ. Multifariâ multisq; modis olim Deus loquēs patribus in prophetis: nouissimè diebus istis locutus est nobis in filio. Id est, per prophetas, & per filiū. Quare loc' hic Jeremie potest ita explanari: Quia Deus per diuinos suos vates dixit fore, vt Hierosolyma in has ærūnas incideret. Vel locutus est Babylonij in eorū corde, quibus dixit, vt Hierosolymâ ob ei' crimina euerteret & vastaret. Vel locutus est super eā, hoc est, cōtra eā: vt sit sensus: affligit illâ. Ita ipse dñs apud Iere. 18. Loquar, Iere. 18. inquit,

inquit, aduersus gētē, & aduersus regnū, vt eradicē, destruem, & perdā illud. Septuaginta habet: Quia dominus humiliavit eam. Eodē ferē modo Pagninus: Quia dñs dolore affecit eam. ¶ Paruuli eius ducti sunt in captiuitatem. Exaggerat Babyloniorū immanitatē, qui non solum viros, sed etiam pueros secum captiuos duxerunt. Metaphora est à matre desumpta filios tenerē ætatis nutriēte, quos ei hostes eripit, & in vincula conijcit. Vel per paruulos intelligit stultos, qui ob scientiæ inopiam fuerunt capti, & in exiliū misi, iuxta id qd prædixerat Deus apud Esaiam sexto: Propterea captiuus ductus est populus meus, quia nō habuit scientiam.

¶ Et egressus est à filia Sion omnis decor eius. Id est, periit omnis Hierosolymæ pulchritudo: cum euerfa fuit, speciē amisit & dignitatem. Filiam Sion vocat Hierosolymam, quod esset sita in mōte Sione. Filia in diuinis literis idem est aliquando quod congregatio: vt apud Sophoniā tertio: Lauda filia Siō. Et apud Zachariā nono: Exulta satis filia Siō, iubila filia Ierusalem. Et hoc Jeremie loco: vbi filia Sion dicitur egregiam speciē amisisse: quam postea recuperavit. Eodē modo animæ nostræ accidit aliquando. Nā vt nonnullæ herbæ pedibus conculcatæ abijciunt se, suamque amittūt pulchritudinem: sed veniente rore cœlesti erigūtur, & ad amissam antiquamque formā reuocātur: sic anima conculcata peccatis manet abiecta, & foeditate maculata, iuxta id quod hoc loco ait Jeremias: Egressus est à filia Siō omnis decor eius: sed rore diuinæ gratiæ restituta effertur in sublime, & ad pristinā reuertitur pulchritudinē. Ac tunc ei illud accomodatur capitis Cantorum. 7. Quam pulchra es, & quam decora charissimā.

¶ Fasti sunt principes eius velut arietes non inuenientes pascua. Hoc est, magnates Hierosolymæ, & qui eius gubernaculū tractabāt, effecti sunt insipientes timidi, stupidi, & fragiles: & abierunt imbecilli corā hostibus, omni fortitudine destituti. Non solum abiecti homines & filij terræ, sed etiam nobiles & principes animo ceciderunt. Fortasse comparat magnates arietibus non inuenientibus pastū propter famem ciuitatis tempore obsidionis: de qua loquitur Esaias capite. 5. & Jeremias trigésimo quarto. ¶ Recordata est Ierusalem dierum afflictionis suæ, & præuaricationis. Id est, reduxit Hierosolyma in memoriā dies calamitatis & impietatis suæ. Cū memoria ærūnarū cōiūgit memoriā flagitiorū, ppter quæ in ærūnis versabat. Hæc secū affert, vt iustitiam calamitas, nimirū cognitionē pec-

¶ Recordata est Ierusalem dierum afflictionis suæ, & præuaricationis. Id est, reduxit Hierosolyma in memoriā dies calamitatis & impietatis suæ. Cū memoria ærūnarū cōiūgit memoriā flagitiorū, ppter quæ in ærūnis versabat. Hæc secū affert, vt iustitiam calamitas, nimirū cognitionē pec-

¶ Recordata est Ierusalem dierum afflictionis suæ, & præuaricationis. Id est, reduxit Hierosolyma in memoriā dies calamitatis & impietatis suæ. Cū memoria ærūnarū cōiūgit memoriā flagitiorū, ppter quæ in ærūnis versabat. Hæc secū affert, vt iustitiam calamitas, nimirū cognitionē pec-

¶ Recordata est Ierusalem dierum afflictionis suæ, & præuaricationis. Id est, reduxit Hierosolyma in memoriā dies calamitatis & impietatis suæ. Cū memoria ærūnarū cōiūgit memoriā flagitiorū, ppter quæ in ærūnis versabat. Hæc secū affert, vt iustitiam calamitas, nimirū cognitionē pec-

¶ Recordata est Ierusalem dierum afflictionis suæ, & præuaricationis. Id est, reduxit Hierosolyma in memoriā dies calamitatis & impietatis suæ. Cū memoria ærūnarū cōiūgit memoriā flagitiorū, ppter quæ in ærūnis versabat. Hæc secū affert, vt iustitiam calamitas, nimirū cognitionē pec-

¶ Recordata est Ierusalem dierum afflictionis suæ, & præuaricationis. Id est, reduxit Hierosolyma in memoriā dies calamitatis & impietatis suæ. Cū memoria ærūnarū cōiūgit memoriā flagitiorū, ppter quæ in ærūnis versabat. Hæc secū affert, vt iustitiam calamitas, nimirū cognitionē pec-

¶ Recordata est Ierusalem dierum afflictionis suæ, & præuaricationis. Id est, reduxit Hierosolyma in memoriā dies calamitatis & impietatis suæ. Cū memoria ærūnarū cōiūgit memoriā flagitiorū, ppter quæ in ærūnis versabat. Hæc secū affert, vt iustitiam calamitas, nimirū cognitionē pec-

cati. Filij Iacob qui Ioseph fratrem suū impiè viderat, postea dolore oppressi in Ægypto has voces emiserunt: Merito hæc patimur, quia peccauim' in fratre nr̄um. Pōt verti hæc oratio: Recordata est Ierusalē in diebus afflictionis suæ præuaricationis, &c. Sed quoniam sequitur: Omnium desiderabiliū suorū, quæ habuerat diebus antiquis: potest verti: Ierusalē in diebus afflictionis suæ, & præuaricationis Babyloniorum recordata est omnium suorū desiderabiliū. Vt enim esset acerbior Hierosolymæ calamitas recordabatur desiderabiliū suorū, hoc est voluptatum, deliciarum, opum, quietis, regni, victoriarum, epularum, gaudiorum, & prosperitatū, quibus quondā affecta fuerat. Sæpe in tātā incidimus calamitatē, vt magis nos affligat memoria oblectationū præteritarum, quàm præsens mœstitia. Illud Michæ primo: Quia infirma ta est in bonū, quæ habitat in amaritudinibus: potest etiā verti ex Hebræo: Quia doluit propter bonū: subaudi, amissum. Ac si dicat: Quæ in gemitu & calamitate versabatur, magis doluit gaudium, quod quondā habuerat, quàm dolorē, quē tunc habebat. Itaq; præsentis dolores, & præterita gaudia venerunt Hierosolymæ in mentē, cum populus eius incideret in hostium potestatem omni auxilio destitutus: Tunc poterat illud dicere psalmographi: Tribulatio proxima est, non est, qui adiuuet.

¶ Viderūt eā hostes, & deriserunt sabbata eius. Viderunt Babylonij afflictā Hierosolymā, & festa ei' eluserunt. Eodē modo dæmones dies nostros festos irridēt, quādo illos in ludis phibitis, & in p̄fanis festiuitatib' cōsumimus. Vt spicē frumētī grana cōtinēt, & aristas: sic dies festi gaudiū habēt interius instar granorū. Spirituales ac solidæ lætitiæ, & aristas externe oblectationis. At nos cōstituimus solēnia in iucunditatibus externis, cum ea deberemus in interioribus cōstituere. Arripimus corticē relinquimus nucleū. Quare dāda opera est, vt dies festos nostros piè & cū interiore gaudio celebremus, animos ad Deū leuem', ad eui' gloriā ipsas externas festiuitates referam'. Piū est, & necessariū dies festos ab ecclesia catholica cōstitutos obseruare, Deo cultū exhibere, & Christianā religionē custodire: sed declinādæ sunt in illis obicœnæ voluptates, impij ludi, & cetera flagitia: ne dicat nobis De' id, qd dixit Iudeis per Esaiā. 1. Neomeniā & sabbatū, & festiuitates alias nō ferā: iniqui sunt cœt' vestri: cælēdas vestras, & solēnitates vestras odiuit anima mea. Et per Amos quinto: Odi, & proieci festiuitates vestras: & non capiam odorem cœt' vestrorum.

¶ Viderūt eā hostes, & deriserunt sabbata eius. Viderunt Babylonij afflictā Hierosolymā, & festa ei' eluserunt. Eodē modo dæmones dies nostros festos irridēt, quādo illos in ludis phibitis, & in p̄fanis festiuitatib' cōsumimus. Vt spicē frumētī grana cōtinēt, & aristas: sic dies festi gaudiū habēt interius instar granorū. Spirituales ac solidæ lætitiæ, & aristas externe oblectationis. At nos cōstituimus solēnia in iucunditatibus externis, cum ea deberemus in interioribus cōstituere. Arripimus corticē relinquimus nucleū. Quare dāda opera est, vt dies festos nostros piè & cū interiore gaudio celebremus, animos ad Deū leuem', ad eui' gloriā ipsas externas festiuitates referam'. Piū est, & necessariū dies festos ab ecclesia catholica cōstitutos obseruare, Deo cultū exhibere, & Christianā religionē custodire: sed declinādæ sunt in illis obicœnæ voluptates, impij ludi, & cetera flagitia: ne dicat nobis De' id, qd dixit Iudeis per Esaiā. 1. Neomeniā & sabbatū, & festiuitates alias nō ferā: iniqui sunt cœt' vestri: cælēdas vestras, & solēnitates vestras odiuit anima mea. Et per Amos quinto: Odi, & proieci festiuitates vestras: & non capiam odorem cœt' vestrorum.

¶ Viderūt eā hostes, & deriserunt sabbata eius. Viderunt Babylonij afflictā Hierosolymā, & festa ei' eluserunt. Eodē modo dæmones dies nostros festos irridēt, quādo illos in ludis phibitis, & in p̄fanis festiuitatib' cōsumimus. Vt spicē frumētī grana cōtinēt, & aristas: sic dies festi gaudiū habēt interius instar granorū. Spirituales ac solidæ lætitiæ, & aristas externe oblectationis. At nos cōstituimus solēnia in iucunditatibus externis, cum ea deberemus in interioribus cōstituere. Arripimus corticē relinquimus nucleū. Quare dāda opera est, vt dies festos nostros piè & cū interiore gaudio celebremus, animos ad Deū leuem', ad eui' gloriā ipsas externas festiuitates referam'. Piū est, & necessariū dies festos ab ecclesia catholica cōstitutos obseruare, Deo cultū exhibere, & Christianā religionē custodire: sed declinādæ sunt in illis obicœnæ voluptates, impij ludi, & cetera flagitia: ne dicat nobis De' id, qd dixit Iudeis per Esaiā. 1. Neomeniā & sabbatū, & festiuitates alias nō ferā: iniqui sunt cœt' vestri: cælēdas vestras, & solēnitates vestras odiuit anima mea. Et per Amos quinto: Odi, & proieci festiuitates vestras: & non capiam odorem cœt' vestrorum.

¶ Viderūt eā hostes, & deriserunt sabbata eius. Viderunt Babylonij afflictā Hierosolymā, & festa ei' eluserunt. Eodē modo dæmones dies nostros festos irridēt, quādo illos in ludis phibitis, & in p̄fanis festiuitatib' cōsumimus. Vt spicē frumētī grana cōtinēt, & aristas: sic dies festi gaudiū habēt interius instar granorū. Spirituales ac solidæ lætitiæ, & aristas externe oblectationis. At nos cōstituimus solēnia in iucunditatibus externis, cum ea deberemus in interioribus cōstituere. Arripimus corticē relinquimus nucleū. Quare dāda opera est, vt dies festos nostros piè & cū interiore gaudio celebremus, animos ad Deū leuem', ad eui' gloriā ipsas externas festiuitates referam'. Piū est, & necessariū dies festos ab ecclesia catholica cōstitutos obseruare, Deo cultū exhibere, & Christianā religionē custodire: sed declinādæ sunt in illis obicœnæ voluptates, impij ludi, & cetera flagitia: ne dicat nobis De' id, qd dixit Iudeis per Esaiā. 1. Neomeniā & sabbatū, & festiuitates alias nō ferā: iniqui sunt cœt' vestri: cælēdas vestras, & solēnitates vestras odiuit anima mea. Et per Amos quinto: Odi, & proieci festiuitates vestras: & non capiam odorem cœt' vestrorum.

¶ Viderūt eā hostes, & deriserunt sabbata eius. Viderunt Babylonij afflictā Hierosolymā, & festa ei' eluserunt. Eodē modo dæmones dies nostros festos irridēt, quādo illos in ludis phibitis, & in p̄fanis festiuitatib' cōsumimus. Vt spicē frumētī grana cōtinēt, & aristas: sic dies festi gaudiū habēt interius instar granorū. Spirituales ac solidæ lætitiæ, & aristas externe oblectationis. At nos cōstituimus solēnia in iucunditatibus externis, cum ea deberemus in interioribus cōstituere. Arripimus corticē relinquimus nucleū. Quare dāda opera est, vt dies festos nostros piè & cū interiore gaudio celebremus, animos ad Deū leuem', ad eui' gloriā ipsas externas festiuitates referam'. Piū est, & necessariū dies festos ab ecclesia catholica cōstitutos obseruare, Deo cultū exhibere, & Christianā religionē custodire: sed declinādæ sunt in illis obicœnæ voluptates, impij ludi, & cetera flagitia: ne dicat nobis De' id, qd dixit Iudeis per Esaiā. 1. Neomeniā & sabbatū, & festiuitates alias nō ferā: iniqui sunt cœt' vestri: cælēdas vestras, & solēnitates vestras odiuit anima mea. Et per Amos quinto: Odi, & proieci festiuitates vestras: & non capiam odorem cœt' vestrorum.

¶ Viderūt eā hostes, & deriserunt sabbata eius. Viderunt Babylonij afflictā Hierosolymā, & festa ei' eluserunt. Eodē modo dæmones dies nostros festos irridēt, quādo illos in ludis phibitis, & in p̄fanis festiuitatib' cōsumimus. Vt spicē frumētī grana cōtinēt, & aristas: sic dies festi gaudiū habēt interius instar granorū. Spirituales ac solidæ lætitiæ, & aristas externe oblectationis. At nos cōstituimus solēnia in iucunditatibus externis, cum ea deberemus in interioribus cōstituere. Arripimus corticē relinquimus nucleū. Quare dāda opera est, vt dies festos nostros piè & cū interiore gaudio celebremus, animos ad Deū leuem', ad eui' gloriā ipsas externas festiuitates referam'. Piū est, & necessariū dies festos ab ecclesia catholica cōstitutos obseruare, Deo cultū exhibere, & Christianā religionē custodire: sed declinādæ sunt in illis obicœnæ voluptates, impij ludi, & cetera flagitia: ne dicat nobis De' id, qd dixit Iudeis per Esaiā. 1. Neomeniā & sabbatū, & festiuitates alias nō ferā: iniqui sunt cœt' vestri: cælēdas vestras, & solēnitates vestras odiuit anima mea. Et per Amos quinto: Odi, & proieci festiuitates vestras: & non capiam odorem cœt' vestrorum.

¶ Viderūt eā hostes, & deriserunt sabbata eius. Viderunt Babylonij afflictā Hierosolymā, & festa ei' eluserunt. Eodē modo dæmones dies nostros festos irridēt, quādo illos in ludis phibitis, & in p̄fanis festiuitatib' cōsumimus. Vt spicē frumētī grana cōtinēt, & aristas: sic dies festi gaudiū habēt interius instar granorū. Spirituales ac solidæ lætitiæ, & aristas externe oblectationis. At nos cōstituimus solēnia in iucunditatibus externis, cum ea deberemus in interioribus cōstituere. Arripimus corticē relinquimus nucleū. Quare dāda opera est, vt dies festos nostros piè & cū interiore gaudio celebremus, animos ad Deū leuem', ad eui' gloriā ipsas externas festiuitates referam'. Piū est, & necessariū dies festos ab ecclesia catholica cōstitutos obseruare, Deo cultū exhibere, & Christianā religionē custodire: sed declinādæ sunt in illis obicœnæ voluptates, impij ludi, & cetera flagitia: ne dicat nobis De' id, qd dixit Iudeis per Esaiā. 1. Neomeniā & sabbatū, & festiuitates alias nō ferā: iniqui sunt cœt' vestri: cælēdas vestras, & solēnitates vestras odiuit anima mea. Et per Amos quinto: Odi, & proieci festiuitates vestras: & non capiam odorem cœt' vestrorum.

¶ Viderūt eā hostes, & deriserunt sabbata eius. Viderunt Babylonij afflictā Hierosolymā, & festa ei' eluserunt. Eodē modo dæmones dies nostros festos irridēt, quādo illos in ludis phibitis, & in p̄fanis festiuitatib' cōsumimus. Vt spicē frumētī grana cōtinēt, & aristas: sic dies festi gaudiū habēt interius instar granorū. Spirituales ac solidæ lætitiæ, & aristas externe oblectationis. At nos cōstituimus solēnia in iucunditatibus externis, cum ea deberemus in interioribus cōstituere. Arripimus corticē relinquimus nucleū. Quare dāda opera est, vt dies festos nostros piè & cū interiore gaudio celebremus, animos ad Deū leuem', ad eui' gloriā ipsas externas festiuitates referam'. Piū est, & necessariū dies festos ab ecclesia catholica cōstitutos obseruare, Deo cultū exhibere, & Christianā religionē custodire: sed declinādæ sunt in illis obicœnæ voluptates, impij ludi, & cetera flagitia: ne dicat nobis De' id, qd dixit Iudeis per Esaiā. 1. Neomeniā & sabbatū, & festiuitates alias nō ferā: iniqui sunt cœt' vestri: cælēdas vestras, & solēnitates vestras odiuit anima mea. Et per Amos quinto: Odi, & proieci festiuitates vestras: & non capiam odorem cœt' vestrorum.

strorum. Cæterum hoc Ieremias loco nomine sabbati non solum dies festos, sed totam religionem intelligimus: & quicquid ad diuinum pertinet cultum: tametsi proprius per sabbatum dies septimus in lege vetere significabatur. Tunc hostes festa nostra irident, cum vitam nostram aspiciunt ociosam, & in vitijs occupatam.

n
Chc.

¶ Peccatum peccauit Ierusalem. Incidit Hierosolyma in peccata. Quidam per peccatum hoc loco intelligunt infidelitatem. Alij per hanc verborum geminationem intelligunt peccatorum multitudinem & continuationem. Illud est perspicuum ex lectione librorum regum, & prophetarum, multos ex Hebræis amittisse fidem, & pro vero Deo gentium idola coluisse. Cum autem fides sit radix plantæ spiritualis, nullam de se præbebant spem fructus.

Similitudo.

Ut enim auulsa arboris radice aufertur spes fructus: sic auulsa fide ruit virtutum fundamentum, quibus homines grati sunt Deo: nam auctore diuo Paulo cap. 11. ad Hebræos: sine fide impossibile est placere Deo. Sumi autem peccatum pro infidelitate indicat. Christus apud Ioannem. 16. cum ait: Spiritus sanctus arguet mundum de peccato: quia non crediderunt in me.

Heb. 11.

¶ Propter eam instabilis facta est. Id est, eam ob causam non stetit in terra tua, sed ex ea in Chaldaeam migravit. Ostendit peccatum fuisse causam exilij ac miseriam Hierosolymæ. Capite Prouerbiorum quartodecimo ait sapiens: Miseros facit populos peccatum. Ridebant Babylonij diuinum cultum Iudæorum, dicentes non potuisse Deum illos seruire: sed hoc diluit diuinus vates dicens: Iudæorum euersionem, & exilium non euenisse ob Dei ipsorum impotentiam, sed ob ipsorum peccata, præsertim ob infidelitatem.

Ioan. 16.

Prou. 14.

Lebuitim

Similitudo.

Prou. 14.

¶ Omnes qui glorificabant eam, spreuerunt illam. Quicunque eam antea in prosperitate laudibus efferebant, & honoribus ornabant, postea in ærumnis versatam illam penitus contempserunt. Qui eam tuebantur obsequio in rebus secundis & ad voluntatem fluentibus, postea illis restantibus eam deseruerunt, & pro nihilo putarunt. Ut cicada in æstate apparent, & continuo canunt, hyeme autem perpetuo silent, imò non videntur: ita multi in prosperitate nos sequuntur, & laudibus efferunt, qui in rerum aduersarum ictibus & calamitatum procellis obmutescunt, nosq; derelinquunt, quos amore prosequi videbantur. Id intelligens Salomon dicebat capite Prouerbiorum quartodecimo: Diuitiæ addunt amicos: pau-

per verò etiam ab amicis deseritur. Et decimo nono: Fratres hominis pauperis oderunt eum, Proou. 19. insuper & amici procul recesserunt ab eo. Et Ecclesiasticus sexto: Est amicus secundum tempus: & non permanebit in die tribulationis. De illo autem qui verus est amicus ait eodem capite: Amicus fidelis protectio fortis: qui autem inuenit illum, inuenit thesaurum.

¶ Ipsa autem gemens, & conuersa est retrorsum. Id est, quin ipsa ingemuit dolore pressa, & deiecta est retro. Fortasse particula, &, accipitur pro quia: ut sit sensus: Ipsa autem gemuit, quia se vidit contemptam, ac si esset proiecta retrorsum. Accipi autem, &, pro quia indicat locus ille Esaiæ cap. 64. Tu iratus fuisti, & nos peccauimus. Ita accipitur capite primo Lucæ: Benedicta tu inter mulieres, & benedictus fructus ventris tui. Et secundo: Gloria in altissimis Deo: & in terra pax hominibus. Capite quarto decimo Genesim, ubi nos habemus: Melchisedec rex Salem proferens panem & vinum, erat enim sacerdos Dei altissimi. Pro enim, est in Hebræo &, & ita transfertur Onchelus paraphrastes Chaldaeus. Sed quoniam, &, accipitur pro quia, & enita, rectè vertit Latinus noliter interpretis: Erat enim: Ac si diceret: Ratio cur offerebat Deo panem & vinum, est, quia eius erat sacerdos.

¶ Sordes eius in pedibus eius, nec recordata est finis sui: deposita est vehemèter, non habes consolatorum. Vide de dñe afflictionem meam, quoniam erectus est inimicus.

Manum suam misit hostis ad omnia desiderabilia eius: quia vidit gentes ingressas sanctuarium suum, de quibus præceperas, ne intrarent in ecclesiam tuam.

¶ Omnis populus eius gemens, & querens panem: deriderunt pretiosa quæque pro cibo ad refocillandam animam. Vide domine, & considera, quoniam facta sum vilis.

¶ O vos omnes qui transitis per viam, attendite, & videte, si est dolor sicut dolor meus: quoniam vindemia uit me, ut locutus est dominus in die ire furoris sui.

¶ De excelso misit ignem in osibus meis, & erudit me: expandit rete pedibus meis, conuertit me retrorsum: posuit me desolatam, tota die mœrore cōfectam.

¶ Vigilauit iugum iniquitatum mearum in manibus eius, conuolutæ sunt, & impostæ collo meo: infirmata est virtus mea: dedit me dominus in manum, de qua non potero surgere.

¶ Abstulit omnes magnificos meos dominus de medio mei: vocauit aduersum me tempus, ut cōtereret electos meos, torcular calcavit dominus virgini filiam Iudæ.

¶ Sordes eius in pedibus eius. Describit Hierosolymam viduam, pedibus nudam, & eam ob causam contaminatam.

¶ Nec recordata est finis sui. Non tenebat memoria interitum suum: non cogitabat de exitu

per pedes intelligit affectus. Ac si dicat: Erant labes in affectionibus eius: habebat affectiones suas maculis pollutas. Intelligi autem affectus nomine pedum indicat psalmographus, cum ait psalm. 35. Non veniat mihi pes superbiæ: Potest tamen ita exponi locus ille. Non conculcet me pes superbi, sed amoue à me vim & furorem hominis violenti. Prior tamen explanatio est diui Augustini, quam Remigius Antistidorensis, & alij viri docti sequuntur. Et psalmo. 39. Statuit supra petram pedes meos. Hoc est, firmavit affectiones meas super Christum. Petra autem, inquit apostolus, erat Christus. Vult diuinus vates significare affectuum suorum firmitudinem, & solidi fundamenti stabilitatem. Et Zacharias apud Lucam primo: Ad dirigendos pedes nostros in viam pacis. Ut cor ambulat pedibus: ita anima affectionibus. Quare oportet pedes abluere: hoc est puros & integros affectus habere. Hoc voluit Christus dominus significare, cum abluit pedes discipulis suis apud Ioannem terciodecimo: & cum dixit illis apud Matthæum decimo: Excutite puluerem de pedibus vestris. Id fuit significatum capite primo Leuitici, ubi Deus præcepit intestina ac pedes victimæ lauare aqua. Vbi per pedes affectus & motus animi significatur, per intestina verò abditæ & latentes cogitationes in ventre anime, hoc est in corde, quod animæ vterum appellatur. Vnde Ieremias capite 4. Ventrem meum, inquit, ventrem meum doleo. Volens autem ostendere per ventrem significare cor, addit: Sensus cordis mei turbati sunt in me. Sed quoniam victores in triumphis solebāt victos sub pedibus habere, pedes ipsi victoria accipiuntur. Quare hoc Ieremiæ loco poteris per pedes Hierosolymæ antiquas eius victorias intelligere. Et quia in illis utebatur superbia, insolentia, & vanitate, dicitur habere sordes in pedibus suis. Vnde id quod paulò ante attulimus ex psal. 35. Non veniat mihi pes superbiæ: potest ita explanari: Nō triumphet de me superbia. Id quod nos hoc Ieremiæ loco habemus: Sordes eius in pedibus eius: potest verti ex Hebræo: Sordes eius in fimbrijs eius. Et ita habet Brixianus & Pagninus. Ac ita est ad marginem nonnullorum codicum. Et tunc potest esse sensus: Impudenter peccauit Hierosolyma, similis mulieri impudicæ, quæ non veretur menstruum sanguinis in fimbrijs vestis circumferre. Septuaginta tamen nobiscum pedes verterunt. Sed eadem potest esse intelligentia.

¶ Nec recordata est finis sui. Non tenebat memoria interitum suum: non cogitabat de exitu

per pedes intelligit affectus. Ac si dicat: Erant labes in affectionibus eius: habebat affectiones suas maculis pollutas. Intelligi autem affectus nomine pedum indicat psalmographus, cum ait psalm. 35. Non veniat mihi pes superbiæ: Potest tamen ita exponi locus ille. Non conculcet me pes superbi, sed amoue à me vim & furorem hominis violenti. Prior tamen explanatio est diui Augustini, quam Remigius Antistidorensis, & alij viri docti sequuntur. Et psalmo. 39. Statuit supra petram pedes meos. Hoc est, firmavit affectiones meas super Christum. Petra autem, inquit apostolus, erat Christus. Vult diuinus vates significare affectuum suorum firmitudinem, & solidi fundamenti stabilitatem. Et Zacharias apud Lucam primo: Ad dirigendos pedes nostros in viam pacis. Ut cor ambulat pedibus: ita anima affectionibus. Quare oportet pedes abluere: hoc est puros & integros affectus habere. Hoc voluit Christus dominus significare, cum abluit pedes discipulis suis apud Ioannem terciodecimo: & cum dixit illis apud Matthæum decimo: Excutite puluerem de pedibus vestris. Id fuit significatum capite primo Leuitici, ubi Deus præcepit intestina ac pedes victimæ lauare aqua. Vbi per pedes affectus & motus animi significatur, per intestina verò abditæ & latentes cogitationes in ventre anime, hoc est in corde, quod animæ vterum appellatur. Vnde Ieremias capite 4. Ventrem meum, inquit, ventrem meum doleo. Volens autem ostendere per ventrem significare cor, addit: Sensus cordis mei turbati sunt in me. Sed quoniam victores in triumphis solebāt victos sub pedibus habere, pedes ipsi victoria accipiuntur. Quare hoc Ieremiæ loco poteris per pedes Hierosolymæ antiquas eius victorias intelligere. Et quia in illis utebatur superbia, insolentia, & vanitate, dicitur habere sordes in pedibus suis. Vnde id quod paulò ante attulimus ex psal. 35. Non veniat mihi pes superbiæ: potest ita explanari: Nō triumphet de me superbia. Id quod nos hoc Ieremiæ loco habemus: Sordes eius in pedibus eius: potest verti ex Hebræo: Sordes eius in fimbrijs eius. Et ita habet Brixianus & Pagninus. Ac ita est ad marginem nonnullorum codicum. Et tunc potest esse sensus: Impudenter peccauit Hierosolyma, similis mulieri impudicæ, quæ non veretur menstruum sanguinis in fimbrijs vestis circumferre. Septuaginta tamen nobiscum pedes verterunt. Sed eadem potest esse intelligentia.

per pedes intelligit affectus. Ac si dicat: Erant labes in affectionibus eius: habebat affectiones suas maculis pollutas. Intelligi autem affectus nomine pedum indicat psalmographus, cum ait psalm. 35. Non veniat mihi pes superbiæ: Potest tamen ita exponi locus ille. Non conculcet me pes superbi, sed amoue à me vim & furorem hominis violenti. Prior tamen explanatio est diui Augustini, quam Remigius Antistidorensis, & alij viri docti sequuntur. Et psalmo. 39. Statuit supra petram pedes meos. Hoc est, firmavit affectiones meas super Christum. Petra autem, inquit apostolus, erat Christus. Vult diuinus vates significare affectuum suorum firmitudinem, & solidi fundamenti stabilitatem. Et Zacharias apud Lucam primo: Ad dirigendos pedes nostros in viam pacis. Ut cor ambulat pedibus: ita anima affectionibus. Quare oportet pedes abluere: hoc est puros & integros affectus habere. Hoc voluit Christus dominus significare, cum abluit pedes discipulis suis apud Ioannem terciodecimo: & cum dixit illis apud Matthæum decimo: Excutite puluerem de pedibus vestris. Id fuit significatum capite primo Leuitici, ubi Deus præcepit intestina ac pedes victimæ lauare aqua. Vbi per pedes affectus & motus animi significatur, per intestina verò abditæ & latentes cogitationes in ventre anime, hoc est in corde, quod animæ vterum appellatur. Vnde Ieremias capite 4. Ventrem meum, inquit, ventrem meum doleo. Volens autem ostendere per ventrem significare cor, addit: Sensus cordis mei turbati sunt in me. Sed quoniam victores in triumphis solebāt victos sub pedibus habere, pedes ipsi victoria accipiuntur. Quare hoc Ieremiæ loco poteris per pedes Hierosolymæ antiquas eius victorias intelligere. Et quia in illis utebatur superbia, insolentia, & vanitate, dicitur habere sordes in pedibus suis. Vnde id quod paulò ante attulimus ex psal. 35. Non veniat mihi pes superbiæ: potest ita explanari: Nō triumphet de me superbia. Id quod nos hoc Ieremiæ loco habemus: Sordes eius in pedibus eius: potest verti ex Hebræo: Sordes eius in fimbrijs eius. Et ita habet Brixianus & Pagninus. Ac ita est ad marginem nonnullorum codicum. Et tunc potest esse sensus: Impudenter peccauit Hierosolyma, similis mulieri impudicæ, quæ non veretur menstruum sanguinis in fimbrijs vestis circumferre. Septuaginta tamen nobiscum pedes verterunt. Sed eadem potest esse intelligentia.

Psal. 35.

Augusti.
Remigi.
Psal. 39.

1. Cor. 10.

Luc. 1.

Ioan. 13.

Matt. 10.

Leuit. 1.

Iere. 4.

Psal. 35.

Brixia.
Pagnin.

tu vitæ: exciderat ei penitus ex animo mortis recordatio. Quam vtilis sit memoria mortis, in dicat Ecclesiasticus capite septimo, cum ait: Eccle. 7. Memorare nouissimam tuam, & in æternum non peccabis. Et quarto decimo: Memorie esto, quoniam mors non tardat. Memoriam mortis complectebatur Iob has voces emittens capite trigelimo: Scio, quia morti trades me, ubi constituta est domus omni viuenti. Ac si dicat: Semper mors mihi ante oculos versatur: Non mihi excidit ex animo memotia sepulchri, quod est omnium hominum domicilium. Ait Albertus magnus in libro de vegetabilibus, coruum non redire ad nidum, si in eo posuerint cinerem ac puluerem vitri: sic dæmon fugit à nido nostri cordis, si in eo posita fuerit memoria cineris & pulueris, in quem conuertendum est vitrum, vitrum autem fumus nos: imò vitro ipso fragiliores. Quare si à nobis dæmonem auertere voluerimus, sit in animo nostro eius pulueris, in quem fumus conuertendi, repetita memoria. Ea quippe vigilamus, & obliuione dormimus. Eam ob causam Christus, Deus non ster apud Matthæum. 25. Vigilate, inquit, quia nescitis diem, nec horam. Et apud Lucam duo decimo: Estote parati, quia qua hora non putatis, filius hominis veniet. Hac mortis memoria diminuuntur vanæ mundi voluptates, & crescunt piæ animi oblectationes. Quemadmodum quicquid amputatur ex vite, augetur in fructu: sic qui resciderit inanem ac falsam mundi lætitiā, augetur salutarem fructum veræ iucunditatis. Sed aduerte: Mors, quæ dicitur finis sceleratorum hominum, est principium virorum virtute præstantium. Id quod nos habemus psalmo. 76. Et dixi: nunc cœpi: potest verti ex Hebræo: Et dixi: interitus meus est. Est enim ibi verbum Chalal, quod significat interire & incipere: nam viri iusti tunc incipiunt, cum excedunt ex hac vita. Cum nascuntur exeunt è ventre matrum, & ingrediuntur vterum naturæ: cum verò è vita migrant, nascuntur: & tunc incipit vita, quæ est vera vita nominanda. Ex quo fit, ut dies obitus sanctorum, eorum natalis dies appelletur. Sed siue principium, siue finis dicatur mors, est memoria repetenda. Sed eius non recordata est Hierosolyma. Duas restituit ei hoc loco Ieremias, ob quas ait eam in acerbissimas calamitates incidisse, nimirum sordes affectuum, & mortis obliuionem. Fortasse nomine finis intelligitur Christus, iuxta illud apostoli ad Romanos decimo: Finis legis Christus est ad iustitiam omnia

Eccle. 7.

Iob. 30.

Albert.
Similitudo

Matt. 25.

Luc. 12.

Similitudo

Psal. 76.

Teth.

Vel

omni credenti. Ille enim fuit legis consummatio, quoniam lex non erat nisi usque ad eum in ea promissum, in cuius morte fuit impleta & finita. Cum autem Iudæi non recordarentur eius, merito fuerunt varijs calamitatibus lacerati.

¶ Deposita est vehemens. Id est, descendit impetu vehemente: ac mirum in modum deiecta est. Proiecit eam Deus acerbè ex loco excelso ad infimam ignominiam. Vera est enim illa sanctæ Deigenitricis sententia: Deposuit potentes de sede, & exaltauit humiles. Pro vehementer potest etiam verti, mirabiliter: hoc est, cum hominum admiratione: admirabantur enim tam celebrem ciuitatem in tantâ miseriam subito venisse.

¶ Vide Domine afflictionem meam. Inducit Ieremias urbem has voces ad Deum emittentem, ut ostendat in omnibus calamitatibus confugiendum esse ad Deum misericordie plenissimum, nunquamque de eius pietate desperandum. Vel est apostrophe ipsius Ieremiæ ad Deum, eius misericordiam & auxilium implorantis. Sensus est: Ne me domine omnino despicias, inquit, diuinus Vates, sed conuerte ad me oculos tuæ clementiæ. In pijs Dei oculis est remedium nostrum. Eodem modo paulò post: Vide domine & confidera, quoniam vilis facta sum. Et capite quinto harum Lamentationum: Intuere, inquit, domine, & respice opprobrium nostrum. Et Dauid psalmo. 118. Aspice in me, & miserere mei. Et psalmo. 83. Protector noster aspice Deus. Vel ut verti etiam potest: Clypee noster aspice Deus. Ac si dicat: ô tu Deus qui es clypeus noster, intuere nos. Non me fugit, posse verti locum illum: Clypeum nostrum aspice Deus. Hoc est, regem nostrum placidis oculis intueri. Bonus enim rex clypeus est populi. Nam sequitur: Et respice in faciem Christi tui. Reges enim Christi, hoc est vncti dicebantur. Tu verò perpende Ieremiæ verba: non ait: Vide domine peccatum meum, ut me perdas, sed afflictionem meam, ut me liberes.

¶ Quoniam erectus est inimicus. Id est, quoniam hostes nostri superiores facti sunt, & nos illis subiecti. Vel erecti sunt superbia elati, insultantes nobis, victorias suas fortitudini suæ arroganter tribuentes, cum eas deberet iustitiæ tuæ tribuere, qui nos propter flagitia nostra merito affligis.

¶ Manum suam misit hostis ad omnia desiderabilia eius. Ponitur numerus singularis pro plurali more diuinæ scripturæ. Sensus est: Babylo-

nij hostes nostri rapuerunt omnia expetibilia Hierosolymæ: nimirum thesauros templi, & aulae regiae, & omnes vrbs diuitias, quæ fuit direptioni commissa, & alta eius mœnia funditus euersa. Id prædixerat ijs verbis Esaias capite. 64. Omnia desiderabilia nostra versa sunt in ruinas. Aiunt nonnulli per desiderabilia intelligi hoc loco iudicia atque eloquia Dei in libris legis scripta, de quibus dicitur in psalmo decimo octauo: Desiderabilia super aurum & lapidem pretiosum multum. Nam Ammonitæ & Moabitæ accerrimi Iudæorum hostes, qui erant in exercitu Babyloniorum, in vrbs expugnatione libros legis quaerierunt, & cremarunt.

¶ Quia vidit gentes. Deplorans direptionem earum rerum quas Hebræi habebant in delitijs, præcipuè meminit thesaurorum templi, quæ Babylonij cum cæteris hostibus cæca cupiditate prædæ & rapinarum concitati abstulerunt, & secum asportarunt. Sensus est: Ideo Hierosolyma lametur ô Deus sancte, quia vidit inimicos suos à fide alienatos ingreßos in templum sanctum, quo gentes idolorum cultrices ex præcepto tuo ingredi non poterant. Docet hic locus esse nos potius deploraturos iniurias in Deum iactas, quam in nos ipsos. Id sentiens Dauid psal. 118. Exitus, inquit, aquarum deduxerunt oculi mei, quia non custodierunt legem tuam, nimirum peccatores. Nô ait: Ideo lachrymas profundo, quia homines in me impetum fecerunt, sed quia legem tuam, violarunt. Potest hoc ita explanari: Eam ob causam Hierosolyma in tam acerbis incidit calamitates, quia permisit olim, ut gentes idolis deditæ ingrederentur in templum sanctum, cum tu domine præcepiffes, ne illuc introirét. Tres partes habebat templum Salomonium, in quarum primam poterant ingredi gentiles, in alteram solum Iudæi, in tertiam sacerdotes. At Iudæi permiserant, ut gentiles in partem illis prohibitam introirét. Quare permisit Deus ut illi inuitis Iudæis totum templum penetrarent, illudque penitus deleterent.

¶ Omnis populus eius gemens, & querens panem. Id est, vniuersus populus Hierosolymæ laborabat fame, & cum gemitu quærebat cibum. De hac fame locutus fuerat Ieremias capite. 38. Vnusquisque dabat pro cibo pretiosa & expetibilia, quæ habebat ad vitam sustentandam. Non delicias & saturitatem quærebant, sed aliquid ad vitam sustentationem. Accipitur anima pro vita, ut capit. 37. Genesis: Nô interficiamus animam eius. Iudicium decimonono: Po-

luit

luit animam suam in manu sua: Id est, exposuit vitam suam periculo. Matthei secundo: Defuncti sunt, qui quærebant animam pueri. Ioanis decimo: Bonus pastor animam suam dat pro ouibus suis. Vel accipitur anima pro ipso homine: ut sit sensus: expendebant quæcunq; illis erant cordi, ut se ipsos rescicerent. Accipi autem animam pro homine indicat locus ille capitis duodecimi Genesis: Tulit Abram uxorem suam, & Loth filium fratris sui, vniuersamque substantiam, quam possederant: & animas, quas fecerant in Harâ. Id est, omnes homines domesticos. Pro quo Septuaginta habent: Et omnem animam, quam possederat in Haran: hoc est, omnes seruos suos. Possunt etiam intelligi verba illa de hominibus, quos Abram & vxor eius instruxerant in fide vnus Dei. Illos enim fecerunt homines, cum antea essent veluti animalia rationis expertia. Nâ paraphrasis Chaldaica habet: Et tulit secum omnes animas, quas subiecerant legi in Haran. Vbi vides animas accipi pro hominibus. Ita intelligitur illud capitis quartidecimi Genesis, quod dixit rex Sodom Abræ: Da mihi animas, cætera tolle tibi. Hoc est, da mihi homines, sume autem tibi reliqua spolia. Vbi Septuaginta pro, animas, habent, viros, hoc est viros. Paraphrastes autem Chaldeus animas nobiscum legit. Nos autem quæramus primo panem, qui de cælo descendit: nam Exodi. 17. præcipiebat Deus ut primo mane quæreretur manna, & in euangelio ait: Primo quærite regnum Dei.

¶ Vide Domine, & considera, quoniam facta sum vilis. Verba sunt vrbs, quæ quasi audiens calamitates suas ex ore Ieremiæ in has lamentabiles voces prorumpit: quibus vult Deum ad misericordiam prouocare. Gregorius libro moralium. 23. hunc locum explicans ait: Vilis plebs Dei efficitur, quando prauorum numero crescente in eis non summa & cælestia, sed abiecta & terrena sectatur.

¶ O vos omnes qui transitis per viam. Facit Ieremias Hierosolymam loquentem, suasque calamitates lamentantem, quibus nullæ possent equales inueniri. Inducit eam veluti mulierem lugentem iuxta viam, quæ incredibili dolore cruciata transeuntes obtestatur, ut magnitudinem miserationis sui perpendat, ut eam possint illo quodammodo leuare. Proprium est calamitosorum, tanto maiorem æstimare dolorem suum, quanto aliorum minus intelligere studuerit. **¶ Quoniam vindemiat me Dominus.** Vocat se vineam, de qua Esaias capite quinto: Vineam, inquit, domini exercituum domus Israel est.

Et Deus apud Ieremiam secundo. Ego te plantavi vineam electam. Hæc est vinea, de qua loquitur Christus apud Lucam. 21. quæ Deus plantauit sepiens illam lege, constituens in illa torculari hoc est templum, & excelsum turrim, hoc est prophetiã, ex qua & prætedit videtur, & futurum. Ac ut Esaias ait capite quinto, cum expectaret ut ferret vvas, tulit labruscas. Vel ut vertit Aquila: fecit spinas: illas scilicet, quibus dominum coronauit. Extra hanc vineam eiecerunt agricolæ hæredem, hoc est Iudæi Christum Deum verum, filium vnigenam patris cælestis, cum eum ex vrbe abduerunt ad Caluariæ montem, vbi eum occiderunt, & crudeliter sauciarunt. Erat enim in vitulo illo adumbratus, qui extra castra pro peccato mundi comburebatur: de quo loquitur Moses capite 16. Leuitici. Id intelligens diuus Paulus capite terciodecimo epistolæ ad Hebræos: Propter quod, inquit, & Iesus, ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est. Ex eamus igitur ad eum extra castra, & extra vineam, hoc est extra Hierosolymam. eiectus est Christus pro mundi flagitijs, qui fuit ardore passionis in monte Caluariæ incensus, & instar diuinæ scenicis incendio diuini amoris inflammatus. Quæ ob causam vinea illa fuit penitus dissipata à Romanis: quæ multo antè fuerat spoliata à Babylonijs. Ablatis Hebræis alijs monte, alijs exilio, & spoliatis opibus & voluptatibus, vindemiata fuit Hierosolyma viris, diuitijs, & oblectationibus, sicut vinea racemis. Vindemiat Deus non solum vitam hominum infimo loco natorum, sed magnum & principum. Id quod de illo ait Dauid psal. 75. Terribili, & ei, qui aufert spiritum principum. Verti etiã potest: Terribili, & ei, qui vindemiat vitam principum. Cæterum pro vindemiauit me dominus: vertit nonnulli: Afflixit me dominus. Sensus est idem: sed verbum vindemiare aptiorè importat similitudinem ad exaggerandam calamitatem. Ideo ait paulò post: Vindemia eos, sicut vindemiauit me propter iniquitates meas. Et capite secundo harum lamentationum: Vide domine, & considera quem vindemiaueris. Hoc schemate vititur psalmo-graphus inuens animo Hierosolymæ calamitates, cum ait: Vindemiauit eam omnes, qui prætergrediuntur viam. Exterminauit eam aper de sylua, & singularis ferus depastus est eam. Impias & irmanes nationes vocat apros & feras bellum Hierosolymæ inferetes, eaq; crudeliter vastantes. **¶ Ut locutus est Dominus.** Nimirum per diuinos suos vates. **¶ De excelsa misit ignem in ossibus meis.**

Et Deus apud Ieremiam secundo. Ego te plantavi vineam electam. Hæc est vinea, de qua loquitur Christus apud Lucam. 21. quæ Deus plantauit sepiens illam lege, constituens in illa torculari hoc est templum, & excelsum turrim, hoc est prophetiã, ex qua & prætedit videtur, & futurum. Ac ut Esaias ait capite quinto, cum expectaret ut ferret vvas, tulit labruscas. Vel ut vertit Aquila: fecit spinas: illas scilicet, quibus dominum coronauit. Extra hanc vineam eiecerunt agricolæ hæredem, hoc est Iudæi Christum Deum verum, filium vnigenam patris cælestis, cum eum ex vrbe abduerunt ad Caluariæ montem, vbi eum occiderunt, & crudeliter sauciarunt. Erat enim in vitulo illo adumbratus, qui extra castra pro peccato mundi comburebatur: de quo loquitur Moses capite 16. Leuitici. Id intelligens diuus Paulus capite terciodecimo epistolæ ad Hebræos: Propter quod, inquit, & Iesus, ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est. Ex eamus igitur ad eum extra castra, & extra vineam, hoc est extra Hierosolymam. eiectus est Christus pro mundi flagitijs, qui fuit ardore passionis in monte Caluariæ incensus, & instar diuinæ scenicis incendio diuini amoris inflammatus. Quæ ob causam vinea illa fuit penitus dissipata à Romanis: quæ multo antè fuerat spoliata à Babylonijs. Ablatis Hebræis alijs monte, alijs exilio, & spoliatis opibus & voluptatibus, vindemiata fuit Hierosolyma viris, diuitijs, & oblectationibus, sicut vinea racemis. Vindemiat Deus non solum vitam hominum infimo loco natorum, sed magnum & principum. Id quod de illo ait Dauid psal. 75. Terribili, & ei, qui aufert spiritum principum. Verti etiã potest: Terribili, & ei, qui vindemiat vitam principum. Cæterum pro vindemiauit me dominus: vertit nonnulli: Afflixit me dominus. Sensus est idem: sed verbum vindemiare aptiorè importat similitudinem ad exaggerandam calamitatem. Ideo ait paulò post: Vindemia eos, sicut vindemiauit me propter iniquitates meas. Et capite secundo harum lamentationum: Vide domine, & considera quem vindemiaueris. Hoc schemate vititur psalmo-graphus inuens animo Hierosolymæ calamitates, cum ait: Vindemiauit eam omnes, qui prætergrediuntur viam. Exterminauit eam aper de sylua, & singularis ferus depastus est eam. Impias & irmanes nationes vocat apros & feras bellum Hierosolymæ inferetes, eaq; crudeliter vastantes. **¶ Ut locutus est Dominus.** Nimirum per diuinos suos vates. **¶ De excelsa misit ignem in ossibus meis.**

Et Deus apud Ieremiam secundo. Ego te plantavi vineam electam. Hæc est vinea, de qua loquitur Christus apud Lucam. 21. quæ Deus plantauit sepiens illam lege, constituens in illa torculari hoc est templum, & excelsum turrim, hoc est prophetiã, ex qua & prætedit videtur, & futurum. Ac ut Esaias ait capite quinto, cum expectaret ut ferret vvas, tulit labruscas. Vel ut vertit Aquila: fecit spinas: illas scilicet, quibus dominum coronauit. Extra hanc vineam eiecerunt agricolæ hæredem, hoc est Iudæi Christum Deum verum, filium vnigenam patris cælestis, cum eum ex vrbe abduerunt ad Caluariæ montem, vbi eum occiderunt, & crudeliter sauciarunt. Erat enim in vitulo illo adumbratus, qui extra castra pro peccato mundi comburebatur: de quo loquitur Moses capite 16. Leuitici. Id intelligens diuus Paulus capite terciodecimo epistolæ ad Hebræos: Propter quod, inquit, & Iesus, ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est. Ex eamus igitur ad eum extra castra, & extra vineam, hoc est extra Hierosolymam. eiectus est Christus pro mundi flagitijs, qui fuit ardore passionis in monte Caluariæ incensus, & instar diuinæ scenicis incendio diuini amoris inflammatus. Quæ ob causam vinea illa fuit penitus dissipata à Romanis: quæ multo antè fuerat spoliata à Babylonijs. Ablatis Hebræis alijs monte, alijs exilio, & spoliatis opibus & voluptatibus, vindemiata fuit Hierosolyma viris, diuitijs, & oblectationibus, sicut vinea racemis. Vindemiat Deus non solum vitam hominum infimo loco natorum, sed magnum & principum. Id quod de illo ait Dauid psal. 75. Terribili, & ei, qui aufert spiritum principum. Verti etiã potest: Terribili, & ei, qui vindemiat vitam principum. Cæterum pro vindemiauit me dominus: vertit nonnulli: Afflixit me dominus. Sensus est idem: sed verbum vindemiare aptiorè importat similitudinem ad exaggerandam calamitatem. Ideo ait paulò post: Vindemia eos, sicut vindemiauit me propter iniquitates meas. Et capite secundo harum lamentationum: Vide domine, & considera quem vindemiaueris. Hoc schemate vititur psalmo-graphus inuens animo Hierosolymæ calamitates, cum ait: Vindemiauit eam omnes, qui prætergrediuntur viam. Exterminauit eam aper de sylua, & singularis ferus depastus est eam. Impias & irmanes nationes vocat apros & feras bellum Hierosolymæ inferetes, eaq; crudeliter vastantes. **¶ Ut locutus est Dominus.** Nimirum per diuinos suos vates. **¶ De excelsa misit ignem in ossibus meis.**

Et Deus apud Ieremiam secundo. Ego te plantavi vineam electam. Hæc est vinea, de qua loquitur Christus apud Lucam. 21. quæ Deus plantauit sepiens illam lege, constituens in illa torculari hoc est templum, & excelsum turrim, hoc est prophetiã, ex qua & prætedit videtur, & futurum. Ac ut Esaias ait capite quinto, cum expectaret ut ferret vvas, tulit labruscas. Vel ut vertit Aquila: fecit spinas: illas scilicet, quibus dominum coronauit. Extra hanc vineam eiecerunt agricolæ hæredem, hoc est Iudæi Christum Deum verum, filium vnigenam patris cælestis, cum eum ex vrbe abduerunt ad Caluariæ montem, vbi eum occiderunt, & crudeliter sauciarunt. Erat enim in vitulo illo adumbratus, qui extra castra pro peccato mundi comburebatur: de quo loquitur Moses capite 16. Leuitici. Id intelligens diuus Paulus capite terciodecimo epistolæ ad Hebræos: Propter quod, inquit, & Iesus, ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est. Ex eamus igitur ad eum extra castra, & extra vineam, hoc est extra Hierosolymam. eiectus est Christus pro mundi flagitijs, qui fuit ardore passionis in monte Caluariæ incensus, & instar diuinæ scenicis incendio diuini amoris inflammatus. Quæ ob causam vinea illa fuit penitus dissipata à Romanis: quæ multo antè fuerat spoliata à Babylonijs. Ablatis Hebræis alijs monte, alijs exilio, & spoliatis opibus & voluptatibus, vindemiata fuit Hierosolyma viris, diuitijs, & oblectationibus, sicut vinea racemis. Vindemiat Deus non solum vitam hominum infimo loco natorum, sed magnum & principum. Id quod de illo ait Dauid psal. 75. Terribili, & ei, qui aufert spiritum principum. Verti etiã potest: Terribili, & ei, qui vindemiat vitam principum. Cæterum pro vindemiauit me dominus: vertit nonnulli: Afflixit me dominus. Sensus est idem: sed verbum vindemiare aptiorè importat similitudinem ad exaggerandam calamitatem. Ideo ait paulò post: Vindemia eos, sicut vindemiauit me propter iniquitates meas. Et capite secundo harum lamentationum: Vide domine, & considera quem vindemiaueris. Hoc schemate vititur psalmo-graphus inuens animo Hierosolymæ calamitates, cum ait: Vindemiauit eam omnes, qui prætergrediuntur viam. Exterminauit eam aper de sylua, & singularis ferus depastus est eam. Impias & irmanes nationes vocat apros & feras bellum Hierosolymæ inferetes, eaq; crudeliter vastantes. **¶ Ut locutus est Dominus.** Nimirum per diuinos suos vates. **¶ De excelsa misit ignem in ossibus meis.**

Et Deus apud Ieremiam secundo. Ego te plantavi vineam electam. Hæc est vinea, de qua loquitur Christus apud Lucam. 21. quæ Deus plantauit sepiens illam lege, constituens in illa torculari hoc est templum, & excelsum turrim, hoc est prophetiã, ex qua & prætedit videtur, & futurum. Ac ut Esaias ait capite quinto, cum expectaret ut ferret vvas, tulit labruscas. Vel ut vertit Aquila: fecit spinas: illas scilicet, quibus dominum coronauit. Extra hanc vineam eiecerunt agricolæ hæredem, hoc est Iudæi Christum Deum verum, filium vnigenam patris cælestis, cum eum ex vrbe abduerunt ad Caluariæ montem, vbi eum occiderunt, & crudeliter sauciarunt. Erat enim in vitulo illo adumbratus, qui extra castra pro peccato mundi comburebatur: de quo loquitur Moses capite 16. Leuitici. Id intelligens diuus Paulus capite terciodecimo epistolæ ad Hebræos: Propter quod, inquit, & Iesus, ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est. Ex eamus igitur ad eum extra castra, & extra vineam, hoc est extra Hierosolymam. eiectus est Christus pro mundi flagitijs, qui fuit ardore passionis in monte Caluariæ incensus, & instar diuinæ scenicis incendio diuini amoris inflammatus. Quæ ob causam vinea illa fuit penitus dissipata à Romanis: quæ multo antè fuerat spoliata à Babylonijs. Ablatis Hebræis alijs monte, alijs exilio, & spoliatis opibus & voluptatibus, vindemiata fuit Hierosolyma viris, diuitijs, & oblectationibus, sicut vinea racemis. Vindemiat Deus non solum vitam hominum infimo loco natorum, sed magnum & principum. Id quod de illo ait Dauid psal. 75. Terribili, & ei, qui aufert spiritum principum. Verti etiã potest: Terribili, & ei, qui vindemiat vitam principum. Cæterum pro vindemiauit me dominus: vertit nonnulli: Afflixit me dominus. Sensus est idem: sed verbum vindemiare aptiorè importat similitudinem ad exaggerandam calamitatem. Ideo ait paulò post: Vindemia eos, sicut vindemiauit me propter iniquitates meas. Et capite secundo harum lamentationum: Vide domine, & considera quem vindemiaueris. Hoc schemate vititur psalmo-graphus inuens animo Hierosolymæ calamitates, cum ait: Vindemiauit eam omnes, qui prætergrediuntur viam. Exterminauit eam aper de sylua, & singularis ferus depastus est eam. Impias & irmanes nationes vocat apros & feras bellum Hierosolymæ inferetes, eaq; crudeliter vastantes. **¶ Ut locutus est Dominus.** Nimirum per diuinos suos vates. **¶ De excelsa misit ignem in ossibus meis.**

Et Deus apud Ieremiam secundo. Ego te plantavi vineam electam. Hæc est vinea, de qua loquitur Christus apud Lucam. 21. quæ Deus plantauit sepiens illam lege, constituens in illa torculari hoc est templum, & excelsum turrim, hoc est prophetiã, ex qua & prætedit videtur, & futurum. Ac ut Esaias ait capite quinto, cum expectaret ut ferret vvas, tulit labruscas. Vel ut vertit Aquila: fecit spinas: illas scilicet, quibus dominum coronauit. Extra hanc vineam eiecerunt agricolæ hæredem, hoc est Iudæi Christum Deum verum, filium vnigenam patris cælestis, cum eum ex vrbe abduerunt ad Caluariæ montem, vbi eum occiderunt, & crudeliter sauciarunt. Erat enim in vitulo illo adumbratus, qui extra castra pro peccato mundi comburebatur: de quo loquitur Moses capite 16. Leuitici. Id intelligens diuus Paulus capite terciodecimo epistolæ ad Hebræos: Propter quod, inquit, & Iesus, ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est. Ex eamus igitur ad eum extra castra, & extra vineam, hoc est extra Hierosolymam. eiectus est Christus pro mundi flagitijs, qui fuit ardore passionis in monte Caluariæ incensus, & instar diuinæ scenicis incendio diuini amoris inflammatus. Quæ ob causam vinea illa fuit penitus dissipata à Romanis: quæ multo antè fuerat spoliata à Babylonijs. Ablatis Hebræis alijs monte, alijs exilio, & spoliatis opibus & voluptatibus, vindemiata fuit Hierosolyma viris, diuitijs, & oblectationibus, sicut vinea racemis. Vindemiat Deus non solum vitam hominum infimo loco natorum, sed magnum & principum. Id quod de illo ait Dauid psal. 75. Terribili, & ei, qui aufert spiritum principum. Verti etiã potest: Terribili, & ei, qui vindemiat vitam principum. Cæterum pro vindemiauit me dominus: vertit nonnulli: Afflixit me dominus. Sensus est idem: sed verbum vindemiare aptiorè importat similitudinem ad exaggerandam calamitatem. Ideo ait paulò post: Vindemia eos, sicut vindemiauit me propter iniquitates meas. Et capite secundo harum lamentationum: Vide domine, & considera quem vindemiaueris. Hoc schemate vititur psalmo-graphus inuens animo Hierosolymæ calamitates, cum ait: Vindemiauit eam omnes, qui prætergrediuntur viam. Exterminauit eam aper de sylua, & singularis ferus depastus est eam. Impias & irmanes nationes vocat apros & feras bellum Hierosolymæ inferetes, eaq; crudeliter vastantes. **¶ Ut locutus est Dominus.** Nimirum per diuinos suos vates. **¶ De excelsa misit ignem in ossibus meis.**

Et Deus apud Ieremiam secundo. Ego te plantavi vineam electam. Hæc est vinea, de qua loquitur Christus apud Lucam. 21. quæ Deus plantauit sepiens illam lege, constituens in illa torculari hoc est templum, & excelsum turrim, hoc est prophetiã, ex qua & prætedit videtur, & futurum. Ac ut Esaias ait capite quinto, cum expectaret ut ferret vvas, tulit labruscas. Vel ut vertit Aquila: fecit spinas: illas scilicet, quibus dominum coronauit. Extra hanc vineam eiecerunt agricolæ hæredem, hoc est Iudæi Christum Deum verum, filium vnigenam patris cælestis, cum eum ex vrbe abduerunt ad Caluariæ montem, vbi eum occiderunt, & crudeliter sauciarunt. Erat enim in vitulo illo adumbratus, qui extra castra pro peccato mundi comburebatur: de quo loquitur Moses capite 16. Leuitici. Id intelligens diuus Paulus capite terciodecimo epistolæ ad Hebræos: Propter quod, inquit, & Iesus, ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est. Ex eamus igitur ad eum extra castra, & extra vineam, hoc est extra Hierosolymam. eiectus est Christus pro mundi flagitijs, qui fuit ardore passionis in monte Caluariæ incensus, & instar diuinæ scenicis incendio diuini amoris inflammatus. Quæ ob causam vinea illa fuit penitus dissipata à Romanis: quæ multo antè fuerat spoliata à Babylonijs. Ablatis Hebræis alijs monte, alijs exilio, & spoliatis opibus & voluptatibus, vindemiata fuit Hierosolyma viris, diuitijs, & oblectationibus, sicut vinea racemis. Vindemiat Deus non solum vitam hominum infimo loco natorum, sed magnum & principum. Id quod de illo ait Dauid psal. 75. Terribili, & ei, qui aufert spiritum principum. Verti etiã potest: Terribili, & ei, qui vindemiat vitam principum. Cæterum pro vindemiauit me dominus: vertit nonnulli: Afflixit me dominus. Sensus est idem: sed verbum vindemiare aptiorè importat similitudinem ad exaggerandam calamitatem. Ideo ait paulò post: Vindemia eos, sicut vindemiauit me propter iniquitates meas. Et capite secundo harum lamentationum: Vide domine, & considera quem vindemiaueris. Hoc schemate vititur psalmo-graphus inuens animo Hierosolymæ calamitates, cum ait: Vindemiauit eam omnes, qui prætergrediuntur viam. Exterminauit eam aper de sylua, & singularis ferus depastus est eam. Impias & irmanes nationes vocat apros & feras bellum Hierosolymæ inferetes, eaq; crudeliter vastantes. **¶ Ut locutus est Dominus.** Nimirum per diuinos suos vates. **¶ De excelsa misit ignem in ossibus meis.**

Et Deus apud Ieremiam secundo. Ego te plantavi vineam electam. Hæc est vinea, de qua loquitur Christus apud Lucam. 21. quæ Deus plantauit sepiens illam lege, constituens in illa torculari hoc est templum, & excelsum turrim, hoc est prophetiã, ex qua & prætedit videtur, & futurum. Ac ut Esaias ait capite quinto, cum expectaret ut ferret vvas, tulit labruscas. Vel ut vertit Aquila: fecit spinas: illas scilicet, quibus dominum coronauit. Extra hanc vineam eiecerunt agricolæ hæredem, hoc est Iudæi Christum Deum verum, filium vnigenam patris cælestis, cum eum ex vrbe abduerunt ad Caluariæ montem, vbi eum occiderunt, & crudeliter sauciarunt. Erat enim in vitulo illo adumbratus, qui extra castra pro peccato mundi comburebatur: de quo loquitur Moses capite 16. Leuitici. Id intelligens diuus Paulus capite terciodecimo epistolæ ad Hebræos: Propter quod, inquit, & Iesus, ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est. Ex eamus igitur ad eum extra castra, & extra vineam, hoc est extra Hierosolymam. eiectus est Christus pro mundi flagitijs, qui fuit ardore passionis in monte Caluariæ incensus, & instar diuinæ scenicis incendio diuini amoris inflammatus. Quæ ob causam vinea illa fuit penitus dissipata à Romanis: quæ multo antè fuerat spoliata à Babylonijs. Ablatis Hebræis alijs monte, alijs exilio, & spoliatis opibus & voluptatibus, vindemiata fuit Hierosolyma viris, diuitijs, & oblectationibus, sicut vinea racemis. Vindemiat Deus non solum vitam hominum infimo loco natorum, sed magnum & principum. Id quod de illo ait Dauid psal. 75. Terribili, & ei, qui aufert spiritum principum. Verti etiã potest: Terribili, & ei, qui vindemiat vitam principum. Cæterum pro vindemiauit me dominus: vertit nonnulli: Afflixit me dominus. Sensus est idem: sed verbum vindemiare aptiorè importat similitudinem ad exaggerandam calamitatem. Ideo ait paulò post: Vindemia eos, sicut vindemiauit me propter iniquitates meas. Et capite secundo harum lamentationum: Vide domine, & considera quem vindemiaueris. Hoc schemate vititur psalmo-graphus inuens animo Hierosolymæ calamitates, cum ait: Vindemiauit eam omnes, qui prætergrediuntur viam. Exterminauit eam aper de sylua, & singularis ferus depastus est eam. Impias & irmanes nationes vocat apros & feras bellum Hierosolymæ inferetes, eaq; crudeliter vastantes. **¶ Ut locutus est Dominus.** Nimirum per diuinos suos vates. **¶ De excelsa misit ignem in ossibus meis.**

erudit me. Comparat Deum cum magistro, qui otiosum & improbum discipulum grauius castigat, vt illum erudiat, & ad meliorem frugem conuertat. Sensus est: Deus misit de excello, hoc est, de cœlo calamitatem nomine ignis significatam, vt me combureret, & supplicio hoc erudiret. Cap. 31. ait idem Ieremias: Castigasti me domine, & eruditus sum quali iuueniculus indomitus. Esaias etiam cap. 28. Domine, inquit, in angustia quæsierunt te. Et paulò post: Sola vexatio intellectum dabit auditui.

Esai. 28. Et Dauid psalmo. 82. Imples facies eorum ignominia, & quærent nomen tuum domine. Et psalmo. 118. Bonum mihi, quia humiliasti me. Intuere calamitatis vtilitatem: ea est instructio nostra à cœlo diuinitus missa, quæ mirum in modum conducit ad vitam immortalem consequendam. Peritus colonus desiderat in Ianuario niues, frigora, & glacies, vt in æstate multa sit copia frumenti. Vita hæc est hyems, altera est æstas: si in hoc Ianuario fuerint frigora calamitatum, erit in æstate cœli abundantia gaudiorum. Quâto hic fuerimus propter Deum acerbiorum ærumnarum angustijs afflicti, tãto illic erimus maioribus gaudijs cumulati.

Roman. 8. Nam vt diuus ait Paulus capite octauo ad Romanos: Hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi, si tamen compatimur, vt & glorificemur. Et capite secundo secundæ ad Timotheum: Si comortui sumus, cõuiuemus: si sustinemus, conregnabimus. Mœror æquo animo toleratus cõuertitur in oblectationem, iuxta illud seruatoris nostri apud Ioannem sexto decimo: Tristitia vestra vertetur in gaudium. Quemadmodum lauri bacca & herbæ nõnullæ amaræ quidem sunt, sed ad salutem mirum in modum cõducunt: sic calamitates quamuis asperæ sint, salutare tamen sunt. Sed hoc intelligitur, nisi apud homines obstinatos, qui illis fiunt deteriores. Vt vina excellentia infusa in vasa à taxo facta redduntur mortifera: ita afflictiones alioquin vtilis in hominibus terribilis, scelerum quæ maculis notatissimis, sunt sicut penumero pestilentes, non earum culpa, sed illorũ. At à Deo nobis ad commodum nostrum generaliter infliguntur. Meritò ergo scriptum est capite quinto Iob: Beatus homo qui corripitur à Deo: increpationem ergo domini ne reprobos: quia ipse vulnerat, & medetur: percussit, & manus eius sanabunt. Ac vt ait hoc loco Ieremias: Deus de excello mittit ignem, quo erudiat. Significari autem calamitatem nomine ignis indicat diuina scriptura psalmo sexto decimo: Igne me examinasti: & non est inuen-

ta in me iniquitas. Psalmo. 65. Trãsiuimus per ignem & aquam. Ieremiæ quintodecimo: Ignis succensus est in furore. Capite Ezechielis vigesimo: Ecce ego incendam in te ignem. Oleæ octauo: Mittam ignem in ciuitates eius. Amos primo: Mittam ignem in domum Aiael. Nahum tertio: Comedet te ignis. Fortasse hoc Ieremiæ loco per ignem de cœlo missum intelligitur ignis naturalis, quo Deus permisit, vt tẽplum, & alia munita ac fortia Hierosolymæ mœnia, quæ erant velut ossa corporis, flagrant. Narrat enim Ieremias capite. 52. fuisse ciuitatem flammis expositam. Huic explanationi fauet paraphrasis Chaldaica, quæ habet: De cœlis misit ignem in castella mea fortiora, & subegit illa. Poteris rectissimè per ignem intelligere iram Dei, cuius gratuitatẽ exaggerat diuinus vates, comparans illam cum emissionẽ ignis de cœlo, & statim cum emissionẽ reit, quo Deus Hierosolymam illaqueauit & irretiuit propter flagitiorum vincula, in quæ se ipsa coniecerat.

¶ **Expandit rete pedibus meis.** Hoc est, misit in me iram suam, qua me traderet irretitam Babylonij. Vel accipitur rete pro exercitu Babyloniorum, quo Hierosolyma fuit illaqueata. Ita accipitur apud Ezechielẽ capite duodecimo: Extendam rete meum super eum, & capietur in sagena mea. Similiter capite decimo septimo, & trigesimo secundo. Potest hic locus ita explanari: Cum ego currerem ad flagitia, ligauit me Deus laqueo calamitatis, ne longius progrederer: sed retro reuerterer, & ad me ipsam redire. Sequitur enim: Conuertit me retrorsum. Ac si dicat: Calamitas mea fuit impedimentum, ne ultra abirem, quo Deus me à sceleribus retraxit. Hæ ærumnæ meæ fuerunt spinæ, quibus iter meum interclusit. Apud Oseam enim ait Deus capite secundo: Sepiam viam tuam spinis: & sepiam eam maceria. Et semitas tuas non inueniet.

¶ **Posuit me desolatam.** Idest, nullum mihi præbuit solatium: luctum meum continuum nulla consolatione leuauit. Apud Baruch ait illa capite quarto: Adduxit Deus mihi luctum magnum.

¶ **Vigilauit iugum iniquitatum mearum in manu eius.** Hoc est, aduenit tempus diuinæ vltionis, quam Deus diu distulerat. Iugum iniquitatum suarum appellat calamitatem & castigationem quam ob peccata sua sustinebat. Hoc debitum supplicium dicitur dormisse in manu domini, quandiu ille scelera ipsius Hierosolymæ distulauit, & pœnã distulit, & illa impunè quiescebat.

scibat. Tunc autem dicitur vigilasse in manu eius, cum ipse ingratae atque impiae ciuitati pœnam hanc infligit, & ipsa illam sensit, & ad le quodammodo redijt. Seruitutem Babylonicã, pœnasque omnes, quas tunc luebat scelerum suorum, & iram Dei, qui eas ab illa expetiuit, comparat cum aspero iugo, quemadmodum paulò antè cū igne de cœlo comparauerat. Huiusmodi iugum posuerat Sennacheribus decem tribubus diuina ita exigente iustitia, quando Samariam euertit. Ac voluit ponere Hierosolymæ, quæ tunc fuit à Deo mirabiliter liberata: vt libro quarto Regum capite decimonono: & capite Esaiæ. 37. diuina refert scriptura. Ideo ait Esaias decimo: Computrescet iugum à facie olei. Hoc est, dura seruitus quam Sennacheribus conabatur inferre Hierosolymæ, dissipabitur à facie olei, hoc est, à facie Ezechiae regis, qui erat vnctus oleo. Sed multo rectius & altius per oleum illud intelligitur Christus verus Deus, & verus homo, vnctus oleo gratiæ: de quo ait Dauid psal. 44. Vnxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ confortibus tuis. Quem locum diuus Paulus in epistola ad Hebræos de Christo interpretatur. Iugum enim diaboli solutum ac dissipatum fuit per Christum: de quo paraphrastes Chaldaeus locum illud Esaiæ explanauit. Poteris hoc Ieremiæ loco per iugum hoc intelligere seruitutem peccati, de qua ait Christus capite octauo euangelij Ioannis: Qui facit peccatum, seruus est peccati. De qua supra locutus sumus.

¶ **Conuolutæ sunt, & impositæ collo meo.** Nimirum iniquitates meæ. Explanatio est superioris. Appellauerat iniquitates suas iugum, nunc appellat eas catenas impositas collo suo. Quod potest de vtraque intelligi seruitute, corporis scilicet, & animi. Fortasse alludit ad illorum morem, qui solent ad collum latronis conijcere prædam, cum eum in furto ipso deprehendant.

¶ **Infirmata est virtus mea.** Idest, decidit robur meum Deo me deferente. Accipitur virtus pro vi, & fortitudine. Eodem modo psalmo trigesimo: Infirmata est in paupertate virtus mea. Ac si dicat: Debile & fragile factum est in calamitate mea robur meum. Pro, in paupertate, poteris etiam vertere, in supplicio vel in pœna. Quidam vertunt, in peccato: & rectè quidem: sed accipitur peccatum pro pœna peccati: quam interpretor paupertatem appellauit.

¶ **Dedit me Dominus in manum.** Attribuit Hierosolyma victoriam Babyloniorum non ipsis,

sed diuinæ iustitiæ. Sensus est: Tradidit me Deus, ita exigentibus flagitijs meis in Babyloniorum potestatem. Tradi in manum alius cuius, phrasis est in diuinis literis vsitata. Quod ea poteris videre, quæ diximus in explanatione in primum caput Danielis, cum verba illa exponeremus: Tradidit dominus in manum eius Ioachim.

¶ **De qua non potero surgere.** Subaudi, virtute mea. Indicat magnam Chaldaeorum potestatem. Nulla te teneat admiratio, cum videas me hostes illos Hierosolymæ aliquando Babylonios, aliquando Chaldaeos vocare: nam hæc duo nomina confunduntur. Cum enim Babylon vrbs quondam celebrissima esset in Chaldaea, totius regni caput & metropolis, effectum est, vt omnes Chaldaei Babylonij vocarentur: vt alijs in locis copiosè indicauimus.

¶ **Abstulit omnes magnificos meos Dominus de medio mei.** Prosequitur miseriam, in quam Deo ita volente inciderat. Ac si dicat: Abstulit Deus à me principes, sacerdotes, omnes viros dignitate, fortitudine, sapientia, & generis claritate præstantes: eos reliquens, qui sunt infimo loco nati, nulla illustri laude celebrati, nulla sapientia, nulla fortitudine muniti, nullam nominis amplitudinem consecuti. Id prædixerat Esaias capite tertio his verbis: Ecce enim dominator Deus exercituum auferet à Ierusalem, & à Iuda validum & fortem, &c. Lege caput vltimum Ieremiæ, & libri quarti Regum, vbi hæc inuenies literis mandata. Pro abstulit virtutem nonnulli conculcauit: vt sit sensus: Permisit Deus, vt in medio mei omnes viri magnifici Hebræi à Babylonijs conculcarentur. Cum enim mortui iacerent in vijs, eos Babylonij pedibus terebant. Perpende: Babylonij auferebant, & conculcabant Hebræos: & Ieremias ait hoc loco Deum hoc fecisse, quia illud volebat. Eodem modo Iob capite primo: Dominus dedit, Dominus abstulit. Abstulerant ei prædones boues, & camelos: & ille dicebat: Dominus abstulit. Est enim Deus author mali pœnæ, sed non mali culpæ. Diuus Ambrosius in psalmum. 118. hæc Ieremiæ verba de tempore aduentus Christi explanat, quando eum obstinati Iudæi reieperere noluerunt. Quare fuerunt meritò à Romanis victi, interfecti, conculcati, & in calamitosum exilium coniecti.

Ierem. 31.

Esai. 28.

Psalm. 82.

Psalm. 118.

Similitudo

Roman. 8.

2. Tim. 2.

Ioan. 16.

Similitudo

Similitudo

Iob. 5.

Psalm. 16.

Psalm. 65. Iere. 15. Ezech. 20.

Ose. 8 Amos. 1. Nahum. 3.

Iere. 52.

4. Re. 19. Esai. 37. Esai. 10.

Psalm. 44.

Hebr. 1.

Ezech. 12.

Ezech. 17. Ezech. 32.

Ioan. 8.

Ose. 2.

Baruc. 4.

3 Num.

Psalm. 30.

Dani. 12

Samech 2

Esai. 32

Iere. 52 4. Re. 25

Iob. 1.

Ambros.

Vocant

Vocauit aduersum me tempus. Nimirum ap- tum ad exitium meum, vt eos destrueret, quos ego ob eorum merita ad gloriam meam elegeram. Sed quia tempus accipitur aliquando pro seculo, seculum autem pro hominum cœtu, potest esse sensus huius loci: Vocauit Deus contra me gentes, & hominum congregationem, qui me ad perniciem & vastitatem vocarent.

Torcular calcavit Dominus virgini filie Iudæ. Hoc est, confecit me Deus vehemente calamitate: & summo ærumnarum pondere me oppressit. Comparat miseriam suam grauissimo torculari, quo Deus tanquam aspero supplicio illam puniuit. Apud Esaiam capite. 63. ait Deus: Torcular calcaui solus: & de gentibus non est vir mecum: calcaui eos in furore meo, & conculcaui eos in ira mea. De illo ait Ioannes capite. 19. Apocalypsis: Ipse calcat torcular vini furoris iræ Dei omnipotentis. Quibus in locis per torcular supplicium significatur. Appellat se Hierosolyma virginem, quia nõdum fuerat ante vastitatem illam euerfa: vel quia vnum Deum coluerat: vel ob delicias, quibus fuerat nutrita. Virginem vocat eam Esaias capite. 37. Et Ieremias Threnorum secundo. Illa autem vocat se filiam Iuda, quia ab illo originem ducebat: à quo Iudæi denominabatur. Vel loquitur ad literam de puellis Hierosolymæ in illa vrbis vastitate mirum in modum afflicta. Ac ita accipitur numerus singularis pro plurali: vt fit sensus: Oppressit Deus torculari calamitatum virgines Hebræas, instar vuarum, quæ torculari torquentur, & conculcantur. Quidam vertunt: Torcular extendit dominus aduersus virginem filiam Iudæ. Vt scilicet ex primeret sanguinem virginum Hierosolymæ, quemadmodum torcular exprimit sanguinem vuarum. Vult significare in illa expugnatione non solum iuuenes, sed etiam puellas periisse: iuxta illud psalmo. 77. Iuuenes eorum comedit ignis, & virgines eorum non sunt lamentatæ. Hoc est, Iuuenes populi Israelitici fuerunt acerbè afflicti, & vita priuati, & virgines non deplorauerunt illos, quia simul fuerunt interfectæ. Quidam vertunt locum illum: Et virgines non sunt laudatæ. Hoc est, post earum interitum non erat, qui eas laudaret: tãta enim erat clades, vt non remaneret, qui posset mortuorum laudes celebrare: Vel, virgines non fuerunt laudatæ epithalamijs scilicet nuptialibus. Hoc est innuptæ perierunt. Solebãt enim antiqui laudibus efferre virgines, cum eas parentes in matrimonium collocabant.

Esai. 63.

Apoc. 19.

Psalm. 77.

Idcirco ego plorans, & oculus meus deducens aquas: quia longe factus est à me consolator conuertens animam meam: facti sunt filij mei perditij, quoniam inuoluit inimicus.

Expandit Sion manus suas, non est, qui consoletur eam: mandauit dominus aduersus Iacob in circuitu eius hostes eius: facta est Ierusalem quasi polluta menstruis inter eos.

Iustus est dominus, quia os eius ad iracundiam prouocauit. Audite obsecro vniuersi populi, & vide te dolorem meum: virgines meæ & iuuenes mei abierunt in captiuitatem.

Vocauit amicos meos, & ipsi deceperunt me: sacerdotes mei, & senes mei in vrbe consumpti sunt, quia quaesierunt cibum sibi, vt resocillarent animas suas.

Vide domine, quoniam tribulor: conturbatus est venter meus: subuersum est cor meum in meretipia, quoniam amaritudine plena sum: foris interficit gladius, & domi mors similis est.

Audierunt, quia ingemisco ego, & non est, qui consoletur me: omnes inimici mei audierunt malum meum, letati sunt, quoniam tu fecisti: adduxisti diem consolationis, & fient similes mei.

Ingradiatur omne malum eorum coram te, & vindemia eos, sicut vindemiasti me propter omnes iniquitates meas: multi enim gemitus mei, & cor meum mœrens.

Idcirco ego plorans. Eam ob causam ego fleo & oculi mei lachrymas profundunt, quia careo cõsolatore, qui cõuertat animũ meũ à mœrore ad lætitiã: qui vitam meã à p̃sente miseria restituat in pristinã felicitatẽ. Per cõsolatorem qui eã deseruerat, regnũ intelligit Aegyptiorũ. Sed quia sequitur: Conuertens animã meam. videtur per cõsolatorem, qui ei deerat, significare Deum: ipse enim est, qui hominum animas ad seipsum conuertit. Sed quia conuere animas idem est aliquando quod eas placare, & quietas reddere, vt psalmo decimo octauo: Lex domini immaculata conuertens animas. potest verti locus hic: Propterea ego ploro, & oculus meus lachrymas profundit; quia longè à me abest consolator, qui animas agitas & fluctuantes potest reddere placatas atq; tràquillas. Deus vbiq; est per essentia, p̃sẽntiam & potetia: sed abesse dicitur ab impijs, quia nõ est in illis per gratia, nec per diuinã cõsolationem. Ideo ait Dauid psalmo. 118. Longè à peccatoribus salus. Et Salomon Proverbiorum quintodecimo: Longè est dominus ab impijs. Nec solum impios, sed viros etiam iustos relinquit aliquando per cõsolationis abstractionem. Id sentiebat Dauid, cum psalmo nono aiebat:

Y Hain.

Z Phe.

Y Tjade.

P Coph.

Y Res

Y Xim.

Y Tall.

Y Hain.

Psalm. 118.

Psalm. 118.

Psal. 9.

Iere. 50.

Phe.

Esai.

Exo. 17.

Prover. 1.

Infra. 5.

no aiebat: Vt quid domine recessisti longè? despicias in opportunitatib; in tribulatione. Id est ficit Deus, cum viros pietate, religione, & sapientia p̃stantes permittit grauiter vexari ab improbis hominibus, & in acerbis calamitates venire. Sed nõ ideo debent cadere animo: nam id illis ad illustriorem meritorum coronam conducit.

Facti sunt filij mei perditij. Habitatores suos filios vocat. Capite. 50. ait Ieremias: Grex perditus factus est populus meus.

Expandit Sion manus suas, non est, qui consoletur eam. Hoc est, implorauit Hierosolyma misericordiam ab amicis & vicinis populis, à quibus auxilium petiuit: sed nullus fuit, qui ei opem ferret, qui eam ab obsidione eriperet, & dolore leuaret. Extendere siue expandere manus est preces fundere, & p̃sidiũ postulare. Id indicat Esaias capite primo, vbi Iudæis impijs Deum obsecrantibus dixit ipse Deus: Cum extenderitis manus vestras, auertam oculos à vobis: & cum multiplicaueritis orationem, nõ exaudiam: manus enim vestræ sanguine plene sunt. At cum pius Moses leuaret manus, vincebat Israel: vt capite decimosextimo Exodi est literis mandatum. Manus enim illæ, quas iustus vir ad cœlum extollebat, contentionem orationis significabant. Extendere etiam manum ad aliquem est illũ vocare. Vocauit Hierosolyma amicos, cum quibus erat fœdere cõiuncta, sed eam audire noluerunt. Vel extendit manus ad Deum illum vocans & obtectas, vt eam à Babylonijs liberaret: sed id ita peccatis eius exigentibus diuinam non sensit consolationem. Equum fuit, vt quæ Deum illum vocantem, & ad eam manus extendentem neglexit audire, ipsa postea Deũ vocans, ad illumq; manus extendens non inueniret consolantem nec respondentem. Ipse enim Deus capite Proverbiorum primo: Vocauit, inquit, & renuistis, extendi manum meam, & nõ fuit, qui aspiceret. Despexistis omne consilium meum, & increpationes meas neglexistis. Ego quoque in interitu vestro ridebo, & subsanabo, cum vobis id quod timebatis, aduenerit: cum irruerit repentina calamitas: quãdo venerit super vos tribulatio & angustia. Capite quinto harum lamentationum ait Ieremias: Aegypto dedimus manũ, & Assyrijs. Sed ibi dare manum est inire fœdus & subiectionem promittere, hic autem expandere manum est vocare, & auxiliũ petere. Cæterum pro expandit manus suas: poteris etiam vertere: Fregit manibus suis. Ac tunc erit sensus: Ipsa Hierosolyma in monte Sione

sita sibi met fregit panem manibus suis, neminem habens qui illum frangeret ipsi. Solent enim consolatores frangere & porrigere cibũ illis, qui in luctu & lachrymis versantur. Significat his verbis, neminem habuisse, qui eam consolaretur.

Mandauit dñs aduersus Iacob in circuitu ei; hostes eius. Id est, iustè voluit Deus, vt venirent Chaldæi aduersus Hebræos, qui ideo vocantur Iacob, quia ab illo originem ducunt: vt essent in circuitu eius: Hoc est, vt eos obfiderent, & oppugnarẽt. Vel ideo dicit, in circuitu eius, quia hostes Hierosolymæ qui habitabant in circuitu eius venerunt cum Chaldæis aduersus illã.

Facta est Ierusalem quasi polluta menstruis. Ad quã scilicet nemo accedit. Hoc ideo ait, quia Aegyptij amici eius noluerunt ei opem ferre, ne accedere quidem ad illam. Vel comparat se cum muliere menstruis contaminata, quia hostes eius illã sanguine, cædibus, & flagitijs polluerunt. Vel tantam ait esse miseriam suam, vt eam hostes vilem, pollutam, & execrandam reputarent. Quot nominibus appellata quondam fuerit Ierusalem, diximus in commentarijs in primũ caput Danielis. De eius acceptio- nibus vide Origenem in Iosue homilia. 21. & Origenem in Cantica homilia. 3. & in Ezechielem homilia. 5. Hieronymum in Esaiam. 49. Cyrillum de adoratione Spiritus sancti, Arnobium in psalm. 78. & 121. Rupertum. 7. de diuina Offic. Georgium Venetum in Harmonia cantu primo, tomo. 7. cap. 32.

Iustus est dominus, quia os eius ad iracundiam prouocauit. Sensus est: Deus qui mihi pœnam hanc infligit, iustus est: & ego meritò hæc patior, quia eum ad iracundiam meis sceleribus laceffiui. Idem dicebat Dauid psalmo. 118. Iustus es domine, & rectum iudicium tuum. Et Daniel cap. 9. Iustus dominus Deus noster in omnibus operibus suis, quæ facit. Idem est, os dñi ad iracundiam prouocauit, atque ipsum dominum ad iram laceffiui. Osenim Dei accipitur pro ipso Deo, vt capite Ecclesiastici. 24. Ego ex ore altissimi prodijui. Verba sunt filij Dei, qui ex altissimo Deo procedit. Vel ideo Hierosolyma dicitur os domini ad iracundia prouocasse, quia nec eius verba voluit audire, nec eius p̃cepta seruare. Quã ob causã ipse Deus apud Ieremiam capite. 35. Populus iste, inquit non obediuit mihi: idcirco hæc dicit dominus exercituum, Deus Israel: Ecce ego adducã super Iudam, & super omnes habitatores Ierusalem vniuersam afflictionem, quam locutus sum aduersus illos: eo quod locutus sum ad illos

Hieron. Cyril. Arnob. Rupert. Venet.

Psal. 118. Dani. 9.

Eccle. 24.

Iere. 35.

Theod. ad illos, & non audierunt. Vnde Theodoretus hec verba: os eius ad iracundiam prouocauit, interpretatur: latas ab eo leges transgressa sum. Potest tota hęc oratio ita explanari: Iurè hęc patior, quia meis flagitijs iudicè iustum & natura clementem compuli durà contra me ore suo ferre sententiam. Sed quia os domini accipitur aliquando pro diuino vate, per quem tanquam per os Deus loquitur: vt capite nono Iosue: Os dñi non interrogauerunt: Et Esaiã trigesimo: Os meum non interrogastis: fortasse hoc loco per os domini intelligitur Ieremias, què Hierosolyma audire reculauit. Túc os domini lacefsiuit, quando diuinum vatem contempfit, & grauibus contumelijs affecit. Vel per os domini eius voluntas significatur. Nam capite Genesis. 24. vbi nos habemus: vocemus puellam, & quæramus ipsius voluntatem: est in Hebræo: Vocemus puellam, & interrogemus os eius. Membra humana, sicut humani affectus tropicè Deo ascribuntur, non propriè: nam incircumscriptum lumen, & immensa maiestas nullis lineamentis corporis circumscribitur. Aspicias quàm variè possit accipi os domini hoc Ieremiæ loco, si hoc ad Hierosolymæ euerfionem per Babylonios intelligatur. Sed graues authores aiunt, his lamentationibus deplorasse Ieremiam non solum præteritam vastitatem per Babylonios, sed etiam futuram per Romanos. Hac ratione ductus diuus Augustinus in libro de essentia diuinitatis, per os domini hoc loco intelligit Christum Deum nostrum quem Iudæi crudelissimis iniurijs lacerauerunt: quam ob causam exitum sibi conflagrunt, & ciuitatem suam funditus euerterunt. ¶ *Audite obsecro vniuersi populi, & videte dolorem meum.* Prouocat omnes ad misericordiam sui, inuitans illos ad audiendam & videndam ipsius calamitatem. ¶ *Vocauit amicos meos, & ipsi deceperunt me.* Vocauit Aegyptios mihi fœdere coniunctos, & alios qui me vnice diligere videbantur, vt mihi opem ferrent, & à Babylonijs liberarèt: ipsi autem sefellerunt me. Permisit ita Deus, quoniam ipse præceperat Iudæis ne cum gentibus infidelibus haberent familiaritatem: id quod illi seruare noluerunt. Capite Exodi. 34. dicebat Deus populo Israelitico: Caue ne vnquã cum habitatoribus terræ illius iugas amicitias. **Num. 16.** Et Numerorum. 16. Recedite à tabernaculis hominum impiorum, & nolite tangere, quæ ad eos pertinet: ne inuoluamini in peccatis eorũ. **Deute. 12.** Et Deut. 12. Cum habitaueris in terra earum, caue, ne imiteris eas. Subaudi gentes idolorũ

cultrices. Pro quo paraphrasis Chaldaica habet: Caue tibi, ne offendas post eas. Potest etiã verti: Caue, ne illaqueeris illis. Aut vt transtulit Pagninus: Caue tibi, ne illaquees te post eas. Vbi vides esse iniquorum familiaritatem pestiferũ laqueum. Id quod Deus præcepit Hebræis ca. 11. Leuit. ne tangerent animalia contaminata: interpretatur Eusebius Casariensis lib. 8. euangelicæ præparationis, de improborum hominum familiaritate & consuetudine. Qui autè sint homines, qui illis animalibus significantur, Isychius Hierosolymitanus, & Radulphus Flauiacensis in commentarijs in Leuiticũ, & Clemès Alexandrinus in quinto Stromatum sapienter explanarunt. Quemadmodum qui manibus terit atq; tractat carbones extinctos, etiã si candidas habeat manus, eas tamen polluit & cõtaminat: sic qui familiaritate completitur homines improbos scelerum maculis inuitos: tamet si virtutum nitore antea fuerit insignis, in labes tamen animi & impuritatem incurrit. Ait enim Ecclesiasticus cap. 3. Qui tetigerit picem, inquinabitur ab ea. Vt exiguum venenum totam potionem alias salutareã deprauat: sic solus vnus homo totam rempublicam euertit. Est veluti pestilens aer, qui tamen si exiguus in totam regionem pestilentiam diffundit. Ac vt verbis vtat apostoli in priore ad Corinthios, modicum fermentum totam massam corrumpit. Si stella illa, quam vocant caniculam, cum est Soli coniuncta illum inficit, eiusque calorem auget: dicta canicula, quod corpora hominum morbo afficiat, & nimio calore mordere videatur: quid miraris, si vnus deprauatus homo totam rempublicam perturbet? Atqui si vnus hoc efficit, quid facient multi? Ideo Iudæi Samaritanorum familiaritatem declinabant. Ait enim diuus Ioan. ca. 4. sui euangelij dixisse Samaritanam Christo: Quomodo tu Iudæus cum sis, bibere à me possis, quæ sum, mulier Samaritana? Non enim contumtar Iudæi Samaritanis. Quemadmodum taxus sola vmbra necat dormiètes, vt Dioscorides ait: ita impius familiaritate & contagione inficit, & perdit incautos. Ideo ait psalmographus: Cum sancto sanctus eris, & cum peruerso peruerteris. Vt hædera si arborem declinet, nihil ei affert detrimenti, sin eam amplexatur, mirum in modum ei nocet: sic impuri & facinorosi homines si à te fuerint alienati, non te lædent, sin autem te familiaritate cõprehenderint, senties eos noxios & pestilentes. Nam vt Salomõ ait ca. Prouerborũ. 16. Vir iniquus lactat animum suum, & ducit eum per viam non bonã. Vbi lactare

lactare idè est: quod decipere, & blãdis verbis allicere; vt eum possit ad vitia incitare. Quare perditorum hominum familiaritatè, & omnia, quæ nocitura videntur fugere debemus: obfunt enim morũ & sermonum corruptelis, tetralq; labes, & animo, & nomini nostro inuadunt. Præterea non sunt amici nisi ad tẽpus, quorum amicitia in vtilitate propria consistit. Vt locustæ & nonnullæ aues tempore verno & æstiuo præsto sunt, frigore pullæ recedunt: sic falsi fictiq; amici tranquillo prosperitatis tempore apparèt: sed simulatq; rerum aduersarũ hyemem vident, deuolant, & fugiunt. Nã cum apud ipsos vtilitas amicitiam conglutinet, eã commutata dissoluit. Est amicus locius mœse, inquit Ecclesiasticus cap. 6. & nõ permanebit in die necessitatis. Inconstantes & perfidi amici sunt, qui amicitiam commodo meriuntur, cuius spe adempta statim ab amicitia recedunt. Huiusmodi fuerunt, qui Hierosolymam amore prosequi videbantur. De illis ait hoc loco: Vocauit amicos meos, & ipsi deceperunt me. Oitèdit hic locus spem nostrã nõ esse in mũdo figendã, sed in Deo: de quo canit Dauid psal. 45. Deus noster refugium & virtus, adiutor in tribulationibus, quæ inuenerunt nos nimis. Mũdi auxilium vocat Esaias cap. 36. baculũ arundineũ, qui facillè frangitur, & manus vulnerat, quo niti haud quaquã debemus. Ait enim Ieremias cap. 17. Maledictus homo, qui confidit in homine. ¶ *Sacerdotes mei, & senes mei in vrbe consumpti sunt, quia quæsierunt cibum sibi.* Exaggerat Hierosolyma famè & inopiam, qua laborabat. Nã sacerdotes quibus non deberet deesse victus, cum etiã Pharaõ tempore famis Aegypti illis alimenta ministrauerit, vt in lib. Genes. scriptũ legimus, tempore expugnationis Hierosolymæ per Chaldæos fame perierunt. Similiter & senes inedia cõsumpti ex vita demigrarunt. Id prædixerat his verbis Esaias. 5. Nobiles perierunt fame. ¶ *Vt resocillarent animas suas.* Hoc est, ad sustentandam vitam: ac si dicat: non delicias & epulas exquisitas, sed aliquid ad vitæ necessitatè quæsierunt. Fortasse verit hoc vitio sacerdotum & præsidum, quorum vnusquisque sibi, non autem populo cibos quærebat. De illis ait Ezechiel. c. 34. Vã pastoribus Israel, qui pascebant semetipsos. Nonne greges à pastoribus pasceuntur: Bonus pontifex est pelicanus, qui proprio sanguine filios reficit & sustentat: pro quorũ salute vitam amittit: iuxta id quod ait pastor cœlestis apud Ioan. 10. Bonus pastor animam

suam ponit pro ouibus suis. Vbi anima accipitur pro vitã, quæ propter Deum est periculis exponenda, cum opus fuerit. Quemadmodũ pluris ælimada est fulgèntissima annuli gemma, quã annulus ipse sine illa: sic pluris facienda est anima ad similitudinẽ Dei creata, & immortalitate munita, quàm corpus terrenum & caducum, vbi illa continetur. ¶ *Vide dñe quoniam tribulor.* Apostrophe est ad Deũ, què vult ad misericordiam prouocare. Oitèdit ad illũ esse in omni dolore & calamitate confugiendum. ¶ *Conturbatus est venter meus.* Hoc est, conturbata sunt viscera mea. Poteris per ventrem intelligere cor: nam volens significare, quid per ventrem intelligeret, addidit: Subie, sum est cor meum. In eandem significationem accipitur. 4. cap. Ierem. Ventrem meum ventrem meum doleo. Sicut enim proles in utero concipitur, ita in corde cogitatio. ¶ *Foris interficit gladius, & domi mors similis est.* Extra domum est gladius inimici iugulã, domi autem est fames instar mortis interficiens. Vel ita: foris est hostis immanis, in animo autè vehemens dolor & timor. Ita diuus Paulus ca. 7. epist. 2. ad Corin. Cum venissemus Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra: foris pugna, intus timores. ¶ *Audierunt, quia ingemisco ego: & non est, qui consoletur me.* Audierunt Aegyptij, & aliæ nationes mecum fœdere coniunctæ gemitus meos, & nullum mihi per fugium præbuerunt: nulla in re me mœrorè leuarunt. Si verè fuissent amici, Deumq; timuissent, non tam impiè Hierosolymam dereliquerent. Nam vt Iob ait ca. 6. Qui tollit ab amico misericordiam, timorem dñi derelinquit. At fidelis amicus nunquam amicum deserit: sed in medijs calamitatibus opitulatur illi, aut certè eum aliqua cõsolatione permulcet. Ideo ait Ecclesiasticus. 6. Amicus fidelis protectio fortis: qui iuuenit illum, inuenit thesaurum. Pulegium iuxta Dioscoridis sententiam vtile est ad morsus serpentium venenatorum, & ad animi defectiones: & brumali tempore quando alia exarescunt plantæ, floret. Idem ait etiam Plinius: & tẽporis florescendi meminit Cicero in libro de diuinatione. Ita verus amicus est: vtilis ad calamitates ab impijs illatas hominibus penitus auferendas, aut vcuq; leuandas: & medetur cordis defectionibus: & in medio hyemis procellarum & dolorum, quando alij viriditatem amittunt, silent, & fugiunt, ipse floret, loquitur, & integer apparet. At amici Hierosolymæ eam in

Ioan. 10.

Similitudo

07 ad 11

Res.

Iere. 4.

Cor. 7.

Iob. 6.

Eccle. 6.

Similitudo

Diosco.

Plinius.

Cicero.

et 111

gemit.

gemitu & mœnore versantem deseruerunt. **¶ Omnes inimici mei.** Audientes hostes mei perniciem meam fuerunt latitia affecti, quod tu domine me deserueris. Huiusmodi est illud **Psalm. 70.** Dauidis psalm. 70. Qui custodiebant animam meam, & consilium fecerunt in vnum dicentes: Deus dereliquit eum: persequimini, & comprehendite eum, quia non est, qui eripiat. Verba illa: Qui custodiebant animam meam, idem valent atque: Qui insidiabantur vitæ meæ. **¶ Adduxisti diem consolationis, & fleuit similes mei.** Ponitur præteritum pro futuro more prophetarum, qui ad certam suorum verborum veritatem significandam verbis præteriti temporis sepe vtuntur. Sensus est: adduces tu domine tempus consolationis meæ, & exitij illorū: & tūc similes mei erunt: quemadmodum ego nunc in miseria versor: sic illi tunc in miseria versabuntur. Perpende, quam impium sit afflictorum perniciem letari: quandoquidem eam ob causam permittit Deus, vt qui insultant calamitosis, in similes incidant calamitates. Et ita fit, vt patientia iustorum coronetur: & impietas improborum puniatur. Id voluit apostolus significare capite. 1. epistolæ secundæ ad Thesal. 1. Thesalonienses, cum ait: Si iustum est apud Deum retribuere retributionem his, qui vos tribulant: & vobis qui tribulamini, requiem nobiscum. Vbi particula, si, accipitur pro siquidem: & retributio pro afflictione: nam Græci codices habent: *οτι ψη*, hoc est calamitatem, seu afflictionem. Potest hic Ieremiæ locus ita explanari: Adduxisti domine Babylonij tempus consolationis & letitiæ: sed veniet tempus exitij eorum, & tunc gerent mei afflicti status similitudinem: nunc ob partam victoriam lætantur: sed futurum est, vt vincantur, & tunc mœnore afficiantur. Pro, consolationis, poteris etiam vertere, prædictionis, vt sit sensus: Adduxisti tempus, quod per diuinos tuos vates prædixeras, vt hostes nostri ingrederentur templum, quemadmodum nos Israelitæ ingredebamur. Harum explanationum prima videtur rectior & germanior: & verbis sequentibus accommodatior. **¶ Ingredietur omne malum eorum coram te.** Hoc est, introeant domine in conspectum tuum omnia Babyloniorum flagitia, vt eos multes debitis supplicijs. Petit à Deo non ob vltionem, sed ob iustitiâ, vt impios puniat, & memor eorum scelerū in illos animaduertat. Ita Dauid **psalm. 108.** aduersum impiū loquens: Episcopatum eius, inquit, accipiat alter. Et paulo post: In memoriâ redeat iniquitas patrū eius in conspe-

ctu domini, & peccatū matris eius non deleatur. Sint contra dominū semper, & dispercat de terra memoria eorū. Vbi particula contra, idem est quod corā vt sit sensus: Sint peccata illa semper corā Deo, nā illa vltisci, eorumq; pœnas expetere, obliuiscatur. Sed tā ea quæ hic ait Ieremias, quā quæ ait psalmo illo Dauid, vaticinationes sunt, & nō deprecationes aut execrationes. Saltē de verbis Dauidis nulla est dubitatio: nā diuus Petrus apostolus cap. 1. Actuum apostolorum eā de Iuda proditore interpretatur, de quo asserit prædicta fuisse: ita enim ait: Oportet impleri scripturam, quā prædixit spiritus sanctus per os Dauidis de Iuda. Nō igitur Dauid perniciem deprecabatur alicuius, sed de illa quam Iudas erat perpeffurus, vaticinabatur. Eodem modo multa alia loca diuinorum vatum intelligūt. Qua de re vide Hieronymum in cōmentarijs in hunc Ieremiæ locum; Analetum summum pontificem epistola secunda, Augustinum de sermone domini in monte, Euthymium in titulum psalm. 108. Thomam Aquinatē. 2. 2. q. 83. art. 8. Simili modo Ieremias hoc loco prædicit Babyloniorum exitium, de quo etiā alijs in locis vaticinatus fuerat. Ideo ait: Ingredietur omne malum Chaldæorum corā te, & destrues illos. Vbi malum accipitur pro malo culpæ: hoc est pro peccatis. Vel pro malo pœnæ, quod Chaldæi Hierosolymæ intulerunt. **¶ Vindemia eos, sicut vindemiaſti me.** Hoc est affliges eos propter eorum scelera, quæ admodum me propter mea afflixisti. Ponitur imperatiuus modus pro futuro indicatiui. Accipi vindemiare pro affligere ostendimus supra versum illum explanantes: Quoniam vindemiauit me dominus. Reddens autē hic Ieremias causam, quare Babylonij essent affligēdi: quia, inquit, multi gemitus mei. Hoc est, quia ipsi me crudeliter vexarunt, suntque causa meorum gemituū & dolorū. Ideo eorū ciuitatē euertes. Hoc accidit tempore Regis Baltasaris, vt ait Daniel cap. 5. Tunc enim eū Babylon summa mundi potiretur felicitate, fuit à Persis: & Medis oppugnata & euersa, & eius rex interfectus, & ciues lanjati, & acerbissimis calamitatibus affecti. Vt arbores si quādo præter opinionē vberimos fructus ediderint, solēt itatim exaresci: sic vita præter morem fecunda, honoribus & diuitijs inopinatis affluēs perniciē eminere sepe nūmero significat. Docet hic locus, Deum in eos animaduertere, qui alios affligunt, eorūq; eadē perniciē multare, quā ipsi alijs machinātur. Id intelligēs diuinus citharæ cœdus ait psalm. 7. Arcum suum

suū terēdit, nimirū Deo, & parauit illū: & in eo parauit vasa mortis: sagittas suas ardentibus effecit. Vasa mortis sunt funestæ sagittæ, exitia, & acerbæ calamitates, quibus Deus vulnerat ardentibus, hoc est illos, qui odio ardent, & viris iustis exitium moluntur. Quare verba illa: Sagittas suas ardentibus effecit: verti etiā possunt: Sagittis suis ardentibus transfixit.

Observationes ex Hebræo in primam Lamentationem.

Quod non sint, qui veniant ad solennitatem. Pro solennitate est in Hebræo מוֹהֶדֶח Mohedh, à verbo יָהַדַּח Iahadh, quod significat parare, testificari, congregare, constituere tempus, seu conuenire ad tempus cōstitutum. Vnde Mohedh significat apparatus, solennitatē, testamentū, cōgregationem, tempus constitutum, sepulchrum, terminum, diem festum, & templum, vbi omnes cōgregantur. Capite Exodi. 9. vbi nos habemus: Constituitque dominus tempus, dicens: Cras faciet dominus verbū istud in terra. Pro, tempus, est in Hebræo nomen hoc Mohedh. Pro quo Septuaginta verterunt *ἔσθ* hoc est terminum. Posuit nanque Deus certum tempus constitutum. Capite. 24. lib. 2. Regum, vbi vulgata editio habet: Immisitque dominus pestilentiam in Israël de mane vnq; ad tempus constitutum. Pro, constitutum, est in Hebræo vocabulum hoc Mohedh. Vnde quidam vertunt: Vsq; ad tempus solennitatis vespertinæ: nam tempus illud quo fiebat sacrificium vespertinum, tempus constitutum vocabatur. Et quoniam vocabulum hoc significat congregationem, & qui per ciuitatem dispersi erant, solebant tēpore prandij in domicilijs suis congregari, verterunt Septuaginta: Dedit dominus mortē in Israël à mane vsque ad horam prandij. Illud Esaiæ. 14. Sedebo in monte testamenti: potest trasferri: Sedebo in monte congregationis. Mohedh enim, vt diximus, & testamentum significat, & congregationem. Ac si dicat: Sedebo in mōte Sione, vbi est templum, quod omnes conueniunt ad sacrificia faciendā, & diuinas laudes celebrandas. Pagninus transtulit: Sedebo in mōte ecclesiæ: & rectē quidem, ecclesia enim congregatio appellatur. Sed recta est & excelsa lectio vertionis nostrę vulgatę: nam in templo illo seruabatur liber diuinę legis, quæ illic docebatur, quæ dicitur testa-

mentū Dei. Ac in templo illo docuit Christus Deo noster nouū testamentū, quod egressum de Sione fuit latē longeque per diuersas mundi oras propagatum. Et impletum fuit illud Esai. cap. 2. De Sio exhibit lex, & verbum domini de Ierusalem. Quare mons Sio vbi templum Dei erat situm, mons testamenti merito vocatur. Potest etiam verti locus ille: Sedebo in monte solennitatis. Hoc est, in monte templi, vbi solennia celebrantur. Vel in monte constituto. In hac significationē accipitur Mohedh cap. 30. Iob: Scio, quia morti trades me, vbi constituta est domus omni viuenti. Sed quoniam nōmē hoc sepulchrum significat, vbi congregantur mortales, potest verti locus ille: Scio te esse me traditurum morti, vbi sepulchrum est domus omni viuenti. Vel & sepulchro, vbi est domus omni viuenti. Vbi vides sepulchrum esse omnium hominum domicilium. Et vt dicitur in psalm. 48. Sepulchra eorum domus eorum in æternum. Accipitur pro tēpore apud Dani. 12. Per tempus, & tempora, & dimidium tēporis. Hoc est per tres annos cum dimidio: nam per tempus significatur annus vnus, per tempora duo anni, per dimidium temporis anni dimidium. Hoc nomine vtitur quoque Ieremias secunda Lamentatione, pro quo Latinus noster interpres vertit festiuitatem, dicens: Obluioni tradidit dominus in Sion festiuitatē & sabbatum. Et psalmographus, psalm. 73. pro quo nos habemus solennitatem: Gloriatī sunt, qui oderunt te in medio solennitatis tuæ: posuerunt signa sua signa. Quibus verbis populus Hebręus deplorat incēdium templi, vastationem Hierosolymæ, & Babyloniorum victorias, qui cū Deū odissent, gloriabatur adepta victoria in medijs solēnijs & sacrificijs, quibus Hebræi diuinas laudes concinebant. Et ponebāt signa sua signa: Hoc est vexilla & trophæa suarum victoriarum erigebant. Pro in medio solennitatis tuę, poteris vertere: In medio templi tui. Eodem modo hoc loco Ieremiæ: Viæ Sion lugent, eo quod non sint, qui veniant ad solennitatem: pro, solennitatem, poteris templum trāsferre: vt sit sensus: Lugēt viæ Sionis, quod non sint, qui se cōferāt ad templū, quod iam ruit, & incēdio flagrauit. Destructo enim templo, & Iudæis partim mortuis, partim in exilium missis, viæ Sionis ad templū quondā ducentes plorare præ mœstitia videbantur. **¶ Inimici eius locupletati sunt.** Pro locupletati sunt in Hebræo est יָלַח Xalu, à verbo יָלַח Xalah, quod significat in pace esse, prosperum esse, quiescere, errare, obliuisci, abundare. Vide

Psalm. 70. Act. 1. Hieron. Analet. August. Euthym. Thom. Exod. 9. 1. Re. 24. Esai. 14. Pagnin.

Esai. 2. Esai. 2. Iob. 30. Psal. 48. Dani. 12. Infra. 2. Psal. 73. Septua-

Pagnin. Septuaginta transfulerunt: Inimici eius *inimici eius*, hoc est abundant. Et Pagninus: Inimici eius prosperati sunt. Quidam vertunt: Feliciter habent: quod idem est. Verti potest. Hostes eius obliuiscuntur, nimirum Dei: magna enim mundi prosperitas solet Dei obliuionem generare.

Genes. 41. Id indicant nomina duorum filiorum Ioseph, quorum vnus vocatus est Ephraim, hoc est incrementum & abundantia, alter Manasses, hoc est obliuio. Hæ enim duæ res sunt plerunque copulatæ, nempe nimia prosperitas, & Dei, ac propria fragilitatis obliuio. Ab hoc verbo est illud psalmi. 29. Ego dixi in abundantia mea: non mouebo in æternum. Pro quo alij vertunt: Ego dixi in prosperitate mea. Potest verti: Ego dixi cum quietus essem: vel cum felicitatis potiter. Ac si dicat: cum omnia mihi prospera cederet, & ad voluntatem illerent, dixi apud me, nihil esse, quod me possit de illo florente reru statu deijcere. Sed spes illam & cogitationem meam varij casus fefellerunt. Nam cum tu domine paulisper auertisti a me oculos misericordietuæ, ita in sensu incredibilem rerum mearum mutationem. Potest verti locus ille: Ego dixi in errore meo: non mouebo in æternum. Vel in obliuione mea. Ac si dicat: Ego demens, mundi varietatis & vicissitudinis oblitus existi mabam nihil esse, quod me possit labefactare, & de felicitate mea diuocare: sed plane de ceptus eram. Ab hoc etiã verbo est illud ca. 16.

Iob. 16. Iob, pro quo nos habemus opulētus. Ego ille quod opulentus repete contritus sum. Ac si dicat Iob: Ego qui olim locuples, quietus, diuitijs & honoribus affluens eram, repente decidi, & fui de prosperitate deiectus. Idem accidit Hierosolymæ, que ad maiorem sui mæroris cumulum videbat inimicos suos quietos, locupletes, lætitia gestientes, honoribus florētes, omni prosperitatis genere abundantes.

Pagnin. Facti sunt principes eius veluti arietes non inuenientes pascua. Pagninus habet: Fuerunt principes eius velut cerui, qui non inuenerunt pascua. Et ita vertunt nonnulli alij. Comparantur magnates Hierosolymæ in illa vastatione ceruistimidis, qui formidine debilitantur. Vel ob eorum fugam e ciuitate: narrat enim diuina scriptura. 4. libro Regu, & vltimo cap. Jeremiae, regem & magnates in bello illo metu perterritos se in fuga non contulisse. Est enim perspicuum, eos qui timore percussi fugiunt, per ceruos hieroglyphicè significari. Eam ob causam Achilles apud Homerum volens ignauiam Agamemnonis obiurgare, eum ait cor habere ceruinum. Hinc egregium illud Chabriæ Athe-

nienium ducis apophthegma, quod Philippus usurpare solebat, formidabiliorem esse ceruorum exercitum leone duce, quam leonum duce ceruo: vt refert Plutarchus. Quare non inepte Pagninus cum nonnullis alijs pro arietibus hoc loco ceruos transfulerunt. Præsertim cum in Hebraico sit nomen ארי, quod & ceruum significat & arietem, puncto quodam mutato. Sed septuaginta nobiscum arietes legunt, qui cum pastum non inueniunt, fragiles ac stupidi redduntur. At iuxta aliam considerationem aries Christi imaginem gerēbat, vt ca. 22. Genes. 22. vbi Abraham arietem inter vepres herentem cornibus vidit, quem in monte illo immolauit. Simili modo ceruus, de quo ait sponsa vltimo verso capitis secundi Canticorum: Reuertere: similis esto dilectæ mihi capræ, hinnuloque ceruorum super montes Bether. Sponsa filium Dei vocauit, vt de cæli fastigio descenderet ad terram, & naturam sumeret humanam, cum diceret: Osculetur me osculo oris sui. Et iterum: Veniat dilectus meus in hortum suum. Sed peractis redemptionis humane mysterijs, illi orat, vt ad cælum vnde exierat, reuertatur. Hinc voces illæ: Fuge dilectæ mi: Et illæ: Reuertere: similis esto dilectæ mi capræ, hinnuloque ceruorum super montes Bether. Bether enim idem est quod diuisio, quo nomine appellatur cælum, quod mortales diuidat ab immortalibus. In quibusdã cordicibus pro Bether loco illo est Bethel: sed vitium est typographorum. Verba sunt sponsæ de Christi in cælum ascensu: de quo ipse dicebat apud Ioannem: Exe-

Ioan. 16. dit vobis, vt ego vadam. Cum enim figurarum omnium perfectissima sit circularis, voluit Christus illam cõficere. Descendit de Cælo, sumpsit humanam naturam, natus est ex virgine, ostendit viam ad vitam immortalem tendentem, immolatus in crucis ara omnia peccata nostra sanguine suo purissimo deleuit, redijt ad vitam, & tandem ascendit in cælum, vnde descenderat: efficiens admirabilem circulum, qui ibi vnde incipit, finitur. Et ibi sedet ad dexteram patris. Ita enim ait diuus Marcus: Dominus Iesus postquam locutus est eis, assumptus est in cælum: & sedet a dextris Dei. Assumptus est non aliena virtute, sed propria: ac versus Orientem: iuxta illud diuini vatis: Ascendit super cælum cæli ad Orientem, Tunc impletum est illud cœlestis citharæ: Ascendit Deus in iubilo, & dñs in voce tubæ. Et illud: Eleuata est magnificentia tua super cælos. Et illud Michæ: Ascendit pandens iter ante eos.

Pagnin. Propterea instabilis facta est. Pro, instabilis, est in

in Hebraico: לנידח Lenidhah, a verbo נידח Nudh, quod significat mouere. Quam ob causam Septuaginta verterunt *ἐκείθεν*, hoc est in cõmotionem, seu in vacillationem. Id quod rectè Latius noster interpres expressit hoc nomine, instabilis. Ac si diceret, non stetit firma & quæta, sed fuit mundi fluctibus exagitata, & eius tranquillitas in perturbationem conuersa. Vnde Nodh idem est quod fluctuatio, & fluctuans, & profugus. Hoc vocabulo vtitur Moses cap. 4. Genes, pro quo noster vulgatus interpres vertit, profugus: ita enim habet: Egressusque Cain a facie domini habitauit profugus in terra. Pro quo Septuaginta habet. Habitauit in terra *void*. Et alij: Habitauit in terra Nodh: Hoc est in terra fluctuante, seu fluctus, seu commotionis. Aut ipse fluctuans habitauit in terra. Impij enim non cœli tunc ciues, sed terræ habitatores nuncupantur: & non quieti & tranquilli, sed instabiles & perturbati dicuntur. Cum enim le a Deo separent, confestim agitantur fluctibus seculi: & moti ab Oriente turrim scelerum aduersus Deum, & impia dogmata conticiunt. Sed confunduntur, quia volunt inuito Deo in cœli fastigium penetrare. Aspiciunt ex peccato ortam esse instabilitatem, & ex ea confusionem. Nam ex vno malo nascuntur alia. Id quod nos habemus psalmo. 9. Inquinatae sunt viæ illius in omni tempore: potest etiam verti: Parient viæ eius in omni tempore. Nam ex vna procedunt alia: quemadmodum ex vno bono alia bona. Id quod est cap. 5. Iob: Nihil permanebit de bonis eius: potest transferri. Nihil parient bona eius. Sunt enim bona quæ pariunt alia bona, quemadmodum opes virtutis, ex quibus eleemosynæ & alia pia opera dimanant, quæ ex opibus diuitis auari haud quaquam deducuntur. Sed quia Nidhah significat motionem, & qui aliquem irridet, solent mouere caput: ideo Pagninus vertit: In derisionem fuit. Et Brixianus: Ludibrio exposita est. Sed quia verbum Nudh significat migrare: potest rectè verti locus hic: Eam ob causam migravit: vt sit sensus: Quia Ierusalem impia scelera admisit, ideo migravit in Chaldaam, eiecta in exilium.

Pagnin. De cælo misit ignem, & erudit me. Pro erudit, est in Hebræo verbum נידח Radhah, quod significat dominari, cõterere, suscipere, & erudire. Hanc vltimam significationem secutus est noster interpres. Pagninus vertit: Et dominatus est ipse ignis. Brixianus: Et læuit in ea. Benedictus: Et dominatus est eis. Potest verti: Et contriuit ipsum: hoc est, vnūquenque

ex ipsis Hebræis. Ac si dicat: Misit Deus ex cœlo ignem calamitatis, quo Iudæos multauit. Sed inter omnes has lectiones illa eminet, quæ vulgata versio expressit.

Pagnin. Vigilauit iugum iniquitatum mearum in manu eius. Pagninus habet: Ligatum est iugum iniquitatum mearum. Alij habent: Impressum est iugum præuaricationum mearum in manu eius. Sensus est: Vinculum flagitiorum meorum alligatum est in manu Dei, vt illius recordetur. Solent enim qui rem aliquam volunt memoria tenere, ponere signum aliquod in manu, ne illius obliuiscantur. Volens Deus, vt populus Israëliticus perpetuo recordaretur admirabilis exitus ab Ægypto, dixit illi, Exodi tertio decimo: Erit quæsi signum in manu tua, & quasi momentum ante oculos tuos. Et apud Esai. 49. Ecce, inquit, in manibus meis descripsi te. Quidam hunc Jeremiae locum ita vertunt: Punctis designatum est, &c. Quod in idem recidit.

Pagnin. Abstulit omnes magnificos meos dñs. Pro abstulit, est in Hebræo verbum שלח Salah, quod significat auferre, quam significationem secutus est noster interpres. Significat etiam calcare & contemnere: quam ob causam vertit Pagninus: Calcauit omnes validos meos dominus. Septuaginta nobiscum legunt. Vnde illud psalmi. 118. Spreuisti omnes discedentes a iudicijs tuis: potest verti: Conculcasti omnes declinantes a legibus tuis. Vel abstulisti, nimirum a vita gratiæ & gloriæ, omnes ab institutis tuis aberrantes.

Pagnin. Expandit manus suas. Pro expandere est in Hebræo פתח Paras, quod verbum significat extendere, seu expadere: vt hoc loco: Et Exodi nono: Expandam palmas meas ad dominum. Id est, orabo, & preces fundam ad Deum. Et psal. 142. Expandam manus meas ad te: anima mea sicut terra sine aqua tibi. Ac si dicat: Auxilium tuum Deus sancte implorabo: vt enim terra sitiens pluuiam avidissimè expectat: sic anima mea præsidium tuum. Significat etiam percutere, & discernere, vt psalmo. 67. Dum discernit cœlestis rex super eam, niue dealbabuntur in Selmon. Pro discernit, vertunt nonnulli percutit: vt sit sensus: Dum cœlestis rex percuteret reges externos in terra promissionis: congregatio Iudæorum quæ antea erat nigra ob mærorem, effecta fuit candida ob lætitiã, & cum niue montis Selmon collata. Sed rectius habet versio vulgata, cuius est sensus: Cum Deus apostolos tuos discernat & constituat reges ac principes super ecclesiam, ita puri

puri ac cādidi reddentur fideles, vt cum niue quæ est in monte Selmō possit comparari. Et quia verbum hoc significat percutere, potest hic Jeremiæ locus ita transferri: Percussit manus suas more scilicet mulieris lugentis.

¶ Mandavit dominus aduersum Iacob in circuitu eius hostes eius. Pro, hostes, est in Hebræo nomen 75, quod significat hostem, & calamitatem. Pro hoste accipitur hac prima lamentatione: Viderunt eam hostes, & deriserunt sabbata eius. Pro afflictione & tribulatione psalmo quarto: In tribulatione dilatasti mihi.

Psal. 4.

Ac si dicat Dauid: Cūm in acerbis doloribus & ærumnarum angustijs versarer, clamaui ad te Deum authorem & iudicem iustitiæ meæ: tu autem me à periculis liberaisti, in tuto & trā quillo collocaisti, & viam salutis meæ latam effecisti. Dilatare alicui in tribulatione viam, & campum, est illum ex angustijs & periculis liberare. Potest etiam ita explanari locus ille: Tu me domine clamantem exaudisti: non quodd mihi auferres calamitatem, sed quodd aliud præstantius bonum in me conferres: cor enim meum mihi dilatasti, & amplum fecisti, vt possit ærumnas omnes toleranter sustinere.

Psal. 138.

Simili modo tribus pueris non extinxit flammæ fornacis, sed ardente illa, illi difficultatis molestiam non senserunt. Itaq; hæc dilatio non aufert afflictionem, sed animum amplificat, diuino solatio mulcet, & mirabiliter consolatur. Deriuatur nomen hoc à verbo 713 Tsur, quod significat fingere, formare, & figurare: vt psal. 138. Tu formasti me: & posuisti super me in ytero matris meæ effinxisti & formasti, & manu tua me totū perfecisti. Fortasse ideo ait: & posuisti super me manum tuam, vt metaphoram sumat ab eo, qui cōficit caseum, cui manus imponit, vt illum aptè figuret & conficiat. Hac enim trāslatione vtitur Iob decimo capite, cūm ait: Nonne sicut lac multisti me, & sicut caseum me coagulasti? Significat etiā verbum hoc affligere, vt capite Exodi. 23. Affligā affligentes te. Vnde nomen Tsur significat afflictionem, & hostem affligentem, & generaliter inimicum. Eo vtitur psalmographus, cūm ait: Quos redemit de manu inimici. Pro quo alij transferunt: Quos redemit de manu calamitatis. Illud psalmi. 24. Tribulationes cordis mei multiplicatæ sunt: potest verti: Inimici cordis mei multiplicati sunt. Vel inimici cor meum multiplicarunt. Vel afflictiones cor meum roborarunt: vel sursum ferri fecerunt. Ac si dicat: Cor meum non solum depressum

Dan. 3.

Psal. 138.

Iob. 10.

Exod. 23.

Psal. 106.

Psal. 24.

non fuit calamitatum magnitudine, quin potius earum pondere instar palmæ sursum se extulit, & constantiam suam mirabiliter ostendit. Cūm autem nomen hoc & hostem significet & calamitatem, potest verti locus hic Jeremiæ: Mandavit dominus aduersum Iacob calamitates eius, vt illum obliderent. Populus Iudaicus appellatur Iacob & Israēl & circuncisio: antea appellabatur homines illi Hebræi: at postea Iudæi dicti sunt ex die, qua ex Babylonica seruitute exierunt, vt ait libro vndecimo antiquitatū Iosephus. Sed semper gloriati sunt nomine filiorum Abrahamæ, & Israelis. Est autem aduertendum Abram fuisse nomen naturæ, Abraham verò mysterij. Iudæi infideles sunt filij Abræ, sed non Abrahamæ: illi solum sunt filij Abrahamæ, qui sunt fideles, siue sint ex Gentibus, siue ex Hebræis, dummodò in Christum credant: diuus enim Paulus in epistola ad Romanos. 4. eum vocat patrem omnium credentium. Et cap. 9. eiusdem epistolæ ait: Non omnes qui ex circūcisione sunt Israel, hi sunt Israëlita: nec qui semen sunt Abrahamæ, omnes filij: sed in Isaac vocabitur tibi semē. Id est nō qui filij carnis, hi filij Dei, sed qui filij sunt promissionis, ætimatur in femine. Idē etiā dicit c. 3. epistolæ ad Galatas. Duplex est Israel, alter secundum carnem, alter secundum spiritum, vt colligitur ex cap. 10. prioris ad Corinthios. Hebræi infideles sunt Iudæi & Israëlita: & filij Abræ secundum carnem: & omnes hedeles sunt veri Iudæi, Israëlita, & filij abrahæ secundum spiritum. Id significauit Deus, cūm dixit Abrahamæ Genes. 22. Multiplicabo semē tuū sicut stellas cæli, & sicut arenā maris. Filij Abrahamæ sunt stelle cæli, filij verò Abræ arenæ maris.

Similitudo

Ioseph.

Rom. 4.

Rom. 9.

Galat. 3.

I. Cor. 10.

Genes. 22.

¶ Argumentum secundæ lamentationis.

Argumentum huius secundi capitis est idē atq; superioris: imò omnium harum lamentationū idem est propositum, & vnicus scopus. Quam ob causam argumentis deinceps superfedebō.

C A P V T. II.

¶ Quomodo obtexit caligine in furore suo dñs filiam Siō: proiecit de cælo in terram inclinatā Israel: & non est recordatus scabelli pedum suorū in die furoris sui.

¶ Precipitauit dominus nec pepercit, omnia speciosa Iacob: dextruxit in furore suo munitiones virginis Iudæ.

Iudæ, & deiecit in terrā: polluit regnū, & principes eius.

Gimel.

¶ Cōfregit in ira furoris omne cornu Israel: auertit retrorsum dexterā suā à facie inimici: & succendit in Iacob quasi ignē flammæ deuorantis in gyro.

Daleth.

¶ Retendit arcū suū quasi inimicus, firmavit dexterā suā quasi hostis: & occidit omne, quod pulchrū erat visu in tabernaculo filia: effudit quasi ignē indignationem suam.

He.

¶ Factus est dñs velut inimicus: precipitauit Israel, precipitauit omnia mœnia eius, dissipauit munitiones eius: & repleuit in filia Iudæ humiliatum & humiliatam.

Yah.

¶ Et dissipauit quasi hortū tētoriū suū, demolit⁹ est tabernaculū suū: obliuioni tradidit dñs in Siō festiuitatē & sabbatū: & in opprobriū & in indignationē furoris sui regem & sacerdotem.

Zain.

¶ Repulit dñs altare suū, maledixit sanctificationi sue: tradidit in manu inimici muros turriū eius: vocē dederunt in domo domini sicut in die solenni.

Cheth.

¶ Cogitauit dominus dissipare murum filia: Sion: tendit funiculum suum, & non auertit manum suam à perditione, luxitque ante murale, & murus pariter dissipatus est.

Teth.

¶ Defixæ sunt in terra portæ eius: perdidit & contriuit vestes eius: regem eius & principes eius in gentibus: non est lex, & propheta eius non inuenerunt visionem à domino.

¶ Explanatio.

Aleph.

¶ Quomodo obtexit caligine. Particula, quomodo, hoc loco admirantis & dolentis est, vt in principio capituli superioris: totaque oratio hæc exclamatio est admirationis dolorisq; plenissima. Quā ob causam mœstissimus nolter vates eandē sententiā repetit sæpe numero diuersis verbis, quæ ei dolor offerebat & ministrabat. Prosequitur Hierosolymę calamitatē, & euerisæ vrbis ruinas. Deus qui ei legē tulerat, eaq; summo amore fuerat persecutus: de quo ait Dauid: Qui annūtiat verbū suū Iacob, iustitias & iudicia sua Israel: non fecit taliter omni nationi, & iudicia sua nō manifestauit eis: Eā in bello Babylonico obtexit caligine ignoratię & mœroris. Permisit enim, vt illa esset tenebris demetię cooperta, & ictib⁹ rerū aduersarū lacerata. Obtegere aliquē caligine est illū obscurare, eique tenebras offundere. Sed caligo & tenebrę accipiuntur aliquando pro ignorantia, aliquando pro mœstitia. Pro ignorantia, vt cap. 2. Ecclesiasticis: Sapientis oculi in capite eius: stultus in tenebris ambulat. Ac si dicat: Sapienter diligenter videt, quid

Psal. 147.

Eccles. 2.

agendum sit: insipiens verò nihil videt, ambulas errorū caligine circūfusus, ac si nō in capite, sed sub pedibus oculos haberet, quibus nihil in tueretur. Poteris per caput Christū intelligere, quē diuus Paulus in epistola ad Ephes. & in epist. ad Colossenses caput nostrū appellauit. Vt sit sensus, oculos sapiētis in Christū respicere, stulti autē in terrā: quoniā qui vera sapiētia præditi sunt ad cœlū aspirāt, stulti verò in tenebris versati solā terram confectātur. Vbi vides nomine tenebrarū ignorantia significari. Eodem modo psal. 81. ait ita de principibus & magnatibus infanis diuinus ac regius vates: Nescierūt nec intellexerunt: in tenebris ambulāt: mouebuntur omnia fundamēta terræ. Ac si dicat: cūm principes in erroribus versantur, vacillat & fluctuat res publica: nec solū homines incōstātes, sed etiā illi qui ita sunt stabiles, vt cū fundamētis terrę aliās immobilibus cōparētur, cōmouētur, & cōcitātur. Et diuus Paulus ca. 4. epist. ad Ephes. Tenebris, inquit, obscuratū habētes intellectu. Accipi autē tenebras & caliginē, p mœrore & calamitate indicat Esai. ca. 5. cūm ait: Ecce tenebrę tribulationis, & lux obtenebrata est in caligine ei⁹. Et Iob. 3. Occupet eū caligo, & inuoluat amaritudine. Quēadmodū nomine lucis significatur prosperitas, ita nomine tenebrarū calamitas. Vnde idē Iob ca. 17. Rursus, inquit, post tenebras spero lucē. Eā ob causam Sophonias. ca. 1. & Iael. 2. tēpus calamitosum appellāt diē tenebrarū & caliginis. His duob⁹ modis fuit obscurata Hierosolyma ob eius scelera, id ita exigētē diuina iustitia. Sed, pprius loquē hic Jeremias de caligine & tenebris mœrorū & acerbitatū, quibus ærūnosa ciuitas angebatur. Ac quāuis illis nōnulli fortasse peiores redderetur, aliquos tamē credibile est, se ad meliorem frugē recepisse. Vt nerij folium qd alij rhododendrum vocāt, capris ac ouibus est venenum, hōminibus autem est aduersus venenum ferarum remedium, vt ait Dioscorides: sic calamitas quę hominibus ira & insania cōcitatis perneciē affert, viris tolerantia & sapientia munitis est medicina salutaris. Ait enim apostolus cap. 8. epistolæ ad Romanos: Scimus, quoniā diligētib⁹ Deum omnia cooperātur in bonum. Hæc est plana & vera huius loci expositio. Verū quoniā Deus fauorē suum solebat ostēdere nube & caligine, potest esse sensus horum verbōrū: Quomodo fauit Deus olim Hierosolymæ, tegēs eā nube & caligine aduersus estus rerū aduersarū: sed postea euertit illā. Significari autem diuinum fauorem ostensione nubis & caliginis ostendit diuina scriptura multis in locis.

Ephes. 2.

Coloss. 1.

Psal. 81.

Ephes. 4.

Esai. 5.

Iob. 3.

Iob. 17.

Sophon. 1.

Iael. 2.

Similitudo

Dioscori.

Roman. 8.

locis. Volens Deus indicare amorem, quo filios Israelis complectebatur, cum eos in terrâ duceret promissionis, præcedebat eos per diem in columna nubis, vt capite. 13. & 14. Exodi, & psalmo. 77. literæ diuinæ memoriæ prodiderunt. Et capite. 16. eiusdem Exodi, gloria Dei apparuit in nube, cum Deus cum Moise loqueretur. Et capite. 19. dixit Deus ipsi Moysi: iam nunc veniam ad te in caligine nubis, vt audiat me populus loquentem ad te, & credat tibi. Volens etiam ostendere placere sibi tabernaculum, operuit illud nube: & ait scriptura cap. 40. Exodi. Operuit nubes tabernaculum testimonij, & gloria domini impleuit illud. Quæ sententia refertur etiam Numer. 9. Id effectum est etiam templo Salomonis, vt capite. 8. lib. 3. Reg. & 5. 3. Reg. 8. 2. Paralipomenon licet videre. Cum Christus 2. Para. 5. se in monte corâ tribus ex discipulis suis transfiguraret in medio Moysi & Eliæ, nubes lucida obumbravit eos, vt euangelistæ testificantur. Et in Christi domini ascensu in cælum nubes suscepit eum ab oculis discipulorum, vt capite Act. 1. narrat diuus Luc. Aspicias igitur dininum fauorem per nubem significari. Quare cum Ieremias ait, Deum operuisse nube seu caligine Hierosolymam, vult significare, fuisse illum vrbem eam quodam fauore profectum. At tunc verba hæc ita sunt disponenda: Quomodo obtexit caligine dominus filiam Sion: In furore suo proiecit de cælo in terram inclytam Israel! Pro obtexit caligine est in Hebraico vnicum verbum, quod significat operire nube & caligine, obscurare, & obnubilare. Significat etiâ extollere ad nubes, & vsque ad nubes efferre: vt ait Rabbi Dauid Chimhi in libro radicum, & Sanctes Pagninus in Thesauo. Quare potest rectè explanari locus hic: Quomodo Deus extulit vsque ad nubes Hierosolymam, & postea in furore suo proiecit illam in terram! Ita hunc locum explanat Rabbi Abraham doctus inter Hebræos, Dicens Ieremias fuisse Hierosolymam summè felicem, exaggerat summam eius infelicitatem. Nam in rebus aduersis nihil est infelicius, quam fuisse felicem. Est igitur sensus: Quomodo extulit Deus Hierosolymam ad honorum, opum & dignitatum fastigium, vt quanto altior esset ascensus, tanto maior esset ruina! Ideo verba hæc in furore suo possunt cum prima parte cõiungi. Tunc enim Deus furorem suum in flagitiosos homines ostendit, cum eos permittit ad excelsam, sed falsam mundi gloriâ euehi, vt inde ignominiosius præcipitentur. Magna enim ira vtitur Deus, cum ea vti non videtur, cum in impios non ani-

mauertit: quando eorum scelera nõ castigat, sed inulta demittit: vt postea durius puniat: quosque ad mundi prosperitatem eius indignos ascendere permittit: vt ex altiore loco dignitatis in infimum ignominia deiiciantur. Eâ ob causam dicebat ipse apud Ezechielem. 16. Zelus meus recedit à te, & non irascar tibi amplius. Et apud Oseam. 4. Non uisitabo super filias vestras, cum fuerint fornicatæ, & super spõsas vestras, cum adulterauerint. Loquens Iob cap. 21. de impiorum prosperitate in hac vita: Ducunt, inquit, in bonis dies suos, & in puncto ad inferna descendent. Acti dicat: Quid illis prodest mundi felicitas breuis & fallax, cum tandem moriantur, & ad æternos inferorû ignes relegentur. Vel accipitur illic infernum pro sepulchro: & tunc sensus est: Hoc accedit ad eorum prosperitatem, quod postquam in toto vitæ curriculo rebus vtitur secundis & ad voluntatem fluentibus, in exitu vitæ nõ laborat longa & molesta ægrotatione, sed breui morbo affecti ex vita discedunt. Sed quoniam particula pro qua Latinus noster interpret vertit punctum, significat etiam quietem, potest verti locus ille: & in requie ad sepulchrum deducuntur. Ac ita habet paraphrasis Chaldaica. Acti dicat: tanta est nonnullorum hominum sceleratorum prosperitas, vt non solum in pace uiuant, sed etiam in pace moriantur. Sed eorum felicitas cum flagitijs coniuncta tetra res est, detestabilis, misera, ærumnosa, omni contentione, velis, vt ita dicam, remisque fugienda, quoniam secum affert perniciem sempiternam. Et plerunque ita extolluntur in sublime, vt etiâ in hac vita ad imum dedecus præcipitentur. Id accidit Hierosolymæ, quam Deus in furore suo permisit efferri ad excelsum dignitatis gradum, vt inde caderet, & omnia eius ornamenta per summum dedecus, & ignominiam diriperentur.

¶ In furore suo. Hoc est in seueritate iustitiæ suæ: in ira, ad quã ingrata ciuitas eum prouocauerat flagitijs suis. Effectum diuinæ iustitiæ iram Dei, & furorẽ, & ultionem appellant diuini vates.

¶ Filiam Sion. Hoc est congregationem montis Sionis. Sic appellat Hierosolymam, quod in monte illo sita fuerit. De hoc schemate locuti sumus in explanatione in primam lamentationem, & fufius in nostris in Daniele comentarijs.

¶ Proiecit de cælo in terram inclytam Israel. Hoc est, deiecit Deus de excelsa dignitate, & honorum vertice in summam miseriam & ignominiam Hierosolymam, quæ erat inclyta filia Israelis,

Ezech. 16.

Oseam. 4.

Iob. 21.

Tullius.

Ezech. 43.

Theodore.

Exod. 25.

1. Par. 28.

Psal. 98.

Psal. 131.

Exod. 40.

3. Reg. 8.

Berth.

Israelis, egregia Israelitarum cõgregatio, & totius Iudææ regia, & caput. Vel quæ erat decus, ornamentum, pulchritudo, & gloria Israelis. Omnia enim hæc significat vocabulû Hebraicum, pro quo nos inclytam habemus. Esse in cælo dicitur, qui autoritate, gratia, honore, potentia, cæterisque rebus secundis valet: efferri in cælum, qui summis laudibus celebratur: detrahi de cælo, & decidere ex astris, qui ex altissimo illustri gloriæ gradu præcipitatur. Omnibus his locutionibus vtitur M. Tullius, cui omnes viri eloquentes eloquentiæ palmam sine cõtrouersia tribuerunt. Quare ne mireris, si hoc orationis ornamento noster Ieremias vtatur.

¶ Et non est recordatus scabelli pedum suorû. Hoc est, nõ se ostendit memorẽ templi sancti sui, in quo colebatur tanquã rex in scabello pedum suorû. Non meminit illius, vt illud scilicet à Babyloniorû furore liberaret. De templo suo ait ipse Deus apud Ezechielem. 43. Locus solij mei, & locus vestigiorum pedum meorû, vbi habito in medio filiorû Israel. Itaque per scabellum pedum Dei intelligitur templum, vt hoc loco ait Theodoretus. Vel intelligitur arca fœderis, quam Deus præcepit fieri, super quã fessurum se promisit in medio propiciatorij, vt inde loqueretur: quæ admodum Moses capit. 25. Exodi scriptum reliquit. Vocari autem arcã illam scabellum pedum Dei indicat caput. 28. libri primi Paralipomenon: vbi Dauid: Cogitavi, inquit, vt ædificarem domum, in qua requiesceret arca fœderis, & scabellum pedum domini Dei nostri. Vbi particula, &, accipitur pro id est. De arca illa fœderis intelligitur illud psal. 98. Exaltate dominum Deum nostrum, & adorare scabellum pedum eius. Hoc est, adorare Deum ante arcam testamenti: in ea enim Deus presentiam suã exhibebat. Adorare scabellum pedum eius id est, quod colere ad scabellum vel versus scabellum pedum eius. Ita illud intelligitur psal. 131. Introibimus in tabernaculû eius, adorabimus in loco, vbi steterunt pedes eius. Pro quo alij vertunt: Pro sternemus nos ad scabellum pedum eius: hoc est ad arcã fœderis, super quã erat propiciatorium, vbi Deus sedebat, habes pedes super arcã fœderis: quæ prius fuit in tabernaculo Moysi, postea in templo Salomonis. Dicitur Deus habere pedes & manus, & alia membra tropicè: est enim eius natura incorporea. Sed solet scriptura aliquando, & membra & affectus hominis tribuere summæ ac diuinæ maiestati, vt se modo nostro loquendi accommodet.

¶ Præcipitavit dominus, nec pepercit omnia speciosa Iacob. Id est Deus qui olim erigere solebat omnia ornamenta Israelitarum, modò evertit atque destruxit omnia illa: non enim pepercit ciuitati, nec ædificijs, quamuis pulchris, & industria elaboratis. Omnia speciosa Iacob vocat eũcta ornamenta pulchra & egregia Iudeorum, qui significatur nomine Iacob, à quo tanquam à fonte deducuntur.

¶ Destruxit in furore suo munitiones virginis Iudæ. Id est mœnia & arces munitas Hierosolymæ deleuit per Babylonios: nemo enim erat ex Iudæis, qui eis posset resistere. De illis namque ha vaticinatus fuerat Esaias cap. 1. Erit fortitudo vestra vt fauilla stupæ. Hierosolymam appelat virginem obrationes, quas attulimus capite superiore. Et virginem Iudæ seu filiam Iudæ, quia Iudæi à Iudæ filio quarto Iacob denominantur, tanquã à nobiliore, quoniam ei fuit regnum promissum, & tributum.

¶ Polluit regnum, & principes eius. Id est, permisit Deus, vt regnum Iudaicum & principes ac magnates eius contaminaretur ab impuris Babylonijs: à quibus fuerat asperum sanguine, maculis affecti, & cõtumelijs lacerati. Ac in regno Iudææ vbi solum Deus colebatur, colebantur Babyloniorum idola, & impuræ ac profanæ gētium superstitiones obseruabantur. Id prædixit psalmographus cum Deo ita loquens psal. 88. Auertisti testamētum serui tui, profanasti in terra sanctuarium eius. Vbi p̄ auertisti potest scribi evertisti: existimo enim esse librariorum errorẽ, qui p̄ vno alterum posuerunt. Sesus est: Tu Deus sancte videris evertisse fœdus, quod pepigeras cum seruo tuo Dauide de gloria regni Iudaici: permisisti enim, vt pollueretur in terra regnum eius: quod ideo dicitur sanctuarium, quia tu in illo sancte colebaris. Pro, sanctuarium eius, vertit Hieronymus & diadema eius, quod in idem ferè recidit: nam nomine diadematis regnum significatur. Verbum hoc Hebraicum pro quo Latinus noster interpret in lamentatione hac vertit, polluit, est idẽ, pro quo in psalmo illo translulit profanauit: pro quo cap. 43. Esaiæ vertit cõtaminare. Ita enim habet: Cõtaminavi principes sanctos. Verba sunt Dei de peccato loquentis Moysi & Aaronis, quos vocat principes sanctos. Vbi cõtaminavi idẽ est quod ostendi esse cõtaminatos, nimirum apud aquas cõtadictionis: quã ob rẽ in terrã sanctã ingredi nõ potuerunt. Quare huius loci Ieremij hic potest esse germanus sensus: Ostendit Deus pollutum esse & vitij cõtaminatum regẽ Sedechiã & magnates eius, cum illos tradidit Babylonijs grauitè affligendos, & lacerandos. Rex enĩ ille qui tunc gubernauit cælum

Esai. 1.

Gen. 49.

1. Par. 28.

Psal. 88.

Hieron.

Esai. 43.

culū reipublicæ tractabat, & multi ex nobilibus Hierosolymæ se tetrīs flagitijs imbuerāt, & falsi honoris specie decepti in dedecore volutati dignitatibus interperanter abutebantur. Quæ admodum qui persicum malum comedunt, solum pomū deorant, durā autē nucē eius foras proijciunt: sic multi ex magistratibus & reipublicæ muneribus accipiūt honorem & commodum tantum, labores autem dignitati copulatos reiiciunt. Itaque per regnum intelligitur rex, & per principes viri generis nobilitate clari. Nec mirum eos fuisse flagitiosos, siquidem rex erat flagitijs cōtaminatus. Nam quæ admodum umbra corporis obliqui obliqua etiam est: ita magnates regis impietatem sequuntur. Contrā verò de iusto rege ait psalmographus: Orietur in diebus eius iustitia. Vel ut transferri etiā potest ex Hebræo: Florebit in diebus eius iustus. Nam ut alio psalmo dictum est: Iustus ut palma florebit. Vera est enim illa Ecclesiastici sententia: Qualis est rector ciuitatis, tales & habitantes in ea.

Similitudo

Similitudo

Psal. 71.

Psal. 91.

Gimel.

1. Reg. 16.

Psal. 74.

Psal. 43.

Ierc. 48.

1. Reg. 2.

Luc. 1.

Esa. 5.

Pagnin.

gui. Fortasse appellatur locus ille filius olei, propter oliuarum, quibus abundat, multitudinē & proceritatem. Vel propter reges & sacerdotes, qui ibi oleo vnguebantur. Vel quia inde exiit euangelica doctrina, quæ longē lateque propagata vniuersum terrarum orbem peruenit, & pinguem reddidit, qui antea aridus erat, & ob penuriam doctrinæ cœlestis siccitate laborabat. Fortasse alludit diuinus vates ad antiquum prouerbiū, cornu copie, vberiorum fructuum referto, ut sit sensus: Sita est Hierosolyma in loco, ex quo tanquam ex Amalthææ cornu omnem pinguem & fecundam fructuum vbertatem depromere possis. Perspecta fuit enim, & cognita terræ sanctæ fertilitas, quæ ob eā causam lacte & melle fluere dicebatur. Significari autem fertilitatem cornu illo copie indicat numismata Iulij Cæsaris, Musidij, M. Antonij, Domitiani quæ Antonius Zantanus, Vicus, Aeneas Vicus, & Hubertus Herbiopolita descriperunt, & excudi curarūt. Insuper accipitur cornu pro radio & splendore. Quā ob causam Moses cornibus insignitus depingitur, cum deberet splendidus depingi: cuius facies diuino lumine illustrata ad eō fulgentibus radijs micabat, ut populus Israeliticus eius splendorē ferre minimē valeret. Ita literæ diuinæ ca. 34. Exodi memoriæ prodiderunt. Id enim voluerunt significare cornibus hoc est splendore, quibus Moysis facies fulgebat: de quo ibi scriptū est: Ignorabat, quod cornuta esset facies sua. Quæ verba præclare septuaginta ita translulerunt: Nesciebat Moses glorificatum esse aspectum cutis faciei suæ. Has & alias significationes habet cornu: de quibus vide August. in psal. 117. & in Apoc. homilia. 11. Hierony. in Habacuc. 3. & in Ezech. 43. Arnobiū in psal. 68. & 111. Arctā in Apoc. 9. Basiliū in psal. 21. Ricardū de sancto Victore de vitio mutabilitatis. Sed hoc loco pro robore, seu regno accipitur à Ieremia. **¶ Auertit retrorsum dexteram suam à facie inimici.** Id est, subduxit Iudæis auxilium, cum peruentū fuit in hostiū cōspectū. Accipi dexterā pro auxilio indicat locus ille psal. 73. Vt quid auertis manum tuā, & dexteram tuam? De medio sinu tuo in finem. Subaudi, tolle illam. Ac si dicat diuinus vates: Quare domine retrahis à me præsidium tuum? Profer ex sinu tuo manum adiutricem, & nobis fer opem. Et psalmo. 118. Fiat manus tua, ut saluet me. Vel accipitur manus pro supplicio: ut sit sensus: Auertit Deus supplicium & castigationem à Iudæorum inimicis. Accipi autem manū pro flagello indicat Iob capite. 13. cum ait: Ma-

1. Reg. 16. 4. Reg. 11.

Zantanus, Vicus, Hubertus

Exo. 34.

August. Hieron. Arnobi.

Arctas. Basilius. Ricard.

Psal. 73.

Psal. 118.

Iob. 13.

Iob. 19. Psal. 31. Soph. 1.

Daleth.

Psal. 7.

Psal. 131.

Ierem. 10.

3. Reg. 12. Psal. 86.

4. Reg. 8. Iob. 18.

num tuam longē fā à me. Et capite. 19. Manus domini tetigit me. Et psalmo. 31. Gratiata est super me manus tua. Et Sophoniæ primo: Extendit manum meam super Iudam. **¶ Et succedit in Iacob quasi ignem flamma: deuoratis in gyro.** Id est, & accedit in populo Israelitico calamitatem instar ignis ardentis, qui non ex vna aut altera parte, sed vndiq; omnia circū quæque consumit. **¶ Tetendit arcum suum.** Arcus est instrumentū iaculandi, quo hostis solet in prælio pugnare. Tunc autem eum tetendit, cum sagittas emittit. Comparat Ieremias calamitates Iudæorum sagittis, quibus Deus eos transfigebat. Ita psalmographus: Arcum suum tetendit, & parauit illum: & in eo parauit vasa mortis: sagittas suas ardentibus effecit: Vasa mortis appellat sagittas, quas ait, Deum in ardentibus odio, & ira, & cæteris flagitijs emisisse. Vt ionem Dei impijs proximam describit his verbis David: **¶ Quasi inimicus: Quia pœnam inferebat: cum tamen illud ex iustitia, charitateque ad animarum vtilitatem efficeret.** **¶ Firmavit dexteram suam quasi hostis.** Firmavit & roboravit dexterā suā, ut instar hostis grauius vulnerantis nos durius feriret. Diuinam indignationem comparauit proximē arcui à longē percutienti, nunc manū e propē flagellanti. Diximus paulò antè, manum accipi pro flagello. Vnde firmare manum super aliquem, est illum grauius percutere. Sensus est: non solum manum suam à nobis retraxit, ut nō staret pro nobis, sed etiam stetit ab hoste contra nos. **¶ Occidit omne, quod pulchrū erat in tabernaculo filie Sion.** Hoc est, perdidit, quicquid pulchrū erat in templo Hierosolymæ. Accipitur tabernaculum pro templo, ut psal. 131. Introibimus in tabernaculū eius, adorabimus in loco, vbi steterunt pedes eius. Et Ieremiæ. 10. Tabernaculum meū vastatum est. Vel accipitur tabernaculum pro vrbe. Et tunc idem est, in tabernaculo filie Sion, ac in ciuitate Hierosolyma. Accipi autem tabernaculū pro vrbe indicat caput 3. Reg. 12. lib. 3. Regū: Vade in tabernacula tua Israel. Et psalmo. 86. Diligit dominus portas Siō super omnia tabernacula Iacob. Hoc est, plusquā omnes Iudæorū ciuitates. Vel vtitur hic Ieremias singulari pro plurali, & per tabernaculum intelligit domos, ut. 4. Regum. 8. Populus autē Israel fugit in tabernacula sua. Et Iob decimo octauo: Habitent in tabernaculo illius socij eius, qui non est. Id est, habitent in domo illius socij eius, qui iam non extat, qui iam ex vita mi-

grauit. Vel ut potest etiam verti: Habitent in domo illius socij eius, qui non est. Ac si dicat: Habitent alij in eius domicilio, quoniam in illud ex rapinis constructū. Vel accipitur ibi tabernaculum pro sepulchro, ut sit sensus: Sepeliatur ipse, & in sepulchro illius socij eius simul condantur. Ipsi humo infecta in ipsum vulg contegatur, & amici eius eodē loco mandentur. **¶ Factus est dominus velut inimicus.** Iuxta illud Esaia. 63. Ipsi ad iracundiam prouocauerunt, & afflixerunt spiritum sanctum eius: & ipse conuersus est eis in inimicum, & debellauit eos. **¶ Precipitavit Israël.** Id est, perdidit Deus populum Israeliticum. **¶ Dissipauit munitiones eius.** Id est, diruit munitiones Hierosolymæ. **¶ Repleuit in filia Iudæ humiliatum & humilitatem.** Auxit in vrbe Hierosolymæ afflictos, ut vniuersus sexus. Poteris vertere: Propagauit in teorem, & tristitiam filie Iudæ. Iohannes Benedictus habet ad marginem: Multiplicauit in filia Iudæ luctum & lamentum. Ilidorus Brixianus vertit: Repleuit fillam Iudæ lamentatione & luctu. **¶ Et dissipauit quasi hortum tentorium suum.** Hoc est, euertit Deus templum suum, ac si esset hortus fragili maceria septus. Nomine tentorii templum significatur. Poteris per tentoriū intelligere Hierosolymā, ut sit sensus: Detruxit quasi horti tugurium ciuitatem suam. Vel sic: Dissipauit Hierosolymam, quæ instar horti amoenissimi iucundissima erat. **¶ Demoluit est tabernaculum suum.** Euertit ciuitatem suam. Eadem est sententia cum superiore: Diuus tamen Hieronymus per tentorium intelligit tabernaculum Moysis, per tabernaculum verò templum Salomonis. **¶ Obluioni tradidit dominus in Sion festiuitatem & sabbatum.** Cessare facit Deus in templo solennia legalia. Cum enim non esset templum, nulla solennia celebrabantur. Idem dixit capite superiore: Via Sion lugent, eo quod non sint, qui veniant ad solennitatem. **¶ Regem & sacerdotem.** Ad regem pertinebat ciuitatem regere, & defendere, & populum tueri. Sacerdotis autem præcipuæ partes erant, populum docere, & Deo in templo ministrare, legem eius interpretari, & omnes iuxta illam erudire. Ut natura humorum ad vim vitalem arboris posuit in eius radice, & medulla, ut inde ad ramos deduceretur: sic Deus voluit, ut in sacerdotibus vis esset sapientie, ut inde tanquam ex radice in populum perueniret, Et quæ admodū sanguis est in epate, & per

similitudo
Esa. 63.
Esa. 63.
Esa. 63.
Bened.
Brixianus
Vall.
Hieron.
Sup. 1.
Similitudo
Deme.
Iob. 18.

Similitudo tanquam ex fonte deriuatur ad venas exple-
 ndas, membraque nutrienda: sic vera ac saluta-
 ris doctrina debet esse in eo, qui fungitur sacer-
 dotio, ex quo in populu deriuetur, & circum-
 fundatur. Labia eam sacerdotis, vt ait Mala-
 chias capite secundo, custodiunt scientia, & le-
 ge exquirunt de ore eius. Idē vult significare
Mala. 2. Aggeus cap. 2. cum ait: Interroga sacerdotē le-
Agg. 2. ge. Et diuus Paulus ad Ephesios quarto: Ipse
Ephes. 4. dedit quosdā quidē apostolos, quosdā autē, p-
 phetas, alios verō euāgelistas, alios autē pasto-
 res, & doctores. Non ait alios autem pastores,
Ierem. 3. alios verō doctores: sed alios autem pasto-
 res & doctores: quia qui pastor est, magister ef-
Similia. se debet. Ideo ait Deus apud Ieremiam: 3. Da-
 bo vobis pastores iuxta cor meum: & pascent
 vos scientia & doctrina. Sacerdos sine scientia
Malac. 2. est sō sine luce, nauis sine gubernaculo. Tu au-
 tē aduerte: Non ait Malachias: Labia sacerdo-
 tis proferunt scientiā: sed custodiunt. Custodi-
 re enim scientiam est non solum illam habere,
1. Cor. 4. sed iuxta illam viuere. Nā vt ait apostolus capi-
 te. 4. prioris ad Corinthios: Non in sermone re-
 gni Dei est, sed in virtute. Dæmones multa
Plato. sciunt; dicunt eum à verbo dæmo, quod idē
 est Græcè, quod scio Latinè. Vnde Plato in
Lactan. Cratylo ait dæmones à peritia rerum esse nun-
Capell. cupatos: quem secutus est Lactātius, & Capel-
Chalci. la, & Chalcius in Timæum Platonis. At quid
 illis prodest scientia, quando quidē supplicio æ-
 terno cruciantur? Habet scientiam à charitate di-
 iunctā, ideo sunt superbia elati: nā vt diuus ait
August. Paulus cap. 8. prioris ad Corinthios: Scientia in-
 flat. Quod diuus Augustinus libro. 9. de ciuita-
Similitudo te Dei interpretatur, quando est à charitate se-
 parata. Quemadmodum setaciū, quod alij cer-
 niculū vocāt, puram projicit farinā, surfures au-
 tē retinet: ita magistri docti sed impij bonā p-
 ferūt doctrinā, sed retinēt impietate. Sunt scientia
 præditi, sed maleficijs pascuntur. At veri sa-
 cerdotes debent habere scientiam cum virtute
 copulatā: præsertim scientiā diuinæ legis, in qua
 sunt alios instructuri. Nec rex debet esse ab hac
 scientia alienatus: nam quondā cum ei diade-
 ma regium capiti imponebant, supra illud diui-
4. Reg. 11. ne legis librū collocabāt. Capite enim. 11. lib. 4.
 Regū scriptū est: Produxitq; nimirū Ioiadas,
 filiū regis, & posuit super eum diademā, & tes-
 timoniū fecerūq; eū regē. Vbi nomine testi-
Deute. 17. monij diuina lex significatur. Et capit. 17. Deu-
 teronomij præcipiebat Deus, vt rex describeret
 fibi legem Dei, quā secū haberet, legeretque
Matt. 15. omnibus diebus vitæ suæ. Aspicias igitur oportere
 non solum sacerdotes, sed etiam principes

esse instructos scientia, ne cæci duces cæcū po-
 pulum ducentes, alios præcipitent, & omnes in
 foueam cadant.
¶ Repulit dñs altare suum. Deseruit Deus aram
 sacrificiorū, quæ erat in templo Salomonio.
¶ Maledixit sanctificationi suæ. Id est aspernatus
 est templum suum, vbi ipse olim colebatur, Ita
 accipitur. 1. Machab. cap. 4. Viderunt sanctifi-
 cationem desertam, altare profanatu. Vel ma-
 ledixit, hoc est permisit, vt hostes maledicerēt,
 templumq; sanctum execrarentur.
**¶ Vocem dederunt in domo domini sicut in die solen-
 ni.** Id est Babyionij vociferati sunt in templo,
 facto strepitu & clamore, quemadmodū cum
 olim ad illud omnes Hebræi religionis gratia
 conuenirent, laudesque diuinas celebrarent.
¶ Cogitauit dominus dissipare murum filie Sion. De
 creuit Deus cogitatione eterna, quæ tempore
 statuto processit, euertere murum Hierosoly-
 mæ. Libr. 15. de ciuitate Dei cap. 25. ait in hunc
 modum Augustinus: Cogitatio verō Dei & re-
 cogitatio mutandarum rerum est immutabilis
 ratio. Neque enim sicut hominem, ita Deum
 cuiusquā facti sui pœnitet: cuius est de omni-
 bus omnino rebus tam fixa sentētia, quā cer-
 ta præscientia. Tu interim aduerte. Non ait:
 Dissipauit dominus: sed cogitauit dissipare:
 non enim id temerè fecit: sed de exitio hoc co-
 gitauit. Volens Sennacheribum multare. ait
 apud Esaiam cap. 14. Hoc est consiliū, quod co-
 gitauit. De illo ait Zacha. 1. capite: Sicut cogita-
 uit dñs exercitū facere nobis. Id quod nos su-
 mus imitaturi: non enim inconsideratē & incon-
 sultē, sed facta summa cogitationū sumus. Sup-
 plicium alijs nobis subiectis illaturi, & negotia
 nostra aggressuri. Vt factus prius panum cubi-
 to, & palmo metitur, & norma gypsoque des-
 cribit & delineat, & postea cædit atque scindit:
 ita nos debemus cogitationē & consiliū prius
 adhibere, remq; sapienter rationis regula di-
 metiri: ac postea abscindere & amputare. Sed
 etsi in alijs negotijs adhibēda est deliberatio,
 multō magis tñ in pœnis inferēdis. Cum enim
 iustitia ad se rapere, misericordia contrā reuo-
 care ad se videtur, fit, vt distrahatur in delibe-
 rādo animus, afferatq; ancipitē curā cogitādī.
 Sed debet se ad illā inclinare partē, vbi ratio-
 nē præpoderare intuetur. Itaq; nihil agēdum
 nobis est, quin prius de Deo & iudicio præce-
 dat cogitatio. Capite. 3. Prouerborū ait Salo-
Prou. 3. mō: In omnibus vijs tuis cogita Deum. Et. 28. Prou. 28.
Prou. 28. Viri mali non cogitant iudicium.
¶ Tetendit funiculum suum. Id est, expan-
 dit æquitatis suæ mensuram super impro-
 bos

bos Iudæos, vt pœna culpæ æquaretur iuxta il-
 lud Esaiæ. 27. In mensura cōtra mēsuram, cum
 abiecta fuerit, iudicabis eā. In mēsurā iustitiæ
 tuæ cōtra mēsurā flagitiorū eius. Theodoretus
 legit: Extendit mensuram: eamque ait esse
 iustam atque æquam sententiā. Alij pro fu-
 niculo vertunt normam, nimirū iustitiæ: quod
 in idem recidit. Ita potest intelligi Esaiæ illud
 cap. 34. Extendetur super eam mēsurā, vt redi-
 gatur ad nihilū, & perpendiculū in desolatio-
 nē. Nā funiculum accipitur pro linea plumbeū
 cylindrū appellum habente, quod perpendicu-
 lum appellatur: quo lapides à fabricatoribus
 sint necne rectæ, examinantur. Ita accipitur
 psal. 138. Semitam meam & funiculū meū inue-
 stigati. Acti dicat: Tu domine nosti viam vitæ
 meæ, & quicquid perpēdo, & cogitationis per-
 pendiculo examino. Potest locus ille ita etiam
 intelligi. Tu Deus sancte perspicias & cognos-
 cis, quando ambulo, & quādo iusto gradum. So-
 lēt enim, qui præclare currūt, sistere ad funicu-
 lū & terminū: quod Lusitanè dicimus, parar à
 ritca. Funiculi etiā & funes dicuntur diuisiones
 mensuræ, quibus agri & hæreditates diuidun-
 tur. Hinc effectum est, vt ipsam significēt hære-
 ditatē: vt psal. 15. Funes ceciderunt mihi in præ-
 claris. Hoc est, præclara mihi venit hæreditas.
 Est autē hoc de promptum ex historia Iosue,
 Iosue. 13. qui funibus agros metitus est, quos populo di-
 uidebat. Id cecinit his verbis diuinus ac regius
 vates psalmo. 77. Sorte diuilit eis terram in fu-
 niculo distributionis. Et quoniam mittere seu
 extendere funiculū est hæreditatē & possessio-
 nē tradere, fortasse id voluit Ieremias hoc loco
 significare, cum dixit: Tetēdit funiculū suum:
 hoc est, tradidit Deus Babyionijs Hierosoly-
 mæ possessionē. Poteris & rectissimè quidem
 nomine funiculi hoc loco intelligere flagellū,
 quod Deus ad percutiendam ingratham Hiero-
 solymam tetendit. Sequitur enim: Et non auer-
 tit manum suam à perditione. Hoc est, non ab-
 straxit manum suam à verberibus. Nihil omisit
 de iusta ac debita pœna. Funibus enim signi-
 ficantur flagella & supplicia & dolores, vt psal-
 mo. 118. Funes peccatorum circūplexi sunt
 me. Hoc est molestiæ quibus ab improbis ho-
 minibus affectus sum, me vndiq; exagitarunt.
¶ Luxit que antemurale. Hoc est præ euerfione
 lugere videbatur. Sic prima lamētatione: Viæ
 Sion lugent. Destructa mœnia ad luctum eos
 prouocabāt, qui ad illa aspiciebant. Simili mo-
 do Esaias. 24. Luxit, inquit, & defluxit terra.
 Antemurale est paruis vrbis ambitus lapideus
 extra murum. Quidam pro antemurali intelli-

gunt arces & propugnacula.
¶ Defixe sunt in terra portæ eius. Fuerunt eius por-
 tæ à locis suis amotæ, & in terrā proiectæ. Partī
 cula eius refertur ad murū, de quo proximè locū
 tenet. Velper portas quondā exerceri solebāt. In hanc
 significationē accipitur porta à Salomone cap.
 Prou. 22. cum ait: Nec cōteras egenū in por-
 ta, quia iudicabit dñs causam eius. Et Threno-
 rum. 1. Omnes portæ eius destructæ. Est igitur
 sensus: Omnia iudicia Hierosolymę iacēt in ter-
 ra fixa: quia iudices nō ad cœlū aspirāt, sed ad
 terrā: rebus terrenis implicātur, & proprijs e-
 molumentis omnia metiūtur. Huiusmodi iudi-
 ces similes sunt flateræ, quæ ad eā partē depri-
 mitur, vbi maius pōdus imponitur: nā obliui iu-
 stitiæ p illis ferūt lentētia, à quibus maiora mu-
 nera suscipiūt. Illos obiurgās psalmographus:
 Vsq; quo, inquit, iudicatis iniquitate, & faciē
 peccatorū fumitis? Sumere faciē peccatoris est
 imprōbis fauere, eorū gratiā pecuniāq; aucu-
 pari, ob eāq; causā innocētes opprimere. Fortaf-
 se per portas intelligit regē, qui in portis iudi-
 cia exercebat: per vctēs autē principes & ma-
 gnates, quibus rex cōfirmatur, sicut porta ve-
 ctibus. Id quod statim exponit dicēs: Regē ei⁹,
 & principes eius in gētibus. Subaudi, abduxit
 De⁹, quādo regē Hierosolymę Sedechiā, eiusq;
 nobiles ac optimates in Chaldeā relegauit.
¶ Non est lex. Id est, non est legis obseruātia: vel
 nō est, qui legē doceat. Paraphraſtes Chaldæus
 cōiungit hæc cū superioribus: ita enim habet:
 Rex eius & principes abducti sunt inter gētes,
 eo quod verba legis nō custodierunt.
¶ Non inuenerūt visionē à domino. Id est, nō inue-
 nerūt prophetiā à Deo: nō erant verē diuini va-
 tes, quibus Deus ventura indicaret.
**¶ Sederūt in terra, cōticerūt senes filie Sion, cōspers-
 erūt cinere capita sua: accincti sunt cilicis: abiecerūt
 in terram capita sua virgines Ierusalem.**
**¶ Defecerūt: prælachrymis oculi mei, cōturbata sunt
 viscera mea, effusum est in terra iecur meū super cō-
 tritionē filie populi mei, cum deficeret paruiulus & la-
 tens in plateis oppidi.**
**¶ Matribus suis dixerūt: vbi est triticū & vinū? cum
 defu erēt quasi vulnerati in plateis ciuitatis, cum ex-
 halarēt animas suas in sinu matrū suarū.**
**¶ Cui cōparabo te? vel cui assimilabo te filia Ierusa-
 lē? cui exequabo te, & cōiabor te virgo filia Sion?
 magna est enim vultus mare cōtritiō tua: quis medebi-
 tur tibi? ¶ Prophetæ tui viderūt tibi falsa & stul-
 ta: nec aperiebant iniquitatē tuam, vt te ad pœnitentiam
 prouocarent: viderunt autem tibi assumptiones
 falsas & eiectiones.**
¶ Plau-

Esai. 27. Theodor. Esai. 34. Esai. 138. Psal. 15. Iosue. 13. Esai. 14. Zacha. Psal. 77. Psal. 118. Esai. 24. Psal. 27. Iod. Capb. Lamed. Mem. Num. Plat.

frenū. Et Ambrosius libro. i. de officijs: Est ve- recūdia, inquit, pudicitia comes, cuius societa- te castitas ipsa tutior est.

Cap. 9. Desecerūt prae lachrymis oculi mei. Ostendit Ie- romias pietatē suā erga patriā, quā videbat euer- sam & auginopere afflictā. Capite. 9. dice- bat: Quis dabit capiti meo aquā, & oculis meis fontē lachrymarū? Et prima lamentatione: Ego plorans, & oculus meus deducens aquas. Ana- stasius Nicenus in libro quæstionū in scripturā quæstione. 8. cōparat pias lachrymas cum san- guine martyriū, quoniam utriūque ex nostra sub- stantia Deo offertur. Cæsarius Arelatēsis homi- lia. 34. quāntā remissionē ait esse lachrymarū profusionē. Marcus Eremita in libro de lege spiritali ait Deū esse, qui tāgit oculos cordis nostrū, cum in oratione lachrymas profundimus. In sanctorū scriptis passim piæ lachry- mæ laudantur.

Sup. 1. Conturbat a sunt viscera mea. Subaudi, propter acerbiſsimū dōlorē. Capite. 31. dixerat eadē ferē verba. Sed hæc perturbatio à pietate dima- nans, & ratiōnē non discedēs potest cū animi tranquillitate cōiungi. Perturbatio fugienda est illa, quæ ratiōnē nō patens animi quietē & secu- ritatē dimellit, & nullo modo cū vera cōstātia copulatur. Quæmodum remora in mari p- cellis agitato non sinit moueri nauem: sic cōstā- tia in mari calamitatum nō patitur animum à ratiōnis gradu dimoueri. Est autem remora exiguis piscis à remorādo dictus, q̄ nauē cui affixus fuerit, remoretur. Author est Plinius lib. 31. Quāquā ruant vēti, sæuiantq̄ procelle, tamē cogit itare nauigia, atque tēpestatum vi- res cōpelcit. Est quidē cōstātia veluti ancho- ra firma, quā nullum ferrū potest præcidere in uito viro cōstante, nulla tēpestas labefactare. Hæc oportet amplecti, & nūquā derelinquere: Nā vt Ecclesiasticus ait cap. 2. Væ his qui perdi- derunt sustinentiā. Et apostolus in priore ad Corinthios capite. 15. Itaq̄, inquit, fratres mei dilecti stabiles estote, & immobiles, abundātes in omni opere domini semper. Et Christus Deus noster apud Matthæum. 10. & Marcū. 13. Qui perseuerauerit vsque ad finē, hic salu⁹ erit. Hæc cōstātia munitus erat Ieremias, quāuis ei- us viscera conturbarentur.

Caesarius. Marc. profusionē. Marcus Eremita in libro de lege spiritali ait Deū esse, qui tāgit oculos cordis nostrū, cum in oratione lachrymas profundimus. In sanctorū scriptis passim piæ lachry- mæ laudantur.

Conturbat a sunt viscera mea. Subaudi, propter acerbiſsimū dōlorē. Capite. 31. dixerat eadē ferē verba. Sed hæc perturbatio à pietate dima- nans, & ratiōnē non discedēs potest cū animi tranquillitate cōiungi. Perturbatio fugienda est illa, quæ ratiōnē nō patens animi quietē & secu- ritatē dimellit, & nullo modo cū vera cōstātia copulatur. Quæmodum remora in mari p- cellis agitato non sinit moueri nauem: sic cōstā- tia in mari calamitatum nō patitur animum à ratiōnis gradu dimoueri. Est autem remora exiguis piscis à remorādo dictus, q̄ nauē cui affixus fuerit, remoretur. Author est Plinius lib. 31. Quāquā ruant vēti, sæuiantq̄ procelle, tamē cogit itare nauigia, atque tēpestatum vi- res cōpelcit. Est quidē cōstātia veluti ancho- ra firma, quā nullum ferrū potest præcidere in uito viro cōstante, nulla tēpestas labefactare. Hæc oportet amplecti, & nūquā derelinquere: Nā vt Ecclesiasticus ait cap. 2. Væ his qui perdi- derunt sustinentiā. Et apostolus in priore ad Corinthios capite. 15. Itaq̄, inquit, fratres mei dilecti stabiles estote, & immobiles, abundātes in omni opere domini semper. Et Christus Deus noster apud Matthæum. 10. & Marcū. 13. Qui perseuerauerit vsque ad finē, hic salu⁹ erit. Hæc cōstātia munitus erat Ieremias, quāuis ei- us viscera conturbarentur.

Effusum est in terra iecur meum. Id est, tanto angor dolore, vt videar iecur in terrā profun- dere. Iecur est veluti fons sanguinis, in quo vi- ta consistit. Vnde iecur effundere apud He- bræos est vitā amittere, aut saltem deficere & exanimari. Ac rūpere iecur alicuius est illū in- terficere: vt apud Oseā. 13. Rumpā interiorā ie-

coris eorum. Sed effusum esse iecur in terram, est nihil ex vitavelle, sed mortē & sepulchrum diligere: iecur enim est affectuū receptaculū.

Super contritione filie populi mei. Hoc est pro- pter dolorem, quo afficitur Hierosolyma.

Cum deficeret paruulus & lactens in plateis oppi- di. Cum infantes in plateis Hierosolymæ præ fame morerentur.

Matribus suis dixerunt: vbi est triticum & vinū? Mouet affectus describens puerorum famē ac Lamed. interitum. Ita i. frā capite. 4. Paruuli petierunt panē, & non erat, qui frangeret eis.

Cum deficerent. Id est, cū fame & angore implicati animam efflarent. Quidā publicē in foro, alij priuatim in sinu & amplexu matrum vitā amittebant. Ideo ait: Cū exhalarent ani- mas suas in sinu matrum suarum. Hoc est, cū inter brachia matrū vitalia lumina linquerent. Vel accipitur anima p desiderio, q̄ effundebāt in earū gremio, quæ eos genuerūt & educarūt.

Cui comparabo te? vel cui assimilabo te filia Ierusa- lem? Sensus est: Non inuenio ō Hierosolyma cui te possim in ærumnis tuis comparare. Solēt afflictī quodāmodo leuari mœrore, cū alios aspiciunt simili calamitate torqueri. At cū non inueniant sibi similes, summoperē cruciā- tur. Id accidebat Hierosolymæ, quæ in calami- tatibus omnes alias ciuitates superabat. Oppri- mebatur mirum in modum, nulloque modo re- sistebat dolori, quod ea solatia illā deficerent, quæ cæteris quarum sibi exemplaproponerat, in eadem calamitate non defuerunt.

Virgo filia Sion. Hoc est Hierosolyma. De hoc schemate locuti sumus paulō ante, & capite su- periore.

Magna est enim velut mare contritio tua. Compa- rat dolorem Hierosolymæ cum mari propter magnitudinem & tempestatē: mare enim om- nes fluuios, & aquarum congregationes & quā- titate superat & sæuitia. Imō ipsum mare pro ca- lamitate accipitur psal. 68. Veni in altitudinē maris, & tempestas demersit me.

Quis medebitur tibi? Quasi dicat, nullus præter Deum. Ideo ait capite. 31. Infanabilis plaga tua. Et Michæas. 1. Quia desperata est plaga eius.

Propheta tui viderūt tibi falsa, & stulta. Nō ait: propheta Dei: sed propheta tui, quia de fallis prophetis loquitur, qui nō spiritu Dei vaticina- bantur. Hi fallebant Hierosolymam, dicentes se videre res prosperas esse ei venturas, illam- que non esse scelerum pœnas daturam. Quod erat planē falsum & stultum. Ideo ait, viderunt tibi, quia diuini vates mentis oculis diuino lu- mine illustratis futura videbant. Quam ob cau- sam

1. Reg. 9. 2. Par. 9. Esai. 8. Esai. 28. Esai. 1.

Ezech. 13.

Similitudo

Matt. 5.

Similitudo

Ioan. 10.

Hebr. 5.

Ierem. 3.

Ioan. 10.

Ezech. 34.

Esai. 56.

Zach. 11.

sam videntes appellabantur: vt liquet ex capi- te. 9. lib. 1. Regum, & 9. lib. 2. Paralipomenon, & 8. ac. 28. Esaiæ, & multis alijs ex locis. Vnde visio idem est quod prophetia, & videre idem quod vaticinari, vt capite. 1. Esaiæ: Visio Esaiæ filij Amos, quam vidit super Iudam & Ierusa- lem. Et hoc loco: Viderunt tibi falsa & stulta. De his fallis prophetis ait Ezechiel capite. 13. Nunquid non visionem cassam vidistis, & diui- nationem mēdācem locuti estis? Et paulō post: Vident ei visionem pacis, & non est pax.

Nec aperiebant iniquitatem tuam. Hoc est, fla- gitia tua non reprehendebāt, nec te de illis ob iurgabant. Quin potius efferebant laudibus, quæ erant improbanda. Fingebāt se amicos, cū essent adulatores. Vt Patroclus bellum il- laturus omnia Achillis arma sibi vsurpauit præ- ter hastam, quod esset grauissima: sic adula- tores omnes amicorum qualitates imitari viden- tur præter reprehendendi libertatem. Huius- modi erant illius temporis prophetae, & præsi- des, & concionatores: non omnes, sed illi, in quos hoc loco inuehitur Ieremias. Quos uti- nam nonnulli nostri tēporis non imitentur. Ad eos pertinet docere veritatem, cohortari ad virtutem, reuocare à flagitijs, monere & re- prehendere improbos, laudare virtute prædi- tos, falsam lætitiā frangere arguendo, nimium mœrorem leuare consolando. Sunt enim sal- terræ, & lux mundi, ob eamque causam debēt alios cōdire, & illuminare. Quare sunt ad mu- nus hoc eligendi viri virtute & sapientia præ- stantes, quos postea nō pœniteat eleuisse. Quē admodū mulier quæ citta laborat, malos quos- dam cibos cupit, & ingerit, quos nō multo post euomit: sic populustemeritate aut improbitate ductus nonnullos euehit aliquādo ad dignita- tes & magistratus, quos paulō post reijcit & as- pernatur. Nec enim merita habebant, nec per ostium ingressi fuerant: ostium autem Chri- stus est, vt ipse apud Ioannem. 10. testificatur. Ac diuus Paulus cap. 5. ad Hæbræos: Nec quis- quam, inquit, sumit sibi honorē, sed qui vocat- ur à Deo tanquam Aaron. De bonis præfidi- bus illud intelligitur, quod ait Deus apud Iere- miam. 3. Dabo vobis pastores iuxta cor meum, & pascent vos sciētia & doctrina. Et apud Ioā. 10. Bonus pastor animam suam dat pro ouibus suis. De flagitiosis autem ait apud Ezech. 34. Væ pastoribus Israel, qui pascebāt semetip- sos. Et apud Esaiam. 56. Ipsi pastores ignorauerūt intelligentiam: omnes in viam suam declina- uerunt. Et Apud Zachar. 11. O pastor & ido- lum derelinquens gregem. Qui sint ad guber-

nandi munus eligendi indicat Moses capite Deutero. 1. cū ait: Date ex vobis viros sapien- tes & gnaros, quorum conuersatio sit probata in tribubus vestris, vt ponam eos vobis princi- pes. At propter populi peccata permittit De- principes impios clauum reipublice tenere. De illis ait ita ipse Deus apud Oseam. 8. Ipsi regna- uerunt, & non ex me: principes extiterunt, & non cognoui. Vbi cognoscere idem est quod approbare. Volens Dauid ostendere se non vsurpasse regnum, sed fuisse à Deo in regia di- gnitate constitutum, psalmo secundo, ait: Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctū eius. Sed hæc multō proprius de Christo, quàm de Dauidē dicuntur. Et psal. 4. ait idē Dauid: Quoniam tu domine singulari- ter in spe cōstituisti me. Sed quid refero Dau- idē fide præcellētē, & sanctitate præstantē? Iu- lius Cæsar fide veri Dei destitutus nitebatur suadere populo, se esse à Ioue, quē summū Deū esse existimabat, in suprema imperij dignitate collocatum. Excudi enim fecit numisma, vbi sculpta est aquila afferens è cœlo à Ioue coro- nā ad ipsum Cæsarē missam: quæ erat imperij hieroglyphicū. Quod numisma describit in ip- sius Cæsaris historia Hubertus Herbipolita. Da- bat operā, vt ostēderet, se esse diuinitus in sum- ma dignitate cōstitutū: innuēs eum tātū, qui ob meritorū ornāmēta fuerit magistratū adep- tus, reipublice gubernaculū iuste ac sapiētē tra- ctare. At prælides Hierosolymæ falsi vates nō populū gubernabāt, sed fallebant: & tamē eos populus sequebatur, mirisque laudibus effere- bat. Hæc est enim impiorū cōditio & cōsuetu- do, flagitiosos præfides nimio obsequiō tyeri, & magnis laudū præconijs celebrare, eos autē qui iustitiā colūt & religionē, qui & sapiētia & virtute sunt præditi, volūtq̄ omnia ad certam rationis normā dirigere, reijciūt læpenerō, & odio prosequuntur. De illis detrahūt, eis inui- diā conſant, & perniciē machinantur.

Viderunt tibi assumptiones falsas, & eiectiones. Id est, vaticinati sunt tibi, alios assumēdos esse à Deo, & ab illo protegēdos, nimirū Hebræos, alios verō eijciēdos & superādos, nimirū Baby- lonios. Quorū vtrunq̄ multō aliter euenit. As- sumptio accipitur p defensione seu clypeo: nā psal. 88. vbi nos habemus: Quia domini est as- sumptio nostra: habet trāslatio Hierony. Quia à dño est ptectio nostra. Ac si dicat: Defensionē nostrā Deo debem⁹. Vel per assumptiones fal- sas intelliguntur vaticinationes. Nā apud Ma- lachiā ca. 1. vbi editio vulgata habet: Onus ver- bi domini ad Israel: habet trāslatio septuaginta- inter-

Deut. 1. Ose. 8. Psal. 2. Psal. 4. Huber.

Huber.

Psal. 88.

Hieron.

Malac. 1.

Interpretu: Assumptio verbi domini super Israēl. Vbi aspicias vaticinationē que onus dicit, assumptionē appellari, quod eā diuini vates à Deo assumāt. Est igitur sensus: Prædixerūt tibi vaticinationes falsas, & deiectiones à recta via: fefellerūt te falsis oraculis, quibus te à via recta deiecerūt. **Brixia.** Brixianus habet: Viderūt autē tibi prophetias falsas, & eiectiones. Hoc est, tibi falsa prædixerūt, ppter que eiecta es in calamitosum exiliū. ¶ **Plausērūt super te manibus omnes trāsēntes per viā.** Omnes viatores ruinas & calamitates tuas vidētes læticia gestiebāt, tibiq; insultabāt. Plaudere manibus est gaudiū plausu manū exprimere. Ita accipitur psal. 46. Omnes gētes plaudite manibus: iubilate Deo in voce exultationis. Verba sunt apostolorū, quos diuinus vates inducit loquētes, omnesq; nationes ob Christi regnū, eiusq; ascēsum in cœlū ad lætitiā cohortātes. Sed duplex est hic plausus, alter cum laude & gratiarū actione cōiunctus, qualis est hic, de quo loquit psalmographus alter cum ludibrio & irrisione: de quo ait Ecclesiasticus. 12. Suffodiet plantas tuas, caput tuū mouebit & plaudet manu, & multa susurrans cōmutabit vultū suū. Et huiusmodi est plausus, de quo hic loquitur Ieremias. ¶ **Sibilauerūt, & mouerūt capita sua super filiā Ierusalem.** Idest, illudentes irriserunt Hierosolymā. Sibilare & mouere caput signa sunt iocantis, & per ludibriū cōtēnētis. Ita accipitur sibilare ca. 9. libr. 3. Reg. Omnis qui trāsierit per eā stupebit, & sibilabit. Eodē modo Sophonię. 2. Similiter mouere caput: vt psal. 21. Omnes vidētes me deriserūt me: locuti sunt labijs, & mouerūt caput. Id quod hoc loco ait Ieremias, prædixerat regius ac diuinus vates his verbis psal. 43. Posuisti nos opprobriū vicinis nostris, subsannationē, & derisum his, qui sunt in circuitu nostro. Posuisti nos in similitudinē in gētibus, cōmotionē capitis in populis. Vbi per similitudinē significatur prouerbiū: ac si dicat: traduxisti nos gētibus in fabulā. Et psal. 78. Facti sumus opprobriū vicinis nostris, subsannatio & illusio his, qui in circuitu nostro sunt. Eos hoc loco notat Ieremias, qui prauo ingenio ducti aliorum calamitatibus exultant, nullaque erga alios benignitate vtūt. Vt nonnullæ arbores cōplectētē se vitē præfocāt & exiccāt, ne amœna fiat & fructuosa: sic improbi homines & sua pte natura malefici viros excellētis ingenij, & ad excelsas res natos premūt & extinguūt, ne quando efflorescāt, & ad honores & dignitates euehantur. ¶ **Perfecti decoris.** Hoc est pulcherrima, & ornatissima, & celeberrima. De illa ait

Esaías cap. 22. Vrbs frequens, ciuitas exultans. **Esaías. 22.** ¶ **Gaudiū vniuersę terrę.** Subaudi, Iudææ. Id voluit psalmographus his verbis significare: Fūdatur exultatione vniuersę terrę mōs. Siō, latera Aq̄ilonis, ciuitas regis magni. Sed ego existimo ideo diuinum citharœdū appellasse Hierosolymā gaudiū vniuersę terrę, quia in illa Christus dñs docuit euāgeliū, & ex illa in omnes terrarū oras effluxit. Vnde vera religio & oblectatio mortalibus immortalis dimanauit. ¶ **Aperuerūt super te os suū.** Hoc est cōuitijs, ludibrijs & maledictis te vulnerarunt. ¶ **Dixerunt: deuorabimus.** In Hebræo est deuorauimus: sed ponitur præteritū pro futuro more linguę sanctę: vel p̄ imperatiuo: Acti dicat: Dixerūt: deuoremus. Hoc est penitus destrua mus. Deuorare aliquē est illū penitus perimere, vt cap. 7. Deuteronomij: Deuorabis omnes populos, quos De⁹ tuus daturus est tibi. **Etpsal. 13.** Qui operātur iniquitatē, qui deuorāt plebē meā: sicut escā panis. Et primo Esaia: Regionē vestrā corā vobis alieni deuorāt. Et dñs Iesus de scribis loquens: Qui, inquit, deuorant domos viduarum. **Deuter. 7.** ¶ **Fecit dñs, quę cogitauit, cōpleuit sermonē suum, quę præceperat à diebus antiquis: destruxit, & non pepercit: & latificauit super te inimicum, & exaltauit cornu hostium tuorum.** **Psalm. 13.** ¶ **Clamauit cor eorum ad dominum super muros filię Siō: deduc quasi torrētē lachrymas per diē & noctē, nō des requiē tibi, neque taceat pupilla oculi tui.** **Esaías. 1.** ¶ **Consurge, lauda in nocte in principio vigiliarum: effunde sicut aquā cor tuum ante conspectum domini: leua ad eum manus tuas pro anima parvulorum tuorum, qui defecerunt in fame in capite omnium cōpitorum.** **Mar. 12.** ¶ **Vide domine & cōsidera, quę vindemiaueris ita, ergo ne comedēt mulieres fructū suum, paruulos ad mēsūrā palmę: si occiditur in sanctuario domini sacerdos, & propheta?** **Luc. 20.** ¶ **Iacuerunt in terra foris puer & senex: virgines meę & iuuenes mei ceciderunt in gladio: interfecisti in die furoris tui, percussisti, nec misertus es.** **Ysaías. 47.** ¶ **Vocasti quasi ad idē solennē, qui terrerēt me de circuitu, & nō fuit in die furoris domini, qui effugeret, & relinqueretur: quos edueaui & enutriui, inimicus meus consumpsit eos.** **Ysaías. 47.** ¶ **Fecit dominus.** Hoc est, euertit Hierosolymā, quę admodū statuerat. Nemo igitur poterat de fendere illam. Capite. 14. ait Esaías: Deus exercituū decreuit, & quis poterit infirmare? **Deuter. 27.** **Quem prædixerat.** Subaudi per diuinos suos vates: nimirum per Mosē cap. 27. & 28. Deuteronomij. Et per Esaia, & Ieremiā, & alios, & 28. multis

multis in locis. ¶ **Exaltauit cornu hostiū tuorū.** Extulit potētiā & fortitudinē inimicorū tuorū. **Ysaías. 47.** ¶ **Clamauit cor eorū ad dominū super muros filię Siō.** Cor Babyloniorū clamauit aduersus Deū, & nō potuisset eripere muros Hierosolymę. Sibi Babylonij victoriā tribuebant, non Deo: imō illum execrabantur. Vel refertur hoc ad Iudæos: vt sit sensus. Clamores profuderunt ex corde ad dominum propter murorum Hierosolymę euerisionem. **Ierem. 14.** ¶ **Deduc quasi torrētē lachrymas per diē & noctē.** Subaudi, o tu Ieremia. Secū loquitur diuinus vates, qui capit. 14. dicebat: Deducāt oculi mei lachrymā per noctē & diē, & nō taceāt: quoniā cōtritione magna cōtrita est virgo filia populū mei. Vel loquitur cū viatore, quē ad lachrymas fundendas inuitat. Sūt, qui totā hęc orationem sic ordināt. Clamauit cor eorū ad dominū: O mure filię Siō, profunde lachrymas instar torrētis die ac nocte. Et ita est personā fictio, quę dicitur profopocēia, figura in diuinis literis vsitata. Muro enim tribuit sensum, & lamentationē, & humanos affectus. Simili modo Esaías vrbē Babylonē alloquēs cap. 47. Descende, inquit, sede super terram virgo filia Babylon. Et psal. 18. Cœli enarrāt gloriā Dei, & opera manū eius annūtiat firmamētū. Sed ibi per cœlos possunt intelligi viri pij ad cœlū aspirantes, qui cœlū ipsum repræsētāt instar speculi versus cœlū positi, in quo cœlū ipsum conspiciunt. Nā paraphrasis Chaldaica habet: Qui cœlū suspiciūt, cognoscūt gloriā Dei: & opera manū eius annūtiat, quę in aere apparēt. Itaque nomine cælōrū illi intelligūtur, qui in terris vitā calitū imitātur. Nā id q̄ sequitur: In omnē terrā exiuit sonus eorū: diuus Paulus cap. 10. epist. ad Romanos de apostolis virisq; apostolicis interpretatur. Loquitur igitur Ieremias cū muro vr̄bis, aut secū, aut cū viatore. Sed rectius est, meo quidē iudicio, dicere, voces has esse ad ipsam Hierosolymā emissas, propter verba quę versu pximo sequūtur: Cōsurge, lauda in nocte: quę sine dubio ad ipsam diriguntur. **Exo. 14.** ¶ **Neque taceat.** Id est, nō cesset plorare: nō desinat à lachrymis: non quiescat. Tacere enim idē est aliquādo quod quiescere: vt Exod. 14. Dñs pro vobis pugnabit, & vos tacebitis. Et psal. 49. Hęc fecisti, & tacui. Et Threnorū. 3. Se debet solitari, & tacebit. Et Marc. 4. Dixit mari: tace. **Psalm. 49.** ¶ **Consurge, lauda in nocte.** Hierosolymā alloquitur, quā inuitat ad cōsurgendū ex deuidia & vitijs: & ad laudes diuinas cōmēdas. Eā hortatur, vt in medijs calamitatibus ad Deū aspiret,

cui gratias agat, & eam in hoc seculo iuste & misericorditer castigauerit. **Mich. 7.** ¶ **In nocte.** Hoc est in calamitate tua. Vel tēpore nocturno, q̄ est ad preces & cōtēplationem aptissimū: tūc enim quietiores sunt sensus, & mēs aptius fertur in Deū. Vnde Esaías cap. 26. **Esaías. 26.** Anima mea, inquit, desiderauit te in nocte. Et lux mea est. Et Dauid psal. 118. Memor fui nocte nominis tui dñe. Et iterū: Media nocte surgebā ad cōfitendū tibi. Et psal. 76. Meditatus sum nocte cum corde meo. Et. 41. In die mandauit dñs misericordiā suā, & nocte canticum eius. Hoc est, dixit Deus, vt die opera misericordię exerceamus, nocte autē cāticis spiritua libus, pre cibis & meditationib⁹ operā dem⁹. Vel ponitur præteritum p̄ futuro, vt sit sensus: Nunc angor calamitatibus & molestijs: sed veniet tēpus felix, cū Deus in die, hoc est in illa p̄speritate mittet ad me misericordiā suā, hoc est rerum secundarum abundantiā. Sed interim hac ærumnarum nocte nō intermittā cāticum eius: Deum meum hymnis ac laudibus celebra bo. Vbi nox accipitur p̄ calamitate: vel p̄ tēpore nocturno ad Deū quærēdū & inueniēdū accōmodatiore: nā à negotijs humanis abstracti melius Deū quærimus, quā cū illis implicamur. Sed dices, sp̄sam. 3. Cāticorum capite dixisse: In lectulo meo per noctē quærēti, quē diligit anima mea: quærēti illum, & nō inueui. Verum est: sed ibi accipitur nox p̄ tenebris ignoratię, de quā ait Sapiēs: Vinculis tenebrarum, & lōgē noctis cōpediti. Et apostolus. 13. cap. ad Romanos: Nox præcessit, dies autē appropinquauit. Et Ioā. 1. Lux in tenebris lucet, & tenebrę eum nō cōprehēderunt. Magna enim fuit Iudæorum ignoratiā Christum nō recepisse. Eā ob causam tunc sp̄sa nō inuenit sponsum, quia eū nocte ignoratię, & in lectulo suo, hoc est prudētia carnis nō spirit⁹ quærēti. Quādiu enim Iudęorum Synagoga legis literę adhæsit in vmbri veterum ceremoniarum quiescens Christum nō inuenit, quia illum in spiritu & veritate nō quærēti. Possunt tamē verba illa nō ad veteris Synagoga statū refetri, sed de statu fidelium animarum explanari, quādo ab illis dilectus sp̄sus Christus videtur se subducere, ad maioris desiderij flāmas in illis excitādas & accēdēdas. Ac tunc sensus est. In lectulo cōficiētię meę, in nocte afflictionum meārum quærēti Christum, qui me à molestijs liberaret: sed ille visus est tunc me reliquisse, vt me ardentiore desiderio inflammarēt. **Psalm. 76.** ¶ **In principio vigiliarum:** Hoc est celeriter & expeditē.

Cant. 3. **1. Cor. 1.** **Psal. 41.** **Psal. 61.** **1. Reg. 1.** **Luc. 7.** **Exod. 17.** **Esai. 1.** **Psal. 142.** **Psal. 62.** **1. Tim. 2.**

peditè. Solebant veteres noctem in quatuor vigiliis excubiasque diuidere, iuxta quatuor custodias eorum, qui ciuitatem seruabant: de quibus dictum est Canticorum. 3. Inuenerunt me vigiles, qui custodiebāt ciuitatem. Monemur hoc loco, vt in medijs ærumnis, & tempore opportuno diligenter surgamus, ad Deum mentem extollamus, & ardentè aspiremus. Ipse enim est, vt diuus ait Paulus in secunda ad Corinthios, pater misericordiarū, & Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra.

¶ *Effunde sicut aquā cor tuū in cōspectu domini.* Hoc est, aspira toto animo, summaq; deuotione ad Deū. Effundere sicut aquā cor ad Deū, est animū quodāmodo cōtractū dilatare, & ad Deū cū impetu emittere instar aquæ cōclusæ, quæ aperto foramine tota vehemēter effunditur. Id tū fit, cū laxatis habenis omnē amorē, omnia desideria, oīs affectus ad Deū ipsum profundimus. Ita accipitur apud psalmographum psal. 41. Hæc recordatus sum, & effudi in me animam meam. Et. 61. Effundite corā illo corda vestra. Et capite. 1. lib. 1. Regum vbi ait Anna: Effudi animam meam in cōspectu domini. Fortasse hoc Ieremiæ loco effundere sicut aquam cor, est lachrymas ex intimo corde deducere, & ipsum cor veluti in fontem piarum lachrymarum conuertere. Id fecit Maria Magdalena, quando lachrymis pedes domini nostri rigauit in domo pharisæi, vbi dominus ad prandium sedens piis illas Magdalene lachrymas magis quā pharisæi epulas approbavit.

¶ *Leua ad eum manus tuas.* Hoc est, ora Deum affectu vehemente. Leuare manus ad dominum est fundamentum preces dispositio, quæ deuotionem conseruat & auget. Capite Exodi. 17. cū leuaret Moses manus, vincebat Israel. Apud Esaiā. 1. dicebat Deus impijs Iudæis: Cū extēderitis manus vestras, auertā oculos meos à vobis. Dauid psal. 142. Expandi, inquit, manus meas ad te. Et psal. 62. In nomine tuo leuabo manus meas. Et apostolus capite. 2. prioris ad Timotheum: Volo viros orare in omni loco leuantes puras manus sine ira & disceptatione.

¶ *Pro anima paruulorum suorum.* Hoc est pro vita. Vel ad literam pro anima: vt qui iam vitam amittebant corporis, animas saltem saluarent. Sensus est: Ora Deum vt eorum animæ in sinu Abrahæ recipiantur.

¶ *In compitis.* Hoc est in quadriuijs. Viæ sunt, ad quas quatuor vijs itur, quæ dicuntur compita, quod à multis petantur.

¶ *Vide domine, & considera, quem vindemiaueris.* Superiore capite dixerat: Quoniā vindemiauit me dñs. Vbi poteris videre, quæ ibi obseruauimus. ¶ *Ergo ne comedent mulieres fructum suum?* Quali dicat: Nunquid hoc sustinebis, vt mulieres fame coactæ comedant filios suos infantes vnius palmi? Fortasse nonnullæ mulieres pepererūt ante tempus factus imperfectos, quos præ fame comederunt. In Samaria tempore regis Iorā mulier quedam comedit filium suū, vt capite. 10. lib. 4. Regum proditū est memo. 4. Re. 10. rix. Idem accidit in oblidione Hierosolymæ per Romanos, vt Ioseph⁹ & Egesipp⁹ testatur. ¶ *si occiditur in sanctuario domini sacerdos & propheta!* Hoc ait per admirationem: quasi dicat: Fuit ne hoc vnquā auditum, interfectos esse in templo domini sacerdotes & diuinos vates! ¶ *Iacuerunt in terra foris.* Iacuerunt insepulti extra domos. Potest verti: Iacuerunt humi in plateis. ¶ *In die furoris tui.* Id est in tempore seueritatis diuinæ tuæ iustitiæ. ¶ *Nec misertus es.* Subaudi differendo pœnam. Aliàs tamen illorum misertus est, est enim eius iustitia cum misericordia coniuncta. Et in omnibus operibus misericordia vitur. Vnde Dauid psalmo. 144. Miserationes eius super omnia opera eius. Vbi pro super vertit Hieronymus in. Et Habacuch: Cū iratus fueris, misericordiæ recordaberis. Vel vt verti etiam potest: Cū iratus fueris, amoris recordaberis: nimirum eius, quo omnia diligis, quæ fecisti.

¶ *Vocasti quasi ad diem solennem, qui terrent me de circuitu.* Verba sunt Hierosolymæ, quorum hic est sensus. Tu domine vocasti ad bellum hoc ad exitium meum tanquam ad festū solenne inimicos meos, qui erant in circuitu mei, vt me terrent, & vastarent. Hoc ideo ait, quia ex regionibus vndique Hierosolymæ vicinis venerunt multi cum Chaldæis eā euertere cupientes, tanto gaudio exultantes acsi ad solennia celebranda venirent. Verba illa: Qui terrent me de circuitu: possunt hunc habere sensum. Qui mihi terrorem incuterent in circuitu, hoc est in oblidione. Ita ei dixerat Deus apud Esaiam. 29. Circundabo quasi sphæram in circuitu tuo: & iaciam contra te aggerem, & monumenta ponam in oblidionem tuam. ¶ *Et non fuit.* Subaudi de Hebræis Hierosolymæ, qui euaderet. ¶ *Inimicus meus.* Hoc est exercitus Chaldeorum.

Observationes ex Hebræo in secundam Lamentationem.

Ion. 2. **Cant. 1.** **Psal. 37.** **Psal. 111.** **Psal. 12.** **Esai. 49.**

NON est recordatus scabelli pedum suorum. Pro recordari est in Hebræo verbum זכר Zacar, quod significat recordari, & memorē esse, vt Ionæ. 2. Domini recordatus sum. Et Cantic. 1. Exultabimus, & lætabimur in te memores huberum tuorum super vinum: pro quo poteris vertere: Memores amorum tuorum, qui sunt suauiores vino. Sed quia verbum hoc significat quoque redolere, vertunt nonnulli: Redolent amorēs tui plusquam vinum. Et quia significat etiā prædicare, vertunt alij: Prædicabimus amorēs tuos vino præstantiores. Ea vitur Dauid psal. 37. cū in eius inscriptione ait: Psalmus Dauid in rememoratione. Pro quo poteris recte etiam transferre. Ad cōmemorandum, subaudi peccata sua, & supplicia, quibus ob ea cruciebatur: vt ex psalmi contextu videre licet. Hinc Zecer significat memoriam, vt psalm. 111. In memoria æterna erit iustus: ab auditione mala non timebit. Acti dicat: vir iustitia & pietate munitus nunquam decedet à memoria Dei: semper Deus illius recordabitur: eam ob causam non ita timebit auditionem rerum aduersarum, vt ab animi tranquillitate depellatur. Qui enim iustitiam colunt & pietatem, nullis calamitatū fulminibus, nullis improborum hominum oppugnationibus franguntur, quia sciunt Deum esse perpetuò ipsorum memorem, eorumq; erūnas, & tolerantiam, & animi firmitudinem intueri. Sed dices, diuinum psaltē. 43. psal. inducere viros iustos & pios ita Deum alloquentes: Exurge, quare obdormis domine, exurge, & ne repellas in finem. Quare faciem tuā auertis obliuisceris inopiā nostrā, & tribulationis nostræ. Et ipse Dauid omni iustitia & sapientia præstanti psal. 12. periculis vndiq; cinctus, & in acerbis calamitatibus versatus has voces ad dominum emittit: Vsq; quo domine obliuisceris mei in finem? vsquequo auertis faciem tuam à me? At etsi Deus videtur ad tempus hominum obliuisci virtute præcellentium, quod eos permittat à sceleratis affligi, rerumque aduersarum ictibus vulnerari, semper tamen eos memoria complectitur, omnīque rerum eorum recordatur. Sed vult eos aliquando ad illustriorem meritorum coronā exercere, atq; per varios casus & acerbis calamitatum angustias ad vitam ducere sempiternam. Ipse enim ait apud Esaiam. 49. Nunquid obliuisci potest

mulier infantis sui, vt nō misereatur filij vteri sui? Etsi illa oblita fuerit, ego tamē nō obliuiscar tui: ecce in manibus meis descripsi te. Hoc vltimū dicit, quia quando aliquid volumus memoræ mādare, filum ligamus in digito, vel in manu signum aliquod describimus, vel in libro memoriæ exaramus. Ex quo effectū est, vt memoria quam Deus habet electorū suorū, liber monumenti vel memorialis appelletur. Ei⁹ meminit Malach. cap. 3. cū ait: Scriptus est liber monumenti corā eo timētibus dñm, & cogitantibus nomē eius. In eo enim scripti erant timentes Deū, & de illius nomine ac gloria cogitantes. Vbi p libro monumēti est in Hebraico Sepher Ziccarō, hoc est liber memoriæ, seu memorialis: Ziccarō enim à verbo hoc Zacar deriuatur. Impij vidētes viros pios affligi & lacerari, existimāt Deū nullā eorū tenere memoriā. Contrā verò diuinus vates testificatur, eū nunquā illorū memoriā deponere, qui illos diligit, illorū gemitus audit, & numerat, & scribit, eorumq; perpetuò recordatur. Est em̄ ante oculos eius liber monumētorū, in quo eos habet scriptos, quos nullavnuā delebit obliuio. Quare nō debēt in calamitatibus & doloribus spē amittere, sed illam in Deo figere atque locare. Hoc aut loco ait Ieremias, Deū nō esse recordatū scabelli pedum suorum, hoc est tēpli sui, quia propter Iudæorum scelera illud permisit à Babylonijs eueri. Sed quia verbum hoc, vt diximus significat redolere & suffumigare, pot verti locus hic: Non redoluit, vel non suffumigauit scabellū pedū eius. Non enim iam in tēplo thura & thymiamata redolebant.

¶ *Præcipitavit dominus, nec pepercit, omnia speciosa Iacob.* Quidam vertunt deglutiuit: alij deuorauit, q̄ idem est. In Hebraico est verbum בלע Balagh, q̄ significat præcipitare, deglutire, deuorare, abscondere, perdere. Eo vitur Esai. ca. 25. cū ait: Præcipitabit mortē in sempiternum: nimirum Christus, qui ait apud Oseā. 13. Ero mors tua o mors. Pro quo apostolus in priore ad Corinthios vertit: Abforta est mors in victoria: ad Oseā alludēs & ad Esaiā: nā verbum hoc significās præcipitare, significat etiā deglutire & absorbere. In hac eadē lamētatione paulo post: vbi nos habemus: Dixerunt: deuorabimus: p deuorare est hoc idē verbū Balagh: p quo ca. 2. Ionæ, Latinus noster interpres vertit: Ionæ. 2. deglutire, ita enim habet. Preparauit dñs piscē gradē, vt deglutiret Ionā. Et psal. 106. deuorare. Psal. 106. Oīs sapiētia eorū deuorata est. Hoc est perijt, & euauit, vel præcipitata est. Hinc Balagh significat præcipationē: vt psal. 51. Vbi Dauid cū

impio Doeg loquēs: Dilexisti, inquit, oīa verba precipitationis lingua dolosa. Ac si dicat: Amas loqui oīa verba perniciē afferētia. Sed quia verbum Balagh significat quoque abscondere, pōt esse sensus: Gaudes, cū loqueris oīa verba occultationis seu fraudis: qui enim dolosē loquitur, cor suum abscondit. Ac si dicat, mirū in modum delectaris verbis fraudulētis & dolosis, illa cupis semper loqui. At quoniā verbum hoc perdere significat, pōt verti locus hic Ieremię Perdidit dñs, nec pepercit, oīa pulchra Iacob.

¶ Et dissipavit quasi hortū tētorii suū. In Hebraico est: כֹּשׁ בְּנֵי חַמְדָּה Vaichmos Caggā Xucco. Verbū est chamas, q̄ significat dissipare: quā significationē secutus est noster interpret. Significat etiā trāsferre. Quare potest verti locus hic: Et trāstulit quasi hortum tētorium suum. Vt sit sensus: Trāstulit Deus in Chaldeā populum suum, ac si esset tugurium horti. Significat insuper rapere & spoliare: quæ significatio huic loco mirabiliter cōuenit: cōmittē enim Deus direptioni ciuitatē suā, eamq; per Chaldeos spoliavit. Præterea significat cōtemnere, in quā significationē accipitur cap. Ezechielis.

Exech. 22. 22. Sacerdotes eius cōtēpserunt legē meā. Pro quo poteris etiā vertere: Sacerdotes eius diripuerunt, vel spoliauerūt legē meā. Cū enim illā perperā interpretarētur, dicebātur, verum eius sensum diripere, eaq; germana intelligentia spoliare. Ad hæc significat lædere & perdere, vt Prouerb. 8. Qui autē in me peccauerit, lædet animā suā: vel perdet animā suā. Quod verti etiā pōt: Qui in me peccauerit, spoliabit animā suā: nimirū bonis gratiæ perfectisq; virtutibus. Illud cap. 15. Job: Lædetur quasi vinea in primo flore botrus eius: pōt verti: Perdet quasi vinea in primo flore botros ei⁹: Hoc est, amittet filios suos statim in prima pueritia. Vel spoliabitur quasi vinea in primo flore botris suis. Hoc est priuabitur filiis, cū adhuc fuerint infantes. Eadē est sentētia licet diuersis verbis. Ab hoc verbo deducitur nomen חַמְדָּה chamas quod significat rapinā & iniquitatē: vt Genesis. 6. Corrupta est terra corā Deo, & repleta est iniquitate. Vbi paraphrasis Chaldaica p̄ iniquitate habet, rapina. Rectissimē tñ habet editio vulgata, quēadmodū psal. 7. Super verticē ipsi⁹ iniquitas ei⁹ descēdet. Vbi iniquitas accipitur p̄ pena iniquitatis: vt sit sensus: Et supplicii maleficii illius in eius caput redundabit. Lēsiō em̄ qua quis aliū lædit, iniquitas illic appellat. Verbū em̄ hoc nostrū lædere significat & perdere. Quare potest verti locus hic: Læsit, siue perdidit quasi hortum tentorium suum.

Prouer. 8. Qui autē in me peccauerit, lædet animā suā: vel perdet animā suā. Quod verti etiā pōt: Qui in me peccauerit, spoliabit animā suā: nimirū bonis gratiæ perfectisq; virtutibus. Illud cap. 15. Job: Lædetur quasi vinea in primo flore botrus eius: pōt verti: Perdet quasi vinea in primo flore botros ei⁹: Hoc est, amittet filios suos statim in prima pueritia. Vel spoliabitur quasi vinea in primo flore botris suis. Hoc est priuabitur filiis, cū adhuc fuerint infantes. Eadē est sentētia licet diuersis verbis. Ab hoc verbo deducitur nomen חַמְדָּה chamas quod significat rapinā & iniquitatē: vt Genesis. 6. Corrupta est terra corā Deo, & repleta est iniquitate. Vbi paraphrasis Chaldaica p̄ iniquitate habet, rapina. Rectissimē tñ habet editio vulgata, quēadmodū psal. 7. Super verticē ipsi⁹ iniquitas ei⁹ descēdet. Vbi iniquitas accipitur p̄ pena iniquitatis: vt sit sensus: Et supplicii maleficii illius in eius caput redundabit. Lēsiō em̄ qua quis aliū lædit, iniquitas illic appellat. Verbū em̄ hoc nostrū lædere significat & perdere. Quare potest verti locus hic: Læsit, siue perdidit quasi hortum tentorium suum.

Job. 15. Illud cap. 15. Job: Lædetur quasi vinea in primo flore botrus eius: pōt verti: Perdet quasi vinea in primo flore botros ei⁹: Hoc est, amittet filios suos statim in prima pueritia. Vel spoliabitur quasi vinea in primo flore botris suis. Hoc est priuabitur filiis, cū adhuc fuerint infantes. Eadē est sentētia licet diuersis verbis. Ab hoc verbo deducitur nomen חַמְדָּה chamas quod significat rapinā & iniquitatē: vt Genesis. 6. Corrupta est terra corā Deo, & repleta est iniquitate. Vbi paraphrasis Chaldaica p̄ iniquitate habet, rapina. Rectissimē tñ habet editio vulgata, quēadmodū psal. 7. Super verticē ipsi⁹ iniquitas ei⁹ descēdet. Vbi iniquitas accipitur p̄ pena iniquitatis: vt sit sensus: Et supplicii maleficii illius in eius caput redundabit. Lēsiō em̄ qua quis aliū lædit, iniquitas illic appellat. Verbū em̄ hoc nostrū lædere significat & perdere. Quare potest verti locus hic: Læsit, siue perdidit quasi hortum tentorium suum.

Gene. 6. Corrupta est terra corā Deo, & repleta est iniquitate. Vbi paraphrasis Chaldaica p̄ iniquitate habet, rapina. Rectissimē tñ habet editio vulgata, quēadmodū psal. 7. Super verticē ipsi⁹ iniquitas ei⁹ descēdet. Vbi iniquitas accipitur p̄ pena iniquitatis: vt sit sensus: Et supplicii maleficii illius in eius caput redundabit. Lēsiō em̄ qua quis aliū lædit, iniquitas illic appellat. Verbū em̄ hoc nostrū lædere significat & perdere. Quare potest verti locus hic: Læsit, siue perdidit quasi hortum tentorium suum.

Psal. 7. Super verticē ipsi⁹ iniquitas ei⁹ descēdet. Vbi iniquitas accipitur p̄ pena iniquitatis: vt sit sensus: Et supplicii maleficii illius in eius caput redundabit. Lēsiō em̄ qua quis aliū lædit, iniquitas illic appellat. Verbū em̄ hoc nostrū lædere significat & perdere. Quare potest verti locus hic: Læsit, siue perdidit quasi hortum tentorium suum.

¶ Demolitus est tabernaculū suum. Pro tabernaculo est in Hebræo nomē מוֹחֵד מוֹחֵד, quod significat tabernaculum, ecclesiā, & templum, quo multi cōueniunt: & festū & solēnitatē, vbi populus cōgregatur. Nā p̄ eo vertit interpret noster Threnorum. i. solēnitatē, dicēs: Eo q̄ nō sint, qui veniāt ad solēnitatem. Pro quo R. Abrahā vertit: Propterea quod non sint, qui veniāt ad sanctuarium: hoc est ad tēplum. Quare pōt verti locus hic: Demolitus est, siue perdidit tēplum suum, vel cōgregationē suā. Deducitur enim à verbo מוֹחֵד yahadh, quod significat cōuenire, cōgregare, cōstituire tēpus. Septuaginta habēt: ἐσθλην ἐστὴν, hoc est festiuitatem suam. Et statim p̄ eodem hoc nomine vertit interpret noster festiuitatē, dicēs eodē versu: Obliuioni tradidit dñs in Siō festiuitatem.

¶ Maledixit sanctificationi suæ. Pro maledicere est in Hebraico מַלְדִּים Naar, quod verbum significat maledicere, eiicere, antiquare, abrogare, relinquere, auferre, attenuare, euertere, auferre à corde. Quæ oīa huic loco cōueniūt. Septuaginta habēt: Eiecit sanctificationē suā. Pagnin⁹: Proiecit à corde sanctuariū suū. R. Ioseph in cōmētarijs: Abrogauit sanctuariū suū. R. Abrahā: Abstulit & dereliquit tēplū suum. Illud c. 3. Malach. In penuria vos maledicti estis: est ab hoc verbo, vt R. Iehuda, & R. Ionah testātur. Et hęc significationē secut⁹ est hoc loco noster interpret. ¶ Effusum est in terra iecur meū. Quid hoc significet, in explanatione ostendimus: Septuaginta interpretes habēt. Effusa est in terrā gloria mea. Hoc est, cecidit omnis honor meus, ruit in terrā celebritas mea & amplitudo. Sed dices. Quæ est hæc discrepātia? Quæ est inter iecur & gloriā cōueniētia? Velim tibi persuadeas in Hebræo esse nomē מוֹחֵד Cabedh, q̄ significat iecur, & ré eminētē & gloriosam, & honorē & gloriā. Pro quo vocabulo Septuaginta translulerūt δόξα, q̄ significat gloriā, splendorē, & opinionem celebrem. Quare rectē interpret noster, & rectē Septuaginta verterūt. Cū enim nomē æquiuocū sit, vnusquisq; illud pōt in eā accipere significationē, quæ est scriptoris instituto accommodata: huic autē literæ vtraq; significatio est accommodatissima. Nec solū cabedh, sed etiā cabodh gloriā significat, & animam, q̄ sit corporis gloria & ornāmētū: vt psal. 29. Vt cātet tibi gloria mea, & nō cōpūgar. Quod pōt verti: Vt cātet tibi anima mea, & nō ilecā. Ac si dicat: Vt anima mea te celebret præconijs bonitatis tuæ, de tuisq; laudibus non conticefcet.

¶ Cōpleuit sermonē suū, quē præceperat. Septuaginta interpretes habent: συνέστησεν ἔμφρατα ἁπλοῦ. Hoc

¶ Cōpleuit sermonē suū, quē præceperat. Septuaginta interpretes habent: συνέστησεν ἔμφρατα ἁπλοῦ. Hoc

¶ Cōpleuit sermonē suū, quē præceperat. Septuaginta interpretes habent: συνέστησεν ἔμφρατα ἁπλοῦ. Hoc

¶ Cōpleuit sermonē suū, quē præceperat. Septuaginta interpretes habent: συνέστησεν ἔμφρατα ἁπλοῦ. Hoc

Sup. 1.

R. Abra.

Pagnin⁹.

R. Ioseph.

R. Abra.

Malac. 3.

R. Iehuda.

R. Ionah.

Psal. 29.

Iob. 19.

Hierony.

Philipp.

Gregor.

Hierony.

Ioan. 17.

Iacob. 1.

Hoc est compleuit verba sua. Sed idem sensus est: est em̄ in versione cōmuni singularis numerus pro plurali: quod septuaginta indicarūt. Ac pro sermone posuerunt rimata, hoc est verba seu sermones. Eodē vocabulo vtuntur c. Iob. 19. pro quo nos habemus sermones. Ita enim est in editione vulgata: Quis mihi tribuat, vt scribantur sermones mei? Quis mihi det, vt exarētur in libro stylo ferreo, & plūbi lamina, vel certē sculpātur in silice? Ac si dicat Iob: tantū abest, vt existimē, verba mea quibus meā tueor iustitiā, falsa esse & inania, vt optē in materia incorruptibili, qualis est durus lapis, scripta esse, vt ea temper posteritas intueatur. Pro certē habēt nōnulli codices celte, sed error fuit libroriorum. In codicibus enim antiquis, & in versione Cōpluteni scriptū est certē, nō autē celte. Nō me fugit quā multa barbari qui dam interpretes super vocabulo celte fingant & ineptē philosophētur: sed vera lectio est certē. Nā nec in Hebraico, nec in Græco est nomē aliquod, quod celte significet. Nec Hieronymus, nec Philippus, nec Gregorius graues & antiqui Iob interpretes celtis meminerūt. In Hebraico est particula laad, quę significat adhufq;: pro qua Hieronymus vertit certē. Et quia particula adhufq; significat etiā cōtinuationē, verterūt septuaginta interpretes: In seculū, sed hoc paulō antē posuerūt. Et nonnulli vertūt: In perpetuū. Ac si dicat: Vtinam sculpātur in duro marmore, vt perpetuū durēt. Cū hæc sentētia scripta sit carminibus Hebraicē, nō est mirū, quēdā verba trāsponi. Ego existimo horū verborū ordinē hunc esse. Quis mihi tribuat, vt scribātur sermones mei in papyro? Quis mihi det, vt exarētur in libro tabularū ceratarū? Vel certē quod magis opto vtinā sculpātur in silice & duro lapide stylo ferreo, mox plūbi lamina formādi. Solēt enim qui literas in marmoribus scribunt, primū stylo ferreo eas excuare, deinde laminis plūbeis aut æneis vacua literarū spatia replere, vt earū notē euidentius appareāt, magisq; perspicuæ reddātur. Id in multis antiquis molibus & structionibus, ac veterū monimētis hodie cōspicitur: quemadmodū Romæ in Marci Agrippæ inscriptione, quæ adhuc extat in frōtispicio rotundi tēpli, nūc sanctissimæ virgini Mariæ dedicati, quod quondā in honorē omniū falorum deorū cōstructum Pātheo vocabatur. Tu vero aduerte, & id quod hoc loco ait Ieremias perpēde. Cōpleuit Deus sermonē suū: de quo ait Christus apud Ioā. 17. Sermo tu⁹ veritas est. Et Iacob. 1. Genuit nos verbo veritatis, vt simus initiū ali-

quod creaturæ ei⁹: hoc est, vt simus in hoc mundo præstantissima omnium creaturarum: cū ante essemus cōparati iumētis insipientibus, & similes facti illis: vt verbis vtat psalmograph⁹. ¶ Cōsurge lauda in nocte. Pro lauda est in Hebraico verbū לָדָה Ranā, quod significat laudare, clamare, meditari, exultare. Ex hac verbi æquiuocatione fluxit interpretū varietas: Hieronym⁹ vertit laudare. Pagninus, & Brixianus clamare. Septuaginta meditari. Sed hæc in idē ferē recidunt. Nā laudare hoc loco est præconijs Deū efferre, & clamorib⁹ laudis celebrare. Sed quia hi clamores possunt esse in animo sine vocibus externis, vertūt Septuaginta meditari, siue ad meditandū. Mofi enim nihil ore clamanti dixit Deus Exodi. 14. Quid ciamas ad me? Pro laudare accipitur Esa. 54. Lauda sterilis, quę nō parit. Pro quo Septuaginta habēt: Exulta siue lætare sterilis, quæ nō parit. Loquitur diuinus vates cū gentium populo, siue cū gentilitate, quæ cū antea sterilis esset, recepit fidē; & multis filijs abundauit: plures enim ex gentibus, quàm ex Iudæis in Christum crediderunt, qui filij Dei nūcupantur. Quotquot autē eum ceperunt, inquit Ioannes, dedit eis potestatem filios Dei fieri. Significat etiam verbū hoc delectare, vt psal. 64. Exitus matutini & vesperæ delectabis. Hoc est, tu Deus sancte partes Orientis & Occidentis afficies gaudio, cū eas ad veram fidem tuam conuerteris. Cum Orientem & Occidentem vellet dicere, dixit exitus auroræ & vesperæ, q̄ ex altera parte dies, ex altera nox oriatur. Poteris per exitum matutini intelligere solē & diē, per exitum autem vesperę lunam & noctem: vt sit sensus: Tu dñe non solum in die prosperitatis, sed etiam in nocte rerū aduersarum iustorum animos oblectas. Potest verti: Exitibus matutini & vesperę laudaberis. Nā dies & nox modo suo Deū laudibus efferūt: iuxta illud triū puerorū: Benedicite noctes & dies dño. Vt enim ait diuinus ac regius vates psal. 18. Dies diei, hoc est successio ordinatissima dierū, eructat verbū, hoc est loquitur Dei potētiā & bonitatē: & nox nocti, hoc est noctiū vicissitudo & perpetua cōstātia indicat ipsius Dei sapientiā. Aspicias verbum hoc ranan significare laudare, recteq; hoc loco versum fuisse ab interprete nostro Latino.

¶ Leua ad eum manus tuas pro anima paruulorum tuorū. Septuaginta interpretes habēt: pro animab⁹. Sed sensus est idē. Ponitur enim Hebraicē sepe numero singularis numerus pro plurali. Monemur hoc loco fundere preces ad Deū pro animabus mortuorū, vt Deus eas ducat ad gloriam.

Psal. 48.

Psal. 15.

Hierony.

Pagnin.

Brixian.

Exo. 14.

Esa. 54.

Ioan. 1.

Psal. 64.

Dani. 3.

Psal. 18.

A

A

A

A

C 5

gloriam sempiternam: non pro illis, quæ sunt in cælo, nec pro illis, quæ æternis inferorū pœnis cruciantur, sed pro illis, quæ in purgatorio detinētur. Capite. 12. lib. 2. Mach. scriptū ita legitur. Facta collactione duodecim mille drachmas argenti misit Hierosolymam, nimirum Iudas Machabeus, offerri pro peccatis mortuorū sacrificiū, bene & religiosè de resurrectione cogitans. Nisi enim eos qui ceciderāt, resurrecturos speraret, superfluum videretur & vanū, orare pro mortuis. Et quia considerabat qd hi qui cum pietate dormitionem acceperant, optimā haberēt repositam gratiā. Sancta ergo est & salubris cogitatio pro defunctis exorare, vt à peccatis soluantur. Hactenus ibi. Deploranda profectō est hæreticorum cecitas & obstinatio, qui negant purgatoriū, & pro mortuis preces & suffragia, cū hoc loco cōtrarium apertissimè asseratur. Nec possunt dicere hunc librum canonicū nō esse: siquidē diuus Augustinus cum cœtu doctorum sanctorum asseueranter affirmant eum esse canonicū. Et ita asserunt in cōcilio Carthaginensi, & in concilio Tridētino. Deinde diuus Paulus cap. 3. prioris ad Corinthios: Vniuscuiusque opus, inquit, quale sit, ignis probabit. Si cuius opus manserit, quod superædificauit, mercedem accipiet. Si cuius opus arserit, detrimētum patietur: ipse autem tamē saluus erit, sic tamen quasi per ignē. Hoc est saluabitur, sed perpurgatus igne purgatorij gloriā cœlestem consequetur. Ita locum illum Hieronymus, Augustinus, Ambrosius, Gregorius, & cæteri patres veritate, sanctitate, & sapientia admirandi explanarunt. Idem apostolus capite ad Philippen. 2. In nomine, inquit, Iesu omne genua flectatur cœlestium, terrestrium, & infernorum. Vbi per inferos eos intelligit, qui in purgatorio ad tēpus pœnas luunt peccatorum suorum. perspicuum est enim, qui æternis inferorum pœnis torquentur, non flectere genua nomini Iesu, quod perpetuò execrantur. Sunt ergo in purgatorio, qui Christum colūt: cui genua flectunt. Idem depromitur ex cap. 5. Apocalyp. vbi omnes creaturæ, quæ sunt sub terra, dicuntur Deum laudare. Augustinus quæstione. 1. de Dulciti quæstionibus, purgatorium esse testatur: & in libro de cura pro mortuis agēda, idem asserit. Sed ante Augustinum hoc affirmavit Dionysius Arcopagita cap. 7. ecclesiasticæ hierarchiæ, & post illum Gregorius in epistola ad Bonifacium, & in dialogis multis in locis. Hæc veritas fuit in cōcilio Cabilonēsi asserta, & in sacros canones relata de cōsecra-

tionē distinctione. 1. cap. Visum præterea. Et Damascēnus atq; Isidorus consuetudinem in ecclesia Christi oradi pro defunctis in purgatorio existentibus à tēpore apostolorum aiunt dimanasse. Itaq; esse purgatorium animarum illisq; ecclesiæ suffragia prodesse est verissimū: & ita tenet ac docet, semperq; tenuit ac docuit sancta Romana ecclesia catholica, quæ vt diuus ait Paulus epistola priore ad Timotheū, est columna & firmamentum veritatis. Sed postquā animæ exeunt ex purgatorio, aut tanta sunt præditæ sanctitate, vt cum ex hac vita migrāt, nihil habent, quod purgent, statim cœlestē gloriā consequantur, an spectent vsq; ad vniuersale iudiciū, magna inter viros sapientia præstantes quæstio quondā fuit. Hieronymus explicās illud psal. 68. Ascendisti in altū, cepisti captiuitatē: videtur asserere animas sanctorū ante diē vltimi iudicij beatas esse, & in cœlo cū Chrō aggregatas diuinā essentiā videre, eaq; frui, & habere vitā æternā. Idē videtur sentire Ambrosius verba illa apostoli explanās in epist. ad Philippen. Cupio dissolui, & esse cum Christo. In eadē sentētia est Augustinus explicans illud Apocalyp. 6. Datæ sunt illis singulæ stole albe. Et Gregorius in explanatione eiusdem loci. Et Anselmus in expositione cap. 5. posterioris ad Corinthios. Et multi alij magni nominis authores. Et hæc est vera sentētia, firmiterq; tenēda, quemadmodū epistolis decretalibus Innocentij tertij, & Benedicti. 11. summorum pontificū sancitum & assertum est: & cœcumenij cōcilij Florētini decreto cōfirmatū. Sunt autē concilij Florētini sub Eugenio. 4. pōtifice maximo hæc verba: Definimus illorū animas, qui post baptisma susceptū nullā omnino peccati maculā incurrerūt, illas etiam quæ post cōtractam peccati maculā vel in suis corporibus, vel eis dē exutæ corporib⁹, prout superius dictū est, sunt purgatæ in cœlū mox recipi, & intueri clarē ipsū dñm trinū & vnum, sicuti est, pro meritorū tamē diuersitate aliū alio perfectius. Hæc concilium Florentinum. Benedictus. 11. de cōsilio pontificū, quos cardinales appellant, & summi pōtificis collegas, magnorumque theologorum consensu ait huiusmodi animas ante sumptionem suorum corporū & iudicium generale esse in cœlo & paradiso cœlesti, cū Christo sanctorū angelorum cōsortio aggregatas, videreq; diuinā essentiā immediatē se bene & clarē & apertē illis ostendentem, eademq; perfrui, esseq; in vita æterna beatas. Quare hoc est verū, & de fide tenendū. Armeni tamē quōdam asserēbāt nullam animam ante

ante diem iudicij esse beatam, nec Deum videre: contra quos scripsit Guido Carmelita, & diuus Thomas in quodam opusculo, quod inscribitur contra Græcos & Armenos. Fuerūt tamē multi authores grauissimi & doctissimi, qui in erronea Armenorum opinione fuisse videntur, quos iuxta temporum seriē in quibus flourerunt, recēsebo, vt eos prudenter legas, & piē ac sapienter interpreteris. Irenæus episcopus Lugdunensis in fine lib. 5. aduersus hæreticos: Iustinus philosophus & martyr in lib. quæstionum à gentibus positarum quæst. 76. Tertullianus Florēs libro aduersus Marcionem. 4. & lib. de anima capite antepenultimo, & vltimo: Origenes homilia. 7. in Leuiticū, & lib. 22. & 4. Periarcho: Lactantius Firmianus lib. 7. diuinarum institutionum cap. 21. Victorianus martyr episcopus Pitabionensis in commentarijs in Apocalypsim explicans illud: Vidi sub altari Dei. Ioan. Chrystost. homil. 39. in priorē ad Corinthios, explicās verba illa: Si in hac vita tantū sperantes sumus. Theodoretus Cyrensis episcopus in commentarijs vndecimi capituli epistolæ Pauli ad Hebræos. Arethas episcopus Cælariensis in commentarijs in Apocalypsim collectis ex Andree Cæsariensis episcopi monumentis in explanatione horum verborum: Viquequō dñe non vindicas sanguinem nostrum, OEcumenius in cap. 11. epistolæ Pauli apostoli ad Hebræos. Theophilactus episcopus Bulgariæ in eodē loco. Euthymius Zigenus in commentarijs in cap. 23. euangelij auctore Luca. Bernardus sermon. 3. in festo omnium sanctorum. Hi sunt qui vidēt asserere animas ante generale iudiciū non esse beatas. Sed illud intelligendum est de corporum resurrectione, quā Deus sanctis suis repromisit. Ea enim adhuc differtur, vt simul omnes resurgamus, & non sine nobis consummatā animæ & corporis beatitudinē percipiāt. Et quoniam sancti non adhuc corporis immortalitatem receperunt, non habent beatitudinē omnino perfectā, omnibusq; numeris absolutā: nihilominus tamē iam sunt beati in gloria cœlesti, vbi Deo auo sempiterno fruūtur. Ac ita intelligendi sunt patres aientes animas sanctorū qui è vita migrarunt, esse quidem in requie, non autem beatas esse nisi post reditum corporū ad vitam. Et hoc modo sentētiæ patrum, quos citavi, possunt ad decretum concilij Florētini reduci. Verū si aliqua catholorum doctorū dicta nō potuerint hæc recipere interpretationē, nō ideo debes tā illustriū patrum eruditionē pietatemq; contēnere, quo-

niam ecclesia illorū temporibus nondū aliquid hac in re statuerat credendū. Semper tamen verum fuit sanctorū animas è corporibus egressas, eo modo quo sacrum decreuit & docuit concilium, beatas esse, Deumq; videre, esseq; purgatorium animarū, quibus viuorū preces profunt, vt ex hoc Ieremię loco colligitur. ¶ Vide domine. Pro vide est in Hebraico verbū וַיִּרְאֵה Raah, quod significat videre, & misereri: vt Genesis. 29. Vidit dñs humilitatem meam. Vel vt potest etiā verti: Vidit Deus afflictionē meam. Simili modo psal. 30. Quoniam respexisti humilitatem meam. Humilitas enim sæpe pro molestia & afflictione vsurpatur. Tūc autem Deus eam videre dicitur, cum eius qui illa angitur, miseretur. Videre ei⁹ misereri sæpenumero est. Præteriens vidit hominem sedentem in telonio Matthæum nomine: & ait illi: Sequere me. Et præteriens vidit hominem cæcum à natiuitate, quem mirabiliter curauit. Hinc Dauid psal. 79. misericordiā Dei implorans. Dñe Deus virtutum, inquit, cōuerte nos: ostende faciē tuam, & saluū erimus. Imò ipse Deus appellatur Deus visionis, hoc est Deus misericordiæ: illud enim cap. 16. Genesis. Vocauit autē Agar nomē dñi, qui loquebatur ad eā: Tu Deus qui vidisti me: potest verti: Tu Deus visionis: est enim in Hebræo וַיִּרְאֵה Roi, quod nomen visionem significat: Acti diceret: Tu es Deus qui mei miserus es. Vel qui omnium misereris. Vel qui omnia vides. Eā ob causā antiquissimi Ægyptij volētes Deum significare, pingebāt sceptrū rectū cum oculo in fastigio, intelligentes per sceptrum regiā dignitatē, diuinamq; iustitiam, per oculum autē circū circa prospicientē Dei prouidentia omnia videntis & gubernātis. Ita hunc hieroglyphicum interpretatur Cyrillus Alexandrinus lib. 9. aduersus Iulianū, & Pierius Valerianus in hieroglyphicis. Vel appellatur Deus visionis, quia viris iustis calamitate cōsecūis apparebat. Vel quia vidēdus erat ab hominibus humana assumpta natura: de quo vaticinatus est Baruch dicens capite. 3. In terris visus est, & cum hominibus cōuersatus est. Vbi more prophético præteritis vitur pro futuris. De illo ait cap. 53. Esaias: Vidimus eū, & non erat aspectus. Vidit enim illū oculis lumine vaticinationis illustratis in mōte Caluarie crucifixum, & vulneribus sauciū, iuxta id quod dictū fuerat ca. 22. Genesis iuxta septuaginta interpretū versionē וַיִּרְאֵה לְעֵינֵינוּ. Hoc est, in monte dñs visus est. Pro quo editio nostra vulgata ex Hebræo translulit: In monte dñs videbit. In monte namque Caluarie

2. Mac. 12.

Aug. 1.

Aug. 1.

1. Cor. 3.

Hierony.
Aug. 1.
Ambro.
Gregor.
Philip. 2.

Apoca. 5.

Aug. 1.

Dionys.
Gregor.

Damasc.
Isidorus.

1. Tim. 2.

Hierony.
Lactan.
Victor.

Ambro.

Aug. 1.

Grego.
Anselm.

Innocen.
Benedi.

Benedi.

Guido.
Thom.

Irenæus.

Iustinus.
Tertul.

Origen.
Lactan.
Victor.

Chyso.

Theod.

Arethas.

Andreas.

OEcume.
nus.

Theoph.
Euthy.
Bernar.

Genes. 29.

Psal. 30.

Matth. 9.
Marc. 2.

Ioan. 9.
Psal. 79.

Gene. 16.

Cyrril.
Pierius.

Baruch. 3.

Esai. 53.

Genes. 22.

Caluarie

Caluariæ vim ac magnitudinem misericordie ostendit, non solum pro amicis, sed etiam pro inimicis sanguinem profundens, seq; hostiam constituens. Quare verissimū fuit dictum illud: In monte dominus videbit, hoc est miserebitur. Et illud: In mote dominus visus est: nimirum multo antè à diuinis vatibus, & tempore mortis eius corporis oculis à populo circumstante. Mons enim ille sacrificij Isaac fuit mons postea Caluariæ appellatus, vt in cōmentarijs nostris in cap. 11. Danielis ostēdimus: qui mōs Moria, hoc est mons visionis quondam appellabatur. Cū igitur videre ad Deum relatum & aspicere significet, & misereri, potest verti locus hic Ieremiæ: Miserere domine, & perspice, quem vindemiaueris.

Genes. 22.

CAPUT III.

Ego vir videns paupertatem meam in virga indignationis eius.

Me minauit, & adduxit in tenebras, & nō in lucē.

Tantum in me vertit, & conuertit manū suā tota die.

¶ Vetustam fecit pellem meam, & carnem meam, contriuit ossa mea.

Ædificauit in gyro meo, & circumdedit me felle & labore.

In tenebrosis collocauit me, quasi mortuos sempiternos.

¶ Circumædificauit aduersum me, vt non egrediar, aggrauauit compedem meum.

Sed & cū clamarem, & rogarem, exclusit orationem meam.

Concluserunt vias meas lapidibus quadris: semitas meas subuertit.

¶ Versus insidias factus est mihi, leo in abscondito. Semitas meas subuertit, & confregit, me posuit me desolatam.

Tendit arcum suum, & posuit me quasi signū ad sagittam.

¶ Misit in renibus meis filias pharetræ suæ.

Factus sum in derisum omni populo meo, cantioū eorum tota die.

Repleuit me amaritudinibus, inebriauit me absynthio.

¶ Et fregit ad numerum dentes meos, cibauit me cinere.

Et repulsa est anima mea, oblitus sum bonorum.

Et dixi: periit finis meus: & spes mea à domino.

¶ Recordare paupertatis & transgressionis meæ, absynthij & fellis.

Memoria memor ero, & tabescet in me aīa mea. Hæc recolens in corde meo, in Deo sperabo.

¶ Misericordie domini quia non sumus consum-

pti, quia non defecerunt miserationes eius.

Noui diluculo, multa est fides tua.

Pars mea dominus, dixit anima mea propterea expectabo eum.

¶ Explanatio.

Go vir videns paupertatem meam. Duo superiora capita duobus alphabetis scripta tres versiculos sibi connexos ab vna litera incipientes commate concludunt.

In hoc autem. 3. capite quilibet versiculus à sua eademque incipit litera ordine alphabeti seruato. Et ita omnes primi tres versiculi incipiūt ab aleph, alij tres à beth & sic deinceps: ita vt vnus integer versus tres continens versiculos, ternas literas eademque contineat. Sed iam ad literæ explanationem accedamus. Ego vir videns paupertatem meam. Hoc est, ego sum vir ille, qui meam intueor inopiam, qui meā experior & intelligo egestatē. Hoc caput referunt nonnulli, & rectè quidem, ad populū Hierosolymitanū spoliatū à Babylonijs, & calamitatibus oppressum, quē aiunt Ieremiā hoc loco inducere afflictū, direptioni cōmissum, & ærumnas suas lamentantem. Alij totum hoc de Ieremia in carcere coniecto interpretatur. Potest de Ieremia intelligi è carcere abducto, sed afflictō & spoliato. Cū enim ærumnas suas aspiceret, & in gemitibus & querelis Hierosolymæ versaretur, aliquando ipse loquitur, aliquando ipsam vrbe loquentē facit, aliquando populū: quem admodum duobus fecit superioribus capitibus. Ac ita nos caput hoc explanabimus. Loquitur igitur hoc loco de inopia & familiæ difficultate ob ciuitatis direptionem: vel ob regis, magnatumq; Hierosolymæ tyrannidē, qui eum in carcere coniecerant, & rebus domesticis spoliauerāt. Vt aquilarū pennæ aliarum auium pennis admittæ eas conterunt, & absumunt: sic tyranni vim videtur habere in sitam homines lædēdi & spoliandi. Vel accipitur hoc loco paupertas pro calamitate, vt psalm. 30. Infirmata est in paupertate virtus mea. Et cap. Esaiæ. 48. Elegi te in camino paupertatis. Hinc effectum est, vt pauper interdū pro afflictō accipiat: vt cap. 36. Iob: Eripient de angustia sua pauperē. Et psal. 9. Factus est dominus refugium pauperi: adiutor in oportunitatibus, in tribulatione. Et psalm. 24. Quia vnicus & pauper sum ego: Hoc est, quia solus; & afflictus sum ego.

¶ In virga indignationis eius. Id est, in supplicio ire Dei

Dei, & vehemēte eius furore: Sēsus est: Ego sum ille, qui meā inopiam & calamitatem vī tractando cognosco in hac Hierosolymæ euerfione, diuineq; iustitię seueritate. Prudens est, qui calamitatem & miseriam suā considerat & perpendit: stultus autē, qui illam minimè perspicit & cognoscit. Et ait cap. 3. Apoc. beatus Ioānes: Nescis, quia tu es miser & miserabilis, & pauper, & cæcus, & nudus. Solet autem perspicere in virga furoris Dei, quando Deus hominibus diuitias aufert, potentiam, & lētitiā, ne eum contēnant, seq; efferant in sublime. Vt enim auibus solemus penas refecare, ne longius auolent, & fugiant: sic Deus quibusdam alas potestatis, opum, & voluptatū confringit, ne extollantur, ipsumq; Deū aspernētur. Aliquando tamen hoc efficit Deus ob alias causas iuxta iudicia eius nobis interdum abscondita, sed semper iusta: quæ quando seueritate pre se ferunt, nomine virgæ, vt hoc loco, significatur. Perspicuum est enim per virgam intelligi flagellum & castigationem: vt cap. 9. Iob: Auferat à me virgam cædens. Et psal. 88. Visitabo in virga iniquitates eorum. Et capite. 4. prioris ad Corinthios: In virga veniam ad vos, an in charitate.

Apo. 3.

Similitudo

Iob. 9. Psal. 88.

1. Cor. 4.

Iob. 17. Iob. 30.

¶ Me minauit. Subauditur Deus. Et adduxit in tenebras, hoc est in afflictiones & rerum aduersarum caliginem. Et non in lucem: hoc est: nō autem in gaudium & prosperitatem. Significari nomine tenebrarum calamitatem & nomine lucis felicitatem indicant verba illa Iob capit. 17. Post tenebras spero lucem. Et trigesimo: Prætolabar lucem: & eruperūt tenebræ. Hoc totum: Me minauit, & adduxit in tenebras: potest referri ad tyrannū, qui ipsum Ieremiā ad seipsum duxit, & in obscurum carcerem coniecit. Sumitur minare pro, ducere.

¶ Tantum in me vertit, & conuertit manum suam. Hoc est, me dūtaxat flagellauit. Accipitur manus pro flagello, vt capite ostēdimus superiore. Cōuertere & admouere manum in aliquē, est illum percutere, & molestijs cōficere. Eam ob causam ait: Vertit & conuertit: quia eum tyrannus non semel, sed iterum atque iterum percussit. Sunt, qui existiment, hæc referri ad Deum, cuius permissione tyrannus Ieremiam affligebat. Loquitur more afflictōrū, qui suas tantum calamitates considerāt, ac si alij calamitoli non essent. Quam ob causam vitur hac particula tantum. Vel refertur ad manum: vt sit sensus: Me afflixit solum, nullaq; consolatione leniuit. Nam re ipsa non ipse solum, quin potius plerique mortales calamitatibus inter-

dum prementur. Paucissimi sunt, qui perpetua felicitate potiantur. Vt fenix non est nisi vnica, vixq; credita cuiquam: sic rara est perpetua rerum prosperarum abundantia. In omni enim re præstantissimum quicque rarit est. Ceterum pro tantum potest verti profectio, vel vtique: & tota hæc litera ita ordinari: Profectio contra me versus est, & admouit manum suam tota die: Nimirum Deus, vel tyrannus eius permissione.

similitudo

¶ Vetustam fecit pellem meam & carnem meam. Hoc est, sita me virga flagellauit, vt consueto do calamitatis diuturna callum obduxerit cuti atque carni meæ, & fregerit ossa mea. Vel fecit veterascere cutem meam, quæ pro dolere & anxietate vetus ac nigra reddita est.

Iob. 30.

Eodem modo Iob cap. 30. Cutis mea denigrata est super me. Vel inducit Ieremiæ hoc loco Hierosolymam loquentem, atque per pellem intelligit homines plebeios, per carnem delictijs deditos, per ossa viros fortitudine præstantes: qui omnes in vrbis vastitate fuerunt grauitè afflicti. Pagninus vertit: Cōsumpsit carnem meam, & pellem meam: confregit ossa mea.

Iob. 30.

¶ Ædificauit in gyro meo. Hoc est, collocauit Deus exercitum Babylonicum in circuitu murorum meorum: meq; felle & labore, id est acerbissimis miserijs circumsepfit. Potest referri ad ipsum Ieremiā, vt sit sensus: Oppugnauit me Deus vndique, & doloribus ac molestijs circumuallauit. Fel accipitur pro angore & molestia, vt cap. Ierem. 23. Potabo eos felle.

Iere. 23.

¶ In tenebrosis collocauit me quasi mortuos sempiternos. Coniecit me in carcerem, vnde non exirem, quem admodum mortui perpetuis tumulis mandantur. Vel coegit me, vt delitescerem in caliginosa spelunca illorum instar, qui iam pridem è vita excefferunt. Hoc fecit Ieremiæ inimicorū metu coactus. Eodē modo Dauid psal. 142. Collocauit me, inquit, in obscuris, sicut mortuos seculi. Ita appellat speluncas & latebras, in quas se abdebat metu Saulis. In illis collocat Deus afflictos homines quasi mortuos sempiternos, quādo ita eos destituit solatio, vt nullam eos in hac vita consolationem sperare sinere videatur. Itaque per mortuos sempiternos vel seculi illi intelliguntur, qui penitus mortui sunt: vel qui ad æternas inferorū pœnas relegantur.

Psal. 142.

¶ Circumædificauit aduersum me, vt non egrediar. Id est, circumdedit & circumsepfit me, vt non euaderem. Eodem modo Iob capite. 19. Semitam, inquit, meam circumsepfit. Et aggrauauit compedem meam: Libere aggrauem fecit

Iob. 19.

Psal. 39. Vniuersi qui sustinent te, non confundentur. Et
Rom. 4. 39. Beatus vir cuius est nomen domini spes eius;
 & non respexit in vanitates & insanas falsas.
 De Abraham ait apostolus cap. 4. epist. ad Ro-
 manos: Qui contra spem in spem credidit. Ac si
 dicat: Qui cum natura à spe decideret, speta-
 men adductus Deo credidit promittenti. Ut
Similitudo imago cerea ad ignem applicata liquefit, &
 absumitur, aurea autem eadem incorrupta ma-
 net: sic homo fragilis & inconstans igne cala-
 mitatis tactus spem amittit, totusque dissolui-
 tur: ille autem qui virtute solidus est ac firmus,
 idem perseverat: nunquam ei spes infringitur,
 nec constantia labefactatur. Viri sapientia mu-
 niti nunquam desperant omnino: nam adhibe-
 re in consilium cogitationum desperationem
 hominum est insipientium, & in rebus magnis
 grauitate errantium: spes enim cum rerum om-
 nium desperatione configit. Id quodam mo-
 do intelligentes veteres Romani templa spei
 & sapientie coniuncta adificauerunt. Qui fieri
 posset, ut homines vulneribus faucij, cotume-
 lijs confecti, & calamitatibus acerbissimis lace-
 rati cupiditates temerarias coercerent, inanes
 sollicitudines pellerent, & in virtute firmiter co-
 sisterent, nisi spem haberent in Deo fixam ac
 locatam? Hæc eos ita corroborat atque confir-
 mat, ut nec rerum aduersarum ictibus debili-
 tentur, nec varijs æretharum oppugnationibus
 de gradu pietatis deiciantur. Sed oportet
 firmam spem habere etiam si Deus differat pro-
 missa: nam ut Esaias ait: Qui crediderit, non fe-
 stinet. Et Dauid psal. 26. Expecta dominum,
 & viriliter age. Et diuus Paulus cap. 10. epist.
 ad Hebræos: Nolite amittere confidentiam ve-
 stram, quæ magnam habet remunerationem.
 Deus Dauidem in adolescentia regem desig-
 nauit, sed tot tamque acerbis fuit calamitati-
 bus exagitatus vir ille, priusquam regni posses-
 sionem adiret, ut nisi firmissimam haberet spem,
 posset ad dubitandum induci. At ipse dicebat
Psal. 25. In domino sperans non infirmabor.
 Et ad eandem spem populum cohortans aie-
 bat psal. 61. Sperate in eo omnis congregatio
 populi, effundite coram illo corda vestra. Et
 Ieremias hoc loco: Hæc recolens in corde meo,
 ideo sperabo. Et paulo post: Pars mea domi-
 nus, dixit anima mea: propterea expectabo
 eum.
 ¶ **Misericordie domini, quia non sumus consumpti.**
 Nonnulli Latinorum interpretum existimant
 hoc loco, misericordie, esse in genitiuo nume-
 ri singularis, cum re ipsa sit nominatiuus plura-
 lis, ut ex litera liquet Hebraica. Sensus est: Mi-

sericordia Dei in causa sunt, ut viui relinqua-
 mur. Nisi illæ essent, omnes simul consumpti
 fuissetis. Idem ait cap. 1. Esaias: Nisi dominus
 exercituum reliquisset nobis semen, quati So-
 doma fuissetis: & quali Gomorra huiusmodi
 essemus.
 ¶ **Quia non defecerunt miserationes eius.** Nos enim
 citra condignum puniuit, & viuos reliquit mi-
 fertus nostri propter nomen suum. Iuxta id quod
 ipse Deus ait apud Esaiam cap. 46: Propter no-
 men meum longè faciam furorē meum. Id
 intelligens Habacuch ait ca. 3. Cum iratus fue-
 ris, misericordie recordaberis. Ut mare fons
 est humoris: sic Deus fons est misericordie.
 Sed quemadmodum mare cum humore habet
 coniunctum saporem amarum: sic Deus admi-
 stam misericordie habet iustitiam, quæ nobis
 amara videtur.
 ¶ **¶ Noui diluculo: magna est fides tua.** Quidam in-
 terpretantur: aperte cognosco magnam esse fi-
 dem tuam. Existimant enim, noui, esse verbū
 noui nouisti. At si Hebraicam conlulas literā,
 videbis veram lectionem esse: nouæ diluculo,
 siue nouæ cotidie. Est igitur nomen adiecti-
 uum numeri pluralis, non autem verbum. Nouæ
 etiam habent nonnulli codices correcti ad mar-
 ginem. Ac ita existimo transfuisse Latinum
 nostrum interpretem: sed vitio librarium
 effectum esse, ut pro nouæ scriptum sit noui.
 Est igitur sentus: Singulis diluculis, hoc est co-
 tidie nouæ apparent diuinæ misericordie. Di-
 xerat antea: Non defecerunt miserationes eius.
 Et proxime addit: Nouæ diluculo: ac si dicat:
 imo cotidie eas nouas experimus. Et tunc co-
 uertens ad ipsum Deum sermonem ait: Multa
 est fides tua. Hoc est, magna est o Deus in ver-
 bis tuis veritas: firmus es & fidelis in prom-
 issis tuis. Id enim quod promissisti, vsurū te esse
 nobiscum misericordia, sine dubio præstitisti.
 Accipitur hic fides non pro virtute theologi-
 ca, quæ est, ut ait apostolus in epistola ad He-
 bræos, substantia rerū sperandarū, argumētum
 non apparentiū: sed pro ea, quæ authore Cice-
 rone lib. 1. officiorū, est dictorū cōuentorū-
 que constātia & veritas, quæ fidelitas appella-
 tur. Vnde Dauid psal. 144. Fidelis, inquit, do-
 minus in omnibus verbis suis. Et apostolus ca-
 1. Cor. 10. prioris ad Corinthios: Fidelis Deus est qui
 non patietur vos tentari supra id, quod po-
 testis.
 ¶ **¶ Pars mea dominus.** Hoc est, Deus est hæreditas
 ac possessio mea. Quoniam patris diuitiæ in-
 ter hæredes distribuuntur in partes, quarum
 quælibet est tota vnus cuiusque portio, accipi-
 tur

Esai. 1.

Esai. 46.

Habac. 3.

Similitudo

n

Hebr. 11.

Cicero.

Psal. 144.

1. Cor. 10.

n

Psal. 15.

Athana. Theodo. Flamm. Psal. 72.

Colos. 1.

tur pars pro tota hæreditate. Id intelligens
 Dauid psal. 15. Dominus, inquit, pars hæredita-
 tis meæ, & calicis mei. Hoc est, Deus est tota
 hæreditas mea, & tota merces calamitatis meæ,
 nomine calicis significatæ. Sed ego existimo
 hæc verba Christi esse, quæ Dauid iudicis lo-
 quētē, ac si dicat: Deus est hæreditas hæreditatis
 meæ, & cruciatuū meorū. Hæreditas Christi est
 ecclesia catholica: huius autem ecclesie hære-
 ditas & præmium sempiternum Deus est, qui
 est etiam præmium laborum cruciatuumque
 eiusdem Christi, quibus eadē manet merces
 sempiterna. Ita Athanasius & Theodoretus &
 Flaminus hunc locum explanarūt. Vbi vides
 partē pro tota accipi portione. Eodem modo
 psal. 72. Deus cordis mei, & pars mea Deus in
 æternum. Vel ut potest etiam verti: Rupes cor-
 dis mei, & pars mea Deus sempiterna. Vocabu-
 lum significans Deum significat etiam rupem,
 fortitudinem, & stabilitatem. Sensus est: Stabi-
 litas, robor & firmitudo mentis meæ, vniuersa
 hæreditas mea, meæ opes & copie, & æterna
 possessio Deus est. Dicitur etiam hæreditas
 pars fortis, quia fortibus diuidebatur. Quam-
 obrem apostolus cap. 1. epistolæ ad Colossen-
 ses: Gratias, inquit, agentes Deo & patri, qui
 dignos nos fecit in partem fortis sanctorum in
 lumine. Hoc est, qui dignos nos fecit hæredita-
 tis sanctorum, quæ est in lumine gloriæ. Vel
 quæ lumine euangelicæ doctrinæ comparatur.
 ¶ **¶ Bonus est dominus sperantibus in eum, animæ
 querenti illum.**
 ¶ **Bonum est prestolari: cum silentio salutare Dei.**
 ¶ **Bonū est viro, cū portauerit iugū ab adolescentia
 sua.**
 ¶ **¶ Sedebit solitarius, & tacebit: quia leuauit se su-
 per se.**
 ¶ **Ponet in puluere os suum, si forte sit spes.**
 ¶ **Dabit percipienti se maxillā, saturabitur oppro-
 brijs.**
 ¶ **¶ Quia non repellet in sempiternum dominus.**
 ¶ **¶ Quia si abiecit, & miserebitur secundum multitu-
 dinem misericordiarum suarum.**
 ¶ **¶ Non enim humiliavit ex corde suo, & abiecit fi-
 lios hominum.**
 ¶ **¶ Ut contereret sub pedibus suis omnes vinclos
 terræ.**
 ¶ **¶ Ut declinaret iudicium viri in conspectu vultus
 altissimi.**
 ¶ **¶ Ut peruerteret hominem in iudicio suo, dominus
 ignorauit.**
 ¶ **¶ Quis est iste, qui dixit, ut fieret dño non iubete?**
 ¶ **¶ Ex ore altissimi nō egrediētur nec mala, nec bona?**
 ¶ **¶ Quid murmurauit hō viues, vir pro peccatis suis?**

¶ **¶ Scrutemur vias nostras, & queramus, & re-
 uertamur ad dominum.**
 ¶ **¶ Leuemus corda nostra cū manib⁹ ad dñm in celos.**
 ¶ **¶ Nos iniquè egimus, & ad iracundiam prouocau-
 mus, idcirco tu inexorabilis es.**
 ¶ **¶ Operuisti in furore, & percussisti nos: occidi-
 sti, nec pepercisti.**
 ¶ **¶ Opposuisti nubem tibi, ne transeat oratio.**
 ¶ **¶ Eradicationem & abiectionem posuisti me in me-
 dio populorum.**
 ¶ **¶ Bonus est dominus sperantibus in eum.** Dixerat
 proxime: Pars mea dominus: propterea expe-
 ctabo eum: nunc ostendit se hac in re duci ra-
 tione, quoniam Deus bonus est, clemens ac be-
 nignus erga eos, qui in illo spem suam collo-
 cant, à qua nequaquam auertuntur. Loquitur
 de spe formata, quæ est cum charitate con-
 sta, & in Deum tendit. Ideo ait: sperantibus in
 eum: non autem sperantibus in eo. Hi rectum cor
 habent: de quibus ait Dauid psal. 72. Quam bo-
 nus Israel Deus ijs, qui recto sunt corde. Ac si
 dicat: Beneficus est utiq; Deus in eos, qui nec
 rebus piorum aduersis, nec impiorum prospe-
 ris adducuntur, ut ex spe diuinæ bonitatis de-
 turbentur. Dei natura est bonitas, ut diuinus ait
 Dionysius: quam ob causam erga omnes bo-
 nus est: nam ut ipse ait apud Luc. cap. 6. Deus
 benignus est super ingratos & malos. Sed quia
 eius bonitas clarius erga eos ostenditur, atq; te
 elucet, qui in ipso spē figunt, qui nouā indies
 augment fortitudinē, ait hoc loco Ieremias: Bo-
 nus est dominus sperantibus in eum. De qui-
 bus ait Esaias ca. 40. Qui sperant in dño muta-
 bunt fortitudinē, assumēt pennas sicut aquile,
 current, & non laborabunt, volabunt, & non
 deficient. mutare fortitudinem est non cade-
 re animo, sed nouum robur indies recipere.
 ¶ **¶ Bonum est prestolari cum silentio salutare Dei.**
 Coniungit silentium cum spe ad animi fortitu-
 dinem alendam & confirmandam: iuxta illud
 Esaiæ. 30. In silentio & spe erit fortitudo vestra.
 Vbi per silentium nō solum taciturnitatē in-
 telligit, sed etiam patientiam & tolerantiam:
 qua muniti sperare debemus salutare Dei, hoc
 est, salutē à Deo tributā, diuinumq; remediū,
 & auxilium. Poteris per salutare Dei hoc lo-
 co filium Dei intelligere, mundi feruatorem,
 Iesum Christum Deum nostrum: de quo di-
 cebat eximius patriarcha Iacob, in quo pri-
 scis illis temporibus admirabilis fides mira-
 biliter eluxit, capite Genesis. 49. Salutare
 tuum expectabo dominē. Pro quo antiquus
 Onchelus paraphrastes Chaldeus habet: Salu-
 tare tuū expecto dñe, dixit pater noster Iacob.
 ¶ **¶ Non**

Psal. 72.

Luc. 6.

Esai. 40.

Esai. 30.

Gene. 49.

Onchel.

D Non

Non expecto salutare Gedeō filij Ioas, quæ est salus temporalis, nec salutare Samson filij Manue, quæ est salus transitoria. Sed expecto redemptionem Christi filij Dauid, qui venturus est ad accersendum sibi filios Israël: cuius redemptionem desiderat animā mea. Hactenus ille. De saluari hoc ait Dauid psalmo. 9. **Psal. 9.** exultabo in saluari tuo. Et. 64. Exaudi nos Deus salutaris noster, spes omnium finium terræ, & in mari longè. Et. 84. Ostende nobis domine misericordiam tuam, & salutare tuum da nobis. Et Esaias. cap. 25. Exultabimus & læta bimur in saluari eius. Et. 52. Videbunt omnes fines terræ salutare Dei nostri. Illud completens animo & brachijs iustus Simeon apud Lucā. 2. cecinit: Nunc dimittis seruum tuum dñm secundum verbum: tuum in pace: quia viderunt oculi mei salutare tuum. Et ipse Lucas. 3. iuxta Esaiæ vaticinationem: Videbit, inquit, omnis caro salutare Dei nostri. Hoc est Christum, qui nobis attulit salutem & cœleste remedium. Illum expectabant antiqui patres, eius aduentū cupiebāt fideles, de illo vaticinabatur diuini vates: cuius sanguine erant mūdi labes ablūdendæ, & iniquitates expiandæ. Eū expectabat Ieremias, cum has voces emitteret: Bonum est prætolari cum silentio salutare Dei. De seruatore Hierosolymæ ad totius mūdi saluatorem sermonem transfudit spiritu prophético raptus noster diuinus vates.

¶ Bonum est viro, cum portauerit iugum ab adolescentia sua. Oportet enim Deo non solum fructum tribuere proeuctæ ætatis, sed etiam florem offerre adolescentiæ. Nomine iugi lex Dei significatur: vt capite Ecclesiastici. 51. Collum vestrum subiucite iugo. De illo dicebant impij psalmo secundo. Projiciamus à nobis iugum ipsorum. De illis ait Oseas septimo. Reuersi sunt, vt essent absque iugo. Vnde appellantur filij Belial, hoc est sine iugo, vt est capite Iudicum. 19. explanatum. Eam ob causam appellat Christus dominus euangelium suum iugum, cum ait apud Matthæum vndecimo: Tollite iugum meum super vos: iugum enim meum suauē est, & onus meum leue. Nec lex diuina tantum, sed humana etiam iugum appellatur: vt capite Ieremiæ. 27. Quicumque nō curuaue rit collum suum sub iugo regis Babylonis, &c.

2. Par. 10. Et capite. 10. libri secundi Paralipomenon: Pater tuus grauisimo iugo nos pressit. Huc alluisse videtur Pythagoras, cum dixit: *Μη ζυγῶν ἰσχυραίων*: Hoc est, iugum ne transgrediaris: Acti diceret: legem ne violes. Pro quo alij verunt: Stateram ne transilias. Est enim statera

symbolum æquitatis, vt Dorico illo prouerbio indicatur: Iustior statera. Ita Demetrius Byzātius apud Athenæum libro dipnosophistarum decinio interpretatur. Nec mirum, nā zigōs siue zigōn, & iugum significat & stateram, vt ex Eliano & Ammonio constare videtur. Iugum autem Dei oportet ab adolescentia portare, vt vitia coërceantur, & tenera ætas affuecat dare operam virtutibus, & ad æternitatem alatur. Nam vt ait in Prouerbijs Salomon capite duodecimo: Adolescens iuxta viā suam etiam cum senuerit, nō recedet ab ea. Vt noua arborum virgulta faciliē flectuntur, at vbi ligna effecta sunt dura & obliqua, flecti nō possunt, nec in directum diriguntur: sic tenera ætas flexibilis est, & faciliē mouetur ad honestatem, sed senectus vitij asueta vix ad rectam viuenti rationem cōtorquetur. Id animo percipiens Dauid aiebat psalmo septuagesimo, Deus docuisti me à iuuentute mea. Et Ecclesiasticus septimo: Filij tibi sunt, erudi illos, & curua illos à pueritia eorum. Vt tractabilis mollisque cera recipit impressionem, dura autem nequaquam: sic puer à teneris, vt aiunt, vngiculis erudiendus est in lege Dei, vt cum lacte nutricis veram synceramq; doctrinā suxisse videatur. Nam postquā assiduitate vitiorum durefcit, sigillum virtutum haudquaquā valet recipere. Et vt ait Horatius: Quo semel est imbuta, recens seruabit odorem, testa diu. Eam ob causam præclare monet Quintilian⁹, vt statim optima discantur, quoniam nihil tenacius memoria complectimur, quā quod rudibus annis percipimus. Id quod Aristoteles docuerat lib. Moralium Nicomachiorum. 2.

¶ Sedebit solitari⁹, & tacebit. Subauditur vir, qui portauit iugum ab adolescentia sua, de quo proximè locutus fuerat. Solitudo enim & silētium maximè cōducunt ad iugum dñi equo animo ferendum. De solitudine ait Deus apud Oseam. 2. Ducam eam ad solitudinē, & loquar ad cor eius. De silentio ait per Esaiam. 32. Cultus iustitiæ silētium. De vtroq; ait Dauid psal. 101. Similis factus sum pelicano solitudinis: Quomodo pelicanus & aquila ceteraq; aues nobiles solent hominum familiaritatem declinare, & ad loca deserta confugere: sic viri sapiētia & animi altitudine præstantes solent hominum frequentiam euitare, & à cœtu amicorum, mundi q; tumultu tanquam in portum se in solitudinem recipere. Et quæ admodum equus freno reprimatur & domatur: ita homo silentio in gyrum rationis ducitur,

tur. Poteris per hæc duo verba, sedere & tacere, abiectioem & calamitatem intelligere, vt cap. 47. Esaiæ: Sede tacens, & intra in tenebras filia Chaldeorum. Vel verbo sedere significatur constantia, tolerantia & firmitudo, vt ait Theodoretus: accipitur enim sedere pro manere, vt cap. 1. explicauimus. Vt vasa vacua facilius mouentur, quā plena: sic homines stulti facilius mutantur, quā sapiētes. Quam ob causam viri iustitia & sapientia muniti nouitates fugiunt & mutationes, præsertim in republica gubernanda. Nam quemadmodum corpora nostra solēt in morbos incidere autumno ob temporis mutationem: sic res publica solet morum nouitate offendi ac lædi.

¶ Qui a leuauit se super se. Non super alios se effert vir iustus, vt velit principatum obtinere, quod est superbiæ propriū: sed super seipsum, quod ad animi pertinet humilitatem. Nam vt in statera quanto magis pars vna deprimitur, tāto altius altera extollitur: ita in vera religione, quanto quis depressius se abijcit per humilitatem, tanto excelsius effertur per virtutē & contemplationem. Qui se leuāt super se ad altissimā diuinarū rerū cōtemplationem rapiuntur. Nonnulli codices correcti habent: Quia leuauit super se: subaudi iugū domini: vt sit sensus: Manebit in solitudine, & tacebit, quia super se iugum domini portauit. Cæterum leuare hastam est bellum mouere, vt cap. 11. lib. 1. Paralipomenon: Iste leuauit hastam super tercentos. Idē est leuare gladium, vt cap. Esaię. 2. Non leuabit gens contra gētem gladiū. Leuare oculos est contemplari: vt psalm. 120. Leuauit oculos meos in montes, vnde veniet auxiliū mihi. Hoc est, in cœlos: vel vt Hieronymus & Augustinus explicant, in sanctos, qui inlitar montium sole iustitiæ prius illuminantur. Sed quoniam sequitur: Vnde veniet auxiliū mihi. Auxilium meum à dño, qui fecit cœlum & terram: videtur per mōtes Deum intelligere, qui cap. 2. Esaiæ, & 4. Michææ mons appellatur in singulari propter essentiæ vnitatem, hoc autē psalmo montes in plurali propter trium personarum distinctionē. Potest nihilominus hic locus ita etiam verti ex Hebræo: Leuauit oculos meos in montibus, vnde veniret auxiliū mihi: auxiliū meum à domino: conditore cœli & terræ. Acti dicat: Cū essem in montibus constitutus, circūspexi vndique, omniaq; oculis collustrauim: aliunde ad me præsidium veniret: ac nullum vidi ab hominibus, sed solum à Deo totius vniuersitatis creatore. At hoc Ieremiæ loco leuare super se, est iugum Dei

super se ferre, eiusq; legem seruare: animumq; eius iudicio & voluntati subijcere.

¶ Ponet in puluere os suum. Ponere os suum in puluere est suppressa voce loqui, & abiectè ac humiliter de se sentire, seque puluerem vocare. Cōtrā verò de superbis & arrogantibus scriptum est psalm. 72. Posuerūt in cœlū os suum. Hoc est, excelsa de se prædicarunt, vitamque suam vanis laudibus extulerūt. Vel ponere in cœlum os suum est Deum ipsum execrari, & maledictis laceffere. Ponere solum est potentiam exercere, vt cap. 49. Ieremiæ: Ponam solum meum in Ælam: hoc est potentia meam exercebo in Ælamitas. Theodoretus existimat ponere os in puluere hoc loco esse nō respondere ad conuicia, sed filere, ac si os esset plenum terra.

¶ Si forte sit spes. An se fortasse offerat spes aliqua à calamitate euadendi.

¶ Dabit percutienti se maxillam. Iuxta illud Esaiæ capite. 50. Ego autem non contradico: corpus meum dedi percutiētibus, & genas meas velentibus. Id docuit Christus dominus apud Matthæum. 5. cū dixit: Si quis te percusserit in dextera maxilla tua, præbe & alterā. Quod intelligitur de animi præparatione.

¶ Saturabitur opprobrijs. Replebitur ignominijs & contumelijs, quibus veluti epulis oblectabitur. Ita diuus Paulus ad Romanos. 5. Gloriamur, inquit, in tribulationibus. Diuus Petrus ca. 4. prioris epistolæ suæ: Cōmunicantes Christi passionibus gaudete, vt in reuelatione gloriæ eius gaudeatis exultantes. Beatus Iacobus primo: Omne gaudium existimate fratres, cum in varias tētationes incideritis. Et seruator noster Christus dñs apud Matthæum. 5. Beati estis, cū maledixerint vobis homines, & persecuti vos fuerint: Gaudete, & exultate, quia merces vestra copiosa est in cœlis.

¶ Quia non repellet in sempiternum dominus. Etiā si iustus molestijs aliquando & calamitatibus prematur, eamque ob causam dicatur à Deo repulsus & derelictus: non tamen hoc erit perpetuū, sed ad tēpus. Idem ait his verbis ca. 28. Esaias: Non in perpetuum triturans triturabit illum, nec vexabit eum rota plaustrī. Acti dicat: Deus nō affliget in perpetuum virū piū, nec eum supra vires intolerabili consuetet calamitate. Permittet eum interdum ad eius utilitatem torqueri, sed illum tandē afficiet gaudio, & ad pristinam oblectationem reuocabit. vnde ait Dauid psalmo. 76. Nunquid in æternam projiciet Deus, & non apponet, vt complaceat adhuc? Quasi dicat non

Psal. 9.
Psal. 64.
Psal. 84.
Esai. 25.
Esai. 52.
Luc. 2.
Luc. 3.
Eccle. 51.
Psal. 2.
Ose. 7.
Iudic. 19.
Matt. 11.
Iere. 27.
2. Par. 10.
Pythag.

Demet. Athene.
Ælian. Ammo.
Prou. 11.
Similitudo
Psal. 70. Eccles. 17.
Similitudo
Horatius.
Quinti.
Aristot.
Ose. 2. Esai. 32. Psal. 10.
Similitudo

Esai. 47.
Theod. Similitudo
Similitudo
Similitudo
1. Par. 11. Esai. 2.
Hierony. August.
Esai. 2. Mich. 4.

Esai. 50.
Matt. 5.
Rom. 5.
1. Pet. 4.
Iac. 1.
Matt. 5.
Esai. 28.
Psal. 76.
Quid

¶ Quia si abiecti, & miseribuntur. Sensus est: Quoniam iustus Deus pius est pater, cuius est punire, & misereri: ideo si flagellat, consolabitur.

Tob. 3. Capite Tobie tertio est de Deo literis mandatum: Cum iratus fueris, misericordiam facies. Et paulo post de viro iusto: Si in probatione fuerit, coronabitur: si autem in tribulatione fuerit liberabitur: & si in correptione fuerit, ad misericordiam tuam venire licebit.

¶ Non enim humiliavit ex corde suo, & abiect filios hominum. Animaduertit Deus in homines, eosque mulctat, non ut ex animo velit perdere illos, sed ad maius illorum meritum, & illustriorem gloriam, ac alias ob causas iustas quidem, licet nobis aliquando nec cognitatas, nec exploratas. Punire ad perdendum non est proprium eius opus, sed misereri, & peccata condonare. Id voluit ipse ostendere statim, cum natus est: nam Romae regione Transyberina fons olei apparuit, qui diem integrum copioso fluuio manauit: quoniam ille in mundum veniebat, qui est fons misericordiae. Authores sunt Eutropius in historia Romanorum, Orosius lib. 6. Addo Vienensis Archiepiscopus in Chronicis, Paulus Diaconus in historia, Gotifridus Viterbiensis in Chronicis parte. 5. Sabellicus Ennead. 7. lib. 1. Coradus abbas Vrspergensis, Platina in vitis pontificum, Guilielmus Spirensis in primo cetenario. Est quippe Deus pater misericordiarum, ut ait ad Corinthios diuus Paulus.

2. Cor. 1. Cum autem sit fons misericordiae per oleum significata, punit nos, ut nostri misereatur: castigat enim, ut saluet. Id voluit Esaias significare, cum dixit cap. 28. Ut faciat opus iuum, alienum opus eius: ut operetur opus suum, peregrinum est opus eius ab eo. Opus Dei appellat tribuere misericordiam hominibus, in eoque conferre beneficia, opus autem alienum & peregrinum ab eo irasci, & supplicium sumere. Sed percutit, ut sanet: ferit, ut medeatur.

Deute. 32. Ille enim est, qui cap. Deuteronomij. 32. ait: Ego occidam, & ego viuere faciam: percutiam, & sanabo. De illo ait Iob. 5. Ipse vulnerat & medetur: percutit, & manus eius sanabunt. Quoad modum enim medicus infligit cauterium, non propter se, sed propter egri sanitatem: sic Deus castigat, & vulnerat, non ut perniciem parat, sed ut medeatur. Ipse enim ait apud Ezechic. 19. Nolo mortem peccatoris, sed ut magis conuertatur, & uiuat. Ex quo colligis, eius flagellum pietatem esse. Id significat ille versiculo illo psalmi. 88. Visitabo in virga iniquitates eorum, misericordiam autem meam non dispergam ab eo, nec nocebo in veritate mea.

Psalm. 88.

¶ Ut contereret sub pedibus suis omnes victos terrae. Ostendit Dei misericordiam, verumque esse id, quod dixerat, eum non humiliare & affligere ex corde homines. Ordo est: Deus ignorauit contere tyrannice pedibus suis afflictos in hoc seculo, qui victi & pauperes terrae appellantur: iuxta illud psalm. 68. Exaudiuit pauperes dominus, & victos suos non despexit. Vel per victos terrae eos intelligit, qui vinculis peccati in terra alligati sunt terreltria cogitates, seque ad caelestia minimè extollentes. Ignorauit etiam declinare a recto iudicio in conspectu suo: hoc est iniuste iudicare: & perdere homines in iudicio instar tyrannorum, impiorumque iudicum, qui innocentes iniuste danant. Capit. Iob. 34. scriptum est: Vere Deus non condēna bit frustra, nec omnipotens subuertet iudiciū. Ignorare hoc loco est scientia approbationis nescire. Ita accipitur ca. 8. Osee: Principes extiterunt, inquit Deus, & non cognoui. Id est, non illud approbaui. Eodem modo Matth. 25. Amen amen dico vobis: Nescio vos. Et. 14. prioris ad Corinthios: Si quis ignorat, ignorabitur. Et si Deus omnia scit, singulari tamē quodā modo illud scire dicitur, quod approbat: illud ignorare, quod reprobat: ut psalm. 1. Nouit dominus viam iustorum, & iter impiorum peribit. Hoc est, Deus virorum iustitia ac pietate praestantium sanctitate ac viuendi rationem singulariter diligit, & approbat: nefariorum autem mores, vitam, & mortem detestatur. Itaque ut illi perpetuo florentes erunt, atque felices: sic isti ad aeternos inferorum ignes relegabuntur. Verum ubi nos habemus hoc Ieremiae loco: Dominus ignorauit: quidam legunt: Dominus non vidit, seu non cogitauit. Quasi dicat: Nec vult in homines tyrannidem exercere, nec hoc ei in mentem venit: nec hoc vnquam fecit, ne cogitauit quidem.

¶ Quis est iste, qui dixit, ut fieret domino non iubente? Eos arguit, qui diuinam negant prouidentiam. Sensus est: Quis est tam stultus, qui dicat fieri aut euenire res sine diuina permissione, dispositione, & voluntate? Grauius errant, qui humanas res omnes casu, aut fataliter ita contingere aiunt, ut Deus inferiora non curet. Falluntur sine dubio, qui existimant, nec bona nec mala egredi ex ore altissimi: hoc est, ex sententia & dispositione Dei. Apud Esaiam ait Deus cap. 45. Ego dominus formans lucem, & creans tenebras: faciens pacem, & creans malum. Ac si dicat: Ego prosperitatem efficio & calamitatem, bonum & malum. Dicitur Deus creare malum, non quod malum culpae efficiat, sed quod fieri permittat. Dicitur verò facere malum poenae, quod

quod nefarios homines supplicio constringat, in eosque aliquando grauius animaduertat. Ita intelligitur, quod ait diuinus vates Amos cap. 3. Si erit malum in ciuitate, quod Deus non fecerit? Quasi dicat, non. Id voluerunt veteres Aegyptij significare Dei imagine, quam pingebant, tenente manu zonam, qua caelum & terram cingebat: intelligentes per zonam diuinam prouidentiam, qua Deus omnia colligat, continet, & moderatur. Qua de re vide Eusebium in libris de praeparatione euangelica, & caelium Augustinum in hieroglyphicis. Theodoretus autem, & prisci alij theologi diuinam hanc prouidentiam per scalam, quam vidit Iacob Genes. 28. caelum terramque attingentem, significari asserbant. Deus enim prouidentia sua caelum copulat cum terra: & ipse prospera & aduersa emittit. Quare magna debet esse in omni calamitate consolatio considerare prouidentiam Dei, nihilque euenire hominibus, cuius ipse non sit author aut actiuus, aut permissiuus: eumque omnia & singula perspicere, & ad salutem nostram moderari. Fuerunt tamen, qui dicerent Deum immortalem non curare mortalia, nec singularia regere, aut prouidere. Et ita diuinam prouidentiam auferebant. Sed eius assertor fuit Dauid, qui psalm. 22. cecinit: Dominus regit me, & nihil mihi deerit: in loco pascuae ibi me collocauit. Et psalm. 35. Letentur & exultent gentes, quoniam iudicas populos in aequitate, & gentes in terra dirigis. Et Sapiens capite Sapientiae. 6. Quoniam pusillum & magnum ipse fecit: & aequaliter cura est illi de omnibus. Et quartodecimo: Tua ergo pater prouidentia ab initio cuncta gubernat. Et diuus Paulus Actuum apostolorum. 7. de Deo loquens, In ipso, inquit, viuimus, mouemur, & sumus. Et Christus Deus noster apud Matthaeum. 10. Nonne duo passeres asse vneunt, & vnus ex illis non cadit super terram sine patre vestro? Vestri autem capilli capitis omnes numerati sunt. Aspicias igitur nihil fieri sine Dei prouidentia. Id quod Ieremias hoc loco testatur: ubi duae haereses refutantur: Vna asserentium omnia euenire casu sine vlllo diuino numine, quam tribuunt Diagorae: Altera affirmantium omnia fatali & ineuitabili necessitate venire: quam diuus Augustinus tribuit Bardefani Syro: cuius assertor fuit Priscillianus. Haec haeresis fuit damnata in concilio Braccarensi primo capite nono. Aduersus eam scripsit diuus Augustinus libro quinto de ciuitate Dei, Gregorius Nissenus in libro de fato. Leo papa huius nominis primus in epistola ad Astorciensem epi

scopum, Thomas Vualdensis libro primo doctrinalis fidei antiquae, Alphonus à Castro aduersus haereses, Genesius Sepulueda in libro de libero arbitrio. Eam iam mortuam voluit suscitare Martinus Lutherus in libro, quem edidit de seruo arbitrio, qui ipsa inscriptionis insolentia indicat impiam authoris arrogantiam & temeritatem. Vt autem religionem Christianam funditus euelleret, ipse citat auctoritates, sed deprauans ipsam diuinam scripturam, volens illa falso adducta, perperam ac impie explicata, suam haeresim confirmare. Vt enim si quis excellentem regis imaginem ex auro gemmisque fulgentibus accurate compositam dissoluens, efficiat ex illa materia figuram canis male fabricatam, est grauius obiurgandus: sic qui veram ecclesiae catholicae doctrinam ex locis diuinæ scripturae verè & sapienter constructam euertens, vellit ex illis haeresim turpiter conflare, fieri non potest, quin in varias hominum sapientium reprehensiones incurrat. Si omnia fataliter & necessariò venirent, quis votis, quis precibus, quis sacrificijs, quis legibus, quis praecipis, quis monitis, quis virtutum actionibus locus relinqueretur? At Lutherus homo factiosus, audax, intemperans, temerarius, impius, & rerum nouarum ac pestilentium cupidius errorem hunc multis persuasit hominibus dissolutis, scelerumque consciencia profligatis, qui ad ipsum confugerunt. Vt enim quondam Catilina, ut Sallustius & Cicero testantur, patriae tyrannidem occupante flagitiosi omnes scelerumque maculis notati, qui stantibus Romanorum legibus de salute propria desperabant, ad illius amicitiam audissimè confugebant: sic quicumque se vitijs contaminauerat, totosque sese libidinibus dediderant, & in republica violanda fraudes inexpliabilibus conceperant, eamque ob causam stantibus reipublicae Christianae legibus, saluti suae diffidebant, ad Lutherum detestabilem haeresiarcham conuolarunt, eiusque fraudes & impietates receperunt. At contra eos pugnat diuina scriptura multis in locis, quorum pauca quaedam recitabo. Ecclesiasticus cap. 15. Deus, inquit, ab initio constituit hominem, & reliquit illum in manu consilij sui. Adiecit mandata & praecipia sua. Si volueris mandata seruare, conseruabunt te, & in perpetuum fidem placitam seruare. Apposuit tibi aquam & ignem, ad quod volueris, porrige manum tuam. Ante hominem vita & mors, bonum & malum: quod placuerit ei, dabitur illi. Haecenus ille: qui aperte & perspicue asserit & tuetur arbitrij libertatem

Vualdeni. Castro. Sepulue.

Similitudo

Similitudo Sallust. Cicero.

Eccle. 15.

Deut. 30.

te. Quid dicā? Si quis velit testimoniū ex industria cōfingere ad liberum tuēdum arbitrium, non aliud dilucidius & clarius poterit excogitare. Alterū est huic simile ca. 30. Deuterono. cuius ad literam hęc sunt verba. Considera, quōd hodie posuerim in conspectu tuo vitam & bonū, & è cōtrario mortem & malum: vt diligas dominum Deum tuū, & ambules in vijs eius, & custodias mādāta illius, & cerimonias, atq; iudicia, vt viuas, & multiplicet te, benedictatq; tibi in terra, ad quā ingredieris possidēdā. Si autē auersum fuerit cor tuum, & audire nolueris, atq; deceptus adoraueris Deos alienos, & serueris eis, prædico tibi, q̄ pereas, & paruo tēpore moreris in terra, ad quā Iordane trāsmissio ingredieris possidēdā. Testes in uoco hodie cælum & terrā, q̄ proposuerim vobis vitā & mortē, benedictionē & maledictionē. Elige ergo vitā vt & tu viuas, & semen tuū. Hęc tibi. Aspice quā distinctē & apertē locus hic ostēdit arbitrij libertatem. Si enim omnia ineuitabili necessitate venirēt, essent verba hęc ridicula & stulta, ac prorsus homine sano indigna. Apud Esaiā. 1. ait Deus: Si volueritis, & audieritis me, bona terræ comedetis. Quod si nolueritis, & me ad iracundiā prouocaueritis, gladius deuorabit vos. Ipse Christus Deus noster apud Matthæ. 23. Hierusalē, inquit, quōties volui cōgregare filios tuos, quēadmodum gallina cōgregat pullos suos sub alis, & noluiti. Et ca. 19. Si vis ad vitā ingredi, serua mādāta. Et apostolus. 7. prioris ad Corinthios: Qui statuit in corde suo firmus, nō habens necessitatē, potestatem autem habens suæ voluntatis. Nōne hęc loca ostēdunt clarius luce meridiana arbitrij libertatem? Huius libertatis arbitrij assertor est Ambrosius lib. 1. de vocatione gētium, Augustinus li. 3. hyponosticon, Cyprianus lib. 1. epist. 3. Bernardus lib. de arbitrio & gratia: Hieronymus multis in locis. Similiter Origenes, Chrysostrōmus, Basilius, Athanasius, Theophilactus: & omnes deniq; doctores catholici, qui de hac re locuti sunt, qui fontes vtriusque philosophiæ, diuinæ & humanæ aperuerunt, & nomina sua eternitati cōmendant. Nec solū Christiani, sed etiam externi philosophi Socrates, Plato, Xenocrates, Pselippus, & Aristoteles qui in libro de interpretatione de futuris cōtingentibus grauiter disseruit, idē testātur. Et ne singulos citē, vniuersi Academici, & Peripatetici omnes animorū motus à ratione profectos à fatali necessitate cōstantissimē vēdicarunt. Plebeij autē philosophi, qui ab hac discreparunt doctrina, semper

apud viros sapientes in silentio iacuerunt. Sed quia nonnulli hæretici solēt ad poētas confugere, in quibus aiunt fati necessitatē omnibus in rebus inuenire, duos afferā ex illis contrarium asserentes, vnum Græcum, alterum Latinum qui poēsum illustrant. Prior est Homerus, cui primas eruditionis Græcæque eloquentiæ omnis semper tribuit ætas. Posterior Vergilius, cuius voce musas quasi locutas ferunt, qui lōgē omniū quicunq; Latinū poēma condiderunt, extitit & elegātia & grauitate facile princeps. Homerus itaq; in primo Odysee libro iouē ita inducit loquetē: Quā temerē inculant mortales numina, nosq; authores faciunt, si quid sensere malorum: cum præter fatum his pariat mēs stulta dolores. Nōne vides Homerū apertē tollere fati necessitatē? Vergilius lib. 4. Eneidos cum mortē Didonis describeret, has voces emisit: Nā quia nec fato, merita nec morte peribat. Quid poterat dici manifestius cōtra fati necessitatē? quid dilucidius? quid clarius. Nec obstat dicere, Deum esse primā causam, omneq; datū optimū, vt Iacobus apostolus ait, & omne donū perfectum desursum esse, descendēs à patre luminum: nam liberum arbitriū bonas recipit inspirationes, & concurrat actiue ad merita, & cooperatur gratiæ. Pulsat enim Deus cor nostrum, sed non necessariō cogit: quin potius electiones nobis relinquit, supposito tamen diuino auxilio. Vt enim terra sine aqua nullum ferret perfectum fructum, nisi esset influētia cœli: sic anima nostra, nisi esset diuinum auxilium. Nā vt Dauid ait psal. 142. Anima nostra sicut terra sine aqua tibi. Hoc explicuit diuus Ioannes capit. 3. Apocalypsis, vbi ita Deum inducit loquentem: Ecce sto ad ostium, & pulso, si quis audierit vocē meā, & aperuerit mihi ianuam, intrabo ad illum, & cœnabo cum eo, & ipse mecum. Aspice Deum ipsum pulsare, sed huic pulsationi acquiescere, vel nō acquiescere est in arbitrij nostri potestate cōstitutum. Vt enim sol ianuam tangit, qui si illam aperueris, domum illustrabit: si autem non aperueris, haud quā ingrediatur: sic Deus tangit cor nostrum, in arbitrio nostro relinquēs illud ei aperire, vt ab eo illustretur: aut nō aperire, vt in tenebris relinquatur. Quēadmodum salutaris medicina medetur morbo, sed in manu ægroti est illam applicare, aut reijcere: ita diuinum monitum est admirabile remedium, sed in libertate arbitrij nostri est ei acquiescere, aut illud aspernari. Verum est illud libri Sapientiæ cap. 16. Ad quod quisq; volebat, conuertebatur. Nam nisi

Homerus.

Vergil.

Homerus.

Vergil.

Iac. 1.

Similitudo

Psal. 142.

Apoc. 3.

Similitudo

Sapient. 16.

homo

Sapient. 1.

1. Cor. 10.

Philip. 2.

1. Tim. 2.

homo liberum haberet arbitrium, & ad voluntatem suam cōuerteretur, nec homo esset, nec mereretur præmium, nec pœnam. Qui liberū tollunt arbitrium, hominem ex hominibus tollunt, & leges dissipant, sed ipsi potius dissipantur. Nam hæreticorum cœtus nauis est gubernaculo destituta, caligine cooperta, procelis contrarijs exagitata. Est coniuratio Madianitarum, Amalechitarum, & Philistæorū aduersus Israël, qui omnes perierunt: & ædificatorum turris Babylonicæ, qui omnes confusi sermonē conturbant. Qui arbitrij libertatem cōtendunt de medio tollere, omnia miscent, veritatē oppugnant, totā philosophiā, & vniuersam scripturam sanctam radicibus euellunt. Quid plura? Peruertunt ea, quæ sunt fundamenta naturæ, qui arbitrij libertatem extinguere conantur. Est igitur liberum arbitrium nostrum. Sed quæcunque facimus, Deo facimus permittente, aut cooperante, qui est prima causa, ex cuius ore, vt hoc loco ait Ieremias, bona & mala egrediuntur.

¶ Quid murmurauit homo viuens, vir pro peccatis suis? Sensus est: Cur igitur queritur homo de pœnis, quas luit peccatorum suorum, quandoquidem Deus qui omnia regit & prouidet, est ille, qui eum supplicio afficit? Imō pœnis ac molestijs sibi à Deo iusto iudice, & pio patre, & sapiente medico tanquam remedijs vtilibus & medicinis salutaribus gaudere deberet. Si detrahere de hominibus non decet, quanto magis de Deo? Capite. 1. lib. Sapientiæ ait Sapiens: Custodite vos à murmuratione: quæ nihil prodest: & à detractione parce lingue. Et apostolus ca. 10. prioris ad Corinthios: Nec murmuraueritis, sicut quidam eorum murmurauerunt, & perierunt ab exterminatore. Et. 2. ad Philippēses: Omnia facite sine murmurationibus & hesitationibus, vt sitis sine querela.

¶ Scrutemur vias nostras. Inspiciamus & inuestigemus, quomodo vixerimus, & multa inueniemus peccata. Quam ob causam de nobis debemus queri, qui impiè agimus, non de Deo, qui iuste punit.

¶ Leuemus corda nostra cum manibus ad dominum. Extollamus ad Deū animos & opera. Vel, fundamus ad illum pias ardentēq; p̄ces ex intimo corde productas. Extollere manus ad Deum est gestus & actio p̄ces fundētium: vt cap. 2. prioris ad Timoth. Volo viros orate in omni loco, leuātes manus puras: hoc est nullis rapinis, nullis libidinibus, nullis impijs pugnis contaminatas. Eā ob causam ad Deum manus efferimus, vt ipse eas suis manibus accipiat, nos

que præsidio suo sustentet & tueatur. De hoc schemate locuti sumus capite superiore.

¶ Idcirco tu inexorabilis es. Sumit populi perfonā: ac si dicat: Quia flagitijs nos contaminauimus, quibus te grauiter offendimus, & nolimus debitos gemitus ex animo. emittere, nec vera cōtritione insignes scelerum maculas delere, sed illis indies polluimur: eā ob causam tu Deus nos minime audisti. quin potius afflictionibus lacerasti. Pro, Idcirco tu inexorabilis es: vertunt quidā, Ideo tu non fuisti propitijs.

¶ Operuisti in furore, & percussisti nos. Posuisti tētorium tui furoris, ne videremus, quo essemus ituri: & afflixisti nos. Vel posuisti iram tuā inter te & nos. Vel operuisti nos flagitijs nostris: hoc est permisisti, vt essemus sceleribus nostris cooperti & obcæcati: quam ob causam nos puniisti. Vel operuisti nos nube calamitatum in furore tuo: hoc est, ita exigēte iustitia tua. Accipitur furor Dei pro iustitiæ eius. seueritate.

¶ Opposuisti nubem tibi, ne transeat oratio. Opposuisti peccata nostra veluti nubē in conspectu tuo, ne preces nostras ad aures tuas peruenirēt. Maleficia nostra sunt causa, quare tu preces nostras non exaudis, quoniam instar densę ac tetræ nubis diuidunt nos à te, & placidum ac serenum vultum tuum abscondunt. Similimodo ait Dauid psal. 89. Posuisti iniquitates nostras in conspectu tuo. Et Esaias. 59. Iniquitates vestræ diuiserunt inter vos & Deum vestrum, & peccata vestra absconderunt faciem eius à vobis, ne exaudiret.

¶ Eradicationem & abiectionem posuisti me in medio populorum. Posuisti me eradicatum à diuitijs, & abiectum in medio Chaldæorum: hoc est pauperē & contēptum. Nam supra dixerat hoc eodē capite: Ego vir videns paupertatem meā. Et paulō post: Recordare paupertatis & transgressionis meæ. Quæ omnia sub persona populi Israelitici dicuntur. Nec mirum, populum illum ingressum esse Babylonem, inopem & abiectum, cum Deus ipse assumpta humana natura ingressus sit in mundū pauper, & inops & abiectus. Princeps qui ingreditur in urbem cum pompa & maiestate, indutus vestibus aureis, multis gēmis & pretiosis monilibus ornatus, vult vt oculi hominum diuitias illas aspiciant, nō illum: Christus autem introiit pauper in mundum, quia voluit, vt in ipsum, non in diuitias oculos poneremus. De eo ait diuus Paulus cap. 8. posterioris ad Corinthios: Scitis gratiā dñi nostri Iesu Christi, quoniam propter vos egenus factus est, eum esset diues, vt illius inopia vos diuites efficeret. Huius ingressionis

3

D

D

Psal. 89

Esai. 59

2. Cor. 8

Numer. 23 vt capite Numerorum. 23. Non est augurium in Iacob. Et quia in ære perpolito solebant fieri auguria, inde effectum est, vt **נשן** significet æs: quo nomine compedes appellantur, quod ex ære confici solerent. In quam significationem accipitur hoc loco: vt sit sensus: Facit pedibus meis cōpedes grauissimos, ne aliquo ire possem. Interpres Theodoretus habet: Aggrauauit iugū colli mei. Et interpretatur: Crudelissimis hostibus me seruire coëgit.

Theodo. ¶ **Semitas meas subuertit.** Pro subuertit est in Hebræo verbum **גיד** sur, quod significat subuere: quam significationem secutus est Latinus noster interpres. Significat etiam declinare, peruertere, alienare, mutare, deficere, cœtere, putrescere, separare. Eo vitur pro declinare

Ose. 4. Oseas capite quarto: Sicut vacca lasciuens declinavit Israel. Subauditur à via recta. Potest verti: Vt iuuenca deficiens desciiuit Israel, expellendo scilicet à se iugum diuinæ legis. Vel separauit se Israel, nimirum à Deo. Pro separare enim accipitur Oseæ quarto: Separatum est conuiuium eorum. Vbi conuiuium idem est quod cultus & cōmunicatio: loquitur enim diuinus vates de decem tribubus, quæ se à duabus separauerant, & vitulos Ieroboam coluerant. Vel ideo ait Israelitarum conuiuium esse separatum, quia erat excommunicatum: excommunicati enim separati sunt. Potest verti: Fœtidum est conuiuium eorum: vt sit sensus: Tantum vini potauerant conuiuæ, vt eorum compotatio grauitur oleret. Vel per eorum cōuiuium intelligit illorum doctrinam, quã appellat putidam & fœtidam, quia docebant esse vitulos aureos colendos. Illud psalmo. 13. Omnes declinauerunt: vertunt nonnulli: Omnes fœtuerunt. Et alij: Omnes recesserunt, nimirum à via, quam Deus illis ostenderat. Ab hoc verbo est forerim, pro quo vulgatus interpres cap. 1. Esaiæ vertit infideles: Principes tui infideles. Potest verti: Principes tui declinantes: Vel recedentes, nimirum à vera religione. Vel fœtidi: vel peruersi. Pro quo Septuaginta habent: Non obediunt, siue non obediens. Et Aquila, discedentes. Et Tharghum: rebelles: quia à Deo defecerant, & falsis dijs diuinum cultum tribuerant. Eodem modo illud intelligitur Oseæ. 9. Omnes principes eorum recedentes. Pro quo alij legendum putant: Omnes principes eorum subuersi. Vel omnes duces eorū mutati: nimirum à vero Dei cultu. Diximus enim verbum hoc significare subuere, & mutare. Quare locus hic Ieremiæ verti potest: **Vias meas mutauit: nimirum à pristina consue-**

tudine. Vel potest esse à **רד** quod est spina: vt sit sensus Vias meas spinis sepauit. Ita hunc locum interpretatur Rabbi Ischac filius Ghiath: iuxta id quod ait apud Oseam. 2. Deus: Ecce ego sepiam viam tuam spinis, & sepiam eam maceria. Vt scilicet non possis egredi, nec quod velis, proficisci.

¶ **Confregit ad numerum dentes meos.** Pro numero est in Hebræo **שן**, quod significat calculum, lapidem minutum, & arenam: vt Prouerborum. 20. Suauis est homini panis mendacij, & postea implebitur os eius calculo. Hoc est, doctrina mendax ac falsa, etiã si in principio sit dulcis ac mollis, postea tamē insuauis ac dura inuenitur. Et quia calculis solemus numerare, accipitur hoc nomen pro numero. Vnde apud Ciceronem in libro de amicitia, reuocare ad calculos amicitiam, est ita data & accepta numerare, vt par sit eorum ratio. Et in epistola quadã Plinij, ponere calculos, idē est quod numerare. Hac ratione ductus interpres noster pro chatfats, quod calculū propriè significat, numerū hoc Ieremiæ loco interpretatus est. Septuaginta tñ pro calculo acceperunt: ita enim habent: **ἔξβαλεν ψήφους ἐδόντας μου.** Hoc est, eiecit lapillo dentes meos. Hoc est accepto lapide euulsit mihi dētes, quos ex ore meo in terrã proiecit. Pōt rectissimē verti: Cōfregit instar arenæ dētes meos: ita em eos minutatim cōcidit atq; cōtudit, & in tot particulas infregit, vt essent instar arenæ minuti.

¶ **Perijt finis meus.** Pro fine est in Hebræo nomē hoc **סוף**, quod significat finē: quã significationē secutus est vulgatus interpres. Significat etiam victoriam, potentiam, sanguinē, robur, & fortitudinem. Quare rectē verterunt Septuaginta **ἠπώλητο το τέλος μου.** Hoc est: perijt victoria mea. Et rectē Pagninus & Brixianus: Perijt fortitudo mea. Et rectē Ioannes Benedictus: Perijt robur meum. Potest quoque verti: Perijt potentia mea: aut sanguis meus: Quæ omnia possunt ad Christū Deū nostrum verissimē referri, cui omnia hæc cōueniunt, cuius mortē in crucis ara cōtumelijs plenissimā Ieremias hoc loco lamentatur. Ipse enim est finis ad quē dirigēda sunt omnes actiones nostræ, propter quē diuinā legem sumus seruaturi, & ipsi legis cōsummatio & perfectio: id quod ait apostolus capite. 10. epist. ad Romanos: Finis legis Christus est ad iustitiã omni credēti. Ipse est victoria nostra, qui de se ait apud Ioã. 15. Cōfite dite, ego vici mundum. Quam obrem ait apostolus capite. 15. prioris ad Corinthios: Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam

Ischac. Ose. 2.
Prouer. 20.
Cicero.
Plinius.
Pagninus. Brixianus. Benedictus.
Roma. 10.
Ioan. 16.
1. Corin. 15.

per dominum nostrum Iesum Christum. Ipse est potentia nostra: de quo ait apostolus ca. 4. epistolæ ad Philippenses: Omnia possum in eo qui me confortat. Ipse est sanguis noster & caro nostra, quatenus homo est, nostram enim assumpsit naturã: de quo ait diuus Ioannes capite sui euangelij primo: Et verbum caro factum est. Ipse est fortitudo nostra: de quo ait Moses capite Exodi. 15. Fortitudo mea & laus mea dominus. Et Dauid psalmo. 30. Quoniam fortitudo mea & refugium meum es tu. Deriuatur nomē hoc à verbo **נשן** natlach, quod significat roborare & vincere. Vnde lanatsch multis præfigitur psalmis: Pro quo Septuaginta vertunt: **ἰς το τέλος:** hoc est in finem, quæ admodum habet editio vulgata. Hieronymus vertit: Victori. Felix Pratenis: Vincēti. Aquila **τὸ νικητικόν**, id est præbenti victoriam. Alij, fundenti sanguinem. Alij danti æternitatem. Quæ omnia Christo Deo nostro mirabiliter cōgruunt, cui psalmi huius inscriptiones dedicantur. Quidam existimant, ideo præfigi psalmis, In finē, quia erant implendi tēporibus Messia, quæ appellatur nouissima & fines seculorum.

¶ **Leuauit se super se.** Pro leuare est in Hebræo verbum **לחז** natal, quod significat leuare, ferre, baiulare, inuoluere. Particula, se, non est in Hebræo, nec in Græco. Potest verti: Quia tulit super se. Subaudi iugum Dei. Pōt hoc intelligi de Christo dño, qui tulit super se crucē: de quo paulò pōst dicitur: Dabit percutienti se maxillã, saturabitur opprobrijs. Omnia hæc verba explanat de Christo Rabbi Samuel in huius loci expositione. De percussione autem maxillæ Christi dixit ita Michas. 5. In virga percutiet maxillam iudicis Israel. Ipse est, qui crucē baiulauit tanquam clauem, qua cœlum aperiret, de qua dixit Deus pater apud Esaiam. 22. Dabo clauem domus Dauid super humerum eius. Itaque verbum hoc natal significat portare & baiulare. Inde netil, idem est quod baiulus: quo vocabulo in plurali vtitur cap. 1. Sophonias, pro quo editio vulgata habet, inuoluti. Disperierunt omnes inuoluti argento. Quod potest etiã verti: Disperierunt omnes baiuli argenti. Ac si dicat: Peribunt omnes diuites auari. Est enim præteritum pro futuro. Quemadmodum baiuli arculas alienas ferunt argento plenas, nihil inde nisi laborem pondusque reportantes, præter vilissimam paruissimamq; mercedē: sic qui auaritia & effrenata opum cupiditate ardent, nihil ex diuitijs quas possident, aut potius à quibus possidentur, habent, nisi laborem & sollicitudinem, & flagitium. Nullum est enim offi-

Phillip. 4.
Ioan. 1.
Exodi. 15.
Psal. 30.
Hierony. Felix. Aquila.
R. Samu.
Mich. 5.
Esai. 22.
Sopho. 1.
Similitudo

cium tam sanctum & laudabile, quod non auaritia comminuere atque violare soleat.

¶ **Leuemus corda nostra cum manibus ad dominum.** Pro, cum manibus, est in Hebræo **על ידיו** el cappajm. Nomen caph significat volam, & manū: vt cap. Ezechielis. 21. Percute manū ad manum. Hoc est, mœrorem & dolorem ostendē. Significat etiam nubem. Vnde illud Exodi. 33. Ponam te in foramine petrae, & protegā dextera mea, donec transeam. vertunt nonnulli: Et protegā nube mea. Eã ob causam potest verti locus hic Ieremiæ: Leuemus corda nostra versus nubes ad dominum. Ita Rabbi Dauid Chimhi in libro radicum huc locum interpretatur. Vnde illud Esaiæ, 49. Ecce in manibus meis descripsi te: potest verti: Ecce in nubibus meis posui te. Hoc est, te extuli in sublime, in excelsaque dignitate collocaui. Ita Rabbi Ioseph, & R. Sahadias locum illum explanarunt. Ionathas tamen Chaldaeus nobiscum vertit: Ecce in manibus meis descripsi te. Ne mireris, si aliquãdo citē Hebræos rabinos fide destitutos. Nã etsi in vera & arcana diuinarū literarū intelligētia, & in mysterijs redēptionis humanæ per Christum Deum nostrum eos cæcos esse omnino non dubito, non parum tamen cōducere arbitror ad veras verborum Hebræorum significationes & proprietates depromendas eos legere, illos præsertim, qui singlæ sanctæ phrasēs & schemata explicarunt. Nam quæ admodum vir prudens lapidem pretiosum nõ eò cōtemnit, quod ex capite venenati draconis exierit: sic nec Hebraïsmorum peritiam & vocabulorum notiones, quod ex Iudæorū prædierint officina. Præter has explanationes potest verti locus hic: Leuemus corda nostra in manibus ad Deum. Subaudi pro munere. Ac si dicat: Demus Deo animos, offeramus eos illi manibus nostris loco muneris. Non solū nostra, sed nos ipsos ei quasi donū offerre non intermittamus.

¶ **Ne auertas faciem tuam à singultu meo & clamoribus.** Pagninus vertit: Ne abscondas aurem tuam propter respirationem meam ad clamorem meū. Pro à singultu meo, est in Hebraico: **לרועתי** le rauchathi. Quod nomen significat singultū, respirationem, & suspiriū. Deducitur à verbo **רוח** rauach, quod significat respirare & dilatare. Potest verti: Ne auertas aurē tuã à suspirijs & clamoribus meis. Vel sic: Ne auertas aurē tuã à clamoribus meis, ppter respirationē meã. Ac si dicat: Audi me dñe, vt possim respirare. Tãto em dolore premebat mœlter Ieremias, vt respirare non posset, ne anhelare quidem.

Ezec. 21.
Exod. 33.
R. Dauid.
Esai. 49.
Ioseph. Sahadi. Ionath.
Similitudo
Pagninus.

CAPUT III.

R Aleph. Q Vomodo obscuratum est aurum, mutatus est color optimus, dispersi sunt lapides sanctuarij in capite omnium platearum?

Beth. Filij Sion inclyti, & amicti auro primo, quomodo reputati sunt in vasa testea? opus manuum figuli?

Gamma. Sed & lamie nudauerunt mammam, lactauerunt catulos suos: filia populi mei crudelis, quasi struthio in deserto.

Delta. Adhaesit lingua lactentis ad palatum eius in siti: paruuli petierunt panem, & non erat, qui frangeret eis.

Eta. Qui vescebantur voluptuose, interierunt in vijs: qui nutriebantur in croceis, amplexati sunt stercora.

Vau. Et maior effecta est iniquitas filiae populi mei peccato Sodomorum, quae subuersa est in momento, & non ceperunt in ea manus.

Zain. Candidiores Nazaraei eius niue, nitidiores lacte, rubicundiores ebore antiquo, sapphiro pulchriores.

Cheth. Denigrata est super carbones facies eorum, & non sunt cogniti in plateis: adhaesit cutis eorum ossibus, aruit, & facta est quasi lignum.

¶ Explanatio.

Vomodo obscuratum est aurum? Totus hic versus sub litera Aleph, potest de euerfione templi intelligi in illa Babylonicavastitate. Erat enim templum auro te-

Reg. 6. tum, vt cap. 6. lib. 3. Regum diuinae literae prodiderunt. Sed Ieremias, vt ego mihi statuo, precipue deplorat amissam gloriam Hierosolymae: ac si dicat: Quomodo versa est in ignominiam gloria nostra? Tenebras dedecoris attulerunt Babylonij splendido auro honoris nostri, cuius fulgentissimus color fuit in nigrorem mutatus. Quam cito Hierosolymae splendor, eiusque nominis claritas & amplitudo ad opprobrium & abiectiorem reciderunt! Accipitur hoc loco aurum pro mundi gloria, opibus, & magnificentia, vt cap. 2. Danielis, cum dicitur caput statuae à Nabuchodonosore conspectae ex auro fuisse. Pro charitate sumitur capite Apocal. 3. Suadeo tibi emere à me aurum ignitum. Sumitur etiam aurum pro oleo ca. 4. Zachariae: Quid sunt duae spicae oliuarum, quae sunt iuxta duo rostra aurea, in quibus sunt suffusoria ex auro. Pro quo nonnulli vertunt: Quae sunt iuxta duo rostra aurea, quae suffundunt ex se aurum. Vbi aurum autem pro oleo purissimo sumi instar auri. Cum autem oleo significetur misericordia, aperte liquet ipsam misericordiam auro significari. Sumitur praeterea pro sapientia capite Cantorum. 5. Caput eius aurum optimum. Demum sumitur pro humilitate rerumque humanarum tolerantia. Vt enim

Dan. 2. tibi emere à me aurum ignitum. Sumitur etiam aurum pro oleo ca. 4. Zachariae: Quid sunt duae spicae oliuarum, quae sunt iuxta duo rostra aurea, in quibus sunt suffusoria ex auro. Pro quo nonnulli vertunt: Quae sunt iuxta duo rostra aurea, quae suffundunt ex se aurum. Vbi aurum autem pro oleo purissimo sumi instar auri. Cum autem oleo significetur misericordia, aperte liquet ipsam misericordiam auro significari. Sumitur praeterea pro sapientia capite Cantorum. 5. Caput eius aurum optimum. Demum sumitur pro humilitate rerumque humanarum tolerantia. Vt enim

Apoc. 3. tibi emere à me aurum ignitum. Sumitur etiam aurum pro oleo ca. 4. Zachariae: Quid sunt duae spicae oliuarum, quae sunt iuxta duo rostra aurea, in quibus sunt suffusoria ex auro. Pro quo nonnulli vertunt: Quae sunt iuxta duo rostra aurea, quae suffundunt ex se aurum. Vbi aurum autem pro oleo purissimo sumi instar auri. Cum autem oleo significetur misericordia, aperte liquet ipsam misericordiam auro significari. Sumitur praeterea pro sapientia capite Cantorum. 5. Caput eius aurum optimum. Demum sumitur pro humilitate rerumque humanarum tolerantia. Vt enim

Zach. 4. tibi emere à me aurum ignitum. Sumitur etiam aurum pro oleo ca. 4. Zachariae: Quid sunt duae spicae oliuarum, quae sunt iuxta duo rostra aurea, in quibus sunt suffusoria ex auro. Pro quo nonnulli vertunt: Quae sunt iuxta duo rostra aurea, quae suffundunt ex se aurum. Vbi aurum autem pro oleo purissimo sumi instar auri. Cum autem oleo significetur misericordia, aperte liquet ipsam misericordiam auro significari. Sumitur praeterea pro sapientia capite Cantorum. 5. Caput eius aurum optimum. Demum sumitur pro humilitate rerumque humanarum tolerantia. Vt enim

pro oleo purissimo sumi instar auri. Cum autem oleo significetur misericordia, aperte liquet ipsam misericordiam auro significari. Sumitur praeterea pro sapientia capite Cantorum. 5. Caput eius aurum optimum. Demum sumitur pro humilitate rerumque humanarum tolerantia. Vt enim

Sumitur praeterea pro sapientia capite Cantorum. 5. Caput eius aurum optimum. Demum sumitur pro humilitate rerumque humanarum tolerantia. Vt enim

Demum sumitur pro humilitate rerumque humanarum tolerantia. Vt enim

Humilitate rerumque humanarum tolerantia. Vt enim

illud est caeteris metallis grauius, & percussum non reddit sonum: sic vir animi humilitate & patientia sepius, seipsum praeter caeteris deprimat & abiicit, & ad humilia munera inclinatur: ac calamitate percussus nullos fundit iracundiae clamores. Percipit enim animo id, quod ait diuinus ac regius vates: Patientia pauperum, siue afflictorum, non peribit in fine. Et filius eius in prouerbij. Gloria praecedet humilitas. Haec est vna virtus, quae cum se occultet, eminet tamen inter omnes. Vt calx viua videtur frigida foris, cum intus ferueat: sic verè humilis cooperit virtutes suas, cum flagret intus igne charitatis, & aqua calamitatis incendatur. Calx viua feruet cù aqua frigida, & humilitas cù charitate & tolerantia coniuncta aqua calamitatis inflama. Omnes haec auri significationes possunt huic Ieremiae loco conuenire: obscurata est enim ludaeorum charitas & misericordia & animi humilitas, & patientia. Vel quod mihi rectius videtur, per aurum caeteris metallis praestantius intelligitur princeps, qui fuit in bello illo captus, & à dignitate sua deiectus.

¶ Dispersi sunt lapides sanctuarij in capite omnium platearum. Id est euersum est templum domini, eiusque lapides fuerunt per plateas dispersi atque dissipati. Ita hunc locum paraphrastes Chaldaeus interpretatur. Sed quemadmodum paulo ante nomine auri intellexit principem, ita modo per lapides sanctuarij sacerdotes, & viros pios, qui alios religionis cultu superabant. Hi enim fuerunt à templo expulsi, & per capita platearum dissecti, & ad diuersas oras abducti. Fortasse deplorat sacerdotum distractionem, qui cum deberent in templo residere, ac diuino cultui operam dare, per plateas Hierosolymae negotijs humanis dediti vagabantur. Quae ob causam fuerunt obfessi, & victi, & cruciati. Platea enim est latitudo, qua significatur lata illa & spatiosa via, quae, vt Christus Deus noster ait apud Matthaeum. 7. ducit ad perditionem.

¶ Filij Sion inclyti, & amicti auro primo. Hoc est magnates Hierosolymae ornati quodam auro optimo abiecti sunt modo, & veluti vasa figuli habitati ac ducti. Sumitur vas siue lagena figuli, pro fragili, nulliusque momenti, vt ca. 30. Esaiæ: Comueretur, sicut coteritur lagena figuli cōtritione perualida. Et Iere. 19. Sic coteretur populus istum, & ciuitatem istam, sicut coteritur vas figuli, quod non potest ultra instaurari.

¶ Sed & lamie nudauerunt mammam. Sensus est: Etiam impiæ ferae alunt catulos suos, exponentes illis vbera sugenda, Hierosolyma autem filios suos non alit. Exaggerat calamitatem Iudaeae cōparatione ferarum, quae lactant filios suos, quod Hierosolyma non faciebat. Aliunt nonnulli hoc imple-

Psal. 9.

Prouer. 15

Similitudo

Matth. 7.

Esaiæ. 30.

Ierem. 19.

Caput quartum.

impletum fuisse, cum matres fame coactae proprios filios coxerunt. Lamiae figuram quandam habent humanam, cum sint bestiae crudelissimae. Struthiones sunt aues mirae magnitudinis, sed minime volantes, quibus haeretici, & nefarii homines artificio simulationis eruditi, vt Hesy-chius ait, & Eucherius, significatur. Habere namque videtur sapietiam & cōtēplationis pennas, volare autem haudquaquam possunt. Ea ob causam sunt in lege veteri prohibita cap. 11. Leuitici, & Leuit. 11. 14. Deuronomij. Haec aues crudeles sunt: quare cum illis comparat Iob homines immanes, cum ait ca. 30. Frater fui draconum, & socius struthionum. Solet hoc animal in solitudine oua sua relinquere, & aliquando non curare: atque filiorum suorum obliuisci. Id significat Iob cap. 39. vbi de illo loquens: Quando, inquit, derelinquit oua sua in terra, tu fortitiam in puluere calefacies ea: obliuiscitur, quod pes conculet ea, aut bestia agri coterat. Induratur ad filios suos, quasi non sint sui. Haec ille. Ea ob causam ei hoc loco Hierosolyma comparatur. Fortasse non propter crudelitatem affectus, sed propter similitudinem actus: quia mulieres Hierosolymitanae lac filijs proprijs ob inopiam detrimenti non praebant.

¶ Adhaesit lingua lactentis. Ostendit sitim ac famem puerorum, quos cap. 3. harum lamentationum induxit matribus suis dicentes: Vbi est triticum & vinum?

¶ Qui vescebantur voluptuose. Qui exquisitis epulis quondam vtebantur, perierunt fame in locis publicis. Et qui solent delicatè nutrirī, & purpurea, vestibulq; pretiosis indui, viles cibos aut de sumebant. Nam vt Iob ait capite. 6. Animae esurienti etiam amara dulcia esse videntur.

¶ Maior effecta est iniquitas filiae populi mei. Grauius fuit peccatum Hierosolymae, quam Sodomae: nam Sodomam non contaminauerat Dei sacrarium, quod non habuerat: nec habebat diuinos vates, qui eam à flagitijs deterrerent, quemadmodum Hierosolyma. Praeterea Sodomam violauerat legem naturalem, Hierosolyma autem naturalem & scriptam: & ingrati animi significationem multis in rebus ostenderat. His rationibus ductus ait Ezech. 16. Non fecit Sodomam foror tua ipsa, & filiae eius, sicut fecisti tu: & filiae tuae. Et Christus Deus noster apud Matth. 11. Terrae Sodomorum remissius erit in die iudicij, quam tibi. Vel sumitur hic iniquitas pro poena iniquitatis, quemadmodum peccatum pro poena peccati: vt cap. 12. lib. 2. Regum, vbi Nathan dixit Dauidi: Dominus transfudit peccatum tuum, id est, poenam peccati in filium tuum: non enim morieris, sed ille. Et Threnorum. 5. Patres nostri pec-

cauerunt, & non sunt: & nos iniquitates eorum portauimus. Ita explanant nonnulli illud Cain Genesis. 4. Maior est iniquitas mea, quam vt veniam merear. Vt sit sensus: Maior est poena mea quam ferre possim. Ideo Ieremias ait Hebraeos fuisse punitos grauius Sodomis, quia Sodomorum poena minore tempore durauit, quia obrem fuit minus acerba, quonia non fuerunt longa obfisione afflicti & lacerati, sed in puncto temporis cofumpti. Ideo ait: Et non ceperunt in ea manus. Hoc est, non ceperunt Sodomam inimicorum manus. Sumuntur manus pro supplicijs humanis: Esai. 12. vel pro castris & exercitibus, quemadmodum Iere. 50. cap. 33. Deuronomij: Manus eius pugnabunt pro eo. Et Act. apost. 12. Misit rex Herodes manus, vt affligeret quosdam de ecclesia. Eam ob causam vertunt nonnulli locum hunc: Et non metata sunt in ea castra. Quia in momento subuersa est.

¶ Candidiores Nazaraei eius niue. Loquitur de Nazaraeorum fame, luctu & calamitate in illa vrbis obfisione & pernicie. Hi erant Deo dedicati: de quorum consecratione loquitur Moses cap. Numer. 6. Nunc autem Ieremias hyperbolicè eorum describit pulchritudinem & candorem ante obfisionem illam, vt post eam eorum ostendat & deploret deformitatem, maculas & luctus. Ebur est dens elephanti: sapphirus est lapis pretiosus coloris aërij, auris punctis col-lucens: de quo differit Plinius libro. 37.

¶ Denigrata est super carbones facies eorum. Praefame & miseria & luctu. Locutio est hyperbolica. Nigrore faciei significatur dolor & tristitia. Ita cap. 2. Nahum: Facies omnium eorum sicut nigredo ollae. Et Ioelis. 2. Omnes vultus redigentur in ollam.

¶ Et non sunt cogniti in plateis. Hoc est, non sunt à plebeijs & abiectis hominibus distincti. At si virtute praediti erant, in illa calamitate & abiectiōe erant nobiles: eorum autem inimici honestate destituti in triumpho illo erant infames. Quemadmodum generosus equus etiam si ei ponatur clitella ad sarcinas ferendas, semper tamen generosus est, contra verò vilis canterius etiam pretiosis phaleris ornatus est: canterius: sic vir omni sapietia & nobilitate praestans quamuis abiectus, semper tamen est nobilis & illustris, im-pius autem infimo loco natus quamuis ad eximiam euectus dignitatem, semper tamen est fordidus & obscurus, nulla cōmendatione famae preclarus. Falsus honor non euehit ad verum honorem: & calamitas nullum eximium virum pietate & sapientia praestantem potest vera dignitate priuare. Nam vt diuus ait Hieronymus in epist. ad Celan-

Gen. 4.

Gen. 19.

Iere. 50.

Deut. 33.

Act. 12.

Num. 6.

Plini.

Nah. 12.

Ioel. 2.

Similitudo

Hieron.

Celan.

Celatia: Sola apud Deum libertas est no feruire peccatis, summa nobilitas clarum esse virtutibus. ¶ Aruit. Scilicet ob calamitate & nutrimenti inopiam. Eodem modo Iob. 7. Cutis mea aruit & contracta est.

Iob. 7.

U
T
th.

Iod.

Caph.

Lamed.

Mem.

Nun.

Samech.

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

¶ Melius fuit occisis gladio, quam interfectis fame: quoniam isti extabuerunt consumpti a sterilitate terrae. Manus mulierum misericordium coxerunt filios suos, facti sunt cibus erarum in cotritione filie populi mei. Compleuit dñs furorē suum, effudit irā indignationis suae: & succendit ignem in sio, & deuorauit fundamenta eius.

Non crediderunt reges terrae, & uniuersi habitatores orbis, quoniam ingrederetur hostis & inimicus per portas Ierusalem.

Propter peccata prophetarum eius, & iniquitates sacerdotum eius, qui effuderunt in medio eius sanguinem iustorum.

Errauerunt caeci in plateis, polluti sunt sanguine: cū que non possent intrare, tenuerunt lacinias suas.

Recedite polluti, clamauerunt eis, recedite: abite: nolite tangere: iurgati quippe sunt, & commoti: dixerunt inter gentes: Non addent ultra, ut habitet in eis.

¶ Melius fuit occisis gladio. Hoc est, min⁹ et unofuerunt illi, quos hostium gladius vita priuauit, quāq̄ fame iuterierūt: quoniam hi letatabe, & morte diuturna de vita decesserūt, illi autē subito animā efflarūt. Nā vt Ecclesiasticus ait capit. 34. Melior est mors, quā vita amara.

Eccle. 34.

¶ Manus mulierum misericordium. Exaggerat famis vim, qua ita obsessi laborabant, ut etiā mulieres quæ sunt naturaliter misericordes, filios proprios comederēt. Vis famis intimum naturalēq̄ amorē superauit. Id suprā tetigit cap. 2.

¶ In cotritione filie populi mei. Id est: in obsidione & calamitate Hierosolymæ.

Sup. 2.

¶ Compleuit dñs furorē suū. Hoc est, summū ac miserimū sumpsit Deus de nobis supplicium. Ostēdit debitā diuinę iustitię in Hebræos seueritatē.

¶ Succendit ignem in Sion. Sensus est: totā Hierosolymā Deus igne cōbussit: nec solū tecta, sed ædificiorum fundamenta euertit, & cremauit. Vel per ignem intelligit vehementem famē, & acerbā calamitatē. Sumi autē ignē p afflictione & cruciatu indicat loc⁹ ille Davidis psal. 16. Igne me examinaſti, & nō est inuēta in me iniquitas. Et illud Ezech. 30. Dabo ignē in Taphnis. Et paulō post: Cū dederō ignē in Ægypto. Et illud Amos primo: Mittam ignem in domum Afahel. ¶ Non crediderunt reges terræ. Null⁹ vnquā rex, imò nullus homo cuiuscūq̄ fuerit nationis, credidit futurū Hierosolymæ exitiū. Existimabāt em̄ eā esse & muris, & Dei presidio munitā. Vel loquitur de rege & magna-

Psal. 16.

Ezech. 30.

Amos. 1.

U

U

U

U

U

U

U

U

U

tibus Hierosolymæ, eiusq̄ habitatoribus, qui Ieremiæ eā esse capiendā a Babylonijs dicenti nullā fidē tribuebāt. Iā hostes ingrediebāt portas ciuitatis, & illi dubitabāt: iuxta illud Esai. 30. Subitō dum nō speratur, venit contritio eius.

Esai. 30.

¶ Propter peccata prophetarū eius, & iniquitates sacerdotū eius. Ostēdit præcipuā causam euerſionis Hierosolymæ fuisse scelera falsorū pphetarū, & sacerdotū: qui cū deberēt illā iuste & sapiēter gubernare, eam vitiorum suorum exemplo deprauarunt, & ad exitiū & vastitatem vocauerunt. Principum & pōtificum maleficia populum corrumpunt, & euertunt. Id q̄ nō solū literæ testantur diuinæ & humanæ, sed etiam vita cōmunis, quæ nobis huius diræ pestis exēpla ppē quotidiana suppeditat. In Hispania videmus Christi fidē vigere, quia eius reges sunt catholici: in Britania v̄ d infiniti ppē fidē repudiarūt, & ab ecclesia catholica deficiuerunt, quia eius rex fidei nuntium remisit, seq̄ turpi dedecore maculauit: & modō eius regina hæreticis fauet, quos deberet mulctare, & a regno deicere, ne sermonibus impuris & moribus deprauatis terrā maculā ceteris inurent. Dum in Ægypto regni clauum tenuit rex, qui nouerat Iosephum, iusti viri ex remotis oris magnis inuitabātur pmissis: at cum regnauit alius, qui nō nouerat Iosephum, fuerunt afflictī, & laboribus incredibilibus lacerati. Iosephus vēditus & in carcerē cōiectus inter duos vincētos, quorū alter fuit dānat⁹, alter absolut⁹, Christū Deū nostrū p nobis vēditū inter duos latroēs cōstitutū adūbrabat: quorū alter periit, alter est vitā sempiternā cōsecut⁹. Nihil hodie magis principes incitat ad vitia, quā ignoratio Iosephi cœlestis. Si em̄ Christū summē diligērēt, & in animo verfarēt, & ei⁹ beneficia cognoscerēt, ad multō maiore dignitatē & nominis amplitudinē eorū regna perducerēt. Florerēt eorū curiē viris sapiētia, nobilitate, virtute, armorū exercitatione præstātib⁹. At, vt aiūt, quē admodū in mare flumina influūt: sic in nōnullo- rum principum aulas vitia prorumpunt.

Gen. 45.

Exod. 1.

Gen. 37.

Gen. 40.

Luc. 23.

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

¶ Iurgati quippe sunt, & commoti. Sensus est, impij Iudæi qui se diuinos vates vocabant, & flagitio si sacerdotes quod cedeb⁹ & homicidijs forum Hierosolymæ impleuissent, fuerunt obiurgati a Babylonijs cum eius iurgio contendentes, eosq̄ mouentibus & cruciantibus.

Psal. 70.

Phc.

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

U

¶ Dixerunt inter gentes. Dicebant Babylonij inter seipſos. Non addet Deus vltra, vt inter hos impios & calamitosos Iudæos habitet, vt solebat: quia iam eos penitus dereliquit. Idem de seipſo aiebat David psal. 70. Quia dixerunt inimici mei mihi, & qui custodiebāt animā meā, consiliū fecerūt in vnū. Dicentes: Deus dereliquit eum: persequimini; & comprehendite eum, quia non est, qui eripiat.

¶ Facies domini diuisit eos: nō addet, vt respiciat eos: facies sacerdotum non erubuerunt, nec senum miserti sunt.

Cū adhuc subsisteremus, defecerunt oculi nostri ad auxilium nostrum vanum: cū respiceremus attēti ad gentem, quæ saluare nos non poterat.

Lubricauerunt vestigia nostra in itinere platearum nostrarum: appropinquauit finis nostri: completi sunt dies nostri, quia venit finis noster.

Velociores fuerunt persecutores nostri aquilis cœli, super montes persecuti sunt nos: in deserto insidiati sunt nobis.

Spiritus oris nostri Christus dominus captus est in peccatis nostris: cui diximus: in umbra tua viuemus in gentibus:

Gaude & letare filia Edom, quæ habitas in terra Hus: ad te quoque perueniet calix: inebriaberis, atque nudaberis.

Completa est iniquitas tua filia Sion: nō addet vltra, vt transmigret te: visitauit iniquitatē tuam filia Edō, discooperiet peccata tua.

¶ Facies domini diuisit eos. Verba sunt Babyloniorum Iudæis insultantium: quorū hic est sensus: Deus dispersit Iudæos inter gentes, eosq̄ a facie sua in diuersas terrarū oras diuisit, quos nunquā deinceps respiciet. Ita dictum est psal. 54. Cōtaminauerūt testamētū eius, diuisi sunt ab ira vultus eius. Pōteris hæc Ieremiæ verba ita vertere: Ira Dei separauit eos. Sumi autem faciem Dei pro ira indicat locus ille Genes. 4. Egressus est Cain a facie domini. Et. 16. A facie Sarai dominæ meæ ego fugio. Et Esai. 37. Ne timeas a facie verborum, quæ audisti. Et psalm. 50. Auerte faciem tuam a peccatis meis. Sed facies Dei sumitur aliquando pro Christo vero Dei filio, vt psal. 79. Deus virtutum conuertere nos, & ostende faciem tuam, & salui erimus. Quē locū nō solū Christiani, sed nōnulli etiam ex Iudæis de Christo interpretantur.

Psal. 54.

Gen. 4.

Et. 16.

Esai. 37.

Psal. 50.

Psal. 79.

U

U

U

U

U

U

U

U

Hoc asserunt Rabbi Salomon, & Rabbi Moses Hardafan, qui in caput Genesis. 22. Veniemus inquit, ad faciē eius, qui est rex Mesſias, quē admodū dictū est in psal. Deus virtutum conuertere nos, & ostēde faciē tuā, & salui erimus. Et psal. 16. ait David: Ego autem in iustitia tua apparebo conspectui tuo: satiabor, cū apparuerit gloria tua. Vel vt potest etiā verti: Ego autē videbo faciem tuam, satiabor, cū resurrexerit figura tua. Acti dicat: Ego autē videbo Christū filiū tuū, & summa affliciar gloria, cū resurrexerit ipse Christus, qui est figura substantiæ tuæ: De illo em̄ ait apostolus. c. 1. epist. ad Hebræos: Qui cū sit splendor gloriæ, & figura substantiæ eius. Ipse autē Deus pater ait apud Malac. 3. Ecce ego mittā angelū meū, & præparabit viā ante faciē meā: & itatim veniet ad templū factū suū dominator, quē vos quæritis. Hic angelus est Ioānes Baptista, quē pater cœlestis mittit antē filium suū Christū Deum nostrum, qui facies Dei appellatur, & dominator, qui ad templum suum venit. Intelligi autem locum illum de Baptista Christi præcurſore indicat ipse Christus apud Matt. 11. Et Marc. 1. Quare hoc Ieremiæ loco poteris per faciē domini Christum intelligere, qui Iudæos in varias nationes separauit. Ac tunc sunt verba Ieremiæ non solū de euerſione Hierosolymæ per Babylonios loquentis, sed etiā de eius euerſione per Romanos duce Tito Vespasiano vaticinantis.

Psal. 16.

Heb. 1.

Malac. 3.

Matt. 11.

Marc. 1.

Esai. 3.

Esai. 30.

Esai. 31.

¶ Facies sacerdotum non erubuerunt, nec senum miserti sunt. Reddit Ieremias rationem, quare Iudæi fuerunt in diuersas oras dispersi: quia nec facies sacerdotum fuerant venerati, nec senibus misericordiam tribuerāt. Id prædixerat his verbis Esai. 3. Tumultuabitur puer contra senem, & ignobilis contra nobilem.

¶ Cū adhuc subsisteremus. Cū adhuc retine remus libertatē, priusquā expugnati essemus; expectabam⁹ ab Ægyptijs auxilium. At illud erat vanū & inutile, quandoquidē seruare nos nō valebāt. Deplo rat Ieremias Iudæorū cæcitatē, qui Deo contempto & relicto, qui eos poterat eripere, ad homines confugerant; qui eis opem ferre non poterant. Idem prædixerat his verbis capit. 30. Esaias: Ægyptus frustra & vanē auxiliabitur. Et. 31. Væ qui descendunt in Ægyptū ad auxiliū, in equis sperantes, & habentes fiduciam super quadrigis. &c. Et dominum non requisierunt. Non reprehendit diuinus vates quærere ab alijs auxiliū, quando opus est, sed spem a Deo abdicere, & in humano presidio figere ac locare.

¶ Lubricauerunt vestigia nostra in itinere platearū nostrarum.

¶ Facies domini diuisit eos.

¶ Cū adhuc subsisteremus.

¶ Facies domini diuisit eos.

¶ Lubricauerunt vestigia nostra in itinere platearū nostrarum.

Iurga-

E nostrarum.

3. Re. 16. cap. 16. lib. 2. Regum: Dimitte eum, vt maledicat iuxta præceptum domini, si forte respiciat dominus afflictionem meam, & reddat mihi bonum pro maledictione hac. In antiquis exemplaribus aiunt fuisse: Si forte respiciat dominus afflictionem suam. Ita illud asserit Petrus Galatinus lib. 1. de arcanis catholicæ veritatis, Victoria in prima parte aduersus Iudæos, & Raimundus in Pugione. Omnes hi aiunt scribas locum hunc cum nonnullis alijs mutasse, vt ex prisca Hebræorum traditionibus constare videtur. Cum enim non intelligerent forte, vt Deus pateretur, verba illa Dauidis: Si Deus respiciat afflictionem tuam, in ipsius Dauidis afflictionem commutarunt. At verus Deus Christus redemptor noster afflictus pro nobis fuit & cruci affixus: vbi cœlestis ille pelicanus sanguinem suum fudit, vt nos aleret ad æternitatem. Ipse enim ait psalmo. 101. Similis factus sum pellicano totitudinis. Ipse ait apud Ioannem. 10. Animam meam pono pro ouibus meis. De illo ait apostolus ad Roma. 5. Christus cum adhuc infirmi essemus, secundum tempus pro impijs mortuus est. Secundum tempus ait, quia præfinito à patre tempore crucem subiit. Vel ad tempus scilicet triduum. Et in priore ad Corinthios. 15. Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum scripturas. Et hoc loco ait Ieremias: Christus dominus captus est in peccatis nostris. Hoc est propter peccata nostra fuit comprehensus & ligatus à cohorte & ministris pontificum & pharisæorum, vt Ioannes, & cæteri euangelistæ testantur.

Psalm. 101. *In umbra tua.* Hoc est sub refugio tuo. In gentibus, id est inter gentes te Christe sancte recipientes, in te credentes, nomenque tuum sanctum celebrantes. In ecclesia enim Christiani omnes tam ex Iudæis quam ex gentibus congregantur. Viuere seu sedere in alicuius umbra est sub eius fauore quiescere. Ita Canticorum 2. Sub umbra eius quem desideraueram, sedi.

Ambro. Diuus Ambrosius in psalmo. 36. per umbram hoc loco crucis umbram intelligit, umbram passionis Christi, cuius mors vita est. Itaque locum hunc ad Christum refert pronobis immolatum, in cuius umbra cum animi securitate & tranquillitate vitam degimus. Que modum conferentes se ad umbram fraxini illic sunt à serpentibus tuti, quoniam eam non attingunt: sic qui ad fauorem Christi toto animo confugerint, venena pestilentium cupiditatum euitabunt. Eam ob causam dicebat Dauid psalm. 16.

Sub umbra alarum tuarum protege me. Et psalm. 56. In umbra alarum tuarum sperabo. In hac vita sumus in umbra Christi, in altera vero erimus in eius splendore.

¶ Gaudere & letare filia Edom, que habitas in terra Hus. Imperatius est comminatorius, vt illud Ecclesiasticus. 11. Letare iuuenis in adolescentia tua. Et illud Amos. 4. Venite in Bethel, & impiè agite. Et illud Christi ad Iudam: Quod facis fac citius. Sensus est: Tu o Idumæa quæ odio protequeris Hebræos, nunc audito eorum exitio, insultans illis gaudio afficeris. Sed tu quoque euerfa eris & vastata. Ad te veniet dolorum & cladum calix, quo inebriaberis, & miseria repleberis. Et nudaberis, hoc est eris bonis omnibus spoliata & destituta. Vaticinatur de Idumæorum pernicie nomine calicis significata: quem admodum capite. 49. Ecce quibus non erat iudicium, vt biberent calicem, bibentes bibent. Vbi calicem vocat afflictionem & mortem. Eodem modo Dauid psalmo. 115. Calicem salutaris accipiam. Et paulò post explicans quid intelligat per calicem: Pretiosa, inquit, in conspectu domini mors sanctorum eius. Et Christus dominus apud Matthæum. 20. Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum? Hic est calix Ioseph inuentus in sacco dilecti sui Benjamin. Eos enim Christus solet afflictionibus afficere, quos admirabili prosequitur amore. Pro inebriaberis, ac nuda eris: vertunt quidam: Inebriaberis, & euacuaberis, seu euomes. Hoc est, tot tamque acerbis molestijs repleberis, vt eas non valens sustinere, euomere cogaris. Septuaginta habet: Et effundes. Quod in idem recidit. Paraphrasis Chaldaica per filiam Edom hoc loco intelligit Romam, cuius exitium per Gotos ait hoc loco significari.

¶ Completa est iniquitas tua filia Sion. Id est calamitatibus purgata est iniquitas tua o Hierosolyma. Vel sumitur iniquitas pro pena iniquitatis, vt supra diximus verba illa huius capituli explanantes: Maior effecta est iniquitas filie populi mei. In diuinis enim literis sæpe peccatum pro peccati supplicio accipitur, vt capite. 4. Genesis: Nonne si bene egeris, recipies: subaudi mercedem: sin autem male, statim in foribus peccatum tuum aderit. Hoc est, multa & pena peccati præsto est. Et paulò post eodem capite: Maior est iniquitas mea, quam vt veniam merear. Pro quo alij vertendum putant: Maior est pena mea, quam vt eam ferre possim. Eodem modo sumitur peccatum capite. 12. lib. 2. Regum, vbi Nathan dixit Dauidi: Dominus transtulit peccatum tuum in filium, qui tibi natus est:

Infra. 5. tus est: non enim morieris tu, sed ille. Et capite. 5. Threnorum: Patres nostri peccauerunt, & non sunt: & nos iniquitates eorum portauimus. Vnde Paulus in epistola ad Roma. 8. Et de peccato damnauit peccatum. Hoc est, Deus pater damnauit mundi peccatum per Christum immolatum pro peccato. Eodem modo cap. 5. posterioris ad Corinthios: Eum qui non noverat peccatum, pro nobis fecit peccatum.

¶ Non addet vltra, vt transmigret te. Subaudi pro præteritis flagitijs: non iterum pro iisdem sceleribus te exilij pena multabit.

¶ Visitabit iniquitatem tuam filia Edom. Hoc est, Deus, o Idumæa, vt seuerus iudex visitabit scelera tua, aperiet ea, vt manifesta sint, quando eorum dederis penas, fuerisque afflicta & euerfa. Eodem modo capite. 49. Ego discooperui Esau, reuelauit abscondita eius, & celari non poterit. Ita clauduntur Ieremiæ lamentationes, quas ego breuiter explicauit Timantem imitatus, qui quod exprimere penicillo non poterat, velo contegebat.

Observationes ex Hebræo in quartam Lamentationem.

¶ Quomodo obscuratum est aurum? Ita habet etiam paraphrasis Chaldaica. Pagninus, verò habet: Quomodo occultatum est aurum! Sed idem est sensus. Ac verbum **QNY** quod est in Hebræo vtrunque significat. Eo vtitur Ezechiel capite. 31. cum ait: Cedri non occultarunt illum, vel non obscurarunt illum in horto Dei. Pro quo clarius Latinus noster interpret transtulit: Cedri non fuerunt altiores illo in paradiso Dei.

¶ Mutatus est color optimus. Pro colore est in Hebræo: **QNY** cethem, quod nomen significat aurum, & signum, & notam, & colorem. Quare rectè vertit noster interpret. Et rectè etiam Pagninus, qui habet: Mutauit se aurum optimum.

¶ Lamie nudauerunt mammam. Pro, lamie in Hebræo est **QNY** tannin, quod nomen draconem significat: vt Exodi. 7. Proiecerunt virgas suas, quæ versæ sunt in dracones. Hac ratione ducti septuaginta interpretes verterunt: **QNY** hoc est dracones. Chrysostomus Dion in intima Africa feras quasdam esse scribit vultu muliebri præditas, quæ lamie vocantur, atque homines pulchritudine sua ad se alliciunt, captosque crudeliter deuorant. De huiusmodi

feris locus hic intelligitur. Sumitur etiam lamia pro venefica, quæ Lusitanè bruxa vocatur. Sed de lamijs differit Philostratus in Apollonio, & Cœlius Rhodiginus lib. 16. capite. 4.

¶ Rubicundiores ebore antiquo. Pro ebore est in Hebræo **QNY** quod significat os ossis, vt Genesis. 2. Hoc nunc os ex ossibus meis. Et psalm. 138. Non est occultatum os meum à te, quod fecisti in occulto. Hoc est, ne vnum quidem ex ossibus meis te latuit, cum me in ventre matris meæ formares. Et quia ebur est os & dens elephantis, vertit noster interpret ebur. Significat etiam speciem. Quare Rabbi Dauid Chim hi vertendum putat: Rubicundiores specie plusquam margaritæ. Et Pagninus: Rubicundiores fuerunt aspectu quam gemmæ. Nam pro antiquo est in Hebræo **QNY**, quod nomen aiunt lapides pretiosos generaliter significare. Quare noster interpret posuit antiquum hoc est pretiosum. Alij dicunt, vt Ioannes Reuchlinus refert, præcipuè significare coralia: quæ ob causam vertunt: Rubicundiores specie plusquam coralia. Est enim coralium rubicundum: & mirum in modum hæc significatio huic loco conuenire videtur. Nascitur in mari Rubro, & in mari Siculo circa Heliam & Drepanum: sed pretiosius & præstantius inuenitur in mari Oceano septentrionali iuxta Orchadas insulas. Dū est in mari est corpus quod dam molle, sed extractū ex aquis, teste Theophrasto in tractatione de gemmis, lapidescit. Et quia hoc nomen **QNY** significat quoque corpus, vertit Pagninus in Thesauo: Rubuerunt corpore præ gemmis.

¶ Iurgati quippe sunt. Verbum Hebraicum est **QNY**, quod significat iurgare, iurgio contendere, litem concitare. Qua ratione ductus Latinus noster interpret vertit: Iurgati quippe sunt. Et septuaginta interpretes **QNY** vertunt. Hoc est, quia sæcensii sunt. Id est, quoniam ita commoti sunt. Et eodem modo habet translatio Chaldaica. Significat etiam inquirere. Eam ob causam Isidorus Brixianus vertit: Inquinati quippe sunt. Et ita habet Rabbi Menachem. Et Pagninus: Quia inquinati erant. Præterea significat volare & egredi. Ideo potest verti: Quia euolarunt. Sive quia egressi sunt. Hoc verbo vtitur Ieremias capite. 49. vbi Moabitarum egressionem his verbis prædicat: Date florem Moab, quia flores egredietur. Ac si dicat: Dicite esse Moab similem flori, cuius pulchritudo subito marcescit, & celeriter euanescit & constituitur. Pro quo paraphrasis Chaldaica habet: Dato autem coronam Moab, quia egre-

Philost. celius.
Gene. 2. psal. 138.
David.
Pagninus.
Reuchl.
Theoph.
Pagninus.
Brixianus.
Menach.
Pagninus.
Ierem. 49.
E 3 egre-

egrediens egredietur. Vbi Moab est gignendi catus: vt sit sensus. Regnum Moab dabitur alteri, & ipsi Moabitæ egredientur à regia dignitate. Potest rectè veri locus ille: Date alam Moab, quia volans volabit. Ac si dicat: Quem admodum aues habentes integras alas facile volant: sic Moabitæ ocyus quàm cogitant, patriam suam amittent, & ab ea volabunt.

¶ *Facies domini diuisit eos.* Septuaginta interpretes habent: *ἡ ὄψις τοῦ κυρίου διῶκε αὐτούς.* Hoc est, facies domini pars eorum. Hoc est, eos in partes separauit. Quod idem est. Pro facie est in Hebræo *פָּנָיו* a verbo *פָּנָה*, quod significat respicere, & sequi: vt Deut. 31. Quia secutus est Deos alienos. Quod potest verti: Quia respexit ad Deos alienos. Vnde *פָּנָיו* numero tantum plurali idem est quod facies, sic appellata quòd huc atque illuc respiciat. Ac quia ira in facie seu vultu apparet, sumitur pro ira, vt psalmo. 34. Vultus domini super facientes mala.

Deut. 31. Quia secutus est Deos alienos. Quod potest verti: Quia respexit ad Deos alienos. Vnde *פָּנָיו* numero tantum plurali idem est quod facies, sic appellata quòd huc atque illuc respiciat. Ac quia ira in facie seu vultu apparet, sumitur pro ira, vt psalmo. 34. Vultus domini super facientes mala.

Psal. 34. Vultus domini super facientes mala. Hac ratione ducti Xantes Pagninus, & Ilidorus Brixianus, & Ioannes Benedictus vertunt: Ira domini diuisit eos. Diuisit autem eos Deus illis iratus, quia ipsi se inter se diuiserunt, & discordiam concitarunt. Si enim amicitia coniuncti essent, permanerent in prospero statu, essentque sine dubio egregia quadam gloria cumulati. Vt enim in corpore ex temperatione calidi & frigidi, sicci & humidi optima fit constitutio: sic in ciuitate ex diuersorum hominum cõcordia admirabilis conlatur firmitudo, rerumque prosperarum abundantia. Id voluit Vespasianus imperator in numo suo significare, vbi sculptæ sunt pulchræ plenæque ipsæ ex duabus manibus datis simulque iunctis egredientes, ad designandum ex concordia & fide rerum felicium abundantiam dimanare. Id quod Iulius Cæsar significauerat sculpsens in numo quodam suo caduceum vnâ cum cornucopia. Est enim perspicuum nomine caducei concordiam, nomine verò cornucopiæ rerum prosperarum affluentiam significari. Sed turbulenta Iudæorum dissidia eorum quiete dissiparunt, eosque ex dulci patria eiecerunt.

¶ *Lubricauerunt vestigia nostra in itinere platearum nostrarum.* Exilium posuisse Latinum nostrum interpretem lubricauerunt pro insidiati sunt: vt sit sensus: Hostes nostri insidiati sunt vestigijs nostris in medijs plateis nostris: vbi nobis insidias instruxerunt. Pro lubricauerunt est in Hebræo verbũ *לָחַץ*, quod significat insidiari & venari, vt Thren. 3. Venatione ceperunt me. Et Gen. 27. Cũque venatu aliquid apprehederis. Hæc significatio secuti sunt Septuaginta, & modo

Similitudo

Similitudo

Similitudo

Similitudo

Similitudo

Similitudo

Similitudo

Pagninus. Rabbi Abraham hunc locum ita explanat: Non venerunt nisi ad venandum nos in plateis nostris. Vnum *לָחַץ* significat venationem, & cibum, & lucrum, vt capite Prouer. 12. Non inueniet fraudulentus lucrum. Vel, vt alij vertunt: venationem, aut escam.

¶ *Captus est in peccatis nostris.* Septuaginta interpretes habent: *ἡ τὰ αἰὼς διαφθορὰ τοῦ ἡμῶν.* Hoc est in corruptionibus nostris. Quod in idem recidit cum editione vulgata, nam peccatum corruptio est: diaphthora enim corruptionem significat & mortem: peccatum etiam graue mors est. Ita accipitur psalm. 17. Præoccupauerunt me laquei mortis. Et Prouerb. 11. Iustitia autem liberabit à morte. Ioan. Benedictus pro in peccatis nostris, vertendum putat: in rebus eorum. Nec malè: nam impij Iudæi volentes Christum ligare, ligati sunt, fueruntque proprijs rebus illaqueati. De illis dixerat cap. 8. Esai. 8. Esaias: Erit in laqueum & ruinam habitatibus Ierusalem. Ac si diceret: Christus qui pijs Hebræis vitam tribuet æternam, impios euertet, eo enim illaqueabuntur, & irretientur. Pagninus & Brixianus vertunt: Captus est in foueis eorum. Populus enim Iudaicus foueas Christo fecit, in quas ipse populus infeliciter incidit, iuxta illud psalm. 7. Incidit in foueam, quam fecit. Conuertetur dolor eius in caput eius, & in verticem ipsius iniquitas eius descendet. Et illud psalm. 56. Laqueum parauerunt pedibus meis, & incuruauerunt animam in eam: foderunt ante faciem meam foueam, & inciderunt in eam. Tunc impletum est id, quod Christus psal. 17. prædixerat: Confringam illos, nec poterunt itare, cadent subtus pedes meos. Et psal. 26. Qui tribulant me inimici mei, ipsi infirmati sunt, & ceciderunt. At Christus dominus resurrexit tertia die, & obtinuit nomen, vt Paulus ait ad Philippenses. 2. quod est super omne nomen: & sedet ad dexteram patris regum, & dominus dominantium, vt ca. Apoc. 19. eum vocat diuus Ioannes. Hoc voluit Deus pater psal. 131. his verbis significare: Inimicos eius induam confusione, super ipsum autem effloreat sanctificatio mea. Vel, vt diuus transtulit Hieronymus: Super ipsum autem floreat diadema eius. Ac si dicat: Nunquam eius regnum marcescet, sed semper erit florens & gloriosum, quod æternitas ipsa intuebitur. Itaque quanto magis nefarij Iudæi clarissimum Christi lumen voluerunt extinguere, tanto gloriosius illud illustrarunt: sibi quæ æternam memoriam dedecoris reliquerunt. Id aliquo modo illis plerunque accidit, qui viros sapientia & nobilitate

Psalm. 17. Præoccupauerunt me laquei mortis. Et Prouerb. 11. Iustitia autem liberabit à morte. Ioan. Benedictus pro in peccatis nostris, vertendum putat: in rebus eorum. Nec malè: nam impij Iudæi volentes Christum ligare, ligati sunt, fueruntque proprijs rebus illaqueati. De illis dixerat cap. 8. Esai. 8. Esaias: Erit in laqueum & ruinam habitatibus Ierusalem. Ac si diceret: Christus qui pijs Hebræis vitam tribuet æternam, impios euertet, eo enim illaqueabuntur, & irretientur. Pagninus & Brixianus vertunt: Captus est in foueis eorum. Populus enim Iudaicus foueas Christo fecit, in quas ipse populus infeliciter incidit, iuxta illud psalm. 7. Incidit in foueam, quam fecit. Conuertetur dolor eius in caput eius, & in verticem ipsius iniquitas eius descendet. Et illud psalm. 56. Laqueum parauerunt pedibus meis, & incuruauerunt animam in eam: foderunt ante faciem meam foueam, & inciderunt in eam. Tunc impletum est id, quod Christus psal. 17. prædixerat: Confringam illos, nec poterunt itare, cadent subtus pedes meos. Et psal. 26. Qui tribulant me inimici mei, ipsi infirmati sunt, & ceciderunt. At Christus dominus resurrexit tertia die, & obtinuit nomen, vt Paulus ait ad Philippenses. 2. quod est super omne nomen: & sedet ad dexteram patris regum, & dominus dominantium, vt ca. Apoc. 19. eum vocat diuus Ioannes. Hoc voluit Deus pater psal. 131. his verbis significare: Inimicos eius induam confusione, super ipsum autem effloreat sanctificatio mea. Vel, vt diuus transtulit Hieronymus: Super ipsum autem floreat diadema eius. Ac si dicat: Nunquam eius regnum marcescet, sed semper erit florens & gloriosum, quod æternitas ipsa intuebitur. Itaque quanto magis nefarij Iudæi clarissimum Christi lumen voluerunt extinguere, tanto gloriosius illud illustrarunt: sibi quæ æternam memoriam dedecoris reliquerunt. Id aliquo modo illis plerunque accidit, qui viros sapientia & nobilitate

Psalm. 17. Præoccupauerunt me laquei mortis. Et Prouerb. 11. Iustitia autem liberabit à morte. Ioan. Benedictus pro in peccatis nostris, vertendum putat: in rebus eorum. Nec malè: nam impij Iudæi volentes Christum ligare, ligati sunt, fueruntque proprijs rebus illaqueati. De illis dixerat cap. 8. Esai. 8. Esaias: Erit in laqueum & ruinam habitatibus Ierusalem. Ac si diceret: Christus qui pijs Hebræis vitam tribuet æternam, impios euertet, eo enim illaqueabuntur, & irretientur. Pagninus & Brixianus vertunt: Captus est in foueis eorum. Populus enim Iudaicus foueas Christo fecit, in quas ipse populus infeliciter incidit, iuxta illud psalm. 7. Incidit in foueam, quam fecit. Conuertetur dolor eius in caput eius, & in verticem ipsius iniquitas eius descendet. Et illud psalm. 56. Laqueum parauerunt pedibus meis, & incuruauerunt animam in eam: foderunt ante faciem meam foueam, & inciderunt in eam. Tunc impletum est id, quod Christus psal. 17. prædixerat: Confringam illos, nec poterunt itare, cadent subtus pedes meos. Et psal. 26. Qui tribulant me inimici mei, ipsi infirmati sunt, & ceciderunt. At Christus dominus resurrexit tertia die, & obtinuit nomen, vt Paulus ait ad Philippenses. 2. quod est super omne nomen: & sedet ad dexteram patris regum, & dominus dominantium, vt ca. Apoc. 19. eum vocat diuus Ioannes. Hoc voluit Deus pater psal. 131. his verbis significare: Inimicos eius induam confusione, super ipsum autem effloreat sanctificatio mea. Vel, vt diuus transtulit Hieronymus: Super ipsum autem floreat diadema eius. Ac si dicat: Nunquam eius regnum marcescet, sed semper erit florens & gloriosum, quod æternitas ipsa intuebitur. Itaque quanto magis nefarij Iudæi clarissimum Christi lumen voluerunt extinguere, tanto gloriosius illud illustrarunt: sibi quæ æternam memoriam dedecoris reliquerunt. Id aliquo modo illis plerunque accidit, qui viros sapientia & nobilitate

Psalm. 17. Præoccupauerunt me laquei mortis. Et Prouerb. 11. Iustitia autem liberabit à morte. Ioan. Benedictus pro in peccatis nostris, vertendum putat: in rebus eorum. Nec malè: nam impij Iudæi volentes Christum ligare, ligati sunt, fueruntque proprijs rebus illaqueati. De illis dixerat cap. 8. Esai. 8. Esaias: Erit in laqueum & ruinam habitatibus Ierusalem. Ac si diceret: Christus qui pijs Hebræis vitam tribuet æternam, impios euertet, eo enim illaqueabuntur, & irretientur. Pagninus & Brixianus vertunt: Captus est in foueis eorum. Populus enim Iudaicus foueas Christo fecit, in quas ipse populus infeliciter incidit, iuxta illud psalm. 7. Incidit in foueam, quam fecit. Conuertetur dolor eius in caput eius, & in verticem ipsius iniquitas eius descendet. Et illud psalm. 56. Laqueum parauerunt pedibus meis, & incuruauerunt animam in eam: foderunt ante faciem meam foueam, & inciderunt in eam. Tunc impletum est id, quod Christus psal. 17. prædixerat: Confringam illos, nec poterunt itare, cadent subtus pedes meos. Et psal. 26. Qui tribulant me inimici mei, ipsi infirmati sunt, & ceciderunt. At Christus dominus resurrexit tertia die, & obtinuit nomen, vt Paulus ait ad Philippenses. 2. quod est super omne nomen: & sedet ad dexteram patris regum, & dominus dominantium, vt ca. Apoc. 19. eum vocat diuus Ioannes. Hoc voluit Deus pater psal. 131. his verbis significare: Inimicos eius induam confusione, super ipsum autem effloreat sanctificatio mea. Vel, vt diuus transtulit Hieronymus: Super ipsum autem floreat diadema eius. Ac si dicat: Nunquam eius regnum marcescet, sed semper erit florens & gloriosum, quod æternitas ipsa intuebitur. Itaque quanto magis nefarij Iudæi clarissimum Christi lumen voluerunt extinguere, tanto gloriosius illud illustrarunt: sibi quæ æternam memoriam dedecoris reliquerunt. Id aliquo modo illis plerunque accidit, qui viros sapientia & nobilitate

Psalm. 17. Præoccupauerunt me laquei mortis. Et Prouerb. 11. Iustitia autem liberabit à morte. Ioan. Benedictus pro in peccatis nostris, vertendum putat: in rebus eorum. Nec malè: nam impij Iudæi volentes Christum ligare, ligati sunt, fueruntque proprijs rebus illaqueati. De illis dixerat cap. 8. Esai. 8. Esaias: Erit in laqueum & ruinam habitatibus Ierusalem. Ac si diceret: Christus qui pijs Hebræis vitam tribuet æternam, impios euertet, eo enim illaqueabuntur, & irretientur. Pagninus & Brixianus vertunt: Captus est in foueis eorum. Populus enim Iudaicus foueas Christo fecit, in quas ipse populus infeliciter incidit, iuxta illud psalm. 7. Incidit in foueam, quam fecit. Conuertetur dolor eius in caput eius, & in verticem ipsius iniquitas eius descendet. Et illud psalm. 56. Laqueum parauerunt pedibus meis, & incuruauerunt animam in eam: foderunt ante faciem meam foueam, & inciderunt in eam. Tunc impletum est id, quod Christus psal. 17. prædixerat: Confringam illos, nec poterunt itare, cadent subtus pedes meos. Et psal. 26. Qui tribulant me inimici mei, ipsi infirmati sunt, & ceciderunt. At Christus dominus resurrexit tertia die, & obtinuit nomen, vt Paulus ait ad Philippenses. 2. quod est super omne nomen: & sedet ad dexteram patris regum, & dominus dominantium, vt ca. Apoc. 19. eum vocat diuus Ioannes. Hoc voluit Deus pater psal. 131. his verbis significare: Inimicos eius induam confusione, super ipsum autem effloreat sanctificatio mea. Vel, vt diuus transtulit Hieronymus: Super ipsum autem floreat diadema eius. Ac si dicat: Nunquam eius regnum marcescet, sed semper erit florens & gloriosum, quod æternitas ipsa intuebitur. Itaque quanto magis nefarij Iudæi clarissimum Christi lumen voluerunt extinguere, tanto gloriosius illud illustrarunt: sibi quæ æternam memoriam dedecoris reliquerunt. Id aliquo modo illis plerunque accidit, qui viros sapientia & nobilitate

Psalm. 17. Præoccupauerunt me laquei mortis. Et Prouerb. 11. Iustitia autem liberabit à morte. Ioan. Benedictus pro in peccatis nostris, vertendum putat: in rebus eorum. Nec malè: nam impij Iudæi volentes Christum ligare, ligati sunt, fueruntque proprijs rebus illaqueati. De illis dixerat cap. 8. Esai. 8. Esaias: Erit in laqueum & ruinam habitatibus Ierusalem. Ac si diceret: Christus qui pijs Hebræis vitam tribuet æternam, impios euertet, eo enim illaqueabuntur, & irretientur. Pagninus & Brixianus vertunt: Captus est in foueis eorum. Populus enim Iudaicus foueas Christo fecit, in quas ipse populus infeliciter incidit, iuxta illud psalm. 7. Incidit in foueam, quam fecit. Conuertetur dolor eius in caput eius, & in verticem ipsius iniquitas eius descendet. Et illud psalm. 56. Laqueum parauerunt pedibus meis, & incuruauerunt animam in eam: foderunt ante faciem meam foueam, & inciderunt in eam. Tunc impletum est id, quod Christus psal. 17. prædixerat: Confringam illos, nec poterunt itare, cadent subtus pedes meos. Et psal. 26. Qui tribulant me inimici mei, ipsi infirmati sunt, & ceciderunt. At Christus dominus resurrexit tertia die, & obtinuit nomen, vt Paulus ait ad Philippenses. 2. quod est super omne nomen: & sedet ad dexteram patris regum, & dominus dominantium, vt ca. Apoc. 19. eum vocat diuus Ioannes. Hoc voluit Deus pater psal. 131. his verbis significare: Inimicos eius induam confusione, super ipsum autem effloreat sanctificatio mea. Vel, vt diuus transtulit Hieronymus: Super ipsum autem floreat diadema eius. Ac si dicat: Nunquam eius regnum marcescet, sed semper erit florens & gloriosum, quod æternitas ipsa intuebitur. Itaque quanto magis nefarij Iudæi clarissimum Christi lumen voluerunt extinguere, tanto gloriosius illud illustrarunt: sibi quæ æternam memoriam dedecoris reliquerunt. Id aliquo modo illis plerunque accidit, qui viros sapientia & nobilitate

Psalm. 17. Præoccupauerunt me laquei mortis. Et Prouerb. 11. Iustitia autem liberabit à morte. Ioan. Benedictus pro in peccatis nostris, vertendum putat: in rebus eorum. Nec malè: nam impij Iudæi volentes Christum ligare, ligati sunt, fueruntque proprijs rebus illaqueati. De illis dixerat cap. 8. Esai. 8. Esaias: Erit in laqueum & ruinam habitatibus Ierusalem. Ac si diceret: Christus qui pijs Hebræis vitam tribuet æternam, impios euertet, eo enim illaqueabuntur, & irretientur. Pagninus & Brixianus vertunt: Captus est in foueis eorum. Populus enim Iudaicus foueas Christo fecit, in quas ipse populus infeliciter incidit, iuxta illud psalm. 7. Incidit in foueam, quam fecit. Conuertetur dolor eius in caput eius, & in verticem ipsius iniquitas eius descendet. Et illud psalm. 56. Laqueum parauerunt pedibus meis, & incuruauerunt animam in eam: foderunt ante faciem meam foueam, & inciderunt in eam. Tunc impletum est id, quod Christus psal. 17. prædixerat: Confringam illos, nec poterunt itare, cadent subtus pedes meos. Et psal. 26. Qui tribulant me inimici mei, ipsi infirmati sunt, & ceciderunt. At Christus dominus resurrexit tertia die, & obtinuit nomen, vt Paulus ait ad Philippenses. 2. quod est super omne nomen: & sedet ad dexteram patris regum, & dominus dominantium, vt ca. Apoc. 19. eum vocat diuus Ioannes. Hoc voluit Deus pater psal. 131. his verbis significare: Inimicos eius induam confusione, super ipsum autem effloreat sanctificatio mea. Vel, vt diuus transtulit Hieronymus: Super ipsum autem floreat diadema eius. Ac si dicat: Nunquam eius regnum marcescet, sed semper erit florens & gloriosum, quod æternitas ipsa intuebitur. Itaque quanto magis nefarij Iudæi clarissimum Christi lumen voluerunt extinguere, tanto gloriosius illud illustrarunt: sibi quæ æternam memoriam dedecoris reliquerunt. Id aliquo modo illis plerunque accidit, qui viros sapientia & nobilitate

Psalm. 17. Præoccupauerunt me laquei mortis. Et Prouerb. 11. Iustitia autem liberabit à morte. Ioan. Benedictus pro in peccatis nostris, vertendum putat: in rebus eorum. Nec malè: nam impij Iudæi volentes Christum ligare, ligati sunt, fueruntque proprijs rebus illaqueati. De illis dixerat cap. 8. Esai. 8. Esaias: Erit in laqueum & ruinam habitatibus Ierusalem. Ac si diceret: Christus qui pijs Hebræis vitam tribuet æternam, impios euertet, eo enim illaqueabuntur, & irretientur. Pagninus & Brixianus vertunt: Captus est in foueis eorum. Populus enim Iudaicus foueas Christo fecit, in quas ipse populus infeliciter incidit, iuxta illud psalm. 7. Incidit in foueam, quam fecit. Conuertetur dolor eius in caput eius, & in verticem ipsius iniquitas eius descendet. Et illud psalm. 56. Laqueum parauerunt pedibus meis, & incuruauerunt animam in eam: foderunt ante faciem meam foueam, & inciderunt in eam. Tunc impletum est id, quod Christus psal. 17. prædixerat: Confringam illos, nec poterunt itare, cadent subtus pedes meos. Et psal. 26. Qui tribulant me inimici mei, ipsi infirmati sunt, & ceciderunt. At Christus dominus resurrexit tertia die, & obtinuit nomen, vt Paulus ait ad Philippenses. 2. quod est super omne nomen: & sedet ad dexteram patris regum, & dominus dominantium, vt ca. Apoc. 19. eum vocat diuus Ioannes. Hoc voluit Deus pater psal. 131. his verbis significare: Inimicos eius induam confusione, super ipsum autem effloreat sanctificatio mea. Vel, vt diuus transtulit Hieronymus: Super ipsum autem floreat diadema eius. Ac si dicat: Nunquam eius regnum marcescet, sed semper erit florens & gloriosum, quod æternitas ipsa intuebitur. Itaque quanto magis nefarij Iudæi clarissimum Christi lumen voluerunt extinguere, tanto gloriosius illud illustrarunt: sibi quæ æternam memoriam dedecoris reliquerunt. Id aliquo modo illis plerunque accidit, qui viros sapientia & nobilitate

Psalm. 17. Præoccupauerunt me laquei mortis. Et Prouerb. 11. Iustitia autem liberabit à morte. Ioan. Benedictus pro in peccatis nostris, vertendum putat: in rebus eorum. Nec malè: nam impij Iudæi volentes Christum ligare, ligati sunt, fueruntque proprijs rebus illaqueati. De illis dixerat cap. 8. Esai. 8. Esaias: Erit in laqueum & ruinam habitatibus Ierusalem. Ac si diceret: Christus qui pijs Hebræis vitam tribuet æternam, impios euertet, eo enim illaqueabuntur, & irretientur. Pagninus & Brixianus vertunt: Captus est in foueis eorum. Populus enim Iudaicus foueas Christo fecit, in quas ipse populus infeliciter incidit, iuxta illud psalm. 7. Incidit in foueam, quam fecit. Conuertetur dolor eius in caput eius, & in verticem ipsius iniquitas eius descendet. Et illud psalm. 56. Laqueum parauerunt pedibus meis, & incuruauerunt animam in eam: foderunt ante faciem meam foueam, & inciderunt in eam. Tunc impletum est id, quod Christus psal. 17. prædixerat: Confringam illos, nec poterunt itare, cadent subtus pedes meos. Et psal. 26. Qui tribulant me inimici mei, ipsi infirmati sunt, & ceciderunt. At Christus dominus resurrexit tertia die, & obtinuit nomen, vt Paulus ait ad Philippenses. 2. quod est super omne nomen: & sedet ad dexteram patris regum, & dominus dominantium, vt ca. Apoc. 19. eum vocat diuus Ioannes. Hoc voluit Deus pater psal. 131. his verbis significare: Inimicos eius induam confusione, super ipsum autem effloreat sanctificatio mea. Vel, vt diuus transtulit Hieronymus: Super ipsum autem floreat diadema eius. Ac si dicat: Nunquam eius regnum marcescet, sed semper erit florens & gloriosum, quod æternitas ipsa intuebitur. Itaque quanto magis nefarij Iudæi clarissimum Christi lumen voluerunt extinguere, tanto gloriosius illud illustrarunt: sibi quæ æternam memoriam dedecoris reliquerunt. Id aliquo modo illis plerunque accidit, qui viros sapientia & nobilitate

Psalm. 17. Præoccupauerunt me laquei mortis. Et Prouerb. 11. Iustitia autem liberabit à morte. Ioan. Benedictus pro in peccatis nostris, vertendum putat: in rebus eorum. Nec malè: nam impij Iudæi volentes Christum ligare, ligati sunt, fueruntque proprijs rebus illaqueati. De illis dixerat cap. 8. Esai. 8. Esaias: Erit in laqueum & ruinam habitatibus Ierusalem. Ac si diceret: Christus qui pijs Hebræis vitam tribuet æternam, impios euertet, eo enim illaqueabuntur, & irretientur. Pagninus & Brixianus vertunt: Captus est in foueis eorum. Populus enim Iudaicus foueas Christo fecit, in quas ipse populus infeliciter incidit, iuxta illud psalm. 7. Incidit in foueam, quam fecit. Conuertetur dolor eius in caput eius, & in verticem ipsius iniquitas eius descendet. Et illud psalm. 56. Laqueum parauerunt pedibus meis, & incuruauerunt animam in eam: foderunt ante faciem meam foueam, & inciderunt in eam. Tunc impletum est id, quod Christus psal. 17. prædixerat: Confringam illos, nec poterunt itare, cadent subtus pedes meos. Et psal. 26. Qui tribulant me inimici mei, ipsi infirmati sunt, & ceciderunt. At Christus dominus resurrexit tertia die, & obtinuit nomen, vt Paulus ait ad Philippenses. 2. quod est super omne nomen: & sedet ad dexteram patris regum, & dominus dominantium, vt ca. Apoc. 19. eum vocat diuus Ioannes. Hoc voluit Deus pater psal. 131. his verbis significare: Inimicos eius induam confusione, super ipsum autem effloreat sanctificatio mea. Vel, vt diuus transtulit Hieronymus: Super ipsum autem floreat diadema eius. Ac si dicat: Nunquam eius regnum marcescet, sed semper erit florens & gloriosum, quod æternitas ipsa intuebitur. Itaque quanto magis nefarij Iudæi clarissimum Christi lumen voluerunt extinguere, tanto gloriosius illud illustrarunt: sibi quæ æternam memoriam dedecoris reliquerunt. Id aliquo modo illis plerunque accidit, qui viros sapientia & nobilitate

Psalm. 17. Præoccupauerunt me laquei mortis. Et Prouerb. 11. Iustitia autem liberabit à morte. Ioan. Benedictus pro in peccatis nostris, vertendum putat: in rebus eorum. Nec malè: nam impij Iudæi volentes Christum ligare, ligati sunt, fueruntque proprijs rebus illaqueati. De illis dixerat cap. 8. Esai. 8. Esaias: Erit in laqueum & ruinam habitatibus Ierusalem. Ac si diceret: Christus qui pijs Hebræis vitam tribuet æternam, impios euertet, eo enim illaqueabuntur, & irretientur. Pagninus & Brixianus vertunt: Captus est in foueis eorum. Populus enim Iudaicus foueas Christo fecit, in quas ipse populus infeliciter incidit, iuxta illud psalm. 7. Incidit in foueam, quam fecit. Conuertetur dolor eius in caput eius, & in verticem ipsius iniquitas eius descendet. Et illud psalm. 56. Laqueum parauerunt pedibus meis, & incuruauerunt animam in eam: foderunt ante faciem meam foueam, & inciderunt in eam. Tunc impletum est id, quod Christus psal. 17. prædixerat: Confringam illos, nec poterunt itare, cadent subtus pedes meos. Et psal. 26. Qui tribulant me inimici mei, ipsi infirmati sunt, & ceciderunt. At Christus dominus resurrexit tertia die, & obtinuit nomen, vt Paulus ait ad Philippenses. 2. quod est super omne nomen: & sedet ad dexteram patris regum, & dominus dominantium, vt ca. Apoc. 19. eum vocat diuus Ioannes. Hoc voluit Deus pater psal. 131. his verbis significare: Inimicos eius induam confusione, super ipsum autem effloreat sanctificatio mea. Vel, vt diuus transtulit Hieronymus: Super ipsum autem floreat diadema eius. Ac si dicat: Nunquam eius regnum marcescet, sed semper erit florens & gloriosum, quod æternitas ipsa intuebitur. Itaque quanto magis nefarij Iudæi clarissimum Christi lumen voluerunt extinguere, tanto gloriosius illud illustrarunt: sibi quæ æternam memoriam dedecoris reliquerunt. Id aliquo modo illis plerunque accidit, qui viros sapientia & nobilitate

Psalm. 17. Præoccupauerunt me laquei mortis. Et Prouerb. 11. Iustitia autem liberabit à morte. Ioan. Benedictus pro in peccatis nostris, vertendum putat: in rebus eorum. Nec malè: nam impij Iudæi volentes Christum ligare, ligati sunt, fueruntque proprijs rebus illaqueati. De illis dixerat cap. 8. Esai. 8. Esaias: Erit in laqueum & ruinam habitatibus Ierusalem. Ac si diceret: Christus qui pijs Hebræis vitam tribuet æternam, impios euertet, eo enim illaqueabuntur, & irretientur. Pagninus & Brixianus vertunt: Captus est in foueis eorum. Populus enim Iudaicus foueas Christo fecit, in quas ipse populus infeliciter incidit, iuxta illud psalm. 7. Incidit in foueam, quam fecit. Conuertetur dolor eius in caput eius, & in verticem ipsius iniquitas eius descendet. Et illud psalm. 56. Laqueum parauerunt pedibus meis, & incuruauerunt animam in eam: foderunt ante faciem meam foueam, & inciderunt in eam. Tunc impletum est id, quod Christus psal. 17. prædixerat: Confringam illos, nec poterunt itare, cadent subtus pedes meos. Et psal. 26. Qui tribulant me inimici mei, ipsi infirmati sunt, & ceciderunt. At Christus dominus resurrexit tertia die, & obtinuit nomen, vt Paulus ait ad Philippenses. 2. quod est super omne nomen: & sedet ad dexteram patris regum, & dominus dominantium, vt ca. Apoc. 19. eum vocat diuus Ioannes. Hoc voluit Deus pater psal. 131. his verbis significare: Inimicos eius induam confusione, super ipsum autem effloreat sanctificatio mea. Vel, vt diuus transtulit Hieronymus: Super ipsum autem floreat diadema eius. Ac si dicat: Nunquam eius regnum marcescet, sed semper erit florens & gloriosum, quod æternitas ipsa intuebitur. Itaque quanto magis nefarij Iudæi clarissimum Christi lumen voluerunt extinguere, tanto gloriosius illud illustrarunt: sibi quæ æternam memoriam dedecoris reliquerunt. Id aliquo modo illis plerunque accidit, qui viros sapientia & nobilitate

Similitudo

bilitate præstantes abijciunt, & virtuti ac gloria inuidetes contendunt floré dignitatis eorum infringere, nominisque celebritatem obscurare. Sed quemadmodum nonnullæ herbæ cõculatæ altius crescunt: sic vera, clara, & excelsa virtus quanto magis proteritur & abijcitur, tanto altius ascendit, & longius atque illustrius propagatur. Verum est enim tritum illud & laudatum prouerbiũ: Virescit vulnere virtus. Nihil enim magis cõducit ad eximiæ honestatis gloria magnificètius illustrandã, quàm calamitas ipsa. Cõtrã verò, qui magnorum virorum nominis claritati tenebras voluerunt offundere, semper in silentio iacuerunt, propriumque nomen turpi dedecore macularunt.

ORATIO IEREMIÆ.

¶ CAPVT. V.

A Recordare domine, quid acciderit nobis: intuerere, & respice opprobrium nostrum. Hereditas nostra versa est ad alienos: domus nostræ ad extraneos. Pupilli facti sumus absque patre, matres nostræ quasi viduæ. Aquam nostrã pecunia bibimus: ligna nostrã pretio comparauimus. Cervicibus nostris minabamur, lassis non dabatur requies. Egypto dedimus manum, & Assirijs, vt saturaremur pane. Patres nostri peccauerunt, & non sunt, & nos iniquitates eorum portauimus. Serui dominati sunt nostri, non fuit, qui redimeret de manu eorum. In animabus nostris afferebamus panem nobis, à facie gladij in deserto. Pellis nostrã quasi clubanus exusta est à facie tempestatum famis. Mulieres in Sion humiliauerunt, & virgines in ciuitatibus Iuda. Principes manu suspensi sunt, facies senum non erubuerunt.

¶ Explanatio.

Recordare domine. Postquam diuinus vates Ieremias quatuor superioribus capitibus affectum plenissimis, deplorauit lamentabilibus vocibus miserabilem Hierosolymæ calamitatem & euerfionem, nunc se ad suspiria piasque preces conuertit, tanquam ad excellens refugium: quo possit diuinum numé Hebræorum scelere violatum placare ac lenire. Vt corpus nisi respiret, viuere nequit: sic anima afflictã vt mœrore leuetur, suspiria ad Deum cum precibus copulata effundit. Primò exponit beatus Ieremias Israelitici populi ærumnas, deinde diuinam implorat misericordiam. Ait

Similitudo

igitur. Recordare dñe, quid acciderit nobis. Hoc est, memoria tene Deus sancte, quæ vulnera, quam calamitatem & mortiferam plagã inflixerint nobis Babylonij, qui de nostro interitu, & huius vrbs exitio cogitarunt. Loquitur sub persona totius populi Iudaici, non singula verba ad singulos referens, sed diuersa ad diuersos. In summo, simplicissimo, sapientissimo ac inuariabili Deo nec obliuio propriè esse potest, nec recordatio. Sed per similitudinẽ quandam ei more humano attribuitur. Ita David psal. 12. Vsquequo domine obliuisceris me in finem? Et psal. 43. Quare faciem tuam auertis, obliuisceris inopiæ nostræ, & tribulationis nostræ. Et Iob cap. 14. Et constituas mihi tempus, in quo recorderis mei. Et Ieremias 18. Recordare, quòd steterim in conspectu tuo.

¶ *Intuere & respice opprobrium nostrum.* Nimirum oculis tuæ clementiæ. Confert se ad portum diuinæ misericordiæ, constituens remedium miseriarum suarum in pijs Dei oculis, quibus ille ad eos respicit, qui ad ipsum confugiunt in gemitibus, & lamentis, & molestijs verlati. Sumitur enim alpicere hoc loco pro misereri, quemadmodum psalmo. 118. Aspice in me, & miserere mei. Et. 137. Excelsus dominus, & humilia respicit, & alta à longè cognoscit. Ac si dicat: Humilium miseretur Deus, superbos autem contemnit. Vel, vt quidam vertunt, & alta è longinquo frangit. Hoc est, ex cœlo conterit homines insolentes & arrogantes. Vnde auertere faciem illamque abscondere est iram ostendere: vt psalmo. 26. Ne auertas faciem tuam à me. Et cap. Esaiæ. 64. Abscondisti faciem tuam à nobis. Videre autem & intueri est misericordiam ostendere, vt Threnorum primo. Vide domine, quoniam tribulor. Et hoc loco: Intuere & respice opprobrium nostrum. Vnde psalmo. 78. Facti sumus opprobriũ vicinis nostris, subsannatio & illusio his, qui in circuitu nostro sunt.

¶ *Hereditas nostra versa est ad alienos.* Hoc est, Iudæa maioribus nostris diuinitus data, deuoluta est modò ad Babylonios hostes nostros, qui eam vastarunt, & nos spoliauerunt. Quos alienos vocauit, statim vocat extraneos. Alieni dicuntur, non solum qui non sunt ex eodẽ genere, & eadem natione, sed qui sunt sceleribus contaminati, qui moribus & vita sunt à Dei lege abducti. In hanc significationẽ sumitur ab Esai. 25. de euerfione Hierosolymæ ita vaticinante: Posuisti ciuitatem in tumultũ, vrbem fortem in ruinã, domum alienorum, vt nõ

Thren. i.

Psalm. 78.

Esai. 25.

Esai. 25.

Psal. 12.

Psal. 43.

Iob. 14.

Ierem. 18.

Psal. 118.

fit ciuitas. Hoc est, tu Deus ex vrbe munita facies domū Babyloniorū, qui & fide & actionibus sunt ab institutis tuis separati. Nā pro aliorum vertunt septuaginta interpretes hoc est, impiorū. Possunt hæc Ieremiæ verba de secunda expugnatione intelligi, quando Hierosolyma fuit per Romanos euerſa. De qua dixerat dñs Iesus Iudæis apud Matth. 23. Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. Hæc est vinea illis quondā locata, quā ob Christi filij Dei mortē amiserūt, quē admodum ipse apud Matt. 21. prædixerat. Romani enim florentissimam quōdam vrbe[m] varijs lamentabili busq[ue] calamitatibus afflixerūt, illaq[ue] cedibus crudelissimis, & sanguine passim p[er]fuso deformauerūt, & tēplū admirabili religione cōsecratū flagitijs detestabilibus violauerūt. Potest hoc intelligi de diuina lege ad gentes trāslata, quæ fidem receperunt: ex qua Iudæi nihil habent præter occidentem literam. Nos autem qui a gentilitate idolorum quondam cultrice originem ducimus, diuinam legem habemus, ea erudimur, eique operā studiumq[ue] nauamus. Est enim diuina lex thesaurus admirabilis, quo Iudæi sunt spoliati. Illud psal. 18. Iustitiæ domini rectæ: potest etiam verti: Theſauri domini, seu opes dñi rectæ. Dei enim præcepta & institutiones diuitiæ sunt, & admirabiles theſauri, quibus animus amplificatur, & diues efficitur, Dicuntur aut iustitiæ dñi rectæ & iustæ, quia à Deo sunt recto iudice, eosq[ue] rectos efficiūt, qui eas amplectātur. His opibus carent infelices Iudæi, hac etiā in re infeliciores, quia infelicitatem hanc suā haud quaquam intelligunt. Vt qui priuatione sensus oculorū laborāt, nulla gemmarū splendorū pulchritudine mouentur: sic obstinati Iudæi animo cæco, tenebrisq[ue] circumfuso splendorem veritatis radios in mētēs sapientiu[m] mittentis non vident. Excæcauit enim eos, vt sapiens ait, malitia eorum. Et quē admodū qui se longē conferūt, si semel arrepto itinere contrario aberrauerint, quō longius processerint, non magis eō tendūt, quō volūt, quā[m] recedunt, atque fugiunt: sic illi sumpto errore in principio cūm asserunt rectē fecisse, cū Christū Iesum ad cædem crudelissimā vocarunt, quō magis ad veritatem existimant accedere, eō diuersius ab illa separantur.

¶ Pupilli facti sumus. Non solum sine patribus in bello occisis, sed Dei cōsolatione destituti.
¶ Aquam nostram. Tam acerba tyrannide nos opprimūt hostes nostri, vt nec aquā nostram, nec ligna nobis dent, nisi ea pecunia emamus.
¶ Ceruicibus nostris minabamur. Minantur nobis inimici ceruicem percussione[m]: qualibet occasione periculū nobis capitis ostētant. His verbis immanitatem suam Babylonij declarabant. Si vis aspicere, qualis sit liquor in vase inclusus, aperis os eius: ita si vis videre, quid sit in hominis animo, audi illum loqui. Verissimū est seruatoris nostri illud: Ex abūdātia cordis os loquitur. Id Ieremiæ quidā vertendum existimant: Ceruicibus nostris impositū est iugū. Potest verti: Ceruicib[us] nostris ducebamur. Vt sit sensus: Hostes nostri nos funib[us] collo ligatis captiuos ducebāt: minare enim idem est quod ducere. Et hic est germanus sensus.

¶ *Ægypto dedimus manum & Assyrijs.* Hoc est, cū abieci essemus in terra prostrati, auxiliū postulauimus extendentes manus ad Ægyptios & Assyrios, vt ipsi nos suis erigerent, nobisq[ue] opem & præsidium ferrent. Idem est extendere manum, vt psal. 87. Extendi ad te manus meas. Ille etiā qui adiuuat, manum dicitur dare. Hinc apud Vergiliū clamat ad Æneā Palinurus: Da dextram misero, & tecum me tolle per vndas. Id voluit imperator Antoninus in numo quodā significare, in quo est pietas sculpta habens dexteram extensam, & ad adiuuandū porrectam. Et David psalmo. 64. Deum alloquens: Tenuisti, inquit, manum dexteram meam. Sed quia manus significat feruitutem, vt Exodi. 14. Liberauit dominus in die illa Israhel de manu Ægyptiorum: potest esse sensus: Ægyptijs ac Assyrijs promissimus feruitutem ac obedientiam. Cum arc[us] Dei, in qua fuit diuina lex, esset ad Philistæos translata, cecidit idolum Dagon, fueruntq[ue] manus eius contractæ: quia futurum erat, vt cū euāgelica doctrina esset ad gentes propagata, caderent idola, eisq[ue] obedientia frangeretur. Prætereā dare manus idem est quod fœdus sancire, vt cap. 10. lib. 4. Regum: Da mihi manum tuā: qui dedit ei manum. Et. 17. Ezechielis: Ecce dedit manum suam. Quare potest esse huius Ieremiæ loci sensus: Fœdus cum illis fecimus, & societatem conſlauimus.

¶ *Patres nostri peccauerunt, & non sunt.* Maiores nostri admitterūt flagitia, & iā exceſſerūt exvita, nos aut pœnas scelerū eorū perſoluimus. Idē voluit Deus ca. 20. Exodi significare, cū dixit populo Israhelico: Ego sum dominus Deus tuus, fortis, zelotes, visitans iniquitatem patrum in filios in tertiam & quartam generationem eorum, qui oderunt me. Id asseritur etiā cap. 34. Exodi, & 32. Ieremiæ. Et. 4. Reg. 24. scriptum est, fuisse Hierosolymam euerſam propter peccata Manasse, qui multo

antea

Similitudo

Matth. 12.

Luc. 6.

Psal. 87.

Vergilium

Psal. 64.

Exodi. 14.

Deut. 10.

1. Reg. 5.

4. Reg. 10.

Ezec. 17.

Exod. 20.

Exod. 34.

Ierem. 32.

4. Reg. 24.

4. Re. 14. 2. Par. 25. Ezech. 8. antea è vita migrauerat. Sed oritur hinc quæstio: nam capite. 14. lib. 4. Regum, & 25. 2. Paralipomenon, & Ezech. 8. scriptum legimus, nec filium dare pœnas scelerum patris, nec patrem filij. At solues hanc quæstionem, si dixeris, supplicium dupliciter considerari, primò sub ratione supplicij pro scelere, deinde sub ratione medicinæ. Primo modo sumptū non infligitur nisi peccato, vt equalitas iustitiæ competeretur. Et ita intelligūtur authoritates asserentes neminem pro alio mulctari. Supplicium autem, vt est medicina, infligitur aliquādo innocentibus, vt præseruet à flagitio, & virtutē tueatur. Et ita intelliguntur loca ostendentia, filios aliquando pro parentum peccatis mulctari. Sed tunc nec in spiritualibus, nec in æternis, vt diuus ait Augustinus quæst. 8. in Iosue, sed in temporalibus & corporalibus puniuntur. Nisi filij scelera maiorum imitentur: tunc enim & in corpore & in animo castigantur. Id videntur innuere Dei verba capit. 20. Exodi mandata: Visitans iniquitatem patrum in filios in tertiam & quartam generationem eorum, qui oderunt me. Vbi verba hæc: qui oderunt me: intelliguntur de filijs, qui maiorum maleficia imitantes Deum odio prosequuntur. Qui autem à parentum maleficijs abhorrent, non debēt iuxta Ezechielis sententiā propter illa puniri. Ita hoc Augustinus in tractatione cōtra Donatistas post collationem cap. 7. & in quæstionibus in Deute. quæst. 42. interpretatur.

¶ *Serui dominati sunt nostri.* Hoc est, serui Babyloniorum. Vel hoc dicit propter Moabitas & Idumæos, qui quondam seruiuerant Iudæis, & in bello illo fuerunt cum Babylonijs coniuncti. Intolerandū quippe est videre seruum dominatum obtinere, clauumq[ue] reipublicæ tractare. Hinc Salomon Prouerb. 30. Per tria mouetur terra, & quartum, quod nō potest sustinere: per seruū cūm regnauerit, &c. Ac si dicat: Propter tria mala stomachantur homines, & propter quartū se non possunt ab ira tēperare. Primum est videre seruum regnantē. Et ca. 10. Ecclesiasticis: Est malum, inquit, quod vidi sub sole, quasi per errorē egrediens à facie principis, positū in altitū in dignitate sublimi, & diuites sedere deorsum. Vidi seruos in equis, & principes ambulantes super terram quasi seruos.

¶ *In manibus nostris afferebanus panem nostrum à facie gladij in deserto.* Id est, cum periculo vite nostræ fugientes è ciuitate per solitudinē à facie gladij Babyloniorū asportabamus escas ad comedendū. Cū enim se in fugā conferrent

August.

Exo. 20.

August.

Prou. 30.

Eccle. 10.

portantes victū, seipſos periculis obijciebant. Vel in animabus nostris, hoc est, iumentis nostris. Sumitur anima pro iumento & quacunq[ue] bestia, vt Iacobus Vitodurēsis in libro troporū ac schematum ait. In hanc significationem accipitur Genes. 1. Producat terra animam uiuentem, hoc est, pecora & iumenta, & cætera animalia rationis expertia. Ita Laurentius Villanius in phrasibus interpretatur: & multo ante illum eodē modo locū illum explanauit magnus Basilius in opificio sex dierum, ac Iunilius, & Severianus in Genesim. Ita etiā intelligi potest Genesim illud cap. 12. Tulitque Abraham vniuersam substantiam, quam possederat, & animas, quas fecerant in Haran.

¶ *Pellis nostra exusta est.* Hoc est igne calamitatis combusta, & instar cibani nigrore affecta, & fame disiccata. Ita Iob. 9. Pelli meæ cōsumptis carnibus adhæsit os meum.

¶ *Mulieres in Sion humilauerunt.* Nimirū Babylonij eas obscœna voluptate violantes. Id prædixerat Deus Iudæis, si eius legē violaret, cap. 28. Deuteronomij: Vxorem accipias, & alius dormiet cū ea. Et paulò post: Filij tui, & filia tuæ tradētur alteri populo vidētib[us] oculis tuis.

¶ *Principes manu suspensi sunt.* Sensus est: Qui generis nobilitate præstabant, & principatū obtinebant, fuerunt manu hostium patibulis affixi, & strangulati. Babylonij enim illi nec magnatibus parcebant, nec senes venerabantur.

¶ *Adolescentibus impudicē abusi sunt: & pueri in ligno corruerunt. Senes defecerunt de portis: iuuenes de choro psallentium. Defecit gaudium cordis nostri: versus est in luctum chorus noster. Cecidit corona capitis nostri: vix nobis, quia peccauimus. Propter ea mœstum factum est in dolore cor nostrum, ideo contenebrati sunt oculi nostri. Propter montem Sion quia dispersit: vulpes ambulauerūt in eo. Tu autem dūc in æternum permanebis: folium tuum in generatione & generationē. Quare in perpetuum obliuisceris nostri: derelinquēs non in longitudine dierū? Conuerte nos domine ad te, & conuertemur: innoua dies nostros, sicut à principio. Sed proiciēs repulisti nos: iratus es contra nos vehementer.*

¶ *Adolescentibus impudicē abusi sunt.* Loquitur de peccato turpissimo contra naturā: Potest tamē verti hæc oratio: Adolescentibus ad molas vsi sunt: vt eas scilicet agitarent: Sensus est: Hostes nostri Babylonij adolescentes Hierosolymæ detrudebant ad pistrinum, vbi frumentum mola trusatili tundebarat. Erat quippe illud infimum officium: iuxta illud Exo. 11. A primogenito Pharaonis, qui sedet in folio eius, vsq[ue] ad primogenitū ancille, quæ est

Vitodurēsis.

Genes. 1.

Villani.

Basilius?

Iunilius.

Seuerianus.

Genes. 12.

Iob. 9.

Deut. 28.

D.

Exod. 11.

Exod. 11.

Esa. 49. ad molam. Vnde Esaias ad ignominiam & vile munus explicandum: Tolle, inquit, molam, & mole farinam.

¶ **Et pueri in ligno corruerunt.** Id est, & pueros vsque adeo onerantur lignis, vt deficientibus viribus sub illis corruerent. Sed quia locutus fuerat de mola, fortasse per lignum intelligit manubrium ligneum, quo voluitur pistrini mola. Vel ita: pueri in cunis ligneis occidebantur.

¶ **Senes defecerunt de portis.** Id est, non ferebant sententiam: publica non exercebant iudicia, quæ in portis vrbs fieri solebant: vt Deut. 17.

Deute. 17. Et iudiciū intra portas tuas videris. Et. 22. Ad

Deute. 22. seniores vrbs, qui in porta sunt. Et Amos. 5.

Amos. 5. Constituite in porta iudicium.

¶ **Defecit gaudium cordis nostri.** Iuxta id quod dixit Deus per diuinum vatem Amos. 8. Conuertantur festiuitates vestras in luctū, & omnia cantica vestra in planctum. Et Iob ait capite

Amos. 8. trigesimo. Versa est in luctum cithara mea: & organum meum in vocem flentium.

Iob. 30. ¶ **Cecidit corona capitis nostri.** Hoc est, ruit regnū nostrum: & fuit ablatum à capite nostro, hoc est, à rege Sedechia: tritum est enim per caput regem significari. Sumitur corona pro regno, quod sit regnum gestamen, dicta, vt nonnulli aiūt, à cornu, quod pro regno, in li-

I. Reg. 1. teris diuinis inuenitur: vt. 1. Reg. 2. Sublimabit cornu Christi sui. Et Luc. 1. Erexit cornu salutis nobis in domo Dauid pueri sui. Vel accipitur corona pro honore, vt cap. 19. Iob: Spoliavit me gloria mea, abstulit coronam de capite meo. Et Ierem. 13. Descendet de capite vestro corona gloriæ. Vel sumitur pro filijs

Luc. 1. iuxta illud Prouerb. 17. Corona fenum sunt filij filiorum. Vel accipitur hic corona pro diuitiarum abundantia, vt Prouerb. 14. Corona sapientū diuitiæ eorum. Hæ autem amittuntur, & facile euanescent. Vt aqua manibus hausta quanto magis premitur, tanto citius elabitur: sic mundi diuitiæ quāto tenacius restringuntur, tanto procliuus labantur. Sed quia Ieremias ait: Cecidit corona, existimo esse hoc de templo Hierosolymæ intelligendum, quod fuit euersum in expugnatione Hierosolymæ per Babylonios.

¶ **Propterea moestum factū est in dolore cor nostrū.** Iusti & impij corda habebant mœrore confecti: sed hoc erat inter eos discrimen & interiectum interuallum: quod qui erant nefarijs sceleribus polluti, turbulentis perturbationibus cōcitabantur: viri autem iustitia ac pietate

Luc. 1. caterisq; virtutibus tanquam mœnibus septimur

Iob. 19. in medijs ærumnis quiete, animiq; securitate gaudebant. Id sentiens Dauid in calamitatibus versatus: Super aquam, inquit, refectiois educavit me, animam meam conuertit. Quod potest ex Hebræo ita transferri: Ad aquas tranquillitatis adduxit me: animum meum sedatū reddidit. Nō ait: Ad aquas torrētis, quæ raptim ac turbulēter fluunt, sed ad aquas lenes & tranquillās quietē defluentes. Qui legem Dei violant, sunt perturbati: qui verò illam seruant, quieti. Illud psalm. 18. Lex domini immaculata conuertens animas: potest ex Hebræo verti: Lex domini perfecta tranquillās reddit animas. Vel ita: Philosophia diuina omnibus numeris absoluta animos quietos efficit.

¶ **Contenebrati sunt oculi nostri.** Hoc est, fuerunt ob nimias vigilias & calamitates & lachrymarum multitudinem tenebris circumfusi.

¶ **Vulpes ambulauerunt in eo.** Tanquam in solitudine. Vnde Michæas. 3. Sion quasi ager arabizatur, & Ierusalem quali acerus lapidum erit. Poteris per vulpes homines intelligere versutos & malitiosos. In hanc significationē aiunt sumi Lucæ nono: Vulpes foueas habent, & volucres cœli nidos, filius autem hominis non habet, vbi caput suum reclinet. Cyrillus vulpes loco illo & volucres vocat malitiosas & altitudines dæmonum potestates. Quasi Christus dicat: Cum vulpes & volatilia in te habitent, quo modo ego in te requiescam? Nulla est enim inter lucem & tenebras societas.

¶ **Tu autem domine in æternum permanebis.** Sensus est: Perijt ac euersa est Hierosolyma, quia mutabilis erat, & corruptioni subiecta: tu autē domine nunquam peribis: quin potius idem in omni æternitate permanebis. Idem cecinit diuinus atque regius vates psal. 101. Tu autem domine in æternum permanes, & memoriale tuum in generatione & generationem. Et iterum: Ipsi peribunt, tu autem permanes. Et paulò post: Tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient. Docet hic locus omnia esse mutabilia præter Deum: qui Exodi capite tertio: Ego, inquit, sum, qui sum. Et apud Malachiam tertio: Ego dominus, & non mutor. Quare eum sumus amore summo amplexuri, qui nunquam mutatur: non mundi ludibria, non terræ opes & vanitates, non seculi gloriam vanam & in casu sitam, non ea denique, ad quæ impij auditate nefaria aspirant, quæ mutantur, & consumuntur. Ad id nos excitat diuus Ioannes, cum ait capite. 2. epistolæ suæ primæ: Nolite diligere mundū, nec ea, quæ in mūdo sunt. Et reddens paulò post huius rei rationē.

Exodi. 3. Mun-

Malac. 3.

I. Ioh. 2.

Exodi. 3.

Malac. 3.

I. Ioh. 2.

Exodi. 3.

Malac. 3.

I. Ioh. 2.

Exodi. 3.

Malac. 3.

I. Ioh. 2.

Exodi. 3.

Malac. 3.

I. Ioh. 2.

Exodi. 3.

Malac. 3.

I. Ioh. 2.

Exodi. 3.

Malac. 3.

I. Ioh. 2.

Exodi. 3.

Malac. 3.

I. Ioh. 2.

Exodi. 3.

Malac. 3.

I. Ioh. 2.

Exodi. 3.

Malac. 3.

Psalm. 22.

Psalm. 18.

Psalm. 18.

Psalm. 18.

Psalm. 18.

Psalm. 18.

Psalm. 18.

Psalm. 18.

Psalm. 18.

Psalm. 18.

Psalm. 18.

Psalm. 18.

Psalm. 18.

Psalm. 18.

Psalm. 18.

Psalm. 18.

Psalm. 18.

Psalm. 18.

Psalm. 18.

Psalm. 18.

Psalm. 18.

Psalm. 18.

Psalm. 18.

Psalm. 18.

Psalm. 18.

Psalm. 18.

Psalm. 18.

Psalm. 18.

Psalm. 18.

Psalm. 18.

Psalm. 18.

Psalm. 44.

Luc. 1.

Hebr. 1.

Psalm. 44.

Luc. 1.

Hebr. 1.

Psalm. 44.

Luc. 1.

Hebr. 1.

Psalm. 44.

Luc. 1.

Hebr. 1.

Psalm. 44.

Luc. 1.

Hebr. 1.

Psalm. 44.

Luc. 1.

Hebr. 1.

Psalm. 44.

Luc. 1.

Hebr. 1.

Psalm. 44.

Luc. 1.

Hebr. 1.

Psalm. 44.

Luc. 1.

Hebr. 1.

Psalm. 44.

Luc. 1.

Hebr. 1.

Psalm. 44.

I. Cor. 15.

Ioan. 6.

Ioan. 15.

Prou. 2.

Luc. 15.

Ioan. 8.

Luc. 15.

Ioan. 8.

Luc. 15.

Ioan. 8.

Luc. 15.

Ioan. 8.

Luc. 15.

Ioan. 8.

Luc. 15.

Ioan. 8.

Luc. 15.

Ioan. 8.

Luc. 15.

Ioan. 8.

Luc. 15.

Ioan. 8.

Luc. 15.

Ioan. 8.

Luc. 15.

Ioan. 8.

Luc. 15.

Ioan. 8.

Luc. 15.

Ioan. 8.

Luc. 15.

Apoc. 22. trahat cortinam: & vt Ioannes ait Apocalypsis vigesimo secundo: qui audit: Dicat: Veni. Vnde discipuli bini mittuntur apud Lucam. 10. Et in lege pro primogenito par turturum offerebant, aut duos pullos columbarum. Vbi numero pari charitas designatur. Ea prædicitur Ieremias dicebat: Conuerte nos domine ad te, & conuertemur. Ad eum debemus conuerti, & confugere, in quo est salus nostra constituta, qui nos in vulnus lateris sui intromittet, qui in calamitatum eluione est arca Noe, in cuius latere deorsum fuit ostium. Ac non sine mysterio ait fuisse deorsum, quia cum in Christo sint duæ naturæ, diuina & humana, in humana vulneratus est. De hoc ostio ait cap. 4. Apocalypsis diuus Ioannes: Ecce ostium apertum in celo.

¶ *Inmōna dies nostros sicut à principio.* Id est, instaura dies nostros, & da nobis tempora prospera & felicia, vt olim. Prosequere nos fauore tuo, quemadmodum faciebas, cum maiores nostros quondam liberaisti à dura Ægyptiorum seruitute tempore Moysis, & in terra promissa collocasti tempore Iosue. Desiderabat Ieremias antiquorum temporum prosperitatem, quemadmodum Iob, cum dicebat capite vigesimo nono: Quis mihi tribuat, vt sim iuxta menses pristinos, secundū dies quibus Deus custodiebat me: quando splendebat lucerna eius super caput meum. Hoc est, quando me fauore suo prosequabatur.

¶ *Sed proiciens repulisti nos.* Id est, iuste nos relinquens, in exilium & Babylonicam seruitutem eiecisti: quia te flagitijs nostris ad iram & supplicium mirum in modum prouocauimus. Perpende. Non ait: Repulisti me: sed repulisti nos. Non propriam tantum, sed communem deplorat calamitatem: proximos enim sicut seipsum ordinato amore diligebat, iuxta illud Cant. 2. Cant. 2. Quod etiam potest verti: Vexillauit, vt ita dicam, me charitate. Acti dicat: Charitate sua me Deus ad se traxit tãquam vexillo, quo in bello milites ad Ducem ducuntur.

Observationes ex Hebræo in caput quintum.

Quam nostram pecunia bibimus. Quidam vertunt: Aquas nostras. Sed parum refert, idem enim manet sensus: & vtraque translatio vera est. In Hebraico enim est **אֶמְצָא**, quod nomen semper in plurali

reperitur: sed aliquando in singulari vertitur, aliquando in plurali. Lingua autem Hebræa nunquam eo vtitur, nisi in plurali ob duplicem aquam, superiorem scilicet & inferiorem, quas diuidit firmamentum, vt primo Genesis capite sacra scriptura commemorat. Vnde cœlum dicitur **שָׁמַיִם** xamajm, quod ibi aquæ sint, iuxta Rabbi Iosifentiam, quã multi alij sequuntur. Capite Numer. 24. vbi bis eodem versu est hoc nomen, priore loco vertit Hieronymus aquam, posteriore aquas. Ita enim ait Balaam: Fluet aqua de situla eius, & semen illius in aquas multas. Hoc est, erit populus Israeliticus fecundus, & semen eius magnum accipiet incrementum, inftar arborum iuxta ductus aquarum & fluminum deriuationes. Erit felix, rebusq; omnibus ad vitam necessarijs abundabit. Situla est instrumentū hauriendi aquam ex puteo, eamq; effundendi. At septuaginta interpretes totam hanc orationem ad Christū referunt: ita enim habent: **ἐξελθὺν τῆς κρήνης ἐν τῷ σπηραματὸς αὐτοῦ, καὶ κρεῖσσουσὶ ἐν ἕνδι πλάτῃ.** Hoc est, exibat homo ex femine eius, & dominabitur gentibus multis. Acti dicat: Christus secundum carnem genus suum ducet ex Israele, eritq; gentium dñs. Vnde ei dicit psal. 2. cœlestis pater: Pete à me, & dabo tibi gentes in hæreditatem tuam, & possessionem tuã terminos terræ. Onchelus etiã Chaldaicus paraphrastes hoc de Christo his verbis interpretatur: Crescet rex, qui vngetur de filijs suis, & dominabitur populorum multorum. Vbi priore loco nomine aquæ significatur Christus, posteriore autem nomine aquarum gentium multitudo. Eodem vocabulo vtitur Salomon Cant. 8. Aquæ multæ non poterunt extinguere charitatem. Id est, ingentes calamitates non valebunt vim diuini amoris restinguere & delere. Et Amos. 9. Qui vocat aquas maris, & effundit eas super faciem terræ. Acti dicat: Deus vocat fursum ad aërem aquas maris versas in vapores, solis calore, qui in eam aëris regionem ascendunt, vbi concresecunt in nubes, quæ in imbres mutatae super terram effunduntur. Et Esai. 48. Et de aquis Iuda existis. Hoc est, vos Iudæi, qui ex Iuda tanquam ex fonte dimanastis. De varijs aquæ significationibus videt Arnobium in psal. 21. & 32. & 73. Cyrillum de incarnatione vnigeniti. 25. Cyprianum epistola. 13. Gregorium Nyssenum de vita Moysis.

¶ *Ceruicibus nostris minabamur.* Pro minabamur est in Hebræo verbū **רָחַפּ** radhaph, pro quo cap. 13. Threnorum Hierony. vertit percutere:

Operuisti in furore, & percussisti nos. Quare poterat verti locus hic: Ceruicibus nostris percutiebamur. Vel, ceruicibus nostris passi sumus perlecutionem. Significat enim verbum hoc persequi, vt psalmo. 142: Quia persecutus est inimicus animam meam. Et capite Ezech. 35. vbi Deus ait Idumæorum populo: Sanguini tradam te, & sanguis te persequetur. Hoc est, tradā te occifori, qui te persequatur. Vel tradam te populo Israelitico, qui te affligat. Erant enim Idumæi & Hebræi ex eodem sanguine quoniã genus ducebāt ab Isaac, Idumæi per Esau, Hebræi per Iacob. Hac ratione ductus Pagninus in Thesaurō vertit hunc locum: Super ceruices nostras perlecutionem passi sumus. Et eodē modo Septuaginta: Super colulum nostrum perlecutionem tolerauimus.

¶ *Adolescentibus impudicè abusi sunt.* Pro adolescentibus est in Hebraico: **בְּנֵי נַפְלָוִת**, quod nomen & adolescentes significat, & electos. Priorem significationem secutus est Latinus nolter interpres, alteram Septuaginta, qui habent: Electi hęcctum assumpserunt. Hoc est viri nobiles & magnates vim lachrymarū profuderūt. Pagninus habet: Iuuenes ad molendū tulerunt. Brixianus: Adolecētes ad molēdum rapuerunt. Sed quia interpres nolter per molere & cōtundere actū obscenū intellexit, posuit: Adolec. ntibus abusi sunt. Nā cap. 31. Iob, vbi nos habemus: Scortum alterius sit vxor mea est in Hebræo: Molat alteri vxor mea.

¶ *Propterea mœstum factum est in dolore cor nostrū.* Particula, in dolore, nec est in Hebraico, neq; in Græco: sed est in vulgata nostra editio ne ad maiorem literæ explicationem. Pro corde est in Hebræo **לֵב**, quæ vox & cor significat & medium, quod cor sit in medio corporis situm: vt Ionæ. 2. Proiecisti me in profundū in corde maris. Accipitur pro voluntate, vt Cant. 4. Vulnerasti cor meum soror mea sponsa. Quod potest etiã verti: Rapuisti cor meum: siue abstulisti, siue, vt alij transferunt: Transfixisti cor meum. Alloquitur Deus more humano animam sibi deuotã, quam admirabili amore prosequitur. Et Cant. 8. Pone me vt signaculum super cor tuum. Vbi pro signaculo est in Hebræo **חֹתָם** chotam, quod nomen significat ligillum & annullum: solebant enim veteres in annuli gēma sigillum ferre: & quoniam annulo sigillum imprimebāt, idem vocabulū vtrunque significat. Eo vtitur Ieremias ca. 22. cum ait: Si fuerit Iechonias filius Ioacim annulus in manu dextera mea. Et Salomon hoc loco, vbi pro signaculo poteris recte vertere si-

gillum, aut annullum sigilli. Est enim sensus: Quemadmodum in digito est annulus, ita fit ego in corde tuo. Vt digitus sigillum imprimit annulo, ita cor tuum mecum nihil animo cogites, quod non sit sigillo diuini consilij sigillatum. Nec solum me debes in corde hoc est in cogitationibus portare, sed etiam in brachio, hoc est in operibus: nomine enim cordis cogitationes sensusq; recoditi, nomine vero brachij opera & acta significantur. Eam ob causam vbi dixit: Pone me vt signaculum super cor tuum: adiecit vt signaculum super brachium tuum. Acti dicat: Christus: Da operã, vt me ponas ante oculos tuos, meque tempore meditationibus & actionibus respicias. Aspice cor sumi pro cogitatione. Sumitur etiã pro intelligentia, vt cap. 1. ad Romanos: Obscuratum est insipiens cor eorum. Quod cap. 4. ad Ephesios dixit: Tenebris obscuratum habentes intellectū. Furari cor alicuius est eo inscio, aliquid agere, vt Genesis. 31. Furatus est Iacob cor Laban Aramæi, eo quod non indicauit ei, quod fugeret. Pro quo vulgata editio habet: Noluit Iacob confiteri socero suo, quod fugeret. Et paraphrasis Chaldaica: Celauit Iacob à Laban Syro, & nō indicauit ei, quod ipse proficisceretur. Preterea sumitur cor pro anima, vt cap. Ieremie. 4. Laua à malitia cor tuum Ierusalem, vt salua fias. Ac eodem modo sumitur hoc Ieremie loco: Propterea mœstum factum est in dolore cor nostrum.

¶ *Conuerte nos domine ad te, & conuertemur.* Cum ad Deū conuertimur, ipse nos conuertit: bona enim quæ agimus, munera sunt, quæ Deus nobis impertit. Id videtur significare diuus Paulus cap. 4. Epist. ad Ephes. vbi citans versum illum psal. 67. Ascēdisti in altum, cepisti captiuitatē, accepisti dona in hominibus: ait: Ascēdens Christus in altū, captiuã duxit captiuitatē, dedit dona hominibus. Dauid ait Christū accepisse dona ab hominibus, Paulus verò ea illis dedisse: & vtrunq; verū est: nā dona quæ Deo offerimus, ipsius Dei dona sunt, iuxta illud Iacobi apostoli: Omne datum optimum, & omne donum perfectum desursum est descēdens à patre luminū. Et ita nulla est inter psalmographū & apostolū discrepantia. Nec inter Ieremiã hoc loco, & Zach. 1. vt in explanatione ostēdimus. In quibus duobus locis pro conuertente est in Hebræo verbum **שׁוּב**, quod conuertente significat, vt psal. 22. Animã meã conuertit. Significat etiã reuertere, vt Cant. 6. Reuertere reuertere Sunamitis. Pro quo codices emendati habēt Sulamithis: quæ vox pacificã significat, traq.

Genes. 1.

R. Iosif. Num. 24. Hierony.

Psal. 142.

Ezech. 35.

Pagnin.

Pagnin. Brixian.

Iob. 31.

Psal. 2.

Onchel.

Cant. 8.

Amos. 9.

Esai. 48.

Arnobius. Cyrillus. Cypria. Nyssenus.

Thre. 3. Hierony.

Rom. 12.

Ephes. 4.

Genes. 31.

Iere. 4.

Ephes. 4. Psal. 67.

Iaco. 1.

Zach. 1.

Psal. 22. Cant. 6.

Gene. 8. tranquillam & perfectam. Et Gene. 8. Dimisit coruum, qui egrediebatur, & non reuertebatur. Vbi pro reuertebatur est hoc idem verbum. Sed quia in hunc incidimus locum, operpretium duximus, discrimen repugnantiæq; loci huius inter vulgatam editionem, & litteram Hebræam, quæ modò extat, aperire. Iuxta cõmunis editionis veritatem coruus missus ex arca à Noë egressus fuit, sed non reuersus: at exemplaria Hebræa quæ modò apparent, sensum contrarium produnt. Ita enim habent: **וְיָצַח הַיּוֹנָתַיִם**: Id est & egressus ibat, & reuertebatur. Disparata sunt: reuertebatur: & nõ reuertebatur. Augustinus Eugubinus episcopus Chisamensis in annotationibus suis ait deprauatam esse hoc loco editionem vulgatam, delendamq; esse ex illa particulam, non, codices verò Hebræos veritatem continere. Idem quoq; ait Xantes Pagninus in epistola suæ nouæ emissioni prælata. Non possum negare, ægrè me tulisse, tam catholicos & eruditos viros fuisse hoc loco in vulgatam editionem vetustate, veritate & magnificentia præstantem tam asperè & inmeritò inuectos. Nam septuaginta interpretes natione Hebræi, linguæ Græcæ periti cū negatione legerunt. Ita enim habent **וְיָצַח הַיּוֹנָתַיִם אֶת הָאָרְצָה**. Hoc est, & exiens non est reuersus. Eodem modo Flavius Iosephus Iudæus cap. 5. lib. 1. antiquitatũ, cuius ad litteram hæc sunt verba: Post paucos dies aqua amplius recedente misit coruũ, volens cognoscere, si quid etiam terræ fuisset relictum ab aqua, & ad egrediendum iam tutum esse videretur: qui cuncta repertiens inundantia non reuersus est ad Noë. Hactenus ille. Illud velim existimes, tempore diui Hieronymi codices Hebræos hoc loco negatione habuisse: imò tempore septuaginta interpretum: & ita Mosem scripsisse. Sed postea Hebræi aut negligentia, aut malitia, vt versionem nostram calumniarentur, negationem ex contextu abstulerunt. Hieronymus enim ex Hebræo vertit: Dimisit coruum, qui egrediebatur, & non reuertebatur. Et aduersus Luciferianos: Emititur, inquit, coruus de arca, & non redijt: & postea pacè terræ columba nuntiat. Et in epistola ad Oceanum: Statimq; columba spiritus sancti expulso teterrimo alite deuolat ad eum. Vbi per teterrimum alitem coruũ significauit. Nonne vides Hieronymum locũ hunc legisse & vertisse cum negatione? Augustinus similiter tomo. 6. lib. 12. contra Faustum Manichæũ ca. 20. cum negatione legit: ita enim ait: Quod post dies quadraginta emissus coruus nõ est re-

uersus, aut aquis utiq; interceptus, aut aliquo supernatante cadauere illectus, significat homines in immunditia cupiditatis teterrimos, & ob hoc ad ea quæ foris sunt, in hoc mundo nimis intentos. Et tomo. 9. in tractatu. 6. expositionis in Ioannem ita ait: Meritò de arca missus est coruus, & non est reuersus, missa est columba, & reuersa est. Vbi quid his duabus auibus significetur, mirabiliter explanat. Eodem modo legit Ambrosius libro de Noe & arca cap. 17. vbi causam reddit, cur coruus emissus non redijt. Præterea Chrysostomus homilia. 26. in caput Genesis. 8. aperte cum negatione legit, & interpretatur, asseueranter affirmans nunquam coruũ reuersum fuisse. Demũ idem asserit glossa Græca per coruum populũ intelligens Iudaicum, qui extra arcã, hoc est, extra ecclesiam mansit, per columbam verò populũ gentilem, qui ad ecclesiam confugit. Cũ igitur tot patres tanta vetustate, sanctitate, & sapientia præditi ita legerint, & exemplauerint, vt nostra habet vulgata editio, credendum est, eam esse verissimam, Hebræam verò hoc loco deprauatam. Nec mirum, cùm videamus, vt Elias etiam fatetur doctus inter Iudæos, Hebræos codices huius temporis longè à priscis illis veteris synagogæ variari. Id quod perspicuè confitetur Bruno Amerbachius trium linguarum eruditione celebris, in præfatione in psalterium diui Hieronymi, vbi asseuerat vetera psalterij exemplaria Hebræa manu scripta à psalterio Venetijs impresso multis in locis discrepare. Sed quid cito recentiores scriptores, cùm antiquus Iustinus martyr in libro quem edidit aduersus Iudæos, qui inscribitur Colloquiũ cum Triphone Iudæo aperte ostendat iam tunc Iudæos aliquibus in locis diuinam scripturam deprauasse: quemadmodum versum illum psal. 95. Dicite in gentibus, quia dominus regnauit à ligno, vbi voces illas, à ligno, deleuerunt. Et postea, vt Lindanus Dordracenus in libris de optimo scripturas interpretandi genere ostendit, multa commutarunt. Quare iam nunc solida ac pura scripturarum veritas potius est à vulgata editione, quàm à codicibus Hebraicis petenda. Est enim communis hæc nostra editio ab ecclesiã catholica meritò approbata, quoniam est vetustissima, verissima, grauisima, & integerrima: de cuius laudibus nulla vnquã posteritas conticescet, quã ipsa perpetuitas semper intuebitur. Hæc est diuina ac vera scriptura, quæ vt Salomò ait ca. Prouer. 6. lucerna est, lux, vitæ via, correctio & castigatio. De qua ait apostol. c. 3. posterioris

2. Tim. 3. posterioris ad Timotheũ: Omnis scriptura diuinitus inspirata utilis est ad docendum, & arguendum. Quare meritò Christus Deus noster apud Ioan. 5. Scrutamini, inquit, scripturas. Nos has Ieremiæ lamentationes scrutati sumus, & simpliciter pro ingenij tenuitate explanauimus, earum abstrusas sententias & pro-

funda mysteria illis relinquentes, qui mentem à sensibus abducentes, & cogitationem à rebus visibilibus separantes sapientiam amplexatur, & ad diuinarum rerum contemplationem rapiuntur. Illi se totos ad diuinas literas explanandas conferat propter Deum, cui sit gloria & honor in secula seculorum, Amen.

Terminantur Ieremiæ lamentationes per Doctorem Hectorem Pintum illustratæ.

SALMANTICAE,
Apud Lucam Iuntam.

1582.

PROPHECIA NAHVUM.

Argumentum primi capituli.

Rædicit diuinus vates Niniuæ ciuitatis Assyriorū regię exitiū & vastitatem. Explicat iustam Dei ultionem in Assyrios, & benignitatem erga Hebræos: & de ecclesiæ institutione, & apostolorum prædicatione tandem vaticinatur.

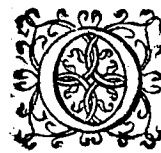
CAPVT I.

A Onus Niniuæ, liber visionis Nahum Elcesai.

Deus emulatoꝝ & vlciscens dominus, vlciscens dominus, & habens furorem: vlciscens dominus in hostes suos, & irascens ipse inimicis suis. Dominus patiens, & magnus fortitudine, & mundans non faciet innocentem. Dominus in tempestate & turbine

B viæ eius: & nebula pulnis pedum eius. Increpans mare, & exiccans illud, & omnia flumina ad desertum deducens. Infirmatus est Basan, & Carmelus, & flos Libani elanguit. Montes commoti sunt ab eo, & colles desolati sunt, & contremuit terra à facie eius, & orbis, & omnes habitantes in eo.

¶ Explanatio.

Nus. Hoc est, dura vaticinatio. Sefus est: incipit grauis & aspera aduersus Niniuæ prophetia. Onus non solum calamitatem, sed vaticinationem sæpenu-mero significat, qua calamitas, grauis Dei ultio, & infauista ac infelicia annuntiantur. In hanc significationem sumitur cap. Esaiæ. 13. Onus Babylonis, quod vidit Esaias filius Amos. Et. 15. Onus Moab. Primo Habacuc: Onus quod vidit Habacuc propheta. Et Malach. 1. Onus verbi domini ad Israel. Prædicabāt diuini vates vëtura supplicia, quia Deus illis ita præcipiebat: & vt homines à vitijs deterrerent, atque ad virtutes excitarēt. Deinde quia calamitates illis solēt esse grauiore, quos

Esai. 13.
Esai. 15.
Habac. 1.
Malach. 1.

inueniunt incautos & improvidos, de illis minime cogitantes. Nam vt diuus ait Gregorius in homilia quadam, minus iacula feriunt, quæ præuidentur. Præterea vt Dei iustitiam ostenderent, & viros pios ab impijs vexatos consolarentur: Demum vt significarent, calamitates quæ detrimentum interdum hominibus afferunt, vtilis illis esse aliquando. Nam onus naturaliter tendit ad centrum: cum autem calamitas sit onus, perspicuum est eam nos ad centrū ducere. Ex quo fit, vt quæ fuerit æquo animo tolerata, nos ducat ad Deum centrum illud, ad quod mens virtute prædita aspirat: quæ autem animum perturbauerit, à toleratiã dimouerit, eique desperationem adhibuerit, nos ducet ad terræ centrum, vbi est damnatorum regio constituta, in qua illi acerbis æternisq; cruciatibus torquentur. Itaque calamitas ostendit qualis quisq; sit, fortis ne, an fragilis: pius, an impius: firmitate animi, & constante ac perpetua ratione viæ septus, an inconstantia & mutabilitate insignis: virtutum ornamenti excultus, an scelerum maculis contaminatus. Ea est cribrū diuidens lolium à frumento. Vt in torculari

compressione vinum ab acinis separatur: sic in calamitate & tentatione boni à malis seunguntur. Eam ob causam dixit angelus Tobij cap. 12. Necesse fuit, vt tentatio probaret te. Vir constans & stabilis in calamitatibus suis, ad Deum tanquam ad arcem tutissimã confugit, dicens cū Dauide psal. 24. Respice in me, & miserere mei, quia vnicus & pauper sum ego. Vt vt potest etiã verti ex Hebræo: quia solus & afflictus sum ego. Et cum Paulo apostolo ad Rom. 9. Quis nos separabit à charitate Christi, tribulatio, an angustia, an fames, an nuditas, an periculum, an persecutio? Ac si dicat: nihil horum. Mobilis autē & imbecillus quacunq; rerū aduersarum procella tolerantia amittit: De huiusmodi hominibus ait Ecclesiasticus cap. 2. Vt his, qui perdidit sustinentiam. Ideo ait ipse. 27. Vasa figuli probat fornax, & homines iustos tentatio tribulationis. Id intelligens

Gregori

Gregori

Gregori

Gregori

Gregori

Gregori

Gregori

Gregori

Gregori

Gregori

Gregori

Gregori

Gregori

Gregori

Gregori

Gregori

Gregori

Gregori

Gregori

Gregori

Gregori

Gregori

Gregori

Gregori

Gregori

Gregori

Gregori

Gregori

Gregori

Gregori

Gregori

Gregori

Gregori

F. Oseas.

Osc. 4. Oseas. 4. Maledictum, inquit, & mendacium, & homicidium, & furtum, & adulterium inundauerunt. Vbi pro inundauerunt potest etiam verum ex Hebræo, diuiserunt. His enim rebus illi qui virtute singulari constantia sunt muniti, ab illis qui nulla vera honestate, nulla solida firmitudine sunt septi, separatur, & cognoscitur. Accidit enim sepe numero, ut qui Deum Israelis videbatur se qui, orta tempestate vela mutet, & sequatur Baal: qui dicebat se de fontibus saluatoris aquas haurire, se ad cisternas conferat dissipatas: & qui se antea reipublicæ Christianæ præferēbant defensores, in ea postea ut Iudas in cœna, & Sinon in vrbe Troiana reperiatur. Est namque tētatio veluti lapis Erachius, verū aurum à falso discernēs: quali ventilabrum paleas à grauis feiungens: sicut procella, qua ostēditur, quis in arenā fluxus, quis in lapidem firmum iecerit fundamenta. Ea sæpe virtutis simulationē aperuit, & animi fortitudinē constātiāque declarauit. Viri pij in ærūnarum angustijs cōferunt se ad pœnitentiam, ad lachrymas, ad preces: impij verò ad cōuitia, ad dolos, ad homicidia, ad voluptates. Est quidē calamitas onus, & ita à Nahum hoc loco vocatur, sed quæ homines sceleratos deprimat, non iustos: imò ea ad gloriā cœlestem festinant. Nā vt vela sunt onera nauibus, sed eas faciunt celeriter nauigare: sic afflictiones pōdera sunt, sed quæ viris pietatē colentibus ad properādum in virtutū via magnū afferunt adiumentū. Eos qui illis angūtur, vocat Christus Deus noster apud Matthēū, cum ait: Venite ad me oēs, qui laboratis, & onerati estis: & ego reficiā vos: & inuenietis requiē animabus vestris. Nō requiē corporū promittit, sed animorū. Nam corporum quies quā nefarij homines voluptatibus dediti querūt, & somniat, lōgē distat à vera quiete. Sic catenis vinculus libertatē, æger sanitatē, efuriēs dulces epulas somniat. Sed adierit vltimus dies, qui somnia hæc demonstrabit. Interim calamitates æquo animo toleratæ ad eximie virtutis gloriā illustrandam cōducunt. Quare diuini vates eas solebāt prædicere, & earum vaticinationem onus appellare.

¶ **Niniue.** Ciuitas est Assyriæ quondā florētissima, Assyrij imperij firmissimū caput. Eā edificauit Assur, vt ca. Genes. 10. proditū est memoria. Hic Assur teste Xenoph. in lib. de equiuocis, vocat⁹ fuit Ninus: à quo ciuitas nomē sortita est. Id fuit diuo Augustino perspectum & exploratum, qui cap. 3. lib. 16. de ciuitate Dei: Ninus, inquit, Beli filius conditor fuit Niuiæ ciuitatis magnæ, cuius ciuitatis nomē ex illius

nomine deriuatū est, vt à Nino Niniue vocaretur. Assur autē, vnde Assyrij. Hactenus ille. Xenoph. ait hūc Ninū vocatū fuisse à nonnullis Iouem, ab alijs autē Herculem, quē gētes idolorū cultrices in cœlo collocarūt. Vocatur hæc ciuitas ab Eusebio Nisibis, à Diodoro Siculo lib. 1. Nina, à Herodoto libro. 1. & 2. & Ptolemæo in descriptione Asiæ Ninus. Quo nomine nuncupatur à Plinio capite. 26. libri. 6. & à Strabonē in principio lib. 16. & à Hieronymo in proœmio in hunc diuinum vatē, vbi ait ciuitatem illam tunc Ninum vocari. Meminit huius ciuitatis & regis eius Sennacheribi Berosus Chaldæus, & Flavius Iosephus, qui eum citat cap. 2. lib. 10. antiquitatum Iudaicarum. Niniuitæ ob longæ prædicationem egerunt pœnitentiam, vt ipse Ionas testificatur cap. 3. quam obrem pernitentiam tunc declinarunt, & à supplicio quod illis Deus minatus fuerat, euaserunt. Sed quia postea fuerunt pestilentibus flagitijs polluti, & in terra vitia ingurgitati, fuerunt afflicti, victi, & euerfi. Prædicatur igitur à nostro diuino vatē vrbis Niniuiticæ, totiusque regni Assyriorum euersio, quæ à Nabuchodonosore Babyloniūm rege anno primo imperij sui facta esse putatur. Hoc exitium prædixit Tobias cap. 14. humaniq; authores multis in locis memoriæ prodiderunt. At quia Niniue, vt diuus ait Hieronymus, idem est quod pulchra seu ornata, mundus autem à Græcis cosmos, hoc est ornatus & pulcher dicitur, potest accipi pro mundo: de quo ait Boetius in consolatione philosophiæ: Mundū mente gerens pulchrū pulcherrimus ipse. Et M. Tullius in lib. de vniuersitate: Nec mūdo quicquā pulchrius, nec eius ædificatore præstantius. Et Tyrius Maxim⁹ in sermone quid sit Deus, ait Deū esse pulchrorū pulcherrimū, ac pulchritudinis fontē. Quāobrem quicquid hic dicitur in sensu literalī aduersus Niniū, potest in sensu spiritali de caducis mūdi opibus & voluptatibus explicari, vt eas fluxas esse, incertas & interitura intelligam⁹, ac excelso firmoq; aō asperne mur. Quā ratione ducti præparem⁹ nos ad diē iudicij, vbi Deus de Assyrijs, hoc est improbis est æternas pœnas sumptur⁹. Tu verò perpēde, & memoria repete diuinā prouidētiā: quia populus Israeliticus impijs se flagitijs cōtaminauerat, tradidit eū Deus Assyrijs. Rursus Assyrios tetris scelerū maculis notatissimos tradidit Babylonijs, qui fuerūt victi à Persis ob nefaria facinora sua, quorū iustas pœnas perfoluerunt.

¶ **Liber visionis.** Id est, liber vaticinationis: nam vaticinatio dicitur visio ob certitudinem & firmi-

Xenoph.
Eusebi.
Diodor.
Herod.
Ptolem.
Plinius.
Strabo.
Hieron.

Berosus.
Iosephus.
Ion. 3.

Tob. 14.

Hieron.

Boetius.

Tullius.

Tyrius.

firmiorem. Eam ob causam dictum fuit diuo Ioan. Apoc. 1. Quod vides scribe in lib. Capite 2. Par. 32. 32. lib. 2. Paralip. scriptum legimus: Scripta sunt in visione Esaie: Hoc est in eius propheta. Eodem modo sumitur primo ipsius diuini vatis capite: Visio Esaie filij Amos. Et Dani. 10. Quoniam adhuc visio in dies. Hoc est, quia nō modò, sed post longum temporis interuallum hæc vaticinatio cōplebitur. Et. 1. Abdia: Visio Abdia. Vnde diuini vates dicebāt videntes, vt ca. 21. lib. prioris Paralipomenō, Locutus est dñs ad Gad videntem. Et. 9. lib. posterioris: In visione quoq; Ado vidētis. Et apertissimè ca. 1. Reg. 9. 9. lib. 1. Reg. Venite, & eamus ad videntē. Qui enim propheta dicitur hodie, vocabatur olim vidēs. Vnde illud ca. 33. lib. posterioris Paralip. Scripta sunt in sermonibus Hozai: potest verti: Scripta sunt in libris prophetarum: nam hazal siue chazal significat videre, & prophetæ vocantur videntes. Quā ratione ducti septuaginta interpretes transfulerunt: Scripta sunt in sermonibus vidētium. Et quia Niniue significat pulchrā, & visio contemplationem, potest verti totum hoc: Assumptio pulchritudinis, liber contēplationis Nahū. Nisi enim quis assumat verā animi pulchritudinē, nō poterit aptè ad rerū excelzarū contēplationem peruenire.

¶ **Nahum.** Nomen est huius diuini vatis, quod sonat, vt diuus ait Hieronymus, cōsolatorem: & rectè illi conuenit: cōsolatur enim Israelitas, cum aduersus improbos Assyrios acerrimos eorū hostes vaticinatur. Illi enim iā decē tribus abduxerant captiuas, & reliquas duas grauitè affligebāt. Reprehēdit itaq; improbos, pios verò cōsolatione permulcet: quod est cōcionatoris officium. Spiritus sanctus qui paracletus hoc est cōsolator dicitur, qui Christi discipulis per fugiū & solatium præbebat, homines sceleratos obiurgabat. Ita enim ait apud Ioan. 17. Christus dñs: Cum venerit paracletus arguet mundum de peccato. Vbi per mūdum homines scelerum maculis notati significantur. Quo tempore floruerit Nahum, nō liquet ex diuinis literis: sed vt in proœmio diximus, Ioseph⁹ ait eū extitisse regnāte Ioatham Hierosolymē, Hieronymus autē ait eum fuisse sub Ezechia rege vaticinatū. At in lib. Hebræo de mūdi serie, & alijs antiquis Hebræorum monitētis cōsignatū est eum cū Ioèle & Habacuc regnante impio Manasse pij Ezechia filio floruisse. Sed fieri potest, cum omniū horū regū tēpora attigisse. Ac inter Iudeos cōstare video eā ob causam illū in principio suarum vaticinationum noluisse nōminare Manassem, qui tūc

Apoc. 1.
2. Par. 32.

Esa. 1.
Dani. 10.

Abd. 1.

1. Par. 21.
2. Par. 9.

1. Reg. 9.

2. Par. 33.

Hieron.

Ioan. 17.

Iosephus.
Hieron.

clauum reipublicæ tenebat, ne eius regis mentionē faceret, qui se nefarijs sceleribus contaminauerat, Dei legem violauerat, vana gentiū idola coluerat, & salutaria diuinorum vatum monita despexerat. Nolebat enim sanctorum virorum cōsilijs assentiri. Vt quædam inueniuntur tabulæ tam horridæ, & perperā gypso illite & cōplanatæ vt nec aurum recipiāt, nec picturā, etiāsi eius artifex eximius sit: sic quidā sunt homines tam improbi, tam prauis moribus imbuti, vt nullam salutarē admittant doctrinam, quāuis eius magister in eruditionis præstantia vnus inter omnes emineat. Quemadmodum æquum est eos proprio nomine signare, qui sunt virtute præditi, illustriq; laude celebrati: ita decet aliquādo hominum pestilentium, ignominie maculis insignium nomina filētio prætereire. Hæc est causa, quare seruator noster apud Luc. 16. Lazarū nominauit, diuitē autem purpura indutum qui opipere epulabatur, noluit nomine proprio appellare. Et diuus Matthæus in genealogia Christi Iesu tres reges iniustos, vt ibi obseruauit Hieronymus, silentio prætermisit.

¶ **Elcesei.** Ita nuncupabatur Nahum, quod natus fuisset Elcesi. Fuit quippe Elcesum oppidū in Galilæa, vt Hieronymus, & Epiphanius, & Remigius, & Albertus magnus testātur. Et videtur cōstare ex paraphrasi Chaldaica, & ex Rabbi Salomone Gallo. Sunt tamen nonnulli, qui aiunt Elcesai esse nomē familiæ: & vtraq; opinio tægitur à Vatablo. Quatuor in hoc exordio à diuino nostro vate explicantur: primum genus operis, est enim asperavaticinatio: secundum argumentum & materia, agit enim de vetricibus Assyriorum molestijs & ærumnis: tertium nomē authoris: quartum nomē patriæ, vbi editus in lucē fuit. Sed de inscriptione hactenus.

¶ **Deus emulor.** Vaticinaturus de Assyriorum exitio incipit à Dei iustitia, consilio, & prouidentia, ne quis eorum euerfionē fato tribuat, aut casui, non eorum sceleribus, & diuinæ iustitiæ. Emulor sumitur dupliciter, nam imitator virtutis emulor dicitur: & qui aliquid cupit, quod alijs dari non vult: & tunc idē est, quod zelotes, hoc est, amator cum cōsortis indignatione. Ita nos Deus amat, vt velit, vt in eo nō autem in mundo amorē nostrum collocemus, eiq; soli diuinum latricū cultum tribuamus: Alioquin in nos grauitè animaduertit. Eam ob causam cap. Exod. 20. Ego sum, inquit dñs Deus tuus, fortis, zelotes. Et. 34. Dñs, zelotes nomē eius. Et apostolus cap. 11. posterioris ad Corinthios: Emulor enim vos Dei

Similitudo

Luc. 16.

Matth. 1.

Hieron.

Hieron.
Epiph.
Remigi.
Albert.
R. Salob.
Vatabl.

Exod. 20.

Exod. 34.

2. Cor. 11.

emulatione. Itaq; zelotes siue æmulator est, qui aliquem amore prosequitur, eiusq; hostes affligit: in quâ significationem sumitur hoc loco. Vocat se Deus hic æmulatorē, vt ostendat se diligere populum Israeliticum, & de Assyrijs eius hostibus supplicium suo tēpore sumpturum. Ipse est, qui suorum audit gemitus & suspiria, & in eorū inimicos grauius animaduertit. Prius quam Nahum vaticinaretur, Deum laudibus effert: celebrat eius amorem in Hebræos illos, qui tunc fide muniti eum colebāt: iustitiam & potentiam in mulctandis impijs Assyrijs: clementiā & misericordiam in illis ad pœnitentiā vocādis. Docet nos, vt opera nostra à diuini laudibus inchoemus. Theodoretus per æmulationē hoc loco iustam Dei iram intellexit.

Theod. ¶ *Vlciscens dñs, vlciscens dñs.* Repetit hæc verba, vt in hominū memoria tenacius imprimātur. Vel vt & præsentē pœnam & futurā ab eo indicet inferri. Vel propter & animę & corporis supplicium. Et paulō pōst ea iterum repetit ad maiore certitudinem: ne homines solam Dei misericordiam à iustitia seiunctam cogitātes, laxarent habenas vitij, animiq; præstantiā turpē dedecore macularent. Cap. 18. Deut. ait ipse Deus: Ego vltor existā. Et Dauid psal. 93. Deus vltionum dñs, Deus vltionum liberē egit. Sic Deum appellat, quōd ad illum pertineat vltio.

Deut. 18. Psal. 93. Ipse enim ait ca. 32. Deuterono. Mea est vltio, & ego retribuā eis in tēpore. Quē locum affert apostolus ca. 10. ad Rom. & ad Hebræos similiter. 10. Hic aut vaticinatur Nahum præcipuē, de Assyriorum vltione. Nā et si Deus affligere voluit Israelitas per Assyrios, tamen quia Assyrii eos crudelissimē tractarunt, iustas pœnas impietatis suę dederunt. Eā ob causam ait Deus apud Esai. 10. Væ Assur virga furoris mei. Et apud Zachariam. 1. Ira magna ego irascor super gentes opulentas, quia ego iratus sum parum, ipsi verō adiuuerunt in malum. Aci dicat: Grauiusimē succenseo gētibus profperitate affluentibus, quæ Hebræos affligerunt, & per summā immanitatē profligarunt. Nam tametsi ego iratus sum Hebræis aliquantulum, eorum tamen hostes asperrimis calamitatibus illos oppresserunt.

Deut. 32. Hebr. 10. Psal. 6. ¶ *Habens furorē.* Ita vocat diuinę iustitię seueritatem, vt se accōmodet mori nostro loquendi. Eodem modo Deut. 32. Ignis succensus est in furore meo. Quare Paul⁹ apostol⁹. c. 10. epi. ad Hebr. Horrendum est, inquit, incidere in manus Dei viuētis. Et Dauid psal. 6. Dñe ne in furore tuo arguas me, nec in ira tua corri-

pias me. Quibus verbis Deū orat ne ad scelus suum puniendū acerbā seueritatē adhibeat, sed paternā castigationē. Irascitur enim peccatoribus, iuxta Esaię illud. 64. Ecce tu iratus es, & peccauimus. Id est, quia peccauimus. Particula em, &, pro quia sumitur aliquando. Aspicias igitur irā & furorē tribui Deo, non propriē tamē, sed metaphoricē, quia inlitar hominis irati castigat. Sed eius ira nō perturbationē designat, sed scelerum puniendorum seueritatem: in illum enim nulla cadit perturbatio, iuxta illud Sapient. 12. Tu autem dominator virtutis cum tranquillitate iudicas. In nobis ira est motus animi, quo incitatur & exardescimus: in Deo autē est iustitia, & cum placabilitate seueritas. Fuerunt tamen nonnulli philosophi, qui asseruerunt Deum nullo modo irasci, contra quos scripsit Lactantius Firmianus librū de ira Dei, in quo multis rationibus eorum opinionē refutauit. Sed multo vtilior nobis est Dei ira, cū nos affligit, vt relipiscamus, quā blanda mūdi voluptas, vt illaqueemur: est em illa veluti viscus mollis & suavis, sed qui astringit & perdit.

¶ *Dominus patiens.* Ostenderit Dei iustitiā, modo ostēdit eius misericordiam. Id vnico versu psal. 7. ostēdit Dauid, cū ait: Deus iudex iustus, fortis & patiens. Et psal. 114. Miterator dñs & iustus, & De⁹ noster miseretur. Pro dñs patiens vertunt nonnulli: dñs tardus ad irā: hoc est lētus ad vltionē. Solet em nos ad pœnitentiā expectare. Vnde Paulus apostolus cap. 2. epi. ad Roma. An diuitias, inquit, bonitatis eius, & patientiæ & longanimitatis contēnis? Ignoras, q̄ benignitas Dei ad pœnitentiā te adducit? Vocabulo diuitiarū sæpe vtitur, cum vult ingentem rei alicuius vni & copiā significare. Et Eccles. 5. Altissimus est patiens redditor. Hoc est, Deus quidē patiens est, sed impunē te non dimittet. Et diuus Petrus cap. 3. epi. suę posterioris: Patienter agit propter vos, nolens aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiā reuertī. Et ipse Deus apud Ezechielē. 18. Nolo mortē peccatoris, reuertimini, & viuite. Vbi primi nostri parētes in amœnissimo horto cōstituti in crimē inciderunt, ait ita diuina scriptura ca. Genes. 3. Cū audissent vocem dñi Dei de abulantis in paradiso ad auram post meridie. Aduerte: Veniens Deus ad eos castigādos non dicitur currere, aut festinare, sed deambulare. Non vult in illos repente impetum facere, sed deambulat, & cum tonitu quodam, vt ab illis audiatur. Ac ea quæ cum illis agit, si attēto animo perpenderit, iustitiam præferūt cum misericor-

fericordiā coniunctam. Iudex terræ eum qui grauiā & probata furta & homicidia cōmitit, statim lege ductus morte mulctat. Deus autē cœlestis iudex videns nefaria hominū crimina digna vtraq; morte, tēporali & æterna, dissimulat sæpenumero non eos statim occidens. Voluit Deus, vt hæc esset iustitia terrę, quia nihil in illa amittebatur præter terram: cū autem altera amittitur cœlum, imō ipse Deus: instituit eius bonitas legem iustitię ex magnitudine diuinę suę misericordię deproptā, in qua ita distēt eius vię ab hominum vijs, vt cœlum à terra. Intueamur admirabilē Dei patientiam & benignitatē, illumq; imitates iniurias nostras toleratē feramus, & appetitiones nostras ad vltionem propensas moderemur. Vt cœlū illud quod philosophi appellant primū mobile, mouet alios cœlos, qui versantur retro cōtrario motu, ac extimus globus cœlestis, qui reliquos omnes cōplectitur: sic ratio agit appetitus nostros, vt aduersus propensionem & procliuatē suam iuxta ipsius rationis motum & impulsū dimoueat. Ac ita tolerantia nostrā fructum percipiēmus. Nā vt Dauid ait psal. 9. Patientia pauperum nō peribit in finē. Hoc est, afflictorum patientia nō perpetuō frustrabitur, imō remunerationē à Deo tandē recipiet. Hęc est nobis necessaria, vt diuus ait Paulus ca. 10. epi. ad Hebræos, vt reportemus promissionem. De illa ait Christus Iesus apud Luc. 21. In patientia vestra possidebitis animas vestras. Homo nulla patientia munitus similis est scorpionī, qui prouocatus statim pungit: cymbalo, quod pullatū confestim sonum reddit: vitro, quod percussū mox frangitur. Patiens autem vir Deum, quē hoc loco Nahum patientē vocat, imitatur. Aspicias igitur Deum esse iustū & misericordē: quales nos esse debemus. Psal. 32. ait Dauid: Diligit misericordiam & iudiciū. Et. 36. Iustus autem miseretur, & tribuet. Et. 84. Misericordia & veritas obuiauerunt sibi: iustitia & pax osculatæ sunt. Et Salomon Prouerb. 21. Qui sequitur iustitiam & misericordiā, inueniet vitā. Quemadmodum ex vini & aquę mistione salutaris potio efficitur: sic ex iustitia & misericordia admirabilis tēpore ratio cōstat. Id voluit natura in apibus ostendere, quæ aculeū habent, & mel: quoniam iudices & seueritatē debent habere iustitię, & dulcedinem clementię. Id ait his verbis Prouerb. 3. Salomon: Misericordia & veritas te non deferant: circunda eas gutturi tuo, & describe in tabulis cordis tui. Vbi per veritatem significatur iustitia, quemadmodum per iudiciū: vt

cap. 21. Prouerb. Facere misericordiam & iudiciū magis placet dño, quā victima. Et. 21. Osee: Misericordiā & iudiciū custodi. Vt abies procerā arbor est recta, sed blāda & mollis: sic verus Christianus rectus debet esse per iustitiā: & lenis ac comis per misericordiam.

¶ *Et magnus fortitudine.* Nimirum in cōpescenda ira. Sensus est. Hęc Dei patientia & castigationis dilatio non ex fragilitate prouenit, cum Deus sit fortissimus: sed ex misericordia, & fortitudine. Ille fortis est, qui iram cohibet, & ita appetitus domat, vt tanquā in gyrum rationis & temperantię ducantur. Eam ob causam vbi Deum patientē vocauit, magnum fortitudine vocat: qui castigationē differt in tēpore aptum, & cui nemo potest resistere. Capite Exodi. 15. ait Moses: Quis similis tui in fortibus dñe? Et Ieremias. 10. Magnus es tu, & magnum nomē tuum in fortitudine. Ostendit hoc loco Nahū patientiā esse cum fortitudine coniunctā. Ille est. verē fortis, qui tolerantia rerum humanarū munitus tunditur, sed non frangitur, similis adamanti, qui nec ferro cōminuitur, nec igne mutatur: nullis enim ærumnis vincitur, nulli calamitatum generi succumbit, nullis rerū aduersarum ictibus infringitur, nulla temporū varietate à virtutis constantia dimouetur: sed firmus & immutabilis perseverat. Quare cum adamante aptissimē comparatur. Hanc animi firmitatem tribuit Deus diuino vati Ezechielī, cui dixit capit. 3. Vt adamantem & vt filicem dedi faciē tuam. Vel vt potest etiam verti: Vt adamantem filicē duriorē dedi te: facies enim in diuinis literis idē est aliquādo. quod persona & res ipsa. De vi & firmitate, & admirabili adamantis natura: vide Hieronymū in cap. 7. Amos, Plinium lib. 37. naturalis historię, Plinius. Valerianū in hieroglyphicis, Franciscū Pierius. Rueum lib. 2. de gemmis. Sed antē illos fuit Rucus. priscis temporibus duricies ac indomita natura adamantis perfecta. Vnde antiqui à fide alienati Martē tunica adamantina indutum fingebāt, vt significarēt fortitudinem per Martē intellectā, copulatā esse cū firmitate patientię, per adamantē significata. Ad id alludit Horatius lib. 1. carminum ad Agrippā, cū ait: Quis Martem tunica tectū adamantina Digne scripserit? Et quia constans patientia nunquā vincitur: ideo Socrates in Gorgia Platonis rationes inexpugnabiles adamantinas vocauit.

¶ *Et mundans non faciet innocentem.* Hoc est, & expurgans à culpa peccatorem pœnitentem, non efficiet illum innocētē à pœnā: sed eum tēpore suo puniet, si æqualem, omnibusq; numeris

Prou. 21.
Ose. 21.
Similitudo
Exod. 15.
Iere. 10.
Ezech. 3.
Hierony.
Plinius.
Rucus.
Horatius.
Socrates.
Plato.

meris absolutam non egerit penitentiam. Potest
verti: Et non solet absoluens absoluere: Subaudi
impium, nisi penitentiam egerit. Et si non statim
punit flagitiosum hominem, non tamen illum ab-
soluit a supplicio: nam illud de eo tandem su-
mit. Ac si dicat: Nullus impius existimet se
esse liberam sibi impunitatem assecutum ex Dei
dissimulatione: nam differens non dimittit. Po-
test etiam transferri: Et nocentem non ostendit
innocentem. Ac si dicat: Iustus est, & perso-
nam non accipit. Capite. 10. Deut. ait Moses:
Deus magnus, potens, & terribilis personam non
accipit. Act. 10. Petrus apostolorum princeps:
In veritate, inquit, comperi, quia non est acce-
ptor personarum Deus. Et Paulus ad Rom. 2.
Non est acceptio personarum apud Deum: Idem
ait secundo ad Galatas, & 6. ad Ephesios: Est
igitur sensus: Est quippe Deus patiens, sed ita
ut nullum crimine relinquat impunitum, nec sit
personarum acceptor.
¶ Dominus in tempestate. Subauditur veniet. Ostendit
Dei iram, quam erat in Assyrios executurus;
Sumitur tempestas pro furore, ut psalm. 49. In
circuitu eius tempestas valida. Quemadmodum
vox domini pro eius vi ac potentia, ut psalm. 28.
Vox domini confringentis cedros, & confrin-
get dominus cedros Libani. Vbi per cedros
superbi principes significatur. Sequitur: Et in
turbine viæ eius. Eadem est sententia cum su-
periore. Ac si dicat: veniet in turbine. Turbo
est vetus vehemens in orbem reuolutus. Fortasse
per tempestatem & turbinem intelligitur
Babyloniorum exercitus, qui Ninivam deletit.
Sed quia Deus hoc ita voluit, dicitur ipse ve-
nisse, & hæc omnia fecisse. Potest tota hæc ora-
tio ita verti. Dominus viæ in tempestate & tur-
bine. Ut sit sensus: Dominus cum opus est, ca-
stigmat vehementer: quis ei poterit resistere, cum
eius viæ sint in procella ac turbine?
¶ Et nebula pulvis pedum eius. Hoc ait, quia viam
domini meminerat. Sensus est: Tanto impetu ince-
det Deus ad puniendos Assyrios, ut pulvis pe-
dibus eius excitatus densas nubes efficiat. Mo-
tus contra Ninivitas nubes calamitatum addu-
cet: excitabit pulvis nebulas, quemadmodum
excitare solet exercitus magnus, cum properat
impetu magno, & horribili concursione concita-
tus. Est ea orationis exornatio, quam Greci vo-
cant hyperbolæ: ea utitur Nahum ad impetum &
vim iræ diuinæ exprimendum & amplificandum.
Eodem modo David psalm. 17. Præfulgore in
conspectu eius nubes transierunt, grando & car-
bones ignis. Intonuit de caelo dominus, & altissimus
dedit vocem suam. Et ipse Deus apud Esaiam. 13.

Cælum, inquit, turbabo, & mouebitur terra de
loco suo propter indignationem domini exerci-
tuum. Et. 28. Ecce validus & fortis dominus, sicut im-
petus grandinis turbo confringens. Et. 2. apud
Aggæum: Ego commouebo cælum & terram,
& mare & aridam, & mouebo omnes gentes.
¶ Increpans mare, & exiccans illud. Subaudi, ver-
bo, aut nutu suo. Summam Dei potentiam de-
clarat. Ac si dicat: Deus est ille, qui potest, si vo-
luerit, increpare mare, & exiccare illud. Ita ca.
9. Iob: Qui dicit Soli, ne oriatur, & non oritur.
Ut enim potest præcipere Soli, ne oriatur: sic
potest imensum aquarum pelagus siccare, &
diuidere. Id fecit Deus mari Rubro, ut ca. 14.
Exodi. proditum est memoria. De illo loquens
David psalm. 135. Qui diuisit, inquit, mare Ru-
brum in diuisiones. Et psalm. 105. Increpuit mare
Rubrum, & exiccatum est. Et posuit flumina in
desertum, exitus aquarum in sitim. Et psalm.
113. Quid est tibi mare, quod fugisti, & tu Ior-
danis, quia conuersus es retrorsum? Et Esaias
cap. 51. Numquid non tu siccasti mare, aquam
abyssi vehementis?
¶ Et omnia flumina ad desertum deducens. Potest ver-
ti: Et omnes fluuios exiccans, seu desertos efficiens.
Quod in sensu idem est. Ac si dicat: Deus est, qui
potest, quoties voluerit, omnia flumina exhau-
rire & siccare: quanto magis ergo Assyrios euer-
tere? Hieronymus & Remigius in sensu allego-
rico ita hunc locum exponunt. Increpare dominum
mare & exiccare illud, est omnem amaritudinem
& saluginem infidelitatis sua potentia destruere:
& arefacere flumina est falsam scientiam extol-
lentem se contra veritatem penitus euertere.
¶ Infirmatus est Basan, & Carmelus, & flos Libani
elanguit. Hos tres montes nominatim profert,
quia cum essent fertiles & fructuosi, effecti sunt
quondam Deo ita volente steriles & aridi. Hoc ac-
cidit tempore Eliæ, quando ob pluriæ penuriam
etiã fecunda regiones aruerunt. Non enim pluit
tres annos cum dimidio. Vide caput. 17. & 18.
libri. 3. Regum, & quintum epistolæ Iacobi apo-
stoli. Hoc dixit Nahum, ut homines presertim
Assyrios a flagitijs deterret. Nam si Deus po-
test excelsos & frugiferos montes infringere,
euertere, & in sterilitatem redigere, quanto
magis homines fragiles & imbecillos? Basan
fuit regio Og quondam regis, Sylius & nemori-
bus abundans: quæ cecidit in sortem dimidiæ
tribus Manassis. Vide caput. 21. Numerorum,
tertium Deuteronomij, & 3. Esaiæ. Carmelus
mons est in Gallia non procul a Hierosoly-
ma in tribu Aser, admodum illustris propter
eximium Carmelitarum ordinem religio-
rum.

ne florentem, & sapientia præstantem. Memi-
nit huius montis diuina scriptura cap. 15. & 25.
1. Reg. 15. lib. 1. Regum. 18. posterioris Paralipomenon.
1. Reg. 25. 33. Esaiæ. 36. Ieremiæ. 1. Amos. 7. Michæ. Li-
2. Par. 18. banus mons est in fine terræ sanctæ versus
Esai. 33. Aquilonem, cuius cedri sunt admirabilis pro-
Iere. 36. ceritatis. De illo fit mentio ca. Deutero. 1. Iudi-
Amos. 1. cum. 3. Esaiæ. 2. tertij libri Regum. 5. psalmo.
Mich. 7. 28. & 148. Dicitur autem hoc loco flos Libani,
deut. 1. quia florentissimus erat.
Iudi. 3. ¶ Montes commoti sunt ab eo, & colles desolati sunt.
Esai. 2. Non solum tres memorati montes, sed alij so-
3. Reg. 5. lo Dei verbo contremiscunt: eiusque nutu col-
Psalm. 28. les instar niuium liquecunt. Ostendit magnam
Psalm. 148. Dei potentiam. Poteris per montes principes
intelligere, per colles vero magnates: ut cap.
Esai. 2. Esaiæ. 2. Dies domini super omnes montes excel-
Habac. 3. sos, & omnes colles eleuatos. Et Habacuc. 3.
Apexit, & dissoluit gentes, & contriti sunt mo-
tes seculi, incuruati sunt colles mundi. Hoc est,
vidit Deus gentes terram promissam occupantes,
quas solo aspectu eiecit. Ac dissipati sunt reges
illi idolorum cultores, & abiecti sunt magna-
tes, & omnes qui dignitate, generisque claritate
alios antebant. Et psalm. 104. Tange montes, &
Psalm. 104. fumigabunt. Hoc est afflige domine principes, &
fumum te esse cognoscet. Vel ut fulmine per-
cussis abeant in fumum, & pereant. Nam Deus
ira sua nomine vultus significata perdere eos
solet. qui superbia inflantur. Ita Davidis illud
intelligitur psalm. 33. Vultus domini super facientes
mala, ut perdat de terra memoriam eorum. Si
verò maneat impiorum memoria, vana quidem
est, & inanis. Regnum Babylonicum mons fuit
excelsus: at quid de illo superest nisi nomen
inane? Pharaon mons magnus erat, sed puncto tem-
poris fuit cum exercitu suo aquis maris obru-
tus, cum nihil tale cogitaret. Multi alij princi-
pes fuerunt ex illustris gloriæ altissimo gradu
ad perpetuam ignominiam repete precipitati.
Montes sicut cera, inquit David psalm. 96. flu-
xerunt a facie domini, a facie domini omnis terra.
Cum Deus vult, corruunt principes, magni
exercitus subito dissipantur, & viri fortissimi
statim dissoluuntur: Ad eum infringit vires ho-
minum, ut non possint extollere manus suas. Id
quod nos habemus psalm. 75. Nihil inuenerunt
viri diuitiarum in manibus suis: vertit Hiero-
nymus: Non inuenerunt omnes viri exercitus
manus suas. Hoc est, nihil viribus suis profecerunt:
imò nec manus ad aliquid faciendum in-
uenerunt. Nomen chaijl quod est in Hebræo, di-
uitias significat, & exercitum, & vires. Quidam ver-
tunt: Non inuenerunt viri strenui manus suas.

Pagninus: Non inuenerunt viri fortes vires
in manibus suis. Flaminius: Non inuenerunt
omnes viri fortes manus suas: Deus enim qui
vires hominibus tribuit, eas aufert, cum vult.
Hunc eundem sensum potest recipere litera edi-
tionis nostræ vulgatæ, tametsi communiter lo-
cus ille explanetur de diuitibus, qui ibi appel-
lantur viri diuitiarum, quod non ipsæ sint eo-
rum, sed illi ipsarum ob auaritiam & cupidita-
tem: qui existimantes esse perpetuo possessu-
ros diuitias suas, nihil earum inueniunt in po-
testate sua, cum è vita excedere coguntur.
¶ Contremuit terra a facie eius. Hoc est, concussa
est terra a conspectu Dei. Deus est, qui totum
globum terræ potest solo conspectu suo exa-
gitare. Vel sumitur terra pro eius habitatori-
bus, ut sit metonymia, cum continens pro eo
quod continetur, usurpatur. Ita psalm. 75. Terra
tremuit, & quieuit, dum exurgeret in iudicio
Deus, ut saluos faceret omnes mansuetos terre.
Ac si dicat: Terræ habitatores qui nobis minis
& immani ferocitate terrorem affererent, ipsi ter-
riti sunt, tantoque metu percussi, ut nec os ape-
rissent, ne hiscere quidem auderent, cum Deus
ærumnas nostras miseratus poenas illis iustas
constituit, nosque de illis gloriose triumphau-
mus. Et psalm. 103. Qui respicit terram, & facit eam
tremere. Et cap. 10. Ieremiæ: Ab indignatione
eius commouebitur terra, & non sustinebunt gen-
tes comminationem eius. Ceterum hæc verba
Nahum possunt verti ex Hebræo: Contremuit
terra ob iram Dei, sumitur enim sæpe facies pro
ira. Deus est, qui potest totum orbem terrarum
cum habitatoribus suis concutere & perdere.
Ideo addit: Et orbis, & omnes habitates in eo.
Hoc adiecit, ut hic annotauit Theodoretus,
ne putaret aliquis Deum esse tantum Hebræo-
rum dominum, non autem nationum aliarum.
De illo canit David psalm. 22. Domini est ter-
ra, & plenitudo eius, orbis terrarum, & vnuer-
si, qui habitant in eo.
¶ Ante faciem indignationis eius quis stabit? & quis
resistet in ira furoris eius? Indignatio eius effusa est
ut ignis, & petra dissoluta sunt ab eo. Bonus domi-
nus & confortans in die tribulationis: & sciens spe-
rantes in se. Et in diluuiio prætereunte consummatio-
nem faciet loci eius: & inimicos eius persequentur
tenebræ. Quid cogitatis contra dominum? Consum-
mationem ipse faciet: non consurget duplex tribula-
tio. Quia sicut spine se inuicem complectuntur: sic
conuiuium eorum pariter potantium: Consumuntur
quasi stipula ariditate plena. Ex te enim exibat cogi-
tans contra dominum malitiam, mente pertractans
preuaricationem.

Malac. 3. Ante faciem indignationis eius quis stabit. Sensus est: Cum ita se res habeat, quis stare poterit coram Deo irato? Eodem modo Malachias. 3. Quis poterit cogitare diem aduentus eius, & quis stabit ad videndum eum? Et Iob nono: Deus cuius iræ resistere nemo potest. Et psal. 75. Tu terribilis es, & quis resistet tibi? Mone-mur hoc loco diuinæ iustitiæ seueritatem timere, & flagitia omnia euitare, quæ Deus non est impunita relicturus. Tu autem perpende. Si Deus scyniphibus minutissimis bestiis sed molestis afflixit ac perturbauit Ægyptum, ita vt nec rex nec populus posset illis resistere, quid fiet in fine mundi, quâdo omnes creaturæ in nos irruerint & impetum fecerint? quando ipse Deus steterit aduersus nos? De illo scriptum est Sapientia. 5. Armabit creaturam ad ultionem inimicorum. Et paulò post: Pugna-bit cum illo orbis terrarum contra insensatos. Hoc est, mundus ex parte Dei impios de-bellabit.

Iob. 9. Et quis resistet in ira furoris eius? Repetitio est sententiæ superioris, sed verbis alijs.

Psalm. 75. Indignatio eius effusa est vt ignis. Id est, indigna-tio eius quæ est vt ignis, effusa est. Comparat Dei iram cum igne, quo scilicet inimicos suos comburit, & perdit. Ostendit magnam Dei po-tentiam eiusque iustitiæ seueritatē. Ita Threnor. 2. Effudit quasi ignem indignationem suam.

Thren. 2. Petre dissolutæ sunt ab eo. Lapides ac rupes ab ipso Deo solo verbo franguntur. Perpende quot modis diuinus noster vates homines ter-reat Deum offendentes, vt verâ pœnitentiam agant: ne ab ipso qui potētissimus est, & iustis-simus, grauisimè puniatur. De ipso Deo scri-ptum est cap. 19. lib. 3. Regum: Ecce dominus transit, & spiritus grandis & fortis subuertens montes, & conterens petras ante dominum. Poteris per petras intelligere dura improborū hominum corda. Ait enim dominus Iesus in euangelio de doctrina sua loquens nomine se-minis significata: Aliud cecidit supra petram, & natum aruit, quia non habebat humorē. Pe-tra est dura, frigida, impenetrabilis, inflexibi-lis, & deorsum propensa: quæ omnia cordi ob-stinato conueniunt. Indurauerunt cor suum super petram, ait Ieremias. 5. Et David psalm. 94. Nolite obdurare corda vestra. Et Iob quar-to: Cor eius indurabitur quasi lapis. Sed multi sunt ipsis lapidibus, imò adamantibus indomi-tis duriores: nam adamas mollitur & lenitur sanguine hirci, cor autem impij obstinati nec sanguine agni cœlestis mitigatur. Hæc omnia

dirigit Nahum ad omnes mortales, præsertim ad Assyrios homines effrenatos, sibi que præ-fidentes, tetrisque contaminatos flagitijs, de quorum pernicie vaticinatur. Et quamuis hæc dicantur generaliter, fortasse tamen omnia in Ninæ euersione acciderunt. De illius vastita-te & exitio poteris videre Iustinum libro primo, Diodor. Siculum libro tertio, Orofium lib. primo & secundo. Herodotum lib. primo. Eusebium Cæsariensem in annalibus, vbi ait ciuitatem Ninam fuisse captam regnante in Iudæa Iosia, & euertam regnate filio eius Ioa-cimo.

Iustinus.
Diodor.
Orosius.
Herod.
Eusebius.

Bonus dominus & confortans. Sensus est: et si Deus iram suam in homines impios exercet, tamen pios consolatione permulcet. Clemens est & mitis, dolorem ac luctum abstergens, qui suos ad seipsum in calamitatibus confu-gientes mirabiliter consolatur. Hoc videtur dictum esse præcipuè propter Ezechiam, qui timens Assyriorum exercitum cinctus pericu-lis diuinam implorauit misericordiam: & fuit consolatione affectus, ac diuinitus liberatus. Vide capit. 18. & 19. lib. 4. Regum, & 37. Esaiæ, 4. Re. 18. & primi Machabeorum. 7. Bonus hoc loco idem est quod benignus. Id quod ostendunt Esai. 37. septuaginta interpretes, qui habent: Suauis do-minus. In hac sumitur significationem psalm. 72. Quam bonus Deus Israel ijs, qui recto sunt corde. Et. 117. Confitemini domino, quoniam bonus: quoniam in seculum misericordia eius. Tu interim alta mente considera, quemadmo-dum Deus coniungat cum iustitia misericor-diam, quod vtranque mirabiliter diligit. Id animo percipiens David: Quoniam, inquit psalmo. 83. Misericordiam & veritatem dili-git dominus Deus. Vbi nomine veritatis iu-stitia significatur. Poteris per vtranque intelli-gere clementiam: nam diuus Hieronymus vertit locum illum ex Hebræo: Quia sol & scu-tum dominus Deus. Similiter Pagninus, Flami-nius, & alij. Est enim Deus sol sempiternus, mentes piorum suo iucundo & salutari splen-dore exhilarans & nutriens, errorumque te-nebras expellens. Estque firmissimus cly-peus, quo virorum virtute præstantium vita protecta nec violētis rerum: aduersarum icti-bus à statu dignitatis deiicitur, nec vllis pesti-lētibus oppugnationibus infringitur & labefa-ctatur. Itaque Deus est suorum illuminator & protector. Sed rectè verterunt septuaginta interpretes, per solem nobis misericordiam designantes, iuxta illum. seruatoris nostri in euangelio authore Luca capite sexto. Estote misericor-

miseri-cordes, sicut pater vester cœlestis mise-ricors est, qui solem suum oriri facit super bo-nos & malos. Scuto autem quid aptius signifi-catur, quàm veritas Dei inuicta, de qua diui-nus ac regius vates psal. 90. Scuto, inquit, cir-cundabit te veritas eius. Sumi autem veritatem Dei pro iustitia indicat apostolus cap. 1. episto-læ ad Romanos, vbi veritatem opponit inu-stitiæ, cum ait: Qui veritatem Dei iniustitia de-tinent. Et David psal. 24. Vniuersæ viæ domi-ni misericordia & veritas. Et Salomon pro-uerbiorum. 20. Misericordia & veritas custo-diunt regem. Imò omnis iudex debet miseri-cordiam cum iustitia copulare.

Et confortans in die tribulationis. Permittit Deus electos suos angi calamitate: sed non eos omnino derelinquit: quin potius eis dolorem leuat, & consolationem adhibet. Vt linū euellitur ex terra, & in aquam immittitur, & postea concutitur, multaque perfert tormenta, quo-usque ex illo excellens vestis conficiatur: sic ve-rus Christianus extrahendus est à terra, ab amore rerum humanarum separandus, & in-pias lachrymarum aquas immittendus, donec per multas calamitatum angustias æquo ani-mo toleratas efficiatur eximia quædam ac pu-ra vestis, cuius exemplo alij induantur. Cæte-rum pro confortatus in die tribulationis, po-teris vertere: Fortitudo suis in tempore calami-tatis. Illis enim solet fortiter opem ferre, qui in acerbis ærumnis versati cœlum suspiciunt ad diuinum numen pias lachrymas ardentef-que preces profundentes, eiusque misericor-diam toto animo implorantes.

Sciens sperantes in se. Hoc est, approbans, & scientia approbationis & benevolentia eos co-gnoscens, qui in ipso spem suam figunt, ac lo-cant. Eodem modo sumitur capite Exodi. 33. Inuenisti gratiam coram me: & te ipsum noui ex nomine. Et psal. 1. Nouit dominus viam iu-storum. Et secundo capite posterioris ad Ti-motheum: Nouit dominus, qui sunt eius. Et Ioan. 10. Cognosco meas, & cognoscunt me meæ. Huiusmodi scientia nouit Deus expec-tantes ipsam: quorum quidam dicebat: Ex-pectans expectaui dominum, & intendit mi-hi: & exaudiuit preces meas, & eduxit me de lacu miseriæ, & de luto fecis. Quibus verbis si-gnificat æquo animo tulisse dilationē præsi-dij, quod magno desiderio præstolabatur: & eleganter describit vim ac multitudinem cala-mitatum, in quibus versatus fuerat.

In diluuium prætereunte consummationem faciet lo-cus eius. Id est, adueniente exercitu Babylonico

consumet Deus, & destruet locum ipsius ciui-tatis Niniuiticæ. Comparat magnum Babylo-niorum exercitum eluuiioni prætereunti, om-nia exturbanti. Ac si dicat: Impetu illius exer-citus perdet Deus Niniuem, eamque cum ha-bitatoribus suis penitus delebit. Eodem modo de exercitu Sennacheribi ait Esaias cap. 8. Ad-ducet dominus super eos aquas fluminis for-tes & multas. Poteris per diluuium acerbam illam vehementemque calamitatem intellige-re: vt sit sensus: In magna illa & generali affli-ctione quam rex Assyrius illaturus est alijs, ita eum Deus euertet & consumet, vt locus eius postea non inueniatur. Eam ob causam vocat illam diluuium prætereunte, non permanens, quia etiam si viros iustos attingat, eos tamen non omnino perdit. Id intelligens David: Ve-rumtamen, inquit psal. 31. in diluuium aquarum multarum ad eum non approximabunt. Ac si dicat: Aquæ ærumnarum in earum eluuiione non ita appropinquabunt ad virum iustum, vt eum lædant: incolumis enim euadet, cum ma-gna aliqua procella, & molestiarum eluuiio ex-iterit. Videtur diuinus vates alludere ad elu-uationem tempore Noe, qua impij fuerint obru-ti, iusti autem seruati. Eodem modo Esaias 28. Flagellum inundans cum transferit, non ve-niet super nos. Fortasse hoc ait Nahum, quia in euersione vrbs Niniuiticæ fluuius Euphra-tes creuit, eamque obruit ex quadam parte, vt Diodorus Siculus testatur. Vifa autē illa inun-datione rex Assyrius mandauit se fugæ, quo-niam habebat oraculum, tunc esse vrbe illam euertendam, cum fluminis impetus eā ex par-te aliqua deleret. Oraculum autem erat: for-tasse hæc Nahum vaticinatio. Tunc hostes ir-ruerunt in Niniuitas, totamque vrbe spol-liauerunt & vastauerunt. Diluuium in diuinis literis significat calamitatem, corruptionem vitiorum, & baptismum. Qua de re vide Gre-gorium duodecimo moralium cap. 12. Basi-lium in psalm. 28. Arnobium in psalm. 31. Ter-tullianum de baptismo, Philonem de pro-fugis.

Inimicos eius persequentur tenebræ. Hostes Dei erunt cæca caligine cooperti. Efficiet Deus, vt tenebræ inimicos suos insequantur. Ac si dicat: Acerbis detrimentis & calamitatibus afficiet Deus hostes suos. Perdet & destruet Ninam cum ciuibus suis, quos ad exitium & vastitatem vocabit. Tenebris omnia aduersa & infelicia significantur. Capite Iob. 17. Rur-sum post tenebras spero lucem. Quinto Esaiæ: Aspiciemus in terram, & ecce tenebræ tri-bulatio-

bulationis. Hoc est, quæremus auxilium & leuamen, sed nihil præter molestias & mœrores aspiciemus. Et Threnorum. 3. Adduxit in tenebras, & non in lucem: Poteris per tenebras flagitia intelligere, quæ impium hominẽ adeo perturbant, vt seipsum non cognoscat. Nec se poterit perfectè videre, nisi vitia reliquerit, labesque animi per pœnitentiam expiauerit. Vt qui se vult in speculo contaminato perspicere, oportet speculum ipsum tergere: sic qui se vult agnoscere, oportet cor suum perpurpare. Ac ita se: imò Deum poterit videre. Nam vt Christus Deus noster ait apud Matth. 5. Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Non autè puri sunt corde, quandiu illud tenebris habent coopertum. Sumi autem tenebras pro flagitijs indicat locus ille psal. 106. Se dentes in tenebris, & in vmbra mortis. Et Ioã. 3. Dilexerunt homines magis tenebras, quàm lucem. Et quoniam impij tenebras eligunt, tenebræ eos persequuntur: & in tenebras exteriores, hoc est in æternam inferorum caliginem mittentur, vbi erit fletus, & stridor dentium, vt in euangelio Christus dominus testatur.

¶ Quid cogitatis contra dominum? Alloquitur Niniuitas, quos superiore versu inimicos Dei vocauerat. Sensus est: Quid machinamini aduersus Deum? Quid excogitatis, vt possitis ab eius euadere ultione, cui nemo potest resistere? Nihil vobis proderit tale consilium. Ita Esaias. 8. Inite consilium, & dissipabitur: loquimini verbum, & non fiet.

¶ Consummationẽ ipse faciet, & non consurget duplex tribulatio. Id est, vos consumet & perdet statim Deus: illaturus est vobis confestim extrema supplicia: prima oppugnatio vos ita euertet, vt altera non sit opus. Vna afflictione consumet vos omnino. Hoc ita euenit: nam Niniuitæ facile fuerunt à Babylonijs expugnati & interfecti. Existimant nonnulli, vt Hieronymus & Remigius referunt, vaticinatum fuisse hoc loco Nahum de inexpectata strage & repentina pernicie exercitus Assyriorum, quando nocte vna Dei angelus ex illis interfecit centum octoginta quinque millia, vt cap. 19. lib. 4. Reg. & 37. Esaiæ literæ diuinæ testantur. Hæc verba: Non consurget duplex tribulatio: possunt referri ad Hebræos iuxta Theophilacti sententiam: vt sit sensus: Vnum exitium nimirum decem tribuũ permisit Deus, cum fuerunt per regem Assyriorum Salmanassarum in eorum seruitutem coniectæ: sed alterum non permittet, nempe vt duæ reliquæ tribus in eorum ditionem per regem Sennache-

ribum redigantur: nam eius exercitus vna nocte consumetur. Itaq; faciet Deus consummationem, hoc est consumet exercitum Assyriorum, vt non consurgat Hebræorum populo altera calamitas. Septuaginta habent: Non vindicabit bis in id ipsum in tribulatione. Quod eandem habere potest intelligentiam. Vel sensus est: Pro vno eodemque crimine satis punito, & iuste atque æquè multato non infligitur à Deo altera pœna. Qui veram agit & perfectam pœnitentiam, à Deo non punitur. Vnde Gregorius Emissenus in homilia de pœnitentia Niniuitarũ ait: Ipse dominus loquitur: Non iudicabo bis in id ipsum. Id est, qd tu in te seuerus agnosces, ego propitius ignoscam. Quod tu tristis accusas, ego lætus absoluaui: quod tu recordaris in publicum, ego obliuiscar in æternum. Et quia per pœnitentiam tuam præuenisti sententiam meam, recõdam gladiũ meũ, ac me tibi ad remerationũ tempora reseruaui. Id verò quod ait hoc loco Hieronymus fuisse multos temporaliter à Deo punitos, ne punirentur in æternum, de illis tantũ intelligitur, qui inter ipsa flagella pœnitentiam egerunt: vt ait Gratianus de pœnitentia distinctio ne tertia, cap. Sunt plures. Hæc septuaginta interpretum verba citantur in canonibus apostolorum cap. 25. suntq; in sacros canones relata distinctio. 31. cap. Presbyter.

¶ Sicut spinæ se inuicem complectuntur: sic conuiuũ eorum. Sensus est: Sicut spinæ simul colligatæ in ignem proiectæ statim comburuntur: sic Assyrij pariter conuiuæ nihil de perniciæ sua cogitantes, post computationem à Babylonijs obfessi in vrbe Nina expugnabuntur: & in ignem calamitatum missi instar stipulæ aridæ consumentur. Erunt Niniuitæ similes spinis colligatis in fasciculo in ignem coniecto. Quemadmodum spinæ solent pungere: sic Assyrij affligebant Iudæos: sed vt ipsæ constrictæ veluti sicca palea simul incendio absumuntur: sic ferè omnes illi in vrbe conclusi simul facile interficientur, penitusque dissipabuntur. Vide quàm citò impiorum potentia fuerit consumpta, & stipulæ aridæ incensæ comparata. Eodem modo Esaias cap. 1. Erit, inquit, fortitudo vestra vt fauilla stupæ, & opus vestrum quasi scintilla: & succendetur vtrunque, & non erit, qui extinguat.

¶ Ex te enim exhibit cogitans contra dominum malitiam. Alloquitur ciuitatem Ninam. Sensus est: Eam ob causam o Nina euertetur, quia ex te exhibit Sennacheribus cum exercitu magno & crudeli ad delendam Hierosolymam, struens machi-

machinas, & consilia iniens aduersus Deum, cogitans de eius sancte ciuitatis exitio. At Hierosolyma mansit incolumis, ipse autem per summam ignominiam ex illustri gloriæ excelso gradu fuit precipitatus. Nam ipse Sennacheribus fidebat armis corporeis; sed pius Ezechias Hierosolymæ rex ad spiritualia arma cõfugit: hoc est ad preces ad Deum fundendas, quibus impius Sennacheribum repulit ab obfisione, & Assyrios percussit. Hæc sunt arma, quibus viri pij & iusti omnia mala propellunt. Id quod cap. 48. Genes. dixit Iacobus filio suo Iosepho: Do tibi partem vnã extra fratres tuos, quã tuli de manu Amorrhæi in gladio & arcu meo: vertit Onchelus Chaldæus. Quam tuli de manu Amorrhæi oratione mea & deprecatione meã. Non enim legitur aliquando Iacob gladio, & arcu in prælijs vsus fuisse: sed forsitan arma eius fortia contra omnia aduersa piæ ardentesque preces extiterunt. Cyprianus in epistola prima ad Cornelium: Incumbamus, inquit, gemitibus assiduis, & deprecationibus crebris: hæc enim sunt nobis arma cœlestia, quæ stare & perseuerare firmiter faciunt: hæc sunt tela diuina, quæ protegunt. Hactenus ille. Ad hæc arma confugit rex Ezechias, quæ Sennacheribus neglexerat. Lege caput. 18. & 19. lib. 4. Regum; vbi videbis piæ preces Ezechie, & impias execrationes Sennacheribi, quas ipse per Rabfacem ducem suum in Deum proferebat; cum Hierosolymam oppugnabat: Volebat ciuitatem euertere, & populum à legẽ veri Dei separare. Ideo sequitur: Mente pertractans præuariationem. Quare meritò fuit subito euersus, eiusque exercitus occisus. Hanc repentinam perniciem impiorum explicat nonnulli de tempore vltimo: de quo ait apostolus capite. 5. prioris ad Thessalonicenses: Dies domini sicut fur in nocte, ita veniet. Cum enim dixerint: pax & securitas, tunc repentinus eius superueniet interitus. Et saluator noster apud Mattheum vigesimo quinto: Sicut in diebus Noe antè diluuium erant comedentes & bibentes: nubentes, & nuptui tradentes: & non cognouerunt, donec venit diluuium, & tulit omnes: sic erit aduentus filij hominis. Sed meo quidem iudicio in sensu literali hoc intelligitur de subita Assyriorum strage in vrbe Ninive seu Nina: vtroq; enim nomine, vt diximus, vocatur. Aiunt Nabuchodonosorem ciuitatẽ illam expugnasse, & in prelio illo infinitam Niniuitarum multitudinem occidisse. Potest etiam intelligi de horribili clade exercitus

Assyriorum in castris. Nam vbi Sennacheribus splendidum conuiuium suis parauit, cubitumque discessit, nocte illa venit angelus domini, & percussit in castris eius centum octoginta quinque millia hominum, vt proditum est memoria libro quarto Regum. Videns autem hoc Sennacheribus contulit se in fugam, & cum in patria sua coleret vanum commertitiumque Deum suũ, fuit à filiis suis crudeliter interfectus. Ditisimũ rex erat: sed cupiditate incensus, quanto maioribus opibus circumfluebat, tanto eas ardentius delidebat. Vt ignis quanto plura ligna recipit, tanto maiores flammæ emittit: sic diues auarus & tenax quanto amplioribus diuitijs abundat, tanto ardentiore desiderio illarum inflammatur. Ac vt Iuuenalis ait: Crescit amor numi, quantum ipsa pecunia crescit. Nunquam satiatur cupiditatis sitis. Id voluerunt poetæ significare, cum fictis fabulis memoriæ prodiderunt, Tantulum mento summam aquam attingentem eam maximè cupere, & in medio aquarum siti laborare. Imò solent aliquando ditiores egere & esurire: iuxta illud psalmi trigesimal tertij: Diuites eguerunt; & esurierunt: inquirentes autem dominum non minuentur omni bono. Quare perspicuum est diuitiarum affluentiam non esse in bonis numerandam: præsertim cum sciamus Sennacheribum ditissimũ principem cum multis alijs ei similibus tam infelici fine vitam terminasse. Quod illis non eneniret, si fuissent sapientia præditi: princeps enim sine sapientia est oculus sine aspectu, sol sine lumine, nauis sine gubernaculo, præco sine voce, auis sine pluma, pastor sine pera, caput sine oculis, cœlum sine syderibus omni lumine destitutum.

¶ Hæc dicit dominus: Si perfecti fuerint, & ita plures, sic quoque attondentur: & pertransibit afflicte, & non affligam te ultra. Et nunc conteram virgam eius de dorso tuo: & vincula tua dirumpam. Et præcipiet super te donum. Non seminabitur ex nomine tuo amplius: de domo Dei tui interficiam sculptile & conflatile: ponam sepulchrum tuum: quia in honoratus es. Ecce super montes pedes enangelizantis & annuntiantis pacem: cecidit Iudah: sicut iustitias tuas, & redde vota tua: quia non adijcet vltima, vt pertransisset in te Belial, vniuersus interijt.

¶ Hæc dicit dominus. Phralis est diuinarum vatum, quibus suarum vaticinationum firmitudinem & auctoritatem ostendunt. Nam vt dicit Petrus cap. 1. posterioris epistolæ suæ: Non voluntate humana aliquid est: quando prophe-

Thren. 3.

Similitudo

Matth. 5.

Psal. 106.

Ioan. 3.

Mat. 8. 22.

Esai. 8.

Hieron. Remig.

4. Re. 19.

Esai. 37.

Theoph.

Emiss.

Hiero.

Gratian.

Esai. 1.

4. Re. 19.

Similitudo

Iuuenal.

Psalm. 33.

Similia.

2. Pet. 1.

prophetia: sed spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines. Acti dicat: non vaticinantur prophetae ex proprio arbitrio & sensu, sed spiritu diuino permoti, rapti, incitati, illuminati, & impulsi. Vnde colliges eos in errore incidere, qui aiunt veros diuinos vates instar fistularum sonum redderent quae non intelligunt, vaticinationes suas protulisse. Est enim prophetia a spiritu sancto intelligentiae diuinorum vatum communicata: quae obrem videtur appellatur. Vt autem testificetur, certissima esse, quae praedicunt, aiunt ea dicere dominum, qui verax est: nam capite Numero. 23. scriptum legitur: Non est Deus vt homo, vt mentitur.

Num. 23.

¶ *Si perfecti fuerint, & ita plures, sic quoque attondentur.* Hoc est, etiam Assyrii hostes tui o Hierosolyma, perfecti sint robore, fortitudine, & arte militari: atque optime instructi, & quam plurimi numero, tamen non te expugnabunt: nam nocte vna ab angelo attondentur, & trucidabuntur. Quamto plures fuerint, tanto plures peribunt. Vocauit Nahum eorum cadere & stragem attontionem, Etiam imitatus, qui dixerat capite. 7. In die illa radet dominus nouacula conducta in rege Assyriorum caput & pilos pedum, & barbam vniuersam. Vbi per nouacula conducta, hoc est optima, intelligitur diuina potentia, quae ex Assyrijs occidit caput, hoc est regem in ciuitate, & pilos barbae in castris, hoc est magnates & nobiles, & pilos pedum, hoc est obscuro loco natos.

Esa. 7.

¶ *Et pertransibit.* Subauditur Sennacheribus. Videns enim exercitum trucidatum reuersus est in patriam suam, vbi fuit a proprijs filijs, a visceribus suis interfectus. Vel sic: Et pertransibit, hoc est peribit potentia eius.

¶ *Afflixite, & non affligam te ultra.* Alloquitur Deus Ezechiam Hierosolymae regem ab Assyriorum rege vexatum. Vel populum Iudaicum Hierosolymae conclusum: qui non fuit postea ab Assyrijs afflictus, licet fuerit a Babylonijs oppressus: vt capite. 4. Regum, & Ieremiae 39. & 52. & alijs locis literae diuinae memoriae prodiderunt.

4. Reg. vl. tim.

Ierem. 39.

Esai. 64.

Luc. 1.

¶ *Et nunc.* Id est quia cito. Accipitur & pro quia, vt capite. 64. Esaia: Tu iratus es, & nos peccauimus. Et Lucae secundo: Gloria in excelsis Deo, & in terra pax hominibus.

¶ *Conteram virgam eius de dorso tuo.* Id est infringam potentiam flagellumque regis Assyriorum, quo te percutere conabatur. Sumi virgam pro flagello, indicat Iob capite. 9. cum ait: Auferat a me virgam suam. Et Dauid psal. 88. Visitationem iniquitatis eorum. Et. 124. Non relin-

Iob. 9.

Psal. 88.

Psal. 124.

quet dominus virgam peccatorum super fortem iustorum. Ita tuetur Deus viros iustos, vt no permittat eos tyrannide impiorum oppressos logo tempore teneri. Et Esaia. 14. Contriuuit dominus baculum impiorum, virga dominantium cadentem populos. Sumitur virga pro potestate, quam Deus tribuit regibus & principibus, qua illi ipsum Deum saepenumero offendunt. Vt milites accipiebant a Christo arundinem, qua eum percutiebant: sic nonnulli principes & potestates, quae accipiunt a Deo, eius gloria percutiunt. Caeterum hoc Nahum loco per virga intelligunt nonnulli iugum: & per vincula intelligunt colligationes, quibus iugum colligatur. Per miserat Deus, vt pius rex Ezechias ab Assyrijs affligeretur, sed illum mirabiliter liberauit. Eodem modo populus Israeliticus a solitudine vbi penuria aquae laborabat, venit Helim, vbi aquarum copiam, & dulces palmarum fructus inuenit. Deus qui nos affligit, ipse se ad illum confugimus, nos consolatur. Id intelligens Moses eum capite. 32. Deuteronomij inducit ita loquentem: Videte, quod ego tim solus: & non sit alius Deus praeter me. Ego occidam, & ego viuere faciam: percutiam, ego sanabo. Et in cantico Annae capite. 2. libri primi Regum scriptum legitur: Dominus mortificat, & viuificat: deducit ad inferos, & reducit. Et capite tertio Tobiae: Post tempestatem tranquillum facis, & post lachrymationem & fletum exultationem infundis. Ipsi Tobiae caeco dixit angelus capite. 5. Forti animo esto, in proximo est, vt a Deo cureris. Tobias autem caecitate liberatus has voces emisit capite tertio decimo: Magnus es domine in eternum, & in omnia secula regnum tuum, quoniam tu flagellas & saluas, deducis ad inferos, & reducis. Et sapiens libri Sapientiae capite sextodecimo: Tu es domine, qui vitae & mortis habes potestatem: & deducis ad portas mortis, & reducis. Vnde Dauid psal. 26. Expecta, inquit, dominum, & viriliter age: confortetur cor tuum, & sustine dominum. Et Habacuc secundo: Si moram fecerit, expecta eum, quia veniens veniet, & non tardabit. Iob patienter expectans Deum duplicia bona recepit, vt capite eius quadragesimo secundo proditum est memoriae. Et Dauid psal. 39. Expectans, inquit, expectaui dominum, & intendit mihi, & exaudiuit preces meas & eduxit me de lacu miseriae, & de luto fecis. Quibus verbis significat se magna aequitate tolerasse calamitates, quibus penes obrutus fuerat, fuisse tandem a Deo erectum, & in singulari tranquillitate

Esa. 14.

Similitudo

Exod. 15.

Deute. 32.

1. Reg. 2.

Tob. 3.

Tob. 5.

Tob. 13.

Sap. 16.

Psalm. 26.

Habac. 2.

Iob. 42.

Psalm. 39.

4. Re. 19.

Similitudo

Psalm. 7.

Tob. 1.

4. Re. 19.

2. Par. 32.

Esa. 37.

litate & amplitudine constitutum. Id quod etiam pio regi Ezechiae contigisse libro quarto Regum diuina narrat historia, & hoc loco Nahum vaticinatur.

¶ *Et praecipiet super te dominus.* Post promissionem liberationis populi Israelitici conuertit se diuinus vates ad Sennacheribum Assyriorum regem, minans ei debitum supplicium. Sentus est: Praecipiet Deus angelo suo, vt exercitum tuum in castris occidat, teque affligat, & perdat. Ne existimes non esse diuinum numen: hoc vnum sic habeto Deum esse & verum, & iustum, quo praecipiente euerteris. Ex rebus illis quibus Deus suum numen ostendit, vna est insignis vltio hominis impietatis, caeterisque flagitijs famosi. Quemadmodum qui non potest aciem oculorum dirigere in splendidum solem, videt illum in pelago: sic cum Deum non videamus in eius essentia, possumus illum intueri in admirabili supplicio tyrannorum. Ea ratione ductus aiebat psal. 7. Dauid: Exurge domine in ira tua, & exaltare in finibus inimicorum meorum: Exurge domine Deus meus in praeepto, quod mandasti, & synagoga populorum circumdabit te. Acti diceret: Vtere domine iustitia & potentia tua, declara vim feueritatis tuae aduersus insignes tyrannos. Ac si quidem rectoribus ciuitatum praecipisti, vt impros mulctaret, praesta, quod alijs faciendum praecipisti. Nam si scelus & furor impiorum hominum insigni aliqua poena coerceas, & illustra iustitiae tuae monimenta constituas, intelliget ceterus hominum te bonos tueri, nefariosque punire: quamobrem ad colendum summa obseruantia numen tuum excitabitur.

¶ *Non seminabitur ex nomine tuo amplius.* Id est non tibi filij vltra nascentur. Et ita euenit: nam fugiens a castris in patriam fuit a filijs suis crudeliter interemptus die quadragesimo quinto a fuga sua: vt sacra scriptura in libro Tobiae cap. 1. testatur. Potest verti: Non remanebit semen nominis tui vltra in Assyria: vt sit sensus: peribis tu cum filijs tuis, ex quibus nullus tibi succedet in regno: vel nullus vnquam rex Assyriae nomen tuum fortietur. Vide caput. 19. libri. 4. Regum, & trigessimum secundum libri posterioris Paralipomenon, & 37. Esaia. Ait tamen Metathenes Persa quendam ex filijs Sennacheribi regnum eius occupasse, & quatuor annos post illum regnauisse. Quare nonnulli hoc referunt non ad Sennacheribum, sed ad vltimum Assyriorum regem, quem multi ex hi-

storis Sardanapalum vocant. Hic se in pyramid desperatione ductus coniecit, irruens in interitum voluntarium, vt Diodorus Siculus, Trogius Pompeius & Iustinus testantur. Et quia fuit delicijs deditus, turpibusque flagitijs contaminatus, ait paulo post Nahum: Quia inhonoratus es. Nihilominus tamen Hieronymus, Remigius, Albertus Magnus, Lyranus, Anselmus, Vatablus hoc de Sennacheribo interpretantur. Ego existimo diuinum nostrum vatem praecipue de Niniae euerfione, eiusque vltimi regis exitio vaticinatum fuisse: sed hoc loco perniciem Sennacheribi, ob pij regis Ezechiae, & caeterorum Hebraeorum consolationem inferuisse. Nec omnino perspicuum est, quifnam fuerit vltimus Niniae rex, nam Eusebius Caesariensis in annalibus duplicem fuisse ait Niniae euerfionem.

¶ *De domo Dei tui interficiam, sculpsit & conflatile ponam sepulchrum tui.* Verba sunt Dei ad Sennacheribum relata, quorum hic est sensus: Ego te interficiam in aede Dei tui, & in loco sculpsit & simulachri sepelietis. Ac ita euenit: fuit enim occisus in templo Dei sui, vbi auxilium expectabat, & iuxta aram idoli sepultus. Noluit eum populus in regio sepulchro condere, illustrique tumulo madare, quod ei esset molestus & odiosus: sed eum abiecte sepeliuit exequiarum supremique diei celebritate destitutus. Tribuebant enim ei omnes crimini cladis exercitus Assyriorum: quamobrem illum inglorium reputabant: Ideo sequitur: Quia inhonoratus es. Aequum est, vt qui Deum contemnit, ab ipso Deo, hominibusque contematur, ac perpetua ignominia notetur. Potest tota haec oratio ita punctis distingui: De domo Dei tui interficiam sculpsit, & conflatile: ponam sepulchrum tuum, quia inhonoratus es. Ac tunc hic est sensus: De templo Dei tui succida idola, nam cum illud profanatum fuerit, nulla deinceps in eo collocabuntur simulachra. Tu ibi sepelietis, vbi Deo tuo postea nullus cultus adhibebitur. Non honorabunt deos, vbi tu sine honore humo cotegeris, ex mundi gloria in dedecus aeternum precipitatus. Perpende mundi inconstantiam, & casus infelices: eos ignominiosius deiecit, quos alii extollit: eos maxime fallit, quibus suauissime blanditur. Id animo percipies Dauid psal. 36. Peccatores, inquit, peribunt, inimici domini mox vt honorificati fuerint, & exaltati, deficientes quemadmodum fumus deficiet. Si priorum impiorumque euetus vouerimus alta mente perpendere, aspiciemus illos tandem prosperos exitus consequi, hos vero ex illustri & florente regum statu

Diodor. Trogius.

Iustinus.

Hieron.

Remigi.

Albertus.

Lyran.

Anselm.

Vatabl.

Eusebius.

I. I.

I. I.

I. I.

I. I.

I. I.

I. I.

I. I.

I. I.

I. I.

I. I.

I. I.

I. I.

I. I.

I. I.

I. I.

I. I.

I. I.

I. I.

tu in supremas miserias æternosque cruciatus præcipitari. Omni opinione citius pereunt & euanescent. Ideo ait paulo post: Vidi impium super exaltatum; & eleuatum super cedros Libani: transiui, & ecce non erat: quæsiui eum, & non est inuentus locus eius. Pro transiui transferunt nonnulli: transiuit: hoc est perijt, & euaniuit. Ita habet paraphrasis Chaldaica, & Dauid Chimhi: etiam si Hieronymus & Felix Prætenfis in prima verterint personam. Sed eadem manet sententia explicans mundi vanitatem, fragilitatem, & inconstantiam. Quare eum relinquamus, & ad Deum toto animo aspirem. Id voluit ipse Deus significare, cum populum suum ab Ægypto seuo cauit, dixitque velle, vt in solitudine, non in Ægypto immolaret. Nemo enim potest, vt ipse ait apud Matthæum sexto, duobus dominis seruire. Ad idem nos excitat diuus Ioannes capite secundo epistolæ suæ primæ, cum ait: Nolite diligere mundum, nec ea, quæ in mundo sunt. Et diuus Paulus duodecimo ad Romanos: Nolite conformari huic sæculo. Et septimo prioris ad Corinthios: Qui vtuntur hoc mundo, tanquam non vtantur: præterit enim figura huius mundi. Vbi præterit est in Græco *παροισι*, quod etiam fallere significat. Vt sit sensus: Nolite prosequi amore mundum: nolite eo vt re solida, firma, & stabili vti; quoniam fugax est, & fluxus: & licet figuram habeat boni, fallax tamen est: & suos omni fraude & perfidia decipit. Qui vult lapide fundæ aliquem percutere, & vincere, non accedit proximè ad illum: quin potius ab eo recedit: sic qui volunt mundum ferire & superare, non illum sunt amplecturi, sed ab eo separandi, ab eius dolis, negotijs, vanitatibus, delicijs abhorrentes, omnesque illius impietates detestantes. Dauid vt impium insolentemque Goliath cæderet, noluit illum amplecti, sed conueniente quodam interuallo interiecto in illum fundæ iaculum conijcere. Solet Deus virum pietate præstantem ab impijs & turbulentis mundi negotijs abducere: quod ipse Dauid his verbis psalmi quarti significauit: Quoniam mirificauit dominus sanctum suum. Pro quo vertere etiam poteris: Quia segregauit Deus sanctum suum: Eodem modo segregauit Abrahamum, cum dixit Genesis duo decimo: Egredere de terra tua, & de cognatione tua. Quibus verbis vir ille in quo diuinum quoddam fidei lumen præcis illis temporibus mirabiliter elixit, statim obtemporauit. A suis enim, & a complexu patriæ, atque vt ita dicam, a seipso auulsus, omne vitæ

suæ gubernaculum tradidit Deo, cui soli salutem & dignitatem suam commisit: animumque à mundi rebus, omnique impuritatis contagione separauit. Nam mundi hæc separatio de qua loquimur, de animi potius quam corporis gressibus intelligitur. Egrediamur cum Abrahamo de terra nostra, hoc est de carne nostra: & instat Iacobi seruiamus fœdus cum Labano, hoc est cum mundo: vt nec ipse ad nos, nec nos ad ipsum reuertamur, infelices eius exitus cogitantes, & calamitosum interitum Sennacheribi, aliorumque tyrannorum memoria repetentes.

¶ *Ecce super montes pedes euangelizantis, & annuntiantis pacem.* Sensus est interempto tyranno, eiusque exercitu in castris, statim super montes Iudææ erunt nuntij & cursores missi à iusto rege Ezechia ad annuntiandum gaudium, & Dei præsidium ac miraculum, vt se omnes conferant Hierosolymam Deo pro tam insigni beneficio gratias acturi, diesque festos celebraturi. Sed hoc de apostolorum prædicatione in altiore sensu intelligitur, vt ait Theodoretus & Theophilactus hoc loco, & Augustinus capite trigesimo primo, libri decimo octauo de ciuitate Dei. Nam quemadmodum liberato populo Iudaico ab impio Sennacheribi dominatu, famuli regis Ezechia nuntiauerunt pacem: sic liberato mundo à diaboli tyrannide apostoli Christi omnia verè bona nomine pacis & euangelij significata prædicauerunt. Eam ob causam ait nosfer diuinus vates: Ecce super montes pedes euangelizantis, & annuntiantis pacem. Super montes prædixit eos euangelium longe lateque propagaturos, vt ostenderet eos virtutum fastigium ascensuros: atque manifestam publicamque fore eorum prædicationem. Non enim potest ciuitas abscondi super montem posita, vt illis apud Matthæum quinto dixit seruator noster. Qui in domicilio aliquo concionatur, à paucis videtur, & auditur: qui autem in monte, ab omnibus tam generis nobilitate claris, quam infimo loco natis potest & videri, & audiri. Id illis dicebat his verbis Christus dominus apud Matthæum decimo: Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine: & quod in aure auditis, prædicate super tecta. Hoc est in locis publicis, vt ab omnibus audiamini. Cherubimi quibus scientiæ perfectio significatur, iam non sunt clam sub velo templi, vt in lege veteri: sed aperte super tecta & montes. Vnde Esaias capite quadragesimo: Super montem, inquit, excelsum ascende tu, qui euangelizas Sion. Extolle in fortitudine

Gene. 31.

Theod. Theoph. Augustin.

Matth. 5.

Matth. 10.

Exod. 37. 3. Reg. 6.

Esai. 40.

Chimhi Hieron. Felix.

Exo. 14.

Matth. 6.

1. Ioh. 2.

Rom. 12.

1. Cor. 7.

similitudo

1. Reg. 17.

Psal. 4.

Gene. 12.

Esai. 2.

Esai. 52.

Rom. 10.

Ephes. 6.

Ioh. 14.

Ioh. 21.

Luc. 24.

Exo. 28.

Ioh. 14.

Psal. 103.

1. Corin. 1.

vocem tuam, qui euangelizas Ierusalem. Vel vt potest etiam verti: Super montes excelsos ascende tu o Sion, qui euangelizas: extolle fortiter vocem tuam o Hierosolyma diuini verbi denuntiatrice. Nam apostoli prius Hierosolymæ & in Sione euangelium nuntiauerunt, quod postea per omnes mundi oras propagarunt. De Sion enim, vt ait Esaias secundo, exiuit lex, & verbum domini de Ierusalem. His verbis: Super montes pedes euangelizantis, & annuntiantis pacem, alludit Nahum ad verba illa Esaiæ capitis quinquagesimi secundi: Quam pulchri super montes pedes annuntiantis & prædicantis pacem, annuntiantis bonum, prædicantis salutem. Quæ diuus Paulus citat capite decimo epistolæ ad Romanos loquens de apostolorum prædicatione. Et sexto ad Ephesios: Calciati, inquit, pedes ad præparationem euangelij pacis. Nostræ enim affectiones pedi bus significatæ non debent terram attingere, sed in cælum ascendere, & ad diuinum numè aspirare.

¶ *Et annuntiantis pacem.* Pro re noua & inusitata posuit apostolos nuntiaturos esse pacem: nam antea omnia ferè bellis, discordijs, dissensionibus disfluebant. Et quamuis aliquando pax vigere videretur, erat plerunque pax mundi, nõ Dei. Qui mitior videbatur, erat aliquando Adria iracundior: & vt est in prouerbio beta gammam persequeretur. Doctiores inter gentes docebant inferendum esse bellum quiescentibus, vt eorum veteres illibatasque diuitias in profundum libidinum suarum gurgitem profunderent. At Christi doctrina est pax, concordia, amore, tranquillitate plenissima. Hanc nobis in testamento reliquit dicens apud Ioannem. 14. Pacem relinquo vobis: pacem meam do vobis: non quomodo mundus dat, ego do vobis. Et post reditum ad vitam vt Ioannes ait capite vigesimo primo, & Lucas vigesimo quarto, stetit in medio discipulorum, & dixit illis: pax vobis. Verbo & actione eis pacem dedit: poni enim in medio signum est pacis. In pectore sacerdotis scriptum erat: Doctrina & veritas, vel vt alia habet versio: Manifestatio & veritas. Et erat hæc litera cincta duodecim lapidibus pretiosis. Christus est veritas, qui ait apud Ioannem quartodecimo: Ego sum via, veritas, & vita. Et est doctrina siue sapientia patris, de qua ait Dauid psalmo 103. cum Deo patre loquens: Omnia in sapientia fecisti. Et apostolus capite. 1. prioris ad Corinthios: Qui factus est nobis sapientia à Deo. Et est manifestatio, quia fuit à Deo patre ostē-

sus mundo: de quo ait apostolus cap. 1. ad Titum: Manifestauit autem temporibus suis verbum. Duodecim autem lapides pretiosi inter quos erat veritas & sapientia, duodecim apostoli sunt. Nonnulli viri docti aiunt per illa verba quæ erant intra pectorale sacerdotis significari nomen Dei Iehouah. Quid aliud adumbrabat, Deum esse inter duodecim gemmas, quam Christum inter duodecim apostolos? Ita Cyrillus locum illum Exodi interpretatur. Equum quippe, vt Christus, qui pacem docebat, que in Paulus capite secundo prioris ad Timotheum vocat mediatorem inter Deum & homines, se in medio collocaret. Columba in generali eluione attulit in ore ramum oliuæ, Genesis octauo, ad pacem nuntiandam: Christus dominus in mundi procella pacem attulit & docuit, ad mundi salutem exprimendam. Eam debent omnes Christiani colere, magnisque laudibus efferre. Vnde apostolus capite. 14. epistolæ ad Romanos: Quæ inquit, pacis sunt, sectamini. Et ad Ephesios. 4. Solliciti seruire vnitatem spiritus in vinculo pacis. Et ad Hebræos duodecimo: Pacem sequimini cum omnibus. Infelices sunt, qui paci repugnant. Nam vt Dauid ait psalmo. 13. Contritio & infelicitas in vijs eorum, viam pacis non cognouerunt. Pax vt diuus ait Augustinus de verbis domini capite. 158. est serenitas mentis, tranquillitas animi, simplicitas cordis, vinculum amoris, consortium charitatis. Et secundo de ciuitate Dei: Concordia, inquit, in ciuitate idem est quod harmonia in musica. Concordia vt ait apud Sallustium Mycipsa, parua res crescunt, discordia autem maximæ dilabuntur. Eam ob causam omnes debemus simul ducere remos, esseque concordem, velut in cratere philotesio, vt vetus monet tritum vetustate prouerbum. Interrogatus a Scipione Africano Tyresius princeps cur Numantia prius fuisset inuicta, postea verò euersa, respondit: Concordia victoriam, discordia autem exitium præbuit. Author est libro secundo Brufonius. Et diuus Cyprianus in epistola quadam Cyprianus. Concordia, inquit, simul iuncta vinciri non potest, discordia statim euertitur. Vera est illa Dei nostri sententia apud Matthæum. 12. & Lucam. 11. Omne regnum in se diuisum desolabitur. Discordia est charybdis bonorum, & vorago: pax autem est bonorum receptaculum, & perfugium. At pax habenda est cum virtutibus, & viris bonis ad verum decus hortantibus, non autem cum vitijs, & hominibus sceleratis ad vitia excitantibus, & à vera gloria

Tit. 1.

1. Cor. 17.

Cyrrill. Exod. 28.

1. Timo. 2.

Gene. 8.

Rom. 14.

Ephes. 4.

Hebr. 12.

Psalm. 13.

Sallustius

Brufon.

Cyprianus

Matth. 12.

Luc. 11.

12

Similitudo ria deterrentibus. Vt enim sal in aquam coniectus nullum emittit fridorem, quin potius cum illa coniungitur, & in vnum conducitur: in ignem autem coniectus solet strepere & resiliere: sic vir pius cum pijs concors efficitur, impios autem refugit, atque ab eorum familiaritate abhorrescit. Ideo ait Christus Deus noster apud Marcum nono: Habete in vobis sal, & pacem habete inter vos. De illo ait diuus Paulus secundo ad Ephesios: Veniens euangelizauit pacem vobis, qui longe fuistis, & pacem his, qui propè. Quod est de vera pace intelligendum: de qua ipse apud Ioannem sextodecimo: Hæc, inquit, loquutus sum vobis, vt in me pacem habeatis. Et apud Matthæum. 5. Beati pacifici, quoniam filij Dei vocabuntur. Hanc denuntiarunt apostoli, quorum pedes super montes præuidit hoc loco Nahum. Nam etiam loquatur hic de pace Hierosolymæ, præcipue tamen de pace ecclesiæ, ac mundi redemptione per Christum vaticinatur. De illo enim omnes diuini vates loquuntur. Quamobrem ipse apud Lucam capite vigesimoquarto incipiens à Mose, & omnibus prophetis interpretabatur discipulis illis omnes scripturas, quæ de ipso erant. Non solum doctores catholici, sed etiam Rabbi Salomon Iudæus in commentarijs in caput nonum Zachariæ, ait omnes prophetas fuisse de tempore Messie locutos. Hæc est Hieronymi, Augustini, Chrysostomi, Basilij, cæterorumque authorum sententia, qui sanctitate & sapientia præditi theologiam illustrauerunt, nomenque suum æternitati commendarunt. Quare non debemus reperere humi, sed extolli in sublime, & in diuinis vatibus Christum quærere, eiusque alta mysteria inuestigare.

¶ Celebra festiuitates tuas. Verba sunt pacem annuntiantis. Hoc ideo ait, quia cum Hierosolyma esset ab Assyrijs obfessa, non potuit proprio ac præscripto tempore pascha celebrari: sed interfecto Assyriorum exercitu celebratum est: ad cuius solemniam vocati sunt, qui erant extra Hierosolymam, & oppida villasque incolabant, ac rura peragrabant. Sed vt hic diuus ait Hieronymus, hoc refertur ad ecclesiam, & ad animas Deum consistentes, vt non cessent Deum pro Christianorum victorijs laudibus ac votis celebrare.

¶ Redde vota tua. Subauditur Deo. Ipse Deus ait capite vigesimo tertio Deuteronomij: Cui votum voueris domino Deo tuo, ne tardes reddere, quia requirit illud dominus Deus tuus. Et Dauid psalmo. 75. Vouete, & reddite

domino Deo vestro omnes, qui in circuitu eius affertis munera. Et Ecclesiasticus. 5. Si quid vouisti Deo, ne moreris reddere, ditplicet enim ei infidelis & stulta promissio. Sed quodcunque voueris, redde. Id intelligens Tertullianus contra Psychicos: Votum, inquit, cum à Deo acceptatum est, legem in posterum facit per authoritatem acceptatoris. Exinde enim faciendum mandauit, qui factum comprobauit.

¶ Quia non adijcet ultra, vt pertransseat in te Belial. Hoc est, quia non permittet Deus, vt transseat per te impius Sennacheribus, nec eius exercitus: quoniam vniuersus occisus est. Belial idem est quod sine iugo, vt videre licet capite Iudicum decimonono. Sumitur autem pro quolibet impio homine, & interdum pro demone, vt capite. 6. prioris ad Corinthios: Quæ conuentio Christi ad Belial? Vtitur scriptura hoc vocabulo capite Deuteronomij. 13. & capite primo, & secundo primi Regum, & alijs in locis. Tu autem aduerte, & mundi vicissitudines & mutationes alta mente perpende. Hactenus Hebræi fuerant afflicti, & Assyrij gaudio exultant, Assyrij autem pœnas acerbissimas scelerum suorum persoluunt. Mœror iustorum conuertitur in oblectationem, oblectatio impiorum in mœroré. Ideo ait Christus Deus noster apud Luc. 6. Væ vobis qui ridetis nunc, quia lugebitis & flebitis. Et apud Matt. 5. Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur.

¶ Observationes ex Hebræo in caput primum.

NVS Ninive. Pro onere est in Hebræo נשך nomen deriuatum à verbo נשך nasa, quod significat ferre & portare: eamque ob causam significat onus & pondus: quam significationem tecutus est noster interpres. Id animo percipiens Aquila translulit ἄρμα, hoc est iugum. Significat etiam verbum hoc assumere. Ea ratione ducti septuaginta interpretes verterunt ἄρμα ἰμου: hoc est assumptio Nineui. Appellatur autem vaticinatio assumptio duplici ratione: prior est, quod mens diuini vatis assumatur à Deo, vt diuino lumine illustratur: atque ad diuina oracula intelligenda & nuntianda rapiatur. Altera quod diuini vates

tes id quod prædicat, assumit à Deo. Nō enim ex sensu suo, & proprio arbitrio, sed spiritu diuino permoti ac rapti verè prophetæ vaticinatur. Nam teste diuo Petro apostolorum principe in epistola sua posteriore: Nō volūate humana allata est aliquando prophetia, sed spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines. Quæ de re vide Theophylactum in primū caput Habacuc, & in hunc locum. Harum rationum priorem affert hic Theodoretus. Itaque diuini vates spiritu sancto agitati & rapti ventura præuidebant. Et hunc mentis raptum appellabant Septuaginta assumptionem: ac si dicat Nahum: Assumpta ac raptā à Dei spiritu mens mea præuidit, quæ sunt Ninæ euentura. Ideo ait: Assumptio Nineui. Potest hoc hanc etiam habere intelligentiam: Assumpti argumentum à ciuitate Nina siue Ninie: vtroque enim modo appellatur: de qua sum vaticinatus. Præterea nomine oneris calamitas & mœror significatur. Hæc sunt onera, de quibus ait apostolus ad Galatas sexto: Alter alterius onera portate. Huiusmodi oneribus pressos vocat Christus, cum ait apud Matthæum. 11. Venite ad me omnes, qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiā vos. Ad hoc nos hortatur Dauid psalmo. 54. cum ait: lacta super dominum curam tuam, & ipse te enutriet. Vel vt potest etiam transferri ex Hebræo: lacta super Deum onus tuum, & ipse te subleuabit.

¶ Irascens ipse inimicis suis. Septuaginta habent: ἰσχυρὸς ἑστὸς τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ. Id est, tollens ipse inimicos suos. Hoc est destruens & delens illos. Pagninus vertit: Iram reseruans inimicis suis. Quæ omnia in eandem sententiam recurunt. Pro irascens est in Hebræo verbum נצח natar, quod significat reseruare, custodire, & irasci. Si verbum è verbo reddas, poteris verte re ex Hebræo: Reseruans ipse inimicis suis, nimirum vltionem. Relinquit Deus aliquando inimicos suos, vt de illis tempore opportuno sumat vltionem. Eodē verbo vtitur Ieremias cap. 3. pro quo Latinus noster interpres vt hoc Nahū loco trāstulit irasci, dicens nūquid irascaris in perpetuū? Potest tamē verti: Nunquid reseruabis perpetuū? Subaudi, iram tuā. Ab hoc verbo est: נצחתיך, Pro quo nos habemus custodes, capite. 8. Cantic. Vineam fuit pacifico in ea, quæ habet populos: tradidit eam custodibus. Quæ verba ita etiam transferri possunt: Vineam fuit Salomoni in Baalhamon, quam tradidit custodibus. Est quippe Baalhamon locus propè Hierosolymam, qui sonat: In eo qui habet populos. Vel in planicie populorum.

Hæc vinea est ecclesia catholica, quam verus ac cœlestis Salomon rex pacificus Christus Deus noster ex multitudine populorum congregauit, & apostolis suis tanquam custodibus, cæterisque pontificibus, & doctoribus commisit. Et paulo post ait Deus: Vineam coram me est. Ac si dicat: Eam diligo, & coram oculis meis habeo. Hæc est vinea, in qua Christus conduxit operarios: & conuentione facta misit eos in illam. Deus obligat se nobis conuentione, nos autem nolumus ei obligari. Magna profecto misericordia eius, & magna perfidia nostra. Intelligi autem, per vineam ecclesiam catholicam asserit Origenes homilia. 17. in Genesim, Arnobius in psalmo. septuagesimo nono. Hieronymus in capite. 15. & decimonono Ezechielis, Ambrosius in capite. 10. Lucæ, Augustinus in psalmo. 127. Gregorius in capite primum, & secundam Cantorum, Georgius Venetus cantico primo, tomo septimo Harmoniæ mundi, & alij, qui in studia diuinarum literarum toto pectore incubuerunt. Aspicias igitur verbum hoc natar significare custodire, & irā reseruare, & irasci. **¶ Dominus patiens.** In Hebræo est: Dominus נאמן אף erec appajm, hoc est tardus ad iras. His duobus vocabulis vtitur Dauid psalmo. 85. pro quibus editio vulgata vnum habet duntaxat, nimirum, patiens, quemadmodum hoc loco Nahum. Ita enim habet: Patiens, & multæ misericordiæ & verax. Quod potest ita transferri: Tardus ad iras, & multæ misericordiæ & veritatis. אף enim significat faciem & iram, quod in facie cōspiciatur. אף vero significat latum esse, differre, & retardare: vt capite Proverbiorum decimonono. Doctus vir differt iram suam. Pro quo nos habemus: & rectè quidem: Doctrina viri per patientiam noscitur. Itaque hoc loco Nahum pro patiente sunt in Hebræo duo vocabula: in Græco autem vnum, sed idem significans, nimirum μαργόθυμος, hoc est æquo & perseuerante animo ferens. Pro quo in translatione Pagnini est, longanimis. Et quoniam vocabulum אף significat etiam nasum, vertunt nonnulli: Deus latis naribus. Hoc est patiens: nam hi qui angustis naribus sunt, impatientes vocantur.

¶ Et mundans non faciet innocentem. In Hebræo est: נקיה ונקיה ונקיה ve nacchlo ienacch. Verbum est נקה nakah, quod significat mundare, purgare, expiare, innocentem esse ostendere, & impunitatem dare. Et ponitur in vtraque parte. Quare rectè translulis

Hieron. **August.** **Chrysost.** **Basilius.**

Eccles. 5. **Tertull.** **Iudic. 19.** **1. Cor. 6.** **Deut. 13.** **1. Reg. 1.** **Or. 2.** **Luc. 6.** **Matth. 5.**

Cant. 8. **Matt. 20.** **Origen.** **Arnob.** **Hieron.** **Ambro.** **August.** **Grego.** **Georgi.**

Psal. 85. **Pagnin.**

Ierem. 3. **Cant. 8.**

translulit noster interpret. Potest verti: Et mundans non mundat: vt sit sensus. Eos expiat, qui respiscunt, & poenitentiam agunt, non respiscunt autem non explat. Huic explanationi fauet paraphrasis Chaldaica ita habens: Parcit eis, qui couertuntur, eis autē qui non couertuntur, nō parcit. Hoc verbo vtitur Dauid **Psal. 50.** **Psal. 46.** pro quo Latinus noster interpret habet, mundabor: Et emundabor à delicto maximo: hoc est à superbia. Vt enim animi submissio est virtutum fundamentum: sic superbia vltiorum. Est enim hæc detestabilis radix, ex qua quam plurima pullulant flagitia, quæ femina virtutum nostris animis innata adolefcere non sinunt. Potest etiam hic Nahum locus verti: Et purgatis non dabit impunitatem. Seu, Et expians non relinquet impunitum. Eam ob causam verba illa capituli Prouerb. 11. Manus in manu non erit innocens malus: possunt verti: Manus in manu non erit impunitus improbus. Manus in manu idem est quod statim. Ac si dicat Salomon: Ad iudicem pertinet, ne sceleratus homo maneat impunitus, sed statim puniatur. Vel per manum in manu hominem intelligit otiosum, ignauia & defidia deditum: vt sit sensus: Impius otiosus non erit impunitus. Vel non erit perpurgatus: Paraphrasis tamen Chaldaica multo aliter traduxit: ita enim habet: Qui extēdit manum contra socium suum, non erit mundus à malo. Vtitur hoc verbo Ioel cap. 3. inducens Christum dominum ita loquentem: Mundabo sanguinem eorum, quos non mundaueram. Hoc est, in primo meo aduentu expiabo & purgabo sanguine meo, & nouæ legis sacramentis sanguinem, hoc est peccata hominum, quæ antea non abstergebam: nam nec legis veteris cerimoniarum, nec sacrificia gratiam ex opere operato conferebant. Hæc eadem verba Nahum Hebræa inuenies capite Exodi. 34. pro quibus vulgata editio habet: Nullusque apud te per se innocens est. Sed quia verbum hoc significat etiam dissipare, poterat rectè traduci locus hic: Et dissipans non dissipabit. Ac si dicat: Adeo pius & misericors est Deus, vt dissipans non dissipet omnino: castigat enim filios suos sæpenumero, non vt penitus eos perdat, sed vt illos à vitijs abducatur, & ad seipsum conuertat. Id animo perspicies diuus Paulus. c. 12. epi **Hebræ. 12.** **Apoc. 3.** Ego quos amo, arguo, & castigo. Hæ sunt huius loci explanationes, si literam Hebræam respiciamus. At septuaginta interpre-

tes habent: *ἡ δὲ γῆ ἐκείνη ἐκείνη.* Hoc est Innocentem non innocentem faciet: vt sit sensus: Deus enim qui est innocens, aliquando non ostendit innocentem: punit enim eum, ac si noxius esset: quo fit, vt à populo impius reputetur. Magna sunt Dei iudicia, nobisq; minime perspecta & explorata. Ita illud intelligit magni viri, quod est capiti Sapientia. 12. mandatum: Ipsum quoque qui non debet puniri, condemnas, & exterum æstimas à tua virtute. Ideo, permittis domine Deus, vt iustus damnetur iudicio mundi, existimeturque à virtute tua alienus. Sed locus hic potest ita verti ex Græco: Ipsum quoque qui non debet puniri condemnas, exterum existimas à tua virtute. Ita nanque habet litera Græca: & ita arbitrator translulisse Latinum nostrum interpretem: sed vitio librariorum effectū esse, vt pro condemnasse scriptum sit: condemnas, &c. Sensus tamē qui lectioni vulgatæ tribuitur, verus est, similis huic, qui ex verbis septuaginta interpretum hoc loco Nahum depromitur. At interpret Theodoretus Gillius Albinensis nobiscū legit. Mundans non faciet innocentem. Isidorus Brixianus habet: Nocentem non faciet innocentem. Pagninus: Impunè iudicando impunè non iudicabit impios. Alij: Neutiquam impunita scelera dimittens. Ex omnibus his lectionibus nulla est magis secundum veritatem Hebraicam, quam ea quam exprimit editio nostra vulgata. ¶ *Dominus in tepestate & turbine viæ eius.* Septuaginta habent: Dominus in consummatione & commotione viæ eius. Sumitur consummatio pro fine & interitu, commotio autem pro impetu & furore. Sensus est: Ne cadatis animo ô Hebræi à Niniuitis afflictis: nam Deus aduersus illos veniet eos consumendo, ac vi & impetu feueritatis suæ deuastando. ¶ *Contremuit terra à facie eius.* Aquila pro contremuit vertit *ἐπέκλυσε*, hoc est horruit. Symmachus *ἐκείνη*, id est mota est. Potest rectè traduci: Flagrauit terra à conspectu eius. Quod accidit Sodomæ & Gomorrhæ, quæ vrbes iubete Deo igne & sulphure flagrarunt. Verbum Hebræum quo hic vtitur Nahum, est *נִלְוָה* nafa, quod significat leuare & extollere, & incendere, & flagrare, & comburere. Quare poterat verti locus hic: Eleuata est terra à facie eius. Sed quia eleuatio hæc fuit tremor, rectè trāstulit interpret noster: Cōtremuit terra. Significat etiā verbū hoc donare. Quāobrem illud **Psal. 24.** Ad te domine leuauit animam meam: potest verti: Tibi domine donauit animam meam.

meam: Vel coram te domine tremuit anima mea. Vel ad te dñe flagrauit anima mea. **Psal. 53.** Verè lagores nostros ipse tulit. Quod potest etiam traduci. Verè langores nostros ipse cōbulsit: nimirum amoris igne, quo ipse feruator noster nos dilexit. Aquæ enim afflictionum non potuerunt extinguere charitatē, qua pro nobis pendens patibulo flagrauit. Hac ratione ductus vertit Pagninus hunc Nahum locum: Exusta est terra à facie eius. ¶ *Indignatio eius effusa est vt ignis.* Pro effusa est in Hebræo est verbum *נִלְוָה* nathac, quod significat fundere, effundere, confundere, liquefacere, stillare. Potest esse sensus: Ira Dei liquefaciet Niniuitas, vt ignis ceram. Vel ira eius effundetur veluti ignis fulgurum, qui repete à summo ad imum funditur & cūrrit. Ita capite secundo eiusdem Nahum: Quasi fulgura discurrant. Et **Psal. 27.** Milit sagittas suas, & dissipauit eos, fulgura multiplicauit, & conturbauit eos. Eodem verbo pro stillare vtitur diuina scriptura cap. 34. libri. 2. Paralipomenon, cū ait: Magnus furor domini stillauit super nos. Quod poterat etiam verti: Effusus est, vel conflatus est super nos. Et paulò post: Idcirco stillabit furor meus super locū istum. Et cap. 9. Danielis: Stillauit super nos maledictio & detestatio. Pro conflare sumitur capite Ieremiæ. 42. Conflabitur indignatio mea super vos. Id intuens Aquila vertit hūc Nahum locum: Indignatio eius cōflata est. Symmachus & Theodotus: Stillauit. Ac si dicat: iratus est Deus: sed indignatio eius non tota simul prorumpet, quia misericors est, sed paulatim stillabit. Præterea significat verbum hoc mulgere, vt cap. 10. Iob: Nonne sicut lac mulsisti me? Pro quo paraphrasis chaldaica habet: Nonne sicut lac fudisti me? Alij transferunt: Liquefecisti me. Ac si dicat: Tu me Deus ex liquido lacte formasti. Pro liquefacere sumitur hoc Nahum loco à septuaginta interpretibus, qui ita translulerunt: *ὁ θεός ἀβροῦ γάλας ἀλάσ.* Hoc est indignatio eius liquefacit seu consumit principatus. Sequitur: Et petra dissoluta sunt ab eo: siue fracta & contite sunt. Ira enim Dei imperia, & principatus qui rupiū putantur habere robur, coterit & infringit: eosq; liquefacit, atq; instar cere iuxta magnum ignem consumit. ¶ *Bonus dominus & confortans in die tribulationis.* Pagninus vertit: Bonus dominus, fortitudo in die angustia. Quod in sensu idem est. Pro bono vertunt *ἡ ἀγαθή* agatha, quod nomen non solum bonum significat, sed benigna-

num, placidum & suauem: Quæ omnia huic loco conueniunt. In Hebræo est: *טוֹב*, quod eadem habet significationes. Pro suauis sumitur **Psal. 33.** Gustate & videte, quoniam suauis est dominus. Pro bono capite. 33. **Exod. 33.** Ego transire faciam omne bonum meum, Significat etiam pulchrum, vt Numerorum. **Num. 24.** Quam pulchra sunt tabernacula tua Iacob. Illud capitis noni lib. primi Regum. Non erat vir de filijs Israel melior illo: traducit Ionathas Chaldæus: Non erat vir de filijs Israel pulchrior illo: Tu autem perpende Deum esse bonum dominum, imò solum eum per se esse dominum. Hoc fortasse intellexit Augustus Octavianus, qui domini appellationem renuit. Sed voluit illud Deus manifesto præfatio summi dominatus, qui tunc in terris oriebatur. Tunc enim natus est Christus Deus noster. Narrat historiam hanc Orosius lib. 6. Addo Vienesensis in Chronicis, Contra Addo tertius summus pontifex in sermone de natali domini, diuus Antoninus parte prima historiarum. Tunc circulus aureus cælo sereno apparuit, & in medio eius virgo puerum vlnis deferens ad speciem iridis circa solem. Vbi hodie Romæ extat templum Ara cæli vocatum. Authores sunt præter antedominatos Baptista Mantuanus, & Petrus de Natalibus **Mantuanus Petrus** lib. 2. cap. 1. ¶ *Quia sicut spinæ se inuicē complectuntur: sic conuiuium eorum.* Horum verborum sensum in explanatione exposuimus. Totam hæc orationē ita translulerunt septuaginta interpretes: Quia vsque ad fundamenta sua in pauimentum redigetur: & quasi smilax implicata comedetur. Lectio editionis vulgatæ exprimit exitiū Niniuitarū: hæc autem ipsius Niniuæ. Est igitur sensus: Vrbs Niniuitica euerfis fundamentis, dirutisq; magnificis mœnibus solo æquabitur: & quæ alias ciuitates affligebat, instar smilacis succidetur, & veluti stipula arida dissipabitur. Est quippe smilax plāta hederæ similis sursum breui tēdens, arboresq; complectens, quas ob ingentē ramorū longitudinē & copiam opprimit: sed autumno arefcit: & manētib; arboribus ipsa penitus dissipatur. Eodem modo Nina siue Niniue, vtroq; enim modo dicitur, potentia, & immanitate, & exercitiū magnitudine oppresserat Hierosolymam: sed integra manente Hierosolyma, ipsa fuit à Babylo- nijs euerfa, & vastata. Est quædam smilax aspera, quam alij vocant hederam spinosam: quædam verò lenis, quam vocant conuoluulū ma- **Similitudine**

Diofco. iorem: quarum utraque complectitur arbuta, **Ruelius.** & circum ea voluitur. Eas describit Diofcorides libro quarto, & Ruellius libro tertio. Sed de aspera videtur hic loqui Nabum propter spinas, quibus Niniuitica vrbes alias pungere solebat. Admonemur hoc loco, ne aliquem ledamus, sed iustum Dei iudicium consideremus, qui nullum scelus relinquit impunitum. Ita enim ait capite tertio Esaias: Vt impio in malum, retributio manuum eius fiet ei. Apud **Iere. 25.** Ieremiam, 25. ait Deus: Reddam eis secundum operam eorum, & secundum facta manuum suarum. Et apud **Ezechiel. 18.** Vnumquemque iuxta vias suas iudicabo. De illo ait Salomon **Prou. 16.** Prouerborum. 16. Pondus & statera iudicium domini sunt. Et apostolus Paulus capite secundo epistolae ad Romanos: Qui reddit unicuique iuxta opera sua.

Argumentum cap. 2.

Describit obsidionem & victoriam Chaldeorum aduersus Assyrios, vrbisque Niniuiticae superbiam, direptionem, & vastitatem.

CAPIT. II.

Ascendit, qui dispergat coram te, qui custodiat obsidionem. Contemplare viam, conforta lumbos, robor virtutem valde: qui reddidit dominus superbiam Iacob, sicut superbiam Israel: quia vastatores dissipauerunt eos, & propaggines eorum corruerunt. Clypeus fortium eius ignitus: viri exercitus in cocineis: igne habent currus in die preparationis eius: & agitantes consopiti sunt. In itineribus conturbati sunt, quadrigae collise sunt in plateis: aspectus eorum quasi lampades, quasi fulgura discurrunt. Recorabitur fortium suorum, ruent in iuribus suis: velociter ascendent muros eius, & preparabitur umbraculum. Porta fluminum aperta sunt, & templum ad solum dirutum. Et miles captiuus abductus est, & ancille eius mirabantur, gementes ut columbae, murmurantes in cordibus suis.

Exploratio.

Ascendit, qui dispergat coram te. Postquam diuinus noster vates Nabum capit. i. vaticinatus est de pernicie Sennacheribi, nunc regni Assyriorum vastitate pre-

dicat, cuius caput erat Nina, de cuius euesione per Babylonios hoc capite vaticinatur. Ne miseris si interdum dicamus euesionem illam fuisse per Chaldaeos, interdum per Babylonios: nam Babylon erat totius Chaldaee caput: ex quo effectum est, vt Chaldaei omnes vocarentur etiam Babylonij. Assyrij habebat tunc regnum distinctum a Babylonicis: sed postquam Nabuchodonosor rex Babylonicus euerit Niniuem, Assyriosque in ditionem suam redegit, ex his duobus regnis Babylonicis & Assyriis conflatum est vnum, quod vocatum est Babylonicum. Alloquitur igitur diuinus noster vates Niniuem his verbis, quorum hic est sensus. Aduersus te o Niniuitica bellum parabit Nabuchodonosor cum exercitu ingente, qui ciues tuos disperget in conspectu tuo. Val qui villas & oppida tua coram te delebit & dissipabit. Appellatur tyrannus ille dispersor, quia non solum Assyrios, sed alias etiam nationes dispergit & afflixit. Sumitur hoc loco ascendere pro bellum commouere, instruere, & indicare, atque pro inuehi & oppugnare. In hanc significationem sumitur capite Numerorum 13. vbi Caleb: Ascendamus, inquit, & possideamus terram. Esai. 7. Ascendit Rabin rex Syriae, & Phacee filius Romeliae. Et trigesimo sexto: Ascendit Sennacherib rex Assyriorum super omnes ciuitates Iudae munitas, & cepit eas. Et Deus apud Ezechiel. 26. Ecce ego super te Tyre, & ascendere faciam ad te gentes multas. Et hoc loco Nabum Ascendit, qui dispergat: praeteritum a se pro futuro more aliorum prophetarum: qui solent vti praeteritis, vt rerum venturarum firmitudinem ostendant. Schema est in diuinis vaticinijs vtitatissimum: quod Graeco prolepsis, Latine praecipitatio dicitur, cum ea quae sequi deberent anteponuntur. Per hunc Nabuchodonosorem, quem Nabum ait inuenire, & dispergat, poteris daemone intelligere, qui in nos inuehitur, & impetum facit. Ostendit nobis diuinus vates eius insidias & tentationes, vt nos excitet ad dimicandum fortiter cum illo: quem admodum alij prophetae facere solebant. Vt diues cogitationem & solitudinem signitia arcula, ne rapiatur a latrone, non propter arculam, sed propter secundum thesaurum in illa: sic viri sapientia & sanctitate praestantes sunt de nobis mirum in mundum solliciti, ne diripiamur a daemone: non tam propter corpus, quod est vas fictile, & arcula fragilis, quam propter animam, de qua ait apostolus capit. 4. posterioris ad Corinthios: Habemus thesaurum

Esai. 33.

Sep. 11.

Exod. 2.

Exod. 14.

Dan. 3.

Dan. 6.

Dan. 14.

Exod. 14.

Psal. 122.

Hysich.

rum hunc in vasis fictilibus. In sensu autem literali de rege Babylonio loquitur Ninam oppugnatur: ac si dicat: Tu Nina vrbes alias inuadebas, vt eas direptioni committeres, & euerteres: modo autem te inuadet, qui te diripiat, & euertat. Vnde Esaias. 33. Vt qui praedaris, nonne & ipse praedaberis? Quae verba de Sennacheribo, & de eius vrbe Nina intelliguntur. Et capit. 11. Sapientiae scriptum est: Per quae peccat quis, per haec & torquetur. Efficit Deus, vt impij iisdem cruciatibus mulctentur, quos in viros innocentes parauerant: vt pernicies in ipsorum caput redundet, quam alijs moliebantur. Aegyptij qui in aqua peccauerunt in eam infantes Hebraeos mittentes, aqua maris Rubri obruti fuerunt. Qui tres pueros Hebraeos in Babylonis fornacem miserunt, fuerunt iisdem flammis combusti: & qui Daniele in foueam leonum coniecerunt, fuerunt ab iisdem leonibus dilaniati. Qua de re ea poteris videre, quae in caput Danielis tertium, & sextum, & quartodecimum obseruauimus.

¶ **Qui custodiat obsidionem.** Hoc est, qui non solum oblideat te, sed etiam in obsidione perseueret, donec expugneris.

¶ **Contemplare viam.** Aspice viam o Nina qua venturus est exercitus hostium tuorum. Bonum est intueri pericula & labores, ad remedium quaerendum: sed oportet oculos in Deum conijcere, qui potest liberare. Hebraei videntes aduersus se ingentes Aegyptiorum copias iuxta mare Rubrum timuerunt valde, & verbis asperis in Moysen contumeliose inuecti sunt, quia in periculo illo oculos a columna euerterunt. Columna nos ducens in caelum Christus est, ad quem in periculis & calamitatibus nostris debemus oculos extollere: nam qui fieri potest, vt non cadamus animo, si oculis aueris a columna pericula solum consideremus? Niniuita fuerunt timore perculsi, & fracti, & victi, quia viam hostibus plenam videbant, ad Deum autem oculos haudquaquam leuabant. Prudentius faciebat Dauid, qui periculis cinctus aiebat psalm. 122. Ad te leuavi oculos meos, qui habitas in caelis.

¶ **Conforta lumbos.** Id est, recipe robur, esto animo forti & strenuo. Hoc ait irridens Niniuitas, quia futuram eorum ignauiam & imbecillitatem prauidebat. Ironia est, & figura illa, quae Graece dicitur sarcasmos. Lumbos confortare & accingere est vires sumere, seque magnum praestare, vt ait Hysichius libro. 1. in Leuiticum. In hanc significationem sumi ex-

istimo capite Prouerb. 3. Accinxit fortitudine lumbos suos, & roborauit brachium suum. Et Ierem. 1. Tu ergo accinge lumbos tuos, & surge: & loquere ad eos omnia, quae ego praecipio tibi: ne formides a facie eorum. Et sexto ad Ephesios: Estote succincti lumbos vestros in veritate, & induti lorica iustitiae. Contrarium est lumbos dissoluere. Deinde lumbos accingere significat seipsum ad opus praeparare, vt cap. Iob. 38. Accinge sicut vir lumbos tuos. Iob. 38. Hoc est, te ipsum praepara ad disputationem. Et Luc. 12. Sint lumbi vestri praecincti. Id est, estote parati ad mortem, & ad diem iudicij. Fortasse in hanc significationem accipitur hoc loco: & tunc non est irrisio, sed consilium: vt sit sensus: Contemplare viam, qua iturus es, id est mortem vniuersae terrae, hoc est omnibus hominibus communem, & praepara te ad illam. De hac via aiebat Dauid capite secundo libri tertij Regum, cum ad exitum vitae vocaretur: Ecce ego ingredior viam vniuersae terrae. Quare debemus nos ad mortem praeparare, cogitareque illam nobis imminere. Sed quemadmodum peritus pictor arte perspectiuae instructus, quae propè imaginem praecipuam sunt in tabula, ita daemon nobis oculos inrelligentiae decipit, vt mors quae iuxta nos est, longe remotissima esse videatur. Haec est altera huius loci explanatio. Prior tamen videtur literae congruentior.

¶ **Robora virtutem tuam valde.** Repetitio est superioris verbi alijs. Sumitur virtus pro fortitudine: ac si dicat: Esto animo forti. Potest accipi pro exercitu, vt sit sensus: Muni, & forte redde exercitum tuum.

¶ **Quia reddidit dñs superbiam Iacob, sicut superbiam Israel.** Alij codices habent: Quia sicut reddidit dominus superbiam Iacob, sic superbiam Israel. Sumitur Iacob pro duabus tribubus, quas oppugnauerat & afflixerat Sennacheribus, Israel autem pro decem, quas Salmanasar in Assyria asportauerat. Sensus est: Tu Niniue euerteris: quia sicut Deus vlciscetur superbiam & contumeliam illatam Hierosolymae ab exercitu Sennacheribi: ita eam vlciscetur, quae illata est Samariae ab exercitu Salmanasar. Ac ita accidit re ipsa: nam exercitus Assyriorum perijt nocte vna, qua interfecti sunt centum octoginta quinque millia illorum, & Sennacheribus se conferens in fugam fuit a filijs suis vita priuatus. Lege caput. 19. lib. 4. Regum, & 37. Esai. 4. Reg. 19. & primum Tobiae. Et Nina ciuitas fuit a Babylonijs capta, direptioni commissa, & penitus euerfa

Prou. 3.
Ierem. 1.
Ephes. 6.
Iob. 38.
Iob. 38.
Luc. 12.
3. Reg. 2.
3. Reg. 2.
Simile.
in A.
in B.
in C.
in D.
in E.
in F.
in G.
in H.
in I.
in K.
in L.
in M.
in N.
in O.
in P.
in Q.
in R.
in S.
in T.
in U.
in V.
in W.
in X.
in Y.
in Z.

euersa, vt capit. 1. offendimus, & hoc secundo ostēdemus. Verbum reddidit ponitur pro reddet: quemadmodum alia multa in hoc capite præterita pro futuris. Sumitur hic reddere pro retribuere: vt sit sensus: Retribuet Deus Assyrijs iuxta eorum superbiam: dabunt pœnas insolentia & immanitatis suæ. In eandem significationem sumitur capite secundo Ruth: Reddat tibi dominus pro opere tuo. Et. 25. lib. 1. Regum: Malitiam Nabal reddidit dominus in caput eius. Et psalm. 27. Redde retributionem eorum ipsis. Et secundo ad Romanos: Qui reddit unicuique secundum opera eius. Sumpsit autem Deus supplicium de Assyriorum superbia, quia superbis relinquit, humilibus autem dat gratiam. Hanc sententiam inuenies cap. 5. epistolæ prioris diui Petri, & 4. Epistolæ diui Iacobi. Quare viri sapientes non solū superbiam, animi fastidium, & insolentiam detestantur, sed eorū consuetudinem declinant, quos his vitijs inflatos esse intuetur. Illud psal. 25. Cum iniqua gerentibus non introibo: traducit Hieronymus: Cum superbis non ingrediar. Ac si dicat Dauid: Nulla hominū superborū vitia familiaritate: quin potius cū viris humilibus necessitudinem & coniunctionē sanctē colendā putō. Quemadmodum apes, vt aiunt, onustæ melle submissius volant, quàm cū leuitate ductæ: vactæ feruntur in sublime: sic homines pleni virtute & sapientia humiles sunt: quanto autem magis expertes sunt rerum harum, tanto se altius & arrogantiùs extollunt. Balsamus pretiosus liquor in aqua positus fundit̃ petit, & herbenum lignum ad imū descendit. Qui volunt cognoscere & expēdere causam fistulam, & herbarum semina, ad harum rerum pondera recurrunt: inanēs enim & leuēs minimum valent, graues autē & ponderosæ plurimum præstant. Idem iudiciū est de hominibus faciendū. Quāto quis est leuior, elatior, & insolentior, tanto est à vera ac solida virtute alienior: quanto autem plus habet ponderis, humilitatis, & animi abiectionis, tanto est iustior & sapientior. Qui in aquis prosperitatis positus ad ima per sui contempionem descendit, magni æstimandus est: qui se verò superbē extollit, pro nihilo putandus. Quare superbiam fugiamus, quæ vt Ecclesiasticus ait, odibilis coram Deo & hominibus est. Et iuxta Christi Dei nostri sententiam, qui se exaltat, humiliabitur: qui autē se humiliat, exaltabitur. Consideremus Sennacheribi, & aliorum Assyriorum aduersus Hebræos superbiam: & memoria repemur, quemadmodum fuerint deiecti, & ex-

Ruth. 2.
1. Reg. 25.
Psalm. 27.
Rom. 2.
1. Pet. 5.
Iaco. 4.
Psalm. 25.
Hieron.
Similitudo
Apte similitudines.
Eccle. 10.
Matt. 23.
Luc. 7.
18.

mundi gloria ad æternam ignominiam præcipitati. Nam vt Deus reddidit superbiam illatā Iacobo, sic illatam Israeli, vt hoc loco diuinus noster vates testatur.

¶ Quia vastatores dissipauerunt eos. Quia Assyrij euersores affixerunt Iacobū & Israelem, hoc est omnes Iudæorum tribus.

¶ Propagines eorum corruerunt. Hoc est familias & soboles Iudæorum succiderunt. Non solum eorum vineas, hoc est ciuitates, sed earū corruerunt propagines. Est quippe propago vitis ad sobolem suppressa. Metaphora est à vineis sumpta: solent enim ciuitates cum vineis comparari. Ita capite Esaiæ quinto: Vineam facta est dilecto meo in cornu filio olei. Hoc est Hierosolyma condita est in colle excelso & frugifero. Et sextodecimo de Sabama vrbe Moabitarum loquens idem Esaias: Vineam, inquit, Sabama domini gentium exciderunt, & flagella eius vsque ad lesser peruenerunt. Et filius patris familias extra vineam eiectus, & vita priuatus apud Matt. 21. est Christus Deus noster extra Hierosolymam in monte Caluarie occisus: cuius vmbram gesserat vitulus imolatus extra castra capite Leuitici. 16. ad quem alludit Paulus apostolus capite vltimo ad Hebræos, cū ait de Christo loquens: Extra portam passus est: exeamus ad eum extra castra improprium eius portantes.

¶ Clypeus fortium eius ignitus. Particula, eius, refertur ad Nabuchodonosorem regem Babylonis, de quo supra dixerat: Ascendit, qui dispergat coram te. Describit diuinus vates terrorē, magnitudinem, & velocitatem exercitus Babylonici. Sensus est: Scuta magnatū Nabuchodonosoris ita erunt rubra & perpolita, vt ignē ex se emittere videantur. Hoc faciebant Babylonij, vt Niniuitis incuterent metum & terrorem eorumque in præliis oculos obcæarent. Ponitur clypeus pro clypei, singulare pro plurali. Eodem modo cap. 1. lib. 2. Regum: Ibi abiectus est clypeus fortium. Hoc est, in montibus Gelboe fracta sunt, & in tetram proiecta scuta Hebræorū, qui fortitudine pollebāt. Poteris in his duobus locis per clypeū intelligere regem, quia debet esse populi sui clypeus & protector. Acta apud Nabū clypeo fortiam significatur Nabuchodonosor rex Babyloniorum, illo autem loco libri secundi Regum Saul Hebræorum rex. Si quitur enim proximē: Clypeus Saul quasi non esset unctus oleo. Ac si dicat: Clypeus hic de quo loquor, est Saul, qui tibi fuit interfectus & contemptus, ac si non esset rex, nam reges ungi oleo solebant. Ita potest

Esai. 5.
Esai. 16.
Matt. 21.
Leui. 16.
Hebr. 13.
2. Reg. 1.
2. Reg. 1.
1. Re. 15.
16.

test illud Esaiæ intelligi cap. 21. Surgite principes, arripit clypeum. Hoc est, vos o principes Babylonij surgite è mensa, & occidite regem vestrum Balthasarem. Pro quo alij vertunt: Vngite clypeum: id est alium constituite regem: quoniam Balthasar hac nocte interficiendus est. Illud psalm. 46. Quoniam dii fortes terræ vehemēter eleuati sunt: potest etiam verti: Quoniam principes clypei terræ vehementer eleuati sunt. Debet igitur rex ac princeps se pro populo obijcere periculis, cum opus fuerit: & non solum præcedere populum, sed etiam se hostibus opponere instar columinæ nubis, quæ stetit inter castra Ægyptiorum, & castra Israelitarum. Ita se gerere debet erga subditos, quemadmodum pastor erga oues. Non erat huius doctrinæ nescius Aristoteles, qui libro Ethicorum. 8. regem, ait, esse suos instar boni pastoris tractaturum. Et Cyrus Persarum rex dicere solitus erat, similia esse boni regis, & boni pastoris opera: vt ait Xenophon, & refert lib. 3. Brufonius Contursinus. Iulius Cæsar non solebat militibus suis dicere: Facite: sed faciamus. Vt rex apum primus ad labores obeundos ex aluario egreditur: sic princeps & pontifex debet exemplo suo alios ad honestos labores excitare. Ob eam causam dicebat Samuel capit. 12. lib. 1. Regum: Nunc rex graditur ante vos. Et Dauid psalm. 94. non ait: Ite, exultate domino: sed venite, exultemus domino. Et diuus Paulus capite secundo ad Titū: In omnibus, inquit, te ipsum præbe exemplum bonorum operum. Debet etiam rex magnos & paruos, statum secularem & ecclesiasticum inter se coniungere, vt omnes vna concordia conspirent, & concentum seruent. Eam ob causam eum Esaias capite decimonono angulum populorum appellauit. Quemadmodum vnitas cum omnibus se numeris communicat: sic princeps cum omnibus sibi subiectis: pro quibus se debet ictibus calamitatum obijcere. Est enim bonus princeps & pontifex incus, quam plerique varijs ac assiduis malleis contundunt. Id animo percipientes Seneca in libro de clementia: Rex, inquit, existimet reipublicam non esse suam, sed seipsum reipublicam. Et Franciscus Petrarca in libro de remedijs Fortunæ, Rex est seruus publicus. Quam ob causam debet omnibus consulere, omnesque audire. Id quod scriptum est psalm. 19. Domine saluum fac regem, & exaudi nos in die, qua inuocauerimus te, potest etiam verti ex Hebræo: Domine saluum fac regem, qui exaudiat nos in die, qua inuo-

Esai. 21.
Psalm. 46.
Exod. 14.
Aristot.
Xenoph. Brufon.
Similitudo
1. Reg. 12.
Psalm. 94.
Tit. 2.
Esai. 19.
Similitudo
Seneca.
Petrar.
Psalm. 19.

cauerimus eum. Quibus verbis Iudæorum populus à Deo petebat regem, qui eos exaudiret, qui illū alloqueretur. Sed frustra ad ipsum confugientibus præbebit aures, nisi eis iustē & sapienter prouideat. Vnde psalmographus: Psal. 22. Nunc, inquit, reges intelligite, erudimini, qui iudicatis terram. Et Plato quem Panætius Homerum philosophorum vocat, tunc dixit beatas fore respublicas, cū in eis aut philosophi regnarent, aut reges philosopharentur. Quem locum Agapetus ad Iustinianum Cæsarem, & ante illum Marcus Tullius in epistola ad Quintum fratrem, & Valerius Maximus lib. septimo retulerunt. Ne mireris, si aliquando sententias retulero externorum authorum: nam vt ex apibus mel habentibus & aculeum, colligimus mel, aculeum autem fugimus: sic ex infidelibus authoribus salutarem doctrinam percipimus, infidelitatem euitamus. Illi enim gubernatoribus rerum publicarum necessariam esse sapientiam asseueranter affirmarunt. Ob eam causam fictis fabulis memoriæ prodiderunt ingentem perniciem terris attulisse Phaëtonem Solis filium, cū impetrauit à patre, vt vno saltem die gubernaret equos, lucemque terris diffunderet. Non enim tantū varias mundi oras incendio cōbuscit, sed etiam ipse tandē præceps flagrauit. Voluerunt eruditi homines significare exemplo illo, tunc fore regnorum exitium, cū illi qui clauum imperij tenuerint, & gubernacula reipublicæ tractauerint, fuerint sapientia destituti, & de publica vtilitate haudquaquam solliciti. Hi sunt gladij, qui reipublicam interficiunt. Contrā verò principes sapientes, publicum commodum curantes, clypei sunt, qui reipublicam tuentur. Ac Deus qui capite decimonono Apocalypsis dicitur rex regnum, & dominus dominantium, scutum nuncupatur. Ita enim capite Deuteronomij trigesimo tertio scriptum legimus: Qui saluaris in domino, scutum auxilij tui, & gladius gloriæ tuæ. Hoc est beatus es o popule Israelitice, qui protegeris à Deo, qui est clypeus præsidij tui, & gladius, quo tibi comparatur honor, & nominis amplitudo. Et capite. 22. libri. 2. Regum, loquens rex Dauid de Deo: Dominus, inquit, fortis meus, sperabo in eum, scutum meum, & cornu salutis meæ. Cū igitur nomine scuti seu clypei & rex coeli & reges terræ significentur, non est à ratione alienum, vt per clypeū hoc Nahum loco regē Babylonis interpretemur. Habet etiam clypeus alias acceptiones, de quibus videre poteris Origenem in psalm. Origeni.

Plato.
Panætius:
Agapet.
Tullius.
Valerius.
Similitudo
Apoc. 19.
Deut. 33.
2. Reg. 22.

Hieron. Gregor. 36. homilia. 2. Hieronymum in Esaiā. 21. Gregorium in cantica. 4. & 33. Moralium cap. 30. ¶ *Viri exercitus in coccineis.* Hoc est, equites & Babylonij induentur coccineo. Coccum est granum, quod ad purpuram tingendam adhibetur. Vnde vestis coccinea colorem sanguineum, & exuberantiam ruboris refert. Erant viri illi coccinati, ne si quis eorum vulneraretur, ipse aut eius focij terrentur viso sanguine. Vel eo induebantur colore, quod hostium sanguinem sitirent. Ob eam causam mulier illa Apoc. cap. 17. qua significatur Babylon seu mundi confusio, induta erat purpura & coccino: quæ statim dicitur ebria sanguine sanctorum. Ait Vegetius de re militari, milites quondam indutos fuisse coccineis, vt aspectu rubei coloris ad prælium incitarentur. Et cap. 6. lib. 1. Machabeorum proditum est memoriæ ostensum fuisse elephantis sanguinem uarum, & mororū liquorem, quo irritarentur ad præliū. ¶ *Ignæ habena currus in die præparationis eius.* Id est lora curruum tempore præparationis ad dimicationem erunt rubra & limata, colorem ignitum ad radios solis emittentia: Solebant olim curribus falcatis pugnare, quos equi ferebant. Habena sunt lora illa, quæ freno alligantur ad equos regendos. ¶ *Agitatores consopiti sunt.* Agitatores curruum Babyloniorum præ nimia fiducia victoriæ in somnum inducentur. Dormient securi quasi iam capta præda. ¶ *In itineribus conturbatæ sunt quadrigæ.* Scilicet propter earum multitudinem. Sequitur. Collisæ sunt in plateis. Hoc est tot erūt quadrigæ, vt etiam in locis latis & amplis inuicem collidantur. Volentes reges suam ostendere potentiam, multitudine curruum vtebantur in bello. Pharao attulit aduersus Hebræos sexcentos currus electos, vt constat ex capite Exodi. 14. ¶ **Exod. 14.** Loquens Esaias de Babylonicis copijs cap. 5. Rotæ eius, inquit, quasi impetus tempestatis. Ac si dicat: Celerrimæ erūt rotæ curruum Babyloniorū. Ea ratione ductus ait Dauid psal. 19. Hi in curribus, hi in equis: nos autem in nomine Dei nostri inuocabimus. ¶ **Psal. 19.** ¶ *Aspectus eorum quasi lapides.* Erunt Babyloniorum aspectus ira inflammatis prius terrebut facies, quam feriant gladio. Vel hoc ait propter armorum vestiumque splendorem. ¶ *Quasi fulgur a discurrentia.* Significat Babyloniorum aduersus Niniuitas non solum terrorem, sed audaciam & velocitatem. ¶ *Recordabitur fortium suorum.* Nimirum Nabuchodonosor, vt eis scilicet subueniat: nam

nonnulli ex illis interficientur à Niniuitis: Quod exprimit, cum statim ait: Ruent in itineribus suis. Sed alij fortiter urbem aggredientur: & in mœnia eius ascendent ad eam expugnandam. Ideo ait: Velociter ascendent muros eius. Vel recordabitur Nabuchodonosor fortium suorum, vt eos mittat ad muros capiendos: qui præ nimia festinatione impingent in suo incessu, & ad muros festinabunt. Quidam hoc referunt ad regem Niniuitarum, qui recordabatur suorum, quos ad pugnam excitabat: sed ipsi ruentes in prælio fugiebant ad muros suos, vt inde possent tueri. ¶ *Præparabitur umbraculum.* Hoc est, machina ad urbem oppugnandam. Aiunt fuisse testudinem quandam, sub qua delitescabant, qui muros diruebant & dissipabant. ¶ *Portæ fluuiorum apertæ sunt.* Describit urbis expugnationem. Tunc, inquit, frangentur & aperientur portæ illæ urbis Ninæ, quæ fluuiorum appellantur. Vel ita eas vocat, quia per eas instar fluminum solebat hominum multitudo ingredi, egredi, & fluere. Volens Esaias gentium multitudinem & impetum significare, quæ erant ad ecclesiam Christi venturæ, ait cap. 2. Esai. 2. Fluunt ad eum omnes gentes. Fortasse ideo dicuntur portæ fluuiorum, quia iuxta eas fluebant amnes à Tigri fluuiio deriuati: erat enim Niniue iuxta Tigrim, authore Mario Nigro, Marius. Vel præter Tigrim fluebat flumen aliud iuxta portas illas, quæ fractæ fuerunt. Quasi dicat: Capta fuit Niniue ea parte, qua fluminibus alluitur. Iacobus Gœuschelius in libro schematum per portas fluuiorum intelligit pontes, quia per arcus & portas pontium ingrediuntur fluuij. Septuaginta habent: portas ciuitatum. Per fluuium intelligunt ciuitatem, quæ instar fluentis aquæ nunquam quiescit, nec in eodem statu consistit. Vtuntur autem plurali pro singulari. ¶ *Templum ad solum dirutum.* Aiunt templum hoc fuisse idolo Niniuitarum dedicatum, quod vocabatur Nefrach, vt constat ex cap. 19. lib. 4. 4. Re. 19. ¶ *Regum: quod Babylonij funditus euerterunt.* ¶ *Miles captiuus ductus est.* Hoc est, milites Niniuitici erūt capti, & ad Nabuchodonosorem adducti. Ponitur præteritum pro futuro: & singulare pro plurali. Tu autem aduerte: apertæ sunt portæ, & templum cecidit, & milites capti ducti sunt Babylonem: quia cum sensus nostri qui sunt animæ ianua, hostibus ipsius aperiantur, cadunt omnia spiritualia: & nos qui quondam milites strenui eramus, capimur à demone, mundo, & carne, & captiui ducimur in

Jerem. 9. In æternam confusionem. Ob eam causam ait Ieremias cap. 9. Ascendit mors per fenestras nostras. ¶ *Ancillæ eius minabatur.* Subaudi à Babylonijs. Aiunt nonnulli sumi hic minari pro terreri minis, vt sit sensus: Babylonij victoria inflati terrorem inferent ancillis Niniuiticis, quas minis insequentur. Sed quia minare significat ducere, germanus sensus est. Puellæ Assyriæ captivæ ducebantur. Et ducebantur habent septuaginta interpretes: & verbum Hebraicum nahag ducere significat, quo hic vitur Nahum. Hieronymus, Theodoretus, Remigius, Albertus Magnus, & alij nonnulli per ancillas hoc loco intelligunt vicos, villas & castella. Nam ex consuetudine Hebrææ linguæ oppida ea quæ vbi regis parent, eius ancillæ appellantur. Quod etiam Gœuschelius in libro schematum obseruauit. Sed licet hoc sit verum, meo tamen iudicio non solum hoc loco, sed alijs propè infinitis ancillæ in sensu literali pro fœminis sumuntur. ¶ *Gementes vt columbæ.* Non audebunt coram hostibus clamare, & flebiles voces emittere, sed instar columbarum gement intra se. Ita capite Esaiæ. 59. Quasi columbæ meditantes gememus. ¶ *Et Niniue quasi piscina aquarum aquæ eius: ipsi verò fugerunt: state, state: & non est, qui reuertatur. Diripite argentum, diripite aurum. Et non est finis diuitiarum ex omnibus vasis desiderabilibus. Dissipata est, & scissa, & dilacerata, & cor tabescens, & dissolutio geniculorum, & defectio in cunctis renibus, & facies omnium eorum sicut nigredo olle. Vbi est habitaculum leonum? & pascua catulorum leonum? Ad quam iuit leo, vt ingrederetur illuc: catulus leonis, & non est, qui exterreat? Leo cepit sufficienter catulis suis, & necauit leonis suis, & impleuit præda speluncas suas, & cubile suum rapina. Ecce ego ad te, dicit dominus exercituum: & succendam vsque ad fumum quadrigas tuas: & leuinculos tuos comedet gladius. Et exterminabo de terra prædam tuam: & non audietur ultra vox nuntiorum tuorum.* ¶ *Et Niniue quasi piscina aquarum.* Quidam totum hoc caput à principio ad hunc vsque locum de euerfione Hierosolymæ explanauit. Sed nisi meæ me fallit opinio, non de Hierosolymæ, sed de Ninæ expugnatione & vastitate intelligitur. Nam hoc esse institutum Nahum asseruit ipse primo capite dicens: Onus Niniue: & modò asserit, cum ait: Et Niniue quasi piscina aquarum aquæ eius. Locutus fuerat proximè de militum ac ancillarum Ninæ

calamitate & pernicio, nunc de eiusdem urbis euerfione vaticinatur. De qua Sophonias. 2. ita ait: Extendet Deus manum suam super Aquilonem, & perdet Assur: & ponet speciosam in solitudinem, & in inuium, & quasi desertum. Vbi per Assur intelligitur Assyriorum rex, per speciosam autem ciuitas Nina: quam hic piscinam vocat Nahum. Comparat eam cum piscina, ciues autem eius cum aquis, quos ait ob iram Babyloniorum fugisse. Nam in vastitate illa acerbissima multi ex Niniuitis se in fugam contulerunt. Vt aquæ piscinæ infructuosæ sunt: sic habitatores Ninæ inutiles erant. Ob eam causam non cum aquis fontium, nec fluuiorum comparantur, sed cum aquis paludum & piscinarum inutilibus ad potum, vbi boni pisces non nutriuntur. Dicitur enim piscina à piscibus per antiphrasim, quod pisces non habeat: etiam si lacus vbi coërcebantur pisces, vocentur piscinæ à Varrone. Sumi autem aquas pro hominum multitudine indicat illud psalm. 20. Vox domini super aquas. Et illud Apocalypsis. 17. Aquæ quas vidisti, populi sunt, & gentes, & linguæ. Vt enim aquæ mobiles sunt, hac atque illac vagantes: sic populus nullam habet firmitudinem, nullam constantiam. ¶ *State, state.* Hoc est subsistite. Verba sunt, quibus Babylonij Niniuitas fugientes alloquebantur. Sed quia Niniuitæ nec sistere, nec reuerti volebant, adiungit Nahum: Et non est, qui reuertatur. Pro quo septuaginta habent: Non erat, qui respiceret. Verbum enim Hebraicum vtrunque significat & reuerti & respicere. Describit irreuocabilem Niniuitarum fugam. Fugiebant Babylonios, cum se ipsos potius fugere deberent. Nos autem à nobis ipsis, potius quam à corporis hostibus fugiamus. Stoici negant fugam cadere in virum sapientem, quem aiunt nunquam esse ab hostibus declinatū. Idemque aiunt multi, qui Christiani censentur, asserentes esse huiusmodi fugam inter scelera numerandam. Sed longè falluntur opinione. Iacobum enim omni sapientia & nobilitate præstanti scimus à fratre suo Esau fugisse, & Mosem miris laudibus celebratum ad Madianitas metu Pharaonis secessisse, & Dauidem impij Saulis insidias declinare, se ad Amalecum contulisse, & in solitudine in foueis & speluncis se occultasse. Magnus Elias mortuorum excitator sese abdidit ob metum Achabi, & mandauit fugæ ob minas Iezabelis, quo tempore centum diuini vates quasi ad eadem

Soph. 2.

Similitudo

Varro.

Psalm. 20.

Apoca. 17.

Similitudo

Genes. 27.

Exod. 2.

1. Reg. 19.

2. Reg. 17.

3. Reg. 17.

1. Reg. 18.

2. Cor. 11. fese in speluncas apud Abdiam abstruserunt. Diuus Paulus vas electionis Damasci in sporta è mœnibus demissus dum ad mortem quæretur, fuga vitam quæsiuit. Et Christi discipuli mundi doctores ob metum Iudæorum latebras & recessus cum opus esset, quærebant. Et ipse magister cœlestis Christus Deus noster apud Matt. 10. Cum persequerentur vos, inquit, in ista ciuitate, fugite in aliam. Et ipse in pueritia cum matre sua sanctissima, & diuo Iosepho fugit in Ægyptum. Et postea in ætate perfecta cum homines doceret, & cœlestem prædicaret doctrinam, insidias Iudæorum, quando opus erat, declinabat. Quare bene possumus fugere hostium iram, & ab hominum cœtu abduci, vt eorum insidias declinemus. Sed cū opus fuerit mori pro Christo, debemus eius honorem vitæ nostræ antepone, sanguinem libenter fundere, & omnes mundi cruciatus hilari vultu, alacriq̃ue animo propter Deum tolerare. Cū autem nos ab hominum insidijs abduxerimus, ad Deum debemus confugere tanquam ad arcem tutissimam, qui nos abscondet, & eruet. Illum enim alloquens regius ac diuinus vates psalm. 30. Abscondes eos, inquit, in abscondito faciei tuæ à conturbatione hominum. Seu vt etiam traduci potest: à societate hominum. Beatus ille est, quem Deus segregat ab hominum cœtu, & ad solitudinem animiq̃ue tranquillitatem ducit.

Psal. 30. ¶ *Diripite argentum, diripite aurum.* Verba sunt, quibus Babylonij se vicissim ad prædam hortabantur. Et statim prædixit noster diuinus vates fore, vt Babylonij asportarent in patriam suam vasa multa pretiosa, amplissima spolia, infinitas diuitias. Diximus cap. 1. nomine Ninæ intelligi mundum: quam ob causam eius opes, nimirum eloquentiam, philosophiam & historiam possumus diripere ab externis scriptoribus, easq̃ue ad Dei cultum & honorem referre, Israelitas illos imitantes, qui pretiosa vasa & mōnilia ab Ægyptijs abstulerunt, quæ diuino numini dedicarent. Etenim ex verborum elegantia, multarumq̃ rerum cognitione efflorescat & redundet oportet oratio.

Exod. 12. ¶ *Non est finis diuitiarum.* Hoc est, infinitæ erant in ciuitate illa diuitiæ. Magnæ erant respectu aliarum ciuitatum, non absolute. Nam magnâ in exiguo qualiter explicentur, non intelligo. Qui fieri potest, vt in tam parua terra quæ puncto comparatur, magnæ sint diuitiæ, magna gaudia?

¶ *Ex omnibus vasis desiderabilibus.* Alij vertendū putant. Onusta erat omnibus valis pretiosis.

Sed omnibus illis fuit spoliata: & propter illa euerfa. Pende, quam parum profuerint Niniuitis diuitiæ, & quantum detrimenti illis attulerint. Quemadmodū pini nucibus illis onusta, quas pineas vocamus, percutiuntur sæpe lapidibus & iaculis: quod illis non accidit, quæ fructus non ferunt: sic homines quanto ditiores sunt, tanto pluribus contentionibus & periculis sunt obiecti: quod pateant multa in eorum vita, quæ, vt aiunt, Fortuna feriat: quibus pauperes liberantur. At plerique mortales auiditate incensi detestantur paupertatem. Ea ratione ductus Seneca eam bonum odibile appellauit. Sed paupertas illa quam maximè laudamus, est voluntaria, qua regnum cœlorum comparatur: iuxta illud seruatoris nostri apud Matthæum quinto: Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Si Niniuitæ diuitias inter pauperes distribuissent, non eas amitterent. Nullus est tutior thesaurus, quàm elemosyna pauperum, vbi diuites possunt opes suas recondere & conseruare. Capite septimo ait Ecclesiasticus: Pauperi porrige manum tuam, vt perficiatur propitiatio & benedictio tua. Et vigesimo nono: Conclude elemosynam in sinum pauperis: & hæc pro te exorabit ab omni malo: elemosyna viri quasi facculus cum ipso. Hoc ideo ait, quia dans vnum, faccum habet, quo centum recipit. Nam vt ait Salomon capite Prouerbiorum decimonono: Fœneratur domino, qui miseretur pauperis. Et dominus Iesus apud Matthæum. 19. Centum plum accipiet, & vitam æternam possidebit. Et apud Lucam. 12. Date elemosynam, facite vobis facculos, qui non veterascunt. Et quarto: Date, & dabitur vobis. Hoc debent concionatores diuitibus suadere & inculcare. Quemadmodum terra sterilis tacta cithara Mineruæ, vt eruditi homines fictis fabulis memoriæ prodidere, produxit oliuam plenam oleo: sic aliquando diuites auari tacti musica diuinorum verborum fructum ferunt elemosynæ & pietatis. Et ita à Deo liberantur: ait enim Dauid psal. 40. Beatus qui intelligit super egenum & pauperem: in die mala liberabit eum dominus. Niniuitæ autem non fuerunt liberati, quia auaritiæ & cupiditatis stimulis incitati, non solum non largiebantur sua, sed rapiebant aliena: & deteriores in dies fiebant, Multi paupertate laborantes ad normam rationis dirigunt vitam, qui postea diuitijs affluentes remittunt nuntium virtuti. Vt apra & suavis fistula seu tibia si est vacua, dulcem reddit sonum, repleta autem puluere & terra nihil sonat: sic multi

Similitudo

Seneca

Matth. 5.

Eccles. 7.

Eccle. 29.

Prou. 19.

Matth. 19.

Luc. 12.

Luc. 4.

Similitudo

Psal. 40.

Similitudo

multi in egestate dulcem virtutum sonitum fundunt, qui cum postea ingentes consequantur diuitias, omnino obmutescunt.

¶ *Dissipata est, & scissa, & dilacerata.* Nimirum Nina à Babylonijs, qui eam spoliauerunt, ceciderunt, & penitus vastarunt. Pro dissipata est, poteris traducere, nudata est, seu spoliata est, ab opibus scilicet suis. Hæc de vrbe: nunc de ciuibus.

¶ *Cor tabescens.* Describit ciuium Ninæ timorem, mœrorem, & imbecillitatem in vrbe expugnatione. Sensus est: cor eorum liquefiet vt cera ad solem: genua dissoluentur, & præ trepidatione collident sese: renes debilitabuntur: & facies præ nimio dolore, & fumo incendij nigrore afficiuntur. Idem ait de Babylonijs in eorum pernicie capite. 13. Esaias.

Esai. 13. ¶ *Vbi est habitaculum leonum?* Ita appellat Ninā, quod in ea habitassent homines superbi, qui se de robore & fortitudine iactantes seipso leones vocabant, & filios suos catulos leonū. Irrisio est, & ironia Babyloniorum in Niniuitas insultantium. Vel per leones intelligit oppressores, prædones, grassatores, & tyrannos: & per leuculos filios & famulos eorum. In hanc significationem sumitur leo capite Ezechielis. 19. In medio leunculorum enutriuit catulos tuos, & eduxit vnum de leunculis suis: & leo factus est: didicit prædam capere, hominēq̃ comedere. Et quarto Iob: Rugitus leonis, & vox leonæ, & dentes catulorum leonū contriti sunt. Et Prouerbiorum octauo: Leo rugiens, & vrsus esuriens princeps impius super populum pauperem. Et psalmo. 7. Ne quando rapiat vt leo animam meam. Vel vt potest etiā traduci: Ne fortè dilaniet vt leo vitam meam. Aliās sumitur leo pro animi nobilitate & fortitudine. Quam ob causam Salomon sculpi iussit leones in basibus ædificij. Et in numo Neruæ Traiani claua insidet in capite leonis: vbi per clauam robur corporis significatur, per leonem animi fortitudo: quia in principe & duce cum viribus corporeis sunt animi vires copulandæ.

¶ *Ad quam iuit leo.* Subauditur Nabuchodonosor Babyloniorum rex, qui se ad urbem illam contulit oppugnandam. Ita eum vocat Ieremias cap. 4. populum Israeliticum alloquens: Ascendit, inquit leo de cubili suo, & prædogenitium se leuauit: egressus est de loco suo, vt ponat terram tuam in solitudinem. Cubile Nabuchodonosoris fuit Babylon, vnde exiuit Iudæam vastaturus.

¶ *Catulus leonis.* Quem leonem vocauit, vocat

Esai. 13.

Ezech. 19

Iob. 4.

Prou. 8.

Psal. 7.

3. Reg. 7.

Ierem. 4.

modò leonis catulum, quod non solum esset tyrannus, sed etiam tyranni filius.

¶ *Leo cepit sufficienter catulis suis.* Hoc est, Nabuchodonosor cepit spolia, quæ suis filijs & familiaribus sufficerent. Suppeditaui illis diuitias, quas ex præda & manubijs cumulauit. Sequitur: Et necauit leonem suis. Id est, & interfecit Niniuitas, vt illis filias suas educaret. Metaphora est sumpta à leone, qui interficit animalia, vt eorum carnes catulis suis impertiat. Per leonem poteris eius vxores & concubinas intelligere. Nam Michael Bizantius meretrices quas Bizanzæ corpus ait habere leoninum, vt eas indicet rapacitatem & imperium in amatores exercere. Sed iuxta Corinthum tumulus fuit Laidis petulantis mulieris, cui leonæ simulachrū appositum videbatur.

¶ *Et impleuit præda speluncas suas.* Hoc est aulas & ciuitates suas impleuit spolijs. Ita Esaias de Nabuchodonosore loquens: Rugitus, inquit, eius vt leonis, rugiet vt catuli leonum: & frendet, & tenebit prædam, & amplexabitur: & nō erit, qui eruat. Totum hoc à verbis illis: Ad quam iuit leo: vsque ad hunc locum potest de rege Assyriorum explicari, qui vt cap. 19. libr. 4. Regum scriptum legimus, Ninam coluit, & reges multos vicit, & spoliavit.

¶ *Ecce ego ad te, dicit dominus exercituum.* Subauditur, venturus sum o Nina. Sensus est: Tu hæc tenus alias vrbes vincebas, euertebas, & spoliabas: at nunc vinceres, euerteris, & spoliaberis. Dicitur aliquando Deus ad nos venire, cū nos punit. Eodem modo vaticinans Ieremias cap. 51. de Babylonis exitio inducit Deum ita loquentem: Ecce ego ad te mons pestifer, dicit dominus. Appellat Babylonem montem, non quod esset in monte sita, erat enim in campis planicie, vt ait lib. 16. Strabo: sed quod esset excelsis muris munita: vel quod mons esset vitorum. Aduerte: venerunt Babylonij aduersus Ninam, eius quadrigas succenderunt, & totam urbem ad vastitatem vocarunt: & Deus hoc loco tribuit totum hoc sibi ipsi, quia sine eius voluntate factum non fuit. Rapuerunt latrones pecora Iob, & ille dicebat: Dominus abstulit. Abstulit autem, non quatenus fuit culpa, sed quatenus fuit poena. Homerus ait dimisisse Deum ex cælo in terras admirabilem carnem: per quam Macrobius in commentarijs in somnium Scipionis intelligit diuinam providentiam, & connexionem rerum creaturam cum creatore, qui est prima causa, sine qua nihil fit: qui omnia facit aut per se, aut per causas secundas.

Bizanzæ

Esai. 51

4. Re. 19

Ierem. 51

Strabo

Iob. 1.

Homerus

Macrobius

Succent

¶ *Succendam usque ad fumum quadrigas tuas.* Pro usque ad fumum habent nonnulli codices: Vique ad summum: sed vitiose: loquitur enim de fumo igni admisto terribilis incendij, quo Niniuitarum quadrigæ absumptæ fuerunt. Acti dicat: Succendam igne fumante currus tuos. Vocabulum enim Hebraicum & Græcum fumum significat, non summum. Tu quæ fumum vanitatis colebas, usque ad fumum ignis incenderis. Vanitatem Assyriorum voluit fortasse notare Nahum. Nimia vanitas excludit homines à regno cælorum. Hoc vult David psalm. 23, indicare, cum ait: Quis ascendet in montem domini, aut quis stabit in loco sancto eius? Innocens manibus, & mundo corde, qui non accepit in vanum animam suam. Pro quo poteris traducere ex Hebræo: Qui non exultit in vanitatem animam suam. De illa vanitate loquitur, quæ claudit iter ad æternas sedes metium beatorum.

¶ *Et leunculus tuos comedet gladius.* Hoc est, & filij tui gladio hostium interficientur. Vel gladium vocat diuinæ iustitiæ feueritatem & vltionem. Ita potest illud Esaiæ capite primo intelligi: Gladius deuorabit vos. Sumitur etiam gladius pro manu & potestate decimo octauo Exod. 18. Exodi, vbi ait Moses: Deus eruit me de gladio Pharaonis. Pro quo septuaginta interpretes habent *ex manu*, hoc est de manu & potestate. Gladio doloris significatur acerbissima doloris magnitudo, vt Luc. 2. Tuâ ipsius animâ doloris gladius pertransibit. Gladius spiritus est verbu Dei; vt ait sexto ad Ephesios diuus Paulus. De illo intelligitur locus ille capitis. 3. Canticorum: En lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israel, omnes tenentes gladios. Lectulus Salomonis est ecclesia Christi, vbi ille dicitur quiescere & cubare, quam custodiunt doctores, concionatores, & pontifices animorum fortitudine septi, & verbo Dei muniti. De lectulo illo dictum fuerat cap. 1. Lectulus noster floridus. Nam arbores florentes solent ferre fructum. Quibus verbis significatur fidelium in ecclesia propagatio: quam viri sapientes gladio verbi Dei tuentur. Sed gladius hoc Nahum loco sumitur pro cruenta Babyloniurum fira: & comedere pro occidere & consumere, vt psalm. 77. Iuuenes eorum comedit ignis. Vbi Augustinus, & Casiodorus, & Petrus Lombardus per ignem intelligunt iram hostium in bello. Et psalm. 78. Quia comederunt Iacob, & locum eius desolauerunt. Hoc est, quia Babylonij interfecerunt Hebræos, & Hierosolymam funditus de-

leuerunt: quæ erat eorum locus. Vbi pro loco quidam vertunt habitationem: Hieronymus autem & Nebienfis decorem: vocabulû enim naueh Hebraicum omnia hæc significat: quæ omnia Hierosolymæ olim florentissimæ Iudæorum vrbi conueniunt. De varijs gladij acceptionibus vide Arnobium in psalm. 9. & 26. Tertullianum aduersus Iudæos, Aretâ in Apocalypsim. 2. Basilium in psalmum. 7. Bedam in Genesim. 3. Philonem. 2. allegoriarum.

¶ *Exterminabo de terra prædam tuam.* Hoc est, auertam de terra rapinam tuam: non enim amplius furta facies, non aliena compilabis. Vel sic: Ego o Niniue ciues tuos qui viui euaserint ex bello, proijciam de terra hac in Chaldæam: eruntque præda Chaldæorum: & in perpetua ignominia versabuntur. Quemadmodum Niniuitæ fuerunt Babyloniurum spolia: sic impij sunt dæmonum præda: quos Deus tandem de terra relegat in tetram damnatorum regionem, vbi æternis cruciatibus torqueantur. Latus qui lapides excindit, & polit, atque ad ædificij accommodat extructionem, si illos inuenit asperos & resilentis, nullamque admittentes culturam, relinquit eos, & in locum aliquem vilem proijcit. Sic Deus vult nos bonis inspirationibus ad ecclesiæ lux sanctæ ædificium accommodare, & perpolire: sed si ei resistimus & obstat, relinquit nos, & ad infimû quendam proijcit locum, hoc est ad sceleratorum regionem, vbi inepti lapides in eternum cruciantur. De illis ait dominus apud Matt. 8. Eijcientur in tenebras exteriores: tibi erit fletus, & stridor dentium. Quidam tolluntur de terra: alij in eorum locum succrescunt. Quidam nascuntur: alij è vita decedunt: terra autem immota manet veluti theatrum, in quo hæc veluti comedia peragitur. Id voluit Salomon capite Ecclesiasticis primo his verbis significare: Generatio præterit, generatio aduenit: terra autem in æternum stat.

¶ *Non audietur ultra vox nuntiorum tuorum.* Id est non audient deinceps oppida tua & ciuitates tibi subiectæ nuntios tuos tributa exigentes, homines terrentes, & Deum execrantes. Hoc fortasse ait propter Rabfacem ducem exercitus Sennacheribi, qui iuxta muros Hierosolymæ diris maledictis verum Deum lacepsiuit, vt capite decimo octauo. 18. libro quarto Regum. & 35. Esaiæ literæ diuinæ testantur. Solebant Assyrij nuntijs & præconibus eas vrbes minis, ac execrationibus in Deum & homines terrere, quas ad ditionem suam inuitabant. Vel sic: Non audientur post hac voces nuntiorum

Hieron. Nebienf.

Arnobius. Tertull. Aretas. Basilius. Beda. Philo.

Similitudo

Matth. 8.

Ecclesi.

4. Re. 18. Esai. 36.

Psal. 23.

Esai. 1.

Exod. 18.

Luc. 2.

Ephes. 6. Cant. 3.

Cant. 1.

Psal. 77. August. Casiod. Lombard. Psal. 78.

tiorum tuorum opera tua laudantium. Huic expositioni fauet translatio septuaginta interpretum, quæ habet: Non audientur ultra opera tua.

¶ *Observationes ex Hebræo in caput secundum.*

Ascendit qui dispergat coram te. Pro ascendit est in Hebræo: *halah*, quod verbum ascendere significat, vt Canticorum. 3. Quæ est ista, quæ ascendit per desertum sicut virga sumi ex aromatibus myrrhæ & thuris. Vel vt potest etiam traduci: sicut columna sumi suffita myrrha & thure. Vnde holocaustum cuius fumus ascendebat sursum, vocatur Hebræicè *halah*. Et quia fumus sursum ascendens dissipatur, & euanescit, sumitur hoc verbum pro dissipari, succidi, & euanescere. Sed aliquando pro conserere, vt cap. 14. Zacharia: Apprehendet vir manum proximi sui, & conseretur manus eius super manum proximi sui. Hoc est, habebunt amici manus colligatas præ timore malorum, quæ tunc superuenient. Quod potest ita etiam traduci: Apprehendet vir manum socij sui: & ascendet manus eius super manum socij sui. Acti dicat: Peter tunc homo auxilium ab amico suo: sed huius modi auxilium abibit in auras, & inftar sumi ascendens euanesceat: frustra tunc petent homines auxilium ab amicis suis: nam præsidium humanum nihil contra Dei consilium valebit. Sumitur manus pro auxilio, vt Deuteronomij. 15. Vt aperias manum fratri tuo. Et tertio libri secundi Regum: Erit manus mea tecum. Quare potest tota hæc oratio Nahum ita verti: Peribit seu euanesceat disperfor coram te: custodi munitionem, considera viam, confirma lumbos, roborata fortitudinem valde. Verba sunt diuini vatis, quibus prosequitur exitium Sennacheribi regis Assyriorum, & liberationem Iudææ, de qua in fine prioris capitis vaticinatus fuerat. Continuat vaticinationem suam connectens præsentia præcedentibus: acti dicat: Peribit, & in ærem ascendens sicut fumus euanesceat ante oculos tuos o Iudæa impius ille oppressor Sennacheribus, qui te ad exitium & vilitatem vocauerat. Tu custodi munitionem tuam: hoc est, ne relinquas Hierosolymam urbem tuam munitam. Considera viam, qua venerunt Assyrij te

Cant. 3.

Zach. 14.

Deute. 15. 2. Reg. 3.

oppugnaturi, quia non ea venturi sunt postea: quin potius nocte vna interficientur. Eam ob causam recipe animum, confirma lumbos præ timore debilitatos, & esto animo forti & constante. Hæc potest esse huius orationis intelligentia iuxta literam Hebraicam, quæ Sennacheribum cum fumo in ascensu suo deficiente comparauit: iuxta illud psal. 36. Inimici domini mox vt honorificati fuerint & exaltati, deficientes quemadmodum fumus deficient. At septuaginta interpretes multo aliter transtulerunt: ita enim habet: *in faciem tuam*, exuens de tribulatione. Acti dicat diuinus vates: Ascendet ad te Christus in ecclesia sancta, ascendet ex mortuis obruens eum, qui mortis habebat imperium, & teque in faciem insufflando fauore prosequetur, & spiritum sanctum tribuet. Hoc impletum fuit, quando Christus seruator noster post reditum ad vitam discipulis suis apparuit: & vt ait cap. 20. Ioannes, insufflauit, & dixit eis: Accipite spiritum sanctum. Ita locum huius Theodoretus interpretatur. Dei insufflatione eius fauor & gratia significatur. Videns Ezechiel. 37. campum plenum ossibus hominum mortuorum dixit ex Dei præcepto: Veni spiritus, & insuffla super interfectos istos, & reuiviscant. Ex ita factus est. Campus plenus ossibus est modicus plenus peccatoribus, qui ob mortifera scelera mortui dicuntur: sed possunt Dei insufflatione & gratia ad vitam redire: quemadmodum ossa illa redierunt. Volens saluator noster apostolis suis gratiam largiri, insufflauit in eos: qua in re voluit ostendere, vt ibi Cyrillus Alexandri nus obseruauit, se esse Deum illum, qui in creatione primi hominis inspirauit in faciem eius spiraculum vite. Ac voluit eorum illa insufflationis sanctas ecclesie certimonias approbare. Quemadmodum vt liberaretur Hierosolyma, fuit crudelis dominatus Sennacheribi per Deum ablatas: sic vt liberaretur ecclesia, fuit diaboli tyrannis per Christum extincta. Eam ob causam in fine superioris capitis ecclesie nomine Iudææ significata ob salutem, & Christi gratiam exultanti dictum fuit: Celebra Iudæa festiuitates tuas. Ne miseris, si pro obliuione dicam verbi posse munitionem: nam in Hebræo est *metsurah*, à verbo *tsur*, quod significat obidire & munitio. Vnde nomê hoc obliuionem significat & munitionem. Priorem significationem fecutus est Latinus noster interpres, posteriorem Vatablus, Pagninus, & Pagnin. Brixianus. Et quia ab hoc verbo derivatur nomen

Psal. 36.

Ioan. 20.

Theod. Ezech. 37.

Cyillus.

Vatabl. Pagnin. Brixian. men

meum in die belli. Hoc est, domine Deus fortitudo, in qua sita est salus mea, tu protegis caput meum in tempore belli: tu es mihi loco galæ, ne ab hostibus percutiar.

Templum ad solum dirutum. Septuaginta habet: Regalia ceciderunt. Alij: Palatiū ad solum deiectum fuit. Quod idem est. Nomen Hebraicū est חַלְמַל hacal, quod aulam significat & templum. Eo utitur Ieremias capite. 7. cū ait. Nolite confidere in verbis mendacij dicentes: templum domini templum domini, templum domini. Ter illud nominabant & repetebāt ad maiorem verborum suorum confirmationem. Vel quia ter in anno ad illud ingredi tenebantur Iudæi. Vel quia tres habebat partes nimium porticum, corpustēpli, & oraculum. Vel ideo ter Dei templum nominabant, vt simulant religionem. Antiqua est in mundo falsa virtutis ostentatio, quæ hypocrisis appellatur.

Similitudo. Eruditus artificio simulationis est angelus pictus, qui alas habens non volat: cereos manib⁹ tenens non illuminat: qui videtur cælum respicere & contemplari, cū nec illud respiciat, dec cōtempletur. Primus hypocrita, vt Chryso-

Chryso. stostomus annotauit, fuit diabolus, qui Heuam in horto amœnissimo fecellit. Cæterum in diuinis literis tēplum sumitur pro aula, pro æde idoli, pro templo Salomonis, pro ecclesia: quarum significationum exēpla passim reperiuntur. Sumitur etiam pro corpore, vt capite Malac. 3. Statim veniet ad templum suum dominator, quem vos queritis. Hoc est, statim filius Dei assumet corpus humanū. Hoc est tēplum illud, de quo ipse dixit apud Ioan. 2. Soluite tēplum hoc, & in tribus diebus excitabo illud. Ac statim euangelista ostendit locutum fuisse Christum de templo corporis sui.

Et miles captiuus ductus est. In Hebraico pro milite est חַלְמַל: hutfab, pro quo in paraphra si Chaldaica est regina. Ac ita habet Brixianus Existimant nonnulli esse proprium reginæ nomen. Quam ob causam Pagninus traduxit: Et Hutfab regina captiua ducta est. Deducitur vocabulum hoc à iatsab, quod significat astare. Ideo nonnulli transferunt ex Hebræo: Et astas captiua ducta est. Ac per astantem intelligunt reginam, quod ad regis dexteram solita sit astare, iuxta illud psal. 44. Astitit regina à dextris tuis in vestitu deaurato. Huic interpretationi congruit mirum in modum quod sequitur: Et ancillæ eius minabantur. Significat etiam verbum hoc stare. Vnde matsab significat stationem & aciem militum, & ipsos milites. Et aiunt idem significare hutfab. Quare

potest verti locus hic Et aciēs captiua ducta est. Pro quo Latinus noster interpres transtulit: Et miles captiuus ductus est. Vt sit singulare pro plurali, miles pro militibus, siue pro acie militum. Postremò verbū hoc significat substare & subsistere: quā ob rē nomē hutfab substatiā significat. Ea ratione moti septuaginta transtulerunt: Et substantia reuelata est. Hoc est, opes Niniuitarum apertæ sunt: & eorum reconditi thesauri Babylonij expositi, & direptioni commissi. Sed quia pro ductus est, in Hebræo est verbū halah, quod significat uocare, terminare, & consummere, vt psal. 101. Ne reuoces me in dimidio dierum meorum. Hoc est, ne me succidas & interficias in medio ætatis meæ: existimat Rabbi Ioseph Chimhi hunc versum Nahum hanc habere intelligentiam: Milites captiui mortui sunt.

Dissolutio geniculorum. Vocabulum פִּשְׁפִּישׁ phic, pro quo septuaginta verterunt & Hieronymus dissolutionem: significat etiam offensionem. Quod huic quoque conuenit loco: nam timentium genua se inuicem offendunt & collidunt. Deriuatur à verbo פִּישׁ quod significat offendere, dissoluere, ruere, educere, haurire. In hac vltimā significatione sumitur capite Prou. 8. Qui me inuenerit, inueniet vitam, & hauriet salutem à domino. Vel vt etiam verti potest ex Hebræo: Et educet voluntatem à domino. Hoc est, assequetur à Deo quicquid voluerit: iuxta illud psalmi. 144. Voluntatem timentium se faciet dominus.

Argumentum cap. 3.

Amētatur diuinus vates Ninæ calamitatē & euerisionem, eiusq; nefaria scelera, propter quæ erat euertenda. Describit exercit⁹ Babylonici impetū & audaciā, & Niniuitici ignauiam & imbecillitatē. Ostēdit spē nostrā nō in auxilio mundi, qui vana quædā nobis & inania pollicetur, sed in Deo esse collocādam, à quo est vera salus, qui ad seipsum confugientes tuetur & consolatur.

Caput tertium.

Væ ciuitas sanguinum, vniuersa mendacij, dilaceratione plena: non recedet à te rapina. Vox flagelli, & vox impetus rotæ, & equi frementis, & quadrigæ feruentis, & equitis ascendentis. Et micantis gladij, & fulgurantis hastæ, & multitudinis interfectæ, & grauis ruina: nec est finis cadaverū: & corrūet in corporib⁹ suis. Propter multitudinē fornicationū meretricis speciose & grate,

grate, & habentis maleficia, quæ vendidit gentes in fornicationibus suis, & familias in maleficijs suis. Ecce ego ad te, dicit dominus exercituum: & reuelabo pullendam tuam in facie tua: & ostendam in gentibus nuditatem tuam, & regnis inominiam tuam. Et proijciam super te abominationes, & contumelijs te afficiam, & ponam te in exemplum.

Explanatio.

Væ ciuitas sanguinum. Postquam superioribus duobus capitibus prædixit Ninæ ciuitatis euerisionē: nunc ostendit eius causas esse crudelitatem, homicidia, mendacia, fraudes, rapinam, discordiam, libidinem, idolorum superstitionem, veneficia, & incantationes. Ostendit rectam esse diuinam iustitiam, quæ huiusmodi flagitia horribilibus supplicijs affecerit. Tangens autem primam causam: Væ, inquit, ciuitas sanguinū. Hoc est, væ tibi popule Niniuitice effusor sanguinis in nocētis, infinitis cædib⁹ coinquinata. Cū populus ille multas regiones oppugnaret, multa millia hominum interficiebat. Bellū inferebat quiescētib⁹, vt eorū veteres illibatascq; diuitias in profundissimum cupiditatum suarum gurgitem profunderet. Sumitur sanguis pro cæde & homicidio, vt psal. 50. Libera me de sanguinibus Deus Deus salutis meæ. Ita appellat Dauid detestabile homicidij flagitium, quod in cæde Vriæ cōmiserat. Ita locum illum intellexisse videtur Ioannes Campensis, cuius paraphrasis habet: Libera me ab homicidio Deus, o Deus author salutis meæ. Vel per sanguines intelligit illic diuin⁹ vates omnia peccata, quæ trahuntur ex carne peccato originali infecta. Vnde caro & sanguis, vt ait apostolus cap. 1. 5. prioris ad Corinthios: regnum Dei non possidebunt. Hoc est, peccata quæ de carnis & sanguinis corruptione proueniunt. Ita Augustin. Aurelius, & Rufinus Aquileiensis locum illum interpretantur. Ioanēs Reuchlinus in lexico explicans locum illū inquit: Libera me de sanguinibus, idest de pœna sanguinis. Sciebat enim scriptum esse capite Genesis. 9. Quicunque effuderit humanum sanguinem, fundetur sanguis illius. Remigius Antisiodorensis per sanguines loco illo psalmi intelligit concupiscentias carnis, quibus Dauid liberari cupiebat. In hunc modū intelligi potest illud Ioannis.

cap. Qui non ex sanguinibus, nec ex voluntate carnis, nec ex voluntate viri: sed ex Deo nati sunt. Præterea sumitur sanguis pro idolorū victimis, quarū sanguinē infideles fundere solebant. Gloriabantur sanguine animalū, quæ simulachris sacrificabāt: de illo loquebantur: in eo spē suā collocabāt. Ita intelligitur id, quod ait apud Zachariam Deus capite. 9. Auferā sanguinem eius de ore eius. Hoc est, delebo idolorum cultū, & victimas. Quod statim explicat, cū ait: Abominationes eius de medio detiū eius. Abominationes appellantur hostiæ in honorē idolorū mactatæ. Potest igitur sensus horum verborum Nahum esse: Væ tibi ciuitas sacrificijs falsorū deorum dedita. Viri sanguinū dicuntur, qui idolis immolant victimas, & qui alios homines occidunt: vt psal. 54. Viri sanguinum & dolosi non dimidiabunt dies suos. Solent enim huiusmodi homines morte immatura decedere ex vita. Et quia vitam longam sibi pollicentur, nunquā expleat tēpus suum. Quare etiam si senectute cōficiantur, tamē vera est hæc sententia: Viri sanguinū & dolosi non dimidiabunt dies suos. Poteris per viros sanguinū quoscūq; homines intelligere scelere quocunque cōtaminatos: nā sanguis pro quacūq; culpa siue noxa sumitur aliquādo: capite enim Numerorū. 35. vbi nos habemus: Absque noxa erit, qui eū occiderit: pro noxa est in Hebraico nomē hoc dam, quod sanguinē significat: quo utitur hoc loco Nahum. Quam ob causam potest hic locus hæc habere intelligentiā. Væ tibi popule Niniuitice noxijs flagitijsque pollute, & stimulis cupiditatis, incitate. Vbi ponitur particula, væ, magna designatur culpa, pro qua magna infligitur pœna: vt capite Esaiæ secundo: Væ gēti peccatrici, populo graui iniquitate. Et Matthæi vigesimo tertio: Væ vobis scribæ & pharisei hypocrite. Ac nō solum de temporalibus sed etiam de æternis supplicio solet intelligi. Aspicias hæc Nabum verba referri ad Ninuitem, de cuius euerisione vaticinatur. Sed quoniam solent aliquādo diuini vates, cū de re quadā loquuntur, ad aliā trāsferre sermonem, quæ aliquā habet cū illa similitudinē, vt psal. 71. cū de Salomone, hoc est, de rege pacifico se psalmographus ad Christum, quæ Esaias mono vocat principem pacis, refert: existimō posse dici diuinum nostrū vate hoc loco raptum spiritu ex Assyrijs vaticinationē suam ad Iudæos transtulisse, & loco Ninæ fuisse Hierosolymam allocutū: sed postea ad Ninā reuersum esse. Cū enim mentis oculis diuino lumine illustratis perspiceret fore, vt Iudæi Hierosolyma Christi

Ierem. 7.

Similitudo

Chryso.

Genes. 3.

Malac. 3.

Ioan. 2.

Brixian.

Pagnin.

Psal. 44.

Psal. 101.

R. Ioseph.

Hieron.

Prouer. 8.

Psal. 144.

Psalm. 50.

Capensis.

1. Cor. 15.

Augustin. Rufinus. Reuchl.

Genes. 9.

Remigi.

Ioan. 1.

Zacha. 9.

M

I

Psalm. 54.

Num. 35.

Esai. 2.

Esai. 2.

Matt. 23.

Psalm. 71.

Esai. 9.

JO

M

M

M

H

stum dominum verum Mesiam ad eadem cru-
 delissimam falsis criminibus vocarent, eiusq;
 pretiosum sanguinem effunderent, has lamen-
 tabiles voces emisit: Væ ciuitas sanguinum.
 Ac si diceret: Væ tibi Hierosolyma: deploro
 scelera, quæ es in Christi morte commissura;
 propter quæ euertenda es à Romanis, & fun-
 ditus dissipanda. Merito eam vocat ciuitatem
 sanguinum, quia eius ciues innocētis agni fan-
 guinem postularunt dicentes: Sanguis eius su-
 per nos, & super filios nostros. Et illum crude-
 lissimè occiderunt. Id vidit spiritu multo an-
 tē Esaias, cum dixit capite primo alloquens Iu-
 dæos: Manus vestræ sanguine plenæ sunt. Eze-
 chiel etiam capite vigesimo quarto Hieroso-
 lymam eam ob causam ciuitatem sanguinum
 vocauit bis dicens: Væ ciuitati sanguinum. De
 sanguinis acceptionibus vide Clementem Ale-
 xandrinum. i. Pædago. 6. Gregorium Nyssenū
 de vita Moysi, Isichium in Leuiticum. 16. Bernar-
 dum in sermone in octaua resurrectionis.
 ¶ *Vniuersa mendacij.* Intelligitur de Nina; quæ
 nō solum multas ciuitates bello crudelissimo
 euertit, sed multas alias fraudibus, dolisque in-
 ditionem suam redegit: & mendacijs abunda-
 uit. Potest, vt dixi, ad Hierosolymam referri.
 De Iudæis nomine Ephraim significatis ait ca-
 pite 12. Oseas. Tota die mendacium & vastitatem
 multiplicat. Hoc est quotidie auget menda-
 cium, quod est vastitatis & euerfionis causa.
 Quod discrimen est inter verum &
 adulterinum, hoc est inter veracem huminem
 & mendacem. Imò multo detestabilius: nam
 falsitas animi lædit corpus; mendacium verò
 animum iuxta illud Sapientig primo: Os quod
 mentitur, occidit animam. Quod est de men-
 dacio pernicioso intelligendum: quo nullum
 venenum promptius inuenitur: nam venenum
 corporeum non statim necat: at mendacium
 perniciosum illico occidit: ait etiam Iacobus
 apostolus: Peccatū cum cōsummatū fuerit, ge-
 nerat mortē. Quod nō de venialibus, sed de morti-
 fero intelligitur. Illud est aduertēdū, vbi nos
 habem⁹ hoc loco: Vniuersa mendacij: esse in trāf-
 latione septuaginta interpretū: Tota mendax.
 ¶ *Dilaceratione plena.* Ideſt, quæ non solum ho-
 mines in parte, sed ciuitates dilanias & perdis.
 Quidā ita interpretantur: Væ tibi ciuitas plena
 disidio & diuisione. Ostēdit diuinus vates ef-
 se vrbē illā euertendā: est enim disidiū ac diui-
 fio certissimū vastitatis exitijq; argumentum.
 Id ostēdit Oseas decimo, cum inquit: Diuisum
 est cor eorū: nūc interibūt. Et seruator noster
 in euāgelio: Omne regnū in se diuisum desola-

bitur. Scribit Pótianus dixisse Zenonē Citieū,
 honestū ciuiū amorē ciuitatē conseruare. Age-
 filaus, authore Plutarcho, interrogatus quā ob-
 re Sparta nō esset cinctā mœnib⁹, ostēdit ciues
 vnanimis, Hi, inquit, sunt Sparte ciuitatis mœ-
 nia. Ostēdit nullum esse murū cōcordia ciuiū
 munitiorē, nullam pestem discordia funestio-
 rem. Id animo percipiētes Lacedæmonij, vt ait
 libro terciodecimo Athenæus, ante præliū fa-
 crificabāt amori, quod scirent in amicitia & cō-
 cordia instructorū exercituum salutem & vitā
 cōsistere: in disidio autem & discordia perni-
 ciem. Solet autem diuisio ex insolentia læpe-
 numero oriri. Nam vt ex vaporibus & exhalationibus
 terræ fiunt tonitrua & pluuia: sic ex
 superbia & arrogancia oriūtur discordia, & af-
 flictionum lachrymæ, quæ ex ipsa discordia
 generantur.
 ¶ *Non recedet à te rapina.* Hoc est quamdiu du-
 raueris, semper rapies aliena. Significat Iudæo-
 rum avaritiam, & pertinaciam in prædado. La-
 trones eos vocauit Christus, cum dixit: Dom⁹
 mea domus orationis vocabitur: vos autē feci-
 stis eam speluncā latronum. Potest hoc, vt dixi
 in potiore sensu ad Niniuitas referri, qui cupi-
 ditate flagrātes nullis opibus satiabantur. Nam
 vt ait Ecclesiasticus quinto: Auarus non reple-
 bitur pecunia. Possunt arcæ cupidōrū impleri,
 sed animi haudquaquā. Quanto sunt ditiores,
 tanto in periculo maiore versantur. At pauper-
 tas mitis & volūtaria tuta est, instrumentūque
 diuinæ philosophiæ. Eam elegit Christus, &
 suis tribuit dilectissimis. Scitis, inquit aposto-
 lus in posteriore ad Corinthios, gratiam domi-
 ni nostri Iesu Christi, quoniā propter nos ege-
 nus factus est, cum esset diues: vt illius inopia
 vos diuites essetis. Et Iacob⁹ capite secūdo epi-
 stolæ suæ: Nonne Deus elegit pauperes in hoc
 mūdo, diuites in fide, & hæredes regni, quod
 repromisit Deus diligentibus se? Et ipse Chri-
 stus Deus noster: Beati pauperes spiritu, quo-
 niam ipsoꝝ est regnū cœlorū. Id intelligens
 diabolus cōtendit auferre à multis paupertatē,
 vt diuitijs affluētes grauib⁹ se operiāt flagitijs.
 Quæadmodū hostes dant operā, vt impleant &
 obstruāt foueā arcis, quā obsidēt, & oppugnāt,
 vt eā capiāt: sic dæmones laborant, vt vacuum
 paupertatis foueam impleant diuitijs: quod pos-
 sint animi arcem faciliè expugnare. At viri pij
 & sapientes paupertatem amplectantur. Nam
 vt Salomon ait Prouerbiorum quintodecimo:
 Melius est parum cum timore domini, quàm
 thesauri magni & infatiabiles. Hoc non intelli-
 gētes Niniuitæ vtebātur prædis ac rapinis, vt di-
 uites

uites efficerentur. Sed David spiritu Dei illu-
 stratus: Nolite, inquit, sperare in iniquitate: &
 rapinas nolite concupiscere: diuitiæ si affluāt,
 nolite cor apponere. Vel vt potest etiam verti
 ex Hebræo: Nolite sperare in iniquitate & rapina:
 nolite fieri vani, & cæt. Quibus verbis nos
 hortatur, vt contemnamus pecunias & opes,
 ne stimulis cæcæ cupiditatis inflammati alienum
 diripiamus, & vanitatem amplexemur. Transit
 enim celerrimè vita, & euārescunt diuitiæ,
 quibus non debemus adijcere animam, cum sint
 fluxæ, & in casu sitæ, eamque ob causam
 pro nihilo putandæ. Tu autem aduerte. Prædicebat
 Nahum Niniuitis exitium propter eorum scelera,
 præsertim quia aliena rapiebant, & tamen dicebat:
 Non recedet à te rapina. Vide quàm difficile sit
 à peccato discedere. Incidere in illud est facile,
 sed ab eo abduci magnam habet difficultatem. Id
 voluit diuina scriptura significare in Genesi & Exodo,
 cum narrauit Hebræos faciliè ingressos fuisse in
 Ægyptū: sed difficulter inde exiuisse: imò nō
 aliter quàm manu Dei. Vnde Latinus poëta ce-
 cinit: Facilis descensus auerni: sed reuocare gra-
 dum, hoc opus hic labor est. Cæterum verba hæc
 non recedet à te rapina: possunt intelligi de
 rapina Chaldæorum, vt sit sensus: Quoniā
 ò Nina es ciuitas sanguinum tota plena menda-
 cijs, furtis, & discordijs, eris direptioni com-
 missa: non recedet à te exercitus Chaldæorū,
 donec opes tuas diripiat. Omnes has explanationes
 recipit locus hic. Vt ex vno stipite arboris
 diuersi rami variorum fructuū miro agricolarum
 artificio insiti, procedunt: sic ex vno eodemque
 loco sanctæ scripturæ, Deo ita ordinante, varij
 rami distinctorum sensuum aliquando egrediuntur.
 ¶ *Vox flagelli, & vox impetus rotæ.* Describit
 vim, sonitum, terrorem, immanitatem copiarum
 Chaldaicarū. Sensus est: Audietur in hoc exercitu
 vox siue sonitus flagellorum, quibus equi
 agitabuntur. Olim ante vsum calcarium utebantur
 equites flagellis. Et audietur sonus stridentium
 rotarum curruum se impetu & celeritate mouentium.
 Nam venient multi ad pugnandum curribus
 falcatis. Per vocem flagelli potest intelligi vox
 Nabuchodonosoris, qui erat flagellum, quo Deus
 gentes multas percutiebat. Eodem modo Attila rex
 Hunnorum qui magnam Italiæ partem vastauit,
 vocabatur flagellum Dei. Hoc se titulo nominabat
 vt diuus ait Antoninus parte secunda historia
 rum titulo vndecimo. Etiam si Rauisus Tex-
 tor hoc tribuat Totilæ Gothorum regi, qui

Romam expugnauit. Et impius Tamburlanus,
 quem alij Tamburlanum vocant, fatebatur se
 esse iram Dei. Author est Antonius Sabellicus
 libro exemplorum octauo. Demum Caligula
 Romanorum imperator aiebat vellē se, vt vni-
 uersus populus Romanus vnica habere ceruicem,
 vt vno ictu illum interficeret. Authores sunt
 præter Eutropium Fulgosus libro nono, & Brusonius
 libro secundo. Talia portenta tulit olim mundus
 pro summis principibus. Vel sumitur hoc loco
 flagellum pro contumelia, quam Babylonicus
 exercitus iaciebat in Niniuitas, cum eos vocibus
 & maledictis execraretur. Sumi autem flagellum
 in hac significationem indicat locus ille Iob
 quinto capite: A flagello linguæ abscoderis. Vel
 pro calamitate: in quâ significatione sumitur
 psalmo trigesimo primo: multa flagella peccatoris.
 ¶ *Et equi fremētis, & quadrigæ feruentis.* Ponitur
 singulare pro plurali. Sensus est: Audietur
 strepitus equorum ferocitate exultantium: &
 saltantium ac properantiū quadrigarū: & pug-
 nariū equitū: & gladiatorū micatiū radijs se
 vicissim tagētū: & hastarū coruscantium: &
 multorum ciuium tuorum trucidatorum: & eorum,
 qui ruerint & ceciderint in bello, quorum
 infinita erit multitudo.
 ¶ *Equitis ascendētis, & micantis gladij, & fulgurantis
 haste.* Præter sensum quem paraphrasticè
 exposui, potest hoc ita explanari. In exercitu
 illo Babylonico contra Ninam parato equites
 extollēt manibus gladios micantes euaginosos,
 & hastas rutilantes. Ita enim potest educi ex
 Hebræo.
 ¶ *Et corruent in corporibus suis.* Hoc est in
 cadaveribus eorum: Ac si dicat: Tanta erit
 interfectorum Niniuitarum multitudo, vt
 hostes cadant super illos. Impingent Babylonij
 in eorum cadauera. Illic perierunt Niniuitæ,
 & nomina eorum. Tunc impletum fuit illud
 Davidis: Perijt memoria eorum cum sonitu: hoc
 est, cum magno clamore, vt interpretatur
 Augustinus, quemadmodum fit, quando res
 proferea ruunt, infelicique sine clauduntur. Sustulit
 Deus impios, & nomen crudelissimæ gentis
 ad internecionē redegit. Vbi sunt principes
 illi Assyrij, qui mundum terrebant, sibi que
 vitam perpetuam pollicebantur? Transierunt
 omnia illa sicut umbra, & sicut nuntius
 præcurrens. Quemadmodum fluuius etiam si
 non directò feratur, sed multis factis anfractibus
 diffuat, semper tamen currit ad mare: sic
 nostra tamēti multas habeat mutationes,
 variæque vicissitudines, & cursum suum per
 varios

rios casus & diuersa rerum discrimina cōficiat: semper tamē ad mortem properat ac festinat. ¶ *Propter multitudinem fornicationum.* Subaudi, euenient omnia hæc Ninæ. Erat quippe ciuitas illa libidinibus obscœnisque voluptatibus dedita. Vel accipitur fornicatio pro idolorum cultu: infinitos enim deos colebant Niniuitæ, ad quorum cultum, impiamque superstitionē varias nationes prouocabant. Reddit Nahum causam interitus tantę hominū multitudinis, quia multis ac vanis idolis cultum, soli Deo debitum, tribuebant, & ipsum verum Deum pro nihilo putabant. Sumi autem fornicationem pro idololatria indicat illud Sapientiæ quatuordecimo: Initium fornicationis initium idolorum est. Vnde fornicari idem est sæpenumero quod idolavenerari, vt capite Exodi trigesimo quarto: Ne fornicati fuerint cum dijs suis. Et paulò post: Ne fornicari faciant filios suos in deos suos. Et Leuitici vigesimo: Vt fornicetur cum Moloch. Et psalmo. 72. Perdidi omnes, qui fornicantur abs te. Huiusmodi sunt Luthe rani, qui ecclesia Christi repudiata in hæreses intolerabiles inciderunt, & cum impietatibus suis se copularunt.

¶ *Meretricis speciosæ & gratę, & habentis maleficia.* Comparat Ninam cum muliere pulchra, quæ domum suam patefacit obscœnæ omniū cupiditati, quæ ad turpes voluptates homines inuitat. Illa enim varias gentes ad deorum suorum cultum inuitabat, & veneficijs ad hęc effectum, artibusque magicis utebatur. Eadem ratione ductus Esaias capite primo de Hierosolyma loquens: Quomodo, inquit, facta est meretrix ciuitas fidelis? Et Ezechiel sextodecimo: Propterea meretrix audi verbum domini. Et Ioannes Apocalypsis decimonono, Babylonem, hoc est improborum cœtum, & ciuitatem confusionis meretricę magnā appellauit.

¶ *Ecce ego ad te, dicit dominus exercituum.* Sensus est: quoniam tu ô Nina es multorum deorum cultrix, & augurum ac ariolorum faulrix, & vero Deo cōtempso plurima idola coluisti, ad quorum cultū gētes alias excitasti, veniam ego contra te, inquit Deus, te grauius puniens & euertens. Venturi erant ad illam vastandam Babylonij: & Deus ait se esse ad illam perendam venturum. Nam illo ita permittente & ordinante erat ciuitas illa per Babylonios ad exitium & vastitatem vocanda. De malo pœnæ ait Amos tertio: non esse malum in ciuitate, quod Deus non faciat. Hæc verba Nahum fuerunt etiam capiti secundo mandata.

¶ *Reuelabo pudenda tua ante faciem tuam.* Id est,

fimbrias tuas puluere & luto contaminatas reijciam in faciem tuam, vt pudēda tua detegantur: quod est spectaculum mulieri ignominiosissimum. Ac si dicat: ita te castigabo, vt maneas infamis. Vel ita: ponam ante oculos tuos flagitia tua, vt ea videas & detesteris. Sic psalmo quadragelimonono: Arguam te, & sta tuam contra faciem tuam. Hoc est, conuincam te, & ostendam te tibi, vt tibi displiceas: quod faceres, si te videres. Quod posuisti post dorsum tuum, ponam ante faciem tuam: vt ea videns erubescas. Ita Augustinus locum illum interpretatur: & post illum Petrus Lombardus, qui est doctorum antiquorum veluti echo, & vocis repercussio. Hoc est hominum ingenium non aspicere flagitia sua, aliena autem inquire, perspicere, & explorare. Qui portat pondus aliquod super caput, non illud cernit: cernunt autem alij: ipse autem aliorum onera intuetur. Sic nos non videmus peccata nostra, sed aliorum, ipsi autem non sua, sed nostra cōspiciunt. Sunt enim peccata super caput, iuxta illud psalmi trigesimalseptimi: Iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum, & sicut onus graue grauatæ sunt super me. Quibus verbis significat psalmographus se tanto flagitiorum pondere premi, vt vires illi ferendo pares non habeat. Cū igitur peccata feramus super capita, ea minimè videmus. Ex quo efficitur, vt non intelligamus, quantum distemus ab illa pietatis & iustitiæ præstantia, quam Deus à nobis requirit.

¶ *Et ostendam in gentibus nuditatem tuam.* Aperiã Chaldæis interiora tua. Significat visuros esse Chaldæos thesauros, & recondita omnia ciuitatis Ninæ. Loquitur de illa, quasi de muliere comprehensa in adulterio: quæ solebat coram omnibus spoliari vestibus pretiosis, eiusque maleficia omnibus indicari. Sensus est: afficiam te summa ignominia: nam non solum tibi, sed alijs prodam scelera tua. Hoc schemate vitur Esaias capite. 47. cū ait: Reuelabitur ignominia tua, & bidebit opprobriū tuū. Et Ezechiel sextodecimo: Eras nuda, & confusione plena. Et paulò post: Reuelata est ignominia tua.

¶ *Ponam te in exemplum.* Vt scilicet vidētes alij dedecus tuum, & pœnas scelerum tuorum, quas daturus es, respiciant: & repudiatis flagitijs dirigant vitam ad certam rationis normam, officiorumque momenta pendant. Ita posterioris Paralipomenon. 7. Ponam eam in parabolam & in exemplum cunctis populis.

¶ *Et erit: omnis qui viderit te, respiciet à te, & dicit: Vastata est Ninive. Quis commouebit super te caput?*

put? Vnde queram consolatorem tibi? Nunquid melior es Alexandria populorum, quæ habitat in fluminibus? Aquæ in circuitu eius, cuius diuitiæ mare: aquę muri eius. Ethiopia fortitudo eius, & Aegyptus, & non est finis. Africa & Libyes fuerunt in auxilio tuo. Sed & ipsa in transmigrationem ducta est in captiuitatem, paruuli eius elisi sunt in capite omnium viarum: & super inlytos eius miserunt sortem, & omnes optimates eius confixi sunt in compedibus. Et tu ergo inebriaberis, & tu eris despecta: & queres auxilium ab inimico. Omnes munitiones tuæ sicut ficus cum grossis suis: si concussæ fuerint, cadent in os comedentis. Ecce populus tuus mulieres in medio tui. Inimicis tuis ad apertionem pendentur portæ terræ tuæ: deuorabit ignis vestes tuas. Aquam propter obsidionem hauri tibi: extrue munitiones tuas: intra lutum, & calca subigens, tene laterem.

¶ *Et erit, omnis qui viderit te, respiciet à te.* Id est, itaq; fiet & eueniet, vt quicūq; suppliciū & dedecus tuū aspexerit, refugiat abs te, relinquens scelerū tuorum imitationē, ne similiter multetur.

¶ *Quis commouebit super te caput?* Quali dicat: nemo. Interrogatio affirmans obtinet vim negationis. Non erit, qui doleat vicem tuam, qui ingemiscat in tam graui vulnere, qui mœrore angatur, quod tu dolore opprimaris, & funditus vasteris. Quin potius omnes dicent te esse iusto Dei iudicio punitam: nullumque habebis consolatorem. De Hierosolyma ait Ieremias Threnorum. 1. Non est, qui consoletur eam ex omnibus charis eius. Commouere caput super aliquem signum erat commiserationis. Ideo Iob capite sextodecimo: Vtinam, inquit, esset anima vestra pro anima mea, consolaretur & ego vos sermonibus, & mouerem caput meum super vos. Non est mirum crudeles Niniuitas non inuenisse, qui eos mœrore leuarent, & solatio aliquo mulcerent: siquidem viri pietate omnique virtute & sapientia præstantes in ærumnis versati nullum aliquando inueniunt consolatorem. Id expertus Ieremias dicebat in prima lamentatione: Ego plorans, & oculus meus deducens aquam, quia longè factus est à me consolator. Multi qui in rebus secundis & ad voluntatem fluentibus permultos habebant amicos, postea iacentes in ærumnis nullos inuenerunt. Mundi amor est veluti sol inter nubes, qui vehementer ardet, sed parum durat, nunquamque stabilis perseverat.

¶ *Nunquid melior es ab Alexandria populorum?* Ac si dicat, non. Sensus est: Si Alexandria celeberrima & munitissima quondam vrbs Aegypti expugnata fuit à Chaldæis, & funditus euersa, quia non potuit illis Deo ita volente resistere,

qui fieri potest, vt tu quæ inferior es, minusq; ad resistēdū apta & parata, euadas ab eorū manibus, iraque diuinā declines? Hæc ciuitas fuit olim vocata No, & ita vocatur Hebraicè hoc loco Nahum: quæ fuit à Chaldæis prius vastata quàm Nina. De illius euersione locutus est Ieremias cap. 46. & Ezechiel. 30. Sed multos post annos ab Alexandro Magno instaurata Dimocratis architecti opera vocata est Alexandria. Latinus autem interpres relicto nomine antiquo insueto, quod erat ab obliuione ferè extinctum, illā eo nomine appellat, quod tunc erat notius & celebrius. Eodem modo Moses capite Genesis. 12. loquens de Abramo Transgrediens, inquit, ad montem qui erat contra Orientem Bethel tetendit ibi tabernaculū suū, ab Occidente habens Bethel, & ab Oriēte Hai. Hoc est ad montem qui erat Orientalis ipsi Bethel. Et tamen locus ille adhuc non appellabatur Bethel, sed Luza: nam nomen hoc Bethel fuit illi postea impositum à Iacob: vt Moses capite Genesis vigesimo octauo testatur. Est autem Bethel, vt diuus ait Hieronymus in libro de locis Hebraicis, oppidum situm euntibus Æliam de Neapoli in læua parte. vix duo decimo circiter milliario: vbi ædificata est ecclesia, vbi dormiuit Iacob pergens in Mesopotamiam: qui ei loco posuit hoc nomen Bethel, quod idem est ac domus Dei. Sed solet diuina scriptura per anticipationem nominibus aliquando vti locorum. Idem fecit interpres noster Latinus capite. 46. Ieremias, Deum ita loquentem inducentis: Ecce ego visitabo super tumultum Alexandria. Et Ezechielis. 30. Faciam iudicium meum in Alexandria. Quibus in locis est in Hebraico No. Similiter Vergilius de Ænea loquens ait libro primo. Æneidos: Italiã fato profugus Lauinaque venit Littora, etcat. Cū tamen littora illa nondum appellaretur Lauina, cū Æneas illo e classem suam appelleret. Nam vbi ille vxorem duxit Lauiniam, condidit urbem in Latia nomine vxoris Lauinium appellatam. Ex quo effectū est, vt littora illa Lauina siue Lauinia appellarentur. Quæ de re poteris Titum Livium libro primo ab vrbe condita videre.

¶ *Populorum.* Hoc est populosa, vt ita dicam: erat enim celeberrima, magnam hominum multitudinem continens, multosque sibi subiectos populos cœrens. Paraphrasis Caldaica habet: Alexandria magna.

¶ *Quæ habitat in fluminibus.* Id est, quæ est iuxta flumines sita. De illa ait in hunc modum diuus Hieronymus in libro de locis Hebraicis Hieron.

Hic 3 Actuum

Sap. 14.

Exo. 34.

Leui. 20.

Psalm. 72.

Esai. 1.

Ezec. 16.

Apoc. 19.

Amos. 3.

Psalm. 49.

August.

Lombard.

Similitudo

Psalm. 37.

Tren. 1.

Iob. 16.

Thren. 1.

Similitudo

Iere. 46.
Ezec. 30.

Gene. 12.

Gene. 28.
Hieron.

Ierem. 46.

Ezec. 30.

Vergilius.

Linus. 1

Hieron.

Solinus Actum apostolorum. Alexandria ciuitas Ægypti quæ quondam No dicebatur, inter Ægyptum, Africam & mare quasi claustrum posita est. Solinus capite quadragesimo quinto ait eam esse non longè ab ostio Nili fluminis. Sita est iuxta Nilum & mare & lacum Mareoticum. Ostendit hoc loco diuinus vates eius situs amœnitatem, & munitionem: erat enim natura, situ, mœnibus, & descriptione ædificiorum ornatissima. Vide Iustinum libro vndecimo, Plinium libr. 5 Quintum Curtium lib. 4. rerum gestarum Alexandriæ, & Diodorum Siculum in Bibliotheca.

Iustinus **Plinius** **Curtius** **Diodor.** ¶ Cuius diuitie mare. Hoc ait, quia mari multæ pretiosæque merces vehebantur. Sequitur: Aquæ muri eius. Hoc est, aquis veluti muris cingebatur. Vel aquæ eius muros circundabant.

¶ **Æthiopia fortitudo eius & Ægyptus.** Id est, erat Æthiopia foedere coniuncta cum Alexandria, quæ erat Ægypti metropolis & regia: quare Æthiopia & tota Ægypti regio eidem Alexandria opem ferebant, eamque reddebant fortitudine præstantem. Sequitur: Et non est finis: Hoc est, cuius fortitudo videbatur infinita. Vel cuius ciues erant infiniti. Septuaginta habent: Et non est finis fugæ tuæ. Id est, fugient ciues tui infinitè. Æthiopia sumitur aliquando pro gètilitate, vt psal. 67. Æthiopia præueniet manus eius Deo. Hoc est, festinabit dare manum & obedientiam Christo vero Deo, cuius fidem & cultum acceptura est. Hic autem pro ea sumitur Æthiopia, quæ iuxta Ægyptum est: de qua loquitur Daniel capite. 11.

Dan. 11. ¶ **Africa & Libyes fuerunt in auxilio tuo.** Alloquitur Alexandriam, ac si dicat: Africa & Libya tibi opem & præsidium attulerunt. Africa regio est latissima, vna ex tribus præcipuis mundi partibus: quæ ad Orientem Nilo fluuiio, ab Occasu mari Atlantico, à Meridie mari australi, ab Aquilone mari Mediterraneo terminatur. At quædam huius Africæ pars dicitur Africa minor, de qua hic loquitur Nahum. Libya etiam pro Africa aliquando sumitur in vniuersum: sed hic pro quadam Africæ parte accipitur, quæ appellatur Mareotica. Qua de re ea poteris videre, quæ in nostris in Daniele commentariis diximus, verba illa capitis vndecimi explanantes: Per Libyam quoque & Æthiopiam.

¶ **Sed & ipsa in transmigrationem ducta est in captiuitatem.** Hoc est, nihilominus tamè ipsa Alexandria capta fuit, & euerfa, eiusque ciues captiui ducti sunt in Chaldæam. Nam etsi habebat auxilium humanum, carebat tamen diuino. Ostendit hic locus non esse nobis viribus ac præsidij humanis nitendum. Aspicias quæm

parum profit hominum auxilium contra Dei voluntatem, quantique pòderis sit præsidium Dei. Id intelligens Moses cecinit Exodi. 15. Fortitudo mea & laus mea dominus, & factus est mihi in salutem. Et paulò pòst: Currus Pharaonis & exercitum eius proiecit in mare. Et Dauid psal. 19. Hi in curribus, & hi in equis, nos autem in nomine domini Dei nostri inuocabimus. Ipsi obligati sunt, & ceciderunt: nos autem surrexim, & erecti sumus. Quare non debemus in mundi auxilio totam spem figere & locare, sed in Deo, ad quem in calamitatibus nostris debemus tanquam ad arcem tutissimam confugere. Hac ratione ductus Iosaphath has ad Deum voces emisit, quæ sunt capit. 20. libri posterioris Paralipomenon mada: Cum ignoremus, quid agere debeamus, hoc solum habemus residui, vt oculos nostros ad te dirigamus.

¶ **Paruuli eius elisi sunt in capite omnium viarum.** Hoc est, pueri Alexandria in omnibus competitis fracti, collisi, & trucidati fuerunt. Cum hostes eos ducere ob teneram ætatem non possent, ad lapides proijciebant. Id fecerunt Babyloij Niniuitis: sed idem fecerunt Persæ Babyloijs, iuxta illud psal. 136. Beatus qui tenebit, & allidet paruulos tuos ad petram. Cap. 9. lib. 4. Reg. scriptum est: Paruulos eorum elides.

¶ **Super inelytos eius miserunt sortem.** Chaldæi super principes & magnates Alexandria miserunt sortes, quibus decerneretur, quos quisque captos abduceret. Et omnes fuerunt in vincula coniecti. Hoc Ægypti exitium prædixit Esaias cap. 18. & 19. & 20. Ieremias. 46. Et Ezechiel. 29. & 30. & 31.

¶ **Tu ergo inebriaberis.** Redit ad vaticinationem ciuitatis Ninæ. Sentus est: Tu ò Nina repleberis similibus, vel acerbioribus calamitatibus. Et poculo iræ Dei eris ebria, & in tot ærurnis versata, vt sensum rationemque amittas. Vult summam Ninæ afflictionem significare. Ita Ieremias Threnorum. 3. Repleuit, inquit, me amaritudine, & inebriauit absinthio.

¶ **Eris despecta, & tu quæres auxilium ab inimico.** Illi quos tu amicos tuos esse putabas, in quos beneficia contuleras, ita te in calamitatibus tuis derelinquent, & negligent, vt cogaris ad inimicos tuos confugere. Amicus propriam quærens vtilitatem, cuius amicitia non in virtute, sed in proprio emolumento consistit, est similis habenti arculam plenam suauis escæ, ex malis cotoneis & saccharo confecta, eamque magnificenti: qui postquam escam comedit, & arculam consumpsit, vacuam arculam contem-

contemnit, & abijcit. Cum vtilitas amicitiam conglutinat, eadem mutata dissoluit: quia solida & vera non erat amicitia. Omni tempore diligit, qui amicus est: ait Salomon in Prouerbij: & frater in angustia comprobatur. Solidæ amicitia sunt adamantinæ: quæ autem proprium respiciunt commodum, vitreæ. Sensisse autem Ninam amicorum suorum defectionem etiam Diodorus Siculus libro. 3. testatur.

¶ **Omnes munitiones tuæ sicut ficus cum grossis suis.** Tam facillè deiciuntur in terram omnia mœnia atque propugnacula tua, quàm ficus arbor cum ficis præcocius, qui excusi statim cadunt, & interdum in os excutientium, & qui eos deuorant & liguriunt. Comparat munitiones Ninæ plenas hominibus cum ficu plena grossis suis, quæ facillè euellitur, & ficus facillè colliguntur.

¶ **Ecce populus tuus mulieres in medio tui.** Hoc est ciues & habitatores tui erunt in te imbecilli & effeminati animum muliebrem gerentes. Notat eorum delicias, mollem & vmbrailem vitam: cum danda opera sit, ne quid molle & effeminatum, fractumque fiat. Volens Deus ostendere futuram Iudæorum perniciem: Dauid, inquit apud Esaiam. 3. pueros principes eorum: & effeminati dominabuntur eis. Fuerunt Hierosolymæ multi vnguentis pretiosis dediti: quod viros non decet. Lacedæmonij expulerunt ciuitate Sparta vnguentarios: eosque Solon in legibus suis prohibuit. Author est Athenæus lib. 15. capite. 14.

¶ **Inimicis tuis ad apertionem penduntur porte terræ tuæ.** Inuehitur in homines delicias deditos, qui hostibus portas vrbiu aperiant. Portæ sunt sensus nostri, quos vitij non debemus aperire: ne illud Ieremæ. 9. dicere cogamur: Ascendit mors per fenestras nostras: ingressa est domos nostras. De his portis ait Dauid psal. 9. Qui exaltas me de portis mortis. Danda est autem opera, vt anima nostra sit porta illa orientalis, quam vidit Ezechiel, per quâ solus Deus introibat.

¶ **Deuorabit ignis vectes tuos.** Tantus erit impetus incendij, quo ciuitas flagrabit, vt etiam vectes ferrei portarum vrbs liquefiant. Vel ignis calamitatis consumet principes, qui vectes ferrei esse deberent.

¶ **Aquam propter obsidionem hauri tibi.** Hoc est, iam instat oppugnatio: quapropter præpara, quæ tibi erunt tempore obsidionis necessaria. Irridet vanum Niniuitarum laborem, qui quæsituri erant aquam ad obsidionem, & extructuri munitiones, cum nihil illis esset profuturum.

His verbis ac minis hortabatur Nahum Niniuitas, vt relinquerent flagitia sua, & ad Deum cõfugerent: sed illi eum audire noluerunt, quod essent sceleribus irretiti. Similiter Hebræi in Ægypto nolebant acquiescere Moysi eis dicenti, vt inde egrederentur: vt capite Exodi sexto scriptum est. Et causa quam ibi reddit scriptura, erat propter opus, quod faciebant ex lateribus terræ & paleæ. Eam ob causam peccatores concionatoribus non parent, ideo nolunt ex Ægypto, ex mundo, ex peccato, ex seipsis exire, quia eorum opera sunt terrena & vanæ ex luto & paleis, nõ ad cœlum aspirantia, sed terrâ intuentia.

¶ **Intra in lutum, & calca.** Vt scilicet inde possis lateres cõficere, quibus interrupta murorum reficias. Olim erant muri latericij, præsertim vbi lapidum copia non erat. At nos ingrediamur in lutum, hoc est, in nos ipsos per nostræ fragilitatis considerationem. Et cum intellexerimus esse nos lutum & terram infrugiferam, deiciamus superbiam nostram, domemus appetitiones, subijciamus & conculemus omnem nostram vanitatem. Hac cõsideratione motus Iob aiebat cap. 10. Memento domine, quod si cur lutum feceris me, & in puluere reduces me. Vt ramus arboris quâto onustior est, & plures fert fructus, tanto magis deorsum fertur: ita vir pius quanto virtute & sapientia plenior est, tanto se demissius inclinât & abijcit. Humilis deicit seipsum, quia plenus est virtutibus cum sapientia coniunctis: superbus verò se extollit, quia vacuus est illis. At superbus irridetur: humilis verò honorem adipiscitur. Nam vt Salomon ait capite Prouer. 15. Gloriam præcedit humilitas. Et 29. Humilem spiritu suscipiet gloria. Et Iacobus apostolus quarto: Humiliamini in cõspectu domini, vt exaltet vos. Ideo se homines inflant, & in sublime ferunt insolenter: quia vani & leues sunt. Nã in rebus naturalibus illæ altius ascendant, quæ sunt leuior, illæ autem deorsum libentius descendunt, quæ sunt grauior. Id licet in elementis videre: nam terra quod sit grauissima, ima sede semper hæret cõplexa infimum mundi locum: post illam est aqua minus grauis: deinde aer leuis: postremò altissimū locum possidet ignis quod sit leuissimus. Simili modo inter homines qui futilitatis summæque leuitatis sunt pleni, excelsiora loca occupare cõtendunt: ac quâto indigniores sunt, tâto ad altiores honorū gradus aspirant. Cõtrâ verò viri pij ac graues humilitatè amplectuntur: & à mudo despiciuntur. Id intelliges diu Paulus dicebat cap. 4. prioris ad Corinthios: Tanquam

Tanquam purgamenta mundi huius facti sumus, omnium peripsema vsq3 adhuc. Sed multo aliter se res habet apud Deum, qui ait: Omnis qui se exaltat, humiliabitur: & qui se humiliat, exaltabitur. Lapis pretiosus suapte natura inclinatur deorsum: sed peritus gemmarius eum è terra extollit: sic vir humilis se abijcit, sed Deus illum sursum effert. Ideo aiebat virgo Deigenitrix apud Luc. 1. Deposuit potentes de sede, & exaltauit humiles.

sis in diuinis literis vsitata:

¶ Congregare ergo vt bruchus. Per irrisionē hæc dicitur. Sēsus est: Cōgrega igitur ò Nina infinitatē militū instar bruchorum & locustarum, vt te possis ab exercitu Babylónico tueri. At peribis profectò. Quēadmodū bruchi infiniti congregantur, similiter & locustæ, sed fugiūt: & veniente hyemis tempestate pereūt: sic vos Niniuitæ etī innumerabiles estis, cōferetis tamen vos in fugā ob ostiū metū: sed veniente procella Babylōnici exercitus interibitis. Magnates & custodes tui ò Nina erunt veluti locustæ locustarū: hoc est, erūt infiniti. Quidam has locustas locustarū referūt nō ad numerū, sed ad magnitudinem earum, quæ longius volant. Quasi dicat: Longius fugient plebeij, quàm nobiles, qui diuitijs impediti prius occidēt.

¶ Dormitauerunt pastores tui rex Assur. Pastores vocat consiliarios regis, duces, magnates, iudices, magistratus, & omnes, qui rem publicā gubernandā suscipiunt. Deducitur vocabulū hoc Hebraicum à verbo racha, quod pascere significat, cogitare, & cōsulere. Vnde principes, senatores, & optimates pastores appellantur. Ita eos appellat Esaias cap. 63. Vbi est, qui eduxit eos de mari cum pastoribus gregis. Vbi loquitur de admirabili transitu maris Rubri, quādo Deus Hebræos cum principibus suis mirabiliter liberauit. Ipse Esaias. 44. regem Cyrū pastorem vocat. Et Ieremias. 10. omnes iudices & magnates quibus est iustitiæ munus cōmissum, vocat pastores, cū ait: Stultè egerūt pastores. Et. 22. Oēs pastores tuos pascet vêtus. Pro quo paraphrasis Chaldaica habet: Oēs gubernatores tui dispergētur in omnē vêtū. Id est, leuiter & facile mouebūtur, ac vêtus illos expulset. Potest ita etiā loc⁹ ille explanari: Præsides tui molientur res friuolas & vanas. Vel oblectabuntur vanitatibus, ac veluti cameleontes vento sustentabuntur. Vbi vides principes, gubernatores & consiliarios appellari pastores. Sed duo sunt pastores, ad quos alij possunt reduci, alter est Christus pastor bonus, alter dæmon pastor malus: nos autem oues. Sed oues cognoscunt sibilum proprii pastoris, cui obediunt. Vis scire cuius pastoris sis ouis? attende cuius sibilu obediās. Dicuntur autem pastores dormire, quando in republica leges nihil valēt, iudicia iacent, maleficia sunt impunita, nullaq3 est iuris & æquitatis, quæ sunt vincula ciuitatis, memoria. Tūc dormiūt pastores quādo viri nobilitate, virtute, & sapiētia præstātes sunt abiecti: cōtrā verò filij terræ, imperiti, sceleraque maculis inquinati sunt ad honores

¶ Ibi comedet te ignis. Id est, in munitionibus tuis incendio flagrabis. Loquitur de flamma & incendio vrbis. Nonnulli vt gladios hostium furerent, inciderunt in flammās, à quibus fuerunt cōsumpti. Vt pauidi cerui dum iacula venatoris declinant, fortissimis retibus implicantur, vbi capiuntur & pereunt: sic multi vt ab vno eripiantur periculo, in aliud incurrunt. Vnde Latinus poëta: Incidit in Scyllam cupiēs vitare Charybdim. Vel sumitur ignis pro ira Dei, vel pro afflictione. Variè enim sumitur ignis, vt videre licet apud Cyrillum contra Iulianum. 10. apud Ambrosium. 4. Exameron, apud Ipsychium in Leuiticum. 16. apud Clementem Alexandrinum. 1. Stromatum, apud Georgium. Venetum cantico. 1. tonò. 4. capit. 7. apud Rupertum in Michæam. 6. apud Gœuschelium in libro de tropis, apud Laurentium à Villauincenio in libro de phrasibus.

¶ Deurabit te vt bruchus. Eodem modo Esaias primo: Gladius meus deurabit vos: ait dominus. Quēadmodum mēsis à bruchis deuratur ita tu à furētibus hostibus deuraberis. Bruchus est vermis è locustarum genere, sine alis tamen, herbas, & fegetes, & arborum frondes arrodens, nihil relinquens viriditatis. Solet multitudo bruchorū in singulari bruchus appellari, vt psal. 140. Dixit, & venit locusta, & bruchus, cuius non est numerus. Eodem modo capite Esaiæ. 33. & Ioelis. 1. Figura est syllep

nores euecti, & in magnis illustribusque dignitatibus constituti. Volens ostendere Nahum fore, vt rex Assyrius præceps reueret in exitiū & perpetuum dedecus, satis esse existimauit dicere, dormire pastores eius. Pastores regni appellat pastores regis, quia & regno & regi debent cōsulere. Ex somno & desidia cōsiliariorum, rectorum, magistratuum, ac pontificū dimanat totius regni perniciēs, cū ipsi se ipsos pascunt, gregem autem non curant. Illis ait Deus apud Ezechielem cap. 34. Væ pastori bus Israel, qui pascunt semetipsos. Et apud Zach. 11. O pastor & idolum derelinquens gregem. Et apud Ieremiam. 2. Pastores preuaricati sunt in me. Et per Nahum hoc loco: Dormitauerūt pastores tui. De quibus ait Dauid psal. 75. Dormitauerūt, qui ascenderūt equos. Suauis sed pestilenti sirenum, hoc est voluptatū cantu deliniti, ouium pastum pro nihilo putarūt, seque inertiae somno dederunt. Dormiens Samson amittit fortitudinem: dormiēs rex Saul amittit scyphum & hastam: dormiens dux Sifara fuit interfectus. Dormiente Iona orta est in mari tempestas: dormientibus hominibus venit inimicus homo, & seminavit zizania. Quare vigilandum nobis est, iuxta illud seruatoris nostri apud Matt. 26. Vigilate, & orate, vt non intretis in tentationem. Et iuxta illud Petri apostoli ca. 5. epistolæ suæ prioris: Sobrii estote, & vigilate: quia aduersarius vester diabolus circuit, quærens quem deuoret. Et iuxta illud diui Pauli sexto prioris ad Corinthios: Vigilate, stete in fide, viriliter agite. Ait enim Ecclesiasticus. 32. Qui vigilauerint ad illum, inueniēt benedictionem: Et Ioan. 12. Apocalypsis: Beatus qui vigilat. Si omnes vigilare debent, quāto magis principes, senatores, pontifices, & ceteri pastores, qui clauum regni tenere, & gubernacula reipublicæ tractare voluerūt? Hi omnibus prouidere debent, & non solum magnarum rerum, sed etiam exiguarum habere rationem. Quam ob causam sunt semper diuinum fauorem imploraturi. Vt in aëre innumerabiles sunt atomi, quas domi non cernimus etiam apertis fenestris, nisi solis radio adueniente, domumque intrante: sic multa sunt in vita minuta & exigua, sed digna animaduersione, quæ magnates, principes, & pontifices per se sine luce diuini fauoris non aspiciunt, quæ radio cælestis gratiæ intuetur. Quare debent diuinum auxilium quærere: & corporis ac animi oculis vigilare. Leo animaliu rationis expertiū princeps, nūquam dormit, vt Manethon ait Aegyptius: aut certè parcissimus est

¶ Ibi comedet te ignis. Id est, in munitionibus tuis incendio flagrabis. Loquitur de flamma & incendio vrbis. Nonnulli vt gladios hostium furerent, inciderunt in flammās, à quibus fuerunt cōsumpti. Vt pauidi cerui dum iacula venatoris declinant, fortissimis retibus implicantur, vbi capiuntur & pereunt: sic multi vt ab vno eripiantur periculo, in aliud incurrunt. Vnde Latinus poëta: Incidit in Scyllam cupiēs vitare Charybdim. Vel sumitur ignis pro ira Dei, vel pro afflictione. Variè enim sumitur ignis, vt videre licet apud Cyrillum contra Iulianum. 10. apud Ambrosium. 4. Exameron, apud Ipsychium in Leuiticum. 16. apud Clementem Alexandrinum. 1. Stromatum, apud Georgium. Venetum cantico. 1. tonò. 4. capit. 7. apud Rupertum in Michæam. 6. apud Gœuschelium in libro de tropis, apud Laurentium à Villauincenio in libro de phrasibus.

¶ Deurabit te vt bruchus. Eodem modo Esaias primo: Gladius meus deurabit vos: ait dominus. Quēadmodum mēsis à bruchis deuratur ita tu à furētibus hostibus deuraberis. Bruchus est vermis è locustarum genere, sine alis tamen, herbas, & fegetes, & arborum frondes arrodens, nihil relinquens viriditatis. Solet multitudo bruchorū in singulari bruchus appellari, vt psal. 140. Dixit, & venit locusta, & bruchus, cuius non est numerus. Eodem modo capite Esaiæ. 33. & Ioelis. 1. Figura est syllep

nores euecti, & in magnis illustribusque dignitatibus constituti. Volens ostendere Nahum fore, vt rex Assyrius præceps reueret in exitiū & perpetuum dedecus, satis esse existimauit dicere, dormire pastores eius. Pastores regni appellat pastores regis, quia & regno & regi debent cōsulere. Ex somno & desidia cōsiliariorum, rectorum, magistratuum, ac pontificū dimanat totius regni perniciēs, cū ipsi se ipsos pascunt, gregem autem non curant. Illis ait Deus apud Ezechielem cap. 34. Væ pastori bus Israel, qui pascunt semetipsos. Et apud Zach. 11. O pastor & idolum derelinquens gregem. Et apud Ieremiam. 2. Pastores preuaricati sunt in me. Et per Nahum hoc loco: Dormitauerūt pastores tui. De quibus ait Dauid psal. 75. Dormitauerūt, qui ascenderūt equos. Suauis sed pestilenti sirenum, hoc est voluptatū cantu deliniti, ouium pastum pro nihilo putarūt, seque inertiae somno dederunt. Dormiens Samson amittit fortitudinem: dormiēs rex Saul amittit scyphum & hastam: dormiens dux Sifara fuit interfectus. Dormiente Iona orta est in mari tempestas: dormientibus hominibus venit inimicus homo, & seminavit zizania. Quare vigilandum nobis est, iuxta illud seruatoris nostri apud Matt. 26. Vigilate, & orate, vt non intretis in tentationem. Et iuxta illud Petri apostoli ca. 5. epistolæ suæ prioris: Sobrii estote, & vigilate: quia aduersarius vester diabolus circuit, quærens quem deuoret. Et iuxta illud diui Pauli sexto prioris ad Corinthios: Vigilate, stete in fide, viriliter agite. Ait enim Ecclesiasticus. 32. Qui vigilauerint ad illum, inueniēt benedictionem: Et Ioan. 12. Apocalypsis: Beatus qui vigilat. Si omnes vigilare debent, quāto magis principes, senatores, pontifices, & ceteri pastores, qui clauum regni tenere, & gubernacula reipublicæ tractare voluerūt? Hi omnibus prouidere debent, & non solum magnarum rerum, sed etiam exiguarum habere rationem. Quam ob causam sunt semper diuinum fauorem imploraturi. Vt in aëre innumerabiles sunt atomi, quas domi non cernimus etiam apertis fenestris, nisi solis radio adueniente, domumque intrante: sic multa sunt in vita minuta & exigua, sed digna animaduersione, quæ magnates, principes, & pontifices per se sine luce diuini fauoris non aspiciunt, quæ radio cælestis gratiæ intuetur. Quare debent diuinum auxilium quærere: & corporis ac animi oculis vigilare. Leo animaliu rationis expertiū princeps, nūquam dormit, vt Manethon ait Aegyptius: aut certè parcissimus est

¶ Ibi comedet te ignis. Id est, in munitionibus tuis incendio flagrabis. Loquitur de flamma & incendio vrbis. Nonnulli vt gladios hostium furerent, inciderunt in flammās, à quibus fuerunt cōsumpti. Vt pauidi cerui dum iacula venatoris declinant, fortissimis retibus implicantur, vbi capiuntur & pereunt: sic multi vt ab vno eripiantur periculo, in aliud incurrunt. Vnde Latinus poëta: Incidit in Scyllam cupiēs vitare Charybdim. Vel sumitur ignis pro ira Dei, vel pro afflictione. Variè enim sumitur ignis, vt videre licet apud Cyrillum contra Iulianum. 10. apud Ambrosium. 4. Exameron, apud Ipsychium in Leuiticum. 16. apud Clementem Alexandrinum. 1. Stromatum, apud Georgium. Venetum cantico. 1. tonò. 4. capit. 7. apud Rupertum in Michæam. 6. apud Gœuschelium in libro de tropis, apud Laurentium à Villauincenio in libro de phrasibus.

¶ Deurabit te vt bruchus. Eodem modo Esaias primo: Gladius meus deurabit vos: ait dominus. Quēadmodum mēsis à bruchis deuratur ita tu à furētibus hostibus deuraberis. Bruchus est vermis è locustarum genere, sine alis tamen, herbas, & fegetes, & arborum frondes arrodens, nihil relinquens viriditatis. Solet multitudo bruchorū in singulari bruchus appellari, vt psal. 140. Dixit, & venit locusta, & bruchus, cuius non est numerus. Eodem modo capite Esaiæ. 33. & Ioelis. 1. Figura est syllep

Matt. 24. Luc. 18.

Similitudo

Luc. 1.

Similitudo

Vergili.

Cyrillus Ambros. Ipsychius. Clemen. Georgius. Rupertus. Gœusfch. Laurenti. Esai. 1.

psalm. 140. Esai. 33. Iog. 1.

Eze. 34.

Zach. 11. Iere. 2.

psalm. 75.

Iudic. 26. 1. Reg. 26. Iudic. 4. 10. 1. Matth. 13.

Matth. 26. 1. Pet. 5.

1. Cor. 6.

Eccle. 32. Apoc. 12.

Similitudo

Maneth.

nores euecti, & in magnis illustribusque dignitatibus constituti. Volens ostendere Nahum fore, vt rex Assyrius præceps reueret in exitiū & perpetuum dedecus, satis esse existimauit dicere, dormire pastores eius. Pastores regni appellat pastores regis, quia & regno & regi debent cōsulere. Ex somno & desidia cōsiliariorum, rectorum, magistratuum, ac pontificū dimanat totius regni perniciēs, cū ipsi se ipsos pascunt, gregem autem non curant. Illis ait Deus apud Ezechielem cap. 34. Væ pastori bus Israel, qui pascunt semetipsos. Et apud Zach. 11. O pastor & idolum derelinquens gregem. Et apud Ieremiam. 2. Pastores preuaricati sunt in me. Et per Nahum hoc loco: Dormitauerūt pastores tui. De quibus ait Dauid psal. 75. Dormitauerūt, qui ascenderūt equos. Suauis sed pestilenti sirenum, hoc est voluptatū cantu deliniti, ouium pastum pro nihilo putarūt, seque inertiae somno dederunt. Dormiens Samson amittit fortitudinem: dormiēs rex Saul amittit scyphum & hastam: dormiens dux Sifara fuit interfectus. Dormiente Iona orta est in mari tempestas: dormientibus hominibus venit inimicus homo, & seminavit zizania. Quare vigilandum nobis est, iuxta illud seruatoris nostri apud Matt. 26. Vigilate, & orate, vt non intretis in tentationem. Et iuxta illud Petri apostoli ca. 5. epistolæ suæ prioris: Sobrii estote, & vigilate: quia aduersarius vester diabolus circuit, quærens quem deuoret. Et iuxta illud diui Pauli sexto prioris ad Corinthios: Vigilate, stete in fide, viriliter agite. Ait enim Ecclesiasticus. 32. Qui vigilauerint ad illum, inueniēt benedictionem: Et Ioan. 12. Apocalypsis: Beatus qui vigilat. Si omnes vigilare debent, quāto magis principes, senatores, pontifices, & ceteri pastores, qui clauum regni tenere, & gubernacula reipublicæ tractare voluerūt? Hi omnibus prouidere debent, & non solum magnarum rerum, sed etiam exiguarum habere rationem. Quam ob causam sunt semper diuinum fauorem imploraturi. Vt in aëre innumerabiles sunt atomi, quas domi non cernimus etiam apertis fenestris, nisi solis radio adueniente, domumque intrante: sic multa sunt in vita minuta & exigua, sed digna animaduersione, quæ magnates, principes, & pontifices per se sine luce diuini fauoris non aspiciunt, quæ radio cælestis gratiæ intuetur. Quare debent diuinum auxilium quærere: & corporis ac animi oculis vigilare. Leo animaliu rationis expertiū princeps, nūquam dormit, vt Manethon ait Aegyptius: aut certè parcissimus est

somni, vt nonnulli asserunt veteres Aegyptij, qui per leonē vigilātiā significabant, qui magis videntur accedere ad veritatem: existimat enim Aristoteles incredibile esse, animal aliquod perpetua vti vigilia. Nec solum apud Aegyptios, sed etiā apud Christianos fuit leō typus ac signū vigilantiae. Vnde nō immeritò vt Gaudētius Merula lib. 3. memorabilium annotauit, pro foribus templorū marmoreas leonum imagines videmus appositas. Illis significabant prisci homines illi, oportere principes, pontifices & sacerdotes vigilare. Debet pastor pluribus oculis abudare quàm Argus, quē homines eruditi fictis fabulis memoriæ prodiderūt pastore fuisse multis oculis præditum, sed perperā custodisse Inachi filiam: eamq3 ob causam fuisse vita priuatū, eiusq3 oculos caudæ pavonis insertos esse. Oculos enim non videntes nihil refert in capite, potius quàm in cauda collocari. Ac vt oculi illi nihil profunt pavoni ad videndū, nisi ad vanā rotam faciendā: sic multi non habent præfecturam, munusq3 gubernandi ad vigilandū, sed ad vanitatē suā ostendendam. Volentes poëta significare esse principibus, magistratibus, ac pontificibus vigilātiā magnopere necessariam, sinxerunt regē Aetam tradidisse vellus aureum draconi multis oculis abundanti custodiendum: quod intelligeret in custodia illius velleris esse regni sui salutem constitutam. At Iason consilio Medæ vsus consopiuit draconem, & coniecto in eius oculos puluere quodam vellus aureum diripuit. Vellus aureum est iustitia, quæ rex tradit magistratuum cœtui, veluti multorum oculorum draconi. Sed quid prodest cœtum illum multos oculos habere, si iniectis in illos pulueribus munerum, & affectionis corruptæ consopiantur? Dormientibus autem iudicibus, prætoribus, consiliarijs, & magistratibus, aufertur iustitia, diripitur æquitas, & regnum penitus evertitur: aut saltem labefactatur. Perpende quanti ponderis sint pastorum vigiliæ & excubiæ. Eximius pastor Iacob capite Genesis. 31. Diu noctuque, inquit, æstuvrebar & gelu: fugiebatq3 somnus ab oculis meis. Principes sunt pastores, vt hoc loco eos vocat Nahum: suntque custodes populi, vt paulò antè eos vocauit. Et Esaias capite. 63. in ducit Deum ita loquentem: Super muros tuos Ierusalem constitui custodes: tota die ac nocte non tacebunt. Et. 56. vocat eos speculatores. Eodē modo Ieremias. 6. Et Ezechiel. 3. & Ezech. 33. Et diuus Lucas. 2. Pastores, inquit, erāt in regione eadē vigilantes, & custodientes vigilias super

Aristot.

Gaudētius

Similitudo

Genesis. 31.

Esaias. 63.

Esai. 36. Iere. 5. Ezech. 33. Luc. 2. 1. 2.

super gregem suum. At nunc nonnulli querunt magistratus non ad vigilandum, sed ad dormiendum: querunt honorem muneris, laborem autem eius foras reiciunt. Ad piscum dignitates ambitu conquisitas. Vt polypus induit colorem scopuli, cui adhæret, ut pisces capiat, quibus parat insidias, ut ait lib. 1. de varia historia *Ælianus*: sic nonnulli seruiunt tēpori, & ut alios decipiat, conformant ingenium suum illorum ingenijs: ac ut eorum acquirant vota, colorem voluntatis eorum imitantur. Scio tamen multos esse, qui non solum non affectant dignitates, sed respuunt illas, quas nullo modo recipiunt: & alios, qui etiam si illas recipiant, inuiti tamen id faciunt: & recte munus suum gerunt, præclareque rempublicam administrant. Dant enim operam, ut vigeat iustitia, & religionis obseruatiā: perpurgant & illustrant rempublicam, & ad summam ducunt amplitudinem. Sed accidit aliquando, ut quanto rector & præstantior est princeps & pontifex, tanto pestilentiores sunt subditi. Quando corpus adeo grauius & vehementer ægrotat, ut virtus naturalis iam imbecilla & oppressa non possit ei opem ferre, nec corruptioni resistere, parum prodest medicina: non solum enim effectum suum non assequitur, sed etiam corpus tabe confectum eam respuit. Eodem modo cum respublica est tanta ægitudine & morum deprauatione labefactata ac corrupta, ut virtus penitus contempta & abiecta, nullam iam vim habeat ad resistendum vitijs, parum aut nihil prodest optimus gubernator: non enim emendare potest flagitia, tumultus, seditiones, falsa testimonia: quin potius scelerati ac furentes homines cum ex se expellunt, in illum inuehuntur, & falsa crimina quasi tela iaciunt, & clarissimum lumen extinguere conantur. Id contigit diuinis vatibus excellentibus pastoribus, Christi apostolis, virisque apostolicis Athanasio, Hilario, Chrysostomo, & multis alijs, qui præstantibus ingenijs in vita humana diuina studia coluerunt, nomenque suum immortalitati commendarunt. Hi fuerunt pastores vigilantes, ab illis dissidentes, de quibus hoc loco ait Nahum: Dormitauerunt pastores tui. Fortasse accipitur hic dormire pro ignorare, ut cum dicimus: Bonus quandoque dormitat Homerus. Vel pro excedere è vita: in quam significationem sumitur dormire & dormire, ut ait Chrysostomus locum illum Matthæi explanans. 25. Dormitauerunt omnes, & dormierunt. Hoc est mortui sunt omnes illi ante diem iudicij. Et capit. 2. lib. 3. Reg. Dormiuit Dauid

cum patribus suis. Et Matt. 27. Multa corpora sanctorum qui dormierant, resurrexerunt. Et 15. prioris ad Corinthios: Ex quibus multi manent vsque adhuc: quidam autem dormierunt. Erit igitur sensus verborum Nahum: Migrabunt ex vita rex Assyrie pastores tui & magnates. Ut sit præteritum pro futuro. Huic expositioni fauet, quod proximè sequitur: Sepelientur principes tui: ut sit prioris explanatio. Ac dicat: Facile vincent Babylonij, quandoquidè in principio belli morientur nobiles tui, & tumulis madabuntur. Vel ita: Tātus erit pastorum aducum tuorum pauor, ut maneat stupidi veluti dormientes, & quasi mortui atque sepulti.

¶ *Latitauit populus tuus in montibus.* Hoc est metu percussus fugiet ad loca aspera, quæ videantur ab accessu hostium tuta: vbi erunt multi dispersi, & in varijs locis absconditi. Et non erit dux, qui eos congreget, & adiuuet: percussio enim pastore disperguntur oues, ut scriptum est capite Zachariæ. 13.

¶ *Non est obscura contritio tua.* Id est, non erit occultus dolor tuus. Loquitur cum Assyriorum rege.

¶ *Pessima est plaga tua.* Vulnus tuum erit grauissimum, summa erit calamitas tua. Simili modo Ieremias capit. 30. inducit Deum cum populo Israelitico ita loquentem: Insanabilis est fractura tua, pessima est plaga tua. Deus vult homines ad se adducere aliquando dulci beneficiorum aqua: sed illi magis ea durescunt similes ceræ, quæ aqua redditur durior. Vidēs autem id Deus eos liquefacit igne calamitatis, ut aut conuertantur ad ipsum, aut alijs in exemplum proponantur. Id quod fecit Ninuitis. Sumitur igitur plaga hoc loco pro calamitate. Potest sumi pro peccato obstinationis, de quo illud intelligitur Michæ primo: Desperata est plaga eius. Et pro quocunque peccato mortifero: ut Ieremie. 10. Væ mihi super pessima plaga mea. Et Esaiæ. 1. Vulnus & liuor & plaga tumens non est circumligata. Vnde per decem plagas Ægypti peccata contra decem Dei præcepta significantur. De plagæ significationibus vide Origenem homilia octaua in Leuiticum, & quarta in exodum, Hieronymum in caput. 1. Esaiæ, Gregorium in cap. 6. lib. 1. Regum, Basilium homilia habita in Lacizis, Augustinum de plagis Ægypti sexta homilia, Hysichium in Leuiticum, Bedam in Exodum, Chrysostomum aduersus Iudæos oratione quinta.

¶ *Omnes qui audierunt auditionem tuam, compreserunt manum super te.* Vel ut alij habent codices: *comploserunt manum super te.* Hoc est, cun-

cunque audierint perniciem tuam, & famam calamitatis tuæ, o Assyriorum rex, non solum non medebunt tibi, nec afficientur mœrore, sed etiam gestiēt lætitia, quam manuum sonitu & plausu significabunt. Solent enim, qui gaudio efferuntur, plaudere manibus. Vnde Dauid psal. 46: Omnes gentes, inquit, plaudite manibus, iubilare Deo in voce exultationis. Quibus verbis apostolorum cœtus gaudio exultans ob victoriā adeptam, veramque religionem toto terrarum orbe propagatam omnes nationes hortatur ad plausum, & gratias Deo agendas eiusque laudes celebrandas. In hac significationem sumitur ab Esaiâ cap. 55. cum ait: Omnia ligna regionis plaudite manu: per ligna regionis homines intelligēs. Et Threnorum 2. Plauerunt super te manibus.

¶ *Quia super quem non transiit malitia tua semper?* Hoc est quoniam semper omnibus infestus fuisti, & inimicus. Ac offendens omnes non das operam, ut à te læsi & lacefsiti aliquo tuo publico beneficio, possint offensionem obliterare. Sed dices: Si Deus sciebat fore, ut rex ille Assyrius homines affligeret, cur hoc ordinauit? Quia sciebat eos futuros esse tales, ut mererentur affligi ob eorum scelera: vel quia cū essent virtute præditi, illustrius ob tolerantiam præmium comparati erant. Ut non est reprehendendus magister, quod faciat ferulam, qua pueros castiget: sic nec Deus, quod homines creet, quos scit impios fore, quibus alios flagellet. Hæc est causa, ut inquit Basilius, quare Deus animalia venenata creauit. Hæc Nahum verba ducuntur Regi Ninæ, & possunt ipsi ciuitati accommodari. Rex enim & Ninuitæ omnes ob eorum scelera in varias & horribiles calamitates inciderunt. Illud est aduertendum impiorum maleficium & immanitatem non semper manere, sed transire: quam ob causam ait: Super quem non transiit malitia tua semper? Hoc iustos afflictos consolatur intelligere fluxam esse & caducam impiorum vitam & tyrannidem: illisque mortuis posse eosdem viros iustos ad gaudium & tranquillitatem redire. Id intelligens Esaias capite. 14. loquens de interitu Nabuchodonosoris: Conquieuit, inquit, & siluit omnis terra: gauisa est, & exultauit. Abietes quoque lætati sunt super te, & cedri Libani. Vbi per has arbores homines significantur. Aspicias diuinum vatem Nahum terminare vaticinationem suam calamitatibus venturis in regem Assyrium, eiusque ciuitatem Ninuē: nam tamen Esaias & multi alij propheta post onera consolentur

populum mœstum & afflictum. Nahum tamen nullam Ninuitis subdit consolationem, quia illi idola colebant, & Mesiā minime expectabant.

¶ *Observationes ex Hebræo in caput tertium.*

*E*cce ego ad te, dicit Dominus exercituum. Pro domino est in Hebræo ניהו nomen Dei quatuor litterarum, quod Hebræi vocant ineffabile: aiuntque significare Deum quodam modo in natura sua. Ac re ipsa illis ineffabile est, quoniam eius mysterium non cognoscunt. Est enim in illo sacrosanctæ trinitatis sacramentum adumbratum. Vnde in translatione Chaldaica ita scribitur: non quod illud lex vetus silentio præterierit, sed quod illi cæco furore obstinati errorem cum lacte nutricis suxerint. Locis enim propè infinitis mysterium hoc continetur, quorum vnum duntaxat citabo, qui est Deuteronomio. cap. 6. cuius ad literam hæc sunt verba: Deus, Deus noster, Deus vnus est. Vbi ter nominatur Deus ad distinctionem personarum significandam, & vnus esse dicitur ad vnitatē naturæ ostendendam. Ita locum illud explanat Augustinus lib. 3. aduersus Maximinum Arrianum, Alexander summus pontifex in epistola sua prima. Idacius Clarus in tractatione contra varimandum, Anselmus Laudunensis in glossa interlineari, Gregorius Nyssenus in lib. de cognitione Dei aduersus Iudæos, Theodoretus in lib. de curatione Græcarum affectionum. 2. Petrus Galatinus lib. 2. de arcanis catholicæ veritatis. Præter hos ita locum illud interpretatur Rabbi Simeon filius Iohai in lib. qui inscribitur Zoar, & Rabbi Menahem in cap. 6. Deuteronomij. Pro exercituum est in Hebræo tsabaoth, in plurali à nomine ניהו, quod significat exercitum. Quare rectè vulgatus noster interpretes traduxit: Dominus exercituum. Pro quo septuaginta interpretes habent: παροικητων, hoc est dominus omnipotens. Significat etiā nomen hoc tsaba fortitudinē, & ornatum, & virtutem. Eo vitur Dauid psal. 23. cum ait: Dominus virtutum, ipse est rex gloriæ. Pro quo Hieronymus vertit: Dominus exercituum, ipse est rex gloriæ. Itaque idem est dominus tsabaoth, & dominus exercituum, & dominus virtutum. Hæc autem virtutes non sunt ille, quas morales aut theologales appellamus, sed sunt fortitudines & exercitus.

Similitudo

Ælianus

Similitudo

Chryso. Matt. 15.

3. Reg. 2.

Zach. 13.

Ierem. 30.

Similitudo

Mic. 1.

Ierem. 10.

Esai. 1.

Exod.

Origen.

Hieron.

Basil.

August.

Hysich.

Bedam.

Chryso.

Deut. 6.

Idacius.

Laudunens.

Nyssen.

Theod.

Galati.

Simon.

Manach.

Hieron.

Hieron.

Hieron.

Hieron.

Pfal. 102. gelorum copijs videmus sumi psalm. 102. Benedicite domino omnes virtutes eius, ministri eius, qui facitis voluntatem eius. Vbi per virtutes Dei, eiusque ministrorum idem significatur. Pro stellarum & cœlorum ornatu psalmo. 32. accipitur, vbi scriptum est: Verbo domini cœli firmati sunt, & spiritu eius omnis virtus eorum. Pro quo Hieronymus trãtulit: Omnis ornatus eorum. Ita appellat diuinus vates solem, & lunam, & innumerabilem syderum tam vagantium quàm fixorum multitudinem, quibus ornatum vndique cœlum infatiabile mortalibus præbet spectaculum. Aspicias igitur nomen hoc tãfabaoth varias significationes habere: quæ possunt huic Nabum loco accommodari. Quot autem, & quæ sint nomina Dei docet Hieronymus in epistola ad Marcellam.

Hieron. ¶ *Reuelabo pudenda tua.* In Hebraico pro pudendis est nomen נחש xul, quod etiam significat fimbriam vestis. Qua ratione ductus Pagninus vertit: Reuelabo fimbrias tuas. Sed sensus est idem. Paraphrasis Chaldaica enodatrix difficultium locorum habet: Discooperiam verecundam peccatorum tuorum. Hoc nomine vtitur Esaias cap. 6. cum ait: Fimbriæ eius replebant templum. Pro quo Latinus noster interpret rectè traduxit: Ea quæ sub ipso erant, replebant templum: volēs hac verborum circuitione sensum diuini vatis apertius explanare: qui loquitur de Deo in folio cum maiestate sedente. Erant autem sub ipso non solum fimbriæ, sed nitor & claritas: quam ob causam paraphrasis Chaldaica habet: Splendore gloriæ eius repletum est templum.

Psal. 6. ¶ *Ponam te in exemplum.* Pagninus habet: Ponam te tanquam inquinamentum, Vatablus in commentarijs: Ponam te tanquam sterces. Pro exemplo est in Hebræo נחש roi, quod hæc significat. Septuaginta habent exemplum, quos rectè imitatus est noster interpret. Potest rectè verti in spectaculum: vt scilicet alij te videntes respiciant, habentes ante oculos propositum tuæ superbiam & euersionis exemplum. Deducitur nomen hoc à verbo raah, quod significat spectare, & videre, vt capite Genesis. 29. Quæ Lia conceptum genuit filiū, vocauitq; nomē eius Ruben, dicens: Vidit dominus humilitatem meam. Vbi pro, vidit, est in Hebræo verbum hoc raah. Per humilitatem verò intelligitur eius mœstitia, quod à viro suo Iacobo despiceretur. Ruben autem idē est quod visionis, siue vise filius. Vidit enim eā Deus oculis misericor-

diæ dās ei filium, quæ ipsa cupiebat. Grata mulier vêtis sui fructum Deo tribuit, eiusq; beneficium in nominis filij impositione se recogoscere declarat. Vtitur verbo hoc Dauid psal. 30. pro quo Latinus noster interpret trãtulit **Pfal. 30.** respicere: cū ait: Quoniã respexisti humilitatē meā, saluasti de necessitatibus animam meam. Quod potest verti ex Hebraico: Quoniam respexisti calamitatē meam, saluasti de angustijs animam meā. His verbis in calamitate versatus seipsum roborat atque confirmat repetita temporis superioris memoria, quo eum Deus ab acerbis ærūnis & periculis liberauerat.

¶ *Vastata est Niniue: quis commouebit super te caput?* Septuaginta habent: Exoleuit Niniue: quis eius gratia iter suscipiet? Pro vastata est, in Hebræo est verbum נחש, quod significat vastare & prædari. Vnde illud Esaiæ trigesimo tertio: Væ qui prædaris, nonne ipse prædaberis? Potest verti: Væ qui vastas, nonne ipse vastaberis? Ab hoc verbo est iaxudh, pro quo septuaginta transtulerunt demoniū, q̄ animas vastet & spoliēt: vt psal. 90. Ab incurso & dæmonio meridiano. Quod etiam potest verti: Ab incurso, & vastatore meridiano. Vel ab incurso vastatoris meridiani. Hieronymus habet: A morfu insidiantis meridiæ. Pagninus: A morso, qui vastat meridiem. Translator quē sequitur Ioannes Campensis: A noxa, quæ meridiem vastat. Paraphrastes quidā Chaldaus: A caterua demonum, qui nocent meridiem. Id quod sequitur: Quis commouebit super te caput? hunc habet sensum: Quis tibi cōdolebit? Et ita habet Pagninus. In Hebræo non est caput: sed: quis commouebit super te? At vulgatus noster interpret addidit caput, vt sensus apertior redderetur. Verbum Hebraicum est נחש nudh, quod significat mouere, & auferre, vt cap. Esaiæ. 24. Auferetur quasi tabernaculum vnius noctis. Hoc est mouebitur quasi tugurium pastoris, quod singulis noctibus de loco ad locum mutatur. Ita Ieremias cap. 50. Moti sunt, & abierūt. Hoc verbo vtitur Dauid psal. 69. pro contristari, cū ait: Sustinui, qui simul contristaretur, & nō fuit. Et Esaias. 51. Quis contristabitur super te? Quare poterat verti locus hic Nahū: Quis contristabitur super te? Pro quo Symmachus habet: Quis lugebit cum ea?

¶ *Cuius diuitie mare.* Pro diuitijs est in Hebræo nomē נחש, quod præter diuitias significat industriã, virtutē, fortitudinē, robur, exercitiū, antemurale, & fossam in circuitu murorum vrbium. Pro industria sumitur capite Genesis quadragesimo septimo. Quod si nostri in eis

in eis esse viros industriæ, constitue illos magistros pecorum meorum. Pro quo nos habemus: viros industrios. Chaldaica paraphrasis habet: viros fortes. Quæ omnia in idem recidunt. Illud psalmi octogesimalterij: Ibunt de virtute in virtutem, videbitur Deus deorum in Sion, potest trãferri: Ibunt de fortitudine in fortitudinem, videbitur Deus deorum in Sion. Hoc est, ob admirabilem animi alacritatem inter eundem ad Dei templum vigeant magis ac magis, & maiores vires indies acquirant, donec perueniant ad Sionem, vbi est arca Dei collocata. Vel donec veniant ad cœlū, vbi videbunt Deū, quo æuo sempiterno fruētur. Pagninus traduxit: Ibūt de exercitu in exercitum. Sed melius, meo quidem iudicio, poterat vertere: Ibūt de diuitijs in diuitias. Hoc est de virtutibus in virtutes: quæ sunt veræ ille opes, quæ animum amplificat, & diuitem faciunt. Hieronymus, Nebiensis, & Pratenis nobiscum vertunt virtutem. Sed sumitur virtus pro vi & fortitudine. Pro antemurali sumitur Threnorum. 2. Luxitq; antemurale. Quare poterat verti locus hic Nahum: Cuius antemurale mare erat. Vel cuius fosse erant mare. Habebat enim vrbs illa mare pro fossis.

¶ *Eris despecta.* Pagninus habet: Eris abscondita. Subauditur, præ nimio metu. Alij vertunt: Eris obscurata. Hoc est in obscuro, & silentio iacebis. Pro quo rectè vertit Latinus noster interpret: Eris despecta. Ac eodem modo habent septuaginta interpretes. In Hebraico est verbum נחש halam, quod significat abscondere, despiciere, & iniquè agere. In hac vltimã significationem sumitur psalmo. 25. Cum iniqua gerentibus non introibo. Pro quo poteris traducere: Cum absconditis non introibo. Hoc est cū hominibus vafrijs, & fraudulentis non communicabo. Pro abscondere sumitur psalm. 44. Ipse enim nouit abscondita cordis. Ab hoc verbo deducitur illud, quod est in psalmi noni inscriptione: Pro occultis filij. Hoc est, psalmus hic continet res arcanas & absconditas Iesu Christi, qui est verus Dei filius vni-gena: iuxta illud ipsius domini apud Ioannem octauo: Si filius vos liberauerit, verè liberi eritis. Deriuatur etiam à verbo hoc נחש, quod nomen virginem absconditam significat: quo vtitur Esaias septimo cum ait: Ecce virgo cōcipiet, & pariet filium. Hinc נחש significat pueritiam, & seculum: vt psalmo quadragesimo septimo: Ipse reget nos in secula. Pro quo Pagninus in Thesaurio trãfert: Ij ducet nos: sicut in pueritia. Ac si dicat populus Israeliticus:

Ita Deus nos modò ducet, si confugerimus ad illum, quemadmodū à pueritia, cū nos eduxit de Ægypto, à tyrannide populi barbari. Potest verti: Ipse ducet nos in absconditum. Hoc est ipse Deus noster abscondet nos ab inimicis nostris, tam animi, quàm corporis, ne ab illis offendamur. Vnde Dauid psal. 26. Quoniã, inquit, abscondit me in tabernaculo suo in die malorum: protexit me in abscondito tabernaculi sui. Et psalmo trigesimo de viris pijs loquens: Abscondes eos in abscondito faciei tuæ à conturbatione hominum. Et octogesimalocundo: Cogitauerunt aduersus absconditos tuos. Pro quo nos habemus: Cogitauerunt aduersus sanctos tuos. Nam cū viri pii sint absconditi & protecti à Deo, rectè vulgatus noster interpret cum septuaginta interpretibus vertit sanctos: cui respondet Campensis ita habens: Qui occultè protectioni tuæ concrediti sunt. Illis ait apostolus tertio ad Colossenses: Vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Sed nemo pietatis expers percipit animo, ne suspicatur quidem, quàm secura sit eorum vita, qui veram illam iustitiam colunt, quæ in imitatione Christi consistit. Hos tuetur Deus, non quod in nullis calamitatibus versentur, sed quod afflictis nulla improborum hominū vexatione, de tranquillitate animi depellantur. Quare in medijs calamitatibus & ærūnis verfatī nec calamitosi sunt, nec ærūnosī, nec infelices. Nam quamuis corpore crucientur, non tamen cruciatur virtus, non grauitas, nō fides, non constantia: non denique animus ipse, qui virtutum præsidio septus nullo modo expugnatur. Imò nec mortem ita timent, vt propter eam ab itinere recto separentur.

¶ *Pessima est plaga tua.* Septuaginta habent ἡ φλογισμὸς ἢ πληγὴ σου. Hoc est intumuit plaga tua. Intelligūt vulnus illud superbiam esse & arrogantiam, qua Niniuitæ tumebant: vanis enim opinionibus inflati sese efferebāt, & asperos, difficiles, & imperiosos ostentabāt. Superbia turgescit, sursum in aërē extollitur. Vnde psalmographus: Superbia, inquit, eorum qui te oderunt, ascendit semper. Solet autem ascendere verborum arrogantium multitudine & insolentia. Vt tympanum vento plenum longius sonat, quàm si esset re aliqua graui & solida repletum: sic homo quanto est inanior, vètoque superbiam plenior: tanto est loquacior, ac vanis verbis abundantior. Vnde apud Sophoclem quarto ait Deus: Auferam de medio tui magniloquos superbiam tuam. Et Dauid psalmo sextodecimo: Os eorum locutum

Pfal. 102.

Pfal. 32.

Hieron.

Hieron.

Pagnin.

Esai. 6.

Pagnin. Vatabl.

Gen. 29.

Pfal. 30.

Pfal. 83.

Pagnin.

Hieron. Nebiens. Praten. Thren. 2.

Pagnin.

Pfal. 25.

Pfal. 44.

Psal. 9.

Ioan. 8.

Esai. 7.

Pfal. 47. Pagnin.

Esai. 33.

Pfal. 90.

Hieron.

Campensis

Pagnin.

Esai. 24.

Iere. 50.

Pfal. 69.

Esai. 51.

Symma.

Genes. 47

Pfal. 26.

Pfal. 36.

Pfal. 82.

Campensis.

Colos. 3.

Pfal. 73.

Similitudo

Soph. 4.

Pfal. 16.

Similitudo tum est superbiam. Sed quemadmodum excelsi montes solent percuti fulmine, quod caeleste dicitur iaculum: sic superbi homines solent calamitate à Deo missa feriri, & diuini iudicij percussione prosterni. Id quod Niniuitis contingisse diuinus noster vates testatur.

Pagnin. ¶ *Compresserunt manum super te.* Septuaginta habent: *Plaudent manus super te.* Pagninus: *Cóplouerunt manum super te.* Sed ponitur præteritum pro futuro. Verbum Hebraicum est *וּפְתַחַגַּח*, quod comprimere significat, &

Prou. 17. plaudere, & figere. Eo vtitur Salomon Prouerbiorum decimosextimo: *Stultus homo plaudet manibus suis.* Quod potest verti: *Stultus homo figet manus suas.* Hoc est pro ere alieno spondebit, & obligabitur. Figere siue dare manum est fideiubere, seq; pro aliquo vadem dare. Ita illud intelligitur Prouerbiorum. 22. *Noli esse cum ijs, qui defigunt manus suas, & qui vades se offerunt pro debitis.*

Prou. 22. ¶ *Quia super quem non transit malitia tua semper.* Pro malitia est in Hebræo *אֲשֶׁר לֹא יָבִיט* à verbo *בִּיט* quod significat malum esse. Potest esse à verbo *אֲשֶׁר*, quod significat affligere. Quare potest verti locus hic. *Quia super quem non tranfuit afflictio tua.* Hoc est, quis est, quem tu non afflixeris? Sed quia hoc verbum rahah significat etiam velle, potest esse sensus: *Quia super quem non transit voluntas tua semper?* Hoc est impietas tua, voluntas enim impiorum impia est. Potest igitur nomen hoc *אֲשֶׁר* deduci à verbo *אֲשֶׁר*, & tunc significat malum: & à verbo *אֲשֶׁר*, & significat voluntatem. Quam obrem id quod ait

Psalm. 50. David psalmo quinquagesimo: *Et malum coram te feci: vbi pro malo est vocabulum hoc rach: verti potest: Et voluntatem coram te feci.* Est enim voluntas propria omnium flagitiorum veluti radix & origo: & in sphaera vitæ nostræ est centrum, à quo exeunt lineæ exitij nostri ad nostræ infelicitatis circumferentiam. Eam ob causam ait Ecclesiasticus capite. 18. *A voluntate tua auertere.* Et Oseas decimo: *Confundetur Israel in voluntate sua.* Et Christus Deus noster in euangelio auctore

Eccle. 18. Matthæo capite. 16. *Si quis vult venire post me, abneget semetipsum.* Id intués diuus Bernardus: *Cesset, inquit, propria voluntas & infernus non erit.* Vt lactucæ multæq; aliæ herbæ salutarès nisi mutèr solum, fiunt syluestres, amaræ, & inculcæ: sin autem ex vna terræ parte transferantur ad aliam, fiunt suaves, iucundæ, & excellentes: sic homines nisi propriam dimittant voluntatem, fiunt flagitiosi, & pesti-

Matt. 16. **Bernar.**

Similitudo

lentes, & barbari: sin autem eam relinquunt, & Dei voluntati parent, ab omni contagione impuritatis abstracti, & à seipsis auulli omne vitæ gubernaculum tradūt diuino numini: ac magnopere curant ne obedientiam abijcientes animum perturbent, eiusque constantiam à sua sede deiciant. Id voluit Deus significare, cum dixit Abrahamo Genesis duodecimo: *Egrede de terra tua, & de cognatione tua.* Quibus verbis ipse statim obediuit. Huius admirabilis obedientiæ exemplum hac in re, & in proprii filij immolatione voluit ipse Deus clarissimis monumentis testatum consignatumque proponere hominibus, vt omnes illud ad imitandum perspicerent. Noluit Abrahamus sibi ipsi, sed Deo gerere voluntatem. Et quia in negotio Bethabeæ multo aliter se gesserat Dauid, 2. Reg. 11. agnoscens flagitium suum ait Deo: *Et voluntatem, nimirum meam, coram te feci.* Vbi vt diximus, est nomen rach: quod & malum, & voluntatem significat. Eo vtitur Ecclesiastes capite quarto, cum ait: *Multo melior est obedientia, quam stultorum victimæ, qui nesciūt, quid faciunt mali.* Quod potest verti: *Quia nesciunt facere voluntatem, scilicet Dei, cui victimas immolant: cui deberent obedire.* Reddit rationē, quare melior sit obedientia, quam stultorum sacrificium: quia qui Deo parent, eius voluntatem gerunt, ac in virtutis actionē incumbunt: qui verò sacrificant contra Dei obedientiam, ei non gerunt voluntatem, quin potius ipsum offendunt. Regi Sauli cōtra Dei præceptum sacrificanti dixit iustus Samuel, vt est capite. 15. lib. 1. Regum *mandatum: Melior est obedientia, quam victimæ, & auscultare magis quam offerre adipem arietum.* Vnde seruator noster apud Lucam sexto: *Quid, inquit, vocatis me: domine domine, & non facitis, quæ dico?* Rationē cur melior sit obedientia, quam sacrificium, reddit diuus Gregorius summus pontifex, quia per victimas aliena caro, per obedientiam verò propria voluntas mactatur. Hanc propriam voluntatem non occidit rex Assyriorum, ad quem Nahum has voces emisit: *Super quem non transijt malitia tua, aut voluntas tua semper? Sed quia Deo non paruit, fuit ab illo grauissimè punitus.* Cur Deo non parebimus, cum Christus Iesus verus Deus & verus homo ei paruerit? De illo ait diuus Paulus capite secundo epistolæ ad Philippenses: *Humiliauit semetipsum factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis. Voluit potius vitam, quam obedientiam amittere. Ac volens significare, se mortem*

Genes. 11. Genes. 22.

Eccles. 4.

1. Reg. 15.

Luc. 6.

Gregor.

Philipp.

1. Ion. 19.

Similitudo

Rom. 13.

Eph. 6.

Tit. 3.

Heb. 13.

1. Pe. 2.

rem sustinere, vt patri obtemperaret, emisit spiritum capite inclinato: est enim inclinatio capitis obedientiæ signum. Non solum Deo, sed etiam hominibus in dignitate constitutis propter ipsum Deum parere debemus. Id negant hæretici nostri temporis, qui nec regi, nec eius ministris, quibus est reipublicæ gubernaculum commissum, volunt obedire. Id videmus modò in Gallia Christianissimo quondam regno: nunc autem Lutheranis, Calvinistis, Zuinglijstis, cæterisque huiusmodi pestibus multis in locis pleno: vbi hi hæretici relinquunt & abijciunt obedientiam, nec summo pontifici Iesu Christi vicario, nec Christianissimo Galliæ regi obtemperantes, nec Deo, nec rationi, cui sunt subiecti lege nature. Imò aduersus ipsum piū, iustum, & catholicum regem commouent & conflant seditiones, concitant discordias, parant bella, edunt strages hominum catholicorum. O incredibilem audaciam! ô impietatem deplorandam! Falsa libertatis specie cæci ac furentes homines decepti exercent publica latrocinia, & alia impia maleficia, & nefaria scelera: & in perpetua ignominia versantur. Vt in feminibus est causa plantarum: sic huius pestis origo fuit impius Lutherus: cuius hæreses in officina Sathanæ conflatas infiniti homines perditif sequuntur. Et quod est intollerandum, aiunt se obedientiam reliquisse, noui testamenti doctrina maximè instructos. Vbi hoc legistis ô hæretici in nouo testamento? Nusquam quidem. Imò diuus Paulus in epistola ad Romanos contrarium docet: ita enim ait cap. 13. *Omnia anima potestatibus sublimioribus subdita sit: non est enim potestas nisi à Deo: quæ autem sunt, à Deo ordinatæ sunt.* Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Hæc apostolus: vbi per omnem animam Hebræorum more intelligit omnes homines, quibus præcipit, vt subiecti sint regibus, & publicis magistratibus, quemadmodum præcipit Deus: nam qui illis resistunt, Dei ordinationi resistunt. Quid apertius poterat dicere apostolus? Et cap. 6. ad Ephesios: *Serui, inquit, obedite dominis carnalibus cum timore & tremore in simplicitate cordis vestri, sicut Christo.* Et capite. 3. ad Titum: *Admone illos principibus & potestatibus subditos esse, dicto obedire.* Et. 13. ad Hebræos: *Obedite præpositis vestris, & subiaccete eis.* Et diuus Petrus apostolorū princeps ca. 2. epistolæ suæ prioris: *Subiecti estote omni humanæ creaturæ propter dominum, siue regi quasi præcellenti, siue ducibus tanquam ab eo*

missis ad vindictam malefactorum, laudem verò bonorum: quia sic est voluntas Dei. Et paulò post: *Regem honorificate.* Serui subditi estote in omni timore dominis, non tantum bonis & modestis, sed etiam dycolis. Quod verò dixit: *Subiecti estote omni humanæ creaturæ: intelligendum est iuxta materiam, de qua agitur, nimirum de principibus & præsidibus, quibus est obediendum.* Nā scholia Græca aiūt creaturā ibi ab Apostolo sumi pro principatu & potestate. Per dycolos vero intelligit magistratus prauos, asperos, & difficiles: quibus ait tribuendam esse obedientiam propter Deum: & regi ac imperatori obtemperandum. Id præcepit dominus Iesus in Matt. 22. euangelio, cum dixit: *Reddite, quæ sunt Cæsaris Cæsari: & quæ sunt Dei, Deo.* Nonne sunt perspicua hæc testimonia? Quis ea negabit, nisi fuerit tætris tenebris omnino cooperatus? Et tamen negant ea Lutherani, quia horribili animi cæcitate, & diabólico furore rapiuntur. Obediuit mare Mosi, & sol Iosue, Exo. 14. & illi nec præsidibus, nec regi, nec summo pontifici, nec ipsi Deo volunt obedire. Qui paret, seipsum vincit: & est hæc admirabilis excellensque victoria. De illa ait Salomon Prouerbiorum. 21. *Vir obediens loquetur victoriam.* Apes obediunt regi suo, grues duci suo, oues pastori, mare influentiæ lunæ, globi cœlestes primo mobili: omnia denique inferiora superioribus parent: solus superbus homo est, qui obedire recusat. Quemadmodum aurum paret malleo, vitrum non item: sic viri humiles & sapientes præfectis obediunt, impij autem superbi & insolètes haudquaquam. Vt cera igne calefacta facillè flectitur, figuramque rei cui infunditur, recipit: quod sine igne non facit: sic qui sunt igne diuini amoris incensi facillè obediunt, & voluntati præsidum accommodantur. Ipsi enim præsidēs ministri Dei sunt: & qui illis paret, Deo paret. Antè legislationem præcipiebat Moses nonnulla Hebræis, quæ illi seruare nolebant. Et Deus dixit illis Exodi decimosextimo: *Vsquequo non vultis custodire mandata mea? Non dixit: mandata Moysi: sed mandata mea.* Præsidis mandata honesta & iusta Dei esse censenda sunt. Vnde Christus dominus apud Lucam decimo, cum præsulibus loquens: *Qui, inquit, vos audit, me audit: & qui vos spernit, me spernit.* Quid est præstantius, quid gloriofius, quam pro Christo parere hominibus, & propriam voluntatem voluntati præfecti subijcere? Hoc est excelles quoddā sacrificiū, & ad.

Matt. 22. Marc. 12. Luc. 20.

Exo. 14. Iosue. 10.

Prou. 21.

Similitudo

Similitudo

Exod. 17.

Luc. 10.

& ad.

& admirabilis triumphus. Multi viri virtutis & sapientiae ornamētis exculti in Gallia, Germania, & Britania nostra hac memoria pro hac veritate defendenda, & ecclesiae sanctae Romanae catholicae obedientia sustentanda fuerunt ab haereticis interfecti: sed morte illa immortalitatem consecuti sunt in aeterna beatitudine: & in hac vita nulla aetas de illorum laudibus conticescet. Qui erunt homines tam inculti, qui eos non efferant laudibus? quae tam immemor posteritas, quae illorum decus non aeternitatis memoria prosequatur? Felices illi qui Christo Deo nostro, eiusque vicario summo pontifici vniuersali pastori, regibus Christianis, magistratibus, pontificibus, & praesulibus catholicis obediunt: & pro hac obedientia tuenda, vita ab haereticis priuantur, & gloriam sempiternam consequuntur. Id non efficiunt illi, qui propriae parent voluntati, qui deprauatos sequuntur appetitus, & amore terreno educuntur. Quemadmodum impurus amor animam incendit, & studio rerum caducarum inflammatur, & in ima ac profunda praecipitatur, & mergitur: sic sanctus amor ad caelestia extollitur, & ad aeterna aspirat, ad immortalitatem exardescit, & animam ad ea quae immutabili aeternitate continentur, concitat & inflammat. Nullus

est amor otiosus in amantis animo, semper illud fecum ducit, vel ad excelsum, vel ad imum. Anima amore mundi ligata quasi viscum habet in alis: quam ob rem non volat in caelum: at ab impuritate & terrenis affectibus libera duas alas nimirum dilectionem Dei & proximi expandit, quibus in caelum ascendit. Quod enim nisi ad Deum ascendet volando, qui flagrans igne amoris sancti volat ascendendo? Has alas amoris Dei & proximi desiderabat David, cum diceret psalmo. 54. Quis mihi dabit pennas sicut columbae, & volabo, & requiescam. Volare cupiebat ad caelestem Hierosolimam: quod sciebat se facere non posse, si esset amore caeco voluntateque propria impeditus. Qui enim ea ducuntur, similes sunt Assyriorum regi, cui diuinus noster vates Nahum dicit: Super quem non transit voluntas tua? aut ut habet editio vulgata: malitia tua. Vtraque enim litera vera est. Sed inter omnes versiones illa eminet, quam Romana catholica ecclesia tenet & sequitur, quam vulgatam editionem appellamus: quae veritate, grauitate, integritate, firmitudine, & praestantia omnibus antecellit. Eam ego secutus sum tam in alijs meis commentarijs, quam in his in diuinum vatem Nahum, qui hic ad honorem Dei terminantur.

Similitudo

Psal. 54.

LAVS DEO.

[Faint, mostly illegible text in the left column, likely bleed-through or very faded print.]

[Faint, mostly illegible text in the middle column, likely bleed-through or very faded print.]

AUTHORES IN

his commentarijs citati.

- A.
- ugustinus.
- Ambrosius.
- Athanasius Alexandrinus
- Anacletus.
- Arnobius.
- Anselmus cantuariensis.
- Anselmus Laudunensis.
- Antoninus.
- Anastasius Nicenus.
- Alexander papa.
- Apollinarius.
- Albertus Magnus.
- Alanus.
- Alanus Anglus.
- Antonius sabellicus.
- Alfonus Abulensis.
- Aretas.
- Antonius Marinarius.
- Augustinus Eugubinus.
- Aquila.
- Ado historicus.
- Aristeus.
- Albinus.
- Antonius Zantanus.
- Aben Vaasia,
- Aurelius Victor.
- Angelomus Monachus.
- Apuleius.
- Athenaeus.
- Aristobolus.
- Aristoteles.
- Aulus Gellius.
- Aelianus.
- Auicebron.
- Antonius Panormitanus.
- Agefilaus.
- Acufilaus.
- Antigenes.

- Amphilochius.
- Antonius Flaminius.
- Antonius in Melissa.
- Alexander ab Alexandro.
- Apollonius.
- Appianus Alexandrinus.
- Ausonius.
- Aemilius Platonius.
- Alcuinus.
- Ammonius.
- Ammianus.
- Aeschilus.
- Alfraganus.
- Agapetus.
- Anacharsis.
- Aristides Christianus.
- Aristoxenus.
- Aeneas Syluius.
- Aeneas Vicus.
- Alexander Aphrodiseus.
- Aratus.
- Anaxarchus.
- Aelius Spartianus.
- Albricus.
- Auicena.
- Algazeles.
- Albumafar.
- Alcinous Platonius.
- Architas Tarentinus.
- Accatius.
- Andreas Caesariensis.
- Alphonus a Castro.
- Aristophanes.

B.

- Basilus Magnus.
- Beda.
- Bernardus.
- Baptista Mantuanus.
- Berosus Chaldaeus.

- Baptista Fulgofus.
- Blondus Flavius.
- Budaeus.
- Bartholomaeus Amantius.
- Bion Boristenites.
- Bartholomaeus Camerarius.
- Brufonius Conturfinus.
- Benedictus. ij. papa.
- Bruno Amerbachius.
- Boetius.

C.

- Cyrilus Alexandrinus.
- Clemens papa.
- Clemens Alexandrinus.
- Cyprianus.
- Claudianus.
- Cicco Asculamus.
- Coelius Augustinus.
- Coelius Rodiginus.
- Chryippus.
- Catina Syrus.
- Chares.
- Clitarchus.
- Chrisostomus Dion.
- Cassiodorus Aurelius.
- Cassiodorus historicus.
- Cornelius Ianfenius.
- Columela.
- Capella.
- Chalcidius.
- Caesarius Arelatensis.
- Critias.
- Cuspinianus.
- Chilo Lacedemonius.
- Claudius Guiliaudus.
- Cheremon Stoicus.
- Callimachus.
- Concilia multa.
- Conradus Abbas.

Diony-

D.
Dionysius Areopagita.
Dionysius Cartusianus,
Dionysius Halicarnassus,
Diodorus Tharsensis,
Dicæarchus.
Demetrius Bizantius.
Demetrius Phalereus.
Dion Cassius.
Duris Samius.
Dionysius Alexandrinus.
Dioscorides.
Diocles.
Diodorus Siculus.
Dorotheus.
Didimus Alexandrinus.
Democritus.
Didymus Brachmanes.
Dion Nicæus,
Dominicus Mirabellius.
Diogenes Laertius.
E.
Eusebius Cæsariensis.
Eusebius Emiffenus.
Epiphanius.
Egesippus.
Eustathius Antiochenus.
Eutropius,
Euripides.
Estius.
Ephren Syrus.
Eleazarus.
Ephorus.
Eucherius.
Erasmus Roterodamus.
Empedocles.
Enomaus,
Euthymius.
Epimenides.
Eudoxus.
F.
Fauorinus.
Felix Pratenfis.
Fulgofus.
Florus.

Festus.
Finus Adrianus.
Fabius Pictor.
Flavius Syracusanus.
Fenestella.
Franciscus Petrarcha.
Florianus à Campo.
Fulgentius.
Franciscus Rucus.
G.
Gregorius papa.
Gregorius Nazianzenus.
Gregorius Nyffenus.
Gregorius. ij. papa.
Gregorius. iij. papa.
Gregorius Turonensis.
Gratianus.
Gaspar Contarenus,
Gennadius.
Galenus.
Guilelmus Spirensis.
Gregorius. vij. papa.
Georgius Vuicclius.
Garetius.
Galfridus.
Gelafius papa.
Georgius Ederus.
Georgius Venetus,
Gerson.
Gœufchelius Vitod.
Gillius Albinensis.
Gemma Phrifius.
Glossa ordinaria.
Guido Carmelita.
Genesius Sepulueda.
H.
Hieronymus.
Hilarius.
Hadrianus. I. papa.
Hugo Cardinalis.
Hugo de S. Victore.
Hofius.
Hecatæus.
Hieronymus ab Olcastro.
Homerus.

Hipocras.
Histrus.
Hubertus Herbiopolita.
Hellanicus.
Herodianus,
Hysingelus.
Haymo.
Horatius.
Honorius historicus.
Horus.
Heraclitus.
Heliodorus.
Hippolytus.
Herodotus.
Hestæus.
Hamerus Nouefianus.
Hesiodus.
Hali.
Historia tripartita.
I.
Ireneus. Ignatius.
Ioannes Chrysoftomus.
Iustinus martyr.
Iustinus historicus.
Ioannes Eccius.
Ioannes Monachus.
Ioannes Benedictus.
Ioannes Annius.
Ioannes Thefalonicensis.
Ioannes Nouiomagus.
Ioannes Arboreus.
Ioannes Soarius.
Ioannes Reuchlinus.
Ioannes Damascenus.
Ioannes Picus Mirand.
Iustinianus Imperator.
Iacobus Christopolitanus.
Iulius pollux.
Iamblicus Platonius.
Iosephus Gorionides.
Ionathâ Chaldæus.
Innocentius. iij. papa.
Iginus.
Idacius.
Iunilius.

Iosephus

Iosephus Flavius.
Isidorus Hispalensis.
Isidorus Brixianus.
Isichius Hierosolimitanus.
Ioannes Cassianus.
Ioannes Stobæus.
Isæus.
Iulius Africanus.
Iulius Capitolinus.
Iuuenalis.
Ioannes Gagneius.
Ioannes Ferus.
Ioannes Vafæus.
Iulius Solinus.
L.
Lactantius firmianus,
Leo papa.
Leontius episcopus.
Ludolphus Cartusianus.
Lazius Vuolfgangus.
Laurentius Villauicentius,
Lilius Gregorius.
Leonardus Aretinus.
Lippomanus.
M.
Marfilius Ficinus.
Matthias Bredembachius.
Marius Maximus.
Marcus eremita.
Marcus Varro.
Marcus Ephesinus.
Macrobius Aurelius.
Mochus.
Menander.
Marius Niger.
Marcus Tullius.
Maximus episcopus.
Maximus Monachus.
Megasthenes.
Metasthenes Perfa.
Manethon.
Matthæus Aurogallus.
Marcellinus,
Marulus.
Methodius.

Manilius.
Michael Bizantius.
N.
Nicolaus Liranus.
Nicolaus historicus.
Nicolaus. II. papa.
Nicolaus Methonensis.
Nonius Marcellus.
Nicephorus Callistus.
Numenius pAamæus.
Nicolaus Gezerus.
Nigidius Figulus.
Nicomachus.
O.
Origenes Adamantius.
Optatus episcopus.
Onuphrius.
Onchelus Chaldæus.
Onificritus,
Orpheus.
Ouidius.
OEcumenius.
P.
Paulus Orosius.
Paulus Burgenfis.
Petrus Crinitus,
Portius Licinus.
Paulinus Nolanus.
Prudentius.
Palladius.
Petrus Apianus.
Pomponius Lætus.
Petrus Mexia.
Proclus Platonius.
Plotinus.
Plutarchus.
Pfeusippus,
Pindarus.
Philo Iudæus.
Philo Thebanus.
Pausanias.
Philostratus.
Proclus Constâtinopolitanus.
Philippus præbyter.
Philippus Chalcidicus.

Philastrius.
Polycritus.
Panætius.
Prosper Aquitanicus.
Petrus Galatinus.
Ptolemæus Euergetes.
Ptolemæus astrologus.
Plinius.
Pythagoras.
Petrus Comestor.
Plato.
Photius.
Porphyrius.
Petrus Rauenas.
Pierius Valerianus.
Procopius Gazarus.
Phocilides.
Pherecides.
Polybius.
Pyrrho Academicus.
Primafius episcopus.
Palephatus.
Phornutus.
Polychronius.
Pselus.
Pomponius Mella.
Pontianus.
Petrus Lombardus.
Petrus de Natalibus.
Platyna.
Q.
Quadratus.
Quintilianus.
Quintus Curtius.
R.
Rodolphus Flauiacensis.
Rabanus Maurus.
Ruelius.
Rupertus abbas.
Rufinus Aquileiensis.
Robertus Stephanus.
Ricardus de S. Victore.
Remigiu Asliffidorensis.
Raimundus.
Raphael Volaterranus.

Raynerius,
 Rabbi David Chimbi,
 R. Abraham,
 R. Hardasan,
 R. Chana,
 R. Iudas,
 R. Simon,
 R. Simeon,
 R. Ionathas,
 R. Marinos,
 R. Iacob,
 R. Salomon,
 R. Selomoh,
 R. Leui Benierfon,
 R. Barachias,
 R. Moses Barnahaman,
 R. Ioseph,
 R. Samuel,
 R. Moses Aegyptius,
 R. Moses Gerundenfis,
 R. Cabadias,
 R. Ramon,
 R. Iodan,
 R. Hannina,
 R. Saadias,
 R. Ischach,
 R. Menachem,
 R. Elias,

S:
 Septuaginta interpretes,
 Seuerianus,
 Stephanus,
 Stephanus papa,
 Symmachus,
 Sozomenus,
 Sulpitius,

Socrates Christianus,
 Socrates philosophus,
 Sophronius,
 Salicetus,
 Stephanns Geographus,
 Sallustius,
 Seneca,
 Suctorius,
 Strabus,
 Strabo,
 Sixtus Senensis,
 Serenus abbas,
 Suetonius Tranquillus,
 Sestius,
 Sophocles,
 Soranus,
 Sibylla,
 Solinus,
 Serapion,

T.
 Theodorus Lector,
 Theodoretus,
 Theophilactus,
 Theodosius Imperator,
 Trogus Pompeius,
 Thelephorus papa,
 Theodorus Antiochenus,
 Terentius,
 Thalmud,
 Tharghum,
 Timaeus,
 Theodorus Gaza,
 Theophilus Alexandrinus,
 Thalus historicus,
 Trebellius Pollio,
 Theocritus,

FINIS

Theognis,
 Thomas Aquinas,
 Thomas Caietanus,
 Theodorus Heraclensis,
 Titus Liuius,
 Tatianus,
 Theodotio,
 Trismegistus,
 Thales Milefius,
 Thraseas Petus,
 Theramenes,
 Titelmanus,
 Theophrastus,
 Theodorus Mopsuestia,
 Thomas Vualdensis,
 Tyrius Maximus,

V.
 Valerius Maximus,
 Victor papa,
 Valentinianus Imperator,
 Victorinus,
 Vatablus,
 Vergilius,
 Vitruuius,
 Vegetius,

X.
 Xiphilinus,
 Xenophon,
 Xantes Pagninus,
 Xenocrates,
 Xenophanes,
 Xistus Pythagoricus,

Z.
 Zepherinus papa,
 Zaeles,
 Zeno philosophus,

INDEX AVTHORITATUM SACRAE SCRIPTURAE, QUAE IN COMMENTARIIS IN DANIELEM EXPLANATAE SUNT, PRAETER ALIAS, QUAE PARSIM CITANTUR: IN QUO, A, PRIOREM PAGINAM: B, VERO POSTERIOREM DESIGNAT.

		¶ Genesis.	
1	IN principio Creavit Deus caelum & terra. 36.b. 49.b. 98.b.	12	Egrede de tetra tua. 77.b.
1	Benedixitq; illis. 43.b.	12	Animas quas possederant in Haran. 144.b.
1	Spiritus dñi ferebatur super aquas. 65.b.	13	Tibi dabo, & semini tuo. 67.a.
1	Fiat firmamentum in medio, &c. 97.b. 250.b.	13	Erat autem diues valde. 63.a.
1	Faciamus hominem ad imaginem. 112.a. 279.a.	13	Faciam semen tuum sicut pulverem terrae. 84. alias. 87.b.
1	Factum est vespere & mane dies vnus 133.a. 193.a.	14	Melchisedech rex Salem protulit panem & vinum. 4.b.
1	Dixit Deus fiat lux. 264.b.	14	Leuo manum meam ad dominum. 186.b.
2	Inspiravit in faciem eius spiraculum. 144.a.	14	Erat enim sacerdos Dei altissimi. 4.b. 247.a.
2	Os ex osibus meis, & caro. 3.a.	15	In generatione quarta reuertentur. 61.a.
2	Appellavit Adam nominibus suis cumta. 13.a.	15	Suscipe caelum, & numera stellas. 84. alias. 87.b.
2	Plantauerat autem Dominus paradysum. 153.b.	16	Conclufit me dominus, ne parerem. 23.b.
2	Et omnis virtus eorum. 99.a.	17	Erit pactum meum in carne vestra in saecula saeculorum. 67.a.
2	formavit Dñs Deus hominem. 184.b.	17	Ambula coram me. 211.a.
2	De ligno scientiae boni & mali ne com. 146.b.	18	Nunquid quicquam Deo est difficile? 27.b.
3	Cum audissent vocem domini deambulantis in paradiso. 2.a.	18	Tres vidit, & vnum adoravit. 243.b.
3	Eiecit Adam, & collocauit ante paradisum. 2.a.	22	Vade in terram visionis. 232.b.
3	Abcondit se Adam. 113.a.	22	In monte dñs videbit. 233.a.
3	Comedit herbas terrae. 270.a.	24	Imprecantes prospera forori suae. 43.b.
3	Eritis sicut dii, scientes bonum & malum. 245.b.	24	Appositus est in conspectu eius panis. 142.b.
4	Si male egeris, statim in foribus peccatum tuum aderit. 67.b.	25	Vendit primogenita. 15.b.
4	Respexit dominus ad Habel. 147.b.	26	Vidimus tecum esse dominum. 170.a.
4	Habitavit profugus in terra. 252.b.	28	Posuit caput super lapidem. 62.a.
4	Vox sanguinis fratris tui clamat. 259.b.	28	Vidit Iacob scalam. 6.a. 43.a. 232.b.
5	Hic est liber generationis Adam. 27.a.	29	Iacob amouit lapidem. 48.b.
6	Corrupta est terra. 101.a. 268.b.	29	Vocauit eum Iudam. 2.b.
6	Omnis terra corruerat viam suam. 139.a.	30	Sentiens Lia quod parere desisset. 250.a.
6	Non permanebit spiritus meus in homine. 171.a.	31	Nisi timor Isaac patris mei. 90.b.
7	In articulo diei illius ingressus est. 17.b.	32	Vir luctabatur cum Iacob. 41.a.
8	Adduxit spiritum super terram. 100.a.	32	Nequaquam Iacob appellabitur nomen tuum. 102.b.
8	Missus est coruus. 120.a.	35	Non vocaberis vltra Iacob. 102.b.
9	Arcum meum ponam in nubibus. 129.a.	35	Libans super eum libamina. 235.a.
9	Omne quod mouetur & viuunt, erit vobis in cibum. 270.a.	37	Appositus est populo suo. 262.b.
10	Erat robustus venator coram domino. 3.b.	37	Vendiderunt Ioseph magistro militum. 70.a.
12	Benedicam tibi. 43.b.	37	Fera pessima deuoravit eum. 189.a.
		39	Dedit dñs gratiam Ioseph. 18.a.
		39	Putiphar eunuchus Pharaonis. 10.a.
		40	Affer pinguis panis eius. 142.b.
		41	Ioseph aperuit horrea. 48.b.
		42	Repererunt pecuniam in ore sacci. 150.b.

I N D E X.

- 42 Meritò hæc patimur, quia peccauim⁹. 5.a.
 46 Cunctæ animæ quæ ingressæ sunt cum
 Iacob in Ægyptum. 144.b.
 47 Dies peregrinationis vitæ meæ cetum &
 & triginta annorum. 4.a.21.b.
 48 Extendens Iacob manum. 211.a.
 48 Do tibi partem vnam. 40.b.
 49 Quæ vêtura sunt vobis in nouissimis die-
 bus. 49.a.
 49 Non auferetur sceptrû de tribu Iudah.
 60.a.208.b.209.a.
 49 Donec veniat, qui mittendus est. 61.a.
 49 In consilium eorum non veniat anima
 mea. 123.b.129.b.
 49 Suffoderunt murum. 129.b.
 49 Fiat Dan coluber in via. 184.a.
 50 Vocatum est nomen loci illius Planctus
 Ægypti. 217.b.

¶ Exodus.

- 1 Ædificauit, eis domos. 23.b.
 2 Expositus est in carecto ripæ. 237.b.
 3 Extendam manum meam, & percutiam
 Ægyptum. 7.b.
 3 Rubus ardebat, & non cõburebatur. 42.a.
 147.b.
 3 Ego sum, qui sum. 197.b.
 3 Congrega seniores Israel. 254.a.
 4 Mitte quem missurus es. 208.b.
 6 Nomē meū Adonai non indicaui eis. 25.a.
 12 Comedētis festinantes. 18.a.
 12 Moses ponebat velamen. 26.a.
 15 Abyssi operuetunt eos. 93.b.
 16 Vespere comedētis carnes. 247.b.
 17 Percussit petram. 62.a.258.a.
 18 Audi verba meâ & consilia. 86.a.
 19 Nõ poterit vulgus ascēdere in mōtē. 20.b.
 20 Ego sum dominus Deus tuus. 277.b.
 20 Cũctus aut̃ populus videbat voces. 250.b.
 20 Non loquatur nobis Deus. 25.b.
 21 Offerat eum dominus dijs. 25.b.
 21 Erit ei seruus in seculum. 68.a.
 22 Noui te ex nomine. 15.a.
 22 Dijs non detrahes. 25.b.
 22 Dñs domus applicabitur ad Deos. 81.b.
 23 Non suscipies vocem mendacij. 259.a.
 25 Propitiatoriu inter duo cherubim. 50.b.
 25 Arca fœderis aurata. 103.b.
 26 Tabernaculum verò ita facies. 103.b.
 27 Lebetes ad suscipiendos cineres. 119.b.
 28 Erut mala puica in veste sacerdotis. 264.a.
 30 Nec libabis libamina. 235.a.
 32 Surrexerunt ludere 15.b.
 32 Dimitte me, vt irascatur furor me⁹. 40.b.

- 32 Peccauit populus tuus. 202.b.
 32 Qui peccauerit mihi, delebo eum. 238.b.
 32 Dele me de libro, quẽ scripsisti. 238.b.
 32 Vitulum coluerunt. 73.b.
 33 Si facies tua non ierit nobiscum. 170.b.
 33 Non poteris videre faciē meam. 170.b.
 34 Ignorabat Moles, quòd cornuta esset fa-
 cies sua. 113.b.

¶ Leuiticus.

- 1 Vitulum immolabit coram dño. 50.a.
 1 Detracta pelle in frustra concidetur. 103.b.
 2 Quicquid obtuleris sacrificij, sale condies.
 119.a.
 4 In locum mundum vbi cineres fundi so-
 lent. 269.b.
 6 Ignis in altari semper ardebit. 100.a.
 10 Nolite ambulare in legitimis nationum.
 210.b.
 11 Cignũ ne comederis, nec struthionē. 176.a.
 11 Animalia immunda non comedētis. 8.a.
 119.b.
 12 Custodi legitima mea. 210.b.
 12 Sumet duos turtures, vel duos pullos co-
 lumbarum. 120.a.
 16 Asportabunt foras castra, & comburent
 igne. 50.a.
 19 Coram cano capite confurge. 224.b.
 19 Statera sit iusta, & equa sint pòdera. 140.b.
 23 Facietis hircum pro peccato. 111.a.
 24 Ponant omnes, qui audierunt manus suas
 super caput eius. 257.b.
 26 Si In præceptis meis ambulaueris. 211.a.

¶ Numeri.

- 11 Congrega mihi septuaginta viros. 224.b.
 13 Chananeus morabatur iuxta mare. 101.b.
 14 In terram proni ceciderũt. 179.alias.184.a.
 15 Anima quæ per superbiam aliquid com-
 miserit. 6.alias.7.b.
 16 Recedite à tabernaculis hominum im-
 piorum. 22.a.
 17 Virga Aaronis floruit. 61.a.91.a.
 18 Pactũ salis est sempiternum. 149.b.
 20 Loquimini ad petram. 62.a.
 20 Percutiens virga bis filicem. 64.b.258.a.
 20 Quia non credidistis mihi. 65.a.
 20 Egressus est obuius. 186.b.
 21 Percussus est in ore gladij. 150.b.
 21 Fecit Moses serpentem æneum. 148.b.
 24 Venient in trieribus de Italia. 236.a.
 24 Orietur stella ex Iacob, & consurget vir-
 ga de Israel. 209.a.

¶ Deuteronomium.

- 1 Tuli de tribub⁹ vestris viros sapiētes. 146.a.
 1 Eduxit

I N D E X.

- 1 Eduxit nos de terra Ægypti, vt traderet nos
 in manus Amorrhæi. 6.b.
 4 Deus noster ignis consumens est. 46.b.
 102.a.
 5 Deus æmulator reddens iniquitatem pa-
 trum in tertiam. &c. 132.b.
 6 Non tentabis dominum Deum tuũ. 148.b.
 6 Munera excæcant oculos sapientũ. 177.b.
 6 Dominum Deum tuum adorabis. 78.b.
 6 Dñs Deus noster Deus vnus est. 81.a.278.a.
 8 Non in solo pane viuit homo. 27.b.142.b.
 10 Dñs De⁹ vester ipse est Deus deorũ. 277.b.
 10 Qui adorent solem & lunam, & omnem
 militiam cœli. 191.a.
 15 Seruiet tibi vsque in æternum. 68.a.
 17 Si iudicum inter portas tuas videris ver-
 ba variari. 63.b.
 17 Si difficile, & ambiguum apud te iudiciũ
 esse perpexeris. 251.a.
 17 Non multiplicauit sibi equos. 220.a.
 18 Prophetam de gente tua, & de fratribus
 tuis suscitabit tibi Dominus. 11.b.
 21 Apprehendent eum. 63.b.
 22 Non indueris vestimēto, quod ex lana li-
 noque contextum est. 176.a.
 25 Sic fiat homini, qui non ædificat. 23.b.
 25 Pondus habebis iustum & verum. 86.a.
 25 Non alligabis os boui trituranti. 136.a.
 26 Respice de sanctuario tuo. 43.b.
 29 Sulphure & salis ardore. 154.b.
 31 Ecce tu dormies cum patribus tuis. 240.a.
 32 Ignis succensus est in furore meo. 100.b.
 32 Gens absque consilio. 123.a.
 32 Dei perfecta sunt opera. 127.a.
 32 Incrassatus est dilect⁹, recalcitrauit. 134.a.
 32 Quando diuidebat altissimus gētes. 158.a.
 216.a.
 32 Sagittas meas complebo in eis. 218.a.
 32 Reccesit à Deo salutari suo. 218.b.
 32 Leuabo ad cœlum manum meam. 244.a.
 32 Morere in monte. 249.b.
 33 Habitabit Israel confidenter, & solus ocu-
 lus Israel. 10.b.
 33 Dominus apparuit de mōte Pharã. 147.a.
 33 De pomis fructuum folis & lunæ. 153.b.
 33 Viuat Ruben, & non moriatur, & sit par-
 uulus in numero. 51.a.

¶ Iosue.

- 2 Dominus præcepit per manũ Mosi. 186.b.
 5 Solue calciamentũ de pedibus tuis. 155.b.
 6 In ore gladij percusserunt. 150.b.
 6 Nomen eius diuulgatum est. 197.b.
 8 Iosue non contraxit manum. 6.alias.7.a.

- 8 Fugientes per solitudinis viam. 26.b.
 9 Congregati sunt, vt pugnarent. 150.b.
 9 Os domini non interrogauerunt. 151.a.
 10 Timete dominum, & seruite ei in corde
 perfecto. 90.a.
 10 Steteruntque Sol & luna, donec. 250.a.
 10 Aperite os spelunçæ. 150.b.
 22 Benedixit eis Iosue. 43.b.
 23 Ingredior viam vniuersæ terræ. 249.b.

¶ Iudices.

- 1 Non delebit Bethsan. 234.a.
 3 Fuit in eo spiritus domini. 65.b.
 4 Tradidit illos dñs in manus Iabin. 6.b.
 5 Sedebitis suprã in iudicio. 189.a.
 6 Extendit angelus domini summitatem vir-
 gæ. 276.b.
 10 Dimiserunt dominum. 111.a.
 12 Posui animam meã in manibus meis. 6.b.
 13 Cur quæris nomen meum, quod est mira-
 bile? 251.a.

¶ Primus Regum.

- 1 Nunquid non ego melior tibi sum, quam
 decem filij? 162.a.
 2 Exaltatum est cornu meum in Deo. 113.b.
 4 Translata est gloria domini de Israel. 70.a.
 4 Confortamini, & estote viri. 84.a.
 5 Aggrauata est manus domini super Azo-
 tios. 7.b.
 7 Hauserunt aquam, & effuderunt in conspo-
 ctu domini. 235.b.
 9 Erat ei filius vocabulo Saul. 5.b.
 9 Num hic est videns? 71.b.
 13 Filius vnus anni erat Saul. 5.b.
 14 Maledictus vir, qui comederit panẽ vsque
 ad vesperam. 142.b.271.b.
 14 Nullus applicuit manũ ad os suum. 7.b.
 14 Conuertit manũ suam ad os suum. 7.b.
 15 Caput in tribus Israel factus est es. 49.b.
 16 Spiritus domini recessit à Saul. 65.b.
 16 Exagitabat eum spiritus nequam. 67.a.
 18 Celebre factũ est nomen eius. 197.b.
 19 Posuit animam suam in manu sua. 6.b.
 21 Signauit eas annulo eius. 151.a.
 22 Manus eorum cum Dauid est. 6.alias.7.a.
 24 Ab impijs egreditur impietas. 245.a.

¶ Secundus Regum.

- 3 Erit manus mea tecum. 6.alias.7.a.
 3 Facta est longa concertatio inter domum
 Dauid, & domum Saulis. 23.b.
 7 Fidelis erit domus tua. 65.b.
 8 Iosaphat erat à cõmentarijs. 275.a.

I N D E X.

- 12 Dominus tranſtulit peccatū tuum. 68.a.
 14 Omnes morimur, & quaſi aqua dilabimur
 in terram. 178.b.
 18 Tulit ergo Ioas tres lanceas. 276.b.
 19 Poſuiſti me ſeruum tuum inter conuiuas.
 267.a.
 21 Seruiuit immunditijs. 111.a.
 23 Attulerunt ad Dauid aquam de cifterna
 Bethlehem: & ille noluit bibere. 234.b.
 24 Immiſit dominus peſtilentiā in Iſrael de
 mane uſque ad tēpus conſtitutū. 200.a.

¶ Tertius Regum.

- 1 Cum dormierit dominus meus rex cum pa
 tribus ſuis. 67.b.
 2 Ingredior viam vniuerſæ terræ. 249.b.
 2 Dormiuit Dauid cum patribus ſuis. 240.a.
 11 Vt maneat lucerna Dauid ſeruo meo. 37.a.
 13 Deprecare faciē domini Dei tui. 42.b. 90.b
 13 Orauitque vir Dei faciē domini. 42.b.
 18 Ego faciam bouem alterum. 111.a.

¶ Quartus Regum.

- 4 Dominus celauit à me. 244.b.
 5 Viuit dominus, ante quem ſto. 11.b.
 9 Vlciſcar fanguinē ſeruorū meorū. 259.b.
 10 Da mihi manum tuam. 6. alias. 7.a.
 11 Poſuit ſuper eum diadema & testi
 monium. 37.b.
 13 Cum tetigiffet oſſa Eliſæi, reuixit. 233.b.
 17 Sicut locutus fuerat in manu ſeruorū ſuo
 rum. 6. alias. 7.a.
 17 Adorauerunt vniuerſam militiam cœli.
 97.a. 191.a.
 20 Non fuit verbum, quod non oſtenderet
 eis. 27.b.
 25 Subleuauit Euilmerodach caput Ioachin.
 235.b.

¶ I. Paralipomenon.

- 11 Ille noluit bibere, ſed libauit eam domi
 no. 234.b.
 16 Quarite faciē eius ſemper. 42.b.

¶ II. Paralipomenon.

- 5 Steterunt coram patre eius Salomone. 11.b.
 9 In viſione quoque Addo videntis. 71.b.
 26 In diebus Zachariæ videntis. 71.b.
 33 Adorauit omnē militiam cœli. 97.a.
 33 Verba quoque videntium. 71.b.
 33 Scripta ſunt in ſermonibus Ozai. 71.b.
 36 Contra hunc aſcendit Nabuchodonofor.
 2.a.
 53 In Ieruſalem erit nomen meum in æter
 num. 88.a.

¶ Eſdræ primus.

- 1 Omnia regna terræ dedit mihi Deus cœ
 li. 51.b.

¶ Eſdræ. II. qui eſt Nebemias.

- 3 Iuxta eum ædificauerunt. 27.b.

¶ Eſdræ. III.

- 4 Abſte eſt dñe ſapientia & claritas. 44.b.
 4 Veritas manet, & inualeſcit in æternum.
 141.a.

¶ Tobias.

- 3 Deus caſtigauit nos propter iniquitates no
 ſtras. 88.b.
 4 De ſubſtantia tua fac eleemoſynam. 10.a.
 11 Benedico te domine Deus Iſrael, quia tu
 me caſtigavi, & tu ſaluavi me. 126.a.
 12 Quia acceptus eras Deo, neceſſe fuit, vt tē
 tatio probaret te. 105.b.
 13 Conſitemini domino filij Iſraelis. 31.b.

¶ Iudith.

- 7 Faciemus hæc verba. 212.b.
 8 Indulgentiam Dei ſuſcipis lachrymis poſtule
 mus. 213.b.
 9 Humilium & maſuetorum ſemper tibi pla
 cuit deprecatio. 41.a.
 16 Vniuerſa vaſa bellica Holophernis obtu
 lit. 8.a.

¶ Eſther.

- 1 Sicut rex ſtatueraſt præponens menſis ſingu
 los de principibus. 24.a.
 1 Si tibi placet, egredietur edictum à facie
 tua. 40.a.
 5 Extendit contra eam virgam aureā. 276.b.
 8 Literæ ſignatæ ipſius annulo. 151.a.
 14 Ne tradas domine ſceptrum tuū his, qui
 non ſunt. 208.b.

¶ Iob.

- 1 Chaldæi fecerunt tres turmas. 49.b.
 1 Dominus dedit, dominus abſtulit. 137.a.
 3 Abſcondita produxit in lucem. 45.b.
 3 Maledixit Iob diei ſuo. 47.b.
 5 Beatus homo, qui corripitur à domino:
 105.b. 228.b.
 9 Sagittæ domini in me ſunt. 217.b.
 7 Manus domini tetigit me. 7.b.
 7 Vita hominis militia eſt ſuper terrā. 155.b.
 7 Cur faciē tuam abſcondiſ? 193.b.
 7 Memento mei domine, quia ventus eſt vi
 ta mea. 221.a.
 7 Ecce nunc in puluerem dormiam. 240.a.

10 Di-

I N D E X.

- 10 Dimitte me, vt plangam paululum dolo
 rem meum. 214.a.
 10 Sicut caſeum me coagulavi. 218.b.
 12 Apud ipſum eſt ſapiētia & fortitudo. 44.b.
 12 Reuelat fundamenta de tenebris. 45.a.
 13 Quare lacerō carnes meas dentibus meis,
 & animam meā porto in manib⁹ meis?
 6. alias. 7.a.
 13 Fugit velut vmbra. 26.b.
 13 Cur faciē tuam abſcondiſ. 41.b.
 13 Contra folium quod vento rapitur, oſten
 diſ potentiam tuam. 137.a. 221.a.
 14 Homo natus de muliere breui viuēs tem
 pore. 55.a.
 14 Quali flos egreditur, & conteritur. 179.a.
 15 Quid timent cōtra Deū ſpiritus tuus. 65.b.
 16 Ecce in cœlo teſtis meus. 257.b.
 16 Terra ne operias ſanguinem meum. 101.a.
 17 Poſt tenebras ſpero lucem. 137.a.
 18 Præcipitabit impiū cōſilium ſuum. 123.a.
 19 En decies confunditiſ me. 162.a.
 19 De terra ſurrectur⁹ ſum, & in carne. 240.b.
 30 Frater fui draconum. 272.b.
 31 Si ambulavi in vanitate, & feſtinavi in do
 lo pes meus. 139.b.
 34 Violenta ſagitta mea abſque vllō pecca
 to. 69.a.
 36 Si audierint, & obſeruauerint. 111.a.
 37 Ab Aquilone aurum venit. 62.a.
 39 Manū meam ponam ſuper os meum. 7.b.

¶ Pſalmi.

- 1 Beatus vir qui non abiit in conſilio impio
 rum. 49.b.
 1 Et in via peccatorū nō ſtetit. 11.b. 123.b. 139.a.
 1 In lege eius meditabitur die ac nocte. 101.a.
 1 Erit tanquam lignum, quod. 118.b.
 1 Nouit dominus viam iuſtorum. 139.a.
 1 Non ſic impij, non ſic. 187.b.
 1 In cathedra peſtilentiæ non ſedit. 236.a.
 1 Non reſurgunt impij in iudicio. 240.b.
 2 Qui habitat in cœlis, iridebit eos. 43.b.
 2 Filius meus eſtu ego hodie genuite. 57.a.
 115.b.
 3 Ego autē cōſtitut⁹ ſum rex ab eo. 57.b. 58.b.
 3 Seruite dño in timore. 90.a.
 2 Apprehendite diſciplinam. 115.a.
 2 Erudimini, qui iudicatis terram. 115.b.
 2 Reges eos in virga ferrea. 160.b.
 3 Multi inſurgunt aduerſum me. 143.a.
 4 Signatum eſt ſuper nos lumen. 42.b.
 4 Sacrificate ſacrificium iuſtitia. 235.a.
 4 Scitote quoniā mirificauit dominus. 251.a.
 5 Domine deduc me in iuſtitia tua. 198.a.

- 5 Perdes oēs, qui loquuntur mendaciū. 219.b.
 7 Cōfitebor dño ſecūdū iuſtitia eius. 46.b.
 7 Laqueum aperuit, & effodit eum. 84.a.
 7 Exurge domine in ira tua. 91.a.
 7 Pro filijs Cuſi filij Iemini. 231.b.
 7 Nequando rapiat vt leo animā meā. 158.b.
 8 Quoniam videbo cœlos tuos. 70.a.
 8 Domine dominus noſter quam admirabi
 le eſt nomen tuum. 93.a.
 8 Minuiſti eum paulominus ab angelis. 26.a.
 8 Gloria & honore coronavi eū, & cōſtitui
 ſti eū ſuper opera manuū tuarū. 184.b.
 9 Vt quid domine reſceſiſti longe. 30.b.
 9 Auferentur iudicia tua à facie eius. 40.a.
 9 Qui exaltas me de portis mortis. 64.a.
 9 Sciant gētes quoniam homines ſunt. 69.a.
 9 In operibus manuū ſuarum comprehen
 ſus eſt peccator. 84.a.
 9 Laudatur peccator in deſiderijs. 138.a.
 9 Præparationem cordis eorum audiuit au
 riſ tua. 194.a.
 9 Secundum multitudinem iræ ſuæ. 196.a.
 9 Pro occultis filij. 251.a.
 9 Patientia pauperis non peribit. 273.b.
 9 Non in finem obliuio erit pauperis. 169.a.
 10 Spirit⁹ procellarū pars calicis eorū. 100.b.
 10 Iuſtus dominus, & iuſtitias dilexit. 140.b.
 10 Quoniā quæ perfeciſti, deſtruxerunt. 37.a.
 11 Dominus in templo ſancto ſuo. 127.b.
 12 Uſquequo auertis faciē tuā à me? 90.b.
 13 Dominus de cœlo proſpexit. 102.a.
 15 Nec dabis ſanctū tuū videre corrup. 170.b.
 15 Benedicam dño, qui tribuit mihi. 123.a.
 16 Satiabor, cū apparuerit gloria tua. 169.b.
 16 Igne me examinaſti. 100.b.
 16 Oculos ſuos ſtatuertunt declinare in ter
 ram. 101.a. 163.a.
 16 Eripe animam meam ab impio. 171.b.
 17 Ignis à facie eius exarſit. 100.b.
 17 Intonuit de cœlo dominus. 157.b.
 17 Secundum puritatem manuū mearum
 retribuit mihi. 186.b.
 17 Volauit ſuper pennas ventorum. 221.b.
 17 Factus eſt dñs protector meus. 276.b.
 17 Filij alieni mentiti ſunt mihi. 13.a.
 17 Poſuit tenebras latibulum ſuum. 45.b.
 18 In ſole poſuit tabernaculum ſuum. 99.6.
 18 Deſiderabilia ſuper aurum. 218.a.
 18 A ſummo cœlo egreſſio eius. 172.a.
 18 Iudicia domini vera. 86.a.
 18 Teſtimonium domini fidele. 21.a.
 18 Lex domini immaculata. 37.a.
 18 In omnem terrā exiit ſonus eorū. 46.a.
 18 Cœli enarrant gloriam Dei. 95.a.

19 Domi-

I N D E X.

- 19 Domine saluum fac regem, & exaudi nos in die. 36.b.
- 19 Lætabitur in salutari tuo. 133.a.
- 20 Quoniam pones eos dorsum. 218.a.
- 21 Non spreuit, nec despexit deprecationem pauperis. 41.a.
- 21 Aperuerunt super me os suum. 86.b.
- 21 Circumdederunt me vituli multi. 119.b.
- 21 In finem pro susceptione matutina. 128.a.
- 22 Impinguasti in oleo caput meum. 51.a.
- 23 Virga tua & baculus tuus, ipsa me consolata sunt. 276.b.
- 23 Quis ascendet in montem domini? 73.a.
- 23 Dominus virtutum ipse est rex gloriæ. 99.a. 191.a.
- 23 Hic accipiet benedictionem à dño. 198.a.
- 24 Vniuersæ viæ domini misericordia & veritas. 86.a. 181. alias. 182.a.
- 24 Firmamentum est dominus timentibus eum. 253.a.
- 25 Non sedi cum concilio vanitatis. 236.a.
- 25 Lauabo inter innocentes manus meas. 7.a.
- 26 Dñs illuminatio mea & salus mea. 85.a.
- 26 Tibi dixit cor meum: exquisiuit te facies mea. 90.b. 193.b.
- 26 Credo videre bona domini in terra viuētium. 152.a.
- 26 Vnam petij à dño, hanc requirā. 154.b.
- 28 Deleantur de libro viuētium. 238.a.
- 28 Adorate dominum in aula sancta ei. 108.b.
- 28 Vox domini super aquas, Deus maiestatis intonuit. 113.b. 243.b.
- 28 Vniuersa vanitas omnis homo viuēs. 55.a.
- 28 Vox dñi intercidentis flammam. 105.b.
- 28 Afferte domino filios arietum. 177.b.
- 29 Ego dixi in abundantia mea. 127.a.
- 29 Ira in indignatione eius. 68.b.
- 30 Illustrā faciem tuā super seruū tuū. 42.b.
- 30 Abscondes eos in abscondito faciei tuæ à conturbatione hominum. 251.a.
- 30 Redēmissi me dñe Deus veritatis. 196.b.
- 31 Conuersus sum in ira mea, dum configitur spina. 5.b.
- 31 Nolite fieri sicut equus & mulus. 120.b.
- 31 Consilium autem domini in æternum permanet. 123.b.
- 31 Bætamini in dño & exultate iusti. 133.b.
- 32 Verbo dñi cæli firmati sunt. 99.a. 191.a.
- 32 Timeat dominum in omni terra. 101.b.
- 32 Dominus dissipat consilia gentiū. 123.a.
- 32 In psalterio decem chordarum psallite illi. 168.b.
- 32 Ipse dixit, & facta sunt, ipse mandauit & creata sunt. 43.b. 85.b.
- 33 Clamauerunt iusti, & dominus exaudiuit eos. 41.a.
- 33 Benedicā dominum in omni tēpore. 43.b.
- 33 Accedite ad eū, & illuminamini. 62.a. 89.b.
- 34 Exurge, quare obdormis domine? 129.a.
- 34 Oratio mea in sinū meū cōuertetur. 42.a.
- 34 Iudica me domine secundam iustitiam tuam. 130.a. 198.a.
- 35 Apud te est fons vitæ. 151.a.
- 35 Non veniat mihi pes super bñz. 156.b.
- 36 Noli æmulari in eo, qui prosperatur in via sua. 157.a.
- 36 Dominus supponit manum suam. 186.b.
- 36 Delectare in domino, & dabit tibi petitiones cordis tui. 42.a.
- 36 Vidi impium super exaltatum, & eleuatum super cedros Libani. 118.a. 54.a.
- 36 Gladius eorū intret in corda ipsorū. 91.b.
- 37 Quoniam sagitte tuę infixę sunt mihi. 218.b.
- 37 Os iusti meditabitur sapientiam. 151.a.
- 37 Non est sanitas in carne mea à facie irę tuę. 40.a.
- 37 Quoniam ego in flagella paratus sum. 122.a.
- 38 Auribus percipe lachrymas meas. 213.b.
- 38 In imagine pertransit homo. 54.a.
- 38 Substantia mea tāquā nihilū ante te. 126.a.
- 38 Eduxit me de lacu miserię. 185.b.
- 38 Aduena sum ego apud te. 4.a.
- 39 In capite libri scriptum est de me, vt facta voluntatem tuam. 49.b.
- 39 Misericordia tua & veritas tua. 182.a.
- 39 Aures autem perfecisti mihi. 205.b.
- 39 Protector nolite aspice Deus, & respice in faciem Christi tui. 250.b.
- 41 Sitiuit anima mea ad Deum fontem viuū. 128.a. 154.b.
- 41 In die mandauit dominus misericordiam suam, & nocte canticum eius. 21.b.
- 41 Abyssus abyssum inuocat. 93.b.
- 44 Vnxit te Deus Deus tuus oleo lætitię. 51.a. 59.b. 204.a.
- 44 Accingere gladio tuo super femur tuum potentissime. 59.b.
- 44 Circumamicta varietate. 103.b.
- 44 Speciosus forma præ filiis hominum. 102.a.
- 44 Virga directionis virga regni tui. 140.b.
- 44 Pro patribus tuis nati sunt tibi filij. 143.a.
- 45 Transferentur montes in cor maris. 71.a.
- 45 Dedit vocem suam, mota est terra. 101.a.
- 45 Fluminis impetus lætificat ciuitatem Deo. 110.a.
- 46 Quoniam dij fortes terrę vehementer eleuati sunt. 81.b.

I N D E X.

- 47 In spiritu vehemente conteres. 100.a.
- 47 Magnus dñs, & laudabilis nimis. 92.b.
- 48 Vocauerūt nomina sua in terris suis. 15.a.
- 48 Sepulchra eorum domus eorum in æternum. 119.a.
- 48 Relinquent alienis diuitias suas. 119.a.
- 48 Homo cum in honore esset, non intellexit. 120.b.
- 48 Frater nō redimet, redimet homo. 144.a.
- 48 Cum interierit, non fumet omnia. 188.a.
- 49 Ignis in conspectu eius exardescet. 164.a.
- 49 Deus noster, & non filebit. 166.b.
- 49 Deus deorum dominus locutus est. 25.b. 62.b. 81.b. 128.a.
- 49 Inuoca me in die tribulationis. 40.b.
- 49 Quare tū enarras iustitias meas, & affumis testamentū meū per os tuū? 226.b.
- 50 Auerte faciem tuā à peccatis meis. 40.a.
- 50 Incerta & occulta sapientię tuę manifestasti mihi. 62.b.
- 50 Spiritu principali confirma me. 66.b.
- 50 Sacrificiū Deo spiritus cōtribulatus. 87.b.
- 50 Benignè fac domine in bona voluntate tua Sion. 88.a.
- 50 Libera me de sanguinibus. 260.a.
- 51 Sperauit in multitudine diuitiarum suarum. 74.b.
- 51 Quid gloriaris in malitia? 221.a.
- 54 Moliti sunt sermones eius super oleum, & ipsi sunt iacula. 138.a.
- 54 Vespere, & manè, & meridie narrabo. 148.b.
- 54 Tu verò homo vnanimis, dux meus & notus meus. 226.a.
- 55 Deus vitam meā nuntiaui tibi. 26.a. 179.a.
- 56 Foderunt foueā: & inciderunt in eā. 84.a.
- 57 Lætabitur iustus, cū viderit vindictā. 7.a.
- 58 Quæ non rapui, tunc exolebam. 203.b.
- 59 Da nobis auxilium de tribulatione, quia vana salus hominis. 9.a.
- 59 Dedisti mētuentibus te significationem, vt fugiant à facie arcus. 25.b.
- 61 Diuitiæ si affluant, nolite cor apponere. 119.a. 137.a.
- 61 Mendaces filij hominū in stateris. 140.a.
- 62 In nōmine tuo leuabo manū meas. 186.b.
- 64 Exitus matutini & vespere delectabis. 101.a.
- 65 Transiuimus per ignem & aquam. 252.a.
- 66 Benedicat nos Deus, Deus noster, benedicat nos Deus. 278.a.
- 67 In ecclesijs benedicam te domine, de fontibus Israel. 10.b.
- 67 Principes Iudah duces eorum. 143.b.
- 67 Increpa feras arundinis. 189.b.
- 67 Dominus dabit verbum euangelizantibus virtute multa. 217.a.
- 67 Currus Dei decem millibus. 164.b.
- 68 Intrauerunt aquæ vsque ad animam meam. 93.b.
- 68 Non auertas faciem tuam à puero tuo. 42.b.
- 68 Aduersum me loquebantur, qui sedebāt in porta. 63.b.
- 68 Veni in altitudinem maris. 101.b.
- 68 Non me demergat tēpestas aquæ. 150.b.
- 70 Confitebor tibi in valis psalmi. 8.b.
- 70 Adorate eum omnes angeli eius. 26.a.
- 70 In iustitia tua libera me. 198.a.
- 71 Iudicabit pauperes populi. 85.b.
- 71 Erit firmamentum in terra in summis montium. 116.b.
- 71 Deus iudicium tuum regi da. 198.a.
- 72 Deiecisti eos, dum alleuarentur. 121.a.
- 72 In ciuitate tua imaginem eorum ad nihilum rediges. 53.b. 128.b.
- 72 Quomodo facti sunt in desolatione? 54.b.
- 73 Deus noster ante secula operatus est salutem in medio terræ. 57.a.
- 73 Ne tradas bestijs animam confidentem tibi. 68.b. 189.b.
- 73 Tu confirmasti in virtute tua mare: contriuisisti capita draconum. 152.b.
- 74 Dixi iniquis, nolite inique agere. 157.a.
- 75 Factus est in pace locus eius. 4.b. 155.a.
- 75 Qui aufert spiritum principū. 54.b. 65.b.
- 75 Confregit potentias arcuum. 154.b.
- 76 Deum exquisiui manibus meis contra eum. 7.b.
- 76 Turbatus sum, & non sum locutus. 64.b.
- 76 Hæc est mutatio dexteræ excelsi. 106.a.
- 77 Nec fideles habitati sunt in testamento eius. 65.a.
- 77 Non custodierūt testamentū Dei. 226.b.
- 79 Ostende faciem tuam, & salui erimus. 198.b.
- 80 Dilata os tuū, & implebo illud. 199.a. 86.b.
- 80 Dimisi eos secundum desideria cordis eorum. 6.b.
- 80 In tribulatione inuocasti me, & liberaui te. 40.b.
- 81 Ego dixi: dij estis, & filij excelsi omnes. 81.b. 117.b.
- 83 Cor meum & caro mea exultauerunt in Deum viuū. 133.a.
- 83 Etenim passer inuenit sibi domum. 183.a.
- 84 Prope timentes eū salutare ipsius. 101.b.
- 85 Magnus es tu, & faciens mirabilia. 81.b.
- 86 Dili-

I N D E X.

- 86 Diligit dominus portas Sion super omnia tabernacula Iacob. 64.a.
- 86 Gloriosa dicta sunt de te ciuitas Dei. 75.b.
- 87 Super me confirmatus est furor tuus. 41.b. 101.b. 136.b.
- 87 Posuerunt me abominationem sibi. 136.b.
- 88 Ædificabo in generatione & generatione sedem tuam. 56.a.
- 88 Nihil proficiet inimicus in eo. 56.a.
- 88 Eueristi testamentum serui tui. 154.b.
- 88 Visitabo in virga iniquitates eorum. 171.b.
- 88 Iustitia & iudicium præparatio sedis tuæ. 198.a.
- 88 Quis est hō, q̄ uiuet, & nō videbit. 170.b.
- 89 Quæ pro nihilo habentur, eorum anni erunt. 54.b.
- 89 Latati fumus pro diebus, quibus vidimus mala. 126.a.
- 89 Et amplius eorum labor & dolor. 4.a. 210.a.
- 90 Scuto circumdabit te veritas eius. 182.a.
- 90 Cum ipso sunt in tribulatione. 106.a.
- 90 Super aspidē & basiliscū ambulabis. 119.b.
- 91 Iustus vt palma florebit. 250.a.
- 92 Dominus regnauit, decorem indutus est. 24.b. 59.b. 164.a.
- 93 Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo. 30.b.
- 93 Leua manus tuas in superbias eorum. 64.b.
- 95 Omnes dij gentium dæmonia. 82.a.
- 95 Cantate domino omnis terra. 201.b.
- 96 Dominus regnauit, exultet terra. 55.b.
- 96 Exultauerunt filia Iudæ propter iudicia tua domine. 85.a.
- 96 Illuxerunt fulgura eius orbi terræ. 101.a.
- 97 Iudicabit orbem terrarū in iustitia. 140.b.
- 100 Memoriam fecit mirabiliū suorū. 246.a.
- 101 Respexit Deus in orationē humiliū. 41.a.
- 101 Tota die exprobrabant mihi inimici mei. 41.b.
- 101 Defecerunt sicut fumus dies mei. 55.a.
- 102 Benedic anima mea domino. 43.b.
- 102 Benedicite dño omnes virtutes ei. 99.a.
- 103 Hoc mare magnum & spatiosum manibus. 7.b.
- 103 Auferes spiritū eorum & deficient. 65.b.
- 103 Emitte spiritum tuum, & creabūtur. 65.b.
- 103 Qui facis angelos tuos spiritus. 67.a.
- 103 Extendens cælum sicut pellem. 98.b.
- 103 Confessionem & decorem induisti. 164.a.
- 104 Humiliauerunt in cōpedibus pedes eius. 38.b.
- 104 Edidit terra eorum ranas. 155.a.
- 105 Irritauerunt eum ad aquas contradictionis. 64.b.
- 105 Interfecta est terra in sanguinibus. 155.a.
- 106 Effusa est contentio. 155.a.
- 106 Misit verbum suum, & sanauit eos. 208.b.
- 106 Quia astitit à dextris pauperis. 155.a.
- 108 Sicut vmbra cū declinat, ablat⁹ sum. 178.b.
- 109 Tu es sacerdos in æternum. 18.a.
- 109 Dixit dominus domino meo: sede à dextris meis. 167.a. 265.b.
- 109 Iurauit dominus, & non pœnitebit eum: tu es sacerdos in æternum secundum ordinem. 211.b.
- 109 Tecū principiū in die virtutis tuæ. 59.b.
- 110 Initium sapientiæ timor domini. 90.a.
- 110 Memor erit in seculum testamenti sui sancti. 226.b.
- 110 Fidelia omnia mandata eius. 140.b.
- 111 Iucūdus homo qui miseretur, & cōmodat, disponit sermones suos in iudicio. 27.b.
- 111 Dispersit, dedit pauperibus. 137.b.
- 112 Sulcigans de terra inopem. 63.a.
- 113 In exitu Israel de Ægypto, domus Iacob de populo barbaro. 23.b. 103.a.
- 113 Non nobis Domine non nobis, sed nomini tuo da gloriam. 87.a.
- 117 Lapidem quem reprobauerūt ædificātes, hic factus est in caput anguli. 61.b.
- 117 Hæc porta domini, iusti intrabunt per eam. 64.a. 228.b.
- 117 Bonum est sperare in domino. 136.a.
- 117 Et est mirabile in oculis nostris. 251.a.
- 118 Cātabiles mihi erāt iustificaciones tuæ. 4.a.
- 118 Bonum mihi, quia humiliasti me. 5.b.
- 118 Tribulatio & angustia inuenerūt me. 6.a.
- 118 Respice in me, & miserere mei. 6.a.
- 118 Anima mea in manibus meis semper. 7.a.
- 118 Fiat manus tua vt saluet me. 7.b.
- 118 Declaratio sermonum tuorum illuminat, & intellectum dat paruulis. 21.a. 210.a.
- 118 Bonū mihi lex oris tui super millia. 28.a.
- 118 Iniquos odio habui. 37.a.
- 118 Deprecatus sum faciem tuam in toto corde meo. 41.a.
- 118 Faciem tuam illumina super seruum tuū. 42.b. 198.b.
- 118 Bonitatem, disciplinam, & scientiam doce me. 103.a. 65.a. 195.a.
- 118 Os meum aperui, & attraxi spiritum. 67.a.
- 118 Longè à peccatoribus salus. 125.a.
- 118 Septies in die laudem tibi dixi. 149.a.
- 118 Quia mandatis tuis credidi. 152.a.
- 118 Omnis consummationis vidi finē. 170.a.
- 118 Beati immaculati in via. 211.a.
- 118 Mirabilia testimonia tua. 251.a.
- 119 Ad dominū cum tribularer, clamaui. 5.b.

120 Leua

I N D E X.

- 120 Leuaui oculos meos in montes. 175.a.
- 122 Ad te leuaui oculos meos, qui habitas in cœlis. 175.a.
- 121 Fiat pax in virtute tua, & abundantia in turribus tuis. 10.a. 127.a.
- 124 Qui confidunt in domino sicut mons Sion. 277.b.
- 125 Co uerte domine captiuitatem nostrā, sicut torrens in austro. 167.b.
- 126 Vanū est vobis ante lucem surgere. 45.a.
- 128 Non commouebitur in æternum, qui habitat in Ierusalem. 5.a.
- 129 Ipse redimet Israel ex omnibus iniquitatibus eius. 59.a.
- 130 Domine non est exaltatum cor meum. 104.a.
- 131 In conspectu angelorum psallā tibi. 26.a.
- 133 In noctibus extollite manus vestras in sancta. 7.a.
- 135 Qui firmavit terram super aquas. 28.a.
- 136 Super flumina Babylonis illic sedimus, & fleuimus. 27.b.
- 136 Quo modo cantabimus canticum domini in terra aliena? 4.a.
- 136 Beatus qui tenēbit, & allidet paruulos tuos ad petram. 155.a.
- 137 Quoniam magnificasti super omne nomen sanctum tuum. 225.b.
- 138 Intellexisti cogitationes meas de longè. 70.b. 210.a.
- 138 Deduc me in via æterna. 139.a.
- 138 Tu formasti me, & posuisti super me manum tuam. 218.b.
- 138 Mirabilis facta est sciētia tua ex me. 251.b.
- 138 Mihi autem honorificati sunt amici tui Deus. 5.b.
- 138 Forfitan tenebræ cōculcabunt me. 45.a.
- 140 Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo. 194.a.
- 140 Corripiet me iustus in misericordia, & increpabit me. 138.b.
- 141 Perijt fuga à me. 87.b.
- 142 Regnum tuum regnum omnium seculorum. 56.a.
- 142 Non intres in iudicium cum seruo tuo. 198.a.
- 143 Libera me de aquis multis. 228.a.
- 143 Dextera eorum dextera iniquitatis. 186.b.
- 144 Suavis dominus vniuersis. 161.a.
- 145 Vias peccatorum disperdet. 139.a.
- 146 Ædificans Ierusalem dominus. 88.a.
- 147 Qui annuntiat verbum suū Iacob. 102.a.
- 147 Emitteret verbum suum, & liquēfaciet ea. 264.b.
- 148 Et aquæ quæ super cœlos sunt, laudent nomen domini. 98.b.
- 148 Laudate eum omnes angeli eius. 96.b.
- 149 Latetur Israel in eo, qui fecit eum. 57.a.
- ¶ Prouerbia.
- 1 Si te lactauerint peccatores, ne acquiescas eis. 78.a. 138.a.
- 1 Initium sapientiæ timor domini. 90.a.
- 1 Auersio paruulorum interficiet eos. 127.a.
- 2 Dominus dat sapientiam. 44.b.
- 2 Consilium custodiet te. 123.a.
- 3 Viæ eius pulchræ. 139.a.
- 3 Honora dominum de tua substantia. 10.a.
- 4 Ducam te per semitas æquitatis. 140.b.
- 4 Custodi præcepta mea, & viues. 189.a.
- 5 Iniquitates suæ capiunt impium. 153.a.
- 5 Pedes eius descendunt in mortem. 156.b.
- 8 Vox mea ad filios hominum. 102.a.
- 8 Dominus possedit me in initio viarum suarum. 49.b.
- 8 Per me reges regnant. 161.b.
- 9 Sapientia ædificauit sibi domum. 61.a.
- 9 Comedite panem meum, & bibite vinum. 142.b.
- 10 Memoria iusti cum laudibus, nomen impiorum putrescet. 15.a.
- 10 Qui deprauat vias suas manifest⁹ erit. 25.b.
- 10 Non affliget dominus animam iusti, & in fidias impiorum subuertet. 74.b. 137.a.
- 10 Qui ambulat simpliciter, ambulat confidenter. 211.a.
- 11 Monile aureum in naribus porci est mulier formosa. 11.a.
- 11 Vbi humilitas, ibi sapientia. 21.a.
- 11 Clementia præparat vitam. 37.b. 160.b.
- 11 Qui confidit in diuitijs suis, corruet. 277.b.
- 13 Lex sapientis fons vitæ. 37.a.
- 13 Redemptio animæ viri diuitiæ sunt. 63.a.
- 13 Desiderium si compleatur, delectat animam. 67.b.
- 13 Qui agunt omnia cum consilio, reguntur sapientia. 123.a.
- 14 In corde prudētis requiescit sapiētia. 71.a.
- 14 Timor domini fons vitæ. 10.b.
- 14 Ritus dolori miscetur, & extrema gaudij luctus occupat. 133.a.
- 14 Corona sapientium diuitiæ eorum. 63.a.
- 15 Per timorem domini declinat homo à malo. 90.a.
- 15 Longè est dominus ab impijs. 125.a.
- 16 Pondus & statera iudicia domini sunt. 139.b.
- 16 Qui sperat in domino, beatus est. 119.a.
- 16 Con-

I N D E X.

16 Contritionem præcedit superbia. 65.b.
 16 Clemetia eius quasi imber ferotinus. 160.b
 17 Qui ruina lætatur alterius non erit impunitus. 39.b. 150.a.
 18 Iustus prior est accusator sui. 195.a.
 18 Qui me inuenit, inueniet vitam. 199.a.
 19 Doctrina viri per patientiam cognoscitur. 273.b.
 19 Ecce generatur domino qui miseretur pauperis. 73.b.
 19 Testis falsus non erit impunitus. 259.a.
 20 Misericordia & veritas custodiunt regem. 12.a. 37.b.
 20 Non est consiliū cōtra dominum. 123.a.
 20 Qui sequitur iustitiam, & facit misericordiam, inueniet vitam. 168.a.
 22 Qui seminat iniquitatem, metet & malum. 84.a.
 23 Ne erigas oculos ad opes. 175.b.
 24 Septies in die cadit iustus. 164.b.
 25 Aufer rubiginem de argento, & egredietur vas purissimum. 8.b.
 25 Aufer impietatem de vultu regis. 160.b.
 27 Qui retinet eam, quasi qui ventum. 113.a.
 28 Qui dat pauperibus, non indigebit. 75.b. 137.b.
 28 Iustus autem quasi leo confidens. 158.b.
 29 Superbum sequitur humilitas. 137.b.
 29 Princeps qui libenter audit verba mendacij, omnes ministros habet impios. 133.a.
 30 Tria sunt mihi difficilia. 61.a.
 30 Via viri in adolescentula. 61.a.
 30 Omnis sermo Dei ignit^o clypeus est. 143.a.
 31 Manum suam aperuit inopi. 8.a.

¶ Ecclesiastes.

1 Ecce omnia vanitas, & afflictio spirit^o. 70.b.
 2 Coaceruavi mihi argentum & aurū. 74.b.
 2 Risum reputavi errorem. 133.b.
 3 Omnia tempus habent. 44.b.
 10 In cogitatione tua regi ne detrahas. 25.a.
 10 Cor sapientis in dextera eius. 71.a.
 10 Qui fodit foueam, incidet in eam. 84.a.
 10 Qui dissipat sepem, mordebit eum coluber. 275.b.
 12 Reuertatur puluis in terrā suā. 34.b. 65.b.

¶ Cantica.

1 Oleum effusum nomen tuum. 197.b.
 1 Osculetur me osculo oris sui. 224.b.
 1 Lectulus noster floridus. 2.b.
 2 Vox turturis audita est in terra nostra. 120.b.
 4 Hortus cōclusus, fons signatus. 61.a. 110.a.

4 Vulnerasti cor meum soror mea. 71.a.
 4 Quam pulchra es amica mea. 103.b.
 4 Fauus distillans labia tua o sponsa. 110.a.
 4 Mille clypei pendent ex ea. 143.a.
 4 Surge Aquilo, & veni Auster. 222.a.
 5 Talis est dilectus meus, & ipse est amicus meus. 70.b.
 6 Reuertere reuertere Sulamitis. 155.a.
 7 Cōme capitis tui sicut purpura regis. 118.a.

¶ Sapientia.

1 Hoc quod continet omnia, scientiam habet vocis. 94.b.
 1 In maleuolam animam non introibit sapientia. 245.a.
 2 Inuidia diaboli introiuit mors in orbem terrarum. 38.a.
 2 Vmbra transitus est tempus nostrū. 44.b.
 2 Circumueniamus iustum, quia inutilis est nobis. 150.a.
 3 Speculum sine macula. 70.a.
 3 Iustorum anime in manu Dei sunt. 114.a.
 3 Fulgebunt iusti, & tanquā scintillæ in arundinetis discurrent. 241.b.
 4 Senectus venerabilis est, non diuturna. 254.b.
 5 Spes impij tanquam lanugo est. 221.a.
 5 Transferunt omnia illa sicut vmbra. 55.a.
 5 Stabunt iusti in magna constantia. 167.a.
 5 Accipient regnum decoris. 168.b.
 6 O reges populi diligit sapientiam. 146.a.
 10 Hæc venditum iustū non dereliquit. 38.b.
 11 Non enim impossibilis erat omnipotens manus tua, quæ fecit orbem terrarum ex materia inuisa. 66.b. 98.b.
 11 Misereris omnium, & dissimulas peccata hominum propter poenitentiam. 125.b.
 12 Cum tranquillitate iudicas. 164.b.
 13 Vani sunt omnes homines, in quibus non subest scientia Dei. 94.b.
 14 Exiguo ligno credunt homines animas suas. 152.a.
 16 Homo per malitiā occidit animā suā. 138.b.

¶ Ecclesiasticus.

1 Fons sapientie verbū Dei in excelsis. 44.b.
 1 Omnis sapientia à dño Deo est. 20.b. 44.b.
 1 Nō est speciosa laus in ore peccatoris. 105.a.
 1 Ne fueris hypocrita in conspectu hominum. 176.a.
 1 Initium sapientie timor domini. 90.a.
 1 Qui addit scientiam, addit laborem. 245.b.
 1 Fili accedens ad seruitutem Dei, sta in iustitia & timore. 19.b.
 3 Ignem

I N D E X.

3 Ignem ardentem extinguit aqua, & elemosyna resistit peccato. 124.b.
 5 Esto firmus in via domini. 89.b.
 5 Ne tardes conuerti ad dominum Deum tuum. 18.a.
 7 Pauperi porrige manum tuam. 137.b.
 7 Memorare nouissima tua, & non peccabis in æternum. 179.a.
 8 Multos perdidit aurū & argentū. 63.a. 73.b.
 10 Qualis rector est ciuitatis, tales & habitantes in ea. 76.b.
 13 Humiliare Deo, & expecta manus eius. 104.a.
 15 Reliquit eum in manu consilij sui. 7.b.
 15 Aqua sapientie salutaris potauit illum. 48.b.
 15 Cibauit eū pane vitæ & intellectus. 48.b.
 18 A manē vsque ad vesperam immutabitur tempus. 44.b.
 18 Qui viuuit in æternum, creauit omnia simul. 98.b.
 18 Ante orationem præpara animam tuam. 194.a.
 21 Sapientia sapientis quasi inundatio. 123.a.
 23 Gloria magna est sequi dominum. 89.a.
 24 Radicaui in populo honorificato. 102.b.
 24 Ego ex ore altissimi prodiui. 151.a.
 27 Qui in altum mittit lapidem, super caput eius cadet. 153.a.
 28 Lingua testificans adducit mortem. 259.a.
 31 Qui aurum diligit, nō iustificabitur. 73.b.
 34 Somnia extollunt imprudentes. 54.b.
 35 Oratio humiliantis se nubes penetrabit. 41.a.
 37 Noli auidus esse in omni epulatione. 15.b.
 37 A consiliario malo serua animā tuā. 123.b.
 39 Spiritu intelligentie replebit illum. 67.a.
 40 Substantie iniustorum sicut fluius sicca buntur. 188.a.
 41 Nomen impiorum delebitur. 15.a.
 42 Abyssum & cor hominum inuestigauit. 93.b.
 43 Species cæli in visione glorie, sol in aspectu. 99.a.

¶ Esaias.

1 Visio Esaiæ filij Amos. 71.b.
 1 Manus vestre sanguine plenæ sunt. 7.b.
 1 Cognouit bos possessorem suum. 120.a.
 1 Cum extenderitis manus vestras, non exaudiam vos. 187.a.
 1 Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum? 205.b.
 2 Docebit nos vias suas. 139.a.
 2 De Sion exhibit lex, & verbum domini de

Ierusalem. 205.b.
 2 Erit in nouissimis diebus. 49.a.
 3 Dabo pueros principes eorum. 254.a.
 5 Væ qui opus Dei non respicitis. 94.b.
 5 Quid est quod debui vitra facere vineæ meæ? 102.b.
 7 Ecce virgo concipiet, & pariet filium. 61.a.
 8 Erit extensio alarum eius implens. 159.a.
 8 Adiecit dominus loqui ad me. 265.b.
 8 Ibit per Iudam inundans & transiens. 223.b.
 8 Erit vobis in sanctificationem. 61.b.
 8 Ipse timor vester, & ipse tremor vester. 90.b.
 9 Ambulantibus in regione vmbra. 205.a.
 9 Et vocabitur nomē eius admirabilis. 251.a.
 9 Multiplicabitur eius imperium. 56.b.
 10 Assur virga furoris mei. 6.b.
 10 Quid facietis in die visitationis? 166.b.
 10 Vt opprimeret in iudicio pauperes. 189.a.
 10 Væ illis qui condunt leges iniquas. 37.b.
 10 Agitabit manū suā super mōte. 6. alias. 7.a.
 11 Egredietur virga de radice eius. 209.a.
 11 Spiritu labiorum suorum interficiet impium. 232.a.
 12 Haurietis aquas in gaudio de fontibus saluatoris. 48.b.
 13 Cælum turbabo, & conquassabitur terra. 52.a.
 14 Corruisti in terram, qui vulnerabas gentes. 179.a.
 16 Præparabit in misericordia foliū. 12.a. 37.b.
 16 Emitte agnum dñe dominatorem. 268.b.
 19 Mittet eis saluatorem & propugnatorem. 143.a.
 19 In die illa erit altare domini in medio terræ. 224.a.
 19 Confundentur, qui operabatur linū. 111.a.
 20 Locut^o est dñs in manu Esaiæ. 6. alias. 7.a.
 21 Babylon dilectā mea posita est in iniquitate. 142.a.
 21 Arripite clypeum. 142.a.
 21 Corruui, cum audirem: conturbatus sum. 169.b.
 22 Dabo clauem Dauid super humerum eius. 48.b.
 25 Præcipitabit in monte isto faciem vinculi colligati. 232.a.
 26 Domine in angustia requisierunt te. 6.a.
 26 Saluator ponetur in ea murus & antemurale. 129.b.
 28 Cum inferno fecimus pactum. 190.a.
 28 In die illa erit dominus exercituum corona glorie. 190.b.
 28 Qui crediderit, non festinet. 18.a.
 ¶ ¶ 2 29 Erit

I N D E X.

29 Erit vobis visio omnium sicut verba libri. 242.b.
 29 Ideo ecce ego addam, vt admirationem faciam. 251.a.
 30 Ambulatis, vt descendatis in Ægyptum: & os meum non interrogastis. 151.a.
 30 Ecce nomen domini venit de longinquo. 87.b.
 30 Vt filij desertores. 123.b.
 31 Cum occurrerit ei multitudo pastorum. 113.a.
 32 Ecce regnabit rex in iustitia. 57.a.
 33 Dominus legifer noster. 57.b.
 34 Abis & coruus habitabunt in ea. 120.a.
 36 Confidis super baculū arū dineum. 277.a.
 37 Cum fureres aduersum me, superbia tua ascendit in aures meas. 123.a.
 38 Meditabor vt columba. 120.b.
 38 Viuens viuens ipse cōfitebitur tibi. 46.b.
 38 Memento quæso quomodo ambulauerim coram te in veritate. 211.a.
 40 Parate viam domini. 139.a.
 40 Omnis caro scenum. 79.b.
 40 Completa est militia eius. 190.b.
 40 Ecce dñs in fortitudine veniet. 203.a.
 40 Ecce gentes quasi stillæ situlæ. 126.a.
 41 Ascendam super altitudinē nubiu. 118.a.
 41 Tu exaltabis in domino, & in sancto Israe-
 l. 133.b.
 41 Adducet magistratus quasi lutum. 112.b.
 42 Hæc dicit dominus Deus dans flatum populo. 139.a.
 43 Ego sum ipse, qui deleo iniquitates tuas. 202.b.
 43 Ne memineris priorum. 205.b.
 44 Deleui vt nubem peccata tua. 59.b.
 45 Non est absque te Deus, verè tu es Deus absconditus. 229.b.
 45 Ego dominus, & non est alter: formans lucem, & creans tenebras. 137.a.
 45 Egredietur de ore meo iustitiæ verbum. 103.b.
 46 Consilium meum stabit. 126.a.
 48 Dominus Deus misit me. 65.b. 208.b.
 48 De aquis Iuda existis. 10.b.
 49 Possit me sicut sagittam electorū. 251.b.
 49 Parum est, vt sis mihi seruus ad suscitandum os iacob. 209.a.
 51 Attendite ad Abraham patrem vestrum. 132.b.
 53 Vulneratus est propter iniquitates nostras. 202.b.
 53 Ecce Deus noster veniet, & saluabit nos. 203.a.

53 Generationem eius quis enarrabit? 2.b.
 53 Sicut ouis ad occisionem ducetur: & quasi agnus. 88.b.
 53 Verè languores nostros ipse tulit. 203.b.
 55 Ecce testem populis dedi eum. 89.a.
 55 Inclinate aurem vestram, & venite ad me. 205.b.
 57 Impij quasi mare feruens. 101.b.
 59 Corruit in platea veritas. 181. alias. 182.a.
 60 Filia tuæ de latere fugent. 154.a. 155.b.
 60 Erit vobis dominus in lucem sempiternam. 45.b.
 61 Spiritus domini super me, eo quod inxerit me. 59.b. 204.a.
 61 Vocabuntur in ea fortes iustitiæ. 128.a.
 63 Facti sumus quasi in principio. 198.b.
 64 Iratus fuisti, & nos peccauimus. 9.a.
 65 Antequam clament, ego exaudiam. 199.a.

¶ Jeremias.

2 Pastores præuaricati sunt in me. 12.b.
 2 Me dereliquerunt fontē aquæ viuæ. 151.b.
 3 Conuertimini filij reuertentes. 141.b.
 3 Dabo vobis pastores iuxta cor meū. 146.a.
 4 Malum ego adduco ab Aquilone. 158.b.
 7 Templum domini, templum dñi. 127.b.
 7 Vt faciant placentas reginæ cœli. 111.b.
 9 Extenderunt linguam suam quasi arcum mendacij. 219.b.
 9 Quis dabit capiti meo aquam? 214.a.
 10 Argentum inuolutum de Tharsis afferetur, & aurum de Ophaz. 218.a.
 15 Noli in patientia tua suscipere me. 196.a.
 16 Seruietis dijs alienis. 73.a.
 18 Repente loquar aduersum gentem. 124.b.
 21 Do coram vobis viam vite & viam mortis. 139.b.
 22 Nec erit de femine ei vir, qui sedeat. 58.a.
 22 Omnes pastores tuos pascet ventus. 70.b.
 23 Ecce dies veniet, dicit dominus, & suscitabo Dauid gerimen iustum. 57.a.
 23 A prophetis Ierusalem egressa est pollutio. 254.b.
 29 Assumetur ex eis maledictio. 254.b.
 31 Ecce dies veniet, dicit dominus, & feriam domui Israel, & domui Iudah fœdus nouum. 205.a.
 31 Vox in excello audita est, ploratus & ululatus multus. 185.a.
 32 Intellexi autē, quod verbū Dei esset. 69.a.
 48 Abcissum est cornu Moab. 113.b.
 49 Arrogantia tua decepit te. 269.a.
 50 Speret in nomine domini. 87.b.
 51 Quis est iste pastor, qui resistat vultui meo? 126.a.

51 Qui

I N D E X.

51 Interficite omnem militiam eius. 155.b.
 51 Qui fecit omnia, ipse est, & sceptrū. 208.b.
 51 Acuite sagittas. 251.b.

¶ Threni.

1 Quomodo sedet sola ciuitas. 143.a.
 3 Opposui nubem, ne transeat oratio. 41.a.
 3 Leuemus corda nostra cum manibus ad dominum. 175.b.
 3 Oculus meus deprædatus est animā meā. 234.a.
 4 Candidiores nazaræi eius niue. 154.a.
 4 Facies sacerdotum non erubuerunt. 254.a.
 5 Conuerte nos domine ad te, & conuertemur. 154.a.
 5 Contenebrati sunt oculi nostri. 163.a.

¶ Ezechiel.

1 Facta est super eū ibi manus domini. 114.a.
 1 Erat aspectus eorum quasi carbonū. 147.b.
 1 Aperti sunt cœli. 170.b.
 1 Spiritus vitæ erat in rotis. 189.b.
 2 Increduli & subuersores tecum sunt. 22.a.
 2 Aperi os tuum, & comede, quæcunquē ego dotibi. 86.b.
 2 Vidi & cecidi in faciē meā. 179. alias. 184.a.
 3 Ingressus est in me spiritus. 67.a.
 3 Vt adamantem & vt filicem dedi faciem tuam. 114.b.
 7 Ornamentum monilium suorum in superbiam posuerunt. 73.b.
 9 Vnusquisque vas interfectionis habet. 8.a.
 16 Requiescet indignatio mea. 196.a.
 17 Ecce dedit manum suam. 6. alias. 7.a.
 17 Scient omnia ligna regionis. 118.a.
 18 Anima quæ peccauerit, ipsa morietur. 256.a.
 19 Didicit viduas facere. 25.a.
 19 Leo factus est, & didicit prædam capere. 158.b.
 22 Nunquid sustinebit cor tuum? 250.a.
 28 Eleuatum est cor tuum. 73.a.
 29 Acquisiisti aurum & argentum in thesauris tuis. 74.b.
 30 Dabo ignem in Taphnis. 252.a.
 31 Æmulata sunt eum omnia ligna voluptatis. 263.b.
 36 Effundā super vos aquam mundā. 235.b.
 39 Dic omni volucris, & vniuersis auibus. 119.b.
 39 In iniquitate sua capta est domus. 70.a.

¶ Daniel.

3 Benedicite omnia opera domini domino. 43.b.

7 Potestas eius potestas æterna. 56.b.
 12 Qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi itellæ in perpetuas æternitates. 100.a.

¶ Oseas.

1 Congregabuntur filij Iudah. 49.a.
 1 Domui Iudah miserebor, & saluabo eos in domino Deo suo. 278.b.
 2 Argentum multiplicauit eis & aurum. 73.b.
 2 Percutiam cum eis fœdus. 119.b.
 2 Cessare faciam omne gaudium eius. 133.a.
 4 Peccata populi mei comedent sacerdotes. 68.a.
 4 Non uisitabo filias vestras, cum fornicatae fuerint. 171.b.
 4 Propter hoc lugebit terra. 217.b.
 4 Non libabunt domino vinum. 235.a.
 4 Fornicatio & vinum & ebrietas auferunt cor. 255.b.
 4 Sanguis sanguinem tetigit. 260.a.
 6 In tribulatione sua manē consurgent ad me. 6.a.
 7 Facti sunt quasi arcus dolofus. 171.a.
 7 Omnes adulterantes quasi clibanus. 255.b.
 8 Aurum suum & argentum suum fecerunt idola sibi. 73.b.
 8 Ipsi regnauerunt, & non ex me. 129.b.
 9 Non placebunt domino sacrificia eorum. 205.b.
 10 Cū venerit, docebit vos iustitiam. 203.b. 241.a.
 11 Formidabunt filij maris. 158.a.
 11 In funiculis Adam traham eos, in vinculis charitatis. 212.a.
 12 Tota die mendacium & vastitatem multiplicat. 138.b.
 12 Chanaam in manu eius statera dolosa. 139.b. 261.b.
 12 Ephraim pascit ventum. 70.b.
 13 Perditio tua Israel. 154.a.
 13 Ero mors tua o mors. 233.b.
 14 Reddamus vitulos labiorū nostroru. 235.a.

¶ Ioel.

1 Sanctificate ieiunium, vocate cœtum. 15.b.
 1 Gens ascendit super terram meā fortis. 52.a.
 1 Confusum est gaudiū a filiis hominū. 102.a.
 2 Conuertimini ad me in toto corde vestro. 15.b. 141.b.
 2 In Ierusalem erit saluatio. 88.a.
 2 Omnes qui inuocauerit nomen domini saluus erit. 93.a.
 3 Congregabo omnes gentes, & deducā eas in vallem Iosaphat. 166.b.
 ¶ ¶ 3 Amos.

I N D E X.

¶ Amos.

- 1 Mittam ignem in domum Afael. 252.a.
- 2 Mittam ignem in Moab. 252.a.
- 3 Non facit dominus verbum, nisi reuelauerit secretum suum seruis suis. 70.a.
- 3 Si est malum in ciuitate, quod Deus non faciat? 136.b.
- 3 Tantummodo vos cognoui ex omnibus tribus terræ. 228.b.
- 4 Ecce dominus mittens eloquium suum. 208.b.
- 5 Si obtuleritis holocaustomata. 205.b.
- 6 Putauerunt se habere vasa cantici. 8.b.
- 7 Non stillabis super domum idoli. 23.b.
- 7 Ecce dominus stans super murum litum. 114.a.
- 7 Et trulla cæmentarij in manu eius. 114.a.
- 8 Conuertam festiuitates in luctum. 133.a.

¶ Ionas.

- 1 Et factum est verbum domini ad Ionam. 252.b.
- 4 Scio, quia tu Deus clemens & misericors es. 161.a.

¶ Michæas.

- 4 Erit in nouissimo dierum. 49.a.
- 4 Regnabit super eos in monte Sion. 56.b.
- 5 Egressus eius ab initio à diebus æternitatis eius. 203.a.
- 5 Conteram ciuitates tuas. 128.b.
- 5 Et tu Bethlehem terra Iudah. 204.a.
- 6 Adhuc ignis in domo impij. 252.a.

¶ Nahum.

- 1 Liber visionis Nahum. 71.b.

¶ Habacuc.

- 2 Væ qui ædificat ciuitatem in sanguinibus. 259.b.
- 3 Domine opus tuum, in medio annorum uiuifica illud. 68.a.
- 3 Suscitans suscitabis arcum tuum. 129.a.
- 3 Cum iratus fueris, misericordiæ recordaberis. 167.b.
- 3 Audiui, & conturbatus est venter meus. 169.b.
- 3 Ibi abscondita est fortitudo eius. 251.a.

¶ Sophonias.

- 1 Perierunt omnes inuoluti argento. 74.a.
- 1 Scrutabor Ierusalem in lucernis. 166.b.
- 1 Conticuit omnis populus Chanaan. 261.b.
- 3 Letare & exulta in omni corde filia Ierusalem. 57.a.

¶ Aggeus.

- 2 Magna erit gloria domus istius nouissimæ. 206.a.
- 2 Veniet desideratus cunctis gentibus. 209.a.

¶ Zacharias.

- 1 Conuertimini ad me, & conuertar ad vos. 125.a.
- 2 Ego ero ei murus in circuitu. 129.b.
- 2 In quatuor ventos cæli dispersi vos. 221.b.
- 3 Adducam seruum meum orientem. 57.a.
- 3 Super lapidem vnum septem oculi sunt. 61.b.175.b.
- 4 Quid sunt duæ spicæ oliuarum? 52.a.
- 6 Ecce vir, Oriens nomen eius. 57.a.
- 8 Veritatem & iudicium pacis iudicate in portis vestris. 63.b.
- 9 Extendi mihi Iudam quasi arcum. 129.a.
- 9 Quid pulchrum eius est, nisi frumentum electorum. 248.b.
- 9 Dominus est oculus hominis. 10.b.
- 9 Ecce rex tuus venit tibi. 36.b.59.a.
- 9 Exulta satis filia Sion, iubila filia. 57.b.
- 10 Super hircos visitabo. 178.a.
- 10 O pastor & idolum. 255.a.
- 11 Appenderunt mercedem meam triginta argenteis. 69.a.
- 11 Sumpli mihi duas virgas, vnam vocaui decorem, alteram funiculum. 276.b.
- 13 Vram eos, sicut vritur argentum. 228.a.
- 14 Exhibunt aquæ viuæ de Ierusalem. 88.a.

¶ Malachias.

- 1 Onus verbi domini ad Israel in manu Malachia. 6.alias.7.a.
- 1 A solis ortu vsque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus. 62.a.
- 1 In omni loco sacrificatur & offertur nomini meo oblatio munda. 246.a.
- 1 Si dominus ego sum, vbi est timor meus? 278.b.
- 2 Labia sacerdotis custodiunt scientiã. 274.a.
- 3 Ecce ego mitto angelum meum. 274.a.
- 3 Ego dominus, & non mutor. 36.a.
- 4 Orietur vobis timentibus nomen meum sol iustitiæ. 253.a.

¶ Baruc.

- 2 Statuam illis testamentum alterum sempiternum. 205.b.
- 3 Hic est Deus noster, & non æstimabitur alius. 203.a.

¶ Matthæus.

I N D E X.

¶ Matthæus.

- 1 Liber generationis Iesu Christi. 27.a.57.b.132.b.
- 2 Ecce magi ab Oriente venerunt. 22.b.
- 2 Vbi est, qui natus est rex Iudæorum? 57.b.
- 2 Turbatus est rex Herodes, & tota Hierosolyma cum illo. 76.b.134.b.
- 2 Procidentes adorauerunt eum. 77.b.
- 3 Confestim ascendit de aqua. 113.b.
- 3 Omnis arbor quæ non facit bonum fructum excidetur. 118.a.
- 3 Iam securis ad radicem arboris posita est. 118.b.
- 3 Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cælorum. 141.b.194.b.
- 3 Ventilabrum in manu Dei est. 166.a.
- 4 Si filius Dei es, dic vt lapides isti panes fiant. 15.b.
- 4 Continuo relictis terribus secuti sunt eum. 17.b.89.b.
- 4 Non in solo pane viuunt homo. 27.b.
- 4 Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraueris me. 77.a.
- 4 Dominum Deum tuum adorabis. 78.b.
- 4 Vidit duos fratres. 250.a.
- 4 Ieiunauit quadraginta diebus. 271.b.
- 5 Beati qui lugent. 4.a.214.b.228.b.
- 5 Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam. 6.a.
- 5 Vos estis lux mundi. 46.a.
- 5 Diligite inimicos vestros. 47.a.
- 5 Beati pauperes spiritu. 75.a.b.137.a.
- 5 Vos estis sal terræ. 101.b.
- 5 Beati pacifici. 210.b.
- 5 Qui fecerit, & docuerit. 241.b.
- 5 Qui dixerit fratri suo: fatue. 260.a.
- 6 Cum oraueris, intra in cubiculum tuum. 40.b.
- 6 Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra. 75.a.119.a.
- 6 Respicite volatilia cæli. 96.a.
- 6 Considerate lilia agri. 96.a.
- 6 Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit. 162.b.176.b.
- 6 Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus. 176.a.241.a.
- 6 Cum ieiunatis, nolite fieri sicut hypocritæ tristes. 176.a.
- 6 Querere primò regnum Dei, & iustitiam eius. 203.b.
- 6 Tu autem cum ieiunias, unge caput tuum. 271.b.269.b.

- 7 Arcta est via, quæ ducit ad vitam. 139.b.19.b.
- 7 Petite, & dabitur vobis. 40.b.
- 7 Intrare per angustam portam. 64.a.
- 7 Eijce primum trabem de oculo tuo. 163.a.
- 7 Petite, & accipietis. 199.a.
- 7 Venerunt flumina, & flauerunt venti. 221.b.
- 7 Nolite sanctum dare canibus. 243.a.
- 8 Vulpes foueas habent, & volucres cæli nidus. 119.b.184.b.
- 9 Sequere me. 89.b.
- 9 Dimitte mortuos sepelire mortuos suos. 89.b.
- 9 Tolle grabbatum tuum, & ambula. 96.a.
- 9 Nunquid possunt filij sponsi lugere? 217.b.
- 10 Nolite timere eos, qui occidunt corpus. 35.a.90.a.
- 10 Nolite possidere aurum & argentum. 75.a.156.a.276.a.
- 10 Qui perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit. 89.b.
- 10 Estote prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ. 119.b.
- 10 Dignus est operarius cibo suo. 136.a.
- 10 Nihil opertum quod non reueletur. 166.a.157.a.
- 11 Confiteor tibi pater domine cæli & terre. 149.a.43.a.
- 11 Respondens Iesus dixit. 47.b.
- 11 Venite ad me omnes, qui laboratis. 86.b.258.a.
- 11 Iugum meum suauis est, & onus meum leue. 129.b.
- 12 Peruenit in vos regnum Dei. 60.b.
- 12 In corde terræ. 71.a.
- 13 Simile est regnum cælorum sagenæ missæ in mare. 8.a.
- 13 Quem qui inuenit homo, abijt. 26.b.
- 13 Fallacia diuitiarum suffocat verbum. 74.b.
- 13 Simile est regnum cælorum thesauro abscondito. 141.b.251.b.
- 13 Iusti fulgebunt sicut sol in regno patris eorum. 241.b.
- 15 Quare discipuli tui non lauant manus? 150.a.253.a.
- 15 Omnis plantatio quam non plantauit pater meus, eradicitur. 110.a.
- 16 Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiam meam. 13.b.
- 16 Portæ inferi non præualebunt aduersus eam. 56.a.63.b.
- 16 Quem dicunt homines esse filium hominis. 4

I N D E X.

16	Si quis vult venire post me, abneget semetipsum.	184.b. 27.b.	15	Erat autem hora tertia, & crucifixerunt eum.	156.a. 2.a.
17	Trasfiguratus est ante eos.	5.b.	15	Velum templi scissum est.	243.a.
17	Hoc genus dæmonij non eijcitur nisi per orationem.	271.b.	16	Quis reuolueret nobis lapidem?	19.b.
18	Si te audierit, lucratus es fratrem tuum.	85.b.	16	Valdè manè vna sabbatorum.	193.a.
18	Angeli eorum semper vident faciem patris.	86.a.	<i>¶ Lucas.</i>		
19	Fecilius est camelum per foramen acus introire.	75.a.	1	Magnificat anima mea Dñm.	133.b.
19	Centuplum accipiet, & vitam æternam possidebit.	75.b.124.b.	1	Surgens Maria abiit in montana.	18.a.
19	Ecce nos reliquimus omnia.	76.a.89.a.137.a.	1	Benedicta tu inter mulieres, & benedictus fructus.	9.a.
19	Da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo.	137.b.	1	Erexit cornu salutis nobis in domo Dauid.	23.b.113.b.
19	Cum federit filius hominis.	163.b.	1	Non est impossibile apud Deum omne verbum.	27.b.
20	Quid statis hic tota die otiosi?	11.b.	1	Et regni eius non erit finis.	56.b.
20	Dic, vt sedeant hi duo filij mei.	92.b.	1	Suscepit Israel puerum suum.	103.a.
21	Ecce rex tuus venit tibi mansuetus.	36.b.59.a.	1	Deposuit potentes de sede.	121.b.137.b.
21	Eiecerunt eum extra vineam.	50.a.	1	Dabit illi dominus Deus sedem Dauid.	132.b.
21	Videns Iesus fici arborem vnam.	118.b.	1	Vt seruiamus illi in sanctitate & iustitia.	203.b.
22	Abeutes pharisæi consiliu inierunt.	123.b.	2	Venerunt festinantes.	18.a.
23	Qui se exaltat humiliabitur.	137.b.	2	Videamus hoc verbu, quod factu est.	27.b.
23	Væ vobis scribæ pharisæi hypocritæ.	176.b.	2	Exijt edictum à Cæsare Augusto.	55.b.
24	Cum videritis abominationem desolationis.	206.a.	2	Homo iustus & timoratus.	90.b.
25	Cum venerit filius hominis.	166.b.	2	Lumen ad reuelationem gentium.	103.a.
25	Hos statuet ad dexteram.	167.a.	2	Par turturum, aut duos pullos columbrarum.	120.a.
26	Hoc est corpus meum.	116.a.181.a.	4	Si filius Dei es, dic vt lapides isti panes fiant.	15.b.
26	Spiritus promptus est, caro autè infirma.	67.a.	5	Portantes in lecto hominem, qui erat paralyticus.	19.b.
26	Videbitis filium hominis sedentem à dextris virtutis Dei.	193.b.165.b.	5	Dimittuntur tibi peccata tua.	96.a.
26	Hic est sanguis meus noui testamenti.	226.b.	5	Tolle grabatum tuum.	96.a.
27	Tunc impletum est, quod dictum est per Ieremiam.	69.a.	6	Beati qui esuritis.	15.b.
28	docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris, &c.	279.a.	6	Estote misericordes.	161.a.
28	Ego vobiscum sum omnibus diebus.	56.a.	7	Tibi dico surge.	86.b.
28	Data est mihi omnis potestas.	279.a.	8	Cæcus quidam sedebat secus viam.	19.b.
<i>¶ Marcus.</i>			8	Puella surge.	86.b.
2	Submerferunt grabatum, in quo paralyticus iacebat.	19.b.	8	Propitius esto mihi peccatori.	195.a.
2	Dimittuntur tibi peccata tua.	96.a.	9	Vulpes foueas habent.	75.a.
2	Nunquid legistis, quid fecerit Dauid?	143.b.	9	Trasfiguratus est ante eos.	50.b.
9	Nec in zona æs, sed calciatos sandalijs.		9	Nolite possidere aurum.	276.a.
			10	Gaudete, quia nomina vestra scripta sunt in cælis.	15.a.51.a.
			10	Porro vnum est necessarium.	81.a.
			10	Dignus est operarius mercede sua.	136.a.
			10	Nolite portare sacculum, nec peram.	156.a.
			10	Designauit dominus alios septuaginta duos.	191.b.
			10	Suscipiens autem Iesus.	155.b.
			11	beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt	

I N D E X.

	diunt illud.	111.a.	7	Nondum erat spiritus datus.	173.a.
11	Date eleemosynam, & ecce omnia munda.	130.a.	8	Ego principium, qui loquor vobis.	36.b.
11	Erat Iesus eijciens dæmonium.	175.b.	8	Abraham pater vester exultauit, vt videret diem meum.	60.a.170.a.
12	Ignem veni mittere in terram.	100.b.147.b.	8	Qui facit peccatum, seruus est peccati.	157.a.
12	Sint lumbi vestri præcincti & lucernæ ardentes in manibus vestris.	172.a.173.b.	8	Si veritatem dico, quare non creditis mihi?	196.b.219.b.
14	Qui se humiliat, exaltabitur.	184.b.	8	Antequam Abraham fieret, ego sum.	203.a.
16	Iu se reuersus dixit.	55.b.	9	Me oportet operari opera eius, qui misit me.	21.b.
16	Facite vobis amicos de mamonâ iniquitatis.	75.b.	10	Ego sum pastor bonus.	72.a.89.a.
18	Ecce ascendimus Hierosolymam.	203.b.	10	Ego & pater vnum sumus.	81.b.203.a.
19	Quia si cognouisses & tu.	183.a.	10	Ego dixi: Dij estis, & filij excelsi omnes.	81.b.
21	Tunc videbunt filium hominis venientem in nube.	165.b.	10	Non rapiet eas quisquam de manu mea.	115.a.
21	His autem fieri incipientibus respicite & leuate capita vestra.	167.b.	11	Quid facimus, quia hic homo multa signa facit?	38.b.
21	In patientia vestra possidebitis animas vestras.	273.b.	11	Lazare exi foras.	86.b.96.a.
22	Hoc facite in meam commemorationem.	111.b.	11	Collegerunt pontifices concilium.	123.b.
23	Stabat populus spectans.	155.b.	11	Expedit vobis, vt vnus homo moriatur pro populo.	212.b.
23	Erat autem ferè hora sexta.	2.a.	11	Lazarus amicus noster dormit.	240.b.
24	Tu solus peregrinus es in Ierusalem.	4.a.	11	Ego sum resurrectio & vita.	256.b.
24	Stetit Iesus in medio discipulorum.	11.b.	12	Ambulate, dum lucem habetis.	45.b.
24	Nonne cor nostrum erat ardens?	48.b.100.b.	12	Qui sequitur me, non ambulat in tenebris.	89.a.
24	Nonne hæc oportuit pati Christu.	10.b.	12	Nunc iudicium est mundi.	203.b.
<i>¶ Ioannes.</i>			12	Qui amat animam suam, perdet eam.	257.a.
1	In principio erat verbum.	264.b.	13	Mandatum nouum do vobis.	147.b.
1	Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri.	2.b.	13	Cæpit lauare pedes discipulorum.	156.b.
1	Tu vocaberis Cephæ, quod interpretatur Petrus.	13.a.	13	Si non lauero te, non habebis partem mecum.	156.b.
1	Deum nemo vidit vnquam.	94.b.	15	Hoc est præceptum meum.	147.b.
1	Medius vestrum stetit, quem vos.	11.b.	15	Cum venerit paraclætus, quem ego mitto vobis.	243.a.
1	Vidimus gloriam eius, gloriam quasi vni-geniti.	165.b.243.a.	16	Si quid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis.	40.b.92.b.
1	Cum esses sub ficu, vidi te.	250.b.	16	Gaudium vestrum nemo tollet à vobis.	133.b.
2	Non credebat semetipsum eis.	152.a.	16	Mundus gaudebit, vos verò contristabitur.	229.a.
3	Rabbi scimus, quod à Deo venisti magister.	22.a.	18	Abierunt retrorsum.	184.a.
3	Sic Deus dilexit mundum.	147.b.	19	Erat parasceue hora quasi sexta.	2.a.
3	Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto.	246.b.	19	Non habemus regem nisi Cæsarem.	58.a.
6	Ego sum panis viuus, qui de cælo descendi.	116.a.246.b.	20	Stetit Iesus in medio discipulorum suorum.	11.b.
6	Caro mea verè est cibus.	181.a.247.b.	20	Vade ad fratres meos.	144.a.
6	Si quis manducauerit ex hoc pane.	246.b.	<i>¶ Acta apostolorum.</i>		
6	Patres vestri manducauerunt manam.	246.b.	1	Viri Galilæi quid statis aspicientes in cælum?	165.b.
6	Qui manducat carnem & bibit meum sanguinem.	248.b.	1	Nubes suscepit eum ab oculis eorum.	165.b.
					1 Non

I N D E X.

- 1 Non est vestrum nosse tempora, & momenta. 244.b.
- 2 Apparuerunt illis dispersitę linguę. 147.b.
- 5 Si est hominibus consilium hoc aut opus, dissipabitur. 123.a.
- 5 Per manus apostolorum fiebant signa. 186.b.
- 6 Non est æquum nos relinquere verbum Dei. 146.a.
- 9 Domine quid me vis facere. 17.b.
- 9 Saule, Saule cur me persequeris? 187.a.
- 9 Vocę audierunt, sed neminę viderunt. 215.a.
- 10 Vidit Petrus cœlum apertum, & descendens vas. 8.a.
- 12 Calcia caligas tuas. 156.a.
- 12 Misit rex Herodes manus. 186.b.
- 14 Per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum cœlorum. 228.b.
- 22 Vocem autem non audierunt. 215.a.
- 27 Submisso vase sic ferebantur. 8.a.

¶ Epistola Pauli apostoli ad Romanos.

- 1 Inuisibilia Dei à creatura mundi per ea que facta sunt intellecta conspiciuntur. 81.a. 94.b.
- 1 Tradidit illos Deus in desideria cordis eorum. 6.b.
- 1 Tradidit illos Deus in reprobum sensum. 6.b.
- 1 Qui veritatem Dei in iniustitia detinent. 86.b.
- 1 Obscuratum est insipiēs cor eorum. 181.b. alias. 182.b.
- 2 Non auditores legis iusti sunt. 111.a.
- 3 Iustificati gratis per gratiam illius. 18.b.
- 3 Ex operibus legis non iustificatur omnis caro. 160.a.
- 3 Est autem Deus verax, omnis, &c. 126.b.
- 4 Qui contra spem in spem credidit. 152.a.
- 5 Gloriamur in tribulationibus. 6.b. 237.b.
- 5 Si vnus delicto multi mortui sunt. 240.b.
- 5 Omnes in Adam peccauerunt. 24.b.
- 5 Sicut per inobedientiam vnus hominis. 240.b.
- 6 Stipendia peccati mors est. 36.a.
- 8 Deus filium suum misit in similitudinę carnis peccati. 68.a.
- 8 De peccato damnauit peccatū. 68.a.
- 8 Non accepistis spiritum seruitutis iterum in timore. 90.a.
- 8 Quis nos separabit à charitate Christi? 115.a.

- 8 Vt sit ipse primogenitus inter multos fratres. 144.a.
- 8 Proprio filio suo non pepercit. 204.b.
- 8 Non secundum carnem ambulamus. 211.a.
- 8 Si secundum carnem vixeritis moriemini. 256.a.
- 9 Optabam ego ipse anathema esse. 239.b.
- 13 Nox præcessit, dies autem appropinquauit. 100.b. 242.b.
- 13 Sicut in die honestę ambulemus. 15.b. 211.a.
- 13 Induamur arma lucis. 115.b.
- 13 Non est potestas nisi à Deo. 136.b.
- 13 Diliges proximum tuum. 148.a.
- 13 Plenitudo legis est dilectio. 148.a.

¶ Prior ad Corinthios.

- 1 Factus est nobis sapientia. 203.b. 241.a.
- 2 Sapientiã loquimur inter perfectos. 143.b.
- 2 Loquimur Dei sapientiam in mysterio. 251.a.
- 3 Fundamentum aliud nemo potest ponere, nisi quod positum est. 13.b.
- 3 Tãquam paruulis in Christo lac vobis dedi. 19.a.
- 3 Sapientia huius mundi stulticia est apud Deum. 245.b.
- 4 Per euangeliũ ego vos genui. 189.b.
- 4 Non in sermone regnum Dei est. 195.a.
- 4 Manifestabit dominus consilia cordium. 166.a.
- 6 Qui adheret Deo, vnus spiritus est. 248.b.
- 8 Scientia inflat. 245.b.
- 8 Et si sunt, qui dicantur dij. 117.b.
- 9 Non alligabis os boui trituranti. 119.a. 136.a.
- 10 Nos sumus, in quos fines seculorum deueniunt. 49.a.
- 10 Hoc est corpus meum. 181.b.
- 11 Vir non debet velare caput, quia imago. 112.a.
- 13 Charitas nunquam excidit. 170.b.
- 13 Et si habuero omnem prophetiam. 213.a.
- 15 Cũ tradiderit regnum Deo. 165.a.
- 15 Omnes quidem resurgemus. 240.b.
- 15 Alia claritas solis, alia claritas lunę. 241.b.

¶ Posterior ad Corinthios.

- 1 Pater misericordiarum. 30.b.
- 1 Animalis homo non percipit ea, quę sunt spiritus Dei. 245.a.
- 3 Litera occidit, spiritus viuificat. 67.a.
- 3 Si ministratio damnationis in gloria

I N D E X.

- ria est. 203.b.
- 1 Idoneos nos fecit ministros noui testamenti. 226.b.
- 1 Dum sumus in corpore, peregrinamur à domino. 4.a.
- 1 Vetera tranterunt, ecce facta sunt omnia noua. 46.a. 205.b.
- 5 Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit. 68.a.
- 5 Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi. 163.b.
- 6 Vos estis templum Dei viuũ. 181. alias. 182.a.
- 6 Exhibeamus nos metipfos sicut Dei ministros. 17.a.
- 10 Arma militię nostrę non carnalia sunt. 115.b.
- 11 Satanas transfiguratur se in angelum lucis. 200.a.
- 12 Scio hominem in Christo, ante annos quatuordecim. 97.a.
- 12 Datus est mihi stimulus carnis. 188.b.

¶ Ad Galatas.

- 1 Iacobus & Cephas, & Ioannes. 14.b.
- 1 In me clarificabant Deum. 36.a.
- 2 Cum autem venisset Cephas Antiochiam in facie ei restiti. 13.b.
- 2 Cum vidissent, quod creditum est mihi euangelium. 14.b.
- 2 Si per legem iustitia, ergo Christus gratis mortuus est. 203.a.
- 3 Non in feminibus quasi in multis, sed quasi in vno. 233.a.
- 4 Quod si filij, & hæredes. 3.a.
- 4 Illa autem quę sursum est Ierusalem, libera est. 5.a.
- 4 Sina enim mons est in Arabia. 227.a.
- 5 Spiritu ambulate. 211.a.

¶ Ad Ephesios.

- 2 Eramus natura filij irę. 261.b.
- 2 Qui eratis longę facti estis propę. 125.a.
- 4 Estote inuicem benigni & misericordes. 161.a.
- 4 Non simus paruuli fluctuantes. 221.b.
- 5 Vt sapientes redimentes tempus. 36.a.
- 5 Hoc sacramentum magnum est. 110.a.
- 5 Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus. 233.a.
- 5 Vt filij lucis ambulate. 261.b.
- 6 Vt possitis resistere in die malo. 261.a.
- 6 Induite vos armaturam Dei. 114.b.

¶ Ad Philippenses.

- 2 Semetipsum exinanauit formã serui accipiēs.

- 104.a.
- 2 Humiliauit semetipsum factus obediens usque ad mortem. 104.a.
- 2 Nihil per contentionem. 104.b.
- 2 Qui cum in forma Dei esset. 126.b. 203.a.
- 3 Quorum Deus venter est. 15.b.
- 4 Quorum nomina sunt in libro vite. 50.b.

¶ Ad Colossenses.

- 2 In quo sunt omnes thesauri. 141.b.
- 3 Mortui estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. 166.a.
- 4 Sermo vester in gratia sale sit conditus. 119.a.

¶ Ad Thessalonicenses.

- 4 Nolo vos ignorare fratres de dormientibus. 240.a.
- 5 Induite lorica m fidei & charitatis. 115.b.

¶ Prior ad Timotheum.

- 1 Hoc præceptum commendo tibi, vt milites in illis bonam militiam. 190.b.
- 3 Si quis episcopatum desiderat bonũ opus desiderat. 146.a.
- 5 Non alligabis os boui trituranti. 110.b.
- 6 Lucem inhabitat inaccessibile. 45.a.
- 6 Diuitibus huius seculi præcipe, ne sperare in incerto fructuarum. 74.b.

¶ II ad Timotheum.

- 2 Labora sicut bonus miles Christi. 190.b.
- 2 Firmum fundamentum Dei stat. 138.a.
- 3 Quemadmodum Iannes & Mambres. 48.a.
- 3 Esunt homines seipos amantes. 182.b.
- 4 Bonum certamen certauit. 190.b.

¶ Ad Titum.

- 3 Apparuit humanitas & benignitas saluatoris nostri Dei. 61.b.

¶ Ad Hebręos.

- 1 Deus olim locutus est patribus in prophetis. 36.a.
- 1 Semen Abrahę apprehendit. 96.b.
- 1 Qui cum sit splendor glorię, & figura substantię eius. 126.b.
- 1 Sedit ad dexterã maiestatis in excelsis. 167.a.
- 2 Non confunditur fratres vocare eos. 144.a.
- 3 Si tamen initiũ substantię eius vsque ad finem firmum retineamus. 146.b.
- 4 Festinemus ingredi in illam requiem. 18.a.
- 4 Adeamus cum fiducia ad thronum gratię eius. 18.b.
- 5 Facti

I N D E X

5 Facti estis, quibus lacte opus sit. 18.b.
 8 Consummabo super domum Israel, & super domum Iudæ testamentum novum. 226.b.
 9 Sine sanguinis effusione non fit remissio. 206.a.
 9 Vetus testamentum est, mors necesse est intercedat testatoris. 205.a.
 9 Statutum est hominibus semel mori. 249.b.
 10 Lex umbram habet futurorum bonorum. 205.a.
 10 Corpus autem aptasti mihi. 205.b.
 11 Fides est substantia rerum sperandarum, 146.b.
 11 Fide intelligimus aptata esse secula verbo Dei. 264.b.
 11 Sine fide impossibile est placere Deo. 146.b.
 12 Accessistis ad Sion montem, & civitatem Dei. 5.a.
 12 Deus noster ignis consumens est. 46.b.
 12 Aspicientes in authore fidei & consummatorem Iesum. 89.a.
 12 Quem diligit dominus, castigat. 105.b.
 13 Exeamus ad eum extra castra. 50.a.
¶ Epistola Iacobi apostoli.
 1 Estote factores verbi, & non auditores tantum. 111.a.
 1 Si quis auditor est verbi, & non factor. 111.a.
 1 Beatus vir, qui suffert tentationem. 245.a.
 1 Peccatum cum consummatum fuerit, generat mortem. 256.b.
 2 Nonne ipsi blasphemant bonum nomen? 198.b.
 4 Petitis, & non accipitis, eo quod malè petatis. 41.a.
 4 Quæ est vita vestra? vapor ad modicum patrens. 55.a.
 4 Appropinquate Deo, & appropinquabit vobis. 125.a.
¶ Epistola I. Petri apostoli.
 2 Obsecro vos tanquam advenas & peregrinos. 4.a.
 2 Peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum. 68.a.
 2 Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum. 89.b.
 5 Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. 121.b.

¶ II. Petri.

3 Adveniet dies domini ut fur. 163.b.

¶ I. Ioannis apostoli.

2 Ipse est propitiatio pro peccatis nostris. 50.b.
 3 Qui non diligit, manet in morte. 256.b.
 3 Videte qualem charitatem dedit nobis pater. 2.b.
 4 Perfecta charitas foras mittit timorem. 90.a.

¶ III. Ioannis Apostoli.

3 Sicut tu in veritate ambulas. 85.b.

¶ Iudæ apostoli.

1 Væ illis, qui in via Cain abierunt. 38.b.
 Arbores autem infructuosæ, bis mortuæ. 118.b.

¶ Apocalypsis.

1 Habebat in dextera sua stellas septem. 115.a.
 1 Caput eius & capilli erant candidi. 164.a.
 1 De ore eius gladius ex utraque parte acutus exibat. 156.b.
 1 Ecce venit cum nubibus. 165.b.
 2 Vincenti dabo edere de ligno vitæ. 49.b.
 2 Vincenti dabo manna absconditum. 251.b.
 3 Qui habet clavem David. 48.b.
 3 Quos amo, arguo, & castigo. 228.b.
 3 Nomen habes, quod vivas, & mortuus es. 256.b.
 4 Viginti quatuor seniores. 243.b.
 6 Ecce equus albus, & qui sedebat super illo. 129.a.
 9 Cælum recessit sicut liber involutus. 49.a.
 7 Vidit quatuor angelos stantes super quatuor angulos. 118.b.
 7 Hi sunt, qui venerunt de tribulatione. 6.a.
 8 Audiui vocem unius aquilæ volantis. 157.b.
 10 Vidi alium angelum fortem, descendentem de cælo. 129.a.
 11 Civitatem sanctam calcabunt. 169.a.
 12 In capite eius corona duodecim stellarum. 43.b.
 12 Date sunt mulieri alæ duæ. 169.a.
 13 Quorum nomina non sunt scripta in libro agni, qui occisus est ab origine mundi. 187.b. 238.a.
 13 Vidi de mari bestiam ascendentem. 168.b.
 14 Sequuntur agnū quocumque terit. 90.a.
 17 Aquæ quas vidisti, populi sunt. 243.b.
 20 Vidit thronum magnum candidum. 163.b.
 21 Qui scripti sunt in libro vitæ agni. 50.a.

¶ Clauditur index autoritatum sacre scripture.

R E R V M M E M O R A B I -
 lium & Hebraismorum, ac sententiarum

omnium in Commentarijs in Daniele, observatu dignarum index copiosus: in quo, a, priorem paginam, b, vero posterioriorem designat.

A.

Arô & Moyse peccaverunt ad aquas contradictionis. 64.b.
 Aaronis virga significat iustitia. 9.a.
 Aaronis peccatum in quo consistit. 65.a.
 Aaronicum sacerdotium fuit abrogatum. 211.b.
 abel significat luctum. 217.b.
 abel adumbravit Christum. 187.a.
 abram postea vocatus fuit Abraham. 13.a.
 abraham natus est in Chaldæa. 11.b.
 abraham duas callebat linguas Hebræam & Chaldæam. 12.a.
 abraham locutus est in lingua Hebræa. 12.a.
 abraham docuit filium suum linguam Hebræam. 12.a.
 abraham diligentia in filio immolando. 17.b.
 abraham immolavit filium suum in monte Moria. 332.b.
 abrahæ duplex posteritas. 87.b.
 abdenago idem est, quod seruus anxius. 15.a.
 abire in ventum quid sit. 42.a.
 abyssus quid sit. 93.b.
 Abyssus fumitur pro calamitate. 93.b.
 abymelech vocantur reges Palestine. 3.a.
 abominatio desolationis quæ sit. 207.a.
 abominatio quid significet. 206.a. 249.a.
 absconditus cur dicatur Christus. 43.a.
 abstinentia Danielis ostenditur. 15.a.
 abstinentia sanctorum. 16.a.
 abstinentia gentilium. 16.b.
 abstinentia diuersarum nationum. 16.b.
 abstinentiæ laus. 15.a. b. 138. b. 270. a.
 achates idem est, quod cura. 146.a.
 achates cur dicitur indiuisus comes Æneæ. 146.a.
 Actio nostra potius Deo tribuitur, quam nobis. 139.a.
 accusare se est excusare. 195.a.
 acham sumpsit regulam auream. 174.b.
 adam est nomen commune. 233.b.
 adam locutus est lingua Hebræa. 12.b.
 adam nomina rebus imposuit. 13.a.
 adam sepultus fuit in monte Caluarie. 233.a.
 A Deo sunt omnia quomodo intelligitur. 136.b.

adamates cur Deus dicatur tenere manu. 114.b.
 adamantibus significatur viri stabiles. 114.b.
 adamantis natura. 114.b.
 adamas sanguine hyrcorum dissoluitur. 114.b.
 admeti insigne. 158.b.
 adamantis natura. 89.a.
 adorare latræ, dulia, hyperdulia differunt. 108.b.
 adoratione letitiæ colitur Deus. 82.a.
 adoramus Deum cultu latræ, sanctos dulia. 108.b.
 Dei genitricem Mariam hyperdulia. 108.b.
 Adolescentibus non sunt respublice tradendæ. 254.a.
 ad scientiam diuinam sumus aspiraturi. 49.a.
 aduentus Christi ad iudiciū describitur. 163.b.
 aduersarum & prosperarum rerum discrimen. 5.a.
 adulator describitur. 219.b.
 adultores principum pestilentes. 73.a.
 adultores per volucres significati. 119.b.
 Adultores describuntur. 77. b. 138. a. b.
 adultores quibus rebus comparentur. 138.a.
 adulatio pestilens. 78. a. 138. a. b.
 aer dicitur cælum. 157.b.
 aer vocatur cælum. 102.a.
 æthiopiæ descriptio. 231.a.
 ædificare est filios gignere. 23.b.
 ætna ardens, Nilus fluens in corde est viri pij. 214.a.
 æla regio vbi sit. 189.a.
 ædificare in sanguinibus quid sit. 259.b.
 æquiocæ sunt voces Hebrææ. 173.b.
 æqualitas medium tenet. 140.a. b.
 æqualitatis templum fuit Romæ. 140.a.
 æqualitatis imago. 140.a.
 æquitas quid sit. 140.b.
 ægyptij ob ingratiudinē obruti fuerunt. 44.a.
 ægyptij Deū mundi creatore asserbant. 80.b.
 ægypti reges post Alexandrum. 222.b.
 ægypti religio admirabilis. 224.a.
 æquiocum fumitur pro significatione literæ accommodatiore. 7.b.
 ærumnarum utilitas. 88.b.
 affectiones significantur per pedes. 156.b.
 affectiones vocantur cicatrices. 140.a.
 affligere animas quid sit. 270.b.
 affligi quare Deus permittit iustos. 17. a. 31. a.

I N D E X.

afflictio indicat quis quisque sit. 245.a.
 afflictionis utilitas. 5.a. 11.a. 31.a.
 afflictiones sunt flores virtutum. 6.a.
 afflictionibus gloriabatur Paulus. 6.a.
 afflicti cum oliuis comparantur. 6.b.
 afflicti cognoscunt scelera sua. 5.a.
 agamemnon rex vocatur pastor. 12.b.
 agareni dicuntur Mauri, & cur. 163.a.
 agar significabatur lex vetus. 227.a.
 agnus cur pro primogenito offerebatur. 120.b.
 ala sumitur pro exercitu. 159.a. 207.a.
 ala aquilarum quid significant. 159.a.
 alexander Magnus vocatus fuit Nabuchodonosor. 3.a.
 alexander occidit amicos suos. 35.b.
 alexander Magnus adorauit sacerdotem Iudeorum. 62.b.
 alexander fuit discipulus Aristotelis. 177.b.
 alexander non habuit filios. 222.a.
 alexander per hyrcum significatur. 177.a.
 alexandri aræ ubi sint. 52.a.
 alexandri victoria. 161.a.
 alexandri victoria à Daniele prædicta. 174.a.
 alexandri imago cum fulmine. 177.a.
 alexandri acta describuntur. 177.b.
 alexandri mors. 180.a.
 alexandri magni successores. 221.b.
 alexandri responsum notabile. 222.a.
 allegoria quomodo inuenienda sit. 4.b.
 alieni vocantur omnes impij. 3.a. 227.a.
 alupalus quid sit. 274.a.
 aman pernicies. 152.b.
 aman interitus. 35.b.
 ambulare sumitur pro viuere. 210.b.
 ambulare in lege domini est eam seruare. 211.a.
 ambulare coram Deo est cadidè viuere. 211.a.
 ambitio pernitiola. 54.a.
 amici & adulatoris differentia. 77.b.
 amigdalarum natura. 74.a.
 amor est Deus. 81.a.
 amor duxit Christum in mundum. 147.b.
 amor Dei erga homines. 147.b.
 amor pingitur cæcus. 255.b.
 amor proprius est tyrannus. 181. alias. 182.a.
 amor proprius obcæcat. 181. alias. 182.a.
 ananias idem est, quod nubes domini. 15.a.
 anaxagora cur fuerit damnatus. 97.b.
 anima in corpore est ubique. 112.a.
 anima sumitur pro vita. 87.b. 171.b. 189.b.
 anima appellatur imago. 128.b.
 anima quid sit iuxta philosophos. 9.b.
 anima immortalis etiã iuxta philosophos. 31.b.
 animam ponere in manibus, seu portare in manibus quid sit. 226.a.
 anima fuit à Deo creata. 144.b.
 anima viuens est persona hominis. 144.b.
 Anima sumitur pro homine. 144.b.
 animæ immortalitas asseritur. 32.b.
 animæ & spiritus differentia. 144.a.
 animæ quæ ingressæ sunt in Ægyptum quot fuerunt. 144.b.
 animi immortalitas ostenditur. 9.b.
 animorum transitus in bestias, quomodo intelligatur. 120.b.
 animal indomitum mitescit subtractione cibi, sic corpus ieiunio. 15.b.
 animalia comedere est homines sibi incorporare. 8.a.
 animalia immunda occidere quid sit. 8.a.
 animalia immunda erant gentiles. 8.a.
 animalia bruta sumuntur pro hominibus. 119.b.
 animalia immunda nõ offerebatur Deo. 120.b.
 anni bis inter Sedechiam & Christum. 58.a.
 annus variè numeratur. 210.b.
 annus variè sumitur apud varias nationes. 121.b.
 annus apud antiquos erat etiam decem mensium. 121.b.
 annulorum antiquitas. 151.a.
 annuli gemma erat principum sigillum. 268.b.
 antipodes qui sint. 28.b.
 antipodum habitatio. 28.b.
 antichristus occidendus est à Michaelle. 237.a.
 antichristus fuit per Antiochum adumbratus. 229.b.
 antichristus appellatur bestia. 165.b.
 antichristus appellatur cornu. 162.b.
 antichristus erit purus homo. 162.b.
 antichristi superbia. 162.b.
 antichristi tyrannis duratura est tribus annis cum dimidio. 169.a. 171.b.
 antichristi tyrannidem qui sint euasuri. 231.a.
 antichristi nomina. 232.a.
 antiphani apophthegma. 179.b.
 antiochus bis ingressus est Hierosolymã. 183.b.
 antiochus figura Antichristi. 187.a.
 antiochus Epiphani sceleratissimus. 225.a.
 antiochi mors. 187.b.
 antiochi Epiphani vita & mores. 180.b.
 angelus vocatur vir pius. 274.a.
 angelus est nuntius veritatis. 219.a.
 angelus vocatur ignis vrens. 167.a.
 angelus aliquando est nomen comune, aliquando sumitur pro spiritu infimi chori. 96.b.
 angelus fuit cum pueris in fornace. 105.b.
 angelus custos vniuscuiusq; est hominis. 216.a.
 angelus custos præest vnicuique regno. 216.a.
 angelus quomodo dicitur resistere alteri angelo. 226.a.
 angelus

I N D E X.

angelica natura præstator, quàm humana. 26.a. 96.b.
 angelus Sathanæ apud Paulum quid sit. 274.a.
 angelus sumitur pro dæmone. 67.a.
 angeli quomodo vocatur Dij. 62.b. 82.a. 117.b.
 angelos esse etiam gentiles. 62.b.
 angeli sunt spiritus cælestes. 67.a.
 angeli vocantur virtutes & exercitus. 96.b.
 angeli partim ministrant partim assistunt. 164.a.
 angeli plures assistunt. 164.a.
 angeli inferiores interrogant superiores. 181. alias 182.b.
 angeli appellantur virtutes. 191.a.
 angeli appellantur viri. 199.a.
 angeli vtrum sint corporei an non. 199.a.
 angeli inter se concordiam habent. 216.a.
 apelles pinxit Alexandrum cum fulmine. 177.a.
 aperire seu dilatare os, est petere. 86.b.
 aposiopes figura. 183.a.
 apponi ad patres suos quid sit. 262.b.
 apolonij documentum de abstinentia seruanda. 16.b.
 apostoli vocantur principes. 143.a.
 apostoli victum & tegumentum à populo recipiebant. 136.a.
 apostoli designantur per duodecim tribus. 64.a.
 apostolorum verba sunt sagittæ. 129.a.
 apostolorum collegium dicitur arcus. 129.a.
 apostolorum celeritas in euangelio nuntiando. 46.a.
 apostolorum paupertas. 76.a.
 apostolis data fuit à Christo potestas conferendi. 181.a. b.
 apibus comparantur veri homines. 225.a.
 apadno idem est quod solium. 231.b.
 apostoli dicuntur portæ cæli. 64.a.
 apostoli in cordibus hominum gemmas gignebant. 46.a.
 apostoli sunt lux mundi, & quare. 46.a.
 aqua est Christus. 235.b.
 aqua designat sapientiam. 242.a.
 aqua sumitur pro sapientia. 48.b.
 aquæ significant calamitates. 93.b.
 aquæ multæ sunt populi multi. 113.b.
 aquæ multæ sunt gentes multæ. 177.b. 243.b.
 aquis designantur calamitates. 243.b.
 aquila duorum capitum insigne est imperij, & quare? 52.b.
 aquila appellatur Nabuchodonosor. 158.b.
 aquilone significatur Babylon. 158.b.
 ars & virtus in difficilibus versantur. 19.b.
 arati autoritas citatur à Paulo. 21.a.
 architæ Tarentini doctrina. 9.b.
 aristoxenus, quid senserit de animo. 9.b.
 arca Dei dicitur tabernaculum Dei. 4.b.
 arca fœderis cur fuerit capta à Philisteis. 9.a.
 arca Noe figurabat Christum. 154.a.
 arca Noe cum fenestra in latere figurabat Christum in latere percussum. 154.a.
 arca testamenti intus & foris deaurata. 103.b.
 aries cur mitteretur ad hostes. 177.b.
 arietis natura. 177.a.
 arietibus apostoli significantur. 177.b.
 arcticus & antarcticus, quid significant. 133.b.
 arbor vitæ Christus est. 50.a.
 arbores iustitiæ vocantur Christiani. 128.a.
 arbores vocantur homines. 118.b.
 armenij muri natura. 83.b.
 arrogantiam fugit Daniel. 46.b.
 arioli qui sint. 22.b. 31.b.
 arioli ducunt originem à Zoroastre. 31.b.
 arcus dicitur Iudæa. 129.a.
 arcus cæli quid significet. 129.a.
 aspirandum est ad Deum. 139.a.
 asser terra erat frugifera. 142.b.
 asser significat diuitem. 142.b.
 auaritia describitur. 102.a.
 aues & alia animalia pro hominibus sumuntur. 119.b.
 auelli alas quid sit. 159.a.
 augusti vocabantur Imperatores Romani. 3.a.
 augusti Cæsaris sigillum. 243.a.
 augusti Octauiani sigillum. 18.a.
 augusto Octauiano imperante natus est Christus. 55.b.
 augustini opinio circa antipodes. 28.b.
 augustini sententia de Petro à Paulo reprehensio explicatur. 14.a.
 audire sumitur pro obtemperare. 86.a.
 aulicorum mores. 47.a.
 aula Regum non est locus aptus orationi. 149.a.
 aula Regum describitur. 149.a.
 aurum obrizum quid sit. 217.b.
 aurum sumitur pro oleo. 52.a.
 aurum sumitur pro aeris nitore. 52.a.
 auri periculum. 74.a.
 auari colunt aurum pro Deo. 73.b.
 auarorum infima conditio. 74.a.
 austris venti natura. 167.b.
 auster sumitur pro charitate. 222.a.
 aus appellatur pater. 132.a.
 azarias idem est quod auxilium domini. 15.a.

B

Babylon euersa fuit à Cyro & Dario. 117.b.
 Babylon ciuitas ædificata fuit à Semiramide. 3.b.
 babylon ciuitas fuit à nepotibus Noë ædificata. 3.b. 125.b.
 babylon

I N D E X.

babylon fuit caput regni Chaldæorum. 3.b.
 babylon mundus est. 4.a.
 babylonis & Babylonie discrimen. 3.b.
 babylonis primus rex fuit Nenrod. 3.b.
 babylonis regnum fuit primum. 3.b.
 babylonis situs & celebritas. 3.b.
 babylonis euerfio per Cyrum. 4.a.
 babylonia Ægypti diuerfa est à Babylonia Chaldæa. 4.b.
 babylonia Ægypti vocatur Cairo. 4.b.
 babylonij victoriam voluntate Dei consecuti sunt. 6.b.
 babylonij nomina Hebræa detestabantur. 12.b.
 babylonicum regnum significatum fuit per caput aureum. 52.a.
 babylonicum & Persicum regnum in vnum coierunt. 195.b.
 babel idem est quod confusio. 3.b.
 balthasar fuit à Deo punitus propter vasa Dei. 9.a.
 balthasar idem est quod scrutator thesauri. 15.a.
 balthasaris origo. 132.a.
 balthasar vocabatur idolum Nabuchodonosoris. 117.b.
 balthasar fuit nepos Nabuchodonosoris. 131.b.
 balthasare regnante fuit euerfa Babylon. 132.a.
 balthasaris conuiuium. 132.a.
 balthasaris impietas. 132.a.
 balthasaris deriuatio. 142.a.
 baptizatus est Christus. 113.b.
 balfami natura. 245.a.
 baptista est vox domini. 177.b.
 beth litera quid significet. 23.a.
 benedicere quid sit. 43.a. 94.b.
 benedicere variè dicitur. 43.a. 94.b.
 benedictio Iacobi incepit à cælo, benedictio Esau à terra. 43.b.
 benedicere sumitur pro laudare. 43.b.
 beneficentia res est diuina. 242.a.
 beati in diuina essentia optimè res vident. 70.a.
 bethlehem laus. 75.b.
 bestias cur gentes adorabant. 79.a.
 bellua nulla est crudelior homine impio. 105.a.
 beniamin idem est quod filius dexteræ. 113.a. 167.a.
 beatitudo in quo consistit. 117.a.
 bella fugienda sunt. 220.a.
 bellorum cupidi possunt filij diaboli appellari. 220.b.
 belial idem est quod sine iugo. 261.b.
 belus fuit appellatus Deus. 267.a.
 Belus, & Bel, & Baal idem. 267.a.
 belus fuit Assyriorum rex. 267.a.
 Biblia sacra ob in curiam typographorum sunt

deprauata nonnullis in locis. 154.b.
 bonum opus ferè semper habet difficultatem. 19.b.
 bouis nomine intelligitur Ioseph. 129.b.
 bouis nomine intelligitur Christus. 129.b.
 boum nomine intelliguntur cõcionatores. 136.a.
 bonitas est in centro, pulchritudo in circumferentia. 95.b.
 braccati qui fuerint, & vnde dicti. 83.b.
 braccara ciuitas. 83.b.
 bulla quare Romani ornabantur. 39.a.
 bulla erat monile à Pythagora inuentum. 39.a.
 bucceri error. 270.a.

C

Captiuitas Babylonica quado incepit. 201.a.
 Captiuitas Babylonica quo tempore fuerit. 1.b.
 captiuitas Babylonica quamdiu durauit. 132.a.
 caro sumitur pro homine. 160.a. 268.b.
 caro viri iusti in Deo oblectatur. 133.a.
 caro sumitur pro peccatore, & pro litera regis, & pro alijs rebus. 160.a.
 carnis nomine intelligitur mulier & quare. 160.a.
 carnes comedere est exercere crudelitatem. 160.a.
 cantus nostri super flumina Babylonis. 4.a.
 calamitas secum ducit lætitiã. 126.a.
 calamitas magna quæ sit. 136.b.
 calamitas comparatur cum mari. 196.a.
 calamitas utilis. 196.a.
 calamitatis vtilitas. 85.a. 88.b.
 calamitates dicuntur tenebræ. 83.a.
 calamitates sunt gradus scælæ Iacob. 6.a.
 calamitates reddunt iustos illustriores. 42.a.
 calamitatum vtilitas. 5.a. b.
 calamitatibus gaudent viri pii. 237.b.
 calamitatibus quare Deus premat viros iustos. 6.a.
 calamus est spes mundi. 221.a.
 capillus vnus habet vmbra suam prouerbium. 12.a.
 camelus erat symbolum abstinentiæ. 16.b.
 camelus sumitur pro fune. 75.a.
 cameli animalis natura. 75.a.
 cancri nomine intelligitur tarditas. 18.a.
 cathedræ Pontificis legalis, & Christi discrimen. 18.b.
 caput ponere super petram quid sit. 43.a.
 caput alicuius condemnare est illum occidere. 19.a.
 caput sumitur pro magistratu. 49.a.
 caput

I N D E X.

caput sumitur pro principio. 49.b.
 caput sumitur pro acie. 49.b.
 caput libri quid sit. 49.b.
 caput sumitur pro mente. 51.a.
 capitis nomine intelligitur mens. 43.a.
 cato Uticensis se occidit. 33.b.
 candelabrum aureum Christus est. 52.a.
 cæius Caligula posuit sibi statuam adorandam. 73.a.
 cadere erat signum latriæ. 77.a.
 cadere dicuntur colentes dæmonem. 77.a.
 cadere ante faciem & cadere retrorsum. 179. alias. 184.a.
 cadere in faciem quid sit. 77.b.
 caluinus fuit alter Nabuchodonosor. 78.a.
 castigatio sagittæ aucupis comparata. 91.a.
 calumnix hæretici imagines detestatur. 107.a.
 caluinus reprehenditur. 130.a.
 caluinus describitur. 130.b.
 caluini imprudentia. 130.b.
 caluini inscitia. 131.a. 247.a.
 catherina Lusitanix regina incomparabilis. 135.b.
 calceus vnus Petri seruatur Romæ. 156.a.
 calceorum nomine opera mortua significantur. 155.b.
 calceamenta prohibita apostolis. 156.a.
 calceos soluebant patriarchæ in locis sanctis. 155.b.
 calceis utebantur apostoli. 156.a.
 candelabri erepti à tæplo figura. 181. alias. 182.a.
 castigatio est misericordia. 195.b.
 castigatio Dei utilis. 228.a. b.
 cayphas prophetauit, sed non fuit propheta. 212.b.
 cain idem est quod possessio. 217.b.
 caluarix mons fuit vbi Abraham filium immolauit. 232.b.
 caluarix mons locus vbi Iacob vidit scalam. 232.b.
 caluarix mons est locus vbi Adam sepultus fuit. 233.a.
 campus plenus ossibus est mundus. 256.a.
 cæpus Elysius dicitur à poetis paradysus. 263.a.
 cecropidæ vocabantur reges Atheniensiu. 3.b.
 cessatio legalium. 205.a.
 cephas est vox chaldaica. 13.a.
 cephas idem est quod Petrus. 13.b.
 cephas & Petrus idem sunt, quod lapis magnus. 13.b.
 cephas Petrus fuit vnus ex 72. discipulis. 13.b.
 cephas de quo loquitur D. Paulus ad Galatas non fuit D. Petrus apostolus. 14.b.
 cephas quem Paulus reprehedit peccauit. 15.a.

cephas à Paulo reprehesus nõ fuit apostolus. 14.b.
 celeritas utilis est in diuinis monitis. 17.b.
 celeritas Alexandri admirabilis. 177.a.
 ceruus saucius quærens dictamum, est peccator quærens pœnitentiam. 194.a.
 christus Pontifex est & Rex. 18.b.
 christus in Melchisedech adumbratus. 18.b.
 christus in Melchisedech adumbratus. 18.b.
 christus dicitur principium. 36.b. 268.a.
 christus significatur per petram in qua Iacob posuit caput. 43.a.
 christus est splendor patris. 45.b.
 christus est figura substantiæ patris. 45.a. 203.a.
 christus est æqualis patri. 45.a.
 christus lux est. 45.a. b. 205.a.
 christus est vitulus extra castra immolatus. 50.a.
 christus natus est imperante Augusto Octauia nõ. 55.b.
 christus venisse probatur. 55.b.
 christus filius Dauidis. 56.a.
 christus rex cæli & terræ. 56.b. 57.a.
 christus appellatur germen Dauidis. 57.a.
 christus appellatur oriens. 57.a.
 christus Deus est & homo. 57.a.
 christus non descendit à Sedechia. 58.a.
 christus descendit à Iaconia. 58.a.
 christus ad quid venit in mundum. 59.a.
 christus regnum temporale renuit. 58.b.
 christus est rex regum & dominus dominantium. 58.b.
 christus rex est spiritualis & æternus. 58.b.
 christus est candelabrum aureum. 51.a.
 christus vnctus est oleo lætitiæ. 59.b.
 christus accepit spiritum non ad mensuram. 59.b.
 christus expectatio Iudæorum & Gentilium, 60.a.
 christus cur appellatur Rex Iudæorum. 60.b.
 christus est lapis abscissus sine manibus demote. 60.b.
 christus cur appellatur lapis angularis. 61.b.
 christus dicitur petra & lapis. 61.b. 72.a.
 christus est mons magnus. 62.a.
 christus quomodo dicitur peccatum. 68.a.
 christus pastor. 72.a. 89.a.
 christus est fundamentum ecclesiæ. 72.a.
 christus est filius Iacobi. 72.b.
 christus venditus est. 30. argenteis. 69.a.
 christus quomodo inuenitur. 77.b.
 christus est pater noster. 89.a.
 christus est dux. 89.a. 204.a.
 christus fuit cum pueris in fornace. 106.a.
 christus apparuit vt architectus. 114.b.
 christus est caput Ecclesiæ. 110.a.
 christus est agnus. 120.a.
 christus

I N D E X.

christus in cruce cognitus fuit.	120.a.	christi egressus duplex.	72.b.
christus appellatur murus.	129.b.	christi mors in paupertate.	75.b.
christus appellatur bos.	129.b.	christi paupertas.	75.b.
christus filius Davidis & Abraham.	132.b.	christi passio.	128.b.
christus dicitur regnum Dei.	141.b.	christi amor erga homines.	147.b.
christus est amor.	147.b.	christi præceptum est amoris.	147.b.
christus appellatur lapis & filius hominis.	165.a.b.	christi humanitas vnita est verbo hypostaticè.	165.b.
christus duas habet naturas, sed est vna persona.	165.b.	christi mors.	204.b. 211.b.
christus venturus est ad iudicium cum corpore humano.	165.b.	christi actio, nostra est institutio.	270.b.
christus in nube venturus.	165.b.	christum sequi debemus.	89.a.
christus est Deus & homo.	165.b.	christo data est omnis potestas.	165.b.
christus cur se vocet filium hominis.	184.b.	christum imitari debemus.	270.b.
christus fuit persecutus in Abraham, & venditus in Iosepho.	187.a.	christianorum fortitudo.	161.b.
christus fuit adumbratus in sacrificijs legis veteris.	187.a. 206.a.	christiani sunt filij Dei.	2.b.
christus verus est Deus.	190.b. 165.b.	christianorum vera foelicitas.	227.a.
christus dicitur sanctus sanctorum.	204.a.	cherubin est plurali à singulare cherub.	93.b.
christus vnctus est oleo lætitiæ.	204.a.	cherub quid significet.	93.b.
christus est rex & sacerdos.	204.a.	cherubin super arcam fœderis.	93.b.
christus comparatur cum sole.	205.a.	cherubin duo in propitiatorio sunt lex & prophetia.	50.b.
christus iam venit.	207.a. 208.a.	chaos est materia prima.	98.b.
christus in medio vltimæ hebdomadæ mortuus est.	201.b.	chanaan idem est quod mercator.	140.a. 261.b.
christus mortuus est anno 33. ætatis suæ.	202.a.	chusi apud Davidem quid sit.	251.a.
christus est verus Deus & verus homo.	203.a.	chaldæi & Mathematici qui sint.	31.b.
christus per sceptrum, & virgam & florem significatur.	209.a.	charitas est Deus.	81.a.
christus saluator Iudæorum & Gentiliū.	209.a.	cygnū & struthionē comedere quid sit.	176.a.
christus filius est Iuda.	209.b.	cygni natura.	176.a.
christus est pax nostra.	209.b.	cyrus vocatus fuit Nabuchodonosor.	3.a.
christus sacerdos secundum ordinem Melchisedech.	211.b.	cyrus rex Persarum cepit Babylonem.	132.a.
christus traxit nos ad se morte sua.	212.a.	cyrus Iudæos in pristinam dignitatem restituit.	212.b. 229.b. 3.a.
christus dicitur Deus absconditus.	229.b.	cyrus regnavit post Darium.	201.a.
christus promittit cœlestia.	130.b.	cyri natiuitas & vita.	266.a. b.
christus est lux mundi.	233.a.	cytaræ & liræ dicuntur vasa psalmi, aut cantici.	8.b.
christus quare mortuus est inter cœlum & terram.	233.a.	cibus sumitur pro doctrina.	136.a.
christus dicitur aqua.	235.b.	cibi appetitionis detrimentum.	15.b.
christus est Deus de Deo.	236.b.	ciborum delectus.	270.a.
christus est sol.	242.b.	ciceronis de animæ immortalitate sententia.	34.a.
christus cur in parabolis loquebatur.	243.a.	ciceroni fuit palma eloquentiæ reseruata.	122.b.
christus est pelicanus cœlestis.	247.b.	ciconia symbolum pietatis & clementiæ.	160.b.
christus est arbor vitæ.	50.a. 264.a.	circūcisio nō erat, nisi vsq; ad euāgelium.	68.a.
christi thronus quid sit.	18.b.	ciuitas sancta appellatur Hierosolyma.	86.a.
christi & Melchisedech discrimina.	29.a.	circuitio dicitur periphraſis.	86.a.
chrisei regnum æternum est.	55.b.	cinis in fronte quid sit.	179.a.
christi regnum spirituale est, non temporale.	57.b.	cinis meditatio.	119.b.
christi institutum quod fuerit.	58.b.	cinis & mortis meditatio vtilis.	269.a.
		cinis aspersio quid significet.	194.a.
		cineres effundi quid sit.	269.b.
		cittim quid significet.	236.a.
		cittim fuit filius Iauan.	236.a.
		cittim fuit appellatus Italus.	236.a.
		cittium	

I N D E X.

cittium vrbs Cypri, patria Zenonis.	236.b.	concionator est tabula latruncolorum.	195.a.
cyprus an sit cittim.	236.b.	concionator quibus rebus comparatur.	195.a.
cyprus insula in mari mediterraneo.	236.b.	concionatores non debent adulari.	195.a.
clementia principum commendatur.	12.a.	concionatores & præfules multi vocantur canes.	119.b.
clementia regi necessaria.	37.b.	concionatores euangelici possunt mercedem accipere.	136.a.
clementia propria principis.	160.b.	coruo significatur homo vorax.	120.a.
clementia per sceptrum aureum significatur.	160.b.	coruus cur non redijt ad arcam.	120.a.
clementia sculpta in nūmis Romanorū.	160.b.	cornicis natura.	275.a.
clementiæ laudes.	160.a. b.	columbæ nomine intelligitur vita actiua.	120.b.
clementiæ parit concordiam.	160.b.	columba quare redijt ad arcam.	120.a.
clementia fuit quondam Romæ templum dedicatum.	12.a.	columbi non offerebantur Deo.	120.b.
climata sunt septem.	117.b.	consilij vtilitas.	123.a.
climata sunt nouem.	117.b.	consilium à quibus accipiendum.	123.a.
clypei sunt reges & principes.	81.b.	consilium petendum.	123.a. b.
clauis Davidis quæ sit.	48.b.	consilium impiorum contēnendum.	123.a. b.
clauis cœli dedit Deus summis pontificibus.	271.b.	consiliarius malus vitandus.	123.b.
concordiæ vis.	160.b.	consiliarij principum quales esse debent.	123.a.
concordia annorum & horarum.	2.a.	consiliorum gubernaculum diuina lex.	124.a.
contemptus homo similis est Caprifico.	12.b.	consilia velocia sequitur penitentia.	124.a.
corpus humanum vocatur vagina.	171.a.	consilium est cum regia dignitate coniunctū.	129.b.
corpus plenum cibis simile naui onustæ.	16.a.	consiliariorum mōnus.	129.b.
constantia virorum iustorum.	89.b. 8.a.	consiliarijs non est facilè credendum.	148.a.
constantia laudabilis in bono opere.	19.b.	consules à consultando dicuntur.	129.b.
constantia iustorum.	83.a.	conuiuia sumitur pro familiari.	267.a.
constantia symbolū est salamandra.	20.a.	conuiuiorum incommoda.	134.a.
constans vir rupes est in medio mari.	19.b.	cognitio sui ipsius vtilis.	269.a.
cornu salutis est potentia salutaris.	23.b.	columnarum insignia.	137.b.
cornu multa significat.	113.b.	comportare aggregerem quid sit.	227.a.
cornua sumuntur pro splendoribus.	113.b.	comedere panem cum aliquo, est illo familiariter vti.	226.a.
cornuta, hoc est splendida erat facies Moysis.	113.b.	coagulum malireperire, dicitur prouerbialiter.	275.a.
consuetudo virorum piorum vtilissima.	22.a.	confidere sumitur in malam partem.	277.b.
consolatur Deus viros pios in afflictione.	30.b.	contra sumitur pro coram.	183.a.
contritio cum mari comparatur.	199.a.	contemplatio creaturarum vtilis.	96.a.
conuerti in sinum quid sit.	42.a.	cæli quot sint.	97.a.
conuertere faciem ad aliquid quid sit.	224.b.	cæli indicant Deum esse.	95.a.
conuersiones naturales.	136.a.	cæli vtrum sint animati.	97.a.
conuersiones miraculosæ.	248.a.	cæli militia est multitudo stellarum.	79.a.
confiteri idem est quod gratias agere & laudare.	149.a. 46.b.	cæli mouentur ab intelligentijs.	98.a.
cognitionem rerum diuinarum sine Dei luce habere non possumus.	48.a.	cæli sunt vndecim.	98.a.
cor esse in dextera manu quid sit.	71.a.	cælū nouū significatur nomine aquarū.	98.a.
cor sumitur pro medio rei.	71.a.	cælum empyrium quid sit.	97.a.
cor sumitur pro sapientia.	71.a.	cælum est thronus Dei.	93.a.
cor vnire quid sit.	71.a.	cælum est patria nostra.	3.b.
cor rapere quid sit.	71.a.	cælum sumitur pro aere.	157.b.
cor contritum est sacrificiū Deo.	84. alias. 87.b.	cælum sumitur pro ecclesia.	157.b.
cor conterendum est.	141.b.	cælum & terram fugere à conspectu Dei, quid sit.	163.b.
cordis lætitia est pax & concordia.	71.a.	cælum intelligitur per interiora velaminis.	
corde vulnerari quid sit.	71.a.		

I N D E X.

221.a.	caelum & terram.	233.a.	lingua Chaldaea.	327.a.
	caelestia bona habenda sunt in capite, terrestria sub pedibus.	43.b.	danielis humilitas.	46.b.217.b.
	caesar motus est imagine Alexandri.	107.b.	danielis charitas erga inimicos.	47.a.63.a.
	caesarei appellantur imperatores Romani.	3.a.	daniel fuit in lacum leonum coniectus.	91.b.150.a.b.
	caenaculi encomium.	148.b.	daniel cum opalo comparatur.	145.b.
	caeci sunt omnes impij.	175.b.	daniel ad templum respiciebat.	148.b.
	caecitas nostra vnde dimanat.	182.b.	daniel fuit propheta.	244.b.
	creavit Deus mundum ad hominis commoditatem.	13.a.	daniel quo tempore floruit.	152.b.
	creavit Deus ex nihilo res aliquas.	268.a.	daniel vocatur vir desideriorum.	219.a.
	creavit Deus orbem terrarum ex materia.	66.b.98.b.268.a.b.	daniel bis fuit in lacum leonum coniectus.	160.a.
	creaturis cognoscitur creator.	80.b.	dagon cecidit ante arcam foederis.	9.a.
	creatura omnis laudat Deum.	94.b.	dare manus quid significet.	7.a.
	creaturae nos ducunt ad creatorem.	94.b.	darius rex Medorum cepit Babylonem.	132.a.
	creaturae sunt pulchrae literae.	95.a.	darius fuit auunculus Cyri.	132.a.
	creata quomodo fuerint omnia simul.	98.b.	darius regis vanitas.	148.a.
	creator cognoscitur ex creaturis.	94.b.	darius rex fuerunt insignes.	152.a.
	creatio mundi explicatur.	98.b.	darius rex fuit victus ab Alexandro.	177.b.
	credere sumitur pro obedire.	65.a.152.a.	dauid calamitatibus oblectabatur.	5.b.
	credere sumitur pro perseverare.	65.a.	dauid priuatus seruauit inimicum, rex vero occidit amicum.	5.b.
	credere sumitur pro committere.	152.a.	dauidis flagitia.	16.a.
	credere sumitur pro confidere.	52.a.	dauid resurrexit cum Christo.	170.a.
	credere sumitur pro sperare.	152.a.	dauidis victoria adumbravit victoriam Christi.	217.a.
	credere est actus fidei.	152.a.	dauid cur aquam bethlehemicam profudit.	234.a.b.
	criticae error circa animam.	9.b.	decem tribus quo tempore fuerunt ductae in Assyriam.	2.b.
	crinitus reprehenditur.	109.b.	decem tribus nunquam ad Samariam redierunt.	2.b.
	Cruces erat hieroglyphicum vitae venturae.	109.a.	decem tribus fuerunt captae ab Assyrijs, duae a Babylonijs.	195.b.
	crucis inuentio describitur.	108.b.	deus quomodo tradat impios in reprobum sen sum.	6.b.
	crucis signum a tempore apostolorum.	109.a.	deus non indiget rebus humanis.	9.a.
	crux adoratur a Christianis.	110.a.	deus accipit oblationes nostras, vt remuneret.	9.a.
	crucis encomium.	109.a.	dei vita nihil beatus iuxta Platonem.	9.b.
	crudelitas indecens principi.	160.a.	deus est oculus sine fons omnium bonorum.	10.b.95.b.18.b.267.b.
	crudelitas execrabilis.	160.b.	deus naturam assumpsit humanam.	11.b.
	cubitus quid sit.	73.b.	deus creavit mundum ad hominum utilitatem.	13.a.268.a.
	cupiditas non expletur.	74.a.	deus consolatur viros pios in afflictione.	30.b.237.a.274.b.
	cupidini fuit olim ignis dedicatus.	100.b.	dei facies est diuina misericordia.	42.a.
	cura debet reges comitari.	146.a.	deus absconditus est Christus.	43.a.
	curiositas describitur.	149.b.	deus dicitur verus ad differentiam idolorum.	43.b.
	curiositas reprehenditur.	149.b.	deus cum sit vbique, dicitur praecipue esse in caelo.	43.b.
	curiosi cum vulturibus comparantur.	149.b.	deus est sapientiae fons.	44.b.
			deus est reuelator mysteriorum.	45.a.
			deo omnia aperta sunt.	45.a.
			deus	

D.

Daniel quo tempore ductus fuit Babylonem. 1.b.
daniel non fuit spado. 11.a.
daniel fuit de tribu Iuda. 12.b.
daniel idem est quod iudicium Dei. 15.a.262.a.
danielis abstinencia. 15.a.
daniel quandiu vixit. 23.a.
daniel scripsit partim lingua Hebraea, partim

I N D E X.

deus est fons lucis.	45.a.	deus pater dicitur antiquus dierum.	153.a.
deus est lux.	45.b.	deus est omnino incorporeus.	199.b.
Deus posuit in tenebris latibulum suum.	45.b.	dei liberalitas.	201.a.
deus dicitur ignis.	46.b.	deus cum hominibus conuersatus est.	202.b.
deus in homines gratos magna confert beneficia.	46.b.	deus quomodo dicitur mortuus.	203.a.
dei misericordia ostenditur.	58.b.	deus est veritas.	219.b.
deus est vita.	244.a.267.b.	deum esse, est beneuolum esse.	242.a.
dei numine & prouidentia omnia gubernantur.	51.b.	deum suum appellabat Vergilius Caesar.	242.a.
deorum gentium impietates.	78.b.	deus alicui appellatur benefactor illius.	242.a.
deorum superstitiones & vanitates.	79.b.	deus solus per se est immortalis.	267.b.
deus est monas.	79.b.	deus cur aliquibus nomina mutauit.	13.a.
deum esse vnum etiam externi philosophi cognouerunt.	79.b.	dexteram nomine significatur res dilecta.	113.b.167.a.
deus est prima causa.	80.a.b.	dexteras dare est symbolum societatis.	14.b.
dei vnitas ostenditur.	79.b.	dextera iniquitatis est perjurium.	186.b.
deus quomodo pingebatur ab Aegyptijs.	80.b.265.a.	democriti documentum.	16.b.
deus describitur.	80.b.151.b.279.a.	demosthenis documentum.	16.b.
deus circulo significabatur.	80.a.b.	delphinus ancora inuolutus quid designet.	18.a.
deus est sphaera.	80.a.b.	decij Romani se hostium telis obiecerunt.	34.b.
deus est ens per se independens.	81.a.	desperandum nunquam est.	137.a.
deus est vnum per se.	81.a.	dentes ferreos habere quid sit.	162.a.
deus vnus quos diligit.	81.a.	denarius est numerus plenitudinis.	162.a.
deus est amor.	81.a.	decem praecipua sunt decem chordae psalterij.	165.b.
Deus est charitas.	81.a.	desiderium conseruatur in spe.	238.a.
deus est vnitas.	81.a.96.a.	deambulare licet ad corpus reficiendum.	255.a.
deus est trinus & vnus.	81.a.277.a.	dies naturalis vocatur vespere & mane.	183.a.
deus tuetur iustos.	83.a.	dies artificialis quomodo olim diuidebatur.	2.a.
dei opera dicuntur vera.	85.b.	dies artificialis quot horas habebat.	2.a.
deo omnia parent praeter hominem.	90.a.	dies regis est dies natalis eius.	21.b.
dous est adamas caelestis.	89.a.	dies seculi idem est quod olim.	21.b.
deus vocatur timor.	90.a.	dies domini est tempus vltimi iudicij.	21.b.
deus vnde dicatur.	90.b.	dies sumitur pro prosperitate.	21.b.101.a.
deus est hospes hominis.	93.a.	dies sumitur pro vita praesenti.	21.b.
Deo nihil est occultum.	93.b.259.b.	diei nomine omne tempus designatur.	21.b.
deus cognoscitur operibus suis.	94.b.	dies nouissimi sunt dies euangelij.	49.a.
deus est centrum.	95.b.256.b.	dierum & noctium vicissitudo admirabilis.	95.a.
deus est actus purissimus.	95.b.267.b.	dies iudicij vltimi describitur.	163.b.165.b.
deus apprehendit naturam humanam fugientem.	96.b.	dies malus quis sit.	261.a.
dei attributa quae sint.	93.b.279.b.	discentium diuersitas.	21.b.
deus est vbique.	112.a.279.b.	dicere apud Deum est facere.	43.b.
deus in creatione sumpsit figuram humanam.	112.b.	didonis amor describitur.	100.b.
deus est immutabilis.	124.b.197.b.	digiti quomodo apparuerunt in pariete.	132.b.
deus nec fallit nec fallitur.	126.b.	discordia impiorum utilis.	146.b.
deus superbis resistit humilibus dat gratiam.	121.b.	discordes facile vincuntur.	160.b.
deus mutat tempora & regna.	136.b.	diabolus cum accipitre comparatur.	175.b.
deum omnia facere quomodo intelligitur.	176.b.	diabolus fuit inuentor mendacij.	219.b.
deo attribuuntur capilli, pedes, & manus metaphoricè.	164.a.	diabolus aufert oculos hominibus.	175.b.
		diuitiae aliquando noxae sunt.	55.a.63.a.74.a.75.a.
		diuitiarum incertitudo.	75.a.220.b.
		diuitia.	

I N D E X.

ierusalem sumitur pro ecclesia militante. 88.a.
 ierusalem quare fuit euerfa. 5.a.
 ierusalem est visio pacis. 195.b.
 ieiunia mirabilia sanctorum. 16.a.
 ieiunij encomion. 15.b.270.a.
 ieiunij descriptiones. 15.b.
 ieiuni hominis sputum occidit serpētem. 16.b.
 ieiunia Romanorum. 17.a.
 ieiunia in diuinis literis celebrata. 17.a.
 ieiunia irridenda ab hæreticis. 17.a.
 ieiunium fuit præceptum ab apostolis. 17.a.
 ieiunij dogma in ecclesia antiquissimum. 17.a.
 ieiunium appellatur luctus. 271.a.
 iehouah est nomen Dei ineffabile. 25.a.203.a.
 iehouah vnde deriuatur. 25.a.277.b.
 iehouah significat Deum in essentia. 25.a.
 iehouah soli Deo tribuitur. 57.a.
 ieremiæ libri aliqui non extant. 69.b.
 iericho est mundus. 74.b.
 idolum detestandum est. 106.b.
 idolum est impius præsul & princeps. 78.a.
 idolorum nomine quid intelligatur. 78.a.
 idolum appellatur abominatio. 249.a.
 idolum quocumque appellatur Baal. 267.a.
 ignis est supremum elementum. 100.a.
 ignis terrenus cur extinguitur, non autem cœlestis. 100.a.
 ignis Deo paret. 85.a.
 ignis designat Deum. 100.a.
 ignis sumitur pro ira. 100.b.
 ignis sumitur pro calamitate. 100.b.
 ignis Babylonius seruauit pios, impios autem consumpsit. 105.b.
 ignis nomine significatur amor. 147.b.
 ignis purgatorij lachrymis extinguitur. 214.a.
 ignis designat pœnam. 252.a.
 Illex dicitur Græcè prinós. 262.a.
 illuminatio dicitur expulsio calamitatis. 83.a.
 imperatores Romani dicti sunt Cæsares. 3.a.
 imperium Græcorum quando incepit. 201.b.
 impij omnes paupertate laborant. 24.b.
 impij in perniciem incidunt, quam alijs parāt. 84.a.153.a.
 impij pios illustrant. 84.b.
 impij sunt aurifices. 85.a.
 impij sunt arbores bis mortuæ. 118.b.
 impij accusabuntur in die iudicij. 167.a.
 impij quare prosperitatis potiuntur. 181.alias 182.a.
 impius cum puluere comparatur. 187.b.
 impiorum tristis interitus. 187.b.
 impiorum & piorum discrimen. 188.a.
 impij cur dicantur non resurgere. 240.b.
 impius nihil sibi saluarius cognoscit. 245.a.b.

impius omnis est insanus. 245.a.b.
 impius omnis dicitur mortuus. 256.a.
 improbi omnes sunt serui. 197.a.
 improbi omnes sunt stulti. 197.a.
 impedimentum in bono opere non debet auferre constantiam. 191.b.
 imagines diuorum colendæ sunt. 106.a.
 imaginum copiosa tractatio. 106.a.
 imago Christi salutaris. 107.b.
 imago Christi percussa fudit sanguinem. 108.a.
 imagines naturales Petri & Pauli modò seruantur Romæ. 108.a.
 imagines Dei genitricis Mariæ à Diuo Luca depictæ. 108.a.
 imaginum vsus à tempore apostolorum. 108.a.
 imago Dei in homine in quo consistit. 112.a.
 imago sumitur pro re fluxa. 112.a.
 imagines in venis lapidum. 256.b.
 immutabile esse proprium Dei est. 125.a.
 immortalitas angelorum & animarum. 267.b.
 insula diui Thomæ est sub linea æquinoctiali. 28.b.
 in sumitur pro per. 36.a.49.b.
 In veritate ambulare quid sit. 85.b.
 inuidiæ vis pestifera. 38.a.b.
 inuidia quid sit. 38.a.b.
 inuidia cum tinea comparatur. 38.a.
 inuidia diaboli. 38.a.
 inuidia damna. 38.b.
 inuidia vendidit Iosephum. 38.b.
 inuidia Saulis pestilens. 38.b.
 inuidia Iudæorum erga Christum. 38.b.
 inuidia cum fulmine comparatur. 38.b.
 inuidia describitur. 39.a.
 inuidus similis est Actæoni. 39.b.
 inuidus cum vipera comparatur. 39.b.
 inuidia est hydra multorum capitum. 40.a.
 inuidus est hostis sui ipsius. 39.b.
 inuidi & malefici describuntur. 150.a.
 inuidia est fera crudelis. 190.a.
 inimici sunt diligendi. 42.b.
 ingratitude cum luna comparatur. 44.a.
 ingrati homines sunt pestilentes. 44.a.
 ingrati cum sturnis comparantur. 44.a.
 inconstantia hominum describitur. 66.b.89.b.
 infantes nō baptizati an sint resurrexturi. 240.b.
 iniustitia sumitur pro idolorum cultu. 85.b.
 intellectus noster est lucerna. 172.a.
 intelligentiæ cœlorū motrices quæ sint. 98.a.
 intelligere sumitur pro considerare. 193.b.
 initium substantiæ dicitur fides. 146.b.
 intentio significatur per oculum. 162.b.
 intentio est fabricæ fundamentum. 175.a.
 intentio est in Deo collocanda. 175.a.
 intentio

I N D E X.

intentio imponit nomen operi. 176.b.
 interpretes recentiores taxantur. 172.b.
 indui veste ex lino & lana quid sit. 176.a.
 infernus sumitur pro sepulchro. 190.a.
 intemperantia est fons perturbationum. 15.a.
 iosias iustus Hebræorum rex quō tempore regnauit. 11.a.
 iohæ regis vita & mors. 11.a.134.b.
 ioachaz quando regnauit. 11.a.
 ioacim vocatus fuit antea Eliacim. 11.b.
 ioachin fuit in regia dignitate constitutus. 11.b.
 ioacim vtrum iuerit Babylonem. 11.b.
 ioacimi sepulchrum. 11.b.
 ioachin fuit vocatus Iaconias. 11.b.
 iob calamitates describuntur. 41.b.
 iosephi tolerantia. 38.b.55.a.
 ioseph fuit appellatus saluator mundi. 13.a.
 ioseph fuit figura Christi. 48.b.
 ioseph cur dicitur pastor & lapis. 71.b.
 iosephi castitas. 55.a.
 ioannes de quo loquitur apostolus ad Galatas, quis fuerit. 14.b.
 iouis impietates & flagitia. 78.b.
 ioues fuerunt triginta. 79.a.
 iordanis idem est quod fluius iudicij. 167.b.
 ira in nobis est perturbatio, non autem in Deo. 197.b.
 iris in capite Christi quid significet. 129.a.
 israhel & iacob idem est. 10.b.
 israelitici populi encomium. 102.a.b.
 israel dicitur totus populus Hebræorū. 103.a.
 israel quid significet. 102.b.
 israel appellantur omnes iusti. 103.a.
 ismael fuit filius Agaræ. 163.a.
 ismael fuit figura populi Iudaici. 227.a.
 isaac fuit figura populi Christiani. 227.a.
 italia appellata fuit Oenotria. 236.b.
 italiæ antiqua nomina. 236.b.
 iudas fuit quartus filius iacobi. 2.b.
 iudæi dicuntur à Iuda. 2.b.
 iudæi dicuntur filij alieni. 2.b.
 iudæorum cæcitas. 49.a.
 iudæorum infelicitas & miseria. 209.b.211.b.
 iudæi cur fuerunt à Romanis victi. 202.a.
 iudaicus populus non dicitur populus Dei. 204.b.
 iudæi nō potuerūt instaurare Ierusalem. 206.b.
 iudæorum error, circa Messie expectationem. 206.a.209.a.155.b.
 iudas Machabeus illustrissimus dux. 181.a.
 iudah sonat laudationem & confessionem. 8.a.
 iudah est tribus, Iudæa regio. 8.a.
 iudæi offerebant placentas lunæ. 24.b.

iudæi nolunt Deum audire, sed Mosem. 26.a.
 iudæi conabantur Christi doctrinam corrumpere. 28.b.
 iudæorum malitia ostenditur. 28.b.48.b.513.b.
 iudæi idē sunt quod cōfidentes & laudates. 60.b.
 iudas proditor. 69.a.
 iudith historia quando fuit. 30.a.39.a.
 iusti & sapientes aliquando maxime affliguntur. 30.a.39.a.41.b.
 iustus cum arcua plena thesauris comparatur. 17.alias.31.a.
 iustos cur Deus vult inter impios exulare. 17.alias.31.a.
 iusti in calamitatibus versati non sunt ærumnosi. 39.a.
 iustorum constantia. 39.a.
 iusti multi fuerunt in exilium missi. 39.a.
 iustificare vnum impium magis est, quam mundum creare. 39.a.
 iustitia sumitur pro virtute in communi. 128.a.
 iustior statera dicitur prouerbialiter. 140.a.
 iustitia significatur per amphoram. 162.b.
 iustitia Dei est cū misericordia cōiuncta. 167.b.
 iusti cadunt, sed à fronte. 79.alias.84.a.
 iustitia sumitur pro misericordia. 197.b.
 iustitia sumitur pro euangelio. 203.a.241.a.
 iustitiæ definitio. 203.a.
 iustitiæ pro iustificatione. 203.a.
 iustitiæ nomina. 203.a.
 iustitia sumitur pro Christo. 241.a.
 iusti in manu Dei sunt. 115.a.
 iudex debet partes audire. 82.b.
 iudicium vltimum describitur. 164.b.
 iudicium sumitur pro iustitia. 197.b.
 iuge sacrificium quod sit. 181.a.
 iuliani apostatæ impietas. 206.b.
 L.
 Lac sumitur pro doctrina simplici. 18.b.
 Lactantij Firmiani opinio circa antipodes. 28.b.
 latinorum reges vocabantur Syluij. 3.a.
 lapis abscissus de mōte sine manu est Christus. 60.b.62.a.
 lapis angularis in fundamento ecclesie est Christus. 62.a.
 lazari suscitatio describitur. 96.a.
 lachrymæ sonant, & exaudiuntur. 213.a.
 lachrymarum siccitas detestabilis. 213.a.
 lachrymarum piarum vtilitas. 213.a.269.a.
 laudicia regina occidit Antiochum. 222.b.
 lex appellatur testimonium. 37.a.
 lex sapientis est fons vitæ. 37.a.
 leges iniustæ non sunt leges, sed portenta. 37.a.
 leges humanæ deriuantur à lege diuina. 37.a.

INDEX.

leges humanae rami appellantur. 37.a.
legis iustitia. 37.a.
leges sunt fundamenta reipublicae. 37.a.
lex Dei ponebatur super caput noui regis. 37.a.
lex Dei est foedus & testamentum. 22.6.b.
leges non debent esse crudeles. 37.b.
lex debet esse igne amoris conflata. 145.b.
legis finis & conditiones. 145.b.
leges humanae sunt diuinam respecture. 143.b.
lex quid sit. 145.b.
lex vetus habebat vmbra. 148.b.
lex vetus erat obroganda. 148.b.
leges Dei appellantur legitima. 210.b.
legis Dei nomina. 210.b.
lex Dei cur dicitur testamentum. 236.b.
legare manus est castigare. 64.b.
leo imperator haereticus. 107.a.
leonus nominis fuit domitor. 151.b.
leonis nomine significatur rex. 158.b.
leo significat hominem crudelium. 158.b.
leonis significata. 158.b.
leo appellatur Christus. 158.b.
leo iuxta pro coniunctus symbolum est virtutis. 158.b.
leo natura. 158.b.
leo dicitur Graecis schinos. 161.a.
linguarum confusio quando fuerit. 173.b.
lingua Chaldaea diuersa est ab Hebraea. 111.a.
lingua Hebraea fuit omnium prima. 111.a.
lingua Hebraea in confusione linguarum manet in familia Heber. 111.a.
linguarum cognitio vtilis. 173.a.
littera Pythagorae explanatio. 19.b.
littera est lex vetus. 67.a.
liber sumitur aliquando pro numeratione. 27.a.
liber bellorum dominus quis sit. 27.a.
libri nonnulli sancti non extant. 69.b.254.b.
liber iustus non extat. 69.b.
liber vita quis sit. 238.a.
liber duplex est. 238.b.
liber est ordo diuinae dispositionis. 238.a.
liber scriptus intus & foris quis sit. 238.b.
liber est omnis sapiens. 357.a.
libere sunt duae. 235.a.
libere sumitur pro fundere. 235.a.
lignum vitae Christus est. 50.a.
lignum mitti in panem quid sit. 48.b.
ligna est mundi fabrica. 104.b.
ligna nos ducunt ad centrum. 95.b.
loqui Deum in manu alicuius est loqui per illum. 6.b.
loqui aduersus solem est mentiri. 141.a.
loqui ad se alicuius est ei dulcia dicere. 266.a.
loqui in aliquo quid sit. 66.a.

loca multa emendata. 172.a.
loca quae videntur inter se pugnare. 211.b.
locus vnus scripturae multos habet sensus. 76.b.
longe dicuntur esse impli a Deo, iusti autem propere. 172.a.
lucas euangelista pinxit imagines virginis Mariae. 108.a.
lucas sequitur septuaginta interpretes. 107.b.
ludere idem est quod idolum colere. 107.b.
lusitanorum nauigatio admirabilis. 118.b.
lusitani totum mundum circumierunt. 118.b.
lusitani crucem Christi vsque ad finem orbis terrarum duxerunt. 118.b.
lucerna significat regem. 172.a.
lucerna ardens quid significet. 172.a.
lucifer cum angelo est vis orationis. 41.a.
luna mundum designat. 43.b.
luna sub pedibus mulieris quid significet. 43.b.
luna designat genus humanum. 99.b.
luna appellabatur regina caeli. 99.b.
luna appellatur homo. 99.b.
lumen vultus est facies placida ostendens fauorem. 41.b.
lux sumitur pro Christo. 45.a.
lux appellantur iusti. 45.a.b.
lux sumitur pro doctrina. 45.b.
lux sumitur pro prosperitate. 45.b.
lux sumitur pro beatitudine. 45.b.
lucis fons Deus est. 45.a.
lux quot habeat significationes. 45.a.b.
lux fuit primo die creata a Deo. 45.b.
lucis & luminis differentia. 46.a.
lux vtriusque mundi quae sit. 46.a.
lux per participationem sunt apostoli. 46.a.
lux per se Deus est. 46.a.
lux appellatur caelum. 49.a.
lugere sumitur pro ieiunare. 217.b.
lumbos praetingere quid sit. 172.a.
lutherani sunt in perfidia sua obstinati. 17.b.
lutherani sunt sectae Epicureae reformatores. 17.b.
lutherus fuit alter Nabuchodonosor. 78.b.
lutheri & Caluini haereses. 78.b.
lutherani sunt milites Veneris. 103.a.
lutherus describitur. 164.b.
lutherani edificauerunt turrin Babylonis. 270.a.
lutheri error. 270.a.
Manus significat periculum. 6.b.
Manus multas habet acceptiones. 6.b.114.a.
manus significat foedus & pactum. 6.114.a.
manus significat operationem & ministerium. 6.114.a.
manus significat foedus & pactum. 6.114.a.

manum

INDEX.

manum dare quid sit. 6.114.a.
manus significat auxilium & fauorem. 6.114.a.
manum aperire est dare eleemosynam. 7.a.
manum agitare est minari. 7.a.
manum contrahere est desistere. 7.a.
manum extollere est Deum orare. 7.a.
manus lauare est innocentiam ostendere. 7.a.
manus ad os applicare est comedere. 7.a.
manum ad os applicare est filere. 7.a.187.a.
manus sumitur pro sinu. 7.a.
manus sumitur pro functione & negotio. 7.a.
manu elata facere, est superbe facere. 7.a.
manu aliquem tangere est illum percutere. 7.a.
manu aliquem aggrauare est illum grauiter percutere. 7.a.
manus sumitur pro filio Dei. 7.b.
manus sumitur pro potestate & seruitute. 7.b.
manus leuare in aliquem est illum castigare. 64.b.
manibus significantur opera. 70.a.71.a.
manus dare est subiectionem subire. 114.a.
manus significat vaticinationem. 114.a.
manus sumitur pro exercitu. 186.b.
manus sumitur pro promissione. 186.b.
manus extendere est orare. 187.a.
manum extollere est iurare. 244.a.
manus sumitur pro robore. 244.b.
manasses Hebraeorum rex sceleratus. 5.a.
manasses & Ephraim fuerunt filij Iosephi. 144.b.
magi fuerunt reges. 22.b.
magos, quare Matthaeus non vocat reges. 22.b.
magi qui sint. 22.b.
malefici & necromantij qui sint. 31.b.
marcus Curtius se in voraginem praecipitauit. 34.b.
maria virgo Dei genitrix dicitur mons. 60.b.
marie virginitas ostenditur. 60.b.
maria est porta Orientalis. 60.b.
maria adumbrata in rubo. 61.a.
maria adumbrata in virga Aaronis. 61.a.
maria hortus conclusus, & fons signatus. 61.a.
maria & Ioseph erant ex eadem familia. 58.a.
mare mediterraneum vocatur magnum. 101.b.
mare appellatur omnis congregatio aquarum. 101.b.
mare varijs nominibus appellatur. 101.b.
mare sumitur pro calamitate. 101.b.
mare sumitur pro impio. 101.a.
mare mouetur luna. 101.b.188.a.
mare magnum est mundus. 158.a.
manere lucernam alicui quid sit. 37.a.
Matthaeus numerauit patres Christi naturales, Lucas vero legales. 57.b.
magnetis natura. 189.a.

materia prima creata fuit a Deo primo die. 98.b.
martyres cum adamantibus comparantur. 141.b.
mala poenae fiunt a Deo. 136.a.
mala culpe permittuntur a Deo. 136.a.
mahumetus describitur. 163.a.
mahumeti secta vbi incepit. 163.a.
mauri dicuntur Sarraceni non a Sarach, sed a Sarrac. 163.a.
mandatum Dei latissimum est. 170.a.
maledictio significat cultum idoli. 286.a.
martius est primus mensis. 214.b.
maozim appellabitur idolum Antichristi. 230.b.
marij tyranni mors. 275.a.
Manna fuit Christi figura. 246.b.
mali punici natura. 264.a.
malum punicum designat ordinem. 264.a.
malum punicum cur erit in veste sacerdotali. 264.a.
melchisedech fuit rex Salem. 4.b.
melchisedech fuit sacerdos Dei. 4.b.
melchisedech obtulit panem & vinum Deo. 4.b.
melchisedech fuit homo Chanaanus. 4.b.
melchisedech fuit rex Ierusalem. 4.b.
melchisedech fuit figura Christi. 247.a.
melchisedech fuit rex pacis. 4.b.
melchisedechi sacrificium fuit figura sancti Eucharistiae sacramenti. 247.a.
menadri versiculo vtitur Paulus apostolus. 21.a.
mentis nostrae acies non potest Deum intueri. 45.b.
mens mundi iuxta Platonem est spiritus sanctus. 66.b.
mensium nomina. 210.b.
meseis tempus appellatur nouissimum. 49.a.
mendacium in Deo esse non potest. 126.a.
mendax cum arcu comparatur. 219.b.
mendacij detrimenta. 219.b.
mendacij inuentor fuit diabolus. 219.b.
mensa euangelica quae sit. 142.b.
medorum regnum maius fuit regno Perlarum. 142.a.
mesopotamia cur dicitur antiqua. 154.a.
memoria mortis est horologium vitae. 269.b.
memoria mortis salutaris. 269.b.
michael praest ecclesiae. 237.a.
michael idem est quod abstulit Deus. 15.a.
michael est archangelus. 216.a.
misaac idem est quod prolongans. 15.a.
missa vocabulum est Hebraicum. 102.a.
mysteria Dei non sunt omnibus ostendenda. 242.b.
mysterium quid sit. 42.b.

myste-

I N D E X.

mysteria incognita sapientibus, reuelata sunt simplicibus & humilibus. 42.b.
 misericordia Dei est cū iustitia copulata. 167.b.
 Militare idem est quod viuere. 190.b.
 militia cœli est exercitus stellarum. 190.b.
 misericordia Dei describitur. 167.b.
 misericordia est ostium cœli. 274.b.
 misericordiæ opera salutaria. 274.b.
 mors dicitur via vniuersæ terræ. 247.b.
 mors est tributum generale. 29.a.
 mortem sibi multi consciuerunt. 304.a.
 mori in sonitu tubæ est mori in prælio. 77.a.
 mors quibus est terribilis. 78.b.
 mortui audiunt verbum Dei, viui non. 86.b.
 mortis memoria salutaris. 118.a. 179.a.
 mors æquat sceptrum aratri. 178.b.
 mortis potestas. 178.b.
 mortis meditatio est speculum veritatis. 179.a.
 mortui dicuntur omnes impij. 256.a.
 moyfes & Elias designant legem & prophetas. 50.b.
 moyfes & Aaronis peccatum quod fuit. 64.b. 65.a.
 moysem non poterant Hebræi videre. 113.b.
 moyfes quomodo volebat deleri de libro. 238.b.
 moyfes & Elias cur cum Christo apparuerunt. 50.b.
 mons est Christus. 62.a.
 mons oliuarum appellatur inclytus. 232.a.
 mons Oliuarum est locus, vnde Christus ascendit in cœlum. 232.a.
 mons Sion dicitur inclytus. 232.a.
 mons Moria vbi sit. 232.a.
 moria multa significat. 232.b.
 mons Caluarie est mons visionis. 233.a.
 mons Caluarie est in Moria. 233.a.
 motus est duplex, naturalis & violentus. 89.b.
 motus cœlorum duplex. 89.b.
 mutatio non est in Deo, sed in nobis. 124.b.
 mutatio fuit tentatio diaboli. 15.b.
 mutationibus perniciem nobis dæmon machiatur. 15.b.
 mutationes vitandæ. 15.b.
 mutationes & varietates mundi. 44.b.
 mundi inconstantia & varietas. 44.b.
 mundos duos fecit Deus. 46.a.
 mundi conditio describitur. 53.b.
 mundi fragilitas, vanitas, & inconstantia. 53.b. 39.b. 84.a. 133.a. 188.a. 119.a. 44.a.
 mundi opes contemnendæ. 53.a. 74.a. b.
 mundi res imagines sunt & figuræ. 53.b.
 mundi opes somnia sunt. 54.b.
 mundus dicitur Babylon & exiliū nostrū. 4.a.
 mundus quare dicitur creatus ab aquis. 66.b.
 mundus dicitur Iericho. 74.b.
 mundi blanditiæ sunt voces aucupis. 86.b.
 mundi pulchritudo. 95.a.
 mundi machina est speculum, in quo videtur Deus. 9.b.
 mundus est liber exaratus. 95.a.
 mundus dicitur Græcè cosmos. 95.a.
 mundi machina laudat Deum. 94.b.
 mundus mari comparatur. 133.b.
 mundus est captiuitas iustorum. 168.b.
 mundus dicitur mare magnum. 158.a.
 mundus est vorago vitiorum. 168.b.
 mundus non est ab æterno. 268.a.
 musica propriæ laudis dulcis est, sed periculosa. 78.a.
 mulieris nomine intelligitur ecclesia. 169.a.
 musonij apophthegma. 189.b.
 multi pro omnibus. 240.b.
 N.
 Nabuchodonosor obsedit Hierosolymā. 1.b.
 nabuchodonosoris victoria d̄ Hebræis. 1.b.
 nabuchodonosor huius nominis primus habuit filiū eodem nomine appellatum. 3.a.
 nabuchodonosor de quo loquitur liber Iudith quis fuerit. 3.a.
 nabuchodonosores appellabantur omnes Reges Babylonie. 3.a. 29.b.
 nabuchodonosor qui vidit in somnijs statuam quis fuerit. 29.b.
 nabuchodonosor quomodo adorauit Danielem. 62.b.
 nabuchodonosor statuit sibi statuam adorandam. 73.a.
 nabuchodonosoris vanitas. 73.a.
 nabuchodonosoris infania. 121.a.
 nabuchodonosoris, & Pharaonis finis. 121.b.
 Naas figura explicatur. 175.b.
 naas idem est quod serpens. 175.b.
 naid idem est quod fluctuatio. 252.b.
 napha genus est bituminis. 91.a.
 natiuitates quatuor explicantur. 61.a.
 nati ex Deo dicuntur viri iusti. 3.a.
 Nemrod fuit primus tyrannus. 3.b.
 nemrod fuit saturnus Babylonius. 3.b.
 negatio vna subit vicem duarum. 51.a.
 nepos vocatur filius. 132.b.
 Ninie fuit caput regni Assyriorum. 3.b.
 niuiue fuit postea subiecta Babylonii. 3.b.
 niuiue condita fuit à Nino. 267.b.
 nisi sumitur affirmatiue. 275.b.
 nomina mutare signum est fauoris. 12.b.
 nomina mutabant serui quando manumittebantur. 12.b.
 nomina

I N D E X.

nomina cur Deus aliquibus mutauerit. 12.b.
 nomina iustorum scripta sunt in cœlo. 12.b.
 nomina mutare signum erat dominij. 12.b.
 nominare solet scriptura viros iustos. 15.a.
 nomen impiorum perit. 12.b.
 nomē Dei sumitur pro ipso Deo. 84. alias. 87.a.
 nomen Dei sumitur pro eius gloria. 84. alias. 87.a.
 nomen quid significet. 92.b.
 nomen domini est Christus. 92.b.
 nomen sumitur pro fanta. 197.b.
 nomen domini inuocari quid sit. 198.b.
 nominibus diuersis vocabatur antiqui. 219.b.
 nox sumitur pro vmbra legis. 101.a.
 nox sumitur pro peccato. 101.a.
 nox sumitur pro calamitate. 101.a.
 nox sumitur pro ignorantia. 170.a.
 numerus certus pro incerto sepe ponitur. 220.b.
 numeri nos ducunt ad vnitatem & creaturæ ad creatorem. 96.a.
 numus Antiochi. 158.b.
 numeri senarij mysterium. 220.b.
 numus Drusi Cæsaris. 159.b.
 numeri viginti quatuor mysterium. 243.b.
 O.
 Obsurdescimus vocibus Dei. 86.b.
 obscenitas Lutheranorum. 130.b.
 oculos septem in lapide esse quid sit. 61.b.
 oculus sumitur pro perspicaci iudicio. 276.a. 177.b.
 oculos debemus ad cœlum extollere. 175.a.
 oculus dexter est intentio bona. 175.b.
 oculus sumitur pro fonte. 10.b. 151.b.
 oculos in terram declinare quid sit. 100.b.
 oculis significatur intentio. 163.a. 175.a.
 oculi ad cœlum leuandi. 148.b.
 oceanum dicitur mare maximum. 101.b.
 œcolampadius cum Antiocho comparatur. 181.a.
 odium & inuidia describitur. 152.b.
 ophar quid sit. 218.a.
 ophir vrbs ditissima vocata modo Sofala. 218.a.
 oleum lætitiæ quid sit. 59.b.
 oleo vgebantur Reges. 37.b.
 oleo lætitiæ significatur spiritus sanctus. 278.b.
 oliua designat misericordiam. 274.b.
 omnia præter Deum sunt per participationem. 81.a.
 onus verbi domini est prophetia comminatoria. 6. alias. 7.a.
 opera nostra sine gratia non merentur vitam æternam. 36.a.
 opes vtilis viris iustis. 63.a.
 opes plerūque detrimentum afferunt. 63.a.
 opera simulata dicuntur falsa. 83.b.
 opes & dignitates nihil sunt. 93.a.
 opera redemptionis bonitatē Dei ostendunt. 95.a.
 opalæ gemmæ vis. 146.b.
 oratio vtilis in afflictionibus. 40.b.
 orationis vis. 49.b.
 orationes sunt arma nostra. 40.b.
 oratio deuincit Deum. 40.b.
 orationis vis est lucra Iacob. 49.b.
 orationes obstinatorū nō exaudi Deus. 41.a.
 orationes piorum quomodo audiantur quādo videntur non exaudiri. 42.a.
 oratio iusti nunquam est inanis. 42.a.
 oratio debet esse occulta. 148.a.
 oratio imperfecta ostendit animi dolorem. 183.a.
 orientis Reges erant Magi & philosophi. 22.b.
 os dilatare est petere. 86.b.
 os aperire est minari. 86.b.
 os aperire est obtemperare. 86.b.
 os sumitur pro principio. 150.a.
 os gladij quid sit. 150.a.
 os sumitur pro consensu. 150.a.
 os domini interrogare quid sit. 150.a.
 os sumitur pro corde. 151.a.
 otiosi dicuntur pueri. 192.a.
 otium pestilens. 127.a.
 otiositas non conuenit principi. 146.a.
 P.
 Paulus non reprehendit principem apostolorum. 13.b.
 paulus apostolus citat authoritates gentilium. 21.a.
 paulus apostolus fuit similis Dauidi. 21.a.
 paulus quomodo optabat anathema esse. 238.b.
 pauli ieiunia. 272.a.
 papa est successor Petri apostolorum principis, & vicarius Christi. 271.b.
 papa est caput totius ecclesiæ. 271.b.
 papæ authoritas magna. 271.b.
 papa mutat nomen, & quare. 13.b.
 pastus animi quis sit. 70.b.
 pastores appellantur principes. 12.a.
 pastor est Christus. 72.a.
 palmus quid sit. 73.b.
 palmæ natura. 119.b.
 palmæ comparatur vir iustus. 226.a.
 panis est doctrina diuina. 48.b.
 panis adorandus Christus est. 116.a.
 panis nomine intelligitur Eucharistiæ sacramentum. 142.b.
 panis

I N D E X.

panis multa significat. 142.b.
 panis sumitur pro omni esca. 142.b.214.b.
 passionis nomine intelligitur celeritas. 18.a.
 pasci vento quid sit. 70.b.
 pascere ventum quid sit. 70.b.
 paupertas est prima beatitudo. 75.b.
 paupertatis encomium. 75.b.
 paupertas Christi. 75.b.76.a.
 paupertatem docuit Christus. 156.a.
 paradus est hortus amencus. 256.b.
 paradusum aliqui posuerunt in insulis fortunata. 263.a.
 paradus terrenus quis sit. 263.a.
 paradus terrenus fuit creatus die tertio. 263.a.
 paradus terrenus vtrum modo extet. 264.a.
 paradus est coelum empyreum. 264.a.
 patientia trium puterorum. 88.a.
 patientia cum silice comparatur. 88.a.
 patientia Christi. 88.b.
 patientia sanctorum. 88.a.
 patientes viri cum stellis comparantur. 88.a.
 patientiae proprietas. 88.b.
 patientia Dei est grauissima pcena. 195.a.
 patientia Danielis. 273.a.
 patientia salutaris. 273.a.
 pax potest esse in bello. 127.b.
 pax descriptio. 127.b.
 pax princeps Christus est. 143.b.
 pax inter impios pestis est. 147.b.
 pax accipitur pro bonorum copia. 156.b.
 pacis cupidi sunt filij Dei. 220.b.
 pax est vera letitia. 71.a.
 pardus est animal velocissimum. 161.a.
 pardi natura. 161.a.
 panthera natura. 161.a.
 panthera designatur hypocrita. 161.a.
 pater est principium trinitatis. 163.b.
 pauonis natura. 179.b.
 paphras Chaldaica apud Hebraeos summa habet authoritatem. 208.b.
 pallor cur oriatur ex timore. 215.b.
 patria nostra coelum est. 4.a.
 parentum officium. 253.b.
 peregrinatio est huius mundi vita. 4.a.
 peregrini fumus in terra. 4.a.
 peccatoris vita qua sit. 11.b.
 peccatum primorum paratum quod fuerit. 115.a.
 peccatum secum fert dolorem. 25.a.
 peccator torquetur flagitijs suis. 25.b.
 peccatum cum nube comparatur. 41.a.
 peccatum sumitur pro pcena peccati. 67.b.
 peccata populi comedere quid sit. 67.b.
 peccatum sumitur pro sacrificio. 67.b.

peccata quomodo dicuntur dimissa morte Christi. 202.a.
 peccatum mortale cur ita vocatur. 256.b.
 pennae ventorum significat celeritatem. 221.b.
 petrus idem est quod Cephass. 13.b.
 petrus fundamentum est ecclesiae. 13.b.
 petrus Cephass vocatus fuit quidam ex septuaginta duobus discipulis. 13.b.
 petrus reprehensus a Paulo non fuit princeps apostolorum. 13.b.
 petrus fuit apostolorum princeps, & Christi vicarius. 13.b.
 petrus fuit ecclesiae columna. 13.b.
 petrus fuit pastor vniuersalis, & fidelium doctor. 13.b.
 petrus apostolus non peccauit in simulatione legalium. 13.b.
 petra significatur Christus. 43.a.218.b.
 pedes leuare in aliquem est illum despiciere. 64.a.
 pedibus significantur affectionis. 157.b.
 pecuniae cupiditas inexplabilis est. 73.b.
 perillus taurum ex aere fabricauit. 91.b.
 perpendiculum quid sit. 114.b.
 persecutiones factae iustis sunt Deo permittente. 187.a.
 pestis appellatur homo impius. 236.a.
 personae in diuinis sunt tres, sed essentia vna. 277.b.
 phaortes Medorum rex quo tempore extitit. 1.a.
 philippus qui baptizauit eunuchum reginae Candacis non fuit apostolus. 10.b.
 philistini fuerunt a Deo puniti propter arcam foederis. 9.a.
 philosophia Christiana in paupertate constituta. 75.b.
 philosophi salutaria habent documenta. 9.a.
 philosophi multis in rebus errarunt. 5.b.
 philosophi quae benedixerunt, sumpserunt ex literis diuinis. 9.b.
 philosophiae diuiniae vis. 32.a.b.
 philosophiae partitio. 10.b.
 philosophi cum aibus comparantur. 21.a.
 philosophia Christiana qua sit. 242.b.
 philosophi cum stellis comparantur. 242.b.
 phalaridis crudelitas. 91.b.
 pharisaeorum malitia. 105.a.
 philautia dicitur amor proprius. 181. alias. 182.b.
 philautia est centrum exitij nostri. 181. alias. 182.b.
 philonis error. 12.a.
 pharecidas assertor immortalitatis anime. 34.a.
 phoenicus natura. 243.b.649.b.

I N D E X.

pj viri inter impios iuste viuere possunt. 22.a.
 pij omnes affliguntur. 105.b.
 pietas sculpea est in numis Romanorum. 160.b.
 pietatem colebant antiqui. 160.b.
 pietati fuit templum dedicatum. 160.b.
 pij viri gaudent merore. 257.b.
 pindari sententia. 257.a.
 pythagorae symbolum explanatur. 9.a.
 pythagoras quid seperit de anima. 9.b.
 pythagoras animae immortalitatis defensor. 34.b.
 pythagoras qua cerimonia Deum colebat. 89.b.
 pythagorae doctrina. 232.b.
 plato asseruit fuisse mundum a Deo creatum. 9.b.
 plato asseruit animam esse immortalem. 33.b.
 platonis sententia de Deo & homine. 93.a.
 platonici animam caelo tribuebant. 97.a.
 pleonasmus figura in diuinis literis. 224.b.
 pompeij matrimonium cum filia Caesaris. 53.a.
 porphyrius fuit hostis Christianae religionis. 14.a.
 prophyrj errores. 82.b.162.b.183.b.332.a.
 portae urbis erant loca iudicij. 63.b.
 porta sumitur pro iudicio. 63.b.
 porta sumitur pro loco publico. 63.b.
 portae pro machinis bellicis. 63.b.
 portae inferorum sunt arma daemonum. 63.b.
 portae inferi sunt impij. 63.b.
 portae caeli sunt apostoli. 64.a.
 porta mortis est periculum capitis. 64.a.
 porta mortis est vita contaminata. 64.a.
 porta vitae est vita honesta & recta. 64.a.
 porta angusta est ratio viuendi iustorum. 64.a.
 porta lata est ratio viuendi impiorum. 64.a.
 portae urbium vnde denominantur. 174.b.
 porta gloriae est afflictio. 228.a.
 porta poenae est prosperitas impiorum. 228.a.
 portare animam in manibus quid sit. 6.b.
 pondera falsa execratur Deus. 71.b.
 populus solet principem imitari. 76.a.b.134.b.
 populus est cum speculo comparatus. 76.a.
 populus est heliotropium. 76.a.
 populi ira est fera indomita. 160.a.
 pomum Persicum cum folio est symbolum veritatis. 141.a.
 polyxi natura. 161.a.
 polus arcticus est stella Septentrionalis. 175.b.
 pona dicitur ignis. 251.a.b.
 poenitentia est secunda tabula. 194.a.
 poenitentia res est salutaris. 194.a.
 possessio diuitiarum nihil est. 257.b.

ponere faciem ad aliquid quid sit. 224.b.
 ponere manus super caput alicuius quid sit. 297.b.
 pomerium quid sit. 262.b.
 praedestinatio appellatur liber. 259.b.
 praescientia Dei vocatur scriptura veritatis. 217.a.
 praescientia futurorum solius Dei est. 36.a.
 praecipuum primum decalogi quod sit. 79.a.
 praecipuis Dei sumus statim obtemperaturi. 17.b.
 praecipua Dei diriguntur ad vnum. 248.a.
 praesul debet esse lux mundi. 37.a.
 praesulis officium. 37.b.
 praesulem impium eligere graue crimen est. 234.b.
 praeses bonus describitur. 78.a.
 praesidium pericula. 78.a.
 praesepij Christi laus. 78.a.
 praeparatio animi ad orationem. 192.b.
 preces quando exaudiantur. 194.a.
 principes appellantur pastores. 12.b.
 princeps euitare debet superbiam. 12.b.
 principum fauor mutabilis. 18.b.35.b.
 principum voluntate nihil inconstans. 36.a.
 princeps coquorum quis esset. 69.b.
 principum caecitas. 73.a.
 principum pericula. 77.a.
 principibus & praesidibus non est in malis parendum. 78.a.
 princeps vnus esse debet. 80.a.
 principes sunt clypei. 80.b.
 principes indigent consiliarijs. 124.a.
 principes quomodo reprehendendi sunt. 138.a.
 principes vocantur apostoli. 143.a.
 principes vocantur philosophi. 143.b.
 princeps pacis dicitur Christus. 145.b.
 principes sacerdotum qui erant. 143.b.
 princeps debet esse aequalis. 140.b.
 princeps non debet esse otiosus. 140.b.
 principes impij cu tonitruo comparatur. 138.a.
 princeps qualis esse debet. 255.a.
 priuati nomen quid significet. 11.a.
 primum mobile quod sit. 88.b.135.a.
 propositum statim implens, comparatur cum fusore aeris. 17.b.
 propagatio Christianorum describitur. 28.b.
 procopij error. 28.a.
 propitiatorium adumbrat Christum. 30.b.
 propheta dicitur videns. 71.b.
 propheta dicitur visio. 71.b.
 prophetia Iacob de Christi aduetu impleta est. 208.b.
 prophetia est donum Dei. 219.a.
 propheta

I N D E X

propheta intelligit id, quod prophetat. 213.a.
 propheta potest quis sine gratia. 213.a.
 pro popceia in diuinis literis. 98.a.
 prosperitas periculosa. 121.a. 125.b. 192.b. 219.b.
 promissis standum est. 141.b.
 pro lapsis figura. 251.b.
 prudentia carnis mors est, prudentia spiritus
 a. vita. 163.a.
 psalmus quid sit. 73.a.
 psalterium quid sit. 77.a.
 ptolemæus Philadelphus rex Ægypti accersit
 uis septuaginta interpretes. 222.a.
 pulchritudo quid sit. 11.a. 253.a.
 pulchritudo corporis utilis est & noxia. 11.a.
 pulchritudinis periculū explicatur. 11.a. 253.b.
 puteus quem Iacob aperuit adumbrabat sacrā
 scripturam. 48.b.
 pueri Hebræi quare nō fuerūt læsi igne. 105.b.
Quarta generatio est Christi ex virgine.
 61.a.
 quantum clima est medium terræ. 117.b.
 quatuor animalia Ezechielis quid significant.
 189.b.
 quaternarij numeri mysterium. 243.b.
 quadragesimale ieiunium obseruandum. 271.a.
 quadrigæ solis explicantur. 99.b.
 querere Deum debemus ad modum eius.
 77.b.
 quasi quid significet. 243.a.
 quaestiones inutiles deuitandæ. 200.b.
 quis non omnis laudabilis. 127.a.
 quies sumitur pro abundantia bonorum. 192.b.
Regum palmarum solennitas. 58.b.
 Regnum Iudæh continebat duas tribus Iu-
 dam & Beiamin. 2.a.
 regnum samariæ, Regnum Israël, & Regnum
 Ephraim idem est. 2.a.
 regnum Hebræorum fuit vnum in duo diui-
 sum. 2.a.
 regnum Ieroboā fuit euersum à Salmanasare.
 2.a.
 reges Ægypti vocabantur Pharaones. 3.b.
 reges Palestinæ vocabantur Abimelechi. 3.b.
 regnandi appetitio omnia confundit. 3.b.
 rex quando cum sole comparatur. 11.a.
 rex debet nobiles abiectos ferre in sublime.
 11.b.
 rex debet esse ex eadem gente & natione. 11.b.
 Regno quod Deus diligit dat regem ex illo.
 11.b.
 reges vocabantur quondam tyranni. 11.a.
 regis clementia erga populum laudatur. 11.a.

reges sunt pastores. 125.a.
 regnare sumitur pro vincere. 241.a.
 rex crudelis & iniustus non dicitur rex. 35.b.
 rex similis esse debet Saturno. 36.a.
 rex & iudex debent reos audire. 36.a.
 rex appellatur lucerna. 36.a.
 rex debet alios illuminare. 36.a.
 rex quare oleo ungebatur. 36.b. 38.a. 60.a.
 regis clementia describitur. 38.a.
 regem non decet irasci. 36.a.
 regis est proprium mansuetum esse. 36.a.
 regnum Medorum & perfarum in vnum conie-
 runt. 52.b.
 regnum Christi æternum est. 56.a.
 regnum Christi non est temporale sed spiritua-
 le. 57.b.
 regnum Iudæorum extinctum fuit in trami-
 gratione Babylonis. 58.a.
 rex secum populum ducit. 76.b.
 regi non est parendum in rebus illicitis. 77.b.
 reges debent honorare sapientes non stultos.
 121.a.
 rex impius euertit Regnum. 132.a.
 rege turbato turbantur Magnates. 134.b.
 regis exemplum multos mouet. 134.b.
 rex cum primo mobili comparatur. 134.b.
 regnum obliuio. 135.b.
 rex vanus cum moneta comparatur. 135.b.
 regna mundi vocantur venti. 221.a.
 regnum Dei dicitur Christus. 141.b.
 reges dilecturi sunt sapientiam. 146.a.
 rex debet esse clypeus regni. 138.b.
 regis officium per aquilam & leonem signifi-
 catur. 158.a. b.
 rex appellatur leo. 158.a. b.
 regis & tyranni discrimen. 161.a.
 rex debet Deum imitari. 161.a.
 regum beneficia. 275.a.
 rex per bouem significatur. 158.a. b.
 regum perfarum sepulchrum. 134.b.
 regina dicitur latus regis. 146.b.
 regia potestas diuidenda est. 147.a.
 regula aurea Iericho quid significet. 74.b.
 redimere tempus quid sit. 36.a.
 reipublicæ perturbatio cum procella compara-
 tur. 38.a.
 reipublicæ felicitas quæ sit. 146.a.
 reuelationes solent fieri per angelos. 42.b.
 remedio humano deficiente accurrit diuinum.
 47.b.
 respondere aliquando est incipere loqui. 47.b.
 125.b.
 rerum humanarū vanitas & incōstantia. 53.b.
 religio quid sit. 104.b.
 religio

I N D E X

religio vnde deriuetur. 104.b.
 resurrectio Christi & sanctorum. 170.a.
 resurgere sumitur pro stare. 240.b.
 resurrectio carnis asseritur. 240.b.
 ridere licet aliquando. 169.a.
 roboam filius Salomonis fuit rex Hierosoly-
 mæ. 2.a.
 romanorum leges de seruanda abstinencia.
 17.a.
 romanum imperium diminutum fuit. 52.b.
 romanorum dissidia. 53.a.
 roma modo mobilior est, quam olim. 53.a.
 romæ encomium. 53.a. 230.a.
 romulus centum consiliarios constituit. 124.a.
 romani adorabant deam æquitatis. 140.a.
 romanum imperium delebitur. 165.a.
 roberti Stephani error. 172.a. 173.a.
 rotæ significant varietates. 190.b.
 rosa inter spinas, est iustus inter impios. 262.a.
 rosa inter spinas est vita læta, sed septa aliquan-
 do calamitatibus. 262.a.
 rubi ardentis significatio. 41.a.
 rusticitas sancta sibi soli prodest. 242.a.
Sacramentum sumitur pro arcano. 42.b.
 sacramentum Eucharistiæ fuit à Christo
 institutum. 181.a.
 sacramenta nouæ legis Christus constituit.
 202.b.
 sacramenti eucharistiæ tractatio. 246.a. 246.b.
 247.b.
 sacrificia solum fiebant Hierosolyma. 88.a.
 sacrificium legis nouæ. 88.a.
 sacrificia veteris legis cessarunt morte Christi.
 202.a.
 sacrificia veteris legis quomodo Deo place-
 bant. 205.b.
 sacrificia vetera erant lineamenta. 205.b.
 sacrificium dicitur omnis actus virtutis. 235.a. b.
 sacra scriptura cum monte comparantur. 21.a.
 sacerdotes Iudæorum erant iudices & guber-
 natores populi. 211.b.
 sacerdotium Christi est æternum. 211.b.
 sadata idem est quod omnipotens. 25.a.
 sagera missa in mare est ecclesia. 8.a.
 salamandra natura. 20.a.
 salamandra symbolum est constantiæ. 20.a.
 salis nomine significatur prudentia. 119.a.
 salem fuit Ierusalem. 4.b.
 salem idem est quod pax. 4.b.
 salomon idem est quod pacificus. 156.b.
 salome idem est quod pacifica. 156.b.
 salmanasar idem est quod pax ligata. 156.b.
 samaria significat custodiam. 195.b.

samsonis figura explicatur. 175.b.
 samsonis abstinencia. 270.b.
 sanguinis nomine quid intelligatur. 272.b.
 sanguis sumitur pro vitione. 71.b.
 sanguinis effusio adumbrabat Christi mortem.
 206.a.
 sanguinis sumitur pro pecunia. 159.b.
 sanguis sumitur pro morte. 159.b.
 sanguis in timore currit ad cor. 187.b.
 sapiens solus liber est. 197.a.
 sapiens vir cum perito gubernatore compara-
 tur. 202.a.
 sapientes indigent fauore. 123.a.
 sapientia Dei Christus est. 43.a.
 sapientia omnis à Deo est. 43.b.
 sapientia est cum fortitudine coniuncta. 44.a.
 sapientia est principibus necessaria. 146.a.
 sapientia mundi stulticia est. 245.b.
 sapientia describitur. 245.b.
 sapientia præstat oratoriam. 245.b.
 sapientes cum cælis comparantur. 241.b.
 sapientes & sibi & alijs laborare debent. 241.b.
 Saul antequam regnaret, erat iustus. 103.a.
 Saul cur dicitur regnare duobus annis. 35.b.
 Saulis inuidia. 38.b.
 Saul fuit de tribu Benjamin. 231.b.
 Saulus vocatus fuit Paulus. 13.a.
 sandalia calcei sunt, quibus utebantur apostoli.
 156.a.
 saturnus inter planetas summum tenet locum.
 36.b.
 satrapa vocabulum est persicum. 76.b. 75.b.
 saraballa quid sit. 106.a.
 sarraceni vnde dicantur. 163.b.
 sarrac-provincia est Arabia. 163.b.
 sarai vocata fuit Sarah. 113.a.
 Sarah significatur noua lex. 216.a.
 Scientia gentilium licita est Christianis. 201.b.
 scientiæ sacræ scripturæ laus. 120.b.
 scientia cum planta comparatur. 20.b.
 scientia similis est horto. 20.b.
 scientia humana quando utilis est. 20.b.
 scientia secularis est mulier capta in bello.
 21.a.
 scientia cum gemmis comparatur. 21.b.
 scientiarum diuersitas. 22.a.
 scientia mundi stulticia est. 49.a.
 scientia communicanda est. 241.b.
 scientia est virtutum fundamentum. 242.a.
 sceptrum insignitum ciconia & hippotamo.
 37.b.
 sceptrum fuit in Babylonica captiuitate. 58.a.
 sceptrum aureum designat clementiam. 160.b.
 sceptrum ferreum designat iustitiam. 160.b.
 sceptrum

I N D E X.

Scoptrum Hebræorum quando fuit ablatum. 254.a.
Scriptura sacra tota loquitur de Christo. 50.a.b.
Scriptura diuina loquitur more humano. 114.a.
Scopus scripturæ Christus est. 50.b.
Scala Iacobi est mundi machina. 195.a.
Scala Iacobi explanatio. 137.a.
Scrutari Ierusalem quid sit. 165.b.
Scheffis figura. 195.a.
Scorpionis natura. 140.a.224.b.
Scorpionibus comparantur vafri homines. 220.b.
Sedechia regnante fuit Hierosolyma euerfa. 1.b.
Senecæ documentum de abftinentia. 16.b.
Sennaar est regio Babyloniz. 9.a.
Seculum quid significet. 68.a.92.b.
Sequi Christum quomodo debemus. 89.a.b.
Seuse est omnis improbus. 157.a.
Septenarius est numerus plenitudinis. 162.a.
Septuaginta duo fuerunt interpretes veteris testamenti. 191.b.
Septuaginta duo fuerunt Christi discipuli. 191.b.
Senario numero opera designantur. 243.b.
Senectutis encomium. 254.a.
Senectus est doloribus plena. 210.b.
Senectus in adolescentibus reperitur. 254.a.
Senibus committenda est respublica. 254.a.
Senatus dicitur à senibus. 254.a.
Sedere super Cherubim quid sit. 93.b.
Syluij appellati sunt reges Latinorum. 3.a.
Syluij à Syluio Aneæ filio vocantur. 3.a.
Sina mons est in Arabia. 4.b.
Sina & Hierosolymæ similitudo in quo consistat. 5.a.
Simon vocatus est Petrus. 13.a.
Sitrach idem est quod ager delicatus. 15.a.
Siphra vnde dicatur. 26.a.
Sionis nomine Ecclesia significatur. 58.b.
Symphonia quid sit. 77.a.
Syrænarum cantus sunt adulationes. 78.a.
Simulatio vitiosa. 85.b.
Singulare ponitur pro plurali. 114.b.
Simandij sepulchrum. 141.a.159.a.
Silo idem est quod mittendus. 209.b.
Silo idem est quod missus. 209.b.
Silentium designatur sphinge. 243.a.
Smegma quid sit. 256.a.
Socrates dicitur esse vias asseruit. 9.b.
Socrates asseruit animæ immortalitatem. 9.b.
Socratis documentum de abftinentia seruanda. 16.b.
Socrates cur fuit damnatus. 80.a.

Sophistica disciplina contemnenda. 223.a.
Solicitude vtilis. 26.b.
Somnia viris sanctis reuelata. 21.b.
Somnium est mundi gloria. 54.a.117.a.
Sol dicitur oculus mundi. 99.a.
Sol describitur. 99.a.
Sol quare fuit creatus die quarto. 99.a.
Sol est symbolum Dei. 95.b.
Solis quadrigæ describuntur. 99.b.
Sol designat veritatem. 141.a.
Spiritus vehit species visas in somnijs. 30.a.
Spiritus sancti afflatus dicitur oleum. 51.a.
Spiritus variè sumitur. 65.b.
Spiritus super aquas est spiritus sanctus. 65.b.
Spiritu sanctum esse asseruit Plato. 66.b.
Spiritus sancti nomina. 66.b.
Spiritus mendax est dæmon. 67.a.
Spiritus sumitur pro euangelio & pro rebus alijs. 67.a.
Spiritus sumitur pro vento. 100.a.
Spiritu intelligimus, anima viuimus. 144.a.
Spiritus Dei sumitur pro gratia gubernandi. 146.b.
Spiritu ambulare quid sit. 211.a.
Spiritus est lex noua, litera vetus. 226.b.
Spes inanis est somnium vigilantis. 54.b.
Spes mundi fallax est. 221.a.
Spes est in Deo collocanda. 221.a.
Spes est anchora. 221.a.
Sphæra est Deus. 80.b.
Sphinx designat silentium. 243.a.
Statera sumitur pro æquitate. 140.b.
Statera non transilire quid sit. 9.b.140.a.
Statera dolosa est iudicium corruptum. 140.b.
Stare in aula regis, est regi seruire. 11.b.
Stare varias habet acceptiones. 11.b.
Stare in medio aliquorum est eis familiare esse. 11.b.
Stare in sorte sua quid sit. 249.b.
Stare super pedes est firmum esse. 11.b.159.a.
Stare idem est quod cessare. 11.b.250.a.
Stare in via peccatorum quid sit. 11.b.139.a.
Statua Nabuchodonosoris explicatur. 73.a.
Statua est impius præfes. 78.a.
Stellæ appellantur virtutes cælorum. 99.a.
Stellis comparantur sapientes. 100.a.
Stellæ in manu Dei sunt viri iusti. 115.a.
Stephanus sequitur septuaginta interpretes. 145.a.
Struthionis natura. 166.a.242.b.
Stimulus carnis Pauli quid sit. 188.b.
Stulti sunt omnes impij. 157.a.
Stultus est stagnus sine aqua. 242.a.
Superbia euitanda. 185.a.
Superbi

K N D E X.

superbi dei ciuntur à Deo. 121.b.
superbus omnis cadit. 137.b.
superbia non admittit scientiam. 21.a.
superbia est morbus diuitiarum. 74.b.
superbia est vera gloriæ expultrix. 73.a.
super sumitur pro iuxta. 27.b.
super multa significat. 271.b.28.a.b.
subditorum improbitas. 134.a.
sulamitis est Iudæorum synagoga. 155.a.
sulamitis quid significet. 155.a.
surgere est seipsum parare. 160.a.
summi Pontifices quare mutant nomina. 13.a.
summus nemo fit repente. 84.a.
T.
Tabernaculum Dei dicebatur arca testamenti. 4.b.
tabernaculum Dei dicebatur domus vbi erat arca testamenti. 4.b.
tabernaculum Mosis structura. 103.b.
tabula diuersorij est concionator. 195.a.
taxo comparatur homo impius. 22.b.
taxus est arbor venenata. 48.b.
temperantia est fundamentum sapientiz. 16.a.b.
tempus nostrum est transitus vmbre. 45.a.
tempus Messiz dicitur nouissimum. 49.a.
tempus constitutum quod sit. 200.b.243.a.
tempus præfinitum dicitur hæc vita. 229.a.
tempus redimere quid sit. 261.a.
templi significationes. 93.a.
templum Dei est homo. 93.a.181.alias.182.a.b.
templum Salomonis encomium. 149.b.
templum Dei quot modis appelletur. 181.a.
templum Salomonis adumbrabat ecclesiam. 181.a.206.b.
templum Hierosolymæ nunquam instaurabitur. 206.b.
templum secundum quandiu durauit. 201.a.
templum fuit euersum à Romanis. 202.b.
templum est locus conueniens precibus. 23.b.
terram relinquere quid sit. 77.b.
terra quam Deus creauit primo die, fuit materia prima appellata chaos. 98.b.
terra est centrum mundi. 101.a.
terra sumitur pro amore rerum terrenarum. 101.a.
terre acceptiones. 101.a.
terra dicitur homo. 101.b.

terra in septem climata diuiditur. 103.a.
terra promissionis est propè Mesopotamiam. 134.a.
terra desiderij dicitur Iudæa. 134.a.
terram esse super mare falsum est. 131.a.
testamentum vetus totum loquitur de Christo. 31.b.
testamenta duoi sunt dicitur ecclesia. 169.a.
testamentum nouum Græcum correctissimum est in bibliotheca Vaticana. 101.b.
testamentum nouum derogauit vetus. 205.a.
testamentum nouum fuit morte Christi confirmatum. 205.a.226.b.
testamentum nouum est æternum. 226.b.
terraminis apophthegma. 133.b.
tenebræ dicuntur afflictiones. 83.a.
tentare Deum non licet. 148.b.
tentatio ostendit quis quisque sit. 245.a.
testes quales debent admitti. 259.a.
testes interrogandi sunt de circumstantijs. 261.a.
testimonium falsum execrabile. 259.a.
thesauri regij quondam in turribus seruabantur. 9.b.
thronus est regis symbolum. 18.b.
thronus gratiæ Christi quis sit. 181.b.
thronus Dei quis sit. 93.b.163.b.
throni sunt spiritus celestes. 93.b.
theodosius imperauit cum Valentiniano. 109.b.
titulus Christi non ei fuit appositus ad pedes sed ad caput. 60.a.
tiara est genus pilei. 83.b.
timor multiplex est. 90.a.150.a.
timor est nomen Dei. 90.b.
tigris fluuius vnde dicatur. 214.b.
tyranni quondam vocabantur reges. 110.b.
tyrannus describitur. 10.b.36.b.
torrida zona habitabilis est. 28.a.
torridam zonam inhabitabilem existimant antiqui. 28.a.
toxicum ex taxo fit. 48.b.
tolerantia salutaris. 91.b.
tradere sumitur pro permittere tradi. 61.b.
tradi in manus alicuius quid sit. 61.b.
transfiguratio Christi explicatur. 50.b.
Trinitatis mysterium explicatur. 153.b.
triginta argenteis fuit Christus venditus. 69.a.
trismegesti sententia de vero Deo dicitur. 179.b.
trium puerorum fides & constantia. 84.b.
trium puerorum liberatio. 84.b.

I N D E X A V T H O R I

tatum sacrae scripturae quae in commentarijs
in Threnos Ieremiae explanatae sunt, praeter alias, quae
citantur, in quo. a. priorem paginam. b. vero
posteriorem designat.

Genesis.

- 1 **I**n principio creauit Deus caelum & terram. 267.b. & 268.a.
- 2 Fluuus egrediebatur de loco voluptatis. 30.a.
- 3 Ipsa conteret caput tuum. 30.a.
- 4 Egressus est Cain a facie domini. 33.a.
- 4 Nonne si bene egeris, recipies. 34.b.
- 4 Maior est iniquitas mea quam ut veniam merear. 32.a.
- 8 Dimisit coruum qui egrediebatur. 39.b.
- 12 Animas quas possederant in Haram. 7.a.
- 14 Da mihi animas. 7.a.
- 16 A facie Sarai Domine meae ego fugio. 33.a.
- 16 Vocauit autem Agar nomen domini. 22.a.
- 22 Haereditabit semen tuum portas. 4.b.
- 27 Dixit enim in corde suo. 24.a.
- 31 noluit Iacob confiteri focero suo. 39.a.
- 39 Vidit Dominus humilitatem meam. 22.a.

Exodus.

- 3 Ego sum, qui sum. 37.b.
- 9 Constituit Dominus tempus. 11.a.
- 9 Expandam palmas meas ad Dominum. 12.a.
- 13 Erit quasi signum in manu tua. 12.a.
- 14 Dominus pro vobis pugnabit. 19.a.
- 17 Cum leuaret manus Moses vincebat Israel. 9.a. 19.b.
- 19 Veniam ad te in caligine nubis. 13.b.
- 34 caue ne vnquam cum habitatoribus terrae illius iungas amicitias. 9.b.
- 34 Ignorabat Moses, quod cornuta esset facies sua. 14.b.
- 40 Operuit nubes tabernaculum Domini. 13.b.

Leuiticus.

- 16 Asportabunt foras castra, & comburent igne. 7.a.

Numeri.

- 16 Recedite a tabernaculis hominum impiorum. 9.b.
- 20 Mansit populus in Cades. 2.b.

Deuteronomium.

- 17 Describet sibi Deuteronomium. 15.b.
- 28 Constituet te dominus in caput. 4.b.
- 30 Considera, quod hodie posuerim in conspectu tuo vitam. 27.b.
- 32 Ego occidam, & ego viuere faciam. 26.b.
- 32 Vna eorum vna fellis. 30.a.
- 33 Qui saluaris in domino. 29.b.

Iosue.

- 9 Os domini non interrogauerunt. 9.b.
- 7 Regulam auream abstuli. 16.b.

Primus Regum.

- 1 Effudi animam meam in conspectu domini. 19.b.
- 2 Sublimauit cornu Christi sui. 14.b.

Secundus Regum.

- 1 Aquilis velociores, leonibus fortiores. 33.b.
- 13 Aspergens Thamar cinere capiti suo. 17.a.
- 16 Dimitte eum ut maledicat. 34.b.
- 22 Deus dominus fortis meus. 29.b.

Tertius Regum.

- 1 Ipse sedebit super solum meum. 16.b.
- 12 Vade in tabernacula tua Israel. 15.a.

Quartus Regum.

- 8 Fugit in tabernacula sua. 15.a.

I. Paralipomenon.

- 11 Iste leuauit hastam super tercentos. 26.a.

II. Paralipomenon.

- 13 Accepit Bethel, & filias eius. 29.a.
- Esdra Primus.*
- 10 Lugebat enim transmigrationem eorum. 24.a.
- Esdra II. qui est Nehemias.*
- 4 Manu vna faciebant opus, altera tenebant gladium. 4.b.

Tobias.

- 3 Cum iratus fueris, misericordiam facies. 26.b.

I N D E X.

- 4 Erat cinis super capita eorum. 17.a.
- 19 Posuit animam suam in manu sua. 7.a.

Iob.

- 3 Occupet eum caligo. 13.a.
- 13 Posuisti in neruo pedem meum. 23.b.
- 15 Laedetur quasi vinea in primo flore. 20.b.
- 16 Posuit me quasi in signum. 23.b.
- 18 habitet in tabernaculo eius socij eius. 15.a.
- 19 Quis mihi det, ut exaretur in libro stylo ferreo, & plumbi lamina, vel certe. 21.a.
- 19 Manus domini tetigit me. 15.a.
- 19 Spoliavit me gloria mea. 37.b.
- 21 In puncto ad infernum descendunt. 13.b.
- 22 Putabas te tenebras non visurum. 29.b.
- 30 Scio quia morti trades me. 11.a.
- 30 Frater fui draconum. 32.a.
- 30 Praestolabar lucem, & eruperunt tenebrae. 23.a.
- 30 Cutis mea denigrata est super me. 23.a.
- 30 Pharetram suam aperuit, & afflixit me. 23.b.
- 30 Nunc in eorum caticum versus sum. 29.b.
- 31 Scortum alterius sit vxor tua. 39.a.
- 31 Furatus est Iacob cor Laban. 36.a.
- 34 Inducet noctem, & conterentur. 3.b.
- 36 Eripiet de angustia tua pauperem. 22.b.
- 39 Quando derelinquit oua sua in terra. 32.a.

Psalmi.

- 1 Nouit Dominus viam peccatorum. 26.b.
- 2 Projiciamus a nobis iugum ipsorum. 25.b.
- 3 Dentes peccatorum contriuiti. 24.a.
- 5 Domine ut scuto bonae voluntatis tuae coronasti eum. 29.b.
- 7 Arcum suum tetendit, & parauit. 10.b.
- 7 Super verticem ipsius iniquitas eius descendet. 20.b.
- 8 Eleuata est magnificentia tua. 11.b.
- 9 Inquinatae sunt viae illius. 12.a.
- 10 Pluet super peccatores laqueos. 3.a.
- 13 Omnes declinauerunt. 30.b.
- 15 Dominus pars hereditatis meae. 25.a.
- 16 Satiabor, cum apparuerit gloria tua. 33.a.
- 16 Probasti cor meum, & visitasti nocte. 3.b.
- 17 Praeoccupauerunt me laquei mortis. 35.b.
- 18 Dies diei eructat verbum. 21.a.
- 18 Iustitiae Domini rectae. 35.b.
- 21 Circudederunt me canes multi. 34.a.
- 22 Dominus regit me & nihil mihi deerit. 27.a.

- 24 Quia vnicus & pauper sum. ego. 22.b.
- 24 Vias tuas Domine demonstra mihi. 4.a.
- 25 Non fedi cum concilio vanitatis. 2.b.
- 25 In Domino sperans non infirmabor. 24.b.
- 26 Qui tribulant me inimici mei. 135.b.
- 29 Ut cantet tibi gloria mea. 20.b.
- 30 Quoniam respexisti humilitatem meam. 2.a.
- 30 Infirmata est in paupertate virtus mea. 8.a.
- 31 Grauata est super me manus tua. 15.a.
- 33 Vultus autem Domini super facientes mala. 1.a.
- 34 Fiant viae illorum tenebrae. 31.a.
- 41 Effudi in me animam meam. 33.b.
- 43 In te inimicos nostros vetilabimus. 14.b.
- 47 Fundatur exultatione vniuersae terrae. 18.b.
- 51 Dilexisti omnia verba praecipitationis. 20.b.
- 56 In umbra alarum tuarum sperabo. 34.b.
- 59 Ephraim fortitudo capitis mei. 4.b.
- 59 Laetabor & partabor Sichiman. 4.b.
- 64 Exaudi nos Deus salutaris noster. 25.b.
- 64 Tenuisti manuum dexteram meam. 36.b.
- 65 Tranliuimus per ignem & aquam. 7.b.
- 65 Posuisti tribulationes in dorso nostro. 4.b.
- 66 Latentur & exultent gentes, quoniam iudicis populum in aequitate. 27.a.
- 67 Ascendit super caelum caeli ad Orientem. 11.b.
- 67 Dum discernit caelestis reges. 12.a.
- 68 Exaudiuit pauperes dominus, & victos suos non desepxit. 26.b.
- 68 Intrauerunt aquae usque ad animam meam. 29.a.
- 68 Aduersum me loquebantur, qui sedebat in porta. 4.b.
- 68 Sustinui qui simul contristarentur mecum & non fuit. 3.b.
- 68 In me plallebant qui bibebat vinum. 29.b.
- 70 Qui custodiebant animam meam. 210.b.
- 71 Orietur in diebus eius iustitia & abundantia pacis. 14.b.
- 72 Deus cordis mei, & pars mea. 25.a.
- 72 Posuerunt in caelum os suum. 26.a.
- 73 Gloriatu sunt, qui oderunt te. 11.a.
- 73 Ut quid auertis manum tuam. 14.b.
- 74 Omnia cornua peccatorum confringet. 14.b.
- 75 Et dixi, Nunc cessabit. 16.a.
- 77 Spiritus vadens & non rediens. 38.a.
- 78 Facti sumus opprobriu vicinis nostris. 36.a.
- 79 Vndemiant eam omnes, qui praetergrediuntur viam. 17.a.
- 81 Mouebuntur omnia fundamenta terrae. 13.a.

I N D E X.

87. Posuerunt me in lacu inferiore. 29.a.
88. Domini est assumptio nostra. 18.a.
88. Tu vero repulisti & despexisti. 24.a.
90. Scuto circumdabit te veritas eius. 29.b.
95. Dicite in gentibus, quia dñs regnavit. 39.b.
98. Adorate scabellum pedum eius. 14.a.
101. Similis factus sum pellicano solitudinis. 16.b.
101. Quia cinerem tanquam panem māducabo. 24.a.
104. Humiliauerunt in cōpedib⁹ pedes meos. 23.b.
106. Quos redemit de manu inimici. 12.b.
106. Omnis sapientia eorum deuorata est. 20.a.
115. Calicem salutaris accipiam. 34.b.
118. Spreuisti oēs discedetes à iudicijs tuis. 12.a.
118. Funes peccatorum circumplexi sunt me. 16.a.
118. Memor fui nocte nominis tui dñe. 3.b.
118. Bonum mihi quia humiliasti me. 7.b.
126. Non confundetur cum loquetur inimicis suis in porta. 4.b.
128. Dñs iustus cōcidet ceruices peccatorū. 1.b.
131. Inimicos eius induam confusione. 35.b.
131. Adorabimus in loco, vbi steterunt pedes eius. 14.a.
138. Non est oculum os meum à te. 35.a.
140. Perijt fuga à me. 23.b.
142. Collocauit me in obscuris sicut mortuos seculi. 23.a.
142. Respondi manus meas ad te. 12.a.
Proverbia.
Vocant, & renuistis extendi manum meam, & non erat qui aspiceret. 9.a.
Omnes quē ingrediuntur ad eam, non reuertentur. 38.a.
Via impiorum tenebrosa. 3.a.
Iniquitates sue capriunt impium. 2.b.
Qui in me peccauerit lædet animā suā. 1.b.
Iustitia autem liberabit à morte. 35.b.
Adolescens iuxta viam suam. 25.b.
Non inueniet fraudulentus lucrum. 35.b.
Vir iniquis lætat amicum suum. 9.b.
Mors & vita in manibus linguæ. 16.b.
Sulcus est homini panis mendacij. 30.b.
Nec conteras egenū in porta. 15.a.
Leo rugiens & vrsus esuriens. 23.b.
Omnis sermo Dei ignitus clype⁹ est. 29.b.
Per tria mouetur terra. 37.a.
Ecclesiastes.
Sapientia oculi in capite eius. 13.a.
Tempus loquedi, & tempus tacendi. 17.a.
Vidi calumpnias quæ sub celo geruntur. 4.a.
Est malum, quod vidi sub sole. 37.a.
Canticum.
Trahe me post te in odorem. 38.a.
Similis esto dilectio micæpreæ. 11.b.

2. Ordinavit in me charitatem. 38.b.
5. Veniat dilectus meus in hortū suum. 11.b.
5. Caput eius aurum optimum. 31.b.
8. Fuge dilectio mi. 11.b.
Sapientia.
6. Quoniam pusillū & magnū ipse facit. 27.a.
16. Homo per malitiam occidit animā suam. 1.b.
16. Ad quod quisque volebat, conuertebatur. 27.b.
Ecclesiasticus.
3. Qui tetigerit picem, inquinabitur. 9.b.
2. Altissimus odio habet peccatores. 1.b.
15. Deus ab initio cōstituit hominem. 27.a.
Esaias.
1. Principes tui infideles. 30.b.
3. Merebunt atque lugebunt portæ eius. 4.b.
5. Expectauit vt faceret vvas, & fecit labruscas. 7.a.
8. Erit vobis in sanctificationem. 4.a.
10. Computrescet iugum à facie olei. 8.a.
14. Sedebo in monte testamenti. 11.a.
22. Clamoris plena vrbs frequens. 2.b.
22. Dabo clauē Dauid super humerum eius. 31.a.
23. Ululate naues Carthaginis. 3.a.
25. Exultabimus, & letabimur in salutari. 25.b.
25. Precipitabit mortem in sempiternū. 20.a.
26. Anima mea desiderauit te nocte. 19.a.
27. In mensura contra mensuram. 16.a.
28. Qui crediderit non festinet. 24.b.
28. Dñe in angustia quæsierunt te. 7.b.
28. Non imperpetuū trituras triturabit. 26.a.
28. Vt faciat opus suū, alienū opus eius. 26.b.
29. Circundabo quasi sphæram in circuitu tuo. 19.b.
33. Luxit, & elanguit terra. 4.a.
34. Extendetur super eam mensura, vt redigatur ad nihilum. 16.a.
40. Assument pennas vt aquilæ. 33.b.
43. Contaminaui principes sanctos. 14.a.
45. Ego Dominus, & non est alter: formās lucem & creans tenebras. 26.b.
47. Sede in puluere virgo filia Sion. 23.b.
48. De aquis Iuda exiisti. 38.b.
49. In manibus meis descripsi te. 31.a.
49. Ego sterilis & non pariens transmigrata & captiua. 31.a.
49. Nunquid obliuisci potest mulier infantis sui? 20.a.
52. Videbunt omnes fines terre salutare. 25.b.
55. Vidimus eum, & non erat aspectus. 22.a.
55. Vere laguores nostros ipse tulit. 34.a.
54. Lauda

I N D E X.

54. Lauda sterilis, quæ non parit. 21.a.
56. Ipsi pastores ignorauerunt intelligentiā. 18.a.
63. Torcular calcaui solus. 8.b.
64. Iratus fuisti, & nos peccauimus. 5.b.
Jeremias.
2. Ego te plantaui vineam electam. 7.a.
3. Dormiemus in confusione nostra. 2.a.
4. Ventrem meū, ventrem meum doleo. 6.a.
12. Dedi animam meam dilectam in manu inimicorum. 34.a.
13. Descedet in capite vro corona gloriæ. 37.b.
14. Lugebit Iudæa. 4.a.
22. Si fuerit Iechonias filius Ioachim annulus in manu dextera. 35.a.
31. Castigasti me Dñe, & eruditus sum. 7.b.
49. Ponam folium meum in Ælām. 26.a.
49. Ecce quibus non erat iudicium, vt biberent calicem. 34.b.
49. Date florem Moab. 35.a.
Threni.
5. Patres nostri peccauerunt, & non sunt. 32.a.
Ezechiel.
20. Ecce ego incendam in te ignem. 7.b.
21. Percute manum ad manum. 31.a.
22. Sacerdotes eius contempserunt legem meam. 20.b.
31. Cedri non occultarunt illum. 35.a.
34. Væ pastoribus Israel, qui pascebant semetipsos. 18.a.
35. Sanguini tradam te: & sanguis te persequetur. 39.a.
43. Locus solus mei, & locus vestigiorum pedum meorum. 14.a.
Oseas.
1. Ponent sibi caput vnum. 4.b.
2. Ducam eam ad solitudinem, & loquar ad cor eius. 25.b.
2. Sepiam viam tuam spinis. 30.b.
4. Sicut vacca lasciuies declinavit Israel. 30.b.
4. Separatum est conuiuium eorum. 30.b.
4. Lugebit terra & firmabitur omnis. 4.a.
7. Reuersi sunt, vt essent absque iugo. 25.b.
8. Mittam ignem in ciuitatem eius. 7.b.
9. Væ eis cum recessero ab illis. 4.a.
13. Rumpam interiora iecoris. 17.b.
Ioel.
2. Omnes vultus redigentur in ollam. 32.a.
Amos.
4. Venite in Bethel, & impiè agite. 34.b.
5. Odi & proieci festiuitates vestras. 5.a.
5. Quomodo si fugiat vir à facie leonis, & oc-

currat ei vrsus. 23.b.
9. Qui vocat aquas maris, & effundit eas. 38.b.
Jonas.
2. Præparauit Dominus piscem grandē. 20.a.
Michæas.
1. Infirmata est in bonū, quæ habitat in amaritudinibus. 5.a.
3. Nox vobis pro visione erit. 32.a.
5. In virga percutient maxillam iudicis. 31.a.
7. Surgam, cum sedero in tenebris. 19.a.
Nabum.
1. Onus Niniue. 28.b.
2. Facies omnium eorum sicut nigredo olivæ. 32.a.
3. Comedet te ignis. 7.b.
Habacuc.
1. Volabunt sicut aquila festinans ad comedendum. 33.b.
Sophonias.
1. Extendam manum meam super Iudam. 15.a.
Aggeus.
1. Ponite corda vestra super vias vestras. 4.a.
Zacharias.
4. Quid sunt duæ spicæ oliuarum? 31.b.
9. Exulta fatis filia Sion, iubililla filias. 31.a.
13. Percutiā pastore, & dispergetur oves. 34.a.
Malachias.
1. Onus verbi Domini ad Israel. 18.a.
3. Scriptus est libri monumenti corā eo. 20.a.
Baruc.
4. Ego enim derelicta sum sola. 2.b.
Matthæus.
5. Beati qui lugent. 3.b.
5. Diligite inimicos vestros. 1.b.
5. Beati estis cum maledixerint vobis. 26.a.
6. Querite primo regnum Dei, & iustitiam eius. 7.a.
9. Vidit hominem sedentem in telonio. 22.a.
10. Qui perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit. 17.b.
11. Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde. 17.a.
11. Tollite iugum meum super vos. 25.b.
17. Nubes lucida obumbravit eos. 13.b.
20. Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum? 34.b.
23. Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. 36.b.
24. Vbiunque fuerit corpus, illuc congregabuntur & aquilæ. 33.b.
4 25 Vigi-

I N D E X.

25 Vigilare itaque, quia nescitis diem ne hora
25 Amen amen dico vobis nescio vos. 26.b.

Marcus.

15 Assumptus est in caelum. 11.b.

Lucas.

1 Ad dirigendos pedes nostros in viam pacis.
2 Aut duos pullos columbarum. 38.b.

2 Quia viderunt oculi mei salutare tuum. 25.b.

2 Positus est in signum, cui contradicetur. 23.b.

6 Estote misericordes. 1.b.

9 Vulpes foueas habent. 37.b.

10 Misit illos binos ante faciem suam. 38.b.

Ioannes.

4 Non contumetur Iudaei Samaritanis. 9.b.

8 Qui facit peccatum seruus est peccati. 3.a.

9 Vidit hominem caecum a natiuitate. 22.a.

10 Ego sum pastor bonus. 18.a.

10 Qui non intrat per ostium. 18.a.

10 Animam meam pono pro ouibus meis. 34.b.

13 Coepit lauare pedes discipulorum suorum
16 Expedi vobis vt ego vadam. 11.b.

16 Tristitia vestra conuertetur in gaudium. 7.b.

Epistola Pauli ad Romanos.

4 Qui contra spem in spem credidit. 24.b.

8 Scimus, quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum. 13.a.

Prior ad Corinthios.

3 Vnusquisque opus quale sit, ignis probabit. 21.b.

Ad Philippenses.

2 Vt in nomine Iesu omne genu flectatur. 21.b.

Ad Hebraeos.

1 Deus olim locutus est patribus in prophetis. 4.b.

6 Nisi benedicens benedicam te. 3.a.

6 Confugiamus ad tenendam propositam spem. 24.a.

13 Exeamus ad eum extra castra. 7.a.

Epistola Iacobi Apostoli.

1 Concupiscentia cum conceperit, parit peccatum. 2.a.

1 Genuit nos verbo veritatis. 21.a.

Apocalypsis.

3 Suadeo tibi emere a me aurum. 31.b.

4 Ecce ostium apertum in caelo. 38.b.

19 Ipse calcatur torcular vini furoris. 8.b.

Indicis auctoritatum finis.

**R E R V M M E M O R A B I -
l i u m , H e b r a i s m o r u m , a c s e n t e n t i a r u m i n**

**Commentarijs in Threnos obseruatu dignarum Index
copiosissimus : in quo, a, priorem paginam,
b, verò posteriorem designat.**

A.

A Aron vocatur princeps sanctus. 14.a.
Abram nomen naturæ : Abraham mylterij. 12.b.
abraham fuit pater credentium. 12.b.
abrahæ filij sunt omnes fideles. 12.b.
abrahæ filij sunt stellæ, sed Abræ sunt arene. 12.b.
abijcere caput in terram signum mæroris. 17.a.
adulator describitur. 18.a.
alphabetum Hebraicum magnam continet philosophiam. 2.a.
alegoricus sensus est granum intra spicam. 30.a.
amicus verus & fictus. 5.b.
amicus cum pulegio comparatur. 10.a.
amici veri & ficti discrimen. 10.a.
anchora est spes nostra. 24.a.
anima aliquando sumitur pro iumento. 37.a.
anima sumitur pro homine. 7.a.
animæ euersio deploranda est. 3.b.
animæ sanctorum ante diem iudicij sunt beata. 21.b.
aperire os super aliquem est illi irridere. 18.b.
apophthegma Chabriæ. 11.b.
apostrophe figura. 6.b.
aquila volans significat velocitatem. 33.b.
aquilæ natura. 33.b.
aquilæ vocantur viri iusti. 33.b.
aquilarum pennæ alias absument. 33.b.
aquilæ nomine intelligitur rapina. 33.b.
arca fœderis est scabellum pedum Dei. 14.a.
aries gerebat imaginem Christi. 11.b.
ascensionis christi mysterium. 11.b.
assumptio pro defensione. 18.a.
assumptio pro prophetia. 18.a.
auaritia reprehenditur. 31.a.
auertere faciem est iram ostendere. 36.a.
auertere dexteram quid sit. 14.b.
aurum sumitur pro oleo. 31.b.
aurum sumitur pro sapientia. 31.b.

B.

B Enignitas erga inimicos. 1.b.
Bethel idem erit quod diuissio. 11.b.
Bouem in lingua habere quid sit. 17.a.

C.

C Alamitas varia. 52.13.a.
Calamitatis vtilitas. 7.b.
caput sumitur pro principio. 4.b.
camiculæ stellæ natura. 9.b.
caligo pro ignorantia. 13.a.
caligo pro mœstitia. 13.a.
calicis nomine significatur afflictio. 34.b.
caduceus significat concordiam. 35.b.
ceruis comparantur homines timidi. 11.b.
christus est caput nostrum. 13.a.
christus dicitur finis. 30.b.
christus dicitur victor. 31.a.
christus, Messias & vnctus idem sunt. 34.a.
christus fuit pro nobis ligatus. 34.a.
christus est spiritus oris prophetarum. 34.a.
christi mors. 34.a.
ciuitas clamoris plena est ciuitas celebris. 2.b.
circulus figura perfecta. 11.b.
circulus Christi in Ascensione. 11.b.
concordiæ vtilitas. 35.b.
constantiæ laus. 17.b.
cornu significata. 14.b.
cornu copiæ. 14.b.
confringere cornu quid sit. 14.b.
conuertere animas quid sit. 8.b.
conuersio impij describitur. 38.a.
cor multas habet significationes. 39.a.
cor ceruinum habere quid sit. 11.b.
coruus egressus ex arca, est popul⁹ Iudaic⁹. 39.b.
corui natura. 6.a.
consilium necessarium. 15.b.
consolatore carere magna est calamitas. 3.b.
computrescere iugum a facie olei quid sit. 8.a.
conuoluerunt iniquitates in collo quid sit. 8.a.
cogitatio res necessaria. 15.b.
conspargere caput cinere signum mæroris. 17.a.
coralium nascitur in mari rubro. 35.a.
coralij natura. 35.a.
crocodilum cur Ægyptij venerabantur. 17.a.
Crocodilus non habet linguam. 17.a.

D.

D Are dexteram est adiuuare. 36.b.
Dæmon vnde deriuetur. 15.b.
Deus quomodo dicitur esse auctor mali. 8.a.
deus

I N D E X.

deus quomodo dicitur abesse, & loqe esse. 8.b.
dei misericordia ostenditur. 26.b.
deus appellatur mons & montes. 26.a.
deus est clypeus noster. 29.b.
deus portandus est in animo. 39.a.
detractio notatur. 28.a.
describere aliquem in manu quid sit. 12.a. 20.a.
detrahi de celo quid sit. 14.a.
decidere ex astris quid sit. 14.a.
deorare aliquem est illum perdere. 18.b.
dies tenebrarum dicitur tempus calamitosum. 13.a.

dies sumitur pro euangelio. 3.b.
Dies sumitur pro virtute & gratia. 3.a.

E.

Ecclesia idem est quod congregatio. 11.a.
Efferi in celum quid sit. 14.a.
effundere cor quid sit. 19.b.
electio presulum qualis esse debeat. 18.a.
esse in capite, & in cauda quid sit. 4.b.
Et sumitur pro, quia. 5.b.
eugubini error. 39.b.
expandere manus quid sit. 9.a.
extendere manus quid sit. 9.a.

F.

Faciei significationes. 33.a.
Fames Hebraeorum horribilis. 6.b.
Familiaritas impiorum fugienda. 11.b. 29.a.
festa nostra in delicijs consumpta a daemonebus irridentur. 5.a.
festi dies in honestate celebrandi sunt. 5.a.
fides est radix plantae spiritualis. 5.b.
fides varie sumitur. 24.b.
Filia multas habet significationes. 2.b. 5.a.
filij quomodo puniuntur pro patribus. 36.b. 37.a.
filius Belial quis sit. 25.b.
firmare dexteram quid sit. 15.a.
figura Iosephi venditi. 32.b.
figura Aegyptiorum venditorum. 3.a.
figura duorum filiorum Iosephi. 11.b.
figura immolationis Isaac. 11.b.
figura arcae Noe. 38.b.
figura filiae Pharaonis inuenientis Mosen. 34.a.
figura agni paschalis. 34.a.
figura vituli immolati. 7.a.
flagitiosus omnis seruus est. 2.b.
fons olei apparuit Romae. 26.b.
fons misericordiae Deus est. 26.b.
frangere manibus quid sit. 9.a.

funiculus sumitur pro perpendiculo. 16.a.
funiculi significationes. 16.a.
fundere iecur in terram quid sit. 17.b.
futura contingentia quae sint. 27.a.b.

G.

Geminatio verborum frequens in scriptura. 3.a.
gratia amissa non redit viribus nostris. 38.a.
gruum natura. 17.a.

H.

Hierosolymae euerfio per Romanos. 4.a. 35.b.
hierosolymae celebritas & amplitudo. 2.b.
hierosolymae euerfio per Babylonios. 2.b.
hierosolyma cur appelletur virgo. 2.b. 8.b.
hierosolyma vocatur filia Sion. 13.b.
hierosolyma cur dicitur sita in filio olei. 14.b.
homo flagitiosus est aer pestilens. 9.b.
humilitatis laus. 17.a.

I.

Iecur est fons sanguinis. 17.b.
Ieremias imitatur Dauidem. 1.b.
ieremias quid praecipue plorabat. 1.b.
ieremiae charitas ostenditur. 1.b.
ignis designat poenam. 7.b.
ignorare sumitur pro reprobare. 26.b.
impij sunt habitatores terrae. 12.a.
impij sunt perturbati & instabiles. 12.a.
impius comparatur cum cera, iustus cum auro. 24.b.
imperatius ponitur pro futuro indicatiui. 10.b.
in puncto ad infernum descendere quid sit. 13.b.
intentio imponit nomen operi. 4.b.
iniuriae in Deum potius deplorandae sunt quam in nos. 6.b.
inclita Israelis erat Hierusalem. 13.b.
infelicus nihil est quam fuisse felicem. 13.b.
iosephus fuit figura Christi. 31.b.
ira Dei magna est non irasci. 13.b.
israel est duplex. 12.b.
isaac fuit figura Christi. 11.b.
iudas sumitur pro populo Iudaeorum. 4.b.
iudaei appellati sunt ita post captiuitatem Babylo nicam. 12.b. 14.a.
iudaei infideles sunt filij Abrae non Abraham. 12.b.
iudaeorum caecitas. 36.b.
iudaeis

I N D E X.

iudaeis erat prohibita familiaritas cum gentibus. 9.b.
iustus comparatur cum argento, impius cum vi tro. 23.b.
iudices cum stateris comparantur. 16.a.
iulij Caesaris numisma. 18.a. 35.b.
jugum non est transgrediendum. 25.b.
jugum Dei portandum est iab adolescentia. 29.b.

Lactare est blandiri & decipere. 10.a.
Lacerari aliorum perniciem impium est. 10.b.
lachrymarum piarum utilitas. 3.b. 17.b.
lama quid sit. 32.a.
lamentationes Ieremiae quare sunt quatuor. 2.a.
lamentationes Hebraicae scriptae sunt carminibus. 2.a.
lex vetus in morte Christi finita fuit. 6.a.
linguae vitia. 16.b.
lingua Iericho est mundi scientia. 16.b.
literae quare apponantur lamentationibus. 2.a.
liberum arbitrium asseritur. 27.a.
loquacitas reprehenditur. 16.b.
lutherus cum Catilina comparatur. 27.a.
lux sumitur pro prosperitate. 13.a.

M.

Manus dare est subiectionem subire. 9.a.
Manus extendere est orare. 9.a.
manum dare est foedus sancire. 36.b.
manum dare est postulare auxilium. 36.b.
manus sumitur pro flagello. 14.b.
mare sumitur pro calamitate. 17.b.
magistri impij cum seraseo comparantur. 15.b.
maxillis significantur concionatores. 3.b.
memoria Dei appellatur liber monumenti. 20.a.
memoria mortis salutaris. 6.a.
metonymia figura in sacris literis. 3.a.
membra humana tropice Deo tribuuntur. 9.b.
misereri est proprium Dei. 26.b.
mittere ignem quid sit. 7.b.
mortis obliuio via est ad aeternum supplicium. 6.a.

moyses facies cur dicitur cornuta. 20.a.
moyses vocatur princeps sanctus. 20.a.
munitiones virgitis Iudah quae sint. 24.a.
Natiuitas hominum duplex. 24.a.
Nerij natura. 24.a.
Nox sumitur pro vmbra legis. 24.a.
nox sumitur pro calamitate. 24.a.
nox sumitur pro culpa. 24.a.
nox in quatuor vigilijs diluissis. 24.a.
noctis significationes. 24.a.
nouitates fugiendae. 24.a.
numeri quaternarij mysterium. 24.a.
nube & caligine significatur fauor. 24.a.

O.

Obregeret caligine quid sit. 13.a.
Oculos esse in capite quid sit. 13.a.
onus verbi domini est propheta comminatio. 18.a. 28.b.
operire aliquid nube quid sit. 13.b.
os Dei sumitur pro ipso Deo. 13.a.
os Dei pro diuino vate. 13.a.
os Dei quid significet. 13.a.
os sumitur pro voluntate. 13.a.
os domini est Christus. 13.a.

P.

Pagnini error. 13.a.
Pantheon Romae vocatur Sancta Maria Rotunda. 13.a.
Pars sumitur pro tota hereditate. 13.a.
paruulorum nomine qui intelligantur. 13.a.
peccati grauitas ostenditur. 13.a.
peccatum cum nube comparatur. 13.a.
peccati damna ostenduntur. 13.a.
peccatum sumitur pro poena peccati. 13.a.
peccatum cum scorpione comparatur. 2.a.
peccatum sumitur pro infidelitate. 5.b.
peccatum est causa instabilitatis. 12.a.
peccatum parit peccatum. 12.a.
pedibus significantur affectiones. 6.a.
pythagorici cur iurabant per numerum quaternarium. 2.a.
pythagorae error. 17.a.
portae significationes. 4.b. 16.a.
ponere manum super aliquem quid sit. 12.b.

ponere

ATTACHED INDEX

82	Cogitauerunt aduersus sanctos tuos.	9	Verbum misit dominus in Iacob.	15.b.
83	Misericordia & veritatem diligit dñs.	13	Cœlum & terram turbabo.	3.b.
93	Deus vltionum dominus.	13	Onus Babylonis quod vidit Esaias.	1.a.
96	Fluxerunt à facie domini.	14	Abietes quoque lætatae sunt.	22.a.
104	Tange montes, & fumigabunt.	14	Conteret dominus baculum impiorum.	6.b.
135	Diuilit mare rubrum in diuisiones aquarum.	21	Arripite clypeum.	12.a.
		40	Super montem excelsum ascende.	7.b.
		52	Quam pulchri super montes pedes euangelizantium.	8.a.
		53	Languores nostros ipse tulit.	10.a.
		63	Vbi est, qui eduxit vos de mari cum pastoribus?	20.b.
		64	Ecce tu iratus es, & peccauimus.	2.b.
		55	Omnia ligna regionis paludite manu.	22.a.

Prouerbia.

3	Misericordia & veritas te non deserant.	3.a.
8	Qui me inuenerit, inueniet vitam.	16.b.
11	Manus in manu non erit innocens manus.	9.b.
20	Misericordia & veritas custodiunt regem.	5.a.
21	Qui sequitur iustitiam & misericordiam, inueniet vitam.	3.a.

Cantica.

1	Lectulus noster floridus.	14.b.
3	Quæ est ista, quæ ascendit per desertum?	15.a.
3	En lectulus Salomonis.	14.b.
5	Dilectus meus candidus.	15.b.
6	Reuertere reuertere Sulamitis.	15.b.
8	Vinea fuit pacifico in ea.	9.a.
8	Vinea mea coram me est.	9.a.
8	Aquæ multæ non poterunt extinguere charitatem.	10.a.

Sapientia.

5	Armabit creaturam ad vltionem inimicorum.	4.b.
12	Tu autem dominator virtutis cum tranquillitate iudicas.	2.b.
12	Ipsam quoque qui non debet puniri, condemnas.	9.b.

Ecclesiasticus.

2	Væ illis qui perdiderunt sustinentiam.	1.a.
5	Altissimus est patiens redditor.	2.b.

Esaias.

1	Visio Esaiæ.	2.a.
1	Gladius deuorabit vos.	14.b.
2	Fluent ad eum omnes gentes.	12.b.
2	Dies domini super omnes montes.	4.a.
3	Dabo pueros principes eorum.	20.a.
7	In die illa radet dominus nouacula acuta.	6.b.
8	Adducet dominus super eas aquas fluminis.	5.a.

9	Verbum misit dominus in Iacob.	15.b.
13	Cœlum & terram turbabo.	3.b.
13	Onus Babylonis quod vidit Esaias.	1.a.
14	Abietes quoque lætatae sunt.	22.a.
14	Conteret dominus baculum impiorum.	6.b.
21	Arripite clypeum.	12.a.
40	Super montem excelsum ascende.	7.b.
52	Quam pulchri super montes pedes euangelizantium.	8.a.
53	Languores nostros ipse tulit.	10.a.
63	Vbi est, qui eduxit vos de mari cum pastoribus?	20.b.
64	Ecce tu iratus es, & peccauimus.	2.b.
55	Omnia ligna regionis paludite manu.	22.a.

Jeremias.

1	Accinge lumbos tuos, & surge.	11.a.
4	Ascendit leo de cubili suo.	14.a.
9	Ascendit mors per fenestras nostras.	13.a.
46	Visitabo super tumulum Alexandria.	19.a.

Threni.

2	Effudit quasi ignem indignationem suam.	4.b.
3	Adduxit in tenebras, & non in lucem.	5.b.

Ezechiel.

3	Vt adamantem & vt silicem dedi faciem tuam.	3.a.
18	Nolo mortem peccatoris.	2.b.
19	In medio leunculorum nutriuit catulos suos.	14.a.
24	Væ ciuitati sanguinum.	17.b.
26	Ascendere faciam ad te gentes multas.	10.b.

Daniel.

9	Stillauit super nos maledictio & detestatio.	10.a.
10	Quoniam adhuc visio in dies.	2.a.

Ioel.

3	Mundabo sanguinem eorum.	9.b.
---	--------------------------	------

Oseas.

4	Maledictum, & mendacium, & homicidium.	1.a.
---	--	------

Amos.

3	Si est malum in ciuitate, quod Deus non faciat.	18.b.
---	---	-------

Abdias

INDEX.

26	Vigilate & orate.	21.a.
27	Sanguis eius super nos.	17.b.
28	Quis scit mensuras aquarum?	21.a.
29	Habete in vobis sal.	8.b.
	Lucas.	
1	Deposuit potentes de sede.	20.b.
2	Gloria in excelsis Deo, & in terra pax.	16.b.
2	Pastores erant in regione cadent.	21.a.
6	Væ vobis qui ridetis.	8.b.
6	Estote misericordes.	5.a.
8	Aliud cecidit super petram.	14.b.
10	Qui vos audit, me audit.	24.a.
11	Omne regnum in se diuisum desolabitur.	8.a.
12	Sint lumbi vestri præcincti.	11.a.
12	Facite elemosynam.	13.b.
18	Qui se exaltat, humiliabitur.	20.b.
21	In patientia vestra possidebitis animas.	3.a.
24	Stetit in medio discipulorum.	8.a.
	Ioannes.	
10	Cognosco oues meas, & cognoscunt me meæ.	5.a.
14	Pacem relinquo vobis.	8.a.
14	Ego sum via, veritas, & vita.	8.a.
17	Arguet mundum de peccato.	2.a.
20	Accipite spiritum sanctum.	15.a.
21	Stetit in medio discipulorum.	8.a.
	Epistola ad Romanos.	
1	Veritatem Dei in iniustitia detinent.	5.a.
2	Non est acceptio personarum apud Deum.	3.b.
9	Quis nos separauit à charitate Christi?	1.a.
12	Nolite conformari huic seculo.	7.b.
	I. Ad Corinthios.	
7	Præterit figura huius mundi.	7.b.
15	Caro & sanguis regnum Dei non possidebunt.	17.a.
	II. Ad Corinthios.	
10	Arma militiæ nostræ non carnalia sunt.	15.b.
11	Æmulor enim vos Dei æmulatione.	2.a.
	Ad Galatas.	
6	Alter alterius onera portate.	9.a.

Ad

I N D E X.

Ad Ephesios.
 2 Veniens euangelizauit pacem. 8.b.
 6 Calciati pedes ad preparationem euangelij. 8.a.
 6 Estote succincti lumbos vestros. 11.a.

I. Ad Thessalonicenses.

5 Dies domini sicut fur in nocte, sic veniet. 6.a.

Ad Philippenses.

3 Humiliauit semetipsum factus obediens. 23.b.

II. Ad Timotheum.

2 Nouit dominus, qui sunt eius. 5.a.

Ad Titum.

1 Manifestauit autem temporibus suis verbum. 8.a.

Terminatur autoritatum Index.

Ad Hebræos.

12 Sequimini pacem cum omnibus. 18.a.
 13 Extra portam passus est. 11.b.

Iacobus.

1 Peccatum cum consummatum fuerit, generat mortem. 17.b.
 4 Humiliamini in conspectu domini. 10.a.

I. Petri.

2 Subiecti estote omni humanæ creaturæ. 24.a.

II. Petri.

3 Patienter agit propter vos. 2.b.

Apocalypsis.

1 Quod vides, scribe in libro. 2.a.
 12 Beatus qui vigilat. 21.a.

I N D E X R E R V M memorabilium.

A.

Adam idem est quod homo. 15.b.
 Adamantis natura. 3.a.
 Adamas est symbolum firmitatis & patientiæ. 3.a.
 Æmulator sumitur dupliciter. 2.a.
 Æmulatorem se vocat Deus. 2.b.
 Affectiones significantur pedibus. 8.a.
 Alexandria à quo fuit ædificata. 19.a.
 Amicitia vera quæ sit. 19.b.
 Apostolorum prædicatio mundum impleuit. 8.a.
 Arma nostra sunt preces & orationes. 6.a.
 Assumptio vocatur propheta. 8.b.
 Auaritia reprehenditur. 6.a. 17.b.

B.

Babylon fuit regnum Og. 3.b.
 Belial idem est quod sine iugo, & sumitur pro homine impio. 8.b.
 Bethel vbi sit. 19.a.

C.

Calamitas ostendit virum. 1.a.
 Calamitas describitur. 1.a.
 Carmelus mons est in Galilæa. 3.b.
 Clypeus dicitur rex & præses. 12.a.
 Cordis humani durities. 4.b.
 Cupiditas & auaritas reprehenduntur. 6.a. 17.b.
 Culpa vna non debet bis castigari. 5.b.

D.

Deus cognoscitur insigni supplicio impiorum. 7.a.
 Deus nullam habet perturbationem. 2.b.
 Deus non est acceptor personarum. 3.b.
 Deus dicitur Sol. 4.b.
 Dei misericordia ostenditur. 2.b.
 Dei patientia ostenditur. 2.b.
 Dei iustitia & misericordia. 2.b.
 Dei iudicij consideratio. 4.b.
 Discordia pestilens. 17.b.
 Diluuium designat baptismum, & calamitatē. 5.a.
 Durities humani cordis ostenditur. 4.a.

E.

Et sumitur pro, quia. 6.b.
 Elcesum fuit oppidum Galilææ. 2.a.

F.

Facies sumitur pro persona, & pro re ipsa. 3.a.
 Fuga an cadat in virum sapientem. 13.a.
 Furor Dei est feueritas iustitiæ diuinæ. 2.b.
 Furor tribuitur Deo metaphoricè. 2.b.

G.

Gladij significationes. 14.b.

H.

Hypocrita primus fuit diabolus. 16.b.
 Hypocritis reprehenditur. 16.b.
 Hyperbole figura in diuinis literis. 3.b.
 Humilitas commendatur. 11.b. 20.a.

I.

Ignis significationes. 20.b.
 Increpare mare quid sit. 3.b.
 Insufflare in aliquem quid sit. 13.a.
 Impiorum interitus infelix. 7.a.
 Iusti & misericordes cum apibus comparantur. 3.a.

I.

Iustitia Dei ostenditur. 2.b. 3.a.
 Iustitia diuina timenda est. 4.b.
 Iustitia est cum misericordia copulanda. 4.b.
 Iustus quare affligitur. 5.a.
 Iudex debet cum iustitia misericordiam coniungere. 5.a.

L.

Leonis acceptiones. 14.a.
 Libanus mons est in fine terræ sanctæ. 4.a.
 Libya describitur. 19.b.

M.

Manus quid significet. 15.a.
 Martem indutum veste adamantina quid sit. 3.a.
 Mendacium reprehenditur. 17.b.
 Misericordia Dei ostenditur. 2.b. 3.a.
 Misericordes esse debemus. 2.b. 3.a.
 Misericordia commendatur. 3.a.
 Montium nomine principes intelliguntur. 4.a.
 Mundi fallacia ostenditur. 7.b.
 Mundo seruire non debemus. 7.b.
 Mundus relinquendus est. 7.b.
 Mundi ornatus describitur. 1.b.

Nahum

M V R I N I D E X I I

N.

NAhum sonat consolatorem. 2.a.
Niniue ciuitas est Assyria. 1.b.
Niniue fuit ædificata à Nino. 1.b.
Ninus quis fuerit. 1.b.
Niniue varie vocatur. 1.b.
Nouacula conducta designat diuinam poten-
tiam. 6.b.

O nus significat prophetiam, & calamitatē.
1.a.

Papa est pastor vniuersalis. 24.b.
Paupertas laudatur. 13.b. 17.b.
Pastoris & præfulis officium. 21.a. b.
Pastores præcipui duo. 20.b.
Pastores sunt reges & præfides. 12.a. 20.b.
Patientia commendatur. 3.a.
pax euangelica describitur. 8.a.
Pax habenda est cum hominibus, non cum vi-
tijs. 8.a.
Peccato vni non datur duplex pœna. 5.b.
Petra nomine intelligitur cor durum. 4.b.
Porte flumium sunt pontes. 12.b.
Præteritum ponitur pro futuro. 10.b.
Princeps est clypeus. 12.a.
Princeps est pastor. 12.a. 20.b.
Princeps debet esse sapientia præditus. 6.a.
Prophecia dicitur visio. 1.b.
Prophece loquuti sunt de tempore Christi.
8.b.

Propheta intelligit prophetiam suam. 6.b.
Prouidentia diuina. 14.a.

R.

Rex bonus describitur. 12.a.

S.

Salis natura. 18.b.
Sanguis sumitur pro cede & maleficio. 17.a.
Sanguinis nomine quid significetur. 17.a.
Sarcalmos figura. 17.a.
Sardanapali interitus. 7.a.
Scire sumitur pro approbare. 6.a.
Spiritus sancti munus est consolari & reprehē-
dere. 2.a.

T.

Tantalus designat hominem auarum. 6.a.
Tentatio describitur. 1.b.
Tenebris significantur flagitia. 5.b.
Tenebris aduersa omnia designantur. 5.a.
Terra sumitur pro hominibus. 4.a.
Tfaba quid significet. 22.a.

V.

Videns est propheta, & visio prophetia.
2.a.
Vinea est ecclesia. 9.a.
Virga sumitur pro flagello. 16.b.
Virga accipitur pro potestate. 6.b.

L A V S

D E O.

15. 11
16. 12
17. 13
18. 14
19. 15
20. 16
21. 17
22. 18
23. 19
24. 20
25. 21
26. 22
27. 23
28. 24
29. 25
30. 26
31. 27
32. 28
33. 29
34. 30
35. 31
36. 32
37. 33
38. 34
39. 35
40. 36
41. 37
42. 38
43. 39
44. 40
45. 41
46. 42
47. 43
48. 44
49. 45
50. 46
51. 47
52. 48
53. 49
54. 50
55. 51
56. 52
57. 53
58. 54
59. 55
60. 56
61. 57
62. 58
63. 59
64. 60
65. 61
66. 62
67. 63
68. 64
69. 65
70. 66
71. 67
72. 68
73. 69
74. 70
75. 71
76. 72
77. 73
78. 74
79. 75
80. 76
81. 77
82. 78
83. 79
84. 80
85. 81
86. 82
87. 83
88. 84
89. 85
90. 86
91. 87
92. 88
93. 89
94. 90
95. 91
96. 92
97. 93
98. 94
99. 95
100. 96

1. 1
2. 2
3. 3
4. 4
5. 5
6. 6
7. 7
8. 8
9. 9
10. 10
11. 11
12. 12
13. 13
14. 14
15. 15
16. 16
17. 17
18. 18
19. 19
20. 20
21. 21
22. 22
23. 23
24. 24
25. 25
26. 26
27. 27
28. 28
29. 29
30. 30
31. 31
32. 32
33. 33
34. 34
35. 35
36. 36
37. 37
38. 38
39. 39
40. 40
41. 41
42. 42
43. 43
44. 44
45. 45
46. 46
47. 47
48. 48
49. 49
50. 50
51. 51
52. 52
53. 53
54. 54
55. 55
56. 56
57. 57
58. 58
59. 59
60. 60
61. 61
62. 62
63. 63
64. 64
65. 65
66. 66
67. 67
68. 68
69. 69
70. 70
71. 71
72. 72
73. 73
74. 74
75. 75
76. 76
77. 77
78. 78
79. 79
80. 80
81. 81
82. 82
83. 83
84. 84
85. 85
86. 86
87. 87
88. 88
89. 89
90. 90
91. 91
92. 92
93. 93
94. 94
95. 95
96. 96
97. 97
98. 98
99. 99
100. 100